Муһәммәт Йүсүп

Дин вә һаят

(2000 соалға җавап)

(Қазақстан Мусулманлири Диний башқармиси тәрипидин тәстиқләнгән)

ИЗДАТЕЛЬСКИЙ ДОМ МИР БАСПА ҮЙІ • НӘШРИЯТИ

Алмута - 2013

УДК 28 Уйғ.
ББК 86.38
Й 98

М. Йүсүп
Й 98 Дин вә һаят / М. Йүсүп, – Алмута: «Мир» нәшрияти, 2013 ж. – 656 бәт

ISBN 978-601-7272-57-9

Әқидә, ибадәт, әхлақ, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һаятидин өрнәкләр, муамилә, һалал-һарам, Қуръан вә сүннәт, исламий илимләр, Қуръан мөҗүзиси, исламдики муқәддәс җайлар, шәк-шубһиләргә рәддийә, атеизм, вә Аллаһниң барлиғи, ислам дөлити вә ислам хәлипиликлири һәққидики материалларни өз ичигә алған, чоң-кичик һәммигә аммибап, чүшинишлик һәм ихчам қилип тәйярланған бу әсәр, сизниң ислам дини тоғрисидики билимләрни әң аддий йол билән тоғра вә мукәммәл биливелишиңизға ярдәм қилиду; шуниңдәк сизни дин вә һаят мәсилилири һәққидики көплигән қимматлик билимләр билән тәминләйду.

УДК 28 Уйғ.
ББК 86.38

ISBN 978-601-7272-57-9

© Йүсүп М., 2013
©«Мир» нәшрияти, 2013

МУНДӘРИЖӘ

Дин һәққидә қисқичә чүшәнчә....31
Инсан вә дин 31
Диний аң (сәвийә) инсанлар билән биллә яритилған....32
Аллаһниң дини әзәлдин бирдур....32
Дунияда һәқ дин бирдур....32
Аллаһниң дини пүтүн инсанийәткә кәлгән ортақ дин 32
Дин ижтимаий зөрүрийәттур....33
Инсанлар ички дуниясидин башқурулиду....33
Илим-пән динниң ролини ойниялмайду....33
Ислам дини....33

Етиқатқа мунасивәтлик мәсилиләр

Дин вә динларниң түрлири....34
Ислам дини вә униң ғайиси....35
Иманниң асасий принципи....35
Ибадәт вә униң түрлири 36
Әхлақ, униң түрлири вә әһмийити....36
Кәлимә тәййибә вә униң мәнаси....36
Инсанниң вәзиписи 37
Адәмни имандин чиқиридиған амиллар....37
Аллаһқа иман кәлтүрүш....38
Аллаһқа иман кәлтүрүш өз ичигә алидиған һәқиқәтләр 38
Аллаһ таалани тонушниң васитилири 39
Әқилниң вәзиписи вә униң ислам динидики орни 39
Аллаһниң сүпәтлири Аллаһни тонушниң васитисидур....40
Аллаһни Қуръан вә һәдисләрдә кәлгән исим-сүпәтлиридин тонуш....42
Аллаһниң исим-сүпәтлири....43
Аллаһ тааланиң исимлири билән сүпәтлири оттурисидики пәриқ....47
Аллаһ тааланиң сүпәтлири оттурисидики пәриқ....48
Аллаһниң зати сүпәтлири....48
Аллаһ таалани көз билән көргили болмайду....49
Роһий аләмләр....49
Периштәләргә иман кәлтүрүш....49
Периштәләргә иман кәлтүрүш өз ичигә алидиған һәқиқәтләр....50
Периштәләрниң характери вә вәзипилири....50
Җинлар вә шәйтанларниң һәқиқити 51
Җинлар вә уларниң характери 52
Шәйтанлар вә уларниң характери....52
Аллаһниң китаплириға иман кәлтүрүш....52
Аллаһ чүшәргән китаплар 53
Аллаһниң китаплириға иман кәлтүрүш өз ичигә алидиған һәқиқәтләр....54
Қуръан кәрим....54
Пәйғәмбәрләргә иман кәлтүрүш....55
Пәйғәмбәрләрниң сани 55
Пәйғәмбәрләрниң дәлиллири 56
Пәйғәмбәрләргә иман кәлтүрүш өз ичигә алидиған һәқиқәтләр....57
Муһәммәд әләйһиссалам....57

Қаза вә қәдәр (тәғдир) гә иман кәлтүрүш....58
Қаза вә қәдәрниң мәнаси....58
Қаза вә қәдәргә иман кәлтүрүш өз ичигә алидиған һәқиқәтләр....59
Қаза вә қәдәргә иман кәлтүрүш билән сәвәпниң мунасивити....60
Қаза вә қәдәргә иман кәлтүрүшниң пайдиси....61
Һидайәт вә залаләт....61
Тәвәккүл вә униң шәрти....62
Қаза вә қәдәргә мунасивәтлик соалларға җавап....62
Инсанниң ихтиярида болмайдиған ишлар....63
Қиямәт күнигә иман кәлтүрүш....63
Қиямәт күнигә иман кәлтүрүш өз ичигә алидиған икки һәқиқәт....64
Қайта тирилишкә инкар қилғучиларға рәддийә....64
Қиямәт вә униң аламәтлири....66
Қәбирдики тирилиш вә униң дәлиллири....66
Бәрзәх аләми....67
Қәбриниң немити вә азави....67
Қиямәт күнидә болидиған ишлар....68
Җәннәт билән дозақ вә уларниң мәңгүлүклиги....70
Ибадәт һәққидә қисқичә чүшәнчә....71
Ибадәт роһниң ғизасидур....71
Ибадәт вә униң қобул болуш шәртлири....72
Ислам дининиң асаслиқ ибадәтлири....72
Ибадәтниң қобул болуш принципи....72
Ибадәтниң қобул болуши....73
үчүн зөрүр болған амиллар....73
Ибадәт өз ичигә алидиған ишлар....73
Ибадәтләрниң түрлиниши....74
Ибадәт қилиш йоллири....74
Балиларниң балағәткә йетиши вә униң аламәтлири....75
Шәриәт истилаһлири (аталғулири) вә уларниң мәнаси....75
Пәриз....75
Важип....76
Сүннәт....77
Һарам....77
Мәкруһ Тәһрими....77
Мәкруһ тәнзиһи....78
Мубаһ....78
Мубаһ ишларниң ибадәт қатариға өтүши....78
Шәриәт истилаһлириниң ибадәт билән болған мунасивити....78
Пакизлиқ вә униңға мунасивәтлик мәсилиләр....79
Паклинишқа болидиған суларниң түрлири....80
Шубһилик сулар һәққидики мәсилиләр....80
Истинҗа вә истибра һәққидики мәсилиләр....81
Һаҗәтханиға кириш вә чиқиш әдәплири....81
Ниҗасәтниң түрлири вә паклиниш усули....82
Сперма вә униңға мунасивәтлик мәсилиләр....83
Сперма жуқуп қалған кийим билән намаз оқуш мәсилиси....84
Һайванларниң спермиси....84
Таһарәт вә униңға мунасивәтлик мәсилиләр....84
Таһарәтниң пәризлири вә сүннәтлири....84

Таһарәт елишниң қаидә-тәртиви........85
Мисвак вә униң әһмийити........86
Таһарәтни бузудиған амиллар........86
Таһарәтни бузмайдиған ишлар........86

Аяқ кийим яки пайпаққа мәсһи қилишқа мунасивәтлик мәсилиләр

Мәсһи қилиш усули........87
Мәсһиниң муддити 87
Мәсһини бузидиған амиллар........87
Мәсһигә мунасивәтлик ишлар........88
Аялларға хас һаләтләр вә уларниң әһкамлири........88
Аялларниң айлиқ һалити........88
Аялларниң туғутлуқ һалити 88
Аялларниң өзрилик һалити........89
Таһарәтсиз вә җунуп киши үчүн мәнъий қилинған ишлар........89
Ғусли вә униңға мунасивәтлик 90
Ғусли қилишни керәк қилидиған ишлар........90
Ғуслиниң түрлири........90
Ғуслиниң пәриз вә сүннәтлири........91
Ғусли қилишниң қаидә-тәртиви........91
Тәйәммум вә униңға мунасивәтлик мәсилиләр........91
Тәйәммумни керәк қилидиған сәвәпләр........92
Тәйәммумниң пәризлири вә сүннәтлири........92
Тәйәммум қилишниң қаидә-тәртиви........92
Тәйәммумни бузидиған амиллар........93

Намаз вә униң әһкамлири

Намазниң әһмийити вә исламдики орни........93
Намазниң тәләпкә лайиқ оқулушиға мунасивәтлик мәсилиләр........94
Әқилниң әмәллири........94
Қәлбниң әмәллири........94
Һиссий әзаларниң әмәллири........94
Ташқи әзаларниң әмәллири 94
«Хушуъ» намазниң җенидур........95
«Хушуъ» ниң һөкүми........95
«Хушуъ» ни һасил қилишниң чарилири........95
«Хушуъ» қа зиян йәткүзидиған ишлар........96
Ислам динидики намазларниң түрлири........98
Бәш вақ намазниң һөкүми вә уни тәрк етишниң гунайи........98
Намазниң шәртлири........99
Бәш вақ намазниң вақитлири........99
Намаз оқуш мәнъий қилинған вақитлар........100
Әзән вә униң әһкамлири........100
Әзән ейтишниң шәртлири 101
Тәгбир вә униң әһкамлири 101
Әврәт вә униң чәк-чегариси........102
Әрниң әврәтлириниң чәк-чегариси........102
Аялниң әврәт җайлириниң чәк-чегариси........102
Аялниң ят әрләр вә мусулман әмәс аяллар алдида әврәт санилидиған җайлири........102
Аялниң мәһрәмлири алдида әврәт саналған җайлири........103
Аялниң диндаш аял җинислири алдида әврәт саналған җайлири........103

Қиблә вә нийәт тоғрилиқ....103
Қиблигә үз кәлтүрүшниң әдәплири.... 104
Нийәт тоғрилиқ мәсилиләр....104
Бәш вақ намазниң рәкәтлири....104

Намазниң пәриз, важип вә сүннәтлири

Намазниң пәризлири.... 105
Намазниң важиплири....106
Намазниң сүннәтлири....106

Намаз оқушниң қаидә-тәртиплири

Бамдат намизиниң оқулуши.... 107
Пешин намизиниң оқулуши 109
Әсир намизиниң оқулиши....109
Шам намизиниң оқулиши 109
Хуптән намизиниң оқулиши....110
Витри намизи вә униң оқулиши....110
Намаздин кейин оқулидиған дуалар....110
Намаздики мәкруһлар вә намазни бузудиған амиллар....112

Намазға мунасивәтлик мәсилиләр

Намазни тохтитиш яки кечиктүрүшни важип яки җаиз қилидиған ишлар 113
Намазда иккилинип қелиш....114
Сәҗдә сәһви вә униң әһкамлири....114
Сәҗдә сәһви қилишни важип қилидиған әһваллар....115
Сәҗдә сәһвиниң вақти вә кәйпияти....115
Сәҗдә сәһвигә мунасивәтлик мәсилиләр 115
Сүтрә вә униңға мунасивәтлик мәсилиләр.... 116
Тилавәт сәҗдиси вә униң әһкамлири....116
Тилавәт сәҗдисини важип қилидиған сәвәпләр....116
Тилавәт сәҗдисиниң вақти вә кәйпияти....117
Тилавәт сәҗдисигә мунасивәтлик мәсилиләр....117
Қаза намазларға аит мәсилиләр....117
Қаза намазларни оқуш тәртиви....118
Қазаси оқулидиған намазлар....118
Намазниң капарити йоқ....119
Намазларни җәмий қилип оқуш мәсилиси....119
Қатнаш қураллири үстидә намаз оқуш мәсилиси 119
Намазниң түрлири 120
Җамаәт намизи....120
Мечиткә беришниң әдәплири....120
Имамлиқ вә униң шәртлири....121
Имамға әгишишниң шәртлири....122
Җамаәт сепи вә җамаәткә үлгүрүш мәсилиси 122
Җамаәт билән имамниң ишлири....123

Җүмә намизи

Җүмә намизи вә уни ада қилиш қаидилири....124
Җүмә намизиниң дурус болушиниң шәртлири....124
Хутбә вә униңға мунасивәтлик мәсилиләр 125

Җүмә күнигә мәхсус һөкүмләр

Җүмә күнидики сүннәт әмәлләр....125
Җүмә намизини тәрк етишниң гунайи....125
Йолувчилар намизи....126
Йолувчиларға аит һөкүмләр....126

Муқимниң йолувчилиқ, йолувчиниң муқимлиқ һөкүмигә кириши

Муқимниң йолувчилиқ һөкүмигә киришиниң шәртлири....127
Йолувчиниң муқимлиқ һөкүмигә киришниң шәртлири....127
Икки һейт намизи....127
Һейт намазлириниң вақти....128
Һейт намазлириниң оқулуш кәйпияти....128
Тәшриқ тәгбирлири....128
Һейт намазлириға бериштики сүннәт әмәлләр....128
Тәравиһ намизи....129
Тәравиһ намизиға мунасивәтлик мәсилиләр....129
Кесәл кишиниң намаз оқуш кәйпияти....130
Има-ишарәт....130

Истисқа, кусуф, хусуф вә қорқунуч намазлири

Истисқа намизи вә униң оқулиши....130
Кусуф намизи вә униң оқулуши....131
Қорқунуч намизи вә униң оқулиши....131
Мустәһәп намазлар....131
Тәһийәтул мәсҗид намизи....132
Чашгаһ намизи....132
Тәһәҗҗуд (кечә) намизи....132
Тавап намизи....132
Нәплә намазлар....133
Тәвбә намизи....133
Истихарә намизи....133
Һаҗәт намизи....134
Җиназа намизи (яки мейит намизи)....134
Намизи оқулмайдиғанлар....135
Җиназа намизи оқушниң шәртлири....135
Җиназа намизиниң пәриз вә ваҗиплири....135
Җиназа намизиниң сүннәтлири вә оқуш кәйпияти....135
Җиназа намизида оқулидиған дуалар....135
Сакаратқа чүшкән адәм үчүн қилидиған ишлар....136
Мейитни дәпнә қилиштин авал қилидиған ишлар....136
Кепән вә униң өлчими....137
Мейитни кепәнләш усули....137
Мейитни дәпнә қилиш вә униң қаидиси....137
Қәбрә вә униңға мунасивәтлик мәсилиләр....138
Шеһит вә уни йәрләш усули....139

Закат вә униң әһкамлири

Закатниң мәнаси....139
Закатниң ислам динидики орни....139
Закат беришниң пәзилити....139
Закатниң пәриз қилинишиниң сәвәплири....140

Ислам нәзәридә пул-малниң маһийити 140
Ислам нәзәридә пул-малниң вәзиписи....................140
Ислам нәзәридә ишләшниң қиммити....................141
Закат бәрмәсликниң гунайи....................141
Бехиллиққа адәтләнгән хәлиқ нижат тапмайду....................142
Милләтләр өз ара ярдәмсөйәрлик билән гүлләп яшнайду....................142
Закат пәриз болидиған кишиләр вә закат өлчими....................142
Закат келидиған маллар....................142
Нәқ пулниң закити....................143
Тиҗарәт маллириниң закити....................143
Чарва маллириниң закити....................143
Ашлиқ вә зираәтләрниң закити....................143
Йәр асти байлиқлириниң закити....................144
Ширкәт һәссидарлиғиниң закити....................144
Закат кәлмәйдиған нәрсиләр....................144
Закат беришниң вақти....................144
Закат берилидиғанлар....................144
Закат берилмәйдиғанлар....................145
Закатқа мунасивәтлик соалларға җаваплар....................145
Роза вә униң әһкамлири 147
Роза тутуши пәриз болғанлар....................147
Розини бузидиған амиллар....................147
Розиниң капарити....................148
Розиниң қазаси....................148
Розиниң түрлири....................148
Рамизан ейиниң улуқлиғи....................149
Рамизан ейидики әң пәзиләтлик вақитлар 149
Роза тутмаслиққа рухсәт қилинғанлар 149
Розиниң фидийәси....................150
Питир сәдиқиси (сәдиқайи питри) вә униң әһкамлири....................150
Питир сәдиқиси бериш ваҗип болғанлар....................150
Питир сәдиқисини бериш вақти....................151
Питир сәдиқиси берилидиғанлар....................151
Етикап вә униң әһкамлири....................151
Етикапниң шәртлири....................151
Розиға мунасивәтлик соал-җаваплар....................151
Һәҗ вә өмрә....................153
Һәҗ пәриз болидиған кишиләр....................153
Һәҗгә бериштин бурун қилишқа тегишлик ишлар....................153
Һәҗниң түрлири....................154
Һәҗниң пәриз, ваҗип вә сүннәтлири....................154

Еһрам вә униң әһкамлири

Еһрам ичидә чәкләнгән ишлар....................155
Чәкләнгән ишларниң җазаси вә миқдари....................155
Еһрам ичидә рухсәт қилинған ишлар....................156
Һәҗ вә өмридә аялларға хас әһкамлар....................156
Һәҗ паалийитиниң тәртиви....................157
Өмрә паалийитиниң тәртиви....................158

Қурванлиққа мунасивәтлик мәсилиләр

Қурванлиқниң түрлири....160
Қурванлиқ қилинидиған маллар вә уларниң сүпити....160
Қурванлиқниң гөшигә мунасивәтлик мәсилиләр....161
Совап вә гунаға мунасивәтлик соал-җаваплар....161
Соваплиқ ишларниң түрлири....161
Совап болидиған ишлар....162
Гуна вә гунаниң түрлири....162
Гуна саналған ишлар....163
Әхлақ һәққидә қисқичә чүшәнчә....164

Әхлақ һәққидә умумий баян

Әхлақ вә униң әһмийити....164
Ибадәт билән әхлақ айрилмас бир пүтүнлүк....166
Шәриәт әһкамлириниң әхлақ билән мунасивити....169
Инсанлар җәмийити....171
гөзәл әхлақларға һемишәм муһтаҗ....171
Нәпси вә униң хусусийәтлири....171
Нәпсидә болидиған түрткиләр....172
Нәпсиниң тәләплири....173
Роһ вә униң хусусийәтлири....173
Нәпсини паклашниң чарилири....173
Ичи гөзәл болмиғанларниң ташқи гөзәллиги пайдисиз....174
Аллаһ таала қәлбгә қарайду....174
Кишиләрни гөзәл әхлаққа тәшәббус қилишниң сири....175
Бирәвниң әхлақини өлчәйдиған мизан униң аилисидур....175
Әхлақни өлчәйдиған умумий принциплар....177
Биринчи принцип....177
Иккинчи принцип....177
Үчинчи принцип....177
Хулуқ билән әдәпниң пәрқи....178
Ташқи қияпәт ички гөзәлликни ипадиләп берәлмәйду....178
Һекмәт, гөзәл әхлақ вә әқил....179
Әхлақниң пүтүн һаят саһалиригә умумийлиғи....179
Әхлақниң шәхсий вә иҗтимаий тәрәплири....180
Әхлақниң мунасивити етивари билән түрлиниши....181
Һөрийәт вә униң чәк-чегариси....182
Инсанниң қудрити чәклик....182

Һәқ-һоқуқлар

Шәхсий һәқ-һоқуқлар....183
Коллективқа мунасивәтлик һәқ-һоқуқлар....183
Аллаһ тааланиң һәқлири....183
Шәйтан вә униң инсан һаятидики тәсири....184
Биринчи һәқиқәт....184
Иккинчи һәқиқәт....184
Үчинчи һәқиқәт....185
Шәйтанниң вәсвәсилиридин қутулушниң диний чариси....185
Тәвбә – истиғпарға буйрушниң сири....185
Тәбиий әхлақ вә йетилдүрүлгән әхлақ....186
Тәбиий әхлақму бир хил әмәс....187

Инсандики әхлақ үгиниш қабилийити.....187
Әхлақни өзгәртишниң үнүмлүк усули тәрбийә.....188
Гөзәл әхлақларни йетилдүрүшниң чарилири.....188
Бизниң әхлақий борчимиз.....191
Динимизға қаритилған борчимиз.....192
Өзимизгә қаритилған борчимиз.....192
Аилә әзалиримизға қаритилған борчимиз.....192
Вәтәнгә, хәлқимизгә вә инсанийәткә қаритилған борчимиз.....193
Тәбиәткә қаритилған борчимиз.....193
Гөзәл әхлақлиқ мусулманниң сүпити.....193
Гөзәл әхлақлиқ мусулман қилмайдиған ишлар.....194
Йеганә үлгә Муһәммәд әләйһиссаламдур.....195
Пәмғәмбир әләйһиссаламниң әхлақидин өрнәкләр.....195
Сөйгү вә униң қиммити.....198
Тәбиәт сөйгүси.....200
Һәқиқәтни сөйүш.....200
Адаләт.....202

Еһсан вә униң әһмийити

Еһсанниң мәнаси.....204
Қизларға еһсан қилиш.....206
Рәһим-шәпқәт.....208
Растчиллиқ.....214
Растчиллиқниң түрлири.....215
Аманәт.....216
Кишиләрниң нәзәридә кичик саналған чоң амәнәтләр.....218
Вападарлиқ.....221
Шәрм-һая.....225
Шүкүр вә униң түрлири.....227
Немәткә шүкүр қилиш уни көпәйтиду.....228
Аллаһниң немәтлири шүкүрни лазим қилиду.....228
Ислам дини яхшилиққа яхшилиқ қайтурушқа буйруйду.....230
Хәйир-еһсандиму нийәтниң дурус болиши шәрт.....230
Аллаһ халис өзи үчүн қилинғанларнила қобул қилиду.....230
Сәвирчанлиқ вә униң әһмийити.....231
Мәнивий байлиқ һәқиқий бәхит-саадәттур.....232
Әдәплик сөзләш гөзәл әхлақтур.....233
Муназирилишиштики әдәп-әхлақ.....234
Кәң қосақ болуш.....235
Әпучанлиқ гөзәл әхлақтур.....236
Инақлиқ.....236
Вақитни қәдирләш өмүрни қәдирлигәнликтур.....237
Алий һиммәт вә униң һаяттики әһмийити.....237
Һиммәтни көтиришниң чарилири.....238
Алий һиммәтлик кишиләрниң сүпәтлири.....238
Үмүт вә униң һаяттики роли.....239
Пакизлиқ.....240
Уйғурларда тазилиқ вә пакизлиқ әнъәниси.....240
Мусулманларниң муһит асраш мәдәнийити.....241
Уйғурлардики муһит асраш мәдәнийити.....241
Ихлас гөзәл әхлақниң тажисидур.....242

Кәмтәрлик.....242
Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң кәмтәрлигидин өрнәкләр.....243
Пидакарлиқ.....244
Мәртлик вә бехиллиқ.....245
Исламий саламлишиш әнъәниси.....247
Кесәлләрни йоқлаштики әдәп-әхлақ қаидилири.....248
Сорун вә сорундашларда болушқа тегишлик әдәп-әхлақлар.....248
Дәстихандики әдәп-қаидиләр.....249
Өйгә кириштики әдәп-әхлақ қаидилири 250
Чүшкүрүк вә әснәкниң әдәплири.....250
Аилә һаятидики бир жүрүш әдәп-әхлақлар.....251
Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һаятини үгинишниң әһмийити.....254
Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һаятини үгиниш иманниң тәқәззаси.....254
Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һаятини үгиниш униң йолиға әгишишниң йолидур.....254
Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һаятини үгиниш уни сөйүшниң йоли.....255
Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һаятини үгиниш динни мудапиә қилишниң йоли.....256
Мусулманларниң өз пәйғәмбәриниң һаятини билмәслиги чоң йетәрсизлик.....256
Исламдин бурунқи вәзийәт.....257
Исламдин бурунқи әрәпләрниң диний етиқати.....257
Муһәммәд әләйһиссаламниң дунияға келиши вә балилиқ дәври.....258
Муһәммәд әләйһиссаламниң пәйғәмбәрлиги вә Мәккә дәври.....260
Ислам дәвитиниң башлиниши.....260
Мусулманларниң Һәбәшистанға қилған һиҗрити.....261
Мушрикларниң муһасириси.....261
Қайғулуқ жил.....261
Исра – Мираҗ.....262
Әқәбә бәйъәтлири 262
Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һиҗрити.....263
Ислам дәвитиниң Мәдинә дәври.....263
Мәсҗиди нәбәви.....264
Тунҗа ислам дөлити вә пухраларниң һәқ-һоқуқлири.....264
Мәдинә дәвриниң алаһидиликлири.....264

Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң ғазатлири

Ислам дининиң тинчлиқ вә уруш мавзусидики принципи.....265
Ислам тарихидики чоң көләмлик тунҗа уруш Бәдир уруши.....265
Оһуд уруши.....266
Хәндәк уруши.....266
Һудәйбийә келишими.....267
Һудәйбийә келишиминиң мәзмуни.....267
Һудәйбийә келишиминиң бузулуши.....268
Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң Кәбини зиярәт қилиши.....268
Муътә уруши.....268
Мәккиниң азат қилиниши.....268
Тәбук уруши.....269
Һунәйн уруши.....269
Вида һәҗҗи.....270
Видалишиш хутбиси вә униң мәзмуни.....270
Видалишиш хутбисидин кейинла чүшкән айәт.....270
Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң вапати.....271
Хәлипиләр дәвриниң башлиниши.....271

Муамилә һәққидә қисқичә чүшәнчә....272
Дин – муамилидур....273
Муамилигә мунасивәтлик мәсилиләр....274
Муамилә принципи....274
Аилә һаятидики ислам принциплири....274
Әрниң аялиға өтәшкә тегишлик борчи....275
Аялниң еригә өтәшкә тегишлик борчи....276
Ата-ана вә пәрзәнтләр....277
һәққидики ислам принципи....277
Ата-аниларниң үстидики пәрзәнт һәқлири....277
Әқиқә тоғрилиқ мәсилиләр....279
Оғулларни хәтнә қилиш вә хәтнә той һәққидики мәсилиләр....280
Хәтнә той қилиш уйғурларниң миллий вә диний әнъәнисидур....281
Ата-аниларниң балилириға қарита муамилиси....281
Балиларниң ата-анисиға өтәшкә тегишлик борчи....283
Туққанларға муамилә қилиш принципи....285
Хошниларға өтәшкә тегишлик һәқләр....286
Хошниларға муамилә қилиш принципи....286
Хизмәтдашларға муамилә қилиш принципи....286
Достларға муамилә қилиш принципи....287
Достлуқ түрлири....287
Инсанларға муамилә қилиш принципи....289
Һайванларға муамилә қилиш принципи....290
Елим-сетим муамилилири....291
Елим-сетим ишлиридики ислам принципи....291
Елип-сетиш чәкләнгән нәрсиләр....292
Җазанә вә униң чәклиниш сәвәви....292
Сода-сетиқ ишлирида ислам принципи....293
Адәм яллап ишлитишниң шәрти....296
Несийә муамилидә ислам принципи....296
Музарәбәт вә униңға мунасивәтлик мәсилиләр....296
Музарәбәт келишимигә йол қоюшниң сәвәви....296
Музарәбәт муамилисидә шерикләрни таллаш принципи....297
Музарәбәт муамилисидә чиққан зиянниң бир тәрәп қилиниши....297
Музарәбәттә пайда нисбитиниң бәлгүлиниши....298
Музарәбәт шерикчилигиниң шәртлири....298
Пул егисиниң бәзи шәртләрни бәлгүләш һәққи....298
Пул егиси қоялмайдиған шәртләр....299
Музарәбәт келишиминиң бузулуши....299
Муддәткә бөлүп сетиш мәсилиси....299
Суғурта вә униңға мунасивәтлик мәсилиләр....300
Тиҗарий суғуртиларниң һарам болушиниң сәвәплири....300
Саламәтлик суғуртиси....300
Суғуртиға қатнишишни дурус қилидиған сәвәпләр....301
Һәмкарлиқ суғурта вә униң шәртлири....302
Исламий суғурта билән тиҗарий суғуртиларниң пәрқи....302
Инсанлар дуч келиватқан бәзи мүшкүлләргә җавап....303
Җиһат вә униң әһкамлири....305
Җиһатниң пәриз әйнгә өзгириши....305
Җиһатниң буйрулуш сәвәви....306
Исламий җиһатниң принциплири....306

«Җиһат» сөзиниң Қуръан кәримдики мәнаси.....306
Йолсиз урушлар җиһат әмәс.....307
Ғенимәт вә униңға мунасивәтлик мәсилиләр.....307

Турмуш қуруш

Аилә қуруш чоң немәт.....308
Аилә қуруш бир мөҗүзә.....308
Өйлинишниң һөкүми.....308
Турмуш қурғучиларниң бир-бирини таллаш принципи.....308
Муһәббәт вә униң түрлири.....309
Ишқ вә күнләш.....310
Иппәт-номус вә уни зәипләштүридиған амиллар.....311
Ислам дини вә көп хотунлуқ болуш.....312
Өйләнгүчиләрниң бир-бирини көрүши.....313
Некалинишқа болмайдиған аяллар.....313
Мәңгүлүк некалинишқа болмайдиған аяллар.....313
Нәсәп сәвәви билән некалинишқа болмайдиған аяллар.....313
Емилдәшлик сәвәви билән некалинишқа болмайдиған аяллар.....314
Емилдәш болушниң шәртлири 314
Сүтни емиш кәйпияти.....314
Емиш миқдари.....315
Емишниң вақти.....315
Емилдәшликниң даириси.....315
Қуда-баҗилиқ сәвәви билән өйлинишкә болмайдиған аяллар.....316
Мәлум вақитқичә некалинишқа болмайдиған аяллар.....316
Сөз салдуруш вә нишанлиниш.....317
Некани елан қилиш.....317
Нека вә униң шәртлири.....318
Нека билән бәлгүлинидиған ишлар.....319
Мәһрәм вә намәһрәм уқумлири.....320
Аялниң кийиниши вә сәпәр қилишидики бәлгүлимиләр.....320
Мәһрими йоқ аялниң сәпәргә чиқиш мәсилиси.....321
Аялларниң әрләр билән қол елишип көрүшүш мәсилиси.....321

Әр-хотун мунасивитиниң бузулуши

Әр-хотун мунасивитиниң бузулушиға сәвәп болидиған амиллар.....322
Талақ вә униң түрлири 323
Үч Талақ вә уни тәһлил қилишниң һарамлиғи.....324
Талақ қилишниң түрлири .....
Мәсниң талиғи.....325
Һошини йоқатқучиниң талиғи.....325
Зорланғучиниң талиғи.....325
Қаттиқ ғәзәптин әқлини йоқатқучиниң талиғи.....326
Ғайипниң талиғи.....326
Аял еридин хетини алмастин ятлиқ болмайду.....326
Әрниң аялини узун вақит ташлап кәтмәслиги лазим.....326
Шәрт билән Талақ қилиш.....327
Муртәдлик билән неканиң бузулуши.....327
Бәдәллик Талақ (Талақий хулъи).....327
Талақтин кейинки һәқ-һоқуқлар.....328
Иддити тошмиған аялниң әрниң өйидә туруш һәққи бар.....328

Иддәт вә униң әһкамлири....329
Аилә һаяти һәққидә соал-җаваплар....329
Вәсийәт вә униңға мунасивәтлик мәсилиләр....332
Вәсийәт қилғучида болушқа тегишлик шәртләр....332
Вәсийәт қилишниң совави вә пайдиси....333
Мирас вә униңға мунасивәтлик мәсилиләр....333
Тәрикигә мунасивәтлик һәқ-һоқуқлар....333
Мирас елишниң сәвәплири 334
Мирас елиштин мәнъий қилинидиғанлар....334
Мирас елишниң шәртлири....334
Қуръан кәримдики мирас айәтлири....335
Бир әргә икки аялниң һәссисини беришниң һекмити....335
Қуръан кәримдә мирас елиши бәлгүләнгәнләр....336
Мирасниң йеримини алидиғанлар....336
Мирасниң төрттин бирини алидиғанлар....337
Мирасниң сәккиздин бирини алидиған киши....337
Мирасниң үчтин иккисини алидиғанлар....337
Мирасниң үчтин бирини алидиғанлар....337
Мирасниң алтидин бирини алидиғанлар....338
Вәқпә вә униңға мунасивәтлик мәсилиләр....338
Вәқпә қилишниң шәрти....339
Вәқпиниң түрлири....339
Вәқпә қилишниң пайдиси вә пәзилити 339
Сәүдия Әрәпстандики уйғур вәқпилири....340
Мәдинә мунәввәрә шәһиридики Хотән рибати....340
Мәккә мукәррәмә шәһиридики Яқуп бәдәвләт рибати....340
Җиддә шәһиридики Яқуп бәдәвләт рибати....341
Мәдинә мунәввәрә шәһиридики Қәшқәр рибати....341
Мәккә мукәррәмә шәһиридики Атуш рибати....341
Мәккә мукәррәмә шәһиридики Хотән рибати....342
Мәдинә мунәвәррә шәһиридики Керийә рибати....342
Мәккә мукәрәмә шәһиридики Керийә рибати....343
Уйғурлар вәқпиләрдин пайдиланмайду....343
Рәнә вә униңға мунасивәтлик мәсилиләр....343
Рәнә муамилисигә йол қоюшниң сәвәви 343
Қәриз рәнисиниң шәрти....344
Һарам қилинған рәнә....344
Бәдәлсиз қәриз берип турушниң совави чоң....344
Һәжр вә униңға мунасивәтлик мәсилиләр....345
Салаһийәтсизләрни тәсәрруптин чәкләшниң сәвәви....345
Тәсәррупи чәкләнгәнләрниң ишлири....345
Гувалиқ вә униңға мунасивәтлик мәсилиләр....345
Гуваликтин өтүшниң һөкүми....346
Ялған гувалиқ бериш вә униң гунайи....346
Гувалиқниң түрлири....346
Гувалиқ беришкә салаһийәтлик болушниң шәрти....346
Гувалиқ беришниң шәртлири 347
Гувалиғи қобул қилинмайдиғанлар....347
Гувалиқниң дәриҗилири....348
Қәсәм вә униңға мунасивәтлик мәсилиләр....348
Қәсәм қилиш вә уни қобул қилиш шәртлири....348

Қәсәмниң түрлири....349
Қәсәм қилишниң һөкүми....349
Қәсәмни бузғанниң җазаси....350
Қәсәмниң капарити....350
Капарәт бериш тәртиви....350
Һалал-һарам һәққидә қисқичә чүшәнчә....351
Һалал һарамдин көптур....351
Һалал нәрсиләрдиму һарам тепилиду....352
Һалал-һарам инсанниң тақитигә яриша бәлгүләнгән....352
Һалал билән һарам ениқ....352
Һалал билән һарам оттурисидики нәрсиләр....353
Һалал билән һарамниң дәриҗилири бир хил әмәс....354

Һалал-һарам вә уларға мунасивәтлик мәсилиләр

Һалал-һарам уқуми....355
Йемәк-ичмәкләрдики һалал....355
Йемәк-ичмәкләрдики һарам....355
Пикир-етиқат вә иш-һәрикәтләрдики һалал....355
Пикир-етиқат вә иш-һәрикәтләрдики һарам....355
Һалал билән һарамни билишниң әһмийити....356
Һарамдин сақлинишниң зөрүрлиги....356
Йемәк-ичмәклардики һалал-һарам....356
Һалал нәрсиләрни истимал қилишниң пайдилири....356
Мал боғузлашқа мунасивәтлик мәсилиләр....357
Базарлардин сетивелинған тәйяр йемәкликләр һәққидә....357
Ашханиларға киргәндә диққәт қилишқа тегишлик ишлар....358
Йемәк-ичмәклардинйейиш һарам болидиғанлири....359
Зиянни тосуш йүзисидин йейиш чәкләнгән нәрсиләр....360
Паскинилиғи йүзисидин йейиш чәкләнгән нәрсиләр....360
Җанни қутқузуш үчүн истимал қилишқа болидиған һарам миқдари....360
Суюқлуқлардин истимал қилиш һарам қилинғанлири....360
Һарақ дора болалмайду....361

Һайванлар вә қушлардин һалал вә һарамлар

Һайванларниң түрлири вә улардин йейиш һалал вә һарам болғанлири....362
Қушлардин йейиш һалал вә һарам болғанлири....363
Ов овлашқа (о овлашқа) мунасивәтлик мәсилиләр....363
Ов овлашниң шәртлири....363
Етиқат мәсилилиридики һарамлар (чәкләнгән ишлар)....364

Аллаһқа шерик кәлтүрүш вә униңға елип баридиған ишлар

Пал селиш вә ғайиптин сөзләш....366
Ислам динини мәсхирә қилиш....366
Шерик даирисигә киридиған тумар түри....367

Шерик даирисигә кирмәйдиған ишлар

Шерик даирисигә кирмәйдиған тумар....367
Дәм селиш....368
Аилә һаятида чәкләнгән ишлар....368
Қиз-оғулларниң өзлиригә лайиқ таллаштики әркинлиги....368
Мусулман әрниң мусулман әмәс аялға өйлиниш мәсилиси....369

Мусулман қизларни мусулман әмәсләргә ятлиқ қилишниң һарамлиғи....369
Һамилә болушниң алдини елиш мәсилиси....369
Қосақтики балини чүшириветиш җинайити....370
Җинисий мунасивәттә чәкләнгән ишлар....371
Аялларниң арқа тәрипигә келишниң һарамлиғи....371
Әр-хотунчилиқ сирлирини сақлашниң зөрүрлиги....371
Һәйздар аялни Талақ қилишниң чәкләнгәнлиги....372
Балилар арисида адаләтлик болушниң зөрүрлиги....372
Нәсәпни қоғдашниң зөрүрлиги....372
Атиниң балисиға тениши дурус әмәс....373
Сүнъий уруқландуруш мәсилиси 373
Балиларниң атисидин тениши дурус әмәс....373
Ата-анини қахшитишниң гунайи вә җазаси....373
Умумий һаятта чәкләнгән һарам ишлар....374
Кийиниш вә ясиништа чәкләнгән ишлар....374
Турмушта қоллиниш һарам болған нәрсиләр....374
Әрниң аялға, аялниң әргә охшивелиши дурус әмәс....375
Аллаһниң яратқинини өзгәртишниң гунайи....375
Әр-аял икки җинис оттурисида чәкләнгән ишлар....376
Өзини мусулман әмәс қовумларға охшитиш түрлири....377
Мусулман әмәс милләтләрдин үгинишкә болидиған ишлар....377
Мусулман әмәс милләтләрни дорашниң чәклинидиған тәрәплири....377
Қәбирләрни қатуруш....377
Туғулған күнни хатириләш....378
Ашиқ-мәшуқлар байримини хатириләш....378
Жил беши байрими (миладийә) ни тәбрикләш....378
Мусулманлар башқиларни дорашқа һаҗәт әмәс....379
Саламни өзгәртиш....380
Нәзир-чирақларни ресторанларда өткүзүш адити....380
Аммивий сорунларда әр-аялларниң һәммиси бир йәрдә олтуруши....380
Телефон қоңғуриғи үчүн дуа яки айәт яки әзәнни ишлитишниң һарамлиғи....381
Ихтисадий мәсилиләрдики һарам ишлар....381
Һарамдин пул тепиш....381
Җазанихорлуқ қилиш 382
Житимниң мелини йәвелиш....382
Закатни бәрмәслик....382
Исрапчилиқ....382
Лотерия билетини сетивелиш....383
Башқа пәризни қайрип қоюп тәкрар һәҗ қилиш....383
Кишиләргә қилинидиған муамилидә чәкләнгән ишлар....383
Мусулманларға қарши ирқий айримичилиқ қилиш....383
Мусулманларни пикир яки мәзһәп айримичилиғи сәвәплик чәткә қеқиш....384
Мусулман болмисиму тинчлиқпәрвәр кишиләрни чәткә қеқиш....384
Мусулманлар яман көрүшкә тегишлик кишиләр....384
Һайванларға муамилә қилишта чәкләнгән ишлар....385
Һайванларни қийнашниң җазаси....385
Һайванларни боғузлаштики чәкләнгән ишлар....386
Нахша-музыка аңлаш мәсилиси....386
Аңлаш һарам болидиған нахша-музыкилар....387
Аңлашқа болидиған нахша-музыкилар....387
Һалаллиғи яки һарамлиғиға еһтимали болған нахша-музыкилар....387

Нахша-музыка аңлашни һалал дегән өлүмаларниң қойған шәртлири....388
Телевизор көрүш мәсилиси һәққидә соал-җаваплар....389
Көрүш қәтъий һарам болидиған телевизор программилири....389
Көрүш тәшәббус қилинидиған программилар....390
Телевизорниң зийинидин сақлиниш чариси....390
Кино-театрларни көрүш һәққидә соал-җаваплар....390
Һаләллиқ даирисигә киридиған кино-театрлар....391
Көрүш қәтъий һарам болидиған кино-театрлар....391
Һәйкәлтарашлиқ вә униң һарамлиғи....391
Өй яки иш орунлирини һәйкәл билән безәш һарамдур....391
Җанлиқларниң рәсимлирини сизиш яки сақлаш мәсилиси....392
Инсан әзалирини йөткәш мәсилиси....393
Ихтияр егиси болмиған бири әзасини башқисиға берәлмәйду....393
Әза йөткәштә дин пәрқи йоқ....393
Адәм әзасини сетишқа болмайду....394
Әза йөткәшкә мунасивәтлик соалларға җаваплар....394
Парихорлуқ вә униң гунайи һәққидә....395
Пара бериш яки елишниң гунайи вә хәтири....395
Соға-салам беришниң һәр қандиғи пара әмәс....395
Парини мәхсәт қилған соға-салам һарамдур....395
Пара беришни җаиз қилидиған сәвәпләр....396
Иҗтимаий мунасивәттә чәкләнгән ишлар һәққидә....396
Өзини өлтүрүвелишниң җазаси....397
Бирәвгә қара чаплашниң хәтири вә униң җазаси....397
Ялған гувалиқ беришниң ақивити....397
Ғевәт, униң хәтири вә гунайи....398
Хиянәт вә униң рәзиллиги....398
Хиянәтниң түрлири....399
Зулум вә униң җазаси....399
Ялғанчилиқ вә униң ақивити....400
Мусулман ялған сөзлимәйду....400
Сөзидә турмаслиқ кесили вә униң зийини....401
Өчлүк, адавәт сақлашниң яман ақивәтлири....401
Кишиләрниң әйивини издәш рәзиллик....402
Кишиләрни мәсхирә қилишниң гунайи....402
Көрәлмәслик мәнивий ағриқтур....403
Гәп тошуш вә униң ечинишлиқ ақивәтлири....403
Кишиләргә ләқәм қоюш әдәпсизлик....404
Һаясизлиқ – имансизлиқтур....404
Гуманхорлуқ вә униң аваричилиқлири....404
Вапасизлиқниң рәзиллиги вә вапасизлиқ түрлири....405
Чеқимчилиқ, униң хәтәрлири вә җазаси....405
Өзини чоң тутушниң зийини вә гунайи....405
Исрапхорлуқниң яман ақивити....406
Зийини әң чоң болған һалакәтлик гуналар....406
Тамака вә униң зийини һәққидә....407
Тамака вә тамака чекиш адитиниң келип чиқиш тарихи....407
Тамака тәркивидики зәһәрлик маддилар....407
Тамака чекишкә адәтлинип қелишниң сәвәплири....407
Тамака яман йолға меңишниң муқәддимиси....408
Тамакиниң кичик балиларға болған яман тәсири....408

Тамакиниң тән сақлиққа болған зиянлири....................................408
Тамакиниң нәпәслиниш йоллириға болған зийини....................................409
Тамакиниң өпкигә болған зийини....................................409
Тамакиниң ихтисатқа болған зийини....................................409
Тамакиниң ашқазанға болған зийини....................................409
Тамака чекишниң диний җәһәттики зийини....................................409
Тамакиниң характерға болған зийини....................................409
Тамака чекишкә адәтлинип қелиштин сақлинишниң зөрүрлиги....................................410
Дуния сәһийә тәшкилатиниң тамакидин агаһландуруши....................................410
Тамака чекиш һазирқи әсирниң әң палакәтлик апити....................................411
Тамака чекишни үгинип қелиштин сақлиниш тәдбирлири....................................411
Балиларни тамака чекишни үгинип қелиштин сақлаш усули....................................411
Тамакини ташлаш чарилири вә бәзи тәклипләр....................................412
Һарақ вә униң зийини һәққидә....................................413
Һарақ пүтүн яманлиқларниң башламчиси....................................414
Һарақниң зиянлири көп....................................414
Зәһәрлик чекимликләрниң зийини һәққидә....................................415
Зәһәрлик чекимликниң әң хәтәрлик зиянлири....................................415
Кишиләрниң зәһәрлик чекимликләргә 416
көнүп қелишиниң сәвәплири....................................416
Зәһәрлик чекимликләрдин сақлинишниң чарилири....................................416
Қимар вә униң яман ақивити....................................417
Қимардин тапқан пул шәксиз һарамдур....................................417
Қимарниң һарам қилинишиниң бәзи һекмәтлири....................................417
Зина вә униң хәтири....................................418
Зинаниң яман ақивәтлири....................................418
Зинаниң дәриҗилири бир хил әмәс....................................418
Зинадин чоң икки зина вә униң җазаси....................................419
Ләватниң җазаси....................................419
Сиһақниң җазаси....................................420
Алдамчилиқ вә униң түрлири....................................420
Сода-сетиқ ишлиридики алдамчилиқ....................................420
Иҗтимаий һаяттики алдамчилиқ түрлири....................................421
Алдамчилиқниң зиянлири....................................421
Сеһир қилиш вә қилдурушниң гунайи һәққидә....................................422
Сеһирдин сақлиниш вә униңдин шипа тепиш усули....................................422
Сеһирдин шипа тепишниң чарилири....................................422
Көз тегиштин сақлиниш вә униңдин шипа тепиш усули....................................423
Қуръан кәрим билән исламий дуалар мөмүнләр үчүн шипадур....................................423
Көз тегиштин сақлинишниң чарилири....................................424
Көз тәккәндинъ кейин шипа тепиш чарилири....................................424
Җинайәт вә җазаларға мунасивәтлик мәсилиләр....................................424
Исламда җазани иҗра қилишниң шәртлири....................................425
Ислам җаза қанунида кәйпияти бәкитилгән бәш чоң җаза....................................425
1. Қатиллиқниң җазаси....................................425
2. Қарақчилиқ, буланчилиқ рекетерлиқниң җазаси....................................426
3. Оғрилиқниң җазасиниң түрлири....................................426
Оғрини җазалашниң шәртлири 426
4. Зинаниң җазаси....................................427
Зина қилғучиға җаза беришниң шәртлири....................................427
5. Төһмәтниң (қара чаплашниң) җазаси....................................427

Кәчүрүм қилиш җазалаштин әвзәл.....428
Зина билән оғрилиқ җазасиниң еғир болушиниң сәвәви.....429
Ислам җаза қанунлири һәммә йәрдә иҗра қилинмайду.....429
Товва-истиғпар һәққидә.....429
Аллаһниң һәққигә қарши ишләнгән гуна-мәсийәтләр.....430
Мәхлуқатқа қарши ишләнгән қилмишлар.....430
Товвиниң қобул болуш шәрти.....430
Товва-истиғпарниң пайдиси.....431
Ислам дининиң асаслиқ дәстүри Қуръан вә сүннәттур.....432

Қуръан кәрим

Қуръан кәримниң тәрипи.....432
Қуръан кәримниң хусусийәтлири.....432
Қуръанниң исимлири.....433
Қуръанниң сүпәтлири.....433

Қуръан кәримниң чүширилиши

Қуръан кәримниң чүшүш җәрияни.....434
Қуръан кәримниң тәртиви.....436
Айәт, сүрә вә вәһий.....436
Җибриилниң пәйғәмбәр әләйһиссаламни Қуръан оқутуши.....437
Вәһий вә униң түрлири.....437
Қуръан кәримниң йетип келиш җәрияни.....438
Қуръан кәримниң сақлиниши.....438
Қуръан кәримниң топлиниш вә көпәйтилиш басқучи.....440
Қуръан кәримниң китап һалиға кәлтүрүлиши.....440
Қуръан кәримниң нусхиларға көпәйтилиши.....441
Қуръан кәримни нәшир қилиш академияси.....442
«Қуръан бесиш академияси» ниң тәсис қилиниши.....443
Қуръан кәримниң тәрҗимә нусхилири.....443
Айәтләргә оқуш қаидилири вә бәлгүлириниң қоюлиши.....443
Қуръан кәрим айәтлирини оқуш қаидилири вә бәлгүлириниң қоюлиши..... 443
Қуръан кәримниң мөҗүзилик тәрәплири.....444
Шәриәт әһкамлири өз ичигә алған принциплар.....445
Айәт вә сүриләргә мунасивәтлик мәсилиләр.....445
Мәккә сүрилириниң хусусийәтлири.....446
Мәдинә сүрилириниң хусусийәтлири.....446
Айәт вә сүриләр һәққидә.....446
Қуръан кәримниң тәрҗимиси.....447

Сүннәт

Сүннәтниң тәртиви.....449
Қуръан, һәдис вә һәдис қудисий.....450

Һәдисләрни ениқлаш принципи

Һәдисләрни қобул қилиш принципи.....451
Сәнәд вә мәтин 453

Һәдисләрниң түрлири

Һәдисниң бизгә йетип келиш җәһәттин түргә бөлүнүши.....453
Һәдисниң қобул қилиш вә рәт қилиш тәрәптин түрлиниши.....454

Мәқбул һәдис вә униң түрлири....454
«Сәһиһ» һәдис....455
«Сәһиһ» һәдисниң шәртлири....455
Һәсән һәдис....455
Ялған һәдис....456

Сүннәтниң топлиниш басқучилири

Сүннәтниң дәсләпки топлиниши....457
Сүннәтни йезишқа буйруған һәдисләр вә чәклигән һәдисләр....457
Дәсләптә сүннәтни йезиштин тосушниң сәвәви....458
Саһабилар заманида йезилған һәдис топламлири....459

Сүннәтниң һижрийә 2-әсирдә рәсмий топлиниши

Һижрийә 3-әсирдики һәдис топлаш долқуни....460
Сүннәтниң ислам қанунщунаслиғидики орни....461
Сүннәткә әһмийәт беришниң зөрүрлиги....461
Сүннәтниң Қуръан кәримни ениқ қилиши....461
Сүннәт арқилиқ бәкитилгән шәриәт әһкамлири....462

Сүннәт мөҗүзилири

Сүннәт мөҗүзилири вә пәйғәмбәр әләйһиссалам услуби....463

Һәдисләрдики илмий мөҗүзиләр

Һәдисләрдики илмий мөҗүзиләрниң бәзи мисаллири....464
Сүннәтниң шәриәт әһкамлиридики мөҗүзиси....466
Қуръанчиларға рәддийә....468
Һәдисләргә ишәш қилғили болмайду дегүчиләргә рәддийә....469

Исламий илимләр һәққидә қисқичә чүшәнчә

Оқуш вә үгинишниң зөрүрлиги һәққидики мәсилиләр....470
Илимниң авили Аллаһни тонуштур....470
Исламий илимләрниң түрлири....471

Етиқатқа мунасивәтлик илимләр һәққидә

Тәвһид вә униңға мунасивәтлик мәсилиләр....471
Тәвһидниң түрлири....472
Бидъәт вә униңға мунасивәтлик мәсилиләр....472
Динда пәйда қилинған бидъәтләр....473
Бидъәтләрни мәнъий қилишниң сәвәви....473
Бидъәтләрни мәнъий қилғанлиқниң нәтиҗилири....474
Купри вә униң түрлири....475
Куприниң түрлири....475
Етиқаттики куприлиқ вә униң түрлири....475
Әмәлдики куприлиқниң түрлири....476
Нифақ вә униң түрлири....477
Етиқаттики нифақ....477
Әмәлдики нифақ....478
Хаинлар өз миллитиниң гөрини қазғучилар....478

Һидайәт вә залаләт

Һидайәтниң мәнаси....479

Һидайәтниң түрлири....479
Залаләтниң мәнаси....480
Муртәдлик вә униң сәвәплири....480
Муртәд болушқа елип баридиған ишлар....480

Тәқвалиқ вә пасиқлиқ

Тәқвалиқниң мәнаси....481
Тәқвалиқниң әһмийити....481
Пасиқлиқниң мәнаси....481
Заһитлиқ вә тәркийдуниялиқ....482
Заһитлиқниң мәнаси....482
Һәқиқий мәнадики заһитлиқ....482
Заһитлиқ билән тәркий дунияліқниң пәрқи....483
Заһитлиқниң пәзиләтлири....483
Дуа вә униңға мунасивәтлик мәсилиләр....483
Дуа иҗават болушниң шәртлири....484
Дуа сәвәптин беһаҗәт қилалмайду....484
Дуа тәғдирни бекар қиливетәлмәйду....485
Дуа бирәвниң васитисигә муһтаҗ әмәс....486
Дуаниң әдәплири....486
Дуа иҗавәт болушқа әң йеқин вақитлар....488
Дуадин беһаҗәт болушқа болмайду....488
Вәсилә (васитә) һәққидики мәсилиләр....488
Буйрулған василә....489
Мәнъий қилинған вәсилә....490
Шәриәттин дәлили болмиған вәсилә....490
Әхлақ илимгә мунасивәтлик мәсилиләр....490
Әхлақ өз ичигә алидиған ишлар....490
Муамилә ишлириға мунасивәтлик мәсилиләр....491
Муамилә ишлириниң мәнбии вә өлчими....491
Пәйғәмбәр әләйһиссалам вә саһабиларниң һаятиға мунасивәтлик илимләр....491
Тарих билән Муһәммәд әләйһиссаламниң тәрҗимиһалиниң пәрқи....491
Муһәммәд әләйһиссаламниң тәрҗимиһалини үгинишниң әһмийити....492
Шеир вә шаирлиқ һәққидә....492
Аллаһ тааланиң қудрити һәққидә....493
Пәйғәмбәр мәдһийиси....495
Ислам қануншунаслиғиниң мәнбәлири....496
Иҗманиң түрлири 496
Муҗтәһит вә иҗтиһатниң шәртлири....497
Кишилик иҗтиһат билән коллектив иҗтиһат....498
Қияс вә қияс қилиш усули....498

Фиқһи илми вә униңға мунасивәтлик мәсилиләр

Фиқһи илминиң мәйданға келиши вә рәтлиниши....499
Фиқһи илминиң келип чиқишиға түрткә болған сәвәп....500
Мәзһәп һәққидики мәсилиләр....500
Мәзһәпниң пәйда болуши вә униң сәвәви....500
Ислам дуниясидики мәзһәпләр....501
Бизниң етиқадий мәзһипимиз....501
Әһли сүннә билән шиә мәзһипи оттурисидики пәриқләр....502

Әһли сүннә мусулманлири арисида дәвир сүриватқан фиқһи мәзһәпләр

Һәнәфий мәзһипи......504
Имам Әзәмниң ислам фиһқишунаслиғидики мәртивиси......504
Һәнәфий мәзһипиниң фиқһи мәсилилирини топлиғанлар......505
Маликий мәзһипи......505
Шафиий мәзһипи......506
Һәнбәли мәзһипи......506
Зәйдийә мәзһипи 507
Җәъфәрийә мәзһипи......507
Әһли сүннә мәзһипи ичидә түгәп кәткән фиқһи мәзһәплири......507
Бизниң фиқһи мәсилилиридики мәзһипимиз......507
Мәзһәпкә әгишишкә мунасивәтлик мәсилиләр......508
Ислам мәзһәплириниң тәқлит қилиш мәсилиси......508
Мәзһәп чүшәнчиси......509
Дунциядики динлар вә мусулманлар һәққидә қисқичә мәлумат......509
Әң көп мусулман бар дөләтләр......509
Әң көп христианлар яшайдиған дөләтләр......509
Дуниядики әң чоң диний пирқилар......510
Дунияда адәм сани әң тез көпийиватқан дин......510
Келәчәк исламға мәнсүп......510
Христиан дини......511
Христианларниң диний мәнбәлири......511
Христианларниң мәзһәплири......512
Йәһудий дини......512
Йәһудийларниң қуллуқ дәври......513
Йәһудийларниң дөләт қуруши......513
Йәһудийларниң диний мәнбәлири......513

Ислам дуниясидики хәлиқ аралиқ тәшкилат вә академияләр

1. «Ислам әллири иттипақи»......514
«Ислам әллири иттипақи»ниң көлими вә хизмәт даириси......514
2. «Хәлиқ ара ислам һәмкарлиқ тәшкилати»......514
«Хәлиқара ислам һәмкарлиқ тәшкилати»ниң мәхсити......515
«Хәлиқара ислам һәмкарлиқ тәшкилати»ниң тәрәққияти......515
3. «Хәлиқ ара мусулман өлүмалар иттипақи»......515
4. «Хәлиқ ара ислам қутқузуш тәшкилати»......516
5. «Дуния мусулман яшлар клуби»......516
6. «Пәйғәмбир әләйһиссаламни мудапиә қилиш хәлиқаралиқ комитети»......516
7. «Әзһәр ислам тәтқиқат академияси»......517
8. «Сәуди әрәпстан катта өлүмалар һәйъити»......518
9. «Һиндистан ислам фиқһи академияси»......518
10. «Европа пәтива вә илмий тәтқиқат кеңиши» 518
11. «Ислам әллири иттиппақи» қармиғидики «Ислам фиқһи академияси»......519
12. «Хәлиқ ара ислам һәмкарлиқ тәшкилати»ниң қармиғидики – «Ислам фиқҺи академияси» 519
13. Түркия «Ислам тәтқиқат мәркизи»......519
«Ислам энциклопедияси»......520
«Ислам энциклопедияси»ниң мәзмуни......520
14. «Мисир пәтива мәркизи»......520
15. Сәуди әрәпстан радиоси......521

Сәуди әрәпстан радиосиниң чәт әл тиллири бөлүми

Сәуди әрәпстан радиосиниң уйғур бөлүми....521
Уйғур бөлүминиң программа түрлири вә вақит өлчими....521

Уйғур бөлүминиң рәсмий тор адреси

16. «Әрәп дөләтлири иттипақи» вә әрәп әллири....522
«Әрәп дөләтлири иттипақи» ниң даириси....522
Һазирқи Әрәп дөләтлири....522

Тәпсирләргә мунасивәтлик мәсилиләр

Қуръан кәримни әң дәсләп тәпсир қилғанлар....523
Қуръан кәримни тәпсир қилиш йоли та қияматкичә очуқ....523
Ислам дуниясидики әң мәшһур тәпсирләр....524
Йеқинқи заманларда йезилған әң мәшһур тәпсирләр....524
Қедимки тәпсирләр билән һазирқи тәпсирләрниң пәрқи....525
Уйғурлардин чиққан мәшһур мупәссирләр....525
Һазирқи заман уйғур тилиға тәрҗимә қилинған тәпсирләр 526
Тәҗвид илминиң вәзиписи 526
Тәҗвид қаидилиригә әмәл қилишниң һөкүми....527
Қираәт илмигә мунасивәтлик мәсилиләр....527
Қуръан кәримни қираәт қилиш усуллири....527
Қираәт илми....527
Қуръан оқушқа мунасивәтлик мәсилиләр....527
Қуръан оқушниң әһмийити....528
пәзилити вә совави....528
Қуръан оқушниң әдәп-қаидилири....529
Қуръан ядлашниң пәзилити....529

Һәдис илми вә униңға мунасивәтлик мәсилиләр

Һәдис илими вә униң ғайиси....530
Һәдис топламлири һәққидә қисқичә мәлумат 531
Сәһиһул Бухарий....531
Сәһиһу Муслим....531
Сунән Тирмизи....531
Сунән Ибни Маҗә....532
Сунән Әбудавуд....532
Сунән Нәсаий....532
Қуръан кәримниң мөҗүзиси һәққидә қисқичә мәлумат....533
Қуръан кәрим һидайәт китавидур....533
Қуръан кәримниң әдәбий мөҗүзиси....534
1. Қуръан кәримниң бәдиийлиги....534
Қуръан кәрим әрәпләргә җәң елан қилди....534
Қуръан кәрим айәтлириниң бәдиийлигигә бир мисал....535
2. Қуръан айәтлириниң ихчам, мәнаси чоңқурлиғи....535
3. Қуръан кәрим текстлиридики силиқлиқ....537
4. Қуръан кәримниң җазибийити....537
Қуръан кәримниң илмий мөҗүзилири....538
Биринчи: тәбиий пән дәлиллири....538
Иккинчи: археологиялик дәлилләр....540
Үчинчи: техникилиқ дәлилләр....542
Төртинчи: астрономийилик дәлилләр....542

Бәшинчи: тиббий дәлилләр....544
Алтинчи: ижтимаий дәлилләр....545
Қуръан кәримниң ғайиплардин хәвәр бериштики мөжүзиси 547
Муһәммәд әләйһиссаламниң мөжүзиси Қуръан болғанлиғиниң сәвәви 548
Қуръан кәрим пүтүн инсанийәткә жәң елан қилиду....548
Қуръан кәримниң бурунқи пәйғәмбәрләрниң мөжүзилиридин алаһидилиги 549
Қуръан кәримни Аллаһ сақлимақта....550

Қуръан кәрим пүтүн инсанийәт үчүн мөжүзидур

1. Қуръан кәримниң өтмүш заманларниң тосақлирини бөсүп өткәнлиги 551
2. Қуръан кәримниң макан тосақлирини бөсүп ташлиши....551
3. Қуръан кәримниң келәчәк тосақлирини бөсүп ташлиши....552
Мәккә мукәррәмә шәһири вә мәсжиди һәрәм....553

Мәккә мукәррәмә шәһири

Мәсжиди һәрәм....553
Мәсжиди Һәрәмниң бена қилиниш тарихи....554
Исламдин кейинки мәсжиди һәрәм....554
Кәбә вә униң тарихий басқучлири....555
Кәбиниң ремонт қилиниш басқучлири....555
Һәжәрул әсвәдни орниға қоюш қиссиси....555
Һужрә қиссиси....556
Кәбиниң әң ахирқи қетим ремонт қилиниши....556
Кәбиниң ишиги....556
Кәбиниң алтун ишигигә исми йезилған уйғур хәттат....556
Мултәзәм....557
Һужрә 557
Һәтим 557
Кәбиниң йопуғи....557
Кәбиниң йопуғиниң хиражити....558
Кәбиниң йопуғини тоқуш фабрикиси....558
Кәбиниң йопуғиниң рәңги....558
Кәбиниң һазирқи йопуғи....558
Мәқаму Ибраһим....558
Мәқаму Ибраһимдики гүмбәзниң елип ташлиниши....559
Зәмзәм сүйи....559
Зәмзәм қудуғиниң қайтидин ечилиши вә орни....559
Зәмзәм сүйиниң мөжүзиси....560
Тәтқиқатчиларни һәйран қалдурған мөжүзә....560
Зәмзәм сүйини ичишниң пайдиси....561
Қиблә вә униңға мунасивәтлик әһкамлар....561
Намазда қиблигә йүзлинишниң сири....562
Һәжәрул әсвәд....562
Һәжәрул әсвәдни сөйүш униңға чоқунғанлиқ әмәс....563
Һәжәрул әсвәдниң бешидин өткән вақиәләр....563
Һәжәрул әсвәдниң күмүч билән қаплиниши....563
Рукни йәмани....563

Мәдинә мунәввәрә шәһири

Мәсжиди нәбәви....564
Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң мунбири....564
Рәвзә шәрип....565
Суффә....565

Һазирқи мәсҗиди нәбәви.....565
Һуҗрә шәрип вә пәйғәмбәр әләйһиссаламниң қәбриси.....566
Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң қәбрисигә қилинған сүйиқәстләр.....566
Мәсҗиди Әқса һәққидә мәлумат.....567
Йәр йүзидики иккинчи мечит.....567
Мәсҗиди Әқсаниң мусулманларниң қолиға өтүши.....567
Мәсҗиди Әқсаға қилинған әң чоң җинайәт.....568

Уйғур дияридики алаһидә үч мечит

Әң дәсләп селинған мечит – Атуш җамәси.....569
Кала териси плани.....569
Әң мәшһур мечит – Қәшқәр һейтгаһ җамәси.....569
Әң чоң мечит – Керийә җамәси.....570
Бәйтул һекмәт.....570
Қәрәвийин университети.....571
Әң қедимий ислам алий билимгаһи – әзһәр билим юрти.....571
Әзһәр билим юрти.....571
Низамийә мәдрисәси.....572
Мәдрисә мустәнсирийә.....572
Дарулһәдис хәйрият билимгаһи.....573
Дурулһәдис билимгаһиниң дәрисликлири.....573
Дарулһәдис билимгаһиниң синиплири.....573
Дарулһәдис билимгаһиниң қобул қилиш шәртлири.....573
Уммулқура университети 574
Уммулқура университетиниң факултетлири.....574
Муһәммәд ибни Әли Сәнуси университети.....574
Мәдинә ислам университети.....575
Мәдинә ислам университетиниң синиплири.....575
Мәдинә ислам университетиниң тәминлиниши.....575
Мәдинә ислам университитиға қобул қилиш шәртлири.....575
Түркийәдики имам, Хатиб институти.....576
Түркийәдики имам, Хатиб институтиниң дәрисликлири 576
Түркийәдики илаһийәт факультетлири.....577
«Илаһийәт факультетлириниң» дәрисликлиги.....577
Малайзия хәлиқ аралиқ ислам университети.....577
Ислам абад хәлиқ аралиқ университети.....577
Иман университети.....578
Имам Муһәммәд ибни Сууд университети.....578
Имам Муһһәмәд ибни Сууд университқа қобул қилиш шәртлири 578
Америка очуқ университети.....578

Уйғур дияридики бәзи мәшһур илим юртлири

Ханлиқ мәдрисә.....579
Қәшқәр «сачийә» мәдрисәси.....579
Қәшқәр сақийә мәдрисәси.....580
Лүкчүн мәдрисәси.....580
Дамику пунақ мәдрисәси.....580
Керийә дөң мәдрисә.....581
Һиҗрийә жилнамиси һәққидә қисқичә чүшәнчә.....581
Һиҗрийә жилнамисиниң таллиниши.....581
Һиҗрийә жилнамисиниң уйғур елигә кириши 582

Атеизм вә униң сәпсәтиси....583
Атеизм пәлсәписи қедимдә болмиған бир еқим....583
Атеизм нәзәрийилирни оттуриға қойғанлар....584
Дарвинизм нәзәрийиси вә униң келип чиқиши....584
Тәдрижи тәрәққият нәзәрийиси вә физика илми....586
Термодинамика қанунийәтлири....586
Ислам дини вә тәдрижи тәрәққият нәзәрийәси....587
Атеизм еқиминиң баш көтириши....589
Атеизмчилар вақитлиқ ғәлибигә ериштүргән сәвәпләр....589
Атеизм пәлсәписиниң ислам дуниясиға тәсири....590
Аллаһниң барлиғини испатлайдиған маддий дәлилләр....591
Аллаһниң можут екәнлиги дәлил-испатқа муһтаж әмәс....591
Һәммини Аллаһ яратқан....592
Аллаһтин башқа яратқучи йоқ....593
Инсанлар динсиз яшимиған....594
Европилиқ философларниң атеизмчиларға бәргән рәддийәлири....594
Аллаһ тааланиң барлиғини испатлайдиған әқлий дәлилләр....595
Аллаһни бу дунияда көргили болмайду....598
Көрүш ишиниш үчүн шәрт әмәс....598
Илим-пән вә Аллаһниң барлиғи....599
Тәбиәт....600
Яритилиш дәлили....601
Әҗайип қанунийәт....601
Тәсадипийлиқ....602
Виждан вә дин....603
Йәр шарилишиш еқими вә униң хәтири....603
Йәр шарилишиш билән аләмшумуллуқниң пәрқи....604
Йәр шарилишиш еқимиға ислам вә христиан алимлириниң қаршилиғи....605
Секуляризм еқими вә униң сәвәви....605
Оттура әсирләрдики Европа җәмийити....605
Биринчи: диний етиқат....605
Иккинчи: ихтисадий түзүм....606
Үчинчи: сәясий вә иҗтимаий түзүм....607
Черколарниң зулумлириниң нәтиҗиси....607
Секуляризм аталғусиниң кәңәйгән мәнаси....607
Секуляризм еқиминиң тәрәққий қилиши....608
Мусулманлар секуляризм түзүмигә муһтаж әмәс....608
Секуляризм еқиминиң ислам дуниясиға киришиниң сәвәви....609
Һәқ дин илимгә қарши әмәс....611
Бәзи аталмиш илмий....612
һәқиқәтләрниң сахтилиғи....612
Дуниядики урушларға дин сәвәп болған әмәс....613
Динға таянмастин һәммә нәрсини билгили болмайду....614
Муһәммәд әләйһиссаламниң пәйғәмбәрлиги һәққидә....614
Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң көп аяллиқ болғанлиғи....615
Муһәммәд әләйһиссаламға һақарәт қилиш....616
Әйса әләйһиссаламни һақарәтлигәнликтур....616
Ислам дини қилич билән тарқалмиған....618
Терроризм вә ислам....620
Сәлиб урушлири ислам дининиң кәңчилигигә гувадур....622
Мусулманлар мустәмликичи болмиған....623

Һазирқи мусулманлардики инақсизлиқниң сәвәплири....................624
Аллаһ һәқиқий мөмүнләргә ярдәм қилиду....................624
Мусулманларниң арқида қелиши өзлириниң хаталиғидин....................626
Ислам дини аялларниң илим елишини пәриз қилған....................626
Ислам дини аялларниң ишлишигә қарши әмәс....................627
Ислам дини аялларниң мәнсәп тутушиға қарши әмәс....................627
Ислам дөлити вә униң өзгичилиги....................628
Ислам дөлити билән дин дөлитиниң пәрқи 628
Мәдинә ислам дөлитидә пухраларниң һәқ-һоқуқлири капаләт қилинған....................629
Мәдинә дәстури вә униң җарий қилдурулуши....................629
Ислам дөлити башқа динларғиму йол қойған....................630
Ислам дөлитиниң асасий қануни....................631
Демократийә билән ислам дининиң мунасивити....................632
Мусулманларда сәясий истибдат дәвриниң башлиниши....................632
Тунҗа ислам дөлитиниң өрнәклири....................633
Әрәпләрни милләт қатариға көтәргән нәрсә ислам динидур....................633
Тунҗа ислам дөлитиниң рәиси....................633
Муһәммәд әләйһиссалам сөйгү билән итаәт қилинған зат еди....................633
Саһабиларниң пәйғәмбәр сөйгүсидин өрнәкләр....................634
Әбубәкриниң уссузлиғи....................634
Әбубәкриниң ғәмкинлиги....................634
Билалниң һәсрити....................634
Сәвбанниң сеғиниши....................635
Сәваднiң армини....................635
Муазниң дәрди....................635
Ата-анам саңа пида болсун....................635
Рәсулуллаһ үчүн җеним қурван....................636
Сеғинип туралмидим....................636
Ғәрипликләрниң Муһәммәд әләйһиссалам һәққидә ейтқанлири....................636
Тунҗа ислам дөлитиниң адаләтпәрвәрлиги....................638
Ислам хәлипилириниң адаләтпәрвәрлиги....................638
Кеңәш вә униңға мунасивәтлик мәсилиләр....................639
Тунҗа ислам дөлитидики кеңәш....................639
Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң заманидики кеңәш әзалири....................640
Кеңәш қилишниң мавзуси....................640
Ислам хәлипиликлири....................640
Хуләфауррушидун дәври....................641
Хуләфауррашидун дәвридики ислам дөлити....................642
Әмәвийләр дәври....................642
Әмәвийләр дәвридики ислам дөлити....................643
Аббасийлар дәври....................643
Аббасийлар дәвридики ислам дөлити....................643
Османийлар дәври....................643
Османийлар дәвридики ислам дөлити....................644
Муһәммәт Йүсүп әсәрлири әрәп тилидин уйғур тилиға тәрҗимә қилған әсәрлири....................645
Пайдинилиған материаллар 646
Әрәпчә әсәрләрдин....................647
Түркчә әсәрләрдин....................647
Уйғурчә әсәрләрдин 648

МУӘЛЛИП҆ҺӘҚҚИДӘ

Тонулған исламий язғучи шаир вә устаз Муһәммәт Йүсүп 1968-жили тарихий Вәтинимизниң Хотән вилйитидә бир мәрипәтлик аилидә дунияға кәлгән; у, толуқсиз оттура мәктәпни пүттүрүпла қарийлиққа киришкән болуп, кичик чепғидила Қуръан кәримни ядқа елип болған. 1984-жили наһийәлик чоң җамаәдә тунҗа болуп хәтмидин өткәндә (Қуръанни ядқа оқуп бериштә) кишиләрниң зоқини қозғиған. 1984 вә 1985-жиллири арисида бир йошурун мәдрисәдә әрәп тилини үгинишкә башлап дәсләпки саватини чиқарғандин кейин 1986-жили 6-айда чәт әлдә илим тәһсил қилиш мәхсити билән Вәтәндин айрилған вә шу жили һәж паалийитини тамамлап Мисриға берип “Әзһәр билимгаһи” ниң тәйярлиқ синипиға оқушқа чүшкән вә шу жилниң ахири толуқ оттура билим алидиған синипқа имтһан берип киргән; толуқ оттуриниң биринчи вә иккинчи жиллиғини оқуп болуп, мусабиқида таллинип төртинчи жиллиғиға көчкән; шундақ қилип төрт жиллиқ билим дәргаһини үч жилда пүттүргән.

1989-жили “Әзһәр университети” ниң шәриәт вә қанун факултетиға қобул қилинип, уни 1993-жили тамамлиған.1993-жилниң ахиридин 1995-жилниң бешиғичә түркияниң Стамбул шәһиридики бир мәдрисәдә Оттура Азиядин кәлгән оқуғучиларға әрәп тили вә Қуръан кәримдин дәрис бәргән. 1995-жилдин 2001-жилғичә қазақстанниң Алмута шәһиридики “Қазақ-Түрк” мәктивидә әрәп тили бойичә муәллим болуп ишлигән. Бу җәриянда Қазақстан Җумһурийитиниң “Уйғур авази” вә униң қошумчиси “Йеңи һаят” гезитлиридә диний вә иҗтимаий мәсилиләр һәққидә көплигән мақалилар йезип елан қилдурған. 2001-жилдин бери Сәуди Әрәпстан дөләтлик радиосиниң уйғур бөлүмидә бөлүм башлиғи болуп ишләп кәлмәктә.

Муһәммәт Йүсүпниң диний җәһәттики көз қариши оттураһаллиқни асас қилған болуп, радикалиқтин вә чәклик муһит тәсиридин жирақтур. Издиниш роһиға егә инимиз Муһәммәт Йүсүп һазирғичә жигирмә парчидин артуқ әсәр язғанниң сиртида, әрәп тилидин уйғур тилиға он парчидин артуқ китап тәрҗимә қилған һәмдә дунияниң һәр қайси тор бекәтлиридә йүз парчидин көпрәк мақалә елан қилған; у өз әсәрлири арқилиқ Вәтән ичи-сиртидики уйғур оқурмәнлириниң зор алқишиға сазавәр болған.

Иман билән әхлақ оттурисидики бир-бирини тәкаммуллаштуридиған мустәһкәм бағлинишни нәзәрдин сақит қилмиған қолиңиздики “Дин вә һаят” (2000 соалға җавап) намлиқ бу китапта – инсанлар әхлақиға кәң орун берилгән; шундақла һәқиқий диндарлиқниң тәләпкә лайиқ болмаслиғиниң пәқәт сағлам етиқат вә гөзәл әхлақ билән болидиғанлиғини, әхлақниң мәртивиси ибадәт екәнлигини, тәләпкә лайиқ қилинған ибадәтләрниң чоқум әхлақни ислаһ қилалайдиғанлиғини, әксичә, бәзи диндарларниң әхлақидики начар қилиқлар, улар қилған ибадәтләрниң нәпсини паклаш вә роһни йүксәлдүрүш, әхлақни ислаһ қилиштин ибарәт мевисини берәлмигәнлик сәвәптин екәнлмигини икки миң соалға җавап бериш арқилиқ шу мәсилиләрни автор рошән көрсәткән. Дин вә һаятимизға мунасивәтлик интайин муһим вә қиммәтлик материалларни өз ичигә алған мәзкүр әмгәкниң кәң оқурмәнләрниң көңлидин чиқидиғанлиғиға ишәнчимиз каммил.

Мунәввәр Юнусова
Педагогика пәнлириниң доктури, профессор.

Бу әсәримни мени вә қериндашлиримни яхши беқип, яхши оқутуп қатарға қошуш йолида барлиғини атиған вә пәрзәнт пирақида жүрүги дағлиниватқан көйүмчан, педакар вә толиму шәпқәтлик дадам Муһәммәт Турсун һажимға әң алий еһтирам билән беғишлаймән.

КИРИШ СӨЗ

Бисмиллаһир рәһманир рәһим
(наһайити шәпқәтлик вә меһриван Аллаһ тааланиң нами билән башлаймән)

Барчә мәдһийә вә әң мукәммәл махташлар аләмләрниң пәрвәрдигари вә мөмүнләрниң мәдәткари җанабий Аллаһ таалаға хастур. Аллаһ таалаға можудатниң саничә мәдһийә оқуп, уни махтаймән. Һәқ динни инсанийәткә йәткүзүш арқилиқ уларни купри, залаләт вә азғунлуқниң қараңғулуқлиридин қутулдуруп иман, һидайәт вә һәқиқәтниң Нуриға йетәклигән, инсанийәтниң иптихарлиқ үлгиси сөйүмлүк пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламға, униң аилә-тавабиатлириға вә униң йолини давамлаштуруп бизләргичә йәткүзгән саһабилириға, шундақла та қиямәткичә һәқ йолда жүргән мөмүнләргә аманлиқ тиләймән вә салам йоллаймән.

Һөрмәтлик китапхан! Қолиңиздики бу әсәр мундин илгири нәшир қилинған «Дин вә һаят (1600 соалға җавап)» вә «Дин вә һаят (2000 соалға җавап)» дегән икки қисимлиқ нәшириниң қайта тәһрирләнгән нусхиси һесаплиниду.

Китавимниң биринчи вә иккинчи нәшрилириниң китапханилиримизниң қизғин алқишиға еришкәнлиги вә китап һәққидики тәләпниң күндин-күнгә көпийиватқанлиғи мени техиму көп издинишкә вә уни техиму мукәммәл қилип тәйярлашқа қизиқтурди. Китавимға йәнә бир қанчә мавзу қоштум. Бу әсәр чоң кичик һәммигә аммибап чүшинишлик һәм ихчам қилип һазирланди. Бу китап сизниң ислам динини әң қисқа йол билән әң тоғра вә мукәммәл чүшинишиңизгә ярдәм қилиду, шуниңдәк сизни дин вә һаят мәсилилири һәққидә көплигән қиммәтлик билимләр билән тәминләйду. Китап 13 бөлүмдин тәркип тапқан болуп, униң түзүлиши мундақ болди: Биринчи бөлүм: дин вә етиқат; иккинчи бөлүм: ибадәт; үчинчи бөлүм: әхлақ; төртинчи бөлүм: Муһәммәд әләйһиссаламниң һаятидин өрнәкләр; бәшинчи бөлүм: муамилә; алтинчи бөлүм: һарам вә чәкләнгән ишлар; йәттинчи бөлүм: Қуръан вә сүннәт; сәккизинчи бөлүм: исламий билимләр; тоққузинчи бөлүм: Қуръан кәримниң мөҗүзиси; онинчи бөлүм: исламдики муқәддәс җайлар; он биринчи бөлүм: атеизм вә Аллаһниң барлиғи; он иккинчи бөлүм: шәк-шубһиләргә рәддийә; он үчиничи бөлүм: ислам дөлити вә ислам хәлипиликлири. Китавимниң биринчи, иккинчи, үчинчи вә төртинчи бөлүмлири асасән яш-өсмүрләргә мунасип шәкилдә һазирланғанлиқтин, соалларниң җаваплири ихчам болуп, мәсилиләрниң мәнбәлири берилмиди вә тәпсилатлири киргүзүлмиди. Амма китавимниң кейинки бөлүмлири умумән чоңларға мунасипрақ болғанлиқтин, җаваплар бир аз кеңәйтип берилди вә мәсилиләрниң мәнбәлири имкан қәдәр толуқ берилди. Мән мәзһәпни рәт қилғучилардин вә униңға мутәһәссип қилғучилардин әмәсмән. Хәлқимиз умумән Һәнәфий мәзһипигә көрә иш көриду. Шуңа фиқһи мәсилиләрдә имам Әзәм Әбу Һәнифәниң мәзһипи асас қилинип, Һәнәфий мәзһипиниң әң күчлүк вә һәммә бирликкә келингән ихтилапсиз мәсилилири таллап елинди. Иман вә әхлақ оттурисидики бир-бирини тәкамуллаштуридиған мустәһкәм бағлинишни көздә тутуп, китавимда әхлаққа алаһидә кәң орун бәрдим. Һәқиқий диндарлиқниң вә тәләпкә лайиқ мусулманлиқниң пәкәт сағлам етиқат вә гөзәл әхлақ билән болидиғанлиғини,

әхлақниң мәртивиси иман билән охшаш дәриҗидә екәнлигини, гөзәл әхлақниң ибадәт екәнлигини, тәләпкә лайиқ қилинған ибадәтләрниң чоқум әхлақни ислаһ қилалайдиғанлиғини, әксичә бәзи диндарларниң әхлақидики начарлиқлар улар қилған ибадәтләрниң нәпсини паклаш вә роһни йүксәлдүрүш, әхлақни ислаһ қилиштин ибарәт мевисини берәлмигәнлиги сәвәптин екәнлигини чүшәндүрүшкә тириштим. Чүнки һазирқи заман мусулманлири ичидә баш көтәргән әң чоң кризис диянәт билән әхлақ иккисини бир-биригә бағлиялмаслиқ, еникрақ қилип ейтқанда, бәзи кишиләрниң шәклий ибадәтләрни орунлап қоюш билән купайилинип, әхлақий тәрәпләргә әһмийәт бәрмәслиги, йәнә бәзиләрниң әдәп-әхлақ ишлириға әһмийәт берип, ибадәт мәсилилиригә көңүл бөлмәслигидин ибарәт болған кризистур. Бу әсәрни һазирлаш узун муддәтлик қийин вә җапалиқ әмгәк болди, бу әсәрниң умумға мәнпәәтлик, чүшинишлик вә толуқ бир әсәр болуп чиқиши үчүн иқтидаримниң йетишичә тириштим, әң илғар вә умумий мусулманлар арисида ихтилапсиз пикирләр билән бейиттим; достлиримниң, кәсипдашлиримниң пикирлирини алдим вә ахирқи нусхини улар көрүп чиққандин кейин муқимлаштурдум. Бу әсәрни көздин кәчүрүп чиқиш ишини Сәуди әрәпстаниниң һәр қайси алий билим юртлирида, Пакистан ислам университетлирида, шундақла Мисир Әзһәр алий билим юртида илим тәһсил қилип, жуқуриси доктурлуқтин башлап төвини бакалаврлуқ унванлирини алған яш алимлар үстигә алған еди. Демәкчи, бу әсәрниң мусулманлар арисида бирликкә келингән ислам принципиға, Қуръан кәрим вә һәдисләрниң роһиға тамамән уйғун екәнлигидә шәк йоқ; оқурмәнләрни бу җәһәттә хатирҗәм қилишни халаймән. Шу мунасивәт билән мәзкүр яш алимларға, шундақла бу әсәрни йезишимда маңа қиммәтлик пикирлирини бәргән достум вә савакдишим Әзһәрий доктур Абдулъәзиз Рәһмәтуллаға рәһмәт ейтимән. Бу әсәрниң һәр бир уйғурниң өйидә бир нухсидин болушуни үмүт қилимән. Җанабий Аллаһтин бу әсәрни қобул қилишин сораймән. Бу әсәрни түрлүк хаталиқ вә сәвәнликләрдин хали дегили болмайду. Китапханилирим, хусусән Ана Вәтинимизниң ички вә сиртидики алим-өлүмалиримизниң түзитиш беришини вә тәңқидий пикирлирини айимаслиғи сорайман.

Муһәммәт Йүсүп Муһәммәт Турсун
(һижрийә 1432-жили 6 – айниң 18-күни)
(миладийә 2011-жили 5 – айниң 21-күни)

БИРИНЧИ БӨЛҮМ

ЕТИҚАТ

ДИН ҺӘҚҚИДӘ ҚИСҚИЧӘ ЧҮШӘНЧӘ

Дунийдики һәммә нәрсә Аллаһ тәрипидин яритилған болуп, уларниң яритилиши муәййән бир мәхсәт вә мәлум бир қанун-система билән давам қилмақта; инсанларму Аллаһ яратқан бу мөҗудатларниң бири вә әң әһмийәтлигидур. Аллаһ инсанларни Аллаһниң өзигила ибадәт қилиши вә униң әмир-пәрманлири бойичә иш көрүши үчүн яратқан, башқа мөҗудатлар бу қулчилиқ вәзиписиниң орунлиниши йолида инсанларға ярдәмчи вә хизмәтчи сүпитидә яритилған.

Адәм маддий вә мәнивий икки нәрсидин мурәккәп болған болуп, маддий тәрипи униң бәдини, мәнивий тәрипи униң роһидур. Аллаһ инсанниң маддий еһтияҗлири үчүн һәр түрлүк назу-немәтләрләрни яратти вә уларни инсанларға ата қилди; дунийдики барлиқ йемәк-ичмәкләр, кийим-кечәкләр, шипалиқ дорилар, өсүмлүкләр, мәдәнләр, байлиқлар, һайванлар вә башқа нәрсиләрниң һәммиси бу ғайә билән яритилди.

Инсанниң мәнивий тәрипи болған роһниңму еһтияҗлири бар болуп, бу еһтияҗларниң әң бешида униң иман-етиқатқа болған еһтияҗи келиду, инсандики етиқат еһтияҗини, очуқрақ қилип ейтқанда диний туйғуни Аллаһ яратқан. Аллаһ инсанларниң бу мәнивий еһтияҗини қандуруш йүзисидин, уларға пәйғәмбәрләр арқилиқ арқа-арқидин динларни әвәткән. Тунҗа инсан болуп яритилған һәзрити Адәм әләйһиссаламму әйни вақитта инсанларниң тунҗа атиси болуши билән биллә уларға әвәтилгән тунҗа пәйғәмбәр еди. Адәм әләйһиссаламниң нәслидин тарқалған инсанлар заманниң өтүши билән көпәйди вә пүтүн дунияниң һәр қайси җайлириға тарқилип, бир-биридин хәвәрсиз яшаватқан бу инсанлар топиға өзлириниң ичидин пәйғәмбәрләрни чиқирип, улар арқилиқ китапларни чүшәрди. Бу пәйғәмбәрләрниң ахирқиси бизләрниң пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам еди. Аллаһ тәрипидин чүшүрүлгән китапларниңму ахирқиси Қуръан кәримдур.

ИНСАН ВӘ ДИН

Инсанийәтниң яритилиши билән биллә униң әқли вә Әқидиси тәңла яритилған. Инсанийәт әқли тәрәққий қилиш вә тәкамуллишиш йолида өрлигәнсири, уларниң Әқидисиму пәйғәмбәрләрниң Аллаһқа башлайдиған илаһий дәвәтлиригә әгишип улар билән биллә тәкамуллишиш йолиға кирип кәлди, инсанлар бир заманлар, һәқ динниң роһидин пүтүнләй жирақлишип, купри, залаләтниң қараңғулуқлирида тенирқиған болсиму, Аллаһ тааланиң арқа-арқидин пәйғәмбәрләрни әвәтиши нәтиҗисидә, улар йәнә һәқ динға қайтип кәлди. Аллаһ таала инсанлар җәмийитиниң тәрәққиятиға әгәштүрүп, динниму тәдриҗи һалда тәкамуллаштуруп кәлди вә уни инсанларниң сәрхили, пәйғәмбәрләрниң ахирқиси һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламға йетип келиши билән әң ахирқи камалиға йәткүзгән. «Бүгүн силәрниң диниңларни пүтүн қилдим, силәргә немитимни тамамлидим, ислам динини силәрниң диниңлар болушқа таллидим...» (*«Маидә» сүриси, 3-айәт*).

ДИНИЙ АҢ (СӘВИЙӘ) ИНСАНЛАР БИЛӘН БИЛЛӘ ЯРИТИЛҒАН

Инсан өз тәбиитидә мәдәний мәхлуқат болғинидәк, у туғулушидин диянәтлик мәхлуқаттур; диний аң яритилиштин бери инсанларда биллә болуп кәлгән қедимий мәсилә болуп, һәр заман уларға һәмира болуп кәлгән. Ғәриплик тарихшунаслардин бири мундақ дегән: «әлвәттә илимпән, мәдәнийити вә театр сәнъити болмиған инсанлар җәмийити тепилған вә тепилиду, бирақ диянити болмиған бирму инсанлар җәмийити тепилғини йоқ» дегән екән. Диний аңниң инсанлар яритилишидин кейин қалғанлиғиға һечқандақ дәлил йоқ (доктур Диразниң «дин» намлиқ әсәридин). Гәрчә инсанлар мәлум вақит һәқ диндин айрилип қелип роһий бошлуқта қалған болсиму, бу хил әһвал уларниң һәқиқәткә қайтиши алдидики қисқила вақит еди, чүнки дин әзәлдин инсанларниң тәбиәтлиридә мәркәзләшкән, қәлблиридә орун алған бир хисләттур.

АЛЛАҺНИҢ ДИНИ ӘЗӘЛДИН БИРДУР

Инсанийәтниң яритилиши билән биллә мәйданға кәлгән вә Адәм әләйһиссаламдин Муһәммәд әләйһиссаламғичә болған пүтүн пәйғәмбәрләргә вәһий қилинип кәлгән динларниң һәммиси – мәйли қандақ исимлар билән аталмисун, әслидә вә маһийәт җәһәттә бир диндур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «биз пәйғәмбәрләр җамаәси, охшимиған аниларниң балилиримиз, динимиз бир, шәриәтлиримиз пәриқлиқтур» [имам Бухарий ривайити]. Һазирқи дунияда әслидики динға вәкиллик қилалайдиған бирла дин бар. У болсиму, ислам динидур.

ДУНИЯДА ҺӘҚ ДИН БИРДУР

Инсанларниң бир қисми өзлиригә әвәтилгән пәйғәмбәрләргә вә уларға чүшүрүлгән илаһий китапларға әгәшти, буниң билән улар дуния вә ахирәтлик бәхит-саадәт йоллирини тапқан болди; инсанларни дуния вә ахирәттә ниҗатлиққа вә мәңгү хатирҗәмликкә ериштүргән бу дин «һәқ дин» дейилиду, һазир дунияда бу хусусийәткә егә бирла дин ислам динидур. Бәзи кишиләр өзлиригә Аллаһ тәрипидин кәлгән һәқ динни вә бу динниң муқәддәс китаплирини өзгәртивәткәндин кейин, улар түрлүк хаталиқларға вә азғунлуқларға учрап кәлди, улар дәл йәһудийлар билән христианлардур. Бу икки дин әслидә Аллаһтин кәлгән һәқ дин болған болсиму, заманларниң өтүши билән улар өз динлирини қоғдап қалалмиған вә китаплирини өзгәртишләрдин сақлап қалалмиғанлиқ сәвәптин уларниң динлири әсли өзгәргән хурапий динларға айлинип қалған. Бәзи инсанлар Аллаһ тәрипидин өзлиригә кәлгән һәқ диндин пүтүнләй айрилип қелип, өзлириниң етиқат еһтияҗлирини қамдаш йолида, өзлири билгәнчә халиған динларни ойдуруп чиққан вә хата етиқатлар билән өмүр сүрүшни давам қилған; ойдуруп чиқилған мундақ динлар батил динлар дәп атилиду, буддизм дини, һинди дини вә атәшпәрәслик дини шуларниң җүмлисидин санилиду.

АЛЛАҺНИҢ ДИНИ ПҮТҮН ИНСАНИЙӘТКӘ КӘЛГӘН ОРТАҚ ДИН

Дунияниң қандақла йеридә болмисун, һәр қандақ бир қовумға Аллаһ таала әлвәттә пәйғәмбәр әвәткән вә уларни һәқ динға чақирған; инсанлар арисида тарқилип кәлгән «шәриқ өзи ялғузла динниң бөшүги» дегән сөз хата сөз болуп, инсанларниң арисида айримичилиқ вә милләтчиликләргә сәвәп болупла қалмастин, Қуръан кәримниң «Қандақла бир үммәт болмисун, униңға пәйғәмбәр кәлгән» дегән хәвәрлиригә зит келиду («*Фатир» сүриси 24-айәт*).

«(Өткән үммәтләрниң) һәр биригә пәйғәмбәр әвәтилгән» («*Юнус» сүриси 47-айәт*).

ДИН ИҖТИМАИЙ ЗӨРҮРИЙӘТТУР

Инсанлар өзлириниң кишилик вә иҗтимаий турмушини бехәтәр өткүзүши үчүн, өзлиригә рәһбәрлик қилидиған бирәр тоғра динға интайин муһтаҗдур, чүнки йәр йүзидә қанунға һөрмәт қилиш, җәмийәт аманлиғини сақлаш вә инсанларниң хатирҗәмлигини капаләтләндүрүштә динниң күчигә тәң келәләйдиған иккинчи бир күч йоқ. Буниңдики сир шуки: инсан каинаттики пүтүн мәхлуқатлардин алаһидә пәриқлиқ яритилған улуқ бир мөҗудат болуш сүпити билән, униң ихтиярий иш-һәрикәтлири көз билән көргили, қулақ билән аңлиғили вә қол билән тутқили болмайдиған бир нәрсиниң башқуруши астида болиду, у болсиму инсандики инсаний роһтур, у «виждан вә әқидә» дәп атилиду.

ИНСАНЛАР ИЧКИ ДУНИЯСИДИН БАШҚУРУЛИДУ

Инсанлар ташқи дуниясидинла әмәс, бәлки асаслиғи ички дуниясидин-вижданидин башқурулмиғичә җәмийәт тәртивини сақлиғили вә һәқ-һоқуқларни қоғдиғили болмайду. Кишиләрниң һәқ-һоқуқлирини һимайә қилидиған, һәқсизлиққә йол қоймайдиған, адаләтлик, пәзиләтлик вә мәдәнийәтлик бир җәмийәтни бәрпа қилишта, дөләт қанунлири вә һөкүмәт даирилири йетәрлик әмәс. Чүнки җазадин, түрмидин, җәриманидин қорқуп вәзипә өтәйдиғанлар вә қорқуп туруп, һәқ-һоқуқларға һөрмәт қилидиғанлар, қанунниң ағамчисидин қутулуш үчүн чиқиш йоли тапқичилик шундақ қилиду, улар қанун контроллиғидин чиққан һаман, өзлириниң билгинини қилиду. Амма Аллаһтин әйминип, униң ғәзивигә йолуқуштин қорққан вә өз вижданиниң авазиға қулақ салған һалда, һәқ-һоқуқларни қоғдайдиғанлар вә һаятлиқтики өз вәзипилирини Аллаһ ризалиғи үчүн толуқ ада қилидиғанлар мәйли ашкарә, мәйли йошурун болсун, өзлириниң һеч вақит Аллаһниң контроллиғидин қечип қутулалмайдиғанлиғиға һәқиқий имани болғачқа, улар Аллаһқа асийлиқ қилиш, җәмийәт аманлиғиға бузғунчилиқ қилиш вә кишиләрниң һәқ-һоқуқлириға таҗавуз қилиштин сақлиниду-дә, һәр ишта өзлириниң инсаний борчлирини ада қилишни авалқи орунда қойиду.

ИЛИМ-ПӘН ДИННИҢ РОЛИНИ ОЙНИЯЛМАЙДУ

Диний тәрбийә билән әхлақни күчәйтмәстин, илим-пән вә мәдәнийәтни тәрәққий қилдурушниң өзила җәмийәттә аманлиқ, турмушта бәхит вә хатирҗәмлик яритишта капаләтлик қилалайду, дәп ойлаш интайин хатадур. Чүнки, илим-пән икки бислиқ пичаққа охшайдиған нәрсә болуп, униң билән ислаһ қилғили болғинидәк, бузувәткилиму болиду; худди илим-пән сайисида, дунияни астин-үстүн қиливетәләйдиған атом бомбисини ясиғили болғинидәк, турмушта кишиләргә оңайлиқларни туғдуруп беридиған пән-техника қураллирини, қанташ қураллирини вә учур васитилирини яратқилиму болиду.Заманимиз пән-техникиси буниң әң яхши гувачисидур. Әһвал шундақ екән илим-пәнни өз йолида инсанларниң мәнпәәти вә җәмийәтниң тәрәққияти үчүн қолланмақчи болсақ, әхлақий тәрәптин униң йенида бирәр күзәтчиниң болуши натайин, у болсиму әқидә вә имандур. Шуңа, «әхлақ билән диянәткә йөләнмигән һәр қандақ вәтәнпәрвәрлик, худди жиқилғили аз қалған бенаға охшайду» дәп тоғра ейтилған. Демәк, динниң турмуштики роли худди җүрәкниң тәндики ролиға охшаштур.

ИСЛАМ ДИНИ

Ислам дини – инсанийәтниң әқил-параситы пишип йетилгән, илим-пән, мәдәнийити тәрәққий қилишқа башлиған бир вәзийәттә Аллаһ таала тәрипидин инсанийәтниң иптихари, яхшилиқларниң үлгиси вә пәйғәмбәрләрниң әң ахирқиси һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламға әң пүтүнләнгән

вә әң камалиға йәткән һалда та қиямәткичилик йәр йүзидики пүтүн инсанларниң бирла тоғра дини болуп талланған имтиязи билән чүшүрүлгән әң тоғра вә әң илғар бир диндур. Аллаһ таала өзиниң нәзәридә қобул болидиған дин пәқәт ислам дини екәнлигини җакалап мундақ дәйду: «Һәқиқәтән Аллаһниң нәзәридә мәқбул дин ислам (динидур)» *(«Ал имран» сүриси 19-айәт*). Шуниң үчүн, ислам дини келиши билән ислам динидин башқа самавий (бурун Аллаһ тәрипидин кәлгән) динларниң һәммиси әмәлдин қалдурулған, шуңа ислам динидин башқа дин тутқанларниң динлири Аллаһ тааланиң дәргаһида қобул қилинмайду. Аллаһ бу һәқтә мундақ дәйду: «Кимки ислам (динидин) башқа динни тиләйдекән, һәргиз у (йәни униң дини) қобул қилинмайду, у ахирәттә зиян тартқучидур» (*«Ал имран» сүриси 85-айәт*). Биз Аллаһ тәрипидин яритилған етиқат еһтияҗимизни Аллаһ әвәткән һәқ пәйғәмбәр елип кәлгән һәқ дин билән тәмин етишимиз лазим. Сағлам иманға егә болушимиз үчүн улуқ динимизниң етиқат системисида көрситилгән мәсилиләрни яхши үгинип, динимизда буйрулған ибадәтләрни бу сағлам етиқатимиз билән биллә әң яхши шәкилдә орунлашқа тиришишимиз лазим. Динимиздики иман асаслирини тоғра вә толуқ үгәнмигәндә, ибадәтләрдин һөзүр-һалавәт алғили болмайду, совавиниму көргили болмайду. Һәр бир мусулманниң динимиздики иманға мунасивәтлик мәсилиләрни, ибадәт, әхлақ, муамилә принциплири вә усуллирини әң яхши шәкилдә үгинип шу бойичә әмәл қилиши интайин зөрүр.

ЕТИҚАТҚА МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

ДИН ВӘ ДИНЛАРНИҢ ТҮРЛИРИ

1. Соал: инсанлар нәдин пәйда болған?

Җавап: инсанлар Аллаһ тәрипидин яритилған.

2. Соал: инсанлар немә үчүн яритилған?

Җавап: Аллаһқа қулчилиқ қилиш йәни Аллаһниң әмригә уйғун һалда яшаш үчүн яритилған.

3. Соал: Дин дегән немә?

Җавап: дин – инсанларни ихтиярий һалда бәхит-саадәтләргә ериштүридиған илаһий қанун болуп, Аллаһниң пәйғәмбәрләргә қилған вәһийлиридә ипадисини тапқан.

4. Соал: динниң мәнбии немә?

Җавап: динниң мәнбии Аллаһтур. Аллаһ инсанларни диний етиқатқа еһтияҗлиқ қилип яратқан, андин инсанларниң бу еһтияҗини қандуруш үчүн динни чүшүрүп пәйғәмбәрләр арқилиқ уни инсанларға үгәткән.

5. Соал: дунидики динлар қанчә түргә бөлүниду?

Җавап: дуниядики динлар «һәқ дин», «өзгәртилгән дин» вә «батил дин» дәп үчкә бөлүниду.

6. Соал: Һәқ дин дегән немә вә у қайси?

Җавап: Һәқ дин – Аллаһ тәрипидин пәйғәмбәрниң واситиси билән кәлгән вә әсли өзгәрмәстин давам қилған дин болуп, бу алаһидиликкә егә дин бирла ислам динидур.

7. Соал: Өзгәртилгән дин дегән немә вә улар қайсилар?

Җавап: Өзгәртилгән дин – әсли Аллаһ тәрипидин пәйғәмбәр васитиси билән кәлгән болсиму, кейинчә инсанлар тәрипидин өзгәртиветилгән динлардур; йәһудий вә христиан динлириға охшаш.

8. Соал: йәһудий дини дегән қандақ дин вә йәһудийлар кимләр?

Җавап: йәһудий дини Муса әләйһиссаламға Аллаһ тәрипидин кәлгән дин болуп, бу динға етиқат қилған кишиләр йәһудийлар дейилиду, амма һазирқи йәһудий дини әсли өзгәртиветилгән диндур.

9. Соал: христиан дини дегән қандақ дин вә христианлар кимләр?

Җавап: христиан дини – Әйса әләйһиссаламға Аллаһ тәрипидин кәлгән дин болуп, насара

дини дәпму атилиду, бу динға етиқат қилидиған кишиләр христиан яки насара дейилиду, амма һазирқи христиан дини әсли өзгәртиветилгән диндур.

10. Соал: Батил динлар дегән қандақ вә улар қайсилар?

Җавап: батил динлар – Аллаһ тәрипидин кәлмигән, пәқәт инсанлар тәрипидин ойдуруп чиқирилған динлардур; мәсилән: будда, һинди динлириға охшаш.

11. Соал: етиқат җәһәттин инсанлар қанчигә бөлүниду?

Җавап: инсанлар етиқат җәһәттин мөмүн, мунапиқ, капир вә мушрик дәп төрткә бөлүниду.

12.Соал: Мөмүн дегән кимләр?

Җавап: Мөмүн – ислам диниға чин қәлбидин ишинип етиқат қилидиған, бу етиқатни очуқ елан қилған вә ислам дининиң көрсәтмилиригә риайә қилған һалда яшашқа тиришидиған кишиләрдур.

13.Соал: Мунапиқ дегән кимләр?

Җавап: Мунапиқлар – ислам диниға көңлидин ишәнмәйдиған туруп, өзлириниң мусулмандин екәнлигини сөзләйдиған, икки үзлүк кишиләрдур; мусулман қияпитигә киривалған алдамчилар буларниң мисалидур.

14. Соал: капир дегән кимләр?

Җавап: капир – Аллаһқа ишәнмәйдиған вә уни очуқ сөзләйдиған яки исламда иман ейтиш керәк болған етиқатқа мунасивәтлик мәсилиләрдин бирәрсигә инкар қилғанлардур, мәсилән: дәһрийләр вә заманимиздики коммунистлар униң мисалидур. (Дәһрийләр: «һаят дегән пәқәт дунциядики һаятимиздур, өлимиз вә тирилимиз (йәни туғулимиз). Пәқәт заманниң өтүши билән йоқ болимиз» дәйду). («*Җасийә» сүриси, 24-айәт*).

15. Соал: мушрик дегән кимләр?

Җавап: етиқатта яки ибадәтләрдә башқиларни Аллаһқа шерик қилип қошувалидиғанлардур, мәсилән: бутларға, мазарларға, аталмиш әвлияларға чоқунғучиларға охшаш.

16. Соал: бизниң динимиз қайси дин?

Җавап: бизниң динимиз самавий динларниң әң ахирқиси болған ислам динидур.

ИСЛАМ ДИНИ ВӘ УНИҢ ҒАЙИСИ

17. Соал: ислам дини қандақ дин?

Җавап: ислам дини Аллаһ таала тәрипидин периштә Җибриилниң васитиси билән пәйғәмбиримиз һәзрити муһәммәд әләйһиссаламға кәлгән вә әсли һеч өзгәрмәстин кәлгән пети давам қиливатқан һәқ диндур.

18. Соал: ислам дининиң мәхсити немә?

Җавап: ислам дининиң мәхсити вә ғайиси инсанларни бу дунияда вә ахирәттә бәхиткә ериштүрүштур.

19. Соал: ислам дини кишиләрни әң авал немиләргә буйруйду?

Җавап: ислам дини кишиләрни әң авал иман, ибадәт вә әхлаққа буйруйду.

20. Соал: иман дегән немә?

Җавап: иман – Аллаһ тәрипидин Муһәммәд әләйһиссаламға билдүрүлгән һәқиқәтләрниң раст екәнлигигә чин ишинип қобул қилиш вә уни тил билән сөзләштур.

ИМАННИҢ АСАСИЙ ПРИНЦИПИ

21. Соал: иманниң асасий принципи немә?

Җавап: иманниң асасий принципи төвәндики алтә һәқиқәткә чин ишинип етиқат қилиштин ибарәт:

1) Аллаһниң барлиғиға вә бирлигигә чин ишинип етиқат қилиш.

2) Аллаһниң пәйғәмбәрлиригә чин ишинип етиқат қилиш.

3) Аллаһниң периштәлириниң барлиғиға чин ишинип етиқат қилиш.

4) Аллаһниң китаплириға чин ишинип етиқат қилиш.
5) Қиямәт күнининиң болидиғанлиғиға чин ишинип етиқат қилиш.
6) Яхшилиқ вә яманлиқ Аллаһниң тәғдири билән болидиғанлиғиға чин ишинип етиқат қилиш.

22. Соал: қандақ киши һәқиқий мөмүн вә мусулман болалайду?

Жавап: иманниң жуқуридики алтә принципиға, униңдин башқа Қуръан кәрим вә сәһиһ (ишәшлик) һәдисләр арқилиқ иман кәлтүрүшкә буйрулған пүтүн мәсилиләргә чин ишинип иман кәлтүргән вә ислам шәриитидә буйрулған барлиқ әһкамларни қобул қилип, әмәл қилған киши һәқиқий мөмүн вә мусулман болалайду.

ИБАДӘТ ВӘ УНИҢ ТҮРЛИРИ

23. Соал: ибадәт дегән немә?

Жавап: Аллаһ таала буйруған бәндичилик вәзипимизни орунлаш вә униң халиғини бойичә яшаштур.

24. Соал: ибадәт немиләрни өз ичигә алиду?

Жавап: ибадәт – Аллаһ таала вә униң пәйғәмбири Муһәммәд әләйһиссалам яқтуридиған вә рази болидиған һәр қандақ иш-һәрикәт, гәп-сөз вә тоғра нийәтләрниң һәммисини өз ичигә алиду, мәсилән: һәр иштa әдәп-әхлақлиқ болуш, оқуп билим елиш, намаз оқуш, Қуръан оқуш, роза тутуш, закат бериш, һәж-өмрә қилиш, ата-анини қәдирләп, уларниң хизмитини қилиш, туққанларни йоқлап туруш, улардин кәмбәғәллириниң һал-әһвалидин хәвәр тепиш, раст сөзләш, вәдигә вападар болуш, хошниларға яхши муамилә қилиш, житимларниң бешини силаш, пүтүн ишларда адаләтлик, растчил вә һәққаний болуш вә башқилар.

ӘХЛАҚ, УНИҢ ТҮРЛИРИ ВӘ ӘҺМИЙИТИ

25. Соал: әхлақ дегән немә?

Жавап: әхлақ – инсанниң роһида йәрлишип адәткә айлинип қалған қилиқлардур.

26. Соал: әхлақ қанчә түрлүк болиду?

Жавап: әхлақ икки түрлүк болиду: бири, гөзәл әхлақ, йәнә бири начар әхлақ.

27. Соал: Гөзәл әхлақниң әһмийити немә?

Жавап: гөзәл әхлақ иманниң толуқланмиси болуп, әхлақсиз кишиниң имани камдур.

КӘЛИМӘ ТӘЙЙИБӘ ВӘ УНИҢ МӘНАСИ

28. Соал: кишиләр ислам диниға қандақ кириду?

Жавап: кишиләр ислам диниға: «Ла илаһә илләллаһу муһәммәдун рәсулуллаһ» дегән кәлимә тәййибәниң мәнасини билип оқуп, униңға ишинип, тили иқрар қилиш билән кириду.

29. Соал: бу кәлимә тәййибәниң мәнаси немә?

Жавап: бу кәлимә тәййибәниң мәнаси: Аллаһтин башқа ибадәткә һәқлиқ болған һәқиқий илаһ йоқ, Муһәммәд әләйһиссалам Аллаһниң әлчиси вә бәрһәқ пәйғәмбири дегәнликтур.

30. Соал: «Ла илаһә илләллаһу» дегән шаһадәт сөзи немини тәқәзза қилиду?

Жавап: «Ла илаһә илләллаһу» дегән шаһадәт сөзи: бир Аллаһтин башқа етиқат вә ибадәт қилинидиған һәқиқий илаһий мәбуд йоқ екәнлигини жүрәктин тәстиқ қилиш дегәнни тәқәзза қилиду.

31. Соал: «Муһәммәдун рәсулуллаһ» дегән шаһадәт сөзи немини тәқәзза қилиду?

Жавап: «Муһәммәдун рәсулуллаһ» дегән шаһадәт сөзи: Муһәммәд әләйһиссаламниң билдүргәнлирини, бәргән хәвәрлирини тәстиқ қилип ишиниш, буйруғанлирини иҗра қилиш, тосиғанлиридин йениш вә ибадәтни униң көрсәткини бойичә орунлаш қатарлиқларни тәқәзза қилиду.

32. Соал: ислам дини башқа динларға қандақ қарайду?

Җавап: ислам дини пүтүн инсанийәтниң мусулман болуп бәхитлик болушини арзу қилиду, лекин кишиләрни мусулман болушқа зорлимайду; башқа динларни вә у динларға мәнсүп болған кишиләрни камситмайду, чәткә қақмайду. Башқа диндикиләрниңму ислам динини вә мусулманларни камситмаслиғини, чәткә қақмаслиғини тәвсийә қилиду.

ИНСАННИҢ ВӘЗИПИСИ

33. Соал: инсан немә үчүн яритилған?

Җавап: каинаттики шәйъиләр үстидә яхши ойлинип, тәпәккүр қилған киши каинаттики һәр қандақ нәрсиниң өзидин башқиси үчүн яритилғанлиғи вә башқиси үчүн хизмәт қиливатқанлиғини көриду, мәсилән: су, йәр-зиминни яшартиш үчүн, зимин өсүмлүкләрни чиқириш үчүн, өсүмлүкләр инсанлар вә һайванатларни озуқландуруш үчүн, һайванатлар инсанларниң мәнпәәти үчүн өмүр сүриватқанлиғини көримиз, ундақта, инсан немә үчүн яритилған? Инсанниң пүтүн каинаттикиләрниң улуқраған болуп яритилғанлиқ һөрмитигә мувапиқ, әқилгә уйғун келидиған бирдинбир әң тоғра җавап шуки, инсан Аллаһ үчүн – Аллаһни тонуш, униңға етиқат вә ибадәт қилиш у рази болидиған тәриқәдә һаят кәчүрүш үчүн яритилған. Шу вәҗидин, каинат вә униңдики барлиқ моҗудатлар пәқәт инсанниң мәнпәәти үчүн яритилған вә униңға бойсундуруп берилгән. Һәр қандақ бир иҗаткар өзи иҗат қилған нәрсисиниң сирини, уни немә үчүн иҗат қилғанлиғиниң сәвәвини яхши билгәндәк, барлиқ каинатниң, җүмлидин инсанниң иҗаткари вә яратқучиси болған Аллаһ таала «инсан» аталған бу мәхлуқатни немә үчүн яратқанлиғиниң сәвәвини әлвәттә билиду. Аллаһ таала наһайити ихчам һалда: «Җинларни, инсанларни пәқәт маңа ибадәт қилиши үчүнла яраттим. Йәни мениң истигиним бойичә вә мән рази болидиған шәкилдә яшисун үчүн яраттим» дегән («*Зарият» сүриси, 56-айәт*). Инсан әлвәттә каинаттики шәйъиләрдин улуқтур, булар қандақму инсан үчүн илаһ болалисун?! Шуңа инсанниң қуяш, ай, юлтуз, от, кала вә башқа мәхлуқатларға чоқунуши өзиниң инсанлиқ һөрмитини һайванлиқ дәриҗисигичә чүшәргәнлигидур, инсан үчүн Аллаһ таладин башқиси етиқат вә ибадәт қилишқа әрзимәйду.

АДӘМНИ ИМАНДИН ЧИҚИРИДИҒАН АМИЛЛАР

34. Соал: иман вә исламдин чиқип кетишкә сәвәп болидиған амиллар қайсилар?

Җавап: улар төвәндикиләрдин ибарәт:

1) Ислам диниға инкар қилиш.

2) Аллаһқа шерик кәлтүрүш.

3) Мунапиқлиқ, йәни еғизида мусулманлиқни сөзләп қоюп, дилида ишәнмәслик яки униңға шәк қилиш.

4) Әмәл-ибадәтни яки дуани Аллаһтин ғәйригә қилип, улар арқилиқ Аллаһқа йетиду, дәп етиқат қилиш.

5) Куффарларниң етиқатлириға вә тутқан йоллириға көңүлдин разилиқ билдүрүш.

6) Башқиларниң тутқан йоллирини Муһәммәд әләйһиссаламниң йолидин әвзәл көрүш.

7) Қуръан вә сәһиһ һәдисләр билән сабит болған ислам әһкамлириниң бирәрсигә инкар қилиш.

8) Муһәммәд әләйһиссаламниң пәйғәмбәрлигини инкар қилиш яки уни мәсхирә қилиш.

9) Мусулманларниң зийиниға куффарлар билән бирлишиш.

10) Башқа қанунларни ислам шәриитидин әвзәл көрүш.

11) Сеһиргәрлик қилиш яки сеһиргә ишиниш.

12) Ислам тәлиматлиридин үз өрүш яки уларни мәсхирә қилиш.

13) Аллаһниң китави вә пәйғәмбәр әләйһиссаламниң сәһиһ һәдислири бойичә һөкүм қилишқа қайил болмаслиқ яки шәриәтни камситиш, йәни уни һазирқи заманға маслашмайду дейиш.

14) Дахан, палчи вә рәмчиләрниң сөзлигән сөзлиригә ишиниш. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: «кимки дахан, каһинларниң сөзлиригә ишинидикән, у Муһәммәдкә (йәни маңа) кәлгән динға капир болған болиду» дәп көрсәткән [имам Әһмәд ривайити].

15) Аллаһниң әмир-пәрманлирини ашкарә рәт қилиш, йәни һәқиқәткә иқрар қилип туруп, униңға бойсунуштин баш тартиш;

Шәйтанларниң атиси Иблисму һәқиқәтни биләтти вә етирап қилатти, бирақ Иблис тәкәбурлуқтин Аллаһниң пәрманиға ашкарә қарши чиққанлиғи сәвәптин, у капирлардин болуп кәткән вә Аллаһниң рәһмитидин мәңгүлүк қоғланған. Аллаһ бу һәқтә мундақ дәйду: «Өз вақтида периштәләргә: «Адәмгә сәҗдә қилиңлар» дедуқ. Иблистин башқа һәммиси сәҗдә қилди, Иблис (сәҗдә қилиштин) баш тартти, тәкәббурлиқ қилди, у, капирлардин болуп кәтти» (*«Бәқәрә» сүриси 34-айәт*).

Жуқурида баян қилинған куприниң түрлиридин қайси бирини садир қилған киши ислам в имандин чиққан болиду. Аллаһ таалла һәммимизни иманимизда мәккәм қилсун... Амин!

АЛЛАҺҚА ИМАН КӘЛТҮРҮШ

35. Соал: Аллаһқа қандақ иман кәлтүрүш керәк?

Җавап: Аллаһ әзәлдин бар болған ялғуз илаһтур, униң пүтүн каинатни яритишта вә уни пәрвиш қилишта һечбир шериги йоқтур; у өзиниң камали сүпәтлири билән һемишәм сүпәтлинип турғучидур. У барлиқ әйип-нуқсан вә камчилиқлардин әлвәттә пактур, дәп иман ейтиш керәк.

АЛЛАҺҚА ИМАН КӘЛТҮРҮШ ӨЗ ИЧИГӘ АЛИДИҒАН ҺӘҚИҚӘТЛӘР

36. Соал: Аллаһ таалаға иман кәлтүрүш немиләрни өз ичигә алиду?

Җавап: Аллаһ таалаға иман кәлтүрүш төвәндики төрт һәқиқәткә чин ишинип, етиқат қилишни өз ичигә алиду:

1) Аллаһ тааланиң әзәлдин бар екәнлигигә чин ишиниш.

2) Аллаһ тааланиң һәммисни яратқучи вә һәммини идарә қилғучи екәнлигигә чин етиқат қилиш. «әнә шу Аллаһ силәрниң пәрвәрдигариңлардур, Аллаһтин бөләк һеч мәбуд бәрһәқ йоқтур, у һәммә нәрсини яратқучидур, униңға ибадәт қилиңлар, у һәр нәрсигә һамийдур» (*«Әнъам» сүриси 102-айәт*).

3) Аллаһ тааланиң йәккә йеганә илаһ, бирла һәқиқий мәбуд екәнлигигә чин ишиниш. «силәрниң илаһиңлар бир илаһтур, униңдин башқа һеч мәбуд (бәрһәқ) йоқтур, у наһайити шәпқәтликтур, наһайити меһривандур» (*«Бәқәрә» сүриси 163-айәт*).

4) Аллаһ тааланиң исим-сүпәтлиригә иман кәлтүрүш, йәни Аллаһ таала Қуръан кәрим яки Муһәммәд әләйһиссаламниң һәдислири арқилиқ өзигә мәнсүп қилған исим-сүпәтләрни өзгәртивәтмәстин, Аллаһ тааланиң алий мақамиға лайиқ һалда униңға мәнсүп қилиш вә уни шу исим-сүпәтлири билән аташ. «Аллаһниң гөзәл исимлири бар, Аллаһни шу (гөзәл исимлири) билән атаңлар, Аллаһниң исимлирини кәлсә-кәлмәс қоллинидиғанларни тәрк етиңлар. Улар (ахирәттә) қилмишлириниң җазасини тартиду» («*Әъраф» сүриси 180-айәт*).

37. Соал: Аллаһқа иман кәлтүрүштин мәхсәт немә?

Җавап: Аллаһқа иман кәлтүрүштин болған асаслиқ мәхсәт – һәқиқәтниң чақириғиға әгәшкән һалда, Аллаһқа етиқат вә ибадәт қилип, инсан болуп яралғанлиқ борчини өтәш арқилиқ, икки аләмлик бәхит-саадәтләрни қолға кәлтүрүштин ибарәттур.

АЛЛАҺ ТААЛАНИ ТОНУШНИҢ ВАСИТИЛИРИ

38. Соал: Аллаһ таалани қандақ тонуғили болиду?

Җавап: Аллаһ таалани тонушниң васитилири интайин көп, амма уларни төвәндики иккигә қисқартип чүшәндүрүш мумкин: бири, әқил билән илим, йәнә бири Аллаһниң исим вә сүпәтлиридин ибарәт.

39. Соал: Аллаһ таалани әқил вә илим арқилиқ қандақ тонуғили болиду?

Җавап: инсандики әзаларниң һечбири бекарға яритилған әмәс, инсан вуҗудиниң йетәкчиси болған әқилни алайлуқ: әқилниң вәзиписи – тәпәккүр қилиш вә издиништин ибарәт. Әгәр инсан әқилни ишлитип, әтрапидики шәйъиләр үстидә пикир жүргүзүп, изденмәйдикән, у, әқилниң вәзиписини җарий қилдурмиған, һәтта бара-бара әқилниң ролини тамамән йоқатқан болиду. Ислам дини әқилни билиш үстигә қурулған бир дин болуп, униң дәвити пәқәт әқилләргә хитап қилиду, кишиләрни пикир жүргүзүп издинишкә чақириду; ислам дини кишиләрниң униңға қарғуларчә етиқат қилишини қәтъий рәт қилиду. У кишиләрни әқил ишлитип ойлап, пикир жүргүзүп, яхши чүшинип андин ислам диниға киришини тәләп қилиду, шуңа Қуръан кәримдә Аллаһниң асман, зимин вә уларниң арисидики гөзәл сәнъәтлири үстидә ойлинип, пикир жүргүзүшини ибадәтниң җәвһири дәп қариғанлиқтин, униңға интайин көп совап беридиғанлиғи вәдә қилинған. Аллаһ пәйғәмбәр әләйһиссламға хитап қилип мундақ дәйду: «Ейтқинки, асманлардики вә зиминдики нәрсиләрни күзитиңлар» (*«Юнус» сүриси, 101-айәт*). Бу айәттики күзитиштин мәхсәт, Аллаһниң каинаттики әҗайип қудрәтлири вә камалиға йәткән сәнъәтлири тоғрисида пикир жүрүзүш арқилиқ Аллаһни тонуштур. Аллаһ йәнә мундақ дәйду: «Аллаһ силәрни анаңларниң қарнидин һеч нәрсини билмәйдиған һалитиңлар билән чиқарди, Аллаһ силәргә шүкүр қилсун дәп, қулақ, көз вә жүрәкләрни ата қилди» (*«Нәһл» сүриси, 78-айәт*). Аллаһ каинаттики өз қудритигә далаләт қилидиған аламәтләрдин ибрәт алмиғанлар һәққидә мундақ дәйду: «Улар земинда сәйир қилмидиму? Шуниң билән улар (йәни сәйир қилип) чүшинидиған дилларға, яки аңлайдиған қулақларға егә болмидиму? Һәқиқәтән көзләр кор болмайду, лекин көкрәклардики қәлбләр кор болиду...» (*«Һәҗ» сүриси, 46-айәт*).

40. Соал: қулақ, көз вә дилниң вәзиписи немә?

Җавап: Аллаһ инсандики қулақ, көз вә жүрәк қатарлиқ әзаларниң бекарға яритилмиғанлиғи тоғрилиқ мундақ дәйду: «...қулақ, көз, дил (йәни сәзгү әзалири)ниң қилмишлири үстидә һәқиқәтән соал-сорақ қилиниду» (*«Исра» сүриси, 36-айәт*). Демәк, қулақ, көз, қәлб қатарлиқ сәзгү әзаларниң инсан үчүн қилидиған хизмәтлири көп вә бу әзаларниң Аллаһниң алдидики мәсъулийити еғир болғанлиғидин, Алла бу әзаларни Қуръанда бир қанчә йәрдә тәкрар баян қилған, чүнки инсан қулиғи билән Аллаһниң каламини вә пәйғәмбәр әләйһиссламниң һәдислирини аңлайду, көзи билән Аллаһниң каинаттики гөзәл сәнъәтлирини, униң барлиғи вә бирлигини намайән қилидиған түрлүк аламәтләрни көриду; қәлби билән көргән вә аңлиған һәқиқәтләргә ишинип, Аллаһқа иман ейтиду. Жуқуриқи үч әзани ишлитиш пәқәт әқилниң васитиси билән болиду, әқил өз йолида ишлитилгәндила, жуқуриқи үч әзаму өз вәзипилирини ада қилалайду.

ӘҚИЛНИҢ ВӘЗИПИСИ ВӘ УНИҢ ИСЛАМ ДИНИДИКИ ОРНИ

41. Соал: әқилниң ислам динидики орни немә?

Җавап: Аллаһ таалани тонушниң васитиси болған «әқил»ни Аллаһ таала Қуръан кәримдә әллик орунда, «әқил егилири» ни он орунда махтиған. Аллаһниң барлиғи вә бирлигини көрситидиған каинаттики түрлүк аламәтләр баян қилинған көплигән айәтләрниң ахирлирини: «чүшинидиған қовум үчүн (Аллаһниң барлиғи вә бирлигигә далаләт қилидиған) аламәтләрни баян қилдуқ», «әқил ишлитип чүшәнмәмсиләр?» вә «ибрәт елиңлар әй әқил егилири» дегәнгә охшаш жүмлиләр билән түгәткән. Инсанниң тәбиити уни Аллаһқа башлайду, инсандики бу хил тәбиәт яки қабилийәт ялғуз виҗданла әмәс яки ялғуз әқилла әмәс, бәлки у виҗдан билән әқилниң бирикишидур. Әқил

ялғуз өзила Аллаһқа иман кәлтүрүшни тәбиий зөрүрийәт дәп билиду, инсан әқли шундаққи, у һеч оқумастин яки үгәнмәстин әң авал сәвәпләр қануниға (йәни һеч нәрсиниң сәвәпсиз вужутқа кәлмәйдиғанлиғиға вә һәр қандақ бир сәнъәтниң бирәр сәнъәткарниң меһнити арқилиқ барлиққа келидиғанлиғиға) ишиниду, сәвәпсиз бирәр шәйъиниң вужутқа келишигә ишәнмәйду, илим-пән вә мәдәнийәттин жирақ яшиған сәралиқ бир адәм Аллаһ тоғрилиқ соралғинида сәвәпләр қанунини қоллинип, өзиниң туғма қабилийити билән мундақ дәп жавап бәргән екән: «қумлуқтики төгә изи бу жайдин төгиниң өткәнлигигә, улақ излири бу жайдин карванларниң өткәнлигигә ишарәт қилиду; юлтузлар билән қапланған асман қитъәләр вә түрлүк йоллар билән кәңәйгән зимин вә долқунларни өз ичигә алған деңизлар уларни яратқан йәккә-йеганә Аллаһқа қандақму далаләт қилмисун». Дунияда һечким «өзи йоқ нәрсә бирәр иш қилалмайду» дин ибарәт әқлий принцпни инкар қилалмайду. Биз бу әқлий принципни тәдбиқлиған болсақ төвәндики нәтижиләргә еришимиз; бу паянсиз каинатта, һәр ләһзидә миллионлиған йеңилиқлар, һадисиләр вә вақиәләр йүз берип туриду, аддийси, миңларчә жанлиқ өлүп йәнә миңларчиси һаятқа йеңидин көз ечип туриду; бизниң әқлимиз шундақ жәзм қилидуки, һәр қәндақ һадисиниң бирәр қилғучиси вә һәр қандақ бир сәнъәтниң бирәр сәнъәткари болғинидәк, аләмниңму яратқучиси вә идарә қилғучиси бардур, у болсиму Аллаһтур. Чүнки өзи йоқ нәрсә бирәр нәрсини пәйда қилалмайду-дә. «яки улар яратқучисиз яритилғанму? Яки улар өзлири яратқучиларму?». Йолда кетиватқан автомобльни жирақтин күзәткән һәр қандақ адәм униң тохташ ишарәтлиридә тохтап, тар кочиларда бирәр нәрсигә урулуп кәтмәстин, қаидә бойичә кетип барғанлиғини көрүп, униң ичидә чоқум салаһийәтлик бир шоферниң барлиғини жәзм қилиду. Чүнки автомоблниң шоферсиз жүрмәйдиғанлиғини еник билиду, худди шуниңдәк, қуяш, ай, зимин вә башқа планетиларниң бәлгүләнгән система бойичә интизамчанлиқ билән һәрикәт қиливатқанлиғи, кечә билән күндүз вә пәсилләрниң бу тоғра һәрикәтләр арқисида өз вақтида алмишип туриватқанлиғини билгән һәр қандақ адәм бу каинатни башқуруп вә һәрикәтләндүрүп туридиған илим-һекмәтлик вә күч-қудрәтлик бир затниң барлиғини чоқум жәзм қилиду әмәсму? «өзи йоқ нәрсә бирәр иш қилалмайду» дәйдиған әқлий қаидә бойичә ейтқандиму, әгәр Аллаһ можут болмиған болса еди, жуқуриқиларниң бар болуши мүмкинмиди? Каинат вә униңдики барлиқ шәйъиләрниң можут болуп турғанлиғи Аллаһ тааланиң можутлиғиниң дәлили әмәсму? «сәнъәткарсиз вә авторсиз әсәр вужутқа чиқмайду» дәйдиған әқлий қаидә бойичә ейтқандиму, каинат вә униңдики жанлиқ-жансиз барлиқ шәйъләрниң барлиққа кәлгәнлиги уларни яратқан Аллаһниң барлиғиға дәлил болалмамду?!

АЛЛАҺНИҢ СҮПӘТЛИРИ АЛЛАҺНИ ТОНУШНИҢ ВАСИТИСИДУР

42. Соал: Аллаһниң сүпәтлирини қандақ билгили болиду?

Жавап: Аллаһниң сүпәтлирини униң мәхлуқатлири үстидә пикир жүргүзүш вә униң пәйғәмбиридин үгиништин ибарәт икки йол билән билгили болиду.

43. Соал: Аллаһниң сүпәтлирини униң мәхлуқатлири үстидә пикир жүргүзүш арқилиқ қандақ билгили болиду?

Жавап: «сәнъәт – сәнъәткарларниң бәзи сүпәтлирини вә маһаритини көрситип бериду» дәйдиған әқлий қаидини һәр ким яхши билиду; биз бу қаидини тәдбиқлап көргинимиздә, төвәндикиләрни биләләймиз: Сәнъәттики уюшчанлиқ сәнъәткарниң һекмәтлик иш қилидиғанлиғини, сәнъәттики гөзәллик сәнъәткарниң гөзәлликләрни яритишқа қадир екәнлигини, сәнъәттики өзгичилик сәнъәткарниң халиғинини қилишқа йетәрлик ирадә, илим вә күч-қуввәткә егә екәнлигини көрситиду вәһаказалар... Әһвал шундақ екән, һәр қандақ әқил егиси каинат вә униңдики барчә шәйъиләр үстидә тәпәккүр қилидиған болса, әлвәттә, буларниң яратқучиси вә идарә қилғучиси болған зат – Аллаһниң һекмәтлик иш қилғучи, һәммигә қадир, һәммини билгүчи, халиғанни яратқучи, һәммини пәрвиш қилғучи... улуқ зат екәнлигини биләләйду, мәсилән: биз автомобль тоғрилиқ пикир жүргүзгинимиздә, автомобильниң қурулмиси автомобильни ясиған инженерниң

автомобльға йетәрлик төмүрләргә вә уни мунасип шәкилдә кесидиған һүнәргә егә вә уни чирайлиқ қураштуруп автомобль қилишқа қадир екәнлик сүпитини көрситиду. Авбомобль әйнәклири, автомобльни ясиған инженерниң автомобльға йетәрлик әйнәкләргә вә әйнәкләрни автомобльниң модисиға мунасип шәкилдә кесәләйдиған һүнәргә егә екәнлик сүпитини көрситиду. Автомобльдики пүтүн сайманлар, автомобльни ясиған инженерниң бу сайманларни өз орунлириға орунлаштуралайдиған һүнәр вә тәҗрибигә егә екәнлик сүпитини көрситиду. Мундин башқа автомобльниң моторидин башлап, униң чирақлириғичә болған һәр бир парчиси, рәңги, модиси, уни ясиған инженерниң маһирлиғи, устилиғи вә башқа көплигән сүпәтлирини көрситиду. Биз бу автомобль тоғрилиқ пикир жүргүзүш арқилиқ, уни ясиған инженерниң бәзи сүпәтлирини биливалғинимизға охшаш, Аллаһ тааланиң каинаттики мәхлуқатлири вә гөзәл сәнъәтлири үстидә пикир жүргүзүш арқилиқму, Аллаһ тааланиң бәзи сүпәтлирини тонуялаймиз, мәсилән: Аллаһниң яратқан шәйъилиридики интайин мукәммәл орунлаштурулған әҗайип ишлардин бирәрсини байқиғинимизда, Аллаһниң һекмәт билән иш қилидиғанлиқ сүпитини тонуялаймиз. Қуяш, ай, зимин вә улардин башқа сәйяриларниң һәрикәт системисидики мукәммәл қанунийәтни билгинимиздә, Аллаһ тааланиң һәр шәйъини шундақ мукәммәл яритиш вә бәкитишини билидиған, һәммигә қадир екәнлик сүпитини тонуялаймиз. Каинаттики Аллаһ таала бәкиткән низам вә системиларниң нуқсансиз давам қиливатқанлиғи үстидә пикир жүргүзгинимиздә, Аллаһ тааланиң һемишәм тирик болғучи вә һәммини идарә қилип турғучи вә барчә камчилиқлардин пак екәнлик сүпәтлирини тонуялаймиз. Аллаһ тааланиң дуаларни иҗавәт қилғини, һәтта қурғақчилиқтин истисқа (су сораш) намизи оқуп Аллаһтин су тилигәнләргә ямғур яғдуруп бәргинидин, униң һәр қандақ дуа вә мунаҗатларни аңлап туридиғанлиқ сүпитини тонуялаймиз. Тәбиәтниң адәмни һәйран қалдурарлиқ гөзәл мәнзирисини көргинимиздә, Аллаһ тааланиң шәйъиләрни халиғанчә һәрхил гөзәл шәкилләрдә яритишқа қадир екәнлик сүпитини тонуялаймиз. Һаятимизда бирәр яки көп қетим өлүмниң тумшуғиға келип қалғинимизда, униңдин аман қалғинимизни ойлиғинимизда, Аллаһ тааланиң ховуп-хәтәрләрдин сақлиғучи екәнлик сүпитини тонуялаймиз. Һечқандақ кесәллик тартмастин яки бирәр вақиәгә учримастин ятқан йеридила өлүп кәткән бирәвни көргинимиздә, Аллаһ тааланиң өлтүрүшигә қадир екәнлик сүпитини тонуялаймиз. Аллаһниң қурғақчилиқтин өлгән зиминни ямғур билән қайта яшартип тирилдүргинини көргинимиздә, униң өлүкләрни тирилдүридиғанлиқ сүпитини тонуялаймиз. Мундин башқа каинаттики һәр бир мәхлуқат үстидә пикир жүргүзгинимиздә Аллаһ тааланиң көплигән алий сүпәтлирини тонуялаймиз. Аллаһ таала мундақ дәйду: «Асманларда вә земинда мөмүнләр үчүн (Аллаһниң қудритини көрситидиған) һәқиқәтән нурғун дәлилләр бар. Силәрниң яритилишиңларда вә Аллаһ земинда тарқитивәткән җаниварларда (Аллаһниң қудритигә) җәзмән ишинидиған қовум үчүн нурғун дәлилләр бар. Кечә билән күндүзниң нөвәтлишип турушида, Аллаһниң булуттин (көктин) ямғур яғдуруп униң билән рисқландуруп өлгән земинни тирилдурушидә вә шамалларниң йүзлинишини өзгәртип турушида, чүшинидиған қовум үчүн (Аллаһниң бирлигини көрситидиған) нурғун дәлилләр бар. Әнә шулар Аллаһниң айәтлиридур. (Ей, Муһәммәд!) Уни саңа һәқлиқ билән тилавәт қилип беримиз, (улар йәни Мәккә куффарлири) Аллаһни вә униң айәтлирини қоюп қайси сөзгә ишиниду?» (*«Җасийә» сүриси, 3-6-айәтләр*).

44. Соал: Аллаһ тааланиң мәхлуқатлири үстидә тәпәккүр қилиш арқилиқ Аллаһниң һәммә сүпәтлирини тонуғили боламду?

Җавап: тәпәккүр арқилиқ Аллаһниң сүпәтлириниң һәммисини тонуғили болмайду, худди автомобль тоғрисида тәпәккүр қилғинимизда, мәзкур автомобльни ясиған инженерниң автомобльни ясап чиқиштики маһирлиғи, устилиғи вә бу саһада йетишкән инженер екәнлигигә охшиған бәзи сүпәтлирини тонуялиған болсақму, униң бойи егизму яки пакарму, у мәртму яки бехилму, униң әхлақи яхшиму яки начарму вә башқа сүпәтлирини биләлмигинимизгә охшаш Аллаһ тааланиң каинаттики сәнъәтлири арқилиқ униң барчә сүпәтлириниң һәммисини толуқ биләлмәймиз.

45. Соал: Аллаһниң мәхлуқатлири үстидә издиниш вә тәпәккүр қилиш биләнму биләлмигән сүпәтлирини қандақ билимиз?

Җавап: Аллаһниң мәхлуқатлири үстидә издиниш вә тәпәккүр қилиш арқилиқму биләлмигән

сүпәтлирини Қуръан кәрим вә сәһиһ һәдисләргә муражиәт қилиш арқилиқ билимиз. Аллаһниң Қуръани кәрим вә сәһиһ һәдисләрдә баян қилинған гөзәл исимлири вә сүпәтлири һәққидә издәнгән вә пикир жүргүзгән һәр қандақ адәм, Аллаһниң барчә камаләтләргә егә нәқәдәр, катта вә нәқәдәр улуқ зат екәнлигини тонуйду.

АЛЛАҺНИ ҚУРЪАН ВӘ ҺӘДИСЛӘРДӘ КӘЛГӘН ИСИМ-СҮПӘТЛИРИДИН ТОНУШ

46. Соал: Аллаһ таалани униң Қуръан вә һәдисләрдә кәлгән исим-сүпәтлири арқилиқ қандақ тонуғили болиду?

Җавап: инсанда бәш һиссий әза болуп, каинаттики бәзи маддий шәйъиләрни шу һиссий әзалири арқилиқ билиду, мәсилән: инсан көзи билән шәйъиләрни көрүп билиду, қулиғи билән авазини аңлап билиду, қоли билән шәйъиләрни тутуп билиду, бурни билән һидини пурап билиду вә тили билән тәмини тетип билиду. Инсан бу бәш һиссий әзаси арқилиқ биләлмигән шәйъиләрни ишәшлик хәвәрләр арқилиқ аңлап билиду, мәсилән: Мәккини көрмигән кишиму, униң хәвирини аңлаш арқилиқ Мәккиниң Сәуди әрәпстанида барлиғиға шәк қилмайду; биринчи вә иккинчи дуния урушлирини көрмигән болсақму, бу урушларниң болуп өткәнлик хәвирини аңлаш арқилиқ бу урушларниң йүз бәргәнлигидин һеч шәк қилмаймиз. Һиссий әзалар арқилиқ биләлмигән шәйъиләрни йоқ дәп инкар қилиш қәтъий тоғра әмәс. Мәсилән: радио долқунлири һәр вақит вә һәр җайда бар, амма радио долқунлири болмиса уни аңлиғили болмайду; ток симида токниң барлиғини көргили болмайду, пәқәт лампучкини яққандила токниң барлиғини көргили болиду. Дунияда һиссий әзалиримиз арқилиқ билгили вә көргили болмайдиған Нурғун шәйъиләр бар, һазирқи илим-пән дуниядики маддий шәйъиләрниң пәқәт 3.5% нила көз билән көргили болидиғанлиғини вә қалған 96.5% ни көргили болмайдиғанлиғини испатлиди. Һавадин һәр вақит нәпәс елип туримиз, лекин һаваниң маһийитини һиссий әзалиримиз арқилиқ биләлмәймиз, шуниңға охшаш инсан һиссий әзалири арқилиқ пәқәт бәзи маддий шәйъиләрнила билгили болиду, һалбуки Аллаһниң зати мадда әмәс. Шуңа, инсанниң көрүш иқтидари чәклик болғанлиғи сәвәплик, у, Аллаһни көзи билән көрүп тонушқа қадир болалмиғанлиғи үчүн Аллаһни ишәшлик хәвәрләр арқилиқ тонуйду, дунияда әң ишәшлик хәвәр Қуръан кәрим вә сәһиһ (пәйғәмбәр әләйһиссаламдин кәлгәнлиги шубһисиз дәриҗидә испатланған, ишәшлик) һәдисләрниң бәргән хәвәрлиридур.

47. Соал: Аллаһ тааланиң исимлирини вә сүпәтлирини билишниң пайдиси немә?

Җавап: шәк-шубһисизки, Аллаһ таала бәндилиригә әң авал пәриз қилған нәрсә уларниң Аллаһни билишидур, инсанлар Аллаһни һәқиқий рәвиштә тонуған чағдила уларниң имани толуқлиниду, ибадәтлирини тоғра йосунда қилалайду. Аллаһ таала бу һәқтә мундақ дәйду: «билгинки, Аллаһтин башқа һеч мәбуд (бәрһәқ) йоқтур, гунайиң үчүн мәғпирәт тилигин» (*«Муһәммәд» сүриси, 19-айәтниң бир қисми*). Аллаһниң рәһмитиниң кәң екәнлигини әсләш бәндини үмүтләндүриду, азапниң қаттиқ екәнлигини әсләш бәндини қорқутиду, униң немәтләрни бәргүчи екәнлигини әсләш бәндини шүкри қилишқа үндәйду.

48. Соал: Аллаһ тааланиң гөзәл исим-сүпәтлири қайсилар?

Җавап: Аллаһ таала мундақ дәйду: «Аллаһниң гөзәл исимлири бар, Аллаһни шу (гөзәл исимлири) билән атаңлар». (*«Әъраф» сүриси, 180-айәт*). Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң мундақ дегәнлиги ривайәт қилиниду: «Аллаһ тааланиң йүзгә бири кам 99 исми бар, кимки уни саниса җәннәткә кириду» [имам Бухарий вә Муслим ривайәт қилған]. Һәдистики «саниса» дегән ибариниң мәнаси немә? һәдистики «саниса» дегән ибарә үч хил мәнаға ишарәт қилиду?

1) санини саниса вә тәләпуз қилип оқуса дегәнлик болуп, тили вә қәлби билән уларни зикир қилғанни ипадиләйду.

2) мәнасини чүшинип иман ейтса вә етиқат қилса дегән мәнани ипадиләйду, мәсилән: әгәр бир киши «әлһәким» (Алла һекмәт билән иш қилғучидур) дәп етиқат қилса, һәммә ишлирини Аллаһқа тапшурған болиду, чүнки пүтүн ишлар Аллаһниң һекмитиниң тәқәззаси бойичә барлиққа кели-

ду. Яки «әл әдл» (Аллаһ адаләтликтур) дәп етиқат қилса, Аллаһниң адалитигә қайил болидудә, дуния вә ахирәтлик ишлирида тегишлик һәққигә егә болалайдиғанлиғиға ишинип, бәһөзүр, хатирҗәм һаят кәчүрүшни давам қилиду.

3) Аллаһниң исим-сүпәтлири билән дуа қилиш; бу икки түрлүк болуп: биринчиси Аллаһни мәдһийиләш вә уни яд етиш, иккинчиси Аллаһтин һаҗитини сораш қатарлиқларму Аллаһниң исим-сүпәтлиригә әмәл қилғанлиқ болиду.

АЛЛАҺНИҢ ИСИМ-СҮПӘТЛИРИ

1) Аллаһ – барчә можудатниң йеганә егиси, ибадәткә вә бойсунушқа һәқлиқ болған илаһий мәбудниң исми.

2) Әррәһман – Аллаһниң пүтүн мәхлуқатлири үчүн рәһмитиниң кәңлиги вә шамиллиғиға дaлаләт қилидиған исим болуп, Аллаһтин башқисиға ишлитилмәйдиған хас исимдур.

3) Әррәһим – мөмүнләргә бу дуния вә ахирәттә рәһим-шәпқәт қилғучи дегән мәнада болуп, Аллаһниң мөмүнләрни бу дунияда исламға һидайәт қилғанлиғи вә ахирәттә җәннәт билән мукапатлайдиғанлиғи униң рәһим сүпитиниң тәқәззасидур.

4) Әл әфув – җазаға һәқлиқ болғанлардин халиған кишиләрниң гунайини, хаталиғини кәчүргүчи, җазадин әпу қилғучи дегән мәнада.

5) Әл ғәфур – гуна қилғучини рәсва қилмастин, гунайини йошурғучи вә җазадин әпу қилғучи Аллаһтур.

6) Әл ғәффар – Аллаһниң бәндиләрни наһайити мәғпирәт қилғучи зат екәнлигини ипадиләйдиған исми.

7) Әррәуф – рәһмәтниң вә шәпқәтниң камалити болған сүпәт болуп, бу дунияда пүтүн мәхлуқат үчүн умум, ахирәттә Аллаһниң мөмүн бәндилири үчүн хас болған рәһмәтниң әң жуқури ипадисини билдүридиған исим.

8) Әл һәлим – күчи йетидиған туруп гунакарларни алдирап җазалимайдиған, бәлки Тәвбә қилғучиларниң гуналирини әпу қилип кәчүривәткүчи Аллаһтур.

9) Әттәвваб – халиған бәндилирини Тәвбә қилишқа мувәппәқ қилғучи вә товвиларни қобул қилғучи Аллаһтур.

10) Әсситтр – бәндилириниң әйиплирини, хаталиқлирини, гуналирини инсанлар арисида ечип, уларни рәсва қилмастин, йошурғучи дегән мәнада.

11) Әл ғәний – мутләқ тәңдашсиз камаләткә вә тәңдашсиз қудрәткә егә болғанлиқтин, бәндилиридин һеч биригә муһтаж болмиған, пүтүн мәхлуқат униңға муһтаж болған вә униң инъами вә ярдими һечқачан тохтап қалмайдиған зат дегән мәнада.

12) Әл кәрим – яхшилиғи көп, ата еһсани мол, халиған бәндисигә сорисун яки соримисун халиғанчә беридиған зат.

13) Әл әкрәм – сехилиқта, ата-еһсан қилишта тәңдиши йоқ, яхшилиқ пәқәт униң қолида болған, мөмүнләргә өз пәзлидин инъам қилидиған, капирларни вә асийларни кечиктүрүп өз адалити билән җазалайдиған зат.

14) Әл вәһһаб – көп бәргүчи, бәдәлсиз бәргүчи вә соримисиму ата-еһсан қилғучи зат.

15) Әл җәввад – һесапсиз бәргүчи, бәндилиригә пәзли-еһсан қилғучи, мөмүнләргә техиму көп бәрүчи зат.

16) Әл вәдуд – һәқиқий мөмүн бәндилирини яхши көридиған, уларға әң алий мукапатларни беридиған, улардин рази болидиған вә әмәллирини қобул қилидиған шәпқәтлик зат.

17) Әл муъти – халиған бәндисигә яхшилиқ ғәзнилиридин һесапсиз бәргүчи, мөмүн бәндилиригә мәнивий байлиқтин техиму көп несивә бәргүчи зат.

18) Әл васиъ – яхшилиғи көп, ата-еһсани сансиз, падишалиғи, улуқлиғи, мәғпирити кәң, шәпқити чәксиз зат.

19) Әл муһсин – затида, сүпәтлиридә, исимлирида камалийәтниң әң жуқури пәллиси болған, һәр шәйъигә ата-еһсанни йезивәткән, бәндилиригә һемишәм яхшилиқ ата қилидиған зат.

20) Әрразиқ – пүтүн хәлқигә рисқ бәргүчи, мәхлуқатни рисқландурушни өз үстигә алған зат.

21) Әррәззақ – Аллаһниң пүтүн мәхлуқатлирини һемишәм рисқландуруп туридиғанлиғини ипадиләйдиған исим, чүнки Аллаһ таала бәндилиригә уларға соримастин рисқ бериду, һәтта гунакарларғиму, куффарларғиму рисқ бериду.

22) Әлләтиф – ишларниң вә шәйъиләрниң инчикә тәрәплирини билгүчи, һеч нәрсә униңға пинһан қалмайдиған, яхшилиқларни бәндилиригә улар һис қилмиған шәкилдә һесапсиз йәткүзүп беридиған зат.

23) Әл хәбир – шәйъиләрниң йошурун тәрәплирини худди ашкарә тәрәплирини

билгәндәк толуқ билгүчи, илми, мәлумати һәммини өз ичигә алғучи зат.

24) Әл фәттаһ – яхшилиқ ғәзнилиридин, рәһмитидин вә рисқидин өз һекмитиниң тәқәззасиға асасән халиғанчә ачидиған вә бәндилирини тәминләйдиған заттур.

25) Әл әлим – шәйъиләрниң ашкарә вә йошурун, ички вә ташқи пүтүн тәрәплирини тәпсили вә ениқ билгүчи, өтмүш, һазир вә келәчәккә аит ишларниң һәммисини билгүчи заттур.

26) Әл бәрру – бәндилиригә вә барлиқ мәхлуқатлириға ата-еһсан қилишта қоли кәң, бәргәнлирини һечким санап болалмайдиған вәдисидә растчил, бәндилириниң хаталиқлири вә гуналирини кәчүргүчи, уларға ярдәм қилғучи вә қоғдиғучи заттур.

27) Әл һәким – һәр ишни һекмәт билән җайида қилғучи, қилғанлирида һечқандақ нақислиқ вә зиядилик болмайдиған заттур.

28) Әл һәкәм – бәндилириниң оттурисида адаләт билән һөкүм қилидиған, һечкимгә қилчә һәқсизлиқ қилмайдиған, инсанлар арисида адаләт мизани қилип улуқ Қуръанни чүшәргән заттур.

29) Әл шакир – итаәт қилғучиларни махтайдиған вә шәнини көтүридиған, аз әмәлгә көп совап беридиған, немәткә шүкүр қилғучиларға дуния вә ахирәттә техиму зиядә қилип беридиған заттур.

30) Әл шәкур – бәндиләрниң аз әмәллири, униң дәргаһида көп қобул қилинидиған, мукапатни һәссиләп беридиған заттур. Аллаһ бәндиләрниң қилған шүкүрлиригә совап бериду вә ибадәтлирини қобул қилиду.

31) Әл җәмил – затида, исим сүпәтлиридә вә пүтүн ишлирида гөзәл, барчә гөзәлликләрниң мәнбии болған заттур.

32) Әл мәҗид – асманлар вә зиминдики мутләқ иптихар, һөрмәт, иззәт вә қәдир-қимметкә сазавәр болған заттур.

33) Әл вәлий – мәхлуқатниң ишлирини башқурғучи, падишалиқни мукәммәл идарә қилғучи, мөмүнләргә ярдәм вә нусрәт бәргүчи заттур.

34) Әл һәмид – зати, исим-сүпәтлири вә пүтүн ишлири махталғучи, баяшатлиқ вә қийинчилиқ, қаттиқлиқ вә хошаллиқ һәммә һаләттә мәдһийә оқулғучи, махташқа, шүкри қилишқа һәқиқий һәқлиқ болғучи заттур.

35) Әл мәвла – пәрвишчи, падиша, ғоҗайин, мөмүнләрни қоллиғучи вә уларға ярдәм қилғучи заттур.

36) Әннәсир – ярдими билән халиған бәндисини қоллиғучи, у ярдәм бәргәнләргә ғалип кәлгүчи болмиған вә у хар қилғанни иззәтлик қилғучи болмиған, һәмишәм, һәр ишта һәммигә ғалип кәлгүчи заттур.

37) Әссәмиъ – һәр қандақ чақириқ, мунаҗатларни, дуаларни аңлап турғучи, һәр қандақ мәхпий вә ашкарә авазларни аңлиғучи, дуа қилғучиниң дуасини қобул қилғучи вә тилигәнлирини бәргүчи заттур.

38) Әл бәсир – йошурун вә ашкарә аләмләрдики пүтүн шәйъиләрни вә һәрикәтләрни көрүп турғучи, һәр қандақ мәхпий нәрсиниму-мәйли чоң болсун, яки кичик болсун наһайити ениқ вә очуқ көргүчи заттур.

39) Әшшәһид – бәндилирини күзәткүчи, өзиниң йеганә илаһ екәнлигигә, адаләт билән иш қилидиғанлиғиға гува болғучи, мөмүнләрниң растчиллиғиға гувалиқ бәргүчи заттур.

40) Әррәқиб – бәндиләрниң ашкарә вә йошурун барлиқ ишлирини билип, гәп-сөзлирини, һәтта йошурун параңлирини аңлап, уларни күзитип турғучи, бир дәқиқидә һәммини идарә қилип, билип, күзитип үлгүргүчи заттур.

41) Әррәфиқ – ишлирида, бәлгүлимилиридә, тәхсиматлирида меһриванлиқни алдинқи орун-

да қойғучи, бәндилиригә һемишәм меһир-шәпқәт билән қариғучи, бәндиләргә асанлиқни көзләп шәриәт тәклиплиринниму тәдрижилик билән чүшәргүчи, улар тақәт қилалмайдиған ишларни тәклип қилмайдиған заттур.

42) Әл қәриб – илми, қудрити вә шәпқити билән пүтүн хәлқигә уларниң гөрән томурлиридинму бәк йеқин, мөмүнләргә ярдими, нусрити вә меһриванлиғи билән һемишәм йеқин турғучи заттур.

43) Әл муҗиб – дуа қилғучиниң дуасини вә сориғучиниң тәләплирини қобул қилғучи, һекмити вә илминиң тәқәззасиға асасән халиғанчә бәргүчи заттур.

44) Әл муқит – рисқларни вә озуқлуқларни яратқан, мәхлуқатлириға уларни йәткүзүп беришкә капаләтлик қилған, бәндилирини вә уларниң рисқлирини, иш-һәрикәтлирини нуқсансиз муһапизәт қилип турғучи заттур.

45) Әл һәсиб – бәндилириниң дин вә дуниялиқ ишлириниң һәммисигә купайә қилғучи, мөмүнләргә алаһидә инъам қилғучи вә уларни қоғдиғучи, бәндиләрниң дунияда қилғанлириниң һесавини алғучи заттур.

46) Әл муъмин – пәйғәмбәрләрниң вә мөмүнләрниң растчиллиғиға гува болғучи, тәстиқлигүчи, яхши иш қилғанларға қиямәт күнидә зулум қилмастин, кам қилмастин әҗирлирини толуқ беришкә капаләтлик қилип, уларни хатирҗәм қилғучи заттур.

47) Әл мәннан – ата-еһсани бәк көп, немәтлири наһайити мол, бәндилиригә яхшилиқлири һесапсиз заттур.

48) Әттәййиб – һәр қандақ әйип вә нуқсанлардин пак, пакиз, сақ вә толуқ, камаләттә мутләқлиқ вә униңға хас болған, бәндилиригә ата-еһсанлири көп болған, пак болмиған закат вә сәдиқиләрни қобул қилмайдиған, яхши нийәт билән қилинмиған әмәлләрни рәт қилидиған заттур.

49) Әшшафий – қәлбләргә вә бәдәнләргә шипалиқ бәргүчи заттур, кесәлләрниң шипалиқ тепиши бәндиләрниң қолида әмәс, бәлки шипалиқ Аллаһтиндур. Аллаһ сақайтишни халиған киши кесәл үчүн давалиниш йоллирини вә пайдилиқ дориларни муйәссәр қилип бериду.

50) Әл һәфиз – мөмүн бәндилирини вә уларниң әмәллирини қоғдиғучи вә мәхлуқатларни сақлиғучи заттур.

51) Әл вәкил – аләмләрни идарә қилиш ишини өз үстигә алған, яритиш вә башқуруш ишлирида йеганә болғучи, ишлирини униңға тапшурған итаәтмән мөмүнләрниң ишлириға егә болғучи, уларға һалал рисқ тепиш, ибадәт вә пүтүн һаятлиқ ишлирида ярдәм бәргүчи вә уларниң қилған шүкүрлири үчүн немитини зиядә қилип бәргүчи заттур.

52) Әл хәллақ – Аллаһниң яратқанлириниң көплигигә далаләт қилидиған исим. Аллаһ һемишәм яритип туриду, яратқучилиғи билән әбәдий сүпәтлиниду.

53) Әл халиқ – һәр нәрсини тәңдашсиз вә ярдәмсиз һалда өзи яратқучи заттур.

54) Әл бариъ – өзи тәғдир қилип бәлгүлигәнлирини вужутқа чиқарғучи заттур.

55) Әл мусәввир – һәр бир мәхлуқатни өзиниң һекмити тәқәзза қилған шәкилдә шәкилләндүргүчи вә гөзәл сүрәтләрдә яратқучи заттур.

56) Әрроб – мәхлуқатлирини немәтлири вә ата-еһсанлири билән пәрвиш қилғучи зат. Аллаһ өзиниң итаәтмән мөмүн бәндилирини мәхсус тәрбийиләйду вә йетиштүриду, чүнки у яратқучи вә егә болғучи ғоҗайиндур.

57) Әл әзим – затида исим-сүпәтлиридә барлиқ ишлирида мутләқ камаләт вә мутләқ улуқлуққа егә зат; шуниң үчүн бәндиләрниң уни улуқлиши вә қәдирлиши пәриздур, шундақла униң буйруқ вә чәклимилирини улуқлаш пәриздур.

58) Әл қаһир – мәхлуқатлири үстидә һөкүмранлиқ қилғучи, уларни ихтиярий вә ихтиярсиз һалда өзигә бойсундурғучи заттур.

59) Әл қәһһар – бу Аллаһ тааланиң қәһри қилғучи күч-қувваткә егә екәнлигини билдүридиған сүпити болуп, униң қаһир сүпитиниң мукәммәлигини ипадиләйду.

60) Әл муһәймин – һәр шәйъини идарә қилғучи вә сақлиғучи, шундақла униң һәр тәрипини өз контроллиғи астида туткучи заттур.

61) Әл әзиз – иззәт вә қудрәт мәналириниң һәммисини өзигә муҗәссәм қилған, һечкимдин мәғлуп болмайдиған, һечкимгә һәр ишта муһтаҗ болмайдиған, униң изнисиз һечнәрсә мидирлимайдиған мислисиз қудрәт вә күч егиси болған заттур.

62) Әл җәббар – хаһишини әмәлгә ашурушта, бәндилирини қәһри вә һөкүмранлиғи астида тутушта, һәммини өз һөкүмранлиғиға бойсундурушта мутләқ күч-қуввәткә егә зат.

63) Әл мутәкәббир – һәр қандақ йетәрсизликтин хали, бәндиләргә охшап қелиштин вә уларға һәқсизлиқ қилиштин жирақ, каттилиқ вә чоңлуқ егиси, өзидин бу каттилиқни талашқучиларниң әдивини бәргүчи заттур.

64) Әл кәбир – затида исим-сүпәтлиридә вә иш-паалийәтлиридә катта вә улуқ, һәммә униң улуқлиғи вә каттилиғи алдида кичик вә аддий санилидиған зат.

65) Әл һәйю – өзиниң катта мақамиға лайиқ һалда һая егиси болған зат. Аллаһниң һаяси сехилиқ вә пәзли-еһсанни вә бүйүклигини тәқәзза қилидиған һаядур.

66) Әл һәй – һәқиқий мәңгүлүк һаятниң егиси, униң йеганә мәнбии, һемишәм һаят туридиған, қәтъий өлүмгә мәһкум болмайдиған зат.

67) Әл қәйюм – өз зати билән һәммә ишни идарә қилғучи, мәхлуқатлириниң ярдимидин беһаҗәт болғучи вә асманлар һәм зиминдики һәммә нәрсини ялғуз идарә қилғучи, һәммә униңға муһтаж болғучи заттур.

68) Әл варис – пүтүн можудат йоқалғандин кейинму давам қилғучи, бу дуниядики Һәммә нәрсә панийлиққа йүз тутқандин кейин, һәммини өз дәргаһиға қайтурғучи, инсанлар еришкән немәтләрниң һәқиқий егиси вә һәмминиң һесавини алғучи зат.

69) Әддәйян – пүтүн можудатни бойсундурғучи вә идарә қилғучи, бәндилириниң қилғанлириға мукапат вә җаза бәргүчи, яхшиларниң яхшилиғиға көп совап бәргүчи, яманлиқ қилғанларни кәчүргүчи яки қилғанлириға көрә җазалиғучи заттур.

70) Әл мәлик – хәлқи үстидә мутләқ һөкүмранлиғи болған, халиған ишқа буйруп, халиған иштин тосидиған, һәммини халиғиничә тәсәрруп қилидиған, һәқиқий падиша.

71) Әл малик – һәмминиң егиси, каинатниң, инсанларниң, пул-малниң вә барчә шәйъиләрниң һәқиқий егидарлиғи қолида болған, егидарчилиғи барчә мәхлуқатлар йоқ қилинған вақиттиму давам қилидиған заттур.

72) Әл мәлику – мутләқ падишалиққа далаләт қилидиған исим болуп «әл мәлк» (падиша) сөзидин чоңқур мәнаға егә.

73) Әссуббуһ – һәр қандақ әйип вә нуқсандин пүтүнләй пак заттур, барлиқ гөзәл камалий сүпәтләр Аллаһқила мәнсүп.

74) Әл қуддус – қайси бир тәрәптин болмисун, һәр қандақ бир нақислиқ вә йетәрсизликләрдин пактур, чүнки Аллаһ мутләқ камалий сүпити билән сүпәтләнгән йеганә заттур.

75) Әссәлам – исим-сүпәтлиридә вә пүтүн ишлирида һәр қандақ нуқсан вә камчилиқлардин хали, дуния вә ахирәттики барлиқ тинчлиқ вә саламәтликләрниң мәнбии болған заттур.

76) Әл һәқ – илаһлиғида, илим-сүпәтлиридә, һәқ екәнлигидә қилчә шәк болмиған, униңдин башқа һәқиқий илаһ мәбуд болмиған зат.

77) Әл мубин – йеганә илаһлиғида, һекмәтлиридә вә рәһмитидә очуқ, ениқ вә ашкарә болған, бәндилиригә һәққә әгишиши үчүн һәқ йолни очуқ көрситип бәргүчи зат.

78) Әл қәвий – тәңдашсиз күч-қуввәтниң вә мутләқ ихтиярниң йеганә егиси болған зат.

79) Әл мәтин – күч-қуввитидә, қудритидә, әң мәккәм, һечқандақ ишта чарчап қалмайдиған, җапа тартип қалмайдиған зат.

80) Әл қадир – һәммигә күчи йетидиған, асман вә зиминда һеч нәрсә уни аҗизлаштуралмайдиған вә халиған нәрсини өз хаһиши билән вуҗутқа чиқиридиған зат.

81) Әл қәдир – «әл қадир» сүпитиниң әң жуқурий ипадиси болуп, Аллаһниң мутләқ күч-қуввәт вә сәлтәнәт егиси екәнлигини тәкитләйду.

82) Әл муқтәдир – Аллаһниң өзи тәғдир қилған ишлирини жүргүзүштә тәңдашсиз ихтияр вә күч-қуввәткә егә екәнлигини тәкитләйдиған сүпәт.

83) Әл алий – һәммидин үстүн вә жуқури дегән мәнада болуп, Аллаһ тааланиң затиниң, қәһри күчиниң вә шәнининиң үстүнлигини ипадиләйдиған сүпәт.

84) Әл әъла – һәр нәрсиниң һөкүмранлиғи өз Аллаһ тааланиң қолида вә униң хаһиши астида екәнлигини, униң мәртивә вә улуқлуқ җәһәттә һәммидин жуқури вә әң үстүнлигини ипадиләйдиған сүпәт.

85) Әл мутәал – улуқлиғи вә қудрити алдида һәр нәрсә харлиқ һалитигә чүшүп қалидиған, тәңдиши болмиған, бәлки һәр нәрсә вә һәр қандақ мәхлуқат униң тәсәррупи, падишалиғи вә қәһри астида болидиған заттур.

86) Әл муқәддим – һәр нәрсини өз хаһиши бойичә орунлаштуридиған, илми вә һекмитиниң тәқәззасиға асасән хәлиқлиридин бәзисини бәзизсигә үстүн яки илгири қилидиған заттур.

87) Әл муәххир – шәйъиләрдин халиғанлирини илгири яки үстүн қилидиған, халиған ишини өз хаһиши бойичә кечиктүридиған, бәндилирини Тәвбә қилсун дәп уларниң гуналири сәвәплик уларни җазалашни кечиктүридиған заттур.

88) Әл мусәъир – шәйъиләрниң қимметини, орнини, дәриҗисини вә тәсирини халиғанчә көтүридиған яки кам қилидиған, һекмитигә асасән бәзи нәрсиләрни қимматлик вә бәзисини қимматсиз қилидиған заттур.

89) Әл қабиз – әҗили тошқанларниң җенини алидиған, бәзи бәндилирини синаш үчүн уларниң қудритини, күчини вә қабилийитини, шундақла рисқини тар қилидиған заттур.

90) Әл басит – рәһмити, шәпқити билән бәзи бәндилириниң рисқини мол, турмушини баяшат қилидиған, андин һекмити бойичә уларни синайдиған, Тәвбә қилғучиларға мәғпирәт қолини сунидиған заттур.

91) Әл әввәл – һеч нәрсә йоқ вақиттиму болған, һәммә нәрсә униң яритиши вә иҗат қилиши билән пәйда болған, өзиниң башлиниш тарихи болмиған заттур.

92) Әл ахир – һәр нәрсә паний болғандиму давам қилидиған, һәммә нәрсә ахири униң дәргаһиға қайтидиған, түгәнчиси йоқ мәңгүлүк бақий заттур.

93) Әззаһир – һәммидин үстүн, һәммә нәрсиниң үстидә ашкарә болғучи, қудрити намайән болуп турғучи, һәммигә һамий вә һәммини идрәк қилғучи заттур.

94) Әл батин – көзләрдин мәхпий, бәндилиригә әң илмий, қудрити, һимайиси вә қоғдиши әң йеқин заттур.

95) Әл витр – өзи йәккә йеганә, илаһлиғида бирәр шериги яки охшиши болмиған, балиға яки ярдәмчигә муһтаҗ болмиған заттур.

96) Әссәййид – мәхлуқатлири үстидә мутләқ һакимийәт егиси, уларниң падишаси вә яратқучиси болған заттур.

97) Әссәмәд – һечкимгә муһтаҗ болмиған, ғоҗайинлиғида, мәхлуқатлири үстидә һөкүмранлиғида тәңдиши болмиған, һәммә униңға муһтаҗ болған, мәхлуқатлирини рисқландуридиған вә улардин рисқ күтмәйдиған йеганә заттур.

98) Әл ваһид – затида, илаһлиғида, барлиқ сүпәтлиридә, иш-паалийәтлиридә йеганә заттур.

99) Әл әһәд – пүтүн камаләтләрдә йеганә болуп, охшиши болмиған, бирлигигә етиқат қилиш, ибадәтни униңғила халис қилиш зөрүр болған тәңдашсиз зат.

АЛЛАҺ ТААЛАНИҢ ИСИМЛИРИ БИЛӘН СҮПӘТЛИРИ ОТТУРИСИДИКИ ПӘРИҚ

49. Соал: Аллаһ тааланиң исимлири билән сүпәтлири оттурисида қандақ пәриқләр бар?

Җавап: Аллаһ тааланиң исимлири билән сүпәтлири оттурисидики пәриқ төвәндики икки ишта ипадилиниду:

1) Аллаһ тааланиң затиға вә униңдики сүпәтләргә вәкиллик қилидиған һәр қандақ исим Аллаһ тааланиң исимлиридин санилиду, мәсилән: билгүчи, аңлиғучи, көргүчи дегәнгә охшаш. Аллаһ тааланиң затидики есил сүпәтләрнила ипадиләйдиған һәр қандақ сүпәт Аллаһ тааланиң сүпәтлиридин санилиду, мәсилән: һекмәт, илим, көрүш, аңлаш дегәнгә охшаш. Демәк, Аллаһ тааланиң исимлири униң зати вә сүпәтлиридин ибарәт икки ишни ипадиләйду, амма Аллаһ тааланиң сүпәтлири пәқәт униң сүпитинила ипадиләйду.

2) Аллаһ тааланиң сүпәтлири униң исимлиридин көп, униң сүпәтлиридинисимлири

төрәлмәйду, мәсилән: Аллаһ тааланиң келиш, бериш, туруш дегәнгә охшаш сүпәтлирини исим орнида қоллинип, кәлгүчи, барғучи, турғучи дегили болмайду, чүнки Аллаһ тааланиң бундақ исимлири йоқ.

Шуниңдәк, Аллаһ тааланиң иш-һәрикәтлиридин исимлири түрләнмәйду, мәсилән: «ғәзәплиниш» Аллаһ тааланиң иш-һәрикәтлиридин бири. Амма униңдин «ғәзәпләнгүчи» дегән исим түрләнмәйду, чүнки Аллаһ тааланиң «ғәзәп қилғучи» дәйдиған исми йоқ. Аллаһ тааланиң исимлиридин һәр бири униң затиға вәкиллик қилиш билән бир вақитта униңдики бирәр сүпәтниму ипадиләйду, мәсилән: Аллаһ тааланиң «рәһман» исминиң «рәһмәт» дегән сүпәтни, «көргүчи» дегән исимниң «көрүш» дегән сүпәтни, «аңлиғучи» дегән исимниң «аңлаш» дегән сүпәтни ипадилигинигә охшаш.

АЛЛАҺ ТААЛАНИҢ СҮПӘТЛИРИ ОТТУРИСИДИКИ ПӘРИҚ

50. Соал: Аллаһ тааланиң сүпәтлири қанчигә болүниду?

Жавап: Аллаһ тааланиң сүпәтлири зати сүпәт, пеили сүпәт дәп иккигә бөлүниду.

51. Соал: Аллаһ тааланиң зати сүпәтлири қандақ сүпәтләр?

Жавап: Аллаһ тааланиң зати сүпәтлири әзәлдин Аллаһ тааланиң затида болған, һемишәм шундақ давам қилидиған сабит (муқим) сүпәтләрни көрситиду, мәсилән: Аллаһ тааланиң һаят, илим қудрәт қатарилиқ дайимий сүпәтлиригә охшаш.

52. Соал: Аллаһ тааланиң пеили сүпәтлири қандақ сүпәтләр?

Жавап: Аллаһ тааланиң пеили сүпәтлири – әсли өзгәрмәйдиған, амма нәтижиси өзгирип, йеңилинип туридиған сүпәтләрни көрситиду, мәсилән: яритиш, рисқ бериш, кәчүрүш, жазалаш қатарлиқ йеңилинип, тәкрарлинип туридиған сүпәтлиригә охшаш.

АЛЛАҺНИҢ ЗАТИ СҮПӘТЛИРИ

53. Соал: Аллаһниң зати сүпәтлири қайсилар?

Жавап: Аллаһниң зати сүпәтлири көп, төвәндә улардин сәккизини баян қилиш билән купай-илинимиз:

1. һемишәм тирик болғучи; 2. һәммини билгүчи; 3. һәммигә күчи йетидиған қадир; 4. ирадә қилғучи; 5. ижат қилғучи; 6. сөзлигүчи; 7. аңлиғучи; 8. көргүчи (мәрһум Абдуқадир дамолламниң «әқәид зурурий» намлиқ әсәридин).

54. Соал: Аллаһниң тирик екәнлигигә қандақ иман кәлтүрүш керәк?

Жавап: Аллаһ әзәлдин тирик болуп, у һәргиз өлмәйду. Аллаһниң тириклиги жан вә жисим билән болмастин, бәлки у, өзигә лайиқ сүпити билән тириктур. «бир Аллаһтин башқа һәқиқий илаһ йоқтур, Аллаһ һемишәм тириктур, һәммини идарә қилип турғучидур» (*«Бәқәрә» сүриси 255-айәт*).

55. Соал: Аллаһниң һәммини билгүчи екәнлигигә қандақ иман кәлтүримиз?

Жавап: Аллаһ һәммини билип турғучидур, каинаттики шәйъиләрниң һечбири униң илминиң сиртида әмәстур. Аллаһниң билиши әқил вә зеһин билән болмастин, бәлки у, өзигә лайиқ сүпити билән билгүчидур. «Аллаһ һәммә нәрсини билгүчидур» (*«Бәқәрә» сүриси 29-айәт*).

56. Соал: Аллаһниң һәммигә қадир екәнлигигә қандақ иман кәлтүрүш керәк?

Жавап: Аллаһ һәммә нәрсигә күчи йәткүчидур, у һечнәрсидин ажиз кәлмәйду, һечнәрсә униңға ғалип келәлмәйду, «Аллаһ һәр нәрсигә қадирдур» (*«Һәдид» сүриси, 2-айәт*).

57. Соал: Аллаһниң ирадә қилғучи екәнлигигә қандақ иман кәлтүрүш керәк?

Жавап: Аллаһ мутләқ ихтияр егиси болуп, һәммә иш Аллаһниң ирадиси билән болиду, Аллаһниң ирадиси вә хаһишисиз һеч нәрсә вужутқа чиқмайду. «Аллаһ халиғинини қилғучидур» (*«Буруж» сүриси, 16-айәт*).

58. Соал: Аллаһниң сөзлигүчи екәнлигигә қандақ иман кәлтүрүш керәк?

Җавап: Аллаһ әзәлдин сөзлигүчи болуп, Қуръан кәрим Аллаһниң сөзидур. Аллаһниң сөзлиши тил вә еғиз билән болмастин, бәлки у, өзигә лайиқ сүпити билән сөзлигүчидур. «Аллаһ Мусаға (беваситә) сөз қилди» (*«Ниса» сүриси, 164-айәт*).

59. Соал: Аллаһниң ижат қилғучи екәнлигигә қандақ иман кәлтүрүш керәк?

Җавап: Аллаһ пүтүн мәхлуқатниң пәйда қилғучисидур, каинат вә униңдики барлиқ шәйъиләр Аллаһниң яритиши вә ижат қилиши билән пәйда болғандур. «Аллаһ һәммә нәрсини яратқучидур...» («*Зумәр» сүриси, 62-айәт*).

60. Соал: Аллаһниң аңлиғучи екәнлигигә қандақ иман кәлтүрүш керәк?

Җавап: Аллаһ һәр қандақ авазларни, дуаларни вә мунаҗатларни аңлиғучидур. Аллаһниң аңлиши қулақ билән болмастин, бәлки у, өзигә лайиқ сүпити билән аңлиғучидур. «Аллаһ һәммини аңлап турғучидур, бәндилириниң әһвалини билип турғучидур» («*Маидә» сүриси, 76-айәт*).

61. Соал: Аллаһниң көргүчи екәнлигигә қандақ иман кәлтүрүш керәк?

Җавап: Аллаһ һәммини көрүп турғучидур, һәтта қараңғу кечидә қара таш үстидә қара чүмүлиләрниң һәрикәтлириниму көрүп турғучидур. «Аллаһ бәндилирини (йәни уларниң һәммә ишлирини) көрүп турғучидур» («*Ал имран» сүриси, 15-айәт*).

АЛЛАҺ ТААЛАНИ КӨЗ БИЛӘН КӨРГИЛИ БОЛМАЙДУ

62. Соал: Аллаһ таалани көз билән көргили боламду?

Җавап: ислам өлүмалири Аллаһ таалани бу дунияда көргили болмайдиғанлиғини, пәқәт мөмүнләрниң уни җәннәттә көрүдиғанлиғини қарарлаштурған. Аллаһ таала мундақ дәйду: «Бу күндә, (саадәтмәнләрниң) үзлири нурлуқ болиду. (Улар) пәрвәрдигариға қарап туриду» («*Қиямәт» сүриси, 22-23-айәтләр*).

РОҺИЙ АЛӘМЛӘР

63. Соал: роһий аләмләр дегән қандақ аләмләр?

Җавап: роһий аләмләр – инсанлар идрәк қилалмайдиған йошурун аләмләр демәктур. Каинаттики шәйъиләр икки түрлүктур, уларниң бири, инсандики һиссий әзалар арқилиқ билгили болидиған шәйъиләр болуп улар: адәм, һайван, тағ, дәрия, екин, дәрәқ вә башқа һәр қандақ маддий шәйъиләр, йәнә бири һиссий әзалар арқилиқ билгили болмайдиған шәйъиләр болуп улар: периштәләр, җинлар, шәйтанлар вә башқилар. Бу хил шәйъиләрни инсанларниң һиссий әзалири билән идрәк (тәсәввур) қилалмиғанлиқлири үчүн булар ғайибий аләмләр яки роһий аләмләр дәп атилиду.

64. Соал: инсанлар һиссий әзалири арқилиқ биләлмигән шәйъиләрни қандақ билиду?

Җавап: инсанлар һиссий әзалири арқилиқ биләлмигән шәйъиләрни ишәшлик хәвәрләр арқилиқ биләләйду, мәсилән: Америкини көрмигән адәм Америка дегән дөләтниң барлиғини аңлаш арқилиқ, Американиң барлиғидин шәк қилмиғинидәк, мусулманлар ғайибий аләмләрни һиссий әзалири билән биләлмигән болсиму, Қуръан вә һәдисләрниң хәвәрлири арқилиқ уларниң барлиғини билиду вә уларға қәтъий шәк қилмастин ишиниду.

ПЕРИШТӘЛӘРГӘ ИМАН КӘЛТҮРҮШ

65. Соал: периштәләр қандақ бәндиләр?

Җавап: периштәләр – роһий аләмләрниң биридур, улар көрүнмәйдиған аләмниң бир қисми, маһийәт җәһәттә, уларда бир нәрсә истимал қилиш йоқ һәмдә ухлашқиму муһтаж әмәс, уларни әр яки аял дейилмәйду; периштәләрдә инсан вә һайванларда болғинидәк шәһванийлиқ йоқтур,

уларниң барлиғиға иман кәлтүрүш иманниң асаслиқ маддилиридин биридур, уларға инкар қилиш куприниң җүмлисидиндур.

66. Соал: периштәләргә қандақ иман кәлтүрүш керәк?

Җавап: Периштәләргә Аллаһниң периштәлириниң барлиғи һәқтур, улар һемишәм Аллаһниң таәт-ибадити билән мәшғул болғучи һөрмәтлик, итаәтчан вә гунасиз бәндиләрдур, дәп иман ейтиш керәк.

ПЕРИШТӘЛӘРГӘ ИМАН КӘЛТҮРҮШ ӨЗ ИЧИГӘ АЛИДИҒАН ҺӘҚИҚӘТЛӘР

67. Соал: периштәләргә иман кәлтүрүш немиләрни өз ичигә алиду?

Җавап: периштәләргә иман кәлтүрүш төвәндики төрт мәсилигә ишинип етиқат қилишни өз ичигә алиду?

1) уларниң барлиғиға ишиниш, чүнки периштәләрниң бар екәнлигигә ишиниш ислам дининиң асаслиқ әқидәлиридин санилиду.

2) Җибриил, Исрафил, Микаил вә Әзраилларға охшаш бизләргә исимлири мәлум болған периштәләргә тәпсилий, исимлири бизгә мәлум болмиған периштәләргә иҗмалий иман кәлтүрүш.

3) Җибриилгә охшаш бизгә сүпәтлири мәлум болған периштәләрниң сүпәтлиригә иман кәлтүрүш.

4) периштәләрниң Аллаһ тәрипидин тапшуривалған вәзипилири вә әмәллиридин бизгә мәлум болғанлириға ишиниш, мәсилән: Җибриилниң вәзиписи – Аллаһ билән униң пәйғәмбәрлири оттурисида әлчилик қилиш. Әзраилниң вәзиписи – әҗили тошқанларниң җенини елиш. Микаилниң вәзиписи – Аллаһниң әмри билән шамалларни қозғаш арқилиқ булутларни һәрикәтләндүрүп, зиминниң Аллаһ халиған җайлириға ямғур яғдуруш. Исрафилниң вәзиписи – қиямәт-қайим болуш алдида, биринчи қетимлиқ сүргә челиш арқилиқ бу дуния һаятиниң ахирлашқанлиғини вә ахирәт алими башланған күнидә иккинчи қетимлиқ сүргә (карнай) челиш билән инсанларни тирилдүрүшкә башлиғанлиғини елан қилиштур.

68. Соал: периштәләр немидин яритилған?

Җавап: инсанлар тупрақтин яритилған болса, периштәләр «Нур» (йәни йоруқлуқ) дин яритилған. «Аллаһ адәмни тупрақдин яратти» («*Ал имран» сүриси 59-айәт*). «Периштәләр Нурдин яритилған» [Имам Муслим ривайити].

ПЕРИШТӘЛӘРНИҢ ХАРАКТЕРИ ВӘ ВӘЗИПИЛИРИ

69. Соал: периштәләрниң характери қандақ?

Җавап: периштәләрниң характери – Аллаһқа мутләқ итаәт қилиштин ибарәттур. Уларда камчилиқ өткүзүш вә Аллаһқа асийлиқ қилиш йоқтур. «у периштәләр Аллаһниң буйруғидин чиқмайду, немигә буйрулса шуни иҗра қилиду» («*Тәһрим» сүриси 6-айәт*).

70. Соал: периштәләрниң вәзипилири немә?

Җавап: периштәләрдин һәр бириниң Аллаһ тәрипидин тапшурулған айрим вәзипилири бардур; уларниң вәзипилири бәндиләрниң яхши-яман әмәллирини хатириләш билән мәшғул болса, бәзилири инсанларни кечә-күндүзниң балайи-апәтлири вә ховуп-хәтәрлиридин муһапизәт қилиш билән мәшғулдур, бәзилири бәндиләрниң җанлирини қәбзи роһ қилиш билән мәшғул болса, бәзилири өлгәнләрдин соал-сорақ қилиш билән мәшғулдур. Уларниң бәзилири Қуръан оқулған, Аллаһ яд етилгән орунларға вә мечитләргә берип уларға Аллаһтин мәғпирәт вә рәһмәт тиләш билән мәшғул болса, бәзилири һемишәм Аллаһқа сәҗдә қилиш арқилиқ Аллаһни мәдһийиләш билән мәшғулдур; периштәләрниң мәшһурлири: Җибриил, Әзраил, Микаил, вә Исрафил әләйһиссаламлардур.

71. Соал: һиссий әзалар арқилиқ билгили болмайдиған нәрсиләргә ишәнмәйдиғанларға немә дәймиз?

Җавап: инсанларниң һиссий әзалири арқилиқ биләлмигән шәйъиләрни йоқ дәп инкар қилиш тоғра әмәс. Чүнки бу шәйъиләргә инкар қилмақчи болса, алди билән көңүл, жан, әқил вә виждан қатарлиқларғиму инкар қилишиға тоғра келиду, чүнки буларниму һиссий әзалар арқилиқ билгили болмайду, көргили болмайду; көңүл, жан, әқил қатарлиқларниң қандақ екәнлигини көргән киши йоқ. Һалбуки дунияда һечким тирик нәрсидә жанниң, әқил-һоши җайида болған адәмдә әқил вә көңүлниң барлиғини инкар қилмайду.

72. Соал: периштәләр нәдә?

Җавап: Аллаһниң бәлгүлимиси бойичә, периштәләрниң көп қисми асманларда туруп Аллаһниң әмир-пәрманлирини иҗра қилса, уларниң бир қисми зиминда җүрүп Аллаһниң буйруқлирини җүргүзиду. Демәк, улар асманлар билән зимин арисида Аллаһқа итаәт қилиш йолида сәйр қилиду.

ҖИНЛАР ВӘ ШӘЙТАНЛАРНИҢ ҺӘҚИҚИТИ

ҖИНЛАР ВӘ УЛАРНИҢ ХАРАКТЕРИ

73. Соал: җинлар қандақ тәипиләр?

Җавап: җинлар – периштәләргә охшаш ғайибий аләмләрдин болуп, периштәләрни көргили болмиғандәк, җинларниму көргили болмайду; җинларниң барлиғиға ишиниш иманниң асаслиқ маддилиридин болмисиму, уларниң барлиғиға ишиниш иманниң керәклик маддилиридин бири, инкар қилиш куприниң җүмлисидин санилиду. Чүнки, Қуръан кәримдә җинларниң барлиғи очуқ баян қилинған, уларниң барлиғиға инкар қилиш Қуръан кәримниң хәвәрлиригә инкар қилғанлиқ болуп, Қуръан кәримниң хәвәрлиригә инкар қилған киши капир болиду.

74. Соал: җинлар немидин яритилған?

Җавап: периштәләр нурдин яритилған болса, җинлар от-ялқунидин яритилған. «җинларни илгири түтүнсиз от ялқунидин яратқан едук» (*«Һиҗр» сүриси 27-айәт*).

75. Соал: җинларниң характери қандақ?

Җавап: җинларниң характериму инсанларниң характеригә охшаштур, йәни уларниң арисида инсанларға охшаш мусулман, яхши тәқваларму, яман, гунакар, асийларму бардур. Аллаһ Қуръан кәримдә җинларниң сөзлирини һекайә қилип мундақ дәйду: «биздин мусулманлар вә һәқ йолдин чиққанларму бар, мусулман болғанлар тоғра йолни издигән болиду» (*«Җин» сүриси 14-айәт*).

76. Соал: җинларму қилмишлиридин җавапкәрликкә тартиламду?

Җавап: җинларму қиямәт күнидә инсанларға охшаш бу дуниядики барлиқ яхши-яман қилмишлиридин җавапкәрликкә тартилиду, уларниң арисидинму яхши ишларни қилип Аллаһни рази қилғанлири совапқа еришкинидәк, яман ишларни қилип Аллаһқа асийлиқ қилғанлири азапқа дучар болиду. Чүнки уларму инсанларға охшаш Аллаһқа етиқат вә ибадәт қилишқа чақирилған вә ибадәт үчүн яритилған мәхлуқаттур. Аллаһ бу һәқтә мундақ дәйду: «җинларни, инсанларни пәқәт маңа ибадәт қилиш үчүнла яраттим» (*«Зарият» сүриси 56-айәт*) йәни мениң истигиним бойичә вә мән рази болидиған шәкилдә яшисун дәп яраттим.

77. Соал: җинлар ғайипни биләмду?

Җавап: җинларму инсанларға охшаш ғайипларни билмәйду, чүнки ғайип ларни Аллаһтин башқа һечким билмәйду; лекин җинлар инсанлар көрмигән бәзи нәрсиләрни көрәләйду.

ШӘЙТАНЛАР ВӘ УЛАРНИҢ ХАРАКТЕРИ

78. Соал: шәйтанлар қандақ мәхлуқатлар?

Җавап: шәйтанлар – җинлардин келип чиққан капирлар болуп, улар инсанийәтниң әшәддий дүшминидур; шәйтанлар һемишәм инсанларни тоғра йолдин аздуруш үчүнла тиришиду, амма улар бизләрни көриду. Шәйтанлар һәр қандақ йоллар билән инсанларни тоғра йолдин аздуруп, өзлириниң тәвәлиридин қиливелишқа тиришиду, шуңа Аллаһ инсанларни шәйтанларниң шәрридин (йәни яманлиқлиридин вә аздурушлиридин) сақлинишқа вә һемишәм Аллаһқа сиғинип пана тиләшкә буйруған.

79. Соал: Иблис дегән ким?

Җавап: Иблис – шәйтанларниң атиси; у җинлардин келип чиққан рәзил мәхлуктур. Иблис – әшәддий капир болуп, униң капир болуп кетишиниң сәвәви мундақ: Аллаһ таала Адәм әләйһиссаламни яритип болғандин кейин, Иблисни пүтүн периштәләр билән биллә Адәм әләйһиссаламға һөрмәт билдүрүш үчүн сәҗдә қилишқа буйруғанда, һәммә периштәләр сәҗдә қилса, Иблис тәкәббурлуқ қилип Аллаһниң буйруғини орунлаштин баш тартиду, шу сәвәптин Аллаһ уни өз һимайисидин қоғлап, капирларниң қатаридин қиливетиду. Иблис, Адәм әләйһиссаламниң сәвәви билән Аллаһниң ләнитигә учрап, капир болуп кәткәнлиги үчүнла, Адәм әләйһиссаламниң әшәддий дүшминигә айлиниду, нәтиҗидә, уни аздуруп, униң җәннәттин чиқип кетишигиму сәвәпчи болиду. Шундин башлап Иблисниң әвлатлири болған шәйтанларму Адәм әләйһиссаламниң әвлатлири болған инсанларға мәңгүлүк дүшмән болуп кәлмәктә.

80. Соал: шәйтанларниң характери қандақ?

Җавап: шәйтанларниң характери – пүтүнләй яманлиқтин ибарәт болуп, шәйтанлар һәр хил йоллар билән инсанларниң көңүллиригә яманлиқниң, азғунлуқниң вәсвәсилирини селиш арқилиқ, уларни тоғра йолдин аздурушқа тиришиду. Аллаһ бу һәқтә мундақ дәйду: «шәйтан һәқиқәтән силәргә дүшмәндур, уни дүшмән тутуңлар, шәйтан өзиниң тәвәлирини әһли дозақтин болушқа чақириду» («*Фатир» сүриси 6-айәт*).

81. Соал: шәйтанлар кимләрни аздуралайду?

Җавап: шәйтанлар Аллаһниң итаитидин жирақлашқан, имани аҗиз, ирадиси мустәһкәм болмиған кишиләрни аздуруп кетәләйду, амма һемишәм Аллаһниң итаитидә болғучи, тәқвадар, ирадилик вә ихласмән затларни шәйтанлар һеч бир йол билән аздуруп кетәлмәйду. Аллаһ таала шәйтанларниң атиси Иблисниң бу һәқтики иқрарини һекайә қилип мундақ дәйду: «Иблис ейттики, иззитиң билән қәсәмки, уларниң һәммисини чоқум аздуримән, улардин пәқәт талланған бәндилириңла буниңдин мустәсна (йәни уларни аздуралмаймән)» («*Сад» сүриси 82-83-айәтләр*). Аллаһниң талланған бәндилири имани камил, тәқвадар, ирадилик вә ихласмән затлардур.

82. Соал: Аллаһ немә үчүн шәйтанларниң инсанларни аздурушиға йол қойған?

Җавап: бу дуния емтиһан вә синақ дунияси болуп, яманлиқ болмиса яхшилиқниң қәдир-қиммити билинмәйду, шуңа Аллаһ җәннәтни яритиш билән биллә дозақниму яратқан, чүнки дозақ болмиса җәннәтниң қәдир-қиммити билинмәтти. Шуңа Аллаһ өз һекмитигә асасән инсанларни бу емтиһан дуниясиға әвәтиш билән биллә уларниң зийиниға шәйтанларниму әвәткән вә шәйтанларға инсанларни аздуруш қабилийитини бәргән. Қедимдә Адәм әләйһиссалам тоғра йол вә яхшилиқниң, Иблис болса азғунлуқ вә яманлиқниң вәкили болуп өткән болса, һазир Адәм әләйһиссаламниң әвлатлиридин бир қисим кишиләр, йәни пәйғәмбәрләр вә уларға әгәшкән мөмүн затлар тоғра йол вә яхши ишларға, шәйтанлар азғунлуқ билән яман ишларға вәкиллик қилған һалда өмүр сүрмәктә.

АЛЛАҺНИҢ КИТАПЛИРИҒА ИМАН КӘЛТҮРҮШ

83. Соал: Аллаһниң китаплири қандақ китаплар?

Җавап: Аллаһниң китаплири – Аллаһ пәйғәмбәрләргә чүшәргән муқәддәс китаплардур, улар самавий китаплар дәп атилиду.

84. Соал: Аллаһ бу китапларни немә үчүн чүшәргән?

Җавап: Аллаһ бу китапларни инсанларни яман йоллардин қайтуруп, бир Аллаһқила етиқат вә ибадәт қилиштәк тоғра йолға башлап, уларни дуния вә ахирәтниң саадәтлиригә ериштүрүш үчүн чүшәргән.

85. Соал: Аллаһ чүшәргән китапларда немиләр йезилған?

Җавап: Аллаһ чүшәргән китапларда, каинатниң яратқучиси вә униң пәрвиш қилғучиси ялғуз Аллаһ екәнлиги вә Аллаһтин башқа ибадәткә һәқлиқ болған мәбуд бәрһәқ йоқ екәнлигиниң баяни, инсанларниң дуния вә ахирәтлик саадәтлиги үчүн керәклик мәсилиләр, илгирики пәйғәмбәрләр вә үммәтләрниң қиссилири, һәр түрлүк пайдилиқ вәз-нәсиһәтләр, ахирәт аләминиң хәвәрлири, дуа вә ибадәтләрниң усул вә системилири, иҗтимаий вә кишилик һаятниң қанун принциплири қатарлиқлар йезилған.

АЛЛАҺ ЧҮШӘРГӘН КИТАПЛАР

86. Соал: пәйғәмбәрләрниң һәммисигә китап чүширилгәнму?

Җавап: пәйғәмбәрләрниң һәммисигә китап чүширилгән әмәс, бәлки уларниң аз қисмиға китап чүширилгән болсиму, көпинчисигә Аллаһтин вәһийла келәтти, улар Аллаһтин кәлгән вәһийниң роһини үммәтлиригә йәткүзүш арқилиқ, уларни динға дәвәт қилатти.

87. Соал: Аллаһ тәрипидин чүширилгән китаплар қайсилар?

Җавап: Аллаһ тәрипидин чүширилгән китаплар төвәндикиләрдин ибарәт:

1) Тәврат (Муса әләйһисcламға чүширилгән).

2) Зәбур (Давуд әләйһиссаламға чүширилгән).

3) Инҗил (Әйса әләйһиссаламға чүширилгән).

4) Қуръан (Муһәммәд әләйһиссаламға чүширилгән).

Жуқурiқилардин башқиму бәзи пәйғәмбәрләргә самавий китаплар чүширилгәнлиги мәлум, улар төвәндикиләрдин ибарәт: Адәм әләйһиссаламға 10 бәтлик, Ибраһим әләйһиссаламға 10 бәтлик, Шиш әләйһиссаламға 50 бәтлик, Идрис әләйһиссаламға 30 бәтлик китаплар чүширилгән, булар «суһуф» дәп атилиду.

88. Соал: бу китаплар Аллаһтин қандақ рәвиштә чүширилгән?

Җавап: Қуръан кәримдин илгирики самавий китаплар пәйғәмбәрләргә Аллаһ тәрипидин диван қилинған һалда, бир йоли чүширилгән болса, Қуръан кәрим Аллаһниң әмри билән Җибриил әләйһиссаламниң Муһәммәд әләйһиссаламға вақиәләрниң тәливигә вә шараитларниң тәқәззасиға мунасип һалда, аз-аздин оқуп бериши нәтиҗисидә, вәһий йоли билән толуқ 23 жил ичидә тәдриҗи чүширилгән. Муһәммәд әләйһиссалам Җибриил әләйһиссаламниң васитиси билән Аллаһтин тапшуруп алған Қуръан кәримни Аллаһтин чүшкән пети кам-зиядә қилмастин, бирәр һәрпиниму өзгәртмәстин ислам үммүтигә әйнән йәткүзүш арқилиқ өзиниң пәйғәмбәрлик борчини мукәммәл орунлиған.

89. Соал: вәһий дегән немә?

Җавап: вәһий сөзиниң луғәттики мәнаси илһам дегәнлик болуп, шәриәт аталмисидики мәнаси: Аллаһниң пәйғәмбәргә беваситә яки периштәниң васитиси билән сөз қилиши демәктур. Аллаһ таала Қуръан кәримдә мундақ дәйду: «Аллаһ һәр қандақ адәмгә пәқәт вәһий арқилиқ яки пәрдә арқисида яки периштәдин болған бир әлчини әвәтип өз изни билән униңға халиған вәһийни қилиш арқилиқла сөз қилған» («*Шура» сүриси 51-айәт*).

90. Соал: Аллаһниң китаплириға қандақ иман кәлтүрүш керәк?

Җавап: Аллаһниң инсанларни тоғра йолға башлаш үчүн уларға пәйғәмбәрләрни әвәтип, шу пәйғәмбәрләрниң васитиси билән китапларни чүшәргәнлиги вә бу китаплар арқилиқ инсанларға тоғра йолни көрситип, уларни униңға чақирғанлиғи, уларни яман йоллардин тосуп униң ақивитидин агаһландурғанлиғи, һәқ вә расттур, дәп иман иман ейтиш лазим.

АЛЛАҺНИҢ КИТАПЛИРИҒА ИМАН КӘЛТҮРҮШ ӨЗ ИЧИГӘ АЛИДИҒАН ҺӘҚИҚӘТЛӘР

91. Соал: Аллаһниң китаплириға иман кәлтүрүш немиләрни өз ичигә алиду?

Жавап: Аллаһниң китаплириға иман кәлтүрүш төвәндики төрт мәсилигә ишинип етиқат қилишни өз ичигә алиду:

1) пәйғәмбәрләргә кәлгән самавий китапларниң растинла Аллаһ тәрипидин чүширилгән һәқ китаплар екәнлигигә чин ишиниш.

2) Аллаһ таала бизгә исимлирини билдүргән Қуръан, Тәврат, Инжил вә Зәбур қатарлиқ самавий китапларға тәпсилий; исимлири бизгә мәлум болмиғанлириниң һәммисигә ижмалий иман кәлтүрүш.

3) Қуръан кәримниң пүтүн хәвәрлиригә вә башқа самавий китапларниң өзгәртилиштин сақлинип қалған хәвәрлиридин Қуръан кәрим тәстиқлигәнлиригә ишинип, уни тәстиқ қилиш.

4) самавий китапларниң Қуръан кәримдә келип, Қуръан кәрим бу тоғрида башқичә һөкүм оттуриға қоймиған вә әмәлдин қалдурмиған әһкамлириға әмәл қилиш.

ҚУРЪАН КӘРИМ

92. Соал: Қуръан кәрим қандақ китап?

Жавап: Қуръан кәрим Аллаһ тааланиң сөзи, пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламниң мөжүзиси, мусулманларниң әң асаслиқ дәстүри вә ислам қанунշунаслиғиниң биринчи асаслиқ мәнбиидур. Буниңға пүтүн ислам әһли бирдәк иттипақтур. Аллаһ Қуръан кәримни тәрипләп мундақ дәйду: «Әй Муһәммәд! биз саңа өзидин илгири (самавий) китапларни етирап қилғучи вә уларға гува болғучи һәқ китап (Қуръан)ни чүшәрдуқ; уларниң арисида Аллаһ саңа чүшәргән Қуръан (әһкамлири) бойичә һөкүм қилғин, саңа кәлгән һәқтин бурулуп, уларниң нәпсий хаһишлириға әгәшмигин» (*«Маидә» сүриси 48-айәт*).

93. Соал: мөжүзә дегән немә?

Жавап: мөжүзә – инсанларни тоғра йолға башлаш вәзиписини өз үстигә алған һалда, Аллаһ тәрипидин әвәтилгән пәйғәмбәрләрниң, өзлириниң растинла Аллаһниң әлчилири екәнликлирини кишиләргә испатлап беришлири үчүн Аллаһ уларға дәлил, испат вә факт орнида ата қилған, башқиларниң қолидин кәлмәйдиған хариқи адәт (адәттин ташқири) ишлар демәктур. Қуръан кәрим тексти, мәнаси, баян қилиш усули, айәтлириниң тәркиплиниши вә бәдиий ипадиләш услублири бойичә, дунияға жаң елан қилип кәлгән бирдин бир мәңгүлүк мөжүзидур.

94. Соал: Қуръан кәримниң әдәбий мөжүзисидин башқа йәнә қандақ мөжүзиси бар?

Жавап: Қуръан кәримниң әдәбий мөжүзисидин башқиму илмий вә кишиләрни өзигә тартиштәк сеһирий мөжүзилири, келәчәктин хәвәр бериштәк мөжүзилири интайин көптур.

95. Соал: Қуръан кәрим қанчә сүрә вә қанчә айәттин тәркип тапқан?

Жавап: пәйғәмбиримиз Муһәммәд әләйһиссаламға Аллаһ тәрипидин чүширилгән Қуръан кәрим 114 сүрә, 6236 айәт, 77439 сөз вә 325743 һәриптин тәркип тапқан. Қуръан кәрим баравәр 30 париға бөлүниду, униң һәр бир париси икки һизбиға, һәр бир һизбиси төрт робъиға бөлүниду; нәтиҗидә Қуръан 30 пара, 60 һизби, вә 240 робъидин тәркип тапқан болиду.

96. Соал: Қуръан кәримниң илгирики самавий китаплардин қандақ артуқчилиқлири бар?

Жавап: Қуръан кәримниң илгирики самавий китаплардин артуқчилиғи көптур, амма биз бу йәрдә Қуръанниң 7 алаһидилигинила баян қилсақ шу йетәрлик дәп ойлаймиз:

1) Қуръан кәримдин башқа самавий китапларниң һәммиси инсанлар тәрипидин дегидәк өзгәртилиш вә бурмилашларға учриған, нәтиҗидә уларниң Аллаһтин чүширилгән әсли китапли-

ри йоқалған, мәсилән: йәһудийлар Тәвратни, христианлар Инҗилни қайтидин йезип чиққан. Аллаһ тәрипидин Муса әләйһиссаламға берилгән әсли Тәврат билән Әйса әләйһиссламға берилгән әсли Инҗил өзгәртилиш вә бурмилиниш арқилиқ өз әслини йоқатқан вә кейинчә йәр йүзидин тамамән йоқалғандин кейин, һазирқи йәһудийларниң қолидики Тәврат Муса әләйһиссаламниң вапатидин 750 жил кейин, миладийәдин бурунқи 622-жили Әзра исимлик бир каһин тәрипидин йезип чиқилғанлиғи мәлум. Һазирқи христианларниң қолидики «Луқа инҗили», «Маркус инҗили«, «Мәтта инҗили», «Юһәнна инҗили» дәп атилидиған төрт Инҗил кишиләр тәрипидин йезип чиқилған 70 тин көпрәк инҗилдин таллинип чиқилған инҗиллардур. Амма Қуръан кәрим болса, уни Аллаһ таала һәр қандақ өзгәртилиш вә бурмилашлардин сақлап қалған, шу сәвәптин Қуръан кәрим 14 әсирдин көпрәк вақиттин бери һечқандақ өзгәртиш вә кам-зиядә қилишларға учримиған һалда, бир хил нусхида давам қилип кәлмәктә. Чүнки Аллаһ уни сақлашқа вә өзи қиямәткичә муһапизәт қилишқа вәдә қилған: «Қуръанни һәқиқәтән биз чүшәрдуқ вә чоқум уни қоғдаймиз» (*«Һиҗр» сүриси 9-айәт*).

2) Қуръан кәрим самавий китапларниң әң ахирқиси болуп, у илгирики самавий китапларниң әслини етирап қилғучи вә мәзкур китаплардики илаһий тәлиматлар вә шәриәт һөкүмлириниң өзгәртилмәй қалғанлирини күчкә егә қилғучидур.

3) Қуръан кәрим һечқандақ бир илмий һәқиқәткә зит кәлмәйду, бәлки униң билән тамамән маслишиду; заманимизда мәйданға кәлгән илмий һәқиқәтләр буни испатлимақта, амма башқа самавий китапларда бундақ маслишиш, һәтта тәҗрибә билән илмий испатланған һәқиқәтләрни етирап қилиш йоқ.

4) Қуръан кәрим – Муһәммәд әләйһиссаламниң бирдин бир дайимлиқ мөҗүзисидур, башқа китаплар өз заманисидиму мөҗүзә әмәс еди.

5) Қуръан кәримниң һөкүмлири та қиямәткичә давам қилиду вә қәтъий өзгәртилмәйду. Амма башқа самавий китаплар аллибурун өзгәртилип болған.

6) Қуръан кәрим – оқуш вә ядлашқа толиму оңай китаптур; у, тилға еғир сөз-кәлимиләрдин әлвәттә халидур. Башқа самавий китаплар униң әксичә болуп, өз заманисидиму у китапларни оқушни билидиғанлар интайин аз еди, дин адәмлиридин башқилар оқушни билмәтти, оқуғандиму чүшәнмәтти.

7) Қуръан кәрим – униң әһкамлири билән әмәл қилинидиған, тилавити билән ибадәт қилинидиған алаһидә бир дәстүрдур, амма башқа самавий китапларниң әһкамлири өзгирип кәткәнлиги үчүн уларға әмәл қилинмайду. Қуръандин башқа һечқандақ бир китапни оқуғанға совап йезилмайду, амма һәдисләрни вә исламий китапларни оқуп әмәл қилғанларға совап йезилиду.

ПӘЙҒӘМБӘРЛӘРГӘ ИМАН КӘЛТҮРҮШ

97. Соал: Пәйғәмбәр дегән ким?

Җавап: Пәйғәмбәр – Аллаһниң әлчисидур.

98. Соал: пәйғәмбәрләр қандақ затлар?

Җавап: Пәйғәмбәрләр – Аллаһниң инсанлар арисидин таллап чиқирип, өзи тәрипидин уларға әвәткән әлчилиридур; пәйғәмбәрләр барлиқ гуна-мәсийәт вә камчилиқлардин әлвәттә пак, мәсум (гунасиз) затлардур.

99. Соал: пәйғәмбәрләр немә үчүн әвәтилгән?

Җавап: пәйғәмбәрләр инсанларға динни йәткүзүш арқилиқ уларни тоғра йолға башлаш вә гуна-яман ишлардин қайтуруп яхши әмәлләргә чақириш үчүн әвәтилгән.

ПӘЙҒӘМБӘРЛӘРНИҢ САНИ

100. Соал: пәйғәмбәрләрниң сани қанчә вә улар қайсилар?

Җавап: инсанлар яритилғандин бери нурғун пәйғәмбәрләрниң кәлгәнлиги мәлум, амма ислам мәнбәлиридә уларниң һәммисиниң исимлири баян қилинмиған, Қуръан кәримдә пәқәт 25 пәйғәмбәрниң исимлири тилға елинған.

101. Соал: Қуръан кәримдә исимлири баян қилинған 25 пәйғәмбәр кимләр?

Жавап: Қуръан кәримдә исимлири баян қилинған 25 пәйғәмбәр: Адәм, Идрис, Нуһ, Һуд, Салиһ, Ибраһим, Лут, Исмаил, Исһақ, Яқуп, Йүсүп, Әйюб, Шуәйб, Муса, Һарун, Давуд, Сулайман, Юнус, Ильяс, Әлйәсә, Зулкифил, Зәкәрия, Йәһья, Әйса вә Муһәммәд әләйһиссаламлардур. Буларниң ичидин Нуһ, Ибраһим, Муса, Әйса вә Муһәммәд әләйһиссаламдин ибарәт бәш пәйғәмбәр «улул әзм» йәни ирадилик пәйғәмбәрләр дәп атилиду.

102. Соал: Жуқурицилардин башқиларниму пәйғәмбәр дейишкә боламду?

Жавап: жуқурицилардин башқа Узәйир, Лоқман вә Зулқәрнәйин қатарлиқ үч затниң исимлири Қуръан кәримдә тилға елинған болсиму, буларниң пәйғәмбәр екәнлиги яки әмәслиги тоғрилиқ Қуръан кәрим яки һәдисләрдә еник мәлумат берилмигән, шуңа қисмән алимлар үч затни пәйғәмбәрләрдин саниған болсиму, көп сандики ислам алимлири уларни пәйғәмбәрләрдин әмәс, бәлки яхши, тәқва, ирадилик затларниң жүмлисидин санайду. Шуниңдәк Қуръан кәримдә исимлири баян қилинмиған пәқәт бәзи һәдисләрдә вә тарих китаплирида исимлири баян қилинған вә пәйғәмбәр екәнликлиги сөзләнгән бәзи кишиләр болуп, улар: Шиш, Юшәъ, Хизир, Бәшир, Даниял, Ишмуил, Әрмия, Һәзқал, Жиржис, Һәбқуқ вә Һәнзәлә әләйһиссаламлардур.

103. Соал: пәйғәмбәрләрниң бәзисигә иман ейтип, бәзисини инкар қилиш тоғриму?

Жавап: пәйғәмбәрләрниң бәзисигә иман ейтип, бәзисигә иман ейтмиған кишиниң имани қобул болмайду; нәтижидә у мусулман болалмайду. Аллаһ бу һәқтә мундақ дәйду: «шубһисизки, Аллаһни вә униң пәйғәмбәрлирини инкар қилғанлар, Аллаһ билән униң пәйғәмбәрлириниң арисини (Аллаһқа ишинип, пәйғәмбәрлиригә ишәнмәймиз дейиш билән) ажритивәтмәкчи болғанлар, (пәйғәмбәрләрниң) бәзисигә ишинимиз, бәзисигә ишәнмәймиз дегүчиләр – униң (йәни иман билән куприниң) оттурисида йол тутмақчи болғанлар, әнә шулар (иманни дава қилған қилған тәғдирдиму) растинла капирлардур, капирларға хорлиғучи азап тәйярлидуқ» (*«Ниса» сүриси 150-151-айәтләр*). Шуңа Муһәммәд әләйһиссаламни яки Әйса әләйһиссаламни инкар қилғанларниң имани дурус әмәс. Шу сәвәптин йәһудийләр билән христианларни капирлар дәймиз. Чүнки йәһудийлар Әйса әләйһиссаламни вә Муһәммәд әләйһиссаламни инкар қилса, христианлар Муһәммәд әләйһиссаламни инкар қилиду.

ПӘЙҒӘМБӘРЛӘРНИҢ ДӘЛИЛЛИРИ

104. Соал: пәйғәмбәрләрниң һәқ екәнлигини испатлайдиған аламәтләр қайсилар?

Жавап: пәйғәмбәрләрниң Аллаһ тәрипидин кәлгән бәрһәқ пәйғәмбәрләр екәнликлирини испатлайдиған вә уларниң пәйғәмбәрлик әһвалини күчләндүридиған аламәтлири уларға Аллаһ тәрипидин ата қилинған мөжузилиридур.

105. Соал: пәйғәмбәрләрниң авалқиси ким вә ахирқиси ким?

Жавап: пәйғәмбәрләрниң авалқиси инсанларниң атиси һәзрити Адәм әләйһиссалам вә әң ахирқиси һәмдә самавий динларниң пәйғәмбәрлигини тамамлиғучи, бизләрниң пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламдур.

106. Соал: Муһәммәд әләйһиссаламдин кейин пәйғәмбәр келәмду?

Жавап: Муһәммәд әләйһиссаламдин кейин пәйғәмбәр кәлмәйдиғанлиғи вә униң пәйғәмбәрләрниң әң ахирқиси екәнлиги муназирә тәләп қилмайдиған бирдинбир һәқиқәттур. Чүнки Муһәммәд әләйһиссалам Аллаһ тәрипидин кәлгән пүтүн самавий динларниң әң ахирқи пәйғәмбиридур, униң билән пәйғәмбәрлик тамамланған. Аллаһ бу һәқтә мундақ дәйду: «Муһәммәд араңлардики әрләрдин һеч бириниң атиси әмәс, лекин у, Аллаһниң пәйғәмбири вә пәйғәмбәрләрниң ахирқисидур» *(«Әһзап» сүриси 45-айәт)*.

107. Соал: пәйғәмбәрләргә қандақ иман кәлтүрүш керәк?

Жавап: пәйғәмбәрләрниң Аллаһ тәрипидин инсанларға тоғра йолни көрситиш үчүн кәлгәнликлири һәқ ракстур, улар Аллаһниң динини кишиләргә кам-зиядә қилмастин, Аллаһ көрсәткән бойичә толуқ йәткүзүш арқилиқ, өзлириниң әлчилик вәзипилирини камил ада қилған улуқ затладур, дәп иман ейтиш керәк.

ПӘЙҒӘМБӘРЛӘРГӘ ИМАН КӘЛТҮРҮШ ӨЗ ИЧИГӘ АЛИДИҒАН ҺӘҚИҚӘТЛӘР

108. Соал: пәйғәмбәрләргә иман кәлтүрүш немиләрни өз ичигә алиду?

Җавап: пәйғәмбәрләргә иман кәлтүрүш төвәндики төрт мәсилигә иман кәлтүрүшни өз ичигә алиду:

1) пәйғәмбәрләргә кәлгән динниң Аллаһ таала тәрипидин кәлгән һәқ дин екәнлигигә вә пәйғәмбәрләрниң һәммисигә бирдәк иман кәлтүрүш. Аллаһниң пәйғәмбәрлириниң бирәрсигә инкар қилғанлиқ, уларниң һәммисигә инкар қилғанлиқ һесаплиниду. Қуръан кәримниң: «Нуһниң қовми пәйғәмбәрләрни инкар қилди» дегән айити бойичә ипадиләйду. Чүнки Нуһ әләйһиссаламниң қовмигә Нуһ әләйһиссаламдин башқа пәйғәмбәр кәлмигән, улар Нуһ әләйһиссаламнила инкар қилғанлиқ туғрилиқ Аллаһ таала уларни пүтүн пәйғәмбәрләрни инкар қилғанлардин саниған.

2) Қуръан кәримдә исми баян қилинған 25 нәпәр пәйғәмбәргә вә уларниң арисидики Нуһ, Ибраһим, Муса, Әйса вә Муһәммәд әләйһиссаламлардин ибарәт ирадилик пәйғәмбәрләргә тәпсилий; Қуръан кәримдә исимлири баян қилинмиғанлиқтин, исимлири бизгә мәлум болмиған пүтүн пәйғәмбәрләргә иҗмаий иман кәлтүрүш.

3) пәйғәмбәрләрниң – улардин садир болғанлиғи еник билинип испатланған хәвәрлиригә чин ишинип иман кәлтүрүш.

4) бизгә әвәтилгән пәйғәмбәр Муһәммәд әләйһиссаламниң шәриитигә әмәл қилиш. «әй Муһәммәд! Пәрвәрдигариң билән қәсәмки, улар өз арисидики дәталашқа сени һөкүм чиқиришқа тәклип қилмиғичә, андин сениң чиқарған һөкмүңгә уларниң диллиридики қилчә ғом болсиму йоқалмиғичә вә улар пүтүнләй бойсунмиғичә иман ейтқан болмайду» («*Ниса» сүриси 65-айәт*).

МУҺӘММӘД ӘЛӘЙҺИССАЛАМ

109. Соал: Муһәммәд әләйһиссалам ким?

Җавап: Муһәммәд әләйһиссалам – бизләрниң пәйғәмбиримиз, инсанларға Аллаһ тәрипидин ислам динини елип келиш билән самавий динларни толуқлиған вә бу динларниң ғайисини әмәлгә ашурған әң шәрәплик пәйғәмбәрдур. Аллаһ тәрипидин кәлгән һәр бир пәйғәмбәр бир мәхсус милләт арисиға әвәтилгән болса, пәйғәмбиримиз Муһәммәд әләйһиссалам пүтүн инсанийәткә қаритилған умумий йүзлүк борчини зиммисигә алған һалда пүтүн аләмгә пәйғәмбәр болуп әвәтилгән. Муһәмммәд әләйһиссалам мошундақ алаһидә пәйғәмбәр болғанлиғи үчүн, униң пәвқулъаддә роли арқисида, мусулманларниң вә барлиқ самавий дин әһлиниң Муһәммәд әләйһиссаламға иман ейтиши вә һөрмәт қилиши барлиқ пәйғәмбәрләргә иман ейтқанлиқ вә һөрмәт қилғанлиқ билән баравәр орунға көтүрүлгән.

110. Соал: Пәйғәмбиримиз Муһәммәд әләйһиссаламниң һәқ пәйғәмбәр екәнлигини испатлайдиған дәлилләр қайсилар?

Җавап: пәйғәмбиримиз Муһәммәд әләйһиссаламниң Аллаһниң һәқ әлчиси екәнлигини испатлайдиған дәлилләр миңлап бар. Муһәммәд әләйһиссаламниң қолида мәйданға кәлгән Һиссий вә мәнивий мөҗүзиләр, ғайиптин хәвәр бериши, башқа динларниң китаплирида берилгән бешарәтләр, униң дүшмәнлириниму қайил қилған есил әхлақи вә униң шанлиқ һаятидики җанлиқ фактлар һәқиқәтән униң Аллаһ тааланиң әлчиси екәнлигини испатлап бериду.

111. Соал: Пәйғәмбиримиз Муһәммәд әләйһиссаламниң мөҗүзилири қайсилар?

Җавап: пәйғәмбиримиз Муһәммәд әләйһиссаламниң көплигән мөҗүзилири болған. Муһәммәд әләйһиссаламниң мөҗүзилири ичидики әң улуқ вә мәңгүлүк мөҗүзә – Қуръан кәримдур. Қуръан кәрим дайимий мөҗүзидур.

112 Соал: пәйғәмбәр әләйһиссаламни дост тутуш немә билән болиду?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссаламни дост тутуш униңға итаәт қилиш вә униң йолиға изчил

әгишиш билән болиду; пәйғәмбәргә итаәт қилмастин, униң йолиға әгәшмәстин уни дост тутимән дегәнлик пәқәт қуруқ давадинла ибарәт болуп һечқандақ пайда бәрмәйду.

113. Соал: Пәйғәмбәр әләйһиссаламни қандақ дост тутуш керәк?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссаламни, Аллаһтин башқа һәммидин артуқ яхши көрүп, униңға чәксиз ихлас вә чоңқур муһәббәт бағлаш, уни чин қәлбтин сөйүш арқилиқ дост тутуш керәк. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу һәқтә мундақ дәйду: «силәрниң һәр бириңлар мени атисидин, балисидин вә дуниядики һәр қандақ кишиләрдин бәк дост тутуп, җүрәктин сөймигичә мөмүн болалмайду» [имам Бухарий ривайити].

114.Соал: Пәйғәмбәр әләйһиссаламға дуруд ейтишниң қандақ әһмийити бар?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссаламға дуруд ейтиш әң пәзиләтлик ибадәтләрдиндур. Аллаһ бизләрни униңға буйруп мундақ дәйду: «Аллаһ һәқиқәтән пәйғәмбәргә рәһмәт йоллайду (йәни шәнини улуқлайду, дәриҗисини жуқури көтириду) периштәләрму һәқиқәтән (пәйғәмбәргә) мәғпирәт тәләп қилиду. Әй мөмүнләр! силәр пәйғәмбәргә дуруд ейтиңлар вә аманлиқ тиләңлар» (*«Әһзап» сүриси 56-айәт*).

115. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссаламға ейтилидиған әң әвзәл дуруд қайси?

Җавап: әң әвзәл дуруд пәйғәмбәр әләйһиссалам саһабилирғә үгәткән мону дуруттур: «Аллаһуммә сәлли әла, муһәммәдин вә әла, али муһәммәдин кәма сәлләйтә, әла ибраһимә вә әла али ибраһим иннәкә һәмидум мәҗид. Аллаһуммә бәрик әла муһәммәдин вә әла, али муһәммәдин кәма барәктә, әла ибраһимә вә әла али ибраһим иннәкә һәмидум мәҗид» тәрҗимиси: әй Аллаһ! Ибраһим әләйһиссалам вә униң аилисигә рәһмәт ата қилғандәк Муһәммәд әләйһиссаламмға вә униң аилисигә рәһмәт ата қилғин. Сән һәқиқәтән мәдһийигә лайиқ улуқ затсән. Әй Аллаһ! Ибраһим әләйһиссаламниң вә униң аилисиниң шәнини көтәргиниңдәк Муһәммәд әләйһиссаламниң вә униң аилисиниң шәнини жуқури қилғин. Сән һәқиқәтән мәдһийигә лайиқ улуқ затсән [имам бухарий вә Муслим ривайити].

ҚАЗА ВӘ ҚӘДӘР (ТӘҒДИР) ГӘ ИМАН КӘЛТҮРҮШ

116. Соал: Қәдәр (тәғдир) дегән немә?

Җавап: қәдәр – Аллаһниң каинатта болидиған һәр қандақ вақиә вә һадисиләрни вә мәхлуқатларниң, хусусән инсанларниң қилидиған барлиқ яхши-яман гәп-сөзлири вә иш-һәрикәтлириниң һәммисини алдин ала билип шундақ яритиши вә уларни шу бойичә бәлгүлиши демәктур. Аллаһ таала Қуръан кәримдики: «биз һәқиқәтән һәммә нәрсини өлчәмлик яраттуқ» (*«Қәмәр» сүрси 49-айәт*) вә «асман, зиминдики зәрричилик нәрсә униңдин кичик яки чоң нәрсә болсун, һеч қайсиси Аллаһниң билишидин чәтнәп қалмайду, уларниң һәммиси ләвһулмәһпузда хатириләнгән» дегән сөзлири бу мәнани ипадиләйду. (*«Юнус» сүриси 61-айәт*).

117. Соал: Қаза дегән немә?

Җавап: Аллаһниң шу алдин ала яратқини вә бәлгүлигинигә асасән, каинатта болидиған барлиқ вақиә вә һадисәләрни, инсанлар тәрипидин садир болидиған гәп-сөз вә иш-һәрикәтләрни вужутқа чиқириши демәктур.

ҚАЗА ВӘ ҚӘДӘРНИҢ МӘНАСИ

118. Соал: қаза вә қәдәрниң мәнасини қандақ чүшиниш керәк?

Җавап: қаза вә қәдәрниң мәнасини мундақ чүшиниш керәк:

1) тәғдир демәк башқисини таллаш ихтиярий болмайдиған бирла йол дегәнлик әмәс, бәлки тәғдир инсанниң таллишиға қарап бир қанчә тармақлиқ йолға охшаш болуп, һәр бир йолниң ахирқи мәнзили сизгә нисбәтән қараңғулуқ көрүнсиму, Аллаһ таалаға нисбәтән худди хәритигә охшаш наһайити еniктур; мәсилән: шәриқ тәрәпкә маңсиңиз палани җайға, ғәрип тәрәпкә маңсиңиз палани җайға йетип барисиз, қуруқлуқтин маңсиңиз бехәтәр йетип барисиз, һавадин

маңсиңиз тез йетип барисиз, деңиз арқилиқ маңсиңиз хейим-хәтәргә учришиңиз мүмкин, дәп сизип көрситилгәнгә охшаш. Аллаһ таала тәғдирни әнә шундақ бәлгүлигән. Инсанлар йол таллаш вә қандақ сәвәпләрни қоллиништа мутләқ әркиндур, чүнки Аллаһ таала инсанларға таллаш ихтиярини бәргән. Аллаһ таала инсанларниң қайсибир мәхсәткә йетиш үчүн қандақ сәвәпләрни қоллинидиғанлиғини вә униң нәтиҗисини еniқ билгүчидур, чүнки Аллаһ таалаға нисбәтән буларниң һәммиси видео дискилириға елинип сақланған архивқа охшаштур. Сиз қайсибир йолни таллимаң вә қандақ сәвәпләрни қолланмаң сиз Аллаһ тааланиң тәғдири бойичә иш көргән болисиз. Чүнки сиз таллайдиған йоллар, қилидиған ишлар вә қоллинидиған сәвәпләр, чарә-тәдбирләрниң һәммиси тәғдир хәритисиниң ичидин орун алған вә қайсисини таллаш ихтиярини сизгә берилгән, мәсилән: сизниң қайси шәһәрдә олтурақлишишиңиз, қайси хизмәтни қилишиңиз, ким билән өй-очақлиқ болушиңиз, кимләр билән дост болушиңиз қатарлиқ ишларниң һәммиси сизгә берилгән ихтиярниң бир қисми болуп, башқисини таллаш ихтиярыңизму бар еди. Тәғдирдә сиз таллиған вә таллимиған ихтиярларниң һәммисиниң нәтиҗилири еniқ йезилған болиду, уни таллиған болса, нәтиҗә мундақ болатти, буни таллиған болса, нәтиҗә мундақ болатти, амма буни таллиди, униң нәтиҗиси мундақ болиду, дәп йезилғанға охшаш. Мана бу «Аллаһ тааланиң тәғдиридин ташқири қил тәвримәйду» дегән сөзниң мәнасидур.

2) бәзи кишиләр чүшәнгәндәк, тәғдир Аллаһниң өзи бәлгүлигән нәрсигә бәндиләрни зорлиғанлиқ әмәс, бәлки униң әксичә, инсан халиған ишни қилиш яки қилмаслиқта мутләқ әркиндур. Аллаһ шуңа инсанға һәр қандақ ишларни қилиш яки тәрк етиштә әркин ирадә-хаһишни вә униңға йетәрлик әқил вә қабилийәтни бәргән. Аллаһниң бирәр бәндиниң келәчәктә қилидиған ишлирини алдин ала билип уни шундақ бәлгүлигәнлиги вә әмәлиятта бу ишларниң Аллаһниң билгини вә бәлгүлигини бойичә вуҗутқа чиқип әмәлгә ашқанлиғи у бәндиниң ирадиси вә хаһишиниң сиртида болған иш әмәс бәлки бәндиниң ирадиси вә хаһиши билән әмәлгә ашқан иш. Чүнки инсанда һәр қандақ бир ишни қилиш яки тәрк етиштә әркин ирадә бар.

3) Аллаһ таала инсанларниң яхши иш қилишини яқтуриду, яман иш қилишини яқтурмайду. Амма инсан яманлиқни халап, униңға бәл бағлиғанда, Аллаһ таала униңға йол қойиду. Бу Аллаһ тааланиң яман ишқа рази болғанлиғидин әмәс, бәлки шу инсанниң шу яманлиқни қилиш ихтиярининиң болғанлиғи сәвәптиндур. Аллаһ таала Қуръан кәримдә: «Аллаһ халиғандила, андин силәр халайсиләр» дегән («*Тәквир» сүриси 29-айәт*). Бу айәтниң мәнаси: силәр қилмақчи болған яхши-яман қандақла бир ишқа Аллаһ таала йол қоймиғичә силәр уни әмәлгә ашуралмайсиләр, дегәнликтур. Аллаһ тааланиң бәндиниң қилмақчи болған ишиға йол қойғанлиғи бәндиниң ихтияр егиси екәнлигигә әң чоң дәлилдур.

ҚАЗА ВӘ ҚӘДӘРГӘ ИМАН КӘЛТҮРҮШ ӨЗ ИЧИГӘ АЛИДИҒАН ҺӘҚИҚӘТЛӘР

119. Соал: қаза вә қәдәргә иман кәлтүрүш немиләрни өз ичигә алиду?

Җавап: қаза вә қәдәргә иман кәлтүрүш төвәндики төрт һәқиқәткә ишинип етиқат қилишни өз ичигә алиду, улар төвәндикичә:

1) каинатта болуп турған һәр қандақ пайдилиқ һадисиләр, мәсилән: ямғурниң йеғиши, зираәтләрниң мол һосул бериши, мевилик дәрәқләрниң мевә бериши, шундақла дунияда йүз берип турған һәр қандақ зиянлиқ һадисиләр, мәсилән: йәр тәврәш, жуқумлуқ кесәл, қурғақчилиқ, су апити қатарлиқларниң һәммиси Аллаһниң тәғдири вә қазаси билән болиду. Бу һадисиләрни вә уларниң сәвәплириниң һәммисини Аллаһ яратқан, дәп ишиниш.

Аллаһ бу һәқтә мундақ дәйду: «йәр йүзидики пүтүн һадисиләр вә өзәңлар учриған мусибәтләр биз уларни яритиштин бурун ләвһулмәһпузға йезилған, бу (иш) шубһисизки, Аллаһқа асандур» («*Һәдид» сүриси 22-айәт*).

2) инсанларға йетидиған һәр қандақ яхшилиқлар, мәсилән: тинчлиқ, аманлиқ, тән сақлиқ, хатирҗәмлик, баяшатлиқ вә униңдики һәр қандақ бәхитсизликләр, мәсилән: уруш, өлүм, кесәллик,

дәрт, жапа-мәшәқәт һәммиси Аллаһниң тәғдири вә қазаси билән болиду, буларни вә буларниң сәвәплириниң һәммисини Аллаһ өзи яратқан, дәп ишиниш. Аллаһ бу һәқтә мундақ дәйду: «әгәр Аллаһ саңа бирәр күлпәт йәткүзсә, уни Аллаһтин башқа һечким көтириветәлмәйду. Әгәр Аллаһ саңа бирәр яхшилиқ йәткүзсә (у чағда униңға һечким арлишалмайду), чүнки Аллаһ һәр нәрсигә қадирдур» («*Әнъам» сүриси 17-айәт*).

3) инсанларниң жүрүш-туруш, йейиш-ичиш вә башқа барлиқ ишлири пәқәт Аллаһниң тәғдири вә қазаси билән болиду. Аллаһ бу ишларни яритиш билән биллә инсанларға уларни қандақ йосунда қоллиниш ихтиярини вә қабилийитини бәргән, дәп ишиниш. Аллаһ мундақ дәйду: «Аллаһ силәргә зиминни меңишқа асан қилди, зиминниң әтрапида меңиңлар, Аллаһниң (бәргән) рисқидин йәңлар, силәр тирилгәндин кейин Аллаһниң дәргаһиға қайтурисиләр» («*Мүлк» сүриси 15-айәт*).

4) инсанларниң қолидин келидиған һәр қандақ яхшилиқ вә яманлиқни тәғдир қилғучи Аллаһ тааладур, лекин бу ишларниң қайсисини қилиш яки тәрк етиш инсанларниң ихтиярийда болуп, бу ихтиярни уларға Аллаһ бәргән дәп ишиниш.

Аллаһ әзәлдә инсанларниң келәчәктә қилидиған яхши-яман һәр қандақ ишлирини ениқ билгәнлиги үчүн, уларни шу бойичә болушқа бәлгүлигән вә инсанларни халиғанлирини қилиш яки қилмаслиқта әркин ихтияр вә ирадә билән бу емтиһан дуниясиға әвәткән. Инсанлар бирәр ишни қилиш яки қилмаслиққа әркин ихтияр вә ирадигә егә болғанлиқлири үчүнла улар бу дунийадики барлиқ қилмишлиридин жавапкәрликкә тартилиду. Чүнки Аллаһ инсанларға яхшилиқниң йоллирини вә түрлирини көрситип бериш арқилиқ уларни шу яхшилиқларни қилишқа тәрғип қилди, яманлиқниң йоллирини вә түрлирини баян қилип бериш арқилиқ бу яманлиқларни тәрк етишкә буйруп, уларни яманлиқларниң ақивәтлиридин агаһландурди.

ҚАЗА ВӘ ҚӘДӘРГӘ ИМАН КӘЛТҮРҮШ БИЛӘН СӘВӘПНИҢ МУНАСИВИТИ

120. Соал: қаза вә қәдәргә иман кәлтүрүш билән сәвәпниң мунасивити немә?

Жавап: қаза вә қәдәргә иман кәлтүрүш билән сәвәпниң мунасивити төвәндикичә:

1) инсанларниң бешиға кәлгән кесәллик, дәрт-әләм, балайи-апәт, йоқсизлиқ вә жапа-мәшәқәтләрниң һәммисини Аллаһниң тәғдири вә ирадиси билән болиду, дәп ишиниш билән биллә булардин қутулуш үчүн қолидин кәлгән сәвәпләрниң һәммисини қилиш, Аллаһқа уларни көтириветишни сорап дуа қилиш вә буларниң сәвәвидин (йәни жуқурқи күлпәтләрниң сәвәвидин) тартқан жапаларниң бәдилигә Аллаһниң совап беридиғанлиғиға ишиниш иманниң жүмлисидиндур. Бирақ келәчәккә аит ишларни «Аллаһниң тәғдридә немә болса шу болидиғу», дәп ишлимәстин, сәвәп қилмастин «үзүм пишағзимға чүш» дәп олтиривелиш инсанлиқниң шәнигә ярашмайдиған тәйяртаплиқ вә инсанлиқ һөрмәтниң һесавиға ишләнгән жинайәттур.

2) инсанларға йәткән кесәллик, ажизлиқ вә йоқсуллуқларни «Аллаһниң тәғдириғу», дәп улардин қутулуш үчүн сәвәп қилмаслиқ чоң хаталиқтур. Чүнки Аллаһ жуқурқи күлпәтләрни яратқан болса, инсанда әқил билән ирадиниму яратти; инсанниң Аллаһ бәргән бу әқил, ирадә билән сәвәп қилишму иманниң жүмлисидиндур. «тәғдир билән кесәл болдумғу», дәп сәвәп қилмастин өлүш яки «тәғдир билән оғри болуп қалдимғу», дәп оғрилиқ қилиш еғир гуна һәмдә Аллаһқа төһмәт қилғанлиқтур. Чүнки Аллаһ қандақла бир кесәлликни яки дәртни яратқан болса, әлвәттә униң шипасини яратқан, инсан өзидики ирадә вә әқил билән сәвәп қилиш арқилиқ униң шипасини тепишқа буйрулған. Аллаһ яманлиқни яратқан болса, униң дуния вә ахирәттики ечинишлиқ ақивәтлири вә жазалиридин инсанларни агаһландуруп, уларни униңдин жирақ болушқа буйруди вә бундақ яман ишларни қилиш яки улардин йениш ихтияриниму инсанниң өзигә бәрди.

121. Соал: қаза вә қәдәргә қандақ иман кәлтүрүш керәк?

Жавап: каинатта болидиған һәр қандақ һадисә, инсанларниң қилидиған яхшилиқ-яманлиқ һәр қандақ ишлири Аллаһниң тәғдири вә қазаси билән болиду; инсан һәр қандақ ишни қилишта яки қилмаслиқта Аллаһ бәргән ихтияр билән әркиндур, лекин Аллаһ яхши ишларға разики яман ишларға рази әмәстур, дәп иман кәлтүрүш керәк.

ҚАЗА ВӘ ҚӘДӘРГӘ ИМАН КӘЛТҮРҮШНИҢ ПАЙДИСИ

122. Соал: қаза вә қәдәргә иман кәлтүрүшниң пайдиси немә?

Җавап: қаза вә қәдәргә иман кәлтүргән киши каинат вә униңдики барлиқ шәйъиләрниң әң күчлүк бир илаһий қанунниң һимайиси астида һәрикәт қиливатқанлиғиға вә иш Аллаһниң тәғдири вә қазаси билән болидиғанлиғиға чин ишиниду. Нәтиҗидә, униң бешиға бирәр бала-қаза яки еғир күлпәтләр кәлсә аһ уруп өзини йоқитип қоймайду, бирәр муваппәқийәт қазанса хошаллиқтин өзигә ишинип көрәңләп кәтмәйду. Чүнки у һәммини Аллаһтин дәп билиду. Шуңа у, бала-қаза йәткәндә сәвир қилиду, муваппәқийәт қазанғанда Аллаһқа шүкүр қилиду; инсан мәғлубийәткә аһ уруп кәтмәйдиған дәриҗигә йәткәндә, у һәқиқий пишип йетилгән болиду. Иман әнә шундақ әзимәтләрни яритиду, бу қаза вә қәдәргә иман кәлтүрүшниң бу дунияліқ пайдилиридин бир қисми. Амма униң ахирәттики пайдиси җәннәтләрдә мәңгүлүк бәхитлик һаят кәчүрүштур.

ҺИДАЙӘТ ВӘ ЗАЛАЛӘТ

123. Соал: һидайәт дегән немә?

Җавап: һидайәт – тоғра йол, йетәкләш дегәнликтур.

124. Соал: залаләт дегән немә?

Җавап: залаләт – азғунлуқ, тоғра йолда болмаслиқ дегәнликтур.

125. Соал: бәндиләрни тоғра йолға һидайәт қилиш яки униңдин аздуриветиш растинла Аллаһтинму?

Җавап: тоғра, бәндиләрни тоғра йолға һидайәт қилиш яки униңдин аздуриветиш Аллаһтиндур. Аллаһтин башқа һечким униң изнисиз бирәвни һидайәткә башлиялмайду вә аздуралмайду. Аллаһ бу һәқтә мундақ дәйду: «Аллаһ һәқиқәтән халиған кишини азғун қилиду вә халиған кишини һидайәт қилиду» (*«Фатир» сүриси 8-айәт*).

126. Соал: Аллаһ қандақ адәмләрни тоғра йолиға һидайәт қилиду вә қандақ адәмләрни һидайәт қилмайду?

Җавап: тоғра йолға һидайәт тепишни халиған кишини Аллаһ һидайәт қилиш (тоғра йолға йетәкләш) билән биллә у кишигә тоғра йол тепишниң васитилирини оңайлаштуруп бериду, чүнки «Аллаһ һидайәт тапқучиларни убдан билиду» (*«Нәҗим» сүриси 30-айәт*). Аллаһ һидайәтни халимай азғунлуқни өзигә рава көргән кишигә азғунлуқни несип қилиду вә униң йоллирини оңайлаштуруп бериду. «улар һәқиқәттин бурулуп кәткәндин кейин, Аллаһ уларниң диллирини һидайәттин буривәтти, Аллаһ пасиқ қовумни һидайәт қилмайду» (*«Сәф» сүриси 5-айәт*). Чүнки тоғра йолға һидайәт тепиш пәқәт яхши нийәт вә яхши әмәлләрниң нәтиҗисидур. Аллаһниң бир адәмни тоғра йолға һидайәт қилғанлиғи у кишигә әң катта немәт ата қилғанлиғидур. Дунияда тоғра йолға һидайәт тепиштин зор утуқ йоқтур; Аллаһниң бу катта немити һәргизму униңға интилмастин, арзу қилинмастин вә соралмастин берилмәйду. Шуңа, гуналириға Тәвбә қилип Аллаһниң йолиға әгәшкүчиләрни һидайәт қилиду. Аллаһ бу һәқтә мундақ дәйду: «Алла Тәвбә қилғанларни һидайәт қилиду» (*«Рәид» сүриси 27-айәт*).

127. Соал: қаза вә қәдәргә иман кәлтүрүш сәвәп қилишқа зит келәмду?

Җавап: қаза вә қәдәргә иман кәлтүрүш сәвәп қилишқа һәргиз зит кәлмәйду; кишигә йәткән яхшилиқ-яманлиқ, мусибәт-хошаллиқ, пайда-зиянларниң һәммисини, шундақла болуп өткән һәр қандақ бир ишни Аллаһниң тәғдири билән болди, дәп етиқат қилиш иманниң бир парчисидур., келәчәктә болидиған һәр қандақ ишларниму Аллаһниң тәғдири билән болиду, дәп етиқат қилиш имандин. Бирақ «Аллаһниң тәғдиридә немә болса шу болидиғу» дәп сәвәп қилмаслиқ имандин әмәс, бәлки чоң хаталиқтур. Гәрчә инсанниң рисқи, әҗили вә яхши-яман пүтүн ишлири Аллаһниң тәғдири билән болсиму, инсан шу рисқини һасил қилиш, җенини қоғдаш вә өзи һәм җәмийитигә пайдилиқ ишларни әмәлгә ашуруш үчүн сәвәп қилишқа буйрулған. Әгәр у, «Аллаһқа тәвәккүл қилдим» дәп сәвәпни қолдин беридикән, у чоқум гунакар болиду вә тәвәккүлниң мәнасини дурус

чүшәнмигән болиду, чүнки Аллаһ бу дунияда һәммә ишни сәвәпләргә бағлиған, бу дуния сәвәп дунияси. Һәр киши сәвәп қилип ишлигинигә яриша нәтиҗә қазиниду.Аллаһ бу һәқтә мундақ дәйду:«инсан пәқәт өзиниң ишлигән ишниң нәтиҗисини көриду» (*«Нәҗим» сүриси 39-айәт*).

ТӘВӘККҮЛ ВӘ УНИҢ ШӘРТИ

128. Соал: тәвәккүл қилиш дегәнниң мәнаси немә?

Җавап: тәвәккүл сөзиниң луғәттики мәнаси – бирәр ишни әмәлгә ашурушқа капаләт тәләп қилиш демәктур. Амма униң шәриәт атилишидики мәнаси – Аллаһқа чин ишәнч билән йөлиниш демәктур.

129. Соал: тәвәккүл қилишниң шәрти немә?

Җавап: тәвәккүл қилишниң шәрти – тәвәккүл қилмақчи болған һәр қандақ иш үчүн авал қолидин келиши вә күчиниң йетишчә сәвәпләрни қилиш, униңдин кейин униң нәтиҗисини Аллаһқа тапшуруп, Аллаһқа чин ишәнч билән йөлиништин ибарәттур, мәсилән: аддий бир деһан Аллаһқа тәвәккүл қилишта алди билән йәрни һайдап юмшитиду, униңға йетәрлик уруқ вә оғутларни чачиду, суни вақтида берип туриду, мундин башқа деханчилиқниң пүтүн шәртлирини толуқ орунлайду; шуниңдин кейин зираәтниң тәл-төкүз үнүп чиқиши вә мол һосул беришини Аллаһқа тапшуруп тәвәккүл қилиду. Аллаһ халиса уни тәл-төкүз үндүрүп мол һосул чиқирип бериду, халиса тәбиәтниң түрлүк апәтлиригә әмир қилиду-дә, зираәтләрни бир дәмдила набут қиливетиду.Шуңа һәр қандақ иш сәвәп қилиш билән билләә Аллаһқа йөлиниш арқилиқ әмәлгә ашиду. Сәвәпләргила чоқунуп кетип Аллаһни унтуп қелиш тоғра болмиғандәк, Аллаһқа тәвәккүл қилдим дәп сәвәп қилмаслиқ техиму тоғра болмайду; тәвәккүл пәқәт Аллаһқила қилиниду. Аллаһқа тәвәккүл қилиш ибадәтниң җүмлисидиндур.

ҚАЗА ВӘ ҚӘДӘРГӘ МУНАСИВӘТЛИК СОАЛЛАРҒА ҖАВАП

130. Соал: тоғра йолға әгәшмәсликни вә гунани тәғдирдин көрүш тоғриму?

Җавап: тоғра йолға әгәшмигәнлигини вә башқа яман ишларни тәғдирдин көрүш һәқиқәтән әқилсизлиқ вә әйни вақитта Аллаһқа төһмәт қилғанлиқтур. Чүнки Аллаһ инсанларға пәйғәмбәрләр арқилиқ китапларни чүширип берип бу китаплар билән уларға һәқ билән батилни, яхшилиқ билән яманлиқни ениқ билдүрди вә һәқиқәткә әгишип яхши ишларни қилишқа чақирди. Аллаһ инсанларға әқил, ирадә вә ихтиярни бериш арқилиқ уларни йол таллашта әркин яратти, нәтиҗидә һидайәтни залаләттин әвзәл көрүп әқил вә ирадисини йолида ишләткән кишиләр Аллаһ чақирған тоғра йолға әгәшти. Амма һидайәттин залаләтни әвзәл көргән кишиләр һидайәт йолиға киришни халимиди яки изләнмиди, өзлириниң тутқан йоллирини тоғра дәп һис қилди; шуниң билән улар азғунларниң қатаридин болди. Аллаһ мундақ дәйду: «инсан үчүн икки көз, бир тил, икки калпук яратмидуқму? Униңға яхши йол билән яман йолни көрсәтмидуқму?!» (*«Бәләд» сүриси 8-10-айәтләр*). Аллаһ мушрикларниң, өзлириниң Аллаһқа шерик кәлтүргәнлигини тәғдирдин көргәнлигигә кайип мундақ дәйду: «әгәр Аллаһ халиса еди, биз вә ата-бовилиримиз шерик кәлтүрмәттуқ вә һеч нәрсини һарам қилматтуқ» дәйду, улардин бурунқи кишиләр (таки бизниң азавимиз чүшүп) азавимизни тетиғанға қәдәр (сени мушриклар инкар қилғандәк) мошундақ инкар қилған еди» (*«Әнъам» сүриси 148-айәт*).

131. Соал: Аллаһниң тәғдирдә йезип болғанлиғи шу ишқа зорлиғанлиғи боламду?

Җавап: Аллаһниң бир ишниң болидиғанлиғини алдин йезип қойғанлиғи шу ишқа зорлиғанлиғи әмәс. Буни мундақ чүшәндүрүшкә болиду: оқуғучилириниң әһвалини яхши билидиған тәҗрибилик вә әқиллиқ бир муәллим емтиһан соаллирини тәйярлаш җәриянида, оқуғучилири ичидин бу емтиһандин өтәлмәй синипта қалидиғанлири билән емтиһандин өтүп синиптин көчидиғанлирини өзиниң билишигә асасән айрип чиқип, шу бойичә бир қәғәзгә йезип қойған болса, кейин емтиһан нәтиҗиси худди муәллимниң билгини вә язғини бойичә

чиқса, емтиһандин өтәлмәй қалған оқуғучиларниң муәллим язған қәғәзни көргәндин кейин, уни банә қилип туруп, «әгәр муәллим бизни өтәлмәйду дәп язмиған болса еди, биз емтиһандин өтүп кәткән болаттуқ» дәп давалишиши тоғриму? Уларға немә дәп җавап берилиду? Уларға берилидиған җавап чоқум мундақ болиду: «муәллимниң язғини силәрниң емтиһандин өтәлмәйдиғанлиғиңлар тоғрисидики өз илмигә мунасивәтлик иш. Амма силәрниң әмәлийәттә емтиһандин өтәлмигиниңлар өзәңларниң яхши оқуп тәйярлиқ қилмиғиниңларға мунасивәтлик мәсилә, буни өзәңлардин көрүңлар».

ИНСАННИҢ ИХТИЯРИДА БОЛМАЙДИҒАН ИШЛАР

132. Соал: инсанниң ихтиярида болмиған ишлар қайсилар?

Җавап: қаза вә қәдәрниң җүмлисидин бәзи ишлар барки, уларни Аллаһ таала инсанлар халисун яки халимисун, һис қилсун яки һис қилалмисун, бевиситә өз хаһиши биләнла бәкитиватқан, мәсилән: сизниң нәдә вә қачан туғулушиңиз, ата-аниңизниң кимләр болуши, бойиңизниң егиз яки пакар болуши, чирайиңизниң чирайлиқ яки көрүмсиз болуши, әқлиңизниң өткүр яки кам болуши, характериңизниң қандақ болуши, өмриңизниң қанчилик болуши қатарилиқ ишлар бәндиниң ихтияри сиртидики ишлар болғанлиқтин, инсанлар униңдин җавапкар әмәс, әлвәттә.

133. Соал: ләвһулмәһпуз дегән немә?

Җавап: ләвһулмәһпуз – Аллаһ әзәлдә тәғдир қилип бәлгүлигән, каинатта болидиған һәр қандақ яхши-яман барлиқ ишлири хатириләнгән чоң дәптәр дегәнликтур. Униң орни асманларниң жуқури қәвитидә, Қуръан кәримму Муһәммәд әләйһиссаламға чүшүштин илгири ләвһулмәһпузға йезилип сақланған еди. «бәлки у, ләвһулмәһпузда сақланған улуқ Қуръандур» (*«Буруҗ» сүриси 21-22-айәтләр*).

134. Соал: бәндиләрниң ишлири қандақ хатирилиниду?

Җавап: бәндиләрниң яхши-яман пүтүн ишлири Аллаһ тааланиң мәхсус периштәлири тәрипидин тәпсилий вә ениқ йезип, хатирилинип туриду. «улар һөрмәтлик периштәләр болуп, (силәрниң сөзлириңларни вә әмәллириңлар)ни йезип туриду, улар қилмишиңларни билип туриду» (*«Инфитар» сүриси, 11-12-айәтләр*). «инсанниң оң тәрипидә вә сол тәрипидә олтуруп хатириләйдиған икки периштә бар, (инсанниң сөз-һәрикити хатирилиниватқан) вақитта, у қандақ бир сөзни қилмисун, униң алдида һаман периштә һазир болуп, күзитип туриду» (*«Қаф» сүриси, 18-айәт*). Илим-пән тәрәққий қилған бу учур дәвридә, бурунқилар әқлигә кәлтүрүп бақмиған әҗайип ишларни көрүвалимиз. Аллаһ тааланиң бәндиләрниң пүтүн ишлирини билип туруши вә периштәләрниң күзитиши һәм хатириләп туруши һазирқи заманниң әң тәрәққий қилған күзитиш воситиси – жирақтин күзитидиған аппаратлардинму илғар бир усулда елип берилидиғанлиғида шәк йоқ. Буни келәчәктики илим-пән тәрәққияти рошән ипадиләп бериши мүмкин. Қуръан кәрим һәр заман һәр макандики кишиләрниң әқлийитигә тамамән мувапиқ келидиған илаһий дәстүр болуп, у инсанларниң әқли қобул қилалмайдиған баянлардин халидур. Шуңа өтмүштикиләргә өтмүшниң әқилийити вә сәвийиси қобул қилалайдиған, кейинки тәрәққият дәвирлиридики инсанларниңму билим сәвийисигә вә әқлигә мувапиқ келидиған баянлар билән хитап қилған вә инсанларниң илим-пән сәвийиси һәм пән-техника вә тәрәққиятиниң илгирилишигә әгишип чүшинивелиши үчүн һәр саһа илимлиридин мәлум жип учлирини бәргән.

ҚИЯМӘТ КҮНИГӘ ИМАН КӘЛТҮРҮШ

135. Соал: қиямәт күни дегән қандақ күн?

Җавап: қиямәт күни – бу дуния һаятиниң пүтүнләй ахирлишип, Аллаһтин башқа һәммә паний болғандин кейин, ахирәт исимлик йеңи бир һаятниң башлинидиған күн демәктур.

136. Соал: қиямәт күнидә қандақ ишлар болиду?

Җавап: қиямәт күнидә Аллаһ инсанларни қайта тирилдүргәндин кейин, уларни һесап

мәйданиға топлайду. Һесап мәйданида һәр бир инсан өзиниң бу дуниядики һаятида қилған яхши-яман барлиқ әмәллиридин тәпсилий һесап бериду. Бу күндики һесапни Аллаһ өзи бевеситә алиду. Аллаһ бу күндә зәррәчилик яманлиғи болған адәмгиму шу яманлиқниң җазасини тетитиду.

137. Соал: қиямәт күнигә қандақ иман кәлтүрүш керәк?

Җавап: қиямәт күнининң болидиғанлиғи, у күндә һәр ким өзиниң бу дунияда қилған яхши-яман барлиқ әмәллиринин мукапатини яки җазасини көридиғанлиғи вә җәннәткә муйәссәр болғанлар җәннәттә, дозаққа мәнсүп болғанлар дозақта өз орунлирини тапидиғанлиғи, ахирәттә болидиған тирилиш, топлишиш, һесап бериш қатарлиқ ишлар һәқ вә расттур, дәп иман кәлтүрүш керәк.

ҚИЯМӘТ КҮНИГӘ ИМАН КӘЛТҮРҮШ ӨЗ ИЧИГӘ АЛИДИҒАН ИККИ ҺӘҚИҚӘТ

138. Соал: қиямәт күнигә иман кәлтүрүш немиләрни өз ичигә алиду?

Җавап: қиямәт күнигә иман кәлтүрүш төвәндики икки һәқиқәткә чин ишинип етиқат қилишни өз ичигә алиду:

1) қиямәт күнидә болидиған пүтүн ишларға, җәннәт билән дозақниң һәқ вә раст екәнлигигә чин ишинип иман кәлтүрүш.

2) қиямәт қайим болғичилик қәбирдә болидиған бәрзәх алимигә аит ишларниң – мейитниң қәбирдә тирилидиғанлиғи, сорақ-соал қилинидиғанлиғи, қәбирдә бәзи мейитларниң азап тартидиғанлиғи, бәзилириниң раһәт вә хатирҗәмликкә еришидиғанлиғи қатарлиқ ишларниң һәқ вә раст екәнлигигә иман кәлтүрүш.

139. Соал: қиямәт күнигә иман кәлтүрүшниң пайдилири қайсилар?

Җавап: қиямәт күнигә иман кәлтүрүшниң пайдилири интайин көп болуп, униң әң чоң пайдиси мусулман болушниң шәрти болған алтә иманниң толуқлинишидур, чүнки қиямәт күнигә ишәнмигән кишиниң имани қобул болмайду. Қиямәт күнигә иман кәлтүрүшниң пайдилирини төвәндә үчкә қисқартишқа болиду:

1) Аллаһ тааланиң ахирәттә беридиған совавини көзләп таәт-ибадәтләрни орунлашқа алдираш. Бу арқилиқ Аллаһтааниң һимайисидә икки аләмлик бәхит-саадәткә еришиш.

2) қиямәт күнидики азаптин сақлиниш үчүн гуна, яман ишларни қилиштин сақлиниш. Бу арқилиқ өзини дуния вә ахирәттә зиян-зәхмәтләрдин қоғдаш.

3) бу дунияда яхши иш қилиш йолида тартқан җәвир-җапалар, йолуққан һәқсизлиқләр вә мусибәтләрниң бәдилигә, ахирәттә әҗир вә совапқа еришидиғанлиғиға ишинип, хатирҗәмлик һис қилиш.

ҚАЙТА ТИРИЛИШКӘ ИНКАР ҚИЛҒУЧИЛАРҒА РӘДДИЙӘ

140. Соал: өлгәндин кейинки тирилишкә инкар қилғучиларға қандақ рәддийә бериләду?

Җавап: капирлар өлгәндин кейинки тирилишни инкар қилип кәлмәктә, уларниң бу инкари нәқил (Қуръан вә һәдис дәлиллири), әқил вә һиссий дәлилләр билән рәт қилиниду:

1) нәқлий дәлил.

Қуръан кәримниң көплигән айәтлири вә пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һәдислири қиямәт күнининң чоқум болидиғанлиғини тәкитлимәктә; мундин башқа самавий китапларниң һәммиси бу күнниң чоқум мәйданға чиқидиғанлиғиға вә у күндә өлүкләрниң тирилдүрилидиғанлиғиға бирдәк иттипақтур.

2) әқлий дәлил.

ӘҚЛИЙ ДӘЛИЛЛӘР ИККИ ЙОЛ БИЛӘН ҚИЯМӘТНИҢ БОЛИДИҒАНЛИҒИНИ ИСПАТЛАЙДУ

(1) Аллаһ таала асманларни, зиминни вә уларниң арисидики пүткүл мәвҗудатни йоқтин бар қилған тәңдашсиз яратқучидур, мәхлуқатларни йоқ қилиш вә бар қилиш Аллаһқа асандур; мәвҗудатни йоқтин бар қилишқа қадир болған зат уларни өлгәндин кейин, қайтидин тирилдүрүшкә әлвәттә қадирдур. Аллаһ таала мундақ дәйду: «мәхлуқатни дәсләптә (йоқтин) бар қилидиған, андин уни (өлгәндин кейин) тирилдүридиған Аллаһ әнә шудур, у (йәни өлгәнләрни тирилдүрүш дәсләптә йоқтин бар қилғанға қариғанда) оңайдур» («*Рум» сүриси 27-айәт*).

(2) зимин әслидә дәл-дәрәқ вә йешиллиқлардин хали өлүк һалитидә болиду, униңға ямғур яққандин кейин, қақас зимин тирилип униңда түрлүк дәл-дәрәқләр вә йешил өсүмлүкләр өсиду. Өлүк зиминни ямғур билән тирилдүрүшкә қадир болған Аллаһ әлвәттә, өлгән җанлиқларниму тирилдүрүп әслидики һалитигә кәлтүрүшкә қадир. Аллаһ бу һәқтә мундақ дәйду: «буму, Аллаһниң (бирлигини вә қудритини көрситидиған) аламәтләрдиндурки, сән зиминни қақас көрисән, униңға ямғур яғдурған вақтимизда, зимин көтүрүлиду вә көпишиду, шубһисизки зиминни тирилдүргән зат өлүкләрни әлвәттә тирилдүргүчидур, у һәқиқәтән һәр нәрсигә қадирдур» («*Фуссиләт» сүриси 39-айәт*).

3) һиссий дәлил.

Аллаһ таала өлүкләрни тирилдүрүшниң мүмкин екәнлигини бәндилиригә мошу дуниядила көрсәткән; бирла сүрә Бәқәрәдә өлүкләрни тирилдүрүшкә Аллаһниң қадир екәнлигигә бәш мисал көрситилгән:

1) Муса әләйһиссаламниң қовми «биз Аллаһни ашкарә һалда көрмисәк саңа ишәнмәймиз» дәп, Муса әләйһиссаламға әгишиштин баш тартқанда, Аллаһ уларни өлтүрүп қайтидин тирилдүргән. Аллаһ бу һәқтә Исраил әвладиға хитап қилип мундақ дәйду: «өз вақтида «әй Муса! Аллаһни оп-очуқ көрмигичә саңа һәргиз ишәнмәймиз» дедиңлар-дә, (силәргә чүширилгән азапни) көрүп турғиниңлар һалда силәрни чақмақ соқти, андин кейин силәрни шүкүр қилсун дәп өлгиниңлардин кейин қайта тирилдурдуқ» («*Бәқәрә» сүриси 55-56-айәтләр*).

(2) қатили билинмигән өлүк тоғрилиқ Исраил әвлади җәңги-җедәл қилишқанда, Аллаһ уларниң қатилни тепиши үчүн уларни кала қурванлиқ қилишқа буйруғанлиғи һәққидики қиссидә Аллаһ мундақ дәйду: «өз вақтида силәр бир кишини өлтүргән вә (қатилниң кимлиги) тоғрисида дәталаш қилишқан едиңлар, силәр йошурмақчи болған нәрсини (йәни қатилниң ишини) Аллаһ ашкарилиғучидур. (силәргә Муса арқилиқ) дедуққи, калиниң бир парчиси билән өлүкни уруңлар (у тирилип қатилни ейтип бериду), Аллаһ өлүкләрни шундақ (йәни көз алдиңларда бу өлүкни тирилдүргәндәк) тирилдүриду, силәрни чүшәнсун дәп қудритиниң аламәтлирини силәргә көрситиду» («*Бәқәрә» сүриси 73-айәт*).

(3) өлүмдин қорқуп вәтинидин кечип чиққандин кейин, Аллаһ таала уларни өлтүрүп қайтидин тирилдүргән қовумниң қиссиси һәққидә Аллаһ мундақ дәйду: «өзлири миңларчә туруғлуқ өлүмдин қорқуп жутлиридин кечип чиққан кишиләрдин хәвириң йоқму? Аллаһ уларни «өлүңлар» деди (улар өлди) андин кейин Аллаһ уларни тирилдүрди. Аллаһ инсанларға һәқиқәтән мәрһәмәтликтур вә лекин инсанларниң көпчилиги (Аллаһниң немитигә) шүкүр қилмайду» («*Бәқәрә» сүриси 243-айәт*).

(4) Узәйр там-өгүзлири жиқилип харабигә айлинип қалған Бәйтумуқәддәс шәһиридин өткән вақтида, у «бу шәһәрниң өлгән аһалисини Аллаһ қандақ тирилдүрәр» дәп әҗәпләнгәндә Аллаһниң уни өлтүрүп 100 жилдин кейин тирилдүргәнлиги тоғрилиқ Қуръан кәрим мундақ дәйду: «яки сән там-өгүзлири жиқилип вәйран болған шәһәрдин өткән кишини (Узәйрни) көрмидиңму? у (әҗәплинип): «Аллаһ бу шәһәрниң өлгән аһалисини қандақ тирилдүрәр» деди. Аллаһ уни 100 жил өлүк һалитидә турғузуп андин (камали қудритини көрситиш үчүн) тирилдүрди. Аллаһ (периштә арқилиқ) униңдин: «бу һаләттә қанчилик турдуң?» дәп сориди, у, «бир күн яки бир күнгә йәтмәйдиған вақит турдум» деди. Аллаһ ейтти: «ундақ әмәс, (толуқ) 100 жил турдуң, йемәк-ичмигиңгә қариғинки, бузулмиған; ешигиңгә қариғинки (униң устиханлири чирип кәткән), (саңа жуқуриқидәк ишларни қилғанлиғимиз) биз сени кишиләргә (қудритимизниң) дәлили қилиш

үчүндур. Бу устиханларға қариғинки, уни қандақ қураштуримиз, андин униңға гөш қондуримиз. (жуқуриқи ишлар) униңға еник болған чағда (йәни у рошән мөҗүзиләрни көргән чағда) у, «мән Аллаһниң һәммә нәрсигә қадир екәнлигини билдим» деди» («*Бәқәрә» сүриси 259-айәт*).

(5) Аллаһтин өлүкләрни қандақ тирилдүридиғанлиғини көрситип беришни сориған Ибраһим әләйһиссаламниң қиссисини баян қилип Аллаһ мундақ дәйду: «өз вақтида Ибраһим: «әй пәрвәрдигарим! өлүкләрни қандақ тирилдүридиғанлиғиңни маңа көрсәткин» деди. Аллаһ: «өлүкләрни тирилдүрәләйдиғанлиғимға ишәнмидиңму:» деди. Ибраһим; «ишәндим, лекин көңлүм техиму қарар тапсун үчүн (көрүшни тиләймән)» деди. Аллаһ ейтти: «қуштин төртни алғин, уларни өзәңгә топлиғин (йәни уларни парчилап пәйлири билән гөшлирини арилаштурғин), андин һәр бир таққа улардин бир бөлүгини қойғин, андин уларни чақирғин, сениң алдиңға улар чапсан келиду; билгинки Аллаһ ғалиптур, һекмәт билән иш қилғучидур»» («*Бәқәрә» сүриси 260-айәт*). Жуқуриқи мисаллар Аллаһниң өлүкләрни тирилдүрүшкә қадир екәнлигигә көрситилгән һиссий вә әмәлий мисалдур.

ҚИЯМӘТ ВӘ УНИҢ АЛАМӘТЛИРИ

141. Соал: қиямәт қачан болиду?

Җавап: қиямәтниң вақтини Аллаһтин башқа һечким билмәйду, у Аллаһқа хас илимдур; бу һәқтә Аллаһ мундақ дәйду: «Әй Муһәммәд! Улар сәндин қиямәтниң қачан болидиғанлиғини сорайду, ейтқинки, униң қачан болидиғанлиғини пәқәт пәрвәрдигарим билиду, уни пәқәт бәлгүлигән вақитта мәйданға чиқириду, қиямәт асманларниң вә зиминниң әһлигә еғир вақиәдур, у силәргә туюқсиз келиду» («*Әъраф» сүриси 187-айәт*).

142. Соал: қиямәтниң аламәтлири қайсилар?

Җавап: қиямәтниң аламәтлири, кичик аламәтләр вә чоң аламәтләр дәп иккигә бөлүниду, улар: төвәндикичә:

1) қиямәтниң кичик аламәтлири: диний илимләрниң азийип кетиши, җаһаләтниң умумлишиши, зина вә һарақниң, өсүм муамилисиниң көпийиши, лаяқәтсиз кишиләрниң иш башқуруши, ялаңтөшләрниң есил қәсирләргә егә болуши, аялларниң көпийип әрләрниң санидин ешип кетиши вә башқилар.

2) қиямәтниң чоң аламәтлири төвәндикичә:

(1) дәҗҗалниң чиқиши.

Дәҗҗал чиққандин кейин, у худалиқ даваси қилип көп кишиләрни өзигә ишәндүрүп кетиду. Дәҗҗалниң сөзлиригә ишәнгән киши имандин айрилип қалиду. Шуңа пәйғәмбәр әләйһиссалам бизләргә Аллаһқа сиғинип дәҗҗалниң шәрридин пана тиләшни тәвсийә қилған.

(2) Әйса әләйһиссаламниң асмандин чүшиши.

Әйса әләйһиссалам қиямәт йеқинлашқанда асмандин чүшүп, дәҗҗални йоқитиду вә Аллаһниң әмри билән йәр йүзидә ислам шәриитини қайтидин гүлләндүриду.

(3) қуяшниң күн петиштин чиқиши.

Қуяшниң мәғриптин чиқиши билән иман вә товвиниң вақти түгигән болиду, йәни бу вақитта ейтқан иман вә қилған товвиниң пайдиси болмайду, шуниңдин кейин қиямәт қайим болиду.

ҚӘБИРДИКИ ТИРИЛИШ ВӘ УНИҢ ДӘЛИЛЛИРИ

143. Соал: қәбирдә мейиттин немә дәп сорилиду?

Җавап: мейит дәпнә қилинип болғандин кейин Аллаһ тәрипидин әвәтилгән икки периштә қәбирдә мейитниң йениға һазир болуп, уни ятқан йеридин турғузиду вә униңдин: «Рәббиң ким? Диниң немә? Пәйғәмбириң ким?» дегән соалларни сорайду; мейит әгәр мусулман болса, жуқуриқи соалларға: «рәббим Аллаһ, диним ислам, пәйғәмбирим Муһәммәд әләйһиссалам» дәп җавап берәләйду. Андин униңға дозақтин бир көрүнүш көрситип, сениң орнуң – әгәр иман ей-

тип мусулман болмиған болсаң, бу еди. Аллаһ сениң иманиңниң сәвәви билән орнуңни жәннәткә бәлгүлиди, дәп жәннәттин бир көрүнүш көрситиду вә үзини шу тәрәпкә қаритип қойиду. Униң немәтлиридин та қиямәткичә һөзүрлиниду. Мейит мусулман болмиса жуқуриқи соалларға жавап берәлмәйду, униңға жәннәттин бир көрүнүш көрситип, әгәр сән иман ейтип мусулман болған балсаң орнуң мошу еди, әнди сениң орнуң дозақ болиду, дәп үзини дозаққа қаритип қойиду, у та қиямәт күнигичә азап чекиду.

БӘРЗӘХ АЛӘМИ

144. Соал: бәрзәх аләми дегән қайси аләм?

Жавап: Бәрзәх сөзиниң луғәттики мәнасиму – икки нәрсиниң оттурисини айрип туридиған тосақ яки тосма дегәнликтур. Бәрзах аләми – бу дуния аләмидин айрилип, ахирәт аләмигә йетип барғичилик болған арилиқтики аләм демәктур. Өлүкләр та қиямәт қайим болған күнгә қәдәр бәрзәх аләмидә болиду.

ҚӘБРИНИҢ НЕМИТИ ВӘ АЗАВИ

145. Соал: қәбирниң азави кимләргә болиду?

Жавап: қәбирниң азави – капирларға, мунапиқларға вә мусулманлардин болған асий-гунакар кишиләрниң бәзисигә болиду; мәйли уларниң жәсәтлири қәбирләргә көмүлмәстин көйүп күл болуп кәткән болсун, мәйли жиртқучларға йәм болуп түгәшкән болсун, мәйли қандақла һаләттә болмисун, Аллаһ һәр қандақ һаләттә уларниң жанлири билән жәсәтлирини азаплашқа қадирдур.

146. Соал: қәбирниң немити кимләргә болиду?

Жавап: қәбирниң немити вә раһити һәқиқий мөмүнләргә болиду.

147. Соал: қәбирдики ишларни инкар қилғучиларға қандақ рәддийә берилиду?

Жавап: бәзи азғун кишиләр қәбирдики мейитниң тирилишигә, қәбирниң азави вә немитигә бундақ болуш реаллиққа уйғун әмәс, қәбирдики мейитни ачқандин кейин у әслидики көмүлгән һалитидә ятқан, дегәнгә охшиған ахмиқанә сөзлири билән инкар қилип кәлмәктә, уларниң бу инкари нәқил, әқил вә һиссий дәлиллири билән рәт қилиниду.

1) нәқлий дәлилләр.

Аллаһ таала Қуръан кәримдә капирлар тоғрилиқ: «уларни икки қетим (йәни дунияда өлтүрүш вә әсир елиш билән, өлгәндә қәбир азави билән) жазалаймиз, андин улар (ахирәттә) чоң азапқа (йәни дозақ азавиға) қайтурулиду» дейиш арқилиқ қәбрә азавиниң растлиғиға ишарәт қилған (*«Тәвбә» сүриси 101-айәт*). Сәһиһул Бухарида ибни Аббас рәзийәллаһу әнһуниң мону һәдиси ривайәт қилинған: «пәйғәмбәр әләйһиссалам Мәдининиң бәзи бағлириниң арисидин чиқиветип икки адәмниң қәбирлиридә азаплиниватқан авазини аңлап: «бу икки қәбирдики адәмләр азаплиниватиду, уларниң бири сүйдүктин пакланмайдиған адәм, йәнә бири, кишиләрниң арисида гәп тошуп жүридиған сухәнчи адәм еди» дегән [имам Бухарий ривайити]. Бу мавзуда кәлгән мундин башқа айәт вә һәдисләр көп.

2) һиссий дәлилләр.

Бәрзәх аләми бу дуния аләмидин айрим бир аләм. Инсан мошу аләмдә өзиниң әтрапида боливатқан Нурғун ишларни билмәйдиған вә һис қилалмайдиған турса, у башқа бир аләмдә болидиған ишларни қандақму биләлисун?! Аниниң қосиғидики бовақ туғулғичә униң әһвалини, хошаллиғини, дәртлирини вә башқа ишлирини биләлмәймиз, чүнки у башқа бир аләмдә, биз башқа бир аләмдә әмәсму?! Гайида адәм чүшидә, өзиниң кәңри бир жайларда немәтләрдин һөзүрлиниватқанлиғини яки тар бир жайда азаплиниватқанлиғи вә қорқунучтин жүриги ағзиға келип қалғанлиғини көриду; көргән чүшидә қорққинидин чөчүп ойғинип кетип қариса өзини бурунқидәкла ятқан йеридә бәһөзүр йетиватқанлиғини көриду, униң йенида ятқан һәмиралириму униңға немә ишларниң боливатқанлиғини һис қилмайду.

3) әқлий дәлилләр.

Ухлиған киши чүшидә реалликқа мувапиқ һәқ чүшләрниму көриду, һәттә бәзи кишиләр чүшидә пәйғәмбәр әләйһиссаламни өз сүрити билән көриду, лекин у киши ойғанғандин кейин өзиниң чүшидә көргәнлиридин бәкму жирақ бир җайда өзиниң ятақ җайида көриду; Мундақ ишлар бу дунияда реалликта боливатқан турса, ахирәт аләмидә қандақму болмисун?! Қәбирниң азави, немити, униң кеңийиши вә тарийишини мейитниң өзила билиду, башқилар уни билмәйду, худди ухлиған кишиниң чүшидә тар бир җайда қийнили０ватқанлиғи, һәтта қорқунучтин налә-пәрият қилғанлиғини униң қойнида ятқан җорисиму билмигинидәк, өлүкниң йенида турған кишиләрму униңға немә ишлар боливатқанлиғини қәтъий билмәйду. Пәйғәмбәр әләйһиссаламға гайида саһабилири билән биллә олтуриватқан вақитлирида, униңға вәһий келәтти, амма саһабилар уни билмәтти, пәқәт чирайиниң өзгәргәнлигидин, гайида чекисидин аққан тәрдин униңға вәһий келиватқанлиғини һис қилатти.

148. Соал: Өлгәнләрниң җанлири нәдә қарар тапиду?

Җавап: пәйғәмбәрләрниң җанлири җәннәтләрниң әң жуқури орунлиридин немәтлиниду; шеһитлардин бәзилириниң җанлири җәннәтләрдә әркин учуп жүриду, бәзилириниң җанлири – уларда башқиларниң қәрзи яки аманити болуп уни ада қилмиғанлиқлири сәвәплик җәннәтниң ишиги алдида тохтитилип қойилиду. Тәқвадар, яхши җанларниң җанлири җәннәтләрдә хушпурақлар арисида һөзүрлиниду, адәттики мусулман кишиләрниң җанлири өзлириниң әмәллиригә лайиқ җәннәттин орун алиду. Мусулманлардин болған асий-гунакарларниң җанлири зиминдин көтирилмигән һалити билән қалиду, куффарлар вә мунапиқларниң җанлири дозақниң әң астинқи қәвитидики һиди интайин сесиқ пурайдиған қан вә жириң деңизиға ғәрқ болиду.

ҚИЯМӘТ КҮНИДӘ БОЛИДИҒАН ИШЛАР

149. Соал: Қиямәт қандақ башлиниду?

Җавап: қиямәт– каинатта умумий йүзлүк чоң өзгиришниң йүз бериши билән башлиниду, у күндә асманниң йерилиши, юлтузларниң вә башқа планетиларниң бир-биригә урулуш нәтиҗисидә парчилинип йоқилиши, зиминниң тәврәп парчә-парчә болуп кетиши, тағларниң кукум-талқан болуп, бир дога қумға айлиниши қатарлиқ вақиәләр йүз бериду.

150. Соал: бәис дегән немә?

Җавап: бәис – қиямәт қайим болған күни Исрафил әләйһиссалам иккинчи қетимлиқ сүргә чалғандин кейин (биринчи қетимлиқ сүргә челинғанда пүтүн халайиқ өлиду) пүтүн җанлиқларниң тирилиши демәктур.

151. Соал: қиямәт күнидики тирилиш қандақ һаләттә болиду?

Җавап: қиямәт күнидики тирилиш җан һәм тән билән болиду. Бу Аллаһқа һәргизму қийин әмәс; инсанни дәсләптә йоқ йәрдин бар қилған Аллаһ мәйли униң җәсити чирип тупраққа айлинип кәткән болсун, мәйли жиртқучларға йәм болуп түгишип кәтсун, мәйли көйүп күл болуп кәтсун, мәйли титилип парчә-парчә болуп кәтсун, һәр қандақ һаләттә уни бирләштүрүп әслидики һалитигә кәлтүрүшкә әлвәттә қадирдур.

152. Соал: инсан қиямәт күнидә қандақ усул билән әслигә кәлтүрүлиду?

Җавап: қиямәт қайим болған күни қаттиқ ямғур яғиду, шу вақитта худди зираәтләр йәргә терилгән уруқтин үнүп чиққандәк, инсанниң тәркиплинишидики үч асаслиқ маддиниң биринчиси болған уруқтин инсан үнүп чиқиду.

153. Соал: һәшир дегән немә?

Җавап: һәшир – қиямәт күни инсанлар тирилгәндин кейин, уларниң қәбирлиридин қозғулуп чиқип һесап бериш мәйданиға топлиниши демәктур. Аллаһ һәшир һәққидә мундақ дәйду: «қиямәт күни тәқвадарларни мәрһәмәтлик пәрвәрдигарниң дәргаһиға иззәт билән жиғимиз, гунакарларни улар чаңқиған һалда җәһәннәмгә һайдаймиз» (*«Мәрйәм» сүриси 85-86– айәтләр*).

154. Соал: мизан дегән немә?

Җавап: мизан – қиямәт күни бәндиләрниң яхши вә яман әмәллирини тартидиған тараза демәктур. Аллаһ бу һәқтә мундақ дәйду: «қиямәт күни биз (әмәлләрни тартилидиған) адаләт та-

разисини орнитимиз, һеч адәмгә угал қилинмайду. Әгәр терик чағлиқ әмәли болсиму уни һазир қилимиз, бәндиләрниң әмәллиридин һесап елишқа биз йетәрликмиз» («*Әнбия» сүриси 47-айәт*).

155. Соал: Һесап дегән немә?

Җавап: һесап – бәндиләрни, өзлириниң қилмишлириға етирап қилдуруш үчүн, уларниң нам-әмәллири йезилған китапни уларниң қолиға берип өзлиригә оқутуш вә уларни өз қилмишлириға иқрар қилдуруш арқилиқ улардин һесап елиш демәктур. Қиямәт күнидә һәммә адәм оқушни билидиған һалға кәлтүрүлиду. Аллаһ бу һәқтә мундақ дәйду: «намә-әмәли оң тәрипидә берилгән адәмдин асан һесап елиниду. (у җәннәттики) аилисигә хошал қайтиду, намә-әмәли арқа тәрипидин берилгән адәм «вай» дәп вақирайду (йәни өлүмни арзу қилиду) дозаққа кириду» («*Иншиқақ» сүриси 7-12-айәтләр*).

156. Соал: қилмишларға иқрар қилдуруш қандақ шәкилдә болиду?

Җавап: ислам дини мукапатлаш вә җазалашта мәвқәси еник болған бир дин, чүнки яхши иш қилғанларни мукапатлаш, яман иш қилғанларни җазалаш илаһий адаләтниң тәқәззасидур. Аллаһ таала мундақ дегән: «қиямәт күнидә уларниң еғизлирини печәтливетимиз, уларниң қилмшлирини қоллири бизгә сөзләп бериду, путлири гувалиқ бериду (йәни һәр бир әзаси униңдин садир болған ишларни сөзләп бериду» («*Ясин» сүриси 65-айәт*). Бу айәт Аллаһ тааланиң қиямәт күнидики соал-сорақ қилиш усулидин хәвәр бәргән. Дуниядики сотчилар җинайәтчиләрни сотлиғанда, җинайәтчини өзиниң җинайәт фактлирини еғиз арқилиқ иқрар қилдуруп яздуруш, гувачиларни тәклип қилиш вә бар испатларниң һәммисини қоллиниш арқилиқму йәнила көп һалларда адаләтни җарий қилдуралмайду. Шуңа дуниядики сот мәһкимилири наһәқ, ялған, сахта, хата делолардин хали болалмайду.

Һалбуки, Аллаһ тааланиң соал-сорақ қилиши (сотлиши) буларға түптин охшимайду, чүнки Аллаһ таала җинайәтчиниң пүтүн әзалирини бир-бирләп сөзлитиш арқилиқ өз қилмишлирини баян қилишқа буйруйду. Аллаһ таала Қуръан кәримдә: «биз инсанни шәк-шубһисиз әң чирайлиқ шәкилдә яраттуқ» дәйду («*Тин» сүриси 4-айәт*). Аллаһ таала инсанни яратқанда, инсанларниң әзалириниму әң чирайлиқ шәкилләрдә яритип, уларниң һәр биригә мәхсус иқтидар вә вәзипиләрни тапшурған, мәсилән: көзниң вәзиписи көрүш, қулақниң вәзиписи аңлаш, бурунниң вәзиписи пураш, тилниң вәзиписи сөзләш, тәм елиш вә тетиш болуп, сәзгү иқтидари теригә берилгән. Аллаһ таала халиған вақтида, бу әзани иқтидардин мәһрум қилалайду.

Мәсилән: әмаларниң көзи, гасларниң қулиғи буниң мисали. Чүнки буларниң көзи бар туруп көрәлмәслиги, қулиғи бар туруп аңлиялмаслиғи улардин көрүш вә аңлаш иқтидарини елип ташлиғанлиқтин болиду. Аллаһ таала қиямәт күни қолни өзиниң бу дунияда қилған ишлирини сөзләшкә, путни өзиниң бу дунияда маңған йоллирини сөзләшкә, көзни өзиниң бу дунияда көргәнлирини сөзләшкә, қулақни өзиниң бу дунияда аңлиғанлириниң һәммисини сөзләшкә буйруйду; тәндики һәр бир әзани өзиниң қилмишлирини сөзләшкә буйруйду, яхшилиқму-яманлиқму бир-бирләп нәзәрдин өткүзилиду. Андин Аллаһ таала уларниң баяни вә иқрариға, таразидики өлчимигә қарап адаләтлик һөкүм чиқириду.

157. Соал: инсанниң әзалири қандақ сөзләйду?

Җавап: Аллаһ таала Қуръан кәримдә мундақ дәйду: «һәммидин үстүн пәрвәрдигариңниң намини пак дәп етиқат қилғин, у (пүтүн мәхлуқатни) яратти, (уларни) бежирим қилди, мәхлуқатқа пайдилиқ ишларни көрсәтти» («*Әъла» сүриси 1-3-айәтләр*). Бу айәтләрдә «яритиш» вә «көрситиш» тин ибарәт икки мәсилә нуқтилиқ баян қилинған; буниң мәнаси шуки, инсанниң маддий әзалирини Аллаһ таала яратқан, уларниң һәр қайсисиниң иқтидариниму Аллаһ таала бәргән вә ишләш йолини көрсәткән. Буларниң һәммиси Аллаһ тааланиң илкидә болуп, инсан тенидә әзәлдин бар һаләт әмәс.Тил сөзлийәлмәйду, амма сөзләш әсли тилда бар иқтидар әмәс; чүнки тил дегән бир мадда, маддида хаһиш, ирадә болмайду; униңдики иқтидарни Аллаһ ата қилған, мәсилән: гаччида тил болсиму сөзлийәлмигәнгә охшаш. Шуңа Аллаһ тааланиң қиямәт күнидә инсанниң тилинила әмәс, бәлки пүтүн әзалирини сөзлитидиғанлиғи әҗәплинәрлик әмәс, чүнки Аллаһ таала һәммигә қадирдур. Дуния һаятида сөзләш вәзиписи вә иқтидарини тилға әмәс, башқа бир әзаға беришкиму қадир еди, әлвәттә.

158. Соал: Аллаһ һәммини билип туруп, немә үчүн инсанларни иқрар қилдуриду?

Жавап: Аллаһ таала һәммини толуқ билип турсиму вә һәрбир адәмниң намә-әмәл китавида униң яхши вә яман пүтүн қилғанлири тәпсилий йезилған болсиму, Аллаһ таала өзиниң адалитини намайән қилиш вә инкар қилғучиларниң тиллирини бағлаш үчүн уларни қилмишлириға иқрар қилдурушни халайду. Чүнки дуния һаятида көриватимизки, инсан өзигә лайиқ болған ишларға асанлиқчә иқрар қилмайду, қилмишлирини инкар қилиду, күчиниң йетишичә қилмишлирини йошурушқа вә өзини ақлашқа тиришиду.

159. Соал: җаза дегән немә?

Жавап: җаза бәндиләрниң бу дунияда қилған яхши-яман әмәллиригә берилгән мукапат вә җазаниң елан қилиниши демәктур. Бу һәктә Аллаһ таала мундақ дәйду: «шу күндә Аллаһ уларға толуқ тегишлик җазасини бериду, улар Аллаһниң ашкарә һәқ екәнлигини билиду» («*Нур» сүриси 25-айәт*).

160. Соал: сират дегән емә?

Жавап: сират – дозақниң үстигә қоюлған көрүк болуп, барлиқ инсанлар һесап мәйданидин қайтип шу көрүкниң үстидин өтиду; җәннәткә муйәссәр болғанлар җәннәткә удул кетип қалиду, җәһәннәм дозаққа мәнсуп болғанлар көрүктин өтәлмәйду вә дозаққа чүшүп кетиду. Аллаһ бу һәктә мундақ дәйду: «силәрниң араңларда дозаққа (йәни дозақниң үстидики сиратқа) бармайдиған бирәр кишиму қалмайду. Бу пәрвәрдигариңниң өзгәрмәс һөкүмидур. Андин тәқвадарларни қутқузимиз, залимларни дозаққа тизлинип олтарған һалда қойимиз» («*Мәрйәм» сүриси 71-72-айәтләр*).

ҖӘННӘТ БИЛӘН ДОЗАҚ ВӘ УЛАРНИҢ МӘҢГҮЛҮКЛИГИ

161. Соал: дозақ қандақ җай?

Жавап: дозақ – дәһшәтлик от қайнимидин ибарәт болуп, у капирлар, мунапиқлар вә мусулманлардин болған асий-гунакарларниң бир қисми баридиған җайдур. Аллаһ бу һәктә мундақ дәйду: «әй мөмүнләр! өзәңлар вә бала-җақилириңларни инсан вә ташлар йеқилғу болидиған, рәһим қилмайдиған қаттиқ қол периштәләр муәккәл болған дозақтин сақлаңлар» («*Тәһрим» сүриси 6-айәт*).

162. Соал: җәннәт қандақ җай?

Жавап: җәннәт – бүк-барақсан, бостанлиқ, гөзәл бағчә болуп, мусулман тәқвадар затларниң мәңгүлүк қараргаһидур. Аллаһ җәннәтни тәрипләп мундақ дәйду: «тәқвадарлар һәқиқәтән бехәтәр җайда болиду, бағларда булақларниң арисида болиду, улар қелин-непиз-ипәк кийимләрни кийип, бир-биригә қаришип олтуришиду. (улар түрлүк һөрмәтләр билән) мошундақ икрам қилиниду; шәһла көзлүк һөрләрни уларға җүп қилимиз, улар җәннәттә (мәйдә еғирлишиш вә кесәлликләрдин) әмин болған хизмәтчиләрдин һәммә мевиләрни кәлтүрүшни тәләп қилиду, улар мошу дуниядики өлүмдин башқа җәннәттә һечқандақ өлүмни көрмәйду. Аллаһ уларни дозақ азавидин сақлайду, бу пәрвәрдигариңниң мәрһимитидур, бу зор мувәппәқийәттур» («*Духан» сүриси 51-57-айәтләр*).

163. Соал: җәннәт билән дозақ мәңгүлүкму?

Жавап: җәннәт билән дозақ һәр иккилиси мәңгүлүк болуп, буларниң ахирлишидиған чеки йоқтур; җәннәт билән дозақта өлүм йоқтур. Җәннәткә киргәнләр униңда мәңгүлүк қалиду, дозаққа киргән капирлар вә мунапиқларму дозақта мәңгүлүк қалиду. Амма мусулманлардин болған асий-гунакарлар дозақта гуналириға тегишлик азаплинип болғандин кейин, уларниң иманлири сәвәвидин улар дозақтин чиқирилип җәннәткә киргүзүлиду. Бу Аллаһниң пәзли вә һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламниң шапаити болиду. Аллаһ бу һәктә мундақ дәйду: «әһли китаптин вә мушриклардин капир болғанлар һәқиқәтән дозаққа кириду, дозақта мәңгү қалиду; әнә шулар мәхлуқатниң яминидур, иман ейтқан вә яхши әмәлләрни қилғанлар – әнә шулар мәхлуқатниң яхшисидур. Уларға пәрвәрдигариниң дәргаһида берилидиған мукапат (уларниң) турар җайи болған, астидин өстәңләр еқип туридиған җәннәтләрдурки, улар җәннәтләрдә мәңгү қалиду. Аллаһ улардин рази болиду, уларму Аллаһтин мәмнун болиду, буниңға пәрвәрдигаридин қорққан адәм еришиду» («*Бәййинә» сүриси 6-8-айәтләр*).

ИККИНЧИ БӨЛҮМ

ИБАДӘТ

ИБАДӘТҺӘҚҚИДӘ ҚИСҚИЧӘ ЧҮШӘНЧӘ

Кишиләр мусулман болуп, ислам диниға киргәндин кейин, уларға Аллаһ тааланиң әң авал буйруған нәрсиси ибадәттур. Ибадәт – Аллаһ таалаға болған иманини намайән қилиш вә Аллаһ таала ата қилған сан-санақсиз вә һесапсиз немәтләргә шүкүр ата қилиш йүзисидин, Аллаһ тааланиң әмригә итаәт қилған һалда, униң буйруғини орунлаш нийити билән қилиниду. Инсанниң әсли тәбиити уни йоқтин бар қилип, униңға түрлүк немәтләрни ата қилған шәпқәтлик егиси – Аллаһ таалаға шүкүр ада қилиш йүзисидин униңға ибадәт қилишни өтәшкә тегишлик тәбиий борч дәп тонуйду. Адәм әләйһиссаламниң дәвридин башлап Муһәммәд әләйһиссаламға қәдәр кәлгән пүтүн пәйғәмбәрләр вә уларниң әйни замандики үммәтлириниң һәммиси Аллаһ таалаға ибадәт қилип өткән болсиму, пәйғәмбәрләрниң заманидин кейин кәлгән инсанлар бурунқилириниң тутуп маңған һәқ йоллирини унтуп кәткәнликтин, бәзилири Аллаһ таалани унтуп қуяш, ай, от, су қатарлиқ тәбиәт күчлиригә вә кала қатарлиқ һайванларға чоқунған болса, бәзилири Аллаһ таалаға ибадәт қилишниң йоллирини унтуп кетип бутларни, инсанларни Аллаһ таалаға шерик қиливалған. Шундақ қилип инсанлар Аллаһ көрсәткән етиқат вә ибадәт системилиридин узақлишип кәткәнликтин Аллаһ тааланиң һәқ динидин айрилип қалған. Инсанлар һәқ динни унтуп, куприлиққа йүз тутқан һәр бир дәвирдә Аллаһ таала пәйғәмбәрләрни арқа-арқидин әвәтиш арқилиқ уларни һәқ динға қайтуруп турған болсиму, пәйғәмбәрләр аләмдин өткәндин кейин инсанлар йәнә қайтидин бурунқи куприлиғиға қайтип турған. Ахирида, Аллаһ тааланиң һекмити ислам динини та қиямәткичә өзгәрмәс, бузулмас вә мәңгүлүк дин қилип бәлгүләп, Муһәммәд әләйһиссаламни бу ахирқи динға ахирқи пәйғәмбәр қилип әвәтишни тәқәзза қилған. Аллаһ таала Муһәммәд әләйһиссалам арқилиқ инсанийәтни мәхлуқатларға чоқунуштин ибарәт азғунлуқниң һалакәтлиридин үзүл-кесил азат қилип, Аллаһ таалаға ибадәт қилидиған һәқиқәт Нуриға чиқиришни мәхсәт қилип ислам динини чүшәргән. Шуниңдин бери ислам дини пүтүн инсанийәт үчүн бир мәшъәл болуп чақнап кәлмәктә, бу мәшъәл та қиямәткичә өчмәйду, бу Аллаһ тааланиң вәдисидур.

ИБАДӘТ РОҺНИҢ ҒИЗАСИДУР

Инсан демәк – биз ташқиридин көрүватқан – йәйдиған, ичидиған, сөзләйдиған вә һәрикәт қилидиған маддий җисимла әмәс, бәлки инсанниң һәқиқий маһийити шундақ қиммәтлик бир җәвһәр болуп, инсан бу җәвһәрниң йүзисидин каинаттики пүтүн мәхлуқатларниң әң шәрәплиги вә уларниң ғоҗайини болушқа лайиқ болған. Бу җәвһәр болсиму, инсандики роһтур. Аллаһ таалаға ибадәт қилиш арқилиқ бу роһниң мәнивий ғизаси толуқлиниду. Дуния һаяти өткүнчи һаят болуп, дунияға кәлгән һәр бир инсан мәлум бир вақиттин кейин бу дуниядин айрилип ахирәт һаятиға қәдәм басиду. Аллаһ инсанларни әң чирайлиқ шәкилдә яритип, униңға түрлүк назу-немәтләрни ата қилип, бу дуниядики пүтүн можудатни униң хизмитигә селип берип, уни шунчә һөрмәтлик қилғанниң бәдилигә инсанлардин Аллаһни улуқлап, пәқәт униң өзигила ибадәт қилишни тәләп қилиду. Инсанлар ахирәт һаятиға барғанда, бу дунияда қандақ яшиған болса, униң нәтиҗисини чоқум көриду – яхшилар мукапатини, яманлар җазасини көриду. Бу дуния Аллаһниң әмригә уйғун һалда яшап, униң буйруғанлирини орунлап тосиғанлиридин

йениш вә инсанларға пайдилиқ ишларни қилиш арқилиқ өмрини ибадәт билән өткүзгәнләр ахирәттә есил җәннәтләргәеришкинидәк, буниң әксичә иш көрүп Аллаһ тааладин вә униңға ибадәт қилиштин жирақ һалда, башқа җанлиқларға охшаш яшап өмрини түгәткәнләр дозақ азавиға дучар болиду.

ИБАДӘТ ВӘ УНИҢ ҚОБУЛ БОЛУШ ШӘРТЛИРИ

164. Соал: ибадәтниң маһийити немә?

Җавап: ибадәтниң һәқиқий маһийити – Аллаһ таалаға әң кәмтәрлик вә әң сәмимий муһәббәт һәм ихлас билән итаәт қилиш демәктур.

165. Соал: ибадәтниң иман билән қандақ мунасивити бар?

Җавап: иман ибадәтниң қобул болуши үчүн шәрттур; имансиз кишиниң қилған ибадитини Аллаһ таала қобул қилмайду, ибадәт иманниң намайәндисидур. Амма динимизда ишинип иман ейтишқа буйрулған етиқат мәсилилиридин бирәрсигә инкар қилмиған, пәқәт һорунлуқ вә башқиму сәвәпләр түпәйли ибадәтләрни орунлимиған адәм гунакар болсиму, мусулманлиқтин чиқип капир болуп кәтмәйду.

ИСЛАМ ДИНИНИҢ АСАСЛИҚ ИБАДӘТЛИРИ

166. Соал: ислам дининиң асасини тәшкил қилидиған ибадәтләр қайсилар?

Җавап: ислам дининиң асасини тәшкил қилидиған ибадәтләр бәш болуп улар төвәндикичә:

1) Аллаһ тааладин башқа итаәт вә ибадәт қилинишқа һәқлиқ болған илаһ йоқ екәнлигигә, Муһәммәд әләйһиссалам Аллаһ таала тәрипидин әвәтилгән пәйғәмбәр екәнлигигә чин ишинип етиқат қилиш вә шундақ гувалиқ бериш (йәни иманини елан қилиш).

2) һәр күни бәш вақ намазни ислам динида көрситилгән бойичә ада қилиш.

3) мал-мүлки закат бериш миқдариға йәтсә, һәр жили бир қетим закат айриш.

4) һәр жили бир ай рамизан розисини тутуш.

5) ихтисади йетәрлик болуп, қудрити йәткән кишиниң өмри ичидә бир қетим Бәйтуллаһни һәж қилиши.

Мәлумки жуқурирқилар асаслиқ мәшһур ибадәтләр болуп, ибадәтләр булар биләнла чәклинип қалмайду, ибадәтниң түрлири көптур.

167. Соал: әмәл-ибадәт қилиштин мәхсәт немә?

Җавап: әмәл-ибадәт қилиштин мәхсәт – һәр ким өзиниң мусулманлиқ борчини ада қилиш арқлиқ Аллаһ тааланиң разилиғиға еришиш вә өзини ибадәтләр сайисида ислаһ қилип, пәзиләтлик инсанлардин болуштур. Чүнки әмәл-ибадәт өзи ғайә әмәс бәлки инсанларни яхшилиқларға вә есил пәзиләтләргә ериштүрүшниң васитисидур.

168. Соал: Аллаһқа қандақ ибадәт қилиш керәк?

Җавап: Аллаһ өзи буйруған вә униң Муһәммәд әләйһиссалам қилип көрсәткән бойичә ибадәт қилиш керәк. Аллаһ бу һәқтә мундақ дәйду: «әй мөмүнләр! Аллаһқа итаәт қилиңлар, пәйғәмбәрләргә итаәт қилиңлар, әмәлиңларни (купри, нифақ вә рия билән) бекар қиливәтмәңлар» («*Муһәммәд» сүриси 33-айәт*). Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дәйду: «кимки әмәлини бизниң динимизда көрситилгән бойичә қилмайдикән, униң қилған әмәллири бекардур» [имам Бухарий вә Муслим ривайити].

ИБАДӘТНИҢ ҚОБУЛ БОЛУШ ПРИНЦИПИ

169. Соал: қандақ қилинған ибадәт қобул болиду?

Җавап: ислам динида һәр қандақ бир әмәл-ибадәтниң Аллаһниң дәргаһида қобул болушиниң икки асаслиқ шәрти бар, улар төвәндикичә:

1) әмәл-ибадәтни пәқәт Аллаһ тааланиң разилиғиға еришиштин ибарәт халис нийәт биләнла қилиш. Аллаһ таала үчүн қилинмастин, башқа қандақла бир ғәрәз билән қилинған һәр қандақ әмәл-ибадәт бекардур.

2) әмәл-ибадәтләрни Аллаһ вә униң пәйғәмбири көрсәткән бойичә қилиш. Қуръан кәрим вә сәһиһ һәдисләрдә үгитилгән усул вә қаидиләргә уйғун кәлмигән һәр қандақ әмәл-ибадәт бекардур.

ИБАДӘТНИҢ ҚОБУЛ БОЛУШИ ҮЧҮН ЗӨРҮР БОЛҒАН АМИЛЛАР

170. Соал: ибадәт вақтида тәләп қилинидиған ишлар қайсилар?

Җавап: ибадәт вақтида тәләп қилинидиған асаслиқ ишлар: ибадәтни Аллаһқа чин ихлас билән йүзләнгән һалда, Аллаһқа болған чин муһәббәт вә сөйгү билән униң алдида өзини наһайити төвән тутуп, еһсан тәриқәсидә орунлаштин ибарәттур.

171. Соал: еһсан дегән немә?

Җавап: еһсан – һәр қандақ бир ишни жүрәктин берилип, қетирқинип орунлаш дегәнлик болуп, әмәл-ибадәтләрдики еһсан худди Аллаһни көрүп турғандак һис-туйғу билән туруштур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «еһсан – худди сән Аллаһни көрүп турғандәк ибадәт қилишиңдур, гәрчә сән Аллаһни көрмисәңму, Аллаһ сени көрүп туриду» [имам Муслим ривайити].

172. Соал: ихлас дегән немә?

Җавап: ихлас – һәр қандақ бир әмәл-ибадәтни рия (кишиләргә көрситиш) үчүн әмәс, бәлки пәқәт Аллаһ разилиғиға еришиш нийитидә, Аллаһ үчүн халис қилиш дегәнлик болуп, худди «сахта пул банкида өтмигәнгә охшаш, ихлассиз әмәл-ибадәтләрму Аллаһ тааланиң дәргаһида қобул болмайду» (мәрһум устаз Муһәммәд Ғәзалийниң «Мусулманниң Әқидиси» намлиқ әсәридин).

173. Соал: нийәт дегән немә?

Җавап: нийәт – дилдики мәхсәт демәктур, әмәлләрниң Аллаһниң дәргаһида қобул болуши яки рәт қилиниши пәқәт нийәтләргә бағлиқтур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дәйду: «әмәлләрниң қобул болуши пәқәт нийәтләргә бағлиқтур, һәр қандақ киши өзиниң нийәт қилған нәрсисигә еришиду» [имам Бухарий вә Муслим ривайити].

ИБАДӘТ ӨЗ ИЧИГӘ АЛИДИҒАН ИШЛАР

174. Соал: ибадәт немиләрни өз ичигә алиду?

Җавап: Аллаһ таала вә униң пәйғәмбири буйруған яки очуқ буйрумиған болсиму, қилса Аллаһ таала рази болидиған ишларниң һәммиси ибадәт қатариға кириду.Улар қисқичә, намаз оқуш, закат бериш, роза тутуш, һәж-өмрә қилиш, әдәп-әхлақлиқ болуш, тоғра вә раст сөзләш, аманәтни ада қилиш, илим үгиниш, ата-анисиға яхшилиқ қилиш, уруқ-туққанлириға силә-рәһим қилиш, вәдигә вапа қилиш, башқиларни яхшилиқларға буйруш, яманлиқлардин тосуш, һалал рисқ үчүн ишләш, пәрзәнтлирини яхши тәрбийиләш, Аллаһ йолида җиһат қилиш, хошниларға, пекирларға, житимларға, мусапирларға яхшилиқ қилиш, һайванларға рәһим қилиш, Қуръан оқуш, Аллаһқа дуа қилиш вә униң пәйғәмбиригә муһәббәт, ихлас қилиш, Аллаһ тааланиң азавидин қорқуш, рәһмитидин үмүт күтүш, униңға тәвәккүл қилип йөлиниш, униңдин ярдәм сораш, бала-қазаларға сәвир қилиш, униң немәтлиригә шүкүр қилиш вә башқилар. (Шәйхул ислам ибни Тәймийәниң «Әл әбудийәт» намлиқ әсәри 2-бәт). Мундин башқа нийәтниң Аллаһниң разилиғини көзләштин ибарәт – дурус болуши шәрти мусулман адәмниң адәттики дуния ишлириму ибадәт қатариға киривериду.

ИБАДӘТЛӘРНИҢ ТҮРЛИНИШИ

175. Соал: ислам динида қанчә түрлүк ибадәт бар?

Җавап: ислам динида буйрулған ибадәтләр җисманий, ихтисадий вә һәм җисманий һәм ихтисадий ибадәтләр дәп үчкә бөлүниду.

176. Соал: җисманий ибадәт дегән немә?

Җавап: җисманий ибадәтләр тәнниң һәрикити билән қилинидиған ибадәтләр болуп, намаз оқуш, роза тутуш, ата-анининиң хизмитини қилиш, Аллаһ йолида җиһат қилиш, һалал рисқ тепиш үчүн тиришип ишләш, аҗизларниң ишлирини қилип бериш вә башқилар.

177. Соал: ихтисадий ибадәтләр дегән немә?

Җавап: ихтисадий ибадәтләр пул-мал сәрип қилиш билән орунлинидиған ибадәтләр болуп, закат, сәдиқә бериш, питир сәдиқисини ада қилиш, Аллаһниң йолиға пул-мал сәрип қилиш, пеқирларға, житимләргә хәйир-еһсан қилиш вә башқилар.

178. Соал: җисманий һәм ихтисадий ибадәтләр қайсилар?

Җавап: җисманий һәм ихтисадий ибадәтләр пул-мал сәрип қилиш һәм тәнниң һәрикити билән орунлинидиған ибадәтләр болуп, һәҗ, өмрә қилиш, билим елиш вә яхши иш қилиш йолида пул чиқим қилип сәпәр қилиш вә башқилар.

ИБАДӘТ ҚИЛИШ ЙОЛЛИРИ

179. Соал: ибадәт қилишниң йоллири қайсилар?

Җавап: ибадәт қилишниң йоллири интайин көп вә кәңдур, уларниң бәзиси төвәндикичә:

1) тәпәккүр билән ибадәт қилиш.

Асман вә зиминдики Аллаһниң мәхлуқатлири, инсанниң өз затидики Аллаһниң камали қудрәтлирини көрситидиған аламәтләр үстидә пикир жүргүзүп мулаһизә қилиш арқилиқ Аллаһниң камали қудрәтлири вә гөзәл сәнъәтлирини тонуш тәпәккүр билән ибадәт қилғанлиқтур. Қуръан кәримдә тәпәккүр қилиш вә әқилни ишлитишкә чақирған айәтләр интайин көп. «зиминда вә өзәңларда Аллаһқа чин етиқат қилидиғанлар үчүн (Аллаһниң бирлигини вә қудритини көрситидиған) Нурғун аламәтләр бар (буни) көрмәмсиләр» (*«Зарият» сүриси 20-21-айәтләр*).

2) қәлб билән ибадәт қилиш.

Қәлб билән ибадәт қилиш һиссийят вә туйғулар билән болиду. Аллаһ вә униң пәйғәмбирини сөйүш, ихлас қилиш, Аллаһқа тәқвалиқ қилиш, ғәзивигә учраштин сақлиниш, униң һөкүмигә вә тәхсиматиға рази болуш, немәтлиригә шүкүр қилиш, униңға тәвәккүл қилиш, бала-қазаға сәвир қилиш қатарлиқларниң һәммиси қәлбниң ибадәтлиридиндур.

3) тил билән ибадәт қилиш.

Тил билән ибадәт қилиш – Қуръан оқуш, Аллаһни мәдһийләп униңға һәмду-сана ейтиш, зикир-тәсбиһ (Аллаһниң нуқсанлардин пак екәнлигини) ейтиш, дуа қилиш, тәгбир (Аллаһниң улуқлиғини сөзләш), тәһлил (Аллаһтин башқа һәқиқий илаһ йоқ, униң шериги һәм йоқ екәнлигини) җакалаш билән болиду. Аллаһ таала бу һәқтә мундақ дәйду: «әй мөмүнләр! Аллаһни көп яд қилиңлар, униңға әтигән-ахшамда тәсбиһ ейтиңлар» (*«Әһзап» сүриси 41-42-айәтләр*).

4) тән билән ибадәт қилиш.

Тән билән ибадәт қилиш – тәнниң һәрикити вә нәпсиниң ләззәтлиридин вақитлиқ ваз кечиш арқилиқ болиду, мәсилән: рамизанда роза тутқанда нәпсиниң һәвәслиридин ваз кәчкәнгә, намаз оқуғанда пүтүн бәдәнниң иштирак қилғиниға вә һәҗ қилғанда тәнниң йол вә иссиқ азавиға бәрдашлиқ бәргинигә охшаш ибадәтләрдур.

5) пул-мал билән ибадәт қилиш.

Пул-мал билән ибадәт қилиш – Закат, сәдиқә бериш, һаҗәтмәнләргә хәйир-еһсан қилиш, илим тәһсил қилиш вә һәҗ, өмрә үчүн пул-мал сәрип қилиш билән болидиған ибадәттур.

6) җанни пида қилиш билән ибадәт қилиш.

Җанни пида қилиш билән ибадәт қилиш – Аллаһниң йолида җиһат қилиш, ислам дәвитини тәшвиқ қилиш вә һәқиқәтни қоғдаш йолида җанни пида қилиш билән болиду. Аллаһ бу һәқтә мундақ дәйду: «шубһисизки, һәқиқий мөмүнләр Аллаһқа вә униң пәйғәмбиригә иман кәлтүргән, андин (иманида) шәк кәлтүрмигән, маллири билән, җанлири билән Аллаһниң йолида җиһат қилғанлардур, әнә шулар (иман давасида) растчиллардур» (*«Һуҗурат» сүриси 15-айәт*).

7) Вәтәндин айрилиш билән ибадәт қилиш.

Вәтәндин айрилиш билән ибадәт қилиш – җиһат, һәҗ-өмрә вә илим тәһсил қилиш йолида Вәтәндин айрилиш дегәнликтур. Бу һәқтә Аллаһ тааланиң: «уларниң (йәни мусулманларниң) ичидики һәр бир җамаәдин йәнә бир түркүми диний алимлар болуп, улар қовминиң қешиға қайтқандин кейин, қовминиң Аллаһниң тәқва бәндилиридин болуши үчүн, уларни агаһландуруш мәхситидә немишкә (илим тәһсил қилишқа) чиқмиди» дегән сөзи бу мәнани ипадиләйду. (*«Тәвбә» сүриси 122-айәт*). (Доктор Йүсүп әл Қәрдавийниң «Исламда ибадәт» намлиқ китавидин).

180. Соал: қандақ кишиләр ибадәтләрни орунлаш вәзиписини үстигә алған болиду?

Җавап: ибадәтләрни орунлашқа салаһийәтлик болған кишиләрла ибадәтләрни орунлаш вәзиписини үстигә алған болиду.

181. Соал: ибадәтләрни орунлашқа салаһийәтлик болушниң шәртлири қайсилар?

Җавап: ибадәтләрни орунлашқа салаһийәтлик болушниң шәрти үч болуп, улар:

1) мусулман болуш.

2) әқли җайида болуш.

3) балағәткә йәткән болуш.

БАЛИЛАРНИҢ БАЛАҒӘТКӘ ЙЕТИШИ ВӘ УНИҢ АЛАМӘТЛИРИ

182. Соал: балилар қачан балағәткә йетиду вә совап-гуналири қачандин йезилишқа башлайду?

Җавап: қизлар 9 яш, оғуллар 12 яштин башлап балағәткә йетишкә қәдәм басиду; қиз-оғулларниң балағәткә йетишиниң ахирқи пәллиси 15 яш болуп, улар 15 яшқа толуштин бурун уларда балағәткә йәткәнликниң аламәтлири көрүлсә, көрүрлгән шу күндин башлап уларниң ибадәтләрни орунлаш борчи башлиниду вә қилған яхши-яман ишлири үчүн совап вә гунлар йезилишқа башлайду. Әгәр улар 15 яшқа тошқандин кейинму уларда балағәткә йәткәнликниң аламәтлиридин һечбири көрүлмисә, улар 15 яшқа киргән күнидин башлапла балағәткә йәткән болуп һесаплиниду.

183. Соал: қиз вә оғулларниң балағәткә йәткәнлигиниң аламәтлири қайсилар?

Җавап: қизларниң балағәткә йәткәнлигиниң аламити улардин аяллароға охшаш айлиқ адәтниң келишкә башлиши (һәйз көрүши), оғулларниң иһтилам болуши (сперминиң шәһвәт билән етилип чиқиши) дур.

ШӘРИӘТ ИСТИЛАҺЛИРИ (АТАЛҒУЛИРИ) ВӘ УЛАРНИҢ МӘНАСИ

184. Соал: билиш зөрүр болған шәриәт истилаһлири (аталғулири) қайсилар?

Җавап: ибадәткә салаһийәтлик болған һәр қандақ кишиниң билиши зөрүр болған шәриәт истилаһлири Һәнәфий мәзһипигә көрә 7 болуп, улар: пәриз, ваҗип, сүннәт, һарам, мәкруһ Тәһрими, мәкруһ тәнзиһи вә мубаһтур.

ПӘРИЗ

185. Соал: пәриз дегән немә?

Җавап: пәриз – униң буйрулғанлиғи Қуръан кәрим вә мутәватир (растинла Муһәммәд әләйһиссаламдин кәлгәнлиги бир топ җамаәт тәрипидин бир хил ибарә билән ривайәт қилинип,

шубһисиз дәрижидә испатланған) һәдисләрниң еник вә кәскин дәлиллири билән бәкитилгән әмәлләр демәктур. Мәсилән: Қуръан кәримниң дәлиллири билән бәкитилгән бәш вақ намаз, закат, роза вә һәж қатарлиқларға, мутәватир һәдисләрниң дәлиллири билән бәкитилгән намазда Қуръан оқуш вә башқиларға охшаш әмәлләр.

186. Соал: пәризниң һөкүми немә?

Жавап: пәризниң һөкүми: уни орунлаш зөрүрдур, орунлиған киши совап тапиду, униңға әһмийәт бәрмигәнликтин орунлимиған киши Аллаһ тааланиң алдида қаттиқ гункар болиду вә өзини ахирәтниң азавиға тутқан болиду, униң пәриз екәнлигигә инкар қилған киши капир болиду.

187. Соал: пәриз қанчә түрлүк болиду?

Жавап: пәриз икки түрлүк болиду: уларниң бири, пәриз әйн, йәнә бири пәриз купайидур.

188. Соал: пәриз әйн дегән немә?

Жавап: Пәриз әйн – мусулманлардин һәр бир шәхсниң беваситә өзи орунлишиға буйрулған пәриз демәктур, мәсилән: бәш вақ намаз, һарам вә яман ишлардин жирақ болушқа охшаш һәр бир шәхсниң өзигә буйрулған әмәллардур; пәриз әйн дәп аталған әмәлләр башқиларниң орунлап қоюши билән ада болмайду.

189. Соал: пәриз купайә дегән немә?

Жавап: пәриз купайә – умумий мусулманларниң үстигә буйрулған пәриздур. Мәсилән: Аллаһ йолида жиһат қилиш, кишиләргә нәсиһәт қилиш, уларни яхши ишларға буйруп яман ишлардин тосуш, диний илим яки пән-техника саһалиридин қайсибиридә мутәхәсис болуш, жиназа намизиға қатнишиш қатарлиқларға охшаш әмәллардур. Пәриз купайә әмәллирини мусулманлар аммисидин бир түркүм кишиләрниң орунлиши билән орунлимиғанларниң үстидики бу пәризни орунлаш борчи ижра қилиниду. Әгәр мусулманлардин һечбирси бу пәризни орунлимиған болса, пүтүн мусулман аммиси гунакар болиду вә тәрк қилинған бу пәриз үчүн һәммиси жавапкәрликкә тартилиду.

190. Соал: пәриз купайә болған ишлар пәриз әйнгә айлинамду?

Жавап: пәриз купайә болған ишлар гайида пәриз әйнгә айлинип қалиду, мәсилән: мәлум бир мәһәллидә яки бирәр шәһәрдә бир кишидин башқа динниң әһкамлирини билидиған адәм чиқмиса, хәлиққә вәз-нәсиһәт қилип, уларни тоғра йолға чақириш шу адәмниң үстигә пәриз әйн болуп бәлгүлиниду, шуниңдәк, бирәр илим саһасида оқуп мутәхәсис болуш адәттә пәриз купайә болуп, мәлум бир илим саһасида оқушқа талланғанлар үчүн шу саһада оқуп мутәхәсис болуш пәриз әйнгә айлиниду; шуниңдәк, мусулманларниң мәмликәтлиридин биригә дүшмән бесип киргән вақитта, пүтүн мусулманларниң жиһат сәпәрвәрлигигә атлиниши пәриз әйнгә айлиниду.

ВАЖИП

191. Соал: важип дегән немә?

Жавап: важип – буйрулғанлири Қуръан кәрим дәлиллири билән испатланған болсиму, шу мәсилигә нисбәтән далалити кәскин болмиған айәтләр вә ғәйри мутәватир (Муһәммәд әләйһиссаламдин кәлгәнлиги бир яки икки саһабә тәрипидин ривайәт қилинғанлиғи сәвәплик, кәскин дәлил-испатлар қатаридин орун алмиған) питир сәдиқиси, һейт намазлири, витир намизи қатарлиқлар.

192. Соал: важипниң һөкүми немә?

Жавап: важипни орунлаш худди пәризгә охшаш зөрүрдур, важип әмәлләрни орунлиған киши совап тапиду, уни тәрк әткән киши пәризни тәрк әткәнниң гунайидин бир дәрижә төвән гунакар болиду; важипқа инкар қилған киши капир болмайду, бәлки қаттиқ гунакар болиду.

СҮННӘТ

193. Соал: сүннәт дегән немә?

Җавап: пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламниң сөзлири, иш-паалийәтлири, әмәл-ибадәтлири вә башқилардин садир болған ишлардин шәриәткә уйғун келидиғанлирини мувапиқ көргәнлири демәктур. Сүннәтниң фиқһидики мәнаси пәйғәмбәр әләйһиссалам пәриз, важип әмәлләрниң сиртида қилған вә бизниму қилишқа тәвсийә қилған әмәл-ибадәтләрдур, мәсилән: бәш вақ намазниң сүннәтлирини оқуш, таһарәт алғанда мисвак қоллинишқа охшиған әмәлләр.

194. Соал: сүннәт қанчә түрлүк болиду?

Җавап: сүннәт икки түрлүк болиду, уларниң бири, тәкитлик сүннәт, йәнә бири тәкитсиз сүннәттур.

195. Соал: тәкитлик сүннәт дегән немә?

Җавап: тәкитлик сүннәт – пәйғәмбәр әләйһисслам һемишәм орунлашқа адәтләнгән өзрисиз қәтъий тәрк әтмигән әмәлләр демәктур, мәсилән: бәш вақ намазниң сүннәтлирини оқуш, таһарәттә мисвак қоллинишқа охшаш әмәлләрдур; тәкитлик сүннәт болған әмәлләрни орунлиған киши совапқа еришиду, тәрк әткән киши гунакар болмайду, бирақ Аллаһниң кайишиға учраш ховупи бар.

196. Соал: тәкитсиз сүннәт дегән немә

Җавап: тәкитсиз сүннәт – пәйғәмбәр әләйһиссалам орунлашқа адәтләнмигән болуп, гайида орунлиған, гайида өзрисиз тәрк әткән әмәлләр демәктур, мәсилән: әсир намизиниң пәризидин бурунқи төрт рәкәт сүннәтни оқушқа охшаш әмәлләр. Тәкитсиз сүннәт «мустәһәб» дәп атилиду, тәкитсиз сүннәт болған әмәлләрни орунлиған киши совапқа еришиду, тәрк әткән киши гунакар болмайду. Аллаһ тааланиң кайишиғиму учримайду.

ҺАРАМ

197. Соал: һарам дегән немә?

Җавап: Һарам – униң қәтъий түрдә мәнъий қилинғанлиғи Қуръан кәрим вә мутәватир һәдисләрниң дәлиллири билән шубһисиз вә кәскин һалда испатланған ишлар демәктур, Мәсилән: зина қилиш, һарақ ичиш, өсүм йейиш қатарлиқларға охшаш гуналар вә башқиларниң содисиниң үстигә сода қилиш (йәни башқиларниң содисини бузуш), башқа бири некаланмақчи болған аялға у ваз кәчмәстин некалинивелиш қатарлиқ һәқсизлиқләр һарамдур.

198. Соал: һарамниң һөкүми немә?

Җавап: һарам қилған ишларни қилған киши қаттиқ гунакар болиду, Тәвбә қилип қайтмиса дозақниң азавиға дучар болиду; һарам ишларни тәрк әткән киши совапқа еришиду, һарамни һалал саниған киши капир болиду.

МӘКРУҺ ТӘҺРИМИ

199. Соал: мәкруһ Тәһрими дегән немә?

Җавап: мәкруһ – яқтурулмиған иш дегәнлик болуп, мәкруһ Тәһрими мәнъий қилинғанлиғи ғәйри мутәватир һәдисләр арқилиқ испатланған ишлар демәктур. Мәкруһ Тәһрими һарам тәрәпкә еһтимали күчлүкрәк болған ишлардур, мәсилән: таһарәт алғанда суни Исрап қилиш яки нормидин аз қоллиниш, намазда турғанда көзини жумувелиш яки уяқ-буяққа қараш қатарлиқларға охшаш ишлар. Мәкруһ Тәһримини ишлигән киши һарамни ишлигәндин бир дәриҗә төвәнрәк гунакар болиду, уни тәрк әткән киши совапқа еришиду; мәкруһ Тәһримини һалал саниған киши капир болмайду, бәлки гунакар болиду.

МӘКРУҺ ТӘНЗИҺИ

200. Соал: мәкруһ тәнзиһи дегән немә?

Жавап: мәкруһ тәнзиһи – мәнъий қилинғанлиғи ғәйри мутәватир һәдисләр билән бәкитилгән ишлар демәктур, мәкруһ тәнзиһи һалал тәрәпкә еһтимали күчлүкрәк болған ишлардур, мәсилән: аммивий сорунларға вә мечитләргә берип туридиған кишиләрниң хам самсақ вә хам пиязға охшаш һид-буйи йеқимсиз нәрсиләрни истимал қилғиниға охшаш ишлар. Мәкруһ тәнзиһини ишлигән киши гунакар болмайду, амма уни тәрк етиш әвзәлдур.

МУБАҺ

201. Соал: мубаһ дегән немә?

Жавап: мубаһ – уни қилиш яки тәрк етиш һәр кишиниң өз ихтиярийға тапшурулған ишлар демәктур, мәсилән: йейиш-ичиш, олтуруш-қопушларға охшаш ихтиярийй ишлар.

202. Соал: мубаһниң һөкүми немә?

Жавап: мубаһ болған ишларни ишләш яки тәрк етиш һечқандақ гуна яки совап болмайду.

МУБАҺ ИШЛАРНИҢ ИБАДӘТ ҚАТАРИҒА ӨТҮШИ

203. Соал: қандақ қилғанда мубаһ ишларни ибадәт қатариға өткүзгили болиду?

Жавап: мубаһ ишларни яхши нийәт билән ибадәт қатариға өткүзгили болиду, мәсилән: Аллаһ тааланиң буйруғанлирини орунлаш вә ибадәтләрдә паалийәтчан болуш нийити билән йейиш вә ичиш, меңини яхши дәм алдуруш арқилиқ Аллаһ тааланиң әмирлирини техиму яхши орунлаш нийити билән ухлаш вә тән сақлиқни сақлаш арқилиқ шәриәт көрсәтмилирини яхши орунлаш нийити билән тән һәрикәт қилиш қатарлиқ ишларниң һәммиси ибадәткә ятиду вә бу ишларға Аллаһ таала өз пәзлидин чоқум ибадәт совавини бериду.

ШӘРИӘТ ИСТИЛАҺЛИРИНИҢ ИБАДӘТ БИЛӘН БОЛҒАН МУНАСИВИТИ

204. Соал: шәриәт истилаһлириниң әмәл-ибадәтләр билән болған мунасивити немә?

Жавап: жуқурқи шәриәт истилаһлириниң әмәл-ибадәтләр билән болған мунасивити төвәндикидәк ипадилиниду:

1) һәр қандақ әмәл-ибадәтләрдики пәриз исмини алған ишлардин бирәрси қәс

тән яки сәвәнлик (унтуп қалғанлиқ яки билмигәнлик) билән тәрк қилинса яки нуқсан билән қилинса, шу әмәл-ибадәтләр бузулған болиду, уни қайтидин орунлашқа тоғра келиду, мәсилән: намазниң пәризлиридин болған паалийәтләрдин руку яки сәждиләрдин бирәрсиниң тәрк қилиниши билән намазниң инавәтсиз болғиниға охшаш.

2) һәр қандақ әмәл-ибадәтләрдики важип исмини алған ишлардин бирәрси тәрк қилинса, бу әмәл-ибадәтләр бузулмайду, инавәтсизму болмайду, амма важипни қәстән тәрк әткән кишиниң ибадити бузулиду; мәсилән: икки рәкәттин көп намазларниң иккинчи рәкитидин кейинки олтурушни сәвәнликтин тәрк әткән кишиниң намазниң ахирида сәждә сәһвә қилиши билән намизи толуқланғанға охшаш. Амма важипни қәстән тәрк әткәнликниң мисали: намазниң важиплиридин болған һәр рәкәттә фатиһә сүрисини оқушниң қәстән тәрк қилиниши билән намазларниң бузулғини вә инавәтсиз болғиниға охшаш.

3) һәр қандақ әмәл-ибадәтләрдики сүннәт намини алған ишлардин бирәрсиниң яки һәммисиниң қәстән яки сәвәнликтин тәрк қилиниши билән шу әмәл-ибадәтләр бузулмайду вә нуқсан биләнму

сүпәтләнмәйду; мәсилән намазниң сүннәтлиридин болған һәр рәкәтниң бешида бисмиллаһ дейишниң тәрк қилиниши билән намазниң нуқсанлиқ билән сүпәтләнмигинигә охшаш.

4) һәр қандақ әмәл-ибадәтләрдики мәкруһ дейилгән ишлардин бирәрсини яки бирдин көпини садир қилиш билән шу әмәл-ибадәтләрниң дуруслиғиға тәсир йәткүзмәйду, мәсилән: пәриз намазларда биринчи рәкәткә оқуған «Фатиһә» сүрисидин башқа сүриниң өзини өзрисиз һалда, иккинчи рәкәткә оқуш мәкруһтур. Амма униң билән намазниң сүпитигә вә қобул болушиға қәтъий тәсир йәтмәйду, чүнки «мәкруһ» ниң мәнаси – жуқурида ейтилғандәк яқтурулмиған иш дегәнлик болуп, ибадәтни бузмайду, сүпитигиму тәсир көрситәлмәйду.

5) шәрт – бир әмәлниң әмәлгә ешиши үчүн можут болуши шәрт қилинған, амма шу әмәлниң маһийитидин саналмайдиған нәрсә демәктур, мәсилән: таһарәт елиш намазниң шәртидур, таһарәт алмиса намаз оқуғили болмайду, бирақ таһарәт намазниң қатаридин саналмайду.

6) жаиз – дурус йәни қилса болиду, дегәнликтур, мәсилән: намаз оқуйдиған жайда нижасәт болса, уни тазилап, әсирини йоқитиш арқилиқ бу жайда намаз оқуш жаиз дегәнлик «дурус» дегәнликтур.

7) әһкам – һөкүмниң көплүк шәкли болуп, ислам дининиң бәлгүлинимилирини ипадиләйду. Шәриәт әһкамлири дегәнлик динниң бәлгүлимилири дегәнликтүр, мәсилән: бәш вақ намаз оқушниң һөкүми пәриздур, дегәнгә охшаш.

ПАКИЗЛИҚ ВӘ УНИҢҒА МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

205. Соал: ислам динида пакизлиқниң қандақ әһмийити бар?

Жавап: ислам дини паклиқ вә пакизлиқ үстигә қурулған бир дин болуп, мусулманлар VI әсирдики чағлардин бери тазилиққа әң зор әһмийәт берип кәлгән хәлиқтур, чүнки мәнивий кирлардин тазилиниш иманниң тәләплиридин бири болғинидәк, һиссий паклиқ бәзи ибадәтләрни орунлашниң алдинқи шәрти қилинған; ислам пәйғәмбири Муһәммәд әләйһиссалам: «пакизлиқ иманниң йеримидур» дәп көрсәткән [имам Муслим ривайити].

206. Соал: пакизлиқ қанчә түрлүк болиду?

Жавап: пакизлиқ икки түрлүк болиду: бири, ташқи пакизлиқ, йәнә бири ички пакизлиқ.

207. Соал: ташқи пакизлиқ дегән немә?

Жавап: ташқи пакизлиқ дегинимиз – бәдәнниң, кийимниң, йемәк-ичмәк вә намаз оқуйдиған жайниң паскинилиқ вә кирләрдин пакиз болуши демәктур.

208. Соал: ички пакизлиқ дегән немә?

Жавап: ички пакизлиқ дегинимиз – нәпсиниң вә қәлбниң яман ғәрәз вә начар әхлақлардин пак болуши демәктур; ислам дини мусулманларни һәр икки пакизлиққа буйриған.

209. Соал: ташқи пакизлиққа буйрулушниң һекмити немә?

Жавап: ислам дининиң паклиққа вә пакизлиққа әһмийәт берип, мусулманларни тазилиққа вә пакизлиққа буйрушида, инсан тән сақлиғиға вә мәнивийитигә интайин пайдилиқ болған Нурғунлиған алий мәхсәтләр ғайә қилинған. Су билән паклиниш бәдәндики йеқимсиз һидларни йоқитиду, паалийәтчанлиғини ашуриду, ибадәт вә дуниялиқ ишлар үчүн инсанниң һиммитини, жошқунлиғини йеңилайду. Шуңа ислам дини мусулманларни паклиққа буйруп, уларға тазилиқни, пакизлиқни пәриз қилди вә көплигән ибадәтләр үчүн паклиқни шәрт қилди.

210. Соал: ички пакизлиққа буйрулушниң һекмити немә?

Жавап: инсанниң ташқи әзалириниң пакиз болғининиң сиртида, униң қәлби билән нәпсидин ибарәт ички даниясиниңму өзини чоң тутуш, көрәлмәслик, дүшмәнлик, өчлүк-адавәт вә башқа сәлбий әхлақлардин пак-пакиз болған һалда, бир пүтүн паклиқ ичидә, Аллаһтталаниң һозуриға йүзлиниши арқилиқ Аллаһ тааланиң немитигә вә рәһмитигә еришиши үчүн ислам дини мусулманларни ички вә ташқи паклиқларға әмир қилған.

211. Соал: паскинилиқлардин вә кирләрдин немә билән паклиниш керәк?

Жавап: һәр қандақ кир вә паскинилиқлардин су билән жуюп паклиниш керәк, чүнки паклиғучи

маддиларниң әң яхшиси судур; су әслидики өз тәбиитини йоқитип қоюши биләнла паклаш хусусийитини йоқатқан болиду.

ПАКЛИНИШҚА БОЛИДИҒАН СУЛАРНИҢ ТҮРЛИРИ

212. Соал: қанчә түрлүк су бар?

Жавап: су төрт түрлүк болуп, улар төвәндикичә:

1) һеч нәрсә арилашмиған тәбиий су; мундақ су мутләқ пактур вә паклаш характеригә егә судур. Амма дәрәқтин яки мевидин чиқирилған су гәрчә пакиз болсиму, уни таһарәт вә башқа паклаш ишлириға ишлитишкә болмайду.

2) челәк вә туң – кориларға қачиланған сулардин мөшүк ичип қойған су; мундақ су пактур, бирақ таһарәт вә башқа паклиниш ищлириға ишлитиш мәкруһтур.

3) миқдари аз болуп, униңға паскина нәрсиләр чүшүп кәткән яки жанлиқлар чүшүп өлгән тохтам су; мундақ суни таһарәт вә башқа паклиниш ишлириға ишлитишкә қәтъий болмайду.

4) паклиғи шубһилик болған су болуп, у ешәк яки хечир ичип қойған су; мундақ суни мәжбур болуп қалған шараитниң сиртида ишлитишкә болмайду.

213. Соал: паклаш вә паклиниш үчүн қандақ суни ишлитиш керәк?

Жавап: таһарәт елиш яки ғусли қилиш арқилиқ паклинишқа вә кийимләрни жуюп тазилашқа, шундақла ичишкә болидиған сулар төвәндики сәккиз хил судур:

1. ямғур сүйи; 2. деңиз, дәрия, ерик, өстәң сулири; 3. қудуқ сүйи; 4. булақ сүйи; 5. қар вә муздин еритилгән су; 6. көл сүйи; 7. трубидин кәлгән пакиз су; 8. зәмзәм сүйи.

Жуқуриқи сәккиз хил суниң рәңги яки тәми, пуриғи өзгәрмигән болуш шәрти билән, бу суларни пүтүн тазилиқлар вә ичиш үчүн қоллинишқа болиду. Әгәр суниң тәми яки рәңги вә пуриғи өзиниң әслидики тәбиитидин өзгәргән болса, бу вақитта уни ишлитишкә болмайду.

ШУБҺИЛИК СУЛАР ҺӘҚҚИДИКИ МӘСИЛИЛӘР

214. Соал: башқа пакиз нәрсиләр арилишип қалған суни ишлитишкә боламду?

Жавап: сүт вә зәпәргә охшаш пакиз нәрсиләр арилишип қелиш түпәйлидин мәзкур үч хил сүпитидин бирәрси өзгирип қалған суни ишлитишкә вә ичишкә болиду, амма арилашқан нәрсә суниң тәбиитини өзгәртиватқан яки суниң һәжими көп болғанда, мундақ суни пакизлиқ ишлири үчүн ишлитишкә болмайду.

215. Соал: миқдари аз болуп, униңдин һайванлар ичип қойған тохтам суни ишлитишкә боламду?

Жавап: миқдари аз болуп, униңдин һайванлар ичип қойған тохтам суларниң һөкүми төвәндикидәк төрт түрлүк болиду:

1) атқа охшаш гөши йейилидиған һайванлар ичип қойған су пактур, уни ичиш яки жуюнуш вә кийимләрни жуюп тазилаш қатарлиқ еһтияжлар үчүн қоллинишқа болиду.

2) ишт яки чошқа, жиртқучлар ичип қойған су нижистур, уни ишлитишкә қәтъий болмайду.

3) мөшүк яки қоюп берип беқилған тоху яки гөш йәйдиған учар қушлар ичип қойған су пактур; бирақ башқа су болған йәрдә буни ишлитиш мәкруһтур.

4) ешәк яки хечир ичип қойған су паклиғи шубһилик судур, башқа су тепилмиған шараитларда, бу суни таһарәткә қоллинишқа болиду, бирақ бу су билән алған таһарәтниң үстигә тәйәммум қилип намаз оқуш лазим болиду.

216. Соал: миқдари аз су дегән қандақ су?

Жавап: су миқдариниң аз яки көплиги мундақ өлчиниду: төрт бурҗәклик бир көлниң чоңқурлиғи 46 сантиметрдин, төрт тәрипиниң һәр бир йеқиниң узунлиғи аз дегәндә 4 метр 60 сантиметрдин кәлмисә яки көл жумилақ болуп, әтрапиниң умумий айланмиси 24 метр 24 сантиметрдин кам болса, мундақ су «миқдари аз су» дейилиду. Бундақ миқдари аз суға чүшкән нижасәтниң әсири көрүлсун яки көрүлмисун, у паскина судур.

ИСТИНҖА ВӘ ИСТИБРА ҺӘҚҚИДИКИ МӘСИЛИЛӘР

217. Соал: истинҗа дегән немә?

Җавап: истинҗа – тәрәт қилидиған әзаларни жуюп тазилаш демәктур.

218. Соал: истинҗа қанчә түрлүк болиду?

Җавап: истинҗа қилиш үч түрлүк болиду, улар төвәндикичә:

1) инсанниң алди вә кәйнидин ибарәт икки тәрәт қилиш әзалиридин чиққан нәрсиләр бу икки әзадин бәдәнниң башқа җайлириға тәгмигән болса, тәрәт әзасини қәғәз, чалма яки пакиз тупрақ билән қуруғдашқа купайә қилип су билән истинҗа қилиш сүннәттур.

2) икки әзадин чиққан нәрсиләр бир тәңгә миқдарида бәдәнниң башқа җайлириға тәккән болса, бу чағда у йәрни қәғәз яки чалма билән тазилиғандин ташқири, су билән жуюп истинҗа қилиш арқилиқ уни паклаш ваҗиптур.

3) бәдәнгә тәккән паскинилик бир тәңгә миқдаридин көпрәк болса, бу чағда су билән истинҗа қилиш пәриз болиду, истинҗа қилишта сол қол ишлитилиду.

219. Соал: Һәр қетим таһарәт елиш үчүн истинҗа қилиш шәртму?

Җавап: кичик вә чоң тәрәт қилған адәм таһарәт алмақчи болғинида, жуқурида көрситилгән бойичә истинҗа қилиши шәрттур. Амма ухлиғанлиқ яки йәл чиқарғанлиқ яки тәрәт әзалиридин башқа бәдәнниң қайсибир йеридин қан, жириң чиққанлиқ түпәйли таһарити сунған киши үчүн истинҗа қилиш лазим әмәслигидә пүтүн фиқһишунас алимлар бирдәк иттипақтур. Чүнки истинҗа пәқәт икки тәрәт тазилаш үчүнла буйрулған.

220. Соал: истинҗа қилғанда қандақ нәрсиләрни ишлитишкә болиду?

Җавап: истинҗа қилишта ишлитилидиған маддиларниң әң яхшиси судур, судин яхши паклайдиған мадда йоқтур; су билән истинҗа қилишқа имканийәт болмиғанда чалма, таш, рәхт парчиси, қәғәз қатарлиқ маддиларниң қайси бири билән истинҗа қилишқа болиду, истинҗа қилмақчи болғанда, адәм көрмәйдиған мәхсус җайни таллап, истинҗани шу йәрдә қилиш лазим, әврәт җайларни кишиләргә көрситишкә болмайду, чүнки мундақ қилиш һарамдур.

221. Соал: истинҗа қилғанда қандақ нәрсиләрни ишлитишкә болмайду?

Җавап: хиш, көмүр, әйнәк, һак, төмүр, инсан яки һайванлар йәйдиған таам қатарлиқларниң қайси бирини истинҗа қилишта ишлитишкә болмайду.

222. Соал: гезит-журналларниң вә китапларниң варақлири билән истинҗа қилишқа боламду?

Җавап: әрәп һәрипи билән йезилған китап, журнал вә гезитләрниң варақлирини истинҗа үчүн қоллинишқа болмайду. Амма әрәп һәрипи билән әмәс, бәлки латин, рус, хитай вә башқа һәрипләр билән йезилған, диний болмиған китап, журнал вә гезитләрни истинҗада қоллинишқа болиду.

223. Соал: истибра дегән немә?

Җавап: истибра – таһарәт елиштин авал җинсий әзалардин кәлгән сүйдүкниң қалдуқлиридин толуқ паклиниш демәктур. Қайси усул билән болмисун сүйдүк йоллиридин сирқип келидиған сүйдүк қалдуқлиридин толуқ паклиниш пәриздур, сүйдүкниң қалдуқлиридин халас болмай туруп таһарәт елишни башлашқа болмайду.

ҺАҖӘТХАНИҒА КИРИШ ВӘ ЧИҚИШ ӘДӘПЛИРИ

224. Соал: һаҗәтханиға киришниң әдәплири қайсилар?

Җавап: һаҗәтханиға киришниң әдәплири төвәндикичә:

1) һаҗәтханиға кириштин авал: «ә узу биллаһи минәш шәйтанир рәҗим» (Аллаһқа сеғинип қоғланди шәйтанниң шәрридин пана тиләймән) дейиш, андин:«әй Аллаһ! Саңа сеғинип әркәкчиши шәйтанларниң зиянкәшлигидин пана тиләймән» дегән дуани оқуш.

2) һаҗәтханиға кириштин бурун әрләр иштанниң пачиғини түрүш.

3) һаҗәтханиға кириштә путиға аяқ кийим кийип кириш вә йенида Аллаһ тааланиң исим-сүпәтлири яки Қуръан кәрим айәтлири йезилған нәрсиләр болса еливетиш.

4) һаҗәтханида олтарғанда сол тәрәпкә тайинип олтуруш вә еһтияҗсиз сөзлимәслик.

5) һаҗәтханида сол қолни ишлитиш.

6) арида тосалғу болмиған очуқ далаларда, қиблә тәрәпкә алдини, кәйнини қилип туруп һаҗәт қилмаслиқ.

7) суға, йол үстигә, мевилик дәрәқләрниң астиға һаҗәт қилмаслиқ, шуниңдәк шамалға қарап һаҗәт қилмаслиқ.

8) өзрисиз өрә туруп тәрәт қилмаслиқ.

9) һаҗәтханидин чиқишта оң пут билән чиқиш.

10) һаҗәтханидин чиқишта: «әй Аллаһ! гуналиримини кәчүргәйсән, мәндин зиян-зәхмәтни йоқ қилған вә мени саламәт қилған Аллаһқа һәмду-сана ейтимән» дегән дуани оқуш лазим [имам Бухарий ривайити].

Жуқурқилар һаҗәтханиға кириш вә чиқишниң әдәплири болуп, шу бойичә иш көрүш сүннәт вә әдәптур. Амма буларға риайә қилмиған киши гунакар болмайду.

НИҖАСӘТНИҢ ТҮРЛИРИ ВӘ ПАКЛИНИШ УСУЛИ

225. Соал: ниҗасәт (паскинилиқ) қанчә түрлүк болиду?

Җавап: ниҗасәт икки түрлүк болуп, бири еғир ниҗасәт, йәнә бири йеник ниҗасәттур.

226. Соал: еғир ниҗасәтләр дегән қайсилар?

Җавап: еғир ниҗасәтләр: қан, жириң, һарам болған малниң гөши вә териси, гөши йейилмәйдиған һайванларниң сүйдүги, иштниң, чошқиниң вә жирткучларниң тәрити вә сүйдүклири, тоху, өдәк, ғаз қатарлиқларниң маяқлири вә инсанниң бәдинидин чиқиши билән таһарәтни бузидиған һәр қандақ нәрсиләр, мәсилән: кичик-чоң тәрәт, қан, жириң, мәзи (җинисий һәвәс қозғалғанда етилмай чиқидиған, спермиға охшап кетидиған су), вәди (гайида кичик тәрәттин кейин чиқидиған дуғ, ақ су) қатарлиқлар.

227. Соал: йеник ниҗасәтләр дегән қайсилар?

Җавап: йеник ниҗасәтләр: ат вә шуниңға охшаш гөши йейилидиған һайванларниң маяқлири, сүйдүклири, учар қушларниң маяқлири қатарлиқлар.

228. Соал: намазда қанчилик ниҗасәт кәчүрүм қилиниду?

Җавап:еғир ниҗасәтләрдин бир тәңгә миқдари (3.17 грамм) ға, йеник ниҗасәтләрдин кийимниң яки бәдәнниң төрттин биригә йәтмигини кәчүрүм қилиниду. Бу орундики кәчүрүм қилишниң мәнаси шуки, намаз оқуған киши бәдини яки кийимидики жуқуриқи миқдардин аз ниҗасәтни көрмигәнликтин униң билән намаз оқуған болса, у кишиниң бу ниҗасәтләр билән оқуған намизи ада тапқан болиду. Әгәр намаз оқуған киши жуқуриқи миқдардин аз ниҗасәт болсиму уни көрүп туруп өзрисиз һалда униңдин тазиланмастин намаз оқуған болса, униң намизи дурус әмәс; ниҗасәтләрдин паклинип намазни қайта оқуш лазим болиду.

229. Соал: ниҗасәтләрни қандақ тазилаш керәк?

Җавап: ниҗасәтләрни тазилаш усули төвәндикичә болиду:

1) қан, жириң вә чоң тәрәткә охшаш көргили болидиғн нәрсиләр ниҗасәтниң өзини су билән жуюп йоқитиш арқилиқ паклиниду, жуюлғандин кейинму униң әсириниң қелиши униң паклиғиға тәсир йәткүзмәйду, мәсилән: қанға боялған кийимни жуюп тазилиғандин кейин, қанниң тәсиридин қалған сериқ дағ кийимдин йоқалмиған болсиму кийим паскина дейилмәйду, бәлки пактур.

2) сүйдүк вә башқиларға охшаш қуруп қалса көргили болмайдиған ниҗасәтләр билән ниҗис болған нәрсиләр аз дегәндә үч қетим жуюш вә һәр қетим жуғанда уни сиқиш билән паклиниду.

3) қандақла бир ниҗасәт билән паскина болған зиминдин ниҗасәтниң тәсирини йоқитиш билән бу зимин пак болған болиду, униң үстидә намаз оқушқа болиду, бирақ у жайда тәйәммум қилишқа болмайду.

4) қандақла бир ниҗасәт болмисун, у өз әслидин өзгириши билән пак болған болиду,

мәсилән: һайванларниң сүйдүклириниң қуруп тузға айланғиниға, һайванлар вә инсанларниң чоң тәрәтлириниң көйдүрүлүш билән күлгә айланғиниға охшаш, туз билән күл пак маддилардур.

5) ишт вә чошқиниң ниҗасәтлири бир қетим тупрақ билән, алтә қетим су билән җәмий йәттә қетим жуюш арқилиқ паклиниду; бу мәсилә пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һәдиси билән муқим болған. Чүнки тупрақ тәркивидә микробларни өлтүрүш иқтидариға егә мадда бар болғанлиқтин, қачини тупрақ билән бир қетим сүртүш арқилиқ униңға иштниң шалидин жуққан микроблар өлиду, су билән алтә қетим жуюш арқилиқ қачида микробниң әсири қалмиған болиду, чошқиму шундақ бәлки чошқа ишттин нәччә һәссә паскина һайвандур.

6) анисиниң сүти биләнла ғизалинидиған, техи тамақ йегүчи болмиған оғул бовақниң сүйдүги жуқуп қалған кийимниң үстигә су төкүш билән кийим пак болиду, амма қиз бовақниң сүйдүги жуққан кийим су билән жуюш арқилиқла пак болиду, амма иккисиниң тәрити тегип қалған нәрсиләр пәқәт су билән жуюш арқилиқла паклиниду.

СПЕРМА ВӘ УНИҢҒА МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

230. Соал: сперма (мәни) пакизму яки паскиниму?

Җавап: ислам өлүмалири сперминиң пакизлиғи яки паскинилиқ мәсилисидә ихтилапқа чүшүп үч мәзһәпкә бөлүнгән:

Биринчи мәзһәп: инсанниң спермисини пакиз, бирақ жиргинишлик нәрсидур дегүчиләр саһабилардин Айшә[1], Сәид ибни Әбуваққас, Абдулла ибни Өмәр[2]; мәзһәп пешивалиридин имам Шафиий, Исһақ, Давуд, ибни Мунзир қатарлиқ катта өлүмалар сперма паскина әмәс, пәқәт адәм жиргинидиған бәлғәм вә түкүрүккә охшаш нәрсә дәп қарайду, булар Айшә рәзийәллаһу әнһаниң: «пәйғәмбәр әләйһиссаламниң кийимгә жуқуп қалған спермини угулап әсирини йоқ қилаттим, андин шу кийим билән намаз оқатти» [имам Муслим ривайити], дегән һәдиси билән Абдулла ибни Өмәрниң: «пәйғәмбәр әләйһиссаламдин сперма жуқуп қалған кийим тоғрилиқ сориливиди, «у пәқәт бәлғәм вә түкүрүкниң орнидики нәрсә, уни яғлиқ яки лата билән ейтивәтсәң болиду» деди» [имам Муслим ривайити] дегән һәдисни дәлил қилған, шуңа бу мәзһәпкә көрә, сперма һөллүк һалитидә жуюлиду, қуруп қалған болса, угулап әсирини йоқ қиливәтсә болиду.

Айшә рәзийәллаһу әнһа йәнә: «пәйғәмбәр әләйһиссаламниң кийимигә жуққан сперма әгәр қуруп қалған болса, уни угулап әсирини йоқ қилиш билән, һөл һалитидә болса жуюш билән тазилаттим» дегән [Дар қутний вә Бәззаз ривайити].

Иккинчи мәзһәп: инсанниң спермиси худди сүйдүккә охшашла паскина нәрсә, уни һөл вә қуруқ қандақла һаләттә болсун, су билән жуюп тазилаш лазим болиду, дегүчиләр болуп, мәзһәп пешивалиридин имам Малик, Әвзаий, Сәрвий қатарлиқ алимлардур. Булар Айшә рәзийәллаһу әнһаниң: «пәйғәмбәр әләйһиссалам кийимигә жуққан спермини жуяттим» дегән һәдисни дәлил қилған [имам Муслим ривайити]. Бу һәдис спермини паскина дейишкә дәлил болалмайду, чүнки бәлғәмгә охшиған паскина нәрсиләр жуқуп қалған яки мевиниң сүйи төкүлүп кәткән кийимниму жуюушқа тора келиду әмәсму? Адәттә кийим кирлишип қалсиму жуюп туримиз, бир нәрсини жуғанлиқ униң паскинилиғини ипадилимәйду, әлвәттә.

Үчинчи мәзһәп: инсанниң спермиси паскина, бирақ уни қуруп қалған болса угулап кийимдики әсирини йоқ қиливәтсә, кийим пак болидиған нәрсә дегүчиләр болуп, улар бу Һәнифә башчилиғидики Һәнәфий мәзһипиниң өлүмалиридур. Һазирқи заман өлүмалиридин мутләқ көп санлиғи сперминиң пакиз екәнлигигә иттипақлашқан болсиму, спермини ичишниң тоғра әмәслигини тәкитлигән.

СПЕРМА ЖУҚУП ҚАЛҒАН КИЙИМ БИЛӘН НАМАЗ ОҚУШ МӘСИЛИСИ

231. Соал: сперма жуқуп қалған кийим билән намаз оқуса боламду?

Жавап: ислам фиқһишунас алимлири бу мәсилидә төвәндикидәк ихтилаплашқан:

1) кийим яки бәдәнгә жуқуп қалған спермини жуюветиш әвзәл, унтуп қалған яки есидә бар туруп униң билән намаз оқуса, намизи дурус болиду, бу Шафиий, Маликий, Заһирий мәзһәплириниң қариши.

2) сперма һөл һалитидә жуюлиду, әгәр қуруп қалған болса угулап әсәри йоқ қилиниду. Бу Һәнәфий вә Һәнбәлий мәзһәплири бәзи өлүмалириниң қариши.

3) сперма жуқуп қалған кийим яки бәдәнни мәйли қуруп қалған болсун, мәйли һөл болсун, су билән жуюп пакизлаш пәриздур, паккизлимастин оқулған намазни қайта оқуш лазим болиду, бу Маликий мәзһипиниң қариши. Бу мәсилидә Шафиий, Маликий вә Заһирий мәзһәплириниң көз қаришини һазирқи заманниң көп сандики өлүмалири мувапиқ дәп қарайду.

ҺАЙВАНЛАРНИҢ СПЕРМИСИ

Һайванларниң спермисиниң пакизлиғи яки паскинилиғи тоғрилиқ ислам өлүмалири үч мәзһәпкә бөлүнгән болуп, имам Нәвәвий мундақ баян қилған:

1) ишт билән чошқидин башқа пүтүн һайванларниң спермиси пакиздур, бу адәмниң спермисиға вә тухумиға қияс қилинған һөкүм.

2) барлиқ һайванларниң спермиси паскина.

3) гөши йейилидиған һайванларниң спермиси пакиз, гөши йейилмәйдиған һайванларниң спермиси паскинидур *(имам Нәвәвийниң «әл мәҗмуъ» намлиқ әсәридин)*.

ТАҺАРӘТ ВӘ УНИҢҒА МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

232. Соал: таһарәт қанчә түрлүк болиду?

Жавап: таһарәт үч түрлүк болиду:

1) намаз оқуш, Қуръандин сәждә айитини тилавәт қилғанда сәждә қилиш, Қуръанни тутуш үчүн таһарәт елиш пәриздур.

2) Кәбини тавап қилиш үчүн таһарәт елиш важиптур.

3) таһәрәт билән йетиш үчүн таһарәт елиш сүннәттур.

ТАҺАРӘТНИҢ ПӘРИЗЛИРИ ВӘ СҮННӘТЛИРИ

233. Соал: таһарәтниң пәризлири қанчә?

Жавап: таһарәтниң пәризлири төрт болуп, улар төвәндикиләр:

1) үзниң чач үнгән йеридин башлап зиңақниң астиғичә вә икки қулақниң юмшақлириғичә болған җайлирини жуюш.

2) икки қолини җәйнәклири билән қошуп жуюш.

3) икки путини ошуқлири билән қошуп жуюш.

4) башниң төрттин биригә мәсһи қилиш (су билән силаш)

234. Соал: таһәрәтниң сүннәтлири қанчә?

Жавап: таһарәтниң сүннәтлири төвәндикичә:

1) таһарәт елишни нийәт қилиш.

2) таһарәтни «бисмиллаһ» билән башлаш.

3) икки қолини биләклиригичә жуюш.

4) чишларни мисвак билән, яки чиш щеткиси билән тазилаш.

5) еғизға үч қетим су елип чайқаш.

6) бурунға үч қетим су елип тазилаш.

7) бармақларниң арисини су билән силап жуюш.

8) һәр әзани үч қетимдин жуюш.

9) икки қулаққа мәсһи қилиш,

10) таһарәтни тәртип билән елиш.

11) әзаларни жуюшта оң тәрәптин башлаш, мәсилән: авал оң қолини, андин сол қолини жуғанға охшаш.

12) гәдәнгә мәсһи қилиш.

13) сақили бар кишиниң сақилиниң арилирини су билән силиши.

14) һәр әзани жуюшта угулап пакиз жуюш,

15) башниң һәммә йерини бир қетим мәсһи қилиш.

16) таһарәттә жуюлидиған әзаларни жуюшта арқа-арқидин жуюш.

17) роза тутмиған вақитларда, еғизға су алғанда, суни галға тәккүзүп ғар-ғар қилиш, бурунға су алғанда, суни димаққа йәткүзүп мәзмәз қилиш, амма роза тутқан вақитларда суниң галдин өтүп кәтмәслиги үчүн суни еғиз билән бурунға диққәт билән елиш.

235. Соал: таһарәттики мәкруһлар қайсилар?

Җавап: таһарәт елишта мәкруһ болидиған ишлар төвәндикичә:

1) суни һәддидин артуқ ишлитип Исрап қилиш.

2) суни таһарәткә нуқсан йәткүзидиған дәриҗидә бәк аз қоллиниш.

3) үзини жуйғанда су билән үзгә уруш.

4) таһарәт еливатқанда дуниялиқ сөзләрни дейишиш.

5) таһарәт еливатқанда өзрисиз башқилардин таһарәткә ярдәм сораш.

6) бир қетим қилидиған мәсһини йеңи су билән бир қетимдин артуқ қилиш.

ТАҺАРӘТ ЕЛИШНИҢ ҚАИДӘ-ТӘРТИВИ

236. Соал: таһарәтни қандақ елиш керәк?

Җавап: таһарәтни төвәндикидәк елиш керәк:

1) көңлимиздә таһарәт елишни нийәт қилимиз.

2) «Бимиллаһир рәхманир рәһим» дәймиз.

3) қолимизни үч қетим пакиз жуюмиз, қолларни жуйғанда бармақлириниң арисини пакиз жуюмиз.

4) оң қолимиз билән еғизимизға үч қетим су елип чайқаймиз, мисвак болса униң билән яки чиш щеткиси билән чишлиримизни тазилаймиз.

5) бурнимизға үч қетим оң қолимиз билән су елип, сол қолимиз билән тазилаймиз.

6) үзимизни пешанимизниң чач үнүп тохтиған йеридин зиңақниң астиғичә вә оң қулақниң юмшиғидин сол қулақниң юмшиғиғичә һәммә йерини толуқ вә пакиз үч қетим жуйимиз (сақили бар киши сақилиниң арилирини су билән силап чиқиду).

7) авал оң қолимизни, андин сол қолимизни җәйнәклиримиз билән қошуп жуйимиз.

8) икки қолимизни қайта һөл қилип, бешимизниң төрттин бирини яки һәммисини силаймиз.

9) икки қолимизниң бегиз яки кичик бармақлири билән икки қулиғимизниң ичини, баш бармақ билән икки қулиғимизниң арқисини силаймиз.

10) авал оң, андин сол путимизни ошуғимиз билән қошуп жуйимиз.

МИСВАК ВӘ УНИҢ ӘҺМИЙИТИ

237. Соал: мисвак дегән немә?

Җавап: мисвак – «сальвадора перска» дәп атилидиған «ирак» дәриғиниң яш нотисидин кесип елинидиған һөл яғач демәктур; бу яғачтин бир ғерич миқдарда кесип елип, униң учини 1 яки 2 сантиметр учлап суға чилап юмшитиш арқилиқ қоллинилиду, мисвак суда юмшиғандин кейин худди чиш щеткисидәк һалға келиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам тәвсийә қилған мисвак мошу дәрәқниң өзидур, бу дәрәқ Шәрқий Африқидин Һиндистанғичә болған мәмликәтләрдә өстүрүлиду.

238. Соал: мисвакниң қандақ әһмийити бар?

Җавап: толуқ вә тоғра сөзләшниң бирдин бир васитиси болған чишларни асраш инсан үчүн бәкму әһмийәтликтур; еғизда чишлар толуқ болмиғанда психологиялик йетишсизликләр көрүлиду, чишларниң әң чоң дүшмини чишларниң арилиғида тамақниң қалдуқлиридин топланған бактерияләрдур, еғиз, чиш вә уларниң әтрапидики гөшләрни бактерияләрдин сақлаш үчүн чиш щеткиси қоллиниш әһмийәтликтур, бирақ чиш щеткиси билән ишлитилидиған чиш пастилири нормидин артуқ тәмлик болғачқа, у еғизниң тәмини бузиду; амма мисвак өзиниң нормал пуриғи вә яхши тәми билән алаһидә хусусийәткә егә болғачқа, еғизниң тәмини бузмайду, шуңа чиш щеткисидин мисвакниң әһмийити көптур.

ТАҺАРӘТНИ БУЗУДИҒАН АМИЛЛАР

239. Соал: таһарәтни бузудиған амиллар қайсилар?

Җавап: таһарәт төвәндикиләрниң бирәрси билән бузулиду:

1) инсанниң алди вә кәйнидин ибарәт икки тәрәт дин сүйдүк, чоң тәрәт, йәл, сперма, вәди, мәзи вә башқиларниң чиқиши.

2) бәдәнниң қайси бир йеридин қан, жириң вә серик суниң еқиши. (Серик су ағриқ сәвәвидин аққан болса таһарәт бузулиду, әгәр ағримастин аққан болса бузулмайду).

3) еғиз тошқичә қусуш.

4) еғиздин қан чиқиши (амма түкрүктин аз болса яки түкрүкниң рәңги қизармиса зийини йоқ).

5) һошидин кетиш.

6) мәс болуш.

7) әр-аялларниң җинсий әзалириниң арисида тосақ болмастин бир-биригә тегиши.

8) ухлаш (амма бир йеригә йөләнмәстин, олтирип мүгдигән кишиниң таһарәти бузулмайду).

9) намазда қақахлап күлүш.

ТАҺАРӘТНИ БУЗМАЙДИҒАН ИШЛАР

240. Соал: таһарәтни бузмайдиған ишлар қайсилар?

Җавап: таһарәтни бузмайдиған ишлар төвәндикичә:

1) бәдәнниң қайси бир йеридин қан чиқип, ақмастин өз орнида тохтап қалған болса;

2) бәдәнниң қайсибир йеридин гөш ажрап чүшкән болсиму, қан чиқмиған болса;

3) бәдәндики яридин қурут чиққан болса;

4) еғиз толмиған миқдарда қусқан болса;

5) һәр қандақ бир аялни шәһвәтсиз тутқан болса;

6) җинсий әзани һиссийятни қозғимиған дәриҗидә тутқан болса;

7) өрә яки олтирип мүгдәп қалған болса таһарәт бузулмайду.

241. Соал: таһарәттә шәк (гуман) чүшүп қалғанда қандақ қилиш керәк?

Җавап: таһарәт алғанлиғи есидә бар, амма униң бузулған яки бузулмиғанлиғида иккилинип гуманлинип қалған адәм таһаритини бар дәп һесапқа алса болиду, бирақ таһаритиниң бузулғанлиғи есидә бар, амма униңдин кейин таһарәт алған яки алмиғанлиғида гуманлинип қалған адәм таһарити йоқ адәм һесаплиниду. Бу «шәк–ишәнчни йоқ қилалмайду» дегән қаидигә асасланған һөкүмдур.

АЯҚ КИЙИМ ЯКИ ПАЙПАҚҚА МӘСҺИ ҚИЛИШҚА МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

242. Соал: аяқ кийимгә мәсһи қилиш дегән немә?

Җавап: аяқ кийимгә мәсһи қилиш – таһарәт алғанда путларни жуюшниң орниға таһарәт билән кийилгән, аяқ кийимләрдин өтүк, пийма, мәсә, ошуқни йепип туридиған ботинка қатарлиқларниң үстини һөлләнгән қол билән силаш дегәнликтур.

243. Соал: аяқ кийимгә яки мәсигә мәсһи қилишниң шәрти немә?

Җавап: аяқ кийимгә яки мәсигә пайпаққа мәсһи қилишниң шәрти төвәндикичә:

1) аяқ кийимниң ошуқни йепип туридиған болуши.

2) аяқ кийим яки мәсә таһарәт елип болғандин кейин кийилгән болуши.

3) аяқ кийим яки мәсә һәр қандақ паскинлиқтин пакиз болуши.

4) мәсһи қилғучиниң җунуп болмаслиқ, йәни ғусли қилиши пәриз болуп қалған кишиниң мәсһи қилиши җаиз әмәс; ғусли қилип айиғини яки пайпиғини паклиқ үстигә кийгән болса, андин униңға мәсһи қилса болиду.

5) мәсһиниң муддитигә риайә қилиш[3].

МӘСҺИ ҚИЛИШ УСУЛИ

244. Соал: мәсһини қандақ қилиш керәк?

Җавап: аяқ кийим яки пайпаққа мәсһи қилишта қолларни һөл қилип, оң қолниң бармақлири билән оң путиниң, сол қолниң бармақлири билән сол путниң учлиридин башлап путлириниң айрилидиған беғишлириғичә бир қетим силиниду.

МӘСҺИНИҢ МУДДИТИ +

245. Соал: мәсһиниң муддити қанчилик?

Җавап: мәсһиниң муддити йолувчилар үчүн үч кечә-күндүз, муқимлар үчүн бир кечә-күндүздур; буниңға бенаән, йолувчилар аяқ кийимлирини таһарәт үстигә кийгәндин кейин, шу таһарити бузулған вақиттин башлап үч кечә-күндүз (72 саат); муқимлар бир кечә-күндүз (24 саат) аяқлирини йәшмәстин, үстигә мәсһи қилиду.

МӘСҺИНИ БУЗИДИҒАН АМИЛЛАР

246. Соал: мәсһини бузидиған амиллар қайсилар?

Җавап: мәсһини бузидиған амиллар төвәндикичә:

1) таһарәтни бузидиған амиллар мәсһиниму бузиду, бу вақитта таһарәт елип аяқ кийимләрниң үстигә қайта мәсһи қилиниду[4].

2) путларниң бирәрси яки иккилисиниң аяқ яки пайпақлардин пүтүнләй чиқип кетиши яки чиқирилиши.

3) мәсһи муддитиниң түгиши.

4) аяқ кийим яки мәсә ичидә путларниң бирәрси яки иккилиси су өтүп кәткәнликтин һөл болуп кетиши.

Жуқуриқи 2-3-4-һалларда путлар таһарәт арқилиқ жуюлғандин кейин аяқ кийим яки пайпақ қайта кийилиду.

МӘСҺИГӘ МУНАСИВӘТЛИК ИШЛАР

247. Соал: теңиқниң үстигә қандақ мәсһи қилиш керәк?

Җавап: яра, сунуқ вә чеқиқларниң үстигә бағланған теңиқларни йешип, униң астини жуюш яки һөл қилиш зиянлиқ болған һалларда, теңиқниң үстини һөлләнгән қол билән бир қетим силаш жуюшниң орнида болиду; аз дегәндә үч бармақ билән бир қетим силаш шәрттур. Теңиқларниң үстигә қилинған мәсһиниң муддити йоқтур, йәни теңилған әза сақайғанға қәдәр башта қилған бир қетимлиқ мәсһи йетәрликтур, теңиқларға мәсһи қилиш үчүн униң таһарәтлик болған һалда теңилған болиши шәрт әмәс, шундақла теңиқни алмаштуруш биләнму, мәсһини йеңилаш лазим болмайду.

248. Соал: өзрилик кишиләр қандақ қилиши керәк?

Җавап: тохтимастин бурни қанайдиған яки тәрити тохтимайдиған яки көзидин яки қулиғидин сериқ су еқип туридиған кишиләр өзрилик кишиләр дейилиду. Бундақ кишиләрни бу өзриләр ибадәттин чәклийәлмәйду, бәлки бу һаләтләрдиму таһарәт елип намаз оқуялайду, пәқәт улар, бир вақ намаз үчүн алған таһарәт билән йәнә бир вақ намаз оқуялмайду, бәлки һәр бир вақ намаз үчүн айрим таһарәт елиш лазим. Мундақ кишиләрниң өзрилири давам қиливатсиму намазни оқуп болғичилик таһарәт бузулмайду.

АЯЛЛАРҒА ХАС ҺАЛӘТЛӘР ВӘ УЛАРНИҢ ӘҺКАМЛИРИ

249. Соал: аялларға хас қанчә һаләт бар?

Җавап: аялларда өзлиригә хас үч һаләт бар болуп, улар:

1) айлиқ һалити (һәйиздарлиқ һалити).

2) туғутлуқ һалити (нифаслиқ һалити).

3) өзрилик һалити (мустәһазилик һалити).

АЯЛЛАРНИҢ АЙЛИҚ ҺАЛИТИ

250. Соал: аялларниң айлиқ һалити немә?

Җавап: аялларниң айлиқ һалити – айлиқ адәтниң қенини көрүш йешидики аялларниң, кесәлликтин әмәс, бәлки адәттики айлиқ адити бойичә бала ятқулиридин айлиқ қениниң келиши демәктур.

251. Соал: аялларниң айлиқ адитиниң муддити қанчилик?

Җавап: аяллардики айлиқ адәт муддитиниң ези үч күн, көпи он күн, адәттики муддити бәш күн билән йәттә күн арисида болиду.

АЯЛЛАРНИҢ ТУҒУТЛУҚ ҺАЛИТИ

252. Соал: аялларниң туғутлуқ һалити дегән немә?

Җавап: аялларниң туғутлуқ һалити – туғуттин кейин, туғутниң қенидин пакланғичилик болған мәзгил демәктур.

253. Соал: аялларниң туғутлуқ һалитиниң муддити қанчилик?

Җавап: аялларниң туғутлуқ һалити туғутниң қениниң түгиши билән тамамлиниду; қанниң түгәш муддитиниң ези бир қанчә минут, көпи қириқ күндур, қириқ күндин ешип кәткини өзрилик һалити һесаплиниду.

254. Соал: аяллар адәт көргән яки туғуттин кейинки қенидин паклинип болмиған вақитлирида қандақ ишларни қилмайду?

Җавап: айлиқ адәтниң яки туғутниң қенидин пакланмиған муддәт ичидики аяллар үчүн мәнъий қилинған ишлар төвәндикичә:

1) намаз оқуш.

2) роза тутуш.
3) Қуръан тутуш вә оқуш (әгәр қепи болса тутса болиду).
4) мечиткә кириш.
5) тилавәт сәждиси қилиш.
6) етикап қилиш.
7) Кәбини тавап қилиш.
8) җинисий мунасивәт өткүзүш.

АЯЛЛАР ҚАНДИН ПАКЛАНҒАНДИН КЕЙИН ҒУСЛИ (БОЙИНИ СУҒА СЕЛИШИ) ҚИЛИШИ ЗӨРҮРДУР

255. Соал: Аяллар жуқурикі һаләтләрдә қилалмиған ибадәтлирини қандақ қилиду?

Җавап: жуқурикі һаләтләр сәвәплик оқуялмиған намазлириниң қазасини қилмайду, чүнки намаз улардин сақит болған болиду, амма туталмиған рамизан розисиниң қазасини рамизандин башқа вақитларда тутуп ада қилиду.

АЯЛЛАРНИҢ ӨЗРИЛИК ҺАЛИТИ

256. Соал: аялларниң өзрилик һалити дегән немә?

Җавап: аялларниң өзрилик һалити – айлиқ адәт көрүш муддити ичидики аялларниң үч күндин аз он күндин көп, туғутлуқ муддити ичидикиләрдин қириқ күндин көп, қизлардин тоққуз яшқа толуштин бурун вә адәт көрүш йешидин өтүп кәткән чоң аяллардин (уларниң бала ятқулиридин) қан келиши аялларниң өзрилик һалити дейилиду.

257. Соал: өзрилик һалитидики аяллар ибадәтләрни қилаламду?

Җавап: өзрилик һалитидики аяллар ибадәтләрни қилалайду, һәтта қан тохтимай еқип турсиму, һәр бир намаз үчүн алаһидә таһарәт елип намаз оқуйду, намазниң вақти түгиши билән уларниң таһарити сунған болиду, аяллар өзрилик һаләтлиридиму җинисий мунасивәттә болалайду.

ТАҺАРӘТСИЗ ВӘ ЖУНУП КИШИ ҮЧҮН МӘНЪИЙ ҚИЛИНҒАН ИШЛАР

258. Соал: таһарәтсиз кишиләр үчүн мәнъий қилинған ишлар қайсилар?

Җавап: таһәрәтсиз кишиләр үчүн мәнъий қилинған ишлар төвәндикичә:
1) намаз оқуш.
2) Қуръанни тутуш.
3) Кәбини тавап қилиш.

259. Соал: жунуп киши үчүн мәнъий қилинған ишлар қайсилар?

Җавап: жунуп (ғусли қилиши пәриз болуп қалған киши) үчүн, таһарәтсиз кишиләр үчүн мәнъий қилинған жуқурикі үч иш билән биллә, төвәндики икки иш мәнъий қилиниду:

4) Қуръанни ядисиға болсиму оқуш, жунуп кишиниң бирәр айәтниму ядисиға яки қарап оқуши қәтъий мәнъий қилиниду. Амма жунуплиғи есида йоқ ихтиярсиз Қуръан оқуп қойса, гуна болмайду. Шундақла, жунуп кишиниң таам йейиш яки бирәр ишни башлаш алдида «Бисмиллаһир рәһманир рәһим» дейиши, Аллаһ таалаға шүкүр ада қилиш нийити билән «Әлһәмдуллилаһи рәббил аләмин» дейиши, қатнаш қураллириға олтурғанда зикри нийити билән: «Субһанә алләзи саххара ләна хәза вама күнна лаһу муқринин вә инна иләә раббинә ламунәқалибун»ни оқуши, мусибәттә: «Иннә лилләхи вә инна иләйһи раҗиъун» дейиши «Аятәл курси»ни, «Фатиһә» вә «Ихлас» сүрилирини зикри мәхсити билән оқуши Һәнәфий вә Шафиий мәзһипиниң иттипақи билән дурустур. Чүнки имам Муслим Айшә Разийәлаһу Әнһадин ривайәт қилған бир һадисидә:

«Пәйғәмбир Жуқурқи әһкамларда һәйиздар вә туғутлуқ аялларниму өз ичигә алиду. («Әль фақә ислами вә дәвлатә» 1 том 384 бәт, «Тәхфәтәлфахһа» 30 бәт).

5) мечиткә кириш вә униңда етикап қилиш; жунуп кишиниң қайсибир сәвәп билән болмисун, мечиткә кириши вә униңда олтуриши мәнъий қилиниду.

ҒУСЛИ ВӘ УНИҢҒА МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

260. Соал: ғусли дегән немә?

Жавап: ғусли – паклиниш нийити билән пүтүн бәдәнни пакиз жуюш арқилиқ умумий тазилиқ қилиш демәктур.

ҒУСЛИ ҚИЛИШНИ КЕРӘК ҚИЛИДИҒАН ИШЛАР

261. Соал: ғусли қилишни керәк қилидиған ишлар қайсилар?

Жавап: ғусли қилишни керәк қилидиған ишлар төвәндикичә:

1) жинисий мунасивәт өткүзүш. (гәрчә сперма чиқмиған тәғдирдиму, әр-аял һәр иккиси үчүн ғусли қилиш пәриздур).

2) қайсибир сәвәп билән сперминиң етилип чиқиши.

3) уйқида қандақла бир кәйпият билән болмисун, сперминиң чиқиши.

4) туғут вә айлиқ адәтниң қанлириниң тохтиши.

5) мәсликтин, һошсизлиқтин әслигә кәлгән кишиниң өзидә сперма жинисидин бир һөллүкни байқиши.

ҒУСЛИНИҢ ТҮРЛИРИ

262. Соал: ғусли қанчә түрлүк болиду?

Жавап: ғусли үч түрлүк болуп, бири пәриз болған ғусли, йәнә бири, сүннәт болған ғусли, үчинчиси мустәһәп болған ғуслидур.

263. Соал: пәриз болған ғусли қайси?

Жавап: ғусли керәк қилидиған ишлардин бирәрси йүз бәргәндин кейин ғусли қилиш пәриздур.

264. Соал: сүннәт болған ғусли қайсилар?

Жавап: төвәндики төрт иш үчүн ғусли қилиш сүннәттур.

1) жүмә намизиға бериш үчүн. (сүннәт болған жуюнушниң вақти: жүмә күни әтигәндин жүмә вақтиғичә болиду).

2) һейт намазлириға бериш үчүн.

3) һәж яки өмрәгә еһрам бағлаш үчүн.

4) һәж қилған кишиниң Әрәпатта имканийәт болса, қуяш күн петиш тәрәпкә егилгәндин кейин ғусли қилиш сүннәттур.

265. Соал: мустәһәп болған ғусли қайсилар?

Жавап: мустәһәп (тәкитсиз сүннәт) болған ғусли төвәндикичә:

1) мәсжиди һәрәмгә кириш үчүн ғусли қилиш.

2) пәйғәмбәр әләйһиссаламниң мечитигә кириш үчүн ғусли қилиш.

3) имканийәт болса, муздәлифәдиму ғусли қилиш.

4) мейитни жуғандин кейин ғусли қилиш.

5) қан алдурғандин кейин ғусли қилиш.

6) һошидин кетип әслигә кәлгәндин кейин ғусли қилиш.

7) сараңлиқтин оңшалғандин кейин ғусли қилиш.

8) мәсликтин йешилгәндин кейин ғусли қилиш.

9) сәби қиз адәт (һәйиз) көрмәстин яки сәби оғул еһтилам[5] болмастин он бәш яшқа кирсә, уларни балағәткә йәтти дәп қаралғанлиғи үчүн уларниң ғусли қилиши мустәһәптур. (Амма қизлар адәт көргән, оғуллар еһтилам болғанда уларниң ғусли қилиши пәриздур).

10) капир киши мусулман болғандин кейин ғусли қилиши.

ҒУСЛИНИҢ ПӘРИЗ ВӘ СҮННӘТЛИРИ

266. Соал: ғуслиниң пәризи қанчә?

Җавап: ғуслиниң пәризи үч болуп, улар:

1) еғизға су елип толуқ чайқаш.

2) бурниға су елип тазилаш.

3) пүтүн бәдәнни пакиз жуюш.

267. Соал: ғуслиниң сүннәтлири қайсилар?

Җавап: ғуслиниң сүннәтлири йәттә болуп, улар:

1) ғусли қилишни нийәт қилиш.

2) бисмиллаһир рәһманир рәһим дейиш.

3) икки қолини беғишиғичә жуюш.

4) бәдәндә сперма яки ниҗасәт болса уни ғуслидин авал жуюп тазилаш.

5) җинисий әзани жуюш.

6) намазға таһарәт алғандәк таһарәт елиш.

7) пүтүн бәдәнни аз дегәндә үч қетим жуюш.

ҒУСЛИ ҚИЛИШНИҢ ҚАИДӘ-ТӘРТИВИ

268. Соал: ғусли қилишниң қаидә-тәртиви қандақ?

Җавап: ғусли төвәндики тәртип бойичә қилиниду:

1) авал ғусли қилишни нийәт қилип (бисмиллаһир рәһманир рәһим) дәймиз.

2) икки қолимизни пакиз жуғандин кейин җинисий әзайимизни жуйимиз, андин бәдәндики сперминиң қалдуғи яки ниҗасәтләр болса уни тазилаймиз.

3) андин намазға таһарәт алғандәк таһарәт алимиз. (әгәр жуюнған йәр су жиғилған йәр болса, икки путимизни жуюшни кечиктүрүп, ғуслиниң ахирида чәткә чиқип туруп жуйимиз).

4) таһарәт елип болғандин кейин, авал бешимизға андин оң вә сол мүрилиримизгә әң аз дегәндә үч қетим су қуюп, һәр қетим су қуйғанда бәдәнниң пүтүн әзалирини угулап жуйимиз; бәдәнниң жиңнисиниң учичилик қуруқ йәр қалмаслиғи шәрт, буниң билән ғуслини тамамлиған болимиз. Ғусли қилғанда, әрләрниң чачлириниң һәммә йәрлиригә суни тәккүзүши шәрттур. Амма аялларниң өригән чачлирини йешиши шәрт әмәс, пәқәт чачниң астиға су йәткүзүши йетәрликтур, өрүлгән чачни һөл қилмисиму болиду. Ақидиған су яки чоң көлгә яки деңиз-дәрияларға чөмүлүш ғуслиниң орнида болиду.

ТӘЙӘММУМ ВӘ УНИҢҒА МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

269. Соал: тәйәммум дегән немә?

Җавап: тәйәммум – су билән таһарәт елишқа яки ғусли қилишқа имканийәт болмиғанда, алиқанларни пакиз тупраққа тәккүзүп мәлум әзаларни силаш арқилиқ паклиқ һөкүмигә кириш демәктур.

ТӘЙӘММУМНИ КЕРӘК ҚИЛИДИҒАН СӘВӘПЛӘР

270. Соал: тәйәммумни керәк қилидиған сәвәпләр қайсилар?

Җавап: төвәндики һалларда таһарәт яки ғусли қилишниң орниға тәйәммум қилиниду:

1) таһарәт яки ғусли үчүн йетәрлик су тепилмиса.

2) су тепилғандиму:

(1) су бар җайда һалакәт болса.

(2) су әң аз дегәндә бир мил (1848 метр) жирақлиқта болуп, уни әкелиш растинла қийинға тохтиса яки мүмкин болмиса.

(3) су қоллиниш билән кесәл болуш яки кесәлниң еғирлишиши яки сақийишиниң кечикишидин қорқулса.

(4) бар су таһарәт яки ғусли үчүн ишлитилсә өзиниң яки һайванлириниң сусиз қелишидин қорқулса.

(5) йол үстидә болуп қаттиқ соғ сәвәплик соғ суни ишлитиштин қорқулса.

(6) таһарәт алай десә, җиназа вә һейт намазлириға үлгүрәлмәслигидин әнсирисә; (чүнки бу намазларға үргүрәлмисә қайта оқуялмайду, амма җүмә намизиға тәйәммум қилишқа болмайду, чүнки җүмә намизиға үлүрәлмисә, униң орниға пешин намизи оқуғили болиду, шуниңдәк, мейитниң егилири билән имам үчүн тәйәммәум қилиш җаиз болмайду. Чүнки, уларниң җиназа намизини кечиктүрүш һоқуқи бар). Жуқуриқи һалларниң қайсибиригә дуч кәлгәндә, тәйәммум қилиш таһарәт билән ғуслиниң орнида туриду, таһарәтсиз қилишқа болмайдиған ибадәтләрниң һәммисини тәйәммум билән қилишқа болиду.

ТӘЙӘММУМНИҢ ПӘРИЗЛИРИ ВӘ СҮННӘТЛИРИ

271. Соал: тәйәммумниң пәризи қанчә?

Җавап: тәйәммумниң пәризи төрт болуп, улар төвәндикичә:

1) тәйәммум қилиш үчүн тупрақ, қум, шехил вә ташқа охшиған пакиз нәрсә тепиш.

2) тәйәммум қилишни нийәт қилиш (йәни көңлидә мәхсәт қилиш).

3) икки алиқанни тупраққа тәккүзүп, улар билән үзни бир қетим силаш.

4) икки алиқанни тупраққа тәккүзүп, улар билән икки қолни җәйнәклири билән қошуп бир қетим силаш.

272. Соал: тәйәммумниң сүннәтлири қанчә?

Җавап: тәйәммумниң сүннәтлири төвәндикичә:

1) «бисмиллаһ» ни толуқ оқуш.

2) икки алиқанни тупраққа тәккүзгәндә бармақларни ечип туруп тәккүзүш.

3) тупраққа тәккүзүлгән алиқанни алди вә кәйнигә һәрикәтләндүрүш арқилиқ тупраққа сүртүш.

4) тупраққа сүркәлгән алиқанни үзгә апириштин авал қолларни қеқиш яки силкиш арқилиқ тупрақниң әсирини йоқитиш, бу үзни паскина қилмаслиқ үчүндур, амма қолни башқа бир нәрсә билән сүртиветишкә болмайду.

5) тәйәммум тамамланғанға қәдәр башқа мәшғулатлар билән тәйәммумниң арисини айривәтмәслик.

6) тәртипкә риайә қилиш.

ТӘЙӘММУМ ҚИЛИШНИҢ ҚАИДӘ-ТӘРТИВИ

273. Соал: тәйәммумниң қаидиси қандақ?

Җавап: тәйәммум қилишниң қаидиси төвәндикичә:

1) тәйәммум қилишни нийәт қилимиз.

2) «бисмиллаһир рәһманир рәһим» дәймиз.

3) алиқанлиримизни пакиз тупрақ яки тупрақ җинисидин болған пакиз нәрсиләргә сүркәштә, авал алдиға, андин кәйнигә маңғузимиз.

4) андин тупраққа тәккүзгән алиқанлиримизни силкиветимиз.

5) алиқанлиримиз билән үзимизниң һәммә йерини силаймиз.

6) алиқанлиримизни йәнә тупраққа тәккүзүп, жуқурқидәк қилғандин кейин, қоллиримизни бармақлиримизниң учлиридин башлап, җәйнәклиримиз билән қошуп силаймиз, қолларда яки үздә силанмиған азрақму җай қалмаслиғи шәрт.

ТӘЙӘММУМНИ БУЗИДИҒАН АМИЛЛАР

274. Соал: тәйәммумни бузидиған амиллар қайсилар?

Җавап: тәйәммумни бузидиған амиллар үч болуп, улар төвәндикичә:

1) таһарәтни бузидиған һәр қандақ амиллар тәйәммумниму бузиду.

2) суниң тепилиши.

3) суни қоллинишқа тосалға болидиған өзриниң йоқилиши. Жуқуриқи һалларниң қайсибиридә тәйәммум бузулиду.

НАМАЗ ВӘ УНИҢ ӘҺКАМЛИРИ

НАМАЗНИҢ ӘҺМИЙИТИ ВӘ ИСЛАМДИКИ ОРНИ

275. Соал: намаз дегән немә?

Җавап: намаз – әқил, қәлб вә тәнниң һәрикити билән Аллаһ таалаға қилинидиған мәхсус мунаҗаттур.

276. Соал: намаз қандақ ибадәт?

Җавап: намаз имандин кейинла буйрулған муһим ибадәт вә ислам дининиң бәш чоң асаслиқ пәризиниң биридур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу бәш чоң асаслиқ пәризини баян қилип мундақ дегән: «ислам бәш асасниң үстигә қурулған болуп, улар: Аллаһтин башқа һәқиқий илаһ йоқлиғиға, Муһәммәд әләйһиссаламниң Аллаһ тәрипидин әвәтилгән һәқ пәйғәмбәр екәнлигигә чин ишинип гувалиқ бериш; бәш вақ намаз оқуш; закат бериш; рамизан розисини тутуш; қудрити йәтсә һәҗ қилиштин ибарәттур» [имам Бухарий ривайити].

277. Соал: бәш вақ намаз қачан пәриз қилинған.

Җавап: бәш вақ намаз пәйғәмбәр әләйһиссалам Мәдинигә һиҗрәт қилиштин үч жил илгири (миладиниң 619-жили) Мәккидә пәриз қилинған (Сәуди әрәпстанниң катта өлүмалиридин әлламә Муһәммәд Салиһ әл Усәйминниң «пәтивалар» намлиқ әсәридин).

278. Соал: намазниң ислам динидики орни немә?

Җавап: имандин кейинла мусулманларға әң авал буйрулған ибадәт намаздур; ислам динида намазниң мәртивисигә вә улуқлиғиға йетәләйдиған иккинчи бир ибадәт йоқтур, бу мундақ:

1) намаз ислам дининиң асаслиқ түврүгидур, пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дәйду: «динниң беши ислам, униң асаслиқ түврүги намаздур» [Тирмизи ривайити].

2) намаз қиямәт күни әң авал һесап елинидиған бирдинбир ибадәттур, пәйғәмбәр әләйһиссалам бу һәқтә мундақ дәйду: «инсанларға динда әң авал пәриз қилинған ибадәт намаздур, әң ахириғичә давамлишидиған ибадәтму намаздур, қиямәт күни әң авал һесап елинидиған әмәлму намаздур» [Әбудавуд ривайити].

3) намаз – дин йоқалмайдикән қәтъий йоқалмайдиған ибадәттур, чүнки намаз динниң шиаридур.

4) намаз пәйғәмбәр әләйһиссаламниң ахирқи вәсийитидур, пәйғәмбәр әләйһиссалам вапат

болуш алдида, сакаратта туруп «намазни тәрк әтмәңлар! намазни тәрк әтмәңлар!» дәп вәсийәт қилған [имам Әһмәд ривайити].

5) намазниң пәриз болғанлиқ қиссисиму, намазниң нәқәдәр улуқ вә муһим ибадәт екәнлигигә айрим дәлилдур. Чүнки пүтүн ибадәтләр зиминда пәриз қилинған болса, бәш вақ намаз Исра-мираж кечиси Аллаһ таала Муһәммәд әләйһиссаламни асманға елип чиқип униңға беваситә әмир қилиш арқилиқ асманда пәриз қилинған.

НАМАЗНИҢ ТӘЛӘПКӘ ЛАЙИҚ ОҚУЛУШИҒА МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

279. Соал: қандақ қилғанда намазни тәләпкә лайиқ оқуғили болиду?

Җавап: ислам динида тәләп қилинған намаз әқил билән қәлб пәрвасиз һалда тил вә тәнниң һәрикити биләнла орунлинидиған рәсмийәт әмәс, бәлки тәләпкә лайиқ, һәқиқий намаз – униңда әқил, қәлб вә пүтүн һиссий вә ғәйрий һиссий әзаларниң Аллаһ тааланиң һозуриға йүзлиништин ибарәт болған өз несивисини алалиған намаздур. Намазда әқил, қәлб, һиссий вә ғәйрий һиссий әзаларниң һәммиси Аллаһ тааланиң һәққини ада қилишта биллә иштрак қилиду.

ӘҚИЛНИҢ ӘМӘЛЛИРИ

1) намазда әқил Аллаһ тааланиң алдида өзиниң аҗизлиғини етирап қилған һалда, пүтүн хиялини жиғип Аллаһ тааланиң улуқлиғини ойлап туриду.

2) намазда әқил барлиқ һиммити вә күчини Аллаһ тааланиң һозуридики бу улуқ мулақатқа беғишлап туриду.

3) намазда әқил Аллаһтин башқа һәммидин айрилған һалда кәмтәрлик билән туриду.

4) намазда әқил дунияліқ пикир-хияллардин қәтъий айрилған һалда, бир Аллаһқила қарап турғандәк һис-туйғу билән әйминип туриду.

ҚӘЛБНИҢ ӘМӘЛЛИРИ

1) намазда қәлб Аллаһқила беғишланған һалда, униң биләнла болиду.

2) намазда қәлб Аллаһ тааланиң һәйвитидин әймәнгән һалда туриду.

3) намазда қәлб Аллаһ таалаға йелиниш вә ялвуруш билән туриду.

4) намазда қәлб Аллаһ билән беваситә мулақатта болуп туриду.

ҺИССИЙ ӘЗАЛАРНИҢ ӘМӘЛЛИРИ

1) намазда тил Аллаһ таалани зикир қилиш билән мәшғул болуп туриду.

2) намазда көз пүтүн һәрикәтлирини жиғип, сәждә қилидиған йәргә тикилип диққәт билән туриду.

3) намазда қулақлар намаздики қираәттин башқа барлиқ авазларни аңлаштин гас болған һалда туриду.

4) намазда икки қол Аллаһ таалаға әң алий еһтирам билдүргәнликни ипадилигән һалда көксидә яки (аялларда), киндикниң (әрләрдә) үстидә бағлинип туриду.

ТАШҚИ ӘЗАЛАРНИҢ ӘМӘЛЛИРИ

1) намазда икки пут, Аллаһ тааланиң һәр қандақ пәрманиға һазир екәнлигини ипадилигән һалда түптүз вә раврус туриду.

2) намазда баш Аллаһ таалаға чоңқур һөрмәт билдүргән һалда кәмтәрликтин саңгилап туриду,

андин рукуда Аллаһ таалаға техиму чоңқуррақ һөрмәт билдүрүп төвәнгә егилиду, андин сәждидә йәргә қоюлуш арқилиқ Аллаһ таалаға болған қулчилиқни вайиға йәткүзиду.

3) намазда үз Аллаһ тааланиң мәнивий мулақатиға йүзлинип туриду, сәждидә болса, Аллаһ таалани әң көрүнәрлик рәвиштә улуқлаш вә һәқиқий қулчилиқни ипадиләш йүзисидин бу һөрмәтлик алтә әза билән биллә йәргә қоюлиду.

4) намазда руку қилғанда бәл Аллаһ таалаға һөрмәт билдүрүш йүзисидин егилиду, башқа әзаларму жуқурқиларға иштирак қилиду.

«ХУШУЪ» НАМАЗНИҢ ЖЕНИДУР

280. Соал: «хушуъ» дегән немә?

Жавап: «хушуъ» – намазда турғанда, Аллаһ тааланиң улуқлиғи вә һәйвитидин әймәнгән, көңүлни намаз билән мәшғул қилған вә пүтүн пикир-хиялини Аллаһ таалаға беғишлиған һалда кәмтәрлик вә һошиярлиқ билән туруш дегәнликтур. «хушуъ» ниң орни қәлб, униң мевиси инсан әзалирида көрүлиду; чүнки инсанниң барлиқ әзалири қәлбкә әгишиду, намазда бирәвниң көңли ғәпләттә қелиш, дунияліқ пикир-хиялларға чөкүш вә шәйтан вәсвәсилири түпәйли униң «хушуъ» си бузулған вақтида, пүтүн әзаларниң Аллаһ таалаға қиливатқан қулчилиғиму бузулиду. Қомандани салаһийәтлик болмиған әскәрниң мәғлубийәткә учриғинидәк, қәлб салаһийәттин қалғанда, башқа әзаларниң салаһийитиму йоқилиду.

«ХУШУЪ» НИҢ ҺӨКҮМИ

281. Соал: «хушуъ» ниң һөкүми немә?

Жавап: шубһисизки, намазни «хушуъ» билән оқуш пәриздур. Шәйхул ислам ибни Тәймийә[6] (Аллаһ тааланиң Қуръан кәримдики «сәвир қилиш, намаз оқуш арқилиқ (Аллаһтин) ярдәм тиләңлар, намаз Аллаһниң улуқлиғи вә һәйвитидин әйминип «хушуъ» билән турғучилардин башқиларға һәқиқәтән мәшәқәтлик вә еғир иштур» дегән сөзиниң тәқәззасиға асасән, намазда «хушуъ» ниң пәриз екәнлигини тәкитлигән. (*«Бәқәрә» сүриси 45-айәт*).

282. Соал: немә үчүн намазда «хушуъ» пәриз?

Жавап: чүнки «хушуъ» намазниң жени болуп, униңдин несивисини алалмиған намаз өлүк намаздур. Чүнки һәр кимниң намаздин алидиған несивиси пәқәт униңда әқли һошияр, қәлби ойғақ турған қисми биләнла чәклиниду, шуңа һәзрити ибни Аббас рәзийәллаһу әнһу: «намизиңдин пәқәт немә дегән вә немә қиливатқиниңни билип, һис қилип туруп оқуғиниңлар саңа аиттур» дегән (ибни Тәймийәниң «Мәҗмуәт әлфәтави» намлиқ әсәри 22 том, 612 бәт). Намаз оқуғанда берилидиған совапму «хушуъ» қа қарап болиду; намаз оқуғанларниң бәзиси толуқ совапқа еришсә, бәзиси йерим совапқа вә бәзиси йеримидинму аз совапқа еришиду. Амма намазда немә оқулған вә немә иш қилинғанлиғиниму билмәстин униңға киргән пети чиққан киши һечқандақ совапқа еришәлмәйду, чүнки пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «бәндә намаз оқуған билән униңға йезилидиған совап я ондин бири, я тоққуздин бири, я сәккиздин бири, я йәттидин бири, я алтидин бири, я бәштин бири, я төрттин бири, я үчтин бири, я йеримидур» [имам Әһмәд ривайити].

«ХУШУЪ» НИ ҺАСИЛ ҚИЛИШНИҢ ЧАРИЛИРИ

283. Соал: «хушуъ» ни һасил қилишниң чарилири қайсилар?

Жавап: «хушуъ» ни һасил қилишниң чарилири төвәндикиләр:

1) «хушуъ» ни һасил қилишниң әң алдинқи чариси намазда туриватқан киши өзиниң немә даватқанлиғи вә немә қиливатқанлиғини билиши, худди Аллаһ таалани көрүп туриватқандәк һистуйғу билән униңға мунажат қилиштин ибарәттур.

2) намаздики руку вә сәждиләр арисидики йөткилишләрни алдиримастин тәмкинлик билән қилиш, һәр бир йөткилиштә әзалар өз орниға толуқ келип болғичилик арам елиш. «пәйғәмбәр әләйһиссалам (намаздики һәр бир йөткилиштә) һәр бир устихан өз орниға келип болғичилик арам алатти» (Фәтһулбарий 2-том, 308-бәт). Намазни алдирап оқуған кишиниң «хушуъ» ни һасил қилиши мүмкин әмәс, чүнки намаздики тезлик «хушуъ» кә пурсәт бәрмәйду.

3) намазни өмриниң әң ахирқи қетимлиқ намизини оқуғандәк оқуш. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бир саһабигә мундақ дегән: «намизида өлүмни яд әткән киши намизини яхши ада қилалайду, намизиңни худди өмриниң ахирқи қетимлиқ намизини оқуватқан кишидәк оқуғин» [шейих Әлбаниниң «сәһиһ һәдисләр топлими» дики 1421-һәдис). Тәбиийки, өлүш алдидики әң ахирқи қетимлиқ намазни оқуған адәм бу намазни чоқум вайиға йәткән «хушуъ» билән оқуйду.

4) намазда оқулған қираәт, дуа вә тәсбиһләрниң мәнасини билип, көңүл қоюп оқуш. Чүнки, Қуръан кәрим мәнасини билип, униңдин вәз-нәсиһәт елиш үчүн чүшкән илаһий китап; айәтләрниң мәнасини билмәйдиғанлар намазда оқуливатқан қираәткә «мән Аллаһ таалаға мунаҗат қиливатимән, у маңа сөз қиливатиду» дегән һис-туйғу билән қулақ салса йетәрликтур; өзи ялғуз намаз оқуған кишиму, өзи оқуғанлирини шундақ һис-туйғу билән оқуши тәләп қилиниду.

284. Соал: Қуръан кәримни қандақ аңлаш керәк?

Җавап: Қуръан кәримни мону айәттә сүпәтләнгән мөмүнләргә охшаш аңлаш керәк: «пәқәт Аллаһ яд етилсә диллирида қорқунуч пәйда болидиған, Аллаһниң айәтлири тилавәт қилинса имани күчийидиған, пәрвәрдигариға тәвәккүл қилидиған кишиләрла (камил) мөмүнләрдур» (*«Әнфал» сүриси 2-айәт*).

5) намазда оқулған Қуръанни айәт-айәт оқуш керәк, чүнки пәйғәмбәр әләйһиссалам шундақ қилатти. Һәр бир айәтниң бешида тохташ сүннәттур, гәрчә алдинқи айәтниң мәнаси кейинки айәт билән мунасивәтлик болсиму, бу икки айәт оттурисида тохташ әвзәлдур. Һәр бир айәттин кейин тохтап оқуш «хушуъ» ниң һасил болуши үчүн пайдиликтур.

6) Қуръанни һәр-бир һәрипини данә-данә чиқирип ениқ, гөзәл оқуш. «пәйғәмбәр әләйһиссалам қираәтни һәрип-һәрип тәпсир қилғандәк оқатти» [имам Әһмәд ривайити].

7) намазда Аллаһ таала маңа сөз қиливатиду, дегән һис-туйғу билән туруш: аддийси, намазда турған адәм фатиһә сүрисини оқуғанда, «Аллаһ таала маңа сөз қиливатиду, мән униңға мунаҗат қиливатимән» дегән һис-туйғу билән оқуйдикән, чоқум «хушуъ» һасил қилалайду вә тилигәнлиригә еришиду.

«ХУШУЪ» ҚА ЗИЯН ЙӘТКҮЗИДИҒАН ИШЛАР

285. Соал: «хушуъ» ниң йоқилишиға яки аҗизлишишиға сәвәп болидиған ишлар қайсилар?

Җавап: «хушуъ» ниң йоқилишиға яки аҗизлишишиға сәвәп болидиған ишлар төвәндикичә:

1) янфун (қол телефон) ни йепивәтмәстин намазға туруш «хушуъ» ни бузиду, хусусән қол телефонларниң музыкилиқ авази әлвәттә диққәтни бузиду, нәтиҗидә намаздики «хушуъ»ни йоқ қилиду. Шуңа мәйли мечиттә, мәйли өйдә, мәйли җамаәт билән, мәйли өзи яғуз намаз оқумақчи болған һәр қандақ адәм намазға туруштин бурун йенидики қол телефонини өчүриветиши намазниң «хушуъ» билән ада тепиши үчүн шәрттур. Қол телефонларни өчүривәтмәстин намазға туруш намазниң вә мечитниң һөрмитини сақлимиғанлиқ болиду, хусусән мечиткә қол телефонини йепивәтмәстин киргән адәм өзиниңла әмәс, бәлки пүтүн җамаәтниң «хушуъ» ни бузған вә мечит әһлигә азар бәргән болиду, нәтиҗидә гунакар болиду. Чүнки адәттики вақитларда кишиләргә азар бериш һарам болған йәрдә, кишиләрниң намаздики «хушуъ» ни бузуш қатму-қат һарамдур. Һарамни ишлигүчиләр өзлирини Аллаһ тааланиң азавиға тутқучилардур. Сәуди Әрәпстан («Пәтива вә илмий тәтқиқат» комитетиниң 5322 номерлиқ пәтивасида янфон өчүривәтмәстин намазға турушниң һарамлиғи ениқ оттуриға қойулған.)

2) намаз оқуйдиған жайдики диққәтни тартидиған нәрсиләр «хушуъ»ни бузиду, униңға бенаән нәқишләнгән жайнамазларда, һәтта Кәбиниң сүрити чүширилгән жайнамазлардиму намаз оқуш яхши әмәс. Чүнки жайнамаздики нәқишләр вә сүрәтләр диққәтни бузиду, нәтиҗидә «хушуъ» ни һасил қилишқа тосалғу болиду. Әнәс ибни Малик рәзийәллаһу әнһудин ривайәт қилинидуки, Айшә рәзийәллаһу әнһаниң өйиниң бир тәрипидә нәқишләнгән пәрдә бар еди, пәйғәмбәр әләйһиссалам униңға: «уни еливетиң, униң нәқишлири намизимда көзүмгә челиқипла турди» дегән [имам Бухарий ривайити].

Шундақла, адәм өтүп туридиған жайларда, базарларда, кишиләр параңлишиватқан сорунларда, вараң-чуруң боливатқан орунларда намаз оқуш яхши әмәс.

3) нәқишләнгән яки сүрәт чүширилгән яки хәт йезилған кийимләр билән намаз оқуш «хушуъ» ни бузиду. Айшә рәзийәллаһу әнһадин ривайәт қилинидуки: «пәйғәмбәр әләйһиссалам сизиқчилар билән нәқиш қилинған бир кийимни кийип намаз оқуп болғандин кейин, «бу кийимни Әбуҗәһим ибни Һузәйфә дегән кишигә апирип бериңлар вә маңа садда кийим елип келиңлар, бу кийимдики сизиқчилар намазда диққитимни бузди» дәп буйруди» [имам Муслим ривайити). Нәқишләнгән кийимләр билән намаз оқуш яхши болмиған йәрдә, сүрәтлик кийимләр билән, хусусән җанлиқларниң сүрити чүширилгән кийимләр билән намаз оқуш техиму яхши әмәс.

4) таам тәйяр болған вақитта намазға туруш «хушуъ»ни бузиду. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң: «таам тәйяр болған вақитта намаз оқуш йоқ» дегәнлиги шуниң үчүн еди [имам Муслим ривайити). Чүнки тәйярланған таамдин туруп кетип намазға турғанда көңүл тинҗимайду, көңли таамда болуп қалған адәм намазда «хушуъ» ни һасил қилалмайду.

5) тәрити қистап қалғанда намазға туруш «хушуъ» ни бузиду, чүнки униң көңли өзини тезрәк бошитип раһәтлиниш билән мәшғул боливатқан турса, у қандақму намизини «хушуъ» билән ада қилалисун?! Шу сәвәптин пәйғәмбәр әләйһисслам тәрити қистап қалған кишиниң өзини бошатмастин намазға турушини мәнъий қилған. «силәрниң бириңлар һаҗәтханиға барай дәп турғинида намаз башлинип кәтсә, ишни һаҗәтханидин башлисун» [Муслим вә Тирмизи ривайити].

6) намазда мүгдәшму «хушуъ» ни бузиду, намазни мүгдәп оқуған кишиниң «хушуъ» ни һасил қилалиши һәргизму мүмкин әмәс. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мүгдәк басқан кишиниң намаз оқушини мәнъий қилип: «силәрниң бириңларни намазда уйқа бесивалса, (намазни тохтитип) ухлисун, намазни немә оқуватқанлиғини билгидәк һалға кәлгәндә оқусун»дегән [имам Бухарий ривайити]. Бу һәдис пәриз, важип, сүннәт вә нәплә қатарлиқ һарқандақ намазға тегишликтур.

7) намазда туруп сәҗдә қилидиған жайни сүртүш яки тазилаш яки түзләш билән көп мәшғул болуш «хушуъ»ни бузиду; пәйғәмбәр әләйһиссалам намазда туруп сәҗдә қилидиған йерини түзләватқан бир адәмни көрүп, униңға: «әгәр зади қилмисаң болмиса бирла қетим қилғин» дегән [имам Бухарий вә Муслим ривайити]. Намазда үз вә пешанини сүртүшму «хушуъ» ни бузидиған амиллардиндур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам гайида су яки тупраққа сәҗдә қилғинидиму пешанисини тазилаш үчүн силимиған, чүнки намаздики «хушуъ» бундақ қилишниму унтулдуриду.

8) намазда уяқ-буяққа қараш «хушуъ» ни бузиду, чүнки көзниң һәрикити қәлбни мәшғул қилиду, қәлб мәшғул болғанда намаздики «хушуъ» йоқилиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «бәндә намизида уяқ-бу яққа қаримастин турғанда, Аллаһ таала униңға нәзәр селип туриду, у бир тәрәпкә бурулиши биләнла Аллаһ таала уни нәзәридин сақит қилиду» [Әбудавуд ривайити]. Намазда бурулуш икки түрлүк болиду: бири қәлб билән бурулуш, йәнә бири көз билән бурулуштур; қәлб билән бурулуш – көңүлни намазниң сиртидики ишлар билән мәшғул қилиштур, көз билән бурулуш – уяқ-буяққа қараштур. Һәр икки түрлүк бурулуш мәнъий қилинғандур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам намаздики бурулуштин соралғинида: «у оғрилиқ болуп, шәйтанниң бирәвниң намизини оғурлиғинидур» дегән [имам Бухарий ривайити].

ИСЛАМ ДИНИДИКИ НАМАЗЛАРНИҢ ТҮРЛИРИ

286. Соал: исламда қанчә түрлүк намаз бар?

Жавап: исламда бәш түрлүк намаз бар, улар:

1. пәриз намазлар; 2. важип намазлар; 3. сүннәт намазлар; 4. мустәһәп намазлар; 5. нәплә намазлар.

287. Соал: пәриз намазлар қайсилар?

Жавап: пәриз намазлар төвәндикичә:

1. күнлүк бәш вақ намаз; 2. жиназа намизи; 3. әрләр үчүн жүмә намизи (аялларниң жүмә намизи оқушлири пәриз әмәс, әгәр оқуса совап болиду вә шу күнниң пешин намизи улардин сақит болиду).

288. Соал: важип намазлар қайсилар?

Жавап: важип намазлар төвәндикичә: 1. витри намизи; 2. икки һейт намазлири; 3. оқушни (нәзрә қилип) ативәткән намазлар.

289. Соал: сүннәт намазлар қайсилар?

Жавап: сүннәт намазлар төвәндикичә: 1. бәш вақ намазниң сүннәтлири; 2. тәравиһ намизи; 3. мечиткә киргәндә оқулидиған (тәһийәтул мәсжид) намизи.

290. Соал: мустәһәп намазлар қайсилар?

Жавап: мустәһәп намазлар монулар: 1. чашгаһ намизи; 2. тәһәжжуд (кечә) намизи; 3. тавап намизи.

291. Соал: нәплә намазлар қайсилар?

Жавап: нәплә намазлар төвәндикичә: 1. Тәвбә намизи; 2. истихарә намизи; 3. һажәт намизи.

БӘШ ВАҚ НАМАЗНИҢ ҺӨКҮМИ ВӘ УНИ ТӘРК ЕТИШНИҢ ГУНАЙИ

292. Соал: бәш вақ намаз оқушниң һөкүми немә?

Жавап: Балағәткә йәткән, әқил-һоши жайида болған һәр қандақ мусулман кишигә күндә бәш вақ намаз оқуш пәриз әйиндур. Аллаһ Қуръан кәримдә намазниң пәриз екәнлигини елан қилип мундақ дәйду: «шубһисизки, намаз мөмүнләргә вақти бәлгүләнгән пәриз қилинди» (*«Ниса» сүриси 103-айәт*). Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дәйду: «Аллаһ бәндиләргә бәш вақ намаз оқушни пәриз қилди, кимки бәш вақ намазни әһмийәтсиз санап, уларни зайә қиливәтммәстин толуқ ада қилидикән, Аллаһ тааланиң у кишини җәннәткә киргүзүшкә әһдиси бардур, кимки бәш вақ намазни ада қилмайдикән, Аллаһ тааланиң у кишигә әһдиси йоқтур, халиса азаплайду, халиса гунайини әпу қилип җәннәткә киргүзиду» [Нәсаий ривайити].

293. Соал: намазни тәрк етишниң җазаси қандақ болиду?

Жавап: намазларниң пәриз екәнлигини билип туруп, қәстән тәрк етишниң әң чоң гуна вә Аллаһ тааланиң һәққигә ишләнгән әң еғир җинайәт екәнлигидә, намазни тәрк әткүчиләрниң Аллаһ тааланиң қаттиқ азавиға дучар болидиғанлиғида шәк-шубһә йоқтур; бу мәсилидә ислам өлүмалири арисида һечбир ихтилап йоқ, намазни тәрк әткүчиләрниң һөкүми төвәндикидәк үч түрлүк болиду:

1) намазниң пәриз екәнлигини инкар қилғанлиқ вә униң ибадәт екәнлигини етирап қилмиғанлиқ йүзисидин намазни тәрк әткүчиләр болуп, мундақлар шәксиз капирлардур; чүнки Қуръан кәрим вә сәһиһ (ишәшлик) һәдисләр арқилиқ бәкитилгән әһкамларниң бирәрсигә инкар қилған киши капир болиду.

2) намазниң пәриз екәнлигини билмигәнликтин намаз оқумиған кишиләр болуп, булар төвәндики икки хил кишиләрдур: биринчиси, дунияддин пүтүнләй алақисиз һалда адәмизат бармайдиған жирақ чөлләрдә, тағларда вә орманлиқларда яшиғанлиғидин, намазниң пәриз

екәнлигини билмигәнлиги, уларниң арисида сорап үгиниш үчүн динниң әһкамлирини билидиған бирәр алимниңму болмиғанлиғи сәвәвидин, һаятида бирәр қетим болсиму намазниң пәриз екәнлигини аңлап бақмиғанлиғи түпәйли намаз оқумиған кишиләр; йәнә бири, ислам динини әндила қобул қилған болуп, намазниң пәриз екәнлигини вә уни оқушниң қаидә-тәртиплирини үгинип болғичилик өлүп кәткәнлик сәвәвидин намаз оқуялмиған кишиләр. Жуқуриқи икки түрлүк кишиләрниң намаз оқумиғанлиқтики өзрилири қобул қилинип, улардин намазни тәрк әткәнлигиниң гунайи кәчүрүм қилиниду. Аллаһ Қуръан кәримдә мундақ дәйду: «пәйғәмбәр әвәтмәй туруп һеч адәмни җазалиғинимиз йоқ» («*Исра» сүриси 15-айәт*).

Бирақ һазирқи учур дәвридә, дунияниң қайсибир булуң-пушқалирида яшиған болмисун намазниң пәриз екәнлигини билмигән вә аңлимиған бирәр мусулманниң тепилиши тәсәввурдин жирақ, әлвәттә.

3) намазниң пәриз екәнлигини билип, уни етирап қилип туруп, намазға әһмийәт бәрмигәнликтин намазни тәрк әткүчиләр болуп, улар қаттиқ гунакар болиду. Ахирәттә Аллаһ тааланиң азавиға дучар болиду, уларниң намаз оқумиғанлиқтики һечқандақ өзриси қобул қилинмайду.

НАМАЗНИҢ ШӘРТЛИРИ

294. Соал: намазниң шәртлири қайсилар?

Җавап: намазниң шәртлири алтә болуп, улар:

1) намаз оқуйдиған җайниң вә кийиминиң пакиз болуши.
2) таһарәт елиш (ғусли билән тәйәммумниму өз ичигә алиду).
3) намаз вақтиниң кириши.
4) әврәт җайлирини йөгәш.
5) қиблигә үзини қаритиш.
6) нийәт қилиш.

Намазниң 1– вә 2– шәртлири болған паклиқ билән таһарәтниң баяни жуқурида ейтип өтүлди, төвәндә намазниң қалған шәртлири үстидә тохтилимиз.

БӘШ ВАҚ НАМАЗНИҢ ВАҚИТЛИРИ

295. Соал: бамдат намизиниң вақти қачан кириду?

Җавап: бамдат намизиниң вақти: таңниң ақириши билән башлинип, қуяш чиққанға қәдәр давам қилиду.

296. Соал: пешин намизиниң вақти қачан кириду?

Җавап: пешин намизиниң вақти: қуяш күн петиш тәрәпкә егилгәндин башлап, һәр нәрсиниң сайиси өзиниң бир яки икки һәссисигә қәдәр узарған вақтиғичә давам қилиду (алдинқиси имам Әзәмгә көрә, иккинчиси Әбу Йүсүп вә Муһәммәдләргә тегишликтур).

297. Соал: әсир (намаздигәр) намизиниң вақти қачан кириду?

Җавап: әсир намизиниң вақти: пешин намизиниң вақти өткәндин кейин башлинип, қуяш патқанға қәдәр давам қилиду.

298. Соал: шам (намаз шам) намизиниң вақти қачан кириду?

Җавап: шам намизиниң вақти: қуяш патқандин башлинип, қуяш патқан йәрдики қизиллиқ (яки ақлиқ) йоқалғанға қәдәр давам қилиду.

299. Соал: хуптән намизиниң вақти қачан кириду?

Җавап: хуптән намизиниң вақти: шам намизиниң вақти түгигәндин кейин башлинип, иккинчи таң ақарғанға (бамдат намизиниң вақтиға) қәдәр давам қилиду.

300. Соал: витир намизиниң вақти қачан кириду?

Җавап: витир намизиниң вақти: хуптәндин кейин башлинип, бамдат намизиниң вақтиғичә давам қилиду.

301. Соал: җүмә намизи қачан оқулиду?

Җавап: җүмә намизи, җүмә күни пешин намизиниң вақтида оқулиду.

302. Соал: икки һейт намазлири қачан оқулиду?

Җавап: икки һейт намазлири рози вә қурван һейтлириниң биринчи күнлиридә күн чиқип 45 минут өткәндин кейин оқулиду (ениқ вақтини һәр қайси җайдики мунасивәтлик орунлар айрим бәлгүләйду).

303. Соал: намаз вақтини биләлмигән адәм қандақ қилиду?

Җавап: һаваниң булутлуқ болуши яки қараңғу өйдә мәһбус болуп қелиш қатарлиқларға охшаш шараитларда башқилар билән көрүшүшниң йоллири кесилгән, йенида вақитни билидиған бирәр киши болмиғанлиғи, яки вақитни бәлгүләйдиған саатниң болмиғанлиғи вә әзәнниң авазини аңланмаслиғи сәвәвидин намазниң вақтини биләлмигән киши иҗтиһат қилиду (йәни өз қанаитигә тайинип вақтини бәлгүләйду). Әгәр мундақ киши бир аз сәвир қилип күтүп баққандиму, намаз вақтини билиш имканийитигә еришиш пүтүнләй үмүтсиз болса, униң иҗтиһати билән вақит бәлгүләп намаз оқуши ваҗиптур.

НАМАЗ ОҚУШ МӘНЪИЙ ҚИЛИНҒАН ВАҚИТЛАР

304. Соал: намаз оқуш мәнъий қилинған вақитлар қайсилар?

Җавап: намаз оқуш мәнъий қилинған вақитлар бәш болуп, қандақла бир намазни оқуш үчүн салаһийәтлик болмиғанлиғи сәвәплик мәнъий қилинған вақит үч вә нәплә намаз оқушқа мунасип болмиғанлиғи сәвәплик мәнъий қилинған вақит иккидур.

1) қандақла бир намазни оқуш үчүн салаһийәтлик болмиғанлиғи сәвәплик мәнъий қилинған вақитлар:

(1) қуяш чиқиватқанда, у нәйзә бойи көтирилгәнгә қәдәр.

(2) күн қиям болған (йәни қуяш асманниң нәқ оттурисиға кәлгән) вақиттин, күн петиш тәрәпкә егилгәнгә қәдәр.

(3) қуяш сарғайған вақиттин, қуяш патқанға қәдәр.

Амма, тәйяр қилинип болған җиназа намизини, шу күнниң әсир намизини, тавапниң икки рәкәт намизини, тәһийәтул мәсҗид намизини оқуш вә шу вақитта оқулған сәҗдә айитиниң тилавәт сәҗдисини қилиш җаиздур.

2) нәплә намаз оқушқа мунасип болмиғанлиғи сәвәплик мәнъий қилинған вақитлар:

(1) бамдат намизидин кейин, қуяш нәйзә бойи көтирилгәнгә қәдәр.

(2) әсир намизидин кейин, қуяш патқанға қәдәр.

Бу икки вақитта қандақла бир нәплә намаз оқуш мәнъий қилиниду, бирақ оқуса мәкруһлиқ билән ада тапиду.

ӘЗӘН ВӘ УНИҢ ӘҺКАМЛИРИ

305. Соал: әзән дегән немә?

Җавап: әзән – намаз вақтиниң болғанлиғини елан қилиш дегәнликтур.

306. Соал: әзән қачандин бери йолға қоюлған?

Җавап: әзән һиҗрийиниң биринчи жили (милади 622-жили) Мәдинә мунәввәрә шәһиридә ейтишқа буйрулған.

307. Соал: әзән қайси намазлар үчүн оқулиду?

Җавап: бәш вақ намаз билән җүмә намизини әрләрниң җамаәт болуп оқушлири үчүн әзән ейтиш тәкитлик сүннәттур. Һейт вә җиназа намазлири вә башқа пәриз болмиған намазлар үчүн әзән ейтиш һаҗәт әмәстур. Әзән ейтиш әрләр үчүн сүннәттур, амма аяллар қайсибир намаз үчүн әзән ейтмайду; мәйли ада (вақтида оқулған намаз) болсун, мәйли қаза (вақтида оқуялмай вақти өткәндин кейин оқулған намаз) болсун, мәйли сәпәр үстидә яки өз жутида болсун һәр қандақ шараитта, пәриз намазлар үчүн әзән ейтиш сүннәттур.

308. Соал: әзәнниң тексти қайси?

Жавап: әзәнниң тексти төвәндикиләр: Аллаһу әкбәр, Аллаһу әкбәр, Аллаһу әкбәр, Аллаһу әкбәр. Әшһәду әнла илаһә илләллаһ, әшһәду әнла илаһә илләллаһ. Әшһәду әннә муһәммәдән рәсулуллаһ, әшһәду әннә муһәммәдән рәсулуллаһ. Һәййә әләссалаһ, һәййә әләссалаһ, Һәййә әләләлфәлаһ, һәййә әләлалфәлаһ. Аллаһу әкбәр, Аллаһу әкбәр. Ла илаһә илләллаһ. Жуқурiқилар бамдат намизидин башқа пүтүн пәриз намазларниң вақитлири үчүн ейтилидиған әзәнниң тексти; амма бамдат намизиниң вақти үчүн «һәййә әләлалфәлаһ» йәни (намаз арқилиқ нижат тепишқа алдираңлар) дегән жүмлидин кейин вә ахирқи «Аллаһу әкбәр» йәни (Аллаһ һәммидин чоңдур) дегән жүмлидин авал «әссалату хәйрун минәннауми, әссалату хәйрун минәннауми» йәни (намаз уйқидин яхши) дегән жүмлиләр оқулиду.

ӘЗӘН ЕЙТИШНИҢ ШӘРТЛИРИ

309. Соал: әзән ейтишниң шәртлири қайсилар?

Жавап: әзән ейтишниң шәртлири төвәндикичә:

1) намаз вақтиниң болуши.
2) әзәнниң әрәп тилида ейтилиши.
3) әзәнниң үнлүк ейтилиши.
4) әзән текстлириниң һәммиси бир мәзин тәрипидин ейтилиши.
5) мәзинниң мусулман, әр, ақил, балиғәткә йәткән болуши.
6) әзән ейтилидиған текстләрниң тәртиплиригә риайә қилиш вә арқа-арқидин ейтиш.

310. Соал: әзән ейтиливатқанда немә қилиш керәк?

Жавап: әзәнни аңлиған кишиниң мәзинниң ейтқанлирини қайтилиши йәни мәзин ейтқан әзән текстиниң һәммисини мәзин ейтқанға охшаш шәкилдә қайтилап ичидә ейтиши, пәқәт «һәййә әләссалаҺ, һәййә әләлфәлаһ» дегәндә: «ла һәвлә вәла қуввәтә илла биллаһи» йәни «Аллаһниң ярдими болмиса қолимиздин һеч иш кәлмәйду», дәп икки қетим қайтилиши мустәһәптур.

311 Соал: әзәндин кейин қайси дуа оқулиду?

Жавап: Әзәндин кейин мону дуа оқулиду: «Аллаһуммә рәббә һазиһид, дәъвәтит таммәти вәссәлатил қаимәти, ати муһәммәдәл вәсиләтә, вәлфәзиләтә, вәбъәсһу, мақамән мәһмудәнилләзи вә әдтәһу вәрзуқна» йәни (әй мошу чақириқниң вә оқулидиған намазниң егиси Аллаһ! пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламниң жәннәттики дәрижисини жуқури қилғин вә уни сән вәдә қилған алий мақамға ериштүргин).

ТӘГБИР ВӘ УНИҢ ӘҺКАМЛИРИ

312. Соал: тәгбир дегән немә?

Жавап: тәгбир – әзәндин кейин, пәриз намазларни оқушниң алдида, намазниң башлинидиғанлиғини елан қилған һалда Аллаһ таалани улуқлаш демәктур.

313. Соал: тәгбирниң һөкүми немә?

Жавап: тәгбирниң һөкүми әзәнниң һөкүмигә охшаштур, йәни пәриз намазлар үчүн, мәйли ада болсун, мәйли қаза болсун, мәйли йол үстидә болсун, мәйли өзи жутида болсун пүтүн һалларда әрләрниң тәгбир оқуши сүннәттур. Тәгбирниң әзәнгә охшимайдиған тәрәплири төвәндикичә:

1) әзән пәриз намазларни жамаәт билән ада қилиш үчүн ейтилиду; тәгбир болса жамаәт билән оқулсун яки ялғуз оқулсун пүтүн пәриз намазлар үчүн оқулиду.

2) тәгбир өз һәриплири билинидиған рәвиштә тез оқулиду, тәгбир ейтқан киши икки сөзни бирла нәпәс билән бирләштүргән һалда, кейинки сөзни бир аваз билән оқуйду.

3) тәгбирни әзәнниң әксичә, мунарида вә мунариға охшаш егиз жайда яки микрофонда ейтиш шәрт әмәс.

314. Соал: тәгбирниң шәртлири қайсилар?

Жавап: тәгбирниң шәртлири әзәнниң шәртлириниң әйнидур.

315. Соал: тәгбирниң тексти қайси?

Җавап: тәгбирниң тексти төвәндикидәк болиду: «Аллаһу әкбәр, Аллаһу әкбәр. Аллаһу әкбәр, Аллаһу әкбәр. Әшһәду әнлә илаһә илләллаһ, әшһәду әнла илаһә илләлла. Әшһәду әннә муһәммәдән рәсулуллаһ, әшһәду әннә муһәммәдән рәсулулла. Һәййә әләссалаһ, һәййә әләссалаһ. Һәййә әләлфәлаһ, һәййә әләлфәлаһ. қәд қамәтиссалаһ, қәд қамәтиссалаһ. Аллаһу әкбәр, Аллаһу әкбәр, Ла илаһә илләллаһ».

ӘВРӘТ ВӘ УНИҢ ЧӘК-ЧЕГАРИСИ

316. Соал: әврәт дегән немә?

Җавап: әврәт – инсанниң ечилип қалса әйип болидиған вә униңға қараштин һая қилинидиған әзалири демәктур. Намаз оқуғанда әврәт әзаларни йөгәш намазниң қобул болушиниң шәртлиридин биридур.

ӘРНИҢ ӘВРӘТЛИРИНИҢ ЧӘК-ЧЕГАРИСИ

317. Соал: әрләрниң әврәт әзалири қайсилар?

Җавап: әрләрниң әврәт санилидиған әзаси униң киндиги билән икки тизиниң арисидики җайлардур, буниңдин башқа әзалири әврәт әмәс; әрләрниң мәйли намазда, мәйли адәттики вақитларда әврәт саналған әзалирини йепип җүриши пәриздур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «әрниң киндиги билән икки тизиниң арилиғи әврәттур» [Дарқутни, Бәйһәқий ривайити].

АЯЛНИҢ ӘВРӘТ ҖАЙЛИРИНИҢ ЧӘК-ЧЕГАРИСИ

318. Соал: аялниң әврәт әзалири қайсилар?

Җавап: аялниң әврити үч хил болиду: биринчиси, аялниң ят әр вә мусулман әмәс аяллар алдида әврәт санилидиған җайлири, иккинчиси, аялниң мәһрәмлири алдида әврәт саналған җайлири, үчинчиси, аялниң мусулман аял җинислири алдида әврәт саналған җайлиридур, буларниң тәпсилати төвәндикичә:

АЯЛНИҢ ЯТ ӘРЛӘР ВӘ МУСУЛМАН ӘМӘС АЯЛЛАР АЛДИДА ӘВРӘТ САНИЛИДИҒАН ҖАЙЛИРИ

Аялниң ят әрләр, мусулман әмәс аяллар вә мусулманлардин болған диянәт вә әхлақтин несиви болмиған аяллар алдида үзи, икки алқини вә икки путидин башқа пүтүн бәдини әврәттур. Чүнки мусулман ят әрниң, мусулман әмәс әр яки аялниң мусулман аялниң әврәт санилидиған җайлирини көриши тоғра әмәс, һәтта диянәт вә әхлақтин несивә алмиған бәзи мусулман аялларниң диндар аялниң әврәт җайлирини көриши тоғра әмәс.Уларниң әрләргә сүпәтләп бериши яки һазирқи пән-техника әсиридә униң ят әрләр үчүн әврәт саналған җайлирини сүрәткә тартивелип, яман нийәтлик адәмләргә тарқитиш еһтимали көп, шу сәвәптин мусулман аял өзиниң иппәт, номусини қоғдаш йүзисидин мундақ әхлақсиз аялларға әврәт җайлирини ачмаслиғи лазим. Амма аялниң зөрүрийәт йүзисидин яки дохтурға көрүнүш үчүн бәзи җайлирини ечиши руқсәт қилинғанлар қатаридин санилиду. Чүнки ислам қанунида: «зөрүрийәт мәнъий қилинған ишларға йол қойилиду» дәйдиған принцип бар.

АЯЛНИҢ МӘҺРӘМЛИРИ АЛДИДА ӘВРӘТ САНАЛҒАН ҖАЙЛИРИ

«Аялниң мәһрәмлири (некайи бағланмайдиған туққанлири) алдида әврәт саналған җайлири – униң қосиғи, дүмбиси, икки уятлиқ әзаси, икки тизи болуп, булардин башқа җайлири әврәт саналмайду; уларға биләклирини, путлирини, көксини, боюнлирини вә чечини ачса гуна болмайду»[7]. Аялниң мәһрәмлири алдидики әврәт җайлири Нур сүрисиниң мону айәтлиридә ениқ баян қилинған: «мөмүнләргә ейтқинки, намәһрәмләргә тикилип қаримисун, әврәтлирини япсун, көрүнүп туридиған қисмидин башқа зенәтлирини ашкарилимисун, лечәклири билән көкрәклирини япсун (адәттә көрүнүп туридиған қисмидин башқа) зенәтлирини әрлиридин, атилиридин, я қейин атилиридин, я оғуллиридин, я әрлириниң оғуллиридин, я өз қериндашлиридин, я қериндашлириниң оғуллиридин, я қол астидики чөрилиридин, я хотунларға еһтияҗи йоқ хизмәтчиләрдин, я аялларниң уятлиқ җайлирини уқмайдиған (балағәткә йәтмигән) балилардин башқа кишиләргә көрсәтмисун, зенәтлирини кишиләргә билдүрүш үчүн аяқлирини йәргә урмисун, әй мөмүнләр! бәхиткә еришишиңлар үчүн һәммиңлар Аллаһқа Тәвбә қилиңлар» (*«Нур» сүриси 30-31-айәтләр*). Умумән қилип ейтқанда, аял өзиниң мәһрәмлири алдида адәттә өй ичидә ечип жүрсә әйипкә буйрулмайдиған җайлирини ечип жүрсә болиду (доктур Йүсүп әл Қәрдавийниң пәтивалиридин).

АЯЛНИҢ ДИНДАШ АЯЛ ҖИНИСЛИРИ АЛДИДА ӘВРӘТ САНАЛҒАН ҖАЙЛИРИ

Аялниң мусулман ят аяллар алдида әврәт саналған җайлири өзиниң мәһрәмлири алдида әврәт саналған җайлириниң өзидур. Чүнки пәйғәмбәр әләйһиссаламниң заманидин һазирғичә давам қилип кәлгән исламий адәт мошу болуп, мусулман аялларниң иш орунлирида, өй ичидә вә мусулман аялларниң арисида бешини, боюнлирини, пут вә қоллирини, шундақла ечип жүрсә адәттә әйип саналмайдиған җайлирини очуқ қоюп жүрүши җаиздур (Сәуди әрәпстани пәтива комитетиниң пәтивасидин). Мусулман аялларниң һемишәм кәң, азадә кийимләрни кийиши, үзи, икки қоли вә икки путиға охшиған адәттә очуқ туридиған әзалиридин башқа җайлирини йепип жүрүши исламий гөзәл әхлақниң җүмлисидин санилиду. Амма техи адәт көрүш йешиға йәтмигән нарәсидә қизларниң намазда болсун яки намаз сиртидики адәттики вақитларда болсун, бәзи әврәт әзалири ечилип қалсиму, уларға гуна болмайду вә оқуған намазлириму бузулмайду.

ҚИБЛӘ ВӘ НИЙӘТ ТОҒРИЛИҚ

319. Соал: қиблигә үз кәлтүрүш дегән немә?

Җавап: қиблигә үз кәлтүрүш – намазда үзини вә пүтүн вуҗудини (бәдинини) мәсҗиди һәрәмдики Киблә тәрәпкә каритип туруш дегәнликтур.

320. Соал: қиблигә қарашқа имканийәт болмиса қандақ қилиш керәк?

Җавап: кесәллик, уруш мәйданида болғанлиқ, дүшмәндин еһтият қилғанлиқ, қатнаш қураллириниң үстидә болғанлиқ қатарлиқ сәвәпләрдин қиблигә қарап намаз оқушқа имканийәт болмиған шараитларда, пиядә болсун яки қатнаш қураллирида болсун, шу вақиттики шараитқа қарап, имкан қәдәр қиблигә, Кәбигә йүзлинишкә имканийәт болмиса қайсибир тәрәпкә қарап намаз оқуса боливериду.

321. Соал: қиблини тапалмиған чағда қандақ қилиш керәк?

Җавап: сәпәр үстидә, қараңғулуқ яки һаваниң булутлуқ болғанлиғи сәвәплик қиблә тәрәпни биләлмигән киши қиблини сорап билишкә адәм тапалмиған яки компасқа охшаш тәрәпләрни көрсәткүч сайманлириму болмиған шараитта, қиблини тепиш үчүн издинип өз қанаитигә көрә қиблә тәрәпни бәлгүләп намаз оқуйду, униң бу вақитттики намизи дурус болиду.

ҚИБЛИГӘ ҮЗ КӘЛТҮРҮШНИҢ ӘДӘПЛИРИ

322. Соал: қиблигә үз кәлтүрүшниң әдәплири қайси?

Җавап: намаз оқуғанда, көксини вә үзини қиблә тәрәпкә қаратқан киши, әлвәттә қиблиниму, дунияви ғәрәзләрдин, нәпси һәвәсләрдин азат қилған һалда, Аллаһ тааланиң һозуриға йүзләндүрүши вә əқлини, пикрини, шундақла пүтүн вуҗудини өзи мунаҗат қилмақчи болған егиси Аллаһ таалаға беғишлиши қиблигә үз кәлтүрүшниң әдәплиридиндур.

323. Соал: намазда немә үчүн Кәбә тәрәпкә үз кәлтүрүш керәк?

Җавап: намазда Кәбә тәрәпкә үз кәлтүрүш вә һәҗ, өмрә ада қилғанда, Кәбиниң әтрапини айлинип тавап қилиштики мәхсәт Кәбигә чоқунуш йүзисидин әмәс, бәлки Аллаһ тааланиң: «намазда үзүңни мәсҗиди һәрәм тәрәпкә қилғин» («*Бәқәрә» сүриси 144-айәт*) дәп буйруған әмригә бенаән, Аллаһқа ибадәт қилиш йүзисидин Кәбә тәрәпкә қараймиз вә һәҗ, өмрәни Кәбиниң әтрапини тавап қилиш билән қилимиз. Ибадәт пәқәт Аллаһқила қилиниду, шуңа Аллаһ таала бәзи кишиләрниң бу әмирни хата чүшинип қалмаслиғи үчүн: «улар бу өй (йәни Бәйтулла)ниң пәрвәрдигариға ибадәт қилсун» дегәнгә охшаш айәтләрни чүшәргән («*Қурәйш» сүриси 3-айәт*).

НИЙӘТ ТОҒРИЛИҚ МӘСИЛИЛӘР

324. Соал: нийәт дегән немә?

Җавап: нийәт – қәлбтики мәхсәт демәктур; намазниң нийити – Аллаһ разилиғи үчүн намаз оқушни көңүлгә пүкүш дегәнлик болуп, нийәтниң орни қәлб болғачқа, намаз оқумақчи болған кишиниң қайси намазни оқумақчи болғанлиғини көңлигә пүкүши шәрттур, нийәтни тил билән сөзләш шәрт әмәс.

БӘШ ВАҚ НАМАЗНИҢ РӘКӘТЛИРИ

325. Соал: рәкәт дегән немә?

Җавап: рәкәт – намазға башлап, қиям, қираәт, руку вә икки сәҗдини тамамлиғучилик болған һәрикәтләрниң һәммиси (бир) рәкәт дейилиду.

326. Соал: Бамдат намизи қанчә рәкәт вә тәртиви қандақ?

Җавап: бамдат намизи икки рәкәт сүннәт вә икки рәкәт пәриз болуп, һәммиси төрт рәкәттур, авал икки рәкәт сүннәт, кейин икки рәкәт пәриз оқулиду.

327. Соал: пешин намизи қанчә рәкәт вә тәртиви қандақ?

Җавап: пешин намизи төрт рәкәт алдинқи сүннәт, төрт рәкәт пәриз вә икки рәкәт кейинки сүннәт болуп, җәмий он рәкәттур, авал төрт рәкәт сүннәт, кейин төрт рәкәт пәриз, ахирида икки рәкәт сүннәт оқулиду.

328. Соал: әсир намизи қанчә рәкәт вә тәртиви қандақ?

Җавап: әсир намизи алдида төрт рәкәт тәкитсиз сүннәт, андин төрт рәкәт пәриз болуп, җәмий сәккиз рәкәттур, авал төрт рәкәт тәкитсиз сүннәт, кейин төрт рәкәт пәриз оқулиду (тәкитсиз сүннәт – пәйғәмбәр әләйһиссалам бәзидә қилған вә бәзидә қилмиған ишлар дегәнликтур).

329. Соал: шам намизи қанчә рәкәт вә тәртиви қандақ?

Җавап: шам намизи үч рәкәт пәриз, икки рәкәт сүннәт болуп җәмий бәш рәкәттур, авал үч рәкәт пәриз, кейин икки рәкәт сүннәт оқулиду.

330. Соал: хуптән намизи қанчә рәкәт вә тәртиви қандақ?

Җавап: хуптән намизи төрт рәкәт тәкитсиз сүннәт, төрт рәкәт пәриз вә икки рәкәт сүннәт болуп җәмий он рәкәттур, авал төрт рәкәт тәкитсиз сүннәт, андин төрт рәкәт пәриз, кейин икки рәкәт сүннәт оқулиду.

331. Соал: витри намзи қанчә рәкәт вә қачан оқулиду?

Җавап: витри намизи үч рәкәт болуп, хуптән намизидин кейин яки айрим оқулиду, витри намизи хуптән намизидин айрим бир намаздур.

332. Соал: бәш вақ намазларниң пәризлиринила оқуш купайә қиламду?

Җавап: Аллаһ таала буйруған бәш вақ намаз пәқәт уларниң пәризлиридур, бу пәризләрни барлиқ шәртлиригә вә барлиқ қаидә-тәртиплиригә толуқ риайә қилған һалда камил, ада қилған киши ислам динида буйрулған бәш вақ намазни ада қилған болиду; сүннәтлирини оқумиғанлиқ сәвәплик әйипкә буйрулмайду вә гунакарму болмайду. Амма пәйғәмбәр әләйһисслам бу сүннәтләрни һемишәм оқушни өзигә адәт қилған, өзрисиз тәрк әтмигән, чүнки инсан бәзибир камчилиқлардин, хаталиқлардин вә нуқсанлардин хали болалмайду, шу сәвәптин һечким намазлирини Аллаһ таала тәләп қилған рәвиштә толуқ ада қилдим дәп ейталмайду. Шуңа бәш вақ намазни сүннәтлири билән қошуп оқушқа зор еһтияҗлиқмиз. Бәш вақ намазниң сүннәтлири пәризләрдики камчилиқлар вә нуқсанларни толуқлайду һәмдә айрим совапқа ериштүриду.

НАМАЗНИҢ ПӘРИЗ, ВАҖИП ВӘ СҮННӘТЛИРИ

НАМАЗНИҢ ПӘРИЗЛИРИ

333. Соал: намазниң пәризлири қанчә?

Җавап: намазниң пәризлири алтә болуп, улар төвәндикичә:

1) тәгбир Тәһрими (намазни башлаш тәгбири).
2) қиям (намазда өрә туруш).
3) қираәт (намазда Қуръан сүрилирини оқуш).
4) руку (қолни тизға қоюп йәргә егилиш).
5) сәҗдә (намазда пешанини йәргә тәккүзүш).
6) қәъдә ахир (намазниң ахиридики олтуруш).

334. Соал: тәгбир Тәһрими қандақ ейтилиду?

Җавап: тәгбир Тәһрими – «Аллаһу әкбәр» дәп әрәп тили билән ейтилиду, өзи ялғуз намаз оқумақчи болған адәмниң тәгбирини өзи аңлиғидәк авазда ейтиши йетәрликтур, амма имам болған кишиниң җамаәт аңлиғидәк үнлүк авазда ейтиши керәк.

335. Соал: қандақ намазларни өрә туруп оқуш шәрт қилиниду?

Җавап: һәр қандақ намаз өрә туруп оқулиду; пәриз яки ваҗип намазларни, сүннәт намазлардин бамдатниң сүннитини (алаһидә сүннәт болғанлиғи үчүн) өрә туруп оқуш пәриздур. Сүннәт вә нәплә намазларни өрә туруп оқуш пәриз әмәс, өрә турушқа мағдури йетидиған турупму бу намазларни олтуруп оқушқа болиду, бирақ совави камрақ болиду. Шуңа тени сақ кишиниң һәр қандақ бир намазни өрә туруп оқуғини әвзәлдур.

336. Соал: һәр қандақ бир намазда Қуръан оқуш пәризму?

Җавап: һәр қандақ бир намазда фатиһә сүрисини оқуш пәриздур; сүннәт, ваҗип вә нәплә намазларниң пүтүн рәкәтлиридә, икки рәкәтлик пәриз намазларниң һәммә рәкитидә вә икки рәкәттин көп пәриз намазларниң алдинқи икки рәкитидә фатиһә сүрисидин кейин Қуръан кәримдин бирәр сүрә яки бир қанчә айәт оқуш пәриздур, бу «қираәт» дәп атилиду.

337. Соал: қираәтниң миқдари қанчилик болиду?

Җавап: қираәтниң әң аз миқдари, қисқа айәтләрдин үч айәт яки узун айәтләрдин аз дегәндә үч айәткә тәң келидиған бир айәт оқуштур, буниңдин аз Қуръан оқуған кишиниң намизи қобул болмайду, көп оқушниң чеки йоқ.

338. Соал: руку қандақ қилиниду?

Җавап: руку – баш билән дүмбини икки қол тизларға азадә йәткичилик егиш дегәнлик болуп, рукуда боюн билән дүмбә тәкши һалда баравәр болуши шәрттур. Икки қолниң бармақлири ечилған һалда тизларни тутуп туриду, рукуда әрләр җәйнәклирини қосиғиға тәккүзмәйду, амма җәйнәклирини қосиғиға чаплап туриду.

339. Соал: сәждә қандақ қилиниду?

Җавап: сәждә – пешанә, бурун, икки қол, икки тиз вә икки путтин ибарәт йәттә әзани йәргә тәкши қоюш билән қилиниду.

340. Соал: намазниң ахиридики олтурушниң миқдари қанчилик?

Җавап: намазниң ахиридики олтурушниң пәриз болған миқдари «әттәһияту» ни оқуп болғичилик вақиттур, униңдин артуғи сүннәт, амма «әттәһияту» ни оқуш ваҗиптур.

НАМАЗНИҢ ВАҖИПЛИРИ

341. Соал: намазниң ваҗиплири қайсилар?

Җавап: намазниң ваҗиплири төвәндикиләр:

1) намазни башлиғанда «Аллаһу әкбәр» дегән тәгбирни ейтиш.

2) пәриз намазларниң 3-4-рәкәтлиридин башқа пүтүн намазларда фатиһә сүрисидин кейин бир сүрә оқуш яки аз дегәндә үч айәт оқуш.

3) сәҗдидә, бурун билән пешанини баравәр йәргә тәккүзүш.

4) икки сәҗдини арқа-арқидин қилиш.

5) икки рәкәттин көп намазларниң иккинчи рәкитидин кейин олтуруш.

6) икки рәкәттин көп намазларниң иккинчи рәкитидин кейинки олтурушида «әттәһияту» ни оқуп болупла кечикмәстин үчинчи рәкәткә туруш.

7) намаздики паалийәтләрниң тәртиплиригә риайә қилиш вә һәр бир паалийәтни алдирима-стин қилиш.

8) икки рәкәттин көп намазларниң иккинчи рәкитидин кейинки олтурушта вә намазниң ахирқи олтурушида «әттәһияту» ни оқуш.

9) витир намизида қунут дуасини оқуш алдида тәгбир ейтиш вә қунут дуасини оқуш.

10) намазниң әң ахирида икки тәрәпкә салам бериш.

11) җамаәт билән оқулидиған намазлардин: бамдат, җүмә, һейт, тәравиһ вә витир намазлириниң һәр бир рәкитидә; шам, хуптән намазлириниң авалқи икки рәкитидә, мәйли вақтида оқулған намаз болсун, мәйли қаза намаз болсун имамниң қираәтни («Фатиһә» вә униңдин кейинки оқулидиған сүрини) ашкарә, авазлиқ оқуши.

12) җамаәт билән оқулиған намазлардин пешин билән әсир намазлирида имамниң қираәтни мәхпий оқуши.

13) қираәттә фатиһә сүрисини башқа сүридин авал оқуш.

14) өзи ялғуз намаз оқуған кишиниң қираити мәхпий оқулидиған пешин, әсир, витир, бәш вақ намазниң сүннәтлири вә нәплә намазларда қираәтни мәхпий оқуши, амма бамдатниң пәризи, шам вә хуптәнниң пәризлиригә охшаш қираәтни ашкарә оқулидиған намазларда мәйли у вақтида оқулған намаз болсун, мәйли қаза намаз болсун, қираәтни мәхпий оқуш ихтиярий бойичә иш көрүши. (амма ашкарә оқуш әвзәлдур).

15) сәждә сәһви қилишниң сәвәплири тепилғанда сәждә сәһви қилиш.

16) җамаәт билән оқулидиған намазларда җамаәтниң имамниң қираитини җим туруп аңлиши.

17) һейт намазлириниң артуқ тәгбирлирини ейтиш.

НАМАЗНИҢ СҮННӘТЛИРИ

342. Соал: намазниң сүннәтлири қайсилар?

Җавап: намазниң сүннәтлири төвәндикичә:

1) намазға башлиғанда, витир намизиниң қунутини оқушқа башлиғанда вә һейт намазлириниң тәгбирлирини ейтқанда, әрләрниң қоллирини қулақлириниң юмшиғиға қәдәр, аялларниң икки мүрисиниң баравиридә көтириши.

2) һәр намазниң биринчи рәкитиниң башлинишида мәхпий һалда «субһанә кәллаһуммә...»ни оқуш.

3) «Фатиһә» сүрисидин авал «әузу биллаһи минәш шәйтанир рәҗим» вә «бисмиллаһир рәһманир рәһим» ни ейтиш.

4) «Фатиһә» сүрисини оқуп болғандин кейин, мәхпий яки ашкарә һалда «амин» дейиш.

5) қиямда (өрә) турғанда әрләрниң оң қолини сол қолиниң үстидә қоюп киндигиниң астида тутуши, аяллар қоллирини көксидә тутуши.

6) намазда өрә турғанда икки путиниң арилиғини аз дегәндә төрт бармақ азадә сиғқидәк очуқ тутуш.

7) рукудин турғанда «сәмиәллаһулимән һәмидәһ» вә «рәббәна вәләкәлһәмду» дейиш.

8) руку вә сәҗдиләргә бериш, биринчи сәҗдидин туруш, иккинчи сәҗдигә бериш, йәнә сәҗдидин туруш қатарлиқ йөткилишләрниң һәммисидә «Аллаһу әкбәр» дәп тәгбир ейтиш.

9) рукуда «субһанә рәббийәл әзим» ни, сәҗдидә «субһанә рәббийәл әла» ни аз дегәндә үч қетимдин дейиш.

10) рукуда қолларниң бармақлирини ачқан һалда тизларни тутуп, (әрләр белини түз қилип) туруш.

11) сәҗдигә беришта авал тизларни, андин қолларни, андин пешанини йәргә тәккүзүш, сәҗдидин турушта бу тәртипниң әксичә иш көрүш.

12) намаздики олтурушта әрләрниң сол путини ятқузуп үстигә олтарған вә оң путиниң бармақлирини қиблигә қаритип тиклигән, аялларниң сол вә оң путлирини оң тәрәпкә ятқузуп өзи йәргә олтарған һалда, қоллирини тизлириниң үстидә қоюп, бармақлириниң учлирини қиблигә қаритип олтуруши.

13) намазниң әң ахирқи олтурушида «әттәһияту» дин кейин «Аллаһумму сәлли әла, Аллаһумма барик әла» дурутлирини вә «рәббәна» дуасини оқуш.

14) салам бериштә авал оң тәрәпкә, андин сол тәрәпкә башни силиқ буриған һалда: «әссаламу әләйкум вә рәһмәтуллаһ» дейиш.

15) тәшәһһуд дуасиниң ахирқи қисмида, оң қолиниң көрсәткүч бармиғи билән қиблигә ишарәт қилип олтуруш.

НАМАЗ ОҚУШНИҢ ҚАИДӘ-ТӘРТИПЛИРИ

БАМДАТ НАМИЗИНИҢ ОҚУЛУШИ

343. Соал: бамдат намизиниң сүнनिти қандақ оқулиду?

Җавап: намазниң шәртлирини һазирлап болғандин кейин, таһарәт билән пакиз йәргә баримиз, әгәр йәрниң пакиз болмаслиқ еһтимали болса, җайнамаз ишлитимиз; җайнпмазниң йөнилишини қиблигә қартип селип, униң үстигә келип, қиблигә йүзләнгән һалда түптүз өрә туруп ичимиздә «Аллаһ разилиғи үчүн бамдат намизиниң икки рәкәт сүннитини өтәшкә нийәт қилдим» дәп нийәт қилимиз вә «Аллаһу әкбәр» дәп тәгбир ейтип икки қолимизни икки қулақниң баравиридә көтүримиз, алиқанларни қиблигә қаритимиз. (аяллар тәгбирдә икки қолини икки мүрисигичә көтүриду, алиқанлирини әрләргә охшаш қиблигә қартиду). Тәгбир ейтип болғандин кейин қоллиримизни чүшүрүп киндигимизниң астиға қоюп қол бағлап туримиз, йәни оң қолимизниң алқинини сол қолимизниң алқининиң дүмбиси үстигә елип, оң қолимизниң баш вә чимәлтәк бармақлири билән сол қолимизниң беғишини тутуп туримиз. (аяллар қиямда турғанда, қоллирини көкрәклириниң үстигә қоюп туриду, оң қолини сол қолиниң үстигә қойиду, көзлирини сәҗдигаһқа қаритип путлирини һим җүпләштүриду, тизлири тик туриду). Әр вә аял һәр қандақ киши қиямда турғанда көзләр сәҗдигаһқа қарап туриду, оң-сол яки жуқури-төвәнгә қарашқа болмайду, шундақла көзләрни жумувелишқиму болмайду; икки путниң арилиғи әң аз дегәндә төрт бармақ азадә сиққидәк кәңликтә очуқ қалдурилиду, тизларни әгмәстин тик тутуп туримиз, баш гәвдә оң-солға азрақ саңгилап туриду. Тәгбир етип қол бағлиғандин кейин мону санани оқуйми:

«субһанә каллаһуммә вә биһәмдикә вә тәбарә кәсмукә вәтә әла жәддукә вәла илаһә ғәйрук», андин «ә узу биллаһи минәш шәйтанир рәжим» вә «бисмиллаһир рәһманир рәһим» дәймиз, андин фатиһә сүрисини оқуймиз: «әлһәмду лиллаһи рәббил аләмин, әр рәһманир рәһим, малики йәвмиддин, ийякә нәъбуду вә ийякә нәстәин, иһдинәс-сиратәл мустәқим, сиратәлләзинә әнъәмтә әләйһим ғәйрил мәғзуби әләйһим вәләззалин» амин! Фатиһә сүриси оқулуп болғандин кейин, йәнә бир сүрә яки аз дегәндә үч айәт оқуймиз, мәсилән маун сүриси «әрә әйтәлләзи юкәззибу биддин, фәзаликәлләзи йәдуъул йәтимә, вәла йәһуззу әла тәамил мискин, фәвәйлун лилмусәллинәлләзинә, һумъән салатиһим саһвунәлләзинә һумюраунә, вә йәмнә унәл маун». Униңдин кейин «Аллаһу әкбәр» дәп тәгбир ейтип руку қилимиз, рукуда икки қолимизниң бармақлирини ачқан һалда, икки тизимизни тутуп баш билән бәл қисмини охшаш тәкшиликтә түз егимиз. Аяллар йерим егилиду, қоллирини тизлириниң үстидә түз тутиду, бармақлирини ачмайду. Рукуда үч қетим «субһанә рәббийәл әзим» дәймиз, рукудин турушта «сәмиәллаһулимән һәмидәһ» дәп туримиз; рукудин туруп өрә болғандин кейин, қоллиримизни ян тәрәплиримизгә чүширип түз туруп «рәббәна вәләкәл һәмду» дәп бир аз туримиз, андин «Аллаһу әкбәр» дәп тәгбир ейтип сәждигә баримиз; сәждә қилишта авал тизлиримизни, андин қоллиримизни, андин пешанимизни, әң ахирида бурнимизни йәргә тәккүзимиз, пешанә икки қолниң оттурисиға тоғрилиниду. Жәйнәкләр йәргә тәгмәйду, икки ямпаш қосиғимизға тәккүзүлмәйду. Икки путимизни бир-биригә жүпләштүрүп туримиз, қол вә пут бармақлиримиз қиблигә қаритилиду. (аяллар путлирини оң тәрәпкә янту қилип яткузиду, жәйнәклирини биқиниға, тизлирини қосақлириға чаплап туриду). Сәждә вақтида, үч қетим «субһанә рәббийәл әла» дәймиз вә «Аллаһу әкбәр» дәп башни көтүрүп олтуримиз. Сәждидин турушта авал үз, андин қоллар, андин тизлар көтүрилиду, икки сәждә оттурисидики олтурушта аз дегәндә «субһанәлла» дегичилик вақит олтуримиз. (пәйғәмбәр әләйһиссалам бу арида «рәббиғфирлий, рәббиғфирлий» дәп Аллаһ тааладин мәғпирәт тиләтти). Андин қайта «Аллаһ әкбәр»дәп тәгбир билән йәнә сәждигә баримиз, сәждидә йәнә үч қетим «субһанә рәббийәл әла» дәймиз. Иккинчи сәждидин кейин «Аллаһу әкбәр» дәп тәгбир ейтип өрә туримиз вә иккинчи рәкәтни башлаймиз, иккинчи рәкәттә «бисмиллаһир рәһманир рәһим» дәп фатиһә сүрисини оқуп болуп «амин» дәймиз, андин Қуръандин халиған сүридин бир яки аз дегәндә үч айәт оқуймиз, мәсилән кәвсәр сүриси: «инна әътәйна кәлкәвсәр, фәсәлли рәббикә вәнһәр, иннә шаниәкә һувәл әбтәр». Андин худди биринчи рәкәттә қилғинимизға охшаш руку вә сәждиләрни тамамлап болуп, «Аллаһу әкбәр» дәп тәгбир ейтип олтуримиз. Намазда олтарғанда, әрләр оң путиниң бармақлирини қиблигә қаритиду, буниң үчүн әрләр оң путини тик тутиду, сол путини оң тәрәпкә яткузуп униң үстигә бесип олтуриду, икки қолиниң бармақлирини әркин ачқан һалда икки тизиниң үстигә қойиду вә көзини қучиғиға қаритиду. (аяллар икки путини оң тәрәпкә яткузуп, пақалчигини бесип олтуриду, қоллирини тизлириниң үстигә қоюп, көзлирини икки тизиниң арисиға қаритиду). Олтарғанда авал «әттәһияту» дуаси оқулиду, у мундақ: «әттәһияту лиллаһи вәссәләвату вәттәййибат, әссаламу әләйкә, әйюһәннәбию вә рәһмәтуллаһи вә бәрәкатуһу, әссаламу әләйна вә әла ибадиллаһиссалиһин, әшһәду әнла илаһә илләллаһу вә әшһәду әннә муһәммәдән әбдуһу вә рәсулуһу» тәржимиси: (мәдһийиләр вә саламлар Аллаһқа болсун, Аллаһниң салами, рәһмити вә бәрикити сизгә болсун әй улуқ пәйғәмбәр! биз (намазға һазир болған барлиқ жамаәт вә периштәләр) гә вә Аллаһниң яхши бәндилиригиму Аллаһниң бәхит вә аманлиғи болғай. Аллаһтин башқа һәқиқий илаһ йоқлиғиға, Муһәммәд әләйһиссаламниң Аллаһниң бәндиси вә бәрһәқ пәйғәмбәр екәнлигигә чин қәлбимдин гувалиқ беримән). Андин кейин «Аллаһуммә сәлли вә барик, рәббәна» лар оқулиду. Аллаһуммә сәлли әла дурути мундақ: «Аллаһуммә сәлли әла муһәммәдин вә әла, али муһәммәдин кәма сәлләйтә әла ибраһимә вә әла али ибраһим иннәкә һәмидун мәҗид»; тәржимиси: (Әй АллаҺ! Ибраһим әләйһиссалам вә униң аилисигә рәһмәт ата қилғандәк Муһәммәд әләйһиссаламға вә униң аилисигә рәһмәт ата қилғин, сән һәқиқәтән мәдһийигә лайиқ улуқ затсән). Аллаһуммә барик әла дурути: у мундақ «Аллаһуммә барик әла, муһәммәдин вә әла, али муһәммәдин, кәма барәктә, әла ибраһимә вә әла, али ибраһим иннәкә һәмидун мәҗид», тәржимиси: (Әй Аллаһ! Ибраһим әләйһиссалам вә униң аилисигә бәрикәт ата қилғиниңдәк, Муһәммәд әләйһиссалам вә униң аилисигә бәрикәт ата қилғин, сән һәқиқәтән

мәдһийигә лайиқ улуқ затсән). Рәббәна дуаси мундақ: «рәббәна атина фидуния, һәсәнәтән вә фил ахирәти һәсәнәтән вәқина әзабәннар», тәрҗимиси: (Әй Аллаһ! бизгә дунияда яхшилиқ ата қилғин, ахирәттиму яхшилиқ ата қилғин, бизни дозақ азавидин сақлиғин). Жуқуриқилар оқулуп болғандин кейин, башни авал оң тәрәпкә силиқ айландуруп андин башни сол тәрәпкә силиқ айландуруп: «әссаламу әләйкум вә рәһмәтуллаһ» дәп салам беримиз, шуниң билән бамдат намизиниң сүннитини оқуп болған болимиз.

344. Соал: бамдат намизиниң пәризи қандақ оқулиду?

Җавап: бамдат намизиниң пәризиниң оқулишиму, худди униң сүннитиниң оқулишиға охшаштур, пәқәт нийәт пәриқлиқ болиду; чүнки сүннәткә сүннәт, пәризгә пәриз дәп нийәт қилиш керәк, йәнә бир пәрқи шуки, бамдат намизиниң пәризини оқуш алдида әрләр үчүн тәгбир ейтиш сүннәттур. (аялларға керәк әмәс). Бамдат намизиниң пәризигә: «Аллаһ разилиғи үчүн мошу вақитниң пәризини оқушқа нийәт қилдим» дәп нийәт қилиниду.

ПЕШИН НАМИЗИНИҢ ОҚУЛУШИ

345. Соал: пешинниң авалқи сүнники қандақ оқулиду?

Җавап: авал пешинниң төрт рәкәт сүннитини оқуш үчүн нийәт қилимиз, андин бамдат намизиниң сүннитигә охшаш икки рәкәт оқуп олтуримиз, олтарғанда «әттәһияту» дуасинила оқуймиз, андин үчүнчи рәкәткә охшаш шәкилдә оқуп болуп, олтуримиз, бу олтурушта: «әттәһият, сәллә, барик вә рәббәна» ларни толуқ оқуймиз, андин икки тәрәпкә салам берип намазни түгитимиз.

346. Соал: пешинниң пәризи қандақ оқулиду?

Җавап: тәгбир ейтип болғандин кейин пешинниң пәризини оқушқа нийәт қилимиз вә «Аллаһу әкбәр» дәп намазни башлаймиз, дәсләпки икки рәкәт худди бамдат намизиниң пәризигә охшаш оқулиду, иккинчи рәкәттин кейин олтуримиз, олтурушта, «әттәһияту» дуасинила оқуймиз вә үчинчи рәкәткә туримиз; үчинчи вә төртинчи рәкәтләрдә фатиһә сүрисидин кейин бир сүрә оқуймиз, төртинчи рәкәтниң ахирида олтуруп «әттәһияту, сәлли, барик вә рәббәна» ларни оқуймиз вә икки тәрәпкә салам беримиз.

347. Соал: пешинниң ахирқи сүнники қандақ оқулиду?

Җавап: авал пешинниң икки рәкәт сүннитини оқушқа нийәт қилимиз, андин уни худди бамдат намизиниң икки рәкәт сүннитигә охшаш оқуймиз.

ӘСИР НАМИЗИНИҢ ОҚУЛУШИ

348. Соал: әсир намизиниң тәкитсиз сүннити қандақ оқулиду?

Җавап: әсир намизиниң тәкитсиз сүннитини оқушқа нийәт қилимиз, андин бу сүннәтни худди пешин намизиниң алдинқи төрт рәкәт сүннитигә охшашла оқуймиз.

349. Соал: әсир намизиниң пәризи қандақ оқулиду?

Җавап: авал тәгбир етип болғандин кейин, әсир намизиниң пәризини оқушқа нийәт қилимиз, андин уни худди пешин намизиниң пәризигә охшашла оқуймиз.

ШАМ НАМИЗИНИҢ ОҚУЛУШИ

350. Соал: шам намизиниң пәризи қандақ оқулиду?

Җавап: авал тәгбир ейтип болғандин кейин, шам намзиниң пәризини оқушқа нийәт қилимиз, шам намизиниң пәризи үч рәкәт болуп, у бамдат, намизиниң пәризигә охшаш икки рәкәт оқулуп болғандин кейин, олтурилиду; бу олтурушта «әттәһияту» дуасинила оқуп үчүнчи рәкәткә туримиз, үчинчи рәкәттә фатиһә сүрисинила оқуймиз, андин руку вә сәҗдиләрни қилип болғандин кейин олтуруп «әттәһият, сәлли, барик вә рәббәна» ларни оқуп икки тәрәпкә салам беримиз.

351. Соал: шам намизиниң сүнните қандақ оқулиду?

Җавап: авал шам намизиниң икки рәкәт сүннитини оқушқа нийәт қилимиз, андин уни худди бамдат намизиниң сүннитигә охшаш оқуймиз.

ХУПТӘН НАМИЗИНИҢ ОҚУЛУШИ

352. Соал: хуптән намизиниң пәризи қандақ оқулиду?

Җавап: авал тәгбир ейтип болғандин кейин, хуптән намизиниң пәризини оқушқа нийәт қилимиз, андин уни худди пешин намизиниң пәризини оқуғанға охшаш оқуймиз.

353. Соал: хуптән намизиниң сүнните қандақ оқулиду?

Җавап: авал хуптән намизиниң сүннитини оқушқа нийәт қилимиз, андин худди бамдат намизиниң сүннитигә охшашла оқуймиз.

ВИТРИ НАМИЗИ ВӘ УНИҢ ОҚУЛУШИ

354. Соал: витри намизи дегән қандақ намаз?

Җавап: витри намизи – тағ намаз дегән мәнада болуп, ахшими оқулидиған үч рәкәт намаздур. Витри намизини оқуш ваҗиптур, у, хуптәндин кейин оқулиду; витри намизи адәттә җамаәт болмай ялғуз һалда оқулиду, рамизанда тәравиһ намизидин кейин җамаәт билән оқулиду. Витри намизини рамизандин башқа вақитларда җамаәт болуп оқуш сүннәт әмәс. Амма, җамаәт болуп оқуса боливериду.

355. Соал: витри намизи қандақ оқулиду?

Җавап: авал витри намизини оқушқа нийәт қилимиз, андин бамдат намизиниң сүннитигә охшаш икки рәкәт намаз оқуп болғандин кейин олтуримиз, бу олтурушта «әттәһияту» дуасини оқуп, үчинчи рәкәткә туримиз, үчинчи рәкәттә бисмиллаһни толуқ оқуп, сүрә фатиһә оқулуп болғандин кейин йәнә бир сүрә оқуп болуп, қолларни икки янға чүширип, «Аллаһу әкбәр» дәп тәгбир ейтип қолимизни қулақ егизлигидә жуқури көтүримиз, андин қолларни қайтидин киндик астиға қоюп туруп «қунут» дуасини оқуймиз. Қунут дуаси: «Аллаһуммә инна нәстәийнукә вә нәстәфирукә вә нуъминубикә вә нәтәвәккәлуһу әләйкә вә нусни әләйкәл хәйрә, нәшкурукә вәла нәкфурукә вә нәхләумән йәфҗурукә. Аллаһуммә ийякә нәъбуду вә ләкә нусәлли вә нәсҗуду вә иләйкә нәсъа вә нәһфиду нәрҗу рәһмәтәкә вә нәхша әзабәкә, иннә әзабәкә бил куффари мулһиһ», тәрҗимиси: (әй Аллаһ! сениңдин ярдам сораймиз, сәндин мәғпирәт тиләймиз, саңа ишинимиз, саңа тәвәккүл қилимиз, сени яхши тәрипләр билән мәдһийиләймиз, саңа шүкүр қилимиз вә на шүкүрлүк қилмаймиз вә саңа асийлиқ қилғандин үз өрүймиз. Әй Аллаһ! саңила ибадәт қилимиз, сән үчүнла намаз оқуймиз вә сәҗдә қилимиз, сениң разилиғиңға еришиш үчүн тиришимиз вә алдираймиз, рәһмтиңни үмүт қилимиз вә азавиңдин қорқимиз, һәқиқәтән сениң азавиң куффарларға йәткүчидур).

НАМАЗДИН КЕЙИН ОҚУЛУДИҒАН ДУАЛАР

356. Соал: намаздин кейин қандақ дуаларни оқуған яхши?

Җавап: намаздин кейин төвәндики дуаларни оқуш сүннәттур: «әстәғфируллаһә әстәғфируллаһә әстәғфируллаһә, әләһуммә әнтәссаламу, вәминкәсәламу тәбарәк тәязалҗәлал вәл икрам», тәрҗимиси: (Аллаһ тааладин мәғпирәт тиләймән, әй Аллаһ! сән тинчлиқ бәргүчисән, тинчлиқ зади сениңдин, әй улуқлуқ вә пәзли-кәрәм егиси болған Аллаһ сән һәқиқәтән каттиларниң каттисисән). «Ла илаһә илләлаһу вәһдәһу ла шәрикәллаһу, аллаһуммә ламәнилима әътайтә, вәла муътийә лима мәнәътә, вәлайәнфәу залҗәдди минкәлҗәдду», (бир Аллаһ тааладин башқа һәқиқий илаһ йоқтур. Аллаһ ялғуздур, униң һеч шериги йоқтур, әй Аллаһ! сән ата қилғанни тосивалғучи йоқ вә сән тосиғанни бәргүчи йоқ, сениң дәргаһиңда байларниң байлиғи әсқатмайду). «Ла

илаһә илләллаһу вәһдәһу лашәрикәләһу, ләһулмулку вәләһулһәмду, вә һувә әллакулли шәйъин қадир, лаһулә вәлақуввәтә иллабиллаһи, ла нәъбуду илла ийяһу, ләһулмәнну, вәләһунниъмәтәъ, вәләһуфәдлу вәссәнаул һәсәну, ла илаһә илләлаһу мухлисинә ләһуддинә, вәләв кәриһәл кафирун», тәрҗимиси: (бир Аллаһ тааладин башқа һәқиқий илаһ йоқтур, Аллаһ ялғуздур, униң һеч шериги йоқтур, падишалиқ вә һәмду саналар униңға хастур, у һәр нәрсигә қадирдур, күч-қуввәт пәқәт Аллаһ тааладиндур, биз пәқәт Аллаһқила ибадәт қилимиз, у немәт вә пәзли-кәрәм егисдур, у әң есил мәдһийә вә махташларға лайиқтур. Аллаһ тааладин башқа һәқиқий мәбуд йоқтур, капирлар яман көргән тәғдирдиму биз ибадәтни Аллаһқа хас һалда, һәқ динға етиқат қилимиз). пәйәғмбәр әләйһиссаламниң оқуғанлиғини имам Муслим ривайәт қилған. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бир һәдистә: «бу дуани һәр намаздин кейин оқуған кишиниң деңизниң көвүгидәк көп гунайи болсиму мәғпирәт қилиниду», дәп көрсәткән [имам Муслим ривайәт қилған]. Дуаниң оқулиши мундақ: «Аллаһуммә әъина әлә зәкрикә вә шукрикә вәһусни ибадәтикә», тәрҗимиси: (әй Аллаһ! бизгә сени яд етиш, саңа шүкүр қилиш вә яхши ибадәт қилиш үчүн мәдәт бәргин). «Субһунәллаһ, әлһәмдулилла, Аллаһу әкбәр, һәр бири 33 қетимдин», тәрҗимиси: (Аллаһ пактур, һәмду сана Аллаһқа хастур, Аллаһ әң бүйүктур). Буни пәйғәмбәр әләйһиссламниң оқуғанлиғини имам Муслим ривайәт қилған. «Бисмиллаһир рәһманир рәһим, қулһу вәллаһу әһәд, аллаһу сәмәд, ләм йәлид, вә ләм юләд, вә ләм йәкулләһу куфувән әһәд», тәрҗимиси: (наһайити шәпқәтлик вә меһриван Аллаһ тааланиң исми билән башлаймән, ейтқинки, у Аллаһ бирдур, һәммә Аллаһқа муһтаждур, Алла бала тапқанму әмәс, туғулғанму әмәс, һеч киши униңға тәндаш болалмайду). («*Ихлас» сүриси*). «Бисмиллаһир рәһманир рәһим, қул ә узу бирәббил фәләқә, мин шәррима хәләқә, вә мин шәрри ғасиқин иза вәқәбә, вәмин шәррин нәффәсати, фил оқәди, вә мин шәрри һасидин иза һәсәд», тәрҗимиси: (наһайити шәпқәтлик вә меһриван Аллаһ тааланиң исми билән башлаймән, мәхлуқатниң шәрридин, қараңғулиғи билән киргән кечиниң шәрридин, түгүнләргә дәм салғучи сеһиргәрләрниң шәрридин сүбһиниң пәрвәрдигари Аллаһқа сеғинип пана тиләймән дегин), («*Фәләқ» сүриси*). «бисмиллаһир рәһманир рәһим, қул ә узу бирәббиннаси, мәликиннаси, илаһиннаси, мин шәррил вәсвасил хәннас, әлләзи ювәсвису фисудуриннаси минәл җиннәти вәннас», тәрҗимиси: (наһайити меһриван вә шәпқәтлик Аллаһ тааланиң исими билән башлаймән, инсанларниң пәрвәрдигари, инсанларниң падишаси, инсанларниң илаһи Аллаһқа сеғинип, кишиләрниң диллирида вәсвәсә қилғучи җинлардин вә инсанлардин болған йошурун шәйтанниң вәсвәсисиниң шәрридин пана тиләймән дегин), («*Нас» сүриси*). «Аллаһу ла илаһә илләллаһу,әлһәйюл қәйюм ла тәъхузуһу,синәтув вәланәвим, ләһу мафис самавати, вә мафил әрзи, мәнзәлләзи, йәшфәу индәһу илла биизниһи, йә әъләму мабәйнә әйдиһим, вәма хәлфәһум, вәла юһийтунә бишәйъим мин илмиһи илла бимашаә вәсиә курсию һуссамавати вәл әрзи, вәла йә удуһу, һипзуһума вәһувәл әлиюл әзим», («*Бәқәрә» сүриси 255-айәт (Айәтәл курси*). Тәрҗимиси: (Бир Аллаһ тааладин башқа һәқиқий илаһ йоқтур, Аллаһ һемишәм тириктур, һәммини идарә қилип турғучидур, у мүгдәп қалмайду, уни уйқа басмайду, асманлардики вә зиминдики һәммә нәрсә Аллаһ тааланиң мүлкидур. Аллаһ тааланиң рухситисиз кимму Аллаһ тааланиң алдида шапаәт қилалисун. Аллаһ уларниң алдидики (дунияки), кәйндики (ахирәт үчүн тәйярлиған) ишларниң һәммисини билип туриду; улар Аллаһ тааланиң мәлуматидин Аллаһ уларға билдүрүшни халиған нәрсиләрдин башқа һеч нәрсини билмәйду. Аллаһ тааланиң мәлумати асманларни вә зиминни өз ичигә алиду, асман-зиминни сақлаш униңға еғир кәлмәйду, у жуқури мәртивиликтур, һәммидин улуқтур). Жуқурики сүриләр һәр бир намаздин кейин бир қетимдин оқулиду. «Ла иләһә илләллаһу вәһдәһу лашәрикәләһу, ләһул мулку вәләһулһәмду, юхйи вәюмийту бийәдихилхәйрә вәһувә әлакулли шәйин қәдир», тәрҗимиси: (бир Аллаһтин башқа һәқиқий илаһ йоқтур, Аллаһ ялғуздур, униң һеч шериги йоқтур, падишалиқ вә һәмду саналар униңға хатур). Бамдат намизи вә шам намазлиридин кейин он қетим оқулиду (пәйғәмбәр әләйһиссаламниң оқуғанлиғини имам Тирмизи ривайәт қилған). «Аллаһуммә инни әсъәлукә илмән нафиән вә ризқән тойибән, вә әмәлән мутәқәббалән», тәрҗимиси: (әй Аллаһ! сениңдин мәнпәәтлик илим, һалал рисқ вә дәргаһиңда қобул болидиған әмәлгә муйәссәр қилишиңни тиләймән). Пәйғәмбәр әләйһиссламниң оқуғанлиғини ибни Маҗә ривайәт қилған. Жуқурики

дуаларни оқуш әвзәлдур, бирақ буларни оқуш намазниң шәртлиридин әмәс, бәлки мустәһәбтур. Дуалар оқулуп болғандин кейин дуаға қол көтүрүп өзимизниң тиләклирини Аллаһ тааладин сораймиз.

НАМАЗДИКИ МӘКРУҺЛАР ВӘ НАМАЗНИ БУЗУДИҒАН АМИЛЛАР

357. Соал: намаздики мәкруһлар қайсилар?

Җавап: намаз оқуватқанда төвәндики ишлардин бирәрси садир болса намаз мәкруһлуқ билән ада тапқан болиду:

1) важип дейилгән ишлардин бирәрсини қәстән тәрк етиш, мәсилән: фатиһә сүрисини оқушни тәрк етиш яки уни башқа сүридин кейин оқуш яки мәхпий оқулидиған намазларни үнлүк оқуғанға охшаш.

2) сүннәт дейилгән ишлардин бирәрсини яки һәммисини тәрк етиш, мәсилән: сана оқушни яки руку вә сәҗдиләрдики тәсбиһләрни тәрк әткәнгә охшаш.

3) намазда өрә турғанда бирәр йәргә йөлинивелиш, оң-солға тәвриниш вә қәстән бир нәрсини пураш.

4) намазда өзрисиз бәдәшқан қуруп олтуруш вә инсан яки башқа җанлиқларниң сүрити чүширилгән кийимләр билән намаз оқуш.

5) руку вә сәҗдиләрни тоху дан чоқуғандәк алдирап қилиш.

6) намазда өзрисиз керилиш.

7) бирәв салам қилса, қол яки баш ишарити билән қайтуруш (әгәр сөз билән қайтурса намаз бузулиду), амма җамаәт билән оқулған намазда имам қираәттә хаталашса лоқма селиш җаиздур.

8) намазда көзни жумувелиш яки оң-солға яки асманға қараш саламдин бурун баш-көзни сүртүш.

9) башқиларниң йениға кийип чиққили болмайдиған начар кийимләрни кийип намазда туруш.

10) руку вә сәҗдиләрдә олтурушта тәгбирләрни өз вақтида тәртип бойичә ейтмаслиқ.

11) намазда туруп сәҗдә қилидиған йәрдики шехил яки башқа нәрсиләрни еливетиш билән бир қетимдин артуқ мәшғул болуш.

12) пакизлиғи шубһилик җайларда, черколарда, бутханиларда, мончиларда, адәм өтүп туридиған йолларда намаз оқуш.

13) пәриз намазларда (башқа сүриләрни билидиған кишиниң) биринчи рәкәттә оқуған сүрисини иккинчи рәкәттиму қайта оқуши яки Қуръан кәримниң тәртивигә хилаплиқ қилиши, мәсилән: биринчи рәкәттә «Ихлас» сүрисини, иккинчи рәкәттә «Ләһәб» сүрисини оқуғанға охшаш, тәртип буниң әксидур.

14) җамаәт билән оқулған намазларда, алдинқи сәптә бош орун болсиму арқа сәптә туруш.

15) Йениватқан отқа яки җанлиқларниң рәсимигә яки қәбиргә қарап намаз оқуш.

16) тәрити қистап қалған вақитта намаз оқуш.

17) намазда туруп бармақлирини қарсилдитиш, чивинләрни үркүтүш билән мәшғул болуш; амма илан-чаян вә һәр қандақ зиянлиқ һашарәтләрни тутуп өлтүрүш җаиздур.

18) иккинчи рәкәттә биринчи рәкәттә оқуғинидин узун сүрә оқуш.

19) руку вә сәҗдиләрдә оқулидиған тәсбиһләрни қол билән санаш вә тәйяр болған таамни қоюп, намазға туруш, чүнки мундақ қилиш «хушуъ» қа тосалғу болиду.

20) сәҗдидә пешанини йәргә тәккүзмәстин сәллә яки доппа яки қулақчиниң үстигә сәҗдә қилиш.

Мулаһизә: мәкруһ – яқтурулмиған иш дегәнлик болуп, униң билән ибадәтләр бузулмайду, ибадәтниң сүпитигиму тәсир йәтмәйду, шундақтиму мәкруһ саналған ишларни қилмиған яхши.

358. Соал: намазни бузидиған амиллар қайсилар?

Җавап: намазни бузидиған амиллар төвәндикиләр:

1) намазда қәстән яки сәвәнликтин сөзләш.

2) намазда өзигә аңланғидәк авазда күлүш, амма намазда башқилар аңлиғидәк қақахлап күлүш билән намаз вә таһарәт һәр иккилиси бузулиду.

3) намазда аһ-уһ, вай-вуй дейиш.

4) намазда дуниялиқ ишлар үчүн аваз чиқирип жиғлаш.

5) намазда туруп һәр қандақ бир соалға яки чақирғуға (телефонға) сөз билән җавап бериш.

6) намазда көксини қиблә тәрәптин башқа тәрәпкә бураш.

7) намазда башқиларниң қолидин бир нәрсә елиш.

8) намазда қәстән яки сәвәнликтин бир нәрсә йейиш вә ичиш, сеғиз чайнаш, амма чишларниң арилиғида қалған тамақ қалдуқлиридин нуқутниң миқдаридин кичик нәрсини жутуш билән намаз бузулмайду.

9) өзрисиз һалда гални қириш, амма ихтиярсиз яки еһтияҗ (имамниң хаталиғини әскәртиш яки өзиниң намазда екәнлигини билдүрүш) йүзисидин гални қирип йөтүлүш билән намаз бузулмайду.

10) намазда үч қетимдин артуқ бир йәрлирини татилаш яки силаш.

11) һәр қандақ бир ағриқ үчүн аваз билән аһ тартиш.

12) намазда қайси бир сәвәп билән таһарәтниң бузулиши.

13) намазда кичик һәрикәтләрни көп қилиш, амма бир қол билән кийимини түзәш билән намаз бузулмайду.

14) сәҗдидә икки путиниң бирақла йәрдин көтүрүлүп кетиши.

15) әрниң ялғуз ят аял билән биллә туруп яки униңға имам болуп намаз оқуши, амма әрниң өзиниң аялиға яки некайи униңға бағланмайдиған аял туққанлиридин бирәрсигә имам болуп намаз оқуши җаиздур.

16) қәстән һалда бир паалийәтни имамдин бурун қилиш, мәсилән: имамдин бурун руку яки сәҗдигә барғанға охшаш, амма сәвәнликтин қилип қоюп дәрһал қайтип имамға әгәшсә намаз бузулмайду.

17) намазда кишиләр билән сөзләшкәндәк дуа қилиш.

18) бирәвниң соалиға җавап бериш мәхсити билән Қуръандин бирәр айәт оқуш.

19) намазда әврәт җайларниң мәнъий қилинидиған дәриҗидә ечилип келиши.

20) намазда айәтләрни мәнаси бузулидиған дәриҗидә хата оқуш.

21) намазда һошини йоқитип қоюш.

22) аялларниң намаз үстидә айлиқ адитиниң (һәйизниң) келиши.

23) тәйәммум билән намазға турған кишиниң, намазда туруп суни көрүши, аяқлириға мәсһи қилған кишиниң мәсһи муддити түгиши.

24) намазда пәриз дейилгән ишлардин бирәрсини қәстән тәрк етиш, мәсилән: сәҗдини яки рукуни тәрк әткәнгә охшаш.

НАМАЗҒА МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

НАМАЗНИ ТОХТИТИШ ЯКИ КЕЧИКТҮРҮШНИ ВАҖИП ЯКИ ҖАИЗ ҚИЛИДИҒАН ИШЛАР

359. Соал: намазни тохтитиш яки кәйнигә сүрүшни ваҗип қилидиған сәвәпләр қайсилар?

Җавап: намазни тохтитиш яки кәйнигә сүрүшни ваҗип қилидиған сәвәпләр монулар:

1) бирәр залимниң яки жирткуч һайванниң һуҗумиға учраш, суға чөкүп кетиш, боғулуп келиш от ичидә келиш түпәйли һалакәтлик әһвалда келип ярдәм сориғанларға ярдәм бериш зөрүрийити туғулса намазни дәрһал тохтитиш ваҗиптур.

2) ата-анисиниң бирәрси җиддий ярдәмгә муһтаҗ болуп чақирған болса, пәриз намазда турған болсиму уни тохтитиш важиптур. Амма адәттики ишлар үчүн чақирған болса, пәриз намаздин башқа намазларни тохтитишқа болиду.

3) балисиниң өлүп кетиши яки бешиға бир һадисә келишидин қорққан ата-анининиңму намазни тохтитиши яки кәйнигә сүрүши важиптур.

4) жиртқучларниң малларға һуҗум қилидиғанлиғини яки бирәр әма (кор)ниң қудуққа яки там-дин чүшүп кетидиғанлиғини тәхмин қилған кишиниң уни қутқузуш үчүн намазни тохтитиши важиптур. Амма һалакәт еһтимали күчлүк болмиса, намазни тохтитиш важип әмәс, бәлки җаиз болиду, йәни халиса тохтитиду, халимиса тохтатмайду.

360. Соал: намазни тохтитиш яки кәйнигә сүрүшни җаиз қилидиған сәвәпләр қайсилар?

Җавап: намазни тохтитиш яки кәйнигә сүрүшни җаиз қилидиған сәвәпләр төвәндикичә:

1) мал-мүлкиниң оғурлинишидин әнсиригән кишиниң (гәрчә мал башқиларниң болсиму) на-мазни тохтитиши җаиздур.

2) оғридин, қарақчидин, кәлкүндин қорққан йолувчиниң намаз вақтини кәйнигә сүрүши җаиздур.

3) қазини қайнап тешип кетишидин яки тамақниң көйүп кетишидин әнсиригән аял кишиниң намазни тохтитиши җаиздур.

4) қечип кетиватқан һайванни тутувелип егисигә қайтуруш үчүн намазни тохтитиши җаиздур.

5) намазда тәрити қистап қалған кишиниң, йеңидин таһарәт елип намазни қайтидин оқуш үчүн уни тохтитиши җаиздур.

6) нәпли намазларни оқуватқан кишиниң ата-анисидин бирәрсиниң қандақла бир иш үчүн чақириши билән уни тохтитиш җаиздур.

7) оғри яки қарақчиниң шәписини һис қилған мусапирниң намизини тохтитиши җаиздур.

НАМАЗДА ИККИЛИНИП ҚЕЛИШ

361. Соал: намазни қанчә рәкәт оқуғанлиғини биләлмәй қалған киши қандақ қилиду?

Җавап: намазни қанчә рәкәт оқуғанлиғини биләлмәй иккилинип қалған киши әгәр бу һаләт униңда тунҗа қетим яки қисмән йүз бәргән болса, намазни қайтидин оқуши керәк; мабада, бу һаләт у киши үчүн көп қетим йүз бәргән яки у һемишәм шундақ намаз рәкәтлиридә хаталишидиған киши болса, у вақитта көңлидә қанчә рәкәт оқуғанлиғиға күчлүк тәхмин қилалиса шу рәкәт һесапқа елиниду вә намазниң ахирида сәҗдә сәһви қилиду.

362. Соал: қанчә рәкәт оқуғанлиғини көңлидиму тәхмин қилалмиса немә қилиду?

Җавап: әгәр қанчә рәкәт оқуғанлиғини көңлидиму бәлгүләлмисә, азни һесапқа алиду, мәсилән: төрт рәкәтлик намазда бир рәкәт оқудиму яки икки рәкәт оқудиму буни биләлмисә, оқуғинини бир рәкәт дәп һесаплап йәнә үч рәкәтни оқуши лазим. Икки рәкәт оқудиму яки үч рәкәтму биләлмисә, оқуғинини икки рәкәт дәп һесаплап, йәнә икки рәкәт оқуйду вә намазниң ахирида сәҗдә сәһви қилиду.

СӘҖДӘ СӘҺВИ ВӘ УНИҢ ӘҺКАМЛИРИ

363. Соал: сәҗдә сәһви дегән немә?

Җавап: сәҗдә сәһви – намазда йүз бәргән хаталиқни жуюш үчүн намазниң ахирида қилинидиған икки сәҗдидур.

СӘҖДӘ СӘҺВИ ҚИЛИШНИ ВАҖИП ҚИЛИДИҒАН ӘҺВАЛЛАР

364. Соал: қайси вақитта сәҗдә сәһви қилиш важип болиду?

Җавап: төвәндики ишларда сәҗдә сәһви қилиш важиптур:

1) намазниң пәризлиридин бирәрсини өз орнидин кечиктүрүп қоюш, мәсилән: намазниң ахиридики олтурушта олтармастин сәвәнликтин йәнә бир рәкәт үчүн туруп кәткәнгә охшаш. Чүнки намазниң ахиридики олтуруш намазниң пәризлиридин санилиду, бу олтурушта олтармай йәнә бир рәкәткә туруп кәткән киши фатиһә сүрисини оқуп болғичилик вақит өткәндин кейин есигә келип олтарса, пәриз болған бу олтурушни кечиктүргән болиду. Әгәр шу рәкәтниң сәҗдисини қилип болғандин кейин есигә кәлсә, олтармай шу рәкәткә бир рәкәтни қошуп намазларни тамамлайду; бу артуқ икки рәкәт намаз нәплә намаз болуп һесаплиниду, һәр икки һаләттә сәҗдә сәһви қилиш важип болиду.

2) намазниң важиплиридин бирәрсини сәвәнликтин тәрк етиш, мәсилән: намазда фатиһә сүриси оқушни сәвәнликтин тәрк әткәнгә охшаш.

3) Намазниң важиплириниң бирәрсини өз орнидин кечиктүрүш, мәсилән: Фатиһә сүрисини башқа сүридин кейин оқуғанға охшаш, чүнки Фатиһә сүрисини башқа сүриләрдин авал оқуш ваҗжиптур.

4) имамниң үнлүк қираәт қилидиған йәрдә мәхпий, мәхпий қираәт қилинидиған йәрдә үнлүк қираәт қилишиму сәҗдә сәһвини керәк қилиду.

365. Соал: намаздики һәр бир хаталиқ үчүн сәҗдә сәһви келәмду?

Җавап: бир намазда бир қанчә қетим сәһвини керәк қилидиған хаталиқлар йүз бәргән болсиму, һәммиси үчүн бир қетимла сәҗдә сәһви қилиш йетәрликтур.

СӘҖДӘ СӘҺВИНИҢ ВАҚТИ ВӘ КӘЙПИЯТИ

366. Соал: сәҗдә сәһви қандақ қилиниду?

Җавап: намазниң ахирқи олтурушида «әттәһияту» дуаси оқулуп болғандин кейинла оң тәрәпкә салам берип болуп, адәттикидәк икки қетим сәҗдә қилиниду, андин олтуруп «әттәһияту, аллаһуммә сәлли, барик, рәббәна» ларни оқуп икки тәрәпкә салам берилиду.

СӘҖДӘ СӘҺВИГӘ МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

367. Соал: сәҗдә сәһви кәчүрүм қилинидиған һаллар қайсилар?

Җавап: сәҗдә сәһви кәчүрүм қилинидиған һаллар төвәндикиләр:

1) сәҗдә сәһви қилишни унтуп қелиш, мәсилән: намазда сәҗдә сәһвини керәк қилидиған хаталиқ өткүзүп қойған киши намазниң ахирида сәҗдә сәһви қилишни унтуп қелип, салам берип болғандин кейин есигә кәлсә, униңдин сәҗдә сәһви кәчүрүм қилиниду, оқуған намизи нуқсансиз дурус болиду.

2) бамдат намизиниң ахирида салам берип болғандин кейин, сәҗдә сәһвини қилиштин бурун қуяш чиқип қелиши.

3) әсир намизиниң ахирида салам берип болғандин кейин күнниң қизириши; чүнки күн чиқиватқан вә қизарған вақитларда намаз оқулмайду, шуңа сәҗдиму намазниң муһим бир асаси болғачқа бу вақитларда сәҗдә сәһвиму қилинмайду. Намаздики хаталиқларму кәчүрүм қилиниду, қилалмиған сәһвиниң қазаси қилинмайду.

4) салам берип болғандин кейин намазни давам қилишқа тосқун болидиған ишларниң йүз бериши, мәсилән: таһарәт бузулғанға охшаш.

368. Соал: намазда таһарәт бузулса немә қилиш керәк?

Җавап: намазда таһарәт бузулса сөзләшмәстин, таһарәт елип намазниң бузулған йеридин қалған қисмини толуқлиса болиду. Бу һаләттә әң яхшиси намазни қайтидин оқуштур.

СҮТРӘ ВӘ УНИҢҒА МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

369. Соал: Сүтрә дегән немә?

Җавап: сүтрә – намаз оқуватқан кишиниң алдидин өткүчиләргә қарши қоюлған тосақ демәктур.

370. Соал: намазханниң алдидин өтүш гунаму?

Җавап: намаз өтәватқан кишиниң алдидин өтүш чоң гунадур, чүнки бундақ қилиш намазниң улуқ шәнигә һөрмәтсизлик қилғанлиқтур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам намаз оқуватқанларниң алдидин өткүчиләргә кайип мундақ дегән: «намаз оқуватқан адәмниң алдидин өткүчи бу ишниң қанчилик еғир гуна екәнлигини билсә еди, намаз оқуватқан кишиниң алдидин өткәндин көрә қириқ жил сақлап туруш униң үчүн яхши болатти» [имам Бухарий вә Муслим ривайити]. Амма мәсчиди һәрәм зөрүрийәт йүзисидин бу мәсилидин мустәсна.

371. Соал: алдиға сүтрә қоймай намаз оқуғучиниң алдидин өтүшкә тоғра кәлгәндә немә қилиш керәк?

Җавап: алдиға сүтрә қоймай намаз оқуғучиниң алдидин өтүшкә тоғра кәлгәндә,униң сәҗдә қилидиған йеридин башлап үч гәз миқдар (бир йерим метр) жирақтин өтүшкә болидиғанлиғиға ислам өлүмалири пәтива бәргән.

372. Соал: сүтрә қанчилик болиду?

Җавап: сүтрә әң кам дегәндә бир гәз (47 сантиметр) егизликтә болуши лазим. Намаз оқуғучиниң алдидин адәм өтүш еһтимали болған йәрләрдә, намазни дәрәқниң яки моминиң арқисида оқуш яки алдиға хада яки таяқ тикләш вә яки орундуқ қоюш лазим. Әгәр йәр қаттиқ болуп хада яки таяқни қадаш мүмкин болмиса, уни ятқузуп қоюш, тиклигидәк хада яки һаса тепилмиса алдиға бир сизиқ сизип қоюш керәк, буниңдин мәхсәт намазханниң алдидин өткүчиләрни агаһландуруштур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бир һәдистә: «силәр очуқ җайларда намаз оқуғанда бирәр оқ чағлиқ нәрсә болсиму алдиңларға (сүтрә қилип) қилип қоюңлар» дәп көрсәткән [Һаким ривайити].

ТИЛАВӘТ СӘҖДИСИ ВӘ УНИҢ ӘҺКАМЛИРИ

373. Соал: тилавәт сәҗдиси дегән немә?

Җавап: тилавәт сәҗдиси – сәҗдә айитини оқуған яки аңлиған яки аңлаш нийити билән болмисиму аңлап қалған сәвәплик қилинидиған сәҗдә демәктур, бу һалларда тилавәт сәҗдисини қилиш ваҗиптур.

ТИЛАВӘТ СӘҖДИСИНИ ВАҖИП ҚИЛИДИҒАН СӘВӘПЛӘР

374. Соал: тилавәт сәҗдисини ваҗип қилидиған сәвәпләр қайсилар?

Җавап: тилавәт сәҗдисини ваҗип қилидиған сәвәпләр үч болуп, улар:

1) сәҗдә айитини оқуш (мәйли намазда болсун, мәйли намаз сиртида болсун, мәйли өзи паң болуп, оқуғанлирини өзи аңлимиған болсун, һәр қандақ һаләттә сәҗдә айитини оқуған кишигә тилавәт сәҗдиси қилиш ваҗип болиду).

2) сәҗдә айитини аңлаш яки ихтиярсиз аңлап қелиш қандақла сәвәп билән болмисун, сәҗдә айитини аңлиған киши үчүн сәҗдә қилиш ваҗиптур.

3) җамаәт билән намаз оқуғанда имамниң сәҗдә айитини оқуши;гәрчә җамаәт имам сәҗдә қилған һаман җамаәтниңму имам билән биллә сәҗдә қилиши ваҗиптур.

ТИЛАВӘТ СӘҖДИСИНИҢ ВАҚТИ ВӘ КӘЙПИЯТИ

375. Соал: тилавәт сәҗдиси қандақ қилиниду?

Җавап: «Аллаһу әкбәр» дәп тәгбир ейтип, намаздики сәҗдигә охшаш баш йәргә қоюлиду, амма қоллар көтирилмәйду; сәҗдидә оқулидиған «субһанә рәббийәл әла» үч қетим оқулиду, сәҗдидин туруш үчүн йәнә тәгбир ейтилиду.

376. Соал: тилавәт сәҗдисиниң вақти қачан?

Җавап: сәҗдә айитини оқуған киши намазда болса дәрһал тәгбир ейтқан һалда, бир қетимла сәҗдә қилиду, йәнә тәгбир билән орнидин туруп, намазни кәлгән йеридин давамлаштуриду; әгәр намазниң сиртида болса уни дәрһал қилиш зөрүр әмәс, бәлки алдиримастин, таһарити болмиса таһарәт алғанда қиливалса болиду, әгәр бу сәҗдини унтуп қалса қазаси кәлмәйду.

ТИЛАВӘТ СӘҖДИСИГӘ МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

377. Соал: тилавәт сәҗдиси қилишни салаһийәтлик қилидиған шәртләр қайсилар?

Җавап: сәҗдә айитини аңлиған кишиниң важип болуши үчүн сәҗдә айитини оқуғучиниң инсан болуши, ойғақ вә әқил-һоши җайида болған бири болуши шәрттур. Буниңға асасән, шатотиниң ағзидин аңлиған сәҗдә айити үчүн сәҗдә қилиш важип болмайду.

378. Соал: радио вә телевизорлардин сәҗдә айитини аңлиған адәмгә сәҗдә қилиш важип боламду?

Җавап: сәҗдә айитини радио вә телевизордин аңлиған киши үчүн сәҗдә қилиш важип әмәс.

379. Соал: тилавәт сәҗдиси үчүн таһарәт вә қиблигә үз кәлтүрүш шәртму?

Җавап: тилавәт сәҗдисини қилиш үчүн таһарәт вә қиблигә үз кәлтүрүш әлвәттә шәрт қилиниду, чүнки таһарәтсиз сәҗдә қилинмайду вә сәҗдә пәқәт қиблигә қарапла қилиниду.

380. Соал: сәҗдә айитиниң тәкрарлиниши көп қетим сәҗдә қилишни лазим қиламду?

Җавап: сәҗдә айитидин бирини бир орунда туруп көп қетим тәкрар оқуған киши үчүн бир қетимла сәҗдә қилиш купайә қилиду. Әгәр шу сәҗдә айитини бир қанчә орунда оқуған кишигә қанчә қетим оқуған болса шунчә қетим тилавәт сәҗдиси қилиш важиптур.

381. Соал: сәҗдә айитини өз ичигә алған сүриләр қайсилар?

Җавап: Қуръан кәримниң он төрт сүрисидә сәҗдә айити болуп, улар:

1) Әъраф сүриси 206-айәт. 2) Рәъдә сүриси 15-айәт. 3) Нәһл сүриси 49-айәт. 4) Исра сүриси 107-айәт. 5) Мәрйәм сүриси 58-айәт. 6) һәҗ сүриси 18-айәт. 7) Фурқан сүриси 60-айәт. 8) Нәмил сүриси 24-айәт. 9) Сәҗдә сүриси 16-айәт. 10) Сад сүриси 24-айәт. 11) Фуссиләт сүриси 37-айәт. 12) Нәҗим сүриси 62-айәт. 13) Иншиқақ сүриси 13-айәт. 14) Әләқ сүриси 19-айәт.

ҚАЗА НАМАЗЛАРҒА АИТ МӘСИЛИЛӘР

382. Соал: қаза дегән немә?

Җавап: қаза – бәлгүләнгән вақти өтүп кәткән ибадәтләрни кейин орунлаш демәктур. Мусулман кишиниң намазларни вақтида ада қилишқа әһмийәт бериши наһайити муһим болған бир диний мәҗбурийәттур; өзрисиз туруп намазларни вақтидин кәйнигә сүрүш гунадур.

383. Соал: намазларни кечиктүрүшниң өзрилири қайсилар?

Җавап: уйқа яки унтуп қалғанлиқ сәвәвидин вақтида оқуялмиған намазларниң қазасини ойғанған яки есигә алған һаман оқуса қаза қилғанлиқниң (кечиктүргәнликниң) гунайи әпу қилиниду, чүнки уйқа вә унтуш өзрилири шәриәттә етирап қилинған өзриләрдур. Амма намазни қәстән (йәни һорунлуқ, дуния һәләкчилиги, намаз вақтиға әһмийәт бәрмәслик сәвәвидин) қаза қилип оқуған киши гунакар болиду, бирақ оқуған намизи ада тапқан болиду.

384. Соал: намазниң кәчүрүм қилинишиға түрткә болған өзриләр қайсилар?

Жавап: айлиқ адитини көрүватқан (һәйиздар) вә туғутниң қенидин паклинип болалмиған (нифаслар) аяллардин намаз кәчүрүм қилиниду, кейин қазасиниму оқумайду, шундақла әндила мусулман болған киши үчүнму бурун капирлиқ һалитидә оқумиған намазларниң қазаси жүкләнмәйду.

385. Соал: қаза намазлар қандақ оқулиду?

Жавап: қаза намазлар мәйли сәпәр үстидә болсун, мәйли муқим (өз жутида) болсун, қазаға қалдурулған вақиттики усули бойичә оқулиду, мәсилән: сәпәр үстидә оқумай қаза қилған намазларни муқим һалитидә оқумақчи болған киши бу намазларни сәпәрдики усули бойичә қәсир қилип (қисқартип), төрт рәкәтлик пәриз намазларни икки рәкәт қилип оқуйду; әгәр муқим һалитидә қаза қилған намазларни сәпәрдә оқумақчи болғанда төрт рәкәт қилип толуқ оқуйду.

ҚАЗА НАМАЗЛАРНИ ОҚУШ ТӘРТИВИ

386. Соал: қаза намазларни оқушниң тәртиви қандақ?

Жавап: қаза намазларни оқушта, қазаниң шу вақиттики намаз арисидики тәртипкә риайә қилиниду, йәни, авал үстимиздики қаза намазларни оқуп болуп, андин шу вақитниң намизини оқушимиз керәк, мәсилән: бирәв бамдат намизини вақтида оқуялмиған болуп, униң қазасини пешин вақтида оқумақчи болса, авал бамдатниң қазасини оқуп болуп, андин кейин пешин намизини оқуши керәк (йәни важиптур).

387. Соал: қаза намазларни оқуш тәртиви қайси һалларда әмәлдин қалиду?

Жавап: тәртип төвәндики үч һалда әмәлдин қалиду:

1) қаза қилинған намазларниң сани (витирдин башқа) алтә ваққа йетип қалған болса, йәни бир күнлүк бәш вақ намазниң һәммиси йәнә этиниң бир вақ намизи болуп, жәмий алтә вақ намаз яки униңдинму көп намаз қаза болған болса, тәртип әмәлдин қалиду. Бу намазларни қачан халиса шу вақитта оқуп ада қилса болувериду.

2) вақитниң тарлиғи йәни шу вақиттики намазниң вақти қаза намазлар билән шу вақитниң намизини оқушқа тар кәлсә, қаза намазни оқумастин, авал шу вақитниң намизи оқулиду; қаза намизини халиса, шу вақитниң намизидин кейин яки башқа бир вақитта оқусиму болиду, мәсилән: пешин намизиниң ахирқи вақти болуп қелип, пешиндин авал қаза намазларни оқуп андин пешин намизини оқушқа вақит йетишмигәнликтин, намазниң вақти өтүп кетип оқумақчи болған пешин намизиниму қаза қилип қоймаслиқ үчүн тәртипкә риайә қилмастин, авал пешин, андин қаза намазлири оқулиду.

3) унтуш йәни шу вақиттики намазни оқуйдиған чағда үстимиздә қаза намаз барлиғини унтуп қалғанлиқтин, авал қазани ада қилмастин шу вақитниң намизини оқуған болсақ намаз дурустур, тәртип әмәлдин қалған болиду.

ҚАЗАСИ ОҚУЛУДИҒАН НАМАЗЛАР

388. Соал: қайси намазларниң қазаси оқулиду?

Жавап: бәш вақ намазларниң пәризлири, витир намизи вә бамдат намизиниң сүннитиниң қазаси (әгәр пәризи билән биллә қаза болған болса вә пешин вақтиғичә оқумақчи болса) оқулиду. Амма, жүмә, һейт, жиназа намазлири вә бәш вақ намазниң сүннәтлириниң қазаси оқулмайду; қаза болған намазларни намаз оқуш мәнъий қилинған вақитлардин башқа кечә-күндүзниң қайсибир вақитлирида оқушқа болиду.

389. Соал: намаз оқуялмай өлгән кишиниң қайси һаләттики намазлири кәчүрүм қилиниду?

Жавап: кесәл киши ятқан йеридә беши билән има-ишарәт қилип болсиму намаз оқуштин ажиз қалғанлиқ түпәйли намаз оқуялмастин вапат болған болса, бу кишиниң намаз оқушқа қадир болалмиған шу һаләттики намазлири әпу қилиниду; шуниңдәк, мусапир яки кесәл киши рами-

занда роза тутмиған болуп, мусапир жутиға қайтиштин, кесәл сақийиштин бурун өлгән болса, униңдин роза кәчүрүм қилиниду. Бу икки сәвәптин башқа сәвәпләр түпәйли роза туталмастин өлүп кәткән кишиниң варислири тутивәтсә яки униң туталмиған розисиниң һәр бир күни үчүн адәттики бир вақ таам миқдарида йоқсулларға сәдиқә қиливәтсә болиду.

НАМАЗНИҢ КАПАРИТИ ЙОҚ

390. Соал: оқуялмиған намазниң капарити барму?

Җавап: бирәв һаят вақтида қайсибир сәвәп билән өзи оқумиған намазлири капарәт (фидийә) билән ада тапмайду, башқиларниң оқуп қоюши биләнму ада тапмайду. Һәнәфий вә Шафиий мәзһәплириниң кейинки өлүмалиридин, хусусән Маврәуннәһир өлүмалиридин бәзиләр намазни розиға қияс қилип, туталмиған роза үчүнму капарәт бериш дурус болған екән, оқуялмиған намазлар үчүнму капарәт (фидийә) бәрсә болиду, дәп чиқарған пәтива болуп, көпчилик өлүмалар тәрипидин рәт қилиниду, чүнки розиға капарәт бериш мәсилиси пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һәдиси арқилиқ бәкитилгән һөкүм. Амма, намазниң капарити һәққидә Қуръан кәрим яки һәдистә дәлил йоқ.

НАМАЗЛАРНИ ҖӘМИЙ ҚИЛИП ОҚУШ МӘСИЛИСИ

391. Соал: намазларни җәмий қилиш дегән қандақ болиду?

Җавап: икки намазниң алдинқисиниң вақтида бирләштүрүп арқа-арқидин оқуш «җәмий тәғдим», икки намазни кейинкисиниң вақтида бирләштүрүп арқа-арқидин оқуш «җәмъий тәхир» дәп атилиду.

392. Соал: қайси вақитларда намазларни җәмий қилип оқушқа болиду?

Җавап: төвәндики шараитларда намазларни җәмий қилип оқушқа болиду:

1) һаҗиларниң «Әрафат» та әсир билән пешин намазлирини пешин вақтида, «Муздәлифәдә» шам билән хуптән намазлирини хуптән вақтида җәмий қилип оқуши җаиз болупла қалмастин, бәлки сүннәттур.

2) кесәл сәвәви билән намазларни җәмий қилмиса мәшәқәт тартип қелиши ениқ болған кишиләр икки намазни бир вақитта оқуса болиду. «пәйғәмбәр әләйһиссалам Мәдинидә пешин билән әсир намизини вә шам билән хуптән намизини ховупсиз вә ямғурсиз вақитлардиму җәмий қилип оқуған» [сәһиһ. Муслим 5-том 178-бәт].

3) бала емитидиған аял үчүн бовиғиниң тәрәтлиридин кийимини һемишәм жуюп туруш қийин болғанлиқтин, алдинқи намазниң вақтини ахирқи вақтиғичилик кечиктүрүп, иккинчи намазниң авалқи вақтида икки намазни җәмий қилип бир вақитта оқушни ислам фиқһишунас алимлири дурус санайду [доктур Абдулла фиқһий ривайити].

4) йолувчилар намазларниң қаза болуп кетишидин әнсирисә вә сүйдүги тохтимайдиған өзрилик киши һәр намазға айрим таһарәт елишқа аҗиз кәлсә, униң икки намазни бир вақитта бир таһарәт билән оқуши җаиз саналған; мундин башқа қаттиқ соғ яки қаттиқ ямғурлуқ күнләрдә намазларни җәмий қилиш җаиз көрүлгән, бирақ буниң шәрти: әгәр җәмий қилмиса мәшәқәт тартип қалса яки тән сақлиғиға зиян йетидиған шараитта болса җәмий қилишқа болиду.

ҚАТНАШ ҚУРАЛЛИРИ ҮСТИДӘ НАМАЗ ОҚУШ МӘСИЛИСИ

393. Соал: қатнаш қураллири үстидә болғанда намазни қандақ оқуш керәк?

Җавап: пароход, кемә, самолёт, поезд, автомобиль қатарлиқ қатнаш қураллири үстидә сәпәр қилғанда, намаз оқуш кәйпияти төвәндикичә:

1) пароходта маңғанда намазларни өрә туруп адәттикидәк оқуш керәк, чүнки парохотта баш қейиш яки жиқилип кетиш ховпи болмайду, чүнки пароход өйгә охшаштур.

2) кемидә жүргәндә кемә кичик болуп, өрә турса беши қейиш яки жиқилиш еһтимали болса, олтуруп оқуш җаиздур; пәриз, ваҗип, сүннәт вә һәр қандақ намазни олтуруп оқуса болиду.

3) самолётта маңғанда орундуқтин чиқип бош җайларда өрә туруп намаз оқушқа (бош орун тепилмиғанлиқтин) имканийәт болмиған яки өрә турса беши қайидиған шараитларда, олтуруп има-ишарәт билән намаз оқуш җаиздур.

4) машина билән жүргәндә өрә туруп оқуш һәқиқәтән имкансиз болғанлиқтин, әгәр намазни кечиктүрсә униң вақти өтүп кетиш еһтимали болған шараитларда олтуруп, има-ишарәт билән машининиң йөнилишгә қарап намаз оқуш җаиздур.

5) пәриз, ваҗип, тәкитлик сүннәт болған намазлардин башқа нәплигә охшаш намазларни өзрисиз һалдиму қайсибир вақитта олтуруп яки ишарәт билән оқуш җаиздур, бирақ совап җәһәттә пәриқлиқ болиду.

НАМАЗНИҢ ТҮРЛИРИ

394. Соал: исламда қанчә түрлүк намаз бар?

Җавап: исламдики намазлар төвәндикичә: Җамаәт намизи (бәш вақ намазниң җамаәт билән оқулушини демәкчи), җүмә намизи, йолувчи намизи, һейт намизи, тәравиһ намизи, кесәл намизи, су тиләш намизи, кусуф намизи, ховуп намизи, тәһийәтул мәсҗид намизи, чашгаһ намизи, тәһәҗҗуд намизи, тавап намизи, Тәвбә намизи, истихарә намизи, һаҗәт намизи, җиназа намизи.

ҖАМАӘТ НАМИЗИ

395. Соал: җамаәт намизи дегән қандақ намаз?

Җавап: җамаәт намизи – пәриз, ваҗип вә тәравиһ намазлирини имамниң арқисида туруп ада қилиш демәктур.

396. Соал: җамаәт намизиниң һөкүми немә?

Җавап: җамаәт билән намаз оқуш әрләр үчүн тәкитлик сүннәттур; җамаәт билән оқуған намазниң совави өз алдиға ялғуз оқуған намаздин 27 һәссә артуқ болидиғанлиғини пәйғәмбәр әләйһиссалам баян қилған.

397. Соал: аялларниңму җамаәт билән намаз оқуши дурусму?

Җавап: аялларниңму җамаәт билән намаз оқуши җаиз болупла қалмастин, бәлки толиму яхшидур. Чүнки, балиларниң тунҗа муәллимлири болған анилар мечитләрдә вәз-нәсиһәтләрни аңлап, балилирини исламий аңда яхши тәрбийиләш пүрситигә егә болиду.

МЕЧИТКӘ БЕРИШНИҢ ӘДӘПЛИРИ

398. Соал: мечиткә беришниң әдәплири қайсилар?

Җавап: намаз оқуш үчүн мечиткә келишниң әдәплири төвәндикидәк:

1) кәмтәрлик билән Аллаһ тааланиң өйигә «әй Аллаһ! маңа рәһмәт ишигиңни ачқин» дәп дуа қилиш билән кириш [имам Муслим ривайити].

2) мечиткә киргәндә оң пути билән кириш, чиққанда сол пут билән чиқиш.

3) мечиткә киргән һаман олтармастин икки рәкәт (тәһийәтул мәсҗид) намизини оқуш. (қайсибир мәхсәт билән киргән кишиму оқуйду).

4) совапниң көпрәк болуши үчүн мечиткә салмақ қәдәм билән бериш, чүнки, мечиткә бериш үчүн басқан һәр бир қәдәмгә айрим совап йезилиду.

5) җамаәт билән намаз башланғичилик қиблигә қарап олтуруп, Аллаһ тааланиң зикри билән мәшғул болуш.

6) һәр қандақ чоң-кичик гуналар үчүн товвини йеңилаш.

7) намазда турғанда сәпни түзәш, бош орунларни толтуруш; намазда сәпни түзәш наһайити муһимдур.

8) намазға чирайлиқ кийинип бериш; ислам дини гөзәллик вә пакизлиқ дини болғанлиқтин, у кишиләрни һемишәм мәдәнийәтлик вә пакиз болушқа чақириду, хусусән мечиткә барғанда кийимләрни түзәп, алаһидә гөзәл яришимлиқ һалда бериш совабтур

9) мечиттин чиқишта «әй Аллаһ! гуналиримни мәғпирәт қилғин, хаталиқлиримни кәчүргин, шәйтанниң шәрридин сақлиғин» дәп дуа қилиш билән чиқиш [ибни Маҗәк ривайити].

ИМАМЛИҚ ВӘ УНИҢ ШӘРТЛИРИ

399. Соал: имам дегән ким?

Җавап: имам – җамаәтниң алдида туруп уларға намазни башлап оқуп беридиған киши демәктур.

400. Соал: имамлиқниң шәртлири қайсилар?

Җавап: имамлиқниң шәртлири төвәндикиләр:

1) имам болған кишиниң мусулман болуши.

2) балиғ – балағәт йеши (он икки яштин жуқури болуши).

3) ақил (әқли-һоши җайида) болуши.

4) әр болуши.

5) Қуръан сүрилирини ядқа вә тоғра оқушни билидиған болуши.

6) өзрилик (көп бурни қанайдиған яки сүйдүгини туталмайдиған) болмаслиғи шәрттур.

401. Соал: аялларниң әрләргә имам болуши дурусму?

Җавап: аялларниң әрләргә имам болуши дурус әмәс. Бу иш пәйғәмбәр әләйһиссаламниң заманидин һазирға қәдәр чәклинип кәлгән иш болуп, һазирқи заманниң өлүмалиридин доктур Йүсүп әл Қәрдавий аялларниң әрләргә имам болмаслиғиниң иҗма (бирдәк иттипаққа келиши) билән кәскинләшкән мәсилә екәнлигини билдүриду.

402. Соал: аяллар мәхсус аяллар җамаәсигә имам болса боламду?

Җавап: аялларниң мәхсус аяллардин тәшкил тапқан җамаитигә имам болуши дурустур бирақ мәкруһ, оқулған һаләттә намизи дурустур. Аяллар аялларға имам болуп намаз оқуған аял имам сәпниң алдиға чиқмастин, биринчи сәптики аялларниң оттурисида туриду. Пәйғәмбәр әләйһисссламниң аяллиридин Айшә вә Уммусәләмә, тәлим йүзисидин шундақ қилғанлиғи һәққидә һәдисләр кәлгән.

403. Соал: имамлиққа әң һәқлиқ болған кишиләр кимләр?

Җавап: җамаәтниң һәммиси яки көп қисми имамлиқниң шәртлиригә тошқан болуп, һәммиси охшаш сәвийидә болуп қалғанда, алди билән диний мәсилиләрни, хусусән намаз әһкамлирини башқилардин яхши билидиғини, униңдин қалса Қуръанни көпрәк ядқа билидиған вә әң чирайлиқ һәм тоғра қираәт қилалайдиғини, униңдин қалса әң тәқвадар болғини, андин қалса әхлақи гөзәл болғини, андин йеши чоңирақ болғини имамлиққа таллиниду.

404. Соал: мечитниң имамлиғиға һәқлиқ киши ким?

Җавап: һәр қандақ бир мечитниң имами шу мечитта имамлиққа башқилардин һәқлиқтур, пәқәт дөләт муфтиси яки шәһәрниң чоң қазиси бар йәрдә, булардин башқилар имам болалмайду. Муфти яки қазидин башқа қайсибир мусулман диний әмәлдар яки өлүма мечитниң рәсмий имаминиң алдиға өтүп намаз оқуялмайду; пәқәт рәсмий имам рухсәт бәргәндила оқуялайду, чүнки рәсмий имам өз мечитидә имамлиққа улардин һәқлиқ, әлвәттә.

405. Соал: пикри еқими башқичә болған кишигә иқтида қилиш (әгишиш) дурусму?

Җавап: ислам үммүтидин болған һәр хил мәзһәп, һәр хил җамаәт вә һәр хил таипә кишилирини уларниң ислам шәриити рәт қилидиған бидъәт (диндин саналмайдиған ишлар) ни садир қилғанлиғи яки куприлиқ даирсигә кирмәйдиған дәриҗидики пикир еқими сәвәплик чәткә қеқишқа болмайду. (Ислам фиқһи вә униң дәлиллири 2-том 187-бәт). Униңға асасән, өзи пасиқ яки бидъәт иш қилидиған болсиму, хусусән җамаәт қоллиған имамға иқтида қилип намаз оқуса боливериду, (бу имамлиққа униңдин әвзәлрәк бирәр киши чиқмиғанда шундақ болиду).

ИМАМҒА ӘГИШИШНИҢ ШӘРТЛИРИ

406. Соал: имамға әгишишниң (иқтида қилишниң) шәртлири қайсилар?

Җавап: имамға әгишишниң шәртлири төвәндикиләр:

1) имамға иқтида қилишни нийәт қилиш; имамға иқтида қилмақчи болған киши намазни башлаштин бурун һәм өз намизиға һәм имамға иқтида қилишқа нийәт қилиши лазим, мәсилән: «шувақитниң пәризини оқуш үчүн имамға иқтида қилдим» дегәнни көңлигә пүккәнгә охшаш.

2) имам билән җамаәт оттурисида аяллар сепи болмаслиғи.

3) җамаәтниң имамниң арқисида туруши.

4) имам билән җамаәт әйни намазниң пәризини оқуши.

5) җамаәт имамни көрәлиши яки һеч болмиғанда авазини аңлиялиши.

6) өзрисиз һалда имам бир бенада, җамаәт башқа бир бенада болмаслиғи лазим.

7) имам билән җамаәтниң арисида қейиқ өтәлигидәк өстәң яки һарву маңалиғидәк йол бомаслиғи.

8) җамаәт бир кишидин көп болғанда, имамниң җамаәттин әң аз дегәндә бир метр алдида туруши, әгәр имамдин башқа җамаәт бирла киши болса, униң ошуғи имамниң ошуғидин арқида туруши шәрттур.

407. Соал: иқтида қилишқа болмайдиған кишиләр қайсилар?

Җавап: әрниң аялға яки кичик балиға, өзрисиз кишиниң өзрилик кишигә, алим яки қарийниң намаз әһкамлирини билмәйдиған биригә иқтида қилиш җаиз әмәстур.

ҖАМАӘТ СЕПИ ВӘ ҖАМАӘТКӘ ҮЛГҮРҮШ МӘСИЛИСИ

408. Соал: җамаәт сепиниң тәртиви қандақ болиду?

Җавап: имамдин кейин авалқи сәптә әрләр, кейинки сәптә балилар вә башқиилар, әң ахирида аяллар сәп болуп туриду. Аялларниң әрләр билән бир сәптә туруп намаз оқуши дурус әмәс[8].

409. Соал: алдинқи сәптә турушниң пәзилити немә?

Җавап: җамаәт билән намаз оқуғанда алдинқи сәптә турушқа тиришиш мустәһәп (соваплрик) әмәллärдин санилиду, чүнки мундақ қилишниң совави көп болиду.

410. Соал: сәпниң арқисида ялғуз турған кишиниң намизи қандақ болиду?

Җавап: ислам фиқһишунаслири җамаәт намизиниң әң ахирқи сепида өзи ялғуз туруп имамға ихтида қилған кишиниң намизи қобул боламду яки болмамду? Дегән мәсилә үстидә ихтилаплашқан. Һәнбәлий мәзһипидин башқа мәзһәпләргә көрә ундақ кишиниң намизи дурустур. Ялғуз қалмаслиқ үчүн алдинқи сәптин бирәр адәмни алдиға тартип кәлмисиму болиду[9].

411 Соал: җамаәт болушниң әң аз сани қанчә?

Җавап: җамаәтниң әң аз сани икки болуп, бири имам йәнә бири имамға иқтида қилған кишидур, йәни башқа көп җамаәт болмиған йәрдә, икки адәмниң бири йәнә биригә имам болуп намаз оқуса, улар җамаәт билән намаз оқуғанниң совавини тапиду.

412. Соал: өз алдиға пәриз намаз оқуватқан бир киши бар җайда, шу пәриз намазни җамаәт билән оқуш башланса, у киши қандақ қилиши керәк?

Җавап: өзи ялғуз намазға башлап техи сәҗдә қилмиған болса, намазни бузуп, һаман җамаәткә қошулиду, әгәр бир қетим сәҗдә қилинған болса, у вақитта қараш керәк, оқуватқан намизи бамдат яки шам намизи болса намизини бузиду-дә, имамға әгишиду. әгәр бу намазларниң иккинчи рәкити үчүн сәҗдигә баш қойған болса, намаз тохтитилмайду, тамамлиниду. Чүнки бамдат намизидин кейин нәплә намаз оқушқа болмиғинидәк, үч рәкәтлик намаз нәплә қилип оқулмайду, әгәр оқуватқан намаз пешин яки әсир намизиға охшаш төрт рәкәтлик пәриз намаз болса, оқулған бир рәкәткә йәнә бир рәкәт қошуп икки рәкәтни тамамлап «әттәһияту» нила оқуп салам бериду вә давамлиқ имамға әгишиду, өзи ялғуз оқуған икки рәкәт намизи нәплә намаз болуп һесаплиниду.

413. Соал: бамдат намизи җамаәт билән оқуливатқанда қандақ қилиш керәк?

Җавап: сирттин кирип, бамдат намизи җамаәт билән оқуливатқанлиғини көргән адәм җамаәткә үлгүрәләйдиғанлиғиға көзи йәтсә дәрһал бамдат намизиниң сүннитини оқуйду; сүннитини оқушта халиса вақитни теҗәш үчүн «сана», «ә узу билла» вә «бисмиллаһ» ларни оқумайла ялғуз фатиһә сүрисини оқуйду, руку билән сәҗдиләрдә оқулидиған тәсбиһләр (субһанә рәббийәл әзим вә субһанә рәббийәл әла) ни бир қетимдинла ейтиду, саламдин кейинла дәрһал имамға маслишиду. Әгәр җамаәткә үлгүридиғанлиғиға зади көзи йәтмисә сүннәтни башлимастинла имамға әгишиду, чүнки җамаәт билән намаз оқушниң совави сүннәт оқуштин чоң; оқуялмиған бу сүннәтниң қазасини кейин күн чиқип болғанда оқуватсә болиду, әгәр оқуялмиса гуна болмайду.

414. Соал: қандақ киши җамаәткә йетишкән болиду?

Җавап: имам биринчи саламни бериштин бурун җамаәткә йетишип намазға қошулған киши гәрчә башта имам билән биллә болалмиған болсиму, җамаәткә үлгүргән вә җамаәт билән бирликтә намаз оқуғанниң совавини тапиду.

415. Соал: қандақ киши рәкәткә үлгүргән болиду?

Җавап: имам рукудин бешини көтириштин бурун намазни башлап рукуға үлгүрәлигән адәм шу рәкәткә үлгүргән болиду, бу кишидин шу рәкәтниң қираити сақит болиду.

ҖАМАӘТ БИЛӘН ИМАМНИҢ ИШЛИРИ

416. Соал: қайси ишларни имам қилмиса җамаәтму қилмайду?

Җавап: төвәндикиләрни имам қилмиса җамаәтму қилмайду?

1) тәравиһ намизиниң ахирқи рәкитидә имам қунут дуасини оқушни унтуп қелип руку қилса, җамаәтму оқумастин руку қилиду.

2) имам сәҗдә сәһви қилмиса җамаәтму қилмайду.

3) имам тилавәт сәҗдиси қилмиса җамаәтму қилмайду.

4) имам һейт намазлириниң артуқ тәкбирлирини ейтмиса җамаәтму ейтмайду.

5) имам төрт рәкәтлик намазниң иккинчи рәкитидә олтурмиса, җамаәтму олтурмайду.

417. Соал: қайси ишларни имам қилса җамаәт қилмайду?

Җавап: төвәндики ишларни имам қилса җамаәт қилмайду.

1) имам җиназа намазлирида төрттин артуқ тәкбир ейтса җамаәт ейтмайду.

2) имам һейт намазлириниң қиямида турушида, бир рәкәттә үчтин артуқ тәкбир ейтса җамаәт ейтмайду.

3) имам иккидин артуқ сәҗдә қилса җамаәт қилмайду.

418. Соал: қайси ишларни имам қилмисиму җамаәт қилиду?

Җавап: төвәндики ишларни имам қилмисиму җамаәт қилиду:

1) намазни башлаш тәкбирлиридә қолларни көтириш.

2) «сана» оқуш.

3) рукуға егилиштә тәкбир ейтиш.

4) сәҗдиләргә барғанда вә униңдин турғанда тәгбир ейтиш.

5) руку вә сәҗдиләрдә тәсбиһ ейтиш.

6) имам «сәмиәлла һу лимән һәмидәһ» демисиму, җамаәт «рәббәна вә ләкәлһәмду» дейиш.

7) «әттәһияту» дуасини башқа дурут вә дуалар билән толуқ оқуш.

8) намаздин кейин салам бериш.

9) қурван һейтниң тәшриқ тәкбирлирини ейтиш.

ҖҮМӘ НАМИЗИ

ҖҮМӘ НАМИЗИ ВӘ УНИ АДА ҚИЛИШ ҚАИДИЛИРИ

419. Соал: Җүмә намаз қандақ намаз?

Җавап: җүмә намизи – һәптиниң җүмә күнидә пешин вақтида җамаәт болуп оқулидиған намаз болуп, кишиләр бир йәргә топлинип оқулидиған намаз болғанлиғи сәвәплик, «җүмә» әсли «җумуә» йәни (топлиниш, җәм болуш) дәп аталған.

420. Соал: җүмә намизиниң һөкүми немә?

Җавап: җүмә намизини җамаәт билән оқуш пәриз әйиндур, уни көңүл бөлмигәнликтин ада қилмиған киши гунакар болиду.

421. Соал: җүмә намизи пәриз болидиған кишиләр кимләр?

Җавап: җүмә намизи төвәндики йәттә шәрт һазир болған кишигә пәриздур:

1) әр болуш, аялларға җүмә намизи пәриз әмәс. Амма оқуса совапқа еришиду, улардин шу күнниң пешин намизи сақит болиду.

2) һөр болуш, әсир яки солақта болғанларға җүмә намизи пәриз әмәс.

3) сәпәр үстидә болмаслиқ, йолувчиларға җүмә намизи пәриз әмәс.

4) әма (кор) болмаслиқ, корларға җүмә намизи пәриз әмәс.

5) мейип болмаслиқ, җисманий мейип кишиләргә җүмә намизи пәриз әмәс.

6) еғир кесәл болмаслиқ, маңалмайдиған еғир кесәлләргә җүмә намизи пәриз әмәс.

7) көңлидә дүшмән вәһимиси болмаслиқ, җүмә намизиға барса һаяти тәһдиткә учраш еһтимали бар кишиләргә җүмә намизи пәриз әмәс.

Җүмә намизи оқуған кишиләрдин шу күнниң пешин намизи сақит болиду.

422. Соал: җүмә намизиниң пәризлири қайсилар?

Җавап: җүмә намизиниң пәризи икки болуп бири, җүмәниң икки рәкәт пәризини җамаәт билән оқуш, иккинчиси намаздин бурун хутбә (икки хутбә) оқулушидин ибарәттур.

ҖҮМӘ НАМИЗИНИҢ ДУРУС БОЛУШИНИҢ ШӘРТЛИРИ

423. Соал: җүмә намизи оқушниң дурус болушиниң шәртлири қайсилар?

Җавап: җүмә намизи оқушниң дурус болушиниң шәртлири төвәндикичә:

1) диний ишларни башқуридиған әзаниң җүмә намизи оқуш шәртигә тошқан мечитләрдә җүмә намизи оқушқа рухсәт қилған болуши.

2) җүмә намизи оқулидиған җайниң җүмә намизи оқушқа йетәрлик санда, бәлгүлүк җамаәткә егә болған шәһәр, йеза яки мәһәллә болуши; аһалисидин җүмә оқуш салаһийитигә тошқан әрлири әң чоң мечиткә сиғмайдиған йеза яки мәһәллә җүмә намизи оқушқа салаһийәтлик һесаплиниду.

3) җүмә намизиниң пешин вақтида оқулуши; җүмә намизи пешин вақтидила оқулиду, пешин вақтиниң өтүп кетиши билән җүмә намизиниңму вақти өтүп кәткән болиду, җүмә намизи вақтида оқулмису, униң қазаси кәлмәйду.

4) җүмә намизиниң пәризидин илгири хутбә оқулуши, хутбә оқулмиған җүмә намизи ада тапмайду, пәйғәмбәр әләйһиссалам бирәр җүмә намизиниму хутбисиз оқумиған.

5) җүмә намизи оқулидиған җайниң һәммә кишигә кириш рухсәт қилинған очуқ җай болуши, чүнки җүмә намизи оқулидиған җай халиған адәм кирәләйдиған, һәммигә очуқ җай болмиса, бу йәрдики топлиниш ашкарә вә әркин топлиниш һесапланмайду; кишиләр ашкарә вә әркин топлиналмайдиған җайда җүмә намизи оқулмайду.

6) җамаәттә әң аз дегәндә имамдин башқа үч кишиниң жиғилип һазир болуши шәрттур, бу үч киши (җүмә намизи оқуш пәриз болмиған) мусапир яки кесәлләрдин болсиму боливериду (тәпсир китаплардин).

ХУТБӘ ВӘ УНИҢҒА МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

424. Соал: хутбә дегән немә?

Җавап: хутбә – Аллаһ таалани яд етиш, униңға һәмду сана ейтиш вә җамаәткә вәз-нәсиһәт қилиш демәктур.

425. Соал: хутбини әрәпчә оқуш шәртму?

Җавап: хутбини әрәп тилида оқуш шәрт әмәс, уни әрәпчә оқушқа болғинидәк, һәр милләт өз тилида оқуса яхши. Һәмду сана (Аллаһни мәдһийиләш) билән дурут (пәйғәмбәр әләйһиссаламға оқулидиған дуа) иккисини әрәп тилида ейтсиму, хутбидики вәз-нәсиһәтләрниң һәммисини җамаәтниң чүшиниши үчүн һәр милләтниң өз тилида сөзлиши толиму зөрүрдур. Җамаәтниң хутбини аңлиши өз алдиға айрим бир пәриздур, буниңға бенаән хутбигә үлгүрәлмигән кишиниңму намизи дурус болиду.

ҖҮМӘ КҮНИГӘ МӘХСУС ҺӨКҮМЛӘР

ҖҮМӘ КҮНИДИКИ СҮННӘТ ӘМӘЛЛӘР

426. Соал: җүмә күнидики яки җүмә намизи оқуғучилар үчүн сүннәт болған ишлар қайсилар?

Җавап: җүмә күнидики яки җүмә намизи оқуғучилар үчүн сүннәт болған ишлар төвәндикичә:

1) җүмә намизиға бериштин бурун ғусли қилиш, өзигә һәм кийимлиригә хушбуй нәрсиләрни чечиш вә чирайлиқ кийинип бериш.

2) җүмә күни җүмә намизиниң пәризидин кейин төрт рәкәт сүннәт намизини оқуш.

3) җүмә күни кәһф сүрисини оқуш.

4) пәйғәмбәр әләйһиссаламға көпләп дурут ейтиш.

427. Соал: җүмә күнидә һарам болидиған ишлар қайсилар?

Җавап: җүмә күнидә һарам болидиған ишлар төвәндикичә:

1) җүмә намизини оқуш шәртигә тошқан шәһәр, йеза вә мәһәллидә пешин намизини оқуш (чүнки мундақ қилиш җүмә күнидики җүмә намизи оқуш үчүн топлиништин ибарәт исламий әнъәнигә қарши һәрикәт санилиду).

2) җүмә күнидә имам хутбә оқуш үчүн минбәргә чиққан вақтида сода-сетиқ билән шуғуллиниш.

3) мечиттә бирәвни орнидин турғузиветип өзи олтуруш, чүнки мечитләр Аллаһ тааланиң өйлири болуп, униңға киргәнләр бир-биридин илим, мәнсәп, мәртивә, байлиқ вә башқа тәрәпләрдин қанчилик пәриқлиқ болуп кәтсун, һәммиси бу җайда охшаштур.

4) мечиттә имамдин башқиларниң җамаәтниң мүрисидин атлап өтүши бир һарам ишни садир қилғанлиқтур, амма алдида бош орун болса башқиларға әзийәт бәрмәстин әдәп билән барса болиду.

ҖҮМӘ НАМИЗИНИ ТӘРК ЕТИШНИҢ ГУНАЙИ

428. Соал: җүмә намизини тәрк етишниң гунайи қандақ?

Җавап: җүмә намизиниң пәризи пешин намизиниң пәризидин муһим вә улуқ һесаплиниду, шундақ екән, җүҗмә намизини тәрк етишниң гунайиниң башқа пәриз намазлардин бирәрсини тәрк әткәнликниң гунайидин еғир вә қаттиқ болидиғанлиғи тәбиийдур; чүнки бу мусулманларниң һәптилик чоң қурултийи орнида туридиған, уларни бир-бири билән дидар көрүштүридиған, вәз-нәсиһәтләр билән уларниң тәқвалиғини ашуридиған, ғәпләттикиләрни ойғитидиған вә уларниң бирлигини күчәйтидиған муһим ибадәттур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: «өзрисиз туруп үч җүмә

намизини тәрк әткән кишиниң қәлбини Аллаһ һидайәттин буриветиду» дәп агаһландурған [имам Муслим ривайити].

ЙОЛУВЧИЛАР НАМИЗИ

429. Соал: йолувчи намизи дегән қайси намаз?

Җавап: йолувчи намизи – сәпәр үстидә болғанларниң бәш вақ намазларниң пәризлирини қәсир қилип (төрт рәкәтни икки рәкәткә қисқартип) оқуши дегәнликтур.

430. Соал: шәриәттә қандақ киши йолувчи һесаплиниду?

Җавап: шәриәттә йолувчилиқ бәлгүлүк бир мусапигә беришни көрситиду. Онбәш күндин аз вақит туруш нийити билән 85 километрлиқ бир мусапини нийәт қилип йолға чиққан киши жутиниң ахирқи мәнзиллиридин айрилғандин башлап йолувчи һесаплиниду. 85 километрлиқ бу мусапини мәйли самолет билән мәйли поезд билән, мәйли башқа қатнаш қураллири билән, мәйли пиядә барсун, һәр қандақ һаләттә бу сәпәр йолувчилиқ һесаплиниду.

ЙОЛУВЧИЛАРҒА АИТҺӨКҮМЛӘР

431. Соал: йолувчиларға аит һөкүмләр қайсилар?

Җавап: йолувчиларға аит һөкүмләр төвәндикиләр:

1) йолувчилар төрт рәкәтлик пәриз намазларни қәсир қилип (икки рәкәткә қисқартип) оқуйду, амма икки рәкәтлик вә үч рәкәтлик пәризләр қисқартилмайду; бәлки толуқ оқулиду.

2) йолувчилар бәш вақ намазниң сүннәтлиридин пешин, шам вә хуптән намазлириниң сүннәтлирини оқумайду. Амма витр намизи, бамдат намизиниң сүннити тәһәҗуд намизи, чашка намизи, тәһийәтул мәсҗид намизи қатарлиқларни оқуйду.

3) йолувчилар икки намазни җәмий қилип бир вақитта оқуса болиду.

4) йолувчилар таһарәт билән кийилгән (мәсһи қилишқа салаһийәтлик) аяқларниң үстигә үч кечә-күндүз мәсһи қилса болиду.

5) йолувчилар рамизанда халиса роза тутиду, халимиса тутмайду; йолувчилиғи тамамланғандин кейин қазасини тутиду, амма рамизанда қийнилип қалмиса тутқини әвзәлдур.

6) йолувчилиқ муддити – киши өз мәһәллисиниң ахирқи мәнзилидин айрилғандин башлап таки өз жутиға қайтип кәлгәнгә қәдәр давам қилиду; өз жутиға яки туғулған жути болмисиму, олтурақлишип қалған йәрдики аилисигә қайтип келиши билән униң йолувчилиқ муддити түгигән болиду вә намазларни қәсир қилмастин толуқ оқушқа башлайду.

7) сәпәрдә намазни қаза қилған киши жутиға қайтқандин кейин, уни сәпәрдики бойичә қәсир қилип оқуйду, муқимлиқ һалитидә қаза қилған намазларни сәпәрдә ада қилмақчи болса толуқ оқуйду. Шуниңдәк, олтурақлишип қалған жуттин туғулған жутидики аилисини зиярәт қилиш үчүн барған кишиму намазларни қәсир қилмастин толуқ оқуйду.

8) йолувчи, муқим (йолувчи болмиған) имамға иқтида қилип намаз оқуса, төрт рәкәтни толуқ оқуйду, артуқ оқуған кейинки икки рәкәт намаз нәплә намизи болуп қобул қилиниду.

9) йолувчи муқимларға имам болуп оқумақчи болса, намазға туруштин авал җамаәтләргә өзиниң йолувчи екәнлигини билдүрүп қоюши яки саламдин кейин «мән йолувчимән, намизиңларни толуқлаңлар» дәп қоюши яхшидур. Йолувчи имам икки рәкәттин кейин салам бәргәндә, җамаәт салам бәрмәстин орнидин туруп, қалған икки рәкәтни өз алдиға тамамлап андин салам бериду.

10) йолувчи бирәр вақ намазниң вақти болуп қалғандин кейин, сәпәргә атлинип, бу намазни йол үстидә оқумақчи болса, қәсир қилмастин төрт рәкәт қилип толуқ оқуйду, чүнки бу намаз униң муқимлиқ һалитидә униң зиммисигә төрт рәкәт болуп бәлгүлинип болған болиду.

МУҚИМНИҢ ЙОЛУВЧИЛИҚ, ЙОЛУВЧИНИҢ МУҚИМЛИҚҺӨКҮМИГӘ КИРИШИ

МУҚИМНИҢ ЙОЛУВЧИЛИҚ ҺӨКҮМИГӘ КИРИШИНИҢ ШӘРТЛИРИ

432. Соал: муқимниң йолувчилиқ һөкүмигә киришиниң шәртлири қайсилар?

Жавап: муқим төвәндики шараитларда йолувчилиқ һөкүмигә кирип намазларни қәсри қилип оқуш салаһийитигә егә болиду:

1) сәпәр қилишқа бәл бағлап йолға чиқиш; сәпәр мәйли ибадәт үчүн болсун, мәйли саяһәт яки тиҗарәт үчүн болсун, мәйли гуна ишләш үчүн болсун пәрқи йоқ.

2) йолға чиқип мәһәллисиниң ахирқи мәнзиллиридин айрилиши; йолға чиқмастин, сәпәрни нийәт қилған киши йолға чиқмиғичә шәриәтниң кәңчиликлиридин бәһримән болалайдиған йолувчи болуп һесапланмайду.

3) сәпәр мусаписиниң 85 километрдин кам болмаслиғи шәрттур.

ЙОЛУВЧИНИҢ МУҚИМЛИҚ ҺӨКҮМИГӘ КИРИШНИҢ ШӘРТЛИРИ

433. Соал: йолувчиниң муқимлиқ һөкүмигә киришниң шәртлири қайсилар?

Жавап: йолувчиниң муқимлиқ һөкүмигә кирип намазларни қәсир қилмастин толуқ оқуш салаһийитигә егә болушниң шәртлири төвәндикиләр:

1) йолувчиниң барған йеридә онбәш күндин көпрәк турушни мәхсәт қилған болуши; йолувчи барған йеридә онбәш күндин көп турушни көңлигә пүкүши биләнла муқимлиқ һөкүмигә кириду, шу вақиттин башлап намазларни толуқ оқуйду. Амма онбәш күн туруш бирла шәһәргә мәхсус болмастин икки яки униңдин көп шәһәрләрдә туридиған болса, бу вақитта муқим һесапланмайду, мәсилән: Үрүмчидин онбәш күнлүк сәпәрни нийәт қилип йолға чиққан йолувчи бу онбәш күнниң йеримини Хотәндә, қалған йеримини Қәшқәрдә өткүзмәкчи болса, бу вақитта у, муқим әмәс, бәлки йолувчи һесаплиниду..

2) йолувчиниң турмақчи болған йериниң муқим болуп, туруш үчүн салаһийәтлик болуши шәрттур, мәсилән: бирәв сәпәргә атлинип өйидин чиқип, йол үстидики бекәтләрдә қатнаш қураллирини күтүп яки башқа еһтияҗлири сәвәплик вақитлиқ туруп қалған болса, униң бу туруши йолувчилиқ һесаплиниду, буниңға бенаән күтүш җәриянида вақти болған намазларни қәсри қилип оқуйду. («Туһфәтул фуқаһа» 52 бәт)

ИККИ ҺЕЙТ НАМИЗИ

434. Соал: һейт намизи дегән қандақ намаз?

Жавап: һейт намизиниң луғәттики мәнаси: қайтиш, қайтилаш вә бир-бирини йоқлаш дегәнлик болуп, шәриәт аталғусида- Аллаһ тааланиң бәндилиригә һәр жили хошаллиқни қайтилап бериши демәктур. Бир жил ичидә мусулманлар үчүн икки һейт болуп, бири роза һейти, бири қурван һейтидур.Һәр икки һейтта икки рәкәт һейт намизи оқуш ваҗиптур.

435. Соал: икки һейт намизи кимләргә ваҗип болиду?

Жавап: икки һейт намазлирини оқуш җүмә намизини оқуш пәриз болған кишиләр үчүн ваҗиптур.

ҺЕЙТ НАМАЗЛИРИНИҢ ВАҚТИ

436. Соал: һейт намазлири қачан оқулиду?

Җавап: һейт намазлири һейтниң биринчи күни күн толуқ чиқип тәхминән 30 минут өткәндин кейин оқулиду, күн толуқ чиқип болмастин оқулған һейт намизи ада тапмайду, бәлки у нәплә намизи һесаплиниду. Һейт намазлириниң вақти пешинниң алдинқи вақитлириға қәдәр давам қилиду, намаздин кейин хутбә оқулиду, хутбини аңлаш сүннәттур. Һейт намазлири җамиъ-мечитләрдә яки чоң мәйданларда оқулиду, кичик мечитләрдә оқуш мәкруһтур.

ҺЕЙТ НАМАЗЛИРИНИҢ ОҚУЛУШ КӘЙПИЯТИ

437. Соал: һейт намазлири қандақ оқулиду?

Җавап: икки рәкәттин ибарәт һейт намазлириниң биринчи рәкитидә сана (субһанә кәллаһуммә)дин кейин, имам җараңлиқ авазда үч қетим (Аллаһу әкбәр) дәп тәкбир ейтиду. Җамаәтму имамға әгишип һәр бир тәкбирдә қоллирини қулақлириғичә көтүрүп тәгбир ейтиду вә тәгбирдин кейин қоллирини икки йениға чүшириду, пәқәт үчинчи тәгбирдин кейин қоллар ян тәрәпкә чүширилмәстин, киндикниң астиға қойилиду, андин имам фатиһә сүриси йәнә бир сүрә оқуп тәгбир билән рукуға егилгәндә җамаәтму биллә руку қилиду вә биллә сәҗдиләрни қилип болуп, иккинчи рәкәткә турушиду. Иккинчи рәкәттә имам қираәт («Фатиһә» сүриси билән йәнә бир сүрә) ни оқуп болуп, рукуға егилиштин бурун йәнә үч қетим (Аллаһу әкбәр) дәп тәгбир ейтиду; җамаәтму имамға әгишип үч тәгбирни худди алдинқи рәкәттикидәк ейтиду. Һәр қетимда қоллар қулақларға көтирилиду, андин икки ян тәрәпкә чүширилиду, андин имам йәнә бир тәгбир билән рукуға егилиду, җамаәтму бирликтә руку вә сәҗдиләрни тамамлап олтуриду, андин «әттәһияту, сәлли, барик вә рәббәна» ларни оқуп болғандин кейин, имам икки тәрәпкә салам бериду, җамаәтму бирликтә салам берип намизини түгитиду.

ТӘШРИҚ ТӘГБИРЛИРИ

438. Соал: тәшриқ тәгбирлири дегән қандақ тәгбир?

Җавап: тәшриқ тәгбирлири төвәндики тәгбирләрдур: «Аллаһу әкбәр, Аллаһу әкбәр. Ла илаһә илләллаһу вәллаһу әкбәр, Аллаһу әкбәр, вәлилла һил һәмду».

439. Соал: тәшриқ тәгбирлири қачан оқулиду?

Җавап: тәшриқ тәгбирлири – қурван һейтниң арафат (әтә һейт дегән) күни бамдат намизидин башлап һейтниң төртинчи күни әсир намизиғичә җәмий 23 вақ намазниң пәризидин кейин оқулиду.

440. Соал: Тәшриқ тәгбирлириниң һөкүми немә?

Җавап: Тәшриқ тәгбирлирини һәр бир пәриз намазидин кейин, мәйли ялғуз болсун, мәйли җамаәт билән, мәйли йолувчи болсун, мәйли муқим болсун, һәр қандақ мусулман, ақил вә балағаткә йәткән әрләрниң оқуши важиптур.

441. Соал: тәшриқ тәгбирлирини ейтишни унтуп қалған адәм қандақ қилиду?

Җавап: тәшриқ тәгбирлирини ейтишни унтуп қалған адәмгә униң қазаси кәлмәйду вә униңдин сақит болиду. («Туһфатул фуқаһаъ» 60-бәт)

ҺЕЙТ НАМАЗЛИРИҒА БЕРИШТИКИ СҮННӘТ ӘМӘЛЛӘР

442. Соал: һейт намазлириға беришта сүннәт болған ишлар қайсилар?

Җавап: һейт намазлириға беришта сүннәт болған ишлар монулар:

1) һейт намизиға бериштин бурун бир нәрсә йейиш.

2) қурван һейт намизиға бериштин бурун бир нәрсә йемәслик.

3) һәр икки һейт намизиға жуюнуп, есил кийинип бериш.
4) һәр икки һейтта сәдиқини көп бериш.
5) һәр икки һейт намизиға беришта, йолда тәгбир ейтип бериш.

ТӘРАВИҺ НАМИЗИ

443. Соал: тәравиһ намизи дегән қандақ намаз?

Җавап: тәравиһ намизи – рамизан ейида ахшамлири оқулидиған мәхсус намаздур.

444. Соал: тәравиһ намизи қачан оқулиду?

Җавап: тәравиһ намизи рамизан ахшамлири хуптән намизидин кейин оқули ду, хуптәндин бурун оқулса тәравиһ намизи һесапланмайду.

445. Соал: тәравиһ намизи қанчә рәкәт?

Җавап: тәравиһ намизини Һәнәфий мәзһәбтә 20 рәкәт.

446. Соал: тәравиһ намизиниң һөкүми немә?

Җавап: рамизан ейида бир ай тәравиһ намизи оқуш тәкитлик сүннәттур.

447. Соал: тәравиһ намизини җамаәт билән оқуш шәртму?

Җавап: тәравиһ намизини җамаәт билән оқуш әвзәл, амма ялғуз оқусиму болиду; амма бу намазни бир мәһәллидә һеч ким җамаәт билән оқумиса, шу мәһәллә җамаәтлириниң һәммиси гунакар болиду, чүнки тәравиһ намизини рамизанда җамаәт болуп оқуш тәкитлик сүннәттур. (ишәшлик мәнбәләрдин).

ТӘРАВИҺ НАМИЗИҒА МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

448. Соал: тәравиһ намизи қандақ оқулиду?

Җавап: тәравиһ намизини икки рәкәттә бир салам берип, төрт рәкәттә бир салам берипму оқуш мүмкин; тәравиһ намизини икки рәкәтликтин қилип оқумақчи болғанда, у худди бамдат намизиниң пәризини оқуғандәк оқулиду, тәравиһ намизини төрт рәкәтликтин қилип оқумақчи болғанда, у худди хуптән намизиниң төрт рәкәт пәризини оқуғандәк оқулиду, охшимайдиған йери төрт рәкәтниң һәммисидә қираәт («Фатиһә» сүриси билән айәтләр) үнлүк оқулиду.

449. Соал: рамизандики тәравиһ намизи җәриянида Қуръанни хәтмә қилиш (оқуш) шәртму?

Җавап: бир айлиқ тәравиһ намизида Қуръан кәримни тамамлаш шәрт әмәс, амма мундақ қилиш совави көп болған бәкму әһмийәтлик сүннәт әмәллиридин санилиду, чүнки Қуръан кәрим рамизан ейида пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламға Аллаһ тәрипидин чүшүшкә башлиған вә пәйғәмбәр әләйһиссаламму рамизан ейида Қуръан тилавити (оқуш) билән көп мәшғул болған; тәравиһ намизини җамаәтни зериктүрмәйдиған қилип йеникрәк оқуш яхшидур.

450. Соал: рамизанда тәравиһ намизини оқуялмиған яки кам оқуған кишигә униң қазаси келәмду?

Җавап: тәравиһ намизини рамизанда оқуялмиған кишигә униң қазаси кәлмәйду, чүнки у сүннәт әмәл; сүннәтниң қазаси қилинмайду.

451. Соал: балағәткә йәтмигән балиниң тәравиһ намизиға имам болуши дурусму?

Җавап: балағәткә йәтмигән балиниң тәравиһ намизиға имам болуши тоғрилиқ ислам фиқһишунаслири ихтилаплашқан, бәзиси дурус әмәс дегән қараштә болса, көп санлиғи дуруслиғини сөзлигән. Дурус дегүчиләр пәйғәмбәр әләйһиссаламниң нәвриси Һәсән ибни Әли рәзийәллаһу әнһуниң Айшә рәзиийәллаһу әнһаға имам болуп тәравиһ оқуғанлиғини дәлил қилип кәлтүргән, Амма пәриз намазларда балағәткә йәтмигән балиларниң имам болушиниң дурус әмәслигидә ислам фиқһишунаслири бирликкә кәлгән (ишәшлик мәнбәләрдин).

КЕСӘЛ КИШИНИҢ НАМАЗ ОҚУШ КӘЙПИЯТИ

452. Соал: кесәл киши намазни қандақ оқуйду?

Жавап: кесәл киши күчиниң йетишичә намаз оқуши керәк; өрә туралмиса олтуруп, олтуралмиса ятқан йеридә има-ишарәт билән намаз оқуйду.

453. Соал: өрә туралмайдиған бемар намазни қандақ оқуйду?

Жавап: өрә туралмайдиған яки өрә турса кесилиниң еғирлишип кетишигә яки шипа тепишниң кечикип кетишигә сәвәп болидиғанлиғи ениқ болмиған бемар олтуруп руку вә сәждиләрни адәттики кәйпияти бойичә қилип намаз оқуйду, өрә турушқа қадир болалмиған болсиму, руку билән сәждиләрни қилиштин аҗиз кәлгән бемар олтуруп оқуса болиду; олтуруп оқулған намазда руку вә сәждиләрни қилиштин аҗиз кәлгән бемар руку билән сәждиләрни има-ишарәт билән қилиду, амма униң алдиға сәждә қилиш үчүн ястуқ яки орундуқ қоюп берилмәйду, чүнки сәждә йәргә қилиниду, йәргә сәждә қилалмиса башқа нәрсә үстигә сәждә қилмайду. Бу вақитта сәждә пәқәт има-ишарәт биләнла қилиниду.

454. Соал: олтурушқиму күчи йәтмигән бемар қандақ қилиду?

Жавап: олтурушқиму күчи йәтмигәнликтин оңдисиға йетип ишарәт билән намаз оқумақчи болған бемар икки путини қиблә тәрәпкә қаритип ятиду, мүмкинчилик болса икки путини қиблә тәрәпкә узартмаслиғи үчүн икки тизи азрақ көтирилиду вә бемарниң асманға қаримастин қиблигә қариши үчүн униң бешиға егизрәк ястуқ қоюлиду. Амма йеничә йетип ишарәт билән намаз оқумақчи болған бемар оң тәрипини бесип, қиблигә қарап ятиду, руку билән сәждиләргә беши билән има-ишарәт қилиду, амма йетип оқуғандин оңдисиға йетип оқуш әвзәлдур. (Фәтәһ әлқәдир 1-том 375-бәт).

ИМА-ИШАРӘТ

455. Соал: има-ишарәт дегән немә?

Жавап: има-ишарәт: намазда руку вә сәждиләргә ишарәт үчүн күчиниң йетишичә башни егиш демәктур. Әгәр бемар беши билән има-ишарәт қилишқиму аҗиз кәлсә, көзи билән ишарәт қилип оқуйду, вә уни Аллаһ кәчүриду, чүнки Қуръан кәримдә: «тақитиңларниң йетишичә Аллаһқа тәқвадарлиқ қилиңлар» дейилгән («*Тәғабун сүриси 14-айәт*»). Пәйғәмбәр әләйһиссалам: «силәрни бирәр ишқа буйрусам, уни тақитиңларниң йетишичә орунлаңлар» дегән [имам Бухарий ривайити]. Тақити йәтмигәнликтин ибадәтләрни орунлиялмиғанларниң бу камчилиғини кәчүриду.

ИСТИСҚА, КУСУФ, ХУСУФ ВӘ ҚОРҚУНУЧ НАМАЗЛИРИ

ИСТИСҚА НАМИЗИ ВӘ УНИҢ ОҚУЛУШИ

456. Соал: истисқа намизи дегән қандақ намаз?

Жавап: истисқа – еһтияҗ туғулғанда оқулидиған мәхсус намаз, хутбә вә дуалар арқилиқ Аллаһ тааладин мәғпирәт вә ямғур тиләш дегәнликтур.

457. Соал: истисқа намизи қандақ оқулиду?

Жавап: истисқа намизида әзәнниң орниға: «әссәлату җамиәтун» (йәни топлишип намаз оқулиду) дәп, кишиләр намазға чақирилиду, андин әзән яки тәгбир ейтмастин худди һейт намизиға охшаш қираитини қилип икки рәкәт намаз оқулиду; намаздин кейин имам һейт намизиға охшаш икки хутбә оқуйду, хутбидә Аллаһ тааладин ямғур сорап дуа қилиниду.

КУСУФ НАМИЗИ ВӘ УНИҢ ОҚУЛУШИ

458. Соал: кусуф вә хусуф намазлири дегән немә?

Җавап: кусуф – күнниң тутулуши. Хусуф – айниң тутулуши дегәнликтур. Күн тутулғанда, Аллаһтин гуналарниң мәғпирәт қилинишини сорап худди җүмә яки һейт намазлириға охшаш җамаәт билән икки рәкәт намаз оқуш сүннәттур. Амма ай тутулған вақитта, җамаәт болуп мечитта яки һәр ким өз өйидә өз алдиға худди нәплә намазларға охшаш икки рәкәт хусуф намизи оқуш сүннәттур.

ҚОРҚУНУЧ НАМИЗИ ВӘ УНИҢ ОҚУЛУШИ

459. Соал: қорқунуч намизи дегән немә?

Җавап: қорқунуч намизи – дүшмән яки жиртқучларниң туюқсиз һуҗум қилиш вәһимиси еniқ болған шараитларда пәриз намазларни иккигә бөлүп айрим кәйпият билән оқуш демәктур.

460. Соал: қорқунуч намизи қандақ оқулиду?

Җавап: Аллаһ таала Қуръан кәримдә қорқунуч намизиниң кәйпиятини баян қилип мундақ дегән: «(әй Муһәммәд!) сән мөмүнләр билән (җиһатта) биллә болуп, улар билән намаз оқумақчи болғиниңда, уларниң бир пирқиси (групписи) сән билән биллә намазға турсун, қураллирини (еһтият үчүн) йенида тутсун, сәҗдигә берип болғандин кейин улар арқаңларға өтүп турсун (йәни намаз оқуп болған пирқә арқаңларда күзәтчилик қилип турсун, уларниң орниға) намаз оқумиған иккинчи бир пирқә келип сән билән биллә (йәни арқаңда) намаз оқусун, (дүшмәнлиридин) еһтиятчанлиқ билән һошияр турсун. (дүшмәнлири билән урушушқа тәйяр туруш йүзисидин) қураллирини йенида тутсун, капирлар қураллириңлардин, әшиялириңлардин ғәпләттә қелишиңларни, шуниң билән силәргә бирдинла (туюқсиз) һуҗум қилишни арзу қилиду. (йәни дүшмәнләрниң силәргә һуҗум қилиш пурситигә егә болалмаслиғи үчүн, һәммиңлар бирла вақитта жиғилип намаз оқумай, жуқуриқи усул бойичә оқуңлар). Әгәр силәргә ямғур сәвәплик кашила болидиған болса яки кесәл болсаңлар, (бу чағда) қураллириңларни қоюп қойсаңлар силәргә һеч гуна болмайду, еһтиятчан вә һошияр болуңлар, Аллаһ һәқиқәтән капирлар үчүн хор қилғучи азап тәйярлиди» (*«Ниса» сүриси, 102-айәт*). Қорқунуч намизида, ислам фиқһишунас алимлириниң бирдәк иттипақи билән төвәндики икки иш җаиздур:

1) уруш вақтида муҗаһитларниң пәриз намазларни жуқуриқи айәттә көрситилгән шәкилдә оқуши җаиздур.

2) шиддәтлик қорқунуч түпәйли, муҗаһитларниң бир йәргә келип, җамаәт болуп намаз оқуши мүмкин болмиған шараитта, шундақла қатнаш қуралири үстидә болуп, намазни толуқ кәйпияти билән оқуш қийин болғанда, қатнаш үстидә турған пети има-ишарәт билән оқуши җаиздур. Уларниң йүзләнгән тәрипи қиблигә тоғра кәлсун яки кәлмисун пәриқ йоқтур, йәни қатнаш қайси тәрәпкә йүзләнгән болса, шу тәрәп уларниң қиблиси болуп бәлгүләнгән болиду.

МУСТӘҺӘП НАМАЗЛАР

461. Соал: мустәһәп намазлар қандақ намазлар вә улар қайсилар?

Җавап: мустәһәп намазлар пәйғәмбәр әләйһиссалам бәзидә оқуған яки башқиларниң оқушиға йол қойған, тәкитлик сүннәт дәриҗисигә йәтмигән намазлар болуп, тәкитсиз сүннәт қатаридин санилиду, улар төвәндикичә:

1) тәһийәтул мәсҗид намизи.

2) чашгаһ намизи.

3) тәһәҗҗуд намизи.

4) тавап намизи.

ТӘҺИЙӘТУЛ МӘСҖИД НАМИЗИ

462. Соал: тәһийәтул мәсҗид намизи дегән қандақ намаз?

Җавап: тәһийәтул мәсҗид намизи – мечиткә салам бериш дегән мәнада болуп, қандақла бир вақитта, қайсибир мәхсәт билән мечиткә киргән мусулман кишиниң (намаз оқуш мәнъий қилинған вақитларниң сиртидики қайсибир вақитта) иккки рәкәт «тәһийәтул мәсҗид» намизи оқуши мустәһбтур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «силәр мечиткә киргиниңларда икки рәкәт намаз оқумастин олтурмаңлар» [Бухарий вә Муслим ривайити].

ЧАШГАҺ НАМИЗИ

463. Соал: чашгаһ намизи дегән қандақ намаз?

Җавап: чашгаһ – қуяш толуқ чиқип болғандин башлап пешин вақтиға 45 минут қалғичилик болған вақитлар демәктур. Чашгаһ вақтида әң аз дегәндә икки рәкәт намаз оқуш мустәһәбтур; пәйғәмбәр әләйһиссаламниң чашгаһ намизини гайида сәккиз рәкәт, гайида алтә рәкәт, гайида төрт рәкәт оқуғанлиғи ривайәт қилинған.

ТӘҺӘҖҖУД (КЕЧӘ) НАМИЗИ

464. Соал: тәһәҗҗуд (кечә) намизи дегән қандақ намаз?

Җавап: тәһәҗҗуд – кечидә Аллаһ тааланиң таәт-ибадити билән мәшғул болуши дегәнлик болуп, бу орунда кечилири оқулидиған ихтиярий намаз көздә тутулиду; пәриз намазлардин қалса тәһәҗҗуд намизиниң совави наһайити көптур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам кечә намизиниң пәзилити һәққидә: «кечә намизини чиң тутуңлар, чүнки у яхшиларниң адити, силәрни пәрвәрдигариңларға йеқинлаштуридиған, гуналарни йоққа чиқиридиған әмәлдур» дәп көрсәткән [имам Муслим ривайити].

465. Соал: тәһәҗҗуд намизи қанчә рәкәт вә қандақ оқулиду?

Җавап: тәһәҗҗуд намизи аз дегәндә икки рәкәт, көпиниң чеки йоқ, һәрбир икки рәкәттә яки төрт рәкәттә бир салам берипму оқулиду, амма һәр икки рәкәттә бир салам берип оқуш әвзәлдур.

466. Соал: тәһәҗҗуд намизиниң әң әвзәл вақти қайси?

Җавап: тәһәҗҗуд намизиниң әң әвзәл вақти кечиниң үчтин бириниң ахирқисидур, бу вақит дуаларниң иҗавәт болуши вә гуналарниң мәғпирәт қилиниши үчүн әң мунасип вақитлардур.

ТАВАП НАМИЗИ

467. Соал: тавап намизи дегән қайси намаз?

Җавап: Кәбини тавап қилған кишиләр тавапни ахирлаштуруп болғандин кейин оқуйдиған икки рәкәт намаз болуп, уни оқуш мустәһәбтур. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң Кәбини тавап қилип болғандин кейин мақаму Ибраһимниң[10] арқисиға келип туруп икки рәкәт тавап намизи оқуғанлиғи ривайәт қилинған [имам Тирмизи вә Нәсаий ривайити].

468. Соал: тавап намизини мақаму Ибраһимниң арқисида оқуш шәртму?

Җавап: тавап намизини мақаму Ибраһимниң арқисида туруп оқуш әвзәл болсиму, уни мәсҗиди һәрәмниң қайси бир йеридә оқушқа болиду; хусусән һәҗ күнлиридикигә охшаш адәм көп, һәрәм қистилаңғу вақитларда, бу намазни башқа азадә җайда оқуш яхшидур.

НӘПЛӘ НАМАЗЛАР

469. Соал: нәплә дегән қандақ намаз?

Җавап: нәплә – луғәттә зиядә демәктур; шәриәт аталғулирида пәриз, ваҗип яки сүннәт болмиған, амма динимизда йолға қоюлған, ихтиярий әмәл-ибадәт демәктур; нәплә ибадәтләрниң совави көптур.

470. Соал: нәплә намазлири қачан оқулиду?

Җавап: нәплә намазлири кечә-күндүзниң (намаз оқуш мәнъий қилинған вақитларниң сиртида) қайси бир вақитлирида оқушқа болиду.

471. Соал: нәплә намазлири қайсилар?

Җавап: нәплә намазлири интайин көп болуп, төвәндә бир қанчиси берилиду:

1) Тәвбә намизи.
2) истихарә намизи.
3) һаҗәт намизи.

ТӘВБӘ НАМИЗИ

472. Соал: Тәвбә намизи дегән қандақ намаз?

Җавап: Тәвбә намизи Аллаһ тааладин мәғпирәт тәләп қилип оқулидиған намаз болуп, бу намазниң буйрулғанлиғида пүтүн ислам өлүмалири бирдәк иттипақтур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: «кимки таһарәтни камил елип, икки яки төрт рәкәт намаз оқуп Аллаһтин гуналириға кәчүрүм сорайдикән, Аллаһ униң гуналирини чоқум мәғпирәт қилиду» дәп көрсәткән (мәшһур һәдисшунас алим М.Албанийниң «сәһиһ һәдисләр топлими») дин.

473. Соал: Тәвбә намизи қачан оқулиду?

Җавап: Тәвбә намизи умумән, гуна садир қилғандин яки бу намазни оқушни көңлигә пүккәндин кейинла һаман оқулиду. Гуна қилған киши дәрһал Тәвбә қилиши лазим, товвидин кейин, таһарәт елип икки рәкәт намаз оқуши вә гунайи үчүн Аллаһтин мәғпирәт тилиши униң гунайиниң мәғпирәт қилинишиға васитә болиду.

ИСТИХАРӘ НАМИЗИ

474. Соал: истихарә намизи дегән қандақ намаз?

Җавап: истихарә – Аллаһ тааладин яхшилиқ сораш демәктур; бирәр ишниң хәйирлик болуп-болмаслиғи тоғрилиқ Аллаһ тааладин мәнивий бешарәт елишни халиған адәм икки рәкәт намаз оқуп, Аллаһ таалаға дуа қилиду. Җабир рәзийәллаһу әнһудин ривайәт қилинидуки: пәйғәмбәр әләйһиссалам бизгә истихара қилишни худди Қуръан үгәткәндәк үгитәтти вә мундақ дәтти: «силәр бирәр ишқа атланмақчи болғанда, икки рәкәт нәпли намаз оқуп болуп, мону дуани оқуңлар – «Аллаһуммә инни әстәхийрукә биилмикә вә әстәқдирукә биқудрәтикә вә әсалукә мин фәдликәл әзими фәиннәкә тәқдиру вәла әқдиру вә тәъләму вәла әъләму вә әнтә әлламул ғуюби әллаһуммә инкунтә тәъләму һәзал әмирә хәйрән ли фиддиний вәмәаший вә әқибәти әмрий вә аҗилиһи фәқдурһу ли вәйәссирһу ли суммә барик ли фиһи аллаһуммә инкунтә тәъләму иннәһу шәрун ли фиддиний вәмәаший вә ақибәти әмрий әҗилиһи вә әҗилиһи фәсрифху әнний вә әсрифний әнһу вә әқдурлийәлхәйрә һәйсукәнә суммә рәддиний биһи». тәрҗимиси: (әй Аллаһ! сениң чәксиз илмиңгә сеғинип сениңдин яхшилиқ сораймән, сениң қудритиңгә сеғинип сениңдин күч-қуввәт тиләймән, сениң улуқ пәзлиңдин сораймән. Сән һәқиқәтән һәр нәрсигә қадирсән, мән аҗизмән, сән һәммини билисән, мән билмәймән. Әй Аллаһ! мениң бу иш (һаҗитини ейтиду) мениң диним, дуниялиғим вә ахирәтлигим үчүн һазир вә келәчәктә яхши болидиғанлиғини билсәң, уни маңа тәғдир қилғин вә маңа уни асан қилғин, андин униңда маңа бәрикәт ата қилғин. Әгәр бу иш мениң диним, дуниялиғим вә ахирәтлигим үчүн һазир вә

келәчәктә зиянлиқ болидиғанлиғини билсәң, уни мәндин жирақ қилғин вә мениму униңдин жирақ қилғин, нәдила болмисун маңа яхшилиқни несип қилғин, андин мени униң билән мәмнун қилғин).Андин һажитиңларни сораңлар [имам Бухарий ривайити]. Бу һәдисниң көрсәтсимигә асасән, бирәр ишниң хәйирлик болуп-болмаслиғи тоғрилиқ Аллаһ таала тәрипидин мәнивий ишарәт елишни халиған адәм икки рәкәт истихарә намизи оқуйду; истихарә намизи худди бамдатниң сүннитини оқуғандәк оқулиду, намаз оқулуп болғандин кейин жуқурики дуани оқуп болуп, Аллаһ тааладин һаҗәтлирини сорайду.

475. Соал: истихарә қилған киши мәнивий бешарәтни қандақ алиду?

Җавап: истихарә қилған кишиниң чүшидә бир нәрсә көрүши шәрт әмәс, пәқәт истихарә қилғандин кейин, көңүлниң майиллиғи күчлүкрәк болған ишқа тәвәккүл қилишта зиян йоқ.

ҺАҖӘТ НАМИЗИ

476. Соал: һаҗәт намизи дегән қандақ намаз?

Җавап: дуния вә ахирәткә мунасивәтлик еһтияҗи болған киши таһарәтни камил елип икки рәкәт намаз оқуйду, намаздин кейин Аллаһ таалаға һәмдусана вә пәйғәмбәр әләйһиссаламға дурут ейтиду, андин һаҗәт дуасини (яки өзи билидиған дуаларни) оқуп болуп, һаҗитиниң әмәлгә ешишини Аллаһ таалладин сорайду.

477. Соал: һаҗәт намизида қайси дуани оқуш әвзәл?

Җавап: Һаҗәт намизидә пәйғәмбәр әләйһиссалам мону дуани оқуш әвзәл: «Ла илаһә илләллаһул һәлимулкәриму, субһанәлла рәббил әршил әзими, вәлһәмдулиллаһ раббил аләмин, әсъалукә муҗибәти рәһмәтикә вә әзәими мәғфирәтикә вәл исмәтә мин кулли зәнбин вәлғәнимәтә мин кулли бирри вәссәламәтә мин кулли исмин, Аллаһуммә латәдәъләна зәнбән илла ғәфәртәһу вәла һәммән илла фәррәҗтәһу вәла һаҗәтәһий ләкәридән илла фәррәҗтәһа я әрһәмәррәһимин». Тәрҗимиси: (Аллаһтин башқа һәқиқий илаһ йоқтур, у толиму һәлимдур, улуқ әршниң егиси болған Аллаһ барчә нуқсанлардин пактур. Һәмдусана аләмләрниң пәрвәрдигари болған Аллаһқа хастур. Әй Аллаһ! Сениңдин сениң рәһмитиңгә ериштүридиған әмәлни, мәғпиритиңгә муйәссәр қилидиған товвини, мени һәр қандақ гунадин сақлишиңни, пүтүн яхшилиқларға ериштүришиңни вә һәр қандақ яманлиқтин аман қилишңни тиләймән. Әй Аллаһ! мениң пүтүн гуналиримни мәғпирәт қилғин, барлиқ қийинчилиқлиримни һәл қилип бәргин вә сениң разилиғиңға еришишим үчүн түрткә болидиған һәр қандаһқ һаҗәтлиримни рава қилип бәргин. Әй рәһим қилғучиларниң әң шәпқәтлиги болған Аллаһ!).

Жуқурқилардин нәплә намазлири көптур.

ҖИНАЗА НАМИЗИ (ЯКИ МЕЙИТ НАМИЗИ)

478. Соал: җиназа намизи қандақ намаз?

Җавап: җиназа намизи өлгән мусулман кишини дәпнә қилиштин бурун оқулидиған дуа характерлик намаздур.

479. Соал: җиназа намизи оқушниң һөкүми немә?

Җавап: мусулман мейитниң җиназа намизини оқуш мейитниң варислири үчүн мейитниң һәқиқий вә умумий мусулман үчүн пәриз купайидур.

480. Соал: җиназа намизиниң имамлиғиға һәқлиқ кишиләр кимләр?

Җавап: мейитниң җиназа намизини шу шәһәрдики чоң мечитниң имами (хатиби) оқуйду, у болмиғанда шу мәһәллидики мечитниң имами оқуйду, имам кәлмисә мейитниң егилири йәни атиси яки оғли яки тағилиридин бирәрси имам болуп җиназа намизини оқуйду.

НАМИЗИ ОҚУЛМАЙДИҒАНЛАР

481. Соал: қандақ кишиләрниң намизи оқулмайду?

Җавап: капирларниң, мунапиқларниң, җинайәт үстидә өлгән қарақчиларниң, ислам дөлитиниң адаләтлик һакимийитигә қарши чиқиш йолида өлгәнләрниң, ата-анисидин бирәрсини өлтүргән қатилниң намизи оқулмайду.

ҖИНАЗА НАМИЗИ ОҚУШНИҢ ШӘРТЛИРИ

482. Соал: җиназа намизи оқушниң шәртлири қайсилар?

Җавап: җиназа намизи оқушниң шәртлири төвәндикичә:

1) мейитниң мусулман болуши.

2) мейитниң тирик туғулған болуши, өлүк туғулған яки вақти күни тошуштин бурун чүшүп кәткән балиниң намизи оқулмайду.

3) мейитниң жуюп тазилинип кепәнгә елинған болуши.

4) мейитниң қибләә тәрәптә җамаәт алдида қоюлиши.

5) мейитниң җәситиниң пүтүн болуши яки җәсәтниң көпрәк қисми, һеч болмиғанда беши билән йерим бәдини болуши.

6) мейитниң қатнаш қураллири яки кишиләрниң мүрисидә болмаслиғи, бәлки йәргә қоюлиши шәрттдур.

ҖИНАЗА НАМИЗИНИҢ ПӘРИЗ ВӘ ВАҖИПЛИРИ

483. Соал: җиназа намизиниң пәризлири қайсилар?

Җавап: җиназа намизиниң пәризлири икки болуп, улар:

1) җиназа намизиниң тәкбирлириниң һәммисини толуқ ейтиш.

2) җиназа намизини өрә туруп оқуш.

ҖИНАЗА НАМИЗИНИҢ СҮННӘТЛИРИ ВӘ ОҚУШ КӘЙПИЯТИ

484. Соал: җиназа намизиниң сүннәтлири қайсилар вә қандақ оқулиду?

Җавап: җиназа намизиниң сүннәтлири монулар:

1) мейит мәйли әр болсун, мәйли аял болсун, имамниң униң көксигә тоғрилинип туруши.

2) биринчи тәгбирдин кейин «субһанә кәллаһуммә» ни оқуш.

3) иккинчи тәгбирдин кейин, пәйғәмбәр әләйһиссаламға (Аллаһуммә сәлли әла... Аллаһуммә барик әла...) дәп дурут оқуш.

4) үчинчи тәгбирдин кейин, мейитқа вә пүтүн мөмүнләргә дуа қилип болуп икки тәрәпкә салам бериш билән намазни түгитиш.

ҖИНАЗА НАМИЗИДА ОҚУЛУДИҒАН ДУАЛАР

485. Соал: җиназа намизида қайси дуалар оқулиду?

Җавап: җиназа намизи үчүн муәййән бир дуани оқуш шәрт әмәс, һәр ким өз тилида, өзиниң билгиничә дуа қилса болиду; җиназа намизида пәйғәмбәр әләйһисаслам оқуған төвәндики дуалардин қайси бирини оқуш әвзәлдур:

1) «Аллаһуммә әғфирләһу вә әрһәмху вә афиһи, вә әғфуәнһу, вә әкрим нузуләху, вәвәссиъмудхәләһу, вә әғсилһу билмаи вәссәлҗи вәлбәрәди, вәнәққиһи минәлхатая кәма нәққайәт

әссәвбәлбайда минәддәнәси, вә әбдилһу даран хәйрән миндәрихи, вә әһлән хәйрән мин әһлиһи вәзәвҗән хәйрән мин зәвҗиһи, вә әдхилхулҗәннәтә вә әизһу мин әзәбилқәбири вә мин әзабиннар». Тәрҗимиси: (Әй Аллаһ! униңға мәғпирәт қилғин, униңға рәһим қилғин, униңға аманлиқ ата қилғин, уни кәчрүгин, униң қараргаһини яхши қилғин, қәбрисини кәң қилғин, ақ кийимини кирләрдин паклиғиниңдәк, уни су, қар вә муз билән жуюп, хаталиқлиридин паклиғин. Униңға дуниядики өйидин яхширақ қараргаһ, аилисидин яхширақ аилә вә җорисидин яхширақ җора ата қилғин, уни җәннәткә киргүзгин, уни қәбир вә дозақ азавидин сақлиғин).

2) «Аллаһуммә әғфири лиһәйина, вә шаһидина вә ғаибина, вә сәғийрина вә кәбийрина, вәзәкәрина әнсәна, аллаһуммә мин әһйәйтәһу миннә фә әхъихи әләл ислами, вәмән тәвәффәйтәһу миннә фәтуффиһи әләл имәни» тәрҗимиси: (Әй Аллаһ! бизниң тириклиримизгә, өлүклиримизгә, бу намазға кәлгән вә кәлмигән пүтүн диндашлиримизға, кичиклиримизгә, чоңлиримизға, әрлиримизгә, аялларимизға мәғпирәт қилғин, Әй Аллаһ! биздин кимниму һаят қалдурсаң уни ислам билән яшатқин, биздин кимниму вапат қилдурсаң уни имани билән вапат қилдурғин).

486. Соал: Җиназа намизи нәдә оқулиду?

Җавап: Җиназа намизи қора, мәйданларда, мечит қорасида оқулиду. Җиназа намизини мечитниң ичидә оқуш мәкрәһтур.

САКАРАТҚА ЧҮШКӘН АДӘМ ҮЧҮН ҚИЛИДИҒАН ИШЛАР

487. Соал: өлүмниң һәқиқити немә?

Җавап: өлүм – җанниң тәндин айрилиши дегәнлиги болуп, у паний аләм билән бақий аләм оттурисидики бир көврүк. Бу дуния ахирәтниң екинзарлиғидур, бу дуниядики һаятида иман вә яхши әмәлләрни қилғанлар ахирәтниң азавидин қутулуп қалиду вә һесап бериши асан болиду, шундақла, җәннәтләрдә кәң-таша нemәтләнгән һалда, һөзүр вә һалавәт ичидә мәңгү қалғучилардин болиду. Амма һаятини купри, залаләт вә гуна-мәсийәтләр билән өткүзгәнләр ахирәтниң азавиға дучар болғучилардур.

488. Соал: бирәвниң сакаратқа чүшүп қалғанлиғи қандақ билиниду?

Җавап: бирәвниң сакаратқа чүшкәнлиги униң путлириниң бошишип созулиши, путиниң музлиши, деминиң сиқилип гәп-сөзиниң титриши вә икки чекисиниң қорулуп қелишидин билиниду.

489. Соал: сакаратқа чүшкән киши үчүн немә қилиш керәк?

Җавап: сакаратқа чүшкән киши үчүн қилинидиған ишлар монулар:

1) сакаратқа чүшкән кишини оң йениға ятқузуш вә үзини қиблигә қаритиш.

2) сакаратқа чүшкән кишигә «Ла илаһә илләллаһу муһәммәдун рәсулулла» (Аллаһтин башқа илаһий мәбуд йоқ, Муһәммәд әләйһиссалам Аллаһниң бәрһәқ әлчисидур) дегән шаһадәт кәлимисини тәлқин қилиш (йәни, пәс авазда бу шаһадәт кәлимисини үгитиш, ейтқузуш). Пәйғәмбәр әләйһиссалам: «сакараттики кишилириңларға «ла илаһә илләллаһу» дегән кәлимини тәлқин қилиңлар» дәп көрсәткән [имам Муслим ривайити]. Йәнә бир һәдистә: «ахирқи сөзи – ла илаһә илләллаһу болған киши җәннәткә киришкә һәқлиқ болиду» дәп кәлгән [имам Әһмәд, Әбудавуд ривайити]. Амма һаятида иман ейтмиған адәмниң сакарата чүшкәндә (җан чиқиш алдида) ейтқан имани қобул болмайду. Бу худди Пиръәвинниң имани охшаш рәт қилиниду.

МЕЙИТНИ ДӘПНӘ ҚИЛИШТИН АВАЛ ҚИЛИДИҒАН ИШЛАР

490. Соал: мейитни дәпнә қилиштин авал қилидиған ишлар қайсилар?

Җавап: мейитни дәпнә қилиштин авал алдирап қилишқа тегишлик муһим ишлар үч болуп, улар:

1) мейитни жуюп кепәнләш.

2) униң қәризлири болса төләш.

3) вәсийәтлири болса орунлаш.

491. Соал: мейитниң һәқ һоқуқлири қайсилар?

Җавап: мейитниң пәрзәнтлири вә қериндашлири, шундақла уруқ-туққан, йеқин-йоруқлири үстидә төрт һәққи болуп, бу һәқләрни ада қилиш мейитниң варислири үчүн пәриздур, улар:

1)мейитни жуюп кепәнләп, намизини чүшириш.

2) мейитниң җиназисини көтириш.

3) җиназиниң арқисидин жүрүш.

4) мейитни дәпнә қилиш.

492. Соал: мейитни ким жуюду?

Җавап: мейитни жуюшта, һәр җинис өз җинисини, йәни әр мейитни әр киши, аял мейитни аял киши жуюду. Һәтта бир әр мейитни жуюш үчүн мусулман бир аял киши билән башқа диндики бир әр кишидин башқа һечким болмиғанда, әр мейитни жуюш үчүн башқа диндики әр киши мусулман аял кишидин һәқлиқтур.

КЕПӘН ВӘ УНИҢ ӨЛЧИМИ

493. Соал: кепән дегән немә вә униң өлчими қандақ болиду?

Җавап: кепән – өлгән кишини жуюп болғандин кейин, униңға кийгүзилидиған мәхсус өлүм кийимидур. Әр мейитниң кепини «изар», «қәмис» вә «лифафә» дин ибарәт үч парчидин тәркип тапиду, төвәндә буларниң тәртиплири вә өлчими:

1) «изар» мейитниң чоққисидин тартип икки путиға йәткичилик узунлуқтики көйнәк демәктур.

2) «қәмис» мейитниң бойнидин икки путиға йәткичилик узунлуқтики көйнәк демәктур.

3) «лифафә» мейитниң беши билән икки путини толуқ йөгәп турғичилик миқдарда узун вә кәң йепинча (йөгәнчә) демәктур. «изар» билән «қәмис» кә янчуқ яки түгмә бәкитилмәйду.

Аял мейитниң кепини бәш парчидин тәркип тапиду, улар: «изар», «қәмис», «яғлиқ», «хирқә» вә «лифафә» дин ибарәттур. Буларниң тәртиплири вә өлчими төвәндикичә:

Аял мейитқа кийдүрилидиған «изар» билән «қәмис» вә аял мейитни йөгәйдиған «лифафә»ниң өлчими әр мейитниң «изар»и билән «қәмис» и вә «лифафә» сигә охшаш болиду. «яғлиқ» аял мейитниң үзи билән бешини йөгәп туралайдиған өлчәмдики кәң яғлиқтур. «хирқә» аял мейитниң көксиниң жуқурисидин киндигиниң астиғичә болған йеригә кийдүрилидиған узун вә кәңрәк халтидур.

МЕЙИТНИ КЕПӘНЛӘШ УСУЛИ

494. Соал: кепәнләш усули қандақ?

Җавап: әр мейитни кепәнләштә, авал «лифафә» йейип селиниду, андин униң үстигә «изар» селиниду, андин униңға «қәмис» кийгүзүлиду, андин астиға селинған «изар» билән йөгилиду; йөгәш мейитниң сол йенидин башлинип оң йенида ахирлишиду, андин «лифафә» билән униң бешиниң үстидин башлап икки путиниң учлириғичә толуқ йөгилиду. «лифафә» мейитниң баш тәрипи билән аяқ тәрипидин ешип туриду, җәсәтниң ечилип қелиштин қорқулса кепәнниң үстидин бағлап қойса болиду, мейитниң бешиға сәллә ораш мәкруһ санилиду. Аял мейитни кепәнләштә авал «лифафә» йейип селиниду, андин униң үстигә «изар» селиниду, андин аял мейит бу иикисиниң үстигә ятқузилиду, андин униңға «қәмис» кийгүзилиду, андин бешиға «яғлиқ» селиниду, андин «хирқә» көйнигиниң үстидин көксигә кийдүрилиду, чечи икки боғум қилип өрүлүп көксигә (көйнәк үстигә) қоюлиду, андин «изар» билән йөгилиду, униң үстидин «лифафә» билән орилиду.

МЕЙИТНИ ДӘПНӘ ҚИЛИШ ВӘ УНИҢ ҚАИДИСИ

495. Соал: мейитни дәпнә қилишниң һөкүми немә?

Җавап: мейитни дәпнә қилиш пәриз купайидур; адәм балисини дәпнә қилиш һәзрити Адәм әләйһиссаламниң дәвридин бери давам қилип кәлгән бир диний қаидидур.

496. Соал: мейитни дәпнә қилишта кечиктүрүшкә боламду?

Җавап: мейитни җан үзгәндин кейинла дәрһал жуюп, кепәнләп, намизини оқуп дәпнә қилишқа алдираш пәзиләтлик иштур, уни кечиктүрүш яхши әмәс.

497. Соал: қәбирниң өлчими қандақ болиду?

Җавап: қәбрини нормал бойлуқ адәмниң көксигә кәлгичилик чоңқурлуқта, мейитниң баш айиғи азадә турғичилик узунлуқта вә мейитниң бойиниң йеримиғичилик кәңликтә колаш купайидур, буниң билән пәриз ада болиду; бу өлчәмдин чоңқуррақ, узунрақ вә кәңрәк колаш әвзәлдур.

498. Соал: мейитни дәпнә қилиш усули қандақ?

Җавап: җиназа қәбирниң қиблә тәрипигә қоюлиду; мейитни ләһәткә (қәбирниң ичигә) елип кириштә қиблә тәрәптин елип кирилиду, мейит ләһәткә киргүзүлүп болғандин кейин, у оң тәрипигә яткузулған һалда үзи билән көкси қиблә тәрәпкә қаритилиду вә кепәнни бағлиған жиплар йешиветилиду, мейитниң ондисиға йетип қалмаслиғи үчүн униң дүмбисигә хам кесәкләр яки топа йөләп қоюлиду. Аял мейитни ләһәткә елип кириштә өзиниң ери яки мәһрәм (некайи бағланмайдиған) туққанлиридин бири көтириду.

ҚӘБРӘ ВӘ УНИҢҒА МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

499. Соал: қәбир қанчилик көтирилиду?

Җавап: қәбир йәрдин бир ғерич (тәхминән 22.5 сантиметр) егизликтә көтирилиду, бу кишиләрниң униң қәбир екәнлигини билши вә тонуп дуа қилиш үчүндур.

500. Соал: мейитни қәбрисидин йөткәшкә боламду?

Җавап: мейит дәпнә қилинип болғандин кейин, уни башқа мазарға йөткәш җаиз әмәс; ислам пешивалири бу мәсилигә бирдәк һарам дәп қарайду. Әгәр дәпнә қилинған җай башқиларниң тәйярлап қойған йәрлиги болса яки һәқсиз еливелинған йәр болса, бу чағда һәқ егисигә униң йәрлигиниң һәққини төләп, уни рази қилиду, мейит қәбирдин чиқирилмайду.

501. Соал: қәбирләрниң һөрмити қандақ сақлиниду?

Җавап: қәбирләрниң һөрмитини сақлаш төвәндикидәк болиду:

1) қәбир үстидә намаз оқумаслиқ, ухлимаслиқ, тәрәт қилмаслиқ, ятмаслиқ вә арам елиш нийити билән олтармаслиқ.

2) мейитниң устиханлири чирип кәтмигән һаләттә болса қәбирни ачмаслиқ.

3) мейитни дәпнә қилип болғандин кейин йөткимәслик.

4) бир қәбиргә бирдин артуқ адәмни дәпнә қилмаслиқ, амма һәқиқий зөрүрийәт тепилған чағлардила мундақ қилишқа болиду.

5) қәбристанлиқларға берип өлүкләрдин мәдәт сораш, пәрзәнт тиләш, бәрикәт тиләш, кесәлләргә шипалиқ тиләш қатарлиқ ишларни қилмаслиқ, мундақ қилған адәм иманидин аҗрайду.

502. Соал: қәбирләрни зиярәт қилишниң һөкүми немә?

Җавап: қәбирләрни зиярәт қилиш әрләр үчүн мустәһәп екәнлигидә пүтүн мәзһәпләр бирдәк иттипақтур. Амма аялларниң қәбирләрни зиярәт қилиш мәсилисидә мәзһәпләр ихтилаплашқан. Һәнәфий мәзһипи (бизниң мәзһипимиз) гә көрә, қәбирләрни зиярәт қилиш әр вә аял һәр қандақ мусулман киши үчүн охшашла мустәһәбтур.

503. Соал: қәбирләрни қандақ зиярәт қилиш керәк?

Җавап: қәбирләрни зиярәт қилғанда мону дуани оқуш яхшидур: «әссәламу әла әһлиддяри минәлмуъмийнә вәлмуслиминә вәйәрһәмуллаһул мустәқдиминә миннә вәлмустәхирийнә, вә иннә иншаәллаһу, бикум ләлаһиқун әсалу әлла ләна ләкум әлъафийәтә» тәрҗимиси: (Аллаһниң аманлиғи бу җайда ятқан мөмүн мусулманларға болсун, биздин вапат болғанлар вә һаят қалғанларниң һәммисигә Аллаһ рәһим қилғай, бизму Аллаһ халиған вақитта әлвәттә силәргә қошулимиз. Аллаһ тааладин бизгә вә силәргә аманлиқ тиләймән) [имам Муслим ривайити].

504. Соал: мейитқа аталған совапլар уларға йетәмду?

Җавап: Қуръан оқуп, сәдиқә берип, униң совавини мейитқа аташ, мейитниң гуналари үчүн Аллаһ тааладин мәғпирәт тиләш вә вакаләт билән қилғили болидиған закатқа охшаш ихтиса-

дий ибадәтләрни, һәҗгә охшаш һәм ихтисадий һәм җисманий ибадәтләрни мусулман мейит үчүн орунлап қоюш җаиздур, бу әмәлләрниң совави мейитқа йетиду.

ШЕҺИТ ВӘ УНИ ЙӘРЛӘШ УСУЛИ

505: Соал: шеһит дегән ким?

Җавап: шеһит – Аллаһ йолида ғазат қилип өлтүрүлгән киши демәктур. Шундақла, қарақчилар яки булаңчилар яки оғрилар тәрипидин кечидә яки күндүздә өз өйидә қандақла бир нәрсә билән уруп өлтүрүлгән адәмму шеһит һесаплиниду, амма шеһитликниң әң жуқури мәртивиси Аллаһниң динини вә мусулманларниң Вәтинини қоғдаш йолида өлүштур.

506. Соал: шеһитлар қандақ дәпнә қилиниду?

Җавап: шеһит болған киши жуюлмастин, қанлири сүртүлмәстин өз кийимигә орап туруп намизи чүширилиду вә шу пети дәпнә қилиниду.

ЗАКАТ ВӘ УНИҢ ӘҺКАМЛИРИ

ЗАКАТНИҢ МӘНАСИ

507. Соал: закат сөзиниң мәнаси немә?

Җавап: закат – луғәт мәнаси билән паклаш вә өстүрүш дегән мәналарни ипадиләйду, закатниң ислам аталғусидики мәнаси: мәхсус шәртләргә асасән, муәййән миқдардики мални һәқлиқ болған шәхсләргә тапшуруш дегәнликтур.

508. Соал: закат қачан пәриз болған?

Җавап: закат пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам Мәккидин Мәдинигә һиҗрәт қилип 18 айдин кейин, һиҗрийиниң 2-жили (милади 623-жили) шәввал (Қәмәрийә 10-ай) да, Мәдинә мунәввәрә шәһиридә пәриз қилинған.

ЗАКАТНИҢ ИСЛАМ ДИНИДИКИ ОРНИ

509. Соал: закатниң ислам динида қандақ орни бар?

Җавап: закат – ислам динидики бәш чоң пәризниң бири вә зөрүр болған иҗтимаий ибадәт болуп, имандин кейинла буйрулған әң биринчи пәриз намаз билән яндишип кәлгән әң әһмийәтлик пәриздур. Шуңа Қуръан кәрим айәтлиридә закат һемишәм намаз билән биллә баян қилинған. Аллаһ таала қолида бар (бай) мусулманларни закат пәризини ада қилишқа буйруп: «намазни ада қилиңлар, закатни (өз җайиға берип) ада қилиңлар» («*Бәқәрә» сүриси 43-айәт*). Аллаһ таала бәргән пул-малниң закитини ислам шәриитидә көрситилгән бойичә ада қилиш әң пәзиләтлик вә улуқ ибадәтләрниң бири болғинидәк, һәқиқий мусулманлиқниң ипадисидур. Аллаһ таала Бәқәрә сүрисиниң бешидила һәқиқий мөмүнләрниң сүпәтлирини баян қилип мундақ дегән еди: «улар ғайипқа ишиниду, намазни ада қилиду, улар биз бәргән пул-малдин Аллаһ йолида сәрип қилиду («*Бәқәрә» сүриси 3-айәт*).

ЗАКАТ БЕРИШНИҢ ПӘЗИЛИТИ

510. Соал: закат беришниң қандақ пәзилити бар?

Җавап: пул-егилириниң қолидики пул-малниң закити җәмийәттики еһтияҗ егилириниң Аллаһ бәргән һәққидур. Шуңа закат бәргән кишиниң еһтияҗ егилиригә закат бәргәнлиги үчүн миннәт қилиш һәққи йоқ. Чүнки, у уларниң һәққини бәргән болиду. Аллаһ таала закатлири-

ни толуқ ада қилғучиларни һәргиз мукапатсиз қоймайду, пул-мелини Аллаһ йолида еһтяҗлиқ орунларға сәрип қилған кишиниң һәр бир тийин пули үчүн 700 тийин вә униңдинму көпрәк беридиғанлиғини Қуръан кәримдә вәдә қилған. Булар ярдәмниң бу дунияліқ мукапатила бәс. Амма униң ахирәттики мукапатидин сөз ачидиған болсақ, Аллаһ таала мундақ дәйду: «пул-мелини Аллаһ йолида сәрип қилидиған, арқисидин униңға миннәт қилмайдиған вә (хәйир-сахавәткә еришкәнләрни) рәнҗитмәйдиған кишиләр пәрвәрдигариниң дәргаһида совап тапиду, уларға (қиямәт күни) қорқунуч вә ғәм-қайғу болмайду» («*Бәқәрә» сүриси 262-айәт*).

ЗАКАТНИҢ ПӘРИЗ ҚИЛИНИШИНИҢ СӘВӘПЛИРИ

511. Соал: закат немә үчүн пәриз қилинған?

Җавап: пекирлиқ, мусулманлар җәмийити үчүн бир нуқсандур; пекирларниң еһтияҗлирини һәл қилип җәмийәттики барлиқ мусулманларни охшаш паравәнликқа, баравәрликкә вә бәхитлик турмуш тәризигә егә қилишниң бирдин-бир чариси мусулман байлириниң үстигә мәлум миқдардики закатни пәриз қилип буйруп, униң билән пекирларниң һаҗәтлирини рава қилиштин ибарәттур. Ислам дини мусулманларға бу муқәддәс пәризни бәлгүләш арқилиқ җәмийәттә иҗтимаий адаләтни бәрпа қилишни мәхсәт қилған. «закат – бир-бири билән ярдәмлишидиған, бир-бирини сөйидиған, адаләтлик, шәпқәтлик бир җәмийәтни бәрпа қилишниң әң алдинқи амилидур. Чүнки, закат байларниң васитиси билән җәмийәттики пекирларниң һали яхшиланғанлиғи сәвәви билән пекирларниң көңүллиридики байларға қарита өчмәнлик, дүшмәнлик вә көрәлмәслик туйғулирини йеңип байлар билән пекирлар оттурисида сөйгү вә һәмкарлиқни пәйда қилиш вә диний қериндашлиқни күчәйтиш арқилиқ уларниң бәхитлик һаят кәчүрүшигә кепиллик қилидиған есил ибадәттур» [А. Мунъим Җамал ривайити]. Қуръан кәрим бизгә рапавәтчилик, паравәнлик бир есил җәмийәтни бәрпа қилиш йолида ишләп чиқириш вә тәхсим қилишниң әң йуксәк сәвийисидики мәдәний һәм илмий принципларни үгәткән. Җәмийәттики ихтисадий мүшкүлатларни һәл қилишта Қуръан кәрим принциплири йәр йүзидики әң мукәммәл принциплар һесаплиниду. Чүнки ислам дининиң ихтисат принципи шәхсий мүлүкчилик билән коллектив мүлүкчилиги оттурисида әң адаләтлик вә мунасип йолни тутқан.

ИСЛАМ НӘЗӘРИДӘ ПУЛ-МАЛНИҢ МАҺИЙИТИ

512. Соал: ислам нәзәридә пул-малниң маһийити немә?

Җавап: ислам нәзәридә, инсанлар қанчилик көп пул-мал егиси болуп кәтсун вә буларни қанчилик җапа билән ишләп тапқан болсун, улар қоллиридики мал-мүлүкниң әсли егилири әмәстур. Бәлки, улар бу пул-малларни тәсәрруп қилғучи вәкилләр, бәс. Чүнки мал-мүлүкниң әсли егиси вә ата қилғучиси Аллаһ тааладур. Қуръан кәрим бу һәқиқәтни җакалап мундақ дегән: «асманлардики, зиминдики, уларниң арисидики вә йәр астидики шәйъиләрниң һәммиси Аллаһниңдур» («*Таһа» сүриси 6-айәт*). Аллаһ таала мал-дунияни инсанларға икки мәхсәт билән бериду: бири уларға еһсан вә инъам қилиш; йәнә бири, уларни бу мал-дуния билән синаш йүзисидин бериду. Мал-дуния кишиләрниң иқтидари вә күч-қуввитигә бола келидиған нәрсә әмәс, бәлки у Аллаһ тааланиң бәргән-еһсанидур. Охшаш иқтидарға, охшаш дипломға егә болуп, охшаш ишта ишләйдиған икки адәмниң бирини Аллаһ тааланиң бай қилидиғанлиғи йәнә бирини униңдин төвәнрәк яки пекир (кәмбәғәл) қилидиғанлиғи бир реалликтур.

ИСЛАМ НӘЗӘРИДӘ ПУЛ-МАЛНИҢ ВӘЗИПИСИ

513. Соал: ислам нәзәридә пул-малниң вәзиписи немә?

Җавап: ислам дини мусулманлар җәмийитидә пекирлиқниң мәжут болуп турушини җиддий бир йетәрсизлик дәп қарайду; шуңа у мусулманларниң паравәнлик, баравәрлик ичидә һаят

кәчүрүши үчүн әң мукәммәл принципларни бәлгүлигән, ислам шәриити бойичә пул-малниң вәзиписини төвәндикидики үчкә қисқартишқа болиду:

1) пул-мални ислам шәриитидә көрситилгән вә буйрулған йоллар билән өстүрүш.

2) пул-мални еһтияҗға қарап Исрап қилмастин, һәддидин аз қисивалмастин, нормал һалда сәрип қилиш

3) пул-малниң закитини толуқ айриш вә сәдиқә, ярдәм, хәйир-еһсанға охшаш ихтиярийй ярдәм васитилири билән еһтияҗ егилириниң һаҗәтлирини рава қилиш.

ИСЛАМ НӘЗӘРИДӘ ИШЛӘШНИҢ ҚИММИТИ

514. Соал: ислам нәзәридә ишләшниң қандақ қиммити бар?

Җавап: ислам дини мусулманларға ишләшни пәриз қилип бәлгүлигән вә ишлигәнниң шәнини, қәдир-қимметини алаһидә жуқури көтәргән йеганә диндур. Мусулманлар җәмийитиниң қудрәт тепиши вә хәлиқ аралиқ риқабәткә дадил кирип өзиниң йүксәк орнини сақлап қелиши йолида ишләшниң роли алаһидә чоңдур. Аллаһ таала Қуръан кәримдә: «Инсан пәқәт өзиниң ишлигән нәрсисиниң нәтиҗисни көриду» дәп көрсәткән («*Нәҗим» сүриси 39-айәт*). Хәлқимиздиму: «ишлигән чишләйду» дәйдиған һекмәтлик сөз бар. Һалал рисқ тепиш йолида ишәлш ибадәттур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: «һалал рисқ тепиш ишләш җиһаттур» дегән [Суюти ривайити]. Бир һәдистә мундақ дейилгән: «дунияликни дәп ахирәтлигини яки ахирәтлигини дәп дунияликни тәрк әткән киши силәрниң яхшилириңлар әмәс. Һәр иккилиси ишләш үчүн керәк, чүнки дуния ахирәт йолидики бир қоналғудур; ишләңлар, кишиләргә жүк боливалмаңлар» [Дилмий ривайити]. Қуръан кәрим айәтлири, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һәдислири вә бурунқиларниң әсәрлири ишләшниң ислам нәзәридә қанчилик қәдир-қиммәткә егә ибадәт екәнлигини сөзлимәктә. Қуръан кәримдә «ишләш» дегән ибарә 359 орунда тилға елинған. Ислам дини кишиләрни ишләшкә вә шу арқилиқ тәрәққий қилишқа чақириду, ишләшкә қадир болғанлар үчүн ишләшни пәриз қилди, демәк, ишләш һәқиқий иманниң асаслиридин биридур. Шуңа Аллаһ таала Қуръан кәримниң көп айәтлиридә «әмәл – йәни ишләш» ни иманға яндаштуруп баян қилған» [доктур Йүсүп әл Қәрдавий ривайити].

ЗАКАТ БӘРМӘСЛИКНИҢ ГУНАЙИ

515. Соал: закат бәрмәсликниң җазаси немә?

Җавап: пул-мал яхши ишларни қолға кәлтүрүш үчүн әң яхши ярдәмчи болғандәк, пул-малға мунасивәтлик һәқ-һоқуқларни тунумиғанлиқ вә ада қилмиғанлиқ яки пул-мални Исрап қилғанлиқ сәвәптин, гайида пул-мал кишиләргә балаю-апәт вә бәхитсизликләрни елип келиду. Аллаһ таала инсанларға мал-дунияни ата қилиш билән биллә уни яхши йолларға ишлитишкә вә еһтияҗ егилириниң униңдики һәқлирини толуқ ада қилишқа буйруған. «Аллаһ саңа яхшилиқ қилғандәк, сәнму (Аллаһниң еһтияҗлиқ бәндиригә) яхшилиқ қилғин» («*Қәсәс» сүриси 77-айәт*). «уларниң (йәни мусулман пул егилириниң) пул-маллирида тиләйдиған пекирға вә тилимәйдиған пекирға беришкә тегишлик болған муәййән һәққи (йәни закат) бардур» («*Мәариҗ» сүриси 24-25-айәтләр*). Аллаһ таала Қуръан кәримниң көплигән айтлиридә закатни ада қилишниң зөрүрлигини тәкитлигән вә закатни бәрмигүчиләрниң ахирәттә қаттиқ азап-оқубәтләргә дучар болидиғанлиғини җакалиған. «Аллаһ өз пәзлидин бәргән нәрсиләргә (йәни пул-малға) бехиллиқ қилидиғанлар бехилликни өзлири үчүн пайдилиқ дәп гуман қилмисун, әмәлийәттә, бу улар үчүн зиянлиқтур, уларниң бехиллиқ қилған нәрсиси қиямәт күнидә уларниң бойниға тақақ қилип селиниду» («*Ал имран» сүриси 180-айәт*).

БЕХИЛЛИҚҚА АДӘТЛӘНГӘН ХӘЛИҚ НИЖАТ ТАПМАЙДУ

Бехиллиққа адәтләнгән хәлиқ мал-дуниясиға бехиллиқ қилғанлиқтин, җенидин, номусидин, һәтта Вәтинидин айрилип қалиду. Чүнки адәттики еһтияҗлиқ йәрләргә пул-мал сәрип қилиштин бехиллиқ қилишқа адәтлинип кәлгән биз хәлиқниң Вәтәнни қоғдаш йолида пул-мал сәрип қилиши мүмкин әмәс, Вәтини үчүн пул-мелиға бехиллиқ қилғанларниң униң йолида җенини берәлиши техиму мүмкин әмәс; мана бу тарихниң йәкүни.

МИЛЛӘТЛӘР ӨЗ АРА ЯРДӘМСӨЙӘРЛИК БИЛӘН ГҮЛЛӘП ЯШНАЙДУ

Һәр қандақ бир милләтниң ронақ тепип гүллиши вә қәд көтирип дуния билән пүтүнлишишидики асаслиқ амил шу милләт хәлқиниң өз ара қериндашларчә меһриванлиғи, бир-бирини йөләп қийинчилиқлардин қутулдуруши вә халисанә ярдәмлишиши болса керәк. Өз ара ярдәмләшмигән, бир-бирини йөләп қийинчилиқлардин қутқазмиған бир милләтни башқиларниң ярдәм қилип йөлиши вә муһтаҗлиқтин қутулдуруши мүмкин әмәс. Әгәр байлиримиз закатлири толуқ берип, йоқсулларға халисанә ярдәм қилидиған, оқуялмиған балилирини оқутуп, һәр хил маддий қийинчилиқлирини тәң көтиридиған болса еди, биз әлвәттә бәхитлик бир милләт болар едуқ. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «Аллаһ таала ата қилған пул-малниң закитини бәрмигән кишигә қиямәт күни униң мал-дуниялири икки көзиниң үстидә қорқунучлуқ қара меңи болған һәйвәтлик бир иланға айлинип келип, униң бойниға йөгишиду вә униңға: «мән сениң дунияда жиққан мал-дуниярин» дәйду» [имам Бухарий ривайити].

ЗАКАТ ПӘРИЗ БОЛИДИҒАН КИШИЛӘР ВӘ ЗАКАТ ӨЛЧИМИ

516. Соал: қандақ кишиләргә закат пәриз болиду?

Җавап: закат төвәндики шәртләргә тошқан кишиләргә пәриз болиду:

1) мусулман болуши.

2) балағәткә йәткән болуши.

3) әқил-һоши җайида болуши.

4) пул-мели закат бериш миқдариға йәткән болуши.

5) пул-малға егә болғиниға бир жил толуши.

6) қәриздар болмаслиғи. (Әгәр өзиниң закат кәлгидәк пул-мели бар туруп, тиҗарәт қилиш мәхситидә қәриз алған болса, өзиниң егидарчилиғи болған пулидин закат бериду).

517. Соал: пул-малниң закат миқдариға йетиш өлчими қандақ?

Җавап: пул-малниң закат бериш миқдариға йетиш өлчими 85 грамм алтун яки униң хәлиқ пулидики қиммитидур, йәни бирәв өзиниң вә аилисиниң еһтияҗлиридин ташқири әң аз дегәндә 85 грамм алтун кәлгидәк пул-малға егә болған болса, у кишиниң закат бериши пәриздур.

ЗАКАТ КЕЛИДИҒАН МАЛЛАР

518. Соал: закат келидиған маллар қайсилар?

Җавап: закат келидиған маллар төвәндикичә?

1) нәқ пул. 2) тиҗарәт маллири, 3) ашлиқ вә мевә, көктатлар. 4) чарва маллири. 5) йәр асти байлиқлири. 6) деңиз байлиқлири. 7) ширкәт һәссидарлиғи.

НӘҚ ПУЛНИҢ ЗАКИТИ

519. Соал: нәқ пулдин қанчилик закат берилиду?

Җавап: алтун, күмүч, тәңгә, риал, доллар, сом вә башқиму хәлиқ пуллириниң миқдари 2.5% (йүздин 2.5%) тур, йәни нормал аилә еһтияҗиниң сиртида 21 иярлиқ алтундин 85 грамм алтун яки 595 грамм күмүчи яки буниң қиммитигә тәң нәқ пули болған кишиниң қолидикиләрниң умумий миқдаридин 2.5% ни закатқа бериши пәриздур.

ТИҖАРӘТ МАЛЛИРИНИҢ ЗАКИТИ

520. Соал: тиҗарәт маллири дегән қандақ мал?

Җавап: тиҗарәт маллири – тиҗарәт вә башқа һәр қандақ қанунлуқ йол билән өстүрүш үчүн тәйярлиған маллар демәктур.

521. Соал: тиҗарәт маллиридин қанчилик закат берилиду?

Җавап: тиҗарәт маллирини нәқ пулға сундуруп, умумий пул миқдардин 2.5% ти закатқа берилиду.

ЧАРВА МАЛЛИРИНИҢ ЗАКИТИ

522. Соал: чарва маллири қайси маллар?

Җавап: чарва маллиридин төгә, ат, кала, қой вә өшкә қатарлиқ гөши йейилидиған һайванлар көздә тутулиду.

523. Соал: чарва маллириға закат келишиниң шәрти немә?

Җавап: төвәндики үч шәрт билән чарва маллириға закат келиду:

1) жилниң һәммисидә яки униң көпрәгидә яйлақларға қоюп берилип беқилидиған болуши.
2) егисиниң мүлкигә өткинигә толуқ бир жил тошқан болуши.
3) закатниң пәриз болуши үчүн бәлгүләнгән өлчәмгә йәткән болуши.

524. Соал: төгиниң закат өлчими вә миқдари қанчилик?

Җавап: сани бәшкә йәтмигән төгигә закат кәлмәйду, төгиниң сани бәшкә йәткәндә, униңдин бир қой, онға йәткәндә икки қой закат берилиду. Бәштин жигирмигичә һәрбир бәш төгә үчүн бирдин қой закат берилиду, төгиниң сани 25 тин ашқандин кейин әһвал башқичә болиду.

525. Соал: калиниң закат өлчими вә миқдари қанчилик?

Җавап: кала сани 30 ға йәтмигичилик закат кәлмәйду, кала сани 30ға йәтсә, улардин икки яшлиқ калидин бир кала закат берилиду.

526. Соал: қойниң закат өлчими, миқдари қанчилик?

Җавап: сани 40 қа йәтмигән қойларға закат кәлмәйду, қойлар сани 40 қа йәтсә улардин бир қой закат берилиду. 40 тин 120 гичилик әһвал шундақ болиду.

527. Соал: өйдә беқилған яки бодап сетиш үчүн тутулған чарва маллириниң закити қандақ болиду?

Җавап: мундақ чарва маллириниң закити нәқ пул һесавида берилиду, йәни малларни нәқ пулға сундуруп, униңдин 2.5% ти закатқа берилиду.

АШЛИҚ ВӘ ЗИРАӘТЛӘРНИҢ ЗАКИТИ

528. Соал: ашлиқ, мевә вә көктатлардин қандақ закат берилиду?

Җавап: ашлиқ, мевә вә көктатлар ямғур сүйи билән суғурулуп йетишкән болса, униңдин 10%ти, әгәр адәм күчи билән суғурулған болса, униңдин 5% ти, әгәр һәм ямғур сүйи, һәм адәм күчи һәр иккилиси билән суғурулған болса 7.5% ти закат берилиду.

ЙӘР АСТИ БАЙЛИҚЛИРИНИҢ ЗАКИТИ

529. Соал: йәр асти байлиқлиридин қанчилик закат берилиду?

Җавап: алтун, күмүч, мис, яқут, марҗан, қаштеши, мәрвайит вә қиммәт баһалиқ таш вә нефтькә охшиған йәр асти байлиқлиридин – өзиниң егидарчилиғи астидики җайдин тепилмиған болуши шәрти билән 20% ти (бәштин бири) закат берилиду.

530. Соал: өзиниң егидарчилиғидики йәрдин тепилған йәр асти байлиғиниң закат миқдари қанчилик?

Җавап: бирәв өз һойлисидин яки өзигә тәәллуқ болған җайдин байлиқ тапқан яки қазған болса, униңдин һаман закат бериш керәк әмәс, чүнки зимин униң өзигә тәәллуқ болғанлиқтин униңдин чиққан байлиқларму өзиниң мүлки һесаплиниду, бу байлиққа егә болғинидин толуқ бир жил өткәндин кейин, нәқ пул закитиниң миқдари бойичә 2.5% ни закатқа бериду.

531. Соал: деңиз байлиқлиридин қанчилик закат берилиду?

Җавап: деңиздин белиқ вә башқиларға охшаш деңиз һайванлирини тутуп сетишни кәсип қилған яки бу кәсип билән тапқан пуллири закат бериш миқдариға йәтсә, униңдин 2.5% ни закат бериду.

ШИРКӘТ ҺӘССИДАРЛИҒИНИҢ ЗАКИТИ

532. Соал: ширкәт һәссидарлиғидин қанчилик закат берилиду?

Җавап: һәр қандақ бир ширкәткә һәссидар болуп униңға пай қошқан кишиниң жил ахиридики нәқ пулиниң һесави бойичә 2.5% закат бериши пәриздур.

ЗАКАТ КӘЛМӘЙДИҒАН НӘРСИЛӘР

533. Соал: закат кәлмәйдиған нәрсиләр қайсилар?

Җавап: төвәндики нәрсиләргә закат кәлмәйду:

1) кишиниң өзи яки балилири олтуриватқан өйлири.

2) өзи яки балилири ишлитиватқан өй җиһазлири.

3) кийилгән кийим-кечәкләр.

4) аилиниң йейиши үчүн топлиған озуқлири.

5) өзи яки балилири ишлитиватқан автомобиллири.

6) кишиниң өз кәспи үчүн ишлитиватқан қурал-сайманлири, әшиялири вә материаллири.

7) зенәт үчүн вә аялларниң еһтияҗи үчүн тутулған һәр қандақ нәрсиләргә закат кәлмәйду, амма нәқ пул орнида сақланған алтун, күмүчкә, қаштешиға вә шундақла пулға ярайдиған, еһтияҗ сиртидики һәр қандақ қиммәтлик нәрсигә закат келиду.

ЗАКАТ БЕРИШНИҢ ВАҚТИ

534. Соал: закат қачан берилиду?

Җавап: аилиниң нормал еһтияҗидин ташқири закат бериш миқдариға йәткән пул-малға егә болған кишиниң униңға егә болғиниға толуқ бир жил толуши билән униң закитини кечиктүрмәстин давамлиқ ада қилиши пәриздур.

ЗАКАТ БЕРИЛИДИҒАНЛАР

535. Соал: закат кимләргә берилиду?

Җавап: закат төвәндики сәккиз түрлүк шәхсниң қайсибиригә бериш мувапиқ болиду:

1) пеқирларға.

2) мискинләр (һеч нәрсиси йоқ кишиләр) гә.

3) қәриздарларға. (қимарда қәриз болуп қалғанларға әмәс)

4) Аллаһниң йолидики муҗаһитларға вә илим тәһсил қиливатқанларға.

5) йолда қалған пулсиз мусапирларға.

6) закат топлашқа мәсъул болған закат хадимларға.

7) қулларни азатлиғи үчүн.

8) көңүллирини исламға майил қилиш көздә тутулғанларға берилиду.

Жуқуриқилар Қуръан кәримниң айити билән бәлгүләнгән болуп, һазирқи заманда қул болмиғанлиғи вә көңүллирини исламға майил қилиш көздә тутулғанларға һаҗәт қалмиғанлиғи сәвәплик, бу икки түрлүк шәхс закат алидиғанлар қатаридин саналмайду.

ЗАКАТ БЕРИЛМӘЙДИҒАНЛАР

536. Соал: закат кимләргә берилмәйду?

Җавап: закат төвәндики бәш хил шәхскә берилмәйду:

1) байларға.

2) куффар (капир) ларға.

3) закат бәргүчиниң ата-анилириға, бова, момилириға.

4) закат бәргүчиниң балилириға, нәврә, чәврилиригә.

5) закат бәргүчиниң җорисиға берилмәйду, йәни әрниң аялиға, аялиниң еригә закат бериши дурус әмәс, бәргәндиму қобул болмайду.

537. Соал: закат бәргүчиниң закатни алғучиға «бу – закат» дәп ейтиши шәртму?

Җавап: закат бәргүчиниң закатни бәргән вақитта, уни алғучиға «бу – закат» дәп билддүрүши шәрт әмәс, бәлки көңлидә нийәт қилип туруп, уни һәдийә яки ярдәм нами билән атап бәрсиму закат қобул болиду.

538. Соал: бирәвни пеқир дәп ойлап закатни униңға берип болғандин кейин, униң пеқир әмәслиги билинип қалса, униңға берилгән закат қобул боламду?

Җавап: закатни бериштә растинла еһтияҗлиқ болғанларни тепип бериш зөрүрдур, чүнки Қуръан кәримдә закат беришкә буйруған айәттики: «вә этува закат» дегән сөзниң мәнаси пүтүн тәпсиршунасларниң пикри бойичә: «закатни бериңлар» дегәнлик әмәс, бәлки «закатни һәқлиқ болғанларға йәткүзүңлар» дегәнликтур. Амма закат бәргүчи закитини һәқлиқ кишиләргә бериш йолида күч сәрип қилғандин кейин, бирәвни пеқир дәп ойлап закатни униңға берип болғандин кейин, закат алғучиниң пеқир әмәслиги билинип қалса, закатни бәргүчиниң уни бәргән вақтидики уни пеқир дәп билгән етиқати етивари билән униң бу бәргән закити қобул болиду.

ЗАКАТҚА МУНАСИВӘТЛИК СОАЛЛАРҒА ҖАВАПЛАР

539. Соал: қәризни закатқа һесаплашқа боламду?

Җавап: бирәв башқа бирсигә қәриз берип турған болуп, қәризни алғучиниң пеқирлиғи сәвәплик уни төлийәлмигән болса, бу қәризни қәриз егиси шу кишигә закатқа һесаплап беривәтсә закат қобул болған болиду. Лекин бу ишта қәриз алған кишиниң қәрзиниң закатқа айланғанлиғини билип, уни қобул қилиши шәрттур.

540. Соал: балағәт йешиға йәтмигән кичик балиларға закат беришкә боламду?

Җавап: ата-аниси пеқир болған кичик балиларға улар балағәт йешиға йәтмигән болсиму закат бериш җаиздур.

541. Соал: байлиғи бар житимгә закат беришкә боламду?

Җавап: житим бала әгәр бай болса, униңға закат беришкә болмайду.

542. Соал: бир яки икки жиллиқ закатни алдин бериш җаизму?

Җавап: бир яки икки вә униңдинму көпрәк жилниң закитини алдин беришкә болиду, чүнки бу яхши ишларни қилишқа алдириғанлиқтин санилип униң совави артуқ болиду.

543. Соал: банкиниң карточкилири вә чәклиригиму нәқ пулға охшаш закат келәмду?

Җавап: банкидин нәқ пулниң бәдилигә берилгән чәкләр яки карточкиларға әлвәттә закат келиду, чүнки уларму нәқ пулға охшаштур, буларниң закити хәлиқ пулидин берилиду.

544. Соал: банкиниң өсүмини закатқа һесаплап беришкә боламду?

Җавап: банкиниң өсүми һарам пул; мундақ һарам пулни өзи ишлитишкә һалал болмиған йәрдә, уни башқиларға закатқа һесаплап беришкә қәтъий болмайду. Чүнки банкиниң өсүми униң егиси үчүн һарам, уни ишлитәлмәйду, амма уни закат яки сәдиқә орнида әмәс, пәқәт һарамдин қутулуш үчүн пеқирларға бәрсә, уни алғучиларға һалал болиду, бәргүчиму һарамдин қутулған болиду.

545. Соал: закат бәргүчи закат пули бериштин бурун һалак болса қандақ қилиш керәк?

Җавап: Закат үчүн айриған пулни һәқлиқ болғанларға йәткүзүп бериштин бурун бу киши қайсибир бир сәвәп билән һалак болуп кәткән болса, бу чағда закат қайта берилиду. Чүнки берилидиған закатни айриғанлиқ закат бәргәнгә ятмайду, закат пәқәт уни бериш биләнла ада тапиду.

546. Соал: ата-аниси бай болсиму, өзи муһтаҗлиқта қалған кишигә закат беришкә боламду?

Җавап: ата-аниси бай болсиму, пәрзәнтлири уларниң байлиғидин мәһрум болған яки пайдилиналмиған сәвәплик пеқирлиқта қалған болса, бу пәрзәнтләргә закат беришкә болиду.

547. Соал: балилири бай болсиму ата-анилири муһтаҗлиқта қалғанларға закат бәрсә боламду?

Җавап: балилири бай болсиму, уларниң ярдимигә еришәлмигән вә пеқирлиқта яшайдиған ата-аниларға закат беришкә болиду.

548. Соал: закат алғучиниң тәқва, диянәтлик кишиләрдин болуши шәртму?

Җавап: мусулман вә еһтияҗ егиси болған кишигә закат берилиду, униң тәқва яки пасиқ болуши сүрүштә қилинмайду. Әгәр буниң закат алған пулни һарақ ичиш, қимар ойнаш, зәһәрлик чекимликләрни чекишкә охшаш һарам ишларға хәшләйдиғанлиғини еник билгән кишиниң униңға закат бериши қәтъий тоғра әмәс, чүнки бундақ қилиш гунаға ярдәм қилғанлиқ болиду.

549. Соал: Қимарвазға вә һарақкәшниң аилисигә закат беришкә боламду?

Җавап: тапқан пулини қимарға яки һарақҗа хәшләйдиған кишиниң аилиси әгәр пеқир болса, пәрзәнтлири муһтаҗлиқта қалған болса, закатни балиларниң атисиға әмәс, анисиға бериш яки нәқ пул бәрмәстин, закат бәрмәкчи болған пулға аилиниң гөш, май, ун, гүрүч, шекәргә охшиған еһтияҗлиқ нәрсә-керәклирини елип беришкә болиду.

550. Соал: исламда закаттин башқа ярдәм васитилири барму?

Җавап: закаттин башқиму ярдәм васитилири көптур; сәдиқә, силә-рәһим, хәйир-еһсан вә башқиму аталғулар астида буйрулған ярдәм васитилири униң мисалидур.

551. Соал: тиҗарәт маллириниң закити үчүн бу малларниң өзидин бериш керәкму яки қиммитидинму?

Җавап: тиҗарәт маллиридин закат бәргүчи, маллириниң өз җинисидин бериш яки уларниң қиммитини бериш ихтиярийға егидур. Мәсилән: ун, май, гүрүч, шекәр, туз вә башқиму йемәклик маддилирини, кийим-кечәк, рәхт, материал қатарлиқ буюмларни сатидиған киши пеқирларниң еһтияҗиға қарап уларға буларниң һәммисидин яки бәзисидин бәрсиму болиду яки буларниң хәлиқ пулидики қиммитини бәрсиму болиду; муһим болғини еһтияҗ егилириниң һаҗәтлирини рава қилиштур, амма нәқ пул бериш әң әвзәл болуш керәк.

552. Соал: қандақ туққанларға закат беришкә болиду?

Җавап: ата-анисиға, бова-момилириға, балилириға, нәврилиригә, чәврилиригә, әр-хотунлар бир-биригә закат беришкә болмайду, чүнки уларға берилгән закат қобул болмайду; улардин башқа, қериндашлириға, таға, ака, һәдилиригә вә башқиму туққанлириға – әгәр улар пеқир болса, закат бериш җаиздур, өзиниң пеқир туққанлириға закат бериш һәм закат һәм силә-рәһим һесаплинип совави көп болиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу һәқтә: «пеқирларға берилгән закатта закатниң совави болиду, пеқир туққанларға берилгән закатта һәм закатниң һәм силә-рәһимниң совави бардур» дәп көрсәткән [имам Әһмәд ривайити].

553. Соал: Пул-малниң закитини вақтидин кечиктүрүшкә боламду?

Җавап: закатниң пәриз болуши йетәрлик миқдарда пул-малға егә болғанға һиҗрийә һесавида толуқ бир жил өткәндин кейин, униң закитини ада қилиш пәриз болуп һесаплиниду вә давамлиқ уни берип туруш лазим болиду. Чүнки, худди намаз вақти болған һаман намазни оқуш пәриз болғандәк, закатниму шәртлири толуқлинип бериш вақти кәлгән һаман кечиктүрмәстин бериш пәриздур, закатни өзрисиз кечиктүргән адәм гунакар болиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам закатни вақтида беришниң зөрүрлигини ипадиләп: «малға арилашқан закат у мални һалак қилмай қоймайду» дәп көрсәткән [имам Бухарий ривайити] йәни закитини бәрмигән пул-малға бәрикәттин мәрһум болғанлиқтин, тезла тозуп кетиду, яки Аллаһниң ғәзивигә учриғанлиқтин бир балайиапәттин һалак болиду демәкликтур.

РОЗА ВӘ УНИҢ ӘҺКАМЛИРИ

554. Соал: роза дегән немә?

Җавап: роза сөзиниң луғәттики мәнаси – өзини бир нәрссидин тосуш дегәнлик болуп, ислам аталғусида таң йоруғандин башлап, қуяш патқанға қәдәр, Аллаһ таалаға ибадәт қилиш нийити билән йемәк-ичмәк вә җинисий алақидин өзини тосуш дегәнликтур.

555. Соал: роза қандақ ибадәт?

Җавап: рамизан ейида бир ай роза тутуш исламдики бәш чоң асаслиқ пәриздин бири вә тәрбийә характерлик ибадәттур.

556. Соал: рамизан розиси қачан пәриз болған?

Җавап: рамизан розиси һиҗрийиниң 2-жили Мәдинә мунәввәрә шәһиридә пәриз қилинған (имам Нәвәвиниң «мәҗмуә» намлиқ әсәри, 6-том 250-бәт).

РОЗА ТУТУШИ ПӘРИЗ БОЛҒАНЛАР

557. Соал: роза кимләргә пәриз болиду?

Җавап: жилда бир ай рамизан розисиниң тутуш һәр қандақ мусулман, ақил, балағәт йешиға йәткән вә роза тутушқа тақити йетидиған кишиләр үчүн пәриздур.

РОЗИНИ БУЗИДИҒАН АМИЛЛАР

558. Соал: розини бузидиған амиллар қайсилар?

Җавап: розини бузидиған амиллар розини бузуш билән биллә қаза вә капарәтни лазим қилидиған амиллар, йәнә бири розини бузуш билән биллә қазанила лазим қилидиған амиллар, дәп иккигә бөлүниду.

559. Соал: розини бузуш билән биллә қаза билән капарәтни лазим қилидиған амиллар қайсилар?

Җавап: роза тутқан кишиниң рамизан күндүзидә қәстән җинисий мунасивәт өткүзүши, йейиши, ичиши униң розисини бузиду вә қаза билән капарәтни лазим қилиду.

РОЗИНИҢ КАПАРИТИ

560. Соал: капарәт дегән немә?

Җавап: капарәт дегән маддий җаза дегәнликтур.

561. Соал: бузивәткән розиниң капарәти қандақ иҗра қилиниду?

Җавап: бир күн қаза, 60 күн капарәт болуп, арқа-арқидин 61 күн роза тутуш, уни қилалмиса йоқсуллардин 60 кишигә бир вақ тамақ бериш яки 60 кишиниң һәр биригә рамизандики фитир сәдиқисиниң миқдарида пул бериш билән иҗра қилиниду.

РОЗИНИҢ ҚАЗАСИ

562. Соал: қаза дегән немә?

Җавап: қаза – вақтида иҗра қилалмиған ибадәтләрни башқа бир вақитта иҗра қилиш демәктур.

563. Соал: розини бузуп қазасила келидиған ишлар қайсилар?

Җавап: розини бузуп қазасила келидиған ишлар төвәндикиләр:

1) қум, топа вә көп миқдардики тузға охшаш адәттә йейилмәйдиған нәрсиләрниң галдин өтүп кетиши.

2) қәстән қусуш, амма ихтиярсиз һалда қусқан кишиниң розиси бузулмайду.

3) иптарниң вақти кәлгәнлигини гуман қилип, еғизини күн олтуруштин бурун ечиветиш яки таң йо Румиди дегән гуман билән таң йоруп болғандин кейин йейишни давам қилиш.

4) өзидин қәстән сперма чиқириш.

5) башқа бириниң зорлиши билән розисини бузуш.

6) бурунға вә қулаққа дора темитиш, томурға қуввәт уколлирини салдуруш. (амма давалиниш мәхсити билән бәдәнниң қайсибир йеригә селинған адәттики уколлар розини бузмайду).

7) ихтиярсиз һалда галдин қар, ямғур яки суниң өтүп кетиши.

564. Соал: розида есидә йоқ бир нәрсә йәп-ичип қойса роза бузуламду?

Җавап: роза тутқан киши есидә йоқ һалда бир нәрсә йәп-ичип қойса, есигә кәлгән һаман тохтитивалса, униң розиси бузулмайду, амма бәрибир бузулидиғу дегән етиқат билән йейишни давам қилса бузулиду.

РОЗИНИҢ ТҮРЛИРИ

565. Соал: динимизда қанчә түрлүк роза бар?

Җавап: динимизда йәттә түрлүк роза болуп, улар: пәриз, ваҗип, сүннәт, мустәһәб, һарам, мәкруһ вә нәплә розилардур.

566. Соал: пәриз розилар қайсилар?

Җавап: пәриз розилар төвәндикиләр:

1) рамизан ейиниң розиси.

2) капарәтниң розиси.

3) рамизанда туталмиған розиларниң қазаси.

567. Соал: ваҗип розилар қайсилар?

Җавап: ваҗип розилар төвәндикиләр:

1) тутимән дәп бузувәткән сүннәт яки мустәһәп розиларниң қазаси.

2) тутимән дәп ативалғанлиқ сәвәви билән үстигә жүкәләнгән роза.

568. Соал: сүннәт болған розилар қайсилар?

Җавап: сүннәт болған розилар үч болуп, улар төвәндикиләр:

1) Қәмәрийә айлиридин муһәррәм 1-айниң 9– вә 10-күнлири яки 10– вә 11– күнлири роза тутуш.

2) һәҗ паалийитидә болмиғанларниң әрәфат күнидә бир күн роза тутуши.

3) шәввал ейида алтә күн роза тутуш.

569. Соал: мустәһәп розилар қайсилар?

Җавап: мустәһәп розилар төвәндикиләр:

1) дүшәнбә вә пәйшәнбә күнлиридә.

2) Қәмәрийә айлиридин һәр айниң 13-14-күнлиридә

3) шәъбан ейида халиғанчә роза тутуш мустәһәптур.

570. Соал: қайси күнләрдә роза тутуш һарам болиду?

Җавап: төвәндики күнләрдә роза тутуш һарам болиду:

1) роза һейтниң биринчи күни.

2) қурван һейтниң биринчи күнидин төртинчи күнигичилик болған һейт күнлиридә роза тутуш һарамдур. Чүнки мусулманларниң бу байрам күнлиридә роза тутмастин ағзини очуқ қойуп һейт қилишқа буйрулған.

571. Соал: қайси күнләрдә роза тутуш мәкруһ болиду?

Җавап: төвәндики күнләрдә роза тутуш мәкруһ болиду:

1) нәплә роза тутмақчи болған кишиниң җүмә күнинила айрип, бу күнләрдә роза тутуши мәкруһтур. Җүмә күни роза тутмақчи болған киши униңға пәйшәнбини яки шәнбини қошуп тутуши лазим.

2) ашура роза тутмақчи болған кишиниң, аШура күнини ялғуз тутуши мәкруһтур; сүннәт униң алдидин яки кәйнидин бир күнни қошуп тутуштур.

572. Соал: ашура күни дегән қайси күн?

Җавап: ашура күни Қәмәрийә айлиридин муһәррәм (1-ай) ниң 10-күнидур.

573. Соал: нәплә розилар қайси вақитларда тутулиду?

Җавап: нәплә (ихтиярийй) розиларни тутушниң бәлгүлүк вақитлири йоқ, роза тутуш һарам вә мәкруһ болған күнләрниң сиртида, жилниң қайси бир күнлиридә нәплә розиларни тутушқа болиду.

РАМИЗАН ЕЙИНИҢ УЛУҚЛИҒИ

574. Соал: рамизан ейи немә үчүн шунчә улуқ ай?

Җавап: рамизан ейи Нурғунлиған пәзиләтлири вә артуқчилиқлири сәвәплик пүтүн айлардин улуқ һесаплиниду; бу айниң улуқлиғи мону сәвәпләрдин:

1) рамизан ейи Қуръан кәрим Муһәммәд әләйһиссаламға чүшүшкә башлиған айдур.

2) рамизан ейи қәдир кечиси билән шәрәпләнгән айдур.

3) рамизан ейи ибадәткә берилиш ейидур.

4) рамизан ейи өзини сәвирчанлиққа чениқтуруш ейидур.

5) рамизан ейи дуалар иҗавәт болидиған айдур.

6) рамизан ейида қилинған өмрә пәйғәмбәр әләйһиссалам билән биллә қилинған һәҗгә тәңдур.

РАМИЗАН ЕЙИДИКИ ӘҢ ПӘЗИЛӘТЛИК ВАҚИТЛАР

575. Соал: рамизан ейидики әң пәзиләтлик күнләр қайсилар?

Җавап: рамизандики әң пәзиләтлик күнләр рамизанниң ахирқи он күни болуп, миң айдин улуқ вә шәрәплик болған қәдир кечиси бу күнләрдә тепилиду.

РОЗА ТУТМАСЛИҚҚА РУХСӘТ ҚИЛИНҒАНЛАР

576. Соал: рамизан розиси кимләрдин кәчүрүм қилиниду?

Җавап: рамизанда роза тумаслиққа рухсәт қилинған шәхсләр монулар:

1) еғир аяқ яки бала емитидиған аяллар әгәр роза тутса өзигә яки бовиғиға зиян йетидиған болса.

2) розиға бәрдашлиқ берәлмәйдиған eғир кесәлләр.
3) яшинип қалғанлиқтин роза туталмайдиған кишиләр.
4) мусапирлар.
5) уруш мәйданидики әскәрләр.
6) башқиси тәрәптин роза тутса жениға дәхли-тәруз йетидиған шәкилдә тәһдиткә учриғанлар.

РОЗИНИҢ ФИДИЙӘСИ

577. Соал: рамизанда роза туталмиғанлар қандақ қилиду?

Жавап: eғир аяқ яки бала емиткәнлик яки кесәллик яки мусапирлиқ яки уруш мәйданида болғанлиқ яки тәһдиткә учриғанлиқ сәвәплик рамизанда роза туталмиғанлар башқа бир вақитларда бир күнгә бир күндин қазасини тутиду; амма яшинип қалғанлиқтин яки кесәлликтин зади роза туталмайдиғанлар туталмиған розиси үчүн фидийә бериду.

578. Соал: фидийә дегән немә вә миқдари қанчилик?

Жавап: фидийә – қилалмиған ибадәт бәдилигә пеқирларға берилидиған сәдиқә; яшинип қалғанлиқ яки кесәллик түпәйли рамизан розисини туталмиғанлар туталмиған розисиниң һәр бир күни үчүн бир пеқир тойғидәк тамақ бериду.

579. Соал: туталмиған розиси қалған һалда өлгән киши үчүн фидийә бәрсә боламду?

Жавап: мундақ кишиниң туталмиған һәр бир күнлүк розиси үчүн бир пеқир тойғидәк миқдарда тамақ сәдиқә бәрсә болиду.

580. Соал: кесәллик яки сәпәрдә болғанлиқ сәвәптин роза туталмастин өлгән киши үчүн немә қилиш керәк?

Жавап: кесәллик яки сәпәрдә болғанлиқ сәвәптин туталмиған розисиниң қазасини тутуп болғичилик өлүп кәткән киши үчүн роза тутуш яки фидийә бериш лазим кәлмәйду, әгәр башқа сәвәпләр билән рамизанниң бәзи күнлиридә роза тутмиған болуп, униң қазасини тутуп болғичилик өлүп кәткән вә варислириға фидийә беришни вәсийәт қилған болса, униң варислири униң қалдурған мирасидин үчтин биридин көп болмаслиқ шәрти билән униң туталмиған һәр бир күни үчүн бир пеқир тойғидәк миқдарда таам фидийә бериду.

ПИТИР СӘДИҚИСИ (СӘДИҚАЙИ ПИТРИ) ВӘ УНИҢ ӘҺКАМЛИРИ

581. Соал: питир сәдиқиси дегән немә?

Жавап: питир сәдиқиси (яки сәдиқайи питри) рамизан розиси вә һейт хошаллиғи сәвәви билән пеқирларға бериш бәлгүләнгән сәдиқә болуп, худди намазниң нуқсанлирини сәждә сәһви толуқлиғандәк, питир сәдиқисиму рамизан розисини тутуш җәриянидики нуқсанларни толуқлайду.

ПИТИР СӘДИҚИСИ БЕРИШ ВАЖИП БОЛҒАНЛАР

582. Соал: питир сәдиқисини кимләр бериду?

Жавап: питир сәдиқисини бериш мәйли чоң болсун, мәйли әндила туғулған бовақ болсун, мәйли бай, мәйли кәмбәғәл болсун, һәр қандақ мусулманниң үстигә важиптур. Мусулман адәм бу сәдиқини өзи вә өзиниң капалитидики аилә әзалири, ата-аниси қатарлиқ һәр бир киши үчүн бериду.

ПИТИР СӘДИҚИСИНИ БЕРИШ ВАҚТИ

583. Соал: питир сәдиқиси қачан берилиду?

Җавап: питир сәдиқиси рози һейтиниң биринчи күни әтигини таң етиш билән ваҗип болиду; уни һейт намизиға бериштин бурун бериш әвзәл. Һейт күнлири ичидә бәрсиму яки рамизан ейи ичидә беривәтсиму болиду.

584. Соал: питир сәдиқисиниң миқдари қанчилик?

Җавап: питир сәдиқисиниң миқдари йерим са[11] буғдайниң өзи яки хәлиқ пулидики қиммитидур.

ПИТИР СӘДИҚИСИ БЕРИЛИДИҒАНЛАР

585. Соал: питир сәдиқиси кимләргә берилиду?

Җавап: питир сәдиқиси закат елиши дурус болған кишиләргә берилиду.

586. Соал: питир сәдиқисини бәрмигән кишиниң розиси қандақ болиду?

Җавап: питир сәдиқиси розидин айрим бир ибадәт болуп, питир сәдиқиси бәрмигән кишиниң тутқан розиси дурус, бирақ питир сәдиқисини бәрмигичә бу сәдиқә кишиниң үстидә қәриз болуп қалиду, тутқан розисиға дәхли йәтмәйду.

ЕТИКАП ВӘ УНИҢ ӘҺКАМЛИРИ

587. Соал: етикап дегән немә?

Җавап: етикап – Аллаһ таалаға ибадәт қилиш нийити билән роза тутқан һаләттә мечиттә олтуруш демәктур.

588. Соал: етикап қилишниң һөкүми немә?

Җавап: етикап икки түрлүк болуп, бири сүннәт, йәнә бири ваҗип болған етикаптур:

1) пәйғәмбәр әләйһиссаламниң изиға варислиқ қилип, Аллаһ тааланиң разилиғиға еришиш мәхсити билән қилинидиған етикап сүннәт болған етикаптур.

2) етикап қилишни нийәт қилип ативәткән сәвәптин ваҗип болидиған етикаптур.

589. Соал: етикап қачан қилиниду?

Җавап: қайсибир вақитта етикап қилиш сүннәттур; рамизан ейиниң ахирқи он күнидә етикап қилиш тәкитлик сүннәт болуп, униң совави наһайити көптур; пәйғәмбәр әләйһиссалам уни һечқачан тәрк әтмигән.

ЕТИКАПНИҢ ШӘРТЛИРИ

590. Соал: етикапниң шәртлири қайсилар?

Җавап: етикапниң шәртлири төвәндикичә:

1) етикапни нийәт қилиш.

2) әрләрниң мечиттә олтуруш, аялларниң өйдә олтуруши.

3) аялларниң һәйиз вә нифаслардин пак болуши.

4) өзрисиз мечиттин чиқмаслиқ.

РОЗИҒА МУНАСИВӘТЛИК СОАЛ-ҖАВАПЛАР

591. Соал: рамизан розисиниң вә башқиму ибадәтләрниң нийитини еғиз билән ейтиш шәртму?

Җавап: қандақла бир ибадәт үчүн нийәтни еғиз арқилиқ ипадиләш шәрт әмәс бәлки көңүлдә нийәт қилиш йетәрликтур.

592. Соал: интайин аз миқдарда бир нәрсә йейиш биләнму роза бузуламду?

Жавап: аз миқдарда бир нәрсә йейиш биләнму, һәтта бир данә нуқут яки бир тамчә ямғурниң галдин өтүп кетиши биләнму роза бузулиду.

593. Соал: роза тутқан кишиниң ағзиға чивин яки чаң-тозаң кирип кәтсә розиси бузуламду?

Жавап: роза тутқан кишиниң ағзиға чивин яки чаң-тозаң кирип кетип, һәтта гелидин өтүп кәтсиму, униң розиси бузулмайду. Амма, ушшақ таш яки кичик чалмичилик нәрсиләрни жутүп қойған кишиниң розиси бузулиду вә униңға бир күнлүк қаза лазим болиду.

594. Соал: роза тутуватқан күнләрдә өзигә әтир чечиш яки гүлләрни пураш билән роза бузуламду?

Жавап: роза тутиватқан күнләрдә өзигә әтир чечиш яки гүлләрни пураш блән роза бузулмайду.

595. Соал: рамизан күнлири күндүздә еһтилам болуп қалған кишиләрниң розиси бузуламду?

Жавап: рамизан күндүздә ихтиярсиз һалда еһтилам болуп қалған кишиниң розиси бузулмайду, униңға ғусли қилиш пәриз болиду; иптардин бурун ғусли қилсиму розиси бузулмайду.

596. Соал: рамизан розисини тутуш күнининң дөләт тәрипидин бәлгүлиниши шәртму?

Жавап: роза тутуш күнининң дәләт тәрәптин бәлгүлиниши шәрт әмәс, бәлки диний идариләр бәлгүләйду.

597. Соал: рамизан күндүздә қан алдурған кишиниң розиси бузуламду?

Жавап: рамизан күндүздә қайсибир сәвәп билән қан алдурған кишиниң розиси бузулмайду.

598. Соал: айлиқ адити ичидики вә туғутлуқ аяллар роза тутса боламду?

Жавап: айлиқ адити ичидики яки туғутлуқниң қенидин техи паклинип болалмиған аялларниң роза тутуши жаиз әмәс, тутқан тәғдирдиму һесапланмайду.

599. Соал: рамизан күндүздә һәйиз көргән яки туққан аялларниң розиси бузуламду?

Жавап: рамизан күндүздә һәйиз көргән яки бошанған аялларниң розиси бузулиду, улар кейин қазасини тутиду.

600. Соал: золуқ (суһурлуқ) йәватқан вақитта бамдатқа әзән ейтилип қалса немә қилиш керәк?

Жавап: золуқ йәватқан вақитта бамдатқа әзән ейтилған болса дәрһал йейишни тохтитип нийәт қилиш керәк, тутқан роза дурустур.

601. Соал: жунубәт билән роза тутуш дурусму?

Жавап: жунубәт (йәни ғуслини керәк қилидиған һаләт) тин пак болуш намаз оқуш үчүн шәрт, амма роза тутуш үчүн шәрт әмәс, шуңа жунубәт билән роза тутуш дурустур.

602. Соал: роза тутмаслиққа рухсәт қилинған кесәл қандақ кесәл?

Жавап: роза тутмаслиққа рухсәт қилинған кесәлниң адәттики баш ағриғи, чиш ағриғи вә көз ағриғиға охшиған йеник кесәлликләр болмастин, бәлки роза тутса техиму еғирлишип кетиш еһтимали күчлүк болған еғир кесәлликләрдин болуши шәрттур.

603. Соал: капарәт қайси түрдики розини бузғанға келиду?

Жавап: капарәт пәқәт рамизанниң розисиниң қәстән бузғанлиқ үчүнла лазим болиду. Амма капарәт розисини, қаза вә нәплә розиларни бузғанға капарәт лазим болмайду.

604. Соал: нәплә үчүн роза тутуп, уни бузған киши үчүн униң қазасини тутуш керәкму?

Жавап: сүннәт яки нәплә розиларни тутуп, қайсибир сәвәп билән бузувәткән киши үчүн Һәнәфий мәзһипигә көрә қаза лазим болиду, амма башқа үч мәзһәпкә көрә бу розилар ихтиярий розилар болғанлиқтин қаза лазим болмайду. Үч мәзһәпниң райи күчлүктур.

605. Соал: өзиниң түкрүгини жутуш билән роза бузуламду?

Жавап: роза тутқан кишиниң күндүздә өз түкрүгини жутуши билән розиси бузулмайду.

606. Соал: роза тутқан кишиниң күндүздә көзигә сүрмә сүркүши вә дора темитиши билән розиси бузуламду?

Җавап: роза тутқан кишиниң күндүздә көзигә сүрмә сүркүши вә дора темитиши билән розиси бузулмайду.

607. Соал: қайси әзаға дора қуюш билән роза бузулиду?

Җавап: роза тутқан кишиниң күндиздә еғизиға, бурниға вә қулиғиға дора темитиши билән розиси бузулиду, шуниңдәк икки әврәт әзасиға дора қуюши биләнму розиси бузулиду.

ҺӘҖ ВӘ ӨМРӘ

608. Соал: һәҗ қандақ ибадәт?

Җавап: һәҗ – Бәйтуллаһ (Аллаһниң өйи болған Кәбини) ни зиярәт қилиш нийити билән Мәккигә берип, зулһәҗҗә ейида қилинидиған ихтисадий һәм җисманий ибадәт болуп, қудрити йәткән кишиниң өмри ичидә бир қетим ада қилиши пәриздур.

609. Соал: һәҗ қачан пәриз болған?

Җавап: һәҗниң пәриз қилинған жили тоғрилиқ ислам өлүмалири оттурисида ихтилап бар; әң ишәшлик қараш һәҗ һиҗрийиниң 9-жили пәриз қилинған, дегән қараштур.

ҺӘҖ ПӘРИЗ БОЛИДИҒАН КИШИЛӘР

610. Соал: һәҗниң пәриз болушиниң шәртлири қайсилар?

Җавап: бирәвгә һәҗниң пәриз болуш шәртлири төвәндикичә:

1) мусулман болуш.

2) әқил-һоши җайида болуш.

3) балағәткә йәткән болуш.

4) һәҗ қилишқа қадир болуштин ибарәттур.

611. Соал: һәҗ қилишқа қадир болуш дегәнниң мәнаси немә?

Җавап: бирәвниң һәҗ қилишқа қадир болуп, униңға һәҗ пәризиниң жүклиниши үчүн униң һәҗ чиқимлириға, һәҗгә берип кәлгичә өйидә қалған бала-җақилириниң пүтүн чиқимлириға йәткидәк ихтисатқа егә болуши, өзи һәм мал-мүлки зиянға учримайдиған болуши вә қәриздар болмаслиғи шәрттур.

ҺӘҖГӘ БЕРИШТИН БУРУН ҚИЛИШҚА ТЕГИШЛИК ИШЛАР

612. Соал: һәҗгә бериштин бурун қилидиған ишлар қайсилар?

Җавап: Һәҗ яки өмрә сәпиригә атланмақчи болғанлар төвәндикиләрни қилиду:

1) һәҗ яки өмрә қилмақчи болған адәмниң бу ибадәтләр билән пәқәт Аллаһ тааланиң разилиғиға еришишни мәхсәт вә ғайә қилиши.

2) бала-җақилириға, шәриәт әһкамлириға риайә қилиш, Аллаһ таала буйруғанларни толуқ орунлаш вә тосиғанлирини тәрк етиш һәққидә вәсийәт қилиши.

3) бойнида қәриз болса төләш, бала-җақилири вә уруқ-туққанлири билән разишиши, башқилардин елиши болса бала-җақилириға йезип вә гувачиларни гува қилип қалдуруши, вәсийәтлири болса қиливелиши.

4) һәҗ вә өмрә қилишниң қаидә-тәртиплирини яхши үгиниш, һәҗ қолланмисидин бирни пүтүн сәпири бойичә өзигә һәмира қилиши.

5) һәрәмгә берип кәлгичилик барлиқ чиқимлар үчүн һалал пул ишлитиши.

6) пүтүн сәпири ичидә тазилиққа, пакизлиққа зор әһмийәт бериши.

7) һәҗ сәпири җәриянида, тәқвалиқ билән иш көрүп, дунияниң һәр қайси җайлиридин кәлгән мусулман қериндашлардин үлгә елиши вә өзиниң гөзәл әхлақи билән уларға үлгә болуши.

ҺӘЖНИҢ ТҮРЛИРИ

613. Соал: һәжниң түрлири қанчә?

Жавап: һәж үч түрлүк болуп, улар: һәж ифрад, һәж тәмәтту вә һәж қирандур.

614. Соал: һәж ифрад дегән немә?

Жавап: һәж ифрад – йәккә һәж дегән мәнада болуп, һәж айлирида өмрә қилмастин, пәқәт һәжнила нийәт қилип еһрам бағлаш билән қилинидиған һәждур.

615. Соал: һәж тәмәтту дегән немә?

Жавап: һәж тәмәтту – бәһримән һәж дегән мәнада болуп, һәж айлирида һәж билән өмрә иккисини айрим-айрим еһрам бағлаш билән ада қилинидиған һәждур.

616. Соал: һәж қиран дегән немә?

Жавап: һәж қиран дегән – уланма һәж дегән мәнада болуп, һәж билән өмрә иккисини ада қилишни нийәт қилған һалда еһрам бағлап, бағлиған шу еһрам билән авал өмрә, андин кейин һәж паалийәтлири ада қилинидиған һәждур. (әскәртиш: һәж ифрад қилғучиларға қурванлиқ қилиш важип әмәс, амма һәж тәмәтту яки һәж қиран қилғучиларға қурванлиқ қилиш важиптур).

ҺӘЖНИҢ ПӘРИЗ, ВАЖИП ВӘ СҮННӘТЛИРИ

617. Соал: һәжниң пәризлири қанчә?

Жавап: һәжниң пәризлири үч болуп, улар төвәндикичә:

1) һәж қилишни нийәт қилип еһрам бағлаш.

2) Әрафатта туруш.

3) Кәбини йәттә қетим тавап қилиш (бу тавап «тавап ифадә» дәп атилиду). (әскәртиш: пәриз исмини алған ишлардин бирәрсиниң қәстән яки сәвәнликтин тәрк қилиниши билән һәж бекар болиду, бу әһвалда һәжни йәнә бир жили қайтидин қилишқа тоғра келиду).

618. Соал: һәжниң важиплири қайсилар?

Жавап: һәжниң важиплири йәттә болуп, улар төвәндикичә:

1) «миқат» (еһрам бағлашқа бәлгүләнгән орун) тин еһрам бағлап келиш.

2) Сафа билән Мәрвә арисида сәий қилиш (меңиш). Сафадин Мәрвигә бир қетим бериш бир сәий, Мәрвидин Сафаға бериш йәнә бир сәий һесаплиниду.

3) Муздәлифәдә аз вақит болсиму туруш. (амма бир кечә қонуш сүннәт).

4) шәйтанға таш етиш.

5) башни чүшүрүш яки чачни қисқартиш.

6) қурванлиқ қилиш.

7) һәрәмдин айрилиш алдида вида тавипини қилиш. (әскәртиш: важип исмини алған ишлардин бирәрси қәстән яки сәвәнликтин тәрк қилинса һәж бузулмайду, бирақ бир қой қурванлиқ қилип тарқитип бериш, униңға қудрити йәтмисә һәж күнлиридә (һейт күнлиридин бурун) үч күн, жутиға қайтқандин кейин йәттә күн, жәмий он күн роза тутуш билән нуқсан толуқлиниду.

619. Соал: һәжниң сүннәтлири қайсилар?

Жавап: һәжниң сүннәтлири төвәндикичә:

1) еһрам бағлаштин авал жуюнуш.

2) еһрамлиқ үчүн икки парчә ақ рәхт яки жуюлған пакиз материал ишлитиш.

3) еһрам бағлап болуп, икки рәкәт намаз оқуш.

4) еһрам бағлиғандин кейин «ләббәйкә» дуасини ейтиш.

5) Мәккигә йетип барған һаман, Кәбини тавап қилиш (айлиниш).

6) зулһәжжә ейиниң 11-12-13-күнлири Минада қонуш.

Мулаһизә: жуқуриқи үч күндә Минада кечиниң йеримигичилик болсиму қонуш Һәнәфий мәзһипидә тәкитлик сүннәттур, амма Шафиий, Маликий вә Һәнбәли мәзһәплиридә важиптур. Буниңға бенаән, Минада қонмиған кишигә бир қой қан чиқириш келиду, уни боғузлап Мәккиниң

йоқсуллириға тарқитип бериш бәлгүлиниду. (әскәртиш: һәжниң сүннәтлири һәжниң камалийити үчүн интайин муһим болған ишлар болуп, сүннәт әмәллиригә әһмийәт бериш наһайити муһимдур; амма сүннәт дейилгән ишлардин бирәрсини яки һәммисини қәстән яки сәвәнликтин тәрк етиш билән һәжниң ада болушиға тәсири йәтмәйду).

ЕҺРАМ ВӘ УНИҢ ӘҺКАМЛИРИ

ЕҺРАМ ИЧИДӘ ЧӘКЛӘНГӘН ИШЛАР

620. Соал: еһрам бағлиған киши үчүн чәкләнгән ишлар қайсилар?

Жавап: еһрамда чәкләнгән ишлар монулар:

1) һәж яки өмрә үчүн еһрам бағлиғандин кейин чач яки қолтуқ түклирини яки тирнақлирини елиш, амма еһрам ихтиярсиз чүшүп кәтсә яки есидә йоқ елип ташлиса һеч вақиәси йоқ.

2) бәдинигә яки еһрамға (аяллар кийимлиригә) һәр қандақ әтир вә хушпурақлиқ нәрсиләрни чечиш яки сүркәш.

3) әрләрниң кийим шәклидә тикилгән нәрсиләрни кийиши, әр-аял һәр қандақ кишиниң қоллириға пәләй кийивелиши.

4) некалиниш яки башқиларниң некайини қилиш.

5) жинисий мунасивәт өткүзүш.

6) қуруқлуқ һайванлиридин һәр қандақ бир жанлиқни өлтүрүш. (Амма илан, чаян, сериқ чашқан, қаға, чишләйдиған ғалҗир ишт, чуса, паша, қоңғуз вә кишиләргә әзийәт беридиған һәр қандақ һайван вә һашарәтләрни еһрам ичидә болсиму өлтүрүшкә болиду).

7) башқилар билән жедәллишиш, урушуш, тиллишиш вә һәр қандақ бир гунани садир қилиш.

8) әрләрниң бешини, аялларниң үзини йөгивелиши. (амма аяллар ят әрләр бар жайлардин өткәндә, улардин жамалини қачуруш үчүн үзини йөгивалса болиду, бу чәкләнгән ишлар қатариға кирмәйду).

ЧӘКЛӘНГӘН ИШЛАРНИҢ ЖАЗАСИ ВӘ МИҚДАРИ

621. Соал: еһрамда чәкләнгән ишларни қилған киши немә қилиш керәк?

Жавап: еһрамда чәкләнгән ишлардин бирәрсини садир қилған кишиниң әһвали мундақ үч түрлүк:

1) еһрамда чәкләнгән жинисий мунасивәттин башқа ишлардин бирәрсини садир қилған киши уни билмигәнликтин яки унтуп қалғанлиқтин яки зорланғанлиқтин садир қилған болса, у кәчүрүм қилиниду, гуна болмайду, жазаму кәлмәйду.

2) әгәр жуқуририлар дин бирәрсини еһтияж йүзисидин билип туруп қилған болса, гунакар болмайду, амма жаза келиду.

3) әгәр жуқуририлардин бирәрсини өзрисиз вә еһтияжсиз туруп садир қилған болса, гунакар болиду вә жаза келиду.

622. Соал: жаза миқдари қанчилик болиду?

Жавап: жаза миқдари мундақ үч түрлүк болиду:

1) еһрам ичидә чәкләнгән ишларни садир қилғанлиқниң жазаси: чач яки қолтуқниң түклирини елиш, тирнақ елиш, хуш пурақ нәрсиләрни қоллиниш, қоллириға пәләй кийиш, әрләрниң тикилгән нәрсиләрни кйиши, бешини йөгиши, аялларниң сәвәпсиз үзини йөгивелиши вә әр-аялниң жинисий һәвәсни қозғайдиған һәрикәтләрни қилиши қатарлиқ ишлардин бирәрсини садир қилған киши төвәндики үч хил жазаниң бирини таллайду:

(1) арқа-арқидин яки күн арилап үч күн роза тутуш.

(2) алтә пеқирни бир қетим ғизаландуруш.

(3) бир қой қурванлиқ қилип гөшидин өзи йемәстин Мәккиниң пеқирлириға тарқитип бериш (бу хил жаза «дәм» дәп атилиду).

2) еһрам ичидә туруп җинисий мунасивәт өткүзгәнниң җазаси:

Еһрамдин чиқмай туруп җинисий мунасивәт өткүзгән кишиниң қилған һәҗиси бузулиду; уни кейинки жилларда қайта қилиши лазим болиду. Амма еһрамдин чиқип болған болсиму, пәриз тавап билән сәий қилиштин бурун җинисий мунасивәт өткүзгән кишиниң һәҗиси бузулмайду, пәқәт қурванлиққа ярайдиғн маллардин бирәр қой яки өшкә қурванлиқ қилиш яки һәҗ күнлиридә үч күн, жутиға барғандин кейин йәттә күн, җәмий он күн роза тутуш билән һәҗиси толуқлиниду.

3) қуруқлуқ һайванлиридин бирәр җанлиқни өлтүргәнниң җазаси мундақ икки түрлүк болиду:

Биринчиси, өлтүргән нәрсиси чарва маллириға охшаш қимметини баһалиғили болидиған нәрсә болса, җазаси төвәндики үч ишниң бирини қилиш билән ада тапиду:

(1) өлтүргән нәрсисиниң қимметигә чушлуқ бирәр мал (мәсилән: бир кейикни өлтүрүп қойған болса бир қой, төгә қушидин бирни өлтүрүп қойған болса бир кала) елип қурванлиқ қилип һәрәмдики пеқирларға тарқитип бериш.

(2) яки өлтүргән нәрсисиниң қимметигә тәң таам елип Мәккидики пеқирларниң һәр биригә йерим са (1625 грамм) буғдай дин тарқитип бериш яки қимметини бериш.

(3) яки һәр бир пеқирға беридиған таамниң орниға бир күндин һесаплап роза тутуш.

Иккинчиси, өлтүргән нәрсә чекәткигә охшаш охшайдиғинини тапқили болмайдиған җанлиқ болса, төвәндики икки ишниң бирини қилиш лазим болиду:

(1) өлтүргән нәрсисиниң қимметини һесаплап униңға таам (яки буғдай) елип Мәккидики пеқирларниң һәр биригә йерим «са»дин тарқитип бериш яки қимметини бериш.

(2) яки бир пеқирға беридиған таам орниға бир күндин роза тутуш. (әскәртиш: җанлиқни өлтүргән кишиниң өзриси қобул қилинмайду, мәйли қәстләп өлтүргән болсун, мәйли есидә йоқ яки билмәстин өлтүргән болсун, һәр қандақ вақитта униң җазасини төләйду; җинисий мунасивәт өткүзгәндиму шундақ).

ЕҺРАМ ИЧИДӘ РУХСӘТ ҚИЛИНҒАН ИШЛАР

623. Соал: еһрам ичидә рухсәт қилинған ишлар қайсилар?

Җавап: еһрам ичидә рухсәт қилинған ишлар төвәндикиләр:

1) жуюнуш.
2) еһрамни алмаштуруш яки жуюш.
3) пурақсиз сүрмә тартиш.
4) қолға саат тақаш.
5) бәлгә кәмәр яки һәмъян (тикилгән болсиму) бағлаш.
6) қолға үзүк селиш.
7) башниң қайсибир йерини татилаш, угулаш.
8) хушпурақсиз адәттики совунларни ишлитиш.

ҺӘҖ ВӘ ӨМРИДӘ АЯЛЛАРҒА ХАС ӘҺКАМЛАР

624. Соал: һәҗ яки өмрә қилишта аялларға хас әһкамлар қайсилар?

Җавап: аялларға хас әһкамлар төвәндики ишлардур:

1) аяллар һәҗ сәпиридә ери яки мәһрәм туққининиң һәмира болушиға еһтияҗлиқтур.

2) аяллар еһрам бағлиғанда әрләрниң әксичә, тикилгән кийимләрни кийиду.

3) аяллар тавап вә сәий қилиш ишлирида бир хил маңиду (әрләргә охшаш тавапниң алдинқи үчидә тезрәк маңмайду вә Сафа билән Мәрвә оттурисидики икки йешил чирақ арисида жүгүрмәйду).

4) аяллар еһрамдин чиққанда бешини (чечини) чүшүрмәйду, бәлки һәр бир чечиниң учидин бир аз миқдарини кесиду.

5) аяллар «ләббәйкә» ни авазлиқ оқумайду.

6) аяллар һәҗәрул әсвәдниң йениға халиған вақитта бармайду, пәқәт әрләрдин хали болған мәхсус вақитлардила барса болиду.

7) аяллар еһрам бағлиғанда әрләрниң әксичә бешини йөгәйду.

8) адәт көрүш (һәйиз) яки бошунуш аялларниң еһрам бағлиши үчүн тосқун болалмайду.

ҺӘҖ ПААЛИЙИТИНИҢ ТӘРТИВИ

625. Соал: һәҗ паалийити қандақ елип берилиду?

Җавап: һәҗ паалийити төвәндикичә елип берилиду:

1) зулһәҗҗә ейиниң 8-күни (тәрвийә күн) турған йеримиздин еһрам бағлаймиз (еһрам бағлашни 9-күни һарпа-Әрафатта болидиған күнгичә кечиктүрүшкиму болиду, бирақ мундақ қилиш сүннәтнкә хилап иш). Еһрам бағлаштин авал ғусли қилимиз вә имканийәт болса бәдинимизгә хушбуй нәрсиләрни чачимиз, андин «әй Аллаһ! һәҗ қилиш үчүн һазир болдум» дәп нийәт қилип еһрамни кийимиз.

2) андин Минаға чиқимиз, у йәрдә пешин, әсир, шам вә хуптән намазлирини өз вақтида оқуймиз; пәқәт пешин, әсир, вә хуптән намазлириниң пәризлирини қәсри (төрт рәкәтни икки рәкәт) қилип оқуймиз, амма шам әслидикиси бойичә үч рәкәт қилип оқулиду, чүнки үч рәкәтлик намаз қәсри қилинмайду.

3) зулһәҗҗиниң 9-күни күн чиққандин кейин, Әрафатқа қарап маңимиз, у йәргә йетип барғанда, Әрафат чегарисиниң ичигә кирип болған яки болмиғанлиғимизни еник билшимиз лазим. Чүнки Әрафатниң чегарисиниң сиртида турған кишиниң қилған һәҗиси қобул қилинмайду, чүнки мундақ киши Әрафатта турған болмайду.

4) Әрафатта Қуръан оқуш, дуа-тәгбир (Аллаһни улуқлаш), тәсбиһ (Аллаһни пак дәп билиш), тәһлил (Аллаһниң йеганә екәнлигини ейтиш) вә истиғпар (гуналарға Тәвбә қилип Аллаһтин кәчүрүм сораш) қатарлиқ ибадәтләр билән мәшғул болимиз.

5) Әрафатта пешин билән әсирни пешин вақтида бир вақитта оқуймиз.

6) қуяш патқандин кейин, тәмкинлик билән, жүгүрмәстин тәлбийә оқуған һалда Муздәлифәгә қарап йол алимиз, йолда жүгүргәндә башқиларға азар беридиған, уларни қистап қойидиған, путлирини дәссәп қойидиған ишлардин сақлинишимиз лазим, чүнки буларниң һәммиси ибадәт; ибадәт башқиларға азар бериш билән қилинмайду.

7) Муздәлифәгә йетип барғандин кейин, шам билән хуптән намазлирини бир әзән, икки тәгбир билән җамаәт болуп арқа-арқидин бир вақитта оқуймиз, хуптән қәсри қилинип икки рәкәт оқулиду, амма шам толуқ оқулиду.

8) Муздәлифәдә бир қанчә минут болсиму туруш билән важип ада болиду, бирақ әтиси қуяш толуқ чиқип болғичилик Муздәлифәдә қонуш сүннәттур. Бу бир кечилик қонуш җәриянида дуа вә башқа ибадәтләр билән көп мәшғул болимиз; шәйтанға атидиған ташларни Муздәлифәдин жиғишқа болғандәк қайсибир җайдин жиғсиму җаиздур. Аҗиз, яшанған аяллар билән балиларниң Муздәлифәдә кечиниң йеримиға қәдәр туруп кетип қелишиға рухсәт қилиниду.

9) зулһәҗҗиниң 10-күни (һейт күни) қуяш көтирилгәндин кейин, Минаға тәлбийә оқуған һалда йолға чиқимиз. Минаға йетип кәлгәндин кейин чоң шәйтан үчүн нишан қилинған җайға берип, тәлбийәни тохтитимиз вә шәйтанға йәттә тал таш атимиз, һәр бир таш атқанда «Аллаһу әкбәр» дәп тәгбир ейтимиз.

10) шәйтанға таш етип болғандин кейин, қурванлиқ қилимиз, қурванлиқниң гөшидин өзимиз йесәкму болиду, қалғанлирини пекирларға тарқитип беримиз.

11) қурванлиқни қилип болғандин кейин, чечимизни чүширимиз яки қисқартимиз; чач чүшириш қисқартиштин әвзәлдур. Амма аяллар һәр бир чечиниң учидин бир сантиметрдин ке-

сиду, шуниңдин кейин еһрамдин чиқип (еһрамни селиветип) адәттики кийимлиримизни кийимиз, еһрамдин чиққандин кейин еһрам ичидә мәнъий қилинған ишлардин җинисий мунасивәт өткүзүштин башқа һәммисини қилишқа болиду.

12) еһрамдин чиқип болғандин кейин Мәккигә қарап маңимиз, мәсҗиди һәрәмгә йетип кәлгәндә Кәбини тавап қилимиз. (бу тавап «таваф ифадә – пәриз тавап» дәп атилиду). таваптин кейин, имканийәт болса «мақаму Ибраһим» ниң арқисида туруп икки рәкәт намаз оқуймиз, әгәр һәрәм ичи қистилаңғу болса бу намазни һәрәмниң қайси бир йеридә туруп оқусақ болиду. Бәлким мундақ қилиш өзимизниң саламәтлиги вә башқиларниңму азарға учримаслиғи үчүн әң әвзәлдур. Андин Мәрвә билән Сафани сәий етимиз («һәҗ тәмәтту» қилғанлар яки «тавап қудум» – һәрәмгә қәдәм бесиш тавипини қилмиғанларниң сәйини шу күни (йәни һейтниң 1-күни) вақтида қилиши лазим. Амма «һәҗ қиран» яки «һәҗ ифрад» қилғанларниң Сафа билән Мәрвә арисида сәий қилиш ишини кейинки күнләргичә кечиктүриши җаиздур.

13) һәрәмдә тавап билән сәийни түгитип болғандин кейин, шу күни Минаға қайтимиз вә Минада зулһәҗҗиниң 11-12-13– кечилири қонимиз (бу күнләр «тәшриқ күнлири» дәп атилиду); иши алдираш болғанлар икки кечә қонупла (12-күни күн петиштин авал) қайтип кәтсиму болиду, амма Минада үч кечә қонуш әвзәлдур.

14) Минада үч күн қонуш җәриянида пешин, әсир вә хуптән намазлириниң пәризлирини қәсир қилип өз вақитлирида оқуймиз. Һәр күни үч шәйтанниң һәр биригә йәттә талдин таш атимиз, бу күнләрдики таш етиш кичик шәйтандин башлинип чоң шәйтанда ахирлишиду; үч шәйтанниң һәр биригә таш етишта «Аллаһу әкбәр» дәп таш етилиду, биринчи вә иккинчи шәйтанға таш етилип болғандин кейин, имканийәт болса қибилгә (Кәбигә) алдимизни қилип, қолимизни көтирип дуа қилип туримиз. Амма чоң шәйтанға таш атқанда һәр бир таш билән тәгбир ейтип тохтимастин қайтип кетимиз. Шуниң билән һәҗ паалийити тамамланған болиду. Һаҗилар жутиға қайтиштин илгири вида (хошлишиш) тавипи қилип Һәрәм билән хошлишиду.

ӨМРӘ ПААЛИЙИТИНИҢ ТӘРТИВИ

626. Соал: өмрә қандақ ибадәт?

Җавап: өмрә – Бәйтуллаһни зиярәт қилиш дегән мәнада болуп, өмрә қилиш сүннәттур; өмрәни жилниң қайсибир айлири вә күнлиридә қилишқа болиду.

627. Соал: өмрә қандақ қилиниду?

Җавап: өмрә төвәндикидәк қилиниду:

1) өмрә қилишни нийәт қилип еһрам бағлаш.

2) Кәбини йәттә қетим тавап қилиш.

3) Сафа билән Мәрвини йәттә қетим сәий қилиш.

4) ахирида чачни чүшүрүп яки қисқартип еһрамдин чиқиш.

Өмрә паалийитиниң тәпсилати төвәндикичә:

1. Еһрам бағлап мәсҗиди һәрәмгә йетип кәлгәндин кейин, униңға оң путимиз билән киримиз, кириштә: «Бисмиллаһир рәһманир рәһим! Әлһәмдуллаһи рәббил аламин. Вәссалату васаламу алә расулиллаһи аллаһуммә әғфирли зунибий вәфтәһи ли абвәбә рәһмәтикә» йәни: «Наһайити меһир шәпқәтлик Аллаһниң нами билән башлаймән. Һәмду сана аләмләрниң пәрвәрдигари Аллаһқа хастур, пәйгәмбәр әләһисаламға дурут вә саламлар болсун. Әй, Алла гунаһлиримни мәғпирәт қилғин вә маңа рәһмәт ишиклирини ачқин» (Бу барлиқ мечитләргә киргәндә оқулидиған дуа).

2. Кәбигә йетип кәлгәндә товап қилишни байлаймиз: товапни һәҗәрул һәсвәдниң уддулидин «Аллаһу әкбәр!» дәп башлаймиз. Һәрәм қистилаңи болмиған әһвалда, һәҗәрул һәсвәдни сөйүшкә баримиз, адәм көп қистилаңғу вақитларда жирақтин қол ишарити қилип салам беримиз, бундақ қилиш әвзәл; йәттә қетимлиқ тавапни йәнә һәҗәрул һәсвәдниң уддулиға кәлгәндә ахирлаштуримиз.

Тавап алдиңқи үчидә тезирәк маңимиз, кейинки төртидә тәмкинлик билән (алдиримай) маңимиз.

Тавапта оң қолумизни еһрамниң сиртиға чиқирип қоюп, оң мүримизни очуқ тутимиз пүтүн тавап җәриянида дуани көп қилимиз, барлиқ гуналар үчүн Аллаһ тааладин мәғпирәт тиләймиз: тавапта оқуш үчүн мәхсус дуа бәлгүләнгән әмәс, һәр ким өзи билгәнчә, халиса өз тилида, халиса әрәп тилида дуа қилса болиду. Пәйғәмбир әләйһисалам мону дуани оқуған: «Әй, пәрвардигарим! Маңа бәргән рисқиң билән маңа қанаәт ата қилған, рисқимда маңа бәрикәт бәргин, қолумдин кетип қелип, қайта еришишим мүмкин болмайдиған ишлар вә нәрсиләрниң орнини маңа яхшилиқ ата қилиш билән толтуруп бәргин».

3. «Рукни йәмани» (Кәбиниң җәнуп тәрипидики һәҗәрул һәсвәдкә қарап туридиған булуң) ға кәлгәндә имканийәт болса «Бисми аллаһу әкбәр» дәп оң қолумиз билән силаймиз вә «Рәббәна атинә фи дуния һәссәнәтән вә филь ахирәқи һәссәнәтән вақинә әза бәннар» йәни: «Пәрвардигаримиз! Бизгә дунияда яхшилиқ ата қилғин, ахирәттиму яхшилиқ ата қилғин, бизни дозақ азавидин сақлиғин» дегән дуани оқуймиз.

4. Тавап ахирлашқандин кейин оң қолумизни еһрамниң ичигә тиқип оң мүримизни еһрам билән йөгәймиз.Андин имканийәт болса «мақаму Ибраһим»ниң арқисида (һәрәм қистилаңғу болса, һәрәмниң қайси бир йеридә) туруп икки рәкәт намаз оқуймиз. Амма «мақаму Ибраһимниң» арқисини қистилаңгу қилип турувелиш яхши әмәс. Бу башқиларға азар бәргәнлик болиду.

5. Андин зәмзәм сүйидин қанғичә ичимиз. Пәйгәмбир әләйһиссалам шундақ қилған вә мундақ дегән: «Зәмзәм сүйи немә үчүн ичилгән болса шуниң үчүндур, йәни уни шипалиқ тәләп қилип ичсәң Алла саңа шипалиқ ата қилиду, қосиғиңни тойғузуш үчүн ичсәң Алла сени тойғузиду, уссулуқтин ичсәң Аллаһ сениң уссузлиғиңни қандуриду. Уни Жибриил әләйһиссалам қазған, у Исмайил әләйһиссаламға ичирилгән. [Имам Бәһақи Дарақутний вә Һаким ривайити. Һәдисшунас алим Албаний «Һәсәндә баһалиған һәдис»].

6. Андин Сафа тәрәпкә қарап йол алимиз вә Сафаға кәлгәндә: «Иннә ассафа вә мәр вәтә минь шафаир ләһи», йәни: «Сафа билән Мәрвә вә һәқиқәтән Аллаһниң (дининиң) аламәтлиридиндур» дегән айәтни оқуймиз. Андин қиблигә қарап туруп мону дуани оқуймиз: «Ла илаһә илаһлаһу вәхтәлу ла шарикәнла һу, лаһул мулкә вәләғәл һәмду ваһәл әла шәин қадир, ла илаһә иллаһа лур вә дәфур ән җәзә вәхтәғур, вән сәра әбдағәр, вәзәму мәзһаллаһ зәбә ваһ аувир» йәни: «Бир аллаһтин башқа бир Аллаһ йоқтур, униң шериги йоқтур, падишалиқ вә һәмду саналар униңға хастур, у һәрнәрсигә қадирдур. Бир Аллаһтин баш һәқиқий мәбуд йоқтур, Аллаһ вәдисини әмәлгә ашурди, бәндиси (Муһәммәд әдәйһиссалам) гә мәдәт бәрди, иттипақдаш дүшмәнләрни өзи ялғуз мәғлуб қилди. Андин Сафадин Мәрвә тәрәпкә қарап жүримиз, сәий Сафадин башлинип Мәрвидә аяқлишиду.

7. Сафа билән Мәрвә арисидики икки йешил чирақниң оттурисида әрләр қәдимини тезлитиду амма аяллар адәткидәк маңиду.

8. Сафа билән Мәрвә арисидики сәий қилиш җәриянидиму зикир, тәсбий, тәгбирләрни вә дуаларни көп оқуймиз.

9. Сафа билән Мәрвә арисида сәий қилиш паалийитини таһарәтсиз қилсиму болиду: шуниңдәк аяллар таваптин кейин һәйиздар болуп қалған тәғдирдә, Сафа билән Мәрвәни сәий қилса боливериду. Чүнки бу паалийәт үчүн таһарәт шәрт әмәс.

10. Сафа билән Мәрвә арисидики сәийни түгитип болғандин кейин, чечимизни чүширип яки қисқартип еһрамни йешиветимиз. Чачтин қисқартиштин чүшириш әвзәл, амма һәҗ йеқинлишип қалған күнләр болса чүшириштин қисқартиш әвзәлдур. Чүнки һәҗ күнлиридә чүшириш әң әвзәл. Шуниң билән өмрә паалийити аяқлашқан болиду. Өмрә паалийитини жуқурида көрситилгән бойичә ижра қилған адәм өмрә қилишниң пүтүн пәриз важип вә сүннәт әмәллириниң һәммисиини толуқ орунлиған болиду.

ҚУРВАНЛИҚҚА МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

ҚУРВАНЛИҚНИҢ ТҮРЛИРИ

628. Соал: динимизда қанчә түрлүк қурванлиқ бар?

Жавап: динимизда алтә түрлүк қурванлиқ бар, улар:

1) һажиларниң һәж паалийити ичидә қилидиған қурванлиғи болуп «удһийә» дәп атилиду, бу хил қурванлиқ һажилардин һәж тәмәтту яки һәж қиран қилғанларға важип болиду. Амма һәж ифрад қилғучиларға қурванлиқ қилиш важип әмәс.

2) һәж яки өмрә қилғанларниң еһрам ичидә өткүзгән хаталиқлири сәвәплик бәлгүлинидиған қурванлиқ болуп «дәм» дәп атилиду.

3) қурван һейт күнлиридә қолида бар кишиләр қилидиған қурванлиқ.

4) Аллаһ йолида ативәткән қурванлиқ болуп, уни орунлаш важиптур.

5) йеңи туғулған бала үчүн кесилидиған қурванлиқ болуп, «әқиқә» дәп атилиду (оғул бовақ үчүн икки қой, қиз бовақ үчүн бир қой союп пеқирларға тарқитип бериш яки уларға зияпәт бериш сүннәттур, пәйғәмбәр әләйһиссалам шундақ буйруған [имам Тирмизи ривайити «сәһиһ» дейилгән һәдис].

6) совап тепиш нийити билән кесилидиған нәплә (ихтиярий) қурванлиқ.

ҚУРВАНЛИҚ ҚИЛИНИДИҒАН МАЛЛАР ВӘ УЛАРНИҢ СҮПИТИ

629. Соал: қурванлиқ қилинидиған маллар қайсилар?

Жавап: қурванлиқ қилинидиған маллар: қой, өшкә, кала вә төгә.

630. Соал: қурванлиқ қилинидиған малларниң яш вә сүпәт өлчими қандақ?

Жавап: қурванлиқ қилинидиған малларниң яш вә сүпәт өлчими төвәндикичә:

1) Қурванлиқ қилинидиған малларниң һәр қандақ бир кесәлликтин һәм жуқумлуқ кесәлдин сақ саламәт болуши.

2) Қурванлиқ қилинидиған малларниң корлуқ, токурлуқ, вә қаттиқ оруқлуқ қатарлиқ бир қандақ бир әйип нуқсандин сақ-саламәт болуши.

3) Қурванлиқ қилинидиған маллардин қойниң алтә айлиқтин чоң, өшкидин бир яштин чоң, калидин икки яштин ашқини, төгидин бәш яштин ашқан болуши шәрт қилиниду.

631. Соал: қурванлиқ қилидиған һайванлар қанчә кишигә купайә қилиду?

Жавап: бир қой яки бир өшкә бир адәм үчүн купайә қилиду, бир кала яки бир төгә йәттә адәм үчүн купайә қилиду (йәни йәттә киши бирлишип бир төгә яки бир кала қурванлиқ қилса, улар қурванлиқ қилған һесаплиниду).

632. Соал: қурванлиққа яримайдиған өзрилик маллар қайсилар?

Жавап: өзидики әйип-нуқсанлар сәвәплик қурванлиқ қилишқа яримайдиған маллар төвәндикичә:

1) кесәл яки жуқумланған һайван.

2) бир яки икки көзи кор болған һайван.

3) қулақ яки қуйруғиниң йеримидин көпрәги кесиветилгән һайван.

4) өрә туралмайдиған һаләттики токур һайван.

5) қулақсиз яки қуйруқсиз туғулған һайван.

6) чишлириниң көпрәги чүшүп кәткән һайван.

7) интайин оруқ һайван.

8) мүңгүзлиридин бири яки иккилиси түвидин кесилгән һайван.

633. Соал: қандақ өзрилик һайванлар қурванлиққа ярайду?

Жавап: төвәндики өзрилири бар һайванларни қурванлиқ қилишқа болиду:

1) асқап маңсиму өзи сақ болған һайван.

2) туғулуштин мүңгүссиз болған яки мүңгүзиниң азрақ қисми сунған һайван.
3) қулақлири тешилгән һайван.
4) чишлириниң йеримидин көп қисми сақ болған һайван.
5) пичиветилгән һайван.

ҚУРВАНЛИҚНИҢ ГӨШИГӘ МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

634. Соал: қурванлиқниң гөшини қандақ қилиш керәк?

Җавап: қурванлиқниң гөши мундақ бир тәрәп қилиниду:

1) һәҗ яки өмригә еһрам бағлиған кишиниң еһрамда өткүзгән хаталиғи сәвәплик униңға жүкләнгән қурванлиқ (дәм)ниң гөшидин өзи вә аилисидикиләр йемәстин, һәммисини Мәккиниң пеқирлириға тарқитип бериш.

2) Аллаһ йолида қурванлиқ қилишни ативатқәнлик сәвәптин қилинған қурванлиқниң гөшини қурванлиқ қилғучиниң өзи вә аилисидикиләрниң йейиш мәсилисидә ислам өлүмалири ихтилаплашқан болуп, бәзиси йейишкә болиду десә, бәзиси болмайду, чүнки у пеқирларниңла һәққи дегән; йейишни тосқучиларниң қаришичә пеқирларниң мәнпәәти үчүн пайдилиқ вә еһтияжлиқ һөкүм. Амма йесә болиду, дегүчиләрниң қаришичә кәңчилик көздә тутулған. Шуңа қурванлиқ қилғучи әгәр пеқир болса қурванлиқниң гөшидин йесә болиду.

3) қурван һейттики қурванлиқ, һаҗиларниң һәҗ паалийити җәриянида қиидиған қурванлиғи (удһийә), әқиқә вә ихтиярий қурванлиқларниң гөшини үчкә бөлүп, бир бөлүгини пеқирларға сәдиқә қилип тарқитип бериш, йәнә бир бөлүгини туққанлар, холум-хошнилар вә достларға (гәрчә улар бай болсиму) һәдийә қилиш, үчинчи бөлүгини аилисидә йейиш тәвсийә қилиниду. Әгәр қурванлиқ қилған адәм кәмбәғәл болуп, әтрапидикиләрниң һәммиси бай болса, қурванлиқ қилған мелиниң гөшиниң һәммисини өз аилисидә йесиму болиду.

СОВАП ВӘ ГУНАҒА МУНАСИВӘТЛИК СОАЛ-ҖАВАПЛАР

635. Соал: Совап дегән немә?

Җавап: совап әрәпчә сөз болуп, «тартуқ», «инъам» дегән мәнани ипадилисә, ислам шәриитидә Аллаһ таала буйруған ишларни қилғанларға Аллаһниң беридиған мукапатидур.

636. Соал: ислам динида совап чүшәнчиси қандақ?

Җавап: ислам динида совап чүшәнчиси қисқичә мундақ: Аллаһ таалани тонуп, инсанларниң яритилишида ғайә қилинған Аллаһ таалаға бәндичилик қилиш борчини орунлаш вә инсанлиқ шәнигә уйғун шәкилдә һаят кәчүрүшкә охшаш Аллаһ таала буйруған ишлар соваплиқ ишлар болуп һесаплиниду.

637. Соал: совап болидиған ишларниң мукапати немә?

Җавап: совап болидиған ишларни қилишниң мукапати дунияда һозурлуқ вә хатирҗәм һаят кәчүрүш, ахирәттә җәннәткә еришиштур.

СОВАПЛИҚ ИШЛАРНИҢ ТҮРЛИРИ

638. Соал: ислам динида совап дейилгән ишларниң түрлири қайсилар?

Җавап: динимизда совап дейилгән ишларниң түрлири төвәндикиләр:

1) иман ейтип етиқат қилишқа буйрулған ислам Әқидилиригә жүрәктин ишиниш.
2) динимизда буйрулған пәриз, важип, әмәллирини толуқ орунлаш.
3) пәйғәмбиримизниң сүннәтлирини күчиниң йетишичә орунлаш.
4) Аллаһ һарам қилған ишлардин жирақ туруш.
5) ислам әхлақи билән зенәтлиниш вә һәр иштa әхлақ-пәзиләтлик болуш.

639. Соал: совави әң көп вә улуқ әмәл қайси?

Җавап: совави әң көп, әң улуқ әмәл «тәвһид» болуп, «тәвһид» пүтүн ибадәтләрниң җәвһиридур «тәвһид» билән сиз қилған әмәл-ибадәтләр Аллаһниң дәргаһида җәзмән қобул болиду.

640. Соал: тәвһид дегән немә?

Җавап: тәвһид – Аллаһниң бар вә бир екәнлигигә чин етиқат қилиш вә пүтүн әмәл-ибадәтләрни униңғила хас қилиш демәктур.

СОВАП БОЛИДИҒАН ИШЛАР

641. Соал: ислам динида совап болидиған ишлар қисқичә қайсилар?

Җавап: ислам динида совап санилидиған ишларниң муһимрақлири төвәндикичә:

1) сағлам әқидә вә етиқатқа егә болуш.

2) күндә бәшвақ намазни шәриәттә көрситилгән шәкилдә иҗра қилиш.

3) рамизан ейида бир ай роза тутуш.

4) пул-малниң закитини толуқ бериш.

5) қудрити йәтсә өмүри ичидә бир қетим һәҗ қилиш.

6) пәйғәмбәр әләйһиссаламниң сүннәтлирини орунлаш, униң йолиға изчил әгишиш.

7) динни қоғдаш, Вәтәнни вә мусулманларни азат қилишта җиһат қилиш.

8) һәр кишигә исламий гөзәл әхлақ даирисидә муамилә қилиш.

9) Қуръан кәримни совапни көзләп, тәҗвид қаидилиригә риайә қилип оқуш.

10) Аллаһ бәргән нemәтләргә шүкүр қилиш вә униң шүкранисини ада қилиш.

11) бешиға кәлгән бала-қаза вә мусибәтләр үчүн сәвир қилип Аллаһтин совап күтүш.

12) Аллаһниң азавидин қорқуш вә рәһмитидин үмүт қилиш билән яшаш.

13) Аллаһни һәр вақит яд етиш, пүтүн ишлирини Аллаһ разилиғи үчүн қилиш.

14) гуналарға Тәвбә қилиш.

15) қәлбидә бирәвгә өчлүк, дүшмәнлик, көрәлмәсликкә охшиған начар илләтләргә орун бәрмәслик.

16) ата-анининиң хизмитини җан дили вә ихлас билән қилиш, уруқ-туққанларниң йоқлап туруш вә улардин маддий вә мәнивий ярдәмлирини айимаслиқ.

17) хошниларға, хизмәтдашларға, достларға мәнпәәтлик болуш, уларни зиянға учратмаслиқ.

18) дин вә инсанларға пайдилиқ ишларни қилиш вә бундақ ишларға ярдәм бериш.

19) дин вә дунияликқа мунасивәтлик мәсилиләр үстидә билим елиш, китап оқуш.

20) өзи үгәнгән тоғра вә пайдилиқ билимләрни турмушта әмәлийләштүрүш вә башқиларғиму үгитиш.

21) чоңларға һөрмәт қилиш, кичикләрни асраш.

22) дуния вә ахирәтлик һәр қандақ бир ишни ихлас билән яхши ишләш.

23) өлүмни бир минутму есидин чиқармаслиқ вә униңға һәр вақит тәйярлиқ көрүш.

ГУНА ВӘ ГУНАНИҢ ТҮРЛИРИ

642. Соал: гуна дегән немә?

Җавап: гуна – Аллаһ мәнъий қилған ишлардур, мәсилән: һарақ ичиш, қимар ойнаш, зина қилиш, ялған сөзләшкә охшаш ишлар.

643. Соал: ислам динида гуна чүшәнчиси қандақ?

Җавап: ислам динида гуна чүшәнчиси қисқичә мундақ: инсанларниң яритилиш ғайисигә мунасип кәлмигән, инсанлиқ шәнигә лайиқ кәлмигән вә инсанниң дуния вә ахирәтлиги үчүн зиянлиқ болғанлиғи сәвәплик Аллаһ таала чәклигән ишлар гуна һесаплиниду.

644. Соал: ислам динида гуна саналған ишларниң түрлири қайсилар?

Җавап: ислам динида гуна санлидиған ишларниң түрлири көп, қисқичә ейтқанда монулар:

1) исламниң асасий Әқидилиригә ишәнмәслик яки шәк кәлтүрүш.

2) пәриз вә важип әмәлләрни тәрк етиш.

3) һарам қилинған ишларни қилиш вә һарам нәрсиләрни истимал қилиш.

4) исламий әхлаққа уйғун кәлмәйдиған начар қилиқларға адәтлиниш.

645. Соал: әң чоң гуна қайси?

Җавап: әң чоң гуна – Аллаһқа шерик кәлтүрүштур.

646. Соал: шерик дегән немә?

Җавап: шерик – етиқат, әмәл-ибадәтләр вә дуаларда Аллаһқа башқа бирсини қошуш, тәңләштүрүш дегәнликтур, мәсилән: аталмиш әвлиялардин яки мазардикиләрдин бир нәрсә сориғанға охшаш; шерик тәвһидниң әксидур.

ГУНА САНАЛҒАН ИШЛАР

647. Соал: ислам динида гуна саналған ишлар қисқичә қайсилар?

Җавап: ислам динида гуна саналған ишлар қисқичә монулар:

1) етиқат мәсилилиридә хата пикир вә азғун еқимларни қобул қилиш.

2) пәриз, важип болған ибадәтләрни тәрк етиш.

3) наһәқ адәм өлтүрүш, өзини өлтүрүвелиш.

4) ата-анисини қахшитиш, туққанлар арисида силә-рәһимни қилишишни тәрк етиш.

5) зина қилиш, қимар ойнаш, һарақ ичиш, ақ тамака чекиш.

6) ялған сөзләш, ғевәт қилиш, бирәвгә қара чаплаш, кишиләргә ләқәм қоюш, кишиләрни һақарәт қилиш вә уларни мәсхирә қилиш.

7) һарамни йейиш, житимниң һәққигә қол узитиш, өсүм билән муамилә қилиш, гөши йейилмәйдиған һайванниң гөшини йейиш, оғрилиқ қилиш, пара елиш, алдамчилиқ қилиш, инсанларға яки һайванларға азар бериш.

8) сеһир қилиш яки қилдуруш, пал селиш яки салдуруш, хурапатларға ишиниш.

9) Аллаһниң рәһмитидин вә мәғпиритидин үмүт үзүш.

10) көңүлни яман туйғу вә яман пикирләр билән толтуруш.

11) диниға, Вәтинигә, миллитигә хиянәт қилиш.

12) исламий әнъәниләрни вә исламий кийинишләрни чәткә қеқиш яки мәсхирә қилиш.

13) һаясиз фильмләр вә сүрәтлик журналларға қараш, әхлақни бузидиған нахша, музыкиларни аңлаш, намәрәмләргә тикилип қараш.

14) һарам кәсип билән шуғуллиниш.

Жуқурқиларниң һәммиси шәриәт аталғуси билән ейтқанда «һарам» дур.

ҮЧИНЧИ БӨЛҮМ

ӘХЛАҚ

ӘХЛАҚ ҺӘҚҚИДӘ ҚИСҚИЧӘ ЧҮШӘНЧӘ

Инсанларниң маддий вә мәнивий икки тәрипи бардур; исанларниң маддий тәрипи бәдән, мәнивий тәрипи роһ дәп атилиду, роһни көргили болмайду, амма инсан роһниң әсири болған гөзәл мүҗәзләрни көргили болиду, буларни әхлақ дәймиз. Әхлақ, иман билән баравәр туридиған муһим тәләп; исламий гөзәл әхлақ билән зенәтлиниш Аллаһ таалаға әң йеқимлиқ әмәл вә бәзи ибадәтләрдинму улуқ ибадәттур. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң йениға кәлгән әлчиләр өмиги униңдин: «қандақ адәмни Аллаһ һәммидин бәк яхши көриду?» дәп сориғанда, пәйғәмбәр әләйһиссалам: «әң әхлақлиқ болған адәмни Аллаһ һәммидин бәк яхши көриду» дәп җавап бәргән [имам Әһмәд ривайити]. Пәйғәмбәр әләйһиссалам үчүнму әң йеқимлиқ адәм әң әхлақлиқ адәмдур; пәйғәмбәр әләйһиссалам саһабилиригә мундақ дегән: «силәргә ичиңлардин мән әң яхши көридиғанларни ейтип берәйму? әң әхлақлиқ болғанлириңлар мениң үчүн әң сөйүмлүк һесаплинисиләр» [имам Әһмәд ривайити]. Һазирқи заман мусулманлириниң пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламниң: «мән пәқәт гөзәл әхлақларни толуқлаш үчүнла әвәтилдим» дегән сөзидә ипадисини тапқан, униң пәйғәмбәрлигиниң ғайиси қилинған исламий гөзәл әхлақларни үгинип, өзлирини ислаһ қилишқа вә мусулманлиғини толуқлаш арқилиқ қайтидин қәд көтиришкә нәқәдәр зор еһтияҗлиқ боливатқанлиғи һәммигә мәлум. Чүнки бир милләтниң йүксилиши яки набут болуши униң әхлақиға бағлиқ иш. Мисирлиқ атақлиқ шаир Әһмәд шәвқи мундақ дәп язған: «Инма әләмим әлъәхләқә мә бәқәйәт фәин һум зәһәбәт әхләқәһум зәһәбу». Тәрҗимиси:

Әхлақ билән һәр милләт риваҗлинип давам етәр,
Айрилғанлар әхлақтин заваллиққа һаман кетәр.

Әхлақ әнә шундақ милләтниң тәғдирини бәлгүләйдиған муһим амил.

ӘХЛАҚ ҺӘҚҚИДӘ УМУМИЙ БАЯН

ӘХЛАҚ ВӘ УНИҢ ӘҺМИЙИТИ

648. Соал: әхлақ дегән немә?

Җавап: әхлақ – инсанниң роһида йәрлишип адәт һалиға кәлгән қилиқлар болуп, адәмниң иш-һәрикити, гәп-сөзи, идияси, мүҗәз-хулқи, муамилә, өрпи-адитини өлчәмләштүрүп қелипқа салидиған мизан. Әхлақ – күндилик турмашқа четилидиған даирисиниң кәңлиги, умумийлиғи, роли, тәсири вә тәрбийә җәһәттин мәнивий күчләрниң сәрхили һесаплиниду, әхлақ – гөзәл әхлақ (яки яхшилиқ әхлақ) вә яман әхлақ (яки начар әхлақ) дәп иккигә бөлүниду.

649. Соал: гөзәл әхлақ қайси?

Җавап: гөзәл әхлақ өзимизгә, әтрапимиздикиләргә, җәмийәткә вә пүтүн инсанийәткә пайдилиқ болған, динимизниң принциплириға уйғун кәлгән вә динимизда буйрулған әхлақлардур, бу исламий әхлақму дейилиду. Исламий гөзәл әхлақ даирисигә киридиған яхши ишлар вә адәтләр интайин көп, улар: һәр ишта тоғра, адаләтлик, растчил болуш, вәдигә вапа қилиш, аманәткә ишәшлик,

сөйгү-вапалиқ, иман-етиқатлиқ болуш, аилисидикиләргә меһриван, ата-аниға вападар, уруқтуққанларға көйүмчан, хошниларға әпучан, һайванларға рәһимдил болуш, мәйли дунияликболсун, мәйли ахирәтлик болсун өз вәзиписини билиш вә өз вақтида орунлаш, хаталиғини дадил етирап қилиш, әбәдий җасарәтлик, сехи, мәрт, пакиз, мәдәнийәтлик, көкси-қарни кәң болуш, һәр иshta һәқиқәтни көзләш, өзигә ишиниш, өзигә йөлиниш, вижданлиқ, ғурурлуқ болуш, номусини сақлашни билиш, Вәтинигә, хәлқигә вә пүтүн инсанларға мәнпәәтлик болуш вә башқилар.

650. Соал: яман әхлақ дегән қайси?

Җавап: яман әхлақ өзимизгә, әтрапимиздикиләргә, җәмийитимизгә вә пүтүн инсанийәткә зиянлиқ болған, динимизниң принциплириға уйғун кәлмигән вә динимизда чәкләнгән қилиқлардур. Яман әхлақларниң түрлири интайин көп, улар: яман әхлақ – ялған ейтиш, алдамчилиқ қилиш, башқиларға дүшмәнлик қилиш, төһмәт қилиш, көрәлмәслик, қорқунчақлиқ, сөзидә турмаслиқ, һайванларни қийнаш, ғевәтхорлуқ вә башқилардур.

651. Соал: ислам динида әхлақ чүшәнчиси қандақ?

Җавап: динимизниң буйруған вә чәклигәнлириниң һәммиси инсанларни дуния вә ахирәттә бәхитлик қилишни вә инсанларни әң есил әхлақларға ериштүрүшни мәхсәт вә ғайә қилған. Инсанлар динимизда буйрулғанларниң һәммисигә толуқ әмәл қилидиған болса әлвәттә улар гөзәл вә әң есил әхлақларға егә болған болиду, чүнки динимизниң буйруғанлири вә чәклигәнлириниң һәммиси инсанларни өзлиригә, аилисидикиләргә, әтрапидикиләргә, җәмийәткә, муһитқа вә пүтүн Нисанийәткә зиянлиқ болған начар әхлақ вә яман мүҗәзләрдин жирақлаштуруп пайдилиқ ишларға йүзләндүриду. Әхлақ рәһмәтниң түрткиси билән әң яхши ипадисини тапиду.

652. Соал: әхлақ билән рәһмәтниң мунасивити немә?

Җавап: Аллаһ таала Қуръан кәримдә Муһәммәд әләйһиссаламға: «вәма әрсәлнакә илла рәһмәтән лилъаләмин» йәни (биз сени аләмләргә пәқәт рәһмәт қилипла әвәттуқ) дегән («*Әнбия» сүриси 107-айәт*). Бу айәттин Муһәммәд әләйһиссаламниң пүтүн аләмләр үчүн рәһмәт болуп әвәтилгәнлиги ипадилиниду, амма пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам өзиниң пәйғәмбәрлик муддиасини чүшәндүрүп: «мән пәқәт гөзәл әхлақларни толуқлаш үчүнла әвәтилдим» дегән [имам Бухарий ривайити]. Жуқуриқи айәт билән һәдис оттурисида интайин зич мунасивәтниң барлиғи көрүнүп туриду.

653. Соал: ундақта бу айәт билән һәдис оттурисида қандақ мунсивәт бар?

Җавап: қени бир ойлап көрүң... бир дәқиқә мән билән тәпәккүр қилиң, алдамчилиқ, ялғанчилиқ, хиянәтчилик, бир-биригә ишәшсизлик, шәпқәтсизлик қатарлиқ начар илләтләр дәвир сүргән бир җәмийәттә рәһмәтни тапқили боламду? Бир-биригә ишәш қилалмайдиған, бир-биригә хиянәт қилидиған, бир-бирини алдайдиған, ялған сөзләйдиған бир аилидә рәһмәтниң изнасини көргили боламду? Шуңа кәскин ейталаймизки, «мән пәқәт гөзәл әхлақларни толуқлаш үчүн әвәтилдим» дегән һәдис билән «биз сени аләмләргә пәқәт рәһмәт қилипла әвәттуқ» дегән айәт оттурисидики мунасивәт алдинқиси кейинкисини рояпқа чиқиридиған һалқилиқ мунасивәттур, чүнки әхлақ болмастин рәһмәт әмәлгә ашмайду.

654. Соал: ундақта, рәһмәтниң мәнаси немә?

Җавап: рәһмәт сөзи луғәттә көйүнүш, меһриванлиқ, шәпқәт, рәһимдиллик дегән мәналарни билдүриду; рәһмәт сөзи мәшһур тилшунас алим Абдулқаһир Журҗаний: «башқиларға яхшилиқ йәткүзүш» дәп тәриплигән[12]. Ислаһатчи алим ибни Қәйюм Җәвзий: «җапа тартсиму, көңли халимисиму башқиларға мәнпәәт йәткүзүшни тәқәзза қилидиған сүпәт» дәп тәриплигән[13].

655. Соал: әхлақ ибадәттинму муһимму? Бу немә үчүн шундақ?

Җавап: шәксизки, әхлақ көплигән ибадәтләрдин муһим; чүнки пүтүн ибадәтләрниң асаслиқ мевиси пәқәт әхлақни ислаһ қилиш вә шу арқилиқ Аллаһ таала буйруған бәндичилик вәзиписини ада қилиштин ибарәттур. Әгәр шундақ болмиса ибадәтләрниң тәнтәрбийә һәрикәтлиридин пәрқи болмай қалиду. Исламий гөзәл әхлақ ибадәттинму соваплиқ әмәл екәнлигини пәйғәмбәр әләйһиссалам оттуриға қоюп: «қиямәт күнидә мусулман кишиниң яхшилиқ мизанида гөзәл әхлақтин салмақрақ келидиған һеч нәрсә йоқтур» дегән [имам Тирмизи ривайити].

656. Соал: ибадәтләрниң әхлақни ислаһ қилиштики роли қандақ?

Жавап: динимизда буйрулған ибадәтләр әйни вақитта инсанларниң әхлақидики қиңғирлиқларни түзитиш ролини ойнайду, мәсилән: ибадәтләрниң беши болған намаз һәққидә Аллаһ таала Қуръан кәримдә: «иннә эссләлатә тәнһә әнилфәһшәъ вәлмункәри» йәни (һәқиқәтән намаз қәбиһ ишлардин, гуналардин тосиду» дәйду («*Әнкәбут» сүриси 45-айәт*). Мәлумки, қәбиһ ишлар билән гуналар начар әхлақниң нәтиҗисидур, тәләпкә лайиқ һалда, сәмимий нийәт билән ада қилинған намаз яки әхлақлардин чоқум тосиду вә яхши әхлақларға йетәкләйду. Аллаһ таала һәдис қудисийда мундақ дегән: «мән намазни пәқәт мениң улуқлиғим алдида өзини төвән тутидиған, бәндилиримгә яманлиқ қилмиған, гуна-мәсийәтни давам қилмиған, күндүзлири мени яд әткән, пекирларға, мусапирларға, тулларға вә хапилиқ тартип қалғанларға рәһим-шәпқәт қилған кишидинла қобул қилимән» [Зәбәйди ривайити]. Буниңдин көрүвелишқа болудики, сизниң намизиңиз сизни инсанларға рәһим-шәпқәтлик қилалмиса, сиз намаз оқуп униң мевисини көрәлмигән болисиз; закатниң ғайиси вә мевисидин мәхсәт гөзәл әхлақни йетилдүрүштур, чүнки өзини закат вә сәдиқиләрни беришкә адәтләндүргән адәм йоқсулларға ич ағритиш вә шәпқәт қилишни, шундақла сехиликни үгиниду. Закатниң буйрулушиниң ғайиси һәққидә Қуръан кәримдә мундақ дейилиду: «хуз мин әмвалиһим сәдақәтән тәтаһһируһум вәтузәккийһим биһә» йәни (уларни гуналардин паклаш вә яхшилиқлирини көпәйтиш үчүн уларниң маллириниң бир қисмини закат һесавида алғин). («*Тәвбә» сүриси 103-айәт*). Айәттики «яхшилиқлирини» дегән ибарә, закатниң маддий вә мәнивий барлиқ яхшилиқларни көпәйтидиғанлиғини ипадиләйду, сехилиқ вә мәртликтин ибарәт гөзәл әхлақму закат көпәйтип беридиған яхшилиқлардин биридур. Гөзәл әхлақта чоқум ибадәтниң совави бар, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң: «бирәвгә очуқ чирай ечишиңда сәдиқиниң совави бар» дегәнлиги буниңға ишарәт қилиду [Тирмизи ривайити]. Розиниң буйрулушиниң ғайиси һәққидә Қуръан кәримдә мундақ дейилиду: «я әййуһәлләзинә амәну кутибә әләйкумуссияму кәма кутибә әлләзинә мин қәбликум ләәлләкум тәттәқуун» йәни (әй мөмүнләр! гуналардин сақилинишиңлар үчүн, силәрдин илгирикиләргә роза пәриз қилинғандәк силәргиму рамизан розиси пәриз қилинди). («*Бәқәрә» сүриси 183-айәт*). Айәттики «гуналардин сақлинишиңлар үчүн» дегән ибарә, розиниң инсанниң гунадин жирақ туридиған вә яхшилиқни сөйидиған гөзәл әхлаққа елип баридиғанлиғини ипадиләйду. Һәҗниң буйрулушиниң ғайиси һәққидә Қуръан кәримдә йәнә мундақ дейилиду: «әлһәҗжу әшһурун мәълумати фәмән фарада фиһиннәлһәҗҗә фәлә рәфәсә вәлафусуқә вәла җидәлә филһәҗҗи вәма тәфъәлу мин хәйрин йәъләмһуллаһу вә тәзәввәду фәиннә хәйрә әззадит тәқвәи вә эттәқуни я улийилалбәаб» йәни, (һәҗ вақти мәлум бир қанчә айдур, бу айларда һәҗ қилишни нийәт қилған, йәни еһрам бағлиған, адәмниң җинисий алақә қилиши, гуна қилиши вә җаңҗал қилиши мәнъий қилиниду, силәр қандақла болмисун яхши әмәлни қилсаңлар Аллаһ уни билип туриду, ахирәтлигиңлар үчүн озуқ еливелиңлар, әң яхши озуқ тәқвадарлиқтур). («*Бәқәрә» сүриси 197– айәт*). Айәттики: «гуна қилиш вә җаңҗал қилиш мәнъий қилиниду» дегән ибара билән «әң яхши озуқ тәқвадарлиқтур» дегән ибарә һәҗ ибадитиниң кишиләрни гуналардин, кишиләргә азар бериштин жирақ болған тәқвалиқ даирсигә елип киридиған гөзәл әхлаққа йетәкләйдиғанлиғини ипадиләйду. Жуқуриқи вә башқа пүтүн ибадәтләр мусулманлар йетәкчи болған мукәммәлликниң шотиси вә гөзәл әхлақларға адәтлинишниң йолидур, орунлиғучисиға бу дунияда пайдиси болмиған ибадәтләрниң ахирәттә униңға пайда йәткүзәлишини тәсәввур қилғили болмайду.

ИБАДӘТ БИЛӘН ӘХЛАҚ АЙРИЛМАС БИР ПҮТҮНЛҮК

657. Соал: һазирқи мусулманларниң әхлақий әһвали қандақ болмақта?

Жавап: инсан тәнтәрбийә арқилиқ җисманий сағламлиққа еришсә, ибадәт арқилиқ роһий гөзәлликкә вә гөзәл әхлақларға еришиду, бәзи кишиләр мечиттә наһайити әхлақлиқ, амма мечитниң сиртида, җәмийәттә, аилисидә, иш орнида у башқа инсан. Ибадәт билән әхлақ оттурисидики мундақ чоң айрилиш нәтиҗисидә, ислам дуниясида мундақ икки хил инсанлар мојут:

Бири, әхлақи начар, амма ибадәтлирини вақтида орунлайдиғанлар, йәнә бири әхлақи яхши амма ибадәтләрни яхши орунлимайдиғанлар яки һеч орунлимайдиғанлар. Җәмийәттә бәзи кишиләр барки, улар муамилә ишлирида наһайити растчил, дурус вә ишәшлик, амма намаз оқумайду; йәнә бәзи кишиләр барки, улар ибадәтләргә наһайити һерисмән болсиму, әхлақи начар болғанлиқтин бирини алдайду, йәнә биригә азар бериду. Бу икки пирқиниң һечқайсиси исламдин әмәс! (устаз Әмир Халидниң «мөмүнниң әхлақи» намлиқ әсәридин). Су билән от бирләшмигәндәк, тәләпкә лайиқ орунланған ибадәт билән яман әхлақ бирлишәлмәйду.

658. Соал: ибадәт билән әхлаққа қоюлған тәләп бир хилму?

Җавап: динимизниң ибадәтләрни орунлашқа қойған тәливи билән исламий гөзәл әхлақлар билән тәрбийилинишкә қойған тәливи вә чақириғи бирдур, йәни ислам нәзәридә әхлақ билән ибадәт иккиси бирдур. Қуръан кәрим вә һәдисләрдә буниң мисаллирини көп көргили болиду, растинла бәхиткә еришидиған һәқиқий мөмүнләрниң сүпәтлирини баян қилған барлиқ айәтләр вә һәдисләрдә, уларниң әхлақи билән ибадити махталған, мәсилән: Мөъминун сүрисидә мундақ дейилгән: «қәд әфләһәл муъминунәлләзинә һум фи саләтиһим хашиун» йәни (мөмүнләр һәқиқәтән бәхиткә еришти, улар, шундақ мөмүнләрки, намазлирида Аллаһни улуқлиғанлиқтин, униңдин әйминип турғучилардур). Бу ибадәт. «вәлләзинә һум әнилләғви муъридун» йәни (улар беһөддә сөз, беһөддә иштин жирақ болғучилардур». Бу әхлақ. «вәлләзинә һум лиззәкати фаилун», йәни (улар закат бәргүчиләрдур). Бу ибадәт. «вәлләзинә һум лифуруҗиһим һафизун, илла әлә әзваҗиһим әв мамәләкәт әйманәһум фәиннәһум ғәйру мәлумин, фәмәнибтәғә вәраъ зәликә фәувләтикә һумул әдун», йәни (улар әврәтлирини өзлириниң аяллири вә чөрилиридин башқилардин, йәни һарамдин сақлиғучилардур; өз аяллири вә чөрилири билән җинисий йеқинчилиқ қилғучиларға маламәт қилинмайду, буниң сиртидин җинисий тәләпни қандурушни тәләп қилғучилар һәддидин ашқучилардур». Бу әхлақ. «вәлләзинә хум лиәмәнатиһим вә ахдиһим рәун», йәни (улар өзлиригә тапшурулған аманәтләргә вә бәргән вәдисигә риайә қилғучилардур». Бу әхлақ. «вәлләзинә һум әләсәләватиһим юһафизун», йәни (намазлирини вақтида, тәләпкә лайиқ ада қилғучилардур). Бу ибадәт. (*«Мөъминун» сүриси 1-9-айәтләр*). Демәк, динимизниң биздин тәләп қилидиғини ибадәт билән әхлақ һәр иккилисидур.

659. Соал: мөмүнләрни Аллаһниң сөйгүсигә ериштүргән немә?

Җавап: шәксизки, мусулманларни Аллаһ тааланиң сөйгүсигә лайиқ қилған вә униңға ериштүргән нәрсә гөзәл әхлақ билән сәмимий ибадәттур. Қуръан кәрим Аллаһниң сөйгүсигә еришкән яхши бәндиләрниң сүпәтлирини уларниң ибадити вә әхлақи билән биллә баян қилған, мәсилән: Фурқан сүрисидә мундақ дейилгән: «вә ибадуррәһманилләзинә йәмшунә әләл арди һәвна вә изахә әтәбәһумулҗаһилунә қалу вәсәламән», йәни (мәрһәмәтлик Аллаһниң яхши көридиған бәндилири, зиминда өзлирини төвән тутуп тәмкинлик билән маңиду, наданлар уларға налайиқ сөз қилса, уларға «силәргә аманлиқ тиләймиз» дәйду вә өз йолини давам қилиду). Бу әхлақ. «вәлләзинә йәбийтунә лирәббиһим суҗҗәдән вә қиямән», йәни (улар кечиләрни пәрвәрдигариға сәҗдә қилиш вә узун-узун қиямда туруп намаз оқуш билән өткүзиду). Бу ибадәт. «вәлләзинә йәқулунә рәббәна әсриф әнна әзабә җәһәннәмә иннә әзабәһа канә ғәрамән, иннәһа саәт мустәқәррән вәмуқамән», йәни (улар: пәрвәрдигаримиз! Биздин җәһәннәм азавини жирақ қилғин, җәһәннәмниң азави һәқиқәтән сениң дүшмәнлириңдин айрилмайду; җәһәннәм һәқиқәтән яман қараргаһтур, яман җайдур). Бу ибадәт. «вәлләзинә иза әнфәқу ләм юсрифу вәләм яқтуру вә канә бәйнә заликә қәвәмән», йәни (улар хираҗәт қилғанда Исрапчилиқму қилмайду, бехилликму қилмайду, оттураһал хираҗәт қилиду). Мана бу әхлақ. (*«Фурқан» сүриси 63-67-айәтләр*).

660. Соал: қиямәттә қуруқ қол қалидиғанлар кимләр?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам бир күни саһабилиридин: «кимниң қуруқ қол қалғучи екәнлигини биләмсиләр» дәп сориғанда, саһабилар: «һечқандақ мал-мүлки болмиған кишини қуруқ қол қалғучи киши дәймиз» дәйду, бу вақитта пәйғәмбәр әләйһиссалам: «қиямәт күни бирәв намаз, закат вә роза билән келиду, амма у бирини тиллиған, биригә төһмәт чаплиған, бириниң мелини йәвалған, бириниң қениниң төккән, бирини урған болуп, шу сәвәптин униң

яхшилиқлири шуларға елип берилиду, андин у дозаққа ташлиниду. Мана бу, мениң үммүтимниң қуруқ қол қалғучисидур» дегән [имам Муслим ривайити]. һәдистә көргинимиздәк, ибадәтниң қобул болмаслиғиниң вә ахирәттә әсқатмаслиғиниң бирдинбир сәвәви яман әхлақлардур.

661. Соал: иш-һәрикәтниң гөзәл болуши үчүн немә қилиш керәк?

Жавап: иш-һәрикәтниң гөзәл болуши үчүн нәпсини паклаш вә роһни йүксәлдүрүш арқилиқ ишни ички дуниясини ислаһ қилиштин башлаш керәк. Чүнки инсанниң ички дуниясиси түзәлмәстин, ташқи һәрикитиниң түзәлгәнлиги ишқа яримайду, мундақ инсан ясалмилиқтин хали болалмиғанлиқтин, исламий гөзәл әхлақни һасил қилалмайду.Инсан роһий дуниясини гөзәл әдәп-әхлақ билән зенәтлигәндила жәмийәттә иш-һәрикити гөзәл, сөз-ипадиси гөзәл, муһити гөзәл болалайду; иппәт-һаялиқ, гөзәл ғайилик, қайтмас ирадилик, чидам-ғәрәтлик, кәмтәр, ишчан, әпучан, мулайим, еғир-бесиқ, роһий дунияси мукәммәл адәм болалайду. Әксичә, әдәп-әхлақ тәрбийисигә сәл қаралса яки ташқи көүрнүшкила әһмийәт берилсә, гөзәллик сәтликкә, яхшилиқ яманлиққа айлинип өзгириду. Әхлақсиз адәм яман иш, яман мүҗәз, яман илләтни адәткә айландуривалиду, мундақлар иш-һәрикити әски, сөзлири қопал, беһая, пәскәш, номуссиз, виждансиз, рәһимсиз, сахтипәз, вапасиз, ялғанчи, алдамчи, ачкөз, нәпсанийәтчи, мәнмәнчи, чеқимчи, бехил, жедәлхор... қатарлиқ яман қилиқларға адәтлинип қалиду, нәтижидә, аилиниң хатиржәмлиги, жәмийәтниң тәртиви бузулиду, шуңа дуниядики барчә динлар әң авал кишиләрни гөзәл әхлақ билән зенәтлинишкә чақирип кәлгән. Ислам динида болса, гөзәл әхлақ иманниң капалити вә ибадәтниң жәвһири санилиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бир һәдистә: «мусулман адәм гөзәл әхлақи билән кечиси ухлимай намаз оқуған вә күндүзи роза тутқанниң совавиға еришәләйду» дәп көрсәткән [ибни һиббан вә Һаким ривайити].

662. Соал: инсанларни жәннәткә әң көп киргүзидиған әмәл қайси?

Жавап: инсанларниң жәннәткә киришигә әң көп сәвәп болидиған әмәл гөзәл әхлақтур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: «инсанларни жәннәткә киргүзидиған ишларниң әң көпи тәқвалиқ билән яхши әхлақтур» дәп көрсәткән [имам Тирмизи вә ибни Мажә ривайити]. У гөзәл әхлаққа тәшәббус қилип: «мән әхлақи гөзәл болғанларниң жәннәттики әң жуқури мәртивилик қәсиргә киришигә капаләт қилалаймән» дәп көрсәткән [имам Әһмәд ривайити]. Тәқвалиқ гөзәл әхлақниң ипадисидур, һәдистә инсанларни жәннәткә әң көп киргүзидиған нәрсә ибадәт дейилгән әмәс, бәлки әхлақ дейилгән! Мәрһум устаз Ғәззали[14] «мусулманниң әхлақи» намлиқ әсәридә мундақ дәп язиду: «иман кишини пәсликтин сақлиғучи вә улуқлуққа қозғатқучи күчтур, өзлирини диндарлардин санайдиған бир қисим кишиләр бәзи ибадәтләрни орунлап қойғини билән тәләп қилинған әхлақий ибадәтләрни ада қилишқа сәл қарайду, буниң билән қилған ибадәтлиридин пайда алалмайду; бир адәм пәйғәмбәр әләйһиссаламниң йениға келип, униңға: «я рәсулулла! бир аял бар, у намаз оқуйду, роза тутиду вә сәдиқини көп бериду, лекин хошнисиға тили билән әзийәт беридикән» дегәндә пәйғәмбәр әләйһиссалам; «у дозаққа кириду» дегән; у адәм йәнә: «йәнә бир аял бар, намаз, розиси аз, сәдиқиниму аз беридикән, хошнисиға әзийәт қилмайдикән» дегәндә, пәйғәмбәр әләйһиссалам: «у жәннәткә кириду» дегән [имам Әһмәд ривайити]. Бу жавапта есил әхлақниң қиммитигә алаһидә етивар берилгән, йәнә бир һәдистә: «гөзәл әхлақ худди су қирони ериткәндәк хаталиқларни еритиду, начар әхлақ сиркә һәсәлни бузғандәк һәммини бузиду» дәп көрситилгән» [имам Бәйһәқий ривайити].

663. Соал: гөзәл әхлақ билән иманниң дәрижиси қандақ?

Жавап: гөзәл әхлақ иманни тәкаммуллуққа елип баридиған вә уни күчләндүридиған амилдур. Дәрижә жәһәттә әхлақ билән иман бир орунда туриду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам гөзәл әхлақниң әһмийитини баян қилип: «имани камил мөмүн әң әхлақлиқ кишидур» дәп көрсәткән [имам Бухарий ривайити]. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бир күни «Аллаһниң нами билән қәсәм қилимәнки, ундақ адәм мөмүн болалмайду» дегән сөзни үч қетим тәкрарлиған, бу вақитта саһабилардин бири униңдин «я рәсулулла! у қандақ адәм» дәп сориғанда, пәйғәмбәр әләйһиссалам: «хошниси униң аваричилиқлиридин хатиржәм болалмайдиған адәм» дәп жавап бәргән [имам Муслим, имам Әһмәд ривайити]. Қени ойлап көрүң! Балконға яйған кирниң сүйини астинқи қәвәттики хошнилириға яки йолға еқитип кишиләргә азар қилидиғанлар билән машинисини хошнисиниң

ишиги алдиға тохтитивелип уни беарам қилидиған яки хошнисиниң ишиги алдиға жунда яки әхләтләрни төкидиған, өйигә кирип-чиқиш җәриянида хошнилирини беарам қилидиғанлар өзлирини иманимиз камил дәп ейталамду? әхлақсизлиқниң палакити немә? Инсанниң вуҗудида рәзиллик чоңқурлишип, яманлиғи көпәйгәнсири худди адәм кийимидин айрилғандәкла дин-диянәттин айрилип қалиду, ихчамлап ейтқанда әхлақ һәр қандақ адәмниң дуния вә ахирәтлик ғәлибә яки мәғлубийитигә беваситә тәсир көрситидиған муһим амил.

664. Соал: әхлақ тәрбийисиниң әһмийити немә?

Җавап: адәм әхлақий тәрбийә арқилиқла һәқиқий адәм болуп йетилиду; әвлатларға елип берилған әхлақ тәрбийиси қәйәрдә яхши елип берилса, шу йәрдики адәмләрниң идеявий сапаси, мәдәнийәт сәвийиси, әхлақ сапаси, тән сапаси яхши болиду, әхлақий тәрбийә арқилиқ әвлатларға қандақ адәм болуш, қандақ ғайә турғузуш, дәвиргә мас қәдәмдә қандақ илгириләш, қандақ қиммәт яритиш, немини қилиш, немини қилмаслиқ, немини сөйүш, немиләрдин нәпрәтлиниш тоғрисида тәлим берилиду.

ШӘРИӘТ ӘҺКАМЛИРИНИҢ ӘХЛАҚ БИЛӘН МУНАСИВИТИ

665. Соал: шәриәт әһкамлириниң әхлақ билән қандақ мунасивити бар?

Җавап: шәриәт әһкамлириниң әхлақ билән болған мунасивити наһайити зич мунасивәт болуп, әхлақ принциплири билән шәриәт әһкамлириниң принциплири бир. Бәлки, шәриәтни бир җүрүш әхлақтин ибарәт бирла мавзуниң ичигә киргүзүшкә болиду, чүнки шәриәт әһкамлирини орунлашқа түрткә болидиған нәрсә әхлақтур.

666. Соал: етиқатниң әхлақ билән қандақ мунасивити бар?

Җавап: ислам етиқати һәқиқәттә илмий һәқиқәтләр болуп, униң Аллаһ тааланиң барлиғиға, бирлигигә, сүпәтлиригә, пәйғәмбәрләргә, самавий (Аллаһ чүшүргән) китапларға, ғайипләргә мунасивәтлик тәрәплири бардур. Илмий һәқиқәтләргә баш егиш әхлақий пәзиләт болуп, бу илмий һәқиқәтләрни қобул қилишқа түрткә болған нәрсә йәнила әхлақтур. Чүнки һәқиқәтни етирап қилиш гөзәл әхлақ болса, илмий һәқиқәтләрни инкар қилиш вә униңдин үз өрүш рәзил әхлақтур, униңға түрткә болған нәрсиму нәпсий хаһишниң тәсири астида келип һәқиқәтни рәт қилиш вә уни яман көрүштур. Һәқиқәтни сөйүш вә уни өзиниң зийиниға болған тәғдирдиму қобул қилиштин ибарәт гөзәл әхлақ билән тәрбийиләнгән адәмниң бу гөзәл әхлақи уни һәқиқәткә баш егиш вә уни қобул қилиш, һәқ егисини етирап қилишқа елип бариду. Амма бу гөзәл әхлақтин мәһрум болуп, өзиниң нәпсий хаһишини әқлигә һаким қиливалғанлар һәқиқәтни қобул қилмайду, һәқ егисини етирап қилмайду. Буниңдини мәлумки, дунияда Нурғун кишиләр арисида кәң тарқалған батил етиқатлар әхлақий булғинишлардин келип чиққан хурапатлар болуп, булғанмиған сап әхлақниң түрткиси бундақ батил етиқатларни әлвәттә рәт қилиду.

667. Соал: ибадәтниң әхлақ билән қандақ мунасивити бар?

Җавап: ислам шәриитидики ибадәт пәқәт Аллаһ тааланиң өзигила қилинидиған, униң буйруғанлирини орунлап, чәклигәнлиридин йениш билән униңға итаәт қилишни тәқәзза қилидиған, униң ата қилған сансиз немәтлиригә шүкри қилип, униңға бойсунушни, униңға йеқинлиқ қилишни вә уни чин дилдин сөйүшни тәләп қилидиған улуқвар итаәтчанлиқниң ипадисидур. Итаәт қилиши зөрүр болған биригә итаәт қилиш әхлақий борч болуп, униң түрткиси һәқиқәтни сөйүш һәқ егисиниң һәққини ада қилиштин ибарәт гөзәл әхлақтур, чүнки итаәт қилиниши зөрүр болған бириниң итаәт қилиниши униң тәбиий һәққидур. Һәқ егисиниң һәққини ада қилиш вә һәқиқәт өзиниң зитиға болған тәғдирдиму униң қобул қилиштин ибарәт гөзәл әхлақ билән тәрибийиләнгән адәмниң бу гөзәл әхлақи уни һәқ егисиниң һәққини ада қилишқа елип бариду. Нәтиҗидә Аллаһниң һәққи болған қулчилиқ борчини ада қилишқа түрткә болиду. Немәт бәргүчигә шүкүр қилишму гөзәл әхлақ болуп, униңға түрткә болған нәрсә яхшилиқ қилғанниң мукапатини бериш, немәт бәргүчигә миннәтдарлиқ билдүрүштин ибарәттур. Аллаһ таала немәт бәргәнлиги үчүн униңға шүкүр қилиш билән миннәтдарлиқ билдүрүшкә һәқлиқтур.

Гөзәл әхлақлиқ адәм Аллаһ тааланиң бу һәққини ада қилғандәк, инсанлар тәрипидин көргән яхшилиқларниму мукапатсиз қоймайду, мундақ қилиш вападарлиқтин санилиду; вападарлиқ болса гөзәл әхлақниң өзи.

668. Соал: пул-мал муамилисиниң әхлақ билән қандақ мунасивити бар?

Җавап: пул-мал муамилиси тоғрилиқ вә адаләт үстигә қурулған муамилә болуп, тоғрилиқ билән адаләтни сөйүш гөзәл әхлақ қатаридин санилиду; тоғрилиқ вә адаләтпәрвәрликтин ибарәт гөзәл әхлақ билән тәрбийиләнгән адәм пул-мал муамилиси вә қандақла бир муамилидә чоқум ислам принципи билән иш көриду. «дин-муамилидур» дегән сөзму шу сәвәптин ейтилған болуши керәк. Амма тоғрилиқ вә адаләтпәрвәрликтин ибарәт бу гөзәл әхлақтин несивиси болмиғанлар башқиларниң һәқ-һоқуқиға таҗавуз қилиш, һәқсизлиқ қилип башқиларға зулум қилиш қатарлиқ яманлиқларни қилиду, чүнки һәқсизлиқ билән зулум һәқиқәт өзиниң нәпсий хаһишиға зит кәлгән вақтида, уни яман көрүш вә униңдин үз өрүштин ибарәт әхлақий қиңғирлиқтин келип чиқидиған нәрсә.

669. Соал: аилә һаятидики әһкамлар билән әхлақниң қандақ мунасивити бар?

Җавап: аилә һаяти үчүн бәлгүләнгән исламий әһкамлар вә қаидә-принциплар әхлақ билән әмәлгә ашидиған болуп, әхлақ бу мунасивәтләрниң асаслиқ йөләнчүгидур, мәсилән: аилә низами, шәхсләрниң һәқ-һоқуқлири вә уларниң вәзипилирини мисал қилидиған болсақ, аилә әзалири оттурисида өз ара һәмкарлиқ, бир-бирини чүшиниш вә бир-биригә йол қоюш, бир-бирини кәчүрүш, аилсидики мәсъулийәтләрни һәр ким өзиниң иқтидари вә яритилиштики өзгичилгигә асасән адаләт билән бөлүшүш, өйлиниш, аҗришиш, аилиниң еһтияҗлирини қамдаш, мирасни һәққаний тәхсим қилиш қатарлиқ ишларниң һәммиси баштин ахир гөзәл әхлақ принциплириға әмәл қилиш биләнла тоғра йөнилишкә қарап йол алидиған ишлардур. Чүнки, дөләтниң қанун-принциплири өй ичигә яримайду, өй ичидә пәқәт Аллаһтин қорқуштин ибарәт әхлақий вә виҗданий принципларла ишқа ярайду, йемәк-ичмәк вә ислам көрсәтмилиригә мунасип һалда кийиниш ишлириму бу мавзуға қошулиду.

670. Соал: иҗтимаий мунасивәт билән әхлақниң қандақ мунасивити бар?

Җавап: иҗтимаий мунасивәтләр әхлақ билән зич мунасивәтлик болуп, һәр бир шәхсниң һаяттики диний вә дуниялиқ вәзиписини, аилә әзалириға, хошнилириға, жут-җамаитигә вә пүтүн мусулманларға қаритилған борчини вә вәзиписини чин көңлидин яхши ада қилиш иши кишидики һәқиқәтни сөйүш, башқиларға йол қоюш, кәчүрүш, умумниң мәнпәәти үчүн өз нәпсиниң тәләплиридин ваз кечиштин ибарәт гөзәл әхлақниң түрткиси билән әмәлгә ашиду.

671. Соал: әһдә-мисақ, келишим ишлириниң әхлақ билән қандақ мунасивити бар?

Җавап: әһдә-мисақ, келишим вә вәдилишиш ишлирини елип бериштин мәхсәт инсанларниң һәқ һоқуқини қоғдаш, һәқсизлиққә вә зулумға йол қоймаслиқтин ибарәттур. Мундақ муамилиләрни бирәвниң һәққигә таҗавуз қилмастин һәққаний һалда елип бериш пәқәт гөзәл әхлақ даирисидә иш көрүш биләнла әмәлгә ашиду. Чүнки гөзәл әхлақ кишини өз-өзидин һесап елиш, өзи етиқат қиливатқан динниң прниципплириға әмәл қилиш, һәқсизлиқләргә қарши туруш қатарлиқ пәзиләтләргә елип бариду.

672. Соал: исламий қаидә-йосунларниң әхлақ билән қандақ мунасивити бар?

Җавап: исламий қаидә-йосунлар инсанниң җүрүш-туруши вә иш паалийәтлиридә, шундақла башқилар билән болған мунасивәтлиридә ипадилинип туридиған бир хил тоғрилиқ, һәққанийлиқ вә адаләтпәрвәрликни гәвдә қилған роһий гөзәлликтур; униңда башқиларни һөрмәтләш, уларға яхши вә тоғра муамилә қилиш, уларни раһәтсиз қилидиған вә уларниң ғурурини зедиләйдиған һәр қандақ гәп-сөз вә һәрикәтләрдин жирақ туруш қатарлиқ есил пәзиләтләр муҗәссәм болған болиду. Бу қаидә-йосунлар пәқәт гөзәл әхлақтин несивә алған кишиләрдила өз ипадисини тапалайду, чүнки бу ишлар дөләтниң җаза қануни билән қорқутуп қилдурғили болидиған ишлар әмәс, бәлки бу ишларни инсанларниң ички дуниясидин чиққан вә униң иш-һәрикәтлирини өз контроллиғи астиға алидиған әхлақниң күчи биләнла қалдурғили болиду.

ИНСАНЛАР ЖӘМИЙИТИ ГӨЗӘЛ ӘХЛАҚЛАРҒА ҺЕМИШӘМ МУҺТАЖ

673. Соал: инсанлар жәмийити үчүн гөзәл әхлақниң әһмийити қанчилик?

Жавап: гөзәл әхлақ инсаний вә ижтимаий зөрүрийәт болуп, дунияда һечқандақ бир жәмийәт униңдин беһаҗәт болалмайду, әхлақ бузулған һаман кризислар баш көтиридиғанлиғида шәк йоқ. Шәк қобул қилмайдиған һәқиқәтләрдин бири шуки, инсанлар топлишип яшайдиған қандақла бир жәмийәт болмисун, униң әзалири гөзәл әхлаққа бағланмастин, уларниң өз ара бир-бирини чүшинип, бир-биригә йол қоюп вә бир-бири билән һәмкарлишип бәхитлик һалда һаят кәчүрүши вә риваҗ тепиши мүмкин әмәс. Мундақ қилмастинму риваҗ тапқан инсанлар жәмийити бар дәп пәрәз қилсақму, у пәқәт маддий мәнпәәтләр билән бағланған һәмкарлиқтур, бәс. Мундақ бир жәмийәт әзалирида маддий мәнпәәт бағлинишидин башқа улуқвар пәзиләтләр болмиғанда, уларниң ақивити чоқум кризисқа йүз тутиду; чүнки һәр қандақ бир жәмийәтниң саламәтлиги үчүн әң аддий тәләп әзалар оттурисидики ортақ ишәнч вә бу ишәнчни йәрдә қоймайдиған иминликтин ибарәт гөзәл әхлақтур. Растчилликтин ибарәт бу гөзәл әхлақ һөкүм сүрмигән бир жәмийәттә кишиләрдә һәқ-һоқуқларниң қоғдилишиға, илим-пән, маарип вә йеңилиқ хәвәрлириниң растлиғиға ишәш боламду? Ишәштин ибарәт гөзәл әхлақтин несивиси болмиған бир жәмийәт кишилиридә өз ара һәмкарлиқ, муқимлиқ, хатирҗәмликниң мисаллирини тапқили боламду? Арисида бирлик, инақлиқ, өз ара сөйгү-муһәббәт болмиған бир милләт қандақму парлақ келәчәк қуралисун?! өзиниң һәққини тәләп қилиш йолида дүшмәнлиригә вә залимларға қарши шиҗаәт, қорқмас ирадә болмиған бир милләт қандақму асарәттин қутулалисун?! өзинила ойлайдиған, нәпсий һәвәсини қандуруш үчүнла яшайдиған, қурван беришни яқтурмайдиған бир инсан қандақму инсаний камаләтләргә йетәлисун?! Тәҗрибиләр, тарихий вақиәликләр шуни испатлидики, һәр қандақ бир милләтниң мәнивий йүксилиштин болған несивиси уларниң әхлақ-пәзиләттики йүксилиш дәриҗисигә қарап болиду; қандақла бир милләтниң мәнивий тәрәптин жиқилиши уларниң әхлақий тәрәптин жиқилиши билән бир вақитта болиду.

НӘПСИ ВӘ РОҺ

НӘПСИ ВӘ УНИҢ ХУСУСИЙӘТЛИРИ

674. Соал: нәпси дегән немә?

Жавап: нәпси сөзи Қуръан кәримдә инсанниң ички қисмидики шәйъиләр үчүн қоллинилған болуп, у тәсири инсанниң жүрүш-турушлирида көрүнүп туридиған көплигән инсаний сүпәтләр вә хусусийәтләргә егидур. Нәпсиниң һәқиқий маһийити инсанларға ениқ мәлум болмисиму, амма нәпсиниң көплигән сүпәтлири инсанниң жүрүш-турушлирида өзини көрситип туриду.

675. Соал: нәпсиниң хусусийәтлири қайсилар?

Жавап: өзини раһәтләндүридиған вә истәклирини қандуридиған нәрсиләргә һәвәс қилиш, қизиқиш, тәләп қилиш, раһәт җапани һис қилиш, шатлиниш вә ғәмкин болуш, сөйүш вә нәпрәтлиниш, яқтуруш вә яман көрүш, тәсирлик сөзләрдин һиссийятқа келиш қатарлиқ виҗданий сүпәтләрниң һәммиси нәпсиниң хусусийәтлиридин һесаплиниду. Шуниңдәк, тоғра йолға һидайәт тепиш яки езиш, өзини паклаш яки булғаш хусусийәтлириму нәпсидә болуп, яхшилиқ вә яманлиқ мәнбәлири, яхши билән яманни пәриқләндүрүш иқтидари вә яхшилиқ-яманлиқтин халиғанлирини қилиш қабилийити нәпсидә бардур. Нәпси яхшилиқ яки яманлиқ ишләшкә қадир болуп, қилғанлирини билип қилиш хусусийитигә егидур. Шуңа нәпсиниң ирадисиниң сиртида болған ишлар униң хусусийәтлири яки сүпәтлиридин саналмайду; шу сәвәптин нәпси

қилғанлиридин өзи мәсъул болуп, яхши иш қилғанлириниң мукапатини, яман иш қилғанлириниң җазасини елишқа һәқлиқ болған.

676. Соал: нәпсиниң мәсъулийити қайси дәриҗидә болиду?

Җавап: мукапат билән җаза мәсъулийәтниң мевиси болуп, мәсъулийәт болмиған ишта мукапат яки җаза дегәнләр болмайду, шуңа нәпси яман қилған ишлири үчүн маламәткә, яхши қилған ишлири үчүн мәдһийигә лайиқ болиду. Нәпси қилған барлиқ ишлири үчүн мәсъул болған екән, униң яхши-яман барлиқ ишлири хатирилинип туриду, шуңа у қиямәт күнидә бу дунияда қилғанлириниң һәммисини хатирилинип йезилған һаләттә көриду. Адаләтниң принциплиридин бири җазалаштин авал һесап елиш болғинидәк, һесап елишниң қаидилириниң бири һесап бәргүчигә өзини мудапиә қилиш һәққини бериштур, шуңа қиямәт күнидики һесап мәйданида, һәр бир нәпси өзини мудапиә қилиш үчүн тиришиду. Қуръан кәримдики: «һәр адәм өзи билән болуп кетидиған, һәр адәм қилған әмәлиниң мукапати толуқ берилидиған, уларға зулум қилинмайдиған күнни әслигин дегән айәт буни ипадиләйду» (*«Нәһл» сүриси 111-айәт*). Һәр нәпси өзиниң яхшилиқ вә яманлиқтин ишлигәнлирини билип туруп ишлигәнлиги үчүн у өзидин һесап елинишинму билиду, шуңа қиямәт күнидә униңға: «намә-әмәлиңни оқуғин! бүгүн өзәңгә өзәң гува болушуң йетәрлик» дейилиду (*«Исра» сүриси 14-айәт*). Нәпсидә яхшилиқ вә яманлиқ мәнбәлири, яхшилиқ билән яманлиқни идрәк қилиш қабилийити вә буларниң қайсисини қилишқа йетәрлик түрткә болған екән, у яхши қилған ишлиридин хатирҗәмлик һис қилиш, яман қилған ишлири үчүн беарам болуп, өзигә маламәт қилиш хусусийити бардур. Чүнки нәпси қандақла бир яманлиқни ишләшкә йүзләнгинидә, өзиниң истәклирини, һәвәслирини вә шәһвәтлирини тезрәк қандуруш вә бу ләззәтләр билән вақитлиқ һөзүрлиниш түрткиси билән һәрикәткә өткән болиду. Нәпси қандақла бир яхшилиқни қилишқа йүзләнгинидә, өзидики иҗабий түрткиләр виҗданиниң авазиға қулақ селиш, Аллаһ тааланиң разилиғиға еришиш арқилиқ җәннәттә болуш қизиқарлиғи билән һәрикәткә өткән болиду. Виждан нәпсини һемишәм яхшилиққа чақирип туриду, амма униңға қулақ селиш яки уни рәт қилиш ишида ихтияр егисидур, шу сәвәптин өз қилмишлириға җавапкар болиду.

НӘПСИДӘ БОЛИДИҒАН ТҮРТКИЛӘР

677. Соал: нәпсидә болидиған түрткиләр қайсилар?

Җавап: Қуръан кәрим айәтлиригә асасланған чүшәнчиләрни тәһлил қилғанда, һәр қандақ бир нәпсидә үч хил түрткә болуп, буларниң һәр бири нәпсини өз тәрипигә тартишқа тиришиду. Амма нәпси бу үчиниң оттурисида таллаш ихтиярийға егидур, бу үч хил түрткиниң бири, алий һиммәт түрткиси, иккинчиси, төвәнлик түрткиси, үчинчиси оттураһаллиқ түрткиси.

678. Соал: нәпсиниң алий һиммәт түрткиси дегән немә?

Җавап: нәпсиниң алий һиммәт түрткиси – уни яхшилиққа чақирип туридиған, пәзиләтләрни һис қилидиған, қилған яман ишлири үчүн өзигә маламәт қилидиған, қилған яхши ишлири үчүн сөйүнидиған рәббаний тәрәпниң түрткисидур.

679. Соал: нәпсиниң төвән һиммәт түрткиси дегән немә?

Җавап: нәпсиниң төвән һиммәт түрткиси – уни яман ишларға чақирип туридиған, гунамәсийәтләрни чирайлиқ қилип көрситидиған өзини қайил қилидиған, һәқиқәттин шәклиниш, тоғра йолдин адишиш қатарлиқ азғунларға тәшәббус қилидиған шәйтаний тәрәпниң түрткисидур.

680. Соал: нәпсиниң оттура һаллиқ түрткиси дегән немә?

Җавап: нәпсиниң оттура һаллиқ түрткиси – униң иш-һәркәтлирини бәлгүләйдиған, яхшилиқ билән яманлиқниң күчлүк түрткилири оттурисида қалған оттура һаллиқ түрткисидур. Инсан нәпси рәббаний тәрәпниң чақириғиға қулақ селип, жуқури тәрәпкә өрлигинидә, у «арам алғучи нәпси» қатарлиқ орун елип, Аллаһ тааланиң пәзли-кәрәми билән өзиму мәмнун болған вә Аллаһ тааланиму рази қилған нәпсигә айлиниду. Қуръан кәримдики: «әй арам тапқучи нәпси! сән пәрвәрдигариңдин мәмнун, пәрвәр дигариң сәндин рази болған һалда, униң дәргаһиға қайтқин;

сән мениң (яхши бәндилирим) қатариға қошулғин, мениң җәннитимгә киргин» дегән айәт бу мәнани ипадиләйду («*Фәҗр» сүриси 27-30-айәтләр*). Әгәр у шәйтаний тәрәпниң вәсвәсилиригә, қизиқтурушлириға вә тәшәббуслириға әгишидиған болса, бу вақитта у «беарам нәпси» қатардин орун елип, Аллаһ тааланиң адалитиниң тәқәззаси бойичә надамәт чәккүчи вә өзигә маламәт қилғучи нәпси болуп қалиду-дә, «қиямәт күни һәр бир нәпсиниң қилған яхши ишлири, яман ишлири өзиниң алдида аян болиду (улар яман ишлирини көрмәсликни), өзи билән яман ишлириниң арисида (мәшриқ билән мәғрипниң арисидәк) узун мусапә болушини арзу қилиду». («*Ал имрам» сүриси, 30-айәт*)

НӘПСИНИҢ ТӘЛӘПЛИРИ

681. Соал: нәпсиниң тәләплириниң һәммиси сөкүлидиған дәриҗидиму?

Җавап: нәпсиниң тәләплириниң һәммиси сөкүлүдиған дәриҗидә әмәс, чүнки нәпсиниң йоллуқ тәләплири вә йолсиз тәләплириму бар; нәпсиниң йоллуқ тәләплири – өзини яки башқиларни зиян-зәхмәткә учратмиған асаста қаидә-йосун бойичә, өзиниң маддий вә мәнивий еһтияҗини қандуруштин ибарәттур. Нәпсиниң йолсиз тәләплири – өзини яки башқиларни зиян-зәхмәткә учритиш бәдилигә өзиниң маддий вә мәнивий һәвәслирини қаидә-йосунға ят бир шәкилдә қандуруштин ибарәттур.

РОҺ ВӘ УНИҢ ХУСУСИЙӘТЛИРИ

682. Соал: роһ дегән немә?

Җавап: роһниң маһийитини Аллаһ тааладин башқа һечким билмәйду, шуңа Аллаһ таала пәйғәмбәр әләйһиссаламға мундақ дегән: «улар сәндин роһниң маһийити һәққидә соришиду, «роһниң маһийитини пәрвәрдигарим билиду» дегин» («*Исра» сүриси 85-айәт*).

683. Соал: роһниң хусусийәтлири немә?

Җавап: роһниң хусусийәтлиридин бири вуҗутни һәрикәтләндүрүш болуп, һүҗәйриләрдин тәркип тапқан бу маддий вуҗутта роһниң болуши һүҗәйриләрни һәрикәтчан, өсидиған вә яшайдиған қилидиған қилиш ролини ойнайду. Чүнки роһ Аллаһ таала йәр йүзидики җанлиқларға тарқитиватқән энергия болуп, һүҗәйриләрниң һәрикәтлиниш, көпийиш вә бөлүнүш қатарлиқ паалийәтлирини әмәлгә ашуриду, һүҗәйрә өлгән һаман униңдики роһму түгишиду. Роһниң маһийитини билмисәкму, униң вәзиписини билгили болиду, роһниң өзини көргили вә қияс қилғили болмайдиған, пәқәт нәтиҗисинила көргили болидиған һава долқунлириға яки электр энергиясигә охшитишқа болиду; чүнки вуҗуттики һүҗәйриләрни һәрикәтләндүридиған нәрсә роһтур. Бизниң уйғур тилимиздиму бирәвниң бирдинла паалийәтчан болуп кәткәнлигини «роһлинип кәтти» дәймиз, вәз-нәсиһәт яки тәсирлик шеир яки сөзни аңлап яки китап оқуп тәсирләнгән кишини «роһий озуқ алди» дәймиз; бу ипадиләрниң һәммиси роһниң қозғатқуч күч екәнлигини чүшәндүриду. Қисқиси, роһ инсан вуҗудида моторға охшиса, нәпси рольға охшайду, нәпси вуҗутни униңдики роһ билән биллә я аманлиққа яки һалакәткә башлап меңиш ролини ойнайду. Шуңа Қуръан кәримдә нәпсини яманлиққа башлиғучи дәп сүпәтлигән: «нәпси дегән нәрсә һәқиқәтән яман ишларға көп буйруйду, пәрвәрдигарим рәһмәт қилип (сақлиған) адәм буниңдин мустәсна» («*Йүсүф» сүриси 53-айәт*).

НӘПСИНИ ПАКЛАШНИҢ ЧАРИЛИРИ

684. Соал: нәпсини паклаш дегәнниң мәнаси немә?

Җавап: нәпсини паклаш дегән, иштәй қилидиған вә һәвәс қилидиған барчә гуна-мәсийәтләр, һарам вә яман қилиқлардин уни жирақ тутуш, шәйтанниң уни кирлитишидин сақлап, уни өз

контроллиғида тутуш дегәнликтур. Инсан нәпси пакланғанда, униң пүтүн әмәллири вә жүрүштурушлири тоғрилиқ һәққанийлиққа қарап йол алған болиду. Қачанки, инсан нәпсидә паклиниш әмәлгә ашидикән, униңда гөзәл әхлақ вә пәзиләтләр бих урған болиду-дә, униң ички дунияси яхшилиқлар қайнимиға айлиниду. Инсанниң нәпси пакланған, тәбиити түзәлгән вақитта, униң ички вә ташқи әһвалиниң ислаһ қилинишида шәк йоқ.

ИЧИ ГӨЗӘЛ БОЛМИҒАНЛАРНИҢ ТАШҚИ ГӨЗӘЛЛИГИ ПАЙДИСИЗ

685.Соал: әхлақни ислаһ қилишни нәдин башлаш керәк?

Жавап: әхлақни ислаһ қилишни нәпсини паклаштин башлаш керәк, чүнки ислаһни инсанниң ташқи көрүнүшигила (заһир тәрипигила) қаратқанда бу мәхсәт әмәлгә ашмайду, у вақитта: «теши пар-пур, ичи бекар» нәрсә болуп қалған болиду. Чүнки мундақ қилиш түврүксиз өй салғанға охшайду, асасий мәккәм болмиған һәр қандақ бена жиқилишқа мәһкумдур. Униң үстигә инсанниң ташқи көрүнүши көп һалларда униң ички дунияси ипадиләп берәлмәйду, бәзи кишиләр ички дунияси харап болсиму, ташқи көрүнүшини пәдәзләп худди есил-пәзиләтлик кишиләрдәк қилип көрситәләйду. Шу сәвәптин ислам дини кишиләрниң ташқи көрүнүшидин көрә, униң ички дуниясини ислаһ қилишқа наһайити зор әһмийәт бәргән, чүнки инсанниң ички дунияси түзәлгәндила ташқи тәрипи түзүлиду. Шуңа өзиниң ички дунияси харап туруп, ясалмилиқ билән ташқи көрүнүшини наһайити яхши вә чирайлиқ көрситишкә урунғанлар мунапиқлар дәп атилиду; мундақларниң әхлақий көрүнүши тәбиий болмиған бир хил ясалмилиқтин ибарәт бир нәрсидур.

АЛЛАҺ ТААЛА ҚӘЛБГӘ ҚАРАЙДУ

686. Соал: «Аллаһ қәлбгә қарайду» дегәнниң мәнаси немә?

Жавап: Аллаһ тааланиң нәзәри алди билән қәлбкә чүшиду, шуңа Аллаһ тааланиң әмәлләрни күзитиши инсанниң нийити вә ички дуниясидин (ички әмәллиридин) башлайду. Чүнки, ташқи әмәлләр инсанниң ички дуниясини толуқ көрситип берәлмәйду, бәзи кишиләр көңлидин болмисиму ясалмилиқ билән өзини дурус көрситип кишиләрни қайил қилалайду, шуңа пәйғәмбәр әләйһиссалам: «Аллаһ силәрниң тәққи-турқуңларға вә шәклиңларға қаримайду, бәлки силәрниң қәлбиңларға қарайду» дегән [имам Муслим ривайити]. Шуңа Аллаһ тааланиң нәзәридә әмәлләрниң совап тәрәптин болидиған қиммити бу әмәлләрни қилғучиларниң нийәтлириниң қимметигә қарап бәлгүлиниду; бу һәктә пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «әмәлләрниң қобул болуши нийәтләргә бағлиқтур, һәрким өзи нийәт қилған нәрсисигә еришиду» [Бухарий вә Муслим ривайити]. Пәйғәмбәр әләйһиссалам тәқвалиқниң орни қәлбтә екәнлигини ипадиләп: «тәқвалиқ мана бу йәрдә» дегән сөзни үч қетим тәкрарлап өзиниң жүригигә ишарәт қилған» [имам Муслим ривайити].

687 Соал: бәзи кишиләрниң «дин қәлбимиздә» дегән даваси тоғриму?

Жавап: бу сөз бәзи кишиләрниң ислам динида буйрулған әмәл-ибадәтләрни ада қилиштин өзлирини қачуруш мәхсити билән ейтип кәлгән бемәна сөзидур; мәлумки, дин – әқидә, ибадәт, әхлақ вә муамилә қатарлиқларниң һәммисини өз ичигә алиду, әқидә мәсилилири қәлбтә болсиму, әмәл-ибадәтләр, муамилатлар вә башқа әмәлләр қәлб билән бәдәнниң бирдәк иштирак қилиши билән болиду. Буниңдин ениқки, дин – әқидә биләнла ада тапмайду, бәлки дин һаятниң һәммә тәрәплирини өз ичигә алиду. «дин қәлбимиздә» дегүчиләрниң бу даваси раст болидиған болса, қәлбтики динниң аламәтлири уларниң ташқи паалийәтлиридә көрүлгән вә уларниң турмушида әкс әткән болатти. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу һәктә мундақ дәйду: «билиңларки, тәндә бир парчә гөш болуп, у, түзәлсә тән пүтүнләй түзүлиду, әгәр у, бузулидикән бәдәнниң һәммиси бузулиду, билиңларки, у болсиму, қәлбтур» [имам Бухарий вә Муслим ривайити]. Бу һәдисниң мәнасигә көрә, қәлби түзүк болған кишиниң иш-һәрикәтлириму түзүк, қәлби бузуқ кишиниң ишлириму бузуқ болиду.

КИШИЛӘРНИ ГӨЗӘЛ ӘХЛАҚҚА ТӘШӘББУС ҚИЛИШНИҢ СИРИ

688. Соал: гөзәл әхлақ билән ибадәт иккисидин қайсисиниң пайдиси чоң?

Җавап: шубһисизки, гөзәл әхлақниң пайдиси вә дуния-ахирәттики мевилири көплигән ибадәтләрниң совавидин вә пайдисидин чоңдур, чүнки ибадәтләрни салаһийәтлик қилидиған нәрсә әхлақ. Начар әхлақлардин сақлиниш көплигән ашкарә гуна-мәсийәтләрдин сақлиништин муһимдур; чүнки гуна-мәсийәтләрниң зийини көп һалларда бу гунларни ишлигүчиләргила болиду, амма начар әхлақниң зийини шу шәхсниң өзигә, аилисигә вә умум хәлиққә қәдәр йетип бариду (Абдураһман Һәбәннәкә Мәйданийниң әсәридин). Гөзәл әхлақниң Аллаһ тааланиң нәзәридики қиммити зикир, истиғпар вә Нурғунлиған заһири ибадәтләрниң қиммитидин әлвәттә жуқуридур. Шу сәвәптин ислам мәнбәлиридә гөзәл әхлаққа күчлүк тәшәббус қилған айәт вә һәдисләрниң интайин көплигини көримиз. Пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам гөзәл әхлақта пүтүн инсанийәткә үлгә еди, униң гөзәл әхлақиниң әһмийити һәққидә ейтқанлири вә уни әмәлийитидә көрситип өткәнлири наһайити көп.

689. Соал: немә үчүн әң әвзәл иман әхлақ дейилгән?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам қандақ иман әң әвзәл иман болиду? дәп соралғинида: «гөзәл әхлақ» дәп җавап бәргән [имам Әһмәд ривайити], йәнә у: «имани әң камил мөмүн әң әхлақлиқ болғинидур» дегән [имам Тирмизи ривайити]. Пәйғәмбәр әләйһиссалам жуқуриқи һәдисләрдә, иманда камаләт дәриҗилиригә йүксилишни гөзәл әхлақ дәриҗилиридики йүксилишкә бағлиған, чүнки инсанниң ички дуниясидин чиққан һәқиқий иманниң түрткилири бирдур; чүнки, әхлақи әң яхши болған адәм иманида әң садиқ, нийитидә әң халис, Аллаһ таалаға вә инсанларға қаритилған муамилисидә әң тоғра вә әң мукәммәл болиду. Ибадәтни Аллаһ таала үчүн сәмимий қилиш гөзәл әхлақниң нәтиҗисидур, чүнки Аллаһ таалаға сәмимий ибадәт қилип, униң һәққини ада қилиш гөзәл әхлақтур, чүнки бәндиләр тәрипидин ибадәт қилиниш Аллаһ тааланиң ялғуз һәққидур. Кишиләргә тоғра вә яхши муамилә қилиш гөзәл әхлақниң нәтиҗисидур, чүнки башқиларниң маддий вә мәнивий һәқ-һоқуқлириға риайә қилиши гөзәл әхлақтур; жуқуриқиларни чүшәнгинимиздин кейин, «имани камил мөмүн әң әхлақлиқ киши» екәнлигини җәзимләштүримиз.

БИРӘВНИҢ ӘХЛАҚИНИ ӨЛЧӘЙДИҒАН МИЗАН УНИҢ АИЛИСИДУР

690. Соал: аилә немә үчүн әхлақ мизани дейилиду?

Җавап: бирәвниң әхлақиниң қанчилик дәриҗидә екәнлигини өлчәйдиған таразиларниң әң яхшиси аилә һаятидур, шуңа пәйғәмбәр әләйһиссаламниң: «силәрниң әң яхшилириңлар аилисидикиләргә әң яхши болғанлардур» дегән сөзи инсан әхлақини өлчәйдиған вә оттуриға чиқиридиған әң тоғра мизандур. Чүнки, бәзи инсанлар башқиларниң алдида өзини наһайити әхлақлиқ қилип көрситәләйду, болупму йеңидин тонушқан кишилиригә мәлум вақиткичилик өзини әхлақлиқ вә яхши қилип көрситәләйду. Амма һемишәм шундақ қилалиши, һәтта өмүр бойи шундақ ясалма әхлақ билән иш көрүши натайин. Инсанниң ички қияпитини һәқиқий рәвиштә еник көривелишиниң әң яхши йоли аилә һаятидур, аилидә адәттә әр күчлүк, аял аҗиз болиду; униң үстигә бәзидә аялдин әрни сәвирчанлиқтин чиқиридиған кәң қосақлиқтин жирақ қиливетидиған, растчиллиқ принципиға әмәл қилиштин тосуп қойидиған бәзи қилиқлар вә һәрикәтләр садир болуп туриду, чүнки турмушта кишиләр һәр күни бир хил өтмәйду. Мошу ишларниң һәммисидә өзиниң есил пәзилити вә гөзәл әхлақини бир хил сақлап қалалиған әр растинла әң әхлақлиқ әрдур.

691. Соал: қиямәт күни таразида әң еғир келидиған әмәл қайси?

Җавап: Пәйғәмбир әләйһиссалам бир һәдистә: «қиямәт күни мөмүн кишиниң мизанида гөзәл әхлақтин салмақрақ келидиған һеч нәрсә йоқ» дегән [имам Тирмизи ривайити]. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу һәдистә қиямәт күни мөмүн адәмниң әмәллири тартилидиған адаләт таразисида әң салмақ келидиған, әң пәзиләтлик әмәл гөзәл әхлақ екәнлигини кәскин елан қилиду. Бәзи

кишиләр бу һәдисни чүшиништә қийинчилиққа учриши мүмкин, улар: «әң әвзәл әмәл Аллаһ тааланиң барлиғи вә бирлигигә чин ишинип, әмәл-ибадәтләрни толуқ орунлап турса, қандақму қиямәт күни мөмүн адәмниң мизанида әң салмақ келидиған әмәл иман болмай, әхлақ болсун?» дәп һәйран қелиши мүмкин. Лекин бу һәйранлиқ иман билән ибадәтниң исламий гөзәл әхлақ принциплири бәлгүлигән зөрүрийәтләр қатаридин екәнлигини исламий әхлақ йетилмәстин, имам билән ибадәт йолини жарий қилдуралмайдиғанлиғини билгән һаман бу һәйранлиқ өзлигидин йоқулуп кетиду.

692. Соал: гөзәл әхлақниң совави ибадәттин чоңму?

Жавап: гөзәл әхлақниң совави нәпли ибадәтләрдин, һәтта бәзи улуқ ибадәтләрдинму чоң. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: «мөмүн адәм өзиниң гөзәл әхлақи сайисида кечиси намаз оқуп, күндүзи роза тутқанниң совавини тапиду» дегән [Әбудавуд ривайити]. Буниңдики сәвәп, Аллаһ тааланиң разилиғини издигән һалда, гөзәл әхлақ даирисидә иш көридиған кишиләр ижтимаий һаятидики көпинчә вақитларда гөзәл әхлақни тәқәзза қилидиған ишларға учрап туриду, уларниң шу вақитлардики һалити уларни давам қиливатқан ибадәтләр саһасиға елип кириду, чүнки шу пәйтләрдә аччиғини жиғип, интиқам елиш пәйлидин йенип, өзиниң гөзәл әхлақиниң тәқәззаси бойичә иш көрүш жәриянида тартқан жапалири һәқиқәтән кечиси ухлимай намаз оқуп, күндүзи роза тутқан абитниң ибадитигә тәңлишиду, гайида ешип чүшиду. Йәнә келип, бирәв кечичә ухлимай намаз оқуп, күндүзи роза тутуш арқилиқ ибадәткә мәккәм болғанлиғи катта соваплиқ әмәл болсиму, йәнила униң пайдиси шу кишиниң өзи биләнла чәклиниду, йәни униң ибадитидин башқиларға пайда йәтмәйду. Амма бирәвниң гөзәл әхлақи умум хәлиққә мәнпәәтлик болуп, Аллаһниң бәндилири у кишиниң гөзәл әхлақиниң пайдисини көриду, униң яхшилиғидин һәммә бирдәк бәһримән болиду; нәтижидә, бу адәмниң әхлақий әмәллири Аллаһ тааланиң нәзәридә катта ибадәтләрдин санилип, у адәм соваптин бәһримән болиду. Мана булар пәйғәмбәр әләйһиссалам: «мөмүн адәм өзиниң гөзәл әхлақи сайисида кечиси намаз оқуп, күндүзи роза тутқанниң совавини тапиду» дегәнлигиниң мәнасидур.

693. Соал: яхшилиқ вә яманлиқниң аламәтлири қайсилар?

Жавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам: «яхшилиқ – гөзәл әхлақтур, гуна сени беарам қилған вә башқиларниң көрүп қелиши яқтурулмиған иштур» дегән [имам Муслим ривайити]. Һәдистики «яхшилиқ» пүтүн яхшилиқ түрлирини өз ичигә алидиған ихчам сөз болуп, пәйғәмбәр әләйһиссалам уни «гөзәл әхлақ» дәп тәриплигән, буниңдин мәлумки, гөзәл әхлақ барлиқ яхшилиқ түрлириниң һәммсини өз ичигә алидиған бир исимдур. Амма, гунаниң беарам қилидиған вә башқиларниң көрүп қелиши яқтурулмайдиған болуши Аллаһ таала инсанға ата қилған вижданниң сәвәвидин болуп, инсандики бузулмиған виждан пәзиләтләрни һис қилғандәк, гуналарниму һис қилиду, пәзиләтлик яхши ишларни қилғинида раһәтлиниду, яман иш қилғинида оңайсизлиниду. Инсан гуна-мәсийәт ишлигинидә өзидә беарамлиқ һис қилған чеғида, әгәр бу ишни башқилар көрүп қалғинида, уларниңму шундақ һис қилидиғанлиғини билиду вә өзиниң сап тәбиитигә зит келдиған бу яман ишни қилғанлиғи сәвәплик башқиларниң уни әйипкә буйрушидин қорқиду, шуңа қилған яман ишини башқиларниң көрүп қелшини яқтурмайду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам сөзлигән бу өлчәм тәбиити сап, виждани ойғақ кишиләрниң нәзәридә интайин тоғра вә бәкму назук өлчәмдур.

694. Соал: үч чоң әхлақ қаидисини бәлгүлигән һәдис қайси?

Жавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам: «нәдила болмиғин тәқвалиқ қилғин, яманлиқтин кейин яхшилиқ қилғинки уни өчәрсун, инсанларни яратқан зат гөзәл әхлақлиқтур» дегән [имам Тирмизи ривайити].бу һәдис әмәл қилған кишини инсаний камаләтләргә йүксәлтидиған әң чоң әхлақий принципларни өз ичигә алған болуп, инсанниң өзи билән яратқучиси вә башқа инсанлар оттурисидики мунасивити һәққидә тәлимат бериду. Инсанниң Аллаһ таала билән болидиған мунасивитиниң әң беши униң ашкарә вә йошурун, кечә, күндүз, нәдила болмисун тәқвадарлиқ ичидә болушидур, чүнки Аллаһ таала бәндиниң ашкарә вә йошурун қилған барлиқ ишлирини, һәтта көңлигә кәлтүргәнлириниму билип туриду; адәм нәдила болмисун вә қандақла бир ишни қилмисун тәқвалиқни көз алдидин айримаслиғи керәк, әксичә, мечиттә тәқвадар, елим-

сетим ишлирида алдамчи, өйдә дин билән кари йоқ жүридиғанлар сахтипәзләр болуп, Аллаһ таала мундақларни яқтурмайду, бу биринчи қаидә. Иккинчи қаидә, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң: «яманлиқтин кейин яхшилиқ қилғинки уни өчәрсун» дегән сөзи болуп, буниңда өзини ислаһ қилиш, тоғра йолға қайтиш вә гуна-мәсийәт ишләш билән нәпсини басқандин кейин уни паклаш үчүн зөрүр болған илаһий көрсәтмә бар; инсан өзиниң инсаний ажизлиғи вә ирадисиниң мустәһкәм әмәслиги сәвәплик гуна-мәсийәтләргә чүшүп қалғандин кейин, бузулмиған вижданиниң авазиға қулақ селип, яхши ишларни қилиш арқлиқ бурунқи хаталиқлирини, яманлиқлирини йоққа чиқиралайду. Бу қаидә Аллаһ тааланиң: «шубһисизки, яхши ишлар арқилиқ яман ишлар жуюлиду, бу чүшәнгүчиләр үчүн вәз-нәсиһәттур» дегән сөзидин елинған (*«Һуд» сүриси 114-айәт*). Үчинчи қаидә, йәнә пәйғәмбәр әләйһиссаламниң: «инсанларни яратқан зат гөзәл әхлақлиқтур» дегән сөзи болуп, бу инсанларниң башқилар билән болған мунасивитидики әхлақ принципини бәлгүлигән чоң қаидә; инсанларниң яратқучиси әң гөзәл әхлақлиқ болғанлиғи инсанларниңму бир-биригә Аллаһ таала сизип бәргән гөзәл әхлақ даириси ичидә муамилә қилишни тәқәзза қилиду.

ӘХЛАҚНИ ӨЛЧӘЙДИҒАН УМУМИЙ ПРИНЦИПЛАР

695. Соал: гөзәл әхлақ билән начар әхлақни өлчәйдиған умумий принциплар қайси?

Жавап: гөзәл әхлақ билән начар әхлақни өлчәйдиған умумий принциплар төвәндики үчтур:

БИРИНЧИ ПРИНЦИП

Инсанни башқилардики билим-қабилийәт, әхлақ-пәзиләт, байлиқ, тәләй қатарлиқ бир артуқчилиқни – гәрчә өзиниң зийиниға болған тәғдирдиму етирап қилишқа өзлигидин иштәргән туғма яки үгинип йетилдүргән һәр қандақ бир түрткә гөзәл әхлақ принциплиридин бир пирниниптур. Бу принципниң әкси рәзил әхлақ түрлиридин санилиду, инсанни башқилардики билим-қабилийәт, әхлақ, пәзиләт, тәқвалиқ, тәләй қатарлиқ қандақла бир артуқчилиқни шәхсийәтчилик, көрәлмәслик, көңли тарлиқтин ибарәт нәпси хаһиш сәвәплик етирап қилмаслиққа иштәргән һәр қандақ бир түрткә начар әхлақ түрткилиридин биридур.

ИККИНЧИ ПРИНЦИП

Инсанни үстидики һәқ-һоқуқларни толуқ ада қилишқа яки өзиниң билими, пул-мели, жәмийәттики орни билән башқиларға мәнпәәт йәткүзүшкә өзлигидин иштәргән туғма яки үгинип йетилдүргән һәр қандақ бир түрткә гөзәл әхлақ принциплиридин бир принциптур. Бу принципниң әкси рәзил әхлақ түрткилиридин санилиду, инсанни башқиларниң һәқ-һоқуқиға таҗавуз қилишқа яки өзидин һечқандақ бир чиқим яки күч тәләп қилмайдиған ишлардиму башқиларға мәнпәәт йәткүзүштин яки ихтиярий вә бирәр мәнпәәт көзлимигән һалда, бирәвни зияндин қутулдуруп қоюштин ваз кечишкә иштәргән туғма яки үгинип йетилдүргән һәр қандақ бир түрткә әхлақ түрткилиридин бир түрткидур.

ҮЧИНЧИ ПРИНЦИП

Инсанни башқиларниң қоллиридикисигә көз қизартмастин, Аллаһ тааланиң тәхсиматиға қарши чиқмастин, өзигә берилгәнләргә қанаәтлинип, униңға разилиқ билдүрүшкә өзлигидин иштәргән туғма яки үгинип йетилдүргән һәр қандақ бир түрткә гөзәл әхлақ принциплиридин бир принциптур. Бу принципниң әкси рәзил әхлақ түрткилиридин санилиду, инсанни башқиларниң егә болғанлириға көз қизартиш, көрәлмәслик қилиш арқилиқ Аллаһ тааланиң тәхсиматиға қарши чиқишқа иштәргән туғма яки үгинип йетилдүргән һәр қандақ бир түрткә начар әхлақ түрткилиридин бир түрткидур [Абдураһман Һәбәннәкәниң ривайәтлиридин].

ХУЛУҚ БИЛӘН ӘДӘПНИҢ ПӘРҚИ

696. Соал: хулуқ билән әдәпниң пәрқи немә?

Жавап: Мисирлиқ алим вә мәшһур натиқ Әмир Халид хулуқ билән әдәпниң пәрқини мундақ чүшәндүргән: «хулуқ – инсанниң ички дуниясида мустәһкәм орун алған ички түзүлмә болуп, униңдин садир болидиған ишлар һечқандақ тәкәллуп яки тәйярлиқ тәләп қилмастин, һәтта ойлашқиму һаҗәт болмастин тәбиий һалда чиқиду, инсанниң ички дуниясида садир болған ишлардин әқил вә динниң тәливигә уйғун болуп яхши вә чирайлиқ саналғанлири гөзәл хулуқ (яки әхлақ), әксичә болғини яман хулуқ дәп атилиду». Амма ислам әхлақи – Қуръан кәрим билән сүннәтни мәнбә қилған ислам принциплириға уйғун кәлгән һәр қандақ яхши иш-паалийәт вә чирайлиқ гәп-сөздин ибарәттур. Пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам инсанийәткә әхлақ бабида әң көрүнәрлик есил үлгини яратқанлиғи үчүн Аллаһ таала уни: «сән һәқиқәтән әң бүйүк әхлаққа егисән» дәп махтиған («*Ясин» сүриси 4-айәт*). Әдәп – инсанни есил хисләтләр вә яхши әмәлләр билән безәп, уни гөзәлләштүридиған нәрсә болуп, инсанниң иш-һәрикитини тизгинләш арқилиқ, уни түрлүк хаталиқларға вә яманлиқларға чүшүп қелиштин қоғдаш ролиға егә. Хәлқимизму әл-җамаәтниң нәзәридә әйиплинишкә сәвәп болидиған нашаян ишларни қилиштин өзини сақлиған кишини «әдәплик адәм» дегәндәк, җамаәтниң нәпритини қозғап қойидиған ишларни қилған кишини «әдәпсиз адәм» дәйду. Хулуқ билән әдәпниң пәрқини төвәндикидәк шәрһиләш үмкин::

1) әдәп асасән тәлим-тәрбийә билән нәпсини яхши ишларға чениқтуруш билән һасил болидиған нәрсә. Амма хулуқ көпинчә инсанниң ички дуниясидин келидиған, тәрбийә билән өзгиридиған нәрсә.

2) тәлим-тәрбийәниң әдәпни йетиштүрүштики тәсири әхлақни йетиштүрүшкә нисбәтән күчлүк болиду.

3) әдәп қаритилған тәрәплири етивари билән һәр хил шәкилдә әмәлгә ашиду, амма есил хулуқ һәммила җайда вә һәр қандақ кишигә бир хил болушни тәқәзза қилиду, мәсилән: ата-аниға муамилә қилиштики әдәп, балиларға муамилә қилиштики әдәпкә охшимиғандәк, устазларға муамилә қилиштики әдәп савақдашларға муамилә қилиштики әдәпкә охшимайду. Чүнки, һәммисиниң айрим орни бар, амма гөзәл әхлақ һәммә кишигә вә һәммила җайда бир хил болуши тәләп қилиниду, мәсилән: ишни яхши қилиш, кәмтәр, растчил, вападар, меһри-шәпқәтлик, сехимәрт болуш қатарлиқ ишлар мәйли ата-аниға болсун, мәйли балиларға болсун, мәйли устазларға болсун, мәйли савақдашларға болсун, мәйли башқа һәр қандақ бир инсанға болсун, һемишәм бир хил болуши тәләп қилиниду.

4) әдәп көп һалларда инсанниң ички дуниясини ечип берәлмәйду, чүнки қандақла бир җәмийәттә яшиған адәм шу җәмийәттики кишиләрниң әйиплишигә учрап қелиштин қорққанлиқтин болсиму, шу җәмийәт хәлқиниң әдәп вә қаидилиридин чәтнәп кетишни халмайду-дә, чин көңлидин болмисиму әдәплик болиду. Амма хулуқ инсанниң ички дуниясидики мустәһкәм түзүлмә болғанлиқтин, униңдин садир болидиған ишлар көпинчә ихтиярсиз садир болиду, бу арқилиқ шу кишиниң ички дуниясини ечип бериду.

ТАШҚИ ҚИЯПӘТ ИЧКИ ГӨЗӘЛЛИКНИ ИПАДИЛӘП БЕРӘЛМӘЙДУ

697. Соал: адәмниң ташқи көрүнүши униң әхлақини ипадиләп берәләмду?

Жавап: адәмдики бәзи әхлақий көрүнүшләр көп һалларда, униң ички дуниясидики сабит (муқим) хулуқни ипадилимәйду, чүнки инсан қайсибир ғәрәз билән бәзи әхлақий қилиқларни худди шундақ қилиш униң тәбиий әхлақидәкла охшитип қилалайду. Бу гайида рия (көрсәтмичилик), гайида нифақ (мунапиқлиқ) түригә кириду, яки мундақ қилиқни бәзи кишиләр нәпсини яхши әхлақларға көндүрүш нийити билән қилишиму мүмкин. мәсилән: интайин бехил бир инсан бирәр ғәризини ишқа ашуруш үчүн өзини наһайити сехи қилип көрситәләйду, мал-дуниясини айимай

төкәләйду, амма у инсанниң тәбиий хулқи йәнила шу бехиллиғи билән давам қиливериду, чүнки униң әсли хулқи бехиллиқ әмәсму?! Мундақ адәм сехилиқни үгинип, униңға нәпсини бойсундуруп, сехилиққа адәтләнмигичә униң хулқидики бехиллиқ шу бойичә қеливериду. Мәсилән: бир жигит бир қизни қолға кәлтүрүш үчүн өзиниң ички сирини йошуруп, өзини һәр җәһәттә яхши көрситиши мүмкин, қизларму шундақ. Амма қизни рәсмий өзигә қаритип болғандин кейин яки тойдин кейин униң сахтилиғи бир-бирләп ечилишқа башлайду.

ҺЕКМӘТ, ГӨЗӘЛ ӘХЛАҚ ВӘ ӘҚИЛ

698. Соал: һекмәт билән гөзәл әхлақниң мунасивити немә?

Җавап: һекмәт – жүрүш-турушни сағлам әқил вә тоғра динниң тәқәззасиға қаритип тоғрилаш, башқуруш вә йетәкләш дегәнликтур. Һекмәт мундақ икки вәзипини өз ичигә алиду:

1) тоғрилиқтин чәтнәп кетиштин тосуш.

2) тоғрилиққа йетәкләш вә униңға иштириш.

Тосуш вә йетәкләшниң мәнбии сағлам әқил билән тоғра диндур; бу икки мәнбәниң өз вәзиписини толуқ җарий қилдуруши үчүн әқилниң нәпсий һәвәсләрниң тәсири астида қелиштин яки һәр қандақ бирәр нуқсандин сағлам болуши, алған диний тәлиматиниң, дини чүшәнчисиниң сағлам һәм тоғра болуши шәрттур. Әқил билән дин бу шәрткә тошқан вақитта һекмәтниң мәнбәси болалайду. Һекмәт инсанниң жүрүш-турушиниң һәммә тәрәплиридә тәләп қилиниду, мәйли әхлақий тәрәптин болсун, мәйли қаидә-йосун тәрәптин болсун, мәйли ибадәт тәрәптин болсун, мәйли өрпи-адәт җәһәттин болсун, мәйли нәпсиниң тәбиий тәрәплирини орунлаш тәрәптин болсун һәммисидә һекмәтлик иш көрүш тәләп қилиниду. Шуңа, әхлақ-пәзиләтләргә риайә қилиш, рәзил әхлақ вә яман қилиқлардин жирақ болуш һекмәтлик иш қилғанлиқтур. Буниңдин мәлумки, һекмәт һәммигә ортақ бир мавзу болуп, инсанниң жүрүш-турушидики орунлуқ, тоғра ишлар һекмәтниң бир парчисидур.

699. Соал: һекмәт билән әқилниң мунасивити немә?

Җавап: әқилни бәзиләр «муһит, һадисә вә вақиәликләр билән әң мунасип рәвиштә маслишиштур» дәп чүшәндүриду; адәттә һекмәт бир нәрсиниң һәқиқитини билиш үчүн сағлам әқилгә һаҗәт болиду. Амма көпинчә һалларда әқил тепилған йәрдә һекмәт тепилмайду, шуңа муһит, һадисә вә вақиәликләр билән әң мунасип рәвиштә маслишиш әқил вә һекмәт билән болғинидәк, бәзи һалларда һекмәт болмастин әқил биләнла болиду; Мәсилән: Аллаһниң диниға ишәнмәйдиған мунапиқларму мусулманлар яшайдиған муһит, һадисә вә вақиәликләр билән әң мунасип рәвиштә маслишип кетәләйду, лекин бундақ бир мунапиқлиқ әқилниң күчи билән әмәлгә ашқан болсиму, һекмәттин мәһрумдур.

Жуқуриқилардин мәлум болдики, әқил башқа нәрсә, һекмәт башқа нәрсә, лекин әқил бәзидә һекмәтниң йоллирини тонушниң васитиси яки маддиси болалайду; шуңа Қуръан кәрим вә һәдисләрдә наһайити көп махталған. Қуръан кәримдә Аллаһ тааланиң «һекмәтлик иш қилғучи» вә «һекмәт егиси» екәнлиги һәққидә 90 дин көпрәк айәт кәлгән, мундин башқа һекмәт Аллаһ тааланиң инсанларға тәлим бериштики рәббанийлиғиниң унвани сүпитидә баян қилинған. «Әйса рошән мөҗүзиләр билән келип ейтти: «силәргә мән һекмәт» елип кәлдим…» (*«Зухруф» сүриси 63-айәт*). «Аллаһ уммиләргә (йәни йезишни вә оқушни билмәйдиған әрәпләргә) уларниң ичидин уларға Қуръан айәтлирини оқуп беридиған, уларни (гуналардин) пак қилидиған, уларға китап (Қуръан) ни вә һекмәтни үгитидиған бир пәйғәмбәрни әвәтти» (*«Жумуә» сүриси 2-айәт*).

ӘХЛАҚНИҢ ПҮТҮН ҺАЯТ САҺАЛИРИГӘ УМУМИЙЛИҒИ

Әхлақ инсан һаятиниң һәммә саһалирида вә инсанниң ички вә ташқи дуниясида ипадилинип туриду, мәсилән: тәпәккүр әхлақи, етиқат әхлақи, қәлб әхлақи, нәпси әхлақи вә жүрүш-туруш әхлақи қатарлиқлар охшаш.

700. Соал: тәпәккур әхлақи дегән немә?

Жавап: пикир – тәпәккүрни өзигә вә инсанийәткә мәнпәәтлик болған илим-мәрипәт, пән-мәдәнийәт, тәҗрибә-савақ, келәчәк үмүди вә һәр қандақ иҗабий мавзуларға беғишлап, өчмәнлик, адавәт, дүшмәнлик, һәсрәт-надамәт, қайғу-пиған, ғәзәп, аччиқ қатарлиқларниң отлирини яндуридиған, һарам ишларға адәмниң шәһваний һәвәсини қозғайдиған һәр қандақ тәпәккүр вә хияллардин жирақ болуш тәпәккүр әхлақидин санилиду, буниң әксичә пикир-тәпәккүрдики әхлақсизлиқтур.

701. Соал: етиқат әхлақи дегән немә?

Жавап: сәп-сәтиләргә, илмий йол билән испатланмиған гуманларға, һавайи-һәвәсләргә, ислам етиқатиға ят еқимларға, тәқлитчиликкә қәлбтин орун бәрмәстин, қәлбни мустәһкәм етиқат билән толтуруш етиқат әхлақидин санилиду, буниң әкси етиқаттики әхлақсизлиқтур.

702. Соал: қәлбниң әхлақи дегән немә?

Жавап: һәқиқәтни вә яхшилиқни сөйүш, батилни, яманлиқни яман көрүш, шиҗаәт, өчмәнлик, дүшмәнлик вә көрәлмәслик қатарлиқ начар туйғуларни сақлимаслиқ вә башқилар қәлбниң әхлақидин санилиду, буниң әкси қәлбтики әхлақсизлиқтур.

703. Соал: нәпсиниң әхлақи дегән немә?

Жавап: иппәт, сәвирчанлиқ, һиммәт, алий тиләк, сехилиқ, кәң қосақлиқ, әпучанлиқ вә башқилар нәпсиниң әхлақидин болуп, буларниң әкси нәпсидики рәзилликтур.

704. Соал: жүрүш-туруш әхлақи дегән немә?

Жавап: һәр вақит вә һәр қандақ җайдики жүрүш-турушларда, иш-һәрикәтләрдә, гәп-сөздә вә барлиқ ишларда өзиниң ички қияпитини растчиллиқ билән ипадиләш жүрүш-туруштики гөзәл әхлақтин санилиду. Амма башқиларниң алдида өзиниң ички дуниясини йошуруп, ясалмилиқ қилиш жүрүш-туруштики рәзил әхлақтур.

ӘХЛАҚНИҢ ШӘХСИЙ ВӘ ИҖТИМАИЙ ТӘРӘПЛИРИ

705. Соал: әхлақ шәхс вә җәмийәт етивари билән немиләрни өз ичигә алиду?

Жавап: дин һаятлиқниң һәммә тәрәплирини өз ичигә алғандәк, әхлақму инсанниң шәхсий вә иҗтимаий һаятиниң һәммә тәрәплирини өз ичигә алиду, чүнки һәқиқий диянәт болған йәрдә чоқум әхлақму болиду, әхлақ билән дин бир-биридин қәтъий айрилалмайду.

706. Соал: инсанниң шәхсий һаятиға мунасивәтлик әхлақлар қайсилар?

Жавап: инсанниң шәхсий һаятиға мунасивәтлик әхлақлар – пайдиси яки зийини шу шәхсниң өзигила болидиған әхлақий тәрәплири болуп, улар: қанаәт, разимәнлик, интизамчанлиқ Һәр ишта қетирқиниш, чин ирадә, үмүтварлиқ, тиришчанлиқ, растчиллиқ вә башқилардур.

707. Соал: инсанниң иҗтимаий һаятиға мунасивәтлик әхлақлар қайсилар?

Жавап: инсанниң иҗтимаий һаятиға мунасивәтлик әхлақлар – пайдиси яки зийини умумға болидиған әхлақий тәрәплири болуп, улар: растчиллиқ, ишәшлик болуш, вападарлиқ, кәмтәрлик, башқилардин кәлгән әзийәтләр алдида сәвирчан болуш, ипәт-номуслуқ болуш, кәң қосақлиқ, әпучанлиқ, сехилик, шиҗаәт вә башқилардур.

708. Соал: иҗтимаий әхлақ принципиниң өлчими немә?

Жавап: иҗтимаий әхлақ принципиниң өлчимини бир җүмлә сөз билән чүшәндүргәндә, инсанниң башқилар тәрипидин қандақ муамилә көрүшни күтсә вә арзу қилса, башқиларғиму шундақ муамилә қилиши дегәнликтур; өзи яманлиқ қилип қойған яки билип-билмәй рәнҗитип қойған биридин өзини әпу қиливетишни күткән адәм башқиларниму әпу қилсун. Башқиларниң өзигә қарита ишәшлик болушини күткән адәмниң башқиларғиму ишәшлик болуши шәрт! Башқиларниң раст сөзлишини яқтурған адәм өзи растчил болсун, башқиларға һеч ялған сөзлимисун; башқиларниң иппәтлик болушини яқтурған адәм өзиму башқиларға қарита иппәтлик болуши лазим; хотун-қизлириниң, һәдә-сиңиллириниң ар-номусини муқәддәс билгән адәм башқиларниңму хотун-қизлириниң, һәдә-сиңиллириниң ар-номусини муқәддәс билиши

уларниң номусини аяқ-асти қилиштин, иппитигә дағ тәккүзүштин сақлиниши лазим. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «дозақтин жирақ қилинип, жәннәткә киргүзүлишни халиған адәм иман билән өлсун, бирәв башқиларниң униңға қандақ муамилә қилишини яқтурса, уларғиму шундақ қилсун» [имам Муслим ривайити].

ӘХЛАҚНИҢ МУНАСИВИТИ ЕТИВАРИ БИЛӘН ТҮРЛИНИШИ

709. Соал: әхлақ қаритилған тәрәплири етивари билән қанчигә бөлүниду?

Жавап: әхлақ қаритилған тәрәплири етивари билән төвәндики төрт түргә бөлүниду:

1) инсан билән Аллаһ таала оттурисидики мунасивәткә қаритилған әхлақ.

2) инсанниң башқилар билән болған мунасивитигә қаритилған әхлақ.

3) инсанниң өзигә қаритилған әхлақ.

4) инсанниң башқа жанлиқлар билән болған мунасивитигә қаритилған әхлақ.

710. Соал: инсан билән Аллаһ таала оттурисидики мунасивәткә қаритилған әхлақ қайси?

Жавап: инсан билән Аллаһ таала оттурисидики мунасивәткә қаритилған гөзәл әхлақ инсанға көплигән әхлақий мәҗбурийәтләрни жүкләйдиған әң шәрәплик вә толиму зөрүр болған әхлақтур, мәсилән: Аллаһ таалаға болған иманда растчил болуш, униң илаһлиғида, барлиқ сүпәтлиридә, барлиқ ишлирида мукәммәл екәнлигини көңүлдин етирап қилиш, униң немәтлиригә шүкүр қилиш, буйруғанлирини сәмимийлик билән орунлаш, чәклигәнлиридин қәтъий йениш, униңға барчә ихлас вә муһәббәтни беғишлаш, азавидин қорқуп, рәһмитини үмүт қилиш, уни һемишәм яд етиш вә башқилар.

711 Соал: бу түргә мунасивәтлик яман әхлақлар қайсилар?

Жавап: бу түргә мунасивәтлик яман әхлақлар: Аллаһ таалани инкар қилиш, униң немәтлиригә тузкорлуқ қилиш, буйруғанлирини қилмаслиқ, чәклигәнлиридин янмаслиқ, азавидин қорқмаслиқ, рәһмитидин үмүтсизлиниш, уни яд әтмәслик қатарлиқ куприлиқ вә гуна-мәсийәтләрдур.

712. Соал: инсанниң башқилар билән болған мунасивитигә қаритилған әхлақи қайси?

Жавап: инсанниң башқилар билән болған мунасивитигә қаритилған гөзәл әхлақи иҗтимаий мунасивәтләрдә тәләп қилинған болуп, улар: растчил, ишәшлик, иппәтлик, адаләтлик, кәчүрүмчан, мәрт-сехи, һәққаний болуш, вәзипини қетирқинип орунлаш, һәқ егисиниң һәққини, пәзиләт егисиниң пәзилитини етирап қилиш қатарлиқ мәнпәәтидин башқилар бәһримән болидиған гөзәл әхлақ түрлириниң һәммисидур.

713. Соал: бу түргә мунасивәтлик яман әхлақлар қайсилар?

Жавап: бу түргә мунасивәтлик яман әхлақлар: ялған сөз, хиянәт, чеқимчилиқ, һәқсизлиқ, дүшмәнлик, өчмәнлик, көрәлмәслик, бехиллиқ, яман муамилә, вәзипини иҗра қилмаслиқ, яхшилиқ бәдилигә тузкорлуқ қилиш, һәқ егисиниң һәққини, пәзиләт егисиниң пәзилитини инкар қилиш қатарлиқ зийини башқиларға йетип баридиған яман қилиқлардур.

714. Соал: инсанниң өзигә қаритилған әхлақ қайси?

Жавап: инсанниң өзигә қаритилған әхлақ өзиниң пайдиси үчүн һәр вақит риайә қилиш тәләп қилинған әхлақлар болуп, мусибәткә, бала-қазаға вә қайтурғили болмайдиған һәр қандақ қолдин беришләргә сәвир қилиш, тәртип-интизамлиқ болуш, дунияліқ вә ахирәтлик һәр қандақ бир ишни қетирқинип ихлас билән қилиш, әбәдий җасарәтлик болуш, тиришчанлиқ, аччиғиниң кәйнигә кирмәслик вә инсан өз-өзини яхши идарә қилишта керәклик болған һәр қандақ чариләр бу түрдики әхлақниң қатариға кириду.

715. Соал: бу түргә мунасивәтлик яман әхлақлар қайсилар?

Жавап: бу түргә мунасивәтлик яман әхлақлар: қайтурғили болмайдиған зиян-зәхмәтләр үчүн вайсап өзини беһөддә беарам қилиш, һорунлуқ, кәлсә-кәлмәс аччиқлиниш, интизамсизлиқ, үмүтсизлик, қорқунчақлиқ вә өзигә зиянлиқ болған һәр қандақ ишлардур.

716. Соал: инсанниң башқа җанлиқлар билән болған мунасивитигә қаритилған әхлақи қайсилар?

Җавап: инсанниң башқа җанлиқлар билән болған мунасивитигә қаритилған әхлақи һайванларға вә башқа җанлиқларға қаритилған әхлақи болуп, улар: һайванларға рәһим-шәпқәтлик болуш, һәққини толуқ ада қилиш, яхши муамилә қилиш, қийнимаслиқ, ач қоймаслиқ вә уларниң җениму худди инсанларниңкигә охшаш җан екәнлигини әстин чиқармиған һалда муамилә қилиш қатарлиқлардур; әксичә һайванларни қийнаш, ач қоюш, бир-бири билән соқуштуруш, оқ етиш мәшиқлиридә уларни қариға елиш, беһөддә өлтүрүш қатарлиқ яман әхлақ нәмунилиридур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бир һәдистә: «бир аял бир мөшүкни нан яки су бәрмәстин яки йәрдин бир нәрсә тепип йейиши үчүн қоюп бәрмәстин солап қоюп, униң өлүмигә сәвәп болғанлиғи түпәйли дозихи болуп кәткән» дейиш арқилиқ һайванларға шәпқәтсизлик қилишниң гунайиниң еғирлиғини баян қилған [имам Бухари вә Муслим ривайити].

ҺӨРИЙӘТ ВӘ УНИҢ ЧӘК-ЧЕГАРИСИ

717. Соал: инсанда чәксиз һөрийәт боламду?

Җавап: дунияда мәхлуқатларға нисбәтән чәксиз һөрийәт дәйдиған нәрсә мәжут әмәс; мундақ бир һөрийәт бар дәп гуман қилғанлар растинла ахмақлар болуп, уларниң бу гуманлири реаллиққа тамамән зит келиду, чүнки бирәвдә чәксиз һөрийәт болуши үчүн униң немини халиса һечқандақ бир чәклимисиз, тосалғусиз, халиған вақитта әмәлгә аШуралайдиған мутләқ қудрәткә егә болуши шәрт. Һалбуки, инсан мәйли падиша болсун, мәйли миллионер болуп кәтсун, өзи халиған ишлардин Нурғунлирини әмәлгә аШуралмайду, чәклимиләргә вә тосалғуларға учрайду, чүнки немә қилишни халиса шуни тосалғусиз вә чәклимисиз һалда, халиған вақитта әмәлгә ашуруш пәқәт бирла яратқучиниң қолидин келидиған иш. Әһвал шундақ екән, чәксиз һөрийәт вә мутләқ ихтияр пәқәт Аллаһ тааланиң қолида, чүнки Аллаһ таала яратқучи вә йоқ қилғучи, һаят бәргүчи вә өлтүргүчидур. Һәқиқәтән Аллаһ таала халиғинини қилалайду, чүнки каинат, униңдики барлиқ сәвәпләр вә мутләқ күч-қудрәт униң қолида. Инсан үчүн бу қудрәт нәдә болсун? инсанниң халиғанлирини әмәлгә ашуруш иши униң аҗизлиғи һәм мәлум чәклимә ичидә екәнлиги сәвәплик көп чағларда әмәлгә ашмай қалиду, мәсилән: бирәв өзиниң һәр ирадиси билән мусабиқиләрдә биринчи болуп чиқишини халайду, лекин әмәлиятта уни әмәлгә ашуралмиғинида өзиниң мутләқ һөрийәткә егә әмәслигини чүшиниду; егиз җайдин жиқилип чүшүп кетиватқан адәм шу пәйтләрдә өзини худи қушлардәк учуш қудрити болуп, өлүмдин сақ қелишини шунчә арзу қилиду, лекин униңда нәдә бундақ қудрәт болсун? Нурғун кишиләр чоң байлардәк болушни арман қилиду, лекин һәммси шундақ болаламду? Биздә қушлардәк учуш, ләһәңдәк су үзүш вә периштәләрдәк асманға өрләш һөрийити барму? Биздә кәлгән өлүмни тосуп қалидиған һөрийәт барму? Әгәр инсанда мутләқ һөрийәт болидиған болса, немә үчүн арман қилғанлириниң һәммисигә егә болалмайду? немә үчүн мәғлуп болиду?

ИНСАННИҢ ҚУДРИТИ ЧӘКЛИК

718. Соал: немә үчүн инсанларға чәксиз һөрийәт берилмигән?

Җавап: әгәр инсанларға немини халиса шуни қилалайдиған мутләқ ихтияр вә чәксиз һөрийәт берилгән болса, һәр инсан өзиниң яхши-яман барлиқ хаһишини әмәлгә ашуралиған болатти-дә, дунияниң интизами җиддий һалда бузулған, бәлки инсанийәт нәсли аллибурун йәр йүзидин түгәп кәткән болар еди.

ҺӘҚ-ҺОҚУҚЛАР

ШӘХСИЙ ҺӘҚ-ҺОҚУҚЛАР

719. Соал: инсанниң шәхсий һәқ-һоқуқлири қайсилар?

Җавап: инсанниң шәхсий һәқ-һоқуқлири – оқуп билим-мәрипәт елиш һоқуқи, өзигә йоллуқ һалда бәхит издәш һоқуқи, зиян-зәхмәттин сақлиниш һоқуқи, Аллаһ таала бәргән немәт вә рисқлардин пайдилиниш һоқуқи, һалал қилинған ләззәтләр билән һөзүрлиниш һоқуқи вә башқа Нурғунлиған һәқ-һоқуқлардур; буларниң һәммиси Аллаһ таала буйруған йоллуқ һәқ-һоқуқлардур. Амма инсанниң өзигә вә башқиларға зиян йәткүзүши униң һәқ-һоқуқлириниң җүмлисидин әмәс, мәсилән: инсанда өзиниң шәхсий һөрийити даваси билән өзини өлтүривелиш яки нәпси һәвәсиниң кәйнигә кирип зиянлиқ нәрсиләрни истимал қилиш билән өзини кесәл қилиши яки сәвир-тақитини, әқил күчини өзигә яки инсанийәткә пайдиси болмайдиған беһөддә нәрсиләр билән зайә қиливетиши өзиниң ихтиярий вә кишилик һөрийити ичидә болсиму, булар шу шәхсниң өзигә зиянлиқ болғанлиғи сәвәплик Аллаһ таала рази болмайдиған вә йол қоймиған һөрийәттур. Шуниңдәк, инсанниң өзиниң шәхсий һөрийити даваси билән башқиларниң һәқ-һоқуқлириға, ар-номусиға таҗавуз қилиш һәққи йоқ.

КОЛЛЕКТИВҚА МУНАСИВӘТЛИК ҺӘҚ-ҺОҚУҚЛАР

720. Соал: коллективқа мунасивәтлик һәқ-һоқуқлар қайсилар?

Җавап: коллективқа мунасивәтлик һәқ-һоқуқлар көп болуп, инсанниң өзиниң шәхсий һөрийити даваси билән башқиларниң һәқ-һоқуқлириға дәхли-тәруз қилмаслиғи, шәхсиниң җәмийәт әзалири билән биллә иҗтимаий һәмкарлиқни, адаләтни асас қилған һалда һәққаний елип бериши, өзиниң мәнпәәти үчүн умумниң һәққини қурван қилмаслиғи вә башқилардур. Инсанниң шәхсий һөрийәт даваси билән бирәвниң җениға замин болуш һәққи барму? өзиниң нәпсий һәвәсини қандуруш үчүн башқиларға зиян йәткүзүш яки биригә басқунчилиқ қилиш һәққи барму? Яки турмушини қамдаш үчүн өзиниң шәхсий һөрийити даваси билән башқиларниң һәққини тартивелиш яки оғрилаш һәққи барму? Демәк, инсанниң шәхсий һөрийити башқиларға зиян йәткүзмәслик чәклимиси ичидә болиду. Һәтта бирәв бирәр жуқумлуқ кесәлгә гириптар болған болса, униң инсанлар топланған җайларға бериш һөрийити чәклиниду; бу башқиларға кесәл жуқтуруп, уларға зиян йәткүзмәслик үчүндур.

АЛЛАҺ ТААЛАНИҢ ҺӘҚЛИРИ

721. Соал: Аллаһ тааланиң һәқлири қайсилар?

Җавап: Аллаһ тааланиң инсанлар үстидики һәқлири интайин көптур, буларниң әң алдинқиси униң йеганә илаһи екәнлиги етирап қилиниши, йәр йүзидә халис ибадәт қилиниши, улуқлиниши, сөйүлүши, яд қилиниши вә һәр ишта итаәт қилинишидур. Аллаһ тааланиң бу һәққини бәрмигәнләр Аллаһ таалаға асийлиқ қилған, өзлирини зиянға учратқан болиду. Һәр иккиси инсанниң шәхсий һөрийитидин әмәс, чүнки Аллаһ тааланиң һәққини бәрмәслик бир һәқсизлиқ, өзини ахирәтниң азавиға тутуш йәнә бир һәқсизлиқтур; инсанда өзини зиянға учритидиған ишни қилиш һәққи йоқ. Чүнки, инсан Аллаһ таалаға аит болуп, униңдики һәр нәрсә Аллаһ таала тәрипидин қоюлған амәттур.

ШӘЙТАН ВӘ УНИҢ ИНСАН ҺАЯТИДИКИ ТӘСИРИ

722. Соал: шәйтанниң инсанлар һаятидики тәсири қайси дәрижидә болиду?

Җавап: шәйтан инсанларниң көңлигә вәсвәсә селиш вә гуна, яман ишларни уларға чирайлиқ көрситиштин башқисини қилалмайду; шәйтанға әгәшкән инсан хаталиқларни, гуна-мәсийәтләрни вә барчә яманлиқларни өз ирадиси билән ишлигәнлиги үчүн, бу қилғанлиридин пәқәт өзила җавапкар болиду, шәйтанға булардин һеч нәрсини жүклийәлмәйду. Чүнки аздурған шәйтан болсиму, гунани қилған инсанниң өзидур.

723. Соал: шәйтан һәққидики һәқиқәтләр қайсилар?

Җавап: ислам мәнбәлиридә шәйтан һәққидә көплигән һәқиқәтләр бар, уларниң қисқичә баяни төвәндикичә:

БИРИНЧИ ҺӘҚИҚӘТ

Шәйтан инсанниң ирадисигә тәсир көрситәлмәйду, пәқәт шәйтанға әгишип, ихтиярийй һалда өзиниң тизгинини шәйтанниң қолиға тутқузуп қойғанлар буниңдин мустәсна. Аллаһ таала өз вақтида шәйтанларниң атиси Иблисқа хитап қилип мундақ дегән: «мениң бәндилиримгә (йәни уларни аздурушқа) сениң күчүң йәтмәйду, пәқәт гумраһлардин саңа әгәшкәнләргила (сениң күчүң) йетиду» («*Һиҗр» сүриси 42-айәт*). «шубһисизки, мениң (ихласмән) бәндилирим үстидин сән һөкүмранлиқ қилалмайсән, пәрвәрдигариң һәқиқәтән һамий болушқа йетәрликтур» («*Исра» сүриси 65-айәт*). Аллаһ таала Муһәммәд әләйһиссаламға мундақ дегән: «сән Қуръан оқумақчи болғиниңда, қоғланди шәйтанниң (вәсвәсисидин) Аллаһқа сеғинип пана тилигин, шүбһисизки, мөмүнләрниң пәрвәрдигариға дәп йөлинип, униңға тәвәккүл қилғучиларниң үстидин шәйтан һөкүмранлиқ қилалмайду; шәйтан пәқәт өзини дост тутидиғанлар вә өзиниң (иғва қилиши) билән мушрик болуп кәткәнләр үстидила һөкүмранлиқ қилиду» («*Нәһл» сүриси 98-100-айәтләр*). Жуқуриқи айәтләрдин мәлумки, Аллаһ таала шәйтанға инсанларниң көңлигә вәсвәсә селиш вә яман ишларни чирайлиқ қилип көрситиштин башқа қудрәт бәрмигән, Шәйтанларниң күчи пәқәт ихтиярий һалда тизгинини униң қолиға тутқузуп қойғанлар вә уни өзлири үчүн рәһбәр орнида тутқанларғиму йетиду. Шу сәвәптин шәйтан қиямәт күни бу дунияда өзигә әгәшкәнләргә бу һәқиқәтни елан қилиду вә җавапкәрликни үстигә алмайду; мону айәт бу һәқиқәткә ишарәт қилиду: «иш пүткәндә, шәйтан дәйдуки: «Аллаһ һәқиқәтән силәргә раст вәдини қилған еди. Мән силәргә (ялған вәдә қилған едим), (вәдәмгә) хилаплиқ қилдим, зади силәргә мениң (куприға, гунаға зорлиғидәк) һөкүмранлиғим болғини йоқ, мән силәрни пәқәт (гумраһлиққа) дәвәт қилдим, силәр (дәвитимни) қобул қилдиңлар, шуниң үчүн мени әйиплимәңлар, өзәңларни әйипләңлар, мән силәргә ярдәм берип силәрни қутқузалмаймән, силәрму маңа ярдәм берип мени қутқузалмайсиләр, мән силәрниң мени бурун Аллаһқа (ибадәткә) шерик қилғанлиғиңларни етирап қилмаймән» дәйду» («*Ибраһим» сүриси 22-айәт*).

ИККИНЧИ ҺӘҚИҚӘТ

Шәйтанниң инсан һаятидики вәзиписи пәқәт инсанларниң көңлигә вәсвәсә селиштин ибарәттур, буниңдин көпрәгигә шәйтанниң күчи йәтмәйду. Инсан шәйтанниң уни яман ишларни қилишқа вәсвәсә қилғанлиғини әлвәттә һис қилиду, лекин инсан өз-өзини бир банилар билән қандуриду-дә, шәйтан қизиқтурған гунаға йүзлиниду. Аллаһ таала Қуръан кәримдә мундақ дегән: «инсанларниң пәрвәрдигари, инсанларниң падишаси, инсанларниң илаһи (Аллаһ) қа сеғинип, кишиләрниң диллирида вәсвәсә қилғучи җинлардин вә инсанлардин болған йошурун шәйтанниң вәсвәсисиниң шәрридин пана тиләймән дегин» («*Нас» сүриси*). «Тоғра йол еniқ болғандин кейин арқисиға қайтивалғанлар (йәни имандин куприға қайтқанлар)ға (уларниң бу

ишини) шәйтан чирайлиқ көрсәтти, (шәйтан арзу вә әҗәлниң узунлиғи билән) уларниң көңлини тиндурди» («*Муһәммәд» сүриси 25-айәт*). Шәйтан инсанларни аздуруш үчүн қанчилик көп тәдбир қоллансиму бәрибир униң тәдбири аҗиздур. «шәйтанниң тәдбири һәқиқәтән аҗиздур». («*Ниса» сүриси 76-айәт*).

ҮЧИНЧИ ҺӘҚИҚӘТ

Аллаһ таала яхшилиқ билән яманлиқниң түрткилири оттурисида тәңпуңлиқни сақлаш үчүн шәйтанни инсанларниң һаятиға бәлгүлигән» [[Абдураһман Һәбәннәкә ривайәт қилған].

ШӘЙТАННИҢ ВӘСВӘСИЛИРИДИН ҚУТУЛУШНИҢ ДИНИЙ ЧАРИСИ

724. Соал: шәйтанниң вәсвсилиридин қутулушниң диний чариси немә?

Җавап: Аллаһ таала бәндилиригә шәйтанниң вәсвәсилиридин қутулуш чарисини үгитип мундақ дегән: «әгәр шәйтан саңа вәсвәсә қилса (шәйтанниң вәсвсисидин) Аллаһқа сеғинип пана тилигин. Чүнки Аллаһ растинла мунаҗитиңни аңлиғучи вә әһвалиңни билип турғучидур. Тәқвадар кишиләр шәйтанниң вәсвәсисигә учриса, Аллаһниң буйруғанлирини вә тосқанлирини әскә алидудә һаман һәқиқәткә қайтиду. («*Әъраф» сүриси 200-201-айәтләр*).

ТӘВБӘ – ИСТИҒПАРҒА БУЙРУШНИҢ СИРИ

725. Соал: Тәвбә-истиғпарға буйрушниң сири немә?

Җавап: Тәвбә-истиғпар адәмни гуналардин паклап, хаталиқлардин жирақ қилип туридиған нәрсә; хаталиқни оңшап, гунани Тәвбә билән өчүрүп маңмиғанда бир гуна йәнә бир гунани, бир хаталиқ йәнә бир яки бир қанчә хаталиқларни туғдуруп меңивериду, ахири адәм өзини чиқмас тар кочиларға киргүзүп қойиду. Бу худди көйнәкниң биринчи түгмисини хата етиш билән униң пүтүн түгмилири хата етилип маңғиниға охшаш; көйнәкниң дәсләп әткән түгмисини қайтидин тоғра әткәндин кейинла, башқа түгмиләрму тоғра вә жайида етилип маңиду. Тарихларда қәйт қилинишичә, Османийлар хәлипилиги зәипләшкән ахирқи дәвирлиридә, Түркийиниң һәр қайси жайлирида дөләткә қарши исиянлар баш көтиришкә башлиған, дөләт бу исиянларни бастуруш үчүн түрмиләрдики җинайәтчиләрни чиқирип уларниң қолиға қурал тутқузуп, шуларниң қоли билән исиянни бастурған болсиму, кейинчә бу җинайәтчиләр исиян көтирип чиққанда дөләт уларни баштуруштин амалсиз қалған. Чүнки җинайәтчиниң қолиға қурал тутқузуш чоң хаталиқ еди, бу хаталиқ кейинму өзидинму чоң вә алдини алғили болмайдиған хаталиқларни пәйда қилған. Өз хаталиғини билгән һаман униңдин дәрһал қол үзгән, бир гунани ишлигән һаман униңға пушайман қилип Тәвбә қилған адәм қайта хаталиқ садир қилиш вә йеңи гуна ишләштин өзини жирақ туталайду. Демәк, Тәвбә-истиғпар адәмниң иш-һәрикәтлириниң тоғра вә мустәһкәм болуп давам қилишини капаләт қилидиған нәрсә, шуңа товвиниң әһмийити зор, пайдиси көптур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: «мән һәр күни Аллаһқа 70 қетимдин көпрәк Тәвбә-истиғпар ейтимән» дегән [имам Бухарий ривайити]; илгирки вә кейинки пүтүн гуналири, камчилиқлири вә хаталиқлири кәчүрүм қиливетилгән бир мәсум пәйғәмбәрниң күндә 70 қетимдин артуқ Аллаһ таалаға Тәвбә-истиғпар ейтишиниң сәвәви немә? Тәвбә дегәнни гуна қилғанларла қилмамду? Пәйғәмбәр әләйһиссалам йәнә: «һәр қандақ адәм балиси хаталашқучидур, хаталашқучиларниң әң яхшиси Тәвбә қилғучилардур» дегән [имам Тирмизи вә Әбудавуд ривайити]. Буниңдики сир немә? Чүнки, Тәвбә-истиғпар инсанниң тоғра йолдин езип кәтмәслиги үчүн униң қәдимини мустәһкәм қилип туридиған, хаталиқларниң вақтида жуюлуп, гуналарниң өчүрүлүп туруши арқилиқ уни мурәккәп хаталиқлар вә еғир гуналардин сақлап туридиған қалқандур.

726. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң Тәвбә-истиғпар ейтишиниң сәвәви немә?

Жавап: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң шунчилик көп Тәвбә-истиғпар ейтишиниң сәвәвигә кәлсәк, бу бир тәрәптин мусулманларға үлгә көрситиш арқилиқ уларни бу яхши ишқа адәтләндүрүш, йәнә бир тәрәптин уларниң та қиямәткичә тоғра йолда мустәһкәм болушини әмәлгә ашуруштин ибарәттур. Әнди, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң: «һәр қандақ адәм балиси хаталашқучидур хаталашқучиларниң әң яхшиси Тәвбә қилғучилардур» дегән һәдисигә кәлсәк, һәр қандақ адәм билип-билмәй чоқум хаталиқ өткүзиду вә гуна ишләп қойиду, һәтта һеч гуна қилмиған адәмниң өзини гунасиз һис қилип мәғрурлинишиң өзиму гуна ишлигәндин еғиррақ гунадур. Чүнки мәғрурлуқ Иблисни имандин чиқарған гунадур, демәк, гунасиз адәм йоқ, дунияда. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң: «әгәр силәр гуна қилмисаңлар, Аллаһ гуна ишләйдиған бир хәлиқни яритип, уларниң гуналирини мәғпирәт қилиду» дегәнлиги буни ипадиләйду [имам Муслим ривайити]. Һәдисниң мәнаси Аллаһ тааланиң гуна-мәсийәтләрни яқтуридиғанлиғини ипадилимәйду, бәлки бәндилириниң товвилирини қобул қилиш арқилиқ өзиниң «ғәфур» (кәчүргүчи) вә «ғәппар» (гунакарларни наһайити бәк кәчүргүчи) дегән улуқ сүпәтлириниң әсәрлирини изһар қилиш вә бәндилиригә болған меһриванлиғини ипадиләшни халайду. Аллаһ таала бәндилиригә хушхәвәр берип: «Аллаһниң рәһмитидин үмүтсизләнмәңлар, у пүтүн гуналарни мәғпирәт қилиду» («*Зумәр» сүриси 53-54-айәтләр*). жуқурики һәдисләр билән айәт биринчидин, Аллаһ тааланиң Тәвбә қилғучиларни яқтуридиғанлиғини ипадилисә, иккинчидин һечкимниң қилған товвиси бекарға кәтмәйдиғанлиғини вә товвиниң ахири мәғпирәт екәнлигини ипадиләйду.

ТӘБИИЙ ӘХЛАҚ ВӘ ЙЕТИЛДҮРҮЛГӘН ӘХЛАҚ

Әхлақ – тәбиий әхлақ вә йетилдүрүлгән әхлақ дәп иккигә бөлүниду.

727. Соал: тәбиий әхлақ дегән немә?

Жавап: тәбиий әхлақ – яритилиштин бери инсанда болуп кәлгән тәбиий (туғма) әхлақни көрситиду, мәсилән: бәзи кшиләрниң әхлақи тәбиий әхлақ болуп, бу әхлақ уларниң балилиқ чағлиридин ипадилинишкә башлайду; улар әхлақ қаидилиригә өзлигидин тәбиий һалда реайә қилидиған болиду, бу тәбиий әхлақниң ипадисидур. Йетилдүрүлгән әхлақ – яритилиш тәбиитидә болмисиму, кейинчә үгинип тәрбийә йоли билән йетилдүрүлгән әхлақни көрситиду, мәсилән: бәзи кишиләрниң әхлақи тәлим-тәрбийиниң яки ижтимаий муһитниң яки һаятлиқтин алған тәҗрибиләрниң түрткиси билән йетилдүрүлгән әхлақ болуп, бу үгинилгән яки йетилдүрүлгән әхлақ дәп атилиду. Лекин бирәвниң әхлақни йетилдүрүши үчүн униңда әхлақни қобул қилидиған тәбиий майиллиқ хаһиши болуши шәрттур. Бу худди қандақла бир маһарәтни егиләш үчүн униңға мунасип тәбиий майиллиқ тәләп қилинғиниға охшаштур; инсанда бирәр маһарәтни үгиниш үчүн шу маһарәткә нисбәтән тәбиий майиллиқ вә қабилийәт болса, уни чоқум үгинип кетәләйду, эксичә, адәмдә шу маһарәткә нисбәтән тәбиий майиллиқ болмиса, уни үгинәлмәйду. Шундақла, инсанниң әзалириму шундақ болуп, бирәр маһарәтни үгиниш қабилийити болған әза мәшиқ қилиш билән шу маһарәтни үгинип кетәләйду, мәсилән: һөснихәт йезишни, рәсим сизишни вә башқиму маһарәтләрни үгинишкә нисбәтән қабилийәтлик болғанлиғи үчүн қолни көндүрүш вә мәшиқ қилдуруш арқилиқ керәклик маһарәтләрни һасил қилғили болғанға, қулақта мәшиқ қилиш билән аңлаш маһаритини йетилдүрүш қабилийити болмиғанлиғи үчүн, қулиғи аңлимайдиған адәмниң аңлаш қабилийитини мәшиқ қилиш билән һасил қилалмиғиниға охшаш гөзәл әхлақни йетилдүрүш үчүн өзидә тәбиий тәйярлиқ, интилиш яки қабилийәт болмиған адәм үгиниш, тәлим елиш вә башқа чариләр биләнму өзидә гөзәл әхлақни йетилдүрүп кетәлмәйду.

ТӘБИИЙ ӘХЛАҚМУ БИР ХИЛ ӘМӘС

728. Соал: тәбиий әхлақ бир хил боламду?

Жавап: инсанларниң яритилиштики мүҗәз-хулуқтин болған несивиси бир хил болмиған; бу һечким инкар қилалмайдиған бир һәқиқәт. Инсанлар туғма қабилийәт җәһәттә бир-биридин пәриқлиқ болғинидәк, уларниң бәдән қурулушиму күчлүк-аҗизлиқ, егизлик-пакарлиқ, семизлик-оруқлуқ, сақлиқ-кесәллик, чирайлиқ-көрүмсизлик җәһәтләрдә пәриқлиқ яритилған болуп, уларниң әхлақи вә ғәйри әхлақий тәбиәтлириму бир хил болмиған, мәсилән: көриватимизки, бәзи инсанлардики тәбиий қорқунуч хислити башқилардикисидин пәриқлиқ болуп, бәзиләрдики тамагәрлик башқилардикисидин қаттиқ болған. Бәзи кишиләр тез аччиқлинидиған болса, йәнә бәзи кишиләр өзини тутувалидиған вә аччиғини мәлум қилмайдиған келиду; бу хил тәбиий пәриқләрни техи муһитниң тәсиригә учримиған кичик балилардиму көргили болиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «Аллаһ силәрниң араңларда рисқиңларни тәхсим қилғандәк әхлақиңларниму тәхсим қилған» [имам Әһмәд вә Тирмизи ривайәт қилған].

729. Соал: инсан тәбиитидики пәриқләр қайси дәриҗидә болған?

Жавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам инсан тәбиитидики пәриқләрни баян қилип мундақ дегән: «инсанлар худди алтун, күмүчкә охшаш мәдәнләрдур, уларниң җаһилийәттә яхши болғанлири үгәнсә исламдиму яхшилардур» [Бухарий вә Муслим ривайити]. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу һәдистә инсанларни алтун, күмүчкә охшаш мәдәнләргә охшатқан, бу интайин тоғра охшитиш болуп, мәдәнләрму жуқуриси алмаз, төвини көмүргә охшаш қиммәттә вә шәкил һәм хусусийәтләрдә бир-биридин пәриқлиқ болғинидәк, инсанларму яритилиш тәбиитидә, мүҗәз-хулқида вә башқа көплигән җәһәтләрдә худди мәдәнләргә охшаш пәриқлиқтур. Әнди һәдистики «җаһилийәттә яхши болғанлири үгәнсә исламдиму яхшилардур» дегән җүмлигә кәлсәк, бу җүмлә интайин муһим бир өлчәмни оттуриға қойған болуп, тәбиитидә яхшилиқ болғанларниң қандақла бир муһит вә қандақла бир җәмийәттә яшимисун, шу яхшилиқниң ипадисини көрситидиғанлиғи еди. Шуңа пәйғәмбәр әләйһиссалам җаһилийәт әһлидин әхлақи яхши кишиләрни таллап чиқип, шуларниң мусулман болушини вә шулар арқилиқ күчлинишини Аллаһ тааладин тиләтти, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң «әй Аллаһ! Өмәр ибни Хәттаб билән Әмир ибни Һишам (Әбуҗәһл) иккисиниң қайсиси саңа сөйүмлүк болса, шуни исламға һидайәт қилғин» дәп дуа қилғанлиғи вә Аллаһ тааланиң Өмәр ибни Хәттабни исламға һидайәт қилиши билән мусулманлар ибадәтлирини ашкарә қилалайдиған басқучқа өткәнлиги буниң мисалидур.

ИНСАНДИКИ ӘХЛАҚ ҮГИНИШ ҚАБИЛИЙИТИ

730. Соал: инсан өзидики әхлақни өзгәртәләмду?

Жавап: өзидә гөзәл әхлақларни йетилдүрүш үчүн тәбиий майиллиқ вә қабилийәт болған һәр қандақ әқиллиқ инсан әхлақини ислаһ қилиш йолида тиришчанлиқла көрситидикән, у чоқум гөзәл әхлақларни һасил қилалайду, мәсилән: тез аччиқлинидиған адәм аччиғи кәлгәндә өзини тутувалидиған еғир бесиқлиқни һасил қилиш үчүн бәл бағлап тиришчанлиқ көрсәтсә, тәрбийә йоли билән у чоқум еғир бесиқлиқни һасил қилалайду. Әң учиға чиққан шәхсийәтчи адәмму әгәр униңда сехилиққа адәтлиниш үчүн тәбиий қабилийәт вә тәбиий тәйярлиқ болуп, сехилиққа адәтлиниш үчүн чин ирадә тиклисә, тәрбийә йоли билән у чоқум сехилиққа адәтлиниду вә сехилиқтин ибарәт бу гөзәл әхлақни өзидә йетилдүрәләйду; мундақ бир шәхсийәтчи адәм бирдинла башқиларниң мәнпәәтини көзләп, өз мәнпәәтидин кечиш дәриҗисигә йетәлмисиму, у башқиларға өтәшкә тегишлик һәқ-һоқуқларни ада қилиши үчүн йетәрлик болған сехилиқни йетилдүрәләйду. Башқа әхлақий пәзиләтләрниң һәммиси буниңға охшаш болуп, өзидә тәбиий қабилийәт болуш шәрти билән һасил қилиш йолида тиришқан һәр қандақ адәм чоқум уни һасил қилалайду. Бу инсанниң қолидики иш, шуниң үчүн өзини тәрбийә билән ислаһ қилиш, өзидә гөзәл әхлақни йетилдүрүш ишиға әһмийәт бәрмигән инсан қиямәт күни Аллаһ тааланиң алдида

җавапкәрликкә тартилиду; чүнки, инсан һасил қилиш қолидин келидиған ишларниң һәммисидин җавапкәрдур. Әгәр инсан әхлақидики қиңғирлиқларни түзитиш үчүн тиришмастин, өзини вә әхлақини өз йолиға қоюватсә, қиямәт күни бу мәсъулийәтсизлиги сәвәплик җавапкәрликкә тартилиду [Абдураһман Һәбәннәкә Мәйданийниң ривайитидин].

ӘХЛАҚНИ ӨЗГӘРТИШНИҢ ҮНҮМЛҮК УСУЛИ ТӘРБИЙӘ

731. Соал: әхлақни өзгәртишниң әң үнүмлүк усули қайси?

Җавап: әхлақни ислаһ қилип, уни яхшилиқ тәрәпкә өзгәртишниң әң үнүмлүк чариси тәлим-тәрбийә екәнлигидә шәк йоқ, чүнки тәрбийә билән мәшиқ адәмләрнила әмәс, бәлки әң вәһший жиртқуч һайванларниму өй һайванлириға охшаш көндүрүш күчигә егә; мәсилән: цирк оюни көрситидиғанлар тәбиити вәһшийлик билән толған ширни көндүрүлгән һайванға өзгәртәләйду вә инсанларға чекилмайдиған һалға кәлтүрәләйду; инсанлар дельфин (Юнус белиғи) ни мәшиқ қилдуруш арқилиқ кичик балиларму униңдин қорқмастин биллә тамашә қилидиған һалға кәлтүрәләйду. Әгәр инсанларниң тәбиитидики мустәһкәм әхлақ өзгәрмәйдиған болса, Аллаһ тааланиң шәриәтни чүшәргәнлигиниң әһмийити болмиған болатти, вәз-нәсиһәт қилғанниң пайдиси болмиған болатти вә Аллаһ тааланиң «вәз-нәсиһәт қилғин, вәз-нәсиһәт мөмүнләргә пайдилиқ» дегән айити мәнасиз қалған болатти («*Зарият» сүриси 55-айәт*). Аллаһ тааланиң рәһмити вә адалитидин инсанни пәқәт өзи қилған ишлар үчүнла җавапкәрликкә тартиду, өзидики өзгәртәлмәйдиған ишлардин инсанни мәсъул тутмайду, мәсилән: Аллаһ таала пакар адәмни униң пакарлиғи, егиз бойлуқ адәмни униң егизлиги сәвәплик җавапкәрликкә тартмиғиниға охшаш. Шуңа инсанниң җавапкәрлиги өзини вә әхлақини яхшилиқ яки яманлиқ тәрәпкә өзгәртиш қолидин келидиған ишлар даирисидила болиду (Әмир Халидни шу мавзудики мақалисидин).

Әһвал шундақ екән, Аллаһ таала инсанниң өзини вә әхлақини яхшилиқ тәрәпкә өзгәртиш йолида тартқан мәшәқәтлиригә совап бәргәндәк, өзини вә әхлақини яманлиқ патқақлириға иштәргән кишини җазалайду. Бу һәқтики ислам принципи мундақ: «нәпсини пак қилған адәм мәхситигә йетиду, уни гунаға патурған адәм зиян тартиду» («*Шәмс» сүриси 10-айәт*). «һәр қандақ бир қовум өзини өзгәртмигичә Аллаһ уларниң әһвалини өзгәртмәйду» («*Рәид» сүриси 11-айәт*).

ГӨЗӘЛ ӘХЛАҚЛАРНИ ЙЕТИЛДҮРҮШНИҢ ЧАРИЛИРИ

732. Соал: гөзәл әхлақларни йетилдүрүшниң чарилири қайсилар?

Җавап: гөзәл әхлақни йетилдүрүшниң әң алдинқи вә үнүмлүк чариси тәрбийә екәнлигидә шәк йоқ, шуңа ислам дини әхлақ тәрбийисигә алаһидә зор әһмийәт бәргән болуп, әхлақ тәрбийиси иман тәрбийиси билән бир орунда туриду; шу сәвәптин пәйғәмбәр әләйһиссаламниң пәйғәмбәрлик һаятиниң көпрәгини иман билән әхлақни турғузуш йолиға атиғанлиғиму әҗәплинәрлик әмәс. Инсан тәбиити бир хил болмиғанлиқтин, уларниң биригә мунасип кәлгән тәрбийә чариси йәнә биригә мунасип кәлмәйду, шуниң үчүн ислам тәрбийиси пүтүн инсанларниң тәбиитигә мунасип келидиған тәрбийә воситилириниң һәммисини қолланған. Кишиләрниң өзлиридә ислам әхлақини йетилдүрүши үчүн ислам дининиң уларға тәғдим қилған тәрбийә чарилири: әмәлий мәшиқ, яхши муһит, яхши үлгә, мусулман җәмийитиниң иҗтимаий бесими қатарлиқлардур.

733. Соал: әмәлий мәшиқ арқилиқ әхлақини йетилдүрүш қандақ болиду?

Җавап: нәпсини иштәй қилған вә һәвәс қилған ишлиридин мәһрум қелиш вә уни шундақ қийинчилиқларға чениқтуруш гөзәл әхлақларни йетилдүрүш вә есил пәзиләтләргә адәтлинишниң чарилиридин биридур. Бундақ мәшиқләр дәсләптә инсанға еғир туюлсиму, кейинчә уни қийин көрмәйдиған болуп кетиду; бу худди җисманий җәһәттин чениқиш арқилиқ бәдәнни күчләндүргәнгә охшаш иш. Инсанда әхлақий пәзиләтләрни қобул қилишқа иқтидар вә қабилийәт болғанлиғи үчүн тәрбийә дәйдиған нәрсә мәвҗут. Әгәр инсанниң әхлақи қәтъий өзгәрмәйдиған вә ислаһ қилинмайдиған болса еди, инсан һаятида тәрбийиниң әһмийити болмиған болатти. Амма

илаһий тәлиматлар билән реаллиқтики тәжрибиләрни асас қилған тәрбийә методлири инсан тәбиитидә тәрбийини қобул қилиш иқтидари барлиғини испатлап кәлмәктә; тәрбийичиләр, устазлар вә муәллимләр бу методқа асасланған һалда, йеңи әвлатларни тәрбийиләш ишлирини елип бармақта. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «илим үгиниш, сәвирчанлиққа адәтлиниш билән болиду», йәнә бир һәдистә: «иппәтлик болушни халиған кишини Аллаһ иппәтлик қилиду, кишиләрдин беһаҗәт болушни халиған кишини Аллаһ беһаҗәт қилиду, сәвирчанлиқни мәшиқ қилған кишини сәвирчан қилиду» дегән [Бухарий вә Муслим ривайити]. Нәпсини жиғиш, униң һәвәслирини рәт қилиш вә көңли халимисиму өзини яхши ишқа вә есил пәзиләткә зорлаштин ибарәт җапалиқ мәшиқ билән гөзәл әхлақларни йетилдүрүш әлвәттә мүмкиндур, мәсилән: тез аччиқлинидиған адәм өзидә еғир бесиқлиқтин ибарәт гөзәл әхлақни йетилдүрүш йолида дәсләптә қийинчилик тартсиму, әмәлий мәшиқни давамлаштуруш арқилиқ ахири еғир бесиқлиқни һасил қилалайду, башқа бир әхлақ түрлириму шуниңға охшайду.

734. Соал: пәзиләтлик җәмийәт дегән қандақ җәмийәт?

Җавап: пәзиләтлик җәмийәт – инсаний хисләтләрни, исламий гөзәл әхлақ вә алий пәзиләтләрни өзлиригә муҗәссәм қилған, яхши қилиқ вә яхши адәтләрни яқтуридиған, яман адәт вә яман қилиқларни, шундақла начар әхлақларни яман көридиған инсанлар топидин тәркип тапқан җамаәтчиликтур. Пәзиләтлик җәмийәт Қуръан кәримдики: «силәр инсанлар мәнпәәти үчүн оттуриға чиқирилған яхшилиққа буйруп, яманлиқтин тосидиған Аллаһқа иман ейтидиған әң яхши үммәтсиләр» дегән айәттә махталған инсанлар яшайдиған җәмийәттур (*«Ал имран» сүриси 110-айәт*).

735. Соал: яхши муһит вә пәзиләтлик җәмийәттә яшаш билән әхлақни йетилдүрүш қандақ болиду?

Җавап: яхши муһит вә пәзиләтлик җәмийәткә чөкүп шу җәмийәт инсанлири билән биллә яшаш арқилиқ шу җәмийәт әзалириниң әхлақ-пәзиләтлирини, яхши адәтлирини үгинип йетилдүргили болиду; чүнки инсан өзи яшиған җәмийитиниң вә шу җәмийәттики инсанларниң тәсири астида қалғанлиқтин, уларниң адәтлирини вә әхлақини ихтиярийй вә ихтиярсиз һалда қобул қилиду, шу җәмийәт кишилири яқтурғанни яқтуридиған, улар яман көргәнни яман көридиған болуп қалиду, шундақ қилип шу җәмийәт кишилиридики әхлақ-пәзиләтләрни өзигә өзләштүриду. Тилида растчиллиқ, адитидә вападарлиқ, муамилисидә адаләтпәрвәрлик ипадилинип туридиған үлгилик бир җәмийәттә яшиған адәм үчүн бу җәмийәт кишилириниң есил адәтлиригә хилаплиқ қилиш асанға тохтимайду; көңли халимисиму бу адатләргә өзини көндүрүшкә тиришиду, шундақ қилип бу җәмийәтниң әхлақини өзидә йетилдүриду, вақит узарғансири у шу җәмийәткә вәкиллик қилалайдиғанлар қатаридин болуп қалиду; мәсилән: бехил инсандин бири әхлақ-пәзиләтлик вә сахавәтлик бир җәмийәттә яшиса, вақитниң узириши билән шу җәмийәт кишилириниң сехилиғидин мәлум миқдарни өзигә өзләштүрәләйду, қорқунчақ бири қорқушни билмәйдиған бир җәмийәт кишилири билән яшаш арқилиқ өзидики қорқунчақлиқ нисбитини төвәнлитәләйду; әксичә, әхлақ-пәзиләттин несивиси болмиған җәмийәттә яшиғанларниң мутләқ көп қисми шу җәмийәтниң яман адәтлири вә начар әхлақлирини билип-билмәй қобул қилғанлиқтин гөзәл әхлақтин мәһрум қалиду.

736. Соал: яхши үлгә дегән немә?

Җавап: яхши үлгә – әхлақ-пәзиләт үчүн әң яхши мисал болалайдиған әмәлий үлгә демәктур; бундақ үлгә гаһ униңға әгишип маңғили болидиған һиссий үлгә болғинидәк, гаһ униң иш-излирини вә сүритини тарихлардин, қиссилардин оқуш арқилиқ зеһинләргә кәлтүргили болидиған мәнивий үлгә болиду; яхши үлгә шәхсийләр үчүн үлгилик шәхсләрдин, коллектив үчүн үлгилик җамаәт вә үлгилик җәмийәттин тәсират елиш арқилиқ һасил болиду.

737. Соал: яхши үлгиниң әхлақни йетилдүрүштики тәсириниң сири немә?

Җавап: яхши үлгиниң гөзәл әхлақ вә есил пәзиләтләрни йетилдүрүштә тәсириниң чоң болғанлиғиниң сири мундақ:

1) яхши үлгә һәр қандақ бир җәмийәттә әң жуқури вә әң алий мәртивини егиләйду, бундақ бир мәртивә адәттә умум хәлиқниң сөйгүсигә, тәғдирлишигә, һөрмәт-еһтирамиға вә қизиқишиға

сазавәр болиду; бу әһвал мундақ бир үлгә яритишқа түрткә болидиған гөзәл әхлақ вә есил пәзиләтләрдин несивиси болмиғанлар арисида үлгилик кишиләрни тәқлит қилиш роһини ойғитиду-дә, улар әхлақ-пәзиләттә үлгилик кишиләрни шәкли җәһәттә болсиму дорашқа вә уларға өзлирини охшитишқа тиришиду, бу әһвал мәлум муддәт шундақ давам қилиши нәтиҗисидә, тәқлит қилғучилар тәқлит қилинғучилардики әхлақ, пәзиләтләрни үгиниду вә өзлиригә өзләштүриду, ахирида улар өзлириниң тиришчанлиғиға қарап гөзәл әхлақ вә есил пәзиләтләрдин тегишлик несивилирини алиду; чүнки инсан қандақла бир ишни мәлум муддәт тәқлит қилғандин кейин, бу иш униң адитигә айлинип қалиду.

2) камаләт дәриҗилиридә өзлүксиз йүксәлгән бир үлгә әқли ойғақ кишиниң қәлбидә уни сөйүш, қәдирләш вә униңға қизиқиш тәсирини қозғаш билән бир вақитта, униңда камаләтләргә йүксилиш роһини ойғитиду. Әгәр униң тәбиитидә яхшилиққа майиллиқ болуп, камаләт мәртивилиригә өрләш иқтидари болса, өзигә нисбәтән үлгә саналған кишиниң яхшилиқ тәрәплирини тохтап турмастин тәқлит қилишқа тиришиду вә униң қилғанлирини қилиш үчүн күч сәрип қилиду, шундақ қилип ахири мәхситигә йетиду вә тиришчанлиғиға қарап камаләт мәртивилиридин несивисини алиду.

3) яхши үлгә адәттә әң есил пәзиләт вә әң яхши әхлақлар билән зенәтләнгән киши болуп, у башқиларға бу артуқчилиқларни һасил қилишниң мүмкин екәнлик қанаитини бериду, шуниң билән әхлақ-пәзиләтлик болушқа қизиқидиғанлар иккиләнмәстин бу йолға қәдәм қойиду-дә, бу йолда көрсәткән тиришчанлиғиға қарап вә есил пәзиләтләрдин несивә алиду; реаллиқта көрүватимизки, тәлим-тәрбийә саһасида көплигән кишиләр өзлириниң қудритини һис қилалмиғанлиқтин, бәзи ишларни әмәлгә ашуруш мүмкин әмәс дәп қарайду, улар башқиларниң шу ишларни әмәлгә ашурғанлиғини көргинидин кейин, өзиниң қудритини синап беқиш мәхсити билән бу ишларға атлинип, ахири ғәлибә қилиду. Бу ғәлибигә инсандики башқиларни дорашқа болған тәбиий майиллиқ вә дораш қабилийити алаһидә ярдәм қилиду.

738. Соал: ислам динида яхши үлгиниң орни немә?

Җавап: ислам дини яхши үлгини мусулманлар җәмийитиниң камаләт дәриҗилиригә қарап тәрәққий қилиш васитилиридин бири қилип бәлгүлигән, әхлақ-пәзиләттә йүксилишиму буниң җүмлисидин санилиду. Қуръан кәрим мусулманлар үчүн пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламни «әң яхши үлгә» қилип көрсәткән. «силәргә – Аллаһни, ахирәт күнини үмүт қилған вә Аллаһни көп яд әткәнләрләргә, рәсулулла әлвәттә яхши үлгидур» (*«Әһзап» сүриси 21-айәт*). Бу айәт Аллаһ таала тәрипидин мусулманларға берилгән чоң тәлимат болуп, мусулманларниң Муһәммәд әләйһиссаламни пүтүн иш-һәрикәтлиридә, гәп-сөзлиридә вә җүрүш-турушлирида үлгә қилип, униңға һәқиқий рәвиштә әгишишни тәләп қилиду. Һәқиқәтән Муһәммәд әләйһиссалам адәттики кишиләр вә камаләт дәриҗилиригә йүксилишкә интилидиғанлар үчүн әң яхши үлгидур. Өз заманисида пәйғәмбәр әләйһиссалам муслманлар үчүн һаят қайнамлириниң пүтүн саһалирида роһи вә бәдини билән тирик үлгә болуп өткән болса, пәйғәмбәр әләйһиссалам аләмдин өткәндин кейин, униң шанлиқ һаятини хатирилигән өлмәс әсәрләр әвлаттин-әвлатқа йетип келиши нәтиҗисидә, та һазирғичә пүтүн ислам миллити үчүн әң яхши үлгә болуп кәлмәктә. Һазирқи әсирдә мусулманларниң көп санлиғи Муһәммәд әләйһиссаламни һаят қайнамлириниң һәммә саһалирида толуқ үлгә қилалмиған болсиму, өткән 14 әсирдин көпрәк тарихтин бери Муһәммәд әләйһиссаламни пүтүн ишлирида үлгә қилип кәлгән бир бөләк мусулманлар коллективи үзүлүп қалғини йоқ; гәрчә улар һазирқи заманда азлиқни тәшкил қилсиму, қиммәт җәһәттә жуқуридур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу әһвалидин хәвәр берип мундақ дегән: «һәр заман мениң үммүтүмдин болған бир бөләк кишиләр һәқиқәт йолида күрәш қилишни давам қилиду, бу иш та қияметкичә шундақ болиду» [имам Муслим ривайити]. Йәнә у мундақ дегән: «мениң үммүтүмдин һәр заман бир таипә кишиләр Аллаһ тааланиң әмрини тутушни давам қилиду, уларға мухалипәтчилик қилғучилар вә уларни на үмүт қойғучилар уларға зиян йәткүзәлмәйду, бу иш та қияметкичә шундақ давам қилиду» [Бухарий вә Муслим ривайити]. Демәк, һәқиқий мусулманлиққа вәкиллик қилалайдиған бир бөләк чин мусулманлар та қиямәткичә һәр вақит өзини испатлап вә башқиларға үлгә болуп туриду.

739. Соал: җәмийәтниң бесими билән әхлақни қандақ йетиштүрүш мүмкин?

Җавап: инсанларниң әхлақини ислаһ қилиш йолида ислам тәрбийиси қолланған чарә-тәдбирләрниң бири мусулманлар топиниң шәхсләрни гөзәл әхлақ вә есил пәзиләтләргә зорлайдиған мәнивий бесимдур; чүнки һәр қандақ бир инсанлар җәмийитидә шу җәмийәт әзалири болған шәхсләрниң қәлбигә тәсир көрситәләйдиған мәнивий нопуз вә мәлум дәриҗидә бесим болиду.

740. Соал: җәмийәттики мәнивий нопуз яки бесимниң мәнбии немә?

Җавап: һәр қандақ бир җәмийәт егә болған мәнивий нопуз вә бесимниң мәнбии шу җәмийәттики шәхсләрниң җәмийитигә болған еһтияҗи вә җәмийитидин күтидиған маддий һәм мәнивий мәнпәәтлиридур. Чүнки инсан башқилар билән арилишип өмүр сүридиған иҗтимаий вә мәдәний мәхлуқат болғанлиқтин, мәлум инсанлар топи ичидә һаят кәчүрүш арқилиқла нормал һаят кәчүрәләйду; инсанниң җәмийәт билән болған мунасивити униң җәмийәткә болған еһтияҗидин мәйданға кәлгән тәбиий мунасивәттур, қандақла бир нәрсигә болған еһтияҗ, еһтияҗ егилирини өзигә қаритидиғанлиғи, һәтта өзигә қул қиливалидиғанлиғини биз реаллиқта көриватқан һәқиқәтләрниң биридур. Әһвал шундақ екән, еһтияҗ егиси болған адәм җәмийәттики кишиләрни қайил қилмиғичә вә уларни рази қилмиғичә, җәмийитидин күткәнлирини алалмайдиғанлиғини билгәнлиги үчүн җәмийитидә етиварлиқ кишиләрдин болуш, җәмийәттики кишиләрни қайил қилиш арқилиқ уларниң қоллишиға еришиш йолида мәҗбурий һалда җәмийәт кишилириниң йолиға әгишиду-дә, уларниң өрпи-адәтлиригә маслишиду, улар яқтуридиған ишларни қилишқа вә улар яман көридиған қилиқлардин жирақ турушқа тиришиду, шундақ қилип у мусулманлар топи яқтуридиған гөзәл әхлақ вә есил пәзиләтләрни аста-аста өзидә йетилдүриду.

741. Соал: шәхсләрниң җәмийәткә болған мәнивий еһтияҗи немә?

Җавап: инсанни җәмийити билән бағлап туридиған мәнивий еһтияҗларниң бири инсандики қәдир-қиммәт еһтияҗидур. Шуңа Нурғун кишиләр башқилариң қоллишиға, һөрмәт-еһтирамиға, һәтта махтишиға сазавәр болуш қизиқарлиғи билән чин қәлбидин болмисиму яхши ишларни өзлигидин қилишқа, өзлирини гөзәл әхлақларға адәтләндүрүшкә, башқиларниң нәпритини қозғап қоймаслиқ үчүн нәпсий һәвәслиридин, шәхсий ғәрәзлиридин, һәтта бәзи зөрүр мәнпәәтлиридин ваз кечишкә мәҗбур болиду.Мундақ инсанлар буларниң һәммисини җәмийәтниң инсан қәлбидики нопузи вә бесими йүзисидин қилиду, гәрчә шәкилвазлиқ қилиш инсаний вә исламий әхлақ өлчимигә уйғун кәлмисиму, башқилардин уюлуп болсиму яман ишларни тәрк етишкә, яхши ишларни қилишқа өзини көндүргән адәм вақитниң өтүши билән аста-аста бу яхши адәтни әхлаққа айландуралайду, йәни яхши ишларни қилиш, гөзәл әхлақлар билән тәрбийилиниш, яман вә начар қилиқлардин жирақ туруш униң әхлақиниң бир парчисиға айлинип қалиду; кейинчә, бундақ адәм гөзәл әхлақ даирисидә иш көрүшни бирәр мәнпәәткә бағлимастинму давамлаштуридиған болуп қалиду [Абдураһман Һәбәннәкә Мәйданийниң ривайитидин].

БИЗНИҢ ӘХЛАҚИЙ БОРЧИМИЗ

742. Соал: әхлақий борчимиз қанчә түрлүк болиду вә улар қайсилар?

Җавап: әхлақий борчимиз алтә түрлүк болуп, улар төвәндикичә:

1) динимизға қаритилған борчимиз.
2) өзимизгә қаритилған борчимиз.
3) аилимизгә қаритилған борчимиз.
4) Вәтән вә хәлқимизгә қаритилған борчимиз.
5) инсанийәткә қаритилған борчимиз.
6) тәбиәткә қаритилған борчимиз.

(«Temel Din bilgisi» намлиқ түркчә әсәрдин қисқартип елинди).

ДИНИМИЗҒА ҚАРИТИЛҒАН БОРЧИМИЗ

743. Соал: динимизға қаритилған әхлақий борчимиз қайсилар?

Жавап: динимизға қаритилған әхлақий борчимиз төрт қисимға бөлүниду, улар:

1) диний принципларға қаритилған борчимиз.

2) Аллаһқа қаритилған борчимиз.

3) пәйғәмбиримизгә қаритилған борчимиз.

4) Қуръан кәримгә қаритилған борчимиз.

744. Соал: диний принципларға қаритилған борчимиз қайсилар?

Жавап: һәр қандақ бир мусулманниң диний принципларға қаритилған борчини ихчамлиғанда мундақ: дин мәсилилирини тоғра рәвиштә үгиниш, динниң пүтүн буйруғанлири вә чәклигәнлиригә реайә қилип әмәл қилиш арқилиқ үлгилик бир мусулман болуш.

745. Соал: Аллаһқа қаритилған борчимиз қайсилар?

Жавап: Аллаһқа қаритилған борчимиз қисқичә мундақ: Аллаһ сөйгүсини, униң жазасиға учрап қелиш ховпини қәлбимизгә өзләштүрүшимиз, униң разилиғиға ериштүридиған ишларни қилишқа алдирап, чәклигәнлиридин жирақ турушимиз, униң бизгә ата қилған сансиз немәтлири үчүн шүкүр ейтип, Аллаһниң яхши бир бәндиси болушқа тиришишимиздин ибарәттур.

746. Соал: пәйғәмбиримизгә қаритилған борчимиз қайсилар?

Жавап: пәйғәмбиримизгә қаритилған борчимиз қисқичә мундақ: пәйғәмбиримизниң муһәббитини қәлбимизгә орнитиш, уни өзимизгә пүтүн ишлиримизда рәһбәр қилиш, динимизни униң чүшәнгинидәк вә у яшиғандәк яшитишқа тиришиш, униң әхлақини өзимизгә үлгә қилиш, униңға дурут вә дуаларни йоллаш вә униң әң яхши үммүти болушқа тиришиштин ибарәттур.

747. Соал: Қуръан кәримгә қаритилған борчимиз қайсилар?

Жавап: Қуръан кәримгә қаритилған борчимиз қисқичә мундақ: Қуръан кәримниң Аллаһниң сөзи екәнлигини есимиздин чиқармаслиқ билән биллә униңға әдәп билән муамилә қилиш, уни һемишәм тилавәт қилиш, униң мәнасини үгинип, көрсәтмилирини һаятимизда әмәлийләштүрүштин ибарәттур.

ӨЗИМИЗГӘ ҚАРИТИЛҒАН БОРЧИМИЗ

748. Соал: өзимизгә қаритилған борчимиз қанчигә бөлүниду вә улар қайсилар?

Жавап: өзимизгә қаритилған борчимиз тенимизгә қаритилған борчимиз вә роһимизға қаритилған борчимиз дәп иккигә бөлүниду.

749. Соал: тенимизгә қаритилған борчимиз қайсилар?

Жавап: тенимизгә қаритилған борчимиз қисқичә мундақ: тенимизниң бизгә Аллаһтин бир аманәт екәнлигини билиш билән биллә уни пакиз тутушимиз, җисмимизни пак вә һалал нәрсиләр билән озуқландурушимиз, ибадәтлиримизни толуқ орунлишимиз, тенимизниң сақлиғини сақлашқа әһмийәт беришимиз, уни пайдилиқ ишларға ишлитишимиз вә қиямәт күнидә һәр бир әзаниң бизниң дунияда қилған яхши-яман барлиқ ишлиримизға гува болидиғанлиғини әстин чиқармаслиғимиздин ибарәттур.

750. Соал: роһимизға қаритилған борчимиз қайсилар?

Жавап: роһимизға қаритилған борчимиз қисқичә мундақ: роһимизни исламий етиқат, яхши әхлақ вә гөзәл һис-туйғулар билән безәш билән биллә хата етиқат, яман әхлақ вә яман һис-туйғуларниң роһимизда орун елишиға йол қоймаслиғимиздин ибарәттур.

АИЛӘ ӘЗАЛИРИМИЗҒА ҚАРИТИЛҒАН БОРЧИМИЗ

751. Соал: аилә әзалиримизға қаритилған борчимиз қайсилар?

Жавап: аилә әзалиримизға қаритилған борчимиз қисқичә мундақ: аилә җәмийәтниң асаси,

инсанларниң тунҗа мәктивидур, шуңа аилиниң муқимлиғи вә аилә әзалириниң бәхит-саадити үчүн ғәйрәт көрситиш тәләп қилиниду; аилидики ата-аниға вә башқа чоңларға һөрмәт қилиш вә әдәплик муамилә қилишимиз, уларни рәнҗитип қоюшқа сәвәп болидиған һәр қандақ иш-һәрикәтләрдин жирақ турушимиз вә «Аллаһниң разилиғи атиниң разилиғида», «җәннәт аниларниң айиғи астида» екәнлигини унутмаслиғимиз лазим. Әр-аял вә аилиниң башқа әзалири арисида сөйгү билән һөрмәтни һәр нәрсидин үстүн тутушимиз, аилиниң еһтияҗлирини һалал кәсип вә тоғра йоллар билән тәмин етишимиз, балилирға пүтүн яхши ишларда яхши үлгә болуп, уларни исламий гөзәл әхлақ даириси ичидә яхши тәрбийә қилишимиз, балилар оттурисида айримичилиқ қилмастин, һәммигә охшаш, яхши муамилә қилишимиз лазим.

ВӘТӘНГӘ, ХӘЛҚИМИЗГӘ ВӘ ИНСАНИЙӘТКӘ ҚАРИТИЛҒАН БОРЧИМИЗ

752. Соал: Вәтән вә хәлқимизгә қаритилған борчимиз қайсилар?

Җавап: һәр қандақ хәлиқниң Вәтини униң әң қиммәтлик нәрсиси болуп, пул-мелини, җенини вә қиммәтлик һәр нәрсисини пида қилишқа әрзийду; бир мусулманниң Вәтини вә хәлқигә қаритилған әң аддий борчи хәлқини дүшмәнлириниң сүйиқәстлиридин җан тикип қоғдиши, Вәтинигә вә хәлқигә хиянәт қилмаслиғи вә бу иккисини худди өзиниң аилисидикиләрни қоғдиғандәк қоғдишидин ибарәттур.

753. Соал: пүтүн инсанийәткә қаритилған борчимиз қайсилар?

Җавап: пүтүн инсанийәткә қаритилған борчимиз қисқичә мундақ: дуниядики барлиқ инсанлар Адәм әләйһиссалам билән Һава анимизниң пәрзәнтлиридур, инсанлар инсанлиқ тәрәптин өз ара қериндашлардур. Шуңа һечбир инсанни вә һечбир милләтни төвән көрмәслик вә камситмаслиқ лазим, чүнки инсанлар оттурисидики тил, рәң, ирқ пәриқлири Аллаһниң әҗайип қудритини көрситидиған аламәтләрдин санилиду; биз өзимизниң диний етиқатимиз вә мәдәнийитимизни қәдирләш билән биллә башқилар биләнму чиқишип яхши өтүшкә тиришишимиз лазим. Мусулман адәм пүтүн инсанларға уларниң тил, рәң, ирқ, дин вә Вәтәнлириниң пәриқлиқ болғанлиғидин қәтъийнәзәр яхши муамилә қилиду вә яхшилиқ тиләйду, амма мусулманларниң диниға зиянкәшлик қилған яки уларниң диярлириға хирис қилмақчи болғанларға җан-тени билән қарши туриду.

ТӘБИӘТКӘ ҚАРИТИЛҒАН БОРЧИМИЗ

754. Соал: тәбиәткә қаритилған борчимиз қайсилар?

Җавап: Аллаһ яратқан җанлиқ-җансиз һәр қандақ нәрсиниң биз инсанлар үчүн беваситә һалда алаһидә вәзиписи вә пайдиси бар, биз моҗудатларниң һәр бириниң бизгә қанчилик пайдилиқ екәнлигини һәр вақит биләлмәслигимиз мүмкин, амма Аллаһ һечбир нәрсини бекарға яратқан әмәс, шуңа моҗудатлардики гөзәлликләрни вә яритилишидики һекмәтләрни билишкә вә пайдилинишқа тиришишимиз, Аллаһ яратқан моҗудатларниң пайдисини көргинимиздә Аллаһқа шүкүр ада қилишимиз вә Аллаһ тәбиәткә бәкиткән тәңпуңлуқни бузмаслиғимиз лазим. Тәбиәт – Аллаһниң сәнъитидур. Аллаһ таала тәбиәтни инсанийәтниң мәнпәәти үчүн яритип бәргән. Һәр қандақ бир мусулманниң тәбиәткә қаритилған борчи тәбиәттин йоллуқ һалда пайдилиниш, уни булғиништин вә бузулуштин асраш, уни сөйүш вә қоғдаштин ибарәттур.

ГӨЗӘЛ ӘХЛАҚЛИҚ МУСУЛМАННИҢ СҮПИТИ

755. Соал: гөзәл әхлақлиқ бир мусулман қандақ болиду?

Җавап: гөзәл әхлақлиқ бир мусулман мундақ болиду:

1) ислам дининиң асасий Әқидилиригә чин көңлидин ишиниду.

2) Аллаһ буйруған ибадәтләрни орунлайду.

3) ибадәтләрни пәқәт Аллаһ разилиғиға еришиш үчүн қилиду.

4) Аллаһ мәнъий қилған ишлардин жирақ туриду.

5) һәр кимгә гөзәл әхлақ даирисидә муамилә қилиду.

6) пәйғәмбиримизни сөйиду, уни өзигә үлгә қилиду.

7) Қуръан кәримни тилавәт қилиш билән көп мәшғул болиду, униң мәнасини билишкә тиришиду вә көрсәтмиси бойичә әмәл қилиду.

8) вуҗудини пак вә һалал нәрсиләр билән озуқландуриду, йемәк-ичмәклиридә һарам вә зиянлиқ нәрсиләрдин жирақ туриду.

9) роһини гөзәл туйғулар билән толтуриду, қәлбидин бузуқ хиял вә яман ғәрәзләргә орун бәрмәйду.

10) ата-анисиға әң алий еһтирам билән яхши муамилә қилиду, уларни рәнҗитип қоюштин сақлиниду.

11) аилә чоңлириға, уруқ-туққанлириға, хошнилириға вә достлириға яхши муамилә қилиду.

12) балилириға вә җорисиға әң есил муамилә қилиду, уларниң ғемини йәйду, уларниң саадити үчүн тиришиду, балилириниң яман адәтләргә көнүп қелишиниң алдини алиду.

13) мусулманларни өз қериндашлиридәк сөйиду вә улар билән яхши өтиду, житимларниң бешини силайду, аҗизларға ярдәм қилиду.

14) хәлқиниң вә Вәтининиң мәнпәәтини өзиниң шәхсий мәнпәәтидин үстүн билиду.

15) өзиниң етиқатида вә мәйданида мустәһкәм туриду, башқа дин әһлигә вә уларниң етиқатлириға һөрмәт қилиду.

16) пүтүн инсанийәткә вә һәр қандақ бир җан егисигә меһри-шәпқәтлик болиду.

17) тәбиәтни асрайду, муһит тазилиғиға әһмийәт бериду.

18) дуния вә ахирәтлиги үчүн пайдилиқ болған илимләрни егиләштин зерикмәйду.

19) һәр ишта раст сөзлүк, сәмимий, вападар, вижданлиқ вә ғурурлуқ болиду.

20) дуния вә ахирәтлик тәңпуңлуқни сақлайду, аилисиниң еһтияҗлирини қамдаш йолида һеч өлмәйдиғандәк ишләйду, амма ахирәтлиги үчүнму әтә өлидиғандәк ибадәт қилиду.

ГӨЗӘЛ ӘХЛАҚЛИҚ МУСУЛМАН ҚИЛМАЙДИҒАН ИШЛАР

756. Соал: гөзәл әхлақлиқ бир мусулман немиләрни қилмайду?

Җавап: гөзәл әхлақлиқ бир мусулман төвәндикиләрни қилмайду:

1) ислам етиқадиға зит келидиған пикир-еқимларни қобул қилмайду.

2) исламда буйрулған әмәл-ибадәтләрни тәрк әтмәйду, гуна-мәсийәт ишлимәйду.

3) җәмийәттики әхлақсиз кишиләргә әгәшмәйду, уларға нәсиһәт қилишниму унтумайду.

4) ялған сөзлимәйду, сахтипәзлик қилмайду, ғевәт қилмайду, төһмәт қилмайду.

5) һарақ ичмәйду, тамака чәкмәйду, зина қилмайду, өсүм билән муамилә қилмайду, бирәвниң һәққини йемәйду.

6) бирәвгә өчмәнлик, дүшмәнлик, көрәлмәслик қилмайду, кишиләрни мәсхирә қилмайду.

7) ата-анисини қахшатмайду, аилисидикиләргә қаттиқ қол болмайду.

8) һорун, тириктап, бехил, намәрт, уятсиз болмайду, тузкор болмайду.

9) пурсәтпәрәс, һелигәр, алдамчи, отқуйруқ, чеқимчи болмайду.

10) Вәтинигә, хәлқигә вә қовум-қериндашлириға хиянәт қилмайду.

757. Соал: әхлақни өзгәртиш мүмкинму?

Җавап: әхлақни өзгәртиш тамамән мүмкин, тәрбийә билән яман вә начар әхлақларни гөзәл вә есил әхлақларға өзгәрткили болиду; әгәр ундақ болмиса тәрбийәниң немә әһмийити болсун?! Пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам мундақ дегән: «илим – үгиниш билән, әхлақ – тәрбийилиниш билән, сәвирчанлиқ билән һасил болиду» [имам Бухарийривайити]. Худди адәмниң бовақ вақтидики нақис вә йетәрсиз бәдини озуқлиниш арқилиқ аста-аста тәкаммуллашқиниға

охшаш униң әхлақиму гөзәл әхлақларни үгиниш вә өзигә өзләштүрүш йолида тиришиш арқилиқ тәкаммуллишиду.

ЙЕГАНӘ ҮЛГӘ МУҺӘММӘД ӘЛӘЙҺИССАЛАМДУР

758. Соал: әхлақ үгиништә әң яхши үлгә ким?

Жавап: пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам барлиқ яхши ишларда, пүтүн инсанийәт үчүн әң яхши үлгә болғинидәк, гөзәл әхлақ, пәзиләт, алийжанаплиқ қатарлиқларниң һәммисидә әң яхши үлгидур. Аллаһ таала мусулманларни һәр ишта Муһәммәд әләйһиссаламни үлгә қилишқа буйруп: «силәргә – Аллаһни, ахирәт күнини үмүт қилған вә Аллаһни көп яд әткәнләргә – рәсулулла әң яхши үлгидур» дегән («*Әһзап» сүриси 21-айәт*). Мәлумки, Муһәммәд әләйһиссалам йәр йүзидә инсан еһияжлиқ болған пүтүн ишларда үлгә қилип әгишишкә әрзийдиған бирла шәхстур. Ундақта, биз алди билән Муһәммәд әләйһиссаламни тонушқа муһтажмиз, чүнки өзини тонумастин, уни үлгә қилғили болмайду.

ПӘМҒӘМБИР ӘЛӘЙҺИССАЛАМНИҢ ӘХЛАҚИДИН ӨРНӘКЛӘР

759. Соал: Пәйғәмбиримизниң әхлақи қандақ еди?

Жавап: Пәйғәмбиримизниң әхлақи Қуръан Кәрим еди. Чүнки у Қуръан Кәрим үгәткән гөзәл әхлақларни өз ичигә мужәссәм қилған зат: у Аллаһниң әмригә бойсунушта, ибадәтләрни орунлашта, Аллаһ мәнъий қилған ишлардин жирақ турушта, барчә яхши ишларни қилишта инсанларниң алдинқиси еди. У гөзәл әхлақ жәһәттинму пүтүн инсанийәтниң алдиға өтүп кәткәнликтин, инсанийәтниң иптихарлиқ үлгисигә айналған еди. Пәйғәмбиримизниң гөзәл әхлақи униң пүтүн һаятидики барлиқ иш-излирида ипадиләнгән болуп төвәндики мавзуларда техиму рошән көргили болиду:

1. Аллаһқа қарита әхлақи
2. Инсанийәткә қарита әхлақи
3. Мусулманларға қарита әхлақи
4. Аилә әзалириға қарита әхлақи
5. Балиларға қарита әхлақи
6. Дүшмәнлиригә қарита әхлақи
7. Уруш вақтидики әхлақи
8. Һайванларға қарита әхлақи
9. Муһит вә тәбиәткә қарита әхлақи
10. Сөһбәтдашларға қарита әхлақи

760. Соал: Муһәммәд әләйһиссаламниң Аллаһқа қарита әхлақи қандақ еди?

Жавап: Муһәммәд әләйһиссалам Аллаһ таалани әң яхши тонуған, уни һәқиқий мәнада қәдирлигән вә униңға болған, бәндичилик борчини вайиға йәткүзгән зат еди. У Аллаһни һәммидин бәк улуқлатти, һемишәм Аллаһниң рәһмитидин үмүтсизлиниш вә ғәзивигә учраштин, сақлиништин ибарәт тәңпәңлукни сақлатти. Пүтүн һаятини дунияликтики қиммәтлик һәр нәрсини Аллаһиң йолиға аташта инсанийәткә үлгә еди.

Аллаһтин кәлгән хошаллиқ үчүн униңға шүкүр қилатти, униңдин кәлгән мусибәт яки ғәм қайғу үчүн униңдин сәвир тақәт тиләтти. Алла ата қилған қисмәткә көңүлдин рази болатти. Илгирки вә кейинки барлиқ гуналири мәхпирәт қилинған туруп, кечилири Аллаһқа намаз оқуп, қиямда узун турғанлиқтин путлири ишшип кетатти.

761. Соал: Муһәммәд әләһиссаламниң инсанийәткә қарита әхлақи қандақ еди?

Жавап: Муһәммәд әләйһиссалам пүтүн аләмләргә рәһмәт болуп әвәтилгән болуп, иман ейтқан вә ейтмиған инсанларға рәһим шәпқәт, кәңчилик, кәчүрүм, азадилик вә һөрликни дуния тарихида тунжа болуп тәшвиқ қилған һәм әмәлийити билән тәдбиқ қилған заттур. У пүтүн инсанийәтни

сөйгәнлигидин һемишәм уларниң һидайәт тепип нижатлиққа еришишигә тиришатти вә уларға яхшилиқ тиләтти. Униң гөзәл әхлақини дүшмәнлириму бирдәк етирап қилатти.

762. Соал: Муһәммәд әләйһиссаламниң мусулманларға қарита әхлақи қандақ еди?

Жавап: Муһәммәд әләйһиссалам мусулманларға әң меһир-шәпқәтлик, әң көйүмчан зат еди. Қуръан кәримдә униң әхлақини алаһидә мәдһийилинип мундақ дәп кәлгән: «сән һәқиқәтән гөзәл әхлақ егиси». («*Нун» сүриси 4-айәт*).

Қуръан кәримдә униң мусулманларға болған гөзәл әхлақини махтап мундақ дейилгән: «Аллаһниң рәһмити билән сән уларға мулайим болдуң; әгәр қопал, бағри қаттиқ болған болсаң, улар чөрәңдин таркап кетәтти». («*Ал имран» сүриси 159-айәт*).

763. Соал: Муһәммәд әләйһиссаламниң аилә әзалириға қарита әхлақи қандақ еди?

Жавап: Муһәммәд әләйһисалам аилисидикиләргә әң яхши муамилә қилидиған әң үлгилик бир әр, әң шәпқәтлик ата вә интайин мәсъулийәтчан аилә башлиғи еди. Имам Муслим ривайәт қилған бир һәдистә саһабиларниң: «Аялларға меһриванлиқ қилишта Пәйғәмбәр әләйһиссаламдин артуқ бирәвни көрмидуқ» дегәнлиги қәйт қилинған. Пәйгәмбир әләйһиссалам башқиларниму бу яхши әхлаққа чақирип: «Силәрниң әң яхшилириңлар, өз әһлигә әң яхши муамилә қилидиғанлардур, мән өз әһлигә әң меһриван кишиңлармән» дегән [ибни Мажә ривайити].

Пәйғәмбир әләйһиссалам дөләтниң рәиси, дин вә дунияліқ ишларниң рәһбири, әскәрләрниң қомандани, мечитта мусулманларниң имамлиғи қатарлиқ еғир жүкләр вә мәһсулийәтләр жүкләнгән туруп, бу ишларниң һәммисини җайида вә толуқ орунлиғанннниң сиртида, аилиси еһтияҗлиқ болған сөйгү-муһәббәт, өй ишлирида аяллириға ярдәмлишиш, уларниң хошаллиғи вә дәртлирини аңлашқа вақит айриш вә уларниң көңлини елиштин ибарәт аилисигә мунасивәтлик борчиниму унтуп қалматти.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам аялларниң ислам динидики қәдир-қиммитини наһайити яхши билгән вә уларға көйүнгәнликтин, өй ишлирида аяллириға ярдәмлишәтти, уларға еғирлиқ салматти,, өзиниң кийимлирини өзи ямап, бәзидә өзи жуюп кийәтти, йемәк-ичмәклирини көп чағларда өзи тәйярлатти. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң аяли һәзрити Айшә рәзийәллаһу әнһа пәйғәмбәр әләйһисссламниң өйдә қилидиған ишлири тоғрилиқ соралғинида: «рәсулуллаһ өйидә башқа инсанларға охшаш бир инсан еди, өзиниң кийимини өзи яматти, маллирини сағатти, өзиниң ишлирини өзи қилатти», дәп җавап бәргән [имам Әһмәд ривайити]. У йәнә бир қетим: «рәсулуллаһ өйидә немә иш қилатти?» дәп соралғинида: «рәсулуллаһ өйидә аилисиниң ишлирини қилиш билән болатти, намаз вақти кәлгән һаман мечиткә чиқип кетәтти» дәп жавап бәргән [имам Бухарий ривайити].

Инсанийәтниң үлгиси болған улуқ пәйғәмбиримизниң әхлақи алдида бизниң уйғур әрлиримиз нәдә? «әр киши тамақ әтсә болмайду», «әр киши кир жуса болмайду» вә «әр киши бала бақса болмайду» дегәнләрни ким ейтипту? Биз пәйғәмбиримизгә әгишәмдуқ яки ислам әхлақиға ят келидиған начар адәтлиримизгиму?! Қолида балисини көтүрүп маңған яки очақ бешиға кәлгән әрни әйипләйдиған начар адәтниң һазирму бәзи уйғурлар арисида дәвран сүриватқанлиғи һәқиқәтән әпсуслинарлиқ иш.

764. Соал: Муһәммәд әләйһиссаламниң балиларға қарита әхлақи қандақ еди?

Жавап: Муһәммәд әләйһиссалам һәр кишигә униң әқли вә сәвийисигә мунасип муамилидә болатти, балиларни вә уларни хошал қилишни бәкму яхши көрәтти; балиларниң қийнилип қелишиға зади чидап туралматти. Һемишәм житимләрниң бешини силатти, бәзидә балиларниң әқлигә маслишип улар билән оюн ойнатти, балиларму бу үлгилик пәйғәмбәрни өз ата-анисидинму бәк сөйәтти вә һемишәм униң билән биллә болушни тиләтти, һәтта намазда анилири билән мечиткә киргән кичик балиларниң жиғисини аңлап қалса, шу намазни қисқа оқатти, кичик балиларни қайсибир сәвәп билән урушни қаттиқ чәклатти.

765. Соал: Муһәммәд әләйһиссаламниң дүшмәнлиригә қарита әхлақи қандақ еди?

Жавап: Муһәммәд әләйһиссалам дүшмәнлиригиму наһайити меһри-шәпқәтлик болғанлиқтин, улар ичидиму зор һөрмәткә егә еди; дүшмәнлири униң тәрғип қилған динини инкар қилған бол-

симу, Муһәммәд әләйһиссламниң гөзәл әхлақини, растчиллиғини вә инсанийәттә болушқа тегишлик меһри-шәпқәт, рәһимдиллик, адаләт вә башқиму барлиқ есил сүпәтләрниң униңда муҗәссәмләнгәнлигини иқрар қилатти.

Мәккиликләрниң уни кичигидин «Муһәммәдул әмийн» йәни «ишәшлик растчил Муһәммәд» дәп атиғанлиғи, униң диниға шунчилик дүшмән болуп туруп, пул-мал вә һәр қандақ қиммәтлик нәрсилирини униңға аманәт қойғанлиғи буниң мисали. Пәйғәмбәр әләйһиссалам билән униң саһабилириға инсан чидап туралмайдиған еғир зулумларни салған, уларни әң вәһши қийин-қистақларға алған, һәтта уларни өз жутлиридин қоғлап чиқарған, буни аз дәп уларниң мал-мүлүклирини талан-тараж қилған, өйлирини көйдүрүп ташлиған Қурәйш қәбилиси башчилиғидики Мәккилик әрәпләр Мәккә азат болған күни бир тәрәптин Муһәммәд әләйһиссламниң уларни қандақ еғир җазаларға тартидиғанлиғини күтсә, йәнә бир тәрәптин меһри-шәпқити һәммигә умум болған бу улуқ затниң шәпқитигә тәлмүрүп, қаттиқ қорқунуч ичидә турушқанда, пәйғәмбәр әләйһиссламниң уларни: «тарқилиңлар, азатсиләр!» дегәнлиги, Мәккиниң уруш җинайәтчилиридин бири болған, Муһәммәд әләйһиссаламға вә ислам диниға қаттиқ өчмәнлиги билән тонулған вә барчә еғир җинайәтләрниң һәммисини ишлигәнниң сиртида, пәйғәмбәр әләйһиссламниң қизи Зәйнәп рәзийәллаһу әнһани уруп қосиғидики балисини чүширивәткән Һибар Ибни Әсвәд дегән адәмни кәчүривәткәнлиги инсанийәт тарихида мисли көрүлмигән бир кәчүрүм болғанлиқтин, униң кәң қосақлиғи вә есил пәзиләтлиридин тәсирләнгәнләнгән әрәпләр топ-топ болуп өз ихтиярий билән ислам диниға киришкә башлиған вә Әрәп йерип арали қисқа муддәт ичидә ислам диярыға айланған.

766. Соал: Муһәммәд әләйһиссаламниң уруш вақтидики әхлақи қандақ еди?

Җавап: Муһәммәд әләйһиссалам мәсилини һемишәм урушсиз һәл қилишқа тиришатти; пәқәт уруш қилиштин башқа чарә қалмиған яки дүшмәнләр бесип кәлгән вақиттила уруш қилишни қарар қилатти. Пәйғәмәр әләйһисслам һәр қетим урушқа чиқиштин авал мусулман әскәрлиригә йолйоруқ берип: «силәргә тиғ тәңлимигәнләрни, яшанғанларни, аялларни, балиларни өлтүрмәңлар! Зираәтләрни набут қилмаңлар, дүшмәнләрниң тәнлирини парчилимаңлар, әсирләрни хорлимаңлар» дәп җекиләтти.

767. Соал: Муһәммәд әләйһиссаламниң һайванларға қарита әхлақи қандақ еди?

Җавап: Муһәммәд әләйһиссаламниң шәпқити инсанларғила әмәс, бәлки һайванларғиму шамил еди; нан, су бәрмәстин бағлап қойғанлиғи түпәйли өлгән бир мөшүк сәвәплик бир мөмүнә аялниң дозихи болуп кәткәнлигини, бир бузуқ аялниң уссизиқтин тилини чиқирип тәлмүрүп турған бир иштни өтүгини селип, қудуқтин су елип суғирип қойғанлиғи сәвәплик җәннити болуп кәткәнлигини мусулманларға сөзләп бериш ақилиқ барлиқ җан егилиригә рәһим-шәпқәт қилишни үгәткән зат Муһәммәд әләйһиссаламдур.

Бу аддийғина қиссә чоңқур мәнаға егә болуп, бизгә шәпқәтниң Аллаһ таала ниң дәргаһида нәқәдәр катта орни бар екәнлигини чүшәндүрүп бериду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам һайванларни боғузлиғандиму уларға рәһим-шәпқәт көрситишни буйруған еди, у мундақ дегән: «Аллаһ һәммә нәрсигә рәһмәтни йезивәткән, мал боғузлиғанда, express мални қийнимастин яхши боғузлаңлар». Бир адәмниң пичақни қойниң көзигә көрситип туруп билгәнлигини көрүп келип, униңға: «пичақни малға көрсәтмә, уни икки қетим өлтүрмәкчимусән?» дәп кайиған.

768. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң муһит вә тәбиәткә қарита әхлақи қандақ еди?

Җавап: Муһәммәд әләйһиссалам муһит тазилиғини вә тәбиәтниң саплиғини сақлашқа зор әһмийәт бәргән зат болуп, «пакизлиқ – иманниң йеримидур» дегән принципни елан қилиш арқилиқ, өй ичини, кийим-кечәкләрни, йемәк-ичмәкләрни вә бәдәнни пакиз тутушқа буйруған; намаз оқуш, Қуръан тилавәт қилиш, Кәбини тавап қилишқа охшиған ибадәтләрни таһаръттин ибарәт пакизлиқ билән орунлашқа, көпчилик топлишидиған орунларға жуюнуп, хуш пурақ нәрсиләрни чечип беришқа әмир қилған еди.

Мундин башқа һәҗ вә өмрә қилғучиларниң Мәккиниң дәл-дәрқлирини, өсүмлүклирини вә зираәтлирини кесиштин вә жулуштин мәнъий қилғанлиғи, уруш мәзгиллиридә әскәрләрниң зираәтләрни набут қилмаслиғини, дәл-дәрәқләрни кәсмәслигини вә от қоймаслиғини қаттиқ

чәклигәнлиги пәйғәмбәр әләйһиссаламниң тәбиәтни қанчилик сөйүдиғанлиғини вә уни асрашқа қанчилик әһмийәт беридиғанлиғини көрситиду.

769. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң сөһбәтдашлириға қарита әхлақи қандақ еди?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам өзиниң алий пәзилити вә гөзәл әхлақи билән сөһбәтдашлирини өзигә җәлип қиливалатти, униң билән бир қетим сөһбәтлишиш пурситигә егә болған адәм қайта сөһбәтлишишни арман қилатти, қисқиси униң сөһбитигә тойматти. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бирәв билән сөһбәтләшкәндә, униң сөзини бөлмәтти вә бундақ қилишни әхлақсизлиқ дәп биләтти, сөзләватқан кишидин һечвақит үзини башқа тәрәпкә буриматти, униң сөзини диққәт билән аңлатти, қарши тәрәпниң әдәпсизлигигә һәргизму аччиқланматти.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам интайин кичик пеил вә толиму кәмтәр зат болуп, кишиләрниң униңға – башқа милләт каттилириға орнидин турғандәк – орунлиридин турушини яқтурматти; олтурғанда адәттики кишиләрдәк қәйәрдин орун тәгсә шу йәрдә олтуратти, аҗизларни вә кәмбәғәлләрни хор көрмәтти, уларни яхши көрәтти, уларниң бешини силатти.

СӨЙГҮ ВӘ УНИҢ ҚИММИТИ

770. Соал: сөйгү дегән немә?

Җавап: сөйгү һаятлиқниң җени, қәлбниң зенити вә бәхитниң капалитидур; сөйгүниң қимметини тонуғанлар «дунияда сөйгү умумлишидиған болса, инсанлар нә адаләткә, нә қанунға муһтаҗ болмиған болатти» дегән екән, қедимдә улуқ алим Җалалидин Руми йәнә мундақ дегән: «сөйгү – аччиқни татлиққа, тупрақни алтунға, кирни пакизлиққа, кесәлни сақлиққа, түрмини бостанға, ғәзәпни шәпқәткә айландуридиған, төмүрни еритидиған, ташни юмшитидиған, өлүкни тирилдүридиған вә униңға абиһаят беғишлайдиған бир мөҗүзидур»[15].

771. Соал: сөйгүләрниң әң чоңи қайси?

Җавап: сөйгүләрниң әң чоңи Аллаһниң сөйгүсидур чүнки сөйгү-муһәббәт көпинчә қарши тәрәпниң сөйгүси яки униңдики қайил қиларлиқ сүпәтләр яки униңдин көргән зор яхшилиқлар түрткиси билән қәлбкә орнайдиған нәрсә. Һалбуки, Аллаһ таалада сөйгү-муһәббәткә түрткә болидиған амилларниң һәммиси толиғи билән бар, мәсилән: Аллаһ таала бәндилиригә бәкму шәпқәтлик вә толиму меһриван заттур, униң бу шәпқитини вә меһриванлиғини әқли бар инсан Аллаһ тааланиң уни ана қарнидики вақтидин тартип таки чоң болуп, яшап, өлгинигә қәдәр қандақ пәрвиш қилиғанлиғини, хәтәрләрдин қандақ сақлайдиғанлиғини әлвәттә чүшиниду. Шуңа пәйғәмбәр әләйһиссалам қучиғида балиси бар бир аялни көрситип туруп, саһабилиридин: «бу аялни балисини отқа ташлашқа рази болиду, десәм ишинәмсиләр?» дәп сориғанда, саһабилар: «бу аял һәргиз балисини отқа ташлашқа рази болуп туралмайду», дәйду. Андин пәйғәмбәр әләйһисслам уларға: «билиңларки, Аллаһ бәндилиригә мошу аялниң балисиға болған меһриванлиғидинму бәк меһривандур» дегән» [имам Бухарий ривайити]. Аллаһ тааланиң инсанларни икки аләмлик бәхит-саадәт йолиға башлаш үчүн уларға шәпқәт пәйғәмбири болған һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламни әвәткәнлиги вә һидайәт мәнбии болған Қуръан кәримни чүшүргәнлиги, гунакарларниң Тәвбә қилип өзлирни ислаһ қиливелишқа пурсәт берип, уларни һаман җазалимайдиғанлиғи вә товвиниң ишигини та қиямәткичә очуқ қойғанлиғиму Аллаһ тааланиң бәндилиригә болған меһриванлиғиниң ипадисидур. Сөйүш үчүн қайил қиларлиқ сүпәтләрдин сөз ачсақму, Аллаһттала пүтүн сүпәтлиридә, иш-паалийәтлиридә вә тәдбирлиридә әң мукәммәл йеганә зат; пүтүн гөзәлликләр, мукәммәлликләр вә барлиқ яхшилиқларниң мәнбии Аллаһ тааладур. Сөйүш үчүн түрткә болидиған яхшилиқтин сөз ачқандиму, Аллаһ таала әң мукәммәл сөйгүгә лайиқ йеганә заттур. Инсан харктери униңға яхшилиқ қилғанға һөрмәт қилиш вә уни сөйүшни тәбиий борч дәп билиду; дунияда қайси бириниң яхшилиғи инсанни йоқтин бар қилип, әң чирайлиқ шәкилдә яратқан, униңға әқил-идрәк ата қилип, барчә мәхлуқатлардин һөрмәтлик һәм қудрәтлик қилған вә уни каинатниң ғоҗайини қилип бәлгүләп, һәммини униңға бойсундуруп бәргән кәрәмлик, шәпқәтлик Аллаһниң яхшилиқлириға йетәлисун?!

772. Соал: Аллаһ сөйгүсиниң қиммити қандақ?

Жавап: Аллаһ сөйгүси иманниң әң асаслиқ тәркиви, һәқиқий мөмүнлүкниң ипадиси, ибадәтләрниң әң каттиси, сөйгүләрниң әң есили, һәқиқий мусулманлиқниң ипадисидур. Шуңа Аллаһ таала Қуръан кәримдә: «мөмүнләр Аллаһни һәммидин артуқ дост тутқучилардур» дегән («*Бәқәрә» сүриси 165-айәт*). Пәйғәмбәр әләйһиссалам униң әһмийитини баян қилип мундақ дегән: «кимки униңда үч нәрсә болидикән, у иманниң һалавитини тетиған болиду: биринчиси, Аллаһ вә униң пәйғәмбири униң үчүн һәммидин сөйүмлүк болуши; иккинчиси, бирәвни дост тутса уни пәқәт Аллаһниң разилиғини көзләп дост тутидиған болуши; үчинчиси, мусулманлиқтин кейин капир болушни, худди отқа ташлинишни яман көргәндәк яман көридиған болуши» [Бухарий ривайити]. Чүнки Аллаһ таала сөйгү-муһәббәтниң йеганә мәнбии, дуниядики пүтүн сөйгүләр Аллаһ тааланиң чәксиз сөйгүсидин бир тамчә болған һалда Аллаһ таааладин кәлгән; қәлбләргә сөйгү отини салғучиму Аллаһ таааладур.

773. Соал: Аллаһ сөйгүси немә билән ипадилиниду?

Жавап: Аллаһ сөйгүси униңға һәқиқий рәвиштә итаәт қилиш, пүтүн һаят қайнамлирида униң көрсәтмилирини дәстүр қилип әмәл қилиш билән ипадилиниду.

774. Соал: пәйғәмбәр сөйгүси қандақ сөйгү?

Жавап: пәйғәмбәр сөйгүси Аллаһ сөйгүсидин қалса әң әһмийәтлик сөйгү болуп, иманниң бир парчисидур. Аллаһ таала тәрипидин инсанийәтни дуния вә ахирәтниң бәхт-саадәтлиригә ериштүршкә кепиллик қилидиған ислам динидин ибарәт һәқ динни елип келиш арқилиқ инсанларни куприниң зулмәтлиридин қутулдуруп, иманниң Нуриға башлап чиққан вә барлиқ яхши ишларниң бирдинбир үлгиси болған һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламдинму сөйүмлүк ким болсун?! Пәйғәмбәр әләйһиссалам: «силәрниң һечбириңлар мени атисидин, балисидин вә барлиқ кишилиридин артуқ сөймигичә мөмүн болалмайду» дәп көрсәткән [имам Бухарий ривайити].

775. Соал: пәйғәмбәр сөйгүси қандақ ипадилиниду?

Жавап: пәйғәмбәр сөйгүси, дин вә дуниялиқ пүтүн ишларда Муһәммәд әләйһиссаламниң йолиға әмәлий рәвиштә әгишиш вә уни һәқиқий мәнада үлгә қилиш билән ипадилиниду.

776. Соал: Вәтән сөйгүси қандақ сөйгү?

Жавап: Аллаһ таала вә униң пәйғәмбириниң сөйгүсидин қалса, әң шәрәплик вә улуқ сөйгү – Вәтән сөйгүсидур. Һәқиқий мусулман киши өз Вәтинигә садиқ болиду; чүнки мусулманлиқниң тәқәззаси вападарлиқни тәләп қилиду, худди ибадәтләрму инсанни башқа мәхлуқатлардин алаһидә пәриқлиқ бир мөҗүзат сүпитидә яритип, униңға бу каинатниң яхшилиқлирини вә йәр йүзиниң ғоҗайинлиғини ата қилған кәрәмлик Аллаһқа шүкүр вә миннәтдарлиқ изһар қилиш йүзисидин қилинидиған бир вапа борчи болғандәк, Вәтәнни сөйүш вә униң йолида мал-мүлкини, җенини вә һәммә нәрсисини пида қилиш һәр қандақ бир пухраниң уни иллиқ қойнида өстүрүп йетилдүргән ана Вәтәнгә өтәшкә тегишлик вапа борчидур.

777. Соал: виҗданлиқ инсан өз Вәтинини қандақ сөйиду?

Жавап: виҗданлиқ инсан Вәтинини сөйүшни инсанлиқ борчи дәп билиду, чүнки инсан характери яхшилиққа қайтурушни, яхшилиқ қилғанни сөйүшни тәбиий зөрүрийәт дәп тонуйду; дунияда инсан үчүн униңға иллиқ бағрини ечип, уни түрлүк немәтлири билән күтүвалған, уни барчә яхшилиқлиридин бәһримән қилған, көкси-қарни кәң, қойни иссиқ әшу ана Вәтәндинму сөйүмлүк бири барму?! Вападар инсан чоқум өз Вәтинини сөйиду, чүнки, һәр кимниң өз Вәтини худди анисиниң қойнидәк иссиқ вә юмшақтур. Шуңа уни «Ана Вәтән» дәймиз. Анимиз бирәр ховупқа учриса бизниң қанчилик беарам болуп кетидиғанлиғимиз вә уни қутқузуш үчүн җиддий һәрикәт қилидиғанлиғимиз турған йәрдә, Вәтәнму шундақ қәдирлик Ана! Бәлки, бу, бизни туққан анимиздинму қәдирлик вә қиммәтлик анимиздур; чүнки, аниларни өстүргән тупрақму әнә шу ана Вәтән әмәсму?!

778. Соал: мусулманларниң өз ара сөйгүси қандақ болуш керәк?

Жавап: һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам: «Аллаһ тааланиң нами билән қәсәм қилимәнки, силәр мөмүн болмиғичә җәннәткә кирәлмәйсиләр, бир-бириңларни сөймигичә мөмүн болалмайсиләр»дегән [имам Муслим ривайити]. Мусулман адәм кишиләргә уларниң рәңги,

тили, ирқи, дини вә Вәтәнлириниң охшаш болмиғанлиғи сәвәплик дүшмәнлик мәвқәсидә болмайду, чүнки ислам дини нәзәридә, пүтүн инсанлар һәзрити Адәмдин, Адәм тупрақтин кәлгән; уларниң арисидики тил, рәң, ирқ пәриқлири пәқәт Аллаһ тааланиң чәксиз қудритини вә гөзәл сәнъәтлирини көрситидиған бирәр аламәтләрдур. «Аллаһниң қудритини намайән қилидиған аламәтләрдин бири, асманларни вә зиминларни яратқанлиғи, тилиңларниң, рәңгиңларниң һәр түрлүк болғанлиғидур, шубһисизки, буниңда билидиғанлар үчүн ибрәтләр бардур» («*Рум» сүриси 22-айәт*).

ТӘБИӘТ СӨЙГҮСИ

779. Соал: тәбиәт сөйгүси дегән қандақ сөйгү?

Җавап: тәбиәт – Аллаһ тааланиң сәнъитидур. Аллаһ таала тәбиәтни инсанийәтниң мәнпәәти үчүн яритип бәргән, униңдин пайдилиниш, уни асраш, уни сөйүш вә қоғдаш динимизда гөзәл әхлақлардин санилиду; тәбиәт биз инсанлардәк тузкор әмәс, бәлки у вә униңдики барлиқ шәйъиләр өз тиллири билән Аллаһ таалани улуқлайду, уни мәдһийиләйду. Қуръан кәрим бу һәқиқәтни баян қилип мундақ дәйду: «йәттә асман-зимин вә улардики мәхлуқатлар Аллаһниң нуқсансизлиғини сөзләйду (каинаттики) қандақла нәрсә бомисун, Аллаһни барчә нуқсанлардин пак дәп мәдһийиләйду, лекин силәр (тилиңлар охшаш болмиғанлиқтин) уларниң мәдһийисини сәзмәйсиләр» («*Исра» сүриси 44-айәт*). Тәбиәт Аллаһ тааланиң китави болуп уни оқушни билгәнләр чоқум Аллаһ таалани тонуйду, бу китапта Аллаһ тааланиң чәксиз қудрәт камали, гөзәл сәнъәтлири, немәтлириниң түрлири йезилған. Мусулман киши тәбиәтни Аллаһ тааланиң сәнъити болғанлиғи етивари билән сөйиду, уни көргинидә униңда Аллаһ тааланиң чәксиз қудрити вә илим-һекмәтниң излирини көриду, нәтиҗидә, униң Аллаһ таалани тонуши ашиду, имани күчлиниду. Шуңа Қуръан кәримниң көплигән айәтлири кишиләрни тәбиәтниң һәр хил мәнзирилиригә қарап тәпәккүр қилишқа чақирмақта.

ҺӘҚИҚӘТНИ СӨЙҮШ

780. Соал: Һәммә адәм һәқиқәтни сөйәләмду?

Җавап: һәммә адәм һәқиқәтни сөйидиғанлиғини дава қилиду, амма бәзиләр һәқиқәтни еғизидила сөйсә, бәзилири жүригидила сөйиду, һәқиқәтни әмәлий һәрикити билән сөйидиғанлар аз. Мәлумки, һәқиқәтни еғизда сөйгәнләр һеч нәрсигә яримайду, һәқиқәтни көңүлдә сөйгәнликму ишқа яримайду, бәлки һәқиқәтни әмәлий һәрикити билән чин қәлбидин сөйүш тәләп қилиниду; биз мусулманлар һәқиқәтни еғизимизда сөйгинимиздәк, әмәлийитимиздиму сөйәлигән болсақ һалимиз башқичә болған болар еди, әлвәттә.

781. Соал: һәқиқәтни сөйүш гөзәл әхлақ саниламду?

Җавап: шәксизки «һәқиқәтни сөйүш» тин ибарәт бу гөзәл әхлақ барчә гөзәл әхлақларниң баш таҗиси вә җәвһиридур, чүнки, һәқиқәтни сөйүш вә һәқиқәт үчүн өз мәнпәәтлиридин ваз кечиш инсандики әң есил хулуқ болуп, униңдин Нурғунлиған улуқвар пәзиләтләр вә гөзәл әхлақлар мәйданға кәлгәндәк, униңдин Нурғунлиған рәзилликләр вә яман қилиқлар келип чиқиду. Демәк, «һәқиқәтни сөйүш» умумий гөзәл әхлақниң асаслиридин бир асастур, униңдин барчә гөзәлликләр вә яхшилиқлар түрлинип чиқиду.

782. Соал: «һәқиқәтни сөйүш» дегәнниң мәнаси немә?

Җавап: «һәқиқәтни сөйүш» – һәқиқәтни өз мәнпәәтидин үстүн билиш вә уни иҗра қилиш, әмәлгә ашуруш, қоғдаш йолида җан пида қилиш дегәнликтур. «һәқиқәтни сөйүш»тин ибарәт бу гөзәл әхлақтин һәқиқәт үчүн өз мәнпәәтини қурван қилиш, растчиллиқ, адаләт, вападарлиқ, ишәнчилик, сәмимийлик, вәдисидә туруш қатарлиқ көплигән гөзәл әхлақлар түрлинип чиқиду, һәқиқәт йолида өз мәнпәәтини қурван қилиш һәқиқәтни сөйгәнликниң әң растчил вә әң көрүнәрлик ипадисидур.

783. Соал: «һәқиқәтни сөйүш» тин чәтнәп қелишниң зийини немә?

Җавап: «һәқиқәтни сөйүш» тин ибарәт бу гөзәл әхлақтин чәтнәп кетиштин ялғанчилиқ, алдамчилиқ, һәқсизлиқ, хиянәт, вапасизлиқ, сөзидә турмаслиқ, һәқиқәтни қобул қилиштин баш тартиш қатарлиқ Нурғунлиған рәзил қилиқлар туғулиду.

784. Соал: «һәқиқәтни сөйүш» тин чәтнәп кетишниң сәвәплири немә?

Җавап: «һәқиқәтни сөйүш»тин ибарәт бу гөзәл әхлақтин чәтнәп кетишниң сәвәплири көп болуп, асаслиғи учиға чиққан шәхсийәтчилик, нәпсиниң һәр қандақ һәвәслиригә бойсунуш болса, бәзиси көңүлниң пәслиги, башқиларни яман көрүш хаһиши вә шәйтанға әгишиштин ибарәттур.

785. Соал: «һәқиқәтни сөйүш» кә чақиридиған айәтләр қайсилар?

Җавап: Қуръан кәримдә кишиләрни «һәқиқәтни сөйүш» кә чақиридиған айәтләр интайин көп, чүнки Қуръан кәрим әң чоң һәқиқәт болғанлиғи етивари билән һәқиқәт вә һәқиқәтни сөйүш униң пүтүн баянлириға сиңдүрүлгән, төвәндики айәт буниң мисали: «билиңларки, ичиңларда рәсулуллаһ бар, әгәр у Нурғун ишларда силәргә итаәт қилидиған болса, чоқум қийин әһвалда қалаттиңлар, лекин Аллаһ силәргә иманни қизғин сөйүгзди вә уни дилиңларда көркәм қилди, силәргә писқини, куприни вә гунани яман көрсәтти, әнә шулар Аллаһниң пәзли вә немити билән тоғра йолда болғучилардур. Аллаһ һәммини билгүчидур, һекмәт билән иш қилғучидур» («*Һуҗурат» сүриси 7-8-айәтләр*). Бу айәт Аллаһ тааланиң мөмүнләрниң қәлбигә иманни қизғин сөйдүрүп, купри билән гуна-мәсийәтни яман көрсәткәнлигини ипадиләйду, мәлумки, иман – әң чоң һәқиқәт болған Аллаһ таалани етирап қилиш дегәнликтур. Иманни сөйүш һәқиқәтни сөйгәнликниң вә һәқиқәтни батилдин үстүн қилғанлиқниң әң көрүнәрлик ипадисидур, чүнки ислам динида иман кәлтүрүшкә буйрулғанларниң һәммиси һәқтин кәлгән һәқиқәтләрдур. Һәқиқәтни сөйүш батилни яман көрүшни тәқәзза қилиду; купри билән гуна-мәсийәт батил болғанлиқтин, һәқиқәтни сөйгән мөмүнләрниң уларни яман көрүши тәбиий әһвал, чүнки қәлбтә икки зит нәрсә бирләшмәйду. Мөмүнләр һәқиқәтни сөйүп, уни өз нәпсиниң һәвәслиридин, шәһвәтлиридин артуқ көргәнликлири үчүн улар иман ейтип, тоғра йолға һидайәт тапқан. Амма капиралар өзлириниң нәпсий һәвәслиригә, шәһвәтлиригә зит кәлгән һәқиқәтни яман көргәнликтин, ислам диниға капир болған вә өзлириниң һавайи-һәвәслирини ислаһ қиливалған. Һәқиқәтни яман көргәнләрниң һәқиқәткә чақирғучилар билән уларға нәсиһәт қилғучиларниму яман көридиғанлиғи вә һидайәткә әгишиштин мәнивий корлуқни үстүн көридиғанлиғи тәбиий әһвал, шуңа Аллаһ таала Сәмуд қовми һәққидә мундақ дегән: «Сәмудқа болса тоғра йолни көрсәттуқ, улар һидайәттин корлуқ (йәни азғунлуқ) ни артуқ билди, қилмишлири түпәйлидин уларни хар қилғучи чақмақ азави һалак қилди, иман ейтқанларни вә тәқвадарларни қутқуздуқ» («*Фуссиләт» сүриси 17-18-айәтләр*). Айәттин мәлумки, Сәмуд қовми мәнивий корлуқтин ибарәт куприни һидайәттин ибарәт имандин артуқ көргән, чүнки куприлиқ батилни сөйгәнлик, һидайәт һәқиқәткә есилғанлиқтур.

786. Соал: бәзи мөмүнләрму бәзи һәқиқәтләрни яман көрәмду?

Җавап: иманни сөйүп, куприни яман көридиған мөмүнләрдин бәзи кишиләр гайида өзлириниң нәпсий хаһишлириға уйғун кәлмигән һәқиқәтләрни яман көриду вә нәпсий аваригәрчилиги сәвәплик купридин төвән бәзи батилларниму сөйиду, бу һазирқи замандики көп санлиқ мусулманлар әһвали.

787. Соал: мусулман әмәс кишиләрдинму һәқиқәтни сөйидиғанлар барму?

Җавап: куприни сөйүп, иманни яман көридиған мусулман әмәс қовумлардин бәзи кишиләрму улардики инсаний хисләт вә қисмән сағлам тәбиәтниң түрткиси билән имандин башқа бәзи һәқиқәтләрни сөйиду, чүнки мусулман әмәс қовумлар ичидин бәзибир кишиләр барки, инсап, адаләт, растчиллиқ, вәдигә вапа қилиш, интизамчанлиқ җәһәтләрдә, заманимизда мусулман атилип қалған көп сандики инсанлардин әлвәттә яхшидур, биз көриватқан реаллиқму буни испатлайду. Жуқуриқиларниң һәммисини ниспий әһвал дейишкә болиду, бәзи мөмүнләрниң әхлақидики начарлиқларни улардики нәпсий хаһишниң түрткиси билән мәйданға кәлгән батилға болған ниспий майиллиқниң нәтиҗиси дейишкә болғандәк, мусулман әмәс қовумлардин бәзисиниң

әхлақидики гөзәлликләрни улардики инсаний һис вә қисмән сағлам тәбиәтниң тәсири билән һәқиқәткә болған нисчий майиллиғиниң нәтижиси дейишкә болиду.

788. Соал: «һәқиқәтни етирап қилиш пәзиләт» дегән сөзниң мәнаси немә?

Жавап: һәқиқәт гәрчә өзиниң зийиниға болған тәғдирдиму, нәпсий хаһишини йеңип, уни етирап қилиш растинла алий пәзиләтниң нәтижисидур, чүнки әхалақниң асаслиқ жәвһиридин, яхшилиқниң чақириқлириға қулақ селиш хислитидин мәһрум қалған адәм һәқиқәт өзигә еник аян болғандин кейинму униңға баш әгмәйду, чүнки мундақ адәм пәзиләттин мәһрум болиду.

789. Соал: һәқиқәтни инкар қилишниң дәрижилири қайсилар?

Жавап: дунияда әң кәчүрүлмәс тузкорлуқ вә әң рәзил әхлақ бирәвниң ата-анисиниң қилған яхшилиқлирини инкар қилиши вә уларинң һәқлирини ада қилмаслиғидур. Униңдинму хәсислик вә әң әхлақсизлиқ пәйғәмбиримиз Муһәммәд әләйһиссаламниң пәйғәмбәрлигини билип туруп инкар қилиштур, чүнки Муһәммәд әләйһиссалам пүтүн аләмләр үчүн рәһмәт болуп әвәтилгән йеганә пәйғәмбәр; униң пәйғәмбәрлигини етирап қилиш у елип кәлгән рәһмәткә миннәтдарлиқ билдүргәнликтур. Буниңдинму бәк хәсислик вә әң қәбиһ әдәпсизлик өзини йоқтин яратқан рәббини инкар қилиш, униң яратқучи, рисқ бәргүчи, һаят бәргүчи вә уни алғучи, яхшилиқниң мукапатини, яманлиқниң жазасини бәргүчи йеганә илаһ екәнлигини етирап қилмаслиқтур. Дунияда буниңдинму яман тузкорлуқ барму?! Аллаһ таалаға вә униң немәтлиригә инкар қилған адәм әң чоң, тәңдашсиз бир һәқиқәтни рәт қилған болиду, мундақлардин инсаний хисләт яки әхлақниң әсириниму тапқили болмайду, чүнки мундақлар рәзилликләр патқиғиға бешичә патқанлардур. Әқил-һоши жайида, гәп-сөзлири вә жүрүш-турушлири нормал бир адәмни «сараң» дәп сүпәтлигән бирини оп-очуқ ялған сөзлиди, дәймиз; чүнки у оп-очуқ бир һәқиқәтни инкар қилған болди. Аллаһ тааланиң барлиғи вә униң һәммигә рисқ бәргүчи екәнлиги худди Нурлуқ қуяштәк һәммигә рошән, еник турсиму, униңға инкар қилиш һәқиқәтән чоң һәқсизлиқ вә һәқиқәткә қарши ишләнгән кәчүрүлмәс жинайәттур. Шуңа һәқиқәтни билип туруп, униңға инкар қилиш әң қәбиһ әқлақсизлиқтур, шуниңдәк пәзиләт егисиниң пәзилитини, илим әһлиниң билимини билип туруп инкар қилиш гөзәл әхлақтин мәһрум қалған бәхитсизләрниң ишидур.

АДАЛӘТ

790. Соал: адаләтниң мәнаси немә?

Жавап: адаләт – һәр бир һәқ егисиниң һәққини кам-зиядә қилмастин бериштур, адаләтни бәрпа қилиш һәр бир мусулман үчүн диний, әхлақий мәжбурийәттур. Адаләтни бәрпа қилиш һәқиқәтни сөйгәнликниң ипадилиридин биридур, чүнки адаләтниң принциплири вә уни әмәлийләштүрүш әйни вақитта һәқиқәт тәқәзза қилған нәрсини жүргүзүштур; демәк, адаләт билән һәқиқәтниң өз ара бағлиниши интайин зич бағлиништур. Шуңа Аллаһниң Қуръан кәримидә адаләт билән һәқиқәтниң биллә бағлинип кәлгәнлигини көримиз.«Аллаһ китап (йәни Қуръан) ни һәқ билән чүшүрди вә адаләтни чүшүрди, сән немә билисән? қиямәт йеқин болуши мүмкин» (*«Шура» сүриси 17-айәт*). «Биз һәқиқәтән пәйғәмбәрлиримизни рошән мөжүзиләр билән әвәттуқ вә улар билән биллә инсанлар адаләтни бәрпа қилсун дәп, китапни, қанунни чүшәрдуқ» (*«Һәдид» сүриси 25-айәт*).

791. Соал: һәқиқәтни сөйүш билән адаләтни сөйүшниң мунасивити немә?

Жавап: һәқиқәтни сөйидиған вә уни етирап қилидиған адәм чоқум адаләтлик болиду, чүнки адаләт сөзи өзи етирап қилған шу һәққәтни рояпқа чиқиридиған нәрсә, адаләтни сөймигән адәмниң һәқиқәтни сөйгәнлигидә шәк бар.

792. Соал: адаләт тәләп қилинидиған ишлар қайсилар?

Жавап: адаләт тәләп қилинидиған ишлар интайин көптур, улардин муһимлири төвәндикичә:

1) Адәм башқурушта адаләтлик болуш.

Мәсъуллуқ мәйли хас болсун, мәйли умумға мунасивәтлик болсун, һәр биридә Аллаһ таала бәлгүлигән адаләт принципи бойичә иш көрүш тәләп қилиниду; умумға мунасивәтлик

мәсъулийәттә һәқ егилириниң маддий вә мәнивий һәқлирини толуқ ада қилиш, һәқлиқ болмиғанларниң сүйистимал қилишиға йол қоймаслиқ вә аммиға уларниң һәр бириниң иқтидариға қарап йүксилиш пурсити яртип бериш, иш тәхсиматида адаләт билән иш көрүш қатарлиқлардур.

2) Дава ишлирида адаләтлик болуш.

Дава ишлирида адаләтлик болуш дегәнлик давагәрләр оттурисида һөкүм қилғучиниң Аллаһ таала бәлгүлигән адаләт принципи бойичә иш көрүши, қайсибир тәрәпкә ян басмаслиғи яки зиянға учратмаслиғи, адаләтпәрвәрликкә нуқсан йәткүзидиған ишлардин жирақ туруши қатарлиқлардур. Икки давагәрниң оттурисида һөкүм қилиш улардин һәқ егисиниң һәққини қарши тәрәптин елип бериш билән болиду, ариси бузулғанларниң оттурисида һөкүм қилиш уларни чирайлиқчә яраштуруп қоюш билән болиду; гунакар үстидә һөкүм қилиш униңға йетәрлик жазасини бериш билән болиду.

3) Гувалиқ бериштә адаләтлик болуш.

Гувалиқ бериштә адаләтлик болуш дегән, гувачиниң өз көзи билән әйнән көргән яки өз қулиғи билән еник аңлиған ишларға растчиллиқ билән әйнән гувалиқ бериши дегәнликтур. Гувалиқни тоғра ада қилиш гөзәл әхлақтин болса, гувалиқни йошуруш яки ялғандин гувалиқ бериш әң яман рәзилликтур. Шуниңдәк гувалиқни йошурушму кишиләрниң һәқ-һоқуқлирини қолға кәлтүрүшини тосивалғанлиқ болуп, чоң һәқсизлиқни садир қилғанлиқтур. Аллаһ таала мундақ дегән: «гувалиқни йошурмаңлар, кимки уни йошуридикән, һәқиқәтән униң дили гунакар болиду. Аллаһ қилмишиңларни тамамән билгүчидур» (*«Бәқәрә» сүриси 283-айәт*). Амма, ялғандин гувалиқ берип бирәвни қарилаш Аллаһ тааланиң нәзәридә әң еғир, кәчүрүлмәс саналған: «буһтанул әзим» (әң чоң боһтан) дур.

4) Хатирiләп язғанда адаләтлик болуш.

Инсанларниң оттурисидики маддий вә мәнивий һәқ-һоқуқларни язған катип униңға ейтилғанларниң һәммисини растчиллиқ вә һошиярлиқ билән тоғра йезишқа буйрулған болуп, эксичә иш көрүш әхлақий рәзиллик вә һәқ-һоқуқларни зайә қиливәткәнликтур.

5) Әр-аялларниң бир-биригә адаләтлик муамилә қилиши.

Әр-аялларниң бир-биригә адаләтлик муамилә қилиши дегәнлик уларниң һәр бириниң қарши тәрәпкә өтәшкә тегишлик һәқләрни, мәҗбурийәтләрни вә мәсъулийәтләрни Аллаһ таала бәлгүлигән бойичә толуқ вә адаләтлик һалда ада қилишини көрситиду.

6) Балиларға адаләтлик болуш.

Балиларға адаләтлик болуш дегәнлик балилар оттурисида меһри-муһәббәттә, муамилидә, тәрбийидә, оқутушта, ишқа буйрушта, бир нәрсә бериштә вә ата-анининиң қолидин келидиған пүтүн ишларда адаләт билән иш көрүши дегәнликтур.

7) Таразида адаләтлик болуш.

Таразида адаләтлик болуш дегәнлик таразида тартқанда яки қандақла бир өлчигүч билән өлчигәндә алдамчилиқтин тамамән хали болған һалда, растчиллиқ билән иш көрүш дегәнликтур. Аллаһ таала Қуръан кәримдә, алғанда толуқ тартип елип, сатқанда кам тартип бәргүчиләрни қиямәт күнигә ишәнмигүчиләр дәп сүпәтләш арқилиқ уларға қаттиқ азапни вәдә қилиш билән тәһдит салған: «өлчәмдә вә таразида кам бәргүчиләргә вай! Улар кишиләрдин өлчәп алған чағда, толуқ алиду; кишиләргә өлчәп яки тартип бәргән чағда кам бериду, улар бүйүк бир күндә тирилидиғанлиғиға ишәнмәмду? У күндә инсанлар аләмләрниң пәрвәрдигариниң һозурида тик туриду» (*«Мутәффифин» сүриси, 1-6-айәтләр*).

8) Нәсәптә адаләтлик болуш.

Нәсәптики адаләттин мәхсәт балиларниң өз атисиниң нәсәбигә мәнсүп болуши дегәнликтур, эксичә, балиларниң өз атисидин тенип, өзини беқивалған өгәй дадисиниң нәсәбигә мәнсүп қилиши адаләтсизликтур; мундақ қилиш адаләтсзлик болғанниң үстигә чоң һәқсизлиқтур, шуңа Аллаһ таала Қуръан кәримдә һәр кимни өз атисиға мәнсүп болушини буйруған: «силәр бала беқивалғанларниму Аллаһ (һәммә һөкүмдә өз пуштуңлардин болған) балилириңларниң һөкүмидә қилмиди, бу (йәни өз пуштуңлардин болмиғанларни бала дейиш) пәқәт ағзиңларда ейтилған сөздур. Аллаһ һәқ (сөз) ни ейтиду, тоғра йолға башлайду; уларни атилириниң исимлири билән чақириңлар, бу Аллаһниң дәргаһида тоғридур» (*«Әһзап» сүриси, 4-5-айәтләр*).

9) Кишиләрни яраштурушта адаләтлик болуш.

Бир-бири билән уруш қилған икки пирқә мусулманларни, бир-бири билән аразлишип қалған кишиләрни, ариси бузулған достларни, аилисини бузуш алдида турған әр-хотунни Аллаһ таала буйруған адаләт принциплири бойичә яраштуруп қоюш дегәнликтур. Жуқурқиларидин башқа адаләт тәләп қилидиған пүтүн ишларда, һәқ-һоқуқ мәсилилиридә адаләт принципи бойичә иш көрүш тәләп қилиниду. Қуръан кәрим вә һәдисләрдә кишиләр адаләтни бәрпа қилишқа чақирған әмирләр интайин көптур. Аллаһ таала пәйғәмбәр әләйһиссаламға хитап қилип мундақ дегән: «Аллаһ назил қилған (барлиқ) китапларға иман ейттим, араңларда адаләтлик болушқа буйрулдум» («*Шура» сүриси, 15-айәтниң бир қисми*). Аллаһ таала мусулманларни адаләтлик болушқа чақирип мундақ дегән: «әй мөмүнләр! Аллаһниң (һәқлирини) ада қилишқа тиришиңлар, адиллиқ билән гувалиқ бериңлар, бирәр қовумгә болған өчмәнлигиңлар (уларға) адил болмаслиғиңларға сәвәп болмисун, (дүшминиңларға) адил болуңлар, бу (йәни уларға өчмән туруп адил болушуңлар) тәқвадарлиққа әң йеқиндур, Аллаһтин қорқуңлар, Аллаһ һәқиқәтән қилмишиңлардин хәвәрдардур» («*Маидә» сүриси, 8-айәт*).

ЕҺСАН ВӘ УНИҢ ӘҺМИЙИТИ

ЕҺСАННИҢ МӘНАСИ

793. Соал: еһсан дегән немә?

Жавап: еһсан – динниң иман вә исламдин кейинки мәртивиси болуп, һәр ишни қетирқинип қилиш дегән мәнани ипадиләйду. Қуръан кәримдики: «әлләзи әһсәнә куллә шәйъин хәләқәһу» йәни (Аллаһ һәр нәрсини мукәммәл яратти) дегән айәт бу мәнани ипадиләйду («*Сәждә» сүриси, 7-айәт*). Чүнки әрәп тилидики «еһсан» сөзиниң әсли мәнаси «итқан» йәни қетирқиниш, мукәммәл қилиш дегәнликтур; «еһсан» сөзиниң сөз йилтизи болған «һәсән» сөзи пүтүн шәкиллири билән Қуръани кәримдә 195қетим, «еһсан» сөзи 12 қетим тилға елинған. Бу еһсанниң нәқәдәр мәртивилик ибадәт екәнлигини көрситиду. Аллаһ таала Қуръан Кәримдә: «Аллаһ силәрни адаләткә вә «еһсанға» буйруду дегән». («*Нәһл» сүриси, 90-айәт*).

Еһсан ибадәттә, ибадәтниң шәртлирини, пәриз, важип вә сүннәтлирини, шундақла әдәп-қаидилирини толуқлап, чин дили билән Аллаһ таалаға бағлинип, гоя уни көрүп туриватқинидәк һис-туйғу ичидә униңға бәндичилик ада қилиш болиду. Еһсан муәмилидә ата-аниға қетирқинип хизмәт қилиш, урруқ-туққанларға силә-рәһим қилиш, хошниларға яхшилиқ қилиш, иш-һәрикәтләрдә, гәп-сөздә, елим-сетим ишлирида һәққаний вә тоғра болуш, кишиләргә зиян зәхмәт йәткүзүштин жирақ туруш билән болиду. Еһсан кишиләрниң шараитигә қарап һәр хил шәкилдә әмәлгә ашиду, мәсилән: житимләргә қаритилған еһсан уларниң бешини силаш, яхши тәрбийиләш вә уларниң һәқ һоқуқлирини қоғдаш билән ада тапиду: йоқсулларға қаритилған еһсан уларниң һаҗитини рава қилиш, дәртлиригә дәрман болуш билән болиду; умумий инсанларға еһсан қилиш, сөздә вә муамилидә уларға юмшақ силиқ вә тоғра болуш, уларниң һәқ һоқуқлирини қоғдаш, уларға яхшилиқ қилиш вә яхшилиқ тиләш билән ада тапиду. Һайванларға еһсан қилиш, һайванларни йоллуқ пайдлинип уларни қийнимаслиқ, кесәл болса давалитиш, ач қоймаслиқ, көтирәлмәйдиған жүкни артмаслиқ вә меһри шәпқәт билән муамилә қилиш билән болиду. Әмәлдә вә ишта еһсан қилиш һәр ишни қетирқинип қилиш, сахтилиқтин, алдамчиликтин жирақ болуп, һәр ишни ихлас қилиш билән ада тапиду. Ишни қетирқинип қилиш дегәнму әхләқтин саниламду? дәп һәйран қелишиңиз мүмкин, шундақ, еһсан гөзәл әхлақлар ичидә әң әһмийәтлиги санилиду, чүнки ислам дининиң чақриғи һәр ишни қетирқинип қилиш – ибадәт, муамилә, гәп-сөз, иш-һәрикәтләрниң һәммисини қетирқинип, берилип, пухта вә яхши қилиш – ислам әхлақидин санилиду; пәйғәмбәр әләйһиссалам бу мәнани тәкитләп: «Аллаһ таала силәрдин ишни қетирқинип қилғучиларни яқтуриду» дегән [Тәбәраний ривайити].

794. Соал: еһсанниң қандақ әһмийити бар?

Җавап: еһсан умумий мусулманлар арисидин йоқап кетишкә башлиған, ислам дуниясида тепилиши интайин аз болған бир муһим әхлақтур, бу шунчә әһмийәтлик бир әхлақ болуп туруп, уни көп сандики мусулманлардин, һәтта диянәтлик саналған кишиләрдинму тапқили болмайдиған һаләткә келип қалған, әпсуслинарлиққи, еһсандин ибарәт бу гөзәл әхлақтин умумий мусулманлар пайдилиналмиған билән ғәрип дуняси буниңдин пайдилишта ғәлибә қазанған.

Имам Бухарий Әбу Һурәйрә рәзийәллаһу әнһудин ривайәт қилған бир һәдистә периштә Җибриил әләйһиссалам пәйғәмбәр әләйһиссаламниң йениға инсан сүритидә келип, униңдин ислам билән иман һәққидә сориғандин кейинла еһсан һәққидә сориған.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам бир һәдистә мундақ дегән: «Аллаһ еһсанни һәр нәрсигә пүтивәткән» [имам Муслим ривайити]. Демәк, биз чоң-кичик, аддий-мурәккәп һәр қандақ ишта еһсан билән иш қилишқа буйрулғанмиз. Чүнки, еһсан иманниң тәққазаси вә гөзәл әхлақниң таҗисидур. Биз мусулманлар Аллаһ таалаинң әмрини тәрк етип, униң һәққини толуқ ада қилмастин, еһсанни шәклий ибадәтлиримизгила қисқартип қоюп, ибадәтниң умумий вә чоңқур мәнасидин ғәпләттә келип, динимизниң роһидин, Аллаһ таалаинң биздин истигәнлиридин жирақлишип қалғанлиғимиз үчүн бүгүнки һалға чүшүп қалғанмиз.

Һидайәт, иман, инсап биз мусулманларда бар, рәһим-шәпқәт биз мусулманларда бар, дуняниң тәбиий байлиқлири йәнила биз мусулманларниң зиминлиридин чиқиду, пән-техникида илгириләш вә башқиларға беқинмастин һөр, қудрәтлик, баяшат һаят кәчүрүшниң пүтүн амиллири биз мусулманларда бар, пәқәт биздә кам болғини һәр ишни қетирқинип ишләш, растчиллиқ, сәмимийлик, вәдигә вапа қилиш, интизамчанлиқ, инақлиқ, тиришчанлиқ, Вәтән сөйгүси, өзигә ишиниш, әбәдий җасарәт қатарлиқ муһим әхлақлардур.

Ғәрип дуняси пән-теника яки илим-мәрипәт дегәнләрни билмигән чағларда биз мусулманлар дуния хәлқиниң алдида едуқ, һазир илим-пәнләрниң нәзәрийивий асаслирини салғучилар ибн Сина, Фарабий, ибни Һәйсәм, ибни Рушиди, Харәзмий қатарлиқ мусулман алимлири еди. Амма биз әхлақ даирисидин чиқип кетип, шәхсийәтчилик биздә баш көтәргәндин кейин, илим-пән, тәрәққият вә кәшпият нөвитини башқиларға өткүзүп берип, өзимиз мәнивий қашшақлиқ билән һәр тәрәптин намратлиққа муптила болдуқ. Һазирқи күндә әң тәрәққий тапқан дөләтләр дәп саналған Европа дөләтлиридә һәр ишни қетирқинип ишләш, раст сөзләш, сәмимийлик қатарлиқ инсаний әхлақлар бар. Демәк, уларда биздики шәклий әхлақлар болмисиму, бир қисим инсаний әхлақлар бар. Хәлқимиздиму «қетирқинип ишлигән адәм риваж тапиду» дегән мәнадики һекмәтлик сөзләр бар, биз қайсибир ишни қетирқинип қиливатимиз? Шәклий ибадәтлиримиз вә ясалма әхлақимиздин башқа қайсибир әһвалимизни ислаһ қилалидуқ? Бу орунда «Ялған» намлиқ мону шеиримни кәлтүримән:

Гәр янмиса, мәсләк үчүн жүригиңдә бир атәш,
Бирәр утуқ қазинимән дегәнлириң ялған.
Дин вә дуния ишлириңда, қетирқиниш йоқ екән,
Ихласим бар, әқидәм чин, дегәнлириң ялған.

Ихлас, еьсан ьәм әқидә, лаплар болмас,
Әмәл қилмай, мусулманмән дегәнлириң ялған.
Өлчәм әмәс тәқвалиққа шу заьири ибадәт,
Намаз билән еьсан қилдим дегәнлириң ялған.

Қияпитиң тәқва, мөмүн амма ичиң харапкән,
Сән өзәңни яхши санап жүргәнлириң ялған.
Турса нәпсиң саңа ьаким, кәспиң пурсәтпәрәскән,
Гөзәл әхлақ тонлириға киргәнлириң ялған.

Қилған ишиң йерим-ята, сән униңға разисән,
Йегән лоқмам пак-һалал дәп жүргәнлириң ялған.
Адәм оғли үгиниду, та қәбиргә киргичә,
Мән һәммидә бәркамал дәп, жүргәнлириң ялған.

Бу заманда ислам әһли бу кесәлгә муптила,
Тәғдирим шу нә қилармән дегәнлириң ялған.
Чәткә алма, сән өзәңни, әй бечарә қәләмкәш,
Бу кесәлдин мустәснамән дегәнлириң ялған.

795. Соал: ибадәттә еһсан қандақ болуши керәк?

Җавап: ибадәт билән еһсан интайин зич мунасивәтлик болуп, ибадәтни қетирқинип, әң мукәммәл дәрижидә, толуқ ада қилиш еһсандур. Шуңа Җибриил әләйһиссалам пәйғәмбәр әләйһиссаламдин еһсан дегән немә? дәп сориғанда, пәйғәмбәр әләйһиссалам униңға: «еһсан -худди Аллаһни көрүп туриватқандак ибадәт қилишиңдур, гәрчә сән Аллаһни көрмисәңму, Аллаһ сени көрүп туриду» дәп җавап бәргән, мана бу ибадәттики еһсан [ибни Маҗә ривайити]. Инсан намаз, закат вә розиға охшаш ибадәтләрнила әмәс, бәлки дуния вә ахирәтлик пүтүн ишлирини еһсан тәриқәсидә қетирқинип қилидиған болса, ишлириниң һәммисидә нәтиҗә қазиналайду вә Аллаһ таалаға әң мукәммәл шәкилдә қулчилиқ қилған болиду, чүнки, һәр ишни Аллаһ мени көрүп туриватиду дегән етиқат билән Аллаһ разилиғини көзләп қилған адәм пүтүн ишлирида ибадәт ичидә болған болиду.

796. Соал: ата-аниға қандақ еһсан қилиш керәк?

Җавап: Аллаһ таала Қуръан кәримдә: «Вәқәдә рәббукә әллә тәъбуду илла ийяһу вә билвәлидини иһсанән» йәни (Аллаһ униң өзигила ибадәт қилишиңларни вә ата-аниға еһсан қилишиңларни пәриз қилди) дәйду («*Исра» сүриси, 23-айәт*). Бу айәттики: «ата-аниға еһсан қилиш» тин ибарәт бу бир җүмлә сөз арқилиқ бизни ата-анимизға еһсан қилишниң чоңқур мәналиригә башлайду; уларға еһсан қилиш, уларға һәр вақит тәбәссүм билән қараштин башлап, мулайимлиқ билән, силиқ вә әдәплик муамилә қилиш, пәс авазда әдәплик сөз қилиш вә уларниң маддий вә мәнивий, дин вә дунялиқ қандақла бир хизмити үчүн һемишәм уларниң алдида һазир болушқичә болған бир җүрүш пәрзәнт борчлирини мукәммәл дәрижидә қетирқинип ада қилишни өз ичигә алиду.

Ата-аниниң хизмитини җүрәктин қетирқинип қилиш арқилиқ уларға еһсан қилиш һәр қандақ пәрзәнт үчүн пәриздур, чүнки Аллаһ тааланиң ибадәттин кейинла буйруған пәризи ата-аниға еһсан қилиштур. «еһсан» сөзи яхшилиқ қилиш дегән мәнаниму өз ичигә алғанлиғи үчүн уруқ-туққанларға яхшилиқ қилиш, пеқирларға яхшилиқ қилиш дегәндәк ихтиярий хәйир-еһсан вә сәдиқиләрниму өз ичигә алиду, Амма ата-аниға қаритилған еһсан сөзи бу мәналарда кәлмәйду, чүнки ата-аниға қетирқинип хизмәт қилиш балилар үстидики муқәддәс борчтур, у һәргизму ихтиярий һалда қилип қойидиған хизмәт яки хәйир-еһсан әмәс; ата-аниси алдидики бу муқәддәс борчини тәрк әткән киши авал бу дунияда, андин ахирәттә униң җазасини чоқум тартиду.

ҚИЗЛАРҒА ЕҺСАН ҚИЛИШ

797. Соал: қизларға еһсан қилиш дегәнниң мәнаси немә?

Җавап: қизларға еһсан қилиш уларға вә уларниң дин вә дунялиқ пүтүн ишлириға көңүл бөлүп, уларға дуния вә ахирәттә пайдилиқ болған мәнпәәтләрни кәлтүрүштә қетирқинип тиришчанлиқ көрситиш, уларни тәрбийиләштә, беқишта, қатарға қошушта қетирқинип иш қилиш дегәнликтур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «кимки униң икки қизи яки икки һәшириси болуп, уларға еһсан қилидикән, киши бу иккисиниң сәвәви билән җәннәткә кириду» [ибни Маҗә ривайити].

798. Соал: қизларға вә һәмшириләргә қандақ еһсан қилиниду?

Җавап: тәбиийки, еһсан пәйғәмбәр әләйһиссаламдин үгиниш билән қилиниду, пәйғәмбәр әләйһиссалам пүтүн пәрзәнтлиригә, хусусән сөйүмлүк қизи Фатимә рәзийәллаһу әнһаға

еһсанниң əң көрүнəрлик үлгисини көрсəткəн еди. Қачанла Фатимə рəзийəллаһу əнһа пəйғəмбəр əлəйһиссаламниң йениға киргинидə, униңға орнидин туратти вə пешанисигə сөйүп йенида олтурғузатти. Һазирқ заманда қанчилик ата қизлириға шунчилик меһриванлиқни вə һөрмəтни көрситəлəйду? Мусулманларниң йол башчиси, дөлəтниң рəиси, мечитниң имами, ислам қошунининң қомандани вə Аллаһ тааланиң һəм хəлиқниң нəзəридə чоң һөрмəт-еһтирамға сазавəр болған катта бир пəйғəмбəр шунчилик əһмийəтлик ишлирини қайрип қоюп, алдиға киргəн қизиға алаһидə орнидин туруп, униңға салам бəргəн вə бағриға басқан йəрдə, адəттики инсанлар қандақ болуши керəк? Пəйғəмбиримизниң бу кəмтəрлиги алдида бəзибир диндар қияпəттики кишилəрниң, молла аталғанларниң, һажи-һəрəм болғанларниң вə аз-тола мəнсəпкə яки байлиққа еришип ғадайғанларниң өзлирини һечкимгə тəң қилмаслиғини, аилисини лагерьға охшаш қиливелишини немə дегили болсун?

799. Соал: салам бериштики еһсан қандақ болиду?

Жавап: Аллаһ таала мундақ дегəн: «вə иза һуййитум битəһиййəтин фəһəйу биəһсəнə минһə əв руддуһа» йəни «силəргə бирəв салам қилса, силəр униңдинму мукəммəл салам қилиңлар яки саламни əйнəн қайтуруңлар» («*Ниса» сүриси, 86-айəт*). Мəлумки, мукəммəл салам қилиш: «əссаламу əлəйкум» дегəн кишигə «вə əлəйкум əссалам вə рəһмəтуллаһи вə бəрəкатуһу» (йəни, Аллаһниң аманлиғи, рəһмити силəргə болсун) дейиш, саламни əйнəн қайтуруш «вə əлəйкум əссалам» дейиштур. Мусулманниң бир-бири билəн учрашқинида, бир-биригə салам беришниң өзиму еһсандур; чүнки мусулманлар башқиларға охшаш «яхшимусиз» дəп һал сорап қоймастин, учрашқан кишисигə аманлиқ вə саламəтлик тилəйду, униңдинму артуқ əһвал сораш барму дунияда?

Улуқ пəйғəмбиримиз һəзрити Муһəммəд əлəйһиссалам Аллаһ тааладин бизгə елип кəлгəн ислам динида, инсанийəтниң бəхит-саадити үчүн йетəрлик ғəзнилəр бар, инсанларниң бəхит-саадити бу улуқвар ғəзнилəрни билип пайдинишиға бағлиқ иш.

800. Соал: жедəл вə муназиридə еһсан қандақ болуш керəк?

Жавап: бу мавзудиму Аллаһ таала бəндилиригə бəзи тəвсийилəрни қилишни чəттə қалдурмиған вə мундақ дегəн: «вə жадилһум биллəти һийə əһсəну» йəни «улар билəн əң чирайлиқ рəвиштə муназирилəшкин» («*Нəһл» сүриси, 125-айəт*). Сизгə бирəв яқмайдиған бир гəпни қилса, «бу немə дегəн тетиқсиз сөз» дəйсиз, əгəр əдəпликрəк болсиңиз «мəн бу сөзгə қошулмаймəн» дəйсиз; лекин һəр икки жавапта еһсан əмəлгə ашмиған, əгəр сиз «сизму мениң көз қаришимни аңлап баққан болсиңиз» десиңиз һəммидин яхши əмəсму?

Пəйғəмбəр əлəйһиссаламдин муназирилишиш усулини үгинəйли; пəйғəмбəр əлəйһиссалам Мəккидə дəслəп исламни тəшвиқ қилған вақитлириниң биридə, Мəккиниң каттибашлиридин Утбə ибни Рəбиə пəйғəмбəр əлəйһиссаламни+ң йениға келип, пəйғəмбəр əлəйһиссаламниң шəнигə лайиқ кəлмəйдиған пəс тəклиплəрни оттуриға қойиду, уни ислам дəвитидин ваз кечишкə үндəп, бу йолда əгəр халиса, пүтүн Мəккиниң байлиғини жиғип беришни, мəнсəп тилисə уни өзлиригə падиша қиливелишни əгəр əқлидин азған болса, əң уста дохтурларни тəклип қилип уни давалитишни оттуриға қойиду. Пəйғəмбəр əлəйһиссалам униң сөзлирини толуқ ейтивелиши үчүн пурсəт берип, сөз арлиғида: «сөзлə Əбувəлид[16], аңлаватимəн» дəйду. Утбəниң сөзи ахирлашқандин кейин, униңға: «сөзүң түгидиму Əбувəлид» дəйду вə өзиниң жававини чирайлиқчə берип, уни йолға селип қойиду.

Пəйғəмбəр əлəйһиссаламниң бу есил əхлақи инсанларға əң əдəплик рəвиштə муназирилишиш усулини вə муназирə қилиш əхлақини үгитиду. Һазирқи жигирмə биринчи əсирниң мəдəнийəтлик инсанлириниң көплиридə болмиған, бəзилиридə болғандиму техи йетилип толуқланмиған гөзəл əхлақлар инсанийəтниң иптихарлиқ үлгиси һəзрити Муһəммəд əлəйһиссаламда толуғи билəн бар еди, шуңа мусулманларла əмəс, бəлки пүтүн инсанийəт Муһəммəд əлəйһиссаламниң əхлақини үгинишкə интайин муһтаж. Қарши тəрəпниң сөзини көңүл қоюп, толуқ аңлашниң өзи еһсан қатариға киридиған гөзəл əхлақтур.

801. Соал: гəп-сөздə еһсан қилиш дегəн немə?

Жавап: Аллаһ таала Қурьан кəримдə: «вə қул лиъибади йəқулу вə əллəти һийə əһсəну» йəни «мениң бəндилиримгə ейтқинки, улар əң чирайлиқ сөзлəрни қилсун» («*Исра» сүриси, 53-*

айәт). Һәр қандақ йәрдә алқишлинидиған, инсанларниң көңлини йорутидиған, таштәк қаттиқ жүрәкләрниму еритидиған, қаттиқлиқ билән һәл қилғили болмайдиған ишларни һәл қилидиған сеһирлик нәрсә чирайлиқ сөздур.

802. Соал: еһсан йәнә қайси ишларда тәләп қилиниду?

Җавап: еһсан һәммә ишта тәләп қилиниду, оқуғучиларниң үгинишлирини әстайидил қилиши, ишчи-хизмәтчиләрниң вәзиписини қетирқинип орунлиши, ата-аниниң балилирини көңүл бөлүп тәрбийилиши, содигәрләрниң вә дукандарларниң херидарларға сәмимий болуши, балиларниң ата-анисиға вә муәллимлиригә садақәтмән болуши, әрниң аялиға, аялниң еригә садақәтмән вә растчил болуши, достиниң достқа сәмимий болуши қатарлиқ гөзәл әхләқларниң һәммиси еһсандин санилиду.

РӘҺИМ-ШӘПҚӘТ

803. Соал: рәһим-шәпқәт дегән немә?

Җавап: рәһим-шәпқәт һәммимиз билидиған, қулақларға чирайлқ аңлинидиған бир сөз; рәһим-шәпқәтниң мәнаси һәммигә шунчилик ениқ тонушлуқ болсиму, рәһим-шәпқәт аримизда тепилиши интайин аз болған, бәлки инсанийәтниң қәлбидин өчүрүлүп кәткән бир әхлаққа айлинип қалди; биздин тәләп қилинидиғини рәһим-шәпқәтниң мәнасини билиш әмәс, бәлки уни әмәлий һаятимизда иҗра қилиштур.

804. Соал: инсанийәт рәһим-шәпқәткә еһтияҗлиқму?

Җавап: һазирқи инсанийәт дуниясиниң бу әхлаққа нәқәдәр еһтияҗлиқ боливатқанлиғи һәммигә мәлум, рәһим-шәпқәтниң йоқилиши билән җинайәтләр көпәйди, атом бомбилар инсанийәт һаятини тәһдит астиға елип, у йәр-бу йәрләрдә өзини көрситидиған, бир дәқиқә ичидә миллионларчә инсанниң җениға замин болидиған һалға кәлди. Пүтүн инсанийәт Аллаһ тааланиң рәһим-шәпқитигә зор еһтияҗлиқ болуп, һәммә униң рәһим-шәпқитини тиләйду, биз мусулманларму һемишәм, һәр намизимизда вә дуалиримизда Аллаһ тааланиң бизгә рәһим-шәпқәт қилишини, гуналиримизни мәғпирәт қилишини сорап келиватимиз. Әһвал шундақ екән, биз Аллаһ тааланиң рәһим-шәпқитигә муһтаҗ болғандин кейин, немә үчүн Аллаһ тааланиң бәндилиригә рәһим-шәпқәт қилмаймиз. Һалбуки, «Аллаһ таала бәндилиридин пәқәт рәһим-шәпқәтлик болғанлириғила рәһим қилиду әмәсму?» [Бухарий вә Муслим ривайити].

Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу мәнани наһайити толуқ вә ениқ дәриҗидә ипадиләп: «рәһим-шәпқәт қилғанларға Аллаһ таала рәһим-шәпқитини беғишлайду, йәр йүзидикиләргә рәһим-шәпқәт қилиңлар, асмандики зат (Аллаһ таала) силәргә рәһим-шәпқәт қилиду» дегән [Тирмизи вә Әбудавуд ривайити]. Бу һәдистики «йәр-йүзидикиләргә» дегән сөз мусулманларнила әмәс яки инсанларнила әмәс, бәлки инсан, һайван, учар қуш вә һәр қандақ җан егисигә рәһим шәпқәт қилишиниң лазимлиғини ипадиләйду; амма һазирқи мусулманларда рәһим-шәпқәт тапқили болмайду.

805. Соал: Аллаһ тааланиң рәһим-шәпқитигәеришишниң йоли қандақ?

Җавап: дуния вә ахирәттә Аллаһ тааланиң рәһим-шәпқитигә еришишниң бирла йоли Аллаһ тааланиң мәхлуқатлириға рәһим-шәпқәт қилиштур, чүнки бир һәдистиктә «рәһим-шәпқәт» қилмиған адәм рәһим-шәпқәткә еришәлмәйду», дәп кәлгән [Бухарий вә Муслим ривайити].

806. Соал: рәһим-шәпқәт немиләрни өз ичигә алиду?

Җавап: рәһим-шәпқәт ата-аниларға, балиларға, әр-аяллар бир-биригә, уруқ-туққанларға, хошниларға, қол астидикиләргә, һайванларға камалиға йәткән сөйгү-муһәббәт, интайин көйүмчанлиқ, вайиға йәткән меһриванлиқ билән силиқ вә иллиқ муамилә қилишни тәқәзза қилиду.

807. Соал: ата-аниларға қандақ рәһим-шәпқәтлик болуш керәк?

Җавап: ата-аниға рәһим-шәпқәтлик болуш уларни қандақла бир рәвиштә болмисун рәнҗитип қоюштин сақлиниш, уларни асраш, уларға җан-дили билән хизмәт қилип көңүллирини елиш, маддий вә мәнивий жүкини йениклитиш, көңүлсизликлиригә тәсәлли берип йенида болуш, хошаллиқлирини биллә тәнтәнә қилиш қатарлиқ ишларни өз ичигә алиду. Ата-анисини қахшитип, уларни зар-зар жиғлатқанлар уларға рәһим-шәпқәт қилған боламду? Ата-анисини ал-

дап қоюп жигитләр билән мәхпий мунасивәт бағлиған қизлар ата-анисиға рәһим-шәпқәт қилған боламду? Емтиһандин өтәлмәй қалса, ата-анисиниң қаттиқ беарам болидиғалиғини билип туруп, яхши оқумиған оқуғучилар ата-анисиға рәһим-шәпқәт қилған боламду? өйгә киргәндә яки чиққанда ата-анисини чөчитиветидиғандәк шәкилдә ишикни қаттиқ ачидиған яки япидиғанлар уларға рәһим-шәпқәт қилған боламду? Ата-анисиға сөз қилғанда авазини уларниңкидин жуқури көтиридиғанлар уларға рәһим-шәпқәт қилған боламду? Ата-анисини һәр дайим зиярәт қилип йоқлап, һал-әһвал сорап турмастин телефон арқилиқла сорап қойидиғанлар уларға рәһим-шәпқәт қилған боламду? Һалбуки, ата-ана балилириниң телефондики авазини аңлашни әмәс, бәлки уларниң дидарини көрүшни вә пешанисигә сөйүп қоюшни арзу қилиду. Ата-анисиға еһтияҗлиқ нәрсиләрни әвәтип қоюп, уларни һәптиләп, айлап, һәтта жиллап көрмәйдиғанлар уларға рәһим-шәпқәт қилған боламду? Һалбуки, ата-анилар балилириниң мал-дуниясиға, соға-саламлириға әмәс, бәлки уларниң дидариға муһтаҗ; ата-аниларни бу нemәттин немә үчүн мәһрум қилимиз? Шәксизки, мундақ қилидиғанлар ата-анисини қахшатқучи бәхитсизләрдур.

808. Соал: уруқ-туққанларға қандақ рәһим-шәпқәт қилиш керәк?

Җавап: уруқ-туққанларға рәһим-шәпқәт қилиш уларни бай-кәмбәғәл дәп айримастин, қилди-қилмиди дәп пәриқләндүрмәстин, қолидин кәлгән яхшилиқларни қилиш, қийинчилиқ тартип қалғанлириға маддий ярдәм қилиш, қандақла бир иш үчүн тәйяр болуш, һейт-айәм күнлиридә уларниң өйигә биринчи болуп қәдәм тәшрип қилиш, мусибәтлик вә ғәмкинлик күнлиридә уларниң йенида биллә болуш қатарлиқ ишлар билән уларға силә-рәһим қилишни тәләп қилиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам муқәддәс һәдисидә Аллаһ тааланиң мону сөзини баян қилған: «мән рәһим-шәпқәтлик Аллаһмән, силә-рәһимни яритип, униңға мениң исмимдин болған «рәһим» исмини бәрдим; силә-рәһим қилишни давамлаштурғанларға мәнму рәһим-шәпқитимни давамлаштуримән, уни үзүп қойғанларға мәнму рәһмитини үзүп қойимән» [Әбудавуд, Тирмизи ривайити].

809. Соал: балиларға қандақ рәһим-шәпқәт қилиш керәк?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам пүтүн рәһим-шәпқәт түрлиридә инсанийәткә әң яхши үлгә болғинидәк, балиларғиму рәһим-шәпқәт қилиштиму әң яхши үлгә еди; пәйғәмбәр әләйһиссалам бир күни Әқрәъ ибни Һабис дегән киши билән олтуратти, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң нәвриси Һәсән ибни Әли келиду, пәйғәмбәр әләйһиссалам Һәсән рәзийәллаһу әнһуни сөйүп, қучақлап бағриға басиду, бу әһвални көргән Әқрәъ ибни Һабис бу ишқа һәйранлиғини ипадиләп: «мениң он балам бар, улардин бирниму сөйүп бақмидим» дәйду; пәйғәмбәр әләйһиссалам бу адәмниң таш жүрәклигигә әҗәплинип: «рәһим-шәпқәт қилмайдиғанлар, рәһим-шәпқәткә еришәлмәйду» дәйду.

Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң кичик балиларға болған рәһим-шәпқити шунчилик едики, һәтта намазни башлап, узун сүриләрни оқушни нийәт қилған болсиму, «анилири билән мечиткә кәлгән кичик балиларниң жиғисини аңлап қелип, намазни қисқа оқудум» дәтти [Бухарий вә Муслим ривайити]. Бу бир тәрәптин балиларға ич ағритиш йәнә бир тәрәптин аялларниму мечитләргә киришкә тәшәббус қилиш үчүн болса керәк.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам бир күни нәврилирини сөйүп бағриға бесиватқанда, сәралиқ әрәпләрдин бири, саһабиләрдин: «силәрдә балиларни сөйүш адити барму?» дәп сорап қалиду, бу сөзни аңлиған пәйғәмбәр әләйһиссалам бу адәмгә ечинип: «Аллаһ сениң қәлбиңдин рәһим-шәпқәтни тартивалған турса, мән әнди немә қилалайман» дәйду [имам Әһмәд ривайити].

Балиларни чирайлиқ кийиндүрүп қосиғини яхши тойғузуп баққанлиқ уларға рәһим-шәпқәт қилғанлиққа ятмайду, бәлки уларни келәчәктә әлгә пайдилиқ яхши адәм қилип тәрбийиләш йолида көйүмчанлиқ көрситиш, уларниң көңлини чүшинип мүшкүллирини биллә һәл қилиш, уларни урмастин, хорлимастин яхши вә үлгилик муамилә қилиш рәһим-шәпқәтниң үлгисидур; балилириға қаттиқ қоллуқ қилиш, уларниң дәрдигә қулақ салмаслиқ, пикирлирини аңлимаслиқ, көңлини чүшәнмәслик, бағриға бесип, пешанисигә сөйүп көңлини алмаслиқ қатарлиқ бир жүрүш сәлбий муамиләләр рәһим-шәпқәтни билмәйдиғанларниң қилиқлиридур.

810. Соал: аялларға қандақ рәһим-шәпқәтлик болуш керәк?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам аялларға әң меһир-шәпқәтлик зат еди, аяллириға бәкму

көйүнәтти, уларниң өй ишлириға ярдәмлишәтти, дәртлирини көңүл қоюп аңлатти, һәттә умумий мусулманларниң ишлириға мунасивәтлик чоң ишлардиму аяллири билән мәслиһәтлишәтти, пикирлирини алатти[17]. Пәйғәмбәр әләйһиссалам саһабилирини аяллириға рәһим-шәпқәтлик болушқа қаттиқ тәшәббус қилип «мөмүнләрдин имани әң камил болғини әхлақи әң гөзәл болғинидур, силәрниң әң яхшилириңлар өз әһлигә яхши муамилә қилидиғанлириңлардур» дәтти [ибни Маҗә вә Дарими ривайити].

Пәйғәмбәр әләйһиссалам мусулманлар сәпәргә чиққанлирида, аялларни төгиләр көтиридиған мәпиләргә олтарғузуп һөрмәт билән елип маңатти, пәйғәмбәр әләйһиссалам йол бойи төгиләрни йетиләп маңғанларға: «бу назук шишиләрни силиқ елип меңиңлар» дәп тәвсийә қилип туратти. [Бухарий, Муслим, Әһмәт ривайити].

Пәйғәмбәр әләйһиссалам аялларни назук шишиләргә охшатқан, һәқиқәтән улар вә уларниң көңли назуклиқта худди шишигә (әйнәккә) охшайду, аяллар умумән һиссийятчан болғанлиқтин тез рәнҗип қалиду вә тез өзгириду, уларға интайин силиқ муамилә қилиштин башқиси ишқа яримайду. Меһир-муһәббәт аялларни асраш вә уларға һөрмәт қилиштин башлиниду; пәйғәмбәр әләйһиссалам мәшһур вида (хошлишиш) нутқида вә вапат болуш алдидики әң ахирқи вәсийитидә: «аялларға яхши муамилә қилиңлар» дәп тәкитлигән.

811. Соал: қизларға қандақ рәһим-шәпқәтлик болуш керәк?

Җавап: қизларни оғуллардин төвән көрүш, уларға қопал муамилә қилиш, уларни тәбиитигә уйғун кәлмәйдиған еғир ишларға буйруш, «қиз бала оқуп немә болатти» дәп уларни оқуштин мәһрум қилиш, өгәй анисиниң нәйрәңлиригә ишинип уларни езиш, һақарәтләш, һәтта уруш, уларниң дәрдигә қулақ салмай, назук көңлигә азар бериш қатарлиқ начар ишларни қилидиған атилар қәлблиридин рәһим-шәпқәт суғуруп елинған бәхитсиз кишиләрдур. Мундақлар қанчилик тәқва сүрәтлик мусулман болуп кәтсун, қанчилик чоң алим-өлүма яки қарий-қуръан, һаҗи-һәрәм болуп кәтсун, бәрибир көңлидә рәһим-шәпқәт болмиған екән, мундақларниң дуния вә ахирәттә Аллаһ тааланиң рәһмитигә еришәлиши натайин.

Қизларниң сәбийләрчә пак һиссийятини сүйистимал қилип, уларға ялғандин муһәббәт изһар қилидиғанлар уларни өзлириниң һәдә-сиңиллириниң орнида қойсун! Уларниң һәдә-сиңиллириниң иппити вә номуси қанчилик қиммәтлик болса, қизларниңму иппәт-номуси шунчилик қиммәтликтур, бирәвниң номусини аяқ асти қилиш уни өлтүргәнлик билән тәң. Садда қизларни алдап, ички өлкилиридики залим ғоҗайинларниң оюн-күлкисини қизитиш үчүн йеқилғу қилип бериватқан виҗдансиз ипласлар Аллаһ тааладин қорқмиған тәғдирдиму, бу җинайәтниң бәдилини өзлириниң қизлири яки һәдә-сиңиллири төләйдиған бир күнниң келип қелишидин сақлансун!

Пәйғәмбәр әләйһиссалам «назук шишиләр» дәп сүпәтлигән бу шишидәк назук жүрәкләрни хиянәт пичиғи билән тирик турғузуп өлтүрүштин, шишидәк назук көңүлләрни бир өмүр һәсрәт-надамәткә қоюштин сақлансун! Бу хиянәтниң өзини һәдә-сиңиллиридин яки кейинчә, өз қизлиридин бирәрсигә йенип келишидин қорқсун. Мәлумки, Аллаһ таала өзиниң «қил» вә «қилма» дегән әмри-пәрманлириға хилаплиқ қилғучиларниң җазасини ахирәткә кечиктүрсиму, «қул һәққи» ни ахирәткә кечиктүргини йоқ; инсанларға қилинған қандақла бир зулум, һәқсизлиқ вә яманлиқниң җазасини мошу дуниядила көрситип кәлмәктә, һаят тәҗрибиләр буниң җанлиқ мисалидур.

812. Соал: аилиниң хизмәтчилиригә қандақ рәһим-шәпқәтлик болуш керәк?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам бу мавзудиму йетәрлик тәвисийиләрни қилған, у мундақ дегән: «қол астиңдикиләр силәрниң қериндашлириңларға охшаштур, Аллаһ таала уларни силәрниң қол астиңларда қилди, немә йесәңлар уларғиму шуниңдин йегүзүңлар, немә кийсәңлар уларғиму шу кийгәнлириңлардин кийдүрүңлар, уларни күчи йәтмәйдиған ишларға салмаңлар, уларни шундақ ишларға буйруғиниңларда, уларға ярдәмлишиңлар» [Әбудавуд, ибни Маҗә, имам Әһмәд ривайити].

Бу немидегән есил тәвсийә! қайси дин вә қайси қанунда бундақ баравәрликни тапалайсиз? Қандақ бай өзиниң хизмәтчисигә өзи кийгән алий тонни яки қиммәтлик кастюм-брюкини кийдүриду?

Қайси бай өзиниң өй хизмәтчилири билән бир дәстиханда олтуруп тамақ йәйду? Муһәммәд әләйһиссаламни үлгә қилған һәқиқий мусулманлар шундақ қилиду – кийдүриду, йегүзиду. Пәйғәмбиримиз Муһәммәд әләйһиссаламниң шанлиқ һаяти вә саһабиләрниң кәчүрмишлири буниң җанлиқ фактидур. Пәйғәмбәр әләйһиссаламдин башлап барлиқ саһабилар вә исламниң кейинки алтун дәвирлиридә яшиған һәқиқий мусулманлар өзлириниң өй хизмәтчилирини шу аилиниң әзалири дәп тонатти вә уларға өз балилириға охшаш муамилә қилатти; пәйғәмбәр әләйһиссалам өзиниң хизмәтчиси қара тәнлик Зәйид ибни Һарисәни өз аилисиниң бир әзаси саниғанлиқтин, униң исмин «Зәйид ибни Муһәммәд» дәп атиғанлиғи вә Зәйидниң мошу исим билән әрәпләр арисида тонулғанлиғи буниң типик мисалидур.

813. Соал: һайванларға қандақ рәһим-шәпқәтлик болуш керәк?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «бир адәм йолда кетиветип қаттиқ уссап кәтти, йолда бир қудуқ учритип қелип, униңға чүшүп су ичти; сиртқа чиққинида, уссузлиқтин тили саңгилап, тупрақни йәватқан бир иштни көрүп қалди, у адәм өз-өзигә «бу ишт маңа охшаш қаттиқ уссап кетипту» деди-дә, қудуққа чүшүп өтүгигә су толтуруп, чиши билән қудуқниң гирвигини чишләп қудуқтин чиқип, һелиқи иштни суғарди. Аллаһ таала униң бу ишиға хурсән болуп, униң барчә гуналирини мәғпирәт қиливәтти» [имам Бухарий вә Муслим ривайити]. Сиз һаятиңизда бирәр қетим болсиму кочида йәйдиған нәрсә издәп жүргән бирәр иштниң қосиғини тойдуруп бақтиңизму? яки сизгә тәлмүрүп кәлгән бирәр иштни «паскина һайван»дәп путиңиз билән тепиветип кетип қалдиңизму? Аллаһ таала өзлириниң хизмәтчиси қилип яритип бәргән вә уларға бойсундуруп бәргән бечарә һайванларни өзлириниң тамашәсини қизитиш үчүн қурван қилип, иштларни талаштуруш, қошқарларни соқуштуруш, ғораз соқуштуруш, қушларни оқ етиш мәшиқлиридә қариға елиш қатарлиқ шәпқәтсизликләрни қилғучилар пәйғәмбәр әләйһисссламниң «кимки бирәр қушқашчилик бирәр җанлиқни беһөддә өлтүридикән, Аллаһ таала қиямәт күнидә әлвәттә униң сориғини қилиду» дегән сөзини билмәмду?! [имам Әһмәд, Әбудавуд, ибни Маҗә ривайити].

Пәйғәмбәр әләйһиссалам саһабилирини һайванларға рәһим-шәпқәт қилишқа үндәтти; бир күни уларға бир мөшүк сәвәплик дозихий болуп кәткән бир аялниң қиссисини сөзләп берип мундақ дегән: «бир аял бир мөшүкни нан вә су бәрмәстин өйгә солап қоюп, униң өлүмигә сәвәп болғанлиғи үчүн дозихий болуп кәткән» [Бухарий вә Муслим ривайити]. Қәстәнликтин әмәс, бәлки нан вә су беришни унтуп қалғанлиқтин бир мөшүкниң өлүмигә сәвәп болған бир мусулман аял дозаққа киргән йәрдә, һайванларниң қийнилинишлиридин һөзүр елиш вә тамашәни қизитиш үчүн қарап туруп һайванларни қийнайдиғанларниң, һәттә билип туруп уларниң өлүмигә сәвәп болидиғанларниң ахирәттики әһвали қандақ болар?!

Пәйғәмбәр әләйһиссалам: «кимки бир қушқашчилик бирәр җанлиқни боғузлиғандиму, униңға рәһим-шәпқәтлик болидикән, Аллаһ таала униңға қиямәт күнидә рәһим-шәпқитини чоқум көрситиду» [имам Бухарий вә Тәбәрани ривайити]. дейиш арқилиқ Аллаһ бизгә өлтүрүп йейишни һалал қилип бәргән һайванни боғузлаштиму, униңға рәһим-шәпқәтлик болушниң зөрүрлигини үгәткән. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бир күни бир адәмниң бир қолида пичақ тутқан һалда бир қойни өлтүргили сөрәп кетиватқанлиғини көрүп қелип у адәмгә: «һәй сени! мални икки қетим өлтүрмәкчиму сән? уни өлүмгә силиқ елипбар, пичақни малниң көзигә көрсәтмә, уни иштиклитип андин боғузла» дәп кайиған.

Аллаһ таала хизмитимизгә селип, йоллуқ пайдилинишимиз үчүн бизгә бойсун дуруп бәргән шу һайванларниң җени бизниңкигә охшаш җан әмәсму? Уларниңму җени ағрийду әмәсму? Бунчилик таш жүрәк инсанларниң җәннәтниң пуриғини пуриялиши натайин, чүнки җәннәт рәһмәттур, у пәқәт рәһим-шәпқәтлик болғанларнила қобул қилалайду. Җәннәткә ибадәтниң көплиги билән әмәс, бәлки қәлбниң шәпқити вә Аллаһ тааланиң рәһмити биләнла киргили болиду.

814. Соал: рәһим-шәпқәт пүтүн ишларда тәләп қилинамду?

Җавап: рәһим-шәпқәт билән силиқлиқ мусулман адәмниң һаятидики барлиқ һәрикәтлиридә-ибадәтлири, дәм елиши, муамилиси, олтуруп-қопуши, шундақла барлиқ ишлирида болмиса болмайдиған нәрсидур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: «силиқлиқ қайси нәрсигә кирсә, уни

чирайлиқлаштуриду, у қайси нәрсидин жулуп елинса, шу нәрсини сәтләштүриветиду» дәп көрсәткән [имам Муслим ривайити].

815. Соал: асий-гунакар кишиләргә рәһим-шәпқәтлик болуш керәкму?

Жавап: Аллаһ таала Қуръан кәримдә: «илгири силәрму әнә шундақ едиңлар, кейин Аллаһ силәргә илтипат қилди» («*Ниса» сүриси, 94-айәт*) дейиш арқилиқ бизни өткән күнлиримизни унтуп қалмаслиғимизға, уларға нәпрәт қилғанлиқтин, уларни чәткә қақмаслиғимизға вә уларға камалий меһриванлиғимизни көрситип, яман йолдин қайтуришимизға чақириду. Гуна қилмайдиған, хаталашмайдиған адәм йоқ дунияда; һәр қандақ адәм гуна қилиду, хаталишиду, амма муһим болғини өз гунайини тонуп, тоғра йолға қайтиштур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу һәқтә: «һәр қандақ адәм балиси хаталишиду, хаталашқучиларниң әң яхшиси Тәвбә қилғучилардур»дәп көрсәткән [Бухарий ривайити].

Биз мусулманларда һазирла мечиттин чиқип, һәтта таһарәт елип туруп ялған сөзләйдиғанларни, адәм алдайдиғанларни вә кишиләргә қопал сөз вә қопал муамилә қилидиғанларни уничивала әйипләп кәтмәйдиған, амма бирәвни қисмән шәхсий гуна билән яки азрақ әйип билән учритип қалғинида, униңдин нәпрәтлинип кетидиған кәйпият бар. Аллаһ таала гунларниң һәммисини яман көриду, мусулман адәмму гунани мәйли кичик болсун, мәйли чоң болсун, һәммисини яман көрүши лазим; лекин Аллаһ таала гуна қилип өзини зиянға учратқан бәндидин ялған ейтип башқиларни зиянға учратқан бәндини бәкрәк яман көриду; чүнки өзини зиянға учратқанлиқниң гунайи у кишиниң өзи биләнла чәклининиду Аллаһ таала халиса уни кәчүриветиду. Амма башқиларни зиянға учратқанлиқниң гунайи ундақ асан кәчүрүлмәйду зиянға учриғучи шәхс уни кәчүрмигичә Аллаһ таала кәчүрмәйду чүнки у қул һәққи әмәсму?

816. Соал: езилгәнләргә қандақ рәһим-шәпқәт қилиш керәк?

Жавап: дунияниң һәр қайси җайлиридики езилгән мусулман қериндашларға рәһим-шәпқәт қилиш һәр кимниң қудрити йетишичә пәриздур. Улар билән бир сәптә туруп, һәққаний давалирини жүрүзүш, пул-мал ярдәм қилиш, уларниң һәқ-һоқуқлирини тәләп қилиш, буларниң һечбирини қилалмиғанда, улар үчүн Аллаһ таалаға дуа қилиш билән бу диний қериндашлиқ борчини ада қилиш мүмкин. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «мөмүнләр бир-бирини сөйүш, бир-биригә рәһимшәпқәт қилиш вә бир-биригә һисдашлиқ қилишта, қайсибир әзаси ағриса, пүтүн әзалар исимдаш вә уйқисизлиқ билән униңға ортақ болидиған бир пүтүн бәдәнгә охшайду» [Бухарий ривайити].

817. Соал: кишиләрниң әйивини йошуруш уларға рәһим-шәпқәт қилғанлиқму?

Жавап: гунакарларни инсанлар алдида рәсва қилмаслиқ, кишиләрниң әйиплирини йепиш уларға рәһим-шәпқәт қилғанлиқ болуп, гөзәл әхлақтин санилиду; әксинчә кишиләрниң әйивини ачидиғанлар, гунакарларниң гуналирини инсанлар арисиға яйидиғанлар Аллаһ тааланиң ғәзивигә вә азавиға лайиқ болғучи әхлақсиз мәхлуқлардур. Аллаһ таала Қуръан кәримдә: «мөмүнләр үстидә яман сөзләрниң тарилишини яқтуридиған адәмләр, шубһисизки, дуния вә ахирәттә қаттиқ азапқа қалиду» дегән («*Нур» сүриси, 19-айәт*).

Пәйғәмбәр әләйһиссалам: «қандақла бир адәм йәнә бир адәмниң әйивини япидикән, Аллаһ таала қиямәт күни униң әйивини япиду [имам Муслим ривайити]. Амма кишиләрниң гуналирини йепиш вә әйиплирини йошуруш иши Аллаһ тааланиң һәққигә ишләнгән гуналар даирисидила болиду, амма гунакарниң гунайини йошурдум дәп, җинайәткарларниң қилмишлириға сүкүт қилишқа, наһәқчиликкә җим турушқа болмайду, оғриниң оғрилиғини көрүп туруп, униң зийиниға гувалиқ бериштин өзини қачуруш, хизмитини яхши ишлимигән ишчиниң яки кадрниң камчилиғини йошуруш, емтиһанда оқуғучиларниң бир-бирдин көчүришигә йол қоюш қатарлиқ ишлар қилмишта уларға шерик болғанлиқ санилиду.

818. Соал: адәм өз-өзигә қандақ рәһим-шәпқәтлик болуши керәк?

Жавап: адәм башқиларға рәһим-шәпқәтлик вә көйүмчан болуп, өзини унтуп қалса боламду? Адәм өзигә қандақ рәһим-шәпқәт қилиду? Адәм өзиниң тән сақлиғиға зиянлиқ болған нәрсиләрни тәрк етиш, һарақ ичмәслик, тамака чәкмәслик, зина қилмаслиқ билән өзиниң үз-абройиға сәлбий тәсир көрситидиған нашаян ишлардин жирақ туруш билән вә өзиниң ахирәтлиги үчүн зиянлиқ болған гуна-мәсийәтләрдин қол үзүш билән өзигә рәһим-шәпқәт қилған болиду.

819. Соал: пүтүн инсанийәткә қандақ рәһим-шәпқәтлик болуш керәк?

Җавап: мәйли мусулман болсун, мәйли капир болсун, пүтүн инсанийәткә рәһим-шәпқәтлик болуш һәргиз қийин иш әмәс, бәлки наһайити асан. Инсанлар қайси динға, қайси ирққа, қайси рәңгә вә қәйси дөләткә тәвә болушидин қәтъийнәзәр уларға наһайити юмшақлиқ билән адаләтлик һалда муамилә қилиш, һәр кимгә тәбәссүм билән қәлбини ечиш, пеқирларға һисдашлиқ қилип, мәйли маддий җәһәттин болсун, мәйли мәнивий җәһәттин болсун күчиниң йетишичә ярдәм қолини сунуш, житимларни сөйүш, уларниң бешини силаш, өзигә яманлиқ қилғанларни кәчүриветиш, тонумайдиған кишиләрниңму қийинчилиқлирини һәл қилишиға ярдәм қилиш қатарлиқ гөзәл әхлақлар билән рәһим-шәпқәтни пүтүн инсанийәткә йәткүзгили болиду.

Ләззәтлик таамлар билән ғизалиниватқан вақитлириңизниң бирәрсидә, хошнилириңиздин бәзи бечариләрниң йегили йоқ, ичкили йоқ, йоқлуқ ичидә туриватқанлиғини ойлап, уларға бирәр қача тамақ бәргиниңизни биләмсиз? Атиси йоқ бир кәмбәғәл житим балиниң бешини силап, униң қолидин тутуп өйиңизгә елип кирип, бир қур кийим кийгүзүп қойғиниңизни биләмсиз? Аниси йоқ, дадиси сиртта ишләп өйиниң кам-кутилирини толуқлаш йолида жүргәнликтин, һалиға йетәлмигән, бирәв билән бир саат муңдушуп олтурушқа зар болуватқан, көңли дәртлик бир житим балини өйиңизгә чақирип, баш көзини сүртүп, иссиқ бир қача тамақ йегүзүп болуп, униң билән бәш минут муңдашқиниңизни, дәртлиригә қулақ салғиниңизни биләмсиз?

Бирәр қетим болсиму, кочида яки йолда бир натонуш адәм бир тағар жүкни үстигә елип қоюшиңиз үчүн сиздин ярдәм сориғанда, ишим алдираш демәстин дәрһал йениға берип, униңға ярдәм қилғиниңизни биләмсиз? Яшинип қалғанлиқтин яки кесәлликтин аран-аран меңип кетиватқан бир натонушни машиниңизға олтарғузуп баридиған йеригә апирип қойғиниңизни биләмсиз? Машиниси бузулуп йолда қалған бири үчүн алдираш ишиңиз болсиму тохтап, униңға ярдәм қилғиниңизни биләмсиз? Гезит-журналларда яки тетлевизорларда яки интернет торлирида җиддий маддий ярдәмгә муһтаж болуватқанлар тоғрилиқ берилгән еланларни көргиниңиздә, бирәр қетим шуларға аз болсиму ярдәм пули әвәткиниңизни биләмсиз?

Әгәр жуқурiқи соалларниң җавави «һәә» болса, сиз рәһим-шәпқәтлик адәмсиз, Аллаһ тааланиң рәһмитини дуния вә ахирәттә сизни қоршайдиғанлиғидин хатирҗәм болсиңиз болиду. Әгәр җававиңиз «яқ» болса, сиз таш жүрәк адәмсиз, Муһәммәд әләйһиссаламниң әхлақидин толиму жирақта екәнсиз, кишиләргә рәһим-шәпқәт қилишни үгинишкә вә униңға адәтлинишкә зор еһтияҗлиқ екәнсиз. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бизгә башқиларға меһир-шәпқәт қилишни үгитип мундақ дегән: «ким бирәр мусулманниң дунийадики қийинчилиқлиридин бирәр қийинчилиқни һәл қилип бәрсә, Аллаһ таала униң қиямәт күнидики қийинчилиқлиридин бир қийинчилиқни көтүриветиду; ким бирәр йоқсулға асанлиқ яритип бәрсә, Аллаһ таала униңға дуния вә ахирәттә асанлиқ бериду; кимки бирәр мусулманниң әйивини япса, Аллаһ таала униң әйиплирини дуния вә ахирәттә япиду, бәндә бурадириниң ярдимидә болған муддәтчә, Аллаһ таала униң ярдимидә болиду» [Тирмизи ривайити].

Хуласәкалам, рәһим-шәпқәтлик болуш қийин әмәс, мүшкүллүк вақитниң йетишмигәнлигидә яки қол илкидә болмиғанлиғида яки рәһим-шәпқәтни қилишни билмигәнлигидә әмәс, бәлки мүшкүллүк қәлбләрдин рәһим-шәпқәтниң суғурулуп кәткәнлигидә, жүрәкләрниң ташқа айлинип қалғанлиғида! Күндилик бәш вақ намазниң һәрбир рәкитидә фатиһә сүрисини оқуш җәриянида, Аллаһ тааланиң бу сүридики «әр рәһманир рәһим» (йәни наһайити меһриван вә толиму шәпқәтлик) дегән сүпитини әң аз дегәндә бир күндә 33 қетим тәкрарлап турупму жүриги юмшимиған мусулманни немә дегили болсун?!

820. Соал: илим-ишлитиштә қандақ рәһим-шәпқәтлик болуш керәк?

Җавап: һөрмәтлик китапхан, илим-пән үчүнму рәһим-шәпқәт кетәмду? дәп һәйран қалғанлиғиңиз ениқ; амма рәһим-шәпқәтни чиқиш йоли қилмиған илим-пәнниң балйи-апәт екәнлигини билгиниңиздә, маңа қошулисиз. Һазирқи дунияниң һалиға қарайдиған болсақ, күндин-күнгә илим-пән илгирилигәнсири рәһим-шәпқәт азийиватмақта; илим-пән елип кәлгән атом бомбилири вә ракетилар билән миллионлиған инсанлар өлмәктә.

821. Соал: немә үчүн илим-пәнниң илгирилиши билән рәһим-шәпқәт азлап кетиду?

Жавап: рәһим-шәпқәт билән тәрбийиләнмигән, иман вә әхлақтин несивиси болмиған һәр қандақ илим-пән балайи-апәт вә кризистур. Шуңа Қуръан кәрим айәтлири илим һәққидики пүтүн баянлирида рәһим-шәпқәтниму биллә баян қилған. Қуръан кәрим айәтлиридин рәһим-шәпқәт яндаштуруп кәлтүрүлмигән илим һәққидики баяндин бирниму тапалмайсиз. «улар – пәрвәрдигаримиз, сениң рәһмитиң вә илмиң һәммә нәрсини өз ичигә алиду» («*Ғафир» сүриси, 7-айәт*). «У иккиси бизниң бәндилиримиздин чоң рәһмитимизгә еришкән вә бизниң өзимизгә хас илмимизни биз билдүргән бир бәндини учратти» дегән айәтләр буниң мисалидур («*Кәһф» сүриси, 65-айәт*).

РАСТЧИЛЛИҚ

822. Соал: растчиллиқ қандақ хулуқ?

Жавап: растчиллиқ пәйғәмбәрләрниң, мөмүнләрниң вә яхшиларниң адити болғандәк, ялғанчилиқ мунапиқларниң адитидур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мунапиқларниң сүпәтлирини баян қилип мундақ дегән: «мунапиқниң аламити үчтур: сөзлисә ялған сөзләйду, вәдә қилса униңға хилаплиқ қилиду, аманәт қоюлса хиянәт қилиду» [имам Бухарий вә имам Әһмәд ривайити].

823. Соал: растчиллиқниң исламдики орни немә?

Жавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «Силәр маңа алтә ишта капаләт бериңлар, мән силәргә җәннәтни капаләт қилимән: сөзлигәндә раст сөзләңлар, вәдә қилсаңлар униңға вапа қилиңлар, аманәт тутсаңлар уни вақтида тапшуруңлар, әзайиңларни зинадин сақлаңлар, көзүңларни һарамдин сақлаңлар, қолуңларни яман ишлардин вә һарамдин жиғиңлар» [имам Әһмәд ривайити].

824. Соал: раст сөз билән ялған сөзни аламити немә?

Жавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам: «растчиллиқ хатирҗәмлик, ялғанчилиқ беарамлиқтур» дегән [имам Тирмизи вә имам Әһмәд ривайити]. Чүнки инсан раст сөзлигәндә хатирҗәмлик вә бир хил раһәт һис қилиду, тәшвишләнмәйду һәмдә раһәт сөзләштә һечқанчә тәслик яки оңайсизлиқ һис қилмайду, иккиләнмәйду, додуқлимайду. Амма инсан ялған сөзләштә қийинчилиқ тартиду, һәтта бәзи шараитларда чекисидин тәр ақиду, чирайи тәбиий болмайду, сөзлири анчә қамлашмайду, ялғанчилиғи ашкарә болуп қелишидин тәшвишлиниду. Һәр қанчә сөзгә уста вә ялғанни қамлаштурушқа маһир каззапларму бәрибир билинип қалиду вә бир күни рәсва болмай қалмайду. «ялғанчиниң қуйруғи бир тутам» дегән сөзму бекарға ейтилмиған болса керәк. Жуқуриқи һәдис пәйғәмбәр әләйһиссаламниң мөҗүзилик сөзлиридин болуп, һаятлиқ мусапилири бу сөзниң һәқлиғини испатлап кәлмәктә, чүнки су сөз мәйли куппар, мәйли мусулман, һәр қандақ адәмниң нәзәридә һәқ сөздур.

825. Соал: ялғанчилиқниң хиянәт түри қайси?

Жавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «әң чоң хиянәт сени растчил дәп билидиған биригә ялған ейтип уни ишәндүришиңдур» [Әбудавуд, имам Әһмәд ривайити]. Сизгә жүригидин ишинидиған, сизниң қандақла бир сөзиңизниң растлиғидин қилчә шәкләнмәйдиған достиңизға ялған сөзлишиңиз, униң сизгә болған чин ишәнчисигә вә достлиғиниң һесавиға қилинған әң чоң хиянәт әмәсму?! Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң сөзилири немә дегән тоғра-һә!

826. Соал: ялғанчилиқниң әң чоң хәтири қайси?

Жавап: ялғанчилиқ адәмни имандин чиқиридиған яман хулуқтур, пәйғәмбәр әләйһиссаламдин: «мөмүн адәм қорқунчақ боламду?» дәп соралғинида, «һә ә» дәп җавап бәргән, йәнә «мөмүн адәм бехил боламду?» дәп соралғинидиму, «һә ә» дәп җавап бәргән, андин «мөмүн адәм ялғанчи боламду?» дәп соралғинида, «яқ» дәп җавап бәргән [имам Малик ривайити]. Чүнки бирәвниң қорқунчақлиғи яки бехиллиғиниң зийини көпинчә өзигә болиду, амма бирәвниң ялғанчилиғиниң зийини көпинчә башқиларға болиду; ялғанчилиқ инсанларни тәсәввур қилип болғусиз зиян-зәхмәтләргә учритиду, шуңа униң гунайиму еғир, җазасиму қаттиқ болиду. Ялғанчиниң һәқиқий

мәнадики мөмүнләрдин болалмайдиғанлиғи ялғанчилиқниң гунайиниң чоңлиғини билиш үчүн йетәрликтур.

827. Соал: һәқиқий растчиллиқ қайси?

Җавап: һиҗрийә үчүнчи әсирниң өлүмалиридин Җунәйд мундақ дегән екән: «һәқиқий растчиллиқ ялғандин башқа нәрсә сени қутулдуралмайдиған шараитта раст сөзлишиңдур, растчиллиқниң инсанни һемишәм қутқузғучи екәнлигидә шәк йоқ, раст сөзлигән ниҗат тапиду», бу мәшһур сөзму шуниң үчүн ейтилған болуши мүмкин. Қутулуш үчүн ялған ейтиштин башқа чариси қалмиған адәмниңму раст сөзлиши тәләп қилинған йәрдә аддий ишлар үчүн, һәтта ялған ейтмисиму һечқандақ зиян болмайдиған ишлар үчүн ялған ейтиватқанларни немә дегили болсун?!

828. Соал: растчиллиққа адәтлинишниң йоли немә?

Җавап: шәксизки, адәм өзидә растчиллиқни йетилдүрүши үчүн алди билән Аллаһ таалаға тәқвалиқ қилиши (йәни һәр ишта Аллаһниң көрсәткәнлири ичидә һәрикәт қилиши вә Аллаһниң ғәзивигә лайиқ болуп қелиштин қорқуши), андин растчил, тәқвадар, яхши кишиләр билән олтуруп қопуши лазим. Аллаһ таала Қуръан кәримдә: «Әй мөмүнләр! Аллаһқа тәқвалиқ қилиңлар вә растчиллар билән болуңлар» («*Тәвбә» сүриси, 119-айәт*) дейиш арқилиқ растчиллиқниң тәқвалиқ екәнлигини вә растчиллар билән болушниң тәқвалиққа йетишниң йоли екәнлигини ипадилигән.

РАСТЧИЛЛИҚНИҢ ТҮРЛИРИ

829. Соал: нийәттики растчиллиқ қандақ болиду?

Җавап: нийәттики растчиллиқ – қилмақчи болған һәр қандақ бир ишта Аллаһ разилиғини көзләштур, инсан һәр ишта Аллаһ разилиғини көзләш арқилиқ адәттики дунияликишлириниму ибадәт қатариға өткүзәләйду вә совапқа еришиду, шундақла бу яхши нийәтниң бәрикити билән мәхситигә йетиду, демәк, яхши нийәт адәмни ибадәткә үндәйдиған сеһирлик хисләттур. «яхши үгиниш қилип, яхши оқуп динимға, Вәтинимгә, хәлқимгә вә инсанларға мәнпәәтлик адәм болимән» дегән нийәт билән дәрис тәкрарлиған оқуғучи, «бай болуп аиләмниң еһтияҗини һалалдин қамдаймән», «хәйир-еһсан вә сәдиқилирим билән Аллаһниң йоқсул бәндилириниң бешини силаймән» дегән нийәт билән ишлигән тиҗарәтчи, «ишимни қетирқинип риваҗландуруш арқилиқ һалалдин тапқанлиримни аиләмгә сәрип қилимән» дегән нийәт билән кәсип қилған һүнәрвән, «вәзипәмни қетирқинип, тоғра йосунда вә һәққаний ишләш арқилиқ алған маашим билән өзәмниң һәм аиләмниң еһтияҗлирини қамдаймән» дегән нийәт билән ишлигән кадр яки ишчи, «турмуш қуруш арқилиқ һарам ишлардин сақлинимән вә диянәтлик бир аилә қуруп чиқимән» дегән нийәт билән өйләнгән қиз-жигит әлвәттә Аллаһ тааланиң совавиға еришиду.

830. Соал: сөздики растчиллиқ қандақ болиду?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам һемишәм «әй Аллаһ! растчил тил ата қилғин» дәп дуа қилатти [имам Тирмизи вә имам Әһмәд ривайити]; балилиқ дәвридин башлап растчиллиғи билән тонулған, һәтта куппарларму униң растчиллиғини тәстиқлигән бир пәйғәмбәр бу дуани оқуған йәрдә, бир кечә-күндүз бу дуани оқуп Аллаһ тааладин бизни растчил бәндиләрдин қилишни тиләшкә қанчилик муһтаҗ боливатқанлиғимизни биләмсиз?!

Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «растчил тиҗарәтчи қиямәт күнидә пәйғәмбәрләр, растчиллар вә шеһитлар билән биллә болиду» [ибни Маҗә, имам Әһмәд ривайити]. Бу һәдис, һүнәрвән, ишчи-хизмәтчи, дехан, чарвичи қатарлиқ риск йолида жүргән һәр қандақ кишигә қаритилған болуп, растчиллар қандақ иш билән яки қандақ җайда ишлигән болмисун пәйғәмбәр әләйһиссалам бешарәт бәргән растчил тиҗарәтчигә қошулиду, чүнки растчиллиқ һәр қандақ җайда, пүтүн иш-һәрикәт вә гәп-сөзләрдә тәләп қилиниду.

831. Соал: әмәлдики растчиллиқ қандақ болиду?

Җавап: Аллаһ таала йәнә мундақ дегән: «мөмүнләрниң ичидә Аллаһқа бәргән әһдини әмәлгә ашурған Нурғун кишиләр бар» («*Әһзап» сүриси, 23-айәт*). Бу айәтниң чүшүш сәвәви мундақ

еди: саһабилардин Умәйир ибни Һам Бәдри ғазити болған күни пәйғәмбәр әләйһиссаламға мундақ дәйду: «я рәсулуллаһ! әгәр мән әшу дүшмәнләргә қарши җәң қилип өлүп кәтсәм, растинла җәннәткә киримәнму?», пәйғәмбәр әләйһиссалам униңға: «һәә, әлвәттә шундақ болисән» дәп җавап берип, саһабилиригә: «туруңлар! кәңлиги асман вә зиминға тәң келидиған җәннәткә кириш үчүн җиһат қилиңлар» дәйду, бу вақитта Умәйир «паһ, паһ» дәйду; пәйғәмбәр әләйһиссалам униңға: «әй Умәйир саңа немә болди?» дәп сорайду, Умәйир:«я рәсулуллаһ! мән растинла җәннәт әһли болаламдимән?» дәйду, пәйғәмбәр әләйһиссалам: «сән зади җәннәт әһлидинсән» дәйду [имам Муслим ривайити]. Буни аңлиған Умәйир «мән билән җәннәт оттурисида пәқәт мошу хормила қалди» дегиничә қолидики йәватқан хормисини ташлайду вә уруш мәйданиға кирип кетиду, ахири шеһитлиқ шәрвитини ичишкә наил болиду, шу мунасивәт билән жуқуриқи айәт чүшиду. Бу һәдис яхши ишни нийәт қилиш мәхсәткә йетиш үчүн йетәрлик әмәслигини вә яхши нийәтни әмәлгә ашруш үчүн әмәл қилишни йәни ишләш шәрт екәнлигини тәкитлигән. Иккинчи хәлипә Өмәр ибни Хәттаб рәзийәллаһә әнһу «әй Аллаһ! маңа пәйғәмбириңниң мошу шәһиридә шеһитликни несип әткин» дәп дуа қилатти.

Һалбуки, Мәдинә мунәвәрә шәһири ислам шәһири болғанлиқтин, у шәһәрдә уруш болматти, амма Аллаһ таала униң дуасини иҗавәт қилған болуп, һиҗрийиниң 23-жили зулһәҗҗә ейиниң 26-күни (милади 644-жили 3-ноябрь) Әбулуълуъ исимлик Иранлиқ бир мәҗусий тәрипидин сүйиқәст билән шеһит қилинған.

832. Соал: растчиллиқниң мәртивиси қандақ мәртивә?

Җавап: растчиллиқниң мәртивиси, пәйғәмбәрлик мәртивисидин кейинла келидиған әң шәрәплик мәртивидур. Аллаһ таала Қуръан кәримдә: «кимләрки Аллаһқа вә пәйғәмбәргә итаәт қилидикән, улар ахирәттә Аллаһниң немитигә еришкән пәйғәмбәрләр, растчиллар, шеһитләр вә яхшилар билән биллә болиду; улар немидегән яхши һәмиралар» («*Ниса» сүриси, 69-айәт*). Айәттә авал пәйғәмбәрләр, андин кейинла растчиллар баян қилинған, буниңдин мәлумки растчиллиқ пәйғәмбәрлик билән шеһитлиқ оттурисидики мәртивидур.

833. Соал: қайси вақитта ялған ейтишқа болиду?

Җавап: ислам өлүмалири төвәндики үч әһвалда ялған ейтишқа болидиғанлиғини җәзмләштүргән:

1) урушта ялған сөзләшкә болиду; дүшмәнни аздуруш, хата мәлумат бериш, тактика қоллиниш қатарлиқ ишларда ялған сөзләшкә болиду, шуңа пәйғәмбәр әләйһиссалам: «уруш дегән тактикидур», дегән.

2) бир-бири билән дүшмәнлишип қалғанларни әпләштүрүп қоюш үчүн ялған ейтишқа болиду, мәсилән: бири йәнә бирини сөккән болсиму, қарши тәрәпкә «сизниң яхши гепиңизни қилди» дәп ялған ейтқанға охшаш.

3) аялиға ялған ейтишқа болиду, амма аялға ялған ейтиш шу аялға пайдилиқ болған ишлар дарисиси ичидила болиду, мәсилән: «сиз дуниядики әң чирайлиқ аялсиз» дегәнгә охшаш; аялимға ялған ейттим дәп, униңға хиянәт қилишқа, алдашқа, көзини бояшқа болмайду, чүнки мундақ қилиш чәкләнгән һарам ишлардин санилиду [Мисирлиқ алим мәшһур натиқ Әмир Халидниң ривайитидин].

АМАНӘТ

834. Соал: аманәтниң мәнаси немә?

Җавап: аманәт ислам динида әң асаслиқ әхлақтин санилиду, аманәтниң немә екәнлигини һәммә яхши билиду, амма кишиләр аманәт өз ичигә алидиған мәналарниң һәммисини толуқ билмигәнлик яки униңға әһмийәт бәрмигәнликтин, аманәткә ниспий муамилә қилиду, мәсилән: бирәв «мән аманәткә һәргиз хиянәт қилмаймән, маңа қоюлған аманәтни егисигә вақтида тапшуримән» дәйду, бу наһайити яхши; амма бу аманәтниң һәммиси әмәс, бәлки аманәтниң муамилә ишлиридики түри халас. Аманәт сөзи аманәт қоюлған пул-мал вә товарға охшаш маддий нәрсиләрни ипадилигәндин башқа, мәнивий қимматләрни, шундақла Нурғунлиған чоң

мәналарни ипадиләйду. Аллаһ таала Қуръан кәримдә: «я әййюһәллләзинә амәну ла тәхунуллаһә вәррәсулә вәтәхуну амәнәтикум ва әнтум тәъләмун» йәни, «әй мөмүнләр! Аллаһқа, пәйғәмбәргә хиянәт қилмаңлар, силәргә қоюлған аманәтләргә билип туруп хиянәт қилмаңлар» дәп көрсәткән («*Әнфал» сүриси, 27-айәт*), аманәтниң әкси хиянәттур.

835. Соал: Аллаһқа хиянәт қилиш дегәнниң мәнаси немә?

Җавап: Аллаһқа хиянәт қилишниң мәнаси – Аллаһниң әмирлиригә әгәшмәслик, буйруғанлирини иҗра қилмаслиқ вә чәклигәнлирини тәрк әтмәсликтур. Аллаһниң әмирлири гәдинимиздики әң чоң вә еғир аманәтләрдур.

836. Соал: пәйғәмбәргә хиянәт қилиш дегәнниң мәнаси немә?

Җавап: пәйғәмбәргә хиянәт қилиш дегәнниң мәнаси – пәйғәмбәр әләйһиссаламниң сүннәтлирини үгинип, униңға әгәшмәслик вә иҗра қилмаслиқтур; чүнки, пәйғәмбәрниң сүннитини давамлаштуруш вә һаят қайнамлирида уни иҗра қилиш өзини Муһәммәд әләйһиссаламниң үммүтидин саниған һәр бир мусулманниң үстидики аманәттур. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң сүннәтлири заманимизғичә мошу йол билән йетип кәлгән.

837. Соал: аманәтниң йоқилишидин келип чиқидиған хәтәрләр қайсилар?

Җавап: аманәтниң йоқилишидин келип чиқидиған хәтәрләрниң әң чоңи – имансизлиқдур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам йәнә мундақ дегән: «Аллаһ таала бирәр бәндисини һалак қилмақчи болса, униңдин һаяни суғуруп алиду, униңдин һая суғуруп елинғандин кейин, у һәр кимниң нәпритигә вә ғәзивигә лайиқ бири болуп қалиду; униңдин кейин униңдин аманәт йоқилиду, аманәт йоқалғандин кейин, у һемишәм хиянәт қилидиған хаинға айлинип қалиду, у хаинға айланғандин кейин, униңдин рәһим-шәпқәт йоқилиду; рәһим-шәпқәт йоқалғандин кейин, у ләнәтгәрдигә айлиниду, у ләнәтгәрдигә айланғандин кейин униңдин иман чиқип кетиду» [ибни Маҗә ривайити].

Бу һәдис һазирқи заман кишилири оттурисида өз ипадисини тапмақта; шәрм-һаядин несивиси болмиғанлардин хиянәт, шәпқәтсизлик вә әң ахирида имансизлиқ қатарлиқ бәхитсизликләрниң һәммиси садир болмақта, чүнки инсандики шәрм-һая униң кийимигә охшаш болуп, һаяси йоқалған адәм худди ялиңач қалғанға охшаш қиммәтлик нәрсилириниң һәммисидин айрилип қалған болиду. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң: «аманәтни сақлиялмайдиған адәмдә иман болмайду» дегән сөзи бу мавзуни техиму рошән йорутуп бәрмәктә [имам Әһмәд ривайити].

838. Соал: аманәтлик болушниң қандақ пайдиси бар?

Җавап: аманәтни ада қилиш соваплиқ иш болуп, гуналарниң кәчүрүм қилинишиға түрткә болиду, пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «бәш вақ намаз, җүмәдин җүмәгичә болған арилиқ, аманәтни ада қилиш гуналарниң кәчүрүм қилиниши үчүн капарәттур» [ибни Маҗә ривайити]. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «Силәр маңа алтә ишта капаләт бериңлар, мән силәргә җәннәтни капаләт қилимән: сөзлигәндә раст сөзләңлар, вәдә қилсаңлар униңға вапа қилиңлар, аманәт тутсаңлар уни вақтида тапшуруңлар, әзайиңларни зинадин сақлаңлар, көзүңларни һарамдин сақлаңлар, қолуңларни яман ишлардин вә һарамдин жиғиңлар» [имам Әһмәд ривайити].

839. Соал: аманәт дегән бөлүнәмду?

Җавап: Аманәт һәргиз бөлүнмәйду, аманәт һәркимгә охшаш дәриҗидә бир хил иҗра қилиниду. Аманәтни ада қилишта мусулман яки капир дәп айрилмайду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: «аманәтни егисигә тапшурғин, саңа хиянәт қилған кишигиму хиянәт қилма» дәп тәлим бәргән. [Әбудавуд, Тирмизи вә имам Әһмәд ривайити]. Бу һәдис аманәтниң бөлүнмәйдиғанлиғини, бәзи кишиләргә вапа қилип, бәзи кишиләргә хиянәт қилишқа болмайдиғанлиғини ипадиләйду. Шуниң үчүн бирәвниң өзигә хиянәт қилған бирсигиму хиянәт қилиши тоғра әмәс, мәсилән: бирәвдә сизниң 500 доллар нәқ пул қәрзиңиз болуп, уни алалмай турған пәйтиңиздә, башқа бири һелиқи қәриздар кишигә йәткүзүп беришиңизни җекип сизгә 1000 доллар нәқ пул тапшурған болса, сизниң бу миң доллардин 500 долларни еливелишиңиз хиянәт һесаплиниду, чүнки сиз мундақ қилиш арқилиқ сизгә ишинип аманәт қойған кишиниң ишәнчисигә вә пулниң егисигә хиянәт қилған болисиз; қәриздардин қәризиңизни елишниң йоллуқ усули аманәтни егисигә тапшуруп берип, андин униңдин қәризиңизни сораштур. Аманәт әнә шундақ инчикә вә назук нәрсә, шуниң үчүн аманәтни сақлиғанлар вә вақтида тапшурғанлар совапқа еришиду.

840. Соал: аманәтниң түрлири қайсилар?

Жавап: инсанлар арисида әң көп тарқалған мәшһур аманәт түри пул-мал аманити болуп, пәйғәмбәр әләйһиссалам бу һәқтә мундақ дегән: «мусулман, мусулманлар униң тили вә қоли билән зиян йетишидин саламәт болалиған кишидур, мөмүн инсанлар жени вә мал-мүлкигә униңдин зиян йетишидин аман болалиған кишиләрдур» дәп көрсәткән [Тирмизи, ибни Мажә вә имам Әһмәд ривайити]. Бу һәдистин мәлумки, һәқиқий мөмүн адәм кишиләр мал-мүлкини вә һәр қандақ нәрсисини униңда аманәт қоюшқа хатиржәм болалиған кишидур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу һәдистә мөмүн кечидә ухлимай ибадәт қилидиған яки көп зикир ейтип, көп жиғлайдиған киши дегини йоқ; тәбиийки, кечичә ухлимай намаз оқуш, көп зикир ейтиш заманимизда Нурғун кишиләр қилалмайватқан әң катта ибадәтләрдур, амма бу ибадәтләр йәнила шу киши биләнла чәклиниду; аманәткә ишәшлик болуштин ибарәт есил әхлақ болса, һәм шу кишиниң өзи үчүн һәм умум хәлиқ үчүн мәнпәәтлик болған ибадәттур, шуңа Аллаһ таала мусулманларниң инсанларға мәнпәәтлик болушини бәкрәк яқтуриду. Әһвал шундақ екән, пайдиси уни орунлиған кишиниң өзи биләнла чәклинидиған ибадәттин, пайдиси башқиларға умум болидиған ибадәт орунлаш тәрәптин әһмийәтлик, совап җәһәттинму чоңдур.

КИШИЛӘРНИҢ НӘЗӘРИДӘ КИЧИК САНАЛҒАН ЧОҢ АМӘНӘТЛӘР

841. Соал: кишиләрниң нәзәридә кичик саналған чоң аманәтләр қайсилар?

Жавап: адәттә кишиләр пул муамилилиридики аманәтни ада қилишни муһим бир мәжбурийәт дәп тонисиму, көп кишиләрниң нәзәрлиридин сақит болуп келиватқан аманәтләрму көп, мәсилән: сиз бирәр достиңиздин бирәр китап яки бирәр үн алғу яки син алғу лентисичилик нәрсини арийәт елип туруп, униң маддий қиммитини аддий саниғанлиқтин, уни егисигә вақти қәрәлидә тапшурмисиңиз, яки хошниңиздин бирәр тал жиңничилик нәрсини өтнә елип, уни кичик саниғанлиқтин хошниңизға қайтуруп бәрмисиңиз, сиз аманәткә хиянәт қилған болисиз.

Бирәв сизгә бир аманәт сөзни тапшуруп, бу сөзни паланиға йәткүзүп қойишиңизни сориған болса, бу сөзни шу кишигә йәткүзмисиңиз, аманәткә хиянәт қилған болисиз. Бирәвниң өй ичигә рухсәтсиз қараш яки деризисидин яки ишигиниң йочуғидин мараш яки бирәв ишигини ачқанда, сизни кириң демигичә өй ичигә көз жүгәртиш чоң әдәпсизлик вә еғир хиянәттурр.

842. Соал: елим-сетим ишлиридики аманәт қайси?

Жавап: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң: «растчил тиҗарәтчи қиямәт күнидә пәйғәмбәрләр, растчиллар, шеһитлар билән биллә болиду» дегән сөзи елим-сетим ишлирини бежириштики аманәтни көрситиду [ибни Мажә, имам Әһмәд ривайити]; чүнки растчиллиқ бар йәрдә аманәтму болиду, малниң әйивини еniқ ейтип сатқан адәм аманәтни ада қилғинидәк, малниң әйивини йошуруп, алғучиниң көзини бояп, яки товарға сахта маркиларни чаплап сатқан адәм херидарларға хиянәт қилған болиду.

843. Соал: ишлигән иштики аманәт қандақ болиду?

Жавап: бир дохтурниң йәнә бир дохтурға яхшичақ болуш йүзисидин униңға һаҗәт болмиған кесәлни буйруп бериши яки дохтурханиға көп кирим киргүзүп берип яхшичақ болуш үчүн аддий бир ағриқ билән йениға кәлгән кесәлни адәттә һаҗәт болмайлиған анализларни елишқа буйруши, ремонтчиниң автомобильниң азрақ ремонти үчүн егисини, алмаштурмисиму болидиған запчастларни елишқа буйруши, ишчиниң өзигә тапшурулған ишни қолиниң учидила қилип қоюп һәқ елиши, кадрниң өз вәзиписини иҗра қилмастин саатқа қарап күн өткүзүши, оқуғучиниң тапшуруқлирини ишлимәстин көз бойиши яки емтиһанда көчүрүши, аниниң балилирини әдәп-әхлақ, иман-инсап ичидә тәрбийиләш вәзиписини толуқ ада қилмаслиғи, муәллимниң оқуғучиларниң қәлбигә илим-мәрипәт уруқлирини чечиштин ибарәт муқәддәс борчини унтуп уларниң өмрини вә вақтини зайә қилиши қатарлиқ ишларниң һәммиси әң чоң хиянәтчиликтур. Бу ишлар көрүнүштә бәкму аддийдәк көрүнгән билән гунайи бәк еғирдур, чүнки мундақлар хаинлардур.

844. Соал: сир сақлаштики аманәт қандақ болиду?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам: «бирәв сөз қиливетип әтрапқа қаривәтсә бу сөз аманәттур» дегән [Әбудавуд, Тирмизи вә имам Әһмәд ривайити]. Бу һәдисниң мәнаси, икки адәм сөзлишиветип, бу сөзни аңлаватқан үчинчи шәхс бар яки йоқлиғидин хатирҗәм болуш үчүн уларниң бири оң вә солға қаривәтсә, бу сөз башқилар аңлап қалса болмайдиған сир болуп, аманәт сөзгә айлиниду, уни сақлаш аңлиғучиниң үстигә аманәт болуп бәлгүлиниду, уни «бу сир, буни һечкимгә демәң» дейиш һаҗәтсиз.

845. Соал: әң чоң хиянәт қайси?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «қиямәт күни Аллаһ тааланиң нәзәридә әң чоң хиянәт өзиниң аялини сөзгә селип, униң сирини биливалғандин кейин, униң сирини яйған әрниң хиянитидур» дәп көрсәткән [имам Муслим ривайити]. Дунияда шундақ рәзил вә пәс инсанлар барки, улар башқиларниң аҗиз нуқтисини тутувелип һемишәм пурсәтпәрәслик билән җан бақиду; мундақлар үчүн кишиләр иппәт-номуси вә үз-абройиниң һечқандақ қиммити йоқ, мундақ инсанлар инсан түриниң һайван дәриҗисидики рәзилликлири болуп, шәхсий мәнпәәт үчүн һәр қандақ адәмни сетиветиштин янмайду, һәтта өзиниң һаят шериги вә қойнидики аялиниңму аҗиз нуқтисини тутувелип, униң бәзибир әйиплирини, хаталиқлирини аләмгә йейип, өзини вә аялини рәсва қилиштин қорқуп қалмайду; мундақлар қиямәт күни Аллаһ таала уларниң пәскәшлигидин уларға нәзәр салмастин вә гәп-қилмастин дозаққа ташлайдиған номуссизлардур.

846. Соал: аялниң аманити дегән немә?

Җавап: көп кишиләр аялини некалап алғандин кейин, аялини худди янчуғидики пулдәк халиғанчә тәсәрруп қилидиған өз мүлки һесаплайду, бу интайин хата чүшәнчә болуп, аял әрниң мүлки әмәс, бәлки у Аллаһниң мүлкидур. Аялни некалап елиш билән бу аял алғучи әрниң гәдинидә аманәткә айлиниду, қиямәт күни бу әр Аллаһниң алдида бу аманәтниң җавапкәрлигидин сорилиду. Аллаһ таала Қуръан кәримдә: «вә әхәзнә минкум мийсақән ғәлийзан» йәни, «аяллар силәрдин мустәһкәм әһдә алған турса..., дегән айәттә бу аманәтни «мустәһкәм әһдә» дәп атиған («*Ниса» сүриси, 21-айәт*).

Мәлумки, аялниң еридин алған мустәһкәм әһдиси некалиниш алдида, әрниң униңға өмүрлүк шерик болуш һәққидики тәливини қобул қилғанлиғидур. Аллаһ таала некадин башқа һечқандақ әһдини «мустәһкәм әһдә» дәп сүпәтлигән әмәс. Мана бу әр-аяллиқ риштисиниң нәқәдәр муқәддәс екәнлигини билиш үчүн йетәрликтур; шундақ муқәддәс бир риштигә хиянәт қилиш һәқиқәтән әң чоң хиянәт, униң гунайиму әлвәттә еғирдур.

847. Соал: балиларниң ата-анисиға муамилә қилишидики аманәт қайси?

Җавап: балиларниң ата-анисиға қилидиған муамилисидики аманәт уларға хиянәт қилмаслиғи, уларниң рухситисиз өйдин пул-мал яки аддий бир нәрсиниму алмаслиғидур. Гәрчә алған нәрсиси тилға алғучилиги йоқ аз миқдардики нәрсә болсиму, уларниң ата-анисиниң рухситисиз елиши хиянәт һәмдә тәдриҗи һалда көпрәк елип чоңрақ хиянәт қилишниң муқәддимисидур.

Қизларниң ата-анисиниң рухситисиз һалда, жигитләр билән пәш тартишип җүрүши, мәхпий җайларда учришиши ата-анисиға вә уларниң ишәнчисигә қарши қилинған әң чоң хиянәттур; қиз әгәр әхлақий җәһәттин бузулушқа йүзлинип барса, хиянәт дәриҗисиму ашиду, униң ата-анисини хәлқи аләм алдида йәргә қаратқанлиқ җинайити айрим бир хиянәттур. Шундақла жигитләрниңму қизниң ата-анисидин мәхпий һалда униң билән учришиши хиянәт болғанниң сиртида, кишиләрниң иппәт-номусиға вә үз-абройиға қарши ишләнгән җинайәттур, қиямәт күни бундақ хиянәтләрниң сориғи әлвәттә болиду, җазаси еғир болиду.

848. Соал: аманәт йәнә немиләрни өз ичигә алиду?

Җавап: Аллаһ таала сизгә ата қилған немәтләрниң һәммиси сиздә аманәт болуп, уларни санап болуш мүмкин әмәс, мәсилән: җан сиздә аманәт, уни һалак қилишқа сәвәп болидиған ишларни қилсиңиз бу аманәткә хиянәт қилған болисиз. Тениңизниң сақлиғи сиздә аманәт, уни асрашқа әһмийәт бәрмисиңиз яки униңға зиянлиқ нәрсиләрни истимал қилсиңиз, униңға хиянәт қилған болисиз; әқил сизгә аманәт, әқилни йоқитидиған ичимликләрни яки зәһәрлик чекимликләрни истимал қилсиңиз бу аманәткә хиянәт қилған болисиз; тилиңиз сиздә аманәт, уни ғевәт-шикайәтләр

үчүн қоллансиңиз униңға хиянәт қилған болисиз; чүнки тилни Аллаһ таала яхши сөз қилиш үчүн яратқан.

Балилириңиз сиздә чоң аманәт, уларни яхши тәрбийилимәстин өз мәйлигә қойивәтсиңиз бу аманәткә хиянәт қилған болисиз; балиларни чирайлиқ кийиндүрүп, қосиғини тойдуруп, көйүнүп бақиниңиз һесап әмәс, чүнки ишт, мөшүкләрму балилирини бақиду вә көйүнүп бағриға басиду. Билимиңиз сиздә аманәт, билимиңизни динға, хәлиққә вә Вәтәнгә пайдилиқ ишлар үчүн қолланмисиңиз бу аманәткә хиянәт қилған болисиз.

Кәспиңиз яки хизмитиңиз сиздә аманәт, уни қетирқинип қилмисиңиз, көз боямчилиқ қилсиңиз, аманәткә хиянәт қилған болисиз; мәнсивиңиз сиздә аманәт, мәнсәпни сүйистимал қилип, шәхсий мәнпәәтиңиз үчүн қоллансиңиз, аманәткә хиянәт қилған болисиз.

Пул-мелиңиз сиздә аманәт, Аллаһ таала ата қилған пул-мални һарам йолларға қоллансиңиз яки униң закитини бәрмисиңиз униңға хиянәт қилған болисиз. Демәк, Аллаһ таала сизгә ата қилғанларниң һәммиси сиздә аманәт. Аллаһ таала бу немәтләрдин чоқум соал-сорақ қилиду, қандақ ишләткәнликтин һесап алиду. Қуръан кәримдики «суммә ләтусъәлуннә йәвмәизин нәннәийм» йәни, «андин силәргә берилгән немәтләрдин соал-сорақ қилинисиләр» («*Тәкасур» сүриси, 8-айәт*). дегән айәт бу мәнани билдүриду.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «қиямәт мәйданиға бәндиниң қәдими қоюлған һаман төрт нәрсидин сорилиду: өмрини немә билән түгәткәнлигидин, яшлиғини немә билән өткүзгәнлигидин, пул-мални нәдин тепип, нәгә ишләткәнлигидин, үгәнгән билими билән қандақ ишларни қилғанлиғидин» [имам Тирмизи ривайити].

849. Соал: динни йәткүзүштики аманәт қайси?

Җавап: Аллаһ тааланиң динини инсанлар арисида тәшвиқ қилиш, униңға чақириш һәр қандақ бир мусулман үчүн пәриздур; хусусән өлүмалар үчүн униңдин баш тартип алалмайдиған муһим мәҗбурийәттур. Һәр қандақ бир мусулман ислам динидин мәсъулдур, пәйғәмбәр әләйһиссалам: «мәндин бир айәт болсиму кишиләргә йәткүзүңлар» дәп буйруған. Кишиләрни яхши ишларға чақирип, яман ишлардин тосуш илгирики самавий (Аллаһтин кәлгән) динларниң һечқайсисида толуқ мәнада ипадисини тапалмиған, пәқәт ислам үммүтидә толиғи билән ипадилинип кәлмәктә. Шуңа кишиләрни яхши ишларға чақирип, яман ишлардин тосуш ислам үммүтиниң бирдин бир хислитидур.

Аллаһ таала ислам үммүтиниң (мусулманларниң) хислитини махтап мундақ дегән: «кунтум хәйрә уммәтин ухриҗәт линнаси тамурунә билмәғруфи вә тәнһәвнә әнилмункәри вә тувәминунә биллаһи», йәни: «әй Муһәммәд үммүти! силәр инсанларниң мәнпәәти үчүн оттуриға чиқирилған, яхшилиққа буйруп яманлиқтин тосидиған, Аллаһқа иман ейтидиған әң яхши үммәтсиләр» («*Ал имран» сүриси, 110-айәт*). Кишиләрни исламға дәвәт қилиш, униңға йетәкләш, униң гөзәлликлирини вә әвзәлликлирини кишиләргә көрситиш һәр бир мусулман үчүн чоң аманәттур.

850. Соал: мусулманлар бу диний аманәтни қандақ ада қилиду?

Җавап: мусулманлар кишиләрни сөзи вә әмәлийити билән йетәкләйду; шундақ қилғандила бу аманәтниң һәддисидин чиққан болиду, кишиләрни динға дәвәт қилиш еғиз биләнла болиду, дегүчиләр хаталашқанлардур. Пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам кишиләрни динға чақиришта нутуқ сөзләш, тәблиғ қилиш вә нәсиһәт қилиш билән чәклинип қалған әмәс, бәлки у өзи дәвәт қиливатқан динни әмәлий һаятида толуғи билән яшатқан; пәйғәмбәр әләйһиссалам пәйғәмбәрлик қилған 23 жиллиқ шанлиқ һаяти буниңға гувадур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мусулманларни қандақла бир ишқа буйруса авал уни өзи қилип көрситәтти, уларни қандақла бир иштин тосиса, авал өзи униңдин қол жиғатти, чүнки пәйғәмбәр әләйһиссалам Аллаһ тааланиң: «әй Муһәммәд! Аиләндикиләрни (вә барлиқ үммүтиңни) намазға буйруғин, өзәңму уни ада қилишта чидамлиқ болғин» дәп буйруған улуқвар принципи бойичә иш көрәтти («*Таһа» сүриси, 132-айәт*).

Аллаһ таала бу айәттә пәйғәмбәр әләйһиссаламни башқиларға намазда башламчи болушқа буйруши униң пүтүн ишларда шундақ башламчи болушини тәқәзза қилиду. Бу айәт йәнә пәйғәмбәрниң үммүти болған пүтүн мусулманларниң, хусусән пәйғәмбәрниң варислири болған өлүмаларниң яхши ишларни қилишта, яман ишлардин қол үзүштә кишиләргә башламчи болу-

ши лазимлиғини тәқәзза қилиду. Ислам дини шу усул билән тарқалған; ислам дининиң Әрәп йерим аралидин алқип, һәр хил милләтләр вә дөләтләргичә берип тарқилиши вә һәр милләт кишилириниң қәлбидә мустәһкәм орун елишиға түрткә болған амилларниң әң чоңи ислам дәвәтчилириниң әхлақи, әмәлийәтчанлиғи, сөзи билән һәрикитиниң бирдәк болғанлиғи еди. Ислам дининиң Азия қитъәсидә кәң орун елишиниң сәвәвиму ислам динини тарқатқан сода карванлириниң һәққайнилиғи вә есил пәзиләтлири билән кишиләрни қайил қилғанлиғи еди; ислам дининиң уйғурлар арисида йилтиз тартишиму шундақ болған. Султан Сутуқ Буғраханниң мусулман болғанлиқ һәққидики қиссиси буниң җанлиқ мисали.

ВАПАДАРЛИҚ

851. Соал: вападарлиқ дегән немә?

Җавап: Нурғун кишиләр «вападарлиқ» дегән сөзни вәдисигә туруш, яхшилиқ қилған кишигә шу яхшилиғиниң мукапатини бериш дегән аддий мәнасидила чүшиниду, амма вападарлиқниң мәнаси бунидин чоң, даириси кәң, әлвәттә.

852. Соал: вападарлиқ тәләп қилидиған ишлар қайсилар?

Җавап: төвәндики алтә ишта вападарлиқ җиддий һалда тәләп қилиниду:

1) Аллаһ таалаға вападар болуш;
2) пәйғәмбәр әләйһиссаламға вападар болуш;
3) инсанларға муамилә қилиш ишлирида вападар болуш;
4) сизгә яхшилиқ қилған кишиләргә вападар болуш;
5) һаят мусаписидә сиз тонуған кишиләрниң һәммисигә вападар болуш;
6) вәдигә вападар болуш.

853. Соал: Аллаһ таалаға вападар болуш дегән қандақ болиду?

Җавап: мән Аллаһ таалаға бирәр ишта вәдә қилмиған турсам, немигә вападарлиқ қилимән? дәп һәйран қелишиңиз мүмкин; амма Аллаһ тааланиң сизгә ата қилған сансиз немәтлирини есиңизгә алғиниңизда, һәқиқәтән Аллаһ таалаға миннәтдар екәнлигиңизни вә униңға вападар болушниң тәбиий борч екәнлигини һис қилисиз. Қуръан кәримдә: «вә ма бикум минниъмәтин фәминәллаһи» йәни, «силәрдики қандақла бир немәт болмисун, у чоқум Аллаһтиндур» (*«Нәһл» сүриси, 53-айәт*). Қени ойлап беқиң... «җүригимниң париси, җеним балам» дәп бағриға басқан, бир өмүр яхшилиқ қилған, барлиқ етияҗлирини тәл қилип һазирлап бәргән, һәммини униңға бәдәлсиз бәргән ата-анисиға тузкорлуқ қилип, улардин үз өрүгән яки уларни төвән көргән бир инсанға қандақ баһа берисиз? Хәлқи аләм уни немә дәйду? Әлвәттә ундақ бирини инсан дейишкә ағзиңиз бармайду, шундақму?

Аллаһ тааланиң сизгә ата қилған яхшилиқлири, инъамлири вә бәргән немәтлири ата-аниңизниң қилғанлиридин көп әмәсму? Сизни чирайлиқ шәкилдә һөрмәтлик инсан қилип яратти, пут-қолиңизни сақ қилди, түрлүк назу-немәтләр билән сизни озуқландурди әмәсму? Пәйғәмбәр әләйһиссалам: «силәр өзәңлардин жуқури кишиләргә әмәс, силәрдин төвәнләргә қараңлар, бу Аллаһ тааланиң немәтлирини тонушуңлар үчүн яхшидур» дегән [ибни Маҗә ривайити]. Аллаһ тааланиң сизгә ата қилған сансиз немәтлирини тонушиңиз үчүн бу һәдис яхши өлчәм болалайду. Сиздин төвән адәмләрниң һалиға қариғиниңизда, Аллаһниң сизни улардин қандақ артуқ қилғанлиғини, қандақ һөрмәтлик қилғанлиғини, ләззәтлик рисқлар билән сизни озуқландурғанлиғини вә сизгә уларға бәрмигәнләрни бәргәнлигини көрисиз. Аллаһ таала бизниң миннәтдарлиқ билдүришимизгә муһтаҗму? Аллаһ таала бизгә муһтаҗ әмәс, шундақла бизниң шүкримизгә, миннәтдарлиғимизға вә һечнәрсимизгә муһтаҗ әмәс. Шүкүр қилғучиларниң шүкриси билән Аллаһ таалаға пайда болуп кәтмәйду, тузкорлуқ қилғучиларниң тузкорлиғи билән униңға зиян йәтмәйду; пайда-зиян пәқәт өзимиз үчүндур, амма Аллаһ таала шүкүр қилғучиларға техиму көп бериду, тузкорлуқ қилғучиларни җазалайду. Аллаһ таала мундақ дегән: «немитимгә шүкүр қилсаңлар (уни) техиму зиядә қилимән, әгәр тузкорлуқ қилсаңлар мениң азавим бәкму қаттиқ болиду». (*«Ибраһим» сүриси, 7-айәт*)

854. Соал: ундақта Аллаһ таалаға қандақ вападарлиқ қилиш керәк?

Җавап: Аллаһ таалаға болған вападарлиқ мону үч иш билән әмәлгә ашиду:

1) Аллаһ таалаға чин ишиниш.

2) әмәл-ибадәтләрни пәқәт Аллаһниң разилиғи үчүнла қилиш.

3) буйруғанлирини орунлаш, тосқанлиридин йениш.

Бу үч ишни толуқ орунлисиңиз сиз Аллаһқа вападар бәндә болған болисиз. Аллаһ таала Исраил әвладиға мундақ дегән: «әй Исраил әвлади! мениң силәргә бәргән немитимни яд етиңлар, маңа бәргән (иман ейтиш таәт-ибадәт қилиш, буйруғанлиримини орунлап, чәклигәнлиримдин йениш билән маңа бойсунуш һәққидики) вәдәңларға вапа қилиңлар, мәнму силәргә қилған (совап бериш һәққидики) вәдәмгә вапа қилимән, мәндинла қорқуңлар» («*Бәқәрә» сүриси, 40-айәт*).

855. Соал: дунияда вападарлиқ үлгиси ким?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам илгирки вә кейинки барлиқ камчилиқлири кәчүрүм қилинған, һәр қандақ бир гунадин пак бир зат туруп, кечилири Аллаһ таалаға ибадәт қилип намазда узун турғанлиқтин путлири ишшип кетәтти. Һәзрити Айшә рәзийәллаһу әнһа униңға: «я рәсулуллаһ! сизниң илгирики вә кейинки барлиқ гуналириңиз әпу қилинған турса, неманчә өзиңизни қийнайсиз? дегәндә пәйғәмбәр әләйһиссалам: «Аллаһ тааланиң шүкүр қилғучи бәндиси болмамдимән» дәп җавап берәтти [имам Бухарий, имам Муслим вә имам Әһмәд ривайити]. Сиз дунияда сизгә яхшилиқ қилған бириниң шу яхшилиғини қайтуруш үчүн тиришқан йәрдә, сизгә сан-санақсиз немәтләрни ата қилған шәпқәтлик рәббиңизниң шу яхшилиқлириға вапа қилиш үчүн тиришмамсиз? Һәмдә, сизниң рәббиңиз сизниң бу вападарлиғиңизни мукапатсиз қоймайду әмәсму?!

856. Соал: һазирқи мусулманлар вападарлиқта үлгә болаламду?

Җавап: һазирқи мусулманлар мәйли вападарлиқ җәһәттин болсун, мәйли растчиллиқ җәһәттин болсун, мәйли башқа әхлақларда болсун, һәқиқий мусулманлиққа егә болалмайду; чүнки, улар әхлақ үлгиси болған улуқ пәйғәмбиримиз Муһәммәд әләйһиссаламниң йолидин бәкму жирақлишип кәткән, шуңа бизниң ибадәтлиримиз риякарлиқтин, әхлақимиз ясалмилиқтин қутулалмиған. Шу сәвәптин, биз мусулманлар харлиқни иззәт бәдилигә, нифақни иман бәдилигә, шәхсийәтчиликни пидакарлиқ бәдилигә, инақсизлиқни бирлик бәдилигә, риякарлиқни ихлас бәдилигә, һорунлуқни тиришчанлиқ бәдилигә сетивалған вә қолимиздикиләрниң һәммисини башқиларға тарткузуп қоюп, башқиларниң қолидикисигә тәлмүрүп қалған бечариләрмиз.

857. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссаламға қандақ вападар болуш керәк?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссаламға қандақ вападар болимиз? Һалбуки, саһабилар пәйғәмбәр әләйһиссалам билән биллә яшаш шәрипигә наил болғанлиғи үчүн униңға вападар еди; әнди биз пәйғәмбәр әләйһиссалам билән биллә яшимайватимиз, униңға қандақ вә немә ишта вападар болалаймиз? дегән соал әқлиңизгә келиду. Бу соалниң җавави бир җүмлә сөз болуп у болсиму, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң йолиға әгишиш, униң сүннәтлиригә әмәл қилиш вә уни һаятимизниң пүтүн саһалирида үлгә қилиштур.

858. Соал: инсанларға қандақ вападар болуш керәк?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам: «мусулманлар шәртлиригә риайә қилғучилардур» дәп көрсәткән [Бухарий вә Һаким ривайити]. Мусулман бәлгүлигән шәртлиригә, қилған вәдисигә вапа қилидиған адәмдур; вәдигә хилаплиқ қилиш, әһдини бузуш мунапиқлиқниң аламити болуп, бир адәмдә камил мусулманлиқ билән мунапиқлиқ һәргиз бирлишәлмәйду, бу иккисиниң қайсиси ғалип кәлсә, шу тәрәп бесип чүшиду вә у адәм шу тәрәпкә мәнсуп болиду. Аллаһ таала мусулманларни: «вә әвфу бил әһди иннәл әһдә канә мәс уулан» йәни: «әһдигә вапа қилиңлар, (қиямәт күни) әһдә үстидә (йәни әһдигә вапа қилған-қилмиғанлиқ үстидә) әлвәттә сорақ қилинисиләр», дәп буйруған («*Исра» сүриси, 34-айәт*). Пәйғәмбәр әләйһиссалам әһдисини бузидиған, вәдисидә турмайдиғанларниң имани камил әмәслигини ениқ оттуриға қоюп: «әһдисигә вапа қилмайдиған адәмдә диянәт йоқ» дегән [имам Әһмәд вә Тәбәраний ривайити]. Чүнки инсанниң әһвали исламниң һәммә тәрәплирини толуқ қобул қилип, әмәл қилмиғичә түзәлмәйду, ислам бир пүтүн һаят низами болуп, у парчиланмайду. Һүнәрвән яки ремонтчи бирәвгә палани күни келиң ишиңиз тәйяр бо-

лиду дәп вәдә қилиду, амма хиҗиллиқ һис қилмастин яки өзриму ейтмастин, йоқ баниларни ойдуруп чиқирип, униңға йәнә башқа бир күни келишини ейтиду; бу мусулманлар җәмийитигә чоңқур сиңип кәткән бир начар адәт. Биз мошу һалитимиз вә мошу начар әхлақимиз билән туруп қандақму «Аллаһ бизгә ярдәм бәрмәмду? турмушимизни ғәрипликләрниңкидәк паравән қилип бәрмәмду? Аллаһ таала мөмүнләр билән биллә әмәсмиди?» дейәләймиз. Ғәрипликләрдә бир-бирини алдаш, вәдисидә турмаслиқ, ялған сөзләш йоқ. Амма буларниң һәммиси биздә толуғи билән бар. Аллаһниң динидин вә униң ярдимигә һәқлиқ болуштин қанчилик жирақлшип қалғанлиғимизни әнди чүшәндиңизму?!

859. Соал: қәриз ишлиридики вапа борчи қайси?

Җавап: заманимизда мусулманлар арисида әң көп умумлашқан вапасизлиқниң бири қәриз муамилисидә вапасизлиқ қилиштур; бирәвгә һаҗити чүшкәндә, униңдин бир долларчилик қәриз елиш үчүн қилмиғини қалмайдиған, әвришимдәк толғинип жүрүп, қолини мәйдисигә қоюп төвәнчилик билән нәччә қетим тазим қилип, өзини ялғандин вападар көрситип туруп һаҗитини рава қиливалғандин кейин, тәтүр қаривалидиған, қәрзини сориса ялған вәдилири вә йоқ өзрилири билән қәриз егисини қайил қилип, қәрзини арқиға сүридиған намәртләрни һәр жайда көриватимиз.

Мәлумки, Алаһтаала өзиниң һәққи болған «қил», «қилма» дегән әмир-пәрманлириға хилаплиқ қилғучиларни халиса уларниң Тәвбә қилиши билән, халиса товвисиз кәчүриветиду, чүнки Аллаһ таала толиму кәчүрүмчан вә бәндилиригә меһриван заттур. Амма қул һәққи йәни инсанларниң бир-бириниң һәқ-һоқуқлирини дәпсәндә қилиши, мал-мүлкини йәвелиши вә һәр қандақ бир зиянға учритиши қатарлиқ гуналиридин Аллаһ таала өтмәйду; пәқәт һәқ егиси рази болғандила, андин Аллаһ таала рази болиду, шеһитларниң соал-сорақсиз һалда удул җәннәткә киридиғанлиғи һәммигә мәлум бир һәқиқәт, амма бирәвниң һәққини төлийәлмәстин өлүп кәткән шеһит җәннәтниң ишиги алдида туруп қалидиғанлиғини өлүмалар сөзлмәктә. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң: «шеһитниң қәриздин башқа гунайи кәчүрүм қилиниду» дегән һәдиси бу мәнани ипадиләйду [имам Муслим, имам Әһмәд ривайити].

Чүнки қәриз униң җәннәткә киришигә тосқун болиду, шуңа авалқи мусулманлар бирәвгә қәриздар болуп қелштин қаттиқ сақлинатти. Һәтта Аллаһ йолида җиһатқа һазир болған мусулманлар урушқа чиқиштин бурун уларға «кимдә бирәвниң һәққи яки қәрзи болса қайтип кәтсун!» дәп елан қилинатти. «пәйғәмбәр әләйһиссаламниң алдиға қандақла бир җиназа елип келинсә: «буниң қәрзи барму» дәп соратти, әгәр қәрзи болмиса намизини чүшүрәтти, қәрзи болса униң намизини өзи оқумастин, саһабиларни оқушқа буйратти; чүнки униң бир кишиниң намизини оқуғанлиғи шу кишигә шапаәттур, униң шапаити мәқбул, амма қәриздар киши болса гәнидики қәрзигә гөрү қоюлғандур, таки гәндинидики қәрзини ада қилмиғичә җәннәткә кирәлмәйду» (улуқ алим мәрһум Сабит дамолламниң «Шерин калам» намлиқ әсириниң 99-бетидин, Стамбул 2007-жил нәшри).

860. Соал: вақитқа риайә қилмаслиқму вапасизлиқму?

Җавап: вақитқа риайә қилиш вападарлиқниң җүмлисидин болуп, һазирқи заман кишилириниң нәзәридә аддий санилип кәлгән чоң мәсилидур; вақитқа риайә қилмаслиқ, вәдиләшкән саатта һазир болмаслиқ, башқиларниң вақтини зайә қилиш әң яман вапасизлиқтур, бу түрдики вапасизлиқтин һәммимиз несивимизни алмақтимиз. Бу үчинчи дуния әллиридики кишиләрниң әң чоң мүшкүлидур. Бекар тәләпләрдин башқа һәр қандақ киши үчүн вақит алтундин қиммәтлик бир нәрсә; тиришчан адәмләр һемишәм вақитниң тарлиғидин шикайәт қилиду вә күндүзни кечигә улуғиси келиду. Амма бекар тәләпләр үчүн күн өтсә, саат тошса болди. Вақитниң қәдрини билмигәнләр һемишәм башқиларниң вақтини оғрилайдиған бепәрвалардур.

Саат онға вәдә қилған адәмни саат онбир яки он иккиләрдә аран тапқанға хош болидиған мусулманлар җәмийитидики инсанлар ғәрипликләрниң ислам әхлақиға уйғун кәлмәйдиған һаясизлиқлирини дорашниң орниға уларниң вақитқа реайә қилиштәк яхши адәтлирини вә вақитни алтун билип уни зайә қилмастин пайдилинидиған роһини дориса болмамду?! Вақит һаят, вақит нәқ пул, вақит илим, вақит саламәтлик, вақит пән-техника, вақит қиммәтлик һәр нәрсә. Бәзи ширкәтләр бир минут вақит ичидә һәссиләп пайдиға еришсә, бәзисиниң бир минут вақит ичидә

вәйран болидиғанлиғи, җиддий қутқузушқа еһтияҗлиқ бәзи кесәлләрниң давалашқа бир минут кечикиш сәвәплик өлүп кетидиғанлиғиму бир реаллиқ.

861. Соал: сизгә яхшилиқ қилған кишиләргә қандақ вападар болуш керәк?

Җавап: мәйли чоң, мәйли аддий қандақла бир яхшилиқ қилған адәмниң шу яхшилиқниң мукапатини бериш, һеч болмиғанда униңға рәһмәт сөзини ейтиш вападарлиқниң җүмлисидин санилидиған гөзәл әхлақ. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «силәргә яхшилиқ қилған кишигә мукапатини бериңлар, әгәр униң мукапатини беришкә аҗиз кәлсәңлар, немәткә шүкүр қилғанлиғиңларни испатлаш йүзисидин униң һәққида Аллаһқа дуа қилсаңлар. Аллаһ һәқиқәтән шүкүрни қобул қилғучидур вә шүкүр қилғучиларни яқтурғучидур» [Тәбәраний ривайити].

Пәйғәмбәр әләйһиссалам йәнә мундақ дегән: «бирәв тәрипидин ата-еһсанға еришкән киши униң бәдилигә нәрсә тапалмиса мукапатини ада қилсун, әгәр тапалмиса, униңға миннәтдарлиғини билдүрсун. Һәқиқәтән немәткә миннәтдарлиқ билдүргән адәм шүкүр қилған вә уни тәрк әткән адәм немәткә куприлиқ қилған болиду» [Тирмизи ривайити]. У йәнә мундақ дегән: «Аллаһқа әң шүкүр қилидиған киши кишиләрниң еһсаниға рәһмәт ейтидиған кишидур», йәнә бир ривайәттә: «кишиләрдин кәлгән яхшилиққа миннәтдарлиқ билдүрүшни билмәйдиған адәм Аллаһқа шүкүр қилишни билмәйдиған адәмдур» [имам Әһмәд ривайити].

862. Соал: ата-аниға қандақ вападар болуш керәк?

Җавап: шәксизки, дунияда вападарлиқ қилишқа әң һәқлиқ, һәққи биздә әң көп болған кишиләр ата-анилардур. Ата-аниниң һәққини ада қилип болуш мүмкин әмәс; шундақтиму Аллаһ таала бизни ата-аниларниң бу һәқлирини қудритимизниң йетишичә ада қилип уларға болған вапа борчимизни орунлашқа буйруған. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бир саһабиниң яхшилиқ қилишим үчүн әң һәқлиқ болған киши ким? дәп сориған соалиға: «анаң» дәп җавап бәргән, һәр қетим соралғанда «анаң» дәп җавап берип, төртинчи қетим йәнә қәйта сориғинида «атаң» дәп җавап бәргән. Ата-аниға қилишқа тегишлик яхшилиқ уларниң өлүми билән тохтап қалмайду, бу вапа борчи улар һаяттин көз жумғандин кейинму балилириниң гәдәнлиридә қалиду.

863. Соал: һаят мусаписидә тонуған кишиләргә қандақ вападар болуш керәк?

Җавап: һаятлиқ сәпиридә тонуған, биллә болған, биллә яшиған барлиқ кишиләргә вапа борчини ада қилиш тәләп қилиниду; балилиқ чағлириңизда биллә ойнап өскән достлириңизға, мәктәп һаятини биллә өткүзгән савақдашлириңизға, хошнилириңизға, уруқ-туққанлириңизға, тонуш-билишлириңизгә вападар болуп, уларни унутмаслиғиңиз, қолдин кәлгән яхшилиқларни айимай қилишиңиз сиз өтәшкә тегишлик вапа борчидур.

864. Соал: адәм җорисиға қандақ вападар болуши керәк?

Җавап: һаят мусаписидики шеригиңиз болған, хошаллиқ-ғәмкин, раһәт-җапалиқ күнлириңиздә сизгә һәмира болған җориңизға өтәшкә тегишлик борчиңиз әң чоң вә алдинқи қатарда туриду, пәйғәмбәр әләйһиссалам: «вапа қилишқа әң һәқлиқ болған кишиңиз җориңиздур» дәп көрсәткән [имам Бухарий, Муслим, имам Әһмәд ривайити].

Аялларни һөрмәтләш, уларға силиқ яхши муамилә қилиш, өй ишлирида уларға ярдәмлишиш, дәртлирини көңүл қоюп аңлаш, көңүллирини елиш, уларниң азарлириға сәвир қилиш, камчилиқлирини кәчүрүш, уларни урмаслиқ, рәнҗитмәслик, уларниң ата-анисини, туққанлирини вә үлгилик достлирини зиярәт қилиштин тосмаслиқ қатарлиқларниң һәммиси аялларға вападарлиқ қилғанлиқтур.

865. Соал: вәдигә қандақ вападар болуш керәк?

Җавап: инсан келишим түзсә келишимгә реайә қилиши, бирәр ишқа вәдә қилған болса униңға вапа қилиши лазим; вәдигә вапа қилиш инсаний гөзәл әхлақ болса, вәдисигә хилаплиқ қилиш бәкму қаттиқ рәзилликтур. Шуниң үчүн Қуръан кәримдә сахтииқтин агаһландуруп, вападарлиққа үндәйдиған айәтләрниң көп болғанлиғи әҗәплинәрлик әмәс. Қуръан кәримниң Исра сүрисидә: «әһдигә вапа қилиңлар (қиямәт күнидә) әһдә үстидә сорақ-қилинисиәр» дейилгән. Адәмниң гепидә туриши, кишиләр арисида ишәшлик, гепидин йенивалмайду, топиландин тоғач оғрилимайду, дәп тонулуши униң инсаний әхлақиниң нишанисидур.

866. Соал: пүтүн инсанийәткә қандақ вападар болуш керәк?

Җавап: вападарлиқ есил пәзиләт болуп, у барлиқ инсанларға уларниң дини, ирқи вә рәңгидин қәтъийнәзәр умум болуши лазим; чүнки пәзиләт дегән парчиланмайдиған бир пүтүн нәрсә, адәмниң бәзи кишиләргә вападар болуп, йәнә бәзи кишиләргә рәзил, өз сөзидә турмайдиған болуши тоғра әмәс. Қилинған вәдә, түзүлгән келишим қандақла киши билән болсун, униңға реайә қилиши шәрттур. Һәқиқий диянәтлик тоғра адәм инсанларға тоғра муамилә қилишта, уларниң рәңги, дини вә ирқи сәвәплик айрим муамилидә болмайду, бәлки һәммигә охшаш муамилә қилиду, чүнки яхшилиқ кимгә қилинмисун, у һаман яхшилиқтур; инсанлар Аллаһниң нәзәридә охшашла һөрмәткә егидур, буниң үчүн мусулманларға муамилидә адил болуп, мусулман әмәсләргә адаләтсизлик қилиш яки мусулманларға силиқ болуп, мусулман әмәсләргә қопал болуши тоғра әмәс.

867. Соал: вападарлиқ йәнә немиләрни өз ичигә алиду?

Җавап: вападарлиқ дегән мавзу интайин чоң мавзу болуп, өсүп йетилгән Вәтәнниң ғемини йейиш, ата-аниниға яхшилиқ қилиш, уруқ-туққанлар билән издишип туруш, йоқсулларниң һалиға йетиш, житимләрниң бешини силаш, пәрзәнтләрни яши беқиш, җорисиға садиқ болуш қатарлиқларниң һәммиси вападарлиқниң җүмлисидин санилиду [Мисирлиқ алим вә мәшһүр натиқ Әмир Халидниң ривайитидин].

ШӘРМ-ҺАЯ

868. Соал: шәрм-һая дегән немә?

Җавап: шәрм-һая, рәзил вә қәбиһ ишлар алдида көңүлниң сиқилип, уни қилиштин тартиниши дегәнликтур. Һаялиқ адәм әхлақсизлиқларни вә қандақла бир рәзил ишни қилиш билән Аллаһ тааланиң алдида, инсанлар алдида вә виждани алдида өзини төвән орунға чүшүрүп қоюшқа тақәт қилалмайдудә, униңдин ваз кечиду.

869. Соал: шәрм-һаяниң һаятимиздики әһмийити немә?

Җавап: шәрм-һая гөзәл әхлақларниң әң есили вә әң әһмийәтлиги болуп, һазирқи заман инсанлири әң зор еһтияҗлиқ болған нәрсидур; шәрм-һая худди мевиниң постиға, адәмниң кийимгә охшайду, пости союветилгән мевә тезла бузулғандәк, кийимсиз қалған адәмниң уятлиқ җайлири ечилип қалғандәк, шәрм-һаядин айрилип қалған адәм ички дунниясидин бузулиду, у түрлүк яманлиқларниң патқиғиға патиду. Чүнки, шәрм-һая яман ишлардин сақлинишқа, һәр қандақ һәқ егисиниң һәққини толуқ ада қилишқа түрткә болидиған бир хил гөзәл әхлақ; шәрм-һая вә номус инсан әқлиниң һул теми, қисқиси иманниң пости шәрм-һая вә номустур. Пости союветилгән дәрәқ қуруп кәткәндәк, шәрм-һая вә номустин айрилған инсанму иманий хисләттин айрилип қалиду, виждан болса ички номустур; шәрм-һая билән номусчанлиқ һәр қандақ инсанниң инсаний қәдир-қиммитини көпәйтип, һөрмитини ашуридиған йошурун гөзәлликтур.

870. Соал: һаяниң йоқилишидин қандақ палакәтләр келип чиқиду?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «Аллаһ таала бирәр бәндисини һалак қилмақчи болса, униңдин һаяни суғуруп алиду, униңдин һая суғуруп елинғандин кейин, у һәр кимниң нәпритигә вә ғәзивигә лайиқ бири болуп қалиду, униңдн кейин униңдин амәт йоқилиду, униңдин амат йоқалғандин кейин, у һемишәм хиянәт қилдиған хаинға айлинип қалиду, у хаинға айланғандин кейин, униңдин рәһим-шәпқәт йоқлиду, униңдин рәһим-шәпқәт йоқалғандин кейин, у ләнәтгәрдигә айлиниду, у ләнәтгәрди болғандин кейин, иман униңдин чиқип кетиду» [ибни Маҗә ривайити].

Бу һәдис қәлбтики кесәлликләр вә униң тәрәққият басқучлирини, бу басқучларниң барғансири жуқурилап маңидиғанлиғини бизгә инчикиләп баян қилип бериду; кишиниң һая пәрдиси жиртилса, у қилған ишлирида әйиплинишләрдин тәптартип қалмайду, мундақлар кишиләргә азар бериду, қол астидикиләрни езиду, пәрзәнтлиригә вә хошнилириға қопаллиқ қилиду. Бундақ адәмни һечким яқтурмайду, әксичә кишиләрниң қәлблиригә өчмәнлик уруғини салиду, бу дәриҗигә йетип қалған адәмгә һечким ишәнмәйду вә униң билән муамилә қилиштин хатирҗәм болалмай-

ду; чүнки кишиләрниң пул-мелини йәвелиш яки абройини төкүштин хиҗил болуп қалмайдиған, вәдигә хилаплиқ қилишни көңлигә елип кәтмәйдиған яки мәҗбурийәткә сәл қарайдиған яки содида һелә ишлитидиған адәмгә қандақму ишәш қилғили болсун?!

871. Соал: һаяниң әсли мәнаси немә?

Җавап: әрәп тилидики «һая» сөзи «һаят» сөзидин кәлгән болуп, һаялиқ адәмниң мәнивийити һаят, йәни тирик болиду; һая қилған адәмниң һаяси ички һаят қайнимидин чиққан бир хил күч болуп, бу күч уни рәзилликкә чүшүп қелиштин сақлап қалиду. Һаялиқ адәмниң қәлби тирик, һаясиз адәмниң қәлби өлүк болиду, қәлбниң ойғақлиғи ашқансири униң һаяси ашиду, қәлби өлгән адәмдә һаяни қозғайдиған һиссийятму өлгәнликтин, мундақ адәм рәзилликләрни рәзиллик дәп билмәйдиған вә һис қилалмайдиған болуп қалиду. Шуңа униңда шәрм-һаяниң йоқилиши барлиқ рәзиллик вә яманлиқларниң башлиниш нуқтиси болуп қалиду, һаясиз адәмдин һәммә яманлиқларни күтүшкә болиду.

872. Соал: һая билән хиҗиллиқниң пәрқи немә?

Җавап: Нурғун кишиләр һая қилиш билән хиҗил болушни бир мәнада чүшиниду, амма һәқиқәттә һая билән хиҗиллиқ оттурисида наһайити чоң пәриқләр бар, психология алимлири хиҗиллиқни мәлум шараитларда инсанда пәйда болидиған бир хил әндикиш дәп тәрипләйду. Бу худди муәллимниң соалиға қорқунучтин җавап берәлмигән оқуғучиниң һалиға охшайду, хиҗиллиқ қорқунчақлиқтин келидиған нәрсә; хиҗаләтчан инсан ирадиси аҗиз инсандур, амма шәрм-һая буниң әксичә болуп, ирадиси күчлүк, униң қиммитини билидиған адәмдә болиду, чүнки мундақ адәм рәзиллилкләргә чүшүп қелиштин өзини үстүн тутиду. Хиҗаләттин өзиниң йоллуқ һәққини тәләп қилиштин ваз кәчкән адәм һаялиқ саналмайду, чүнки һаялиқ езилишкә, бозәк қилинишқа вә наһәқчиликкә рази болуп туралмайду.

873. Соал: һая билән иманниң мунасивити немә?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам: «һая билән иман иккиси қошгезәкләр болуп, бири йоқалса, иккинчисиму йоқилиду» дәп көрсәткән [Һаким ривайити]. «һаясизда иман йоқ» дегән сөз бу һәдискә асасән ейтилған сөздур. Йәнә бир һәдистә: «иман атмиш нәччә шахчә болуп, униң бир шахчиси һаядур» дәп кәлгән [Бухарий вә Муслим ривайити]. Шуңа улуқ мутәпәккүр алимимиз Әлишер Наваий: «һаясизда вапа йоқ, вапасизда иман йоқ» дегән екән.

874. Соал: һая дәриҗисиниң әң жуқури пәллиси қайси?

Җавап: шәрм-һая дәриҗилириниң әң жуқуриси вә әң каттиси Аллаһ тааладин һая қилиштур, гуна-мәсийәтләр пәқәт Аллаһ таалади һая қилмиғанниң нәтиҗисидур. Аллаһ тааланиң бәндилириниң ашкарә вә йошурун барлиқ ишлирини билип вә көрүп туридиғанлиғини көз алдиға кәлтүргән адәм Аллаһ тааланиң көз алдида яман иш қилиштин һая қилидудә, нәдә болмисун яман иш қилиштин тосулиду.

875. Соал: шәрм-һая билән меһри-муһәббәтниң мунасивити немә?

Җавап: шәрм-һая билән меһри-муһәббәт бир варақ қәғәзниң икки бетигә охшайду, пәқәт бирла бети бар қәғәзни тәсәввур қилғили болмиғинидәк, шәрм-һаясиз меһри-муһәббәтни, меһри-муһәббәтсиз шәрм-һаяниму тәсәввур қилғили болмайду; меһри-муһәббәт шәрм-һая дәриғиниң рәңдар чақнап туридиған хушбуй, кишиниң әқлини лал қилидиған мевисидур. Әң пәскәш адәмләр номус, һая еңи йоқ кишиләрдур, мундақ кишиләргә һәммила йәрдә нәпрәтләр йеғип туриду, шәрм-һая билән номусни йоқатқан кишини өлүк дәп саниса болиду. Инсанниң бир қетим кәткән уят, номуси қайтип кәлмәйду, шуңа һәр ким өзиниң уят, номусини җенидинму әзиз билип қоғдиши лазим. шаир Тагор: «гөзәл нәрсиләрниң һәммиси рәңдар» дегән екән; дунияда қайси рәң әң гөзәл вә рәңдар десә номусчанлиқни билдүридиған рәң әң гөзәл дәп җавап берилиду; хиҗил болғанда, һая қилғанда, номус қилғанда тәнлири титрәп үзлири қизириду, мана шу чағдики қизарған вә от алған үзниң рәңги әң гөзәлдур.

876. Соал: һая вә номусчанлиқ немәтму?

Җавап: һая вә номусчанлиқ Аллаһ таала ата қилған чоң немәт; шәрм-һая билән номус пүткүл гөзәл әхлақларниң жүриги вә түп йилтизидур, шәрм-һая билән номус туйғуси инсанлардики әң сап, әң тәбиий болған һиссий һадисә, у әң алий мақамдики әхлақ устази. Шундақ дейишкә болуди-

ки, қулақниң қизириши билән көзниң һәрикити кишиниң чеһридә гәвдиләнгән номус туйғусини чәксиз сеһирий күчкә егә қилиду. Номус туйғуси болмай туруп номусчан үз болмайду, номус туйғуси инсанларға хас алаһидилик, шуңа һайванларда мундақ туйғу болмайду. Инсанийәтниң иптихарлиқ үлгиси һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам әң һаялиқ еди, у кишиләрниң әйиплирини көрмәскә салатти. Әбу Сәид Худри исимлик саһабә: «рәсулулла үзи ечилмиған қиздинму бәк һаялиқ еди, униң бирәр ишни яқтурмиғанлиғини чирайидин билгили болатти, униң өңи сүзүк вә непиз еди; рәсулуллаһ алийҗанап, һаялиқ болғанлиқтин кишиләр яқтурмайдиған ишни уларға үзму-үз ейтматти» дегән. Демәк, қиз-аяллар үчүнму шәрм-һая вә номус туйғуси һаятлиқ демәктур, һәтта һаяттинму қиммәтликтур. Номусни қоғдаш йолида җанни пида қилиш әң аддий тәләптур. Худди Уйғур дияри-тарихий Вәтинимиздики «Нозугум» вә «Йәттә қизлирим» дәк номус абидилири тарихтин буян инсанларниң қәлбидә сөйгү билән ядлинип кәлмәктә.

877. Соал: шәрм-һаяниң турмушимиздики өлчими немә?

Җавап: бир адәмдики шәрм-һая бизгә шу адәмниң иманиниң вә әдәп-әхлақиниң қанчилик дәриҗидә екәнлигини йорутуп бериду; сиз бир адәмниң тегишлик болмиған һәрикәттин өзини тартивалғанлиғи яки тегишлик болмиған ишни қилип қойған вақитта чирайиниң қизирип кәткәнлигини көрүп, униң қәлбиниң ойғақ, әслиниң пак, тәбиитиниң сап екәнлигини биливалалайсиз. Шундақла бирәрсиниң пәс, гуна ишларни һая қилмастин қилип җүргәнлигини, алған-қойғининиң қандақ екәнлигигә пәрва қилмайватқанлиғини көргән вақтиңизда, униң қолидин яхши иш кәлмәйдиған көңли қара, үзи қелин адәм екәнлигини биливалалайсиз.

878. Соал: шәрм-һая билән аманәтниң немә мунасивити бар?

Җавап: һаяниң йоқилиши ишәнч-аманәтниң йоқилишидур. Кимки һаяни йоқитидикән, у аманитини йәни кишиләрниң униңға болған ишәнчисини йоқатқан болиду, кишиләрниң ишәнчисигә еришәлмигән адәм җәмийәттә қиммәтсиз адәм болуп қалиду; мундақлар өзлириниң нәпсий һәвәсини қандуруш йолида җүгүридиған явайиларға охшап қалиду, мундақлар өзлиридики учиға чиққан шәхсийәтчилик, мәнмәнчилик илләтлири сәвәплик уларниң көзлири вә әқли қелин пәрдиләр билән ниқапланған болуп, өзини техиму аздуридиған, техиму қизиқтуридиған нәпсий һәвәсләрдин башқисини көрмәйду. Әксичә, өзиниң қилған хаталиқлири вә бәзи яманлиқлирини башқиларниң билип қелишидин тәп тартиш һаяниң өзидур.

ШҮКҮР ВӘ УНИҢ ТҮРЛИРИ

879. Соал: Шүкүрниң мәнаси немә вә у қандақ иҗра қилиниду?

Җавап: Әрәп тилидики «әль шүкүр» сөзиниң мәнаси: рәһмәт ейтиш, миннәттарлиқ билдүрүш вә тәшәккүр ейтиш дегәнлик болуп, ислам истилаһида (аталғусида), яхшилиқ қилғанниң яхшилиғини етирап қилиш вә униң охшишини қайтуруш, немәт бәргүчигә миннәтдарлиқ билдүрүп уни тил, дил вә әмәлдә ипадиләш дегәнликтур. Шүкүр иманниң йерими болуп, йәнә бир йерими сәвирчанлиқтур; иман бу иккиси билән тәкамуллишиду шу сәвәптин шүкүр әң җуқури мәртивилик ибадәт санилиду. Имам ибни Рәҗәп: «Шүкүр тил, дил вә иш-һәрикәт билән иҗра қилиниду» дегән.

1. Тил билән иҗра қилинидан немәт бәргүчиниң немәтлирини вә ата-еһсанлирини тил арқилиқ сөзләш һәм санаш билән болиду. Аллаһ таала Қуръан кәримдә: «Рәббиңниң немитини сөзләп бәргин» йәни Аллаһ таала саңа ата қилған немәтләрни башқиларға кәң сөзлигин вә миннәтдарлиғиңни сөздә вә әмәлдә көрсәт (Дуһа сүрисиниң ахирқи қисми), дәп кәлгән. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу мәнани техиму тәпсилий чүшәндүрүп: «Өзигә ата қилинған немәтни кишиләргә сөзләш шүкүр қилғанлиқ, уни йошуруш тузкорлуқ қилғанлиқтур» дегән [Имам Әһмәт ривайити].

2. Дил билән иҗра қилинидиған шүкүр немәт бәргүчиниң немәтлирини вә ата-еһсанлирини етирап қилиш, чин көңлидин униңға миннәтдар болуш вә уни сөйүш билән ипадилиниду. Тәбиийки бирәвниң яхшилиғини етирап қилған, уни чин көңүлдин сөйгән вә униңға қарита өзиниң тәшәккүр борчи барлиғини һис қилған адәм уни рази қилиш вә мәмнун қилиш йолида қолидин кәлгәнни айимайду. Униң нәпритигә учрап қелиштин сақлиниду.

Инсанлар оттурисидики ишлар шундақ болған йәрдә, пүтүн немәтләрниң ата-еһсанниң йеганә егиси болған Аллаһ таалаға болған тәшәккүр борчимизни қандақ ижра қилишимиз керәк? Аллаһ таала бизгә ата қилған сансиз немәтлири вә чәксиз ата-еһсанлири бәдилигә биздин көп нәрсә соримайду, пәқәт дин вә дунияліқ һәр қандақ бир ишни Аллаһ таала көрсәткән бойичә қилиш вә һәр ишта униң разилиғини алдинқи орунда қоюп қетирқинип қилишни сорайду буниңғиму бехиллиқ қилимизму?

3. Иш-һәрикәт билән ижра қилинидиған шүкүр немәт бәргүчиниң немәтлирини вә ата-еһсанлирини гуна-мәсийәтлиригә, Аллаһ таалаға асийлиқ болидиған ишларға, шундақла һәр қандақ бир яман ишқа сәрип қилмастин, пәқәт Аллаһ тааланиң әмир-пәрманлирини орунлашқа вә яхшилиқ йоллириға сәрип қилиш, мәсилән: тән-сақлиқтин ибарәт бу немәтни алайлуқ, уни оюн-тамашә вә һарам көңүл ечишларға ишлитип түгәтмәстин, Аллаһ таалаға ибадәт қилиш, үстимиздики пәриз, важипларни орунлаш вә инсанийәт үчүн пайдилиқ болған ишларни қилиш билән өткүзүш бу немәтни ата қилғучиға шүкүр қилғанлиқ болиду. Әксичә қилиш, немәт бәргүчигә тузкорлиқ қилғанлиқ болиду.

НЕМӘТКӘ ШҮКҮР ҚИЛИШ УНИ КӨПӘЙТИДУ

880. Соал: Немәткә шүкүр қилиш растинла уни көпәйтәмду?

Жавап: Немәт бәргүчиниң немитини етирап қилип униңға шүкүр қилиш, әлвәттә бу немәтниң техиму зиядә вә давамлиқ берилишигә, шундақла бәрикәт билән көпийишигә түрткә болған бир ибадәттур. Чүнки Аллаһ таала Қуръан кәримдә: «немитимгә шүкүр қилсаңлар (уни) техиму зиядә қилимән, әгәр тузкорлуқ қилсаңлар мениң азавим бәкму қаттиқ болиду» дәп тәлим бәргән («*Ибраһим» сүриси, 7-айәт*). Демәк, Аллаһ таала шүкүр қилғучиларға техиму көп бериду, амма өз күчүм билән ишләп таптимғу дәп «Қарун»чә мәғрурланғучиларни әң ибрәтлик жазалар билән жазалайду. Пул-малниң шүкриси уни Исрап қилмастин пайдисиз ишларға бузуп чачмастин қоллиниш, униң закитини толуқ бериш вә Аллаһ таала рази болидиған вә совап болидиған, шундақла яхшилиқ йоллириға сәрип қилиш билән болиду. Буниңдин мәлумки, Аллаһ таалаға шүкүр қилиш: «Шүкри худайим» дәп азғаки шүкри ейтиш билән болмайду. Бәлки, бу шүкүрни әмәлдә көрситиш тәләп қилиниду. Аллаһ таала Қуръан кәримдә: «Әй, мөмүнләр! Содасетиқ, достлуқ вә (Аллаһниң изнисиз) шапаәт болмайдиған күн йетип келиштин бурун, силәргә бир рисиқ қилип бәргән мал мүлүкләрдин (яхшилиқ йоллириға) сәрип қилиңлар; тузкорлуқ қилғучилар растинла һәқсизлиқ қилғучилардур» дейиш арқилиқ бизни шүкүрниң ихтисаттики мәнисигә башлимақта. Бу түрдики шүкүр йоқсулларға вә һажәт егисигә атиғанлири бериш биләнла болиду. («*Бәқәрә» сүриси, 254-айәт*).

Илим-мәрипәтниң шүкриси билгәнлиригә толуқ әмәл қилиш, уни инсанларға үгитиш, уларниң билмигәнлирини билдүрүш билән болиду. Аллаһ таала билгән билимигә әмәл қилмайдиғанларни сөкүп мундақ дегән: «Әй, мөмүнләр! Силәр немә үчүн қилмайдиған ишни қилимиз дәйсиләр? Силәрниң қилмайдиған ишни (қилимиз) дейишиңлар Аллаһниң дәргаһида әң өч көрүлидиған нәрсидур». («*Сәф» сүриси, 2-3–айәтләр*). Пул-малниң закити шу пул-малдин мәлум миқдарни йоқсулларға бериш билән әмәлгә ашқандәк, илимниң закити билгәнлирини башқиларға үгитиш вә билдүрүш билән әмәлгә ашиду.

АЛЛАҺНИҢ НЕМӘТЛИРИ ШҮКҮРНИ ЛАЗИМ ҚИЛИДУ

У ислам мутәпәккүри, мәһрум устаз Муһәммәд Ғәзалий: «Турмушиңизни йеңилаң» намлиқ әсәридә мундақ язған: «Аллаһниң немәтлири һәр бир нәпәстә, томурлардики қанни иштәргән һәр бир һәрикәткә бизни қоршап туриду. Амма биз бу катта немәтләрни көпинчә һис қилмаймиз вә немәтниң егиси болған Аллаһни лайиғида қәдирлийәлмәймиз».

Биз барлиқ еһтияжлиримизни өзлигидин тәйярланған һалда қобул қилимиз, биз қилмақчи

болғанни шундақла көңлимизгә пүкүш биләнла бу иш өзлигидин әмәлгә ашиду. Мәсилән: олтуруп-қопуш, жүрүш-туруш вә һаказиларға охшиған ихтиярий һәрикәтлиримиз; бәзи немәтләрни чәклик шараитларда вә көңүллүк муһитларда һис қилалаймиз. Амма буни һис қилидиғанларму интайин аз. Бу бизниң Аллаһтин жирақлиғимиз вә униң немәтлиригә хата чүшәнчидә болғанлиғимизниң сәвәвидин еди. «Аллаһ силәргә зиминни туралғу, асманни бена қилди. Силәрни сүрәткә киргүзди. Сүритиңларни чирайлиқ қилди. Силәргә (түрлүк) пак нәрсиләрни рисқ қилип бәрди. Әнә шу Аллаһ силәрниң пәрвәрдигариңлардур, аләмләрниң пәрвардигари болған Аллаһниң бәрикити бүйүктур» (*«Ғафир» сүриси, 64-айәт*). Мошу баянлардин кейин биз Аллаһниң һәққини ада қилалидиқму?!

Мәлумки, яхшилиқ қилғанға миннәтдарлиқ билдүрүш инсаний борчдур.

Дунияда Нурғун кишиләр Аллаһниң немәтлирини пайдилинип туруп, немәт егисигә шүкүр қилишни билмәйду. Гоя улар бу немәтләрни өзиниң тартивелинған һәққини қайтуруп алғандәк яки бу немәтләр пәқәт өзигила хастәк қобул қилиду. Бундақлар башқиларни өзлиригә һәргизму тәң қилмайду. Бундақ тузкорларчә чүшәнчә вә тәппәкүрдин һәргизму шүкүрниң ғунчилири үнмәйду. Бундақлардин шүкүрни күткили болмайду. Шу сәвәптин сиз бәзи кишиләргә яхшилиқ қолиңизни сунған вә униңға яхшилиқ қилиш үчүн көп жапа тартқан болсиңизму, уларниң сизгә болған көз қариши начар, муамилиси қопал вә рәһмәт сөзи йоқ болиду. Кишиләрниң бу хил муамилиси сизни нәпрәтләндүрәмду? Һалбуки, ундақлар мундин бурун сизниң вә уларниң йеганә пәрвардигари болған Аллаһқиму шундақ муамилидә болған әмәсму? Аллаһ Қуръан кәримдә: «Бәндилиримдин шүкүр қилғучилар бәк аз» дегән әмәсму? (*«Сәбәъ» сүриси, 13-айәт*).

Даниэл Карнек* бизгә кишиләр арисида кәң тарқалған тузкорлуқ мәсилиси тоғрилиқ мундақ бир қанчә мисални кәлтүриду: «Сиз бирәвниң һаятини һалакәттин қутулдурған болсиңиз, униңдин шу қилғиниңиз бәдилигә рәһмәт сөзи күтәмсиз? Бәлки шундақ қилишиңиз мүмкин. Лекин «Сәмуэл Лаһиптиз» авал адвокат кейинки сотчи болуп ишләш җәриянида 78 кишини ток орундуғида олтарғузуп иҗра қилинидиған өлүм җазасидин қутулдуруп қалған болсиму, қутулғанларниң бирәсиму униңға рәһмәт ейтмиған».

Әйса әләйһиссалам паләч кесилигә гириптар болған он адәмни бир күндә сақайтқан болсиму, улардин қанчә кишиси Әйсаға рәһмәт ейтти дәйсиз? Аранла бир адәм; амма башқилар шунчә әрзән рәһмәт сөзиниму ейтмастин қайтип кетишкән еди.

Чарлз Шәвап мундақ бир қиссини сөзләп бәргән еди: У бир қетим Эмборгоға учриған банкичини түрмә җазасидин қутулдуруп қалған. Лекин банкичи униңға рәһмәт ейттиму? Һә ә, бир күни униңға рәһмәт сөзини аран дейәлиди, андин униң арқисидин тиллашқа башлиди».

Даниэл Карнек гоя Аллаһниң: «Инсан һәқиқәтән пәрвардигариңниң немәтлирини шәксиз инкар қилғучидур» (*«Адият» сүриси, 6-айәт*) дегән сөзини шәрһилигәндәк мундақ дегән: «Тузкорлуқ шундақ бир тәбиий нәрсә болуп, у йәргә үнгән от-чөпләргә охшаш, бирәв уни теримастин өзлүгидин үнүп чиқидиған нәрсә. Амма шүкүр пәқәт уни пәрвиш қилиш биләнла үнүп чиқидиған хуш пурақ гүлгә охшайду; инсан тәбиити йәнила шу әслидики тузкорлуқ тәбиити болуп у мәңгүгә өзгәрмәйду. Әһвал бундақ екән уни шу бойичә қобул қилишимиз керәк. Немә үчүн яхшилиққа миннәтдарлиқ билдүрүшниң йоқалғанлиғи вә тузкорлуқниң умумлашқанлиғиға һәсрәтлинимиз? Кишиләрниң яхшилиққа миннәтдарлиқ билдүрүш борчини унтуши тәбиий әһвал әмәсму? Әгәр биз қилған һәр бир яхшилиғимиз үчүн, кишиләрниң миннәтдарлиқ билдүрүшини күтидиған болсақ, өзимизгә Нурғунлиған қийинчилиқларни кәлтүргән болимиз». «Бу сөз азрақ ениқлинишқа муһтаж. Яхшилиққа тузкорлуқ, вапаға жапа қилиш яман хулуқтур. Кишиләр яман хулуқтин қутулуш лазим. Уларға яхшилиққа миннәтдарлиқ билдүрүшни, еришкән еһсанларни қәдирләшни үгиниш керәк». (Мәрһум устаз Муһәммәд Ғәзәлийниң «Турмушиңизни йеңилаң» намлиқ әсәридин).

ИСЛАМ ДИНИ ЯХШИЛИҚҚА ЯХШИЛИҚ ҚАЙТУРУШҚА БУЙРУЙДУ

Ислам дини кишиләрни немәт бәргүчигә миннәтдарлиқ билдүрүш вә яхшилиқ қилғанларниң мукапатини қайси йол билән болмисун қайтурушқа, әгәр башқилар тәрипидин еришкән яхшилиқ бәдилигә уларға беришкә маддий мукапат тапалмисақ, тилимиз билән рәһмәт ейтишқа купайилинип униң толуқ мукапатини Аллаһ тааланиң беришигә тапшуруш билән көңлүмизни тиничландурушимизға чақириду.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «Силәргә яхшилиқ қилған кишигә мукапатни бериңлар, әгәр униң мукапатини бериштин аҗиз кәлсәңлар неметкә шүкүр қилғиниңларни ипадиләш йүзисидин униң һәққидә Аллаға дуа қилиңлар. Алла һәқиқәтән шүкүрни қобул қилғучи вә шүкүр қилғучиларни яқтурғучидур» [Тәбәраний ривайити].

Пәйғәмбир әләйһиссалам йәнә мундақ дегән: «Бирәр киши тәрипидин ата-еһсанға еришкән киши униң бәдилигә лайиқ нәрсә тапалиса мукапатни бәрсун, әгәр тапалмиса, униңға миннәтдарлиғини билдүрсун. Һәқиқәтән немәткә миннәтдарлиқ билдүргән адәм шүкүр қилған в уни йошурған адәм немәткә күпүрлиқ қилған болиду» [Тирмизи ривайити].

У йәнә мундақ дегән: «Кишиләрдин кәлгән яхшилиққа миннәтдарлиқ билдүрүшни билмәйдиған адәм Аллаһқа шүкри қилишни билмәйдиған адәмдур» [имам Әһмәт ривайити]. Йәнә бир һәдистә: «Азға шүкүр қилмайдиған адәм, көпкиму шүкүр қилмайду, кишиләргә рәһмәт ейтишни билмигән адәм, Аллаһқиму шүүр қилмайду [имам Әһмәт ривайити].

ХӘЙИР-ЕҺСАНДИМУ НИЙӘТНИҢ ДУРУС БОЛУШИ ШӘРТ

881.Соал: бирәвгә хәйир-еһсан қилиштиму нийәт шәртму?

Җавап: Хәйир-еһсандиму әлвәттә нийәтниң дурус вә тоғра болуши шәрт қилиниду, чүнки нийәт һәр қандақ бир әмәл-ибадәттә тәләп қилиниду. Мәрһум устаз Муһәммәд Ғәзалий мәзкүр әсиридә йәнә мундақ дәп язған: «Ислам дини миннәтдарлиқ борчиниң зөрүрлигини вә немәткә тузкорлуқ қилғучиларниң рәзиллигини сөкүш билән биллә хәйир-еһсан егилиридин әмәллирини Алла разилиғи үчүн қилишлирини тәләп қилиду; чүнки нийәттә шәкилвазлиқ қилиш әмәлини йоққа чиқириду, тәғдирләшкә сазавр болидиған яхшилиқ бирәвниң рәһмәт ейтиши яки миннәтдарлиқ билдүрүшини көзлимәстин, пәқәт халис Алла разилиғинила көзләп қилинған яхшилиқтур.

Ислам дини әмәллирини ихлас билән қилишқа буйрушта көңүлләрни дуниялиқ мәнпәәтләргә чоқунушниң қуллуғидин азат қилиш арқилиқ уни мутләқ камаләт егиси болған Аллаһқила йүзләндүрүшни мәхсәт қилған. Мундақ көңүл һәр қандақ бир яхшилиқни кишиләрниң махтишишиға еришиш яки абройға егә болуш ғәризидин қәтъийнәзәр ичидин кәлгән тәбиий қизиқарлиқ, һәқиқий сәмимийәт вә сап нийәт билән қилиду. Мана бундақ алийҗанаплиқ һәқиқий еһсанниң түрткисидур, мана бу гөзәл әхлақниң үлгисидур.

АЛЛАҺ ХАЛИС ӨЗИ ҮЧҮН ҚИЛИНҒАНЛАРНИЛА ҚОБУЛ ҚИЛИДУ

Ислам дининиң қәлбләрни пак тутуш вә ихласлиқ болушқа чақириши шундақла һәр ишта Аллаһ разилиғини көзләш, әмәлләрни рия, нифақ вә һәр қандақ дунияви ғәрәзләрдин хали һалда сап қилишни шәрт қилишму әҗәплинәрлик әмәс. Пәйғәмбир әләйһиссалам һәдис қудисийда мундақ дегән: «Аллаһ мундақ деди, мән әң яхши һәмирамән кимки маңа бирәвни шерик қиливалидикән у шу шеригигә мәнсүп болиду. Әй, инсанлар! Әмәллириңларни Аллаһ үчүн халис қилиңлар. Һәқиқәтән Алла ихласлиқ әмәлләрнила қобул қилиду, силәр һәргиз, бу Аллаһ вә силәрәһим үчүндур демәңлар. Бу вақитта у силә-рәһим болуп қалиду. Униңда Аллаһ үчүн қилинған һеч нәрсә йоқ; силәр, бу Аллаһ вә силәрниң хатирәңлар, демәңлар. бу вақитта у пәқәт шу хатири-

си қилинған инсанлар үчүн болуп қалиду, униңда Аллаһ үчүн һеч нәрсә йоқ» [имам Бәйһәқий ривайити].

Бу һәдис толиму тоғра ейтилған, чүнки сиз «бу ишни Аллаһ үчүн паланиниң хатириси үчүн қилимән» дегиниңиздә сиз умумән мәзкүр паланиниң хатирисини көзлигән болисиз, буниңда Аллаһ үчүн несивә йоқ. Әгәр униңда Аллаһ үчүн несивә болған тәғдирдиму Аллаһ уни қобул қилмайду, чүнки Аллаһ өзи үчүн халис қилинған әммәлләрнила қобул қилиду әмәсму?! Әһвал шундақ екән, биз пүтүн иш-паалийәтлиримиздә нийитимизни вә әмәллиримизни кишиләрниң махтиши, миннәтдарлиқ билдүрүши вә рәһмәт ейтишни күтмәстин, өзимизни көрситиш, аброй қазиниш вә башқиму дуниялиқ мәнпәәтләрни көзлимәстин пәқәт Алла үчүнла халис қилишимиз керәк (мәрһум устаз Муһәммәд Ғәзалийниң «Турмушиңизни йеңилаң» намлиқ әсәридин).

СӘВИРЧАНЛИҚ ВӘ УНИҢ ӘҺМИЙИТИ

882. Соал: сәвирниң мәнаси немә?

Җавап: сәвир, көңүл һавайи-һәвәсни вә гуна ишларни қилишни нийәт қилип турсиму, әқилниң вә шәриәтниң нидасиға қулақ селип, Аллаһниң разилиғини үмүт қилип, бундақ ишлардин өзини тартиш, азар, күлпәтләргә, оңушсизлиқларға, кесәлликләргә, намратлиққа, мусибәтләргә вә балайи-апәтләргә бәрдашлиқ берип, өзини йоқатмаслиқ дегәнликтур; сәвирниң мукапати чоңдур. Қуръан кәримдики: «сәвир қилғучиларға, әлвәттә уларниң қилған әмәлидинму яхширақ совап беримиз» дегән айәт буниң дәлилидур (*«Нәһл» сүриси, 16-айәт*).

883. Соал: сәвирчанлиқниң қандақ пайдиси бар?

Җавап: һәқиқий сәвир инсанни гуна-мәсийәтләрдин тосиду вә у ишларни қилмаслиққа үндәйду. Һәқиқий сәвир вә чидамға егә болған адәм һаятида учриған чоң синақлар алдида тит-тит болмайду, гаңгирап қалмайду, тәғдиридин ағринмайду, әксичә уни Аллаһниң синиғи дәп чүшинип, қийинчилиқни йеңиш вә синақтин өтүш үчүн күч сәрип қилиду. Сәвир көплигән кишиләр чүшәнгәндәк наһәқчиликкә, зулумға вә яманлиққа көз жумуп җим туруш дегәнлик әмәс, әксичә яманлиқни қайтуруш, зулумни йоқ қилиш вә һәққанийлиқни җарий қилдуруш үчүн һармай-талмай күрәш қилиш вә бу йолда чидамлиқ болуш сәвирниң җәвһиридур.

884. Соал: сәвирчанлиқниң қандақ сеһирий күчи бар?

Җавап: адәттә өзи қизиқип кәтмәйдиған пайдилиқ ишларни қилиш, қизиқидиған нәпсанийәчиликтин өзини тартиш пәқәт сәвирчанлиқ биләнла әмәлгә ашиду, чүнки ирадилик кишиләр улуқвар ғайини әмәлгә ашуруш йолида, нәпсиниң вақитлиқ истәклирини сәвирчанлиқниң сайисида қайрип қоялайду вә йолини давам қилиду; өрүкни пишиштин бурун қеқивәткән бағвән мол һосулдин мәһрум қалиду, шуңа «сәвир қилсаң ғоридин һалга пүтиду» дегән һекмәт бар; инсан өзини сәвир билән қуралландуруп, қийинчилиқлар алдида тәмтирәп қалмайдиған, мәнзил жирақ болсиму үмүтсизләнмәйдиған, мәсъулийәтчанлиқ қанчилик еғир болсиму үстигә елиштин қорқмайдиған, ирадилик, парасәтлик, қийинчилиқтин кейин һаман оңайлиқниң, қараңғулуқтин кейин йоруқлуқниң болидиғанлиғиға ишинидиған үмүтварлиқ, жирақни көрәр, тәдбирлик болуши лазим.

885. Соал: сәвирчанлиқ билән гөзәл әхлақниң мунасивити немә?

Җавап: сәвир қилиш вә чидамлиқ болуш һәр қандақ бир адәмдә болушқа тегишлик есил әхлақ вә алийжанап пәзиләтләрниң бири, сәвир билән чидам инсан өзиниң роһи вә нәпсий хаһиши билән күрәш қилиш арқилиқ еришидиған гөзәл әхлақ болуп, бир һәдистә: «һечкимгә сәвирдин артуқ чоң соға берилгини йоқ» дейилгән («усули хәмси»дә ривайәт қилинған). Чүнки сәвирчанлиқ билән чидам инсанниң пишип йетилгәнлигиниң аламитидур.

886. Соал: сәвирниң қандақ чоң әһмийити бар?

Җавап: инсан реал турмушта тәғдирниң Нурғун синақлириға учрайду, бәзилири шу оңушсизлиқларға вайсап тәғдирдин вә замандин ағриниду, синақлар алдида тәмтирәйду, буни һәргизму Аллаһ тәрипидин кәлгән синақ дәп қаримайду, нәтиҗидә шу синақлардин өтәлмәй бир өмүр қаймуқиду. Бәзиләр болса синақ вә күлпәтләрни йеңиш үчүн барлиқ сәвәпләрни вә

тиришчанлиқларни көрситиш билән биллә Аллаһни әсләйду, униңдин ярдәм сорайду, нәтиҗидә Аллаһ униң мүшкүлатлирини асанлаштуруп, синақлардин өтүшкә ярдәм қилиду һәмдә униң сәвир қилғанлиғиға вә чидамлиик болғанлиғиға катта әҗир вә совап бериду, бу һәқтә Қуръан кәримдә: «пәқәт сәвир қилғучиларға уларниң әҗри һесапсиз берилиду» дәп көрситилгән («*Зумәр» сүриси, 10-айәт*).

Чидамлиқ болуш турмушқа адил қарайдиған кишиләрниң шиари, пишип йетилгән кишиләрниң турмуш мизани болуп, сәвир билән бир орунда туриду, лекин уни әмәлгә ашуруш сәвирни әмәлгә ашаруштин қийин, шуңа чидамлиқ болуш үчүн сәвирчан болуш керәк.

887. Соал: наһәқчиликкә сүкүт қилиш сәвирчанлиққа ятамду?

Җавап: Нурғун кишиләр Аллаһ таала совап вә көп әҗир беришни вәдә қилған сәвирчанлиқни тоғра чүшәнмәстин, зулумға, наһәқчиликкә вә езилишкә рази болуп, қарап туруш қатарлиқларни сәвирдин санайду; бу интайин хата чүшәнчә болуп, Аллаһ таала мундақ қилғучиларни яман күриду, Қуръан кәримдики: «өзлири миңларчә туруғлуқ, өлүмдин қорқуп, жутлиридин қечип чиққан кишиләрдин хәвириң йоқму?[18], Аллаһ уларни «өлүңлар» деди (улар өлди), андин кейин Аллаһ уларни тирилдүрди, Аллаһ инсанларға һәқиқәтән мәрһәмәтликтур вә лекин инсанларниң көпчилиги (Аллаһниң немитигә) шүкүр қилмайду» («*Бәқәрә» сүриси, 243-айәт*), дегән айәттә қиссиси баян қилинған инсанларму зулумға рази болуп, униңға қарши чиқишни тәрк әткәнлиги үчүн Аллаһ тааланиң ғәзивигә учриғанлар еди.

МӘНИВИЙ БАЙЛИҚ ҺӘҚИҚИЙ БӘХИТ-СААДӘТТУР

Бәхиткә еришиш һәммә адәмниң арзуси, мәйли садда пикирлик кишиләр болсун яки йетишкән мутәпәккүр алим болсун һаман бәхиткә еришишни истәйду, шаһлар өзлириниң һәшәмәтлик ордилирида бәхит үчүн аһ урса, ғерибанә көлбилиридә бәхит издәп чот соқиду вә әң шерин чүшләрни көриду, кесип ейтиш керәкки, мәнивийити сағлам, әқил-һоши җайида болған һәр қандақ адәм өзигә җапа-мәшәқәт издимәйду, өз бәхитсизлигигә рази болмайду, бирақ у аһ уруп, бу чот соқуп издаватқан, интиливатқан бәхит зади қәйәрдә? Һәқиқий бәхит зади немидә? бәхитниң өлчими барму? Тарихта талайлиған кишиләр бәхит издәп яшиди. Униң үчүн тохтавсиз күрәш қилип кәлди, бирақ һәқиқий бәхитниң немә екәнлигини билмигән Нурғун кишиләр бәхит әсла мөжут болмиған җайлардин бәхит издәп худди баявандин гөһәр издигән кишидәк һалсириған, салпайған һалда қуруқ қол қайтишти. Дәрвәқә кишиләр, узақ әсирләрдин буян, маддий мәишәткә еришкәнсери, нәпси хаһишлириға берилгәнсири, йеңи кризисларға петип қелиштин башқа һеч қандақ нәтиҗигә еришәлмиди. Ундақта бәхит зади нәдә? У немидә?

Җисманий ечирқаш тәнни зәйипләштүрүп, инсанни нормал җисманий мәшғулат имканийитидин мәрһум қилса, мәнивий ечирқаш инсанни сағлам тәппәккүр қилиштин мәрһум қилиду; бу мәрһумлуқ һәр бир инсан үчүн бир паҗиәдур, паҗиә болғандиму һәр қандақ бир паҗиәни бесип чүшидиған өз ичидин түгишиш паҗиәсидур.

888. Соал: бәхит-саадәт бала-җақидиму?

Җавап: балилар һаятлиқтики гөһәрләр, худди әҗдатлар «балилиқ өй базар, балисиз өй мазар» дегәндәк, балиларсиз турмушта саадәтни тәсәввур қилиш қийин; бирақ буниң биләнла бәхит-саадәт балиларда дейәлмәймиз, чүнки реаллиқта көриватимизки, ата-анисиға вападарлиқ билән һәқлиқ йосунда җавап қайтуруш орниға, уларни тузкорларчә қахшатқан балиларму аз әмәс. Балилар биз үчүн Аллаһ тааладин берилгән немәт болғинидәк, бир түрлүк синақтур, синақлардин һәммила адәм өтүп чиқалмайду. «Билиңларки, силәрниң маллириңлар, балилилиңлар силәр үчүн бир синақтур» («*Әнфал» сүриси, 28-айәт*).

889. Соал: бәхит-саадәт пән-техникидиму?

Җавап: бизгә жирақни йеқин, мүшкүлни асан қилип берип турмушимизға һесапсиз қолайлиқларни бәхш әткән пән-техникиму бизни бәхитлик қилишқа қадир әмәс. Англияниң һазирки заманивий философи Россел: «инсанлар тәбиәт билән күрәштә пән-техникиға тайинип ғәлибә қилди, бирақ өз-өзи билән болған күрәштә ғәлибә қилалмиди; бу күрәштә пән-техника

әсқатмиди» дәп язиду. Турмуш сәвийиси пәвқулъадә жуқури көтирилгән, маддий турмуш васитилири қолай болған, йемәк-ичмәктин ғәм әндишиси болмиған, туралғулири, қатнаш васитилири һәтта йеза егиликкә қәдәр йүксәк дәрижидә машиналашқан, заманивийлашқан, умумән баяшатчилиққа толған тәрәққий тапқан әллиригә қарайдиған болсақ, шу әл пухралиридин Нурғунлири һәр вақит турмушниң мәнасизлиғи, қәлб азалидилигидин мәһрум екәнликлиридин қахшайду; бәхитлик болуш үчүн башқа йоллирини издәйду. Лекин йәнила, безарлиқ һис қиливатқан бурухтума, бир хил қелиптики турмуштин қутулалмайду. Чүнки инсан тән вә роһтин қурулған яралма. У физиологиялик җәһәттин аш-нанға муһтаж болғандәк, роһий җәһәттинму мәнивий озуққа муһтаж болиду.

890. Соал: бәхит-саадәт мал-дунийадиму?

Җавап: Нурғунлиған инсанлар маддий еһтияҗини алдиңқи орунға қойивелип, маддий йүксәкликниң жуқури пәллисигә интилиду. Улар өзи арзу қилған әшу маддий парағәтләрдә бир қисим нәрсиләргә еришкәндәк болған билән, йәнә бир қисим қиммәтлик нәрсилиридин мәһрум келиватқанлиғини аста-аста һис қилишмақта, демәк мал-дунияниң көп болуши, қосақниң тоқ, кийимниң пүтүн болушила бәхиттин дерәк бәрмәйду. Бу бәхитниң әмәлгә ешиш йолидики асалиқ амилиму әмәс, әксичә мал-дунияниң көп болуши бир мунчә кишиләрдә, тола чағларда ғәм-қайғуниңму көп болушиға сәвәп болуп, ахирәттила әмәс, бу дунияду у кишигә нисбәтән бир апәт болуп қелиши мүмкин.

891. Соал: ундақта бәхит-саадәт нәдә?

Җавап: бәхит-саадәт дәл өзимиздә! Уни қандақ ечиш қанда һис қилиш пәқәт бизгә бағлиқ иш, чүнки бәхит-саадәт дегән мәнивийәткә тәәллуқ уқум; шуңа уни көз билән көрүп, тараза билән тартип өлчигили болмайду, уни байлиқ канлиридин яки орда ғәзнилиридин тапқили болмайду, уни пулға сетип алғили техиму болмайду, шуңа пәйғәмбәр әләйһиссалам бир һәдистә: «һәқиқий байлиқ маддий байлиқ әмәс, бәлки көңүлниң байлиғидур» дәп көрсәткән [имам Бухарий ривайити].

Бәхит шундақ нәрсики, инсан уни турмушниң һәммә тәрәплиридә һис қилип тәңдашсиз ләззәткә наил болалайду; у қәлбниң арами, виҗданниң раһити, көңүлниң рошәнлигидур, униңға еришкән кишиниң жүригиниң әң чоңқур қатламлиридин тирниғиниң училириғичә азадилик болиду, бәхит инсан қәлбидин охчуп туридуки, у сирттин импорт қилинмайду, уни Аллаһтин башқа һечким берәлмәйду. Һәқиқий бәхиткә еришкән кишиләр башлириға һәр қандақ балайи-апәт-қаза, дишварчилиқ кәлсиму писәң қилмайду, турмуш уларни мәшәқәтлири билән күтүвалсиму, улар һаятлиққа мәрданә күлүмсирәйду.

ӘДӘПЛИК СӨЗЛӘШ ГӨЗӘЛ ӘХЛАҚТУР

892. Соал: гәп-сөздики әхлақ өлчими немә?

Җавап: тил – инсанларниң өз ара алақилишиш, ой, пикир, һиссийат алмаштуруш қурали; бир шәхсниң сөзләш сәнъити шу шәхсниң билими, иқтидари, әхлақ-пәзилити, мәнәдинйәт сәвийисини ипадиләп бериду, сөзләш маһарити дунийадики һәр қандақ бир һүнәр-сәнъәтниң алдида туридиған алаһидә чоң сәнъәт.

Ислам дини тилдин ибарәт бу қурални қандақ җайларға ишлитиш вә уни тизгинләшни үгәткән. Қуръан кәримдә мундақ дейилгән: «уларниң йошурун сөһбитиниң толисида яхшилиқ йоқтур, пәқәт сәдиқигә яки яхшилиққа яки кишиләрни әпләштүрүшкә буйруған кишиләрниң (йошурун сөһбити) буниңдин мустәсна» (*«Ниса» сүриси, 114-айәт*). Яхши сөз қилиш вә тилни һемишәм шундақ яхши сөзләшкә адәтләндүрүш мусулманниң әхлақидин бир парчидур, чүнки көңүлдики ой-пикирни тил билән чирайлиқ рәвиштә ипадиләп бериш есил әхлақтин санилиду.

893. Соал: яхши сөз қилишму ибадәтму?

Җавап: кишиләргә силиқ вә яхши сөз қилишта әлвәттә ибадәтниң совави бар. Аллаһ таала өз вақтида Исраил әвладидин алған әһдидиму чирайлиқ сөз қилишни шәрт қилған. «Өз вақтида биз Исраил әвладидин Аллаһтин башқисиға ибадәт қилмаслиққа, ата-аниға, уруқ-туққанларға, житимләргә, мискинләргә яхшилиқ қилишқа, кишиләргә яхши сөз қилишқа, намаз оқушқа, закат

беришкә әһдә алдуқ» («*Бәқәрә» сүриси, 83-айәт*). Бу айәттә кишиләргә чирайлиқ сөз қилиш намаз билән закатниң алдида кәлгән. Буниңдин яхши вә чирайлиқ сөзниң совап җәһәттә намаз вә закатниң соваидин жуқури екәнлигини көрүвалғили болиду; чүнки чирайлиқ сөздин умум хәлиқ мәнпәәтлиниду, амма ибадәттин шу ибадәтни қилған адәмла мәнпәәтлиниду, шәксизки умумға пайдилиқ болған әмәл шәхсниң өзигила пайдилиқ болған әмәлдин әвзәлдур.

894. Соал: силиқ вә әдәплик сөз қилишниң қандақ пайдиси бар?

Җавап: силиқ вә әдәплик сөзләш кишиләрниң муһәббитини вә ихласини қазинишниң йоли, шуңа Қуръан кәрим пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламни махтап: «Аллаһниң рәһмити билән сән уларға мулайим болдуң, әгәр қопал, бағри қаттиқ болған болсаң, улар чөрәңдин тарқап кәткән болатти» дегән («*Ал имран» сүриси, 159-айәт*). Әмәлийәттә, қопал вә яман сөз өзигә нәпрәт вә дүшмәнлик тепиштин башқисиға яримайду. «тиғ яриси сақийиду, тил яриси сақаймайду» дегән һекмәт бу мәнани ипадиләйду. Тилни Аллаһ таала яхши йолға қоллинишқа вә яхши сөз қилишқа яратқан, яхши сөз һәр җайда алқишқа лайиқ болиду, һәтта Аллаһ тааланиң нәзәридиму яхши сөзниң қиммити жуқуридур. Қуръан кәримдики: «яхши сөз Аллаһниң дәргаһиға өрләйду, яхши әмәл уни көтириду» дегән айәт бу мәнани ипадиләйду («*Фатир» сүриси, 35-айәт*).

Пәйғәмбәр әләйһиссалам: «кимки Аллаһқа вә ахирәт күнигә ишинидикән, яхши сөз қилсун яки сүкүт қилсун» дегән [Муслим ривайити]. Пәйғәмбәр әләйһиссалам йәнә: «чирайлиқ сөздә сәдиқиниң совави бар» дегән [имам Бухарий вә Муслим ривайити].

МУНАЗИРИЛИШИШТИКИ ӘДӘП-ӘХЛАҚ

895. Соал: инсанлар үчүн муназириниң қандақ әһмийити бар?

Җавап: инсанлар бир-бири билән арилишип яшайдиған вә бир-бириниң һәмкарлиғиға һемишәм муһтаж болидиған можудат болғанлиғи вә инсанларниң көз қарашлири, тәпәккүр қилиш тәризи, шундақла чүшиниш сәвийиси бир хил болмиғанлиғи сәвәплик, улар оттурисида ихтилаплар вә қариму-қарши пикирләр можут болуп туриду, бу мүшкүлни һәл қилишниң әң яхши чариси муназирилишиш арқилк ортақ бир пикиргә келиштур. Сөһбәт вә муназириләр арқилиқ бир-бирини чүшиниш инсанларға хас алаһидиликтур.

896. Соал: муназирилишишта қандақ әдәп-қаидиләр бар?

Җавап: дунияда һәр қандақ бир ишниң өзигә хас әдәп-әхлақи болғинидәк, муназириниңму өзигә хас әдәп-әхлақи бардур; муназириниң ғәлибилик нәтиҗигәеришиши вә униң илмий қимммәткә егә болуши үчүн униң әдәп-әхлақиға реайә қилиш толиму зөрүрдур. Аллаһ тааланиң мону сөзи муназирә әдәп-әхлақниң һәммисини өз ичигә алиду: «вә җәдилһум билләти һийә әһсәну», йәни; «улар билән әң чирайлиқ рәвиштә муназириләшкин» («*Нәһл» сүриси, 125-айәт*). Ғәлибилик муназирә һәр икки тәрәптә униң әдәп-әхлақлири толуқ болған муназиридур, муназириниң әң асаслиқ әдәп-әхлақи үч түрлүк болуп, улар:

1) муназирилишишниң шәртлири.
2) муназирә вақтидики әдәп-әхлақлар.
3) муназиридин кейинки әдәп-әхлақлар.

897. Соал: муназирилишишниң шәртлири қайсилар:

Җавап: алди билән муназириләшкүчиләрниң нийитиниң тоғра болуши шәрт; нийәтниң тоғра болушидин мәхсәт һәқиқәт вә тоғрилиқ қайси тәрәптә болса уни қобул қилип күчләндүрүшни нийәт қилиш дегәнликтур. Әксичә, муназирә арқилиқ өзиниң гәпданлиғини изһар қилиш яки қарши тәрәпни қандақла бир йол билән чүшүрүш, өзиниң пикри гәрчә һәқиқәткә уйғун кәлмисиму, уни күчкә егә қилиш нийити билән муназиригә кириш муназиридин һечқандақ ижабий нәтиҗә бәрмәйду; муназириләшкүчиләрниң муназирилишиш мавзуси һәққидә толуқ мәлуматлиқ болуши лазим, шуниңдәк муназириләшкүчиләрниң растчил болуши, давасида вә кәлтүргән дәлил фактлирида сәмимий, тоғра болуши, күчләндүрмәкчи болған мәсилиниң тоғрилиғиға вә һәқлигигә өзи ишинидиған болуши вә сәвирчан болуши, аччиқланмаслиғи тәләп қилиниду.

898. Соал: муназирә вақтидики әдәп-әхлақлар қайсилар?

Җавап: муназирә вақтида болушқа тегишлик әдәп-әхлақларниң бешида тәрәпләр оттурисидики ихтилапсиз мәнбәгә иттипақлишиш мәсилиси келиду. Бу дегәнлик муназирини башлаштин авал, ихтилаплашқанда мураҗиәт қилиш үчүн тәрәпләр өз арисидики әсли мәнбәгә келивелиши лазим; әсли мәнбә муназирә мавзусиниң тәбиитигә қарап я әқлий қаидиләр я әқлий мәнбәләр болиду, андин муназирини бирликкә келингән мәсилиләрдин башлаш лазим, чүнки мундақ қилиш һәр икки тәрәпниң бир-бириниң көз қаришини қобул қилиш үчүн яхши шараит һазирлап бериду; муназиридә қарши тәрәпниң пикрини сәвирчанлиқ билән көңүл қоюп яхши аңлаш, диққәтни шәхсниң өзигә әмәс, бәлки көз қарашқа қаритиш, вақитқа риайә қилиш, муназирә вақтида силиқ сөзлүк болуш қатарлиқлар муназиридә болмиса болмайдиған муһим амиллардур. Бу мавзудиму пәйғәмбәр әләйһиссалам бизгә әң яхши үлгидур.

899. Соал: муназиридин кейинки әдәп-әхлақлар қайсилар?

Җавап: муназиридин кейинки әдәп-әхлақлар наһайити муһим болуп, буниңға әһмийәт бәрмигәндә муназирә пайдисиз болиду, шуңа муназиридин кейин төвәндики әдәп– әхлақларға реайә қилиш зөрүрдур: улардин бири, һәқиқәт аччиқ болсиму у қайси тәрәптә болушидин қәтъийнәзәр уни қобул қилиш, қарши тәрәпниң көз қаришиға һөрмәт қилиш, муназиридә йеңип чиққан болса, униңға мәғрурлинип кәтмәслик, йеңилгән болса рәнҗип қалмаслиқ, муназиридин кейин икки тәрәп бир-бириниң ғевитини қилиштин сақлиниши лазим.

КӘҢ ҚОСАҚ БОЛУШ

900. Соал: кәң қосақлиқ дегән қандақ хулуқ?

Җавап: кәң қосақлиқ толиму есил хулуқ болуп, пәйғәмбәрләрниң вә һәқиқий мөмүнләрниң хулқидур. Өзигә яманлиқ қилғанларни кәчүриветиш, һәқ егисиниң һәққини – өзиниң зийиниға болған тәғдирдиму – етирап қилиш кәң қосақлиқ санилиду. Қәлбниң көрәлмәсликтин, адавәттин, дүшмәнликтин, өчмәнликтин вә башқа начар илләтләрдин сағлам болуши иманниң мевилиридин санилидиған гөзәл әхлақлардур. Мусулман кишиниң қәлби пак, көкси-қарни кәң болиду, башқиларға һәсәт қилмайду, өчмәнлик қилмайду. «Бир-бириңлар билән адавәт қилишмаңлар, бир-бириңларға көрәлмәслик қилишмаңлар, өчмәнлик қилишмаңлар, бир-бириңларни тәрк әтмәңлар, өз ара қериндашлардәк болуп, Аллаһ тааланиң яхши бәндилиридин болуңлар; бир мусулманниң йәнә бир диний қериндишиға үч күндин артуқ адавәт сақлиши тоғра әмәс» [Бухарий ривайити].

901. Соал: мусулман адәм қандақ болуши керәк?

Җавап: һәқиқий мусулман адәм башқиларниң бешиға кәлгән мусибәткә ғәмкин болиду, уларниң хошаллиқлириға хошал болиду, уларға кәлгән амәтләргә қизғанмайду, һәсәт қилмайду, бәлки у, Аллаһ тааланиң үлгилик бәндилири қилған, Қуръан кәримдә кәлгән мону дуани қилиду: «пәрвәрдигаримиз! бизгә вә биздин илгири иман ейтқан қериндашлиримизға мәғпирәт қилғин, диллиримизда мөмүнләргә қарши дүшмәнлик пәйда қилмиғин, пәрвәрдигаримиз! сән һәқиқәтән гуналарни мәғпирәт қилғучисән, бәндилириңгә меһриванәсән» (*«Һәшир» сүриси, 10-айәт*).

902. Соал: ичи тарлиқ дегән немә?

Җавап: ичи тарлиқ вә көрәлмәслик пәйғәмбәр әләйһиссаламниң тәбири бойичә, «кесәлликтур»; худди микроблар тәнни кардин чиқарғинидәк, һәсәт, һәсәт қилғучиниң роһини пүчәкләштүриду, чиритиду. Һәсәт, һәсәт қилинғучи үчүн һечбир зиян йәткүзәлмәйду, бәлки барчә зийини һәсәт қилғучиниң өзигә болиду. Башқиларға һәсәт қилидиған адәм роһий җәһәттин һемишәм беарамлиқта өтиду, кейинчә, бу беарамлиқ униң бәдинигә тәсир қилиду-дә, шуниң билән униңдики мәнивий кесәллик маддий кесәлликни пәйда қилиду, ахири шуниң билән түгишиду. Қедимдә бир әрәп шаири мундақ дегән екән:

Сәвир қилғин һәсәт қилса, сәвриң уни өлтүрәр,
Түгигәндә йеқилғу, отму өзин көйдүрәр.

Бир-биригә һәсәт қилидиған, өзидин башқисини етирап қилмайдиған вә өзлиридин чиққан иқтидарлиқ кишиләрни қоллимайдиған милләт, йетәкчилиридин айрилип қалиду; нәтижидә, бешиға кәлгән кажлиқтин қутулалмайду; биз әнә шундақларниң қурванимиз. Һәтта бирәвдин садир болған хаталиқларни яки көңүлсизликләрни у киши өзүр ейтип кәчүрүм соримисиму, бәлки бирәр өзүр сәвәплик яки уқушмаслиқтин шундақ болған болуши мүмкин дәп уни кәчүривәтиш һәқиқий алийҗанаплиқниң вә кәң қосақлиқниң ипадисидур.

ӘПУЧАНЛИҚ ГӨЗӘЛ ӘХЛАҚТУР

903. Соал: инсанларниң әпучанлиқтики мәртивиси қандақ?

Җавап: инсанларниң түрлүк қозғатқучиларға тақабил туруш дәриҗиси охшаш болмайду, бәзилири аддий ишалар үчүнму наданлиқ қилип қойиду, бәзиләр болса өзиниң өткүр тәпәккүри вә есил әхлақи билән өзини тутувелишни билиду вә түрлүк қийинчилиқлар үстидин ғәлибә қилиду. Гәрчә инсанларниң иштиклик, еғир-бесиқлиқ, алдирақсанлиқ, сәвирчанлиқ, сәзгүрлүк, гомушлуқ қатарлиқ хисләтлириниң жуқури-төвән болуши уларниң әсли характериниң қандақ болушиға зор дәриҗидә бағлиқ болсиму, адәмниң өзигә болған ишәнчисиниң башқиларға мулайим болуш вә уларниң хаталиқлирини әпу қилиш билән муәййән мунасивити бар. Һәқиқий улуқ адәм камаләткә йәткәнсири көкси-қарни кәң болиду, әпучан болиду, кишиләрниң өзрисини қобул қилиду, хаталиқлирини кәчүриду.

904. Соал: ғәзәпниң қандақ зийини бар?

Җавап: ғәзәп адәм әвлади қәлбидә янған чоғдур; көзлириниң қизирип кәткәнлиги, гүрән томурлириниң көпүп кәткәнлиги ғәзәпниң әң учиға чиққан вақти болуп, уни йеңишниң чариси орнидин қозғалмаслиқ, өрә турған болса олтуривелиштур, ғәзәпниң кәйнигә киргән адәм худини билмәй ишларни ислаһ қилғили болмайдиған дәриҗидә бузуп қойиду, бәзи кишиләр ғәзәпләнгәндә өзини бесивалалмайду, давамлиқ терикип жүриду, еғизидин көвүк қайнитип тиллайду, қарғайду; мундақ қилиш инсаний гөзәл әхлаққа зит келидиған қилиқлардур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бир һәдистә: «мөмүн адәм кишиләрни тиллимайду, ләнәт оқумайду, сәт гәп қилмайду вә һаясизлиқ қилмайду» дәп көрсәткән [имам Тирмизи ривайити].

Тез аччиқлинидиған адәм көп һалларда аччиқниң кәйнигә кирип Нурғун ахмиқанә ишларни қилип қойиду; адәттә ишикни ачалмиса уни тиллайду, қолида турмиған сайманни сундуруп ташлайду, үркигән һайванни қарғайду. Ғәзәпниң зийини бәк тола, ақивити хәтәрлик, шуңа ғәзиви қозғалғанда өзини тутувалған инсан батур һесаплиниду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам саһабилиридин «силәр қандақ адәмни батур көрисиләр» дәп сориғанда, саһабилар: «һечким уни жиқиталмайдиған адәмни батур дәймиз» дәйду, бу вақитта пәйғәмбәр әләйһиссалам уларға жавап берип: «ғәзәпләнгән вақитта өзини туталиған адәм һәқиқий батурдур» дәйду [Бухарий вә Муслим ривайити]. Һәммигә мәлумки, инсан өзини қанчә тутувалғансири, ғәзивини қанчә бесивалғансири, еғизиға қанчә егә болғансири, кишиләрниң сәвәнлигини әпу қилғансири униң кишиләр вә Аллаһниң нәзәридики һөрмити жуқури болиду [улуқ устаз Муһәммәд Ғәзалийниң ривайитидин].

ИНАҚЛИҚ

905. Соал: инақлиқниң һаятимиздики әһмийити немә?

Җавап: мусулман адәм кишиләр билән, хусусән өзиниң диний қериндашлири билән һемишәм инақ вә иттипақ өтиду; чүнки униң дәстүри болған Қуръан: «Аллаһниң диниға мәккәм есилиңлар вә айрилмаңлар» дәп тәлим бериду (*«Ал имран» сүриси, 103-айәт*). Дунияда кишиләрни бирликкә, инақлиққа чақирмайдиған бирәр дин яки пәлсәпә тепилмайду. Һәр ким «бирлик күч, инақлиқтин қуввәт туғулиду» дегән һәқиқәтни яхши билиду, әҗдатлиримизму: «бирләшкән узар, айрилған тозар» дәп бекар ейтмиған, өтмүшләрдә биз бирликтә, инақлиқта башқиларға үлгә яратқан

хәлиқмиз. Шуңа биз «Уйғур» йәни «уюшқан, бирләшкән» дәп аталған екәнмиз, амма бизниң һазирқи әһвалимиз бу намимизға лайиқ болмай, әксичә болуп турмақта.

906. Соал: бизгә үлгә болидиған инақлиқ абидилири кимләр?

Жавап: исламийәттин бурун хәзрәж, әвс дәп иккигә бөлүнүп, жиллар һәтта әсирләр бойи бир-бири билән урушуп қан төкүшкән Мәдиниликләрниң вәһийиниң тәрбийиси вә иманниң күчи билән өз ара қериндашлардәк болуп қандақ өзгәргәнлиги вә йәр шаридики барчә милләтләр үчүн инақлиқта үлгә болғанлиғи тарих қәтъий унутмайдиған мәшһур бир вақиәликтур. Улар мусулман болуп, өз ара бирләшкәндин башқа Мәккидин кәлгән муһажир мусулманлар билән худди нәсәптики қериндашлардәк өз ара қериндашлардин болуп, мал-мүлүклирини тәң бөлүшиду, һәтта көп аяллири болғанлар Мәккидин кәлгән бойтақ муһажирларға аяллиридин ажришип, иддәтлирини тошқузуп өйләндүрүп қойиду; мусулманлар шундақ бирлишиш вә иттипақлишиш нәтижиссидә маддий вә мәнивий жәһәттин күндин-күнгә күчийип, ахири үч қитъәниң һакимийитигә егә болған.

ВАҚИТНИ ҚӘДИРЛӘШ ӨМҮРНИ ҚӘДИРЛИГӘНЛИКТУР

907. Соал: вақитниң қиммити немә?

Жавап: қолдин кәткән көп нәрсиләр қайтип келиши мүмкин, амма вақит қайтип кәлмәйду, шуниң үчүн кесип ейтишқа болудики, инсанниң қолидики әң қиммәтлик нәрсә вақиттур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бир һәдисидә: «көпинчә кишиләр қәдрини биләлмәйдиған икки нәрсә бар: униң бири тән сақлиқ, йәнә бири вақиттур» дәп көрсәткән [Бухарий ривайити].

908. Соал: әқиллиқ кишиләр вақитни қандақ қәдирләйду?

Жавап: өзиниң пайда-зийинини билидиған, әқиллиқ кишиләр чоқум вақитни қәдирләйду; чүнки вақит униң һаяти вә һәр нәрсисидур. Әгәр у вақитниң қолдин кетишгә йол қойса, уни әрзимәс ишлар билән беһөддә өткүзивәтсә, наданлиқ билән өзини өлтүривалғанға охшаш билиду; инсан тинимсиз һалда алдиға илгириләп меңиватиду, пәләкниң бир айлиниши узун йолдики басқучларниң бири һесаплинидиған йеңи бир таңдин дерәк бериду, инсанниң мана бу һәқиқәтни чүшинип уни көз алдида аян боливатқандәк сезиши, илгири болған вә кейин болидиған ишлар һәққидә мулаһизә жүргүзүши ақиланилик әмәсму?!

909. Соал: мусулманлар вақитни қандақ қәдирлиши керәк?

Жавап: мусулманлар вақитниң қәдрини яхши билиду, улар вақит қиличқа охшайду, сән кәсмисәң, сени у кесиду» дегән һәқиқәтни яхши билиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «қиямәт мәйданиға бәндиниң қәдими қоюлған һаман төрт нәрсидин сорақ қилиниду: өмрини немә билән түгәткәнлигидин, яшлиқни немә билән өткүзгәнлигидин, пул-мални нәдин тепип, нәгә ишләткәнлигидин, үгәнгән билими билән қандақ ишларни қилғанлиғидин» [имам Тирмизи ривайити]. Қисқиси, көзләр вақитниң чәклик тәсирини үзәки көрүштила көриду, амма вақит чирайларға қоруқ, бәдәнләргә ажизлиқ, чач вә сақалларға ақлиқ елип келиш билән биллә ахири әҗәлниму чақирип келиду. Демәк, бу һаятлиқ мусаписи узун мусабиқиләргә тәйярланған мәйдан болуп, вақитни қәдирләшни билгәнләр вә вақитни чиң тутуп қелишқа тегишлик инсанлиқ борчини жайида орунлап, нәтижә яритиш билән Аллаһни вә хәлқни мәмнун қилалиғанлар утуп чиқидиған мусабиқидур.

АЛИЙ ҺИММӘТ ВӘ УНИҢ ҺАЯТТИКИ ӘҺМИЙИТИ

910. Соал: һиммәтниң инсан һаятидики әһмийити немә?

Жавап: һәр қандақ бир мәхсәт яки ғайини әмәлгә ашуруш үчүн һиммәтлик болуш шәрт. Һиммәт сөзи бирәр ишни қилиш үчүн интилиш дегән мәнани ипадиләйду, һиммәт һәр қандақ бир ишни әмәлгә ашурушниң алдинқи шәртидур. Һиммәт үстүнлүк яки төвәнлик билән тәриплиниду, кишиләр һиммәт жәһәттә бир хил болмайду, бәзләрниң һиммити алий болиду, бәзиләрниң һиммити төвән болуп, төвәнликтин әң аддий дәрижиләргичә чүшүп қалиду. Бәзи кишиләр улуқвар

ғайиләрни пәқәт тили биләнла арзу қилиду, уларда шу ғайилиригә йетиш үчүн һиммәт болмайду, улар мундақла мәғрурлардур.

Нәзим:

Әмәлсиз арзу билән ғайигә йетәлмәс,
Вә лекин дунияму меһнәтсиз кәлмәс.

911. Соал: қандақ қилғанда алий һиммәтлик болғили болиду?

Җавап: алий һиммәтлик вә ғайилик болушниң асаслиқ амиллири күрәш, тиришчанлиқ, қилмақчи болған ишқа чин ихлас бағлаш, тарихларда нәтиҗә яратқан үлгилик кишиләрниң кәчүрмишлирини оқуп ибрәт елиш, алий һиммәтлик кишиләр билән һәмсөһбәт болуш, күндилик иш тәртивигә әмәл қилиш вә муһим ишларни алдинқи қатарға қоюш, тәкаммуллуққа қарап һармастин илгириләш, һиммәтни зәипләштүридиған барлиқ амиллардин жирақ болуш қатарлиқлардур. Алий һиммәтлик кишиләр өткәнгә һәсрәт чәкмәйду, әтини күтмәйду вә бүгүнни ғенимәт билиду, вақитниң тарлиғидин көп қайғуриду, вақитни нәқ алтун дәп билиду, өзи ирадилик, пикридә мустәһкәм болиду вә иккилиниши аз болиду.

912. Соал: һиммәтниң инсан һаятидики роли немә?

Җавап: инсан һаятида һиммәтниң роли чоң болуп, кишиләр көз йәтмигән мәнзилләргә өзлиридики алий һиммәтниң шарапити билән йәткәнлигигә тарих гувадур. Пәйғәмбиримиз Муһәммәд әләйһиссаламниң шанлиқ тарихиға қарайдиған болсақ, алий һиммәт нәтиҗилириниң нәмунилирини көрәләймиз. Тарихшунасларниң нәзәридә, бир үммәтни бәрпа қилиш шу ғайини өзлиригә нишан қилған зәнҗирсиман бир қанчә әвлатқа еһтияҗлиқтур; амма һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам ислам үммүтини бәрпа қилиштин ибарәт бу улуқвар ғайисини чарәк әсиргиму йәтмәйдиған вақит (23 жил) ичидила әмәлгә ашуралиди.

ҺИММӘТНИ КӨТИРИШНИҢ ЧАРИЛИРИ

913. Соал: һиммәтни көтиришниң чарилири қайсилар?

Җавап: кишиләрниң алий һиммәтлик болуши шәриәт вә әқил һәр икки тәрәптин тәләп қилинған бир иш, төвәндикиләр һиммәтни көтириш вә уни тәрәққий қилдурушқа ярдәмчи болуши мүмкин:

1) күрәш вә тиришчанлиқ.

Һаятлиқ иман вә күрәштин ибарәт болуп, күрәш қилмастин нәтиҗә қазанғили болмайду. «Биз үчүн күрәш қилғанларни әлвәттә йолимизға йетәкләймиз» («*Әнкәбут» сүриси, 69-айәт*).

2) чин ихлас билән Аллаһқа йөлиниш вә йүзлиниш, алий һиммәтму бир катта немәт болуп, у соралмастин берилмәйду.

3) өзиниң аҗизлиқ нуқтисини етирап қилиш вә уни ислаһ қилиш һәм тәрәққий қилдуруш үчүн тиришчанлиқ көрситиш.

4) каттиларниң кәчүрмишлирини оқуп ибрәт елиш.

5) алий һекмәтлик кишиләр билән һәмсөһбәт болуш.

6) күндилик иш тәртивигә әмәл қилиш вә муһим ишларни алдинқи қатарға қоюш.

7) һәр ишта һиммәтлик кишиләр билән риқабәтлишиш.

8) тәкаммуллуққа қарап һармастин илгириләш.

9) һиммәтни зәипләштүридиған барлиқ амиллардин жирақ болуш.

АЛИЙ ҺИММӘТЛИК КИШИЛӘРНИҢ СҮПӘТЛИРИ

914. Соал: алий һиммәтлик кишиләрниң сүпәтлири қайсилар?

Җавап: алий һиммәтлик кишиләрниң сүпәтлири төвәндикидәк болиду:

1) өткәнгә һәсрәт чәкмәйду, әтини күтмәйду вә бүгүнни ғенимәт билиду.

2) пәс – арзу һәвәсләрдин пүтүнләй жирақ болуп, һемишәм улуқ вә катта ишларни ойлайду вә турмастин жуқуриға интилиду.

3) кишиләргә яхши мәслиһәт бериду вә умумниң ишлириға актив қатнишиду.

4) қилған һәр бир ишида алий жуқури һиммәтлик болиду.

5) вақитниң тарлиғидин көп қайғуриду, вақитни нәқ алтун дәп билиду.

6) өзи ирадилик, пикридә мустәһкәм болиду вә иккилиниши аз болиду.

7) инсанийәтниң хусусән мусулманларниң ғемини йәйду.

8) мәсъулһийәтчанлиғи жуқури болиду вә һемишәм ойғақ вә һошияр болиду.

9) өзиниң қилишқа тегишлик ишлирини билиду вә вақтида орунлайду.

10) адәттики кишиләр һәвәс қилған нәрсиләргә һәвәс қилип кәтмәйду, бәлки тәливи жуқури болиду.

ҮМҮТ ВӘ УНИҢ ҺАЯТТИКИ РОЛИ

Үмүт – мәхсәткә йетишниң алдинқи шәртидур; үмүт иманниң мевилиридин биридур, мусулман адәм һәр ишта, һәр вақит үмүтвар болиду. Чүнки мундақ адәм әң авал хорлуқни әзизликкә, пеқирлиқни байлиққа, ажизлиқни қудрәткә, қийинчилиқни асанлиққа, қуллуқни һөрлүккә айландурушқа қадир болған илим-һекмәтлик, чәксиз күч-қудрәтлик Аллаһ таалаға ишиниду. Үмүт иманниң мевиси болғинидәк, униң қолдишидур, иман болған қәлбтә чоқум үмүт болиду, тарихлар гуваки, үмүт кишиләрни көз йәтмигән арманларға ериштүргән.

915. Соал: үмүтниң һаятимиздики роли немә?

Жавап: илим-пәнниң тәрәққий қилиши, кәшпиятларниң ечилиши, түрлүк йеңилиқларниң мәйданға келиши вә асарәттики хәлиқләрниң мустәқиллиққа еришиши үчүнму үмүтниң роли наһайити чоңдур. Әгәр алимлар вә кәшпиятчилар өз заманлириниң сәвийисигә қанаәт қилип, келәчәк үчүн издәнмигән вә үмүт билән алға илгирилимигән болса еди, дунияниң тәрәққияти бир издила тохтап қалған, мәжһуллар йешилмигән, кәшпиятлар ечилмиған вә йеңилиқлар ижат қилинмиған болатти; инсанлар заманимиздикидәк пән-техника йеңилиқлиридин бәһримән болалмиған болар еди.

916. Соал: үмүтсизликниң зийини немә?

Жавап: худди үмүт иманниң қолдиши болғинидәк, үмүтсизлик куприлиқниң жорисидур, әждатлиримиз: «үмүтсиз – шәйтан» дәп тоғра ейтқан; үмүтсизлик билән куприлиқниң оттурисида зич бағлиниш болуп, бу иккисиниң бири йәнә бири үчүн сәвәпчидур, үмүтсизлик куприлиқни кәлтүриду, шуңа Аллаһ таала Қуръан кәримдә: «шубһисизки, пәқәт капир қовмила Аллаһниң рәһмитидин үмүтсизлиниду» дәйду («*Йүсүф» сүриси, 87-айәт*).

917. Соал: үмүтниң турмушимиздики мисаллири қайсилар?

Жавап: бизниң күндилик һаятимизда үмүтвар болушниң әһмийитини испатлайдиған мисаллар көп, мәсилән: оқуғучи емтиһандин өтүш үмүтини йоқатқан вақитта, у үгиниш, музакирә қилиш, китап, дәптәр, қәләм, мәктәп дегәнләрниң һәммисидин зерикиду, булар униң көзигә сәт көрүниду, чүнки у қанчә қилсиму бәрбир емтиһандин өтәлмәйдиғанлиғини тән алиду, бундақ вақитта униңға қилинған нәсиһәт, тәрбийә, мунасип муһит, алаһидә хусусий дәрисләр вә башқиларниң һечбири кар қилмайду; пәқәт униң нөвәттики емтиһандин өтүшкә болған үмүти қайтидин пәйда болғандила дәрискә киришәләйду; шипа тепиштин үмүти үзүлгән кесәлму шундақтур. Шуниңдәк, адәм һәр қандақ бир иштин үмүтини үзгән вақтида, йоруқ дуния униң көзигә зулмәт көрүниду, униңға сәвәпләр түгигән, чарә қалмиған, өзи болса түгәшкән болуп һис қилиниду.

ПАКИЗЛИҚ

918. Соал: ислам дини пакизлиқ вә тазилиққа қандақ әһмийәт бәргән?

Жавап: пакизлиқ вә тазилиқ ислам дининиң мусулманларға елип кәлгән әң есил соғилиридин биридур; мусулман адәм һәр вақит тазилиққа, пакизлиққа әһмийәт бериду, униң кийими, бәдини һемишәм пакиз, хушпурақлиқ болиду. Пакизлиқ әң авал ислам мәдәнийитидур; пәйғәмбәр әләйһисслам: «пакизлиқ иманниң йеримидур» дәп көрсәткән [имам Муслим ривайити]. Мусулманлар VI әсирдин бери пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламниң башчилиғида һәр вақит тазилиқ қилип, пакиз, есил, хушпурақлиқ жүрүшниң нәқәдәр муқәддәс екәнлигини үгинип вә әмәл қилип кәлгән.

919. Соал: пакизлиқ вә тазилиққа әһмийәт беришниң қандақ пайдилири бар?

Жавап: ислам дининиң пакизлиққа әһмийәт берип мусулманларни униңға буйрушида, уларниң тән сақлиғи, роһи, дини үчүн пайдилиқ болған көплигән алий һекмәтләр бардур. Қисқиси, бәдәнни су билән жуюп туруш арқилиқ бәдәндики йеқимсиз пурақлар йоқилиду, вужутниң паалийәтчанлиғи ашиду, паалийәтчанлиғи ашқан адәм мәйли дуниялиқ болсун, мәйли ахирәтлик болсун өзиниң қилишқа тегишлик вәзиписини роһлуқ, җошқунлуқ билән камил орунлаш пурситигә еришиду; инсан тәбиитидә роһ билән бәдән оттурисида пакизлиқ тәрәптин бағлиниш болуп, бәдән кирләшкән вақитта роһ чүшкүнлишду, бәдән пакиз, таза болған вақитта роһму җанлиниду.

920. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссалам тазилиққа қандақ әһмийәт бәргән?

Жавап: Сәуди Әрәпстанида һазирму су қис, бу җайниң мундин 14 әсир илгирики һалиға қарайдиған болсақ, шу вақиттики әрәпстанниң су қис, қурғақчилиқ чөллиридә, тамақтин бурун вә кейин қолларни жуюшқа, күндә аз дегәндә бәш қетим таһарәт елип, пут-қолларни, үзни, бәзидә пүтүн бәдәнни жуюшқа, җүмә, һейт вә мейит намазлириға, аммивий паалийәтләргә, той-төкүн вә нәзир-чирақларға бериштин бурун жуюнуп, хушпурақ буюмлирини өзигә, кийимигә чечип беришниң зөрүрлигини үгәткән ислам дининиң нәқәдәр мәдәнийәтлик илғар бир дин екәнлиги муназирә тәләп қилмайдиған һәқиқәттур.

УЙҒУРЛАРДА ТАЗИЛИҚ ВӘ ПАКИЗЛИҚ ӘНЪӘНИСИ

921. Соал: уйғурлар тазилиқ вә пакизлиққа қандақ әһмийәт бериду?

Жавап: тазилиқ вә пакизлиқ уйғурларниң диний вә миллий әнъәнилиридин бири болуп, улар бу есил әнъәнисини әң дәсләп барлиққа кәлтүргән, әң мәдәнийәтлик қедимий хәлиқтур. Шуңа уйғурларда: «тән сақлиқ – зор байлиқ, сағлам тәндә сап әқил» дәйдиған әқилийә сөзләр бар. Бу сөз җәвһәрлириниң бебаһа қиммити вә илмий асасий бар; чүнки тән сағлам болғандила һәр қандақ ишни көңүлдикидәк орунлиғили болиду, паклиқ вә пакизлиққа һәр дайим әһмийәт бериш сағлам болушниң алдинқи шәрти; тазилиққа реайә қилишни адәт қилғандила сағлам, зерәк, чечән вә қавул болғили болиду.Тазилиққа әһмийәт бериш, яхш тазилиқ адити йетилдүрүш – бир милләтниң сапаси, мәдәнийәт сәвийиси вә есил пәзилитиниң муһим бир бәлгүсидур. Мусулманлар, җүмлидин уйғурлар тазилиқ адитини әң авал йетилдүргән хәлиқтур; чүнки уларниң дәстүри болған Қуръан кәрим: «Аллаһ һәқиқәтән Тәвбә қилғучиларни дост тутиду, пак болғучиларни дост тутиду» дәп тәлим бериду (*«Бәқәрә» сүриси, 222-айәт*).

922. Соал: уйғурларниң пакизлиқ тәрәптин өзгичилиги қайсилар?

Жавап: уйғурлар һәр қандақ бир мәдәнийәтлик, илғар мусулманда болушқа тегишлик барчә хисләтләрни вә гөзәлликләрни өзигә мужәссәм қилған хәлиқ; уларниң башқа милләт мусулманлириға нисбәтән өзгичиликлири төвәндикичә:

Биринчидин, уйғурлар муһит тазилиғиға зор әһмийәт бериду, җүмлидин һойла-арам, мечит, сарай, өй-маканларниң тазилиғиға зор әһмийәт бериду. Ана вәтәндики уйғурлар яшайдиған районларда бу адәтниң нәқәдәр гүлләнгәнлигини көргили болиду, чүнки уйғурлар муһит тазилиғини миллий әнъәнә вә диний мәҗбурийәт дәп билиду.

Иккинчидин, уйғурлар орман өстүрүп, бағваран бена қилип, гүл-гия терип муһитни гүлләндүрүшкә әһмийәт бериду; шуңа хәлқимиздә «беғи йоқниң нени йоқ» дәйдиған мақал бар. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: «қандақла бир адәм бирәр дәрәқ тиксә, инсанлар яки һайванлар вә учар қушлар униң мевисини йесә, уни тиккән кишигә сәдиқиниң совави йезилиду» дәп көрсәткән [имам Бухарий ривайити].

Үчинчидин, һойла-арамларға су сепип пакиз сүпүрүш уйғур ханим-қизлириниң һәр күнлүк сәһәр туруп пүттүридиған биринчи иши. Уйғурлар әтигәнлик намазни оқуп болғанда, балиларни турғузуп, кийиндүрүп өй ичини пакиз тазилап болуп андин нашта қилиду; әхләтни, жундини һәргиз йол бойлириға, су ақидиған ериқ-өстәңләргә төкмәйду, шундақла йолдики путлишидиған таш қатарлиқ нәрсиләрни еливетиш, йол ясаш, көврүк селиш, қудуқ қезиш қатарлиқларни чоң соваплиқ иш дәп билиду, зираәтләрни, гүл-гияларни набут қилмайду.

Төртинчи, уйғурлар шәхсий тазилиққа алаһидә әһмийәт бериду; намаз мусулман уйғурларниң әң алдинқи вәзиписи болуп, паклиқ, пакизлиқ вә таһарәт болмиса намаз қобул болмайду, шуңа мусулманлар шәхсий тазилиқни қандақ шараитта болмисун һәр дайим өз вақти саитидә чоқум орунлайду. Уйғур мусулманлиридики бу хил қелиплашқан шәхсий тазилиқни башқа һечқандақ бир милләттә көргили болмайду.

Бәшинчи, умумән уйғурлар йемәк-ичмәк тазилиғиға зор әһмийәт бериду, улар йемәк-ичмәктики һалал-һарам мәсилисигә наһайити әһмийәт бериду, чүнки мусулманлар һалал озуқлақларни йейишкә вә һарамни йемәсликкә буйрулған, уйғурлардин диний интайин сус, һәтта «коммунист» болуп кәткәнлириниңму чошқа гөшини йемәслиги буниң мисали; қисқиси, уйғурлар ислам әхлақини вә ислам мәдәнийитини өзиниң миллий әнъәнисигә айландуриватқан бир хәлиқ.

МУСУЛМАНЛАРНИҢ МУҺИТ АСРАШ МӘДӘНИЙИТИ

923. Соал: ислам дини муһит асрашқа қандақ әһмийәт бәргән?

Җавап: ислам дини муһитни асраш вә тәбиәтниң сақлиғини сақлашқа әң зор әһмийәт бәргән бир улуқ дин. Буни ислам дининиң пүтүн тәлиматлиридин көривалғили болиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам муһитни асратти, тәбиәтни сөйәтти; ислам қошунлирини җәң мәйданиға әвәтиш алдида һемишәм уларға дәл-дәрәқләрни кәсмәсликкә, өсүмлүкләрни жулмаслиққа вә зираәтләрни набут қилмаслиққа буйратти. Мундин башқа, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һәҗ яки өмригә еһрам бағлиғанларни Мәккиниң дәл-дәрәқлирини сундуруштин, гүл-гияларни үзүштин вә һәр қандақ бир өсүмлүкни жулуштин мәнъий қилғанлиғиниму муһит асрашқа болған һерисмәнлиги дәп чүшинишкә болиду.

924. Соал: мусулманларниң тәбиәткә қарита борчи қайси?

Җавап: тәбиәт Аллаһ тааланиң сәнъитидур. Аллаһ таала тәбиәтни инсанийәтниң мәнпәәти үчүн яритип бәргән. Һәр қандақ бир мусулманниң тәбиәткә қаритилған борчи тәбийәттин йоллуқ һалда пайдилиниш, уни булғиништин, кирлиништин вә бузулуштин асраш, уни сөйүш вә қоғдаштин ибарәттур.

УЙҒУРЛАРДИКИ МУҺИТ АСРАШ МӘДӘНИЙИТИ

925. Соал: уйғурларда муһит асраш қайси дәриҗидә болған?

Җавап: уйғурлар қедимки чағлардин башлап муһитни асраш вә тазилиққа реайә қилишта дуния милләтлириниң алдинқи қатарида болуп кәлгән бир милләт. Улар тәбиәт қануниға һөрмәт қилип, экологиялик тәңпуңлуқни сақлашқа интайин әһмийәт берип кәлгән, шуңа уйғурларниң ана макани яп-йешил, бағу-бостанлиқ вә бәкму чирайлиқ болғачқа, тарихтин бери һәркимниң зоқини қозғап кәлмәктә. Уйғурларда илгири бар болған өрпи-адәт, диний аң билән жуғурулуп, кейинки әвлатларға сиңдүрүлүп келиниватқан «яш нота көчәтни кәссә яки уштувәтсә, шу адәм яш өлүп кетиду» дегән һекмәтлик, чоңқур мәнаға егә хәлиқ тәмсилини пасаһәтлик илмий йәкүн дейишкә болиду.

926. Соал: муһитни асраш соваплиқ ишму?

Җавап: динимизда тәбиәтни булғаш, униң тәңпуңлиғини бузуш, дәрәк– орманларни набут қилиш гуна һесапланғинидәк, дәрәқ тикиш, муһитини йешилликлар билән зенәтләш соваплиқ иш болуп санилиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу һәктә: «қандақла бир киши бир дәрәк тиксә, инсанлар яки һайванлар яки учар қушлар униң мевисидин йесә, уни тиккән кишигә сәдиқиниң совави йезилиду» дәп көрсәткән [имам Бухарий ривайити].

ИХЛАС ГӨЗӘЛ ӘХЛАҚНИҢ ТАҖИСИДУР

927. Соал: ихласниң һәқиқити немә?

Җавап: ихлас қәлб қетидин кәлгән сәмимий сөйгү билән көрситилгән садақәттур; ихласниң әкси риядур; қилинған ибадәт вә һәр қандақ бир яхши ишларда һечқандақ бир мәнпәәт яки пайдини көзлимәстин, пәқәт Аллаһ тааланиң разилиғини мәхсәт қилиш ихласниң асасини тәшкил қилиду. Ихлас тоғрилиқ кәлгән айәт вә пәйғәмбиримизниң һәдислиригә асасланғанда нижат йоли пәқәт ихластидур. Адәм балисиниң икки дуниялиқ саадити вә маддий, мәнивийитигә кепиллик қилалайдиған ихластин бөләк иккинчи бир хисләт йоқтур, бирәвниң ихласини қазанмақ һәқиқәтән муһим бир иштур, чүнки зәрричилик ихлас билән қилинған әмәл, ихлассиз қилинған миңларчә әмәл-ибадәттин үстүндур.

928. Соал: ихлас һәммә ишта тәләп қилинамду?

Җавап: һәр қандақ бир ишта ихлас тәләп қилиниду, намаз оқушта, роза тутушта, закат бериштә, һәҗ қилишта, илим тәһсил қилишта, Қуръан тилавәт қилишта, житим-йесирларға ярдәм қилишта, һалал рисқ үчүн ишләштә ихлас бағлап иш қилиш лазим. Һәр қандақ бир ишниң өзигә лайиқ ихласи бардур, мәсилән: сәмимий ихлас билән бағланған муһәббәтниң бир зәрриси бирәр мәнпәәт йүзисидин бағланған муһәббәттин әлвәттә чоң вә қиммәтликтур; чин муһәббәтни көрүшни халиған киши аниларниң тәбиитигә қариса болиду, һәқиқий халис муһәббәткә анилар сазавәрдур, улар пәрзәнтлири үчүн Нурғунлиған җапа-мәшәқәтләрни тартип, чин дилидин балилиридин бирәр мукапат яки соға-салам тама қилмайду, бирәр пайда көзлимәйду; адәмму Аллаһ таалаға ихлас қилғап екән, шундақ чин әқидә вә сөйгү билән ихлас қилғанда, андин у Аллаһниң һәқиқий мухлисиға айлиниду.

929. Соал: ибадәтләрдики ихласниң роли немә?

Җавап: Аллаһ тааланиң разилиғи әмәл-ибадәтләрни көп қилиш билән яки көп кишиләрни динға әгәштүрүш билән қазинилмайду, бәлки Аллаһ тааланиң разилиғи пәқәт ихлас биләнла қазинилиду. Шуңа бәзидә еғиз яки сөз яки бирәр яхши нийәт билән һәқиқий саадәткә вә мәңгүлүк нижатлиққа сәвәп болуп қалиду, әһвал шундақ екән әмәл-ибадәтләрниң көп қилинишиғила қаримастин, бәлки қәлбтики ихласқа қараш керәк, чүнки керәк болидиғини исхластур. Зади Аллаһ тааланиң разилиғини көзлимәстин башқа мәхсәт вә мәнпәәтләрни көзләп қилинған пүтүн әмәлләр вә ибадәтләр бекардур, мәсилән: көмүр килолап, алтун граммлап тартилиду; ихласлиқ әмәл алтун болса, ихлассиз әмәл көмүргә охшайду, бу мисалдин ихласлиқ ибадәт билән ихлассиз ибадәтниң оттурисидики пәрқ очуқ көрүнүп туриду.

КӘМТӘРЛИК

930. Соал: кәмтәрлик дегәнниң мәнаси немә?

Җавап: кәмтәрлик – һәқиқәтән қандақла бир киши тәрипидә болса, чоңлуқ қилмай уни қобул қилиш вә өзидин төвән кишиләргә кәмтәрлик, меһри-муһәббәт вә юмшақлиқ билән муамилә қилиштур, кәмтәрликниң әкси тәкәббурлуқ (кибир), өзини чоң (тутуш) санаштур. Бу тәрип пәйғәмбәр әләйһиссаламниң сөзидин елинған, пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «кибир – һәқни қобул қилмаслиқ вә кишиләрни көзгә илмаслиқтур» [имам Муслим ривайити]. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу икки жүмлилик ихчам сөз билән интайин чоңқур вә кәң мәнани айдиңлаштуруп бәргән.

931. Соал: һәқиқәтни қобул қилмаслиқ дегәнниң мәнаси немә?

Җавап: һәқиқәтни қобул қилмаслиқ дегәнниң мәнаси – өзиниң нәзәридә, үз-абройда яки мәнсәптә яки һөрмәттә яки нәсәптә төвән саналған яки өзи яқтурмайдиған бириниң һәқ сөзини яки униңдики һәққаний тәрәпләрни етирап қилмаслиқ дегәнликтур.

932. Соал: кишиләрни көзгә илмаслиқ дегәнниң мәнаси немә?

Җавап: кишиләрни көзгә илмаслиқ дегәнниң мәнаси – пеқир-кәмбәғәлләрниң адәттики кишиләрниң йениға кәлгинидә, өзини уларға тәң қилмиғанлиқтин ғадийип, өзини чоң тутуш, уларға сөз қилғуси кәлмәслик, уларниң сөзини хуш яқмиған қияпәттә аңлаш вә көргәнла адәмгә салам қилмаслиқ қатарлиқларни ипадиләйду. Мундақ қилиш инсанларниң һөрмәттин ибарәт Аллаһ таала ата қилған тәбиий һәққини дәпсәндә қилғанлиқ, уларни азарлиғанлиқ вә өзини Аллаһ тааланиң җазасиға тутқанлиқтур. Һечким инкар қилалмайдиған, һәтта динсизларму рәт қлалмайдиған һәқиқәт шуки, өзини чоң тутидиған, кишиләрни көзгә илмайдиған адәм сөйүлүшкә һәқлиқ болмайду, бир күни у чоқум хар болмай қалмайду. Аллаһ таала өзини чоң тутқучиларни һәр заман чөктүрүп, кәмтәрлик қилғучиларниң шәнини һәр заман көтүрүп кәлди; өзини йәр йүзиниң илаһи дәп елан қилған Пиръәвин (Фараон), байлиғиға ишинип һәқни қобул қилиштин баш тартқан Қарун, мәнсивигә ишинип һәқиқәткә қарши чиққан Әбуҗәһил қатарлиқ залимларниң ибрәтлик ақивәтлири буниң типик мисалидур, чүнки чоңлуқ вә каттилиқ пәқәт Аллаһқила хас болған һоқуқтур. Аллаһ тааладин уни талашқанлар әң ечинишлиқ азаплар билән җазалинип кәлмәктә.

933. Соал: өзини чоң тутушниң әң чоң хәтири қайси?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «қәлбтә зәрричилик кибри болған адәм җәннәткә кирмәйду» [имам Муслим ривайити]. Аллаһ таала һәдиси қудисийда пәйғәмбәр әләйһиссаламға мундақ дегән: «чоңлуқ билән иззәт мениң кийимлирим, бу иккисини мәндин талашқанларни чоқум җазалаймән» [имам Әһмәд ривайити]. Қуръан кәрим Луқман һакимниң оғлиға қилған нәсиһитини баян қилған. Луқман Һаким мундақ дегән: «кишиләрни мәңситмәсликтин үз өрүмигин, зиминда ғадийип маңмиғин, Аллаһ һәқиқәтән һакавур, өзини чоң тутқучиларни яқтурмайду» («*Луқман» сүриси, 18-айәт*).

ПӘЙҒӘМБӘР ӘЛӘЙҺИССАЛАМНИҢ КӘМТӘРЛИГИДИН ӨРНӘКЛӘР

Ислам пәйғәмбири һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламниң ашкарә-йошурун пүтүн әһвалини билидиған һаятлиқ шериги Айшә рәзийәллаһу әнһа пәйғәмбәр әләйһиссаламниң әхлақини тәрипләп: «униң әхлақи Қуръан еди» дегән [имам Әһмәд вә Әбудавуд ривайити]. Пәйғәмбәр әләйһиссалам билән биллә яшиған вә униң пүтүн әһваллирини билидиған саһабилар һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламниң әхлақини тәрипләп мундақ дәйду: «пәйғәмбәр әләйһиссалам бирәв билән қол елишип көрүшсә, қарши тәрәп қолини тартмиғичә, униң қолини қоюп бәрмәтти, бирәвгә салам қилса тәбәссүм билән толуқ салам қилатти, қарши тәрәп үзини өримигичә, үзини башқа яққа қаратматти, қандақла бир олтурушларда һәргиз төргә чиқматти, бәлки қәйәрдә орун болса, шу йәрдә олтуратти, саһабилириниң униңға орнидин турушини яқтурматти, пеқирларни йоқлап, һал-әһвалини сорап туратти, улар билән муңдишатти, кесәлләрни йоқлатти» («Мөмүнниң әхлақи», 65-бәт). Бир адәм пәйғәмбәр әләйһиссаламниң йениға кириш алдида тартинғанлиқтин, тәмтирәп қалғанда, пәйғәмбәр әләйһиссалам униңға: «тәмтиримә! мән падиша әмәсмән, пәқәт Мәккидә қурутулған гөшни йәп һаят көчүридиған бир аялниң балисимән» дегән [ибни Маҗә ривайити]. Бирәв сизниң алддиңизға киргинидә, сизниң аз-тола мәнсивиңиз яки илмиңиз яки хәлиқниң нәзәридики үз-абройиңиз сәвәплик сиздин тартинип турғинида, униңға «мән аддий бир деханниң балисимән» яки «аддий бир һүнәрвәнниң яки аддий бир ишчиниң балисимән» дәп ейтип бақтиңизму? Ундақ қилип бақмиған болсиңиз пәйғәмбәр әләйһиссаламдин кәмтәрликни үгинивелиң!

934. Соал: чирайлиқ кийиниш өзини чоң санишанлиқ боламду?

Җавап: бир адәм пәйғәмбәр әләйһиссаламдин: «Я рәсулуллаһ! мән кийимимниң чирайлиқ, айиғимниң йеңи-чирайлиқ болушини яқтуримән, бу кибирдин саниламду?» дәп сориғанда пәйғәмбәр әләйһиссалам: «Яқ, Аллаһ таала гөзәлдур, у гөзәлликни яқтуриду» дәп җавап бәргән [Муслим ривайити].

935. Соал: Аллаһ яқтурмайдиған кийиниш қайси?

Җавап: Аллаһ вә униң пәйғәмбири яқтурмайдиған кийиниш тәкәббурлуқниң кийими болуп, кишиләргә өзини көрситип һакавурлуқ қилиш үчүн кийилидиған кийимләрдур. Әрәпләрдә, өзини чоң тутидиғанлар кийимни наһайити узун кийидиған болуп, йәргә тегип туратти; ислам шәриитидә, иштинини ошуқтин ешип туридиған дәриҗидә узун кийишниң чәкләнгәнлигиму шу сәвәптин болса керәк.

936. Кәмтәрликниң чеки барму?

Җавап: адәм кәмтәрлик қилдим дәп кишиләргә өзини хор көрситиш, кийимини, чач-сақилини түзәп, пакиз, чирайлиқ жүрүшниң орниға вә кир кийимләр билән жүрүш, қолида пули бар туруп чирайлиқ кийинмәслик һәргизму кәмтәрликтин саналмайду, чүнки һәр нәрсиниң бир чәк-чегариси болғинидәк, кәмтәрликниңму чәк-чегариси бар; өзиниң чәк-чегарисидин чиқип кәткән кәмтәрлик сөкүлүшкә йолуқиду.Чүнки бу һалда, у киши я кәмтәрликни тәрк етип өзини чоң тутушқа яки кәмтәрликни ашуруветип өзини хор орунға чүшүрүп қоюшқа йол тутиду, һәр икки һаләт сөйүлмәйду, шуңа кәмтәрлик өзиниң чәк-чегариси ичидә болуши лазим.

ПИДАКАРЛИҚ

937. Соал: пидакарлиқниң турмушимиздики әһмийити немә?

Җавап: дунияда мәнмәнчилик, мәнпәәтпәрәслик, шәхсийәтчилик қатарлиқ илләтләр инсан тәбиитиниң бир парчиси болуп, һәр ким өзиниңла пайдисини вә дуния мәнпәәтлиридин пайдинишнила ойлайду, күчиниң йетишичә мал-дуния жиғишни көзләйду, инсанлар тәрбийә билән өзгәртилмәстин, мошу тәбиити бойичә қоюп берилидиған болса, инсанлар җәмийити өзлириниң шәхсийәтчилиги вижданиға һаким болған, әқлий, нәпсий һәвәслиригә әсир болған, елишни билидиған, беришни билмәйдиған, һәр ишта пәқәт өз мәнпәәтинила көзләйдиған, умумниң мәнпәәти үчүн азрақ болсиму пидакарлиқ қилишни яқтурмайдиған, һемишәм «мән, мән» дәйдиған, «биз» демәйдиған, һечбир заман «Вәтиним, хәлқим» дейишни билмидиған бехил, шәхсийәтчи инсанлар билән толған болатти; илим– пән мәйданға кәлмигән, кәшпиятлар ечилмиған вә җәмийәтму тәрәққий қилмиған болатти.

Шуңа самавий динлар инсан тәбиитидики, әхлақ вә тутқан йоллиридики қиңғирлиқларни өзгәртип, уларни пидакарлиқ вә қурван беришни билидиған, өзи үчүнла әмәс, башқилар үчүнму яшайдиған, умумниң мәнпәәтини өз мәнпәәтим дәп билидиған қилип тәрбийиләп чиқидиған гөзәл әхлақларни елип кәлгән.

938. Соал: милләтләрниң ронақ тепишида пидакарлиқниң роли немә?

Җавап: җәмийәтниң тәрәққий қилиши, һәр қандақ бир милләтниң өзигә-өзи ғоҗа болуши вә дуния билән пүтүнлишип арманлирини әмәлгә ашуруши йолида милләт вә хәлиқниң пидакарлиғи һәл қилғуч роль ойнайду; бир милләт қәд көтириши үчүн җападин қорқмайдиған, барлиғини хәлқи, миллити үчүн атайдиған, Вәтини, миллити үчүн һәр нәрсисидин кечәләйдиған, мал-дуниясини пида қилалайдиған, керәк болса җенини берәләйдиған, өзиниң мәнпәәтини хәлиқниң мәнпәәти үчүн қурван қилидиған, ирадилик, пидакар шәхсләрни йетиштүрүп чиқишқа муһтаҗдур.

939. Соал: пидакар шәхсләр нәдә йетишип чиқиду?

Җавап: бундақ алийҗанап, пидакар шәхсләрни һазир нәдин тапқили болиду, қайси мәктәптин йетишип чиқиду? Бундақ шәхсләрни пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам қурған «иман» намлиқ алий мәктәптин тапқили болиду, улар шу мәктәптин йетишип чиқиду. Иман өз вақтида әнә шундақ алийҗанап шәхсләрни йетиштүрүп чиққан вә һазирму йетиштүрүп чиқишқа қадирдур, иман әнә шундақ мөҗүзиләрни яриталайду, исламниң алтун дәвирлири буниңға мисалдур.

Чүнки Аллаһ таалаға вә қиямәт күнигә ишәнгән мөмүн киши Аллаһ таала йолида сәрип қилған мал-дуниясиға, әқил-параситигә, җапа-мәшәқитигә, илим-маһаритигә вә мундин башқа Аллаһ йолиға атиған һәр нәрсисигә Аллаһ тааланиң биргә 700 һәссә вә униңдинму көпрәк беридиғанлиғиға чин қәлбидин ишиниду, чүнки Аллаһ тааланиң вәдиси һәқтур. Қуръан кәрим Аллаһ йолида сәрип қилинған мал-дуния үчүн қанчилик көп мукапат берилидиғанлиғини мундақ бир мисал билән баян қилған: «Аллаһниң йолида пул-мелини сәрип қилғанларниң (сәрип қилған нәрсиси йәргә терилип) йәттә башақ чиқарған, һәр башиғида 100 дан тутқан бир данға охшайду. Аллаһ халиған бәндисигә һәссиләп көп бериду» («*Бәқәрә» сүриси, 261-айәт*).

МӘРТЛИК ВӘ БЕХИЛЛИҚ

940. Соал: мәртлик билән бехиллиқ қандақ хулуқ?

Җавап: дунияда мәртлик билән сехилиқни махтимайдиған бирәр милләт, бирәр дин вә бирәр пәлсәпә болмиса керәк; мәртлик билән сехилиқ махташқа тегишлик гөзәл әхлақ болғинидәк, бехиллиқ билән намәртлик пүтүн инсанийәтниң луғитида сөкүлидиған начар хулуқтур. Қуръан кәримниң көплигән айәтлиридә бехиллиқ билән намәртлик сөкүлгән.

Аллаһ таала Қуръан кәримдә мундақ дейилиду: «бехиллиқ қилип (Аллаһниңсовавидин) өзини беһаҗәт һесаплиған, кәлимә тәвһидни инкар қилған адәмгә кәлсәк, биз униңға яман йолни муйәссәр қилип беримиз, у дозаққа ташланғанда, униң мели һечнәрсигә әсқатмайду» («*Ләйл» сүриси, 8-12-айәтлири*). Амма мәртлик билән сехилиққа кәлсәк, Қуръан кәрим бу гөзәл әхлақни дуния вә ахирәттә ниҗатлиққа еришидиған һәқиқий мөмүнләрниң бирдинбир сүпити болған һалда, Қуръанниң бешида махтайду: «улар ғайипқа ишиниду, намазни ада қилиду, улар биз бәргән мал-мүлүктин Аллаһ йолида сәрип қилиду...» («*Бәқәрә» сүриси, 3-айәт*).

941. Соал: дунияда сехилиқ абидиси ким?

Җавап: әрәпләрдә һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам дунияға келиштин бурун өткән Һатәм Таи дегән бир адәм мәртлик вә сехилиқниң бирдинбир үлгиси вә нәмуниси болуп өткән екән, исламийәттин илгирики шаирлардин башлап, та һазирғичә һәр қандақ бир шаир шеирлирида Һатәмни сехилиқ вә мәртликниң символи қилип махтайду; биз уйғурлар арисида тарқалған һекайә, чөчәкләрдиму Һатәм мәртлик билән сехилиқниң нәмуниси қилип образлаштурулған.

942. Соал: дунияда бехиллиқ үлгиси ким?

Җавап: Һатәмниң әксичә, Муса әләйһиссаламниң заманида Қарун исимлик бир бай өткән болуп, Қарун бехиллиқ билән намәртликниң бирдинбир образи болуп қалған; дуниядики барлиқ самавий динларда вә инсанларниң қәлбидә Қарун образи ләнәткар болуп сақлинип кәлмәктә, ейтишларға асасланғанда, Қарун интайин чоң бай екән, униң ғәзнилириниң ачқучлирини 40 төгә аран көтиридикән. Қуръан кәрим бу қиссини мундақ баян қилиду: «Қарун Мусаниң қовмидин еди, Қарун уларға йоғанчилиқ қилди, Қарунға ғәзниләрдин шу қәдәр көп бәргән едуққи, уларниң ачқучлирини (көтүрүш) күчлүк бир җамаәткиму һәқиқәтән еғирлиқ қилатти, әйни вақитта Қарунға қовми ейтти: «көрәңләп кәтмә, көрәңләп кәткүчиләрни Аллаһ зади яқтурмайду, Аллаһ саңа бәргән байлиқ билән ахирәт жутини тилигин, дуниядики несивәңниму унутмиғин, Аллаһ саңа яхшилиқ қилғандәк, сән Аллаһниң бәндилиригиму яхшилиқ қилғин, (бехиллиқ қилип) йәр йүзидә бузғунчилиқни тилимигин, Аллаһ бузғунчиларни зади (яқтурмайду». Қарун: «мениң алаһидә билимим болғанлиқтин, бу байлиққа ериштим» деди» («*Қәсәс» сүриси, 76-77-78-айәтләр*). Айәттә көргинимиздәк, Қарун мал-дуниясидин еһтияҗ егилиригә чиқим қилишни қәтъий рәт қилиду, шуниң билән Аллаһ таала уни тирик турғузуп мал-дуниялири билән биллә йәргә жутқузиветиду. «Қарунни униң өйи билән қошуп йәргә жутқуздуқ, униңдин Аллаһниң азавини тосувалалайдиған бирәр җамаә болмиди. Қарун өзини қоғдиялмиди» («*Қәсәс» сүриси, 81-айәт*). Бу башқа самавий динларниң китаплиридиму қәйт қилинған мәшһур һадисидур.

943. Соал: байлиқ билән мәңгүлүк нам-нишанә тиклигили боламду?

Җавап: дунияда тоннилап алтун вә миллиардлап доллар жиққан миллиардерларниң нам-

нишаниси қалмастин, азрақ байлиғи болсиму шу байлиғидин инсанийәткә, хусусән өз миллитиниң еһтияҗлири үчүн ярдәм қилған җан көйәрләрниң нам-шөһрити кейинки әвлатларниң қәлбидә орун елип, тилларда мәдһийлинип кәлмәктә. Дунияда һәр қандақ адәм өзиниң нам-нишанисиниң яхши атақ билән қелишини, худди Һатәмдәк мәртлик билән сехилиқниң үлгиси болуп, әвлатлириниң тиллирида махтилишини, Аллаһ тааланиң дәргаһидиму шан-шәрәплик болушни яқтуриду, әлвәттә. Шуниңдәк, дунияда һечким өзиниң нам-нишаниниң Қарундәк бехиллиққа вә намәртликкә мисал болуп қелишини вә хәлиқниң еғизида ләнәткар болуп қелишини һәргизму халимайду.

944. Соал: мәрт байларниң җәмийәттики роли немә?

Җавап: һәр қандақ бир җәмийәтниң тәрәққий қилип риваҗ тепиши үчүн шу җәмийәттики байларниң роли алаһидә чоң болиду, дөләтләрниң ихтисадий җәһәттин тәрәққий қилишидиму шу дөләттики байлар алаһидә салмақлиқ орун тутиду; шуңа пәйғәмбәр әләйһиссалам: «байлириңлар бехиллишип кәткән вақитта, силәргә йәрниң үстидин униң асти яхширақ болуп қалиду» дегән; мундин башқа, дуниядики һәр қандақ илим-пән-техника йеңилиқлири вә кәшпиятлар әң авал байларниң қоллиши вә маддий җәһәттин сехиләрчә ярдәм қилиши арқисида өз мевилирини берип кәлмәктә.

Илим, дуния вә ахирәтлик бәхит-саадәтләргә йетишниң васитисидур, көп һалларда бу илимни елиш вә бериш ишлири ихтисатқа еһтияҗлиқтур, бәзидә билим билән байлиқ бир адәмдә җәм болмайду, шуңа алим илми билән, бай пул-мели билән җәмийәтигә, диниға, миллитигә хизмәт қилиду.

945. Соал: Аллаһ байлиқни немә мәхсәт билән бериду?

Җавап: Аллаһ таала бирәр адәмгә байлиқ ата қилса, уни икки мәхсәт билән бериду: бири униңға инъам йүзисидин, йәнә бири уни синаш йәни бу байлиқни өз йолида қоллинамду яки бехиллиқ қилип бесип ятамду, дәп емтиһан елиш үчүн бериду. Аллаһ таала бу һәктә: «силәрниң маллириңлар вә балилириңлар бир түрлүк синақтур» дәйду («*Әнфал» сүриси, 28-айәт*). Мусулманларға тәвсийә қилип: «бириңларға өлүм келип: «пәрвәрдигарим! немишкә әҗилимни бир аз кечиктүрмидиң, сәдиқә қилип яхшилардин болар едим» дейиштин бурун, өзәңларға рисқ қилип берилгән нәрсиләрдин сәрип қилиңлар» дәп буйруйду («*Мунафиқун» сүриси, 10-айәт*). Пәйғәмбәр әләйһиссалам Аллаһ таала рисқ қилип бәргән, Нурғунлиған яхши ишларниң әмәлгә ешишиға түрткә болидиған мал-дунияниң, өз йолида ишлитишни билидиған яхши адәм үчүн икки дунялиқ бәхит-саадтләрниң васитиси болидиғанлиғини жиғинчақлап мундақ дегән: «яхши адәмниң қолидики мал-дуния немидегән яхши» [имам Әһмәд ривайити].

946. Соал: бехиллиққа адәтләнгән хәлиқниң ақивити қандақ болиду?

Җавап: бехиллиққа адәтләнгән хәлиқ мал-дуниясиға бехиллиқ қилғанлиқтин, җенидин, номусидин, һәтта Вәтинидин айрилип қалиду, чүнки адәттики еһтияҗлиқ тәрәпләргә пул-мал сәрип қилиштин бехиллиқ қилишқа адәтлинип кәлгән бир хәлиқниң Вәтәнниң мустәқиллиғини қоғдаш йолида пул-мал сәрип қилиши мүмкин әмәс, Вәтини үчүн пул-мелиға бехиллиқ қилғанларниң униң йолида җенини берәлиши техиму мүмкин әмәс. Мана бу тарихниң, хусусән уйғур тарихиниң йәкүни.

947. Соал: бехилларниң ақивити қандақ болиду?

Җавап: Аллаһ таала бехилларниң ечинишлиқ ақивитини ихчамлап баян қилип: «кимки бехиллиқ қилидикән у өзиниң зийини үчүн бехиллиқ қилиду» («*Муһәммәд» сүриси, 38-айәт*). Ислам тарихлирида қәйт қилинишичә, Чиңгизхан Бағдатни ишғал қилип болғандин кейин, өзини ислам хәлиписи дәп ативалған болсиму, йолдин езип чирикләшкән Бағдат падишасини тирик тутуп, униң алтунлирини еритип ағзиға қуюп азаплаш билән өлтүрүпту; буниң сәвәвини сориғанларға Чиңгизхан җавап берип: «бу падиша шунчә көп алтунни ордисиниң тегигә көмүп сақлап ятмастин, уни сәрип қилип әскәр күчи тәйярлап бизгә қарши турған болса, бәлки мәмликитини сақлап қалған болар еди, силәрниң бехиллиғиңлар сәвәвидин Аллаһ мени силәргә җаза орнида әвәтти» дәпту.

948. Соал: бехиллиқниң зийини кимгә болиду?

Җавап: тарихниң жуқурики аччиқ савақлири Аллаһ тааланиң Қуръан кәримдики: «бехиллиқ қилғучилар бехиллиқни өзлири үчүн пайдилиқ дәп гуман қилмисун, әмәлийәттә, бу улар үчүн зиянлиқтур» («*Ал имран» сүриси, 180-айәт*) дегән сөзниң һәқиқәтән раст екәнлигини испат-

лап турупту. Биз әзәлдин тиршчанлиқта, мәртлик вә сехилиқта үлгилик бир милләтмиз, биздики сехилиқ, пидакарлиқ, меһмандостлуқ вә өз ара ярдәмлишш роһидин ибарәт исламий әхлақимиз вә миллий әнъәнимиз түрлүк сәвәпләр билән аҗизлишип, аста-аста йоқилиш гирдавиға берип қалғанлиқтин, өзимизнила ойлап беғәм, һиссийятсиз яшайдиған болуп қалғанмиз. Бурун «Һатәм»ләрни туққан уйғур анилири, әндиликтә «Қарун»ларни туғмиған болуши керәк, әлвәттә.

ИСЛАМИЙ САЛАМЛИШИШ ӘНЪӘНИСИ

949. Соал: мусулманлардики саламлишиш қандақ әнъәнә?

Җавап: инсанларда икки киши учрашқинида бир-биригә салам бериш адити әң қедимий әнъәниләрдин болуп, саламлишиш биз уйғурларда миллий әхлақ вә диний қаидә-йосун қатаридин санилиду. Саламлишиш кишиләр оттурисида меһри-муһәббәтни давамлаштуруш вә көңүлләрни җәлип қилишта әң зор сеһирий күчкә егә бир иштур.Инсанлар арисида бир-бири билән саламлишиш адити улар барлиққа кәлгәндин бери можут болуп кәлгән болсиму, мусулманлардики өз ара саламлишишниң әһмийити чоң, мәзмуни наһайити молдур.

950. Соал: уйғурларда саламлишиниң өзгичилиги қайсилар?

Җавап: биз уйғурларда саламлишиш бәзидә қол елишип, бәзидә қучақлишип көрүшүш йоли билән болиду, дайим көрүшүп туридиғанлар арисида қол елишип көрүшүш қисқартилиду, қучақлишиш техиму қисқартилиду; бәзиләр бир тәрәптин саламлишип, бир тәрәптин оң қолини көксигә қойиду, бу саламниң чин җүрәктин чиққанлиғини, чин дилидин аманлиқ тилигәнлигини ипадиләйду; бәзиләр оң қолини берип көрүшүп, сол қолини қарши тәрәпниң оң билигигә қойиду, бу бәдәнниң бир пүтүнлигини вә саламлашқучиларниң худди бир аилә кишилиригә охшаш йеқин екәнлигини ипадиләйду.

951. Соал: саламлишишниң қаидиси қандақ?

Җавап: саламни авал башлаш сүннәт болса, уни қайтуруш пәриздур. Аллаһ таала Қуръан кәримдә мундақ дегән: «силәргә бирәв салам бәрсә, униңға техиму яхши салам билән җавап бериңлар яки униң салимини әйнән қайтуруңлар», («*Ниса» сүриси. 86-айәт*) айәттики техиму яхши салам билән җавап бериш «әссәламу әләйкум» йәни, (Аллаһниң рәһмити силәргә болсун) дәп салам бәргән кишигә: «вә әләйкум әссалам, вә рәһмәтуллаһи вә бәрәкатуһу», йәни (Аллаһниң аманлиғи, рәһмити силәргә болсун) дәп җавап қайтуруш, саламни әйнән қайтуруш дегәнлик: «вә әләйкум әссалам» йәни (силаргиму Аллаһниң аманлиғи болсун) дәп җавап қайтуруштур. Салам бәргүчи гәрчә ялғуз бирла киши болсиму, униң салимини қайтурушта «әләйкум» йәни (силәргә...) дейилиду, чүнки қарши тәрәп «көпчилик» ниң вәкили болуп қарилиду, буниңда мусулманлар оттурисидики баравәрлик вә бирлик әкс әттүрүлгән.

952. Соал: мусулманларда саламлишишниң әһмийити немә?

Җавап: икки киши учрашқинида бир-биригә салам бериши дунияда һәрким яқтуридиған гөзәл әхлақ вә есил пәзиләттур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «бир мусулманниң йәнә бир мусулманға өтәшкә тегишлик һәқлири алтә болуп, улар: учрашқанда салам бериш, чақирса бериш, нәсиһәт сориса нәсиһәт қилиш, чүшкүрсә «әлһәмдулилла» дейиш, кесәл болуп қалса йоқлаш, өлүп кәтсә намизиға бериш» [имам Муслим ривайити]. Пәйғәмбәр әләйһиссалам йәнә мундақ дегән: «Силәр мөмүн болмиғичә җәннәткә кирәлмәйсиләр, бир-бириңларни сөймигичә мөмүн болалмайсиләр; силәргә бир-бириңларни сөйидиған ишни көрситип берәйму? Ундақта араңларда саламлишишни умумлаштуруңлар» [имам Тирмизи ривайити].

953. Соал: салам беришниң тәртиви қандақ?

Җавап: салам бериштә кичикләр чоңларға, өтүп кетиватқанлар олтурғанларға аз санлиқлиқлар көп санлиқларға вә қатнаш қураллири үстидикиләр пиядиләргә салам бериду, шундақла сирттин кәлгәнләр шу йәрдикиләргә, әрләр аялларға, ери аялиға, меһман саһипханға салам бериду.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «Улақ үстидикиләр пиядиләргә, меңиватқанлар олтарғанларға, аз санлиқлар көп санлиқларға, кичикләр чоңларға салам бериду» [имам Бухарий ривайити].

КЕСӘЛЛӘРНИ ЙОҚЛАШТИКИ ӘДӘП-ӘХЛАҚ ҚАИДИЛИРИ

954. Соал: кесәлләрни йоқлашниң қандақ әһмийити бар?

Җавап: кесәлләрни йоқлаш кишилик мунасивәттики алақиларниң қоюқлишишиға, иттипақлиқни техиму илгири сүрүшкә вә өз ара достлуқни күчәйтишкә түрткә болидиған муһим бир амил; кесәлләрни йоқлашниң пәзилити ач қалғанларға тамақ бериш, житимләрниң башлирини силаштәк соваплиқ вә яхши иштур. Бир һәдистә: «ач қалғанларға тамақ бериңлар, кесәлләрни йоқлаңлар, әсирләрни қутқузуңлар» дейилгән [имам Бухарийривайити]. Бирәр мусулман кишини йоқлаш һәр бир мусулманниң диний қериндашлиқ борчидур.

955. Соал: мусулман әмәс кесәлләрниму йоқлашқа боламду?

Җавап: башқа динда болған урук-туққан, холум-хошна вә яру-бурадәрләрдин кесәл болуп йетип қалғанлар болса, уларни башқа динда дәп қарап ташливәтмәстин йоқлаш яхши иш болуп санилиду. Муһәммәд әләйһиссаламниң бир йәһудий динидики балиниң кесилини йоқлап барғанлиғи ривайәт қилиниду; чүнки мусулманниң үстидә мусулман хошнисиға өтәшкә тегишлик икки һәққи бар болуп, уларниң бири мусулманлиқ һәққи, йәнә бири хошнидарчилиқ һәққидур, башқа диндики хошнисиға өтәшкә тегишлик һәққи бир болуп, у болсиму хошнидарчилиқ һәққидур, хошнидарчилиқ һәққи наһайити муһим вә чоң һәқ болуп, уни ада қилиш муһимдур, башқа динда кесәл болған хошнини йоқлашму хошна һәққиниң бир қисми болғанлиғи үчүн соваплиқ иштур.

956. Соал: кесәл йоқлашта сақлинишқа тегишлик ишлар қайсилар?

Җавап: кесәлләрни йоқлап киргән адәм кесәл кишиниң йенида көп олтурмаслиғи, тола гәп сорап беарам қилмаслиғи вә қандақ кесәлгә гириптар болғанлиғини соримаслиғи лазим. Чүнки, мундақ қилиш кесәл кишиниң роһини техиму чүшүрүшкә сәвәп болиду, бәзи кишиләр наданлиқтин кесәл болғучиниң қандақ кесәлгә гириптар болуп қалғанлиғини сорайду, кесәл болғучи кесилини ейтип бәрсә, улар: «палани адәм мошундақ кесәл билән узақ йетип қелип, ахири сақиялмай өлүп кәткән» дегәндәк қамлашмиған сөзләрни кесәлниң алдида ейтип, униңға роһий азап болидиған ишларға сәвәп болиду, шундақла, кесәл адәмниң йенида мусибәтлик хәвәрләрни вә ечинишлиқ, пажиәлик хәвәрләрни ейтмаслиқ лазим, чүнки мундақ қилиш кесәл кишиниң көңлини азаплайду.

СОРУН ВӘ СОРУНДАШЛАРДА БОЛУШҚА ТЕГИШЛИК ӘДӘП-ӘХЛАҚЛАР

957. Соал: аммивий сорунларға мунасивәтлик умумий әдәп-әхлақлар қайсилар?

Җавап: инсанлар һаятла болидикән, өз ара бир-бири билән учришип турушқа һәм топлишип яшашқа муһтаж болиду. Инсанлар топлишип яшиған екән, уларда бир йәрдә җәм болуш вә сорунда болуш қатарлиқ паалийәтләр болуп туриду; сорунда бир-бири билән җай талашмаслиқ, бир-бирини қистап қоймаслиқ, кәлмигәнләр үчүн орун егиләймән дәп орун талашмаслиқ, тола сөзләп бир-бирини зериктүрмәслик қатарлиқлар соруннин әдәп-әхлақидин санилиду.

958. Соал: аммивий сорунларға кириштики әдәп-әхлақлар қайсилар?

Җавап: сорунға кәлгән кишиләр өз арисидики яшта чоң вә билими жуқири кишиләрни вә талант егилирини авал сорунға киришкә тәклип қилип, андин шу бойичә кириш лазим; сорунға кәлгән меһманларниң күтүвелиш үчүн өй егиси орнидин туруп, уларға еһтирам билдүрүп қарши елиши, сорунға киргәнләр сорундашларға «әссаламу әләйкум» дәп салам берип кириши, сорунға киргән адәм илим-мәрипәт җәһәттә артуқ, яш җәһәттә чоң болған тәғдирдиму, у сорунға илгири кирип олтурған кишиләр билән орун талишип уни орнидин турғузивәтмәслиги лазим. Шундақла сорунға киргән кишиниң йеқин олтурған икки кишиниң рухситини алмастин уларниң арисиға қисилип кирип олтуриши тоғра әмәс, сорунға кәлгән илим әһлилирини вә яшанған кишиләрни һөрмәтләш үчүн, сорундашларниң орнидин туруп беришигә болиду, амма өзини чоң санап, башқиларни өзигә һөрмәт қилдуруш үчүн орунлиридин турғузмақчи болғанларға турмаслиқ керәк.

959. Соал: сорунда диққәт қилишқа тегишлик ишлар қайсилар?

Җавап: сорунға кечикип кәлгән адәм ким болушидин қәтъийнәзәр сорундашларни қозғап

қоймаслиқ үчүн, қәйәрдә бош орун болса шу йәрдә олтуруши лазим, мәйли сорунға кәлгән болсун, мәйли мечиткә кәлгән болсун, униң кишиләрниң мүрисидин атлап өтүши тоғра әмәс, шундақла сорунға кәлгән адәм сорундашларни қистап олтурмаслиғи вә кәң-кәңри олтуруп бир-биригә раһәт беғишлиши лазим. Чақирилмиған сорунға бармаслиқ лазим, навада чақирилған адәмгә башқа бир адәм әгишип биллә барған болса, у кишини сорунға башлап кириш яки кирмәслик тоғрисида саһипханниң рухситини елиш шәрт, чүнки чақирилмиған меһман рухсәтсиз сорунға киргәндә, саһипхан яки шу киши үчүн оңайсизлиқ туғулиши яки сорунниң кәйпини бузидиған әһваллар йүз берип қелиши еһтимал, шуңа чақирилмиған адәм мутләқ саһипханниң рухситини алмастин сорунға кирмәслиги лазим, бу һәр икки тәрәп үчүн яхши иш; (яхшиси чақирилмиған йәргә берип саһипхандин рухсәт сорап жүргәндин көрә бармаслиқ керәк, биз уйғурларда «чақирилған йәрдин қалма, чақирилмиған йәргә барма» дегән мақал бар).

960. Соал: сорун ичидики әдәп-әхлақлар қайсилар?

Җавап: дунияда һәр қандақ бир ишниң өзигә лайиқ қаидә-йосуни вә әдәп-қаидилири болғандәк, сорунниңму мәлум қаидә-тәртиплири вә әдәп-әхлақлири бардур; үч адәм болса, иккиси бирини ялғуз қоюп пичирлишиши яки у билмәйдиған тилда сөзлишиши қәтъий тоғра әмәс. Бу әхлақлиқ кишиләр қилидиған иш әмәс; шундақла сорунда олтурған адәм башқиларниң ғевитини қилмаслиғи, ғевәт қилғанларға нәсиһәт қилиши лазим. Сорундин чиқип кәтмәкчи болған адәмниң сорундашларға «әссаламу әләйкум» дәп саламәтлик тиләп (өзрихалиқ ейтип) қайтиши муһим әдәп-әхлақлардин санилиду, сорундин қайтқан меһманни саһипханниң ишик алдиғичә биллә чиқип узитип қоюши биз уйғурлардики айрим бир әхлақий қаидидур.

961. Соал: сорунда бирәвни орунда турғузиветишкә боламду?

Җавап: сорунға бурун келип олтарған адәм шу орунда олтиришқа һәқлиқтур; гәрчә мәртивиси төвән болсиму, һечкимниң уни турғуветиш һәққи йоқ. Навада қайсибир зөрүрийәт йүзисидин саһипхан яки башқа бири бирәвниң орнидин туруп беришни өтүнсә, шу вақитта униң туруп бериши лазим келиду. Чүнки Аллаһ таала Қуръан кәримдә бизгә мундақ дәп тәлим бәргән: «әй мөмүнләр! әгәр (сорунда) бәзиләр силәргә: «орун чиқирип бериңлар» бериңлар десә, орун чиқирип бериңлар, Аллаһ силәргә (рәһмитини вә җәннитини) кеңәйтип бериду; әгәр силәргә (башқиларға орун бошитип бериш үчүн) «орнуңлардин туруп бериңлар» дейилсә, орнуңлардин туруп бериңлар» (*«Мужадәлә» сүриси, 11 айәт*).

ДӘСТИХАНДИКИ ӘДӘП-ҚАИДИЛӘР

962. Соал: ғизалиништики ислам көрсәтмиси қайси?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң саһабилиридин Өмәр ибни Әбусәләмә рәзийәллаһу әнһу мундақ дәйду: «мән пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һаят вақтида техи кичик бала едим, дәстиханда олтурсам қолум тавақниң һәммә йеридә чепип жүрәтти... бир күни пәйғәмбәр әләйһиссалам билән бир дәстиханда олтуруп қалдим, у маңа: «әй оғлум! тамақ йейиштин бурун бисмилла дегин, оң қолуң билән алди тәрипиңдин башлап йегин, дәп нәсиһәт қилған еди, шуниңдин башлап мениң тамақ йейишим һемишәм шундақ болуп кәлди». Бу һәдис дәстихандики әдәп-қаидиләр үчүн бирдинбир дәстүрдур.

963. Соал: ғизалинишниң әдәп-қаидилири қайсилар?

Җавап: имам Ғәзалийниң «Иһья» намлиқ әсириниң дәстиханда олтурушТики әдәп-әхлақлар һәққидики бөлүмидә мундақ йезилған: «ғизалинишниң әдәп-қаидилирини төвәндикичә ихчамлашқа болиду: тамақни йейиштин бурун бисмиллаһир рәһманир рәһим дейиш, тамақни оң қоли билән йейиш, өзиниң алдидин елип йейиш, тамаққа башқилардин авал қол узатмаслиқ, тамаққа вә уни йәватқан кишиләргә тикилип қаримаслиқ, бәк тез йемәстин алдиримай, юмшақ чайнап йейиш, тамақни ағзиға арқа-арқидин селивәрмәстин еғизидикини чайнап жутуп болуп, алдиримастин елиш, тамақни бәк көп йемәслик, меһманларни тамаққа бәк көп зорлимаслиқ вә башқилардур. «Қабуснамә» дегән китапта Луқман Һакимниң оғлиға мундақ дәп нәсиһәт қилғанлиғи баян қилинған: «Әй, оғлум тамақ йегәндә уни һәзим қилалайдиған миқдарда йегин,

көп йемә; әгәр көп кишиләр билән биллә тамақ йейишкә тоғра кәлсә, көпчилик тамаққа олтуруштин бурун дәстиханға олтармиғин, әгәр өйүңдә меһман қобул қилсаң, меһманлар келип дәстиханға келип олтуруштин илгири дәстиханға әкелип қойма; тамақ йегәндә алдирмай аста-аста йейишни адәт қил, бешиңни төвән тутқин, кишиниң үзигә вә қолиға алған азғиза салқан лоқмисиға қараш, наһийити әдәпсизликтур».

ӨЙГӘ КИРИШТИКИ ӘДӘП-ӘХЛАҚ ҚАИДИЛИРИ

964. Соал: өйгә кириштики әдәп-әхлақ қаидилири қайсилар?

Жавап: бирәвниң өйигә кирмәкчи болған адәм авал ишикни чекип, өй егисидин рухсәт сорап кириши, рухсәт қилинмиса қайтип кетиши лазим. Аллаһ таала Қуръан кәримдә тәлим берип мундақ дегән: «әй мөмүнләр! башқиларниң өйлиригә киришкә иҗазәт соримиғичә вә өй егисигә салам бәрмигичә кирмәңлар, вәз-нәсиһәт елишиңлар (йәни бу гөзәл әдәп-әхлаққа әмәл қилишиңлар) үчүн бу силәргә яхшидур. Әгәр башқиларниң өйлиридә һеч адәм болмиса силәргә иҗазәт берилмигичә кирмәңлар, әгәр силәргә қайтиңлар дейилсә, қайтип кетиңлар, қайтип кетиш силәр үчүн әң яхшидур. Аллаһ силәрниң қилидиған әмәллириңларни билип турғучидур, шәхсий туралғу болмиған (йәни дукан-сарайларға охшаш) өйләргә һаҗитиңлар чүшүп кирсәңлар, силәргә һеч гуна йоқтур» («*Нур» сүриси, 27-29-айәтләр*). Пәйғәмбәр әләйһисслам бир һәдистә: «рухсәт үч қетим сорилиду, рухсәт берилсә кириң, әгәр рухсәт берилмисә қайтип кетиң» дәп көрсәткән. Ишиктин кириштә авал чоңлар, билим әһлилири, андин тәртип бойичә оттура яшлиқлар вә яшларниң киргини яхши. Балилар ата-анилириниң өйлиригә киргинидә, авал уларға салам бәргәндин кейин, кечикмәстин әң гөзәл вә есил ибариләр билән улардин әһвал сориши зөрүрдур.

965. Соал: өйгә кириштә әдәпсизлик санилидиған ишлар қайсилар?

Жавап: гәрчә бирәвниң өйигә келидиғанлиғини алдин ала хәвәр берип қойған болсиму, униң өйигә кириштә ишикни қақмастин яки алдирап салам бәрмәстин кириш, ишикни силиқ қақмастин өй егисини вә хошнилирини беарам қилидиған шәкилдә қаттиқ қекиш яки үч қетимдин артуқ қекиш әдәпсизликтур, шундақла бирәвниң, хошниларниң, балиларниң тақақлиқ турған ишик-дәрвазилиридин марап қараш бәкму әдәпсизликтур; пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ қилғанларға аччиқлинип: «Бирәвниң өйигә ишиктин яки төшүктин рухсәтсиз марап қариған адәмниң көзини оюватсиму болиду» дәп сөккән, чүнки мундақ қилиш һәм әдәпсизлик һәм башқиларниң мәхпийәтлигигә қилинған еғир хиянәттур.

Ата-аниларниңму балилириниң ятақлирға ишикни чекип, рухсәт соримастин халиғанчә кирмәслиги, балиларниңму ата-анисиниң ятиғиға мәйли күндүзи, мәйли ахшамлири ишикни силиқ чекип рухсәт алмастин кирмәслиги лазим, чүнки мундақ қилиш ата-анилар билән балилар оттурисидики иппәт-номусниң аҗизлишип қелишиға, арисидики һөрмәт-еһтирамниң суслишип қелишиға сәвәп болиду; бир аилиниң пәрзәнтлириму бир-бириниң ятақлириға кириштә әлвәттә ишикни чекип, рухсәт сорап кириши әдәп-әхлақниң җүмлисидиндур.

ЧҮШКҮРҮК ВӘ ӘСНӘКНИҢ ӘДӘПЛИРИ

966. Соал: чүшкүрүк вә әснәк немидин болиду?

Жавап: тәтқиқатчиларниң ейтишичә, чүшкүрүк вә әснәк чоң-кичик инсанларниң һәммисидә, һәтта йеңи туғулған бовақлардиму тәбиий һалда ихтиярсизла пәйда болидиған бир хил аламәттур: зукам (грипп) дин болмиған чүшкүрүк саламәтликниң әлчиси һесаплиниду, чүнки кесәллик пәйда болғанда адәм бәдинидики кесәлгә қарши иммунитет күчи билән кесәл бир-бирини чәткә қекип ахири иммунитет күчи ғалип кәлгәндә кесәл партлайду-дә, шуниң билән бәдән худди йәр тәвригәндәк тәврәш арқилиқ чүшкүрүк һасил болиду. Шуңа бундақ чүшкүрүк бәдәнниң йеникләп қалғанлиғидин, бурундики нәпәсни тосивалидиған тосқунлуқниң ечилип кәткәнлигидин болиду. Амма әснәк, қосақниң тоюп кәткәнлигидин вә көп йегәнликтин болиду, у кишини һорунлаштуруп қойидиған вә көп ухлитидиған бир һаләттур.

967. Соал: чүшкүрүк вә әснәкниң әдәплири қайсилар?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дәп көрсәткән: «Аллаһ чүшкүрүкни яқтуриду, әснәкни яман көриду; бирәв чүшкүрүп әлһәмдулилла (Аллаһқа шүкри) десә уни аңлиған адәм, йәр һәмукәллаһ (Аллаһ сизгә рәһмәт қилсун) дейишкә тегишлик; әснәк шәйтан тәрипидин болиду, әснәк кәлгәндә мүмкин қәдәр уни қайтурғин, әснигән киши «Һа...», десә, шәйтан униңдин күлиду. Чүшкүрмәкчи болғанда һаман өзиниң қоли яки қол яғлиғи билән еғиз, бурнини тосап авазини төвән қилишқа тиришиш, әснәк кәлгәндә қоли билән ағзини йепип туруп мүмкин қәдәр уни қайтурушқа тиришиш, башқиларға қарап туруп чүшкүрмәслик қатарлиқларму чүшкүрүкниң әдәплиридин санилиду, бир һәдистә: «пәйғәмбәр әләйһиссалам чүшкүрсә үзини қоли яки кийими билән япатти вә униң билән авазини төвәнлитәтти» дейилгән, шундақла башқа диндики бир киши чүшкүрүп «Аллаһқа шүкри» десә, сән уни башқа диндики адәмсән дәп чәткә қақмастин, униңға «Аллаһ сизни һидайәт қилсун вә ишлириңиз оңушлуқ болсун» дәп яхши тиләктә болуш гөзәл әхлақ санилиду.

АИЛӘ ҺАЯТИДИКИ БИР ЖҮРҮШ ӘДӘП-ӘХЛАҚЛАР

Ислам дини җәмийәтниң һул теми болған аилигә зор әһмийәт бәргән; аилә һаятиға мунасивәтлик әдәп-әхлақларниң бәзиси төвәндикичә:

1) Өйиңизгә киргәндә вә чиққанда, ишикни қолиңиз билән силиқ йепиң, һәргиз уни қаттиқ япмаң яки уни өзлигидин қаттиқ йепилишқа қоюп бәрмәң, чүнки мундақ қилиш сиз мәнсүп болған ислам дининиң әхлақиға уйғун кәлмәйду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: «юмшақлиқ қайси нәрсигә кирсә, уни чирайлиқлаштуриду, у қайси нәрсидин жулуп елинса, шу нәрсини сәтләштүиветиду» дәп көрсәткән [имам Муслим ривайити].

2) Өйиңизгә киргәндә яки чиққанда, өйдикиләргә мәйли улар чоң яки кичик болсун, мәйли әр яки аял болсун салам беришни унутмаң, мусулманниң салими «әссаламу әләйкум» дин ибарәт болуп, бу исламниң шиари вә муслманниң унванидур. Бундақ бир есил саламни қоюп «хәйирлик әтигән» яки «яхшимусиз» ларға охшаш мусулман әмәс қовумларниң сөзлирини дориманң; пәйғәмбәр әләйһиссалам мусулманларға исламий салам беришни үгәткән, у хизмәтчиси Әнәс рәзийәллаһу әнһуға тәлим берип: «әй оғлум! өйүңгә киргиниңдә, өйдикиләргә салам бәргин, мундақ қилиш сән вә өйүңдикилириң үчүн берикәтлик иштур» дәп көрсәткән [Тирмиз ривайити].

3) Өйиңизгә киргиниңиздә, өй ичидикиләрни чөчүтивәтмәслик үчүн аяқ тивишиңиз билән яки гелиңизни қириш билән уларға сизниң киргиниңизни билдүрүп кириң. Җабир рәзийәллаһу әнһудин ривайәт қилинидуки: «пәйғәмбәр әләйһиссалам бизни кечидә өйимизниң ишигини қаттиқ қеқиштин вә өйимизгә туюқсиз кириштин тосқан» [Бухарий вә Муслим ривайити].

4) Өйиңиздикиләрдин бирәрси өзиниң һоҗрисида бар вақитта униң йениға кирмәкчи болсиңиз ишикни чекип, рухсәт сорап кириң, һәргиз туюқсиз кирмәң; бир адәм пәйғәмбәр әләйһиссаламдин: «анамниң йениға кириш үчүнму рухсәт сорамдимән?» дәп сориғанда, пәйғәмбәр әләйһиссалам униңға: «һә ә, әлвәттә рухсәт сорайсән» дәп җавап бәргән, у адәм: «я рәсулуллаһ! мән анам билән бир өйдә туриватимәнғу» дегәндә, пәйғәмбәр әләйһиссалам: «шундақ болсаңму рухсәт соришиң керәк» дәйду; бу адәм йәнә: «я рәсулуллаһ! мән һемишәм анам билән биллиғу» дегәндә, пәйғәмбәр әләйһиссалам униңға: «анаңни ялиңач һалитидә көрүп қелишни яқтурамсән?» дәйду, бу адәм: «яқ» дегәндә, пәйғәмбәр әләйһисслам униңға: «ундақта, анаңниң һоҗрисиға кириш үчүн һәр вақит анаңдин рухсәт сориғин» дәйду [имам Малик ривайити].

5) Бирәвниң ишигини чәккиниңиздә, сиртта ишикни қеқиватқан бириниң барлиғини билдүргичилик дәриҗидә юмшақ вә силиқ қеқиң, һәргиз ишикни қеқип, өй егисини чөчүтивитидиған қопаллиқни қилмаң. Бир күни бир аял имам Әһмәд ибни Һәнбәлниң ишигини қаттиқ қеқип, әдәпсизлик қилғанда, имам Әһмәд униңға: «бу сақчиларниң ишик қеқиши болди» дегән екән. Саһабилар пәйғәмбәр әләйһиссаламниң ишигини наһайити юмшақлиқ билән тирнақлирини ишлитип қақатти. Бирәвниң ишигини қаққанда, һәр бир қеқиш арилиғида, өй егисигә намазда болса, униңдин бекар болғичилик, тамақ үстидә болса, ағзидики лоқмисини ал-

диримастин жутивалғичилик пурсәт бериш керәк. Ишикни қеқиш үч қетимдин артуқ болмайду. Пәйғәмбәр әләләйһиссалам: «рухсәт сораш үч қетим болиду, үчинчи қетимдиму ишик ечилмиса қайтип кетиш керәк» дәп көрсәткән [Бухарий вә Муслим ривайити].

6) Бирәвниң ишигини қаққанда, ишикниң удулида туривалмастин, ишикниң ян тәрипидә туруш гөзәл әхлақтин санилиду. «пәйғәмбәр әләйһиссалам бирәвниң ишигиниң алдиға кәлгинидә, ишикниң оң яки сол тәрипидә туратти, ишиккә үзини қилип турматти» [Әбудавуд ривайити]. ишиктин киргәндә, авал өй егисигә салам бериш, ишиктин киргичә аяқлирини қеқип, сүртүп, тазилап кириш, өйниң ичигә паяндаз селинған болса униңға аяқ кийимини селип кириш лазим.

7) Бирәвниң ишигини қаққанда, өй егисиниң «ким» дегән соалиға «мән» дәп җавап бәрмәстин, бәлки өзиниң исмини eниқ ейтиш лазим. Җабир рәзийәллаһу әнһудин ривайәт қилинидуки: «мән бир күни пәйғәмбәр әләйһиссаламниң ишигини қаққинимда, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң: «ким» дәп сориған соалиға «мән» дәп җавап беривидим, пәйғәмбәр әләйһиссалам буни яқтурмиған қияпәттә: «мән, мән?» дәп ишигини ачти [Бухарий вә Муслим ривайити].

8) Бирәвни алдин хәвәр бәрмәстин зиярәт қилғиниңизда, қайсибир өзриси сәвәплик сизни қобул қилалмайдиғанлиғини ейтип сиздин өзрә сориса, өзрисини қобул қилишиңиз вә униңдин рәнҗип қалмастин қайтип кетишиңиз лазим. Аллаһ таала Қуръан кәримдә: «әгәр силәргә қайтиңлар дейилсә, бу силәр үчүн әң яхшидур» дәйду («*Нур» сүриси, 28-айәт*).

9) Бирәв сизни өйигә башлиғанда, өйниң һәр тәрипигә синчилап беқиштин, өйдикиләргә тикилип қараштин, шундақла өйгә тәклип қилиштин бурун өй ичигә қараштин сақлиниң; мундақ қилиш ислам әхлақиға уйғун кәлмәйдиған әйип иштур. Бир күни пәйғәмбәр әләйһиссалам өйидә бешини тараватaтти, бир адәмниң униңға сирттин қараватқанлиғини көрүп қелип, у адәмгә: «сениң мундақ қараватқанлиғиңни билгән болсам икки көзүңни оювалған болаттим, өйгә кириштин рухсәт сораштин мәхсәт пәқәт көзини (қарашқа тегишлик болмиған йәргә қараштин) сақлаш үчүндур» дегән [Бухарий вә Муслим ривайити].

10) Бирәвни зиярәт қилғиниңизда өйигә силиқ кириң, аяқлириңизни селип, мәхсус җайға рәтлик қоюң, аяқларни селиш вә кийиш тәртиплиригә әһмийәт бериң. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: «силәр аяқлириңларни киймәкчи болғиниңларда ишни оң тәрәптин башлаңлар, аяқларни селишта ишни авал сол тәрәптин башлаңлар» дәп көрсәткән [Муслим ривайити].

11) Саһипхан билән олтуридиған орниңиз тоғрисида тартишмаң, саһипхан қәйәргә тәклип қилса, шу йәрдә олтуруң, көп тәкәллуп қилмаң. «меһман қойдин жуваш» дегән сөз бар. Бәлки, саһипханниң уни олтурушқа тәклип қилған җай сиз вә саһипхан үчүн әң яхши вә мунасип җай болуши мүмкин. Саһипханниң өйидә туриватқиниңизда, худдий тәкшүрүшкә кәлгән кишидәк өй ичигә синчилап қарап жүрмәң, йепиқ нәрсиләрни ачмаң, сизни башлимиған һоҗриларға кирмәң.

12) Бирәвни зиярәт қилиш үчүн мунасип күн вә мунасип вақитни таллаш керәк, зиярәт қилғанда, бәк узун олтуруп саһипханни зериктүридиған ишни қилмаң; бирәв тамақ вақтида, ухлайдиған вақтида вә дәм алидиған саатида зиярәт қилиштин сақлиниң.

13) Қандақла бир җайға киргиниңиздә олтурғанларниң һәммисигә салам қилип кириң, қол елишип көрүшмәкчи болғиниңизда, ишни сорунниң чоңидин башлаң, пәйғәмбәр әләйһиссалам бу мавзуда: «авал чоңдин башлаңлар» дәп көрсәткән [имам Муслим ривайити].

14) Бирәр сорунға кәлгиниңиздә икки кишиниң оттурисиға кирип олтурмаң, бәлки оң яки сол тәрипидин орун елиң. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: «икки адәмниң оттурисида олтуривалмаңлар» дәп көрсәткән [Әбудавуд ривайити].

15) Үч киши бир йәрдә олтуриватқан болсаңлар, уларниң бирини қайрип қоюп, йәнә бири билән пичирлашмаң, бу әдәпсизликтур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: «үч киши бар йәрдә, иккиси бир-бири билән пичирлашмисун» дәп көрсәткән [имам Малик вә Әбудавуд ривайити]. Пәйғәмбәр әләйһиссаламдин «әгәр төрт киши болсичу» дәп соралғинида, «у вақитта һеч вақиәси йоқ» дәп җавап бәргән (алдинқи мәнбәдин). Бу йәрдики чәкләш кишиләрниң көңлини рәнҗитмәслик үчүндур. Чүнки икки кишиниң үчинчи кишини қаритип қоюп пичирлишиши үчинчи кишиниң көңлини беарам қилмай қалмайду.

16) Бир йәргә кириш яки чиқишта яшта яки илимда чоңларға йол бериң, әгәр қайсисиниң

чоң екәнлигини биләлмисиңз, оң тәрәптикиләргә йол қоюң, бир нәрсә тәғдим қилиштиму авал чоңларға бериң; пәйғәмбәр әләйһиссаламниң «чоңниң һәққини бәргин» дегән сөзи бу мәнани билдүриду [имам Бухарий вә Муслим ривайити].

17) Ата-аниңизниң алдида һәммидин әдәплик болуң, чүнки улар әң әдәплик вә әң яхши, силиқ муамилигә һәқлиқтур. Бир адәм пәйғәмбәр әләйһиссаламдин «яхшилиқ қилишим үчүн әң һәқлиқ кишим ким?» дәп сориғанда, пәйғәмбәр әлләйһиссалам униң һәр қетимлиқ соалиға «анаң» дәп җавап берип төртинчи қетимда «дадаң» дәп җавап бәргән [имам Бухарий вә Муслим ривайити]. Йол жүргәндә һәргиз уларниң алдида маңмаң, таамға улардин бурун қол узатмаң, улар олтурруштин авал сиз олтармаң, улар сөзләштин авал сиз сөз қилмаң.

18) Мечит яки қандақла бир сорунға барғанда яки бирәр меһманни күтивелишқа чиққанда, чирайлиқ кийинип, чач-сақилиңизни тарап, хушпурақлиқ нәрсиләрни чечиң, йеқимсиз һидлар билән башқиларни жиргәндүрүштин сақлиниң, пәйғәмбәр әләйһиссалам: «силәр башқиларниң алдиға чиқмақчи болғиниңларда, өзәңларни түзәп чиқиңлар, чүнки Аллаһ гөзәлдур, у гөзәлликни яқтуриду» дегән [имам Муслим ривайити].

19) Сиз бириниң өйигә меһман болуп барғиниңизда, униң шараитиға реайә қилишни билиң, униң вақтини Исрап қилмаң, униңға еғирлиқ салмаң, уни асрашни билиң, атирилиримз: «өзини сориған ханниң алдиға бармапту» дәйдиған һекмәтләрни қалдурған. Шуниңдәк, сизгә бири меһман болуп кәлгәндә, униң һөрмитини яхши қилиң; бу йемәк-ичмәктә һәддидин ашуриветип Исрап қилиң дегәнлик әмәс, буниңда нормаллиқни сақлаң, амма, һөрмәт-икрамда қанчилик ашуралисиңиз шунчилик қилиң. Чүнки, бу сиздин очуқ көңүл вә тәбәссүмдин башқа һеч нәрсә тәләп қилмайдиған иш.

20) Туққанлириңиздин яки достлириңиздин яки хошнилириңиздин яки хизмәтдашлириңиздин бирәрси кесәл болуп қалса, уни зиярәт қилғучи тунҗа киши сиз болушқа тиришиң, билиңки, бу чоң саваплиқ ибадәттур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: «кимки бир кесәлни йоқлайдикән, у Аллаһ тааланиң рәһмити ичидә болиду, у кесәлниң йенида олтурғинида бу рәһмәт уни техиму толуқ қоршайду» дегән [имам Әһмәд, ибни Һиббан ривайити]. Кесәл йоқлашта униң әдәп-әхлақлириға реайә қилишниму унтумаң. Кесәлләрни йенида узун олтиривалмаң, көп сөзгә салмаң, көңли бузулидиған сөз вә хәвәрләрни униңға ейтмаң, униңға ейтишқа тегишлик болған шум хәвәрни ейтмақчи болғанда уни муқәдимисиз һалда, тосаттин ейтмаң.

21) Меһмандарчилиқларда яки қайсибир сорунда йеқинлириңиз билән сөһбәтлишип олтурғиниңизда, авазиңизни оттура һал қилиң, авазиңизни еһтияҗға қарап чиқириң, қаттиқ сөзләп башқиларни беарам қилмаң. Қуръан кәрим Луқман Һакимниң оғлиға қилған вәсийитини баян қилип мундақ дегән: «авазиңни жуқири қилмиғин» («*Луқман» сүриси, 19-айәт*).

22) Кишиләр билән сөһбәтләшкиниңиздә, қарши тәрәпниң көңлини асришиңиз лазим, бирәв сизгә сөзләватқанда, сөзлигүчиниң көзигә қарап җим олтуруп тиңшаң, уяқ-буяққа қараштин вә көзиңизни униң көзидин қачуруштин сақлиниң; чүнки мундақ қилиш сөзлигүчини беарам қилип қойиду. Лухман Һаким оғлиға: «Оғлум! сән чирайлиқ сөзләшни үгәнгиниңдәк чирайлиқ аңлашниму үгәнгин» дегән екән. Сөзлигүчигә пүтүн диққитини беғишлаш вә униң көзигә қарап туруп аңлаш чирайлиқ аңлашқа кириду, һәтта у сиз билидиған бир мәсилини сизгә чүшәндүрмәкчи болғинида, сиз бу мәсилини билидиғанлиғиңизни униңға чандурмастин, сөзигә қулақ селишиңиз лазим. Мана бу, ислам әхлақидур. Амма муназирә қилишиш, үгиниш қилиш буниңға охшимайду, униңда тартишиш болиду.

23) Сөһбәтниң әхлақлиридин бири шуки, сөзлигүчиниң сөзлиридин сиз чүшинәлмигән мәсилиләр һәққидә соал сорашни у киши сөзини түгитип болғичә қоюп туруң, униңға сөзини давамлаштуруш пурситини бериң. Шуниңдәк, сөһбәттә яки қайсибир сорунда башқилар билән олтурғанда, улардин бири қайсибир мәсилидин соралса, сиз униңға җавап беришкә алдиримаң, әгәр сизниң пикриңизни сориса яки соални сиздин сориған болса, бу вақитта җавап бәрсиңиз болиду, амма яман әхлақлар Аллаһ таала қилишни һарам қилған ишларға мәркәзлишиду, китавимниң «Һарам вә чәкләнгән ишлар» дегән бөлүмидә сөзлиниду. (Бу мавзу, әлламә Абдулфәттаһ Әбу Ғәданниң әсәридин қисқартип елинди).

ТӨРТИНЧИ БӨЛҮМ

МУҺӘММӘД ӘЛӘЙҺИССАЛАМНИҢ ҺАЯТИДИН ӨРНӘКЛӘР

ПӘЙҒӘМБӘР ӘЛӘЙҺИССАЛАМНИҢ ҺАЯТИНИ ҮГИНИШНИҢ ӘҺМИЙИТИ

Аллаһ таала инсанларни йәр йүзидә пәйда қилипла қалмастин, уларниң дунияда бәхитлик һаят кәчүрүши вә кейин Аллаһниң дәргаһидиму яхши ақивәтләргә еришип, саадәтмәнләрдин болуши үчүн уларни тоғра йолға йетәкләш үчүн инсанларниң өз җинисидин әлчилирини әвәтти. Адәм әләйһиссалам инсанларниң тунҗа атиси болғинидәк, әйни вақитта уларға әвәтилгән тунҗа пәйғәмбәр еди. Адәм әләйһиссаламниң диниму кишиләрни Аллаһқа ибадәт қилишқа чақиридиған һәқ дин еди. Заманларниң өтүши билән инсанлар бир заманлар һәқ динниң роһидин пүтүнләй жирақлишип купри, залаләтниң қараңғулиқлирида тиңирқиған болсиму, Аллаһ тааланиң арқа-арқидин пәйғәмбәрләрни әвәтиши нәтиҗисидә, улар йәнә һәқ динға қайтип кәлди. Аллаһ таала инсанлар җәмийитиниң тәрәққиятиға әгәштүрүп, динниму тәдриҗи һалда тәкаммуллаштуруп кәлди вә уни инсанларниң сәрхили, пәйғәмбәрләрниң ахирқиси вә ислам дининиң рәһбири һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламға йетип келиши билән әң ахирқи камалиға йәткүзди. «бүгүн силәрниң диниңларни пүтүн қилдим, силәргә немитимни тамамлидим, ислам динини силәрниң диниңлар болушқа таллидим» (*«Маидә» сүриси, 3-айәт*).

Пәйғәмбиримизниң һаятини, иш излирини, Аллаһталаниң улуқ динини инсанларға йәткүзүш йолида елип барған җапалиқ күрәшлирини толуқ үгинип, униңға һәқиқий рәвиштә әгишиш вә униңға чин көңүлдин муһәббәт бағлап, сәмимий сөйүш «мән мусулманмән» дегән һәр бир киши үчүн алдинқи пәризләрниң бири, чүнки пәйғәмбәр әләйһиссаламға иман кәлтүрүш иманниң муһим бир асаси. Пәйғәмбиримиз Муһәммәд әләйһиссалам инсанийәтниң иптихарлиқ үлгиси, униң һаяти пүтүн инсанийәт үчүн үлгилик образ, ислам дининиң рәһбири вә Қуръан кәримниң җанлиқ тәрҗимиси, кишиләргә исламниң дағдам йолини көрситип беридиған Нурлуқ чирақ. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң Аллаһниң инсанларға әвәткән әлчиси екәнлигигә чин ишиниш иманниң бир парчиси, уни сөйүш вә униң йолиға әгишиш пәриздур.

ПӘЙҒӘМБӘР ӘЛӘЙҺИССАЛАМНИҢ ҺАЯТИНИ ҮГИНИШ ИМАННИҢ ТӘҚӘЗЗАСИ

Иманниң асаси «Ла илаһә илләллаһу муһәммәдән рәсулуллаһ» йәни (Аллаһтин башқа һеч мәбуд бәрһәқ йоқ, Муһәммәд әләйһиссалам Аллаһниң бәндиси вә бәрһәқ пәйғәмбиридур). дегән тәвһид кәлимисиниң мәзмуниға чин жүрәктин ишиништур; шубһисизки, пәйғәмбәр әләйһиссаламға иман ейтиш дегәнлик униң Аллаһниң бәрһәқ пәйғәмбири екәнлигини жүрәктин тәстиқлап, униң гөзәл әдәп-әхлақлирини, есил пәзилитини, башқа пүтүн мәхлуқатлардин үстүнлигини, Аллаһ тааланиң униңға ата қилған камил немәтлирини, башқиларға қәтъий қияс қилғили болмайдиған талант вә парасәтлирини билишни тәләп қилиду, шуниң үчүн пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һаятини үгиниш толиму зөрүрдур.

Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һаятини үгиниш униңға әгишишниң йолидур

Аллаһ таала мусулманларға пәйғәмбәр әләйһиссаламға әгишишни пәриз қилди вә пәйғәмбәр әләйһиссаламға әгишишни Аллаһниң сөйгүсигә еришишниң шәрти қилип бәкитти. Шуңа Аллаһ

таалани сөйидиғанлиғини дава қилидиған һәр қандақ адәмниң пәйғәмбәр әләйһиссаламға һәқиқий әгишиши шәрт. Аллаһ таала мундақ дәйду: «әй Муһәммәд! ейтқинки: «әгәр Аллаһни сөйсәңлар маңа әгишиңлар, Аллаһму силәрни сөйиду вә гуналарни мәғпирәт қилиду» («*Ал имран» сүриси, 31-айәт*).

Әгишиш – пәйғәмбәр әләйһиссаламниң әмир-пәрманлириға әмәл қилғанниң сиртида, һаятимизниң барлиқ саһалирида униң йолидин меңиш, униң қилған ишлирини қилиш, униң сүннәтлиригә әмәл қилиш, сөзимиздә ишиниш, иш-һәрикәтлиримиздә уни үлгә қилиш билән болиду. Бу Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң ишлирини, сөзлирини вә барлиқ әһвалини үгинишни, униң хисләтлирини, есил сүпәтлирини, гөзәл әхлақлирини вә адәтлирини билишни тәқәзза қилиду, әлвәттә.

Саһабә кирамлар пәйғәмбәр әләйһиссаламға әгишиш, униң гәп-сөз вә иш-һәрикәт вә әдәп-әхлақлирини үгинишкә интайин һерисмән еди, әң аддий ишлардиму рәсулулла қилған ишларни қилишқа тиришатти; рәсулуллаһниң олтуруш-қопуш, меңиш-туруш, сөзләш вә сүкүт қилиш қатарлиқ барлиқ һәрикәтлирини наһайити диққәт билән күзитип, униңға әгишәтти. Һәтта улар дин билән мунасивити болмиған адәттики ишлардиму пәйғәмбәр әләйһиссалам яхши көргән нәрсини яхши көрәтти вә у яқтурмиған нәрсини яман көрәтти. Һәзрити Әнәс рәзийәллаһу әнһудин ривайәт қилинидуки: «бир күни бир адәм рәсулуллаһни тамаққа чақиривиди, рәсулуллаһ униң өйигә барди; саһипхан униң алдиға арпа нени билән кава тоғралған шорпа қойди, бу дәстиханда рәсулуллаһниң көпрәк кава йегәнлигини көрүп қелип, шундин бери кавини яхши көридиған болдум»дегән [имам Тирмизи ривайити]. Бу мисал пәйғәмбәр әләйһиссаламниң заманидики мусулманларниң пәйғәмбәр әләйһиссаламни нәқәдәр яхши сөйидиғанлиғини вә униң қилғанлирини қилишқа қанчилик һерисмән екәнлигини ипадиләшкә йетәрликтур.

Ислам тарихида бундақ мисаллар санап түгәткүсиз көп, шуңлашқа инсанийәт тарихида пәйғәмбәр әләйһиссаламдәк туғулған күнидин таки вапатиғичә болған чоң-кичик барлиқ иш-һәрикәтлири бирму-бир ривайәт қилинип, йезип қалдурулған иккинчи бир шәхсни көрситиш мүмкин әмәс; жиғип ейтқанда, пәйғәмбәр әләйһиссаламға әгишиш Аллаһ тааланиң әмри болғанлиғи сәвәптин бир пәриз, униңға әгишиш үчүн униң һаятни вә барлиқ иш-излирини үгиниш йәнә бир пәриздур. Чүнки «пәриз униңсиз ада болмайдиған нәрсиниң өзиму пәриздур», худди намаз үчүн таһарәт пәриз болғандәк.

ПӘЙҒӘМБӘР ӘЛӘЙҺИССАЛАМНИҢ ҺАЯТИНИ ҮГИНИШ УНИ СӨЙҮШНИҢ ЙОЛИ

Пәйғәмбәр әләйһиссаламни сөйүш пәриздур. Аллаһ таала мөмүнләргә пәйғәмбәр әләйһиссаламни һәр қанчә сөйүмлүк нәрсидинму бәкрәк яхши көрүп сөйүшкә буйруған, пәйғәмбәр әләйһиссаламни сөймигәнләрни қаттиқ азаплайдиғанлиғи билән агаһландурған. Аллаһ таала мундақ дәйду: «әй Муһәммәд! ейтқинки, әгәр силәрниң атаңлар, оғуллириңлар, қериндишиңлар, хотунлириңлар, урук-туққанлириңлар (һәмдә улардин башқилар), тапқан пул-маллириңлар, ақмай қелишидин қорққан тиҗаритиңлар, яхши көридиған өйлириңлар силәр үчүн Аллаһтин, Аллаһниң пәйғәмбиридин вә Аллаһ йолида җиһат қилиштинму сөйүмлүк болса, у вақитта силәр Аллаһниң азавини күтүңлар, Аллаһ пасиқ қовумни һидайәт қилмайду» («*Тәвбә» сүриси, 24-айәт*). Аллаһ таала йәнә мундақ дәйду: «пәйғәмбәр мөмүнләргә уларниң өз җанлиридинму чаридур» («*Әһзап» сүриси, 6-айәт*).

Муһәббәт вә сөйгү, сөйүлгән кишиниң гөзәл әхлақини, есил сүпәтлирини вә есил һәммә тәрәплирини ениқ билиш билән болиду; мәһбуби һәққидә мәлумати аз кишиниң муһәббитиму үзәки муһәббәт болуп, чин қәлбидин орун алмайду, киши бирәвни яхши көрсә, униң сахавәтлик болғанлиғи яки шиҗаәтлик, қәһриман болғанлиғи яки жугач-юмшақ болғанлиғи яки кәмтәр болғанлиғи яки билимлик алим болғанлиғи яки көп ибадәт қилидиған салиһ болғанлиғи үчүн яхши көриду.

Жуқуриқи сүпәтләрниң һәммисини әң мукәммәл дәрижидә өзигә мужәссәм қилған зат. Һәзрити Муһәммәд әләйһиссалмни һәқиқий мусулман адәмниң һәр қандақ бир муһәббәтни бесип чүшидиған дәрижидә сөймәслигини тәсәввур қилғили боламду?! Мусулман адәм пәйғәмбәр әләйһиссаламниң гөзәл әхлақини, есил сүпәтлирини, пак көңлини қанчилик билсә, униңға болған муһәббити, сөйгүси, ихласи шунчилик күчлиниду вә қәлби униңға шунчилик күчлүк бағлиниду. Пәйғәмбәр әләйһиссаламни көп яд етип уни тонуғансири униң пәйғәмбәр әләйһиссаламға болған муһәббити чоңқурлишип, төвәндики һәдистә ейтилған һәқиқий сөйгү дәрижисигә еришиду, пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дәйду: «силәрниң һечбириңлар мени ата-анисидин, бала-жақисидин вә башқа барлиқ кишилиридин бәкрәк яхши көрмигичә камил мөмүн болалмайду [имам Бухарий вә Муслим ривайити]. Демәк, пәйғәмбәр әләйһиссаламни сөйүш иманниң камил болуши үчүн зөрүр болуп, сәл қарашқа болидиған артуқчә иш әмәс, Бу муһәббәтниң һәқиқәткә чиқиши үчүн пәйғәмбәр әләйһиссаламни барлиқ тәрәплири билән билиш лазим. Шуңа пәйғәмбәр әләйһиссаламни тонуш һәр бир мусулман үчүн пәриздур.

ПӘЙҒӘМБӘР ӘЛӘЙҺИССАЛАМНИҢ ҺАЯТИНИ ҮГИНИШ ДИННИ МУДАПИӘ ҚИЛИШНИҢ ЙОЛИ

Заманимизда дин дүшмәнлири өз тәрәпдарлири билән бирлишип һәр түрлүк усуллар арқилиқ мусулман яш өсмүрләрниң Әқидисини тәшвишкә селип, һәқиқәтни бурмилап уларни исламдин жирақлаштурушқа уруниватиду. Әмәлийәттә көплигән яшларниң исламға болған чүшәнчиси ажизлишип, һәр хил ят пикирләрни өзлиригә өзләштүрмәктә; бу әһвал мусулманларниң пәйғәмбәр әләйһиссаламни тонуши вә башқиларға тонутушни пәриз қилиду, мусулман яшлар пәйғәмбәр әләйһиссаламниң кишилигини, инсанларниң азғунлуқ вә жаһаләтниң қараңғулуқлиридин иман-һидайәтниң Нуриға, инсанни өзигә охшаш инсанға чоқунуштин азат қилип, әқилни вә иқтидарни һөрмәтләйдиған исламниң дағдам йолиға елип чиқиш үчүн тартқан жапа-мәшәқәтлирини, бу йолда бешиға кәлгән мислисиз азап-оқубәтләргә қандақ бәрдашлиқ бәргәнлигини, кишиләрни Аллаһниң диниға дәвәт қилиштин ибарәт улуқвар ғайиси үчүн дунияликидин пүтүнләй ваз кәчкәнлигини, дүшмәнлиригә йеңилмәс жасарәт вә шижаитини, ғәлибә қилғандин кейинки кәң қосақ вә көйүмчанлиғини, Аллаһ тааланиң әмригә хилап кәлмәйдиған ишларда өзигә кәлгән әзийәтләргә һәргизму аччиқланмайдиғанлиғини, ажизларға, кәмбәғәлләргә, кичик балиларға вә аялларға чәксиз меһриванлиғини тонуп йетишкә интайин муһтаж. Бу мәлуматлар мусулманларниң иманини мустәһкәмләйду вә уларниң қәлбини ғәпләттин ойғитип һәрикәткә кәлтүриду; өзлириниң пәйғәмбирини һәр жәһәттин яхши тонуған яшлар дүшмәнләрниң һәр түрлүк иғвалири, питнә-пасатлири вә шәк-шубһилири алдида қилчә тәврәнмәстин динида мустәһкәм пут тирәп туралайду.

МУСУЛМАНЛАРНИҢ ӨЗ ПӘЙҒӘМБӘРИНИҢ ҺАЯТИНИ БИЛМӘСЛИГИ ЧОҢ ЙЕТӘРСИЗЛИК

«Әшһәду әнла илаһә илләллаһу вә әшһәду әннә муһәммәдән әбдуһу вә рәсулуһу» йәни (Аллаһтин башқа бәрһәқ илаһ йоқлиғиға вә Муһәммәд әләйһиссаламниң Аллаһниң бәндиси вә бәрһәқ әлчиси екәнлигигә гувалиқ беримән) дегән шаһадәт кәлимисини дилидин тәстиқлап «мән Муһәммәд әләйһиссаламниң үммүтимән» дәйдиған һәр бир мусулман сөйүмлүк пәйғәмбиримизниң иш-излирини үгинип, өзиниң барлиқ иш-һәрикәтлирини униң гөзәл иш-излири билән безиши керәк, шундақ қилғандила мусулманлар өзлириниң пәйғәмбәр әләйһиссаламға үммәт болғанлиғидин пәхирлинип бешини үстүн көтирәләйду, өзиниң бу улуқ пәйғәмбәргә үммәт болғанлиғидин интайин сөйүнүп, худди Әхмәт Йәссәвийдәк «бу дөләт (шан-шәрәп) бизгә йәтмәсму, бизни Муһәммәд үммүти қилди әмәсму» дәйдиған қанаәткә келәләйду.

Лекин мусулманлар аммиси бу һәқиқәтләрдин пүтүнләй жирақ; дунияда бир йерим миллиардқа йеқин мусулман барлиғи мәлум, лекин әшу мусулманларниң қанчә пайизи сөйүмлүк пәйғәмбириниң һаятини билиду? қанчә пайизи пәйғәмбәр әләйһиссаламниң биз үммәтләр үчүн тартқан җапа-мәшәқәтлирини ейтип берәләйду? Бу соални бизниң уйғур мусулманлиримиздин сорисақ әһвал техиму ечинишлиқ болиду; қисқиси, мусулманларниң әвлатлири Голлевод кино артестлириниң, Европа топчилириниң исимлирини бир-бирләп ейтип берәләйду, лекин пәйғәмбәр әләйһиссаламниң қанчә оғли бар еди? дәп сориса, туруп қалиду, бу һәқиқәтән ечинишлиқ вәзийәт.

Түркләрниң башланғуч мәктәп оқуғучилири Түркия жумһурийитиниң қурғучиси Мустафа Камал ата түркни вә униң пүтүн иш-излирини, Пакстанлиқ өсмүрләр Пакстан ислам жумһурийитиниң қурғучиси Қаид Әзәмниң һаятини, Һиндистанлиқлар Гандиниң иш-излирини тохтап қалмастин ядисиға ейтип берәлигән йәрдә, каинатниң пәхри, инсанийәтниң иптихарлиқ үлгиси болған һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламниң тәржимиһалини билмисә бу ечинишлиқ әмәсму?! Һазирқи заманда мусулманларниң бешиға кәлгән мусибәтләрниң һәммисини мусулманларниң өз пәйғәмбирини яхши тунумиғанлиғидин көрүш мубалиға қилғанлиқ болмиса керәк. Чүнки бу динни елип кәлгән вә уни тәләпкә лайиқ һалда риважландуруп вайиға йәткүзгән йолбашчисини тонумиған адәм бу динниң характерини билмәйду, өзи етиқат қиливатқан дининиң характерини билмигән адәм уни турмушида яшниталмайду, дуния вә ахирәтлик бәхит-саадитигә кепиллик қилған динини турмушида яшниталмиған адәмниң бу динниң яхшилиқлиридин мәһрум қелип бәхитсизликкә учрайдиғанлиғи ениқ.

ИСЛАМДИН БУРУНҚИ ВӘЗИЙӘТ

968. Соал: ислам дини келиштин бурунқи әрәп җәмийити қандақ еди?

Җавап: исламдин бурунқи әрәп җәмийити қәбилә системисини асас қилған бир җәмийәт болуп, күчлүкләрниң сөзи өтидиған, қәбилиләр оттурисида уруш-жедәлләр болуп туридиған, адаләттин жирақ, аяллар камситилидиған бир җәмийәт еди.

ИСЛАМДИН БУРУНҚИ ӘРӘПЛӘРНИҢ ДИНИЙ ЕТИҚАТИ

969. Соал: исламдин бурунқи әрәпләрниң диний етиқати қандақ еди?

Җавап: исламдин бурунқи әрәпләр һәр хил динларға етиқат қилидиған болуп, улар төвәндикиләр:

1) Аллаһқа ибадәт қилғучилар.
2) Мушриклар.
3) Юлтузларға чоқунғучилар.
4) Йәһудийлар.
5) Христианлар.

970. Соал: Аллаһқа ибадәт қилидиған әрәпләр қайсилар еди?

Җавап: әрәпләр әслидә һәммиси Ибраһим әләйһиссаламниң Аллаһқила етиқат вә ибадәт қилиштин ибарәт һәқ динида еди; кейинчә заманларниң өтүши билән әрәпләрниң мутләқ көп санлиғи һәқ диндин айрилип қелип, бутларға чоқунушқа өтүп кәткән болсиму, интайин аз сандики кишиләр Аллаһниң бир екәнлигигә вә шериги йоқлиғиға етиқат қилатти, бутларға чоқунматти вә ибадәтләрини өзлири билгиничә қилатти, булар «һәнифиләр» дәп атилатти.

971. Соал: Мушрик әрәпләр қайсилар еди?

Җавап: мушрик әрәпләр бутларға чоқунуш арқилиқ Аллаһқа йетишни дава қилидиған бутпәрәсләр болуп, Кәбини улуқлаш, һәҗ вә өмрә қилиш, һаҗиларға хизмәт қилишқа охшиған Ибраһим әләйһиссаламниң динидин қалған бәзи адәтләрни сақлап қалғинидин башқа пүтүнләй йолдин чиққан азғунлар еди.

972. Соал: ютузларға чоқунидиғанлар қайси әрәпләр еди?

Жавап: юлтузларға чоқунидиған әрәпләр Ибраһим әләйһиссаламниң әсли динидин чиқип, юлтузларни илаһ қиливалғанлар еди. Әрәпләрниң мутләқ көп санлиғи һәр хил хурапат вә жаһилийәт дәвридә яшатти.

973. Соал: жаһилийәт дәври дегән немә?

Жавап: жаһилийәт дәври – илим вә әқилдин жирақ, илаһий тәлиматлардин пүтүнләй айрилған хурапат ичидики вақитлар дегәнликтур.

974. Соал: бут дегән немә?

Жавап: бут – инсанлар чоқунуш үчүн таш, тупрақ вә яғачқа охшаш нәрсиләрдин һәтта йәйдиған таамлардин ясап чиққан һәйкәлләрдур.

975. Соал: мушриклар Аллаһқа ишинәмду?

Жавап: мушриклар Аллаһниң яратқучи илаһ екәнлигигә етиқат қилидиған, пәқәт бутларни Аллаһқа йеқинлиқ издәштә васитә қиливалған вә ибадәтләрдә уларни Аллаһқа шерик қилип қошивалғанлардур.

МУҺӘММӘД ӘЛӘЙҺИССАЛАМНИҢ ДУНИЯҒА КЕЛИШИ ВӘ БАЛИЛИҚ ДӘВРИ

976. Соал: Муһәммәд әләйһиссалам қачан дунияға кәлгән?

Жавап: Муһәммәд әләйһиссалам миладиниң 571-жили 20-апрель пил жили рәбиул әввәл ейиниң 9 – күни (йәнә бир ривайәттә 12-күни) дүшәнбә күнлүктә, һазирқи Сәуди әрәпстаниниң Мәккә шәһиридики қурәйш қәбилисиниң әң мөтивәр аилиси болған Һашим аилисидә дунияға кәлгән.

977. Соал: Муһәммәд әләйһиссалам әрәпләрниң қайси қәбилисидин еди?

Жавап: пәйғәмбиримиз Муһәммәд әләйһиссалам Ибраһим әләйһиссаламниң нәслидин болған, әң күчлүк әрәп қәбилиси – қурәйш қәбилисидин еди.

978. Соал: Муһәммәд әләйһиссаламниң ата-анисиниң исимлири немә?

Жавап: пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламниң анисиниң исми Аминә, дадисиниң исми Абдулла еди.

978. Соал: пәйғәмбиримизгә «Муһәммәд» дегән исимни ким қойған?

Жавап: пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламға «Муһәммәд» дегән исимни бовиси Абдулмутәллип қойған.

980. Соал: Муһәммәд дегән исимниң мәнаси немә?

Жавап: Муһәммәд – мәдһийәгә вә махташқа сазавәр киши дегән мәнада болуп, әрәпләрдә униңдин бурун қоюлуп бақмиған бир исим еди.

981. Соал: Муһәммәд әләйһиссаламниң дадиси қачан вапат болған?

Жавап: Муһәммәд әләйһиссаламниң дадиси униң дунияға келишидин икки ай илгири Мәдинә мунәввәрә шәһиридә вапат болған.

982. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң сүт аниси ким еди?

Жавап: Муһәммәд әләйһиссаламниң сүт аниси Һәлимә дегән аял еди.

983. Соал: Муһәммәд әләйһиссалам немә үчүн сүт (еник) аниға берилгән?

Жавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам яшиған дәвирдә, Мәккидә туғулған бовақлар Мәккиниң адәмни беарам қилидиған иссиқ һавасидин жирақлаштуруп, сағлам өсүши, әрәп тилини үгиниши вә яхши тәрбийә елиши үчүн муһити сап жайларда яшайдиған аилиләргә һәқ төләш арқилиқ емитишкә бериләтти, пәйғәмбәр әләйһиссаламму шу қатарда еник аниға (сүт аниға) берилгән еди.

984. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссалам сүт анисиниң йенида қанчә жил турди?

Жавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам сүт аниси Һәлимәниң йенида төрт йешиға қәдәр турған еди.

985. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң аниси қачан вапат болған?

Җавап: Муһәммәд әләйһиссаламниң аниси Муһәммәд әләйһиссалам алтә яшқа киргән вақтида, ана-бала иккиси Мәдинидики туққанлирини вә дадиси Абдулланиң қәбрисини зиярәт қилиш үчүн йолға чиқип, Мәдинидин қайтишида кесәл сәвәви билән «Әбваъ»[19] дегән җайға кәлгәндә вапат болған.

986. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссалам анисиниң вапатидин кейин кимниң тәрбийисидә болған?

Җавап: Муһәммәд әләйһиссалам анисиниң вапатидин кейин бовиси Абдулмутәллипниң тәрбийисидә болған.

987. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссалам бовисидин қанчә йешида айрилған?

Җавап: Муһәммәд әләйһиссаламниң бовиси у сәккиз яшқа киргән вақтида вапат болған.

988. Соал: Муһәммәд әләйһиссалам бовисидин кейин кимниң тәрбийисигә тапшурулған?

Җавап: Муһәммәд әләйһиссалам бовисиниң вапатидин кейин тағиси Әбуталипниң пәрвишигә тапшурулған.

989. Соал: Муһәммәд әләйһиссалам балилиқ вә яшлиқ чағлирида қандақ бир инсан еди?

Җавап: Муһәммәд әләйһиссалам балилиқ чағлиридила гөзәл әхлақи, растчиллиғи вә ишәнчликлиги билән тонулған вә һәмминиң һөрмитигә һәм сөйгүсигә сазавәр болған зат еди.

990. Соал: Мәккиликләр Муһәммәд әләйһиссаламни немә дәп ататти?

Җавап: Мәккиликләрниң чоң-кичик һәммиси Муһәммәд әләйһиссаламниң гөзәл әхлақиға қайил еди, улар Муһәммәд әләйһиссаламни «растчил Муһәммәд», «ишәшлик Муһәммәд» дәп ататти.

991. Соал: Муһәммәд әләйһиссалам жигитлик вақтида немә билән шуғулланған?

Җавап: Муһәммәд әләйһиссалам жигитлик вақтида, авал кишиләрниң қойлирини беқиш билән кейинчә тиҗарәт билән шуғулланған.

992. Соал: Муһәммәд әләйһиссалам қанчә яшта вә кимгә өйләнгән?

Җавап: Муһәммәд әләйһиссалам 25 йешида Һәзрити Хәдичә рәзийәллаһу әнһаға өйләнгән.

993. Соал: Муһәммәд әләйһиссаламниң қанчә пәрзәнти болған вә улар кимләр?

Җавап: Муһәммәд әләйһиссаламниң төрт қиз, үч оғул йәттә пәрзәнти болуп, улар яш тәртиви бойичә: Зәйнәп, Қасим, Руқийә, Уммугүлсүм, Фатимә, Абдулла вә Ибраһимлардур. Ибраһимдин башқиларниң һәммиси Хәдичә һәзрити рәзийәллаһу әнһадин болған. Ибраһим Муһәммәд әләйһиссаламниң Мисирлиқ Марийә исимлик аялидин болған.

994. Соал: Муһәммәд әләйһиссаламниң пәрзәнтлири қанчә жил өмүр сүргән?

Җавап: Муһәммәд әләйһиссаламниң пәрзәнтлириниң қисқичә өмүр баяни төвәндикичә:

1) Зәйнәп, миладийиниң 599-жили Мәккидә дунияға келип,630-жили Мәдинә мунәвварә шәһиридә 31 йешида аләмдин өткән.

2) Қасим, Зәйнәптин кейин туғулуп техи йешиға тошмастин вапат болған.

3) Руқийә, 600-жилиниң ахирқи айлирида Мәккидә дунияға келип, 624-жили 24 йешида Мәдинә мунәвварә шәһиридә аләмдин өткән.

4) Уммугүлсүм, 603-жили Мәккидә дунияға келип, 630-жили 28 йешида Мәдинә мунәвварә шәһиридә аләмдин өткән.

5) Фатимә рәзийәллаһу әнһа 604-жили Мәккидә дунияға келип, 632-жили пәйғәмбәр әләйһиссламниң вапатидин алтә ай кейин рамизан ейиниң 3-күни 29 йешида Мәдинә мунәвварә шәһиридә аләмдин өткән.

6) Абдулла, Фатимә рәзийәллаһу әнһадин кейин туғулуп техи йешиға тошмастин вапат болуп кәткән.

7) Ибраһим 629-жили Мәдинә мунәвварә шәһиридә дунияға келип, 631-жили үч йешида аләмдин өткән.

МУҺӘММӘД ӘЛӘЙҺИССАЛАМНИҢ ПӘЙҒӘМБӘРЛИГИ ВӘ МӘККӘ ДӘВРИ

995. Соал: Муһәммәд әләйһиссаламға пәйғәмбәрлик қачан вә нәдә берилгән?

Җавап: Муһәммәд әләйһиссаламға миладийә 610-жили Мәккиниң Нур теғидики Һира ғарида тунҗа вәһийниң келиши билән униң пәйғәмбәрликкә талланғанлиғи билдүрүлгән.

996. Соал: Муһәммәд әләйһиссаламға пәйғәмбәрлик кәлгәндә у қанчә яшта еди?

Җавап: Муһәммәд әләйһиссаламға пәйғәмбәрлик кәлгәндә у 40 яшта еди.

997. Соал: Муһәммәд әләйһиссаламға униң пәйғәмбәр болғанлиғини ким билдүргән?

Җавап: Муһәммәд әләйһиссаламға униң пәйғәмбәр болғанлиғи Җибриил исимлик периштә арқилиқ билдүрүлгән.

998. Соал: Муһәммәд әләйһиссалам Һираға немә үчүн чиққан?

Җавап: Муһәммәд әләйһиссалам кичигидин башлап қовминиң бузуқ етиқат вә хата чүшәнчилиригә, уларниң бутларға чоқунушиға қарши еди, җәмийәттики адаләтсизлик вә әхлақсизлиқлардин ечинатти; йеши қириққа йеқинлишиши билән бир қанчә күнлүк йемәк-ичмигини еливелип Мәккиниң Нур теғиниң Һира ғариға берип, Аллаһниң каинаттики гөзәл сәнъәтлири вә қудрити үстидә тәпәккүр қилишни, Аллаһқа өзи билгиничә ибадәт қилишни адәт қилған еди.

999. Соал: Муһәммәд әләйһиссалам пәйғәмбәр болуп қанчә жил яшиған вә бу җәриянда немә ишларни қилған?

Җавап: Муһәммәд әләйһиссалам пәйғәмбәр болуп 23 жил яшиған; у Мәккидә авал үч жил йошурун, кейин он жил ашкарә, җәмий он үч жил ислам динини тәшвиқ қилиш билән мәшғул болған, кейин Мәккә мушриклириниң һәддидин ашқан җәбир-зулумлири түпәйлидин Аллаһниң буйруғи билән Мәккини тәрк етип, Мәдинигә һиҗрәт қилип берип, у җайда йәнә һаятиниң ахириғичә толуқ он жил ислам дини дәвитини елип барған.

1000. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссаламға тунҗа чүшкән айәтләр қайсилар вә ислам дининиң биринчи әмри немә еди?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссаламға тунҗа чүшкән айәтләр «әләқ» сүрисиниң бешидин бәш айәт еди. Ислам дининиң биринчи әмри оқуш вә үгинишкә буйруш еди, шуңа тунҗа вәһий «яратқан пәрвәрдигариңниң исми билән оқи!» дегән буйруғи билән башланған.

1001. Соал: тунҗа қетим мусулман болғанлар кимләр еди?

Җавап: тунҗа қетим Муһәммәд әләйһиссаламға кәлгән ислам динини қобул қилип тунҗа қетим мусулман болған шәхс Муһәммәд әләйһиссаламниң аяли һәзрити Хәдичә, униңдин кейин Муһәммәд әләйһиссаламниң дости Әбубәкри, тағисиниң оғли Әли, хизмәтчиси Зәйд қатарлиқ төрт киши еди.

ИСЛАМ ДӘВИТИНИҢ БАШЛИНИШИ

1002. Соал: Муһәммәд әләйһиссалам ислам динини дәсләптә қандақ тәшвиқ қилди?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам ислам динини дәсләптә үч жил йошурун һалда тәшвиқ қилип уни тарқитишқа тиришти.

1003. Соал: Муһәммәд әләйһиссалам ислам динини қачандин бери ашкарә тәшвиқ қилишқа өтти?

Җавап: Муһәммәд әләйһиссалам ислам дәвитини униңға Қуръан кәримниң «һиҗр» сүрисидин 94-айити чүшүп: «саңа буйрулғанни ашкарә оттуриға қойғин!» дәп әмир қилинғандин кейин, ислам динини очуқ-ашкарә тарқитишқа башлиған.

1004. Соал: Мәккиликләр ислам дәвитигә қандақ муамилә қилди?

Жавап: Мәккиликләр ислам дәвитигә қарши чиқти, Муһәммәд әләйһиссаламниң пәйғәмбәрлигини қобул қилмиди.

1005. Соал: Мәккилик мушриклар пәйғәмбәр әләйһиссаламға вә тунҗа мусулманларға қандақ муамилә қилди?

Жавап: Мәккилик мушриклар тунҗа мусулманларни һәр түрлүк қийин-қистақларға елиш арқилиқ уларни исламдин йенишқа зорлиди, Муһәммәд әләйһиссаламға болса қолидин кәлгән һақарәт вә дүшмәнликләрни қилди.

МУСУЛМАНЛАРНИҢ ҺӘБӘШИСТАНҒА ҚИЛҒАН ҺИҖРИТИ

1006. Соал: мусулманлар немә үчүн Һәбәшистанға һиҗрәт қилған?

Жавап: Мәккилик мушрикларниң һәддидин ашқан җәбир-зулумлири вә инсан қелипидин чиққан вәһший қийнашлири сәвәплик, тунҗа мусулманлар өзилириниң һаятини вә динини сақлаш йолида Һәбәшистан (Әфиопия) зиминиға һиҗрәт қилишқа мәҗбур болған.

1007. Соал: Мусулманлар Һәбәшистанға тунҗа қетим қачан вә қанчә киши һиҗрәт қилған?

Жавап: мусулманлар Һәбәшистан зиминиға тунҗа қетим 615-жили төрт аял онбир әр болуп, җәмий онбәш киши һиҗрәт қилған.

1008. Соал: мусулманларниң һәбәшистан зиминиға иккинчи қетимлиқ һиҗрити қачан болған?

Жавап: мусулманлар Һәбәшистан зиминиға иккинчи қетим 616-жили, он үч аял, 77 әр җәмий 90 киши һиҗрәт қилған.

МУШРИКЛАРНИҢ МУҺАСИРИСИ

1009. Соал: мушриклар Муһәммәд әләйһиссалам билән мусулманларни немә үчүн муһасиригә алған?

Жавап: мушриклар пәйғәмбәр әләйһиссалам билән мусулманларни ислам динидин ваз кәчтүрүп, бутпәрсликкә қайтуруш үчүн уларни муһасирә қилған.

1010. Соал: муһасирә дегән немә вә муһасиридә немиләрни қилди?

Жавап: муһасирә – әтрапини қоршаш дегән мәнада болуп, мушриклар мусулманларни ислам динидин яндуруш үчүн уларни Мәккиниң «Шибъә эли» дегән йеридә үч жил қамивелип, Мәккиликләрниң мусулманлар билән болған мунасивитини үзүп ташлап, уларниң мусулманларға бир нәрсә сетиш, елиши, қуда-баҗилиқ мунасивити қуруши, һәтта сөзлишишини чәклиди; мусулманларниң башқа җайлардин ашлиқ, йемәк-ичмәк вә кийим-кечәк қатарлиқ еһтияҗлиқ нәрсилирини кәлтүрүш йоллирини тосивалди.

ҚАЙҒУЛУҚ ЖИЛ

1011. Соал: Муһәммәд әләйһиссалам үчүн әң қайғулуқ жил қайси еди?

Жавап: пәйғәмбиримиз үчүн әң қайғулуқ жил 620-жили болуп, бу жилда уни дүшмәнлириниң сүйиқәстлиридин қоғдап, униң ташқи мудапиә күчи һесаплинидиған тағиси Әбуталип билән униңға һемишәм тәсәлли берип, униң күчигә күч қетип кәлгән вә ички мудапиә күчи һесаплинидиған вападар аяли һәзрити Хәдичә рәзийәллаһу әнһаниң арқа-арқидин вапат болуши еди, пәйғәмбәр әләйһиссалам бу икки кишиниң вапатиға қаттиқ қайғурған еди, шуңа бу жил ислам тарихида «қайғулуқ жил» дәп аталған.

ИСРА – МИРАЖ

1012. Соал: Исра– мираж дегән немә? у қачан болған?

Жавап: Исра – кечидә сәпәр қилиш; мираж – өрләш дегән мәнада болуп, у пәйғәмбәр әләйһиссаламниң әң чоң мөҗүзилиридин биридур. Исра билән мираж 620-жили рәҗәп ейиниң 27-күни болған, у пәйғәмбәр әләйһиссаламниң бешиға кәлгән күнләр үчүн тәсәлли қилиш үчүн болған. Исра-миражниң болған вақити тоғрилиқ ихтилаплар бар. Әң ишәшлик ривайәткә қариғанда, Исра-мираж пәйғәмбир әләйһиссалам Мәдинигә һижрәт қилиштин бир йерим жил илгири, Қәмәрийә айлиридин рәҗәп ейиниң 27 кечиси болған.

1013. Соал: Исра-мираж мөҗүзиси қандақ болған?

Жавап: Аллаһ тааланиң қудрити билән пәйғәмбәр әләйһиссалам Җибриил периштәниң һәмиралиғида Пәләстиндики мәсҗиди Әқсаға елип келингән, андин у җайдин жуқури өрләп йәттинчи асманға қәдәр чиққан вә шу җайда Аллаһ тааланиң илаһий сир-әсрарлиридин әҗайип ишларни көргән.

1014. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссаламға миражда немиләр билдүрүлгән?

Жавап: пәйғәмбәр әләйһиссаламға миражда төвәндикиләр билдүрүлгән:

1) мусулманларға бәш вақ намазниң пәриз болғанлиғи.

2) Аллаһқа шерик кәлтүрмигән мусулманниң (гунайи болса, униң җазасини тартип болуп, ахири чоқум) җәннәткә киридиғанлиғи.

3) Бәқәрә сүрисиниң (амәнәррәсулу бима унзилә иләйһи мин рәббиһи вәл муъминун)дин (әлкафиринә) ғичә болған ахирқи икки айити билдүрүлгән еди.

1015. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң Исра-мираждин башқа мөҗүзилири қайсилар?

Жавап: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң көплигән мөҗүзилири болуп, уларниң мәшһурлири:

1) Мушрикларниң тәливигә асасән айниң иккигә бөлүнүп көрүнгәнлиги.

2) Боран вә көзгә көрүнмәйдиған қошунниң Муһәммәд әләйһиссаламға ярдәм қилғанлиғи.

3) Муһәммәд әләйһиссаламниң һижрәт вақтида униңға периштәләрниң ярдәм қилғанлиғи.

4) Муһәммәд әләйһиссаламниң бармақлириниң арисидин су чиққанлиғи.

5) Муһәммәд әләйһиссалам үчүн дәрәқни жиғлиғанлиғи.

6) Азрақ тамақниң пәйғәмбәр әләйһиссаламниң дуаси билән көп кишини тойдурғанлиғи.

7) Қәтадә исимлик бир саһабиниң кардин чиққан бир көзиниң Муһәммәд әләйһиссаламниң силап қоюши билән шипа тапқанлиғи вә башқилар. Муһәммәд әләйһиссаламниң әң чоң вә мәңгүлүк давам қилидиған мөҗүзиси Қуръан кәримдур.

ӘҚӘБӘ БӘЙЪӘТЛИРИ

1016. Соал: Әқәбә бәйъәтлири дегән немә вә қачан болған?

Жавап: Әқәбә – Мәккидики бир җайниң нами. Әқәбә бәйъәтлири – пәйғәмбәр әләйһиссаламниң Мәдинилик йеңи мусулманлардин ислам дининиң асасий әқидилиригә әмәл қилип, бир Аллаһқила етиқат вә ибадәт қилиш, пәйғәмбәр әләйһиссаламни вә мусулманларни дүшмәнлиридин қоғдаш һәққидә алған вәдиси дегәнлик болуп, Муһәммәд әләйһиссаламға бәйъәт қилған Мәдинилик мусулманлар уни өзлириниң аилисидикилирини қоғдиғандәк қоғдайдиғанлиғиға вәдә беришкән еди.

1017. Соал: биринчи Әқәбә бәйъити қачан болған вә қанчә киши қатнашқан?

Жавап: биринчи Әқәбә бәйъити миладийә 621 -жили июнь ейида болған, униңға 12 киши иштирак қилған еди.

1018. Соал: иккинчи Әқәбә бәйъити қачан болған вә қанчә киши қатнашқан?

Жавап: иккинчи Әқәбә бәйъити миладийә 622-жили июль ейида болған, униңға 72 киши иштирак қилған.

1019. Соал: Әқәбә бәйъәтлириниң әһмийити немә?

Җавап: ислам тарихида Әқәбә бәйъәтлириниң әһмийити чоң болған, биринчидин ислам дининиң Мәдинидә тарқилишиға сәвәп болған, иккинчидин мусулманларниң Мәдинидә йәрлишип мушрикларниң бесимлиридин азат болушини капаләтләндүргән еди.

ПӘЙҒӘМБӘР ӘЛӘЙҺИССАЛАМНИҢ ҺИҖРИТИ

1020. Соал: һижрәт дегән немә вә қачан болған?

Җавап: һижрәт – диний мәхсәтләр билән бир йәрдин иккинчи бир җайға көчүш дегәнликтур; мусулманлар Мәккилик мушрикларниң һәр түрлүк бесимлири сәвәплик 622-жили һәммә нәрсисини Мәккидә тәрк етип, Аллаһ йолида Мәдинә шәһиригә тунҗа һижритини башливәткән.

1021. Соал: Мәккә мушриклири пәйғәмбәр әләйһиссаламға қандақ сүйиқәстләрни планлиған?

Җавап: Мәккә мушриклири Муһәммәд әләйһиссаламни өлтүрүп йоқ қилиш арқилиқ бу йеңи динға хатимә бериш үчүн пүтүн қәбилә башлиқлири бирлишип, һәр бир қәбилидин бир адәмдин чиқиришни вә Муһәммәд әләйһиссаламға һәр бири бирдин нәйзә санҗиш билән уни өлтүрүшни планлайду, лекин Аллаһ таала уларниң планини битчит қилип, пәйғәмбирини бу сүйиқәсттин сақлап қалиду.

1022. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссалам Мәдинигә қачан вә ким билән һижрәт қилған?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам Аллаһниң әмри билән 622-жили 13-авғуст күни Мәккидин айрилип, 622-жили 23-сентябрь күни һәзрити Әбубәкри билән иккиси Мәдинә шәһиригә йетип бариду, бу тарих кейинчә ислам календариға айлинип, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң Мәдинигә кәлгән жили һижрийиниң 1-жили болуп һесаплиниду.

1023. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссалам һижрәтни қандақ орунлаштурған?

Җавап: Мәккиниң шималидики Мәдинигә баридиған йолни Мәккә мушриклириниң әлвәттә муһасирә қилидиғанлиғини билгән Муһәммәд әләйһиссалам Мәккиниң Йәмән тәрәпкә кетидиған җәнуп тәрипигә қарап йолға чиқип, тәхминән 10 километр йол жүргәндин кейин «Сәвир теғи» дики сәвир ғариға йошуриниду; буларни издәп кәлгән Мәккә мушриклири уларни тапалмастин қайтип кәткәндин кейин йолини давамлаштуруп Мәдинигә саламәт йетип бариду.

1024. Соал: һижрәтниң ислам тарихида әһмийити немә?

Җавап: һижрәтниң ислам дини вә мусулманлар үчүн кәлтүргән иҗабий нәтиҗилири интайин зордур, қисқиси пәйғәмбәр әләйһиссалам билән мусулманлар Мәдинигә һижрәт қилип барғандин кейин, ибадәтлирини әркин-азадә орунлаш, ислам динини кәң тарқитиш пурситигә еришти вә Мәдинидә тунҗа ислам дөлитини тәсис қилди.

ИСЛАМ ДӘВИТИНИҢ МӘДИНӘ ДӘВРИ

1025. Соал: Мәдинилик мусмуланлар Мәккидин кәлгәнләрни қандақ қарши алди?

Җавап: Мәдинилик мусулманлар пәйғәмбәр әләйһиссалам вә униң билән һижрәт қилип кәлгән Мәккилик мусулманларни әң алий еһтирам билән қарши алғандин ташқири, һәр бири Мәккилик мусулманлардин бирини «қериндишим» дәп елан қилип, өз ихтиярий билән өй-җай вә нәрсә керәклирини тәңму-тәң бөлүшти.

1026. Соал: Муһаҗир вә әнсар дегән кимләр?

Җавап: муһаҗир – Мәккидин Мәдинигә һижрәт қилип кәлгән мусулманлар, әнсарлар – Мәдинилик мусулманларни көрситиду.

1027. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң Мәдинидә тунҗа қилған иши қайси болған?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам Мәдинигә кәлгәндин кейин тунҗа қилған иши мечит селиш болған. Пәйғәмбәр әләйһиссалам йенидики мусулманларниң һәмкарлиғида өз қоли билән

салған бу мечит «мәсҗиди нәбәви – пәйғәмбәр мечити» дәп аталди вә икки һәрәмниң иккинчиси, муқәддәс үч чоң мечитниң бири болуп давам қилип кәлмәктә.[20]

МӘСҖИДИ НӘБӘВИ

1028. Соал: мәсҗиди нәбәвиниң ислам тарихидики әһмийити немә?

Җавап: мәсҗиди нәбәвиниң ислам тарихидики әһмийити төвәндикиләр:

1) мәсҗиди нәбәви мусулманларниң тунҗа әркин ибадәтгаһи еди;

2) мәсҗиди нәыбәви ислам дөлитиниң қоманданлиқ мәркизи еди;

3) мәсҗиди нәбәви пәйғәмбәр әләйһиссаламниң қарагаһи еди;

4) мәсҗиди нәбәви илим-ирпан тарқитиш орни еди;

5) мәсҗиди нәбәви ислам дәвитиниң мәркизи еди;

6) мәсҗиди нәбәви һәр қандақ бир мәсилидә қарар чиқириш орни еди;

7) мәсҗиди нәбәви нека вә башқиму диний мәрасимларни елип бериш орни еди;

8) мәсҗиди нәбәви мусапирларниң, йоқсулларниң панагаһи еди;

9) мәсҗиди нәбәвидики «суффә» дегән җай әйни вақитта бир университетқа охшаш билим тәһсил қилиш орни еди. Пәйғәмбәр әләйһиссаламдин һәдисләрни ривайәт қилған саһабиларниң көпинчиси мошу суффидә олтуруп аңлиған вә һәдисләрни үгәнгән шәриәт әһкамлирини ядлаш вә йезип қалдуруш йоли билән сақлап, кейинкиләргә өз әйни йәткүзгән.

1029. Соал: ислам тарихида тунҗа әзәнни ким вә нәдә ейтқан?

Җавап: ислам тарихида тунҗа әзәнни Билал ибни рәббаһ рәзийәллаһу әнһу мәсҗиди нәбәвидә ейтқан.

ТУНҖА ИСЛАМ ДӨЛИТИ ВӘ ПУХРАЛАРНИҢ ҺӘҚ-ҺОҚУҚЛИРИ

1030. Соал: Мәдинидә ислам дөлити қурулғандин кейин пәйғәмбәр әләйһиссалам йәһудийлар билән мушрикларға қандақ муамилә қилди?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам Мәдинә мунәввәрә шәһиригә йетип барғандин кейин, у җайда тунҗа ислам дөлити қурулуп, пәйғәмбәр әләйһиссалам Мәдинидә яшайдиған мусулманлар, йәһудийлар вә мушрик әрәпләр үчүн 52 маддилиқ «Мәдинә вәсиқиси» намлиқ баянатни елан қилиш арқилиқ Мәдинидә ислам дөлити тәркивидики барлиқ пухраларниң етиқат әркинлиги, өз ара инақлиқ вә чиқишип яшиши, сиртқи дүшмәнләрдин Мәдинә дөлитини биллә мудапиә қилиш мәҗбурийити қатарлиқ принципларни бәлгүлиди. Бу әйни вақитта «кишилик һоқуқ» баяннамисини дуния тарихида тунҗа қетим елан қилип, әмәлий һаятқа тәдбиқлаш еди.

МӘДИНӘ ДӘВРИНИҢ АЛАҺИДИЛИКЛИРИ

1031. Соал: Мәдинә дәвриниң алаһидиликлири қайсилар?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам Мәдинигә һиҗрәт қилип берип таки вапат болғиниға қәдәр Мәдинә дәвридә қолға кәлтүрүлгән иҗабий нәтиҗиләрниң муһимлири қисқичә төвәндикиләр:

1) Мусулманлар Мәдинидә ислам дининиң барлиқ принциплирини толуқ әмәлгә ашуруш пурситигә егә болди;

2) ислам дининиң шәриәт әһкамлири вә әмәл-ибадәтләрниң системилири Мәдинә дәвридә барлиққа кәлди;

3) ислам дини Мәдинидә толуқланди, Қурьан кәримниң назил болушиму Мәдинидә тамамланди;

4) мусулманлар уларни йоқ қилмақчи болған күчләр алдида өзиниң қудритини испатлиди вә ислам дәвитиниң йолини ачти;

5) мусулманлар тунҗа қетим күч-қуввәт вә һәр җәһәттин үстүнлүккә Мәдинә мунәввәрә шәһиридә еришкән;

6) Мәдинә дәвридә Нурғунлиған әрәп қәбилилири өзлигидин топ-топ болуп ислам динини қобул қилған, шуниң билән пүтүн әрәп йерим арали ислам байриғи астиға бирләшкән;

7) исламниң Мәдинә дәвридә, әтраптики әрәп әмәс милләтләргиму ислам дәвити йетип барған.

ПӘЙҒӘМБӘР ӘЛӘЙҺИССАЛАМНИҢ ҒАЗАТЛИРИ

ИСЛАМ ДИНИНИҢ ТИНЧЛИҚ ВӘ УРУШ МАВЗУСИДИКИ ПРИНЦИПИ

1032. Соал: ислам дининиң тинчлиқ вә уруш мавзусидики принципи немә?

Җавап: ислам дини һәммидин бурун пүтүн инсанларниң тинчлиқ вә һөзүр ичидә яшишини арзу қилиду, бу арзуни әмәлгә ашуруш йолида, барлиқ имканийәтләрни ишқа салиду; бу йолда учриған тоқунушларни әң авал тинчлиқ, сөһбәт яки сүлһи йоли билән һәл қилишни алдинқи орунда қойиду, бу чариләр карға кәлмигәндә, урушни әң ахирқи чарә сүпитидә таллайду, пәқәт тинчлиқ билән хатирҗәмлик тәһдиткә учриғанда яки мусулманларниң дини аяқ асти қилинғанда яки улар һуҗумға учриғанда вә яки мустәбит һакимийәтләр ислам дәвитини инсанлар арисида қанат яйдуруш ишиға тосқунлуқ қилип, мусулманларға қарши уруш ачқан чағда мусулманлар уруш сәпәрвәрлигигә өтиду. Мундақ уруш ислам динида «җиһат» дәп атилиду, мәлумки, җиһат әң катта ибадәттин санилиду.

628-миладийә жили пәйғәмбәр әләйһиссаламниң мусулманлар қошуни шунчилик күчлүк турсиму, қан төкүлүшниң алдини елиш мәхсити билән «Һудәйбийә шәртнамиси» дики наһәқ шәртләрни қобул қилғанлиғи, кейин Мәккини бир адәмниңму қенини төкмәстин тинчлиқ билән азат қилғанлиғи, иккинчи хәлипә Өмәр ибни Хәттабниң Пәләстиндики Бәйтул муқәддәс (Ирусалим) шәһирини бесивалған Европилиқ христиан аққунлириниң уруш ачмастин, эмбарго қилиш чарисини таллаш арқилиқ шәһәрни тинчлиқ билән азат қилғанлиғи, кейинчә Салаһиддин Әйюбийниңму бу шәһәрни шу йол билән қайта азат қилғанлиғи мусулманларниң әзәлдин урушхумар әмәслигини, ислам дининиң тинчлиқ билән иш көрүшни уруш қилиштин әлвәттә әвзәл көридиғанлиғини көрситиду.

1033. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң урушлириниң әң муһим алаһидиликлири қайсилар?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң урушлириниң әң муһим алаһидиликлириниң бири ислам динини вә мусулманларни йоқ қилмақчи болғанларға қарши мудапиәлиниш йөнилишидә елип берилғанлиқтур. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң барлиқ урушлириниң һәммиси Мәдинә шәһири әтрапида болғанлиғиму, ислам дининиң өз тәвәлириниң башқиларниң зиминиға таҗавуз қилишиға йол қоймайдиғанлиғи вә зөрүр болғанда өзлирини қоғдаш йүзисидинла урушушни қарар қилидиғанлиғини испатлап турмақта.

ИСЛАМ ТАРИХИДИКИ ЧОҢ КӨЛӘМЛИК ТУНҖА УРУШ БӘДИР УРУШИ

1034. Соал: ислам тарихидики чоң көләмлик тунҗа уруш қайси вә немә үчүн йүз бәргән?

Җавап: ислам тарихида чоң көләмлик вә һәл қилғучи тунҗа уруш Бәдри уруши болуп, Мәккилик мусулманлар Мәккидә аилилири, өй-маканлири вә барлиқ нәрсисини ташлап Мәдинигә һиҗрәт қилғандин кейин, Мәккилик мушриклар уларниң егидарчилиғидики пүтүн нәрсилирини талан-тараҗ қилиду, өйлирини жиқитип ташлайду, аилә әзалирини вә урук-туққанлирини қийин-қистақларға алиду. Мәдинидики мусулманлар, мушрикларниң бу җинайәтлиригә қарши уруш

ечишни пәйғәмбәр әләйһиссаламдин көп қетим тәләп қилған болсиму, Аллаһниң әмри кәлмигичә уларға уруш қилиш рухсити берилмәйду. Бир күни пәйғәмбәр әләйһиссаламға Қуръан кәримниң һәж сүрисиниң: «һуҗум қилинғучиларға, зулумға учриғанлиқлири үчүн, (қаршилиқ көрситишкә) рухсәт қилинди, Аллаһ уларға ярдәм беришкә әлвәттә кадир» («*Һәж» сүриси, 39-айәт*) дегән айити чүшүши билән мусулманларниң мушрикларға карши уруш қилишиға рухсәт берилиду, бу уруш Бәдри уруши дәп атилиду.

1035. Соал: Бәдри уруши қачан вә қәйәрдә болған?

Җавап: Бәдри уруши һиҗрийиниң 2-жили (милади 624-жили) рамизан ейиниң 17-күни җүмә сәһәр вақтида Мәдинә мунәввәрә шәһириниң ғәрбий җәнубиға җайлашқан Бәдир дегән җайда болған, Бәдир һазир Мәдинә мунәввәрә шәһиригә қарашлиқ бир наһийәдур.

1036. Соал: Бәдри урушиға қанчә киши қатнашқан вә ғәлибә қайси тәрәптә болған?

Җавап: Бәдри урушиға қатнашқан мусулман әскәрлириниң сани 314 киши болуп, улардин аран икки киши атлиқ, қалғанлири пиядә еди, амма Мәккилик мушрик әскәрлирини сани 1300 киши болуп, улардин атлиқларниң сани 100 дин көпрәк еди; бу урушта мусулманлардин он төрт киши шеһит болған, мушриклардин 70 киши өлтүрүлгән 70 киши әсир елинған, ғәлибә мусулманлар тәрипидә болған.

1037. Соал: Бәдир урушиниң чоң ғәлибиси немә?

Җавап: Бәдир урушиниң әң чоң вә муһим ғәлибиси мушрикларниң мусулманларниң қудрәтлик бир күч екәнлигини етирап қилиши болди.

1038. Соал: мусулманлар әсирләргә қандақ муамилә қилған?

Җавап: мусулманлар Бәдир урушида әсиргә чүшкән мушрик күчлиригә әң есил инсаний муамилидә болди, әсирләрдин оқуш вә йезишни билидиғанлириниң һәр бирини мусулманлардин он балиниң саватини чиқирип қоюши бәдилигә қоюп бериш, оқуш вә йезишни билмәйдиғанлардин мәлум миқдарда фидийә (маддий төләм) елип қоюп бериш сәяситини қолланди.

ОҺУД УРУШИ

1039. Соал: Оһуд уруши қачан вә нәдә немә үчүн болған?

Җавап: Оһуд уруши һиҗрийиниң 3-жили шәввал ейиниң 7-күни (милади 625-жили 23-март) Мәдинә мунәввәрә шәһиридики Оһуд теғида болған. Оһуд уруши Мәккилик мушрикларниң Бәдри урушида йеңилгәнлигиниң өчини елиш үчүн Мәдинә шәһиригә бесип келиши сәвәплик болған.

1040. Соал: Оһуд урушиға қанчә киши қатнашқан вә ғәлибә қайси тәрәптә болған?

Җавап: Оһуд урушиға мусулман әскәрлиридин 700 киши, мушрик күчлиридин 3000 киши қатнашқан еди. Оһуд уруши икки йөнилиштә болған болуп, биринчи йөнилиштә мусулманлар ғәлибә қилған болсиму, иккинчи йөнилиштә пәйғәмбәр әләйһиссалам таққа орунлаштуруп мудапиәни қәтъий бошатмаслиқни буйруған ислам қошунлириниң буйруқни иҗра қилмиғанлиғи сәвәплик еғир мәғлубийәткә учриған болсиму, ахирида мушрикларни чекиндүргән. Бу урушта пәйғәмбәр әләйһиссаламниң тағиси һәзрити Һәмзә билән биллә 70 мусулман әскири шеһит болған, мушриклардин 22 киши өлтүрүлгән.

ХӘНДӘК УРУШИ

1041. Соал: хәндәк уруши қачан вә қәйәрдә болған?

Җавап: хәндәк уруши һиҗрийиниң 5-жили шәввал ейида (милади 627-жили) Мәдинә йенидики Сәл теғиниң етәклиридә болған.

1042. Соал: хәндәк уруши немә үчүн болған?

Җавап: Мәккә вә Һиҗаз районидики барлиқ мушрик күчлири Мәдинидики йәһудийлар билән мәхпий тил бириктүрүп, 10000 миң кишилик қошун билән мусулманларни пүтүнләй йоқ қилип

ислам диниға хатимә бериш үчүн Мәдинигә қарап йолға чиққанлиғи сәвәплик болған. Бу уруш бирләшкән зор күчләрниң әскәр тартип кәлгән һуҗуми болғанлиғи сәвәплик тарихий мәнбәләрдә «ғәзвәтул Әһзап – бирләшмә күчләрниң һуҗуми» дәп атилиду.

1043. Соал: бу уруш немә үчүн «хәндәк уруши» дәп аталған?

Жавап: бу урушта Иран нәсиллик Сәлман Фарсий исимлик бир саһабә Мәдинигә бесип кәлмәкчи болған дүшмән күчлириниң алдини тосуш үчүн Мәдинә шәһириниң әтрапиға хәндәк колаш пикрини оттуриға қойған. Сәлманниң бу пикри қобул қилинип мусулманлар тәрипидин Мәдинә шәһириниң әтрапиға чоңқур хәндәк қезилған; хәндәкниң бирләшкән дүшмән күчлириниң Мәдинә шәһиригә бесип киришини тосуп қалғанлиғи вә уларниң мусулманларни йоқ қилиш планиниң битчит болушиға сәвәп болғанлиғи сәвәплик бу уруш «хәндәк уруши» дәп аталған.

1044. Соал: хәндәк уруши қанчилик давам қилған вә ғәлибә қайси тәрәптә болған?

Жавап: хәндәк уруши 27 күн давам қилған. Ахирида Аллаһ тааланиң ярдими билән чиққан чоң бир боран дүшмән тәрәпниң мәнивийитини чүшириватқан болуп, узун өтмәйла бирләшмә күч чекингән вә мусулманлар уларниң сүйиқәстидин аман қалған.

ҺУДӘЙБИЙӘ КЕЛИШИМИ

1045. Соал: һудәйбийә келишими қачан вә немә үчүн болған?

Жавап: һудәйбийә келишими һиҗрийиниң 6-жили 11-айда (милади 628-жили) болған. Пәйғәмбәр әләйһиссалам вә мусулманлар ана жути болған Мәккигә берип Кәбини зиярәт қилиш үчүн йолға чиқип, Мәккигә йеқин «һудәйбийә» дегән җайға кәлгәндә, Мәккилик мушриклар уларниң алдини тосуши сәвәплик икки тәрәп оттурисида болған келишимдур.

ҺУДӘЙБИЙӘ КЕЛИШИМИНИҢ МӘЗМУНИ

1046. Соал: Һудәйбийә келишиминиң мәзмуни немиләр еди?

Жавап: һудәйбийә келишиминиң мәзмуни мундақ еди:

1) пәйғәмбәр әләйһиссалам билән мусулманлар Мәдинигә қайтип кетип, келидиған жили қуралсиз һалда, Мәккигә кириши вә үч күн муддәт ичидә зияритини түгитип қайтип кетиши;

2) мусулманлар билән мушриклардин ибарәт икки тәрәп оттурисида 10 жил муддәтлик уруш тохтитилиши;

3) әрәп қәбилилиридин Муһәммәд әләйһиссалам башчилиғидики мусулманлар билән иттипақдаш болушни халиғанларниң мусулманлар тәрәпкә, қурәйшләр башчилиғидики мушриклар билән иттипақдаш болушни халиғаларниң мушриклар тәрәпкә қошулуш әркинлиги болуши. Бу икки пирқиниң қайсибири билән иттипақдаш болған қандақла бир қәбилиниң шу пирқидин санилиши вә у қәбилигә қаритилған қандақла бир дүшмәнлик яки зиянкәшликниң у қәбилә иттипақдаш болған пириқигә қаритилиған дүшмәнлик болуп һесаплинидиғанлиғи;

4) Мәккиликләрдин Мәдинигә көчип барғанларни мусулманларниң Мәккиликләргә қайтуруп бериши, Мәдинидин Мәккигә көчип кәлгәнләрни мусулманларға қайтуруп бәрмәслик.

1047. Соал: мусулманлар немә үчүн бу адаләтсиз шәртләрни қобул қилған?

Жавап: мусулманлар әрәп йерим аралиниң көп қисмини ихтиярий һалда бойсундуруп болған вә пәвқулъаддә қудрәт тапқан вә Мәккиликләрни йеңишида һечқандақ шәк қалмиған туруп, бу келишим шәртлириниң мусулманлар үчүн шунчилик наһәқ вә адаләтсиз болғиниға қаримай пәйғәмбәр әләйһиссалам қан төкүлүшниң алдини елиш вә тинчлиқни әмәлгә ашуруш үчүн Мәккиликләрниң бу һәқсиз шәртлирини қобул қилған вә нөвәттики сәпиридә Мәккигә кирәлмәстин Мәдинигә қайтип кәткән.

ҺУДӘЙБИЙӘ КЕЛИШИМИНИҢ БУЗУЛУШИ

1048. Соал: һудәйбийә келишими кимләр тәрипидин бузулған?

Җавап: һудәйбийә келишими Мәккилик мушриклар тәрипидин бузулған, қурәйшләрниң иттипақдиши болған Бәкир қәбилисиниң адәмлири мусулманларниң иттипақдиши болған Хузаә қәбилисигә туюқсиз һуҗум қилип, уларниң адәмлирини өлтүрүп ташлиғанлиғи сәвәплик мусулманлар билән қурәйшләр оттурисидики тинчлиқ келишими мушриклар тәрипидин бузулған.

1049. Соал: хәйбәр уруши қачан вә немә үчүн болған?

Җавап: хәйбәр уруши һиҗрийиниң 7-жили (милади 628-жили) болған, урушниң сәвәви шуки, Хәйбәр райони йәһудийларниң әң күчлүк қәлъәси болуп, йәһудийлар Мәккилик мушриклар билән мәхпий тил бириктүрүп, пәйғәмбәр әләйһиссалам билән мусулманларни йоқ қилишни планлиғанлиқ сәвәптин, мусулманлар уларни уҗуқтуруш қарарини чиқирип хәйбәр урушини башлиған, ғәлибә мусулманларниң пайдисиға болуп, хәйбәр райони йәһудийларниң қолидин азат қилинған.

ПӘЙҒӘМБӘР ӘЛӘЙҺИССАЛАМНИҢ КӘБИНИ ЗИЯРӘТ ҚИЛИШИ

1050. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссалам һиҗрәттин кейин Кәбини тунҗа қетим қачан зиярәт қилған?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам билән мусулманлар һиҗрәт сәвәви билән Мәккидин узақ бир айрилиштин кейин һиҗрийиниң 8-жили (милади 630-жили) тунҗа қетим Кәбини зиярәт қилиш пурситигә еришкән.

МУЪТӘ УРУШИ

1051. Соал: муътә уруши қачан вә нәдә болған?

Җавап: муътә уруши һиҗрийиниң 8-жили авғуст ейида, Византия империтурлиғиға қарашлиқ Бурса әмәлдариниң пәйғәмбәр әләйһиссалам уни исламға дәвәт қилиш үчүн әвәткән әлчисини өлтүрүп ташлиғанлиғи сәвәплик болған уруштур. Чүнки әлчиләрни өлтүрүш еғир җинайәт болуп, у әлчи мәнсүп болған тәрәпкә уруш елан қилғанлиғиниң бир ишарити еди.

1052. Соал: муътә урушиға иштирак қилған әскәр сани қанчә вә ғәлибә кимләргә мәнсүп болған?

Җавап: муътә урушиға қатнашқа мусулман әскәрлириниң сани 3000, дүшмән әскәрлириниң сани Римлиқлардин 100 миң, христиан әрәплләрдин 100 миң җәмий 200 миң кишилик мунтәзим қошун еди. Мусулманлар Аллаһниң ярдими билән өзлиридин 66 һәссә көп болған дүшмән әскириниң арисиға етилип кирип, уларға тақабил туралиған вә тактикилиқ һалда чекинип саламәт қайтқан.

МӘККИНИҢ АЗАТ ҚИЛИНИШИ

1053. Соал: Мәккә қачан вә немә үчүн азат қилинған?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам билән мусулманлар Мәккини һиҗрийиниң 8-жили рамизан ейиниң 20-күни (милади 630-жили) азат қилип, Мәдинидики ислам дөлитиниң тәвәлигигә өткүзгән. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң Мәккигә әскәр тартип келишиниң сәвәви Мәккилик мушрикларниң һудәйбийә келишимини бузғанлиғидин еди.

1054. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң Мәккә азат болған күни қилған тунҗа иши қайси еди?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң Мәккә азат болған күни тунҗа қилған иши Кәбиниң

ичидики бутларни чеқип ташлап, Кәбини пакизлиши болди. Кәбигә Мәккидики һәр бир қәбилә өзлириниң чоқунидиған бутлирини тизивалған болуп, җәмий 360 бут бар еди.

1055. Соал: Мәккә азат болған күни пәйғәмбәр әләйһиссаламниң иккинчи қилған иши қайси?

Җавап: Мәккә азат болған күни пәйғәмбәр әләйһиссаламниң иккинчи қилған иши хутбә оқуш вә Мәккилик уруш қилғучи күчләрни кәчүрүш болған еди, қурәйш қәбилиси башчилиғидики Мәккилик әрәпләр Мәккә азат болған күни бир тәрәптин Муһәммәд әләйһиссаламниң уларни қандақ еғир җазаларға тартидиғанлиғи вә илгири униңға қилған вәһшиликлириниң интиқамини қандақ ечинишлиқ алидиғанлиғини күтүп, бир тәрәптин Муһәммәд әләйһиссаламдин ибарәт меһри-шәпқити, көңлиниң юмшақлиғи, кәчүрүмчанлиғи қатарлиқ әң алий хислити вә гөзәл әхлақи билән һәммигә бирдәк тонулған улуқ бир адимизатниң шәпқитигә тәлмүрүп, қаттиқ қорқунучниң йенида үмүтлирини үзмигән һалда турушатти. Шу вақитта пәйғәмбәр әләйһиссалам уларға хитап қилип: «әй қурәйш җамаәси! мени силәрни қандақ қилиду дәп ойлайсиләр?» дәйду, улар һәммиси бир еғиздин чиққандәкла: «яхшилиқни күтимиз, қериндишимиз вә қериндишимизниң оғли болған зат кәрәмликтур» дейишиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дәйду: «мәнму худди Йүсүп әләйһиссалам қериндашлириға ейтқан: «бүгүн силәр әйипләшкә учримайсиләр, Аллаһ силәрни кәчүрсун» дегән сөзни ейтимән, тарқилиңлар, азатсиләр» дәйду (ибни Ешаниң «Сирә» намлиқ әсәридин).

1056. Соал: Мәккә азат болған күни пәйғәмбәр әләйһиссаламниң үчинчи қилған иши қайси?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң Мәккә азат болған үчинчи күни қилған иши Кәбиниң ачқучини егисигә тапшуруп бериш болған еди. Кәбиниң ачқучи тарихтин бери Осман ибни Тәлһә дегән кишиниң аилисиниң қолида болуп, пәйғәмбәр әләйһиссалам Мәккә азат болған күни Кәбиниң ичигә кириш үчүн ачқучни униңдин сорап елип, Кәбини бутлардин тазилап болғандин кейин йәнә Осман ибни Тәлһәниң қолиға тутқузған вә «бу ачқучни мәңгүлүк алғинки, сениңдин буни һечким тартип алмайду, сәндин тартип алмақчи болған адәм залимдур» дегән. Кәбиниң ачқучи шу 14 әсирлик узун тарихтин бери һазирму Осман ибни Тәлһә аилисиниң қолида болуп кәлмәктә. Сәуди әрәпстаниниң һөкүмәт хадимлири Кәбиниң ишигини ечишқа тоғра кәлгәндә ачқучни шу аилидин сорап алиду вә шу аилигә қайтуруп бериду.

ТӘБУК УРУШИ

1057. Соал: тәбук уруши қачан вә немә үчүн болған?

Җавап: тәбук уруши һиҗрийиниң 9-жили рәҗәп ейида (милади 630-жили) Византия импературлиғи Мәдинә ислам дөлитигә һуҗум қилип ислам динини йоқ қилишқа урунуши сәвәплик уларға қарши елип берилған урраштур. Тәбук урушиға 30 миң ислам әскири иштирак қилған болсиму, Византия қошунлири уруш мәйданиға кәлмигәнлик сәвәплик ғәлибә мусулманларниң болған вә Тәбук райони мусулманларниң башқурушиға тинчлиқ билән өткән.

ҺУНӘЙН УРУШИ

1058. Соал: һунәйн уруши қачан вә немә үчүн болған?

Җавап: һунәйн уруши һиҗрийиниң 8-жили шәввал ейида (милади 630-жили) болған, бу вақит пәйғәмбәр әләйһиссаламниң Мәккигә киргинигә дәл 19 күн боған вақит еди. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң башчилиғида мусулманлар Мәккини тинчлиқ билән азат қилған болсиму, техи мусулман болмиған бәзи әрәп қәбилилири ислам динини йоқ қилиштин ибарәт хам хиялидин ваз кәчмигән еди. Шу вақитта әрәпләрниң Һәвазин қәбилисиниң Сәқиф, Жушәм ибни Бәкри аймақлири көп сандики әскәр топлап мусулманларға қарши рәсмий түрдә уруш елан қилған еди, шу сәвәплик һунәйн уруши йүз бәргән.

1059. Соал: һунәйн урушиға қатнашқан мусулман әскәрлириниң сани қанчә еди?

Жавап: һунәйн урушиға қатнашқан мусулман әскәрлириниң сани 12 миң киши болуп, булардин 10 миңи Мәккини азат қилиш үчүн Мәдинидин кәлгән ислам қошуни, 2 миңи Мәккидә йеңидин мусулман болғанлардин еди.

1060. Соал: һунәйн урушиниң ғәлибиси қайси тәрәптә болған?

Жавап: һунәйн урушиниң ғәлибиси мусулманлар тәрәптә болған.

ВИДА ҺӘҖҖИ ВӘ ВИДА ХУТПИСИ

ВИДА ҺӘҖҖИ

1061. Соал: һәҗҗәтулвәда дегән немә?

Жавап: һәҗҗәтулвәда – видалишиш (хошлишиш) һәҗҗи дегәнлик болуп, пәйғәмбәр әләйһиссалам вапат болуштин илгири ада қилған вә мусулманлар билән хошлашқан тунҗа вә әң ахирқи һәждур; видалишиш һәҗҗи һиҗрийиниң 10-жили (милади 632-жили) болған.

ВИДАЛИШИШ ХУТБИСИ ВӘ УНИҢ МӘЗМУНИ

1062. Соал: вида хутбиси дегән қайси хутбә?

Жавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам видалишиш һәҗҗини қилған күни Әрафатта 120 миң кишигә муһим нутуқ сөзлигән болуп бу «видалишиш хутбиси» дәп аталған.

1063. Соал: видалишиш хутбисиниң мәзмуни қайсилар?

Жавап: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң видалишиш хутбисиниң мәзмун мундақ еди:

1) инсанларниң җанлири, маллири, номуслири, яшаш һоқуқи, әркинлиги муқәддәстур, буларни аяқ асти қилиш қәтъий чәклиниду;

2) җаһилийәтниң барлиқ хурапатлири вә қан даваси пүтүнләй әмәлдин қалдурулди;

3) өсүм йейиш вә өсүм билән муамилә қилиш қәтъий чәклиниду;

4) аялларниң еһтияҗлирини қамдаш әрләрниң үстигә пәриздур. Аллаһниң нәзәридә аяллар билән әрләр охшаштур. Аяллар әрләргә, әрләр аялларға қарита өтәшкә тегишлик вәзипилирини толуқ орунлиши лазим;

5) Аллаһниң китави болған Қуръан билән пәйғәмбәрниң йолиға әгәшкән киши қәтъий езип кәтмәйду;

6) мусулманлар өз ара қериндашлардур, уларниң арисида һәр түрлүк синип пәрқи вә айримичилиқлар әмәлдин қалдурулди;

7) һәр ким қол астидики хизмәтчилиригә яхши муамилә қилиши вә адаләтлик иш көрүши лазим;

8) башқиларниң һәқлиригә қол узитиш, аманәткә хиянәт қилиш қәтъий чәклиниду;

9) аялларға яхши муамилә қилиш, уларни хорлимаслқ вә асраш һәр бир шәхсниң мәҗбурийитидур.

ВИДАЛИШИШ ХУТБИСИДИН КЕЙИНЛА ЧҮШКӘН АЙӘТ

1064. Соал: видалишиш хутбисидин кейин чүшкән айәт қайси?

Жавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам видалишиш хутбисини оқуп болғандин кейин, Қуръан кәримдин Аллаһниң: «бүгүн силәрниң диниңларни пүтүн қилдим, силәргә немитимни тамамлидим, ислам динини силәрниң диниңлар болушқа таллидим» дегән айити чүшкән («*Маидә» сүриси, 3-айәт*).

ПӘЙҒӘМБӘР ӘЛӘЙҺИССАЛАМНИҢ ВАПАТИ

1065. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң кесили қачан башланған вә қандақ кесәл еди?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң кесили 632-жили сәпәр ейиниң 29-күни башланған болуп, пәйғәмбәр әләйһиссаламға тәккән кесәл қизитма кесили еди.

1066. Соал: Муһәммәд әләйһиссалам қачан вә нәдә вапат болди?

Җавап: пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам өзиниң пәйғәмбәрлик вәзиписини толуқ ада қилғандин кейин, миладиниң 632-жили, һиҗрийиниң 11-жили рәбиул әввәл ейиниң 12си дүшәнбә күни 63 йешида һазирқи Сәуди әрәпстанининң Мәдинә мунәввәрә шәһиридә аләмдин өткән.

1067. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң җиназа намизи қандақ оқулған?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң җиназа намизи өзиниң һаят вақтидики вәсийитигә асасән, ялғуздин оқулған йәни мусулманлар пәйғәмбәр әләйһиссаламниң йениға бир-бирләп кирип, һәр бири ялғуздин җиназа нами оқуп чиқип кәткән.

1068. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссалам нәдә дәпнә қилинған?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам өзиниң һаят вақтидики вәсийитигә асасән, мәсҗиди нәбәвиниң сол тәрипигә җайлашқан аяли Айшә рәзийәллаһу әнһаниң һоҗрисиға дәпнә қилинған. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң қәбриси һазирму шу орунда сақлинип кәлмәктә.

ХӘЛИПИЛӘР ДӘВРИНИҢ БАШЛИНИШИ

1069. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң вапатидин кейин, мусулманларға ким баш болди?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң вапатидин кейин, мусулманлар һәзрити Әбубәкри рәзийәллаһу әнһуни өзилири үчүн башлиқ қилип сайлиди вә уни хәлипә (орунбасар) дәп атиди.

1070. Соал: хуләфаурраашидун дәп аталған хәлипиләр кимләр?

Җавап: хуләфаурраашидун – тоғра йолда һәққаний жүргүчи хәлипиләр дегән мәнада болуп улар:

1) һәзрити Әбубәкри сиддиқ;
2) һәзрити Өмәр ибни Хәттаб;
3) һәзрити Осман ибни Аффан;
4) һәзрити Әли ибни Әбуталиб.

Аллаһ улардин рази болсун!

БӘШИНЧИ БӨЛҮМ

МУАМИЛӘ

МУАМИЛӘ ҺӘҚҚИДӘ ҚИСҚИЧӘ ЧҮШӘНЧӘ

Бирәвниң қандақ адәм екәнлиги, әхлақиниң қанчилик дәриҗидә екәнлиги, униң башқилар билән болған муамилиси арқилиқ ипадилиниду. Кишиләргә уларниң ташқи қияпитигә, чирай шәклигә яки ибадәтлириниң көплигигә қарап әмәс, пәқәт муамилсигә қарап баһа бәргили болиду; ислам дини мусулманларни ислам әхлақини өлчәм қилған һалда пүтүн инсанийәткә яхши муамилә қилишқа, һәттә һайванларғиму рәһим-шәпқәтлик болушқа, шундақла барлиқ муамилиләрдә тоғра, адаләтлик, һәққаний болушқа чақириду, чүнки һәр қандақ бир җәмийәт кишилириниң өз ара инақлиғи, хатирҗәм һалда бәхитлик һаят кәчүрүши шу җәмийәттә яхши муамилиниң умумлишишиға бағлиқтур; вәзиписини қетирқинип ихлас билән орунлаш, башқиларниң ғемини йейиш вә өз ара бир-биригә көйүнүш қатарлиқ яхши адәтләрниң һәммиси яхши муамилиниң мәһсулидур.

Ислам өлүмалириниң қедимдин бери тәкрарлап кәлгән «дин – муамилидур» дегән сөзигә диққитимизни ағдурғинимизда, ислам динида яхши муамилиниң қанчилик әһмийәтлик екәнлигини билимиз. Униңға асасән дейәләймизки, диянәт яки диндарлиқ ислам ибадәтлирини орунлап қоюш биләлнла әмәс, җүрүш-туруш, әхлақ вә башқиларға болған муамилиләрдә ипадилиниу; заманимизда, ташқи қияпитидә диянәтлик көрүнидиған, амма ички дунияси бузуқ кишиләрму көп. Мәсилән: исламниң ташқи ибадәтлирини толуқ орунлайдиған, бәш вақ намизини тәрк қилмайдиған, кишиләрниң көзидә әң диндар көрүнидиған, амма башқилар билән болған муамилисидә көрүнгининиң әксичә болуп, җорисиға вә балилириға қопал муамилә қилидиған, әтрапидикиләргә чоңлуқ қилидиған, униң билән муамилә қилғанларни җақ тойғузидған, кишиләрни алдайдиған, ялған сөзләйдиған, бағри қаттиқ, стили бузуқ адәмләр бар, мундақлар өзлирини диндар вә әхлақлиқ санисиму ислам дини уларни ундақ санимайду.

Башқиларға яман муамилә қилидиған адәм башқиларниң һөрмитигә вә сөйгүсигә һәргизму еришәлмәйду, башқиларниң сөйгүсигә еришәлмигән адәм әң бәхитсиз адәмдур; Қуръан кәрим пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламни махтап: «Аллаһниң рәһмити билән сән уларға мулайим болдуң, әгәр қопал, бағри қаттиқ болған болсаң, улар чөрәңдин таркап кетәтти» дегән (*«Ал имран» сүриси, 159-айәт*). Яман муамилиниң түрлири көп болуп, башқиларниң ғурурини зедиләйдиған, көңлини рәнҗитидиған сөзләрни қилиш, аччиғини басалмай чечилиш, қарши тәрәпниң һиссийятини етиварға алмаслиқ, аилисидикиләргә қопаллиқ қилиш, хизмәтдашлирини, хошнилирини вә арилашқан кишилирини рәнҗитиш, елим-сетим ишлирида сахтипәзлик қилиш вә ялған сөзләш қатарлиқ ишларниң һәммиси яман муамилә түригә кириду. Бағри юмшақ, тоғра муамилилик адәмни кишиләр сөйиду, униң билән арилашқуси вә муамилә қилғуси келиду. Аллаһ таала пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламни тәрипләп мундақ дегән: «әй инсанлар! шубһисизки, силәргә өз араңлардин пәйғәмбәр кәлди, силәрниң күлпәт чекишиңлар униңға еғир туюлиду; у силәрниң (һидайәт тепишиңларға) һеристур, мөмүнләргә амрақтур, наһайити көйүмчандур» (*«Тәвбә» сүриси, 128-айәт*).

Заманимизда пән-техника илимлириниң учқандәк тәрәққий қилиши билән дуния кичик бир мәһәллигә айлинип қалғандәк туюлмақта. Бу әһвал инсанларниң өзлири яшаватқан җәмийәтниң әзалири билән яхши өтүш билән биллә, башқа җәмийәт инсанлири биләнму инақ, яхши өтүшкә болған зор еһтияҗини һис қилдурмақта. Мусулманларниң үстидә ислам дининиң көрсәтмиси бойичә һаят сүрүштин башқа йәнә бир пәриз бардур, у болсиму ислам динини башқиларға то-

нуштуруш, тәшвиқ қилиш вә уларни бу улуқ динға дәвәт қилиштур. Бу пәриз ислам истималида «әмру мәруп – вәз-нәсиһәт» дәп атилиду. Аллаһ таала бу призни бизгә чүшәндүрүп: «әй Муһәммәд үммүти! силәр инсанлар мәнпәәти үчүн оттуриға чиқирилған, яхшилиққа буйруп яманлиқтин тосидиған, Аллаһқа иман ейтидиған әң яхши үммәтсиләр» дегән («*Ал имран» сүриси, 110-айәт*).

Әнди бу пәризни мусулманлар немә билән орунлайду? тәбиийки, еғизи арқилиқ дәвәт қилиштин авал әмәлийити вә муамилиси билән орунлайду. Һазирқи көп санлиқ мусулманларниң кишиләрни исламға дәвәт қилиш йолида мәғлубийәтләргә учришиниң әң асаслиқ сәвәви, уларниң ейтқанлири билән әмәлийәттә қилғанлириниң бирдәк болмиғанлиғи, сөзи башқа әмәлийити башқа болғанлиғи еди. Шәксизки, кишиләрни иман-исламға, яхши ишларға йетәкләшниң әң үнүмлүк йоли исламни әмәлий һаятимизда яшнитип көрситиштин ибарәттур. Исламни һаятимизда яшнитишниң йоли муамилидин башлиниду; улуқ йолбашчимиз вә үлгимиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам ислам дининиң гөзәлликлирини, әвзәллигини өз турмушида яшнитип вайиға йәткүзгән еди, шуңа униң дәвити чарәк әсиргә йәтмигән аз бир вақит ичидә пүтүн әрәп йерим аралида орун алған.

ДИН – МУАМИЛИДУР

Ислам динида буйрулған ибадәтләрниң һәр бири бирәрдин муамилидур, мәсилән: ислам ибадәтлириниң әң каттиси болған намаз инсан билән Аллаһ оттурисидики муамилә болғининиң сиртида, инсанниң башқилар билән болидиған мунасивитини яхшилиқ тәрәпкә йүксәлдүридиған бир муамилә нуқтисидур. Аллаһ тааланиң «намаз һәқиқәтән қәбиһ гуналардин вә яман ишлардин тосиду» дегән сөзидики «яман ишлар» яман муамилә вә начар әхлақларни ипадиләйду; («*Әнкәбут» сүриси, 45-айәт*). мундин башқа инсанниң һаятлиқтики қийинчилиқларни йеңишта ярдәм сорайдиған әхлақий йөләнчүгидур. Аллаһ тааланиң: «әй мөмүнләр! сәвир вә намаз арқилиқ ярдәм тиләңлар» («*Бәқәрә» сүриси, 153-айәт*) дегән сөзи буни ипадиләйду. Иккинчи чоң ибадәтләрдин болған закат байлардин елип кәмбәғәлләргә берилидиған ихтисадий ибадәт болупла қалмастин, инсаний бехиллиқ, пихсиқлиқ кирлиридин паклап, униң әхлақий дуниясини бейитидиған, Аллаһ вә инсанлар билән болған алақисини яхшилайдиған бир муамилә характерлик ибадәттур. Шуңа Аллаһ таала пәйғәмбәр әләйһиссаламни: «уларни (бехиллиқ кирлиридин вә гуналардин) паклишиң вә (яхшилиқлирини) көпәйтишиң үчүн уларниң маллириниң бир қисмини закат һесавида алғин» («*Тәвбә» сүриси, 103-айәт*) дәп буйруған.

Үчинчи чоң ибадәт болған роза, нәпсини истәклиридин тосулушқа көндүрүш тәрбийиләш вә тәқвалиққа адәтләндүрүш характеридики әхлақий ибадәт болуп, у инсанниң Аллаһ вә башқилар оттурисидики муамилисидур. Чүнки нәпсини жиғип өзини тутушниң өзи кишидә башқиларға яхши муамилә қилиш роһини ойғитиду. Аллаһ таала: «әй мөмүнләр! гуналардин сақлинип тәқвалиқ даирисигә киришиңлар үчүн силәрдин илгирикиләргә пәриз қилинғиниға охшаш силәргә (рамизан розиси) пәриз қилинди» («*Бәқәрә» сүриси, 183-айәт*) дегән сөзидә роза тутуш арқилиқ «тәқвалиқ» һасил болидиғанлиғини баян қилған. Тәқвалиқ – Аллаһ тааланиң ғәзивигә учрап келиштин еһтият қилғанлиқтин яман әхлақ, яман муамилә вә яман ишлардин жирақ туруш арқилиқ Аллаһниң һимайисигә кириш дегән мәнани ипадиләйду, демәк, һәқиқий мәнадики тәқвалиқ яхши муамилилик болушни капаләтдүридур.

Төртинчи чоң ибадәт болған һәҗ инсанлар билән қандақ өтүш, қандақ муамилидә болушни үгитидиған тәрбийә характерилик ибадәттур. Адәттә һәҗ паалийити Нурғун инсанларниң иштирак қилиши билән бирлишип орунлиниду, бу паалийәтләр җәриянида аччиқлиниш, қопаллиқ қилиш, гуна ишләш вә айримичилиқ қилиш чәклиниду. Шуңа һаҗилар бай-гадай, пухра, рәң, тил вә ирқ пәриқлирини пүтүнләй йоқ қилған һалда, һәммиси бир хил ақ еһрамға йөгилиду. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң «кимки җедәл-мажра қилмастин, гуна ишлимәстин һәҗ қилидикән, у анисидин әндила туғулған бовақтәк пак болиду» [имам Бухарий ривайити], дегән мубарәк һәдисиму һәҗ ибадитиниң тәрбийилиниш паалийити екәнлигини ипадиләйду. Һаҗиниң шу паклиғини сақлиялиши униң һәҗ паалийитидә алған тәрбийисини давам қилдуришиға бағлиқ.

Әпсус билән шуни ейтимизки, жуқуриқи вә башқиму ибадәтләр әшу асаслиқ ғайисини вә нишан қилинған мәхсәтлирини йоқитип қойғандин кейин, бу ибадәтләр худди җансиз бәдәнләргә охшаш болуп қалғанлиқтин көплигән кишиләрни яман ишлардин тосалмиған, тәқвалиқни бәрпа қилалмиған, муамилидә дурус болуш әхлақини тиклийәлмигән, қисқиси бу ибадәтләрни орунлаштики муддиа әмәлгә ашмиған. Шуни билиш керәкки, ибадәтләр ғайә әмәс, бәлки инсанларни тәқвалиқ, гөзәл әхлақ, яхши муамилә, есил пәзиләтләргә ериштүрүш йолидики васитилардур. Мундин башқа иҗтимаий, ихтисадий, сәясий вә һәятлиқта инсанлар дуч келидиған пүтүн ишларниң ислам динида бәлгүләнгән мәхсус муамилә қаидиси бардур, буларниң һәммисидә муамлиниң дурус, тоғра вә адаләтлик болуши тәләп қилиниду.

МУАМИЛИГӘ МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

1071. Соал: мусулман адәм кимләргә қарита яхши муамилә қилишқа буйрулған?

Җавап: мусулман адәм һәммигә исламий әхлақ даирисидә яхши муамилә қилишқа буйрулған болуп, тәпсилийрәк ейтқанда тәвәндикиләр:

1) өзигә яхши муамилидә болуш;
2) аилисидикиләргә яхши муамилидә болуш;
3) ата-анисиға яхши муамилидә болуш;
4) туққаунларға яхши муамилидә болуш;
5) хошниларға яхши муамилидә болуш;
6) хизмәтдашларға яхши муамилидә болуш;
7) достларға яхши муамилидә болуш;
8) җәмийәттики кишиләргә яхши муамилидә болуш;
9) умумий мусулманларға яхши муамилидә болуш;
10) мусулман әмәс хәлиқләргиму яхши муамилидә болуш;
11) пүтүн инсанийәткә яхши муамилидә болуш;
12) һайванларға яхши муамилидә болуш.

МУАМИЛӘ ПРИНЦИПИ

1072. Соал: инсан өзигә қарита қандақ яхши муамилидә болуши керәк?

Җавап: инсан әң авал өз-өзигә тоғра болуши, өзини алдимаслиғи, өзиниң виждани қобул қилмайдиған ишларни қилмаслиғи, өзиниң роһиға, диниға, әхлақиға вә тән сақлиғиға зиянлиқ болған ишлардин жирақ болуши лазим. Бу дегәнлик өзигә һәр ишта тоғра вә қаидә-йосунлуқ болуш тәливини қоюп, униңға хилаплиқ қилмаслиғи, өзи үчүн халимиған зиян-зәхмәтләрни башқиларға кәлтүрүштин сақлиниши, тамака чекиш, һарақ ичиш, зина қилиш, қимар ойнашқа охшаш өзигә беваситә зиянлиқ болған ишларни қилмаслиғи, Аллаһ тааланиң вә хәлиқниң алдида өзиниң әйипкар болуп қелишиға сәвәп болидиған нашаян ишлардин сақлиниши, һәр вақит өз-өзидин һесап елип туруш арқилиқ өзини әқил, виждан вә шәриәтниң мизаниға селип турушн дегәнликтур. «қиямәт күни силәрдин һесап елиништин авал силәр өз-өзәңлардин һесап елип туруңлар» (Өмәр ибни Хәттабниң сөзи) дегән көрсәтмиму бу мәнани ипадиләйду, әксичә қилиш өзини алдиғанлиқ вә өзигә қарита яхши муамилидә болмиғанлиқтур.

АИЛӘ ҺАЯТИДИКИ ИСЛАМ ПРИНЦИПЛИРИ

1073. Соал: инсан аилисидикиләргә қандақ муамилидә болуши керәк?

Җавап: бир адәмниң аилисидикиләргә қарита муамилиси у адәмниң қандақ адәм екәнлигини ениқ көрситип беридиған әйнәктур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: «силәрниң әң яхшилириңлар өз

аилисидикиләргә әң яхши муамилә қилидиғиниңлардур» дейиш арқилиқ кишиләрниң ташқи қияпитигә яки башқиларға қилған муамилисигә қарап баһа бәргили болмайдиғанлиғини, бәлки униң өз аилисидикиләргә қилған муамилисигә қарап уни яхши яки яман дәп баһалиғили болидиғанлиғини көрсәткән. Чүнки, инсан сирттикиләргә өзини яхши көрситиш нийити биләнму яхши муамилә қилип қойиду, амма униң аилисидикилиригә қилидиған муамилиси әң тәбиий муамилә болуп, шу адәмгә қоюлған баһадур. Бирәвниң аилә әзалири униң җориси, ата-аниси вә пәрзәнтлирини өз ичигә алиду.

1074. Соал: инсан өзиниң җорисиға қарита қандақ муамилидә болуши керәк?

Җавап: ислам қанунида әр билән аялниң бир-биригә өтәшкә тегишлик борчи вә һәр бириниң үстидики қарши тәрәпниң һәқ-қоқуқлири еник бәлгүләнгән. Һәр қандақ бир җәмийәт уни идарә қилип туридиған, җәмийәт әзалириниң ишлирини тоғра йолға салидиған бирәр мәсъулға еһтияҗлиқ болғинидәк, аилиму җәмийәтниң бир тәркиви қисми болғанлиғи үчүн, аилигә мәсъуллуқ қилидиған бирәр мәсъулниң шу аилидә болушиға интайин еһтияҗлиқтур. Тәбиийки, бу мәсъуллуққа әр кишиләр аял кишиләргә нисбәтән мунасипрақтур; чүнки әр кишиләр умумән җисманий җәһәттин күчлүк, соғуққан болғачқа, улар аилә ишлирини тәмкинлик билән башқуралайду. Аллаһ таала әрләрниң бу артуқчилиғини баян қилип: «әрләр, аялларниң һамийлиридур» дегән (*«Ниса» сүриси, 34-айәт*).

Әрләрниң аялларни вә аилини һимайә қилип, идарә қилиштики мәсъулийитини һечким инкар қилалмайду; қисмән аяллар бу мавзуда бәзи әрләрдин қабилийәтлик болсиму, умумән ейтқанда әрләрниң аилини башқуруш ишида қабилийәтлик екәнлиги һәммигә мәлум. Әһвал шундақ екән, аялларниң Аллаһ таалаға асийлиқ болмайдиған пүтүн ишлирида әрлириниң хаһишиға һөрмәт қилиши, уларға бойсунуши зөрүрдур, бу һоқуқтин пайдилинип өзлирини ғоҗайин, аяллирини болса, хизмәтчи орнида көрүп, уларни һәдәп хорлайдиған, уруп-тиллайдиған әрләр һәқиқәтән надан һәм аңсиз кишиләрдур. Турмуш пәқәт әр-аял иккисиниң бир-бирини чүшиниши вә бир-биригә йол қоюши билән давам қилиду, чүнки әр-хотунлуқ һаятиниң бәхитлик һалда давам қилиши әр-хотун иккисиниң өзи үстидики мәсъулийәт вә бир-бириниң һәқ-һоқуқлирини тонушқа бағлиқ, униң саадити әр-хотун иккисиниң бир-биригә болған қизғин муһәббитигә вә сәмимий муамилисигә бағлиқтур. Әр-аял иккисиниң бир-бирини һимайә қилип қоғдиши, бир-бириниң камчилиқлирини әпу қилиши вә иккиси оттурисидики сирларни сақлиши бәхитлик аилиниң капалитидур.

ӘРНИҢ АЯЛИҒА ӨТӘШКӘ ТЕГИШЛИК БОРЧИ

1075. Соал: әр кишиниң аялиға өтәшкә тегишлик борчи қайсилар?

Җавап: әр кишиниң аялиға өтәшкә тегишлик борчи төвәндикичә:

1) әрниң аялиға яхши муамилә қилиши, униңға азар бәрмәслиги, уни асриши, пүтүн муһәббити вә сөйгүсини униңға беғишлиған һалда, униңға һәр ишта меһриванлиқ көрситиши;

2) аялиниң бәзи хаталиқлириға, болупму аялиниң мүҗәзи өзгирип қалған чағлардики бәзи йеқимсиз муамилисигә сәвирчанлиқ билән муамилә қилиши, хаталиқлирини әпу қилиши, дәрдини аңлап һалиға йетиши;

3) аялиниң көңлини елиши, аялиға болған сөйгүсини һәр вақит изһар қилип туруши;

4) аялини башқиларниң яман нийәтлик көзлиридин вә тамалиридин муһапизәт қилишта ғурурлуқ болуши, аялиниң һөрмитини қилип, уни қәдирлиши, аилиниң бузулишиға сәвәп болидиған ишларниң йүз беришидин ғәпләттә қалмаслиғи, лекин аялини күнлидим дәп, униң арқисидин җасуслуқ қилмаслиғи, бәтнийәтлик билән аялини асассиз қарилимаслиғи лазим, чүнки Аллаһ таала Қуръан кәримдә кишиләрни яман ишлардин гуман қилиштин мәнъий қилған;

5) аялини имкан қәдәр ата-анилиридин айрим өйдә турғузуши, өйниң пүтүн еһтияҗлиқ нәрсә-керәклирини тәйярлап бериши, аялиға қейин ата вә қейин анисиниң пүтүн ишлирини жүкливалмаслиғи;

6) аялиниң беришкә тегишлик болған мәһрини вә башқиму һәқлирини толуқ ада қилиши;

7) аялиға динниң әһкамлирини үгитиши намаз, роза, зикир, дуа вә Қуръан оқуш қатарлиқ пүтүн ибадәтлирини үгитиши һәм вақтида орунлишиға үндиши вә ярдәм бериши;

8) аяли униңға яманлиқ қилған тәғдирдиму, уни урмастин нәсиһәт қилип йолға киргүзүши, имкан қәдәр аялини урмаслиғи. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: «силәрниң яхшилириңлар аяллирини урмайдиғанлардур» дәп көрсәткән [ибни Мажә ривайити]. Аял үчүн әң ахирқи чарә вә әң қаттиқ жаза вақитлиқ униңға жинисий тәрәптин йеқинчилиқ қилмаслиқтур;

9) аяли навада туғушни арзу қилса яки яман ғәрәз билән әмәс, бәлки йоллуқ өзриси түпәйли туғмаслиқни таллиса, уни туғушқа зорлимастин, өз ара кеңишиш билән иш көрүши;

10) аялини яки униң ата-анисини яки туққанлирини төвән көрмәслиги, һақарәтлимәслиги мәсхирә қилмаслиғи;

11) аялиға балиларни беқиш, тамақ етиш, кир жуюш қатарлиқ өй ишлирида ярдәмлишиши; чүнки пәйғәмбәр әләйһиссаламму аяллириға өй ишлирида ярдәмлишәтти;

12) бирдин артуқ аяли болса, уларниң арисида пүтүн ишларда адаләтлик иш көрүши;

13) аяли билән ажришишқа тоғра кәлсә, униңға яманлиқ қилмастин, зиян йәткүзмәстин, азар бәрмәстин, әйивини ачмастин чирайлиқчә ажришиши, илгири бәргәнлирини вә тойлуқни қайтуруп елишни тәләп қилмаслиғи.

Жуқурикилар әр кишиниң үстидики аялиға өтәшкә тегишлик болған һәқлириниң һәммиси әмәс, бәлки муһимлиридин бир қисмидур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам видалишиш һәжжидә сөзлигән хутбисида мусулман әрләргә аялларни асраш тоғрилиқ наһайити муһим вә тәсирлик вәсийәтләрни қилған.

АЯЛНИҢ ЕРИГӘ ӨТӘШКӘ ТЕГИШЛИК БОРЧИ

1076. Соал: аялниң еригә қарита муамилиси вә өтәйдиған һәқлири қайсилар?

Жавап: аялниң еригә қилидиған муамилиси вә өтәйдиған һәқлири тәвәндикиләр:

1) ериниң һәққини вә униң мәнпәәтини өзиниң вә барлиқ туққанлириниң һәққидин вә мәнпәәтидин әла билши вә уларни қоғдиши;

2) айлиқ адәт вә туғутлуқ вақитлиридин башқа һәр қандақ вақитта имкан қәдәр ериниң пикригә маслишиши; әр-аялларниң бир-бириниң пикригә маслишиши интайин муһим мәсилидур. Көплигән аилиләрниң бәхитсизликкә учришиши умумән мошу сәвәптин болиду, әрләрниң башқа аялларға бузулушиниң сәвәплиридин бириму, аялиниң ериниң пикригә маслашмай уни рәнжиткәнлигидин келип чиқиду;

3) ериниң рухситисиз башқиларға өйдин бир нәрсә бәрмәслиги, амма йемәк-ичмәктин башқиларға сәдиқә бәрсә болиду;

4) ериниң рухситисиз сәпәргә чиқмаслиғи, ери яқтурмайдған әр-аял һәр қандақ киши билән арилашмаслиғи;

5) Аллаһ бәргән рисққа қанаәтлик болуши, қаттиқчилиқ күнлиридәеридин шикайәт қилмаслиғи, яхши күнләрдә Аллаһни унутмаслиғи, ериниң меһнитини һәр вақит қәдирлиши, әң яхши аял еригә һемишәм: «һарам кәсиптин сақланғин, биз турмушниң қаттиқчилиғиға бәрдашлиқ берәләймиз, амма дозақ отиға бәрдашлиқ берәлмәймиз» дәйдиған аялдур;

6) еридин башқиларға өзини көрситиш үчүн зенәтләнмәслиги, башқиларға үз, қоллири вә путлиридин башқа әврәт әзалирини көрсәтмәслиги, қисқа, непиз, калтә кийимләрни кийиштин сақлиниши; әр-аял иккисиниң оттурисидики сирларни сақлиши, әр-хотунлуқ сирлирини сиртқа яйғучиларға пәйғәмбәр әләйһиссалам ләнәт қилған вә уларни қиямәт күни Аллаһ таала һеч сөз қилмастин, шәпқәт нәзәри биләнму қarimастин жазалайдиғанлар қатаридин саниған;

7) ериниң достлири билән ери болмиған жайларда парңлашмаслиғи, өзи ялғуз болса, уни өйгә тәклип қилмаслиғи;

8) еригә һөсүн-жамали, байлиғи вә мәнсиви билән пәхирлинип чоңлуқ қилмаслиғи, йәни аял

еридин бир қәдәр артуқ җамалға, байлиққа, мәнсәпкә яки есил нәсәпкә егә болған болсиму, униңға ишинип чоңчилиқ қилмаслиғи;

9) пәрзәнтлиригә меһриван болуши, уларни уруп, тиллимастин яхши тәрбийилиши,еригә тил узатмаслиғи;

10) өй ичини пакиз, рәтлик тутуши, Исрапчилиқтин сақлиниши;

11) аял киши қейин аниси вә қейин атисини һөрмәтлиши, имкан қәдәр уларниң хизмәтлиридә болуп, яхши дуалирини елишқа тиришиши лазим, чүнки уму шуларға қилғанлириниң өзини кейинчә келин яки күйоғуллиридин көриду. «бу аләм өтнә аләм» дәп бекарға ейтилған әмәс.

АТА-АНА ВӘ ПӘРЗӘНТЛӘР
ҺӘҚҚИДИКИ ИСЛАМ ПРИНЦИПИ

1077. Соал: ата-анилар үстидики пәрзәнт һәқлири қайсилар?

Җавап: пәрзәнтләр ата-аниларға Аллаһ тәрипидин тапшурулған һәм шәрәплик һәм хәтәрлик аманәтләрдур. Ата-анилар қиямәт күнидә Аллаһниң алдида бу аманәтләрниң җавапкәрлигидин сорилиду. Аллаһ таала Қуръан кәримдә муслманларни агаһландуруп мундақ дәйду: «өзәңларни вә бала-җақаңларни, инсан вә ташлар йеқилғу болидиған, рәһим қилмайдиған қаттиқ қол периштәләр муәккәл болған дозақтин сақлаңлар» («*Тәһрим» сүриси, 6-айәт*).

Улар өзлирини вә бала-җақилирини дозақ азавидин сақлишиниң бирдин бир чариси үстидики пәрзәнт һәқлирини толуқ ада қилиш йолида, балиларға кичигидин башлапла иман, исламни үгитип яхши-яманни билдүрүп, илим-мәрипәт үгитип бу аманәтни ада қилиштин ибарәттур. Ата-анилар жуқуркиларни аллаһ буйруған бойичә ада қилғандин кейин, уларниң мәсъулийити түгәйду, кейинки ишларға балилири өзлири җавапкәр болиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: «һәр қандақ бала ислам динини етирап қилишқа һазир болған тәбиити билән туғулиду, уни ата-аниси йәһудий қилиду яки хриситиан қилиду яки мәҗуси қилиду» дегән [Бухарий ривайити]. Демәк, ата-анилар балиларниң қандақ йетишип чиқишиға мәсъулдур. Улар балилирини ислам Нури астида, әдәп-әхлақлиқ, дин-диянәтлик қилип яхши тәрбийиләп чиққан болса, униң мукапатини авал мошу дунияда, андин ахирәттә чоқум көриду, әгәр балилирини өз һавайи-һәвәслиригә қоюп берип, Аллаһниң көрсәтмиси бойичә йетиштүрәлмигән болса, униң җазасини авал бу дунияда, андин ахрәттә тартиду. Яман балиниң апити ата-аниларни түрлүк балаларға дучар қилиду, қиямәт күнидиму уларни хатирҗәм қилмайду; аманәтни зайә қилған киши қандақ җавапкәрликкә тартилса, пәрзәнтлириниң келәчигини зайә қиливәткән ата-аниларму, униңдин еғиррақ җавапкәрликкә тартилиду, чүнки пәрзәнтләр Аллаһниң уларға тапшурған аманәтлиридур.

АТА-АНИЛАРНИҢ ҮСТИДИКИ ПӘРЗӘНТ ҺӘҚЛИРИ

1) Балиларға ата-ана болидиғанларниң яхши таллиниши.

Бу мавзу атилар билән аниларға охшашла қаритилған болуп, пәрзәнтләрниң диянәтлик, гөзәл әхлақлиқ, есил пәзиләтлик болуп чиқиши үчүн, ата болғучиниң келәчәктә балилириниң аниси болидиған аялни диянәт билән әхлақни өлчәм қилған һалда, яхши таллиши зөрүр болғинидәк, ана болғучиниңму келәчәктә балилириниң атиси болидиған әрни диянәт билән әхлақни өлчәм қилған һалда яхши таллиши зөрүрдур.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам әрләргә қаритип: «кишиләр аялларни төрт нәрсигә қарап таллайду: улар һөсүн-җамалиға, байлиғиға, нәсәбигә вә диянитигә; сән авал диянәтлик болғинини таллиғин, әгәр шундақ қилмисаң зиян тартип қалисән» дәп көрсәткән [имам Бухарий ривайити]. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу һәдиси арқилиқ динға, җәмийәткә вә хәлиққә пайдилиқ, яхши нәсил йетиштүрүп чиқиш үчүн, шу нәсилгә ана болғучи аялни диянәтни асас қилған һалда, яхши таллап, илғашниң әһмийити баян қилинған; есиллиқ, яхшилиқ пәқәт диянәт биләнла өлчиниду, бирәвниң дияни-

ти болмастин, қанчилик есил, шәрәплик аилә болуп кәтсун, уни шәриәт истималида яхши дегили болмайду.

Аялларму келәчәктә пәрзәнтлириниң атиси болидиған җорисини диянәт билән әхлақни мизан қилған һалда, яхши таллиши интайин зөрүрдур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам қизиниң аилисигә: «Әхлақи билән диянити силәрни рази қилидиған қандақла бир киши силәрдин қиз сорап кәлсә, уларни дәрһал өйләндүрүңлар, әгәр ундақ қилмисаңлар, йәр йүзидә чоң бузуқчилиқни териған болисиләр» [имам Тирмизи ривайити] дейиш арқилиқ аялларниң җора таллишидики исламий принципини баян қилип бәргән.

2) Балиларға гөзәл исимларни қоюш.

Балиларға гөзәл-чирайлиқ исимларни қоюш алаһидә көңүл бөлүшкә тегишлик иштур. Ислам дини һаятлиқниң һәр қайси саһалириниң һәммисини өз ичигә алған камил бир дин болғанлиқтин, бу мавзудиму инсанларға бәзи тәвсийәләрни қилишни унутмиған. Пәйғәмбәр әләйһиссалам пәрзәнтләргә чирайлиқ, гөзәл исимларни қоюш һәққидә: «Силәр қиямәт күнидә исмиңлар билән чақирилисиләр, шуңа балилириңларға чирайлиқ исимларни қоюңлар» дәп көрсәткән [Әбудавуд ривайити]. У һемишәм гөзәл исимларни қоюшни тәвсийә қилатти, йеқимсиз исимларни гөзәл, йеқимлиқ исимларға өзгәртип қоятти.

3) Бовақларниң әқиқисини қилиш.

Әқиқә – бала туғулғандин кейин, униң чечини чүшәргән чағда, Аллаһ тааланиң бу катта немитигә шүкүр қилиш йүзисидин йоқсулларни тамақландуруш үчүн қилинидиған қурванлиқтур; йеңи туғулған оғул бовақниң чечини толуқ чүшүрүшниң сүннәтлиги тоғрилиқ барлиқ өлүмалар иттипақтур, амма қиз бовақниң чечини чүшүрүшниң сүннәтлиги тоғрилиқ ихтилап бар, шундақтиму чүшүрүшниң бовақ үчүн пайдилиқ екәнлигини тиббий мутәхәсисләр тәкитлимәктә.

4) Оғулларни хәтнә қилиш.

Оғулларни хәтнә қилиш самавий динларда буйрулуп кәлгән бир һөкүмдур; йәһудий динидикиләр – гәрчә әслидики йәһудий дининиң маһийитидин чиқип кәткән болсиму, һазир оғулларни хәтнә қилиш ишини җарий қилдуруп кәлмәктә, амма христианлар гәрчә өз вақтида Әйса әләйһиссаламниң бу һәқтә тәвсийәлири болған болсиму, униңға әмәл қилмай кәлмәктә.

5) Балиларни беқиш.

Атиларниң ихтисадий әһвалиниң қандақ болушидин қәтъийнәзәр, уларниң үстигә пәрзәнтләрни беқиш пәриз қилинғандур. Аилиниң ихтисадий еһтияҗидин чиқиш пәқәт атиниң үстигила буйрулған пәриздур, ата болған киши аялиға вә балилириға нәпиқә (чиқим) бериш арқилиқ аилисини тәмин етиду, аилиниң нәпиқиси силә-рәһим қилиш, сәдиқә бериш вә униңдин башқа барлиқ яхшилиқлардин чоң вә әһмийәтликтур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам аилә нәпиқисиниң ада қилиништа алдинқи орунда туридиғанлиғи һәққидә мундақ дәйду: «яхшилиқни авал аиләндин башлиғин, бала, мени кимгә ташлап қойисән, маңа аш-нан бәргин! дәйду» [имам Бухарий ривайити].

Балилирини бақмай, уларниң һәқлирини зайә қиливәткән ата, Аллаһ тааланиң алдида гунакар болиду, чүнки балиларниң һал-әһвалидин хәвәр алмай, уларни өз һаллириға ташливетиш әң еғир гуна кәбириләрдин санилиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам балилар һәққидә мундақ дегән: «бирәвниң гунакар болуши үчүн униң пәрзәнтлириниң һәқлирини ада қилмай, зайә қиливетиши йетәрликтур» [Әбудавуд ривайити].

6) Балиларни тәрбийиләш.

Аллаһ инсанийәтни өзиниң йәр шарини гүлләндүрүш вә инсанлар җәмийитини тәрәққий қилдуруштин ибарәт болған улуқвар ирадисини әмәлгә ашуруш ишида өзидин хәлипә (орунбасар) қилип яратти, дунияниң гүллиниши вә җәмийәтниң тәрәққияти пәқәт инсанлар билән болиду. Инсанлар пүтүн каинатниң ғоҗайини, шундақ әһмийәтлик инсан нәслиниң әсирләр бойи давамлишип келиши пәқәт бир әр, бир аялдин ибарәт икки асастин қурулған аилиниң васитиси билән әмәлгә ешип кәлмәктә; аилә һәр қандақ инсанниң иптидаий мәктиви болуп, бу мәктәпниң мәсъул муәллимлири ата билән ана иккисидур. Инсанниң җәмийәткә вә хәлиққә пайдилиқ болуп йетилип чиқиши, пәқәт униң аилисидики тунҗа қетим алған тәлим-тәрбийисигә бағлиқтур. Шуңа

аилә тәрбийиси инсан һаятида интайин муһим орун тутиду, балиларни кичигидин иман, ислам үгитип вә яхши-яманни билдүрүп, раст сөзләйдиған вә тоғра иш қилидиған қилип тәрбийиләп чиқиш ата-аниларниң үстидики пәрзәнт һәқлиридин биридур.

Балилар балғәт яшлириға йетиши билән улар һәрхил оюн-тамашәләр вә көңүл ечишлар арқилиқ бошлуқлирини толтурушқа тиришиду; бу дәвир ата-аниларниң пәрзәнтлиригә әң диққәт қилиши зөрүр болған әһмийәтлик бир дәвирдур. Балиларни бу яшлирида тән сағламлиғиға пайдилиқ болған пакиз, тәнтәрбийә вә башқиму иҗабий паалийәтләр билән мәшғул қилмиғанда, улар җәмийәттики түрлүк яман адәтләргә көнүп қалғандин кейин, уларни әслигә қайтуруш қийин болиду, һәтта мүмкин болмайду. Шуңа ата-анилар балилирини әхлақсиз, диянәтсиз яман достлардин жирақлаштуруши вә балилириниң тән сағламлиғиға әң зиянлиқ болған тамака, һарақ, зинапаһишә қатарлиқ яман ишлардин уларни қәтъий чәклиши интайин зөрүрдур. Балиларни кичигидин башлап барлиқ яман адәтләрниң муқәддимилиридин тамамән жирақлаштуруп, уларниң аддий бирәр яман ишқа адәтлинип қелишиниң алдини елишта һошияр болуш интайин зөрүр. Қисқиси, ата-анилар балиларни етиқадий, әхлақий, әқлий вә җисманий җәһәтләрдин тәрбийиләп чиқиштин мәсъул.

7) Балиларни оқутуш

Балиларни қайси пәнләрдә болмисун, оқутуш яки уларға тирикчиликниң кәсиплиридин бирәр һүнәр-кәсип үгитиш ата-аниларниң үстидики пәрзәнт һәқлиридиндур. Балиларға диний билимләрдин алди билән яхшилиқ-яманлиқни, һарам-һалални, әмәл-ибадәтләрниң усуллирини, исламий әдәп-әхлақларни вә башқилар билән муамилә қилиш қаидилирини билгәнгә қәдәр оқутуш ата-аниларниң үстигә Аллаһ тәрипидин буйрулған пәриз әйнигдур. Амма балиларни диний илимләрдә боламду, яки пәнний билимләрдә боламду, дохтурлуқ, тарих, астрономия, физика, математика, биология, пәлсәпә вә башқилар қатарлиқ пәнләрниң қайсибиридә оқутуп йетиштүрүп чиқиш пәриз купайә болуп санилиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: «илим үгиниш әр болсун, аял болсун һәр қандақ мусулманға пәриздур» дәп көрсәткән [Бухарий ривайити].

Ислам дининиң әң авалқи чақриғи болған вә мусулманларға пәриз болуп бәл гиләнгән «оқуш, үгиниш» буйруғи, диний илимләргила яки мәхсус бир пәнгила қаритилған буйруқ әмәс, бәлки у, каинатниң егисини тонутидиған, инсанларға пайдилиқ болған пүтүн илим-пәнләрниң һәммисини өз ичигә алиду, әлвәттә.

8) Балиларниң тойлирини қилиш.

Ата-аниларниң үстидики пәрзәнт һәқлириниң әң ахирқиси оғулларни диянәтлик вә әхлақлиқ яхши йәрдин өйләп қоюш, қизларниму диянәтлик вә әхлақлиқ яхши йәрләргә ятлиқ қилиштин ибарәттур. Ихтисадий қийинчилиқни яки балиларниң бәзи бир тәнтәклигидин нарази болғанлиғини банә қилип, уларниң өйлиниш яки ятлиқ болуш ишлириға әһмийәт бәрмигән һәр қандақ ата-ана ислам нәзәридә чоң хаталиқ өткүзгән болиду; қиз-оғулларниң той ишлирини бир күн болсиму бурунрақ иҗра қилиш шунчилик көп яхшидур, чүнки қиз-оғулларни турмуш қуруш арқилиқ өзлирини яман ишларға берилиштин тизгинләп қалалайду, һәмдә улар ата-анилириниң қәдригә бурунрақ йетиду вә уларниң сиңдүргән әҗир-меһнәтлирини қайтурушқа тиришиду.

ӘҚИҚӘ ТОҒРИЛИҚ МӘСИЛИЛӘР

1078. Соал: әқиқә қилишниң қандақ әһмийити бар?

Җавап: әқиқә қилиш мусулманлар отурисида умумлишиши зөрүр болған тәкитлик сүннәт әмәллиридин бири болуп, әқиқә қилишта оғул бала үчүн икки қой, қиз бала үчүн бир қой боғузлиниду, әқиқә үчүн боғузлинидиған қойниң қурванлиққа ярайдиған қойдин болуши шәрттур. Әқиқини бовақ туғулуп йәттә күндин кейин қилиш әвзәл саналған.

1079. Соал: оғул бала үчүн икки қой, қиз бала үчүн бир қой боғузлаш шәртму?

Җавап: Айшә рәзийәлаһу әнһа пәйғәмбәр әләйһиссаламниң: «йеңи туғулған оғул бала үчүн

икки қой қиз бала үчүн бир қой боғузлашқа буйруған» дегәнлигини ривайәт қилған» [имам Тирмизи ривайәт қилған]. Оғуллар үчүн икки қой боғузлаш сүннәт, амма ихтисадий шараити яр бәрмигән кишиләр бир қой боғузлисиму купайә қилиду, чүнки Аллаһ таала Қуръан кәримдә: «тақитиңларниң йетишичә Аллаһқа тәқвадарлиқ қилиңлар» дәп буйруған (*«Тәғабун» сүриси, 16-айәт*).

1080. Соал: қой боғузлимастин гөш елип тарқатса боламду?

Җавап: Аллаһ тааланиң разилиғини көзләп қой боғузлаш ибадәт болуп, худди һаҗилар һәҗ җәриянида қурванлиқ қилғиниға охшаш әқиқә қилиштиму мал боғузлап қан еқитиш тәләп қилиниду; шуңа бирәв әқиқә қилишта, қой елип боғузлайдиған пулға тәйяр гөш елип уни йоқсулларға сәдиқә қилип тарқитип бәрсә, сәдиқә қилғаниниң совавини тапиду, амма бу әқиқә қилған һесапланмайду.

1081. Соал: бовақларниң әң яхши озуғи немә?

Җавап: һәр қандақ һаят егисиниң һаятини давам қилдуруши вә сақлиғини сақлиши үчүн озуқлиниши керәк; озуқларму өз тәркиплиригә қарап һәр хил болиду, бовақларниң әң тәбиий вә әң пайдилиқ озуғи сүттур, сүтләрниң әң әвзили вә әң пайдилиқ болғини сағлам аниниң сүти болуп, әнди туғулған бовaққа аз дегәндә 24 саат ана сүти әмдүрүш униң тән сақлиғи үчүн интайин муһимдур; чүнки тиббий йәкүнләргә асасланғанда, ана сүтиниң тәркиплири бовақниң еһтияҗиға қарап тәрәққий қилип туриду. Бу алаһидилик ясалған сүнъий сүт түрлириниң тәркиплиридә тепилмайду. Шуңа бовақларни улар алтә айлиқ болғичилик пәқәт ана сүти билән озуқландуруш тиббий мутәхәсислири тәрипидин тәвсийә қилинмақта.

ОҒУЛЛАРНИ ХӘТНӘ ҚИЛИШ ВӘ ХӘТНӘ ТОЙ ҺӘҚҚИДИКИ МӘСИЛИЛӘР

1082. Соал: оғулларни хәтнә қилиш адити қачан пәйда болған?

Җавап: оғулларни хәтнә қилиш адитиниң инсанларниң атиси Адәм әләйһиссаламдин кәлгәнлиги сөзлиниду; миладийидин бурунқи 3500-жилларға аит Бабил мәдәнийти қол язмилирида оғулларни хәтнә қилишниң усуллири сөзләнгән, миладийидин бурунқи 2200-жилларда Мисирда өткән Аниқ Амун қәбрисидин тепилған қол язмиларда оғулларни хәтнә қилиштин авал хәтнә қилинидиған әзани мәхсус дорилар билән мәс (ағриқни сәзмәйдиған) қилидиғанлиғи баян қилинған. Оғулларни хәтнә қилиш пәйғәмбәрләрниң пешиваси Ибраһим әләйһиссаламдин башлап рәсмий диний түскә киргән бир адәт.

1083. Соал: оғулларни хәтнә қилишниң һөкүми немә?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «бәш иш адәм әвладиниң әзәлдин келиватқан адитидин санилиду, улар: оғулларни хәтнә қилиш, сүннәт қилиш, қолтуқларниң түкини тазилаш, тирнақлирини елиш, бурутини қисқартиштур» [имам Бухарий вә Муслим ривайити]. Оғулларни хәтнә қилиш мәсилисидә ислам мәзһәплири оттурисида һәр хил қарашлар бар. Шафиий, Һәнбәлий вә Маликий мәзһәплиридә болса оғулларни хәтнә қилиш пәриздур, амма Һәнәфий мәзһипидә сүннәттур.

1084. Соал: хәтнә қачан қилиниду?

Җавап: әрәп мәмликәтлиридә бала туғулған вақитта униң хәтнисини қиливетиш адити бар, бәзидә бала туғулуп бир һәптидин кейин хәтнисини қилиду, алаһидә бир әһвал болмиса униңдин кечиктүривәтмәйду. Сәуди әрәпстанида тонулған мәшһур медицина алими доктур Муһәммәд Әлибар мундақ дәп язған: «тиббий тәтқиқатлар оғулларни кичик йешидила хәтнә қилишниң интайин пайдилиқ бир иш екәнлигини испатлиди, балиларни туғулғиниға 40 күн толмастин хәтнә қилиш тиббий җәһәттин яхширақ» (доктур Муһәммәд Әлибарниң «Қуръан кәрим вә тиббий тәрәққият» намлиқ әсәридин).

Амма уйғурлар вә шундақла башқа түркий хәлиқләр оғул балилириниң хәтнисини балилар 6-7 яшларға киргәндин кейин қилиду.

1085. Соал: хәтнә қилишниң тиббий җәһәттики пайдилири қайсилар?

Җавап: дуния сәһийә тәшкилати оғулларни хәтнә қилишниң әйдиз (СПИД) кесилидин сақлинишниң чариси екәнлигини елан қилған. Дуния сәһийә тәшкилати йәнә Африқа мәмликәтлиридә елип барған тиббий тәтқиқәт нәтиҗисидә, хәтнә қилинғанларниң HIV вируси билән жуқумлиниш нисбитиниң хәтнә қилинмиғанларниңкидин 50% тәвән болғанлиғини испатлап чиққан, 2006-жилниң ахирида Җәнубий Африқида елип берилған тәтқиқат нәтиҗилириму бурунқисини тәкитлигән. Тиббий мутәхәсисләрдин доктур Гелбирг мундақ дәп язған: «тиббий тәтқиқатлар җинисий әзада болидиған ракниң хәтнә қилинғанларда интайин аз көрүлидиғанлиқлирини вә йәһудийлар билән мусулманларда мундақ ракниң йоқни орнида екәнлигини испатлиди, чүнки йәһудийлар билән мусулманлар оғул балилирини кичик йешидила хәтнә қилиду».

ХӘТНӘ ТОЙ ҚИЛИШ УЙҒУРЛАРНИҢ МИЛЛИЙ ВӘ ДИНИЙ ӘНЪӘНИСИДУР

1086. Соал: хәтнә тойи қилишниң һөкүми немә?

Җавап: хәтнә тойи қилиш түркий хәлиқләрниң миллий вә диний есил әнъәнилиридин болуп, динимизда буйрулған бир әмәлни ада қилғанлиқ вә Аллаһ тааланиң пәрзәнт ата қлғанлиғидин ибарәт бу катта немитигә шүкүр изһар қилиш йүзисидин қилиниду; хәтнә той хәтниси қилинған балилар үчүн зор хошаллиқ елип келиду, уларниң хәтнә тойи болған күн улар үчүн растинла байрам болиду, достлири, туққанлири уни мубарәкләп һәдийәләрни тәғдим қилиду. Ата-аниларму байрам хошаллиғида болиду, алаһидә меһман чақирип, қазан есип бу хошаллиқни тәнтәнә қилиду. Балиларниң хәтнә тойини қилиш диний вә миллий әнъәнә болуп, уни давамлаштуруш зөрүрдур. Балиларниң хәтнә тойини қилиш уларниң туғулған күнини хатириләп шамларни яққандин нәччә һәссә яхши вә есил паалийәттур; әксичә, туғулған күнни хатириләп байрам қилиш нә диний, нә миллий әнъәнилиримиздин әмәс.

АТА-АНИЛАРНИҢ БАЛИЛИРИҒА ҚАРИТА МУАМИЛИСИ

1087. Соал: ата-анилар балиларға қандақ муамилә қилиши керәк?

Җавап: ата-анилар балиларға төвәндикидәк муамилә қилиши керәк:

1) Балиларға яхши муамилә қилиш.

Балиларниң ата-аниларға итаәт қилиши вә сөзигә кириши үчүн, ата-аниларниң уларға яхши муамилә қилиши, меһри-муһәббитини вә шәпқитини беғишлиши, әң муһими уларни яхши тәрбийилиши керәк. Балиларға уларниң достлириниң алдида аччиқланмаслиқ, уларға камчилиқлирини тонутушта мунасип орунда биллә ялғуз олтуруп, авал уларниң артуқчилиқлирини сөзләп, андин камчилиқлирини силиқ, мәнтиқилиқ усулда ейтип берип, андин тоғра нәсиһәт қилиш, тәрбийә көргән ата-аниларға хас алийҗанаплиқтур.

2) Балиларниң арисида адиллиқ қилиш.

Балиларниң арисида адиллиқ қилиш керәк; бир-биридин артуқ көрүп, униңға алаһидә шәпқәт изһар қилиш арқилиқ башқилирини рәнҗитмәслик лазим; балиларниң арисида адиллиқ қилмаслиқ уларниң өз ара қериндашлиқ мунасивитигә сәлбий тәсир көрситиду, ата-аниғиму униңдин яхши нәтиҗә кәлмәдйу. Бу, Аллаһниң алдидиму гуна санилидиған яман иштур. Нуъман ибни Бәшир балилиридин бирсигә алаһидә бир нәрсә бәрмәкчи болуп, бу ишқа пәйғәмбәр әләйһиссаламни гува қилмақчи болиду, у пәйғәмбәр әләйһиссаламниң йениға келип әһвални униңға ейтқинида, пәйғәмбәр әләйһиссалам униңдин: «сениң башқа балилириң барму?» дәп сорайду. Нуъман җавап берип: «һәә, башқа балилиримму бар» дәйду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам униңдин йәнә: «башқа балилириңғиму бәрдиңму?» дәп сориғанда, Нуъман «яқ» дәп җавап бериду. Бу вақитта пәйғәмбәр

әләйһиссалам: «мән бундақ һәқсизлиққа гува болалмаймән» дәп униң хата қилғанлиғини ейтиду вә пүтүн мусулманларға муражиәт қилип: «Аллаһтин қорқуңлар, балилириңлар арисида адиллиқ қилиңлар» дәйду [имам Бухарий ривайити]. Адаләт мал-дуниядила әмәс, бәлки пүтүн муамилиләрдә тәләп қилиниду.

3) Балилар үчүн бәддуа қилмаслиқ (йәни уларни қарғимаслиқ).

Һемишәм балиларниң яхшилиғини вә бәхит-саадитини тиләп яхши дуа қилиш лазим, улар үчүн бәддуа қилиш интайин хәтәрлик вә яман иштур, болупму, ата-анилар балиларниң аз-тола наданлиқлириға аччиқланғанлиқтин өзлирини туталмай, еғизлирини қоюветишкә алдирайду-дә, балилириға бәддуа қилиду, уларни һақарәтләп сөкиду, бу ислам нәзәридә хата иштур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: «өзәңларниң, әвладиңларниң вә маллириңларниң зийиниға бәддуа қилмаңлар. Аллаһниң немә соралса беридиған бир саити бар, силәрниң бәддуайиңлар шу саатқа удул келип қалмисун» дәп көрсәткән [Әбудавуд ривайити].

4) Балиларни әпу қилиш.

Балиларниң тәнтәклигини вә хаталиқлирини әпу қилип, уларниң яхшилиниши үчүн тиришчанлиқ көрситиш, уларға барлиқ меһри-шәпқити билән муамилә қилиш ата-аниларға хас алийжанаплиқ вә кәң қосақлиқтур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: «башқиларға рәһим қилмиғанларға рәһим қилинмайду» дәп көрсәткән [Бухарий вә Муслим ривайити].

5) Балиларға кәлсә-кәлмәс аччиқланмаслиқ.

Балиларға тола аччиқлиниш һәргиз иҗабий нәтиҗә кәлтүрмәйду, балиларниң хаталиқлири вә болумсиз қилиқлириға аччиқлинишниң орниға, сәвирчанлиқ билән өзини тутувелип туруп силиқ вә илмий йосунда тоғрисини көрситип бериш тәрбийә көргән ата-аниларға хас алийжанаплиқтур; үлгимиз Муһәммәд әләйһиссалам балиларға қәтъий аччиқланматти. Әнәс ибни Малик рәзийәллаһу нәһу мундақ дәйду: «мән пәйғәмбәр әләйһиссаламниң өйидә он жил хизмәт қилиш җәриянида, униң маңа бирәр қетимму аччиқланғанлиғини билмәймән, хата қилған ишлиримға «немә үчүн шундақ қилдиң» дәп баққан әмәс, аилисидикиләр тапа қилса, «болди қилиңлар, тәғдирдә йезилғини болиду» дәтти» [Дармий ривайити].

6) Балиларға әмәлий нәсиһәт қилиш.

Балиларға әмәлий нәсиһәт қилиш дегән, өзи қилмайдиған яхши ишларни вә яхши пәзиләтләрни ағзаки сөзләп бериш әмәс, бәлки балиларға үгәтмәкчи болғанларни өзи әмәлийитидә қилип көрситиш дегәнлиқтур. Шуңа Аллаһ таала Муһәммәд әләйһиссаламни намазниң пәризлигини елан қилишқа буйруған сөзидә: «аиләңдикиләрни намазға буйруғин вә өзәңму уни орунлашқа чидамлиқ болғин» дегән («*Таһа» сүриси, 132-айәт*). Чүнки өзи қилмиған ишни башқиларға буйрушниң үнүми болмайду.

7) Балиларниң әқлигә мувапиқ сөһбәтлишиш.

Балилар билән бәтму-бәт туруп, уларниң әқлигә мувапиқ һалда сөзлишиш, сөһбәтлишиш, пикирлирини өзлири чүшәнмәйдиған вә әқли қобул қилалмайдиған ишларға зорлаш уларниң қаршилиғини кәлтүрүп чиқиду, балиларниң сориған соаллириға: «сән чүшәнмәйсәнғу» дәп сәл қаримастин, қайил қиларлиқ усулда тоғра һәм чүшинишлик җавап бериш лазим.

8) Балиларға қиссиләрни ейтип бериш.

Қиссиләр, һекайиләр вә тепишмақлар балиларниң әқлий иқтидарини тәрәққий тәрәққий қилдуруш үчүн наһайити пайдилиқтур; балиларниң әқлий иқтидариға тәсир көрситиш, қабилийитини ойғитиш, сәзгү әзалирини мәшиқ қилдуруш арқилиқ уларниң иҗатчанлиқ роһини кәшип қилиш тәрбийә усулидики асаслиқ ишларниң биридур, балиларниң қайси пәнгә вә қандақ нәрсигә қизиқидиғанлиғини биливалғандин кейин, уларни өзлири қизиққан пәнгә вә қабилийити тәләп қилған шу ишқа җәлип қилиш керәк, уларни өзлири халимиған пәнгә яки кәсипкә зорлаш яхши нәтиҗә бәрмәйду.

БАЛИЛАРНИҢ АТА-АНИСИҒА ӨТӘШКӘ ТЕГИШЛИК БОРЧИ

1088. Соал: ата-аниға қарита муамилә қандақ болуши керәк?

Җавап: ата-аниға қарита муамилә уларға яхши муамилә қилиш, қетирқинип хизмәтлирини қилиштин ибарәт бирла жүмлә сөзгә җәмлиниду; ата-аниларға яхши муамилә қилиш дегән бир жүмлә сөз – уларни маддий вә мәнивий җәһәтләрдин тәминләп туруш, уларни һемишәм асраш, көңүллирини шат қилиш, уни беқип чоң қилиш җәриянидики яхшилиқлирини вә әҗирлирини қайтурушқа тиришиш, уларниң арманлирини вә вәсийәтлирини әмәлгә ашуруш, уларни һемишәм әң алий еһтирам билән һөрмәт қилиш, уларни рәнҗитмәслик қатарлиқ көплигән яхшилиқ түрлирини өз ичигә алиду. Шуниң үчүн Аллаһ таала балиларни ата-аниларға яхши муамлә қилиштин ибарәт бу бир жүмлә сөзгә буйруп мундақ дәйду: «вә қадә рәббукә иллә тәъбуду иллә иййәһу вә билвәлидәйн иһсанән иммә йәблуғннә әйндәкәл кибара әһәдуһумә әв киләһумә фалә тәқул ләһумә уфф вә лә тәнһәрһумә вәқул ләһумә қаулән кәримән вә ахфид ләхумә җәнәһә әззули минәррәһмәти вә қул рәбби әрһәмһумә кәмә рәббәни сағийрән рәбукум әғләму бюимсә фи нуфусикум ин тәкуну салиһин фәиннәһу кәнә лильәввабин ғәфурән» йәни: (пәрвәрдигариң пәқәт униң өзигила ибадәт қилишиңларни вә ата-анаңларға еһсан (яхши муамилә вә қетирқинип хизмәт) қилишиңларни тәвсийә қилди, уларниң бири яки иккилиси сениң қол астиңда болуп яшинип қалған болса, уларға «оһой» демигин, (йәни малаллиқни билдүридиған шунчилик сөзниму қилмиғин), уларни дүшкәлимигин, уларға һөрмәт билән яхши муамилә қилғин, уларға камалий меһриванлиқтин наһайити кәмтәр муамилидә болғин вә «әй пәрвәрдигарим! Улар мени кичигимдин тәрбийилигинидәк, уларға мәрһәмәт қилғин» дегин. Пәрвәрдигариңлар дилиңлардикини убдан билгүчидур, әгәр силәр яхши болсаңлар (йәни ата-анаңларни қахшатқучи болмисаңлар, Аллаһ таала силәрниң хаталиғиңларни кәчүриду) Аллаһ һәқиқәтән, Тәвбә қилип турғучиларни мәғпирәт қилғучидур» («*Ниса» сүриси, 23-25-айәтләр*).

Бу айәтләр балилар қандақ шараитта болмисун, йәни улар мәйли бай болсун, мәйли кәмбәғәл болсун, мәйли көңүллири хатирҗәм болсун, мәйли ғәм-қайғу ичидә болсун һәр қандақ һаләттә ата-анилириға қетирқинип, ихлас билән хизмәт қилишниң лазимлиғини ипадиләйду. Һәттә Қуръан кәрим, бәзи вақитларда балиларниң аччиғидин өзлирини туталмиған һаләтләрдиму уларға малаллиқни билдүридиған аддий сөзләрниму қилмаслиғини тәвсийә қилиду. Хусусән ата-анилар яшинип қалғанда, уларниң көңли инчикә, гәп көтирәлмәйдиған болуп қалғачқа, уларға интайин юмшақ вә силиқ муамилидә болушни алаһидә тәвсийә қилиду, униңдин кейин, балилар ата-аниларға қоллиридин келидиған пүтүн хизмәтләрни қилғанниң сиртида Аллаһ тааладин уларға мәрһәмәт вә рәһмәт тиләшни тәвсийә қилиду; әң ахирида Аллаһ таала уларниң диллиридики пүтүн ойлиғанлирини билидиғанлиғини вә ата-анисиға болған сәмимий ихласи вә муһәббитигә қарап мукапат беридиғанлиғини, гуналирини мәғпирәт қилидиғанлиғини баян қилиш билән бу тәвсийәләрни тамамлайду.

Жуқурики айәтләрдики «еһсан» дегән сөз «қетирқиниш», «мукәммәл орунлаш», «җан дили билән ишләш» дегән мәналарни ипадиләйду. Қуръан кәримдики «әлләзи әһсанә куллә шәйъин хәләқәһу» йәни (Аллаһ һәр нәрсини мукәммәл яратти) («*Сәҗдә» сүриси, 7-айәт*), дегән айәт бу мәнани ипадиләйду. Еһсан (йәни һәр ишни қетирқинип қилиш) ислам динидики үч чоң мәртивиниң бири болуп, биринчиси иман, иккинчиси ислам, үчинчиси еһсандур. Периштә Җибриил әләйһиссалам Муһәммәд әләйһиссаламдин соал сориған мәшһур һәдистә, униң авал исламни, андин иманни, андин еһсанни сориғанлиғи баян қилинған.[21]

Демәк, мукәммәл орунлаш, қетирқинип қилиш дегән мәнада кәлгән вә ислам дининиң иман вә исламдин кейинки мәртивиси болған «еһсан» ни яхшилиқ қилиш дегән аддий мәнада чүшиниш тоғра болмайду, буниңға асасән, «ата-аниға еһсан қилиш» дегәнни «ата-аниға яхшилиқ қилиш» дәпла чүшиниш тоғра әмәс; чүнки, бирәвгә яхшилиқ қилиш дегән халисанә ярдәм қилип қоюш, хәйир-сахавәт қилип қоюш дегән болиду. Һалбуки, ата-аниға еһсан қилиш пәриздур, пәриз

болғандиму адәттики пәризләрдин әмәс, бәлки Аллаһқа ибадәт қилиштин кейинки иккинчи чоң пәриздур. Жуқурики «пәрвәрдигариң пәқәт униң өзигила ибадәт қилишиңларни вә ата-анаңларға яхши муамилә қилишиңларни тәвсийә қилди», дегән айәтниң мәнаси буни тәқәзза қилиду.

Шуңа ата-аниға қилинидиған еһсан башқиларға қилип қойидиған хәйир-еһсанға вә халисанә ярдәмләргә пәқәт охшимайду, чүнки халисанә ярдәм вә хәйир-еһсан дегән башқиларға бәдәлсиз қилип қойидиған нәрсә. Амма, ата-аниға қилинидиған еһсан уларниң қилғанлирини қайтуруш йолидики борч вә қәриздур. Шуңа бундақ бир қәризни ада қилиш йолидики хизмәт борчини аддий мәнада «яхшилиқ қилиш» дәп чүшиниш тоғра болмайду; мәсилән: сиз бирсигә бәдәлсиз һалда бир нәрсә бәрсиңиз яки өсүмсиз қәриз берип турсиңиз, сиз униңға яхшилиқ қилған болисиз, амма униңға мәлум бир хизмитиниң яки яхшилиғиниң йүзисидин бир нәрсә бәрсиңиз яки униңдин алған қәрзиңизни қайтуруп бәрсиңиз, униңға яхшилиқ қилған болмайсиз, бәлки һәққини ада қилған болисиз. Ата-аниға хизмәт қилишму уларниң һәққини ада қилғанлиқтур. Бу халисанә хәйир-еһсан тәриқисидики бир яхшилиқ әмәс.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам ата-анининң улуқлиғини баян қилип: «җәннәт аниларниң тапини астида» [ибни Маҗә, Нәсаий вә Һакимлар ривайәт қилған]. «Аллаһниң разилиғи атиларниң разилиғида, Аллаһниң ғәзиви атиларниң ғәзивидә» дәп көрсәткән [Тирмизи ривайәт қилған].

Бу һәдисләр шуни ипадиләйдуки, бирәв қанчилик тәқвадар мусулман болуп кәтсун, қанчә қетим һаҗи-һәрәм болсун вә қанчилиған бечариләргә хәйир-еһсан қилип, уларниң һаятини қутқузған болсун, дин үчүн қанчилик чоң хизмәтләрни қилған болсун, ата-анисидин бирәрсини қахшатқан екән, мундақ киши Аллаһниң разилиғиға лайиқ болалмайду, нәтиҗидә җәннәткә кирәлмәйду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам ата-анисини қахшитишни һалак қилғучи йәттә чоң гуна қатаридин саниған.

1089. Соал: ата-анилар тоғрилиқ йәнә қандақ тәвсийәләр бар?

Җавап: ата-анилар тоғрилиқ тәвсийәләр төвәндикидәк:

1) ата-аниға һәр вақит әдәп билән сөз қилиш.

2) Аллаһ таалаға асийлиқ болмайдиған һәр қандақ ишта уларға итаәт қилиш;

3) уларға меһриванлиқни көрситиш, һеч вақит уларға ғәзәп билән қаримаслиқ, бәлки һемишәм тәбәссүм билән қараш;

4) уларниң абройини вә һөрмитини сақлаш, уларниң рухситисиз өйлиридин бир нәрсә алмаслиқ;

5) улар мәмнун болидиған ишларни қилиш, һемишәм дуалирини елип туруш;

6) һәр қандақ бир ишни башлашта авал улардин мәслиһәт сораш;

7) уларниң чақириғиға һәр вақит «хош ата-хош ана» дәп тәбәссүм билән һазир болуш;

8) уларниң дост-ярәнлирини һөрмәтләш, дүшмәнлиригә садақәт бағлимаслиқ;

9) улар билән муназирә қилишмаслиқ, уларниң хаталири болса, силиқ йол билән көрситиш;

10) уларға сөз қилғанда, авазини көтирип уларни беарам қилмаслиқ, уларниң сөзлирини әдәп билән қулақ селип аңлаш;

11) уларниң өй ичидики вә сирттики ишлириға ярдәмлишиш;

12) уларниң рухситисиз сәпәргә чиқмаслиқ, әгәр алдираш болуп кетип қалған тәғдирдиму, улардин һаман кәчүрүм сораш;

13) уларниң өйлиригә хусусән ухлаватқан вақитлирида рухсәтсиз кирмәслик;

14) уларниң меһманлири кәлгәндә, қол бағлап туруп хизмәт қилиш, зөрүр иши болсиму қоюп, уларни меһманлириниң алдида ялғуз қалдурмаслиқ;

15) улар билән биллә тамақ йегәндә, улардин бурун дәстиханға қол узатмаслиқ;

16) уларға һәргиз ялған сөзлимәслик;

17) аялини вә балилирини улардин үстүн көрмәслик;

18) биллә йол жүргәндә, уларниң алдида маңмаслиқ, биллә олтурғанда улардин жуқури олтурмаслиқ;

19) өзи қанчилик чоң мәнсәплик киши болсиму, яки катта алим болсиму ата-анисиға мәнсүп болуштин тәкәббурлуқ қилмаслиқ, уларниң алдида һемишәм кәмтәр болуш;

20) уларға маддий ярдәмдин бехиллиқ қилмаслиқ, керәк болса, улар үчүн җенини пида қилиш.

21) уларниң меһнәтлирини қәдирләп туруш, уларни йоқлап зиярәт қилип туруш, һәдийә вә соғатларни тәғдим қилип туруш;

22) уларни ғәзәпләндүрүштин еһтият қилиш, көңүллирини асраш;

23) улар бәргән нәрсиләрни тәшәккүр ейтиш билән қобул қилиш;

24) уларниң хошаллиқлирини тәбрикләп биллә хошал болуш, уларниң мусибәтлиригә тәсәлли бериш;

25) уларниң үз-хатириси үчүн, улар яхши көридиған пәрзәнтлирини яхши көрүш;

26) аяли улар билән җедәллишип қалғанда, уларниң оттурисида адиллиқ билән иш көрүш;

27) ата-ана вапат болуп кәткәндин кейинму, уларниң қәбирлирини зиярәт қилип туруш, уларниң вәсийәтлирини орунлаш;

28) уларниң һәққидә сәдиқиләрни қилип туруш;

29) ата-ана һаят болсун, мәйли вапат болуп кәткән болсун, уларниң һәққидә: «Рәбби әғфирли вәл вәлиди» йәни (әй Аллаһ! мени вә ата-анамни кәчүргин), дәп һемишәм дуа қилип туруш;

30) һәр қандақ киши ата-анисиға қилған муамилисиниң өзини балилиридин чоқум көриду, йәни ата-анисини қахшатқанларни уларниң балилириму қахшитиду, ата-анилирини рази қилғанларни уларниң балилириму рази қилиду. Бу «өтнә аләмдур», бу җәмийитимиздә вә узун жиллиқ тарихимизда көп тәҗрибә қилинип, һәр кимниң нәзәридә реаллиққа айланған бир һәқиқәт.

ТУҚҚАНЛАРҒА МУАМИЛӘ ҚИЛИШ ПРИНЦИПИ

1090. Соал: туққанларға қарита қандақ муамилидә болуш керәк?

Җавап: туққанларға қарита муамилә, уларға силә-рәһим қилиш, һал-әһваллирини сораш, зиярәт қилип йоқлап туруш, чақирса қәдәм тәшрип қилиш, муһтаҗлиқ һалда қалса маддий ярдәм бериш, мәслиһәт сориса йол көрситиш вә туққанлиқ һәқлирини ада қилиш қатарлиқларни өз ичигә алиду.

1091. Соал: силә-рәһим дегән немә?

Җавап: силә-рәһим урук-туққанларниң өз ара бир-биригә маддий вә мәнивий җәһәтләрдин ярдәм қилишиш арқилиқ арисидики туққанчилиқни давамлаштуруши демәктур. Ислам дини мусулманларни аиләләр оттурисидики туққанчилиқ мунасивитини инақ шәкилдә давам етишкә чақириду; Аллаһ таала Қуръан кәримдә пәйғәмбәр әләйһиссаламға хитап қилиш арқилиқ, пүтүн мусулманларға әмир қилип мундақ дәйду: «урук-туққанға, мискингә (йоқсулға), ибни сәбилгә (жутидин айрилип, йолда қалған пулсиз мусапиргә) хәйир-сахавәттин һәққини бәргин» (*«Исра» сүриси, 26-айәт*).

Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «кимки рисқиниң кәң болушини, абройиниң мәңгү қелишини яқтуридикән, урук-туққанлириға силә-рәһим қилсун» [Һаким ривайити].

Урук-туққанларға силә-рәһим қилиш маддий вә мәнивий һәр икки җәһәтни өз ичигә алиду: маддий җәһәттин силә-рәһим қилиш дегәнниң мәнаси: урук-туққанлардин бирәрси маддий қийинчилиққа дуч кәлгән болса, униңға пул-мал ярдәм қилиш, қәриздар болса қәрзини үзүшкә ярдәм қилиш, кесәл болса давалитиш вә улардин бирәрси аҗиз болса, униң ишлириға күчи билән ярдәм қилиш қатарлиқларниң һәммсини өз ичигә алиду. Амма мәнивий җәһәттин силә-рәһим қилиш дегәнниң мәнаси: урук-туққанларни зиярәт қилиш, кесәл болса йоқлаш, чақирса қәдәм тәшрип қилиш, уларниң мусибәтлиригә тәзийә билдүрүш, хошаллиқлирини биллә тәнтәнә қилиш қатарлиқларни өз ичигә алиду; силә– рәһим қилиш көплигән кишиләрниң чүшәнгинидәк сөз билән, қуруқ салам билән яки уларни зиярәт қилип қоюш биләнла болмайду, бәлки урук-туққанларға өз нәпсиниң мәнпәәтлиридин кечип қоллиридин келишичә ярдимини йәткүзүш билән болиду.

ХОШНИЛАРҒА ӨТӘШКӘ ТЕГИШЛИК ҺӘҚЛӘР

1092. Соал: хошниларға өтәшкә тегишлик һәқләр қайсилар?

Жавап: хошниларға яхшилиқ қилиш иманниң әң көрүнәрлик ипадилиридин биридур, чүнки, хошнидарчилиқниң һәқлири бәкму чоң, хошнидарчилиқниң һәқлири бир қанчә түрлүк болиду; мусулман кишиниң үстидә, өзиниң капир хошнисиға өтәшкә тегишлик бирла һәққи болуп, бу болсиму, хошнидарчилиқ һәққи. Мусулман кишиниң үстидә өзиниң мусулман хошнисиға өтәшкә тегишлик икки һәққи болуп: униң бири, хошнидарчилиқ һәққи, йәнә бири мусулманлиқ һәққидур. Мусулман кишиниң үстидә, өзиниң мусулман, уруқ-туққан хошнисиға өтәшкә тегишлик үч һәққи болуп: буларниң бири, хошнидарчилиқ һәққи, иккинчиси, мусулманлиқ һәққи, үчинчиси, уруқ-туққанчилиқ һәққидур. Мусулман кишиниң үстидә, өзиниң мусулман, уруқ-туққан, йеқин хошнисиға өтәшкә тегишлик төрт һәққи болуп: буларниң бири, мусулманлиқ һәққи, иккинчиси, туққанлиқ һәққи, үчинчиси, хошнидарчилиқ һәққи, төртинчиси, йеқин хошнидарчилиқ һәққидур; йеқин хошна жирақ хошнисидин әлвәттә әвзәлдур, дәрһал ярдимиңизгә үлгүридиған, башқиларғиму яхши тәрипиңизни қилип беридиған вә сизни ялғуз қоймайдиған киши әлвәттә сизниң йеқин хошниңиздур. Шуңа хошнидарчилиқниң сиртида, йеқин хошна болғанлиғиниң һәққи алаһидә айрим бир һәқ болуп бәкитилгән, әждатлиримизму «жирақтики туққиниңдин йеқиндики хошнаң яхши» дәп бекар ейтмиған.

ХОШНИЛАРҒА МУАМИЛӘ ҚИЛИШ ПРИНЦИПИ

1093. Соал: хошниларға қандақ муамилидә болуш керәк?

Жавап: хошниларға қилидиған муамилә уларға тоғра, растчил вә сәмимий болуш, қолидин кәлгән яхшилиқларни қилиш, азар бәрмәслик, зиянға учратмаслиқ, һәр вақит ярдимигә үлгүрүш, қийинчилиқлирини һәл қилишиға ярдәм қилиш, мусибәтлиридә ялғуз ташливәтмәслик, хошаллиқлирини биллә тәнтәнә қилиш, башқиларға яхши тәрипини қилиш, абройини вә иззәт-һөрмитини қоғдаш, яманлиқлирини кәчүрүш, азарлириға сәвир қилиш, балилар оттурисида чиққан жедәлләрни тоғра һәл қилип, инақлиқни сақлаш, гәп тошуғучилар вә бузғунчиларниң сөзлирини ениқлимай туруп, уларни қарилимаслиқ, уларға қарши өчмәнлик, көрәлмәслик, дүшмәнлик қатарлиқ илләтләрни сақлимаслиқ, хошниларға төһмәт қилмаслиқ, һәр учрашқанда қизғин салам билән қарши елиш қатарлиқларни асас қилиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бир һәдистә: «Җибриил маңа хошниларға яхшилиқ қилишим тоғрилиқ толиму көп тәвсийә қиливатиду, һәтта хошниларни мирасимғиму шерик қилип қоямдиғанду, дәп гуман қилип қалдим», дегән [Бухарий ривайити].

ХИЗМӘТДАШЛАРҒА МУАМИЛӘ ҚИЛИШ ПРИНЦИПИ

1094. Соал: хизмәтдашларға қандақ муамилә қилиш керәк?

Жавап: идарә кадриниң биллә ишләйдиған хизмәтдашлири, дуканчиниң дукан хошнилири, оқуғучиниң савақдашлири, деханниң йәр хошнилири, һүнәрвәнниң кәсипдашлири униң билән һәр күни биллә болидиған, хошаллиқ-дәртлик күнлирини биллә өткүзидиған, дәрһал ярдимигә үлгүрүдиған вә уни ялғуз қоймай дәртлиригә дәрман болдиған кишилиридур. Шуңа улар билән яхши, инақ вә сәмимий өтүшкә әһмийәт бериши наһайити зөрүрдур; амәт кәлгәндә уларға чоңлуқ қилмаслиғи, зиян тартқанда улардин көрмәслиги, уларни һемишәм отлуқ салам билән қарши елиши, маддий вә мәнивий җәһәтләрдин уларға ярдәм қолини сунуши, уларниң ғевитини қилмаслиғи, зиянға учратмаслиғи, яман көрмәслиги, уларға кәлгән амәтләргә көз қизартмаслиғи, арида чүшәнмәслик йүз бәрсә, бәтму-бәт олтуруп чирайлиқ сөзлишиш арқилиқ һәл қилиши, аялларниң вә балиларниң арқисиға кирип мунасивәтни бузмаслиғи, чеқимчилар вә гәп тошуғучиларниң сөзлирини ениқлап көрмәй туруп улардин ағринмаслиғи, Аллаһ қошқан бу һәмиралиқни ахириғичә әң чирайлиқ шәкилдә давамлаштуруш йолида қолидин кәлгәнни қилиши вә башқилар.

ДОСТЛАРҒА МУАМИЛӘ ҚИЛИШ ПРИНЦИПИ

1095. Соал: достларға қандақ муамилидә болуш керәк?

Жавап: бирәвниң дости униң әң йеқин сирдиши вә әң ишәш қилидиған бир адимидур; инсанлар адәттә аилисидин яки башқилардин рәнжигәндә, бешиға күн чүшкәндә достлириға муражиәт қилип, улардин тәсәлли һасил қилишқа вә қийинчилиқлири үчүн чиқиш йоли издәшкә тиришиду, мундин башқа һәқиқий сәмимий дост адәмниң қайғулуқ вә хошаллиқ күнлиридә йенида болиду, униңға мәдәт бериду вә уни қоғдайду; әһвал шундақ екән, достларға сәмимий, садақәтлик, тоғра вә растчил болуш керәк, өзиниң қәдирлинишини халиған адәм достлирини қәдирлиши лазим, достлириға ала көңүллүк қилидиған, мәнпәәт йәтсә дост, мәнпәәт йәтмигәндә рәқивигә айлинидиған, достиниң бешиға күн чүшкәндә яки ярдимигә муһтаж болғинида униңдин қачидиған адәм достлуқ намиға хиянәт қилидиған, мәнпәәт достидур.

ДОСТЛУҚ ТҮРЛИРИ

1096. Соал: дунияда нәччә түрлүк дост бар?

Жавап: дунияда мундақ үч хил дост болиду: бири сәмимий садақәтлик дост, йәнә бири мәнпәәт қоғлайдиған дост, үчинчиси яман достур.

1097. Соал: сәмимий садақәтлик дост қандақ болиду?

Жавап: сәмимий садақәтлик дост достлашқан кишисини җенидин бәк сөйидиған, униң мәнпәәтини өзи мәнпәәти, униң зиян тартишини өзиниң зийини дәп тонуйдиған, яхши-яман күнләрдә уни тәрк әтмәйдиған, ақ көңүл, растчил, вападар достур. Мундақ дост җанни пида қилишқиму әрзийду, мундақ бир муқәддәс достлуққа хиянәт қилиш толиму рәзилликтур. Бу мавзуда пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам билән Һәзрити Әбубәкриниң достлиғи әң яхши үлгидур. Һәзрити Әбубәкри Муһәммәд әләйһисааламниң балилиқ чеғидин буянқи қәдинас дости болуп, Муһәммәд әләйһиссаламға тунҗа вәһий келип, униң пәйғәмбәр екәнлиги билдүрүлгәндә, һәзрити Әбубәкри униң рәһбәрлигини тунҗа болуп тәстиқлиған вә қоллиған биринчи шәхс сүпитидә тарихта қәйт қилинди; у пүтүн мал-мүлкини вә үз-абройини қурван қилған һалда Муһәммәд әләйһиссаламни һимайә қилғанниң сиртида, аилисини Мәккидә тәрк әткән һалда униң билән Мәдинигә һиҗрәт қилиштин ибарәт өлүм пурап туридиған хәтәрлик сәпәргә атланди. Мәдинигә барғандин кейинму, пүтүн қийинчилиқларда Муһәммәд әләйһиссаламниң оң қанити болуп һемишәм униң йенида болди. Муһәммәд әләйһиссалам вапат болғандин кейинму униң орунбасари (хәлиписи) болуп, униң йолиға вә ирадисигә беҗанидил варислиқ қилип аләмдин өтти, мана бу, сәмимий садақәтликниң бирдин бир үлгисидур.

1098. Соал: мәнпәәт қоғлайдиған дост қандақ?

Жавап: мәнпәәт қоғлайдиған дост маһийәттә дост әмәс, бәлки мәнпәәтпәрәс, алдамчи, пурсәтпәрәс, рәзил адәмдур. Мундақлар әң хәтәрлик мәхлуқлар болуп, һемишәм кишиләрниң арқисидин уриду, йәни күтүлмигән йәрдин уларни зиян-зәхмәтләргә учритиду, һәтта достлашқан кишисини дүшмәнлиригә оңайла сетиветиду, шуңа Аллаһ таала Қуръан кәримниң көплигән айәтлиридә, мусулманларниң мунапиқларни вә адимий шәйтанларни дост тутмаслиқни қаттиқ тәкитлигән; мәпиәт үчүн дост болғанлар Қуръан кәримдә баян қилинған мунапиқларниң вә шәйтанниң тәвәлиридин өзидур. Чүнки буларниң һәммиси алдамчилиқта, сахтипәзликтә, садақәтсизликтә вә икки үзлүктә охшаш мәхлуқлардур; бирәвни мәнпәәт йүзисидин дост тутуш бәкму рәзиллик вә ала көңүллүктур, мәнпәәтпәрәсләрни дост тутқан адәмму ахмақ вә зиянкар адәмдур, чүнки мундақларни дост тутқан адәм һеч болмиғанда уларға ишинип ич сирлирини ейтиду-дә, бу ялған достлуқ бузулғандин кейин, униң ейтқан сирлири уни дүшмәнлириниң әсиригә айландуруп қойиду, зади мәнпәәт үстигә қурулған достлуқ әмәлийәттә достлуқ әмәс, бәлки вақитлиқ пайдилиниш мунасивитидур.

Шуңа, һәр ким достларни таллашта Қуръан кәрим билән сүннәтниң роһини мизан қилип,

һиссийятқа берилмәстин әқил вә шәриәтниң садасиға қулақ салған һалда иш көрүши интайин зөрүрдур. Бир адәмниң қандақ адәм екәнлигини, достлуққа ярайдмған яки яримайдиғанлиғини билиш үчүн уни синап көрүш керәк. Иккинчи хәлипә Өмәр ибни Хәттабниң йениға бир адәм йәнә бир адәмгә гувалиқ бериш үчүн кәлтүрүлгәндә, һәзрити Өмәр гувачидин «сән гувалиқ бәрмәкчи болған кишини тонумсән?» дәп сорайду, гувачи «һәә, тонуймән» дәп җавап бериду. Һәзрити Өмәр униңдин: «Сән уни қандақ тонуйсән? униң билән йеқин хошниму?» дәп сорайду, гувачи: «Яқ» дәп җавап бериду, Өмәр йәнә униңдин: «сән униң билән биллә сәпәр қилип баққанму» дәп сорайду. Гувачи йәнә «яқ» дәп җавап бериду. Өмәр йәнә униңдин: «сән униң билән пул муамилиси қилип баққанму?» дәп сорайду, гувачи йәнә «яқ» дәп җавап бериду. Бу вақитта хәлипә Өмәр: «Йоқал! сән уни тонумайдикәнсән» дәйду вә униң гувалиқ беришини рәт қилиду.

Имам Шафиий бирәвниң сирткі көрүнүшигә вә ибадәтлириниң көплигигә қарап баһа беришкә болмайдиғанлиғини тәкитләп мундақ дегән: «Бирәвниң сәҗдидә көз яш төккинигә әмәс, бәлки муамилә ишлиридики әһвалиға қараң!»

1099. Соал: яман дост дегән қандақ дост?

Җавап: яман дост, адәмни яман адәт, начар әхлақ вә түрлүк рәзил қилмишларға башлап кирип, һәр хил бала-қазаларға дучар қилидиған адимий шәйтандур; Аллаһ таала Қуръан кәримниң Нурғун айәтлиридә мөмүнләрни адимий шәйтанларни дост тутмасликқа, улардин жирақ турушқа чақирғанниң сиртида, Қуръан кәримниң әң ахирқи сүрисиниң әң ахирқи айитини Муһәммәд әләйһиссаламни вә барлиқ мусулманларни адимий шәйтанларниң һәр түрлүк яманлиқлиридин Аллаһқа сеғинип пана тиләшкә буйруш билән тамамлиған: «Аллаһқа сеғинип, инсанлардин болған йошурун шәйтанниң вәсвсисиниң шәрридин пана тиләймән, дегин» («*Нас» сүриси, ахирқи айәт*).

Һәммигә мәлумки, заманимиздики уйғур җәмийитидә, Нурғунлиған мусулман балилириниң пақиәләр билән аяқлашқан туюқ йолларға кирип кетиши, ата-анисини зар жиғлитип түрлүк рәзиллик йоллирида набут болуп түгишип кетиши, мусулман аилисидә чоң болуп туруп мусулманчилиқтин, әдәп-әхлақтин һечқандақ несивиси болмиған, рәңлик олтурушлар, һарам қилмишлар вә адимийлиқтин чиққан рәзил ишлар билән өмрини өткүзиватқанлиғи қатарлиқ пақиәләргә бир тәрәптин аилә тәрбийисиниң болмиғанлиғи сәвәп болса, йәнә бир тәрәптин яман достлар йәни адимий шәйтанлар сәвәп болмақта.

Шуңа аилә тәрбийиси начар, әхлақи яман, диянити сус кишиләр дост болушқа һәргиз әрзимәйду; мундақларға алди билән борчимизниң тәқәззаси бойичә һекмәтлик усулда вәз–нәсиһәт қилип, уларни яхши ишларға дәвәт қилишимиз лазим. Улар дәвәтни қобул қилип яман адәтлирини ташлап яхши ишларни қилидиған, ислам пәризлирини ада қилидиған болуп өзгәрсә, улар билән Аллаһ үчүн дост болуп яхши ишларни давам қилиш лазим. Чүнки, бирәр адәмни яхши йолға киргүзүшниң совави пәйғәмбәр әләйһиссаламниң тәбири билән «дуния вә униңдики һәммә нәрсидин чоң» дур. Әгәр дәвәтни қобул қилмиса яки баш лиңшитип қоюп, өзиниң билгиничә иш қилишни давам қилса, мундақларниң өзгиришидин үмүт қалмиған болиду. Шуңа улар билән дост болуш әмәс, бәлки улар билән арилашмаслиқ, муамилә қилишмаслиқ, қуда-бажилиқ мунасивәт орнатмаслиқ лазим. Шундақла балиларниң аилә тәрбийиси яхши болмиған, әдәп-әхлақтин несивә алалмиған балиларға арилишишқа вә дост болушқа қәтъий йол қоймаслиқ лазим. Чүнки диянити вә әхлақи болмиған адәмләрдин инсан тәсәввур қилип болғусиз балайи-апәтләрни күтүшкә болиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу мәнани интайин есил бир тәбир билән ипадиләп мундақ дегән: «яхши дост билән яман достниң мисали ипар сатқучи билән көрәк басқучиға охшайду, ипар сатқучиниң йениға барсиңиз у сизгә ипар бериду яки униңдин сетивалисиз яки һеч болмиғанда униңдин ипарниң хуш буйини пурайсиз; көрәк басқучиниң йениға барсиңиз очақтин чиққан от учқунлири кийимиңизни көйдүрүп қойиду яки униңдин бәдбуй сесиқ пурақни пурайсиз» [имам Муслим ривайити]. Әҗдатлиримизму: «қазанниң қешиға бармаң қариси жуқар, яманниң қешиға бармаң ялиси жуқар» дегән һекмәтни қалдуруш арқилиқ әвлатлирини яман адәмләр билән дост болушниң хәтәрлиридин агаһландурған.

ИНСАНЛАРҒА МУАМИЛӘ ҚИЛИШ ПРИНЦИПИ

1100. Соал: җәмийәттики пүтүн кишиләргә қандақ муамилидә болуш керәк?

Җавап: җәмийәттики пүтүн кишиләргә дуруслуқ, тоғрилиқ вә адаләтни асас қилған һалда исламий гөзәл әхлақ билән иллиқ муамилә қилиш керәк. Чүнки җәмийәтни тәшкил қилғучилар инсанлар болуп, җәмийәтниң паравәнлиги, хатирҗәмлиги шу инсанларға бағлиқтур. Қисқиси, инсанлар түзәлсә җәмийәт түзүлиду, инсанлар бузулса җәмийәтму бузулиду. Бир җәмийәттә яшаватқан инсанлар байдин гадайғичә, рәистин пухрағичә, зиялидин саватсизғичә, моллидин авамғичә һәммиси һөрмәттә, һәқ-һоқуқта, яхш муамилә көрүшкә һәқлиқ болушта охшаш болуп, уларниң ичидин ким болушидин қәтъийнәзәр тәқва болғини Аллаһ тааланиң нәзәридә әң һөрмәтлик һесаплиниду. Амма инсанлиқ етивари билән пүтүн инсанлар баравәрдур. Буниңға бенаән, җәмийәттики пүтүн инсанларға дурус, тоғра вә адаләтлик муамилә қилиш, рәһим-шәпқәтлик болуш лазим. Мусулман адәм кишиләргә һәқсизлиқ қилмайду, уларни алдимайду, яман көрмәйду, зиянға учратмайду; мәйли елим-сетим муамилисидә болсун, мәйли башқа һәр қандақ бир муамилидә болсун улар оттурисида айримичилиқ қилмайду вә һәр кишигә көкси-қарнини кәң тутиду.

1101. Соал: умумий мусулманларға қандақ муамилидә болуш керәк?

Җавап: мусулманларниң өз ара қериндашлиқ мунасивити адәттики шәхсий мунасивәттин алқиған, тәқвалиқ, әхлақ-пәзиләт, өз ара һәмкарлиқ вә чекигә йәткән меһриванлиқни асас қилған әң мустәһкәм бир мунасивәт болуп, мусулманларниң йимирилмәс бир пүтүн гәвдә екәнлигини намайән қилиду. Қуръан кәрим буни тәкитләп: «мөмүнләр һәқиқәтән қериндашлардур» дәп елан қилған («*Һуҗурат» сүриси, 10-айәт*). Мусулманларға әң әқиллиқ, адаләтлик вә камали меһри – муһәббәт билән муамилә қилиш керәк, чүнки мусулманлар оттурисидики өз ара қериндашлиқ риштиси интайин чоң вә муқәддәс бир риштә болуп, һәр қандақ бир мусулман адәм йәнә бир мусулманниң мәнпәәтини өзиниң мәнпәәтигә, униң зиянға учришини өзиниң зиянға учриғиниға охшаш билип, уни вә униң һәр нәрсисини худди өзини вә өзиниң нәрсилирини қоғдиғандәк қоғдиғандила мусулман қериндашлиғиниң һәққини ада қилалайду, бир һәдистә: «мөмүнләр өз ара достлуқта, меһриванлиқта вә һесдашлиқта бирәр әзаси ағриса башқа әзалириму исимдаш вә уйқисизлиқ билән беарам болидиған бир тәнгә охшаштур» дәп көрситилгән [Бухарий вә Муслим ривайити].

Мусулманниң мусулманға яманлиқ қилиши әмәлийәттә өзигә яманлиқ қилғанлиғидур, чүнки улар бир гәвдә. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу һәқтә нәсиһәт қилип мундақ дегән: «бир-бириңларға көрәлмәслик қилмаңлар, бир-бириңларни алдимаңлар, бир-бириңларни яман көрмәңлар, бир-бириңларға дүшмән болмаңлар, бир-бириңларниң содисини бузмаңлар, өз ара қериндашлардин болуп Аллаһниң яхши бәндилиридин болуңлар; мусулман мусулманниң қериндиши, униңға зулум қилмайду, хорлимайду, тәқвалиқ қәлбтә, өзиниң мусулман қериндишини хор көргән адәмдинму яман адәм йоқ. Бир мусулманниң йәнә бир мусулманниң қенини төкүши, пул-мелини тартивелиши вә номусини төкүши қәтъий һарамдур» [имам Муслим ривайити].

1102. Соал: мусулман әмәс хәлиқләргә қандақ муамилидә болуш керәк?

Җавап: мусулманлар мусулман әмәс кишиләргиму яхши, адаләтлик вә тоғра муамилә қилишқа буйрулған, башқа диндики кишиләрни яки уларниң диний етиқатини камситиш, уларни чәткә қеқиш вә хор көрүшкә болмайду. Барлиқ муамилә түрлиридә уларға айримичилиқ қилмастин, һәқсизлиқ қилмастин, тоғра вә адаләтлик муамилә қилиш, маддий вә мәнивий җәһәтләрдин қолидин келишичә уларға инсаний ярдәм қилиши лазим. Аллаһ таала бу һәқтә мундақ дегән: «башқа диндикиләрдин силәр билән уруш қилмиған вә силәрни жутуңлардин һайдап чиқармиғанларға кәлсәк, Аллаһ уларға яхшилиқ қилишиңлардин, уларға адил болушуңлардин силәрни тосмайду; шубһисизки, Аллаһ адаләт билән иш қилғучиларни яқтуриду» («*Мумтәһинә» сүриси, 8-айәт*).

Амма мусулманлар өзлиригә яки өзлириниң диний етиқатиға зиянкәшлик қилғучиларни, диний сәвәптин улар билән уруш қилғанларни яқтурмаслиғи вә улар билән достлуқ алақиси қурмаслиғи лазим. Бу принципни Аллаһ таала мундақ баян қилған: «Аллаһ дин үчүн силәр билән урушқан,

силәрни жутуңлардин һайдап чиқарған вә силәрни һайдап чиқиришта ярдәмләшкәнләрни дост тутушуңлардин силәрни тосиду, кимки уларни дост тутидикән, улар залимлардур» («*Мумтәһинә» сүриси, 9-айәт*). Шундақла, ислам динини яки ислам пәйғәмбирини яки Қуръан кәримни мәсхирә қилғучиларға мусулманларниң қарши туруши вә вақтида рәддийә бериши диний мәсъулийәттур.

1103. Соал: пүтүн инсанийәткә қандақ муамилә қилиш керәк?

Җавап: дуниядики пүтүн инсанлар инсанлиқта һөрмәттә бап-баравәрдур чүнки инсанларниң Һәммиси Адәм әләйһиссалам билән Һава анидин ибарәт бир ата бир анидин пәйда болған. Уларниң оттурисидики тил, рәң, ирқ, дин вә мәдәнийәт пәриқлири уларниң инсаний қериндашлиғиға тәсир йәткүзәлмәйду. Инсанларниң һәммиси Аллаһ таала тәрипидин һөрмәтлик қилип яритилған улуқ мәхлуқаттур. Мусулман адәм қандақла бир кишигә муамилә қилишта униң инсанлиғини асаслиқ орунда қоюши лазим, инсан қайси милләттин вә қайси дөләттин болсун, рәңги-чирайи қандақ шәкилдә болсун бәрибир Аллаһ яратқан әзиз инсандур. Бундақ болған екән инсанлар арисидики дин, ирқ, рәң вә тил пәриқлири сәвәплик уларға башқичә қараш, уларни алдаш, муамилидә бир-бирини пәриқләндүрүш қәтъий тоғра әмәс. Гөзәл әхлақлиқ мусулман адәм пүтүн инсанларни сөйиду, уларға қәлбини ачиду, һәр вақит уларға иллиқ вә дурус муамилә қилиду.

ҺАЙВАНЛАРҒА МУАМИЛӘ ҚИЛИШ ПРИНЦИПИ

1104. Соал: һайванларға қандақ муамилидә болуш керәк?

Җавап: Аллаһ таала һайванларни инсанларниң мәнпәәти үчүн яритип бәргән болуп, инсанлар Аллаһ тааланиң бу катта немитигә шүкүр қилған һалда, һайванларға рәһимдиллик вә рәһим-шәпкәт билән муамилә қилип, улардин йоллуқ пайдилинишқа буйрулған. Мусулман адәм һайванни хорлимайду, урмайду, ач қоймайду, вә қийнимайду. Һайванларға муамилә қилиш төвәндикидәк болиду:

1) һайванларға улар көтирәлмәйдиған еғир жүкләрни артмаслиқ.

2) һайванларни ач яки сусиз қоймастин яхши беқиш;

3) һайванлар кесәл болуп қалса яки бирәр әзаси сунса вақтида давалитиш;

4) һайванларни уруп қийнаштин жирақ туруш, чүнки Аллаһ таала тили йоқ һайванниң налисини һәммидин бурун аңлиғучидур;

5) һайванларни от билән азаплаштин, дағлаштин сақлиниш керәк, чүнки пәйғәмбәр әләйһиссалам һайванларни от билән азаплиғучиларға Аллаһниң нами билән ләнәт ейтқан [имам Муслим ривайәт қилған];

6) һайванларни тирик турғузуп әзалирини кәсмәслик, пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақларға Аллаһниң, периштәләрниң вә пүтүн инсанларниң ләнәт қилидиғанлиғини ейтқан;

7) һайванларни оқ етиш мәшиқлиридә қариға (нишанға) алмаслиқ, пәйғәмбәр әләйһиссалам һайванларни қариға елишни мәнъий қилған [имам Бухарий ривайәт қилған];

8) һайванларни боғузлаштиму рәһим-шәпкәтлик болуш, пичақни униңға көрсәтмәслик вә қийнимастин җенини чиқириш лазим. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бир һәдистә: «Аллаһ таала һәммә нәрсигә рәһим-шәпкәт қилишни йезивәткән, мал боғузлиғанда яхши боғузлаңлар, пичақни иштик қилиңлар вә малниң җенини қийнимастин чиқириңлар» дәп көрсәткән [имам Муслим ривайити];

9) һайванларни бир-бири билән соқуштурмаслиқ, мәсилән: ишт талаштуруш, ғораз соқуштуруш, қошқар соқуштуруш қатарлиқ оюнлар һарамдур, уни қилғучилар һайванларға зулум қилғанлиғи вә уларни қийниғанлиғи сәвәплик Аллаһ тааланиң алдида қаттиқ гункар болиду. Аллаһ таала бу гунадин Тәвбә қилмиғанларни чоқум җазалайду. Учар қушларғиму наһайити силиқ вә рәһим-шәпқәтлик муамилә қилиш тәләп қилиниду, пәйғәмбәр әләйһиссалам бир һәдистә: «кимки бирәр қушқачни боғузлаштиму рәһим-шәпкәтлик муамилә қилидикән, Аллаһ униңға қиямәт күнидә өзиниң рәһим-шәпқитини көрситиду» дегән [Бухарий вә Тәбәраний ривайити].

ЕЛИМ-СЕТИМ МУАМИЛИЛИРИ

1105. Соал: қандақ нәрсиләрни елип-сетишқа болиду?

Жавап: инсанларниң тән сақлиғиға яки әхлақиға зиянлиқ болмиған, ислам динида чәкләнмигән, гуна-мәсийәтләргә сәвәп болмайдиған һәр қандақ нәрсини елиш яки сетишқа болиду. Чүнки шәйъиләр әслидә һалал болуп, һарам қилинғанлиғиға аит диний дәлил кәлмигән нәрсиләрниң һәммиси һалалдур. Буниң үчүн уларни истимал қилиш, елип-сетип тиҗарәт қилиш мутләқ җаиздур, пәқәт булардин айәт вә ишәшлик һәдисләр арқилиқ һарам екәнлиги җәзимләшкәнлирини истимал қилиш вә елип-сетиш һарамдур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу принципни мундақ чүшәндүргән: «Аллаһ Қуръанда һалал қилғини һалал, һарам қилғини һарамдур. Һалал яки һарам екәнлигигә һөкүм берилмигән нәрсиләр Аллаһниң кәчүримидур. Аллаһниң бу кәчүримини қобул қилиңлар. Аллаһ һеч нәрсини унтуп қалмайду» [Һаким ривайит қилған].

1106. Соал: қандақ нәрсиләрни елип-сетишқа болмайду?

Жавап: инсанларниң тән сақлиғиға зиян болидиған, ислам динида истимал қилиш һарам қилинған яки бирәр гуна иш үчүн қоллинилидиған яки гуна ишларға сәвәп болидиған нәрсиләрни елиш яки сетиш, униң билән тиҗарәт қилиш қәтъий чәклиниду, бу шәриәт истималида һарам дейилиду, мәсилән: чошқа, өзи өлгән мал, мәс қилғучи ичимлик вә чекимликләр, бут-һәйкәл, крест бәлгүлири қатарлиқ нәрсиләрни елиш яки сетиш һарамдур. Чүнки бундақ нәрсиләрни елип-сетип тиҗарәт қилиш әшу гуна ишларни вә һарам нәрсиләрни тәшвиқ қилғанлиқ яки уларни кишиләргә йеқинлаштуруп бәргәнлик болуп гунаға шерик болғанлиқтур. У нәрсиләрни елиш яки сетиштин чәклиниш болса у нәрсиләрниң намини өчүрүп, кишиләрни униңдин жирақлаштурғанлиқ болиду; жуқуриқи нәрсиләрни елип-сетип тиҗарәт қилиш гуна, униң пули һарамдур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу һәқтә мундақ дегән: «Аллаһ қандақла бир нәрсини һарам қилған болса, униң пулиниму һарам қилған» [имам Әһмәд вә Әбудавуд ривайити].

ЕЛИМ-СЕТИМ ИШЛИРИДИКИ ИСЛАМ ПРИНЦИПИ

Һәммигә мәлумки, сода-сетиқ инсанларниң күндилик ишлириниң муһим тәркиви қисмидур, чүнки инсанлар шәхсий вә аилә еһтияжлирини қамдашқа, кархана вә ширкәтләрниң мәһсулатлирини сетишқа еһтияжлиқ болиду, шуңа мусулман адәм ислам дининиң сода-сетиқ принциплирини яхши үгинишкә вә униңға лайиқ иш көрүшкә зор еһтияжлиқтур.

1107. Соал: елим-сетим ишлиридики ислам принципи қайси?

Жавап: елим-сетим ишлиридики ислам принципи төвәндикичә:

1) һарам нәрсиләрни алмаслиқ вә сатмаслиқ.
2) гунаға сәвәп болидиған нәрсиләрни алмаслиқ вә сатмаслиқ;
3) содида растчил, сәмимий болуш, кишиләрни алдимаслиқ;
4) миқдари яки сүпити намәлум нәрсиләрни сатмаслиқ;
5) җазанә қилмаслиқ (өсүм билән муамилә қилмаслиқ);
6) содини монополия қиливалмаслиқ;
7) таразида вә өлчәмдә кам бәрмәслик;
8) оғрилиған вә буланған нәрсиләрни сетивалмаслиқ вә сатмаслиқ;
9) содида натоғра келишим вә натоғра шәртләрни қолланмаслиқ;
10) алғучи билән сатқучи сода қилишқан орундин айрлғучилик содини бузушқа һоқуқлуқ;
11) шериклишип тиҗарәт қилғанда шерикләрниң өз ара сәмимий вә растчил болуши;
12) содида адил риқабәтлишиш;
13) өзидә йоқ нәрсини сатмаслиқ;
14) сатидиған малға сахтилиқ ишләтмәслик;
15) ишчиниң вә кирақәшниң һәққини вақтида бериш;
16) несийә муамилә қилишқанда, тапшуридиған вақитни ениқ қилип һөҗҗәтлишиш.

ЕЛИП-СЕТИШ ЧӘКЛӘНГӘН НӘРСИЛӘР

1108. Соал: һарамлиғи сәвәплик елип-сетиш чәкләнгән нәрсиләр қайсилар?

Җавап: һарамлиғи сәвәплик елиш яки сетип тиҗарәт қилиш чәкләнгән нәрсиләр төвәндикиләр:

1) чошқа, униң гөши, териси, гөши йейилмәйдиған һайванларниң гөши, өзи өлүп қалған малниң гөши, зәһәрләнгән яки жуқумлуқ кесәлгә гириптар болған малниң гөши.

2) һарақтин башлап пивоғичә мәс қилиш характеридики ичимликләрниң вә нәрсиләрниң барлиқ түрлири.

3) ақ чекимлик, әпийүн, нәшә, тамака вә башқа зәһәрлик чекимлик түрлириниң һәммиси.

4) һәйкәл, крест вә һәр қандақ бир батил динниң диний бәлгүлириниң һәммә түрлирини елип-сетиш чәкләнгән нәрсиләрдур.

1109. Соал: гунаға сәвәп болидиғанлиғи сәвәплик елип-сетиш мәнъий қилинған нәрсиләр қайсилар?

Җавап: өзи һалал болсиму, униңдин һарам яки гунаға сәвәп болидиған нәрсиләрни ишләпчиқарғили болидиған шәиъиләрни униңдин һарамға яки инсанларни гунларға елип баридиған нәрсиләрни ясайдиған орунларға елип берип туруп сетиш гунада улар билән шерик болғанлиқтур, мәсилән: үзүм өзи һалал мевә болсиму, уни һарақ ишләп чиқиридиған заводқа сетиш һарамдур, чүнки бу гуна ишқа һәмкарлашқанлиқтур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «кимки үзүмни һарақ ясайдиғанларға сетиш үчүн мол һосул вақтида сақлап ятидикән, өзини ахирәтниң отиға тутқан болиду» [Тәбәраний ривайити].

ҖАЗАНӘ ВӘ УНИҢ ЧӘКЛИНИШ СӘВӘВИ

1110. Соал: җазанә дегән немә?

Җавап: җазанә парсчә сөз болуп, әрәпчиси «риба» йәни артуқ, зиядә дегән мәнани билдүриду, амма ислам шәриитиниң аталғусида башқиларниң һәққини бәдәлсиз еливелиш дегән мәнани ипадиләйду; чүнки Аллаһ таала алғучи билән сатқучи һәр икки тәрәп мәнпәәт көридиған сода йоли билән пул тепишқа йол қойған болсиму, кишиләрдин бәдәлсиз пайда көрүшни қәтъий һарам қилған. Қуръан кәримдә бу һәқтә мундақ дейилгән: «әй мөмүнләр! бир-бириңларниң маллирини наһақ йол билән йәвалмаңлар, икки тәрәп рази болушуп қилишқан сода-сетиқ арқилиқ еришилгән нәрсиләр буниңдин мустәсна» («*Ниса» сүриси, 29-айәт*). Җазанә (йәни өсүм) билән муамилә қилишниң гунайи шунчилик еғир болуп, Аллаһ таала өсүм билән муамилә қилғучиларға ләнәт қилған, пәйғәмбәр әләйһиссалам буни мундақ баян қилған: «Аллаһ таала өсүм йегүчигә, йегүзгүчигә, униңға гува болғучиға вә уни язғучиға ләнәт қилди» [имам Әһмәд, Тирмизи, Әбудавуд вә Нәсаийлар ривайәт қилған].

Җазанә худди отқа охшаш әтрапқа тутушидиған шундақ хәтәрлик бир гуна болуп, җазаниниң гунайи өсүм йегүчи биләнла чәклинип қалмастин бәлки, өсүмни бәргүчиму охшашла гункар болғанниң сиртида, җазанә муамилсигә арилашқан вә ярдәмләшкәнләрниң һәммиси бу гунаға шерик болиду.

1111. Соал: җазанә муамилисини чәкләшниң сәвәви немә?

Җавап: ислам дини җазанә муамилисини қаттиқ чәкләштә пәқәт инсанийәтниң әхлақий, иҗтимаий вә ихтисадий мәнпәәтлирини көзлигән. Ислам өлүмалири җазанә муамилисиниң һарам қилинишниң бир қанчә сәвәплирини баян қилған болуп, улар төвәндикичә:

1) җазанә башқиларниң мелини бәдәлсиз еливелишни тәқәзза қилиду;

2) җазаниға тайиниш кишиләрни һәр хил һүнәр-кәсипләр билән тирикчилик қилиштин тосуп, ишлимәстин нәрсә үндүрүп елишни яқтуридиған тәйяртаплардин қилип қойиду;

3) җазанә кишиләр оттурисида қәриз беришиш арқилиқ бир-биригә ярдәм қилиш роһиниң йоқилишини кәлтүрүп чиқирип, кишиләрниң мәнпәәт көрмисә ярдәм қилмайдиған мәнпәәтпәрәсләрдин болуп қелишиға сәвәп болиду;

4) көпинчә һалларда қәриз бәргүчи бай, қәриз алғучи кәмбәғәл болиду, җазанә муамилисигә йол қоюш җәмийәттики рәһимсиз байларниң намратларни езиши үчүн пурсәт яритип бәргәнлик болиду.

СОДА-СЕТИҚ ИШЛИРИДА ИСЛАМ ПРИНЦИПИ

1112. Соал: содида растчил болуш дегәнниң мәнаси немә?

Җавап: содида растчил болуш дегән, елим-сетим ишлирида сахтипәзлик, алдамчилиқ вә ялғанчилиқтин жирақ болуп, сәмимий болуш дегәнликтур, содида ялған сөзләш қаттиқ гуна болуп, ялғанчилиқ билән тапқан пул шәксиз һарамдур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: «әң пак кәсип шундақ содигәрләрниң кәспидурки, улар сөздә ялған ейтмайду, аманәткә хиянәт қилмайду, вәдисигә хилаплиқ қилмайду, нәрсә сетивалғанда уни камситмайду, нәрсә сатқанда уни көптүрүп даңлимайду, өз үстидики қәрзини ада қилишта кечиктүрмәйду вә қоли қисқа адәмдә елиши болса, уни қистимайду» дәп көрсәткән [имам Бәйһәқий ривайити].

1113. Соал: миқдари яки сүпити намәлум нәрсиләрни сетишни мәнъий қилишниң сәвәви немә?

Җавап: сетилған товар миқдариниң яки сүпитиниң намәлум болуши алғучи вә сатқучи һәр икки тәрәп оттурисида җедәлгә яки бирәр тәрәпниң йәнә бир тәрәпни алдап кетишигә сәвәп болидиғанлиғи үчүн ислам дини намәлум товарни сетишни чәкливәткән, мәсилән: хам мевини сатқанда дәрһал униң мевисини үзүвелишни шәрт қилип сатқандила дурус болиду. Шуниңдәк етиздики буғдайни сетиш униң башиғи ақирип, апәт мәзгилидин өтүп кәткән болуш шәрти биләнла дурус болиду, амма мевини пишқанда үзүвелиш, буғдайни башиғи ақирип болғичә сетиш чәклиниду; чүнки мундақ қилиш көп һалларда, алғучи билән сатқучи оттурисида җедәлгә сәвәп болиду. Һосул чиқмиса алғучи «мән һусул алалмидим, пулумни қайтурғин» десә, сатқучи «мән сетип болған, сода пүтүп болған, зиян өзәңгә һесап» дәйду, шуниң билән оттурида җедәл чиқиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам техи пишмиған мевини сатмақчи болған бир адәмгә: «навада һосул бәрмәй қалса, немигә асасән пулини алисән?» дәп қайиған [имам Бухарий вә башқилар ривайити].

Шу сәвәптин, һайванниң қосиғидики балисини, асмандики қушни, судики белиқни, пишмиған мевини пишқанда тапшурувелиш шәрти билән сетиш вә һәр қандақ намәлум яки техи илкигә кирмигән нәрсини сетиш чәкләнгән» [имам Муслим ривайити].

1114. Соал: монополийичиликни чәкләшниң сәвәви немә?

Җавап: ислам динида сода-сетиқта шәхсләрниң әркинлигигә капаләтлик қилиған болсиму, һәр қандақ бир җәмийәттики бир қисим кишиләрниң шәхсийәтчилиги, тамахорлиғи вә пурсәтпәрәслиги түпәйли хәлиқни ашлиқ, көктат, мевә қатарлиқ озуқ-түлүгини вә күндилик еһтияҗлиқ нәрсилирини егиләвелиш хаһишиға йол қоймиған вә монополийичиләрниң башқиларниң һесавиға өзилирини бейитишқа урунушини қаттиқ чәкләп, уларни қаттиқ сөккән. Пәйғәмбәр әләйһиссалам монополийичиликни қаттиқ чәкләп мундақ дегән: «кимки озуқ-түлүкни қириқ күн монпол қиливалидикән, у Аллаһтин ада-җуда болуп кетиду, Аллаһму униңдин ада-җуда болиду» [имам Әһмәд ривайити]. Пәйғәмбәр әләйһиссалам монополийичиниң психикисини вә хунүк шәхсийәтчилигини сөкүп мундақ дегән: «монополийичи немидегән осал адәм. У баһа чүшкәнлигини аңлиса қайғуриду, қиммәтчилик хәвирини аңлиса хуш болиду» («зәрин һәдис топлими»да баян қилинған).

1115. Соал: таразида вә өлчәмдә кам беришниң гунайи қандақ?

Җавап: ислам дини әң сәскинидиған алдамчилиқ түрлиридин бири таразида-өлчәмдә кам беришитур. Қуръан кәримниң Нурғунлиған айәтлиридә, тараза вә өлчәмдә кам бәрмәслик, адаләт вә һәққанийлиқ билән иш көрүш, кишиләрни алдимаслиқ һәққидики кәскин әмирләр баян қилинған. «өлчәмни вә таразини тоғрилаңлар» (*«Инъам» сүриси, 152-айәт*). «силәр башқиларға өлчәп бәргәндә, толуқ өлчәңлар вә тоғра таразида тартип бериңлар» (*«Исра» сүриси, 3-айәт*).

Өлчәм вә таразида кам бәргүчиләрни тәһдит қилип Қуръан кәримдә мундақ дейилгән: «өлчәмдә вә таразида кам бәргүчиләргә вай! Улар кишиләрдин өлчәп алғанда толуқ алиду, кишиләргә өлчәп яки тартип бәргәндә кам бериду, улар бүйүк бир күндә тирилидиғанлиғиға ишинәмду? у күндә инсанлар аләмләрниң пәрвәрдигариниң һозурида тик туриду» («*Мутәффифин» сүриси, 1-6-айәтләр*). Бу айәтләрдә, таразида вә өлчәмдә кам бәргүчиләр ахирәт күнигә ишәнмәйдиғанлар қатаридин саналған, тәбиийки, ахирәткә ишәнмигән адәм мусулман әмәс.

1116. Соал: оғриланған вә буланған нәрсини сетивелиш немә үчүн чәкләнгән?

Жавап: қандақла бир нәрсини униң оғриланған яки буланғанлиғини билип туруп сетивелиш булаңчиларниң яки оғриларниң бу җинайи қилмишлириға ярдәм бәргәнлик вә уларни шундақ қилишқа тәшәббус қилғанлиқ болиду; һәр қандақ бир мусулман адәмниң җинайәткә қарши туруш, уни паш қилиш, оғриланған мални егисигә яки һөкүмәт орунлириға мәлум қилиш борчи бар. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: «силәрдин бириңлар бир яман ишни көрсә, уни қоли билән мәнъий қилсун, униңға күчи йәтмисә тили билән мәнъий қилсун, униңғиму күчи йәтмисә қәлби билән наразилиқ билдүрсун, бу иманниң әң аҗизлиғидур» дәп көрсәткән [имам Муслим, имам Тирмизи вә ибни Маҗә ривайити].

Мусулман адәм оғрини паш қилалмиған тәғдирдиму, һәқсизлиқниң алдини елиш вә оғрилиққа наразилиқ билдүрүш йүзисидин болсиму, оғриланған яки буланған нәрсиләрни нәрқиниң әрзәнлигигә алдинип сетивалмаслиғи лазим, чүнки егиси рази болмиған нәрсә уни алғучида риваҗ тапмайду һәмдә сетивалғучисини гунаға шерик қилиду; пәйғәмбәр әләйһиссалам бу һәқтә мундақ дегән: «кимки оғриланған нәрсини, униң оғриланғанлиғини билип туруп сетивалидикән, униң гунайиға вә ар-номусиға шерик болған болиду» [имам Бәйһәқий ривайити].

Вақитниң узириши оғриланған яки булаған нәрсиниң һарамлиғи сүпитини һалаллиққа өзгәртәлмәйду, шундақла конираш биләнму әсли егисиниң һәққини чүшириветәлмәйду, тепивелинған нәрсиләрни сетивалмастин, уни егисигә қайтурушқа ярдәм қилиш лазим, бу инсанлиқниң, муһими мусулманлиқниң әң аддий тәләплиридин биридур.

1117. Соал: бузуқ яки натоғра шәрт қандақ болиду?

Жавап: елим-сетимдики бузуқ яки натоғра шәртләр һәр хил болуп, мундақ бузуқ шәртләр вә бузуқ келишимләр содиниң дурус болушиға тосқун болиду, бу шәртләр сатқучиниң алғучиға «саңа буни сатсам сән маңа мундақ нәрсини сетип берисән яки қәриз берип турисән» дегәнгә яки «буни палани рази болса сатимән» дегәнгә охшаш шәрт қойғиниға яки содини келәчәктә әмәлгә ешиш яки ашмаслиғи ениқ болмиған бирәр шәрткә бағлиғиниға охшаш; бундақ сода дурус әмәс, чүнки бундақ шәртләрни қойған сатқучи өзиниң содидин йенивелиши үчүн шәрт-шараит һазирлап қойған болиду, пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «Аллаһниң китавида болмиған һәр қандақ шәрт, мәйли йүз шәрт болуп кәтсун, бәрибир батилдур» [Бухарий вә Муслим ривайити].

1118. Соал: сатидиған малға сахтилиқ ишлитиш дегән қандақ болиду?

Жавап: сатидиған малға сахтилиқ ишлитиш дегән, малниң әйивини йошуруп, начар мални яхши көрситип сетиш арқилиқ херидарларни зиянға учритиштур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: «Әйиви бар нәрсиниң әйивини толуқ демәй сатқан киши һемишәм Аллаһниң ғәзивигә учрап туриду һәм униңға периштәләрму ләнәт яғдуриду» дәп көрсәткән [ибни Маҗә ривайити].

Әбу һурәйрә рәзийәллаһу әнһу мундақ дегән: «Пәйғәмбәр әләйһиссалам йөләглик турған бир тағар ашлиқниң йенидин өтүп кетиветип, ашлиқниң арисиға қолини тиқивиди, бармақлири һөлгә тәгди, андин пәйғәмбәр әләйһиссалам: «Һәй ашлиқ егиси! Маву немә?» дәп соривиди, ашлиқ егиси: «У ашлиққа ямғур чүшүп қаптикән» дәп җавап бәрди. Бу вақитта пәйғәмбәр әләйһмссалам униңға: «Бу ямғурда қалған ашлиқни кишиләр көргидәк төпигә елип қойсаң болмасмиди? Кимки башқиларни алдайдикән, у мениң үммүтүмдин әмәс» деди [имам Бухарий ривайити].

1119. Соал: алғучи билән сатқучи содини қайси әһвалда бузалайду?

Жавап: алғучи билән сатқучи сода қилишқан орундин айрилип кәтмигичә, уларниң һәр иккилиси содини әмәлдин қалдурушқа һоқуқлуқтур; пәйғәмбәр әләйһиссалам бизгә тәлим берип мундақ дегән: «Алғучи билән сатқучи содилашқан орундин айрилип кәтмигичә, һәр иккисиниң содидин йенивелиш ихтиярий бар, навада улар растчил болуп малда әйип болса, бу әйиптин

хәвәрдар қилса, уларниң содисиға бәрикәт берилиду, навада ялған ейтип малниң әйивини йошурса, содисиниң бәрикити йоқ қилиниду» [имам Бухарий ривайити].

Шундақла, сатқучи малниң әйивини йошуруп сатқан болса, алғучи содилашқан орундин айрилип кәткән болсиму, алғучи уни ишләтмигән болуш шәрти билән содини бузуп, мални сатқучиға қайтуруп берип, униңдин пулини қайтуруп елишқа һоқуқлуқтур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «кимки (базарға әкилиштин бурун қозисини әмгили қоймай) йелини чиңқилип кәткән қойни сетивалған болса, уни әкилип сеғип бақсун, әгәр униң сүтигә рази болса қолида сақлап қалсун, әгәр рази болмиса, у қойни бир са – (3250 грамм) хорма билән егисигә қайтуруп бәрсун» [имам Муслим ривайити]. Бу һәдистин малға сахтилиқ ишлитип сетишниң һарамлиғи, сахтилиқ ишлитилгән мални сетивалған кишиниң содилашқан орундин айрилип кәткән болсиму, уни сатқучиға қайтуруп бериш һоқуқи барлиғи ипадилиниду.

1120. Соал: шерик тиҗарәттики сәмимийәтниң қандақ әһмийити бар?

Җавап: шериклишип тиҗарәт қилғанда шерикләрниң бир-биригә сәмимий вә растчил болуши бу хил тиҗарәтниң җени һесаплиниду; растчил, сәмимийәтлик шерикләрниң мәдәткари Аллаһтур, пәйғәмбәр әләйһиссалам бир һәдисидә Аллаһ тааланиң мундақ дегәнлигини баян қилған: «икки шерик бир-биригә хиянәт қилмисила мән уларниң үчинчиси болимән (уларни зиян-зәхмәт вә хәтәрләрдин һимайә қилимән), бири йәнә биригә хиянәт қилған һаман мән уларниң арисидин чиқип кетимән» [Әбудавуд ривайити].

Шерик тиҗарәт қиливатқанлар вә башқиларниң пай қатқан дәсмийәси билән тиҗарәт қиливатқан ялған чиқим көрситиш, сетивалған малларниң суммисини ашуруп һесаплап көрситиш, сатқан малларниң пулини төвән мәлум қилип кам өткүзүш қатарлиқ йоллар билән хиянәт қилиш бәрикәтни вә пайдини йоқ қилиштин ташқири қәтъий һарамдур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: «Аллаһ таала қандақла бир нәрсини һарам қилған болса, униң пулиниму һарам қилған» дәп көрсәткән [Нәсаий ривайити].

1121. Соал: содида адил риқабәтлишиш дегән қандақ болиду?

Җавап: содида адил риқабәтлишиш дегән башқиларниң содисиға путликашаң болмаслиқ, уларниң содисини бузмаслиқ дегәнликтур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: «һечким бирәвниң содисини бузуп сода қилмисун, шәһәрлик йезилиқниң мелини сетип беримән дәп арилишивелип (башқиларниң әркин сода қилишиға) тосқунлуқ қилмисун, (алғуңлар йоқ нәрсигә қиммәт баһа қоюп) башқиларни қиммәт сетивелишқа қизиқтуридиған ишларни қилмаңлар, бирәв содида қоюлған баһадин ашуруп баһа қоймисун, йәни сетивалмақчи болған адәм елиштин ваз кечиштин бурун униңдин артуқрақ тәләп қойидиған ишни қилмисун» дәп көрсәткән [Нәсаий ривайити].

Бирсидин мал сетивалмақчи боливатқан кишини шәрәт қилип: «мән униңдин әрзән беримән» яки «мениң мелим униңкдин яхши»дәп тартип кетидиған яки сатмақчи болған кишиниң путиға дәссәп қоюп, башқиларниң содисини бузуп өзи алидиған, базар баһасини билмәйдиған кишиләргә баһани өрлитип сатидиған, йезидин кәлгән ақ көңүл деханларниң маллирини сетип беримән дегән банә билән еливелип, базар түгигәндә өзи шу күнлүк баһадин әрзән баһада еливалидиған қилиқлар мусулман адәмгә ярашмайдиған, учиға чиққан рәзиллик вә һарамхорлуқтур.

1122. Соал: өзидә йоқ нәрсини сетишни чәкләшниң сәвәви немә?

Җавап: өзидә йоқ яки техи қолиға кирмигән нәрсини мәндә бар дәп ялған сөзләп содида келишкәндин кейин, башқилардин әкилип беридиған ишлар алдамчилиқниң бир түри болуп, көп һалларда херидарни зиянға учритиш яки уни малдин мәһрум қилишқа сәвәп болиду. Чүнки қолида йоқ нәрсини мәндә бар дәп ялған ейтип содилишиштин қорқмиған адәм башқилардин елип кәлгән мални херидарға базар баһасидин ашуруп сетиштинму қорқмайду; мабада мални тапалмиса, херидарни башқилар билән қилишидиған тәйяр содидин мәһрум қилған болиду. Шуңа мундақ сода ислам шәриитидә чәкләнгән. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бир адәмни шундақ қилиштин тосуп: «өзәңдә йоқ нәрсини сатма» дегән [имам Тирмизи ривайити].

1124. Соал: һарам болидиған закаләт содиси қайси?

Җавап: сода әгәр болмай қалса, алдин берилгән пул сатқучиға қалидиған закаләт содиси һарам қилинған содидур, чүнки бу башқиларниң мелини бәдәлсиз йәвелиш болуп, ислам ди-

нида башқиларниң мелини бәдәлсиз йәвелишни тәқәззә қилидиған барлиқ муамилиләр қәтъий һарамдур. Абдулла ибни Ас рәзийәллаһу әнһу мундақ дегән: «һәқиқәтән пәйғәмбәр әләйһиссалам (сода бузулуп кәтсә алдин берилгән пул сатқучиға қалидиған) закаләт содисидин тосқан» [ибни Мажә ривайити].

АДӘМ ЯЛЛАП ИШЛИТИШНИҢ ШӘРТИ

1124. Соал: адәм яллап ишлитишниң шәрти немә?

Җавап: Адәм яллап ишлитишниң шәрти униң иш һәққини кечиктүрмәстин дәл вақтида толуқ бериштур; ишчи, киракәш мал сетип бәргүчи қатарлиқларниң иш һәққини вақтида беришниң зөрүрлиги һәққидә пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «яллап ишләткән адимиңларниң иш һәққини униң тәри қуруп кетштин бурун берип болуңлар» [ибни Мажә ривайити]. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «Аллаһ таала ейттики: үч хил адәм қиямәт күни мениң дүшминим һесаплиниду; уларниң бири мениң намимни атап қәсәм қилип вәдә берип вәдисигә вапа қилмиған адәм, иккинчиси, һөр адәмни сетип пулини йегән адәм, үчинчиси, бир адәмни ишлитип, униң иш һәққини бәрмигән адәм» [имам Бухарий ривайити].

НЕСИЙӘ МУАМИЛИДӘ ИСЛАМ ПРИНЦИПИ

1125. Соал: несийә муамилә қилишқанда немә қилиш керәк?

Җавап: несийә муамилә қилишқанда, тапшуридған вақтини (жил, ай, күнини йезип)ениқ қилип һөҗҗәтлшиш зөрүрдур, бу һәқтә Аллаһ таала мундақ дегән: «әй мөмүнләр! муддәт бәлгүләп өз ара қәриз беришсәңлар (һөҗҗәт йезип) қоюңлар, араңларда хәт билидиған киши уни (кам-зиядә қилмастин) адиллиқ билән язсун» (*«Бәқәрә» сүриси, 282-айәт*).

МУЗАРӘБӘТ ВӘ УНИҢҒА МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

1126. Соал: Музарәбәт дегән немә?

Җавап: музарабәт – пул егиси билән күч егисиниң чиққан пайдини өз ара мәлум пайиз бойичә бөлүшиш мәхситидә пул егиси чиқарған пулни күч егиси чиқарған күч билән айландурушқа келишишидин ибарәт (доктур Абдул әзиз Рәһмәтулланиң «Музарәбәт» намлиқ мақалисидин).

МУЗАРӘБӘТ КЕЛИШИМИГӘ ЙОЛ ҚОЮШНИҢ СӘВӘВИ

1127. Соал: музарәбәт келишимигә йол қоюшниң сәвәви немә?

Җавап: Аллаһ таала бәндиләрни һәр хил иқтидарда яратқан, уларниң бәзиси әқиллиқ вә тәдбирлик болса, бәзиси дөт вә тәдбирсиз, бәзиси күчлүк болса, бәзиси аҗиз, бәзиси бай болса бәзиси намрат, бәзиси тиҗарәт қилалайдиған болса бәзиси қилалмайдиған, бәзисидә пул болғини билән уни қандақ көпәйтишни билмәйду, йәнә бәзиләр пул болса уни көпәйтишни билгини билән уларда пул болмайду; биз адәттә күндилик турмушимизда буни көп учритип туримиз, бәзи кишиләрдә пул болса күч йоқ, яки вақти йоқ, яки әқил йоқ, яки тән саламәтлик йоқ, яки тәҗрибә йоқ болғанлиқтин қолидики пулини пайдилиқ бир тиҗарәттә айландуралмай қалиду, йәнә бир қисим кишиләрдә күч бар, вақитму бар, әқилму бар, тиҗарат қилса пайда елишқа көзи йетидиған болиду, бирақ буларда йетәрлик пул – сәрмайә йоқ.

Ислам шәрийити җәмийәт әзалириниң өз ара һәмкарлишип пайдилиқ ишларни қилишини тәшәббус қилиду, зиянлиқ ишларни қилишни чәкләйду, музарәбәт ширкити сәрмайә тәйярлап уни һәриктләндүриду, пулни йоқитиватмәй көпәйтиду, ихтисадий һәрикитини җанландуриду. Пулни бесип йетип ишқа селип көпәйтмигән тәғдирдә бу пул закат бериш арқилиқ хорап кети-

ду, пулни ишқа салмай бесип ятидиғанлар пулниң мундақ хорап кетишигә чидап туралмайду-дә, закат бериштин баш тартиду, буниң билән улар интайин хәтәрлик әһвалда қалиду, чүнки булар пулни бесип йетивелиш арқилиқ икки чоң җинайәт садир қилған болиду, биринчиси пулниң закитини бәрмигәнлик, иккинчиси пулни ишқа салмай ролини җарий қилдурмиғанлиқ; йәнә бир тәрәптин пул закат бериш арқилиқ хорап түгәп кәтмәслиги үчүн ислам динимиз пулни көпәйтип турушни тәшәббус қилған, пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «ким житим-йесирниң мал-мүлкидин хәвәр алидиған болса, униңда тиҗарәт қилсун, закат уни қорқитивәтмәслиги үчүн ташлап қоймисун» [Бәйһәқий ривайити].

МУЗАРӘБӘТ МУАМИЛИСИДӘ ШЕРИКЛӘРНИ ТАЛЛАШ ПРИНЦИПИ

1128.Соал: музарәбәт муамилисидә қандақ адәмләрни таллаш керәк?

Җавап: музарәбәт келишимигә қәдәм қойғанда ишәшлик, муамилиси дурус, растчил, Аллаһтин қорқидиған һәқиқий мусулман кишиләрни таллаш интайин зөрүр, чүнки музарәбәт келишими пүтүнләй аманәт үстигә қурулған бир шерикчилик, хиянәт қилмайдиған, ялған ейтмайдиған һәқиқий мусулман адәмгила ишинип пулни тутқузғили болиду; чүнки, күч егиси әгәр яхши талланмастин, пул Аллаһтин қорқмайдиған бириниң қолиға чүшүп қалғанда, у «пайда чиқмиди» яки «зиян чиқти» дегәнгә охшаш баһанәлири билән пул егисини алдап кетәләйду, шуңа ишәшсиз яки растчиллиғида шәк бар кишиләргә пул тутқузмаслиқ керәк.

Адәмләрниң аманәткә ишәшлик яки әмәслиги уларниң тәқва сүритидә көрүнүшидин әмәс, бәлки улар билән ихтисадий муамилә қилип көрүш билән билиниду.

МУЗАРӘБӘТ МУАМИЛИСИДӘ ЧИҚҚАН ЗИЯННИҢ БИР ТӘРӘП ҚИЛИНИШИ

1129. Соал: музарәбәт келишимидә зиян чиқса уни ким көтириду?

Җавап: музарәбәт келишимидә һәр иккила тәрәп пайдиға еришишни мәхсәт қилиду, пайда чиқса икки тәрәп келишим бойичә мәлум үлүш яки пайиз бойичә тәхсим қилип алиду, әгәр дәсмийисидин зиян чиқса чиққан зиян бурун тапқан пайдидин чиқирилиду, навада тартқан зиян чиққан пайдини йәп кетип пайдидин ешип чүшсә яки техи пайда алмиған болса, ешип чүшкән зиян дәсмийәгә болиду, йәни пул егисигә болиду; буниңда пул егиси пулидин бир қисмини, күч егиси болған шерикму ақтурған тәрини вә сәрип қилған вақтини зиян тартқан болиду».[22.]

1130. Соал: қайси әһвалда чиққан зиянни күч егисигә төләйду?

Җавап: күч егиси пәвқулъаддә бепәрвалиқ қилип зиян чиқишқа сәвәпчи болғанда, яки мални убдан сақлимай оғриға алдуруп қойған яки пул егисиниң рухситини алмастин башқа биригә айландуруш үчүн бәргәнлиги сәвәплик дәсмийисидин зиян чиққан тәғдирдә, чиққан зиянни пәқәт күч егиси өзила тартиду, буниңда пүтүнләй аманәт (растчиллиқ) һөкүми иҗра қилиниду (islamwed.org «пәтва банкиси»).

1131. Соал: музарәбәттә мәлум миқдарда пул елишни шәрт қилиш тоғриму?

Җавап: пул егиси билән күч егисидин ибарәт икки шерикниң қайсибиригә, пайда миқдари қанчилик болушидин қәтъийнәзәр муәййән миқдарда пул елиш бәлгүләнсә мәсилән: пул егиси миң дорллар алиду, күч егиси бәш йүз доллар алиду дәп келишим түзүшсә, бундақ музарәбәт келишими тоғра болмайду, чүнки бу намәлум пайда үстидики иттипақтур, навада пайда чиқмиса яки пайда миң доллардин аз чиқса, яки күч егиси йенидин, яки пул егиси дәсмийисидин төләп беришкә тогра келиду, бу адаләтсизликтур.

Шундақла пул егиси пайда чиқсун яки чиқмисун күч егисидин мәлум миқдарда пул елишни (мәсилән миң доллар елишни) шәрт қилип, пулни униңға тутқузса, бу муамилә даирисидин чиқип

кетиду; чүнки навада пайда чиқмиса яки чиққан пайда миң долларға йәтмисә, келишим бойичә күч егиси өз йенидин миң долларни төләп беришкә мәҗбур болуп қалиду, бу тоғра әмәс.

МУЗАРӘБӘТТӘ ПАЙДА НИСБИТИНИҢ БӘЛГҮЛИНИШИ

1132. Соал: музарәбәттә икки тәрәп алидиған пайда нисбити қандақ бәлгүлиниду?

Җавап: музарәбәт келишимидә икки тәрәп алидиған пайда нисбити қарисиға (тәхминән) бәлгүләнмәйду, бәлки күч чиқарғучиниң базарда ишләп алалайдиған муқим иш һәққигә баравәр келидиған миқдарға йеқин һалда мөлчәр қилинип бәлгүлиниду, униңға мәлум миқдарда тәвәккүлчилик қилиш бәдили қетилиду, чүнки униң алидиған пайдиси хәтәргә тәвәккүлчилик қилидиған еһтималда пайда, униң музарәбәт келишимидин зиян тартиши яки пәқәт пайда алалмаслиқ еһтималиму бардур, демәк, униң иш һәққи муқим бәлгүләнгән капаләтлик иш һәққи әмәс, түзүлгән музарәбәт келишмиму адәттә һәм нәзәрийә һәм әмәлий җәһәттин ейтқанда күч егиси өзи қобул қилидиған мәлум дәриҗидә еһтималлиғи болған мувапиқ пайдини көзлигәндила андин пүтиду, әлвәттә бу пайда униң базарда алидиған муқим иш һәққидин хәтәргә тәвәккүл қилғанға лайиқ дәриҗидә артуқ болуши керәк, болмиса у әлвәттә базарда ишләп хәтири йоқ муқим пайдини елишни таллиған болатти.

МУЗАРӘБӘТ ШЕРИКЧИЛИГИНИҢ ШӘРТЛИРИ

1133. Соал: музарәбәт шерикчилигиниң тоғра болушиниң шәртлири қайсилар?

Җавап: музарәбәт шерикчилигиниң тоғра болушиниң шәртлири төвәндикичә:

1) иҗарәт қилишқа тапшуридиған пул нәқ вә тәйяр болуши керәк, нәқ пул болмай мал яки товардәк нәрсиләр болса яки қәриз болса тоғра болмайду, мәсилән: «бу миң метр рәхтни сизгә музарәбәт тиҗаритигә берәй, буниңда тиҗарәт қилиң пайдисини тәң бөлүшәйли» десә музарәбәт тоғра болмайду;

2) музарәбәт шерикчилиги үчүн бәргән пул миқдари ениқ мәлум болуши шәрт;

3) пайда пул егиси билән күч егиси оттуриссида пайиз яки үлүш бойичә тәхсим қилиниши шәрт; мәсилән: пул егиси чиққан пайдидин 40 пайиз, күч егиси 60 пайиз яки пул егиси 75 пайиз, күч егиси 25 пайиз, яки пул егиси төрттин бир қисмини, күч егиси төрттин үч қисмини дегәнгә охшаш;

4) пул егиси музарәбәт шерикчилигидики тиҗарәт қилидиған пулни күч чиқиридиған кишигә тапшуруши керәк, чүнки тапшурмиған тәғдирдә униңда тиҗарат қилалмай қалмайду, йәнә пул егиси қилидиған тиҗарәткә тәң арилишишни шәрт қилған болсиму көпчилик алимларниң нәзәридә музарәбәт келишими тоғра болмайду, чүнки бу пулни толуқ тапшурмаслиқтин дерәк бериду, бундақ әһвалда күч егиси толуқ әркинлиги билән һәрикәт қилалмай қалиду;

5) кейинчә җедәлгә сәвәп болмаслиғи үчүн һәр икки тәрәп алидиған пайда миқдарини ениқ бәлгүлиши керәк, бөлүшидиған пайда миқдарини ениқ бәлгүлимәйла: «пайдисиға иккимиз шерикмиз» дәп келишкән болсиму, бу музарәбәт келишими тоғра боливериду, икки тәрәп пайдини тәң бөлүшиду, чүнки шерикчилик баравәрликни тәқәзза қилиду.

ПУЛ ЕГИСИНИҢ БӘЗИ ШӘРТЛӘРНИ БӘЛГҮЛӘШ ҺӘҚҚИ

1134. Соал: пул егисиниң бәзи шәртләрни бәлгүләш һәққи барму?

Җавап: әлвәттә бар, мәсилән: пул егиси пулни мәлум бир тиҗарәттә яки мәлум бир шәһәр яки бирәр дөләттә ишлитишни шәрт қилса, пулни ишләткүчи шерикниң бу шәртни қобул қилиши яки рәт қилиши шәрт, бу шәрткә әмәл қилмиған шараитта, әгәр зиян чиқса, зиянни күч егиси төләйду.

Әгәр пулниң егиси пулни қандақ тиҗарәттә яки қайси җайда ишлитишни шәрт қилмастин ишләткүчигә мутләқ тәсәрруп әркинлигини бәргән болса, ишләткүчи пулни халиған ишқа вә халиған җайда ишлитиштә һоқуқлуқтур.

ПУЛ ЕГИСИ ҚОЯЛМАЙДИҒАН ШӘРТЛӘР

1135. Соал: пул егиси қандақ шәртләрни қоялмайду?

Җавап: пул егиси төвәндики икки шәртни қоялмайду:

1) пул егисиниң музарәбәттә зиян чиқса униңға өзи егә болмаслиғини шәрт қилса келишим бузулиду, чүнки бундақ шәрт қоюлған музарәбәт тоғра болмайду;

2) пул егиси күч егиси болған шерик билән өзиниңму билләә ишлишини шәрт қилиши қобул қилинмайду, чүнки ундақ қилғанда музарәбәт өз мәнасидин чиқип кәткән болиду.

1136. Соал: пулни ишләткүчи шерик уни йәнә бир ишләткүчигә берәләмду?

Җавап: пулниң егиси қошулмастин ишләткүчи пулни башқа бир ишләткүчигә берәлмәйду, әгәр пулниң егиси болған шерик уни ишләткүчи шериккә «пулни қандақ тәсәрруп қилиш сениң илкиңдә болиду» дегән болса, бу вақитта униң рухситини алмастин башқа биригә берәләйду.

МУЗАРӘБӘТ КЕЛИШИМИНИҢ БУЗУЛУШИ

1137. Соал: музарәбәт келишими қандақ сәвәпләр билән бузулиду?

Җавап: музарәбәт келишими икки шериктин қайсибириниң шериклигини ахирлаштуруш тәкливини қоюши яки иккисидин бириниң өлүми билән бузулиду; пул егиси болған шерик өлгән болсиму, униң варислири шериклигини давамлаштурушни халиса йәнә давам қилиду (islamawazi.net, islamwed.org тор бекити «пәтива банкиси» дин).

МУДДӘТКӘ БӨЛҮП СЕТИШ МӘСИЛИСИ

1138. Соал: муддәткә бөлүп сетиш дурусму?

Җавап: муддәткә бөлүп сетиш – бир нәрсини сетип униң пулини мәлум муддәткә бөлүп елиш шәрти билән сетиш дегәнлик болуп, әрәпчидә «тәқсит» дәп атилиду, мундақ сетиш пулини муқим тохтитип сетиш шәрти билән сатқучи вә алғучиға мутләқ һалал болуп, пули муддәткә бөлүп аз-аздин тапшурилидиған мундақ содида сатқучиниң мал баһасини нәқ сетиш баһасидин өстүрүп, «бу малниң нәқ сетиш баһаси мунчилик, амма пулини бөлүп төләш баһаси мунчилик» дәп сетишму дурус вә һалалдур.

«хәлиқ ара ислам қурултийи» ға тәвә «ислам фиқһи академияси» ниң қарарида мундақ қәйт қилинған: «пули муддәткә бөлүп тапшурилидиған содида мал баһасини нәқ сетиш баһаси билән муддәткә бөлүп сетиш баһасини ениқ ейтип сетишму төвәндики шәртләр билән дурус болиду:

1) алғучиниң нәқ пулға сетивелиш яки пулини бөлүп бериштин ибарәт икки ихтиярийниң бирини таллап, сатқучи билән иттипаққа келиши вә бөлүп төләйдиған пулни пайизгә бағлимастин, миқдарини муәййән қилип тохтитиш шәрттур. Әгәр сетилған нәрсә нәқ пул билән бөлүп төләш оттурисида қепқалған болса яки икки тәрәпниң бирәрси рази болмастин сода пүткән болса мундақ сода дурус әмәс.

2) пулини муддәткә бөлүп төләшкә келишкән сода пүткәндин кейин, товарниң алғучиниң қолиға өтүши шәрттур, әгәр мундақ болмиғанда, сатқучи қолида йоқ нәрсини сатқан болиду, бу тоғра әмәс, чүнки пәйғәмбәр әләйһиссалам: «қолуңда йоқ нәрсини сатма» дәп уни мәнъий қилған [Әбудавуд, Нәсаий, Тирмизи ривайити]. Мундақ содида сатқучиниң бөлүп алидиған пулини камаләткә елиш үчүн алғучдин бирәр нәрсини гөрүгә елип туруши дурустур.

3) алғучи муддәткә бөлүп төләйдиған пулни вақти қәрәлидә төләштин кечиктүрүп қойған ша-

раитта, униң артуқ пулини төлишини шәрт қилмаслиғи шәрттур. Әгәр қәриз алғучи қәризни кечиктүрүп қойғанлиғи бәдилигә айрим пул төлиши яки пайиз қошлуши шәрт қилинса, мундақ сода жазанә содиси болуп қалиду, жазанининң һарамлиғи еник.

1139. Соал: товарни банкиниң васитиси билән сетивелишқа боламду?

Жавап: әгәр банка сатқучиға сетилған нәрсиниң пулини бериветип, уни алғучидин муддәткә бөлүп пайизи билән алмақчи болса, мундақ сода жазанининң өзидур, чүнки бу вақитта банка өсүмгә қәриз берип турған болиду.

СУҒУРТА ВӘ УНИҢҒА МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

1140. Соал: суғурта ширкәтлиригә қошулушқа боламду?

Жавап: Қуръан кәрим чүшкән, Муһәммәд әләйһиссалам яшиған заманларда, саһабиларниң дәвридә, һәтта мәшһур мәзһәп пешивалири шәриәт әһкамлирини түрләргә айрип, мәсилиләрниң һөкүмлирини чүшәндүргән дәвирләрдә, суғурта дәйдиған муамилә оттуриға чиқмиған еди. Шуңа қедимки исламий китапларда һазирқи заманда оттуриға чиққан суғуртиға аит һөкүмләрни учратқили болмайду. Һазир дунияда һаят суғуртиси, һадисә-апәтләр суғуртиси, саламәтлик суғуртиси, машина суғуртиси дегәнгә охшаш көплигән суғуртилар мәжут. Ислам өлүмалири бу йеңи мәсилигә жавап бериш вә һалал яки һарамлиқ һөкүмини оттуриға қоюш үчүн жиддий издинишкә башлиди, улар суғуртини «тиҗарәт суғуртиси» вә «исламий һәмкарлиқ суғуртиси» дәп иккигә айриди; пайдини көзлимәстин пәқәт иҗтимаий һәмкарлиқ мәхсәт қилип қурулған суғуртиларни «исламий һәмкарлиқ суғуртиси» пул тепиш үчүн қурулған һәр қандақ суғуртини «тиҗарий суғурта» дәп атиди, шуниң билән улар һазир дунияниң һәр қайси җайлирида умумлишиватқан пүтүн суғурта түрлириниң ичидин пул тепишни әмәс, бәлки иҗтимаий һәмкарлиқни мәхсәт қилған суғуртидин башқисиниң һарам екәнлигини вә бу хилдики суғуртиларға қатнишишниңму һарам екәнлигини Қуръан кәрим вә ишәшлик сәһиһ һәдисләрниң роһиға асасланған һалда кәскин оттуриға қойди. Бу худди Қуръан кәрим билән һәдисләрдә очуқ һөкүми болмиған тамака билән ақ зәһәрниң палакити вә зийини сәвәплик һарам дәп бәкиткәнгә охшаш иҗтиһадий һөкүмдур.

ТИҖАРИЙ СУҒУРТИЛАРНИҢ ҺАРАМ БОЛУШИНИҢ СӘВӘПЛИРИ

1141. Соал: тиҗарий суғуртиларниң һарам болғанлиғининң сәвәви немә?

Жавап: тиҗарий суғуртиларниң һарам болушиниң сәвәплири мундақ:

1) тиҗарий суғуртиға қатнишиш өсүм билән муамилә қилғанлиқтур, бунинда жазанихорлуқниң чәкләнгән һәр икки түри тепилиду;

2) тиҗарий суғуртиға қатнишиш қимар ойниғанға охшаштур, чүнки у мәлум болмиған бир пайда үчүн пул тикиш җәһәттин қимарниң өзидур. Аллаһ қимарни һарам қилған;

3) тиҗарий суғуртиға қатнишиш намәлум нәрсини елип-сетишқа охшаштур, чүнки пәйғәмбәр әләйһиссалам намалум нәрсини сетиштин тосқан вә уни «ғәрәр» дәп атиған;

4) тиҗарий суғуртиға қатнишиш өзиниң һәққини йегүзгәнлиқтур (шейих Җибрин пәтивалиридин).

САЛАМӘТЛИК СУҒУРТИСИ

1142. Соал: саламәтлик суғуртиси дегән қандақ суғурта?

Жавап: саламәтлик суғуртиси – бирәв кесәл болғанда давалитиш бәдилигә суғурта ширкитигә айлиқ-жиллиқ пул төләш дегәнлиқтур.

1143. Соал: саламәтлик суғуртисиға қатнишишқа боламду?

Җавап: ислам шәриити тәдбиқ қилинидиған мәмликәтләрдә, пайда көрүш мәхсити билән ширкәтләр тәрипидин қурулған саламәтлик суғуртисиға қатнишишқа болмайду; мабада суғуртиға қатнашқандин көп вақит өтмәйла көп пул кетидиған бир кесәлгә гириптар болуп, давалинишқа муһтаҗ болғанда, он жилда төләйдиған пулиға бир қетимда даваланса, бу башқиларниң һәққини йегәнлик болмамду? Яки жилларчә суғуртиға пул төлигән болсиму кесәл болмиғанлиқтин суғурта шеркити һеч чиқим қилмиса, уларниң алған суғурта пули қандақ һалал болсун? шуңа исламда кишиләрниң мәнпәәтини қоғдаш йүзисидин намәлум нәрсини сетиш һарам қилинған (islamawazi. net. тор бекити «пәтива банкиси» дин).

1144. Соал: ислам шәриити жүргүзүлмәйдиған мәмликәтләрдә суғуртиға қатнишишқа боламду?

Җавап: доктур Йүсүп әл Қәрдавий[23] башчилиғидики «Европа пәтива вә тәтқиқат кеңиши» ғәрип әллиридә, икки Америкида, Австралиядә вә хәлқи мусулман әмәс мәмликәтләрдә яшаватқан мусулманларниң қандақла бир суғуртиға қатнишишини зөрүрийәт яки җиддий еһтияҗ дегән етивар билән дурус дәп пәтива бәргән (islamawzi. net тор бекити «пәтива банкиси»дин). Буниңға бенаән, мәйли ислам шәриити жүргүзилидиған мәмликәтләрдә болсун, мәйли икки Америка, Европа вә Австралиягә охшиған хәлқи мусулман әмәс мәмликәтләрдә болсун, мәйли Оттура Азия җумһурийәтлиригә охшаш хәлқи мусулман болсиму, ислам шәриити жүргүзүлмәйдиған мәмликәтләрдә болсун, һөкүмәтләр тәрипидин хәлиққә халисанә хизмәт қилиш йүзисидин қурулған суғуртиларға қатнишишқа болиду, чүнки мундақ суғуртиларға кишиләр көп һалларда ихтиярсиз һалда қатнишишқа мәҗбур болуп қалиду.

СУҒУРТИҒА ҚАТНИШИШНИ ДУРУС ҚИЛИДИҒАН СӘВӘПЛӘР

1145. Соал: ислам әллиридә қандақ әһваллар астида суғурта ширкитигә қатнишишқа болиду?

Җавап: ислам әллиридә, мәйли кишиләр тәрипидин қурулған болсун, мәйли һөкүмәт тәрипидин қурулған болсун, иҗтимаий ярдәм сүпитидә пайдини көзлимәстин қурулған исламий һәмкарлиқ суғуртисидин башқа суғуртиларниң һәммиси һарамдур (islamawazi. net. тор бекити «пәтива банкиси» дин). Амма төвәндики һалларда суғурта ширкәтлиригә қатнишишқа болиду:

1) бир адәмниң турмуш сәвийиси төвән болуп, кесәл болуп қалғанда давалинишқа күчи йәтмигәндәк яки еғир қийинчилиқ тартип қалғидәк әһвал йүз бериш еһтимали күчлүк болса, у чағда ислам шәриитиниң «зөрүрийәт чәкләнгән ишларға йол қойиду» дәйдиған умумий принципиға асасән, суғурта ширкитигә қатнашса болиду, амма мал-мүлки толуқ болуп давалинишқа күчи йетип туруп, суғурта ширикәтлиригә қатнишиш дурус болмайду, чүнки әслидә суғурта ширикәтлиригә қатнишиш һарам. Һарам ишларға пәқәт зөрүрийәт йүзисидинла йол қойилиду.

2) давалиниш һәққи көплигән хәлиқ аммисиниң сәвийисидин жуқури болуп, тәләп қилинған чиқимни һәл қилиш қийинға чүшдиған әһвал болса, суғурта шеркитигә қатнашса дурус болиду, чүнки у зиянниң алдини алиду, һаятни қоғдаш шәриәтниң мәхсәтлириниң биридур, амма бирәвниң ихтисадий әһвали яхши болуп, суғуртиға қатнашмисиму давалиниш имканийити болса, униң суғурта ширкәтлиригә қатнишиши тоғра болмайду, чүнки бу адәмдә зөрүрийәт тепилмайду.

ҺӘМКАРЛИҚ СУҒУРТА ВӘ УНИҢ ШӘРТЛИРИ

1146. Соал: исламий һәмкарлиқ суғуртиси дегән қайси?

Җавап: исламий һәмкарлиқ суғуртиси – бир түркүм кишиләр тәрипидин пайдини көзлимәстин, пәқәт ианә тәриқисидә мәлум миқдардин пул төләшкә келишиши билән қурулидиған муәссәсә болуп, бу муәссәсәгә әза болғанлардин зиян-зәхмәтләргә йолуққанларни қутқузушни мәхсәт қилиду [Салиһ ибни Һумәйдниң ривайитидин].

1147. Соал: исламий һәмкарлиқ суғуртисиниң шәртлири қайсилар?

Җавап: исламий һәмкарлиқ суғуртиси төвәндики икки шәрткә тошқан болиду:

1) суғуртиға иштирак қилмақчи болған һәр қандақ кишиниң мәлум миқдар пулини ианә шәклидә суғуртиға бериши, топланған яки шәръи (қанунлуқ) йоллар билән өстүрүлгән пуллардин әзалардин һадисигә учриған яки зиянға учриғанларниң, шундақла җәмийәттики муһтаҗларниң җиддий қутқузушиға һаҗәт болғанларниң пайдилинишини мәхсәт қилиши.

2) суғуртиға әза болғучиларниң һадисигә учриғанлиқ яки қайсибир сәвәп билән бәргән пулидин мәлум миқдарни қайтуруп елишни шәрт қилмаслиғи лазим. Навада әзалардин бирәрси һадисигә яки ихтисадий боһранға учриса, топланған пулдин униң учриған зийининиң һәммисини яки бир қисмининиң орнини толтуралиғидәк миқдари берилиду, бу шу кишиниң әһвалиға қарап бәлгүлиниду. Бәзи ислам әллиридә «һәмкарлиқ җәмийәтлири» дәп аталған җәмийәтләр бу шәртләргә уйғун паалийәт елип бармақта. Бундақ җәмийәтләрдә һәр киши ианә тәриқисидә айлиқ бәдәл төләйду, амма төлигән бәдәллирини қайсибир сәвәп билән қайтуруп алалмайду яки һадисигә учриса қайтуруп елишни шәрт қилмайду, пәқәт униң тартқан зийини төләп берилиду, бәс.

Жуқурқи шәртләргә уйғун болған исламий суғурта һазирқи суғурта ширкәтлиригә һечбир тәрәптин охшимайду. Һазир дунияниң һәр қайси җайлирида, хусусән Европа әллиридә дәвир сүриватқан барлиқ суғурта ширкәтлири пайдини асаслиқ мәхсәт қилидиған «тиҗарий» муәссәсәләр болуп, исламий суғурта түзүмигә түптин охшимайду, чүнки исламий суғуртиниң ғайиси пайда елиш әмәс, бәлки халисанә хизмәт қилиш вә өзиму шу қатарда бу хизмәттин пайдилинишни мәхсәт қилиду.

ИСЛАМИЙ СУҒУРТА БИЛӘН ТИҖАРИЙ СУҒУРТИЛАРНИҢ ПӘРҚИ

1148. Соал: исламий суғурта билән тиҗарий суғуртилар оттурисидики муһим пәриқләр қайсилар?

Җавап: исламий суғурта билән тиҗарий суғуртилар оттурисидики муһим пәриқләр төвәндикичә:

1) исламий һәмкарлиқ суғуртисида суғурта ширкити өзи үчүн пайда елишни көзлимәйду, бәлки чиққан пайдини әзаларға уларниң қошқан пулиниң нисбитигә қарап бөлүп бериду амма тиҗарий суғурта ширкәтлири пайда елиш үчүн қурулиду вә ишләйду.

2) исламий һәмкарлиқ суғуртисиниң ғайиси әзалири оттурисида һәмкарлиқни әмәлгә ашуруш болса, тиҗарий суғуртиларниң ғайиси әзалириниң һесавиға пайда тепишни мәхсәт қилиду.

3) исламий һәмкарлиқ суғурта ширкитидә әзалар шу ширкәтниң шериклири һесаплиниду; ширкәтниң қанунлуқ йоллар арқилиқ тапқан пайдисиға шерик болуп, несивилирини алиду, амма тиҗарий суғурта ширикәтлиридә әзалар шерик һесапланмайду, нәтиҗидә ширкәтниң пайдисиға арилишалмайду.

4) исламий суғурта ширкитидә пул пүтүн әзаларниң мүлки һесаплиниду, амма тиҗарий ширкәтлиридә пул пәқәт ширкәтниң мүлки һесаплиниду.

5) ислам суғуртисиға иштирак қилғучилар җәмийәт әзалири оттурисида һәмкарлиқ вә хәйрийәтни мәхсәт қилғанлиқтин, бәргәнлирини бәдәлсиз бериду. Амма тиҗарий суғурта

ширкәтлиригә суғурта қилиш худди қимарға охшашла бир иш; суғурта қилғучилардин бәзиләр төлигән пулиниң пайдисини һеч көрәлмисә, бәзиләр төлигинидин һәссиләп артуқ пайдилиниду, мана бу адаләтсизлик болуп, ислам диний қайси шараитта вә қайси йол билән болмисун адаләтсизлик қилишқа йол бәрмәйду, бәзиләр дейиши мүмкин: «суғуртиға қатнашқан адәм пайда-зиянға рази болуп қатнишиду, мабада суғуртидин һеч пайдиланмисиму рази болиду әмәсму?» дәймизки, өсүм муамилиси қилғанларму өз ара рази болушуп қилиду, зина қилғанларму рази болшуп қилиду, амма Аллаһ таала бу қилиқлардин рази болмайду әмәсму? чүнки Аллаһ таала бәндилириниң мәнпәәтини яхши билиду вә уни көзләйду.

6) исламий һәмкарлиқ суғуртисида пул-мал шәръи (қанунлуқ) йоллар арқилиқ өстүрилиду, амма тиҗарий суғуртиларда пул-мал өсүм муамилисини асас қилған һалда өстүрилиду (алим Һүсәйин Шәһаниң islamonline. net. тор бекитидә елан қилған бу һәқтики мақалисидин қисқартип елинди).

ИНСАНЛАР ДУЧ КЕЛИВАТҚАН БӘЗИ МҮШКҮЛЛӘРГӘ ҖАВАП

1149. Соал: өй сетивелиш үчүн өсүмгә қәриз елиш дурусму?

Җавап: өсүмгә қәриз елиш қәтъий һарамдур, чүнки у өзини вәйран қилғанлиқ болуп, өсүмгә қәриз елип, ахири һәммидин айрилип қалғанларниң әһвали буниңға гувадур. Өйни сатқанлар яки банка өйниң пулини алғучидин бир қанчигә бөлүп алидиған вә һәр бир қетим алидиған пулиға мәлум пайиз өсүм қошуп алдиған болса, бу сода һарамдур, чүнки бу җазаниниң дәл өзи. Амма өйни сатқанлар уни сатқанда баһасиға өсүм қошмай пулини бир қанчә қетимға бөлүп беришни шәрт қилған болса, бирәр қетимлиқ пул кечикип қалғанда кечикишкә өсүм бәкитмисә бу сода дурус болиду, буниңда сатқучи банка болсун яки башқа шәхс болсун охшаш.

«Хәлиқ ара ислам өлүмалири һәйъити» дики ислам өлүмалири икки Америка, Европа вә Австралиягә охшаш хәлқи мусулман әмәс мәмликәтләрдә яшайдиған мусулманларниң зөрүрийәт йүзисидин банкидин өсүмгә қәриз елип бирла өй сетивелишиниң дуруслиғиға пәтива бәргән («Хәлиқ ара ислам өлүмалири һәйъити»ниң 4/2 номерлиқ пәтиваси). Чүнки у дөләтләрдә өй-җайниң қимматлиги сәвәплик уларниң өйгә егә болуши үчүн шундақ қилиштин башқа амали йоқ.

1150. Соал: пайчеки содиси билән шуғуллиниш тоғриму?

Җавап: пайчеки – ширкәтниң умумий дәсмийисидин чәклик бир қисми болуп, ширкәткә һәссидар пай қошқан кишиләрниң несивилири демәктур. Пайчеки маддий товарниң бәдили һесаплиниду, шуңа ислам көрсәтмилиридики умумий елим-сетим ишлириға берилгән рухсәт даирисигә кириду, лекин бундақ пайчеки содиси төвәндики шәртләр тепилса тоғра болиду:

1) пай тәвә болған ширкәт әмәлийәттә мавҗут ширкәт болуп, һалал саһада шағуллиниватқан болуши, қуруқ қәғәздила қурулған мәвкум яки қурулуш астида турған ширкәт болмаслиғи шәрт.

2) пайчеки содиси қилинған ширкәт җазанә вә өсүм билән яки һарақ, чошқа гөши, тамака сетишқа охшаш һарам тиҗарәт билән шуғуллинидиған ширкәтләрдин болмаслиғи шәрт.

3) пайчеки содиси қилғанда нәқ вә несийә болсиму болиду, лекин бир пулни өз җинисиға (йәни йүвәнни йүвәнгә, долларни долларға) айландуруш әһваллириға дуч кәлгәндә нәқму-нәқ болуши шәрт.

4) пай чеки сетиш яки елиш билән муамилә қилмақчи болған ширкәтниң пай чәкләрни җазанә қилидиған банкида қойидиған ширкәтләрдин болмаслиғи шәрт, чүнки бу вақитта пай чекидин чиққан пайда зиянниң һарам мелиға арилишип қалиду (islamawazi. net. тор бекити «пәтива банкиси»дин).

Кувәйтниң пәтива ишлири комитети хәйрийәт, зираәтчилик, банка, суғурта вә нефть ширкәтлиригә пай селишниң һөкүми тоғрилиқ соралған соалға: «әгәр мошу ширкәтләр җазанә билән муамилә қилидиған ширкәтләрдин болса, уларға пай селиш яки сетиш билән муамилә қилишқа болмайду, әгәр җазанә билән муамилә қилмайдиғанлиғи ениқ болса, уларға пай селиш яки пайчеки сетиш арқилиқ муамилә қилиш тоғридур» дәп җавап бәргән.

1151. Соал: Қаштеши содиси қилиш дурусму?

Жавап: Қаштеши йәр асти байлиқлиримизниң бир түри, у Аллаһниң инсанларға ата қилған немәтлириниң бирсидур. Қаштешидин ибарәт йәр асти байлиғини колаш вә сетиш һалал яки һарам дәйдиғанға һечқандақ дәлил йоқ. Шәриәттә һарамлиғи бәлгүләнмигән һәр қандақ нәрсә әсли етивари билән һалалдур, ундақта Қаштеши тижарити билән шуғуллиниш һалалдур. Қаштешини түрлүк мәхсәтләрдә ишләткили болиду, капирлар Қаштеши үстигә рәсим сизсун яки гөзәл сәнъәт буюмлири қилип ишләп чиқарсун, мәйли һәйкәлләрни ясисун, бу уларниң иши, униң билән бизниң ишимиз йоқ, бу нәрсә әслидә һалал, қандақ истимал қилиш шу ишләткүчиниң мәсилиси.

1152. Соал: закаләт қоюш тоғриму?

Жавап: закаләт содисини бәзи алимлар дурус дәп қаримиған болсиму, көп санлиқ алимларниң нәзәридә дурустур, чүнки мусулманлар шәртлиригә туриду, шуңа закаләт билән муамилә қилса болиду. Закаләттин мәхсәт: мәлум бир ишқа келишим қилимән дәп вәдә қилған бир тәрәп кейин келишимдин йенивалса, йәнә бир тәрәпкә болидиған зиянниң орнини толтуруш үчүн қарши тәрәптин мәлум миқдарда пул елип туруштин ибарәт, мәсилән: товарни алимән дәп вәдә бәргән шу кишигә қарап сақлап башқа бир кишигә сатмай турса сетиш пурсити өтүп кетип қелиши мүмкин яки у товарниң вақти өтүп кетип баһаси чүшүп кетиши мүмкин, кишиләргә мундақ зиян селишни Аллаһ яқтурмайду.

1153. Соал: закаләт бәргән киши содидин йенивалса қандақ қилиш керәк?

Жавап: мусулман адәм бирсидин закаләт алса, кейин у киши келишимидин йенивалған тәғдирдә, базар баһасида өзгириш болмай мал егисигә һеч қандақ зиян болмайдиған болса, закаләт пулини тутуп қалмай қайтуруп бериш лазим, яки азғина зиянға учриған болса, зиянға лайиқ миқдарини тутуп қалса болиду; закаләткә тәң яки униңдин артуқ зиян болған шараитта, пәқәт закаләтнила тутуп қалса болиду.

1154. Соал: закаләт алған киши содидин йенивалса немә қилиш керәк?

Жавап: закаләт елип туруп содидин йенивалған адәм йәнә бир һәссә қошуп қайтуруп бериши лазим, чүнки у закаләт елип туруп содидин йенивелишта көпинчә һалларда мални башқиларға қиммәтрәк сетишни мәхсәт қилған вә закаләт бәргүчини ахмақ қилған, һәтта бәзи һалларда зиянға учратқан болиду, шуңа закаләткә йәнә бир һәссә қошуп қайтуруши вә закаләт егисидин чирайлиқчә кәчүрүм сориши лазим. Әмәлийәттә бу бир тәрәптин өрпи-адәткә мунасивәтлик иш, өрпи-адитимиздә қандақ муамилә қилинип кәлгән болса шу бойичә иш көрсәк дурус болиду.

1155. Соал: өсүмгә қәриз елишқа боламду?

Жавап: ислам дини жазанини йегүчи вә йегүзгүчигә, шундақла жазаниға арилашқанларниң һәммисигә ләнәт қилди, жазанә билән шуғуллинишниң яман ақивәтлиридин қаттиқ агаһландурди, өсүмсиз қәриз беришкә тәрғип қилди вә бирәвгә өсүмсиз қәриз берип униң һажитини рава қилишниң катта соваплиқ иш екәнлигини билдүрди. Бир адәм һәқиқий зөрүрийәт йүзисидин қәриз елип турушқа муһтаж болуп, өсүмсиз қәриз берип туридиған адәмни тапалмиса, у чағда өсүми билән қәриз елишқа мәжбур болуп қалиду, бу чағда өсүмгә қәриз алғанниң гунайи қәриз алғучиға әмәс, бәлки өсүми билән қәриз бәргүчигә болиду. Бу мәсилиниң шәртлири төвәндикичә:

1) һәқиқий зөрүрийәт болуши керәк, һәқиқий зөрүрийәт дегән беһаҗәт болғили болмайдиған йемәк-ичмәк, кийим-кечәккә охшаш нәрсиләрдур, йәни шу нәрсиләр болмиса адәм һалакәткә учрайду;

2) өсүмгә алидиған қәризни һажәт миқдари елиш, һажәттин ташқари алмаслиқ, йәни 100 доллар йетидиған болса, 500 доллар алмаслиқ;

3) у өсүмгә қәриз елиштин илгири мүмкин болидиған барлиқ йолларни издиниши ләзим, бу шараитта җәмийәттики мусулман қериндашлириниң униңға ярдәм қолини сунуши пәриз болуп бәлгүлиниду, әгәр у өсүмгә қәриз елиштин башқа йол тапалмиса, у чағда Аллаһ кәчүриду;

4) бу ишни қилғанда қәлбидин яман көрүп туруп қилиш лазим, чүнки жазанә муамилиси қәтъий һарамдур.

1156. Соал: банкиниң өсүмини хәшләш һалалму?

Жавап: банкиниң өсүмини хәшләш қәтъий һарам вә һарамни билип туруп йегәнликтур, өсүм йейишниң гунайи адәттики гуналардин алаһидә чоң вә еғир гунадур.

1157. Соал: ундақта банкиниң өсүмини қандақ қилиш керәк?

Жавап: дияримизда исламий банкилар яки исламий ихтисат түзүмидики ихтисат уюшмилири яки исламий тиҗарәт бирләшмилири болмиғанлиғи үчүн, пулни банкидин башқа сақлаш имканийити йоқ; шу сәвәптин пул – маллиримизни банкида қойсақ дурус болиду. Банкидин қәриз пул алсақ өсүм пули төләймиз, пул қойсақ муәййән нисбәттә өсүм пули бериду, банка бәргән өсүм пулни алайли десәк һарам йейиштин қорқимиз, алмайли десәк, пул бекардин банкида қелип қалиду, һечким пайдилиналмайду, бәлки җазаниға ярдәм қилған болимиз. Шуниң үчүн банка өсүм пули дәп бәргән пулни ташлап чиқип кәтмәй елип, у пулни муһтаҗларға, хусусән житим-йесирларға сәдиқә қилип яки хәйрийәт фонди җәмийәтлиридин бирәрсигә бәрсәк болиду, буниң билән һарамдин қутулған болумиз (доктур Йүсүп әл Қәрдавийниң «һазирқи заман пәтивалири» намлиқ әсәри 605-бәт).

ҖИҺАТ ВӘ УНИҢ ӘҺКАМЛИРИ

1158. Соал: җиһатниң мәнаси немә?

Жавап: «җиһат» – әрәпчә тилидики «җиһад» сөзидин кәлгән болуп, мәнаси «күчиниң баричә тиришиш», «әң зор тиришчанлиқ көрситиш» дегән мәналарни билдүриду; тиришиш вә тиришчанлиқ көрситиш икки қатламлиқ мәнаға егә болуп, биринчи қатламдики мәнаси шәхсниң маддий тиришчанлиғини ипадиләйду, бу һәққаний урушларда (исламий җиһатларда) тиришип күрәш қилишни көрситиду.

1159. Соал: һәр икки қатламдики җиһатниң мәнаси немә?

Жавап: җиһатниң биринчи қатлам мәнасидики тиришчанлиқ көрситиш «чоң җиһат» дәп атилиду, бу шәхсниң барлиқ күчини сәрип қилип барлиқ гуна-мәрсийәт вә азғунлуқларни сүпрүп ташлап, роһни йүксәлдүрүш вә түрлүк гуналардин, әхлақсизлиқлардин, хусусән ялғанчилиқ, алдамчилиқ, гуманхорлуқ, көрәлмәслик, ачкөзлүк вә өчмәнликләргә охшиған яман илләтләрдин жирақ болуп нәпсини паклиши, қәлбигә сөйгү-муһәббәт, меһри-шәпқәт, адаләтпәрвәрлик, ярдәмсөйәрликләргә охшиған есил хисләтләрни өзләштүрүш арқилиқ Аллаһ тааланиң мәрһимитигә, илтипатиға вә разилиғиға лайиқ болуш йолида тиршчанлиқ көрситишни ипадиләйду.

Җиһатниң иккинчи қатлам мәнасидики һәққаний уруш «кичик җиһат» дәп атилип, һәққаний урушни тоғра йосунда елип беришни көрситиду. Өлүмгә өзини етишни тәқәззә қилидиған урушниң «кичик җиһат», нәпсини паклап, өзини ислаһ қилишниң «чоң җиһат» дәп аталғанлиғиға һәйран қалғучилар болса, уларға дәймизки, адәм ички дуниясини ислаһ қилип, нәпсий шәйтанниң һәр түрлүк вәсвәсилирини йәңмәй туруп, қан төкүшни тәқәззә қилидиған уруш мәйданиға өзини аталмайду; өзиниң нәпсий-шәйтинини йеңәлмигән адәм дүшмәнни йеңәлмәйду?.

1160. Соал: җиһатниң һөкүми немә?

Жавап: Аллаһниң йолида җиһат қилиш зөрүрийәт болған вақитларда, пәриз купайидур[24]. Җиһат бәзи шараитларда худди бәшвақ намазға охшашла пәриз әйн[25] болуп бәлгүлиниду.

ҖИҺАТНИҢ ПӘРИЗ ӘЙНГӘ ӨЗГИРИШИ

1161. Соал: җиһат қилиш қайси вақитларда пәриз әйн болиду?

Жавап: җиһат төвәндики үч шараитта пәриз әйнгә өзгириду:

1) җиһатқа тәйярлинип муҗаһитларниң сепигә қошулуп болған киши үчүн җиһат қилиш пәриз әйндур;

2) мусулманлар туриватқан район яки дөләткә дүшмәнләр бесип киргән вақитта, пүтүн мусулманларға җиһат қилиш пәриз әйн болуп бәлгүлиниду;

3) дөләт тәрипидин мәлум шәхсләр җиһатқа чиқишқа бәлгүләнгән вақитта, чиқишқа бәлгүләнгән шәхсләр үчүн җиһат қилиш пәриз әйндур.

ҖИҺАТНИҢ БУЙРУЛУШ СӘВӘВИ

1162. Соал: җиһат қилиш немә үчүн буйрулған?

Җавап: ислам динида җиһатниң буйрулғанлиқ сәвәвини төвәндики үч мәхсәткә қисқартишқа болиду:

1) зулумға вә һәр түрлүк һәқсизлиқларға қарши туруш;

2) башқилар тәрипидин зорлуқ билән тартип елинған һәқ-һоқуқларни қайтуруп елиш;

3) һуҗум қилғучиларға рәддийә бериш. Аллаһ таала Қуръан кәримдә мундақ дегән: «һуҗум қилинғучиларға, зулумға учриғанлиқлири үчүн (қаршилиқ көрситишкә) рухсәт қилинди» («*Һәҗ» сүриси, 39-айәт*).

ИСЛАМИЙ ҖИҺАТНИҢ ПРИНЦИПЛИРИ

1163. Соал: исламий җиһатниң принциплири қайсилар?

Җавап: исламий җиһатниң принциплири төвәндикичә:

1) биринчи болуп уруш ачмаслиқ, бу принципни Қуръан кәрим мундақ баян қилған: «силәргә уруш ачқан адәмләргә қарши Аллаһ йолида җиһат қилиңлар, таҗавуз қилмаңлар, Аллаһ таҗавузчиларни растинла яқтурмайду» («*Бәқәрә» сүриси, 190-айәт*);

2) таҗавуз қилғучиларға зәрбә берищтә ашуривәтмәслик керәк,бу принципни Қуръан кәрим мундақ баян қилған: «бирәв силәргә қанчилик чеқилған болса, силәрму униңға шунчилик чеқилиңлар» («*Бәқәрә» сүриси, 194-айәт*);

3) дүшмәнләрниң тинчлиққа майил екәнлиги яки таҗавузчилиқни тохтидиғанлиғи билингән вақитта, улар билән уруш қилмастин тинчлиқ үчүн һәрикәт қилиш. Қуръан кәрим бу принципни мундақ баян қилған: «әгәр улар тинчлиққа майил болса, сәнму тинчлиққа майил болғин, Аллаһқа тәвәккүл қилғин» («*Әнфал» сүриси, 61-айәт*);

4) уруш қилмиғанларға чеқилмаслиқ. «куппарлардин силәр билән уруш қилмиған вә силәрни жутуңлардин һайдап чиқармиғанларға кәлсәк, Аллаһ силәрни уларға яхшилиқ қилишиңлардин, уларға адаләтлик болушуңлардин тосмайду» («*Мумтәһинә» сүриси, 8-айәт*). Пәйғәмбәр әләйһиссалам һәр қетим урушқа чиқиштин авал мусулман әскәрлиригә тәлим берип: «силәргә тиғ тәңлимигәнләрни, яшанғанларни, аялларни, балиларни өлтүрмәңлар! зираәтләрни набут қилмаңлар, дүшмәнләрниң тәнлирини парчилимаңлар, әсирләрни хорлимаңлар» дәп җекиләти [имам Бухарий ривайити];

5) яманлиқ қилғучиларға кәң қосақ, әпучан болуш, имканқәдәр уруш қилиштин сақлиниш. «силәр кәчүрсәңлар, (кәчүргән адәм) тәқвалиққа әң йеқиндур» («*Бәқәрә» сүриси, 237-айәт*);

6) яманлиққа яманлиқ билән җавап бәрмәстин, яманлиққа яхшилиқ билән җавап бериш арқилиқ үшмәнни достқа айландуруш. «яхши иш билән яман иш баравәр болмайду, яхши хисләт арқилиқ (яман хисләткә) тақабил турғин, (шундақ қилсаң) сән билән өзиниң арисида адавәт бар адәм гоя сирдаш достуңдәк болуп қалиду» («*Фуссиләт» сүриси, 34-айәт*).

Мошундақ полаттәк интизам вә қәтъий принциплардин алқип, ислам намидин хаталиқ өткүзгән исламий җамаәтләр яки тәшкилатлар бар дейилсә, ислам дини уларниң қилмишлиридин қәтъий мәсъул әмәс! Булар ислам диниға четишлиқ оп-очуқ һәқсизлиқтур.

«ҖИҺАТ» СӨЗИНИҢ ҚУРЪАН КӘРИМДИКИ МӘНАСИ

1164. Соал: Қуръан кәримдә «җиһат» қандақ мәналарда кәлгән?

Җавап: әрәп тилидики «әлҗиһад» сөзи Қуръан кәримдә төвәндикидәк үч хил мәнада кәлгән:

1) Аллаһ йолида қолиға қурал елип ғазат қилиш. «мөмүнләрдин өзрисиз туруп җиһатқа чиқмиғанлар, Аллаһ йолида маллирини, җанлирини тикип җиһат қилғучилар билән баравәр болмайду» («*Ниса» сүриси, 95-айәт*).

2) һәқиқәтни җакалап сөз билән күрәш қилиш. «Қуръан арқилиқ уларға қарши (фактларни оттуриға қоюп) барлиқ күчүң билән күрәш қилғин» (*«Фурқан» сүриси, 52-айәт*).

3) яхши ишларни қилиш вә әмәл-ибадәтләрни орунлашта тиришчанлиқ көрситиш. «кимки (яхши әмәлләрни орунлаш йолида) җиһат қилидикән, униң қилған җиһати өзиниң пайдиси үчүндур» (*«Әнкәбут» сүриси, 52-айәт*).

1165. Соал: җиһатниң йәнә башқа мәналириму барму?

Җавап: ислам динида җиһатниң мәнаси вә даириси кәң болуп, җиһат өзини ислаһ қилиш, яхши ишларға пул сәрип қилиш билән болғинидәк, қәләм билән, тил билән вә пән-теника биләнму болиду; һәтта җиһат Қуръан биләнму болиду. Қуръан билән болған җиһат Қуръанниң һәқиқәтлирини башқиларға тәшвиқ қилиш биләнму болиду. Қурал билән җиһат қилиш Қуръан кәримниң тәбири бойичә «қитал» дәп атилиду, у таҗавузчиларға рәддийә бериш үчүнла қилиниду. «силәргә уруш ачқан адәмләргә қарши Аллаһ йолида җиһат қилиңлар, таҗавуз қилмаңлар таҗавуз қилғучиларни Аллаһ һәқиқәтән дост тутмайду» (*«Бәқәрә» сүриси, 190-айәт*).

Ислам динида қураллиқ җиһат тинчлиқ билән мәсилини һәл қилиш чарилириниң һәммиси түгигәндин кейин елинидиған әң ахирқи карардур. Ислам динида йолға қоюлған җиһатниң шәртлириму интайин чиңдур, мусулман кишиниң уруш мәйданида сақлинишқа тегишлик әхлақий вә диний борчи өзлиригә қарши уруш ачмиғанлар билән урушмаслиқ, аяллар, балилар вә яшанғанларға тәгмәслик, қарши тәрәпниң мал-мүлкини, өй-җайлирини зиянға учратмаслиқ, әсирләрни хорлимаслиқ вә башқилардур.

ЙОЛСИЗ УРУШЛАР ҖИҺАТ ӘМӘС

Ислам дини мал-дунияға еришиш йолида, ирқий дава үчүн, башқиларниң зиминлирини бесивелиш яки уларни бойсундуруш яки диниға киришкә зорлаш үчүн уруш қилишни кәтъий рәт қилиду, кишиләр ислам диниға пәқәт өз ихтиярий биләнла кириду, уларни һечкимниң зорлаш һоқуқи йоқ. Аллаһ таала бу мәсилини техиму рошәнләштүрүп мундақ дәйду: «әгәр пәрвәрдигариң халиса еди, әлвәттә йәр йүзидики кишиләрниң һәммиси иман ейтатти, сән кишиләрни мусулман болушқа зорламсән?» (*«Юнус» сүриси, 99-айәт*).

ҒЕНИМӘТ ВӘ УНИҢҒА МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

1166. Соал: ғенимәт дегән немә?

Җавап: ғенимәт – урушта дүшмәнләрни йәңгәндин кейин, улардин олҗа алған пул, мал-мүлүк, қурал-ярақ вә башқа һәр қандақ нәрсиләрдур.

1167. Соал: ғенимәт қандақ тәхсим қилиниду?

Җавап: ғенимәтниң бәштин төрти ғенимәтни қолға кәлтүргән әскәрләргә тәхсим қилип берилиду, қалған бир қисми мусулманларниң умумий еһтияҗиға, житимләргә, пекирларға, мусапирларға берилиду. Аллаһ таала Қуръан кәримдә ғенимәтни тәхсим қилиш принципини елан қилип мундақ дегән: «әй мөмүнләр! билиңларки, силәр алған ғенимәтниң бәштин бири Аллаһқа, пәйғәмбәргә, пәйғәмбәрниң хиш-әқрибалириға, житимләргә, мискинләргә, ибин сәбилләргә хастур» (*«Әнфал» сүриси, 41-айәт*). Айәттики, «Аллаһқа, пәйғәмбәргә, пәйғәмбәрниң хиш-әқрибалириға» дегән үч үлүш һазирқи заманда мусулманларниң дөләт ғәзнисигә қуюлиду.

ТУРМУШ ҚУРУШ

АИЛӘ ҚУРУШ ЧОҢ НЕМӘТ

Өйлинип аилә қуруш Аллаһ тааланиң инсанларға ата қилған катта немити вә бүйүк рәһмитидур. Қуръан кәримдики: «аяллар билән унси-үлпәт елишиңлар үчүн (Аллаһниң) уларни силәрниң өз типиңлардин яратқанлиғи, (әр-хотун) арисида меһир-муһәббәт орнатқанлиғи Аллаһниң (камали қудритини, чәксиз рәһмитини көрситидиған) аламәтлиридиндур» дегән айәт бу мәнани ипадиләйду. Бу айәттин мәлумки, һәр қандақ бир аилә меһир-муһәббәт вә шәпқәт үстигә қурулиду, пәқәт бәзиләрниң асийлиғи вә Аллаһ тааланиң қанунидин жирақлишип кетиш сәвәплик бу аилә әзалириниң қәлбидин рәһим-шәпқәт билән меһир-муһәббәт көтүрүлүп кәткәндин кейин, жәннәт болуш үчүн қурулған аилә дозаққа айлиниду.

АИЛӘ ҚУРУШ БИР МӨҖҮЗӘ

Турмуш қуруп бир аилини тәсис қилиш чоң бир мөҗүзә, чүнки бир-бири билән яшап бақмиған, биллә өсмигән, һәтта бир-бирини көрүп бақмиған вә тонумайдиған, бири әр, йәнә бири аялдин ибарәт ят икки инсан бир-биригә өйлинип биллә турмуш қуруш арқилиқ дунияда бир-биригә әң йеқин, амрақ вә сәмимий һаят шериклиригә айлиниду. Улар шундақ шерикләргә айлиниду-ки, муһәббитини, бәхит-саадитини, мал-дуниясини вә барлиқ нәрсисини бир-биригә атап, тәң бәһримән болиду. Өйлиниш мөҗүзиси икки ят милләт кишилириниму бир ястуққа баш қойдуруш арқилиқ уларни бирләштүрүп бир тәнгә айландуриду; өйлиништин башқа қайси сәвәп инсанларни бир-биригә мундақ йеқин қилалайду?!

ӨЙЛИНИШНИҢҺӨКҮМИ

1168. Соал: өйлинишниң һөкүми немә?

Жавап: өйлиниш – маддий вә мәнивий жәһәтләрдин турмуш қурушқа қадир болалиған кишиләр үчүн сүннәттур, пәйғәмбәр әләйһиссалам бу һәқтә мундақ дәп көрсәткән: «өйлиниш мениң сүннитим (йолум) дур, кимки униңдин үз өрүйдикән, у мениң үммүтүмдин әмәс» [Бухарий вә Муслим ривайити].

ТУРМУШ ҚУРҒУЧИЛАРНИҢ БИР-БИРИНИ ТАЛЛАШ ПРИНЦИПИ

1169. Соал: турмуш қурмақчи болған әр қандақ аялни таллиши керәк?

Жавап: турмуш қурмақчи болған әр һаятлиқтики шериги вә келәчәктә балилириниң аниси болидиған аялни диянәтни өлчәм қилған һалда таллиши лазим. Пәйғәмбәр әләйһиссалам турмуш қурғучиниң жорисини қандақ таллиши һәққидә мундақ дәп көрсәткән: «кишиләр аялларни төрт нәрсигә қарап таллайду: уларниң байлиғиға, чирайиға, нәсәбигә вә диянитигә; сән авал диянәтлик болғинини таллиғин, әгәр ундақ қилмисаң чоқум зиян тартисән» [Бухарий ривайити]. Пәйғәмбәр әләйһисслам бу һәдистә кишиләрниң биллә турмуш қурмақчи болған аяллардин тәләп қилишида умум болған төрт хил сүпәтни баян қилип, ахирида диянәтни авал таллап, уни биринчи орунда қоюшниң лазим екәнлигини тәкитләйду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам кишиләрни аялниң диянитидин хәвәрсиз һалда, униң ихтисадиға яки гөзәллигигә, нәсәбигә вә жәмийәттики абройиға қарапла униң билән турмуш қурушниң палакитидин агаһландуруп мундақ дәйду: «кимки аял кишини униң абройин көзләп таллайдикән, у хорлуқтин башқа нәрсигә еришәлмәйду, кимки уни,

униң ихтисадини көзләп таллайдикән, у пәқәт пәсликтин башқисиға еришәлмәйду, кимки аялни, көзини намәрәмгә тикилип қараштин, әвритини һарамдин сақлашни мәхсәт қилған һалда, униң диянитини дәп алидикән, Аллаһ һәр иккисигә бәрикәт ата қилиду» [Тәбәраний ривайити].

1170. Соал: турмуш қурмақчи болған аял қандақ әрни таллиши керәк?

Жавап: турмуш қурмақчи болған аял өзиниң һаятлиқ шериги вә келәчәктә пәрзәнтлириниң атиси болидиған адәмни диянәт билән әхлақни өлчәм қилған һалда таллиши керәк; ислам нәзәридики яхши әр – униңда пүтүн инсанлиқ пәзиләтләр вә әрлик хисләтләр мужәссәмләнгән, һаятлиққа тоғра муамилә қилидиған, диянәтлик, растчил әр кишидур.

Диянәттин вә гөзәл әхлақлардин жирақ болған әр, яхши әр саналмайду; ятлиқ болмақчи болған қиз-чоканлар әгәр турмушта бәхитлик болай десә, әң авал ислам нәзәридики яхши әрни таллиши, шуниңдәк диянәтсиз әрләрниң ташқи қияпитигә, мал-дуниясиға, үз-абройиға, алий мәнсивигә алдинип кәтмәслиги лазим. Пәйғәмбәр әләйһиссалам ислам нәзәридики яхши әрниң хисләтлирини ихчамлиған вә уни дин билән есил әхлақтин ибарәт икки жәвһәргә мәркәзләштүргән һалда: «дини билән әхлақи силәрни қайил қилидиған, қандақла бир киши силәрдин қиз сорап кәлсә, уларни дәрһал өйләндүрүңлар! әгәр ундақ қилмисаңлар, йәр йүзидә чоң бузуқчилиқни териған болисиләр» дегән ибарини үч қетим тәкрарлап тәкитлигән [Тирмизи ривайити].

Чүнки диянәтлик адәм аялиға өтәшкә тегишлик һәқ-һоқуқларни вә мәжбурийәтләрни яхши билиду вә жайида, толуқ ада қилиду, аялини һөрмәтләйду, хорлимайду, аялларға зулум қилип Аллаһ тааланиң алдида гунакар болуп қелиштин қорқиду. Мәлумки бирәвниң диянити униң һәжигә көп қетим барғанлиғи билән яки чоң өлүма болғанлиғи яки мечиттин қеп қалмайдиғанлиғи билән әмәс бәлки исламий гөзәл әхлақи, муамилисиниң дуруслиғи вә өзиниң һәққанийәтчи екәнлиги билән өлчиниду.

МУҺӘББӘТ ВӘ УНИҢ ТҮРЛИРИ

1171. Соал: муһәббәт дегән немә?

Жавап: муһәббәт – қәлбниң мәһбуби тәрәпкә болған майиллиғи демәктур; муһәббәт пәқәт қәлбтә болиду. Әр-аяллиқ һаяти пәқәт әр-аял һәр иккисиниң бир-биригә болған чин муһәббити болғандила давам қилалайду, бәхиттин вә саадәттин болған несивисини алалайду, әр-аяллиқ һаятта ортақ муһәббәт интайин әһмийәтлик нәрсидур, пак муһәббәт кишиләр униңдин беһажәт болалмайдиған пакиз, есил бир әнъәнидур.

1172. Соал: дунияда қанчә түрлүк муһәббәт бар?

Жавап: һазир дунияда сәмимий муһәббәт вә сахта муһәббәт дәп икки түрлүк муһәббәт аталғуси бар.

1173. Соал: сәмимий муһәббәт дегән қайси?

Жавап: сәмимий муһәббәт-чин садақәт билән бағланған пак муһәббәттур; пак бәхитлик турмушниң кепили, һөзүр-һалавәт вә саадәтниң ачқучи вә көңүлниң шатлиғидур. Пак муһәббәт – қәлбни гүлләндүриду, пәйғәмбәр әләйһиссалам: «икки мәһбуб үчүн некадин яхши нәрсә йоқ» дегән [ибни Мажә ривайити]. Киши бирсигә көңлиниң майил болуп қалғанлиғи сәвәплик Аллаһ тааланиң алдида жавапкәрликкә тартилмайду, бәлки муһәббәтни яман йолға қоллинип, йолсизлиқ қилғанлиғи үчүнла жавапкәрликкә тартилиду. Инсанниң қәлби Аллаһ тааланиң идарә қилишида болиду, шуңа инсан ихтиярсиз қәлбкә чүшүп қалған нәрсиләрдин жавапкәрликкә тартилмайду, амма сәвәпләр арқилиқ жавапкәрликкә тартилиду; сәвәпләр қайси дегәндә, улар: өзиниң аяли болмиған бирсигә, униңдин һөзүрлиниш нийити билән тикилип қараш, униң билән қол елип көрүшүш вә зориға параңлишиш қатарлиқ ишлардур. Көңүлгә кәлсә-кәлмәс бириниң муһәббитиниң чүшүп қелишидин сақлиниш вә униң муқәддимилиридин сақлиниш зөрүрдур. Бундақ қилмиғанда, инсан беһөддә азап чекиду, чүнки инсанлар сөйгәнлириниң вә арзу қилғанлириниң һәммисигә еришәлмәйду.

1174. Соал: сахта муһәббәт дегән қайси?

Жавап: сахта муһәббәт – қарши тәрәптин вақитлиқ пайдилиниш үчүн сахтилиқ билән бағланған йолсиз алақидур, мундақларниң қилғанлири сәмимий муһәббәтниң һесавиға ишләнгән җинайәттур. Һаятлиқ күнимиздә, муһәббәт сөзиниң көплигән кшиләрниң қулақлириға чирайлиқ аңланмайдиған болуп қалғанлиғи, муһәббәт десә, уни гояки бир гуна иш дәп һесаплап, униңдин нәпрәтлиниши пәқәт муһәббәт сөзиниң суйистимал қилинип, йолсузлиқларға қоллинилғанлиғи сәвәптин еди. Чүнки заманимиздики бир қисим әрләр муһәббәт шиари астида өзиниң аяли болмиған ят аяллар билән, бәзи аяллар өзиниң ери болмиған ят әрләр билән йолсиз алақә қилишиду, улар билән биллә театрға беришиду, биллә танца ойнайду, һарақ-шарап сорунлириға биллә беришиду, бәзиләр иш орунлирида хизмәт баниси билән ят аяллар билән йолсиз алақә бағлишиду, жуқурики йолсиз мунасивәтләр тәрәққий қилип, ахири паһишә ишларни қилиш дәриҗисигә йетип қалиду, буни көргән хәлиқ муһәббәт дегән шундақ рәзил қилиқ охшайду дәп чүшинип қалғанлиқтин муһәббәт сөзидин нәпрәтлинидиған болуп қалиду.

Шуңа дәймизки, әң ғәлибилик муһәббәт тойдин кейин әр-аял иккисиниң оттурисида болған муһәббәттур, амма техи өйләнмәстин вайиға йәткән муһәббәт капаләтсиз муһәббәт болуп, бундақ муһәббәт көп һалларда қиз-оғул һәр иккисигә пушайман вә бәхитсизликләрни елип келиду; чүнки, муһәббәт гирдавиға чүшүп қалғанларниң инайин аз қисми арманлириға еришәлисиму, көп қисми мәғлубийәткә учрап, һаятини бәхитсизликкә дучар қилиду. Шуңа әң яхшиси, инсан өзиниң қәлбигә бирсиниң ишқини селип туруши вә өз көңлигә өзи егә болуши зөрүрдур, чүнки көңүл дегән инсандики әң қиммәтлик нәрсә, ишниң ақивитини ойлимастин, уни халиған йәргә берип қоймаслиқ лазим. Униң палакитидин қутулуш интайин қийиндур.

ИШҚ ВӘ КҮНЛӘШ

1175. Соал: ишқ дегән немә?

Жавап: ишқ – қәлбниң мәшуқ тәрәпкә болған чоңқур майиллиғи болуп, муһәббәтниң әң жуқури пәллисидур; ишқму муһәббәткә охшаш иппәт биләнму болиду, әгәр уни йолида ишләтмисә йолсизлиқ биләнму болиду. Амма өзини тутивалалиған иппәтлик ашиқ әгәр мурадиға йетәлмәй өлүп кәтсә, шеһитләр қатарида совапқа еришидиғанлиғи ислам мәнбәлиридә сөзлиниду.

1176. Соал: күнләш дегән немә?

Жавап: күнләш бирәвниң өз һәққигә башқиларниң шерик болувелишидин қизғиниш демәктур. Бу мәнадики күнләш муһәббәтниң нәтиҗилиридин санилиду. Чүнки адәм өзи сөймигән бирини күнлимәйду; күнләш әр-аял иккисиниң оттурисида болиду, аял киши ериниң башқа аяллар билән бенормал алақә бағлишини яқтурмайду, үстигә башқа аял елшиға қарши туриду; бу аялларниң характери болуп, яман көрилидиған нәрсә әмәс, бәлки өзиниң һәққидур. Амма һәммә аялниң ериниң шараити толуқ болған һалда, исламниң көрсәткән адаләтлик болуш принципини өлчәм қилип, қанунлуқ хотун елишиға қарши туруп, еридин сөзини тәләп қилиш һәққи болмайду, пәқәт аял ятлиқ болуш алдида, ериниң үстигә башқа хотун алмаслиғини шәрт қилған болса, униң хетини тәләп қилиш һәққи болиду вә униң бу һәққи қоғдилиду.

Әр кишиму аялиниң иккинчи бир шәхс билән мунасивәт бағлишиға қарши туриду, әр кишиниң аялини ят әрләр билән бенормал арилишиштин, йолсиз мунасивәт бағлишидин мәнъий қилиши, һәтта униңға башқиларниң яман нийәт билән сөз қилишидин қизғиниши ислам шәриитидә тәләп қилинған зөрүрийәттур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам хотун-қизлирини ят әрләр билән йолсиз арилишиштин тосмайдиған, уларниң иппәт-номуслирини қоғдимайдған адәмни «дәййүз»дәп атиған, йәнә бир һәдистә мундақ дегән: «үч хил адәм җәннәткә кирмәйду: уларниң бири һарақтин баш алалмайдиған адәм, йәнә бири ата-анисини қахшатқан адәм, йәнә бири дәййүз адәм» [имам Әһмәд ривайити].

1177. Соал: күнләшниң принципи немә?

Жавап: өзиниң хотун-қизлирини ят әрләрниң яман нийәтлик ғәрәзлиридин муһапизәт қилиш,

уларға йолсиз арилишиштин тосуш ислам дини нәзәридә вә бизниң миллий әнъәнимиздә гөзәл әхлақлардин санилиду. Өзлириниң яритилиштики сап тәбиитини йоқатмиған виждандлиқ инсанларда иппәт-номус вә хотун-қизлирини йоллуқ һалда күнләш хислити болиду. Амма һазир җәмийитимиздики бәзи кишиләр өзлириниң бепәрвалиғи яки бу һәқтики шәриәт һөкүмини билмигәнлиги түпәйли, аяллирини күнләштә сәл қариса, бәзиләр динни сүйистимал қилип, күнләштә һәдидин ашуриветип, аяллириға асассиз төһмәт қилидиған, һемишәм улардин яман гуман қилидиған, уларниң арқисидин марайдиған дәриҗигә йетип қалған. Буларниң һәр иккилиси тоғра әмәс. Һәр ишниң нормал болғини яхши болғандәк, күнләшму өз чәклимисидин алқип кәтмәслиги керәк.

Аялларни күнләш дегәнни көпинчә кишиләр аяллардин һемшәм шәклиниш (гуманлиниш), орунсиз гуман қилиш вә уларниң арқисидин мараш дәп чүшәнсә керәк, шуңа улар һәдәп аяллирини асассиз һалда қарилашқа алдирайду, мундақ күнләш муһәббәтниң дүшминидур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам төвәндики һәдистә күнләшниң чәк-чегарисини баян қилип мундақ дәйду: «күнләштин Аллаһ яқтуридиған күнләшму, Аллаһ яқтурмайдиған күнләшму бар; Аллаһ яқтуридиған күнләш – өз әһлини яхши муһапизәт қилип улардин асассиз һалда, орунсиз гуман қилмаслиқ; Аллаһ яман көридиған күнләш болса, өз әһлини яхши муһапизәт қилмастин, уларни дәлилсиз қарилаштур» [Әбудавуд ривайити].

ИППӘТ-НОМУС ВӘ УНИ ЗӘИПЛӘШТҮРИДИҒАН АМИЛЛАР

1178. Соал: инсан үчүн әң қиммәт нәрсә немә?

Җавап: инсанниң дунияда әң шәрәплик вә әң қиммәтлик нәрсиси униң ар-номусидур, бәлки инсанниң номуси униң дининиң асаслиқ парчисидур. Номусни сақлаш динниң әң алдинқи тәливи вә иманниң көрүнәрлик аламәтлиридин биридур, бу мәсилидә пүтүн динлар иттипқтур, ар-номустин айрилип қелиш өлгән билән баравәрдур. Һәр киши үчүн өзиниң номуси вә иппити шунчилик муқәддәс болған йәрдә, башқиларниңму номуси вә иппитиму шунчилик муқәддәстур, өзиниң номусини қоғдаш йолида ғуррурлуқ болған киши, әлвәттә башқиларниңму иппәт номуслирини қоғдиши, дүшмәнлик вә хиянәтләр билән уларниң ар-номусини аяқ асти қилиштин сақлиниши керәк.

1179. Соал: иппәт вә номусниң аҗизлишишиға сәвәп болидиған амиллар қайсилар?

Җавап: иппәт вә номусниң аҗизлишишиға сәвәп болидиған амиллар төвәндики бошлуқлардин келип чиқиду:

1) аилә мәсъулиниң өз әһлини муһапизәт қилиш вә яман нийәтлик кишиләрниң тамалиридин қоғдашқа әһмийәт бәрмәслиги;

2) мусулман ханим-қизларниң мусулман әмәс милләтләрни дорап, мәйдиси очуқ, непиз вә қисқа кийиниши вә жүрүш-туруш сөзләшлиридики бенормал назакитидур; шуңа ислам дини һәр түрлүк яман ақивәтләрниң алдини елиш үчүн пүтүн мусулман аяллириға қаритип мундақ дегән: «илгирики җаһилийәт дәвридики аялларниң ясинип чиққинидәк чиқмаңлар, намаз оқуңлар, закат бериңлар, Аллаһқа вә униң пәйғәмбиригә итаәт қилиңлар» (*«Әһзап» сүриси, 33-айәт*). Бу айәт аялларни ят әрләр бар йәрдә бәдәнлирини көрситип туридиған, қисқилиқтин тизидин ашмайдиған, тарлиқтин бәдәнлиригә чаплишип туридиған кийимләрни кийиштин мәнъий қилиду;

Гөһәр нәччә қат түгүнләр ичидә сақланғини вә һәр кишиниң уни көрәлмигини үчүн шунчилик қиммәткә сазавәр нәрсидур; аял кишиму узун, азадә есил кийимләрни кийип, шәриәтниң көрсәтмисигә уйғун жүрсә, униң һөрмити вә қиммити ашиду, кишиләрму униңдин һая қилиду вә уни қәдирләйду. Қисқиси, өзини худди гөһәргә охшаш қиммәткә егә қилиш яки әрзимәс материалға айландуруп қоюш аялниң қолида.

3) әр-аялларниң аммивий орунларда арилишип олтуриши;

4) аилидә диний тәрбийиниң йоқлиғи яки камлиғи,бир аилидә һәқиқий диний тәрбийә

болидиған болса, униң пайдиси шу аилидин йетишип чиққан пәрзәнтләрниң өзи үчүнла әмәс, бәлки улар яшиған мәһәллә, жут вә җәмийәт үчүнму ортақ болиду. Аилидә диний тәрбийини өзлиригә өзләштүргән қиз-жигитләр аилиниң шәрипини вә номусини қоғдашниң нәқәдәр муқәддәс вә улуқ вәзипә екәнлигини тонуйду.

1180. Соал: аялларниң авазиму әврәтму?

Җавап: аялларниң авази әврәт әмәс, бирақ аялларниң қайсибир намазға әзән ейтиши, Қуръан тилавәт қилип бериши дурус әмәс, аялларниң әдәп-әхлақ ичидә ят әрләргиму нормал сөзләрни сөзлиши, елим-сетим ишлирини бежириши, улардин илим-мәрипәт үгиниши, уларғиму үгитиши дурустур. Шуниңдәк өзиниң җорисиға вә мәһрәмлиригә әдәплик нахша-шеир вә қошақларни ейтип бериши дурустур. Амма бүгүнки күндики радио долқунлири вә телевизия каналлирида бериливатқан бәзи нахшилар инсанларниң қәлбини кирлитидиған, көңлини шәйтанниң вәсвәсилири билән мәшғул қилидған вә меңисини һәр хил яман хияллар билән толтуридиған нәрсиләр болуп, уларға берилмәслик керәк.

ИСЛАМ ДИНИ ВӘ КӨП ХОТУНЛУҚ БОЛУШ

1181. Соал: ислам дини көп хотунлуқ болушқа қандақ қарайду?

Җавап: еһтияҗ түпәйли мусулман әрләрниң бирдин төрткичә аялни уларниң оттурисида адаләтлик иш көрүш шәрти билән бирла вақитта некайида сақлиши дурустур. Аллаһ таала бу һәқтә мундақ дегән: «өзәңлар яқтуридиған аяллардин иккини, үчни вә төртни алсаңлар болиду, әгәр уларниң арисида адил болмаслиғиңлардин қорқсаңлар бир хотун билән купайә қилсаңлар болиду» («*Ниса» сүриси, 3-айәт*). Бу айәт маддий вә мәнивий имканийити толуқ болуп, көп хотунлар арисида адиллиқ билән иш көрүшкә ишәнчиси бар кишиләрниң бирдин төрткичә хотунни бирла вақитта некайида тутушиниң дурус екәнлигини ипадиләйду вә аяллириниң арисида адил болалмаслиғидин, уларниң түрлүк маддий вә мәнивий еһтияҗлирини қамдап берәлишидин аҗиз келидиған киши үчүн көп хотунлуқ болушниң дурус әмәслигини көрситиду.

1182. Соал: немә үчүн әрләрниң көп хотунлуқ болушиға рухсәт қилинған?

Җавап: шәриәт әһкамлириниң һечбири һекмәтләрдин вә есил ғайиләрдин хали әмәс, әр кишигә бирдин артуқ аялни бирла вақитта некайида тутушиға рухсәт қилинишиниң һекмити төвәндикичә:

1) Инсан бәзи вақитларда бирдин артуқ аялни некайида сақлашқа һәқиқий еһтияҗлиқ болуп қалиду, мәсилән: униң аяли туғмас болуп қелип, өзи болса пәрзәнт көрүшни арзу қилиду яки аяли яшинип қалғанлиқтин яки кесәлликтин униң мәнивий еһтияҗлиридин чиқалмайдиған болуп қалғанлиқ сәвәви билән у башқа бир аял кишигә еһтияҗлиқ болуп қалиду.

2) Әр киши бирдин артуқ аялни некайида тутуш арқилиқ, уларниң маддий вә мәнивий еһтияҗлиридин чиқиду, җәмийәттики тул аялларму турмуштин бәһримән болалайду.

3) Өйлиниш аилиләр вә қәбилиләр оттурисида туққанчилиқ риштисини бәрпа қилиду, ят аилиләр арисида туққанчилиқни кәлтүрүп чиқип, кишиләр оттурисидики йеқинлиқ вә туққанчилиқ мунасивәтлири күчлиниду, мана бу-пәйғәмбәр әләйһиссаламниң бирдин артуқ аялларниң некайида сақлишиға түрткә болған сәвәпләрниң бири болса керәк. Пәйғәмбәр әләйһиссаламдики бу есил әхлақ билән изгү-нийәт һазир нәдә вә кимдә болсун?! Кишиләрдә әхлақ суслашқан, иман аҗизлашқан вә инсап азийип кәткән һазирқи заманда көп хотун алимән дегүчиләрниң толиси өзлириниң шәһваний истәклири үчүнла алса керәк.

4) Бәзи вақитларда дөләттә йүз бәргән уруш сәвәплик әрләр көп өлүп кетип, аялларниң сани әрләрниңкидин көп болуп қалидиған әһвалларму көрүлиду, бу худди иккинчи дуния урушидин кейин Германиядә йүз бәргәндәк. Бундақ әһвалда, шараити яхши болған әрләрниң бир тәрәптин җәмийәттики тул аялларниң маддий вә мәнивий еһтияҗлиридин чиқиш йәнә бир тәрәптин уларни яман йолларға кирип қелиштин сақлап қелиш нийити билән бирдин артуқ аялни некайида сақлиши шараит тәқәззаси қилған ишлар қатаридин болуп қалиду. Ислам дини инсанларниң

башлириға келидиғанларни алдин билидиған, һекмәт билән әң тоғра иш қилидиған улуқ яратқучи тәрипидин кәлгән бир дин болғанлиқтин инсанларниң бундақ қийинчилиқлириғиму чарә тепип бәргән.

ӨЙЛӘНГҮЧИЛӘРНИҢ БИР-БИРИНИ КӨРҮШИ

1183. Соал: тойдин бурун қиз-оғулларниң бир-бирини көрүши зөрүрму?

Җавап: биллә турмуш қурмақчи болған оғул-қизлар бир-бирини көрүши лазим; бәзи әрәп мәмликәтлиридә оғулниң өйләнмәкчи болған қизни көрүшини тоғра көрмәйдиған инсанлар бар, бу шу районлардики тәқлидий өрпи-адәтләр билән мунасивәтлик иш. Амма ислам дини бу адәтни рәт қилиду, пәйғәмбәр әләйһиссалам бир һәдистә: «Бириңлар өйләнмәкчи болғинида, алмақчи болған аялни имкан қәдәр көрсун» дәп көрсәткән [Әһмәд ривайити]. Ислам шәриитидә рухсәт қилинған қараш вә көрүш алмақчи болған аялниң үзи вә икки қоли билән чәклиниду, йәни өйләнмәкчи болған киши алмақчи болған аялниң үзигә вә икки қолиға тикилип қариса болиду, чүнки, үзигә қараш арқилиқ униң гөзәллигини, икки қолиға қараш арқилиқ униң бәдининиң қандақ екәнлигини биләләйду, шуниңдәк бу иккиси учрашмақчи болғанда, ялғуз учрашмаслиғи, бәлки қизниң һәдә-сиңиллиридин бирәрси булар билән биллә болуши керәк. Амма той қилиштин бурун қиз-оғул иккисиниң ялғуз учришишиға вә бир йәрдә иккиси ялғуз қелишиға болмайду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу һәқтә: «Ят әр билән ят аял ялғуз қалмисун, бу вақитта уларниң үчинчиси шәйтан болуп қалиду» дәп көрсәткән [Бухарий ривайити]. Бу кейинки пушайманниң алдини елиш вә яман ақивәтләрдин сақлиниш үчүндур.

НЕКАЛИНИШҚА БОЛМАЙДИҒАН АЯЛЛАР

1183. Соал: некалинишқа болмайдиған аяллар қандақ аяллар?

Җавап: некалинишқа болмайдиған аяллар икки қисимға бөлүниду: уларниң бири, мәңгүлүк некалинишқа болмайдиған аяллар, йәнә бири мәлум вақитқичә некалинишқа болмайдиған аяллар.

МӘҢГҮЛҮК НЕКАЛИНИШҚА БОЛМАЙДИҒАН АЯЛЛАР

1184. Соал: мәңгүлүк некалинишқа болмайдиған аяллар қайсилар?

Җавап: мәңгүлүк некалинишқа болмайдиған аяллар төвәндикидәк үч қисимға бөлүниду:

1) нәсәп сәвәви билән некалинишқа болмайдиған аяллар.

2) емилдәшлик сәвәви билән некалинишқа болмайдиған аяллар.

3) қуда-бажилиқ сәвәви билән некалинишқа болмайдиған аяллар.

НӘСӘП СӘВӘВИ БИЛӘН НЕКАЛИНИШҚА БОЛМАЙДИҒАН АЯЛЛАР

1186. Соал: нәсәп сәвәви билән некалинишқа болмайдиған аяллар қандақ аяллар?

Җавап: нәсәп сәвәви билән некалинишқа болмайдиған аяллар төвәндикичә:

1) өйләнгүчиниң аниси. Бу ибарә, өйләнгүчиниң анилири вә чоң анилириниң һәммисини өз ичигә алиду;

2) өйләнгүчиниң қизлири. Бу ибарә, өйләнгүчиниң өз қизлири, оғул-қизлириниң қизлири вә униң нәврә, чәврилириниң һәммисини өз ичигә алиду;

3) өйләнгүчиниң һәмширилири. Бу ибарә, өйләнгүчиниң бир ата, бир анидин болған яки ана тәрәптин болған һәдә-сиңиллириниң һәммисини өз ичигә алиду;

4) өйләнгүчиниң атисиниң һәмширилири. Бу ибарә, өйләнгүчиниң атисиниң аял қериндашлири вә ата яки ана тәрәптин болған әждатлириниң аял қериндашлириниң һәммисини өз ичигә алиду.

5) өйләнгүчиниң чоң апа, кичик апилири. Бу ибарә, өйләнгүчиниң анисиниң аял қериндашлири вә ата ана тәрәптин болған әждатлириниң аял қериндашлириниң һәммисини өз ичигә алиду;

6) өйләнгүчиниң ака-укилириниң қизлири. Бу ибарә, өйләнгүчиниң бир ата, бир анидин болған яки ана тәрипидин яки ата тәрипидин болған ака-укилириниң қизлириниң һәммисини өз ичигә алиду;

7) өйләнгүчиниң һәмширилириниң қизлири. Бу ибарә, өйләнгүчиниң бир ана, бир атидин болған яки ата яки ана тәрәптин болған һәмширилириниң қизлириниң һәммисини өз ичигә алиду.

Аллаһ таала бу һәқтә мундақ дәйду: «силәргә анилириңларни, қизлириңларни, һәмширилириңларни, атаңларниң һәмширилирини, анаңларниң һәмширилирини, қериндишиңларниң қизлирини, һәмширилириңларниң қизлирини елиш һарам қилинди» («*Ниса» сүриси, 23-айәт*).

ЕМИЛДӘШЛИК СӘВӘВИ БИЛӘН НЕКАЛИНИШҚА БОЛМАЙДИҒАН АЯЛЛАР

1187. Соал: емилдәшлик сәвәви билән некалинишқа болмайдиған аяллар қандақ аяллар?

Җавап: жуқуриқи нәсәп сәвәви билән некалинишқа болмайдиған йәттә хил аялдин башқа емилдәшлик сәвәви биләнму бәзи аяллар билән некалинишқа болмайду; чүнки, қандақла бала бир аялни әмгәндин кейин, бу аял әмгүчиниң сүт аниси, униң барлиқ пәрзәнтлири әмгүчиниң сүт қериндашлири болуп қалиду; әмгүчиниң жуқуриқи сүт қериндашлириниң бирәрси билән некалиниши худди нәсәптики өз қериндашлириниң бирәрси билән некаланғиниға охшаш һарамдур, шуңа булар билән некалиништин чәклиниду. Аллаһ таала бу һәқтә мундақ дәйду: «силәргә сүт анилириңлар вә емилдәш һәмширилириңларни елиш һарам қилинди» («*Ниса» сүриси, 23-айәт*). Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дәйду: «емитиш сәвәплик некалиниши һарам болғанлар нәсәп сәвәплик некалиниш һарам болғанларға охшаштур» дейилгән [имам Муслим ривайити].

ЕМИЛДӘШ БОЛУШНИҢ ШӘРТЛИРИ

1188. Соал: емилдәш болушниң шәртлири қайсилар?

Җавап: емилдәшликниң әмәлгә ешиш мәсилиси емиш кәйпияти, емиш миқдари вә емиш вақти қатарлиқ төвәндики мәсилиләрни өз ичигә алиду:

СҮТНИ ЕМИШ КӘЙПИЯТИ

Бовақниң сүтни емиш кәйпияти, йәни бовақниң ағзиға сүт қайси йол билән киргән болуши мәсилисидә, имам ибни Һәзим, имам Ләйс ибни Сәид қатарлиқ өлүмаларниң «балиниң сүтни емиткүчиниң әмчигидин әмгән болуши шәрт» дәйдиған пикри әң орунлуқ вә тоғра көрүниду; буниңға бенаән балиниң емиткүчиниң әмәс, сеғип қойған қачидин яки уни емиватқан балиниң ағзидин ичивалған сүт билән емилдәш болмайду, шуниңдәк аял сүтини тамаққа яки суға яки нанға яки қандақла бир нәрсигә арилаштуруп, уни бирәр боваққа йегүзгән болсиму, униң билән емилдәш болмайду; емилдәшлик әмәлгә ешиши үчүн сүтни емиткүчиниң әмчигидин беваситә әмгән болуши шәрт.

ЕМИШ МИҚДАРИ

Шафиий, Һәнбәлий мәзһәплири, ибни Һәзим, Давуд Заһирий қатарлиқ өлүмалар әмгүчи бовақ емиткүчи аялниң сүт балисиға айлиниши үчүн бәш қетим тоюп әмгән болуши шәрт, дәп қарайду. Һазирқи заман өлүмалиридин мутләқ көп санлиғи бу қарашни қуввәтләйду, бу мәсилә Айшә рәзийәллаһу әнһаниң «емилдәш бәш қетим тоюп емиш билән болиду» дегән һәдиси билән бәлгүләнгән [имам Муслим ривайити]. Һәтта имам Муслим Айшәдин ривайәт қилған бу һәдисниң Қуръан екәнлигини, андин униң тилавити әмәлдин қелип, һөкүми қалғанлиғини, пәйғәмбәр әләйһиссалам вапат болғанға қәдәр әһвал шундақ давам қилғанлиғини баян қилған. Чүнки, бала емиткүчи аялниң балисиға, бу аялниң балилири әмгүчи балиниң қериндашлириға айлиниши үчүн әмгән бу сүтниң униң җисмиға рәсмий тарқилип, униң өсүшидә тәсири болуши шәрт, әгәр ундақ болмиғанда, бир яки икки жутум сүт һеч нәрсини өзгәртәлмәйду. Айшә рәзийәллаһу әнһа пәйғәмбәр әләйһиссаламдин ривайәт қилип мундақ дәйду: «бир яки икки қетим емиш билән емилдәшлик болмайду» [имам Муслим ривайити]. Һәнәфий вә башқа мәзһәпләрниң «емилдәшлик бир яки икки емиш биләнла болиду», дегән пикри башқа мәзһәпләргә көрә аҗиз санилиду.

ЕМИШНИҢ ВАҚТИ

Емилдәшлик әмәлгә ешиши үчүн әмгүчиниң сүтни әмчәктин айрилиштин бурун әмгән болуши шәрт, өлүмалар буниң вақтини икки жил дәп бекиткән. «анилар, балиларни емитиш муддитидә толуқ емитмәкчи болса, толуқ икки жил емитиши лазим» дегән айәткә асасән, аниларниң балилирини емитишниң әң көп миқдари икки жилдур («*Бәқәрә» сүриси, 233-айәт*). Җабир рәзийәллаһу әнһу пәйғәмбәр әләйһиссаламниң: «бала әмчәктин айрилғандин кейин (әмгән сүт билән) емилдәш болмайду» дегәнлигини ривайәт қилған [Әбудавуд ривайити]. Пәйғәмбәр әләйһиссалам йәнә: «емилдәшлик әмчәктин айрилиштин бурун үчәй толғичә емиш биләнла болиду» дегән [Тирмизи ривайити].

ЕМИЛДӘШЛИКНИҢ ДАИРИСИ

Әмгүчиниң өзи вә балилиридин башқа, униң қериндашлири вә уруқ-туққанлириниң бу емилдәшлик билән мунасивити болмайду, мәсилән: бирәв бовақ вақтида әмчәктин айрилиштин бурун бир аялниң сүтини аз дегәндә бәш қетим тойғичә әмгән болса, бу киши шу аялниң сүт балиси вә бу аялниң балилири бу кишиниң сүт қериндашлириға айлинип қалиду, нәтиҗидә, бу киши у аялға яки униң балилириға яки нәврилиригә мәңгүлүк өйлинәлмәйду, әмгүчиниң әр яки аял болушида пәриқ йоқ. Амма у кишиниң өз қериндашлири униң емилдәшлик тәрәптин болған сүт қериндашлири билән өз ара некалиналайду, чүнки емилдәшлик сүтни әмгән киши вә униң пәрзәнтлири биләнла чәклиниду. Шуниңдәк, емиткүчи аял билән әмгүчиниң атиси, бовиси, тағилири вә башқа туққанлириниң емилдәшлик тәрәптин мунасивити йоқ, йәни улар бу аялға некалинлайду.

Доктур Йүсүп әл Қәрдавий «һазирқи заман пәтивалири» намлиқ әсәридә мундақ дәп язған: «барлиқ ислам үммүти әмгүчи мәйли әр болсун, мәйли аял болсун, емиткүчи аялниң сүтини бәлгүләнгән (аялниң әмчигидин әмгән болуши, әмчәктин айрилиштин бурун әмгән болуши вә аз дегәндә бәш қетим тойғичә болуши қатарлиқ) шәрти, миқдари, кәйпияти бойичә әмгәндин кейин, әмгүчиниң емиткүчи аялниң сүт балисиға, емиткүчи аялниң сүт анисиға айлинидиғанлиғиға, әмгүчиниң емиткүчи аялни некайиға мәңгү алалмайдиғанлиғиға, некалинишниң һарамлиғи аял билән әмгүчиниң балилири вә әмгүчи билән емиткүчиниң балилири оттурисида давам қилидиғанлиғиға иттипақлашқан» (Доктур Йүсүп әл Қәрдавий «һазирқи заман пәтивалири», 3-том, 325-бәт).

ҚУДА-БАЖИЛИҚ СӘВӘВИ БИЛӘН ӨЙЛИНИШКӘ БОЛМАЙДИҒАН АЯЛЛАР

1189. Соал: қуда – бажилиқ сәвәви билән өйлинишкә болмайдиған аяллар қандақ аяллар?

Жавап: улар төвәндики төрт хил аялни өз ичигә алиду:

1) өйләнгүчиниң атисиниң (қоюп бәргән) аяллири вә бовилириниң (қоюп бәргән) аяллири. Бу һәқтә Аллаһ таала мундақ дәйду: «атилириңлар алған аялларни алмаңлар» («*Ниса» сүриси, 22-айәт*), йәни бирәвниң мәлум бир аялға некалиниши билән, бу аял униң оғуллириға вә пүтүн пәрзәнтлириниң оғуллириға һарам болиду, улардин һечбири бу аялни некайиға алалмайду.

2) өйләнгүчиниң оғуллириниң (қоюп бәргән) аяллири. Бу һәқтә Аллаһ таала мундақ дәйду: «балилириңларниң аяллирини елишиңлар силәргә һарам қилинди» («*Ниса» сүриси, 22-айәт*), йәни бирәвниң мәлум бир аялға некалиниши билән бу аял униң дадисиға вә пүтүн бовилириға һарам болиду, уларниң һечбири бу аял билән некалиналмайду.

3) өйләнгүчиниң қолидики аялиниң аниси вә у аялниң чоң анилири. Аллаһ таала бу һәқтә мундақ дәйду: «қейин анаңларни елишиңлар силәргә һарам қилинди» («*Ниса» сүриси, 23-айәт*), йәни бирәв мәлум бир аялға некалиниши билән бу аялниң аниси вә чоң анилири у кишигә һарам болиду.

4) өйләнгүчиниң аялиниң (башқа әрдин болған) қизлири. Аллаһ таала бу һәқтә мундақ дәйду: «силәргә силәр бир йәрдә болған аяллириңларниң (башқа әрдин болған) қизлирини елиш һарам қилинди, әгәр силәр уларниң анилири билән бир төшәктә болмиған болсаңлар, бу чағда уларни алсаңлар һеч гуна йоқ» («*Ниса» сүриси, 23-айәт*), йәни мәлум бир аялға некалинип униңға җинисий тәрәптин йеқинчилиқ қилған киши үчүн у аялниң қизлири вә пүтүн нәврилири һарам болиду, әгәр у киши бу аялға некалангандин кейин, униңға йеқинчилиқ қилмиған болса (йәни йеқинчилиқ қилмастин айрилип кәткән болса) бу чағда, у аялниң қизлири у кишигә һалалдур.

МӘЛУМ ВАҚИТҚИЧӘ НЕКАЛИНИШҚА БОЛМАЙДИҒАН АЯЛЛАР

1190. Соал: мәлум вақитқичә некалинишқа болмайдиған аяллар қандақ аяллар?

Жавап: мәлум вақитқичә некалинишқа болмайдиған аяллар үч түрлүк болуп, улар төвәндикичә:

1) өйләнгүчиниң қолидики аялиниң һәмширилири вә у аялниң ата тәрәптин яки ана тәрәптин болған тağа һәдилири. Аллаһ таала бу һәқтә мундақ дәйду: «силәргә икки һәмширини бирла вақитта некайиңларда сақлишиңлар һарам қилинди» («*Ниса» сүриси, 23-айәт*). Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дәйду: «аял киши өзиниң таға һәдилири билән некада бирләштүлмәйду» («*Ниса» сүриси, 23-айәт*), йәни, бирәв аялидин аҗрашмай туруп, у аялниң һәмширилири билән яки таға һәдилири билән некалиналмайду, бәлки аялидин аҗрашқандин кейинла жуқуридикиләр билән некалиналайду;

2) башқисиниң иддитидә болған аяллар. Башқа бир әрниң иддитидин чиқип болмиған аял шу әрниң зиммисидә болуп һесаплиниду, шу сәвәптин қайси бир сәвәп билән аҗрашқан яки өлүп кәткән ериниң иддити ичидики аяллар билән, уларниң шу иддити тошмиғичә некалинишқа болмайду, уларниң иддити тошқандин кейин улар билән некалинишқа болиду, бу һәқтә Аллаһ таала мундақ дәйду: «иддити тошмиған аялларға уларни алидиғанлиғиңларни пуритип өтсәңлар яки буни дилиңларда йошурун тутсаңлар силәргә һеч гуна болмайду, уларға еғиз ачидиғанлиғиңлар Аллаһқа мәлумдур. Лекин улар билән йошурун вәдилишип қойсаңлар, пәқәт (ашкарә ейтилса хиҗил болмайдиған) мувапиқ сөзни қилсаңлар болиду, иддити тошмиғичә уларни некайиңларға елишқа бәл бағлимаңлар; билиңларки, Аллаһ дилиңлардикини билип туриду» («*Бәқәрә» сүриси, 235-айәт*);

3) һәҗ яки өмригә еһрам бағлиған аяллар йәни еһрам муддити ичидики аяллар билән некалинишқа болмайду еһрам муддити түгәп, улар еһрамдин чиққандин кейин улар билән некалинишқа болиду.

НЕКА ВӘ УНИҢҒА МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

СӨЗ САЛДУРУШ ВӘ НИШАНЛИНИШ

1191. Соал: сөз салдуруш дегән немә?

Җавап: сөз салдуруш – жигит тәрәпниң қиз тәрәпкә, улардин оғлиға қизини сорап әлчи әвәтиши демәктур; бу уйғур хәлқиниң миллий вә диний шанлиқ әнъәнилириниң биридур, сөз салдуруш жигит тәрәптин қиз тәрпкә болғинидәк, бәзи чағларда қиз тәрәптин жигит тәрәпкиму болиду, бу бәзи аңсиз кишиләрниң чүшәнгинидәк, әйип санилидиған иш әмәс.

1192. Соал: нишанлиниш дегән немә?

Җавап: нишанлиш – «чай ичириш» яки «бәрикалла ейтиш» дәпму атилиду. Бу қиз тәрәпниң жигит тәрәпниң тәливини қобул қилғанлиғи вә тойниң тәйярлиқлири пүткәндин кейин, икки тәрәп оғул-қизлирини бир-биригә өйләп қоюшқа рази болғанлиғиниң бир ипадиси демәктур. Чүнки бу вақитта, жигит билән қиз турмуш қуруш үчүн нишанини бир-биригә қаратқан болиду. «гүл қоюш» нами билән жигит тәрәпниң қиз тәрәпкә соға-салам тәғдим қилишиму, уларниң бир-биригә нишанланғанлиғиниң әмәлий ипадисидур; чай ичирип болғандин кейин, иккинчи бир шәхсниң у қизға херидар болуши вә той қилиш тәкливини қоюши қәтъий һарамдур. Нишанлиқ дәври интайин муһим бир дәвир болуп, бәхитлик вә мәңгүлүк аилә қурушни мәхсәт қилған жигит-қиз үчүн бир-бирини тонуш, бир-бириниң диянитини, әхлақини вә билишкә тегишлик болған тәрәплирини яхши егиләш дәвридур, бирақ бу иккисиниң нека оқулуштин бурун бирәр җайда ялғуз учришиши динимизға миллий әнъәнимизгә хилаптур. Нурғунлиған гөзәл қизларниң «синаштуқ» шиари астида өзлириниң келәчәклирини набут қилип, пушаймандин қоллирини чишләп қалғанлиғи, жигитлириниң шерин сөзлиригә ишинип кетип өзлириниң һаятини дәпсәндә қилғанниң үстигә, ата-анисиға номус вә шәрмәндилик елип кәлгәнлиги вә башқиму ечинишлиқ әһваллар бизниң өз динимизниң қаидә-йосунлириға миллий әнъәнимизниң әхлақ дәстүригә хилаплиқ қилғанлиғимиздин келип чиқмақта.

НЕКАНИ ЕЛАН ҚИЛИШ

1193. Соал: некани елан қилиш зөрүрму?

Җавап: некани әл-җамаәткә елан қилип билдүрүш ислам дини тәшәббус қилған яхши ишларниң бири. Пәйғәмбәр әләйһиссалам «некани елан қилиңлар» дәп көрсәткән [имам Әһмәд ривайити]. Қанунлуқ һалал некани елан қилиш арқилиқ һәр хил сөз-чөчәкләр вә питнә-иғвалардин сақланғили болғандәк, җәмийәттә уни зина һарам ишлардин пәриқләндүргили болиду, чүнки зина-һарам ишлар адәттә йошурун қилиниду, амма нека һемишәм ашкарә елип берилиду. Қисқиси, нека елан қилиш нека елан қилинмиған әр-хотунниң арқисидин сөз-чөчәк тарқитиш арқилиқ уларниң абройини чүшәрмәкчи болғанларға пурсәт бәрмәслик үчүнму яхши, амма некани мечитләрдә қилиш тәшәббус қилинидиған яхши иштур.

1194. Соал: тойда нахша ейтиш вә музыка челишқа боламду?

Җавап: той-төкүн вә башқа һәр қандақ бир хошаллиқ күнләрдә әдәп-әхлақ даирисидин чиқип кәтмигән һалда, мәзмуни пак, яхши есил нахшиларни ейтиш вә музыка әсваплирини челиш дурустур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ қилиштин тосмиған, амма кишиләрни яман һәвәсләргә үндәйдиған, әхлаққа зиянлиқ мәзмундики нахшиларни ейтиш дурус әмәс, шуниңдәк аялларниң әр җинислири бар җайларда уссул ойниши һарамдур вә қәтъий дурус әмәс.

1195. Соал: тойда қизларниң той көйниги кийиши дурусму?

Җавап: той көйниги әслидә христианлардин кәлгән адәт болуп, көплигән милләтләрдә тарқалған болсиму, у биз уйғурларниң нә диний, нә миллий адәтлиримиздин әмәс. Һәр бир

миллләтниң қәдир қиммити башқиларниң адәтлирини дориши билән әмәс, бәлки өзиниң өрп-адәтлирини вә миллий һәм диний әнъәнилирини чиң муһапизәт қилип сақлиши билән болиду.

Биз уйғурларда қизларниң той күнлиридә кийидиған есил, көркәмлик вә чирайлиқ көйнәклири бар; биз қизлиримизға өзимизниң шу миллий кийим-кечәкләрни кийгүзишимиз лазим. Бу бизниң миллий вә диний борчимиздур, башқа милләттин қобул қилишқа бизниң һаҗитимиз йоқ, чүнки өзимизниңкиси башқиларниңкидин есил вә әвзәлдур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мусулманларни башқа милләтләрни дораштин тосуп: «кимки өзини бирәр ковмиға охшитивалидикән, у шу қовминиң қатаридин болуп кетиду» дегән [ибни Һеббан в Әбудавуд ривайити].

1196. Соал: вақитлиқ некалинишқа боламду?

Җавап: вақитлиқ некалиниш – әр-аял иккисиниң мәлум вақиткичә әр-хотун болуп өтүшкә келишиши нәтиҗисидә некалиниши демәктур; некалиништа вақтини ениқ сөзлимисиму, көңлидә вақитлиқ некалинишни мәхсәт қилип өйләнгән кишиниң некайиму мәйли әр болсун, мәйли аял болсун вақитлиқ нека санилиду. Амма мәңгүлүк некани нийәт қилип кейин турмуш нормал һалда давам қилалмиғанлиқ сәвәптин айрилип кәтсиму, у кишиниң бурун қилған мәңгүлүк биллә өтүштин ибарәт болған яхши нийитигә зийини йоқ. Ислам дини башлиниш дәвирлиридә, муҗаһитлар ғазаталар вақтида вақитлиқ некалиниш ишини елип барған, чүнки бу мәсилә, ислам дининиң авалқи вақитлирида бир мәзгил йол қоюлуп кейинчә, Хәйбәр ғазитида пәйғәмбәр әләйһиссаламниң кәскин җакалиши билән һарам қилинған. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «әй халайиқ! мән силәргә аяллардин вақитлиқ некалиниш билән пайдилинишни (зөрүрийәт сәвәплик вақитлиқ) йолға қойған едим, агаһ болуңларки, Аллаһ уни та қиямәткичә һарам қилди» [ибни Маҗә ривайити].

Мәлумки, вақитлиқ некалиниш кишиләрниң саадәтлирини дәпсәндә қилғанлиқ вә уларниң һаятини набут қилғанлиқтур, чүнки вақитлиқ некалиниш нәсилни зайә қилиду, әр-аяллар бир-бирини җинсий һәвәс үчүнла ишләткән болиду; бу иш хусусән аялларни һақарәтлигәнлик һесаплиниду, бундақ бир ишниң ислам динида һарам қилиниши әқилниңму тәливидур.

НЕКА ВӘ УНИҢ ШӘРТЛИРИ

1197. Соал: нека дегән немә?

Җавап: нека – әр билән аялниң бир-биридин ортақ мәнпәәтлиниш мәхситидә бәхитлик бир аилини қуруп чиқиш үчүн иккисиниң оттурисидики әр-аяллиқ мунасивитиниң бағлинишидур.

1198. Соал: неканиң шәртлири қайсилар?

Җавап: неканиң ислам нәзәридә қанунлуқ һалда дурус бағлинишиниң шәртлири төвәндикичә:

1) әр-аял иккисиниң разилиғи.

Неканиң дурус бағлиниши үчүн некаланмақчи болған әр билән аял иккисиниң риғбити вә уларниң разлиғи шәрттур; мәйли әр болсун, мәйли аял болсун һечкимни өзи халимиған бирси билән некалинишқа зорлашқа болмайду. Инсанлар турмуш қуруш үчүн өзлиригә җора таллашта мутләқ әркиндур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу һәқтә: «чокан өзиниң нека ишлириға егә болушта ата-анисидин һәқлиқтур, қизниң райи сорилиду, униң сүкүт қилғини мақул көргәнлигидур» дәп көрсәткән [Муслим ривайити].

2) гувачиларниң һазир болуши.

Неканиң дурус бағлиниши үчүн нека оқулған орунда адалитигә, растчиллиғиға ишинилидиған икки мусулман әр гувачиниң һазир болуши шәрттур; икки әр гувачи тепилмиған шараитта, бир әр, икки аял биллә гуваликқа һазир болуши лазим, чүнки бу түрлүк муамилиләрдә икки аял гувачи бир әр гувачиниң орнида туриду, гувачилар һазир болмиған нека, нека болмайду, бу һәктә Аллаһ таала мундақ дәйду: «силәр әр кишиңлардин икки кишини гуваликқа тәклип қилиңлар, әгәр икки әр киши йоқ болса, силәр (адалитигә, диянитигә) рази болидиған кишиләрдин бир әр, икки аялни гуваликқа тәклип қилиңлар» («*Бәқәрә» сүриси, 282-айәт*).

3) Шафиий, һәнбәли вә Маликий мәзһәплиридә некаланмақчи болған аял (қиз)ниң мақуллиғини елиш неканиң шәртлиридин бири санилиду, булар пәйғәмбәр әләйһиссаламниң: «қизниң егилири мувапиқ кәлмигән нека бағланмайду» дегән һәдисни дәлил қилған [Әбудавуд, Тирмизи, ибни Маҗә ривайәт қилған]. Амма Һәнәфий мәзһипидә, қиз өзиниң турмуш ишини өзи қарар қилалиғидәк яшта болуп, өзигә мунасип биригә ятлиқ болмақчи болса, униң некайи үчүн униң егилириниң мақуллиғи шәрт қилинмайду, чүнки пәйғәмбәр әләйһиссаламниң: «чокан өзиниң нека ишида егилиридин һәқлиқтур» дегән һәдислири қизларни мәйли улар һеч ятлиқ болмиған болсун, мәйли ятлиқ болуп қайтип кәлгән чокан болсун, уларни ихтиярсиз ятлиқ қилмаслиқни вә улар қошулмиған вә турмуш қурушқа рази болмиған биригә ата-анисиниң зорлап ятлиқ қилалмайдиғанлиғини ипадиләйду.

Шафиий, Һәнбәли, вә Маликий мәзһәплириниң қиз-чоканларниң ятлиқ болуши үчүн ата-аниси яки башқа егилири қошулуши неканиң бағлинишиниң шәртлиридин бири дәп қаралғанлиғи аялларни асраш вә ата-анисиниң мақуллиғини алмастин яман бир йәргә келин болуп чүшүп қалмаслиғи көздә тутулған, чүнки ата-аниларниң таллиғини вә қошулғини көп һалларда тоғра чиқиду, ата-анилар балилар билмигәнләрни билиду вә балилирини кимләргә өйләндирүшниму билиду, шуңа бу тәрәптин ейтқанда ата-аниларниң мақуллиғини вә разилиғини алмастин қизларниң өз бешимчилиқ билән иш көрмигини яхши. Җәмийәттә көриватимизки, җәмийәтни, адәмләрниң характерини толуқ чүшинип йетип болалмиған сәби қизларни ата-анисииниң рухситисиз алдап елип, аз вақиттин кейинла ташливетидиған яки ата-анисиниң өйдики җәннәттин дозаққа елип берип хорлайдиған алдамчи әрләрму көпләп тепилиду. Бу һәқтики ечинишлиқ вақиәләрму аз әмәс.

Әбу Һәнифәниң мәзһипидә, аялларниң әркинлиги бир өмүр биллә өтидиған яхши күнләрдә, яман күнләрдә, раһәттә, җапада биллә болидиған өмүрлүк һаятлиқ җүптини өзлириниң таллаш һоқуқини қоғдашни мәхсәт қилиду, чүнки көриватимизки, бәзи ата-анилар қизлирини өзлириниң туққанлириға яки байларға яки мәнсәпдарларға зорлап бериду, улар қизлириниң бәхит-саадитини әмәс, пәқәт өзлириниң мәнпәәтлирини ойлап шундақ қилиду, бу қизлар бәхитлик боламду, яки тәләйсиз болуп қаламду? Буниң билән санашмайду. Һәр икки мәзһәпниң орунлуқ тәрәплири бар, мусулман адәм һәр иккисигә әмәл қилған һалда, пәрзәнтлириниң бәхит-саадити үчүн тиришиши лазим.

1199. Соал: неканиң ләвзилири қайсилар?

Җавап: неканиң ләвзилири – әр-аял һәр иккисиниң өз разилиғи билән турмуш қурмақчи болғанлиғини ипадиләйдиған һәр қандақ сөз-ибариләрдур. Аял киши әр кишиниң некалиниш тәливини қобул қилғанлиғини билдүргәндин кейин, әр кишиму уни зиммисигә алғанлиғини билдүриду, аял кишиниң қобул қилғанлиғини өзи яки униң вәкили билдүриду, амма әр киши өз зиммисигә алғанлиғини өзи беваситә билдүриду; неканиң ибарилири өткән заман пеиллири (йәни алдим, тәгдим дегәнгә охшаш сөзләр) болуши лазим. Шуниңдәк, тәләп билән қобул (алдим, тәгдим дегән сөз) бир орунда болуши, икки сөзниң (оттурисида көп вақит өтүп) арисиға башқа гәпләр арилишип қалмаслиғи лазим.

НЕКА БИЛӘН БӘЛГҮЛИНИДИҒАН ИШЛАР

1200. Соал: нека сәвәви билән бәлгүлинидиған ишлар қайсилар?

Җавап: нека сәвәви билән төвәндики үч иш бәлгүлиниду:

1) мәһри. 2) нәпиқә. 3) мирас.

1201. Соал: мәһри дегән немә?

Җавап: мәһри – нека сәвәви билән әрниң аялға беришкә тегишлик болған мәлум миқдардики маддий һәқ (пул) демәктур; мәһри беришни әр-аял иккиси тойдин бурун шәрт қилған болсун, яки шәрт қилмиған болсун һәр һалда әр кишиниң уни некадин кейинла аялиға нәқ яки йеримини нәқ йеримини несийә бериши лазим.

1202. Соал: мәһриниң миқдари қанчилик?

Жавап: мәһри миқдариниң аз-көплигиниң чеки йоқ, мәһри пәқәт әрниң ихтисадий шараитиға қарап болиду, тойдин бурун әр тәрәп аял тәрәп өз ара келишкән мәһри миқдари һесапқа елиниду. Әгәр тойдин бурун аялға мәһри беришни келишмигән болса, яки келшкән болсиму униң миқдари бәлгүләнмигән болса, бу чағда әр киши аялиға шу шәһәрдә адәт болуп келиватқан мәһри өлчими бойичә мәһри бериду; чүнки мәһри – аялниң нека сәвәви билән бәлгүләнгән тәбиий һәққидур, мәһри миқдариниң аддий, йеник болғини яхшидур. Пәйғәмбир әләйһиссаламниң тәвсийисиму мәһрини еғир қиливетип тойни кийинлаштуруп қоймаслиқтур; мәһри, пул-мал бериш билән ада тапқинидәк, мәнивий тәрәптинму ада тапиду, пәйғәмбәр әләйһиссалам бир саһабинии кәмбәғәл болғачқа, униң аялиға беридиған мәһри бәдилигә аялиға Қуръан оқушни үгитишни шәрт қилип өйләндүргән.

1203. Соал: нәпиқә дегән немә?

Жавап: нәпиқә – әрниң аялиниң йемәк-ичмәк, кийим-кечәк вә һәр қандақ маддий вә мәнивий еһтияжлирини қамдаш вәзиписини өз үстигә елип, уни ижра қилиш демәктур. Әр киши әгәр аялиниң жуқурқи чиқимлириға бехиллиқ қилип уни вақтида ада қилмиса Аллаһниң алдида гункар болиду, бу вақитта әгәр аяли униң ихтисадидин өзиниң һажитигә йетәрлик миқдарни униңға көрсәтмәстин алсиму, униңға гуна болмайду, чүнки аял кишиниң барлиқ чиқимлири ериниң зиммисидидур.

1204. Соал: мирас дегән немә?

Жавап: мирас – бирәв вапат болғандин кейин униң мал-дунияси вә башқиму маддий мәнпәәтлириниң униң варислириға йөткилши демәктур; қандақла бир киши бир аялға некалиниши билән уларниң оттурисида бир-биридин мирас елиш һоқуқи бәлгүләнгән болиду. Мирас – бирәв вапат болғандин кейин бөлүниду, йәни әр-аяллардин қайсиси бурун вапат болса, кейинкиси униң мирасини алиду, һәтта некалинип бир-биригә йеқинлашмастин бири өлүп кәткән болсиму, кейинкиси Қуръан кәримдә бәлгүләнгән миқдар бойичә мирастин алиду.

МӘҺРӘМ ВӘ НАМӘҺРӘМ УҚУМЛИРИ

1205. Соал: мәһрәм дегән немә?

Жавап: мәһрәм – мәйли әр болсун, мәйли аял болсун өзиниң жориси вә өзи билән некайи бағланмайдиған йеқин туққанлири демәктур. Намәһрәм – мәйли әр болсун, мәйли аял болсун, өзиниң жориси әмәс яки некайи бағланмайдиған йеқин туққанлиридинму әмәс, бәлки ят кшиләрдур.

Аялниң мәһрәмлири – униң ери вә өзи билән некайи бағланмайдиған әр туққанлири болуп, шу аялниң атиси, бовилири, тағилири, оғуллири, қериндашлири, қериндашлириниң оғуллири, қейин атиси, өгәй дадиси, қизлириниң әрлири вә балағәткә йәтмигән балилар қатарлиқлардур.

Әрниң мәһрәмлири – униң аяли вә өзи билән некайи бағланмайдиған аял туққанлиридур.

АЯЛНИҢ КИЙИНИШИ ВӘ СӘПӘР ҚИЛИШИДИКИ БӘЛГҮЛИМИЛӘР

1206. Соал: мусулман аялниң кийиниши қандақ болуши керәк?

Жавап: мусулман аяллириниң башлириға яғлиқ артип, чачлирини, боюнлиридики вә қулақлиридики зенәт буюмлири йепип, узун вә азадә кийимләрни кийип жүрүши мусулманлиқниң шиари, тәқвалиқниң кийими, алийжанаплиқниң бәлгүси, иззәт-һөрмәтниң нишаниси вә гөзәл әхлақниң дәлилидур. Яғлиқ артиш мусулман аяллирини һәр түрлүк рәзилликләрдин, пәскәшликләрдин қоғдиғандәк, мусулман қизлириниң һая, номус вә иппәт ичидә техиму қәдир-қиммәтлик һәм көркәмлик болушини капаләтләндүрүш билән бир вақитта уларни яман ақивәтләрдин сақлап қалиду.

1207. Соал: аялниң өйидин сиртқа чиқиши үчүн ериниң рухситини елиши керәкму?

Җавап: бу мавзу төвәндики үч мәсилини өз ичигә алиду:

1) аялниң өйдин чиқиши үчүн һәммә һалларда еридин рухсәт сориши керәк әмәс, мәсилән: аял хизмәт, мәктәп, балиларниң иши яки сирттин өйгә лазимлиқ нәрсиләрни мәһәллисидики магазиндин сетивелиш, ата-анисини, хошнилирини йоқлаш үчүн сиртқа чиқишиға охшаш күндилик тәкрарлинип туридиған ишларда еридин рухсәт сориши һаҗәт болмайду. Амма жирақларға яки базарға бериш үчүн ериниң рухситини елиш керәк болиду;

2) аял әгәр ери тонумайдиған бир аилини зиярәт қилиш яки туққанлириниң өйидә қонуп қелиш үчүн өйдин чиқмақчи болса, ериниң рухситини елиши шәрт болиду, ери рухсәт қилмиса чиқмаслиғи лазим;

3) аял бир шәһәрдин йәнә бир шәһәргә яки бир дөләттин йәнә бир дөләткә сәпәр қилмақчи болса, гәрчә самолёт билән у күни йетип баридиған болсиму ериниң рухситини елип, ишәшлик һәмиралар билән барса болиду, амма йолда тохтап меһманханиларда қонуп қалидиған яки үч күндин көп вақитта берип болидиған узун сәпәргә ери яки атиси яки қериндашлири билән чиқса болиду.

1208. Соал: аял мәһрәмсиз сәпәргә чиқаламду?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам аялларниң ери яки атиси яки қериндашлиридин ибарәт мәһрәмлиридин бирәрси йенида болмастин ялғуз сәпәргә чиқишиниң тоғра әмәслигини баян қилип: «аялниң үч күнлүктин жирақ сәпәргә мәһрәмсиз чиқиши һарамдур» дәп көрсәткән [имам Бухарий вә Муслим ривайити]. Буниңға бенаән: һәнәфий, Һәнбәлий мәзһәплири «аял үч күнлүктин жирақ сәпәргә мәһрәмсиз чиқмайду» дәйду, Шафиий, Маликий мәзһәплири «аял ишәшлик аялларниң һәмиралиғида мәһрәмсиз сәпәргә чиқса болиду» дәйду. Һазирқи заман өлүмалири аялларни мәһрәмсиз сәпәргә чиқиштин тосуштики мәхсәт йолдики амалсизлиқлардин еди, заман тәрәққий қилип хатирҗәмлик умумлашти. Шуңа һазир аял ишәшлик аяллар групписиниң һәмиралиғида мәһрәмсиз һалдиму сәпәргә чиқса болиду, дәп қарар қилған («Дуния ислам өлүмалири иттпақи вә Европа пәтива вә тәтқиқат кеңиши»ниң пәтивалиридин).

МӘҺРИМИ ЙОҚ АЯЛНИҢ СӘПӘРГӘ ЧИҚИШ МӘСИЛИСИ

1209. Соал: мәһрими йоқ аял сәпәргә чиқмақчи болса қандақ қилиду?

Җавап: ери яки мәһрәм болалайдиған йеқин туққини болмиған аял ишәшлик әр-аяллардин тәшкилләнгән мусулманлар групписиниң һәмиралиғида һәҗ, өмрә, сода-сетиқ, саяһәт қатарлиқ узун йоллуқ сәпәрләргә мәһрәмсиз чиқса болиду. (islamonline. net. тор бекити).

АЯЛЛАРНИҢ ӘРЛӘР БИЛӘН ҚОЛ ЕЛИШИП КӨРҮШҮШ МӘСИЛИСИ

1210. Соал: аялниң ят әр билән қол елишип көрүшүши дурусму?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һечқандақ бир ят аял билән қол елишип көрүшкәнлиги мәлум әмәс; доктур Йүсүп әл Қәрдавий ят аял билән ят әрниң қол елишип көрүшүрш мәсилисигә мундақ җавап бәргән: «қедимки вә һазирқи заманда һечқандақ бир өлүма ихтилаплашмайдиған вә һәммә бирдәк иттипаққа кәлгән икки мәсилини оттуриға қойимән, улар мундақ:

1) әр яки аял қайси бири тәрәптин җинисий ләззәт елиш мәхситидә шәһвәт билән қол елишип көрүшүш әр, аял һәр иккиси үчүн һарамдур, шуниңдәк «яман ақивәтниң алдини елиш зөрүр» дәйдиған умумий қаидигә асасән, яман нийәт байқалған яки көрүшкүчиниң кәйпиятидин шәһванийлиқ мәлум болған һалларда униң билән қол елишип көрүшүш қәтъий һарамдур, һәтта әр өзиниң мәһрәм туққанлиридин бирәрсини тутуши һалал ишлардин болсиму, бу тутуш униң шәһвитини өрлитидиған әһвалда һарамлиқ даирисигә кирип қалиду («әл ихтияр литәълил

әлмутар» 4-том, 155-бәт). Хусусән, аялниң башқа әрдин болған қизи яки атисиниң аяли яки оғлиниң яки өзиниң кейин аниси вә яки емилдәш һәдә-сиңиллири гәрчә әрниң мәһрәмлиридин саналсиму, уларға қарита шәһвәт билән қарайдиған әрләрму бар.

2) әрниң һәвәси қозғалмайдиған яшинип қалған аял билән балағәткә йәтмигән кичик қизниң қолини тутуп көрүшүш дурустур. Шуниңдәк, қол елип көрүшкүчи яшинип қалған бовайлардин болса, униң қандақла бир аял билән қол елишип көрүшүши дурустур. Һәр икки һаләттә, питнә-пасат йүз бәрмәслигидин, шәһвәт қозғалмаслиғидин хатирҗәм болуш шәрттур» (доктур Йүсүп әл Қәрдавийниң «һазирқи заман пәтивалири» намлиқ әсәридин).

ӘР-ХОТУН МУНАСИВИТИНИҢ БУЗУЛУШИ

ӘР-ХОТУН МУНАСИВИТИНИҢ БУЗУЛУШИҒА СӘВӘП БОЛИДИҒАН АМИЛЛАР

1211. Соал: әр-хотун мунасивитиниң бузулушиға сәвәп болидиған амиллар қайсилар?

Җавап: нәтиҗиләрниң ғәлибилик болуши муқәддимимлиригә вә шу ғәлибигә сәлбий тәсир көрситидиған сәвәплардин сақлинишқа бағлиқ болғиндәк, мәғлубийәткә учрашсму, йәнә шу муқәддимиләргә диққәт қилмиғанлиқ вә мәғлубийәт сәвәплиридин сақланмиғанлиқтин болиду. Ағриқ-силақлардин сақлиниш үчүн униң муқәддимилиридин вә униңға сәвәп болидиған амиллардин сақлиниш зөрүр болғандәк, аилә һаятиниң бешиға келидиған бәхитсизликләрдин сақлиниш вә уни бәхитлик һалда ахириғичә давамлашуруш үчүн аилә һаятида әр-хотун мунасивитиниң бузулушиға сәвәп болидиған муқәддимиләрдин вә униңға түрткә болидиған бәзи амиллардин сақлиниш интайин зөрүрдур. Әр-хотун мунасивитиниң бузулушиға сәвәп болидиған амиллар төвәндикичә:

1) Намәһрәмләргә тикилип қараш.

Намәһрәмләрдин көзни сақлаш мәйли әр болсун, мәйли аял болсун һәр қандақ киши үчүн зөрүр вә яман нәтҗиләрдин сақлинишниң қалқинидур. Мана бу, исламниң көрсәтмиси вә Аллаһ тааланиң әмридур. Аллаһ таала Қуръан кәримдә мундақ дәп буйруған: «мөмүн әрәргә ейтқинки, (намәһрәмләргә) тикилип қаримисун, әврәтлирини (һарамдин) сақлисун мундақ қилиш улар үчүн яхшидур. Алаһтаала һәқиқәтән уларниң қилмишлиридин хәвәрдардур, мөмүн аялларға ейтқинки, намәһрәмләргә тикилип қаримисун әврәтлирини япсун, көрүнүп туридиған қисмидин башқа зенәтлирини ашкарә қилмисун, лечәклири билән көкрәклирини япсун» (*«Нур» сүриси, 30-31-айәтләр*).

2) Аялларниң кийинишидики бенормаллиқ.

Аялларниң ят әрләр бар җайларда непиз, қисқа вә тар кийимләрни кийиши вә әврәт саналған әзалирини ечип җүрүши әр-хотун мунасивтигә әлвәттә сәлбий тәсир йәткүзиду.

3) Ят әр билән ялғуз қелиш.

Мәйли әр болсун, мәйли аял болсун, қайсибириниң қарши җинистики ят бири билән ялғуз учришиши қәтъий тоғра әмәс, бу әр-хотунлуқ мунасивитигә сәлбий тәсир йәткүзмәй қалмайду.

4) Әр-аялларниң иш орунлиридики хизмәтдашлири билән бенормал мунасивәт орнитиши.

Әр-аялларниң иш орунлиридики хизмәтдашлири билән бенормал алақә бағлиши әр-хотунлуқ һаятиға әлвәттә яман тәсир йәткүзиду, һәтта аилисидики муһәббәтниң нәпрәткә айлиниши, аилиниң бузулуши, балиларниң житим болуши қатарлиқ ақивәтләргә сәвәп болиду.

5) Ятлар билән чақчақлишиш.

Мәйли әр, мәйли аял һәр қандақ бирсиниң қарши җинистики ят бирси билән чақчақлишиши, меһмандарчилиқларда, аммивий паалийәтләрдә вә башқиму әр-аяллар топлашқан орунларда аял

кишиниң ериниң алдиға өтүп башқилар билән параңлишиши яки чақчақлишиши бәкму әйип иш, аял киши үчүн кам сөзлүктин яхши хулуқ йоқ.

6) Танцы вә башқа оюн-тамашиларға бериш.

Мусулман кишиниң танциханиға, қавақханиға вә әхлақ өлчимигә уйғун кәлмәйдин һәр қандақ бир сорунға бериши тоғра әмәс, бу, ислам нәзәридә һарамдур. Буниң әр-хотун мунасивитигә йәткүзидиған зийини чоңдур, әр-аял иккисиниң биллә танциға бериши техиму қабаһәт; аялини танциға елип барған әр гунакар әрдур, аялини танциға әвәтип қоюп өзи өйидә хатирҗәм олтурған әр ғурурсиз вә виҗдансиз әр болуп, униңға Аллаһ тааланиң, периштәләрниң вә әл җамаәтниң ләнити йеғип туриду.

7) Аялларниң шәһәр атлап тиҗарәт қилиши.

Аялниң өзи ялғуз шәһәрдин шәһәргә сәпәр қилип җүрүп тиҗарәт қилиши әр-хотунлуқ мунасивитигә әлвәттә дәхли йәткүзмәй қалмайду, ғәйри нормал әһваллар йүз бәрмигән тәғдирдиму, өзи ялғуз сәпәргә чиққан аял көпинчә қуруқ сөз вә төһмәтләргә қелиштин хали болалмайду. Бу ишлар әр-хотунлуқ мунасивитини бузидиған амиллардур.

8) Әр-хотун оттурисидики сирларни йейиш.

Әр-хотунлуқ оттурисидики сирларни сиртқа йейиш мөлчәрлигүсиз яман-ақивәтләрни кәлтүрүп чиқириду, һәмдә мундақ қилиш әр-хотунлуқниң муқәддәс риштисигә қарши ишләнгән кәчүрүлмәс җинайәт вә чоң хиянәттур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «қиямәт күнидә Аллаһниң нәзәридики әң яман киши әр-хотунчилиқниң сирлирини сиртқа яйған кишидур» [Муслим ривайити]. Бу қилиқниң аилини бузидиғанлири әр-аяллар оттурисидики муһәббәтни нәпирәткә айналдуридиғанлиғи наһайити ениқ.

1212. Соал: аилини бузидиған еғир гуна қайси?

Җавап: аилиниң бузулишиға сәвәп болидиған әң еғир гуна зинадур; зина – купридин қалса әң чоң гуналарниң бири, зина, шәрәплик аилиләрни йәргә қаритидиған, абройлуқ кишиләрни дәпсәндә қилидиған, шиҗаәтлик әрни қоркунчақ қилип қойидиған, аилини парчилайдиған, балиларни житим қилидиған бир рәзил қилиқтур. (жуқурики мавзулар «һарам вә чәкләнгән ишлар» дегән бөлүмдә тәпсилий сөзлиниду).

ТАЛАҚ ВӘ УНИҢ ТҮРЛИРИ

1213. Соал: Талақ дегән немә?

Җавап: Талақ – әрниң аялидин ваз кәчкәнлигини ипадиләйдиған сөзләр арқилиқ, униңдин айрилғанлиғини елан қилиш демәктур. Талақ әр-хотунлуқ һаятиниң давам қилишиға һеч үмүт қалмиған, яхши өтүшкә амал болмиғанда иккисиниң айрилип йеңидин һаят башлиши үчүн рухсәт қилинған әң ахирқи бир чаридур. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң: «рухсәт қилинған ишларниң ичидә Аллаһқа әң яман көрилидиған иш Талақтур» дегән сөзи бу мәнаға ишарәт қилиду [Бухарий ривайити].

1214. Соал: Талақ қилишта реайә қилишқа тегишлик ишлар қайсилар?

Җавап: әр киши аялини Талақ қилишта төвәндики икки ишқа реайә қилиши лазим:

1) аялини униң айлиқ адити ичидики вақтида Талақ қилмаслиғи лазим, аялини Талақ қилишни халиған киши уни айлиқ адәт вақтида әмәс, бәлки униңдин пакланғандин кейин, паклиқ һалитидә униңға жинисий тәрәптин йеқинлашмастин Талақ қилиш лазим, буниңға реайә қилмиған киши Аллаһқа асийлиқ қилған болиду, чүнки бу Аллаһ тааланиң көрсәтмисидур.

2) аялини Талақ қилишта, бирдин артуқ Талақ қилмаслиғи лазим, аялини бирдин артуқ (икки яки үч) Талақ қилиш пәйғәмбәр әләйһиссаламниң сүннитигә хилап келидиған иштур. Аллаһ таала Қуръан Кәримдә: «Талақ икки қетимдур» дәп көрсәткән (*«Бәқәрә» сүриси, 228-айәт*).

1215. Соал: Талақниң түрлири қайсилар?

Җавап: Талақ икки түрлүк болуп, униң бири, Талақ рәжъи, йәнә бири, Талақ баиндур.

1216. Соал: Талақ рәҗъи дегән немә?

Җавап: Талақ рәҗъи – аял иддәттин чиқип болғичилик арилиқта, ери уни қайта нека оқушқа һаҗәт болмастин қайтуривелишқа болидиған Талақ дегән уқумни бериду. «рәҗъи» сөзиниң луғәттики мәнасиму, қайтуруш дегәнни билдүриду.

Талақ рәҗъи, Талақ ләвзилири билән бир қетим қилинған Талақ болуп, униңда Талақ қилишни нийәт қилишқа һаҗәт йоқ, йәни Талақ ләвзилири билән: «мән сени қоюп бәрдим» яки «биз иккимиз айрилдуқ» дейиш биләнла аяли Талақ болиду (еридин аҗрашқан болиду); Талақ қилғучи растинла Талақ қилишни мәхсәт қилған болсун яки чақчақ қилған болсун яки аялини қорқутуш үчүн Талақ дегән болсун, һәр вақитта аяли униңдин Талақ болған болиду. Талақ рәҗъи билән Талақ қилинған аял иддити тошмиғичә ериниң некайидин чиқип кәтмәйду, йәни бундақ аял Талақ қилинғандин кейин үч қетим адәт көрүп болғанға қәдәр ериниң некайидин чиқип кәтмәйду, ери халиса униң иддити тошуп болғичилик муддәт ичидә уни өзигә қайта нека қилмастин қайтуруп алалайду.

1217. Соал: Талақ баин дегән немә?

Җавап: Талақ баин – қайтишқа болмайдиған, рәсмий айрилиш талиғи демәктур, Талақ баин икки түрлүк болуп, униң бири, Талақ баин суғра, йәнә бири Талақ баин кубрадур.

1218. Соал: Талақ баин суғра дегән қандақ Талақ?

Җавап: Талақ баин суғра – кинайә ләвзи билән бир Талақ яки икки Талақ қилиш демәктур; кинайә ләвзи билән Талақ қилиштин мәхсәт, Талақ қилишни нийәт қилип туруп, аялиға «өйүңгә кәт» яки «көзүмдин йоқал» дегәнгә охшаш гәпләрни қилиш демәктур. Әр киши әгәр аялини Талақ қилиш мәхсити билән жуқурики кинайә ләвзилирини қилса, шу һаман аяли Талақ болиду; аялни өзигә қайтуруш үчүн униң иддити тошқандин кейин, йеңидин нека қилишқа тоғра келиду, әгәр әр киши жуқурики кинайә сөзлирини чақчақ қилип яки аялини қорқутуш мәхситидә, Талақни нийәт қилмиған һалда сөзлигән болса униң бу сөзи Талақ саналмайду, бәлки униң шу вақиттики нийитигә қарап болиду.

1219. Соал: Талақ баин кубра дегән қандақ Талақ?

Җавап: Талақ баин кубра – бирла вақитта аялини үч Талақ қилиш яки бирдин Талақ қилип, үч қетимға йетиш демәктур, үч Талақтин кейин, аяли униң некайидин мәңгүлүк чиқип кетиду, уни йеңидин нека қилиш арқилиқму қайтуруп алалмайду, пәқәт үч Талақ болған аял башқа бир әргә өмүрлүк хотун болуш нийити билән ятлиқ болуп, кейин қайсибир сәвәп билән униңдин аҗрашқандин кейин, униң биринчи ери униң иддитини тошқузуп, йеңидин нека оқутуш арқилиқ өзигә қайтуралайду. Аллаһ таала бу һәктә мундақ дәйду: «әгәр у хотунини (үч қетим Талақ қилса), хотун башқа әргә (өмүрлүк хотун болуш нийити билән) тәгмигичә униңға дурус болмайду, кейинки әр уни (қайсибир сәвәп билән) Талақ қилғандин кейин (иддитини тошқузуп) бурунқи әр билән қайта ярашса уларға һеч гуна болмайду» (*«Бәқәрә» сүриси, 230-айәт*).

ҮЧ ТАЛАҚ ВӘ УНИ ТӘҺЛИЛ ҚИЛИШНИҢ ҺАРАМЛИҒИ

1220. Соал: үч Талақ қилған аялни тәһлил қилишқа боламду?

Җавап: жуқурики айәткә бенаән, үч Талақ болған аялни пәқәт еригә һалал қилиш нийити билән уни башқа бир әргә вақитлиқ некалап қоюш қәтъий һарам болуп, зинаниң өзидур; бәзи яман нийәтлик адәмләр бу хил зинани «һелә шәръий» дегән сәт бир аталғу билән ативалған. Шәриәткә қандақму һелә ишләткили болсун?! пәйғәмбәр әләйһиссалам бу паскина қилиқни қаттиқ сөкүп: «аялни еригә һалал қилиш үчүн у аялни алғанға вә елип бәргәнгә Аллаһ ләнәт қилсун» дегән [имам Әһмәд, Тирмизи, Нәсаий вә Әбудавуд ривайити].

1221. Соал: бир ләвз билән қилинған үч Талақ үчкә һесапму яки биргиму?

Җавап: бир ләвзи билән үч Талақ қилиш – әрниң аялиға бир орунда, бир сөз биләнла «үч Талақ» дейиши болуп, у бир Талақ һесаплиниду[26].

ТАЛАҚ ҚИЛИШНИҢ ТҮРЛИРИ

МӘСНИҢ ТАЛИҒИ

1222. Соал: мәс һаләттики Талақ чүшәмду?

Жавап: бу мәсилә алимлар оттурисида ихтилап мавзуси болуп кәлгән бир мәсилидур. Бу мәсилә һәққидики әң ишәшлик пәтива Һиндистандики «Ислам фиқһи академияси» тәрипидин чиқирилған болуп Нурғун алимлар топлинип, мәхсус қурултай ечип музакирә қилиш арқилиқ ахири мундақ қарар қилған

1) билмәстин мәс қилидиған бир нәрсә йәп яки ичип қоюп мәс болған адәмниң шу мәс һалитидә қилған талиғи чүшмәйду, нәтиҗидә аяли Талақ болмайду, нека давам қилған болиду.

2) давалиниш җәриянида яки ач қалғанлиқтин ихтиярсиз һалда мәс қилидиған бир нәрсә йәп яки ичип қоюп қалған адәмниң шу мәслик һалитидә қилған талиғи чүшмәйду.

3) мәс қилидиған бир нәрсини башқилар зорлап йегүзгән, яки ичкүзгән сәвәплик мәс болуп қалған адәмниң шу мәслик һалитидә қилған талиғи чүшмәйду.

4) Һалал бир нәрсә истимал қилған болсиму, қайсибир сәвәп билән мәс болуп қалған кишиниң талиғи чүшмәйду.

5) өз ирадиси вә ихтиярий билән һарақ яки шуниңға охшаш һарам бир нәрсә истимал қилғанлиқтин мәс болуп қалған болсиму, лекин униң мәслиги еғир болмай әқли-һошини толуқ йоқатмиған, гәпни уқидиған әһвалда болса, бу әһвалда қилған талиғи чүшиду вә аяли униңдин Талақ болуп кетиду.

6) өз ирадиси вә ихтиярий билән һарақ яки шуниңға охшаш һарам бир нәрсә истимал қилғанлиқтин, еғир дәриҗидә мәс болуп әқил-һошини тамамән йоқитип қойған адәмниң қилған талиғи тоғрилиқ мәзкүр қурултайдикиләрниң көпчилиги Талақ чүшмәйду дәп қариған, аз санлиғи чүшиду дәп қариған (Һиндистан өлүмалири ислам фиқһи академиясиниң пәтивасидин елинди).

ҺОШИНИ ЙОҚАТҚУЧИНИҢ ТАЛИҒИ

1223. Соал: һошини йоқатқан адәмниң шу һаләттики талиғи чүшәмду?

Жавап: қалаймиқан сөзләйдиған, немә даватқанлиғини билмәйдиған дәриҗидә һошини йоқатқан һаләттә аялини Талақ қилған кишиниң талиғи чүшмәйду. Мисир «Әзһәр» билимгаһиниң «пәтива һәйъити» тәрипидин 1920-жили 13-июнь күни чиқирилған 242-номерлиқ пәтивасида, әқлини пүтүнләй йоқатқанлиғидин немә дегән вә немә қилғанлиғини билмәйдиған һалда, аялини Талақ қилған кишиниң талиғи чүшмәйдиғанлиғини елан қилған.

ЗОРЛАНҒУЧИНИҢ ТАЛИҒИ

1224. Соал: зорланғучиниң талиғи чүшәмду?

Жавап: Һәнәфий мәзһипиниң қаришичә, аялини Талақ қилишқа мәҗбурланғучиниң талиғи чүшиду, амма имам Шафиий, Һәнбәли вә Маликий мәзһәплириниң қаришичә, униң талиғи төвәндики шәртләр тепилған һаләттә чүшмәйду:

1) зорлиғучи зорланғучини өлтүрүш, яриландуруш, узун муддәт түрмигә солитиветиш яки чоң миқдарда пул-мелиға зиян йәткүзүш яки намини булғиветиш яки шуниңға охшаш инсанға растинла еғир келидиған түрлүк еғир әзийәт йәткүзүшни тәһдит салған болуши.

2) зорлиғучиниң қилимән дегән тәһдитини әмәлгә аШуралайдиған күчкә вә имканийәткә егә болған бири болуши. Бундақ әһвалда, зорланғучиниң қилған талиғи чүшмәйду[27].

ҚАТТИҚ ҒӘЗӘПТИН ӘҚЛИНИ ЙОҚАТҚУЧИНИҢ ТАЛИҒИ

1225. Соал: қаттиқ ғәзәптин әқлини йоқатқан кишиниң талиғи чүшәмду?

Жавап: ғәзәп бир хил болмайду, төвәндикидәк үч түрлүк болиду:

1) әқлини пүтүнләй йоқитип худди сараңдәк болуп қелиш; бирәв қаттиқ аччиқлинип, ғәзәпкә боғулуп кәткәнликтин, өзиниң немә даватқанлиғини вә немә қиливатқанлиғини билмәйдиған һаләттә аялини Талақ қилған кишиниң бу талиғи чүшмәйду, буниңда пүтүн ислам өлүмалири бирдә иттипақ.

2) әқлини пүтүнләй йоқатмиған болсиму, әр-аял наһайити қаттиқ урушуш, тиллишиш, һақарәт қилиши сәвәплик, әр өзини туталмастин аялини Талақ қиливәткән болса, бу мәсилә ислам өлүмалири оттурисида ихтилап мавзуси болуп, бу чағда қилинған Талақ чүшмәйду, дегүчиләрниң пикри күчлүк санилиду.

3) ғәзәптин әқлини йоқатмиған, бәлки дегәнлирини ойлап вә билип дәйдиған һаләттики қаттиқ аччиқ билән қилинған Талақ әлвәттә чүшиду, чүнки Талақ қилиш дегән адәттә мәлум дәрижидә ғәзәп яки бенормаллиқтин хали болмайду (әрәпстанниң сабиқ муфтиси Абдул әзиз ибни Базниң пәтиваси).

ҒАЙИПНИҢ ТАЛИҒИ

1226. Соал: ери йоқап кәткән аял қандақ қилиду?

Жавап: бирәв из-дерәксиз йоқап кәтсә яки үч жиллиқтин көп муддәтлик түрмигә қамилип қалса, униң аялиниң ери ғайип болған яки түрмигә елинған вақиттин бир жил кейинла униңдин айрилиш һәққиддә тегишлик мәһкимигә әриз сунуш һәққи бар. Әгәр аялниң иддити тошқичилик арида (һамилдар болуп туғуп болғичә, һамиладр болмиса үч қетим адәт көрүп паклинип болғичә), ери қайтип кәлсә яки түрмидин чиқса аялини некасизла қайтуруп алалайду. Әгәр ериниң йоқап кетиши бирәр зөрүр иш сәвәвидин болған болса вә кәткән йери ениқ болса, мәсилән: илим тәһсил қилиш, жиһат қилиш, һәж қилиш, тижарәт қилиш қатарлиқ ишлар үчүн кетип қелип кәлмигән болса, аяли униңдин айрилиш һәққидә әриз суналмайду, мәһкимиму уни айривәтмәйду, чүнки бу вақитта, мундақ кишиниң кәткән йери вә униң өзиниң можут екәнлиги ениқ болған болиду; шуңа униңдин талиғини алалмай туруп айрилалмайду. Мисир вә Сирияниң мәһкимә шәръийлириму мошундақ иш көрмәктә.

АЯЛ ЕРИДИН ХЕТИНИ АЛМАСТИН ЯТЛИҚ БОЛМАЙДУ

Һазирқи күнимиздә, алақилишиш қураллириму тәрәққий қилди, шуңа аял хәт арқилиқ яки телефон арқилиқ яки адресини билмисә башқиларниң васитиси арқилиқ ери билән хәвәрлишәләйду. Әгәр ери тез кәлмәйдиған һаләттә болса, униңдин талиғини сорайду, рухсәт хетини бәрсә униң некайидин чиққан болиду вә ятлиқ болалайду. Әрлири чәт әлләргә тижарәт қилғили кетип, қайтип кәлмигән аялларму шундақ хәвәрлишиши керәк, улардин хетини алмай туруп той қилмаслиғи лазим.

ӘРНИҢ АЯЛИНИ УЗУН ВАҚИТ ТАШЛАП КӘТМӘСЛИГИ ЛАЗИМ

Әрләрму аяллирини узун муддәтлик ташлап қоюп кетип қалмаслиғи лазим, тижарәт қилиш вә илим тәһсил қилиш яки хизмәт сәвәви билән жирақларға кетип қалғанда, аяллирини айлап ташливәтмәслиги вә имканийитиниң йетишичә көрүп туруши лазим; аялини, балилирини қийинчилиқта қоймаслиғи үчүн уларниң барлиқ чиқимлирини һазирлап бериши пәриздур, чүнки әр өлүп кәткичә аялиниң чиқимлирини қилиштин баш тарталмайду.

Сәуди әрәпстанининң катта өлүмалиридин әлламә Абдулла ибни Абдураһман ибни Җибрин, ери сәпәргә кетип қалса, униң өйидики ихтисадини аяли соримастин хиражәт қилса боламду? дегән соалға жавап берип мундақ дегән: «ери кетип қелип, аяли вә балилири пулға һаҗәт болуп қалған шараитта, аял еринниң мәйли өйдә сақлиған пулидин болсун, мәйли банкида қойған пулидин болсун, һаҗитигә йетәрлигини елип хәшлисә болиду, чүнки әрниң аялиға вә балилириға чиқим қилиши пәриздур. Аллаһ таала мундақ дегән: «атилар, аниларни қаидә бойичә йемәк-ичмәк вә кийим-кечәк билән тәминләп туруши керәк» («*Бәқәрә» сүриси, 233-айәт*).

ШӘРТ БИЛӘН ТАЛАҚ ҚИЛИШ

1227. Соал: шәрт билән Талақ қилиш дегән қандақ Талақ?

Җавап: шәрт билән Талақ қилиш – Талақ ишини қандақла бир шәрткә бағлаш дегәнлик болуп, мәсилән: әрниң аялиға «әгәр сән анаңниң өйигә барсаң, Талақ болисән, яки өйгә палани кәлсә, Талақ болисән» дегәнгә охшаш. Бундақ Талақ – ери растинла Талақни нийәт қилип шундақ шәртни қойған болса, шәртниң әмәлгә ешиши билән тәңла Талақ чүшиду, йәни аял киши, ери ейтқан шәрт әмәлгә ашқан һаман униңдин Талақ болуп кетиду.

МУРТӘДЛИК БИЛӘН НЕКАНИҢ БУЗУЛУШИ

1228. Соал: муртәдлик билән нека бузуламду?

Җавап: муртәд – мусулманлиқтин йенип, капир болған киши дегәнлик болуп, Алаһқа яки униң пәйғәмбәрлиридин бирәрсигә яки Қуръан кәрим вә ишәшлик һәдисләр билән бәлгүләнгән әқидә вә иманға мунасивәтлик мәсилиләрниң бирәрсигә инкар қилған адәм мусулманлиқтин чиқип муртәд болған болиду; әр-аял иккисиниң бири муртәд болуши билән уларниң оттурисидики некаму бузулиду, муртәд болған киши гунайиға Тәвбә қилип қайта, иман ейтқандин кейин, аялини қайта нека билән қайтуривалалайду, муртәд болған аял кишиму шундақ қилиду.

БӘДӘЛЛИК ТАЛАҚ (ТАЛАҚИЙ ХУЛЪИ)

1229. Соал: бәдәллик Талақ дегән қандақ Талақ?

Җавап: бәдәллик Талақ – аялниң еридин қайсибир тәрипини яқтурмиғанлиқ яки униң билән бәхитлик болушқа көзи йәтмигәнлик сәвәплик еридин ажрашишни тәләп қилип, униң сөзини еригә бәргәнниң бәдилигә мәлум миқдарда пул-мал бериши дегәнликтур.

Аллаһ таала мундақ дәйду: «өзәңларниң аяллириңларға (мәһри үчүн) бәргән мал-мүлүктин һечқандақ нәрсини қайтуривелиш дурус болмайду, әгәр силәр улар (йәни әр-аял) ниң бәлгүлимилиригә реайә қилалмаслиғиңлардин қорқсаңлар, хотунниң (Талақ хетини елиш мәхситидә) мал бәргәнлиги үчүн у (әр-хотунға) иккисигә гуна болмайду» («*Бәқәрә» сүриси, 229-айәт*). Аялдин алса һалал болидиған миқдар әрниң некада бәргән мәһридин ешип кәтмәслиги шәрттур, аялдин буниңдин көп мал-дуния тәләп қилған әр, һарамхор әрдур. Аллаһ таала Қуръан кәримдә мундақ дегән: «силәр уларға бәргән мәһридин бир қисмини еливелиш үчүн уларға бесим ишләтмәңлар» («*Ниса» сүриси, 19-айәт*).

Аяллар хетини тәләп қилғанда, әрләрниң уларни мал-дуния беришкә қисташ һоқуқи йоқ, бундақ қилған киши қаттиқ гунакар болиду; аял өз разилиғи билән өзи халап мал-дуниясидин бәрсә, уни қобул қилса болиду, амма аялни мал дуния беришкә қисташ бәкму намәртликтур, бундақ алған мал-дуния шәксиз һарамдур, буни виждანлиқ кишиләр қилмайду.

ТАЛАҚТИН КЕЙИНКИ ҺӘҚ-ҺОҚУҚЛАР

1230. Соал: Талақтин кейинки һәқ-һоқуқлар қайси?

Жавап: Талақтин кейин әрниң үстигә төвәндики һәқләрни ада қилиш бәлгүлиниду:

1) Аялниң қепқалған мәһрини бериш.

Әр-аяллиқ турмушиниң башлиниши болғанда некада аялға бериш үчүн әрниң үстигә бәлгүләнгән мәһрини техи бәрмигән болса, яки йеримини берип йеримини бәрмигән болса, Талақтин кейинла уни аялиға толуқ берип, уни рази қилиш әрниң үстидики һәқләрниң биридур.

2) Нәпиқә.

Талақ қилинған аял иддәттин чиқип пакланғанға, еғир аяқ болса балисини туққанға қәдәр униң барлиқ еһтияжлирини еринниң өйидә қандақ турмуш сәвийисидә яшиған болса, шу тур+муш сәвийисидин кам қилмастин, йемәк-ичмәк, кийим-кечәк, дохтурға керәклик чиқимларниң һәммисини тәләп қилип, толуқ қамдап бериш әрниң үстигә жүкләнгән пәризидур. Бу «нәпиқә» дәп атилиду. Аллаһ таала Қуръан кәримдә: «Талақ қилинған аялларға қаидә бойичә нәпиқә бериш лазим. (у) тәқвадарларниң өтәшкә тегишлик мәжбурийитидур» дегән[28]. («*Бәқәрә» сүриси, 241-айәт*). Әр бу һәқни ада қилиштин қәтъий баш тарталмайду, бу һәқни ада қилиш җәриянида нуқсанлиқ садир қилса Аллаһ тааланиң алдида аялниң һәққини йәвалғанлиғи сәвәплик еғир гунакар болиду.

3) Балиларниң чиқими.

Қайси түрдики Талақ билән болмисун, Талақ болуп еридин айрилған аял әгәр еғир аяқ болса, униң балиси туғулғандин кейин, балиниң чиқимини жүргүзиливатқан адәт бойичә кам қилмастин ада қилиш, һалидин һемишәм хәвәр елип туруш, аял ятлиқ болғанға қәдәр балиси йүзисидин аялиниңму һалидин хәвәр елип туруш дада болғучиниң үстигә кәриздур: «анилар (балиларни емитиш муддитидә) толуқ емитмәкчи болса, толуқ икки жил емитиши лазим, атилар аниларни қаидә бойичә йемәк-ичмәк билән тәминләп туруши керәк, киши пәқәт қолидин келидиған ишқила тәклип қилиниду; анини балиси сәвәплик зиян тартқузмаслиқ лазим. (әгәр ата өлүп кәтсә) униң вариси атиға охшаш мәсъулийәтни (йәни ана болғучиға нәпиқә бериш вә униң һәқлиригә реайә қилиш қатарлиқларни) өз үстигә елиши керәк» («*Бәқәрә» сүриси, 233-айәт*).

4) Бовақларни емиткәнлик һәққи.

Еридин ажрашқан аял шу еридин болған балисини емиткәнлиги үчүн балиниң дадисидин һәқ тәләп қилиш һоқуқиға егә, әгәр балиниң аниси өзиниң бовиғини емиткәнлиги үчүн балиниң дадисидин һәқ тәләп қилса, уни ада қилиш дадиниң үстигә жүклиниду. Шундақла әгәр балиниң аниси уни емитишни халимиса, дада балини башқа бир аялға емиткүзүп һәққини төләйду. Аллаһ таала Қуръан кәримдә мундақ дегән: «әгәр улар силәр үчүн (балилириңларни) емитип бәрсә, уларниң (емитиш) һәққини бериңлар» («*Талақ» сүриси, 6-айәт*).

ИДДИТИ ТОШМИҒАН АЯЛНИҢ ӘРНИҢ ӨЙИДӘ ТУРУШ ҺӘҚҚИ БАР

Бир Талақ қилинған аял иддити толуп пакланғичә еринниң өйидә туруш һоқуқиға егә, аялни Талақ қилип, униң иддити тошмиғичә уни өйидин қоғлиған киши Аллаһ тааланиң алдида гунакар болиду. Амма, аял өзи турушни халимастин, ата-анисиниң өйигә кетип қалса бу аялниң иддәттин чиққичилик болған арилиқтики нәпиқиси (йәни чиқимлири) әрниң зиммисидә болиду, шуниңдәк, аял әгәр өзи башқа өй ижаригә елип олтурса униң ижарә һәққини төләш әрниң үстигә жүклиниду. Амма, үч Талақ қилинған аялниң ери билән бир өйдә туруши тоғра әмәс, чүнки бу иккиси үч Талақтин кейин, ятларға айлиниду, шуңа бундақ аял айрим өйдә яки ата-анисиниң өйидә туриду; өйниң вә аялниң пүтүн чиқимлирини униң иддити тошқанға қәдәр ери төләйду, әр әгәр аялиниң тегишлик нәпиқисини бәрмисә аялниң һәққини йегәнлик болуп, Аллаһ тааланиң алдида қаттиқ гунакар болиду. Аллаһ таала Қуръан кәримдә мундақ дәп тәлим бәргән: «уларни (йәни

қоюветилгән аяллириңларни) қудритиңларниң йетишичә өзәңлар олтуриватқан җайиңларниң бир қисмида олтурғузуңлар, уларни тәңликтә қалдуруш үчүн зиян йәткүзмәңлар (йәни уларни чиқип кетишкә мәҗбурлаш үчүн туралғу җәһәттин, нәпиқә җәһәттин қисмаңлар), әгәр улар һамилдар болса, бошанғанға қәдәр уларни тәминләңлар» («*Талақ» сүриси, 6-айәт*).

ИДДӘТ ВӘ УНИҢ ӘҺКАМЛИРИ

1231. Соал: иддәт дегән немә?

Җавап: иддәт – аҗрашқан (Талақ қилинған) аялниң ериниң зиммисидин чиқип кәткинигә қәдәр болған мәзгил демәктур, Талақ қилинған аялға иддәт тутуш лазим келиду, иддәт төвәндикичә болиду:

1) адәт көридиған аялниң иддити үч паклиқ, йәни ери Талақ қилғандин кейин үч қетим адәт көрүп, униңдин үч қетим паклиниш арқилиқ иддәттин чиққан болиду, шуниң билән ериниң зиммисидин чиқип кетиду.

2) адәт көрмәйдиған аялниң иддити үч айдур, йәни адәт көрүштин үзүлүп қалған аяларниң иддити әрлиридин айрилғинидин башлап толуқ үч ай болиду.

3) һамилдар аялниң иддити балисини туққанға қәдәр болуп, һамилдар аял балисини туғуп болуп, туғутниң қенидин пакланғандин кейин, иддәттин чиққан болиду.

4) ери өлүп кәткән аялниң иддити төрт ай он күндур, әгәр бу аял һамилдар болса, униң иддити балисини туққанға қәдәр болиду. Бирәв бир аял билән некалинип униңға йеқинчилиқ қилмастин, яки униң билән ялғуз қалмастин айрилип кәткән болса, яки өлүп кәткән болса, һаят қалған бу аял үчүн иддәт тутуш лазим болмайду. Аялниң иддәттин чиққанлиғи униң ятлиқ болушиниң дурус екәнлигигә ишарәттур, иддәттин чиқмиған аялға нека чүшмәйду.

1232. Соал: зина қилған аял әргә тегиши үчүн иддәт тутуши керәкму?

Җавап: башқиси билән зина қилған аялниң башқа биригә некалиниши үчүн иддәт тутуши мәсилисидә ислам өлүмалири ихтилаплашқан; бу мәсилидә әң тоғра дәп қарайдиғинимиз, Һәнәфий, Шафиий вә Сәрви мәзһәплириниң зина қилған аялниң, зинадин еғир аяқ болуп қалған тәғдирдиму иддәт тутуши лазим әмәс, дегән көз қаришидур, бу Әбубәкри, Өмәр, Әли қатарлиқ катта хәлипиләрниң пикридур. Чүнки, иддәт тутуштин мәхсәт нәсәпни арилишип кетиштин қоғдаш вә аялниң балияткусини тазилаштин ибарәттур. Аялниң еғир аяқ яки әмәслиги униң иддәт тутуши билән оттуриға чиқиду; шуңа еридин аҗрашқан аялниң иддәт тутуши пәриз, һалбуки зинадин нәсәп муқим болмайду, шуңа зинадин иддәт тутулмайду (доктур Йүсүп әл Қәрдавийниң «һазирқи заман пәтивалири» намлиқ әсәри, 3-том, 624-бетидин елинди).

АИЛӘ ҺАЯТИ ҺӘҚҚИДӘ СОАЛ-ҖАВАПЛАР

1233. Соал: диянәтлик өскән қизларни намаз оқумайдиған, диянәттин жирақ өскән кишиләргә ятлиқ қилишқа боламду?

Җавап: Аллаһни тонуп диянәт билән тәрбийиләнгән вә бәш вақ намаз оқуйдиған қизларни диянәтсиз, намз оқумайдиған әрләрниң байлиғини яки абройини яки мәнсивини көздә тутқан һалда уларға ятлиқ қилиш хатадур, чүнки аял кишиләр умумән ериниң мәзһипигә әгишшиду; авамниң «аял кишиниң мәзһипи йоқ» дегән сөзиму шу сәвәптин ейтилған болса керәк, мусулман аяллирини ғәйри мусулман әрләргә ятлиқ қилмсалиқниң сәвәвиму шу еди. Оғулларниңму тәрбийиси яхши болмиған өзи пақирақ, көңли қара, диянәтсиз гөзәлләргә өйләндүрмәслик керәк, бундақ қилған ата-ана бу хаталиғиниң җазасини авал мошу дунияда, андин ахирәттә чоқум көриду. Әгәр қиз-оғуллар шундақларни таллиған болсиму ата-аниларниң униңға қарши чиқиши вә рәт қилиши лазим; гәрчә балилар ата-анисиға нисбәтән оқумушлуқ вә билим сәвийилик болған тәғдирдиму улар ата-анисиниң тәҗрибисигә вә йол көрситишигә һәр вақит муһтаҗдур. Чүнки яшлар көпрәк һиссийятқа тайинип иш көриду, амма ата-анилар соғуқ қанлиқ билән ойлап иш көриду,

қиз-оғуллар бу мавзуда ата-анисиниң сөзини көпрәк аңлиши керәк, чүнки дунияда һечқандақ бир ата яки ана пәрзәнтлириниң бәхитсиз болушини халимайду.

1234. Соал: авамниң етиқатида, бирәв бир аял билән зина қилип болуп, андин иккиси өйләнмәкчи болса, бу иккисиниң некайи чүшмәйду, дәйдиған чүшәнчиму бар, буниң динимизда асаси барму?

Җавап: аз сандики алимлар бундақ некани дурус әмәс дәп қариған болсиму, ислам фиқһишунас алимлири вә башқа көп санлиқ алимлар некалинишниң шәртлири (йәни қиз-жигитниң разилиғи, гувачиларниң һазир болуши қатарлиқ шәртлири) толуқ болған екән, бундақ нека дурус болиду, дәп қарайду, чүнки Аллаһ таала Қуръанда: «зина қилғучи әр пәқәт зина қилғучи аялни яки мушрик аялнила алиду; зина қилғучи аял пәқәт зина қилғучи әргә яки мушрикқа тегиду» дегән (*«Нур» сүриси, 3-айәт*). Бу айәткә асасән, зина қилғучи әр билән зина қилғучи аял бир-бири билән болсун яки башқиси билән болсун неканиң шәртлириниң толуқ болуш шәрти билән некалиналайду. Бәлки бу айәтниң мәзмуни, бир-бири билән зина қилған әр билән аял иккисиниң бир-бири биләнла өйлинишиниң зөрүрлигини тәқәзза қилиду.

1235. Соал: өйлиништин бурун бир-бири билән зина қилған әр-аялниң бу өйлиниши уларниң қилған зинасиниң гунайи үчүн капарәт (йәни кәчүрүм) саниламду?

Җавап: уларниң өйлиниши уларниң бурун қилған зинасиниң гуналири үчүн капарәт саналмайду, бәлки улар гуналири үчүн Тәвбә қилиши лазим; улар зинадин сақлиниш нийити билән өйләнгәнлиги үчүн совап тапиду, чүнки һарамдин сақлиниш соваплиқ иштур. Амма зина қилишқан вақитта улардин төрәлгән бала уларға мәнсүп боливериду.

1236. Соал: адәт яки туғутниң өзриси сәвәплик әр-аялларниң бир-биридин жирақлишип, айрим йетивелиши тоғриму?

Җавап: әр кишиниң аяли адәт көргән яки туғутлуқ болған вақитлиридиму, (кийимини йәшмәстин) униң билән биллә йетиш, биллә көңүл ечиш вә җинисий мунасивәттин башқа йеқинчилиқларни қилиш һәққи бар, мундақ қилиш әр-аял һәр иккиси үчүн яхши, амма әр өзиниң һәвәсини идарә қилалмастин, мәнъий қилинған ишни ишләп қоюштин қорқса биллә ятмиғини вә аялиға артуқчә йеқинлашмиғини яхши. Шундақтиму аялидин пүтүнләй жирақлишип кетиш яхши әмәс. Чүнки аял ериниң йенида болушиға, униң чирайлиқ сөзигә вә муһәббитигә һемишәм муһтаҗ.

1237. Соал: аяли адәт көргән яки туғутниң қенидин паклинип болмиған вақит ичидә униң билән җинисий мунасивәт өткүзгән киши үчүн капарәт келәмду?

Җавап: әр-аял һәр иккиси бу чағда гунакар болиду, әгәр ери аялиниң ихтиярсиз һалда бу ишни зорлуқ билән қилған болса, бу вақитта ерила гунакар болиду, униңға Тәвбә қилиш лазим болиду, амма капарәт (маддий җаза) тоғрилиқ бәзи алимлар униңға капарәт йоқ, Тәвбә қилиш лазим болиду десә, бәзи өлүмалар капарәт билән Тәвбә биллә лазим болиду, дәйду. Әң яхшиси бу гунани ишлигән киши Тәвбә қилиш билән биллә мал-дуниясидин өзи халиған миқдарда сәдиқә берип капаритини ада қилса болиду.

1238. Соал: әр-аяллар өзлириниң җинисий һәвәслирини қозғитиш үчүн җинисий фильмларни көрсә боламду?

Җавап: мәйли қайси сәвәп билән болсун җинисий фильмларни көрүш шәксиз һарамдур, чүнки әр-аял болмиған икки җинисниң бир-биригә тикилип қариши Қуръан кәримниң һөкүми билән қәтъий һарам болған йәрдә, фильмларда болсиму башқиларниң очуқ бәдәнлиригә қараш қандақму дурус болсун?! бәзиләр, фильм дегән рәсим вә хиялдин ибарәт нәрсә болғачқа, уни көрсә болмамду? дейиши мүмкин, амма фильм рәсим болсиму, у кишиләрниң өз сүритидур, у хиялму әмәс, бәлки әйнән сүрәттур, шуңа уни көрүшниң һарамлиғида шәк йоқ.

1239. Соал: өйлинишкә келишкән қиз билән жигитниң ата-аниси уларниң той қилишиға мувапиқ кәлмигәнлиги сәвәплик қизни елип қечиш тоғра боламду?

Җавап: қизлар қаидә-йосун бойичә ата-анисиниң қолидин сорап елиниду; қизларни ата-анисиниң разилиғисиз елип қечиш тоғра әмәс, чүнки мундақ қилиш гәрчә неканиң шәртлиригә

нуқсан йәткүзмигән болсиму, ислам әхлақиға вә тәлиматиға хилап иштур, қизларни уларниң ата-анисини қайил қилип, уларниң қолидин елиш динимизниң әмридур.

1240. Соал: өйлинишкә шәрт-шараити яр бәрмигәнләр өзлирини һарамдин сақлаш үчүн немә қилиши керәк?

Җавап: улар пәйғәмбәр әләйһиссаламниң көрсәтмиси бойичә, роза тутуши керәк, чүнки роза тутуш җинисий шәһвәтни азайтиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «әй яшлар җамаәси! өйлинишкә қудритиңлар йәткәнләр өйлиниңлар, униңға қудрити йәтмигәнләр роза тутсун, чүнки роза шәһвәтни кесиду», мундин башқа чариләрму бар, мәсилән: намәрәм аялларға тикилип қаримаслиқ, Қуръан оқушни өзигә адәт қилиш, җинисий һекайә, журналларни оқумаслиқ вә җинисий фильмларни көрмсәлик, әң муһими пикир-хиялини башқа ишларға каритиш, аяллар тоғрилиқ ойланмаслиқ қатарлиқлар уларға сәвир-тақәт беғишлайду.

1241. Соал: қиз-жигитләр өйлинип болғандин кейин, иккисиниң емилдәш екәнлигидин хәвәр тапса улар немә қилиду?

Җавап: әр-аял иккисиниң емилдәш екәнлигини билгән һаман некадин ажришиш керәк, уларниң иккисиниң емилдәш екәнлигини билмәстин өткүзгән әр-хотунчилиғи үчүн гуна болмисму, билгәндин кейин некайи бузулған болиду. Әгәр улар өзлириниң емилдәш екәнлигини билгәндин кейинму, некадин ажрашмай давам қиливәрсә, уларниң һәр иккиси зина қилған болиду, амма иккисиниң емилдәш екәнлигини билмигән вақитлиридики тапқан балилири зина балилири һесапланмайду.

1242. Соал: әрниң аялини сиртта ишләштин тосуш һоқуқи барму?

Җавап: аилисиниң бәхит-саадитини көзлигән әр турмушни қамдаш имканийити йетәрлик болуп, маддий җәһәттин қийинчилиқ тартип қалмайдиған әһвалда болса, аялини сиртта ишләшкә чиқармастин, аилисиниң пүтүн еһтияжни өзи қамдайду, чүнки аилиниң еһтияжлирини тәл-төкүз қилиш әрниң ялғуз мәҗбурийитидур. Әгәр ери аялиниң вә балилириниң еһтияжлирини нормал дәриҗидә қамдап берәлмигән болса, бу вақитта аялини сиртта, өзигә мунасип, шәрәплик ишта ишләштин тосалмайду.

1243. Соал: бәзи аяллар тирнақлирини бойивалиду, бу бояқ уларниң таһарәт елиш вә ғусли қилишиға тосқун боламду?

Җавап: тирнақлардики бояқлар таһарәт вә ғуслиға әлвәттә тосқун болиду, чүнки таһарәт вә ғуслида суни жуюлған әзаларниң һәммисигә өткүзүш шәрттур, һалбуки, тирнақлирини бойивалған аял таһарәт алса яки жуюнса су униң тирнақлириға өтмәйду, шуңа таһарәт елиш яки ғусли қилиштин бурун тирнақлиридики бояқларни тазилап чиқирип болуп, андин таһарәт елиши яки жуюнуши керәк.

1244. Соал: туғулмақчи болған балиниң кәмтүк туғулидиғанлиғи дохтурлар тәрипидин ениқланса, уни чүшүриветишкә боламду?

Җавап: гәрчә балиниң кәмтүк туғулидиғанлиғи байқалған болсиму, уни чүшүриветиш бир җанға җинайәт қилғанлиқ болиду, уни худди бежирим туғулидиған балини күтүвалғандәк күтүвелиш, қалғинини Аллаһқа тапшуруш керәк.

1245. Соал: әр-аяллар турмушта бәхитлик болалмиғанлиқ яки башқа сәвәпләр билән ажрашқанда, әрниң аялиға бурун бәргән тойлуғи яки мәһридин бир қисмини еливелиши яки тәләп қилиши дурусму?

Җавап: әрниң аялиға бәргән нәрсилирини еливелиши яки уни тәләп қилиши тоғра әмәс, чүнки аялиға берилгән нәрсиләр униңға неканиң сәвәви билән бәлгүләнгән һәқтур; ажрашқанлиқ сәвәптин уни еливелиш яки елишни тәләп қилишқа болмайду, бәргән нәрслирини қайтуруп беришкә зорлап аялиниң хетини бәрмәй арқиға созушму һәдидин ашқан намәртлик вә чүпәйликтур. Аяллар аҗиз вә шәпқәткә еһтияҗлиқ бир җинис, уларға шәпқәтлик вә кәң қосақ болуш керәк; әгәр аял өз ихтиярий билән һечбир зорлуқсиз һалда, тойлуқтин яки мәһридин бир қисим нәрсиләрни қайтуруп беришни халиса, уни алса болиду, әхлақлиқ кишиләр үчүн уни қобул қилишму оңайға тохтимайду. Чүнки, пәйғәмбәр әләйһиссалам бирәвгә бәргән нәрсисини қайтуруп еливалғанлиғини, йәргә түкүргән түкүрүкни қайта ағзиға алғанға охшитип әйиплигән.

1246. Соал: аял бешини йөгәш нийитидә чечиниң үстигә ясима чач кийивалса, бу исламда буйрулған исламий қияпәттики ромал қатариға кирәмду?

Жавап: аялларниң бешиға ясима чач кийивелиши исламий ромал қатариға кирмәйду, йәһудий аяллири шундақ қилиду. Чүнки йәһудийләр шәриити тоғра санайду, амма ислам дини униңға йол қоймайду, әгәр униң үстигә исламий қияпәттики ромал артип бешини униң билән йөгисә, шу вақиттила у, исламий ромал һесаплиниду, амма беши очуқла туридикән, ислам шәриитигә хилаплиқ қилған болиду.

ВӘСИЙӘТ ВӘ УНИҢҒА МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

1247. Соал: вәсийәт дегән немә?

Жавап: вәсийәт – бирәв егидарчилиғидики нәрсилиридин бир қисмини өзиниң вапатидин кейин тәсәрруп қилиш (пайдилиниш) қа тапшуруши дегәнлик болуп, вәсийәт өлгүчиниң мал-дуниясдин қәрзи болса төләш яки өзи тәливигә асасән, бирәвгә бир нәрсә бериш яки умумға пайдилиқ болған ишларға сәрип қилиш қатарлиқ һәр хил шәкилдә болиду. Инсан һаят болған муддәт ичидә өз егидарчилиғидики барлиқ нәрсилирини тәсәрруп қилиш (егиләш) һоһуқиға егә болуп, униң үлүши билән егидарчилиқ һоқуқи үзүлгән вә вәсийәт қилған нәрсилиридин башқа пүтүн егидарчилиғи варислириниң қолиға өткән болиду.

1248. Соал: вәсийәт қачан орунлиниду?

Жавап: вәсийәт мирасни тәхсим қилиштин авал орунлиниду.

ВӘСИЙӘТ ҚИЛҒУЧИДА БОЛУШҚА ТЕГИШЛИК ШӘРТЛӘР

1249. Соал: вәсийәт қилишниң шәрти немә?

Жавап: вәсийәт қилишниң шәрти төвәндикичә:

1) вәсийәт қилғучиниң балағәт йешиға йәткән болуши.

2) вәсийәт қилғучиниң әқли-һоши жайида болуши.

3) вәсийәтни өз ихтиярий билән қилған болуши.

4) вәсийәт қилмақчи болған нәрсиниң өз илкидә болуши, башқа бириниң һәққи яки техи қолиға өтмигән нәрсә болмаслиғи.

5) вәсийәт қилмақчи болған нәрсиниң һалал нәрсиләрдин болуши, һарақ, тамака вә һәр қандақ һарам нәрсә болмаслиғи.

6) вәсийәтниң варисларниң мәнпәәтигә зиянлиқ болмаслиғи.

1250. Соал: вәсийәт қилишниң һөкүми немә?

Жавап: вәсийәт қилиш икки түрлүк болуп, бири пәриз, йәнә бири, мустәһәптур.

1251. Соал: қайси вақитта вәсийәт қилиш пәриз болиду?

Жавап: үстидә бирәвгә төләшкә тегишлик қәриз яки берәлмигән закат болса, мундақ кишиниң бу мавзуда вәсийәт қилиши вә вәсийәтни һөҗҗәт қилип яздуруп қалдуруши пәриздур, чүнки мундақ қилмиғанда һәқ-һоқуқлар жайиға тәгмигән болиду, пәйғәмбәр әләйһиссалам бу һәқтә: «қандақла бир мусулманниң вәсийәт қилидиған бирәр иши болуп, вәсийәт һөҗҗитини тамамлимастин бир кечидин артуқ вақит өткүзүши дурус әмәс» дәп көрсәткән [имам Бухарий вә Муслим ривайити].

1252. Соал: қайси вақитта вәсийәт қилиш мустәһәп (соваплиқ) болиду?

Жавап: үстидә қәриз яки берәлмигән закат қалмиған кишиниң мал-дуниясидин бир қисмини халисанә яхши ишларға сәрп қилиш яки мирасхорлириниң сиртидики мәлум шәхсләргә бериш үчүн вәсийәт қилиши мустәһәбтур, амма варислириға зиян йәткүзүш тәриқәсидә вәсийәт қилиш һарамдур.

1253. Соал: вәсийәтни кимләргә қилишқа болмайду?

Жавап: бирәвниң өз варислиридин бирәрсигә яки бир қанчисиға өзи өлгәндин кейин, тегиш-

лик мирастин ташқири артуқ бир нәрсә берилишини вәсийәт қилиши тоғра әмәс, мундақ вәсийәт жүргүзүлмәйду. Әгәр башқа варислар бу вәсийәтни жүргүзүшкә рази болса, бу вақитта у мәзкүр варисларниң һәдийәси яки ярдими сүпитидә әмәлгә ашиду.

ВӘСИЙӘТ ҚИЛИШНИҢ СОВАВИ ВӘ ПАЙДИСИ

1254. Соал: вәсийәт қилишниң қандақ совави бар?

Жавап: вәсийәт қилиш пәйғәмбәр әләйһиссалам адәт қилған яхши әмәлләрдин бири болуп, мукапат қиямәт күни берилидиған, совави өлгәндин кейинму давам қилип туридиған, кишини Аллаһқа йеқинлаштуридиған пәзиләтлик иштур, пәйғәмбәр әләйһиссалам бир һәдистә: «адәм өлгәндин кейин униң пүтүн әмәли үзүлүп, пәқәт үч ишниң совавила қалиду, улар: сәдиқә, жарийә (давам қилип туридиған яхши иш), пайдилиқ илим һәққидә дуа қилип туридиған яхши пәрзәнт» дәп көрсәткән [Муслим ривайити], йәни адәм өлүштин бурун жуқурқи үч ишни яки булардин бирәрсини қилған болса, униң совави у киши өлгәндини кейинму, униңға йетип туриду. Йәнә бир һәдистә: «кимки вәсийәтлирини қилған һалда өлидикән, у сүннәт йолида, тәқвалиқта вә гуналири мәғпирәт қилинған һалда өлгән болиду» дәп кәлгән [ибни Мажә ривайити].

1255. Соал: вәсийәт қилишниң қандақ пайдиси бар?

Жавап: вәсийәтниң көплигән пайдилири бар, уларниң бәзиси монулар:

1) һәқ-һоқуқларни зайә болуштин қоғдаш–чүнки вәсийәт қилған адәм үстидә башқиларға тегишлик яки улардин елишқа тегишлик һәқләрни яки өзидә қоюлған аманәт болса яки берилмигән закат болса, уларни баян қилған болиду, буниң билән һәқ-һоқуқлар өз жайлириға йәткән болиду.

2) мечит бена қилиш яки дохтурхана селиш яки йол ясаш яки қудуқ колаш яки мәктәп, мәдрисә ечишқа охшаш яхши ишларни өзиниң вапатидин кейин қилишни вәсийәт қилип кәткән адәм та қиямәткичә бу яхши иш үчүн соваптин бәһримән болуп туриду, умум хәлиқ бу яхши ишларниң пайдисини көриду.

3) кәмбәғәлләрниң, житим-йесирларниң вә башқа еһтияж егилириниң һажәтлирини қамдашни вәсийәт қилип кәткән адәм уларни дәрттин қутулдурған, ахирәттә совавини көргән болиду. Жуқурқиға охшаш ишларниң һаятидин кейин орунлинишини вәсийәт қилған адәм бу вәсийити үчүн көп совап тапиду, Аллаһниң рәһмитигә муйәссәр вә кишиләрниң яхши дуалириға сазавәр болиду.

4) қилип келиватқан хәйир-сахавәт яки қандақла бир яхши ишни варислириниң өзиниң вапатидин кейинму давам қилдурушни вәсийәт қилдуруп кәткән адәм бу вәсийәтниң совавини ахирәттә чоқум көриду, бу дуниядиму униң яхши нами ядлинип туриду.

МИРАС ВӘ УНИҢҒА МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

1256. Соал: тәрикә дегән немә?

Жавап: бирәв өлгәндин кейин униң варислириға қалдуруп кәткән мал-дуния вә башқа һәр қандақ нәрсиси «мирас» яки «тәрикә» дәп атилиду.

ТӘРИКИГӘ МУНАСИВӘТЛИК ҺӘҚ-ҺОҚУҚЛАР

1257. Соал: тәрикигә мунасивәтлик һәқ-һоқуқлар қайсилар?

Жавап: тәрикигә мунасивәтлик һәқ-һоқуқлар төвәндикиләр болуп, мону тәртип бойичә ижра қилиниду:

1) мейитни қаидә-йосун бойичә жуюп-тарап, кепәнләш вә дәпнә қилишқа қәдәр болған пүтүн чиқимлар үчүн мейитниң тәрикисидин Исрап яки кам қилмастин қаидә бойичә ишлитилиду.

2) мейитниң үстидә қәриз болса уни егисигә тапшуруп бериш арқилиқ ада қилиниду.

3) мейитниң вәсийәтлирини ижра қилиш; мейитниң мирас елишқа һәқлиқ болған варислириға

мирас сиртида пул-мал беришкә вәсийәт қилиши тоғра әмәс, әгәр вәсийәт қилинған тәғдирдиму әмәл қилинмайду. Амма, мейит өзиниң варислириниң сиртида бирәвгә пул-мелидин беришни вәсийәт қилған болса, у мейитниң тәрикисиниң үчтин биридин артуқ болмаслиқ шәрти билән иҗра қилиниду. «мирас қалдурғучи адәмниң вәсийити варислириға зиян йәткүзмәйдиған болуши керәк» («*Ниса» сүриси, 12-айәт*).

4) қалған тәрикә варислар оттурисида шәриәт көрсәтмиси бойичә тәхсим қилиниду.

Қуръан кәрим жуқурқи тәртипкә ишарәт қилип мундақ дәйду: «мирас тәхсимати мейитиниң вәсийити орунланған яки қәризи төлинип болғандин кейин елиниду» («*Ниса» сүриси, 12-айәт*).

МИРАС ЕЛИШНИҢ СӘВӘПЛИРИ

1258. Соал: мирас елишниң сәвәплири қайсилар?

Җавап: икки сәвәп билән кишиләр бир-биридин мирас алалайду, уларниң бири нәсәп, йәнә бири некадур.

1259. Соал: нәсәп сәвәви билән мирас алидиғанлар кимләр?

Җавап: нәсәп сәвәви билән мирас алидиғанлар – мейитниң балилири, нәврилири, бир туққанлири, бир туққанлириниң балилири, ата-аниси, бова-момилири, дада тәрәп тағилири вә уларниң балилири қатарлиқ йеқин туққанлиридур.

1260. Соал: нека сәвәви билән мирас алидиғанлар кимләр?

Җавап: нека сәвәви билән мирас алидиғанлар әр-хотунлар болуп, бирәв бир аялға некалинип техи улар бир ястуққа баш қоймастин бири өлүп кәткән болсиму, һаят қалғини өлгән җорисидин мирас алиду.

МИРАС ЕЛИШТИН МӘНЪИЙ ҚИЛИНИДИҒАНЛАР

1261. Соал: мирас елиштин мәнъий қилинидиғанлар кимләр?

Җавап: мирас елиштин мәнъий қилинидиғанлар икки хил киши болуп, улар монулар:

1) мирас қалдурғучини өлтүргән қатил, йәни бирәв ата-анисидин бирәрсини яки шуниңға охшаш мирасқа егә болалайдиған кишилиридин бирәрсини (туққини яки җорисини) қәстән өлтүргән болса, униңдин мирас алалмайду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу һәқтә: «қатил өзи өлтүргән кишисиниң мирасидин һеч нәрсә алалмайду» дәп көрсәткән [ибни Абдулбир ривайити].

2) мейит билән варисниң бир динда болмаслиғи йәни мирас қалдурғучи мейит мусулман әмәс, мирас алғучи мусулман болса, бу иккиси бир-биридин мирас алалмайду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бир һәдистә: «капир мусулмандин, мусулман капирдин мирас алалмайду»дәп көрсәткән [Бухарий вә Муслим ривайити]. Мусулманлиқтин йенип муртәд болуп кәткән кишиму бу һөкүмниң ичигә кириду.

МИРАС ЕЛИШНИҢ ШӘРТЛИРИ

1262. Соал: мирас елишниң шәртлири қайсилар?

Җавап: мирас елишниң шәртлири икки болуп, улар монулар:

1) мирас қалдурғучиниң әмәлийәттә өлгән яки өлгәнлигигә һөкүм қилинған болуши, мәсилән: из-дерәксиз йоқап кәткән адәмгә «өлди» дәп рәсмий мәһкимидин һөкүм чиқирилғиниға охшаш, чүнки тирик адәмниң мираси тәхсим қилинмайду.

2) мирас қалдурғучи өлгән вақитниң өзидә варисниң һаят болуши, чүнки мирас қалдурғучидин бурун өлүп кәткән киши униң мирасини алалмайду, мәсилән: бирәв атисидин бурун өлүп кәткән болса, өлүп кәткән бу кишиниң пәрзәнтлириниң бовисиниң тәрикисидин мирас сүпитидә мирас алалмиғиниға охшаш, амма уларниң нәврә сүпити билән мирас елиши башқа мәсилә.

ҚУРЪАН КӘРИМДИКИ МИРАС АЙӘТЛИРИ

1263. Соал: Қуръан кәримдики мирас айәтлири қайсилар?

Җавап: мирас мәсилиси инсанлар уни талишип бир-бирини өлтүрүш дәриҗисигә йетидиған пул-мал мәсилиси екәнлиги вә һәқ-һоқуқ мәсилиси болғанлиғи үчүн мирас тәхсиматини Аллаһ таала беваситә өзи бөлгүләп бәргән мирас айәтлири мону айәтләрдур:

1) «Аллаһ балилириңларға (тегидиған мирас) һәққидә тәвсийә қилидуки, бир әргә икки аялниң һәссиси тегиду, әгәр мейитниң қизи (икки яки) иккидин көп болса, у чағда уларға мирасниң үчтин икки һәссиси тегиду, әгәр (варис) бир қиз болидиған болса, униңға мирасниң йерими тегиду, әгәр мейитниң балилири болса, бу чағда униң ата-анисиниң һәр биригә мирасниң алтидин бири тегиду. Әгәр униң балилири болмай мирасқа пәқәт униң ата-аниси варислиқ қилидиған болса, бу чағда униң анисиға мирасниң үчтин бири тегиду (қалғини атисиға тегиду); әгәр мейитниң (ата-анисидин башқа йәнә) бир туққанлири болса, анисиға мирасниң алтидин бири тегиду (қалғини атисиға тегиду); бу тәхсимат, мейитниң вәсийити орунланған вә қәрзи төлинип болғандин кейин елип берилиду, ата-анаңлар вә балилириңлардин (йәни бу иккисидин) қайсисиниң мәнпәәт җәһәттин өзәңларға әң йеқин екәнлигини билмәйсиләр, булар Аллаһ тәрипидин бәкитилгән бөлгүлимидур. Аллаһ һәқиқәтән һәммини билгүчи, һекмәт билән иш қилғучидур» («*Ниса» сүриси, 11-айәт*).

2) «әгәр аяллириңларниң балилири болмиса, бу чағда улар қалдурған мирасниң йерими (әй әрләр!) силәргә тегиду, әгәр уларниң балилири болса, улар қалдурған мирасниң төрттин бири силәргә тегиду. (бу тәхсимат) мейитниң вәсийити орунланған яки қәрзи төлинип болғандин кейин елип берилиду. Әгәр силәрниң балилириңлар болмиса, бу чағда аяллириңларға силәр қалдурған мирасниң төрттин бири тегиду, әгәр силәрниң балилириңлар болса, бу чағда аялиңларға силәр қалдурған мирастин сәккиздин бири тегиду, (бу тәхсимат) мейитниң вәсийити орунланған яки қәрзи төлинип болғандин кейин елип берилиду. Әгәр мирас қалдурғучи ата-анисиз, балисиз әр яки аял болуп, униң пәқәт ана бир туққини вә ана бир һәмшириси болса, уларниң һәр биригә мирасниң алтидин бири тегиду, әгәр мирас қалдурғучиниң (йәни мирас қалдурғучи мейитниң ана бир, ата башқа) бир туққунлири вә һәмширилири буниңдин (йәни бирдин) көп болса, у чағда мирасниң үчтин бири уларниң арисида ортақ тәхсим қилиниду. (бу тәхсимат) мейитниң вәсийити орунланған яки қәрзи төлинип болғандин кейин елип берилиду. (мирас қалдурғучи адәмниң) вәсийити варисларға зиян йәткүзмәйдиған болуши керәк, у Аллаһ тәрипидин қилинған тәвсийидур, Аллаһ һәммини билгүчидур, һәлимдур, йәни әмригә хилаплиқ қилғучиларни җазалашқа алдирап кәтмәйду («*Ниса» сүриси, 11-айәт*).

3) «әй Муһәммәд! сәндин ата-аниси, балиси йоқ мейитниң мираси тоғрилиқ пәтива соришиду, ейтқинки, Аллаһ ата-аниси, балиси йоқ киши (қалдурған мирас) тоғрисида пәтива бериду: әгәр бир киши вапат болса, балиси болмиса, пәқәт бир һәмшириси болса, тәрәкиниң йеримини алиду, әгәр у аялниң балиси болмиса, әр бир туққини униң вариси болиду (йәни мирасниң һәммисини алиду), әгәр икки һәмшириси болса, улар тәрәкиниң үчтин икки һәссисини алиду, әгәр варислар һәм әр, һәм аял бир туққунлар болса, (уларниң ичидики) бир әр икки аялниң һәссиси берилиду, адашмаслиғиңлар үчүн Аллаһ силәргә (шәриәт әһкамлирини) баян қилип бериду. Аллаһ һәммә нәрсини билгүчидур» («*Ниса» сүриси, 176-айәт*).

БИР ӘРГӘ ИККИ АЯЛНИҢ ҺӘССИСИНИ БЕРИШНИҢ ҺЕКМИТИ

1264. Соал: немә үчүн бир әргә икки аялниң һәссиси берилиду?

Җавап: бәзиләр: «немә үчүн аялға әрниң һәссисиниң йерими берилиду? Бу адаләтсизлик әмәсму?» дәп сориши мүмкин. Бу адаләтсизлик әмәс, бәлки һәммини толуқ билидиған, һекмәтлик һәм тоғра иш қилидиған йеганә яратқучиниң бөлгүлимисидур, униң қисқичә баяни мундақ:

Исламдики мирас мәсилиси аилә низамиға бағлиқ бир мәсилә; бу иккисини бир-биридин айрип чүшинишкә болмайду, бир аилидики аял мону бәш хил аялниң бири болиду, яки шу аилидики әрниң аяли болиду яки униң қизи болиду яки униң аниси болиду яки униң келини яки һәмшириси болиду.

Әгәр бу аял шу аилиниң қизи болса, униң йемәк ичмәк, кийим-кечәк вә башқиму пүтүн чиқимлири «нәпиқә» дәп атилип,атисиниң үстигә жүклиниду. Әгәр бу аял шу аилилидики аилә башлиғиниң аяли болса, униң чиқимлири «нәпиқә» дәп атилип еriниң үстигә жүклиниду.Әгәр бу аял шу аилә ичидә ана болуп (йәни шу аилидики аилә башлиғи болған әрниң аниси болуп) яшиған болса, униң пүтүн чиқимлири оғлиниң үстигә жүклиниду. Әгәр бу аял шу аилидики аилә башлиғи болған әрниң һәмширси болуп, униң ата-аниси, яки жориси яки балиси болмиғанлиқтин, шу кишиниң башқуруши астида болған болса, униң барлиқ чиқимлири шу оғул қериндишиниң үстигә жүклиниду.

Ери йоқ, оғлиму йоқ, атисиму йоқ, қериндиши һәм йоқ аял кишиниң чиқимлири униң таға акилириниң үстигә жүклиниду, әгәр униң таға акилириму болмиса, бу аялниң һаяти мусулманлар аммиси тәрипидин капаләткә елиниду. Бу йәрдин мәлум болдики, аялларниң турмуштики пүтүн чиқимлири әрләр тәрипидин тәмин етилиду, аялларниң башқиларға чиқим қилиши у якта турсун, өзлириниң еһтияжлири үчүнму чиқим қилишлири лазим болмайду, бәлки әрләр қамдайду.

Әнди әрләргә кәлсәк, оғул бала қоли ишқа тәккәндин башлап өйниң еһтияжлирини қамдашта атисиға ярдәмлишиду, еғир ишлар униң бешиға чүшиду; у өйлинип бир аилиниң беши болғандин кейин, униң үстигә аяли вә балилириниң чиқимлири жүклиниду. Әгәр униң атиси болмиса, анисини, қериндашлирини беқиши, ата-аниси болған тәғдирдиму улар яшинип қалған, кирими йоқ дәрижидә болса, буларни яхши беқиши, барлиқ еһтияжлирини қамдиши лазим болиду; демәк, аилә һаятидики барлиқ чиқим-хиражәтләр қандақла шараитта болмисун, пәқәтла әр кишиниң үстигә жүклиниду, шуңа ислам дининиң мирас қануни бир әргә икки аялниң һәссисини бәлгүлигән, бу адаләтлик тәхсимат әмәсму?!

ҚУРЪАН КӘРИМДӘ МИРАС ЕЛИШИ БӘЛГҮЛӘНГӘНЛӘР

1265. Соал: жуқуриқи мирас айәтлиридә мирас елиши бәкитилгән шәхсләр кимләр?

Жавап: Қуръан кәримниң айәтлири арқилиқ мирас елиши бәкитилгән шәхсләр төвәндики алтә хил шәхстур:

1) мирасниң йеримини алидиғанлар;

2) мирасниң төрттин бирини алидиғанлар;

3) мирасниң сәккиздин бирини алдиғанлар;

4) мирасниң үчтин иккисини алидиғанлар;

5) мирасниң үчтин бирини алидиғанлар;

6) мирасниң алтидин бирини алидиғанлар.

МИРАСНИҢ ЙЕРИМИНИ АЛИДИҒАНЛАР

1266. Соал: мирасниң йеримини алидиғанлар кимләр?

Жавап: мирасниң йеримини алидиғанлар бири әр, төрти аял болуп, төвәндики бәш хил шәхстур:

1) пәрзәнти йоқ өлгүчиниң ери, йәни өлгүчи аялниң балиси яки нәвриси болмиса, униң мирасиниң тәң йеримини униң ери алиду.

2) өлгүчиниң қизи, йәни өлгүчиниң бир қизидин башқа оғул яки қиз һечқандақ пәрзәнти болмиса, мирасниң тәң йеримини шу қиз алиду.

3) өлгүчиниң оғлиниң қизи, йәни өлгүчиниң шу бирла қиз нәврисидин башқа пәрзәнти яки нәвриси болмиса, мирасниң тәң йеримини шу қиз нәврә алиду.

4) өлгүчиниң һәмшириси, йәни өлгүчиниң бирла аял бир туққинидин башқа ата-аниси яки бир туққини яки пәрзәнти вә яки нәвриси болмиса, униң мирасиниң тәң йеримини бу һәмшириси алиду.

5) өлгүчиниң дада тәрәптин болған һәмшириси, йәни өлгүчиниң бу бирла һәмширисидин башқа ата-аниси яки бир ата билән бир анидин болған туққанлири яки пәрзәнтлири яки нәврилири болмиса, өлгүчиниң шу һәмшириси мирасниң тәң йеримини алиду.

МИРАСНИҢ ТӨРТТИН БИРИНИ АЛИДИҒАНЛАР

1267. Соал: мираснИң төрттин бирини алдиғанлар кимләр?

Җавап: мираснИң төрттин бирини алдиғанлар пәқәт икки хил киши болуп, улар төвәндикичә:

1) пәрзәнти бар өлгүчиниң ери, йәни өлгүчи аялниң оғли яки қизи яки мәйли қиз, мәйли оғул бирәр нәвриси болған әһвалда, у аялниң ери униң мирасиниң төрттин бирини алиду.

2) пәрзәнти йоқ өлгүчиниң аяли, йәни өлгүчи әрниң оғли яки қизи яки мәйли қиз, мәйли оғул бирәр нәвриси йоқ болған әһвалда, у әрниң аяли униң мирасиниң төрттин бирини алиду.

МИРАСНИҢ СӘККИЗДИН БИРИНИ АЛИДИҒАН КИШИ

1268. МираснИң сәккиздин бирини алидиған ким?

Җавап: мираснИң сәккиздин бирини алидиған пәқәт бирла шәхс болуп, у өлгүчидин пәрзәнт яки мәйли оғул болсун, мәйли қиз болсун бир нәврә билән қалған аялдур, өлгүчиниң бирдин көп аяли болса, мәзкүр сәккиздин бирини униң аяллири өз арисида тәңдин бөлүшиду.

МИРАСНИҢ ҮЧТИН ИККИСИНИ АЛИДИҒАНЛАР

1269. Соал: мираснИң үчтин иккисини алдиғанлар кимләр?

Җавап: мираснИң үчтин иккисини алидиғанлар төвәндики төрт хил шәхстур?

1) өлгүчиниң қизлири, йәни өлгүчиниң икки яки униңдин көп қизи болуп, оғли болмиса, бу қизлар һәммиси биллә мираснИң үчтин иккисини алиду, андин улар өз арисида тәңдин бөлүшиду.

2) өлгүчиниң оғлиниң қизлири, йәни өлгүчиниң оғлидин болған икки яки униңдин көп қиз нәврилири болуп, оғли яки башқа балилири яки оғул нәврилири болмиса, бу қиз нәвриләр һәммиси биллә мираснИң үчтин иккисини алиду, андин уни улар өз арисида тәңдин бөлүшиду.

3) өлгүчиниң һәмширилири, йәни өлгүчиниң ата бир вә ана бир икки яки униңдин көп һәмширилири болуп, қиз яки оғул бирәр пәрзәнти яки нәвриси яки ата-аниси болмиса яки ата бир ана бир оғул бир туққиниму болмиса, бу һәмшириләр һәммиси биллә мираснИң үчтин иккисини алиду, андин уни улар өз арисида тәңдин бөлүшиду.

4) өлгүчиниң ата бир һәмширилири, йәни өлгүчиниң икки яки униңдин көп ата бир һәмширилири болуп, қиз яки оғул бирәр пәрзәнти яки ата вә ана бир һәмширилириму болмиса, бу ата бир һәмшириләр һәммиси биллә мираснИң үчтин иккисини алиду, андин уни улар өз арисида тәңдин бөлүшиду.

МИРАСНИҢ ҮЧТИН БИРИНИ АЛИДИҒАНЛАР

1270. Соал: мираснИң үчтин бирини алидиғанлар кимләр?

Җавап: мираснИң үчтин бирини алидиғанлар төвәндики икки хил кишиләрдур:

1) өлгүчиниң аниси, йәни өлгүчиниң балиси яки оғлидин болған бирәр нәвриси яки бирдин артуқ қериндиши болмиса, униң аниси мираснИң үчтин бирини алиду.

2) өлгүчиниң ана бир бир туққанлири, йәни өлгүчиниң бирдин артуқ ана тәрәп бир туққанлири мираснИң үчтин бирини алиду, андин уни өз арисида тәңдин бөлүшиду.

1271. Соал: ана қайси һаләттә мирастин қалғанниң үчтин бирини алиду?

Җавап: әсли қаидә бойичә, өлгүчиниң аниси билән дадиси иккисила бар болуп, униң балиси яки оғлидин болған бирәр нәвриси яки бирдин артуқ қериндиши болмиса, униң аниси мираснИң үчтин бирини алиду; мону айәт буни ипадиләйду: «әгәр униң балилири болмай мирасқа пәқәт униң ата-аниси варислиқ қилидиған болса, бу чағда униң анисиға мираснИң үчтин бири тегиду (қалғини атисиға тегиду), амма бу мавзуда иккинчи хәлипә һәзрити Өмәр пүтүн өлүма саһабиларниң бирдәк

иттипақи бойичә бәкиткән мәсилә бар болуп, униңда өлгүчиниң аниси умумий мирасниң үчтин бирини әмәс, бәлки мирастин қалғанниң үчтин бирини алиду, улар төвәндикичә:

1) өлгүчиниң ери, дадиси вә анисидин башқа һеч нәрсиси болмиса, өлгүчиниң ери мирасниң тәң йеримини, аниси қалған йериминиң үчтин бирини, дадиси бу иккисидин қалғинини алиду.

2) өлгүчиниң аяли, аниси вә дадисила болуп, ашқа һеч нәрсиси болмиса, өлгүчиниң аяли мирасниң төрттин бирини, аниси төрттин биридин қалғанниң үчтин бирини, дадиси қалғанниң һәммисини алиду.

МИРАСНИҢ АЛТИДИН БИРИНИ АЛИДИҒАНЛАР

1272. Соал: мирасниң алтидин бирини алидиғанлар кимләр?

Җавап: мирасниң алтидин бирини алидиғанлар өлгүчиниң дадиси, дадисиниң дадиси, аниси, анисиниң аниси, оғлиниң қизи, дада бир һәмшириси, ана бир туққини қатарлиқ йәттә хил киши болуп, улар төвәндикичә:

1) өлгүчиниң дадиси, йәни өлгүчиниң пәрзәнти яки нәвриси болса, униң атиси мирасниң алтидин бирини алиду.

2) өлгүчиниң дадиси, йәни өлгүчиниң дадиси болмаслиқ шәрти билән чоң дадиси дадисиниң орнида туриду, пәқәт төвәндики үч мәсилидә әһвал башқичә болиду:

(1) өлгүчиниң ата бир вә ана бир яки ата бир бир туққанлири дадиси бар болған һаләттә мирас алалмайду, лекин чоң дадиси бар һаләттә алалайду, бу Шафиий, Һәнбәлий вә Маликий мәзһәплириниң қариши. Амма Һәнәфий мәзһипиниң қаришичә, мәзкүр бир туққанлар чоң дадиси бар һаләттиму мирас алалмайду.

(2) өлгүчиниң ери, аниси вә дадисила болуп, башқа варислири болмиса, аниси (жуқурида баян қилинғандәк ери йеримини елип болған мирастин қалғанниң) үчтин бирини алиду, әгәр дадисиниң орнида чоң дадиси болса, аниси пүтүн тәрикиниң үчтин бирини алиду.

(3) өлгүчиниң аяли, аниси вә дадисила болуп, башқа вариси болмиса, аниси (жуқурида баян қилинғандәк ери йеримини елип болған мирастин қалғанниң) үчтин бирини алиду, әгәр дадисиниң орнида чоң дадиси болса, аниси пүтүн тәрикиниң үчтин бирини алиду.

3) өлгүчиниң аниси, йәни өлгүчиниң балиси яки оғлиниң балиси яки бирдин көп қериндиши болса (мәйли әр болсун, мәйли аял болсун, мәйли бир дада вә бир анидин яки бир дадидин болған болсун), аниси алтидин бирини алиду.

4) өлгүчиниң чоң аниси, йәни өлгүчиниң аниси болмиса, униң чоң аниси мирасниң алтидин бирини алиду, дәриҗә җәһәттә охшаш болған (анисиниң аниси вә дадисиниң анисиға охшаш) бирдин көп чоң анилар болса, бу чоң анилар мирасниң алтидин бирини өз арисида тәңдин бөлүшиду.

5) өлгүчиниң оғлиниң қизи, йәни өлгүчиниң бирла қизи болуп, һаятта болмиған бир оғлиниң бир яки бирдин көп қизи болса, өлгүчиниң өз қизи мирасниң йеримини, оғлиниң қизи яки қизилири мирасниң алтидин бирини алиду.

6) өлгүчиниң дада бир һәмшириси, йәни өлгүчиниң бир дада бир ана һәмшириси билән дада бир, бир яки бирдин көп һәмшириси болса, өлгүчиниң дада бир һәмшириси мирасниң тәң йеримини, дада бир һәмшириси (яки һәмширилири бирликтә) мирасниң алтидин бирини алиду.

7) өлгүчиниң ана бир бир туққини, йәни өлгүчиниң дадиси яки чоң дадиси, балиси яки нәвриси болмиса, униң бирла ана бир бир туққинии болса, шу бир туққини мирасниң алтидин бирини алиду.

ВӘҚПӘ ВӘ УНИҢҒА МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

1273. Соал: вәқпә дегән немә?

Җавап: вәқпә – егидарчилиғиниң мәлум бир қисмини яхшилиқ ишлири үчүн бәлгүлүк бир тәрәпкә униң пайдисидин мәнпәәтлиниш үчүн ативетиш яки тәғдим қилиш дегәнлик болуп, совави үзүлмәйдиған «сәдиқә җарийә» әмәллиридин биридур.

ВӘҚПӘ ҚИЛИШНИҢ ШӘРТИ

1274. Соал: вәқпә қилишниң шәрти немә?

Жавап: вәқпә қилишниң шәрти төвәндикичә:

1) вәқпә қилғучиниң балағәт йешиға йәткән болуши.

2) вәқпә қилғучиниң әқли-һоши жайида болуши.

3) вәқпә қилғучиниң вәқпини өз ихтиярий билән қилиши.

4) вәқпә қилғучиниң вәқпә қилидиған нәрсигә егә болуши.

5) вәқпә қилмақчи болған нәрсиниң муәййән болуши.

6) вәқпә сәвәплик һәқ егисигә (яки варислириға) зиян йәтмәслиги.

7) һарам нәрсини вәқпә қилмаслиқ яки һарам иш қилидиған орунға вәқпә қилмаслиқ, мәсилән: һарақ яки чошқиға охшаш һарам нәрсиләрни вәқпә қилғанға яки қавақханиға, танциханиға яки динсизлиқни, әхлақсизлиқни тәшвиқ қилидиған орунларға бир нәрсә тәғдим қилғанға охшаш.

ВӘҚПИНИҢ ТҮРЛИРИ

1275. Соал: қанчә түрлүк вәқпә бар?

Жавап: вәқпә икки түрлүк болуп, бири хәйрийәт вәқписи, йәнә бири әвлат вәқписидур.

1276. Соал: хәйрийәт вәқписи дегән қайси?

Жавап: хәйрийәт вәқписи – мужаһитларниң, илим тәһсил қилғучиларниң, йолда қалған мусапирларниң, пекирларниң мәнпәәтлиниши үчүн яки мечит, мәктәп, мәдрисә, дохтурхана, көврүк селиш, йол ясаш, қудуқ қезишқа охшиған умум хәлиқ мәнпәәтлинидиған яхши ишлар үчүн атап қилинған вәқпидур.

1277. Соал: әвлат вәқписи дегән қайси?

Жавап: әвлат вәқписи – вәқпә қилғучиниң өз пәрзәнтлири вә пәрзәнтлириниң пәрзәнтлири үчүн ативәткән вәқписи болуп, бу хилдики вәқпидин пайдилиниш вәқпә қилғучиниң уруқ әвлади биләнла чәклиниду.

ВӘҚПӘ ҚИЛИШНИҢ ПАЙДИСИ ВӘ ПӘЗИЛИТИ

1278. Соал: вәқпә қилишниң қандақ пайдиси бар?

Жавап: вәқпиниң пайдиси наһайити көп болуп, улар төвәндикичә:

1) бирәв қилип қойған вәқписидин кишиләр мәнпәәтлиниду, Нурғунлиған еһтияж егилири, мусапиралар, ажиз-бечариләр, илим тәһсил қилиш йолидики кишиләр шу вәқпиләрниң ярдими билән һажәтлирини қамдайду, мәсилән: әждатлиримиз өтмүштә барған бәзи жайлирида беналарни сетивелип Аллаһ йолида вәқпә қилип қойғанлиқтин, ана Вәтәндин, Пакистан вә Сәуди әрәпстани қатарлиқ мәмликәтләргә чиққан һажилар, бу мәмликәтләрдә туруп қалған йоқсул уйғурлар вә илим тәһсил қилиш йолидики талиплар бу вәқпә қилинған беналардин пайдиланғанға охшаш.

2) вәқпиләр умумға мәнпәәтлик болған Нурғунлиған яхши ишларға түрткә болуп кәлмәктә; мәсилән: ислам мәмликәтлиридә Нурғунлиған мәктәп, мәдрисиләр, дохтурханилар, кутүпханилар, мечитләр, житим балилар өйлири, пекир оқуғучиларниң дәрислик қураллири вә кийим-кечәклири, һәтта йемәк-ичмәклири вәқпиләрдин тәмини етилиду. Мусулманлар әзәлдин вәқпә ишлириға көңүл бөлүп кәлмәктә, ислам мәмликәтлиридә мал-мүлкиниң һәмисини яки бир қисмини Аллаһ йолида яхшилиқ йоллириға вәқпә қиливәткәнләр наһайити көп, мәсилән: «Падишаһ Фәйсәл вәқпи» исламға хизмәт қилғучиларға һәр жили мәлум миқдарда мукапат пули тарқитип кәлмәктә. Дунияда мал-мүлкини хәйрийәт ишлириға атап вәқпә қиливәткәнләр мусулманларла әмәс, бәлки ғәрип дуниясида инсанийәт туйғуси билән мал-мүлкини инсанийәткә пайдилиқ болған ишлар үчүн вәқпә қиливәткәнләрму көп, Нобель мукапати беришму буниң мисали.

1279. Соал: вәқпә қилишниң қандақ пәзилити бар?

Жавап: вәқпә қилиш – сәдиқә жарийә (совави үзүлмәстин давам қилип туридиған сәдиқә) ниң

өзидур, вәқпә қилғучиниң қилған вәқписидин кишиләр пайдиланған муддәткичә совави униңға йетип туриду.

1280. Соал: вәқпиниң шәртлири боламду?

Жавап: һәр қандақ бир нәрсини вәқпә қилғучи униңдин пайдилиниш қандақ кишиләр үчүн йоллуқ болидиғанлиғини бәлгүләп бәзи шәртләрни қәйт қилиду, бу шәртләр вәқпиниң тәқәззасиға вә ислам шәриитиниң роһиға уйғун келиши шәрти билән күчкә егә қилиниду, экси һалда әмәл қилинмайду, шуниңдәк вәқпини халиса өзи яки варислири саталайдиғанлиғини яки вәқпини давамлаштуруштин йенивалалайдиғанлиғини шәрт қилса, мундақ шәрт етиварға елинмайду.

СӘУДИ ӘРӘПСТАНДИКИ УЙҒУР ВӘҚПИЛИРИ

Уйғурлар әзәлдин мәрт, сехи, қоли кәң милләт болуп, бу хусуста башқа милләтләргә үлгә яритип кәлгән. Уйғурлар әвлатлириниң ғемини йейиш вә улар үчүн бирәр меһнәт, бирәр төһпә қалдуруп кетишни миллий вә диний борч дәп билиду; өтмүшләрдики уйғурлардин һәж сәпиригә атланғилири мусапирчилиқниң қаттиқлиғи вә һәж сәпириниң қийинлиғини һис қилғандин кейин, кейинки әвлатлириниң ғемини йегәнликтин, улар Мәккә вә Мәдинә шәһәрлириниң шу заманларға нисбәтән әң һашамәтлик беналирини сетип елип, уйғур елидин Һәрәмгә келидиған кейинки әвлатлири үчүн вәқпә қилип қойған екән.

Һазир Сәуди Әрәпстаниниң Мәккә вә Мәдинә шәһәрлиридә уйғур елиниң һәр қайси шәһәр вә наһийәлириниң намида вәқпә қилинған беналар көптүр. Вәқпә беналири бу йәрдә «Рибат» дәп атилиду. Уйғурларниң бу йәрләрдиики вәқпә беналири: «Қәшқәр рибат», «Кучар рибат», «Атуш рибат», «Хотән рибат», «Қағилиқ рибат», «Шаяр рибат», «Уждад рибат», «Ақсу рибат» вә «Керийә рибат» дегән намлар билән мәһшурдур.

Өтмүштики уйғурларниң сехилиғи, мәртлиги вә әвлатлириниң ғемини йейиштәк мәсъулийәтчанлиғиниң түрткиси билән барлиққа кәлгән бу рибатлар Уйғур елидин һәж вә өмрә қилиш үчүн Мәккигә келидиған уйғурларниң бирдин бир йетип қопуш орниға айланған, бу рибатларниң болғанлиғи үчүн уйғур һажилар йетип қопудиған жайниң ғемии қилмайдиған болған.

МӘДИНӘ МУНӘВВӘРӘ ШӘҺИРИДИКИ ХОТӘН РИБАТИ

Сәуди Әрәпстаниниң Мәдинә мунәввәрә шәһиридики Хотән рибати XXI әсирдә қайта селинған тунжа вәқпә бенаси болуп һесаплиниду. Әслидә у 1961-жили Уйғур елиниң Хотән вилайитидин кәлгән Ибраһим қарий дамолламниң башчилиғида селинған рибат екән. Бу рибатқа Мәдинидә йәрлишип қалған Хотәнлик Дөләтнияз һажимниң оғли Абдулла Дөләт мәһъсул болғандин кейин, у киши рибатни қайта селип чиқишқа бәл бағлап Сәуди Әрәпстанидики уйғурларниң ярдәм қилишини сориған. Нәтижидә Мәдинидики «Хотән рибат» 2005-жили Сәуди Әрәпстанидики уйғурларниң ярдими билән йеңи заман тәливигә мувапиқ лайиқ алтә қәвәтлик бена қилинған. Пүтүн чиқимға икки миллион Сәуди Әрәпстани реали (550 миң АҚШ доллари) сәрип қилинған.

МӘККӘ МУКӘРРӘМӘ ШӘҺИРИДИКИ ЯҚУП БӘДӘВЛӘТ РИБАТИ

Буниңдин тәхминән 150 жил илгири Уйғур елидә «Йәттишәр дөлитини» қуруп 14 жил һакимийәт жүргүзгән Якупбәг бәдәвләт Сәуди Әрәпстанниң Мәккә мукәрәма шәһиридә – Мәсжиди һәрәмниң йенида Уйғур елидин һәж вә өмригә келидиғанларниң йетип-қопуши үчүн вәқпә тәсис қилдурған екән. Кейинки вақитларда бу вәқпиниң орнила сақлинип қалған болуп, кейинчә мәлум бир ширкәт вәқпиниң орниға меһманхана селип, мәлум муддәт пайдиланғандин кейин қайтуруп беришкә келишип, орниға һашамәтлик меһманхана салған. 2002-жиллири Һәрәмниң әтрапини кәңәйтиш плани бойичә бу меһманхана өрүп ташлинип орниға һөкүмәт көп миқдарда пул бәргән. Бу вәқпигә мәсъул

болғанлар һөкүмәт бәргән пулниң бир қисмиға Мәккиниң Давар кудәй дегән йеридә алтә қәвәтлик бир бенани сетип алған. Һазир бу вәқпиниң бири уйғур, йәнә бири өзбәк икки мәсъули бар.

ҖИДДӘ ШӘҺИРИДИКИ ЯҚУП БӘДӘВЛӘТ РИБАТИ

Яқуп бәдәвләт Сәуди Әрәпстаниниң порт шәһири Җиддә шәһиридиму шундақ вәқпә салдурған екән. Мәккә вә Мәдинә шәһәрлиридә Уйғур елидики һәр бир шәһәрниң намида вәқпә беналири болған болсиму, Җиддә шәһиридә Яқупбәг вәқписидин башқа бирму вәқпә йоқ екән. Җиддә шәһиридә йәрлишип қалған уйғурларниң пешқәдәмлиридин Абдул Һәмит һаҗимниң ейтип беришичә, Җиддә шәһиридики Яқупбәг вәқпи өтмүшләрдә Уйғур елидин һәҗигә кәлгүчиләрниң Мәккә мукәррәмә вә Мәдинә мунәвәррә шәһәрлиригә өтүштин бурун паналиниши үчүн толиму әһмийәтлик орун тутқан екән. Өтмүшләрдә Яқупбәг вәқпигә Йеңисарлиқ Абдулла Бухарий дегән киши мәсъул екән. У заманларда һәҗигә келидиғанлар асасән пароход билән Җиддигә келип, андин Мәккигә кирәттикән. Абдулла Бухарий һәр жили Җиддә шәһиридики деңиз бойиға чиқип кәлгән уйғур һаҗиларни күтүвелип Яқупбәг вәқписигә чүшүрәттикән. Уйғур елидин чәт әлләргә чиқиш йоли етилгәндин кейин бу вәқпигә чүшүш үчүн адәм кәлмигәнликтин узун заман пәрвишсиз ташлинип келиш сәвәви билән мәзкүр вәқпә бенаси һөкүмәтниң вәқпилиригә қошуветилгән екән. Йеқинқи жиллардин бири уйғурлар бирлишип бу вәқпини һөкүмәтниң қолидин қайтуруп елишни қарар қилип бу ишниң арқисидин маңған болуп, рәсмийәт бойичә Сәуди Әрәпстаниниң һәр қайси шәһәрлиридики уйғурлар шу кишиниң вәқписини қайтуруп елишини мақул көргәнлигини билдүрүп мәһкимидин вакаләтнамә чиқириш лазим екән. Уйғурлар өз арисида бирәр иттипаққа келәлмигәнлиги сәвәплик бу ишму әмәлгә ашмиған екән. Бу вәқпиниң орниға бирлири төрт қәвәтлик бена селивалған болуп он жилдин кейин һөкүмәт вәқписигә қайтуруп беридикән; вәқпиниң орни Җиддә шәһириниң йәр-зимин әң қиммәт болған «Хасикийә» дегән йеригә җайлашқан болуп һазирқи күндә бу орун 5 миллион АҚШ доллариға ярайдекән. Һазир бу вәқпиниң орниға селинған магазин вә аилә беналиридин киридиған жиллиқ кирим 500 миң реал (тәхминән 130 миң АҚШ доллариға) йетидикән.

МӘДИНӘ МУНӘВВӘРӘ ШӘҺИРИДИКИ ҚӘШҚӘР РИБАТИ

Мәдинә шәһиридики Қәшқәр рибати һазир әвләт вәқпи сүпитидә иҗаригә қойулмақта. 2007-жили июль ейида биз Мәдиники Хотән рибатиниң мәһсули Абдулла Дөләт иккимиз Қәшқәр рибатиниң мәсъули Абдулмәҗит Садиқ абади дегән киши билән сөһбәт өткүзгинимиздә у киши: «Мәдинидә Қәшқәр вәқпи дәйдиған бир вәқпи йоқ, бу бизниң чоң апимиз әвлатлар үчүн ативәткән әвләт вәқпи еди» дегән еди.

Абдулла Дөләтниң ейтишичә Абдулмәҗит һаҗимниң бу вәқпиниң егилири билән һечқандақ уруқтуққанчилик мунасивити йоқ екән. Һазир һечқандақ бир уйғур бу вәқпидин пайдиланмайдекән. Мәдинидә Қәшқәр вәқпидә аит икки чоң бена болуп, биригә һазир Абдулмәҗит Садиқ әвлатлири йәнә биригә башқа бирси егидарчилиқ қилип кәлмәктә.

Мәккә мукәррәмә шәһиридә мәсҗиди һәрәмгә әң йеқин болған Һәдийәт кочисиниң Мәсафи мәһәллисидә Қәшқәрлик һаҗилар тәрипидин тәсис қилинған бир қедимий вәқпә болуп, бир қанчә жилдин бери тақилип қалған.

МӘККӘ МУКӘРРӘМӘ ШӘҺИРИДИКИ АТУШ РИБАТИ

Мәккидики атушлуқ уйғурларниң пешқәдәмлиридин мәрһум Абдуләзиз Юнус һаҗимниң ейтип беришичә, 1930-жиллири астин Атушлуқ содигәр Абдурахман Таш дегән киши сода ишлири үчүн Үрүмчи тәрәпкә кетиватқинида Ақсуда бир дәндә һәҗ сәпири үчүн тәйярлиниватқан Кучарлиқ тәқвадар бир киши билән учришип қелип у кишигә: «Мән соваплиқ үчүн Мәккидин

бир вәқпә өй елип қоюшқа бир миқдарда пул топлиған едим, яшинип қалғанлиғим сәвәплик баралмайдиған охшаймән, бу пулни сизгә бәрсәм, уни Мәккидә бирәр Атушлуққа берип қойсиңиз, униңға Атушлуқ һаҗилар үчүн бирәр бена елип қойған болса» дәп өтүнүп пулни тапшурған екән. Абдурахман һаҗимниң шу вақиттики пулиға Мәккиниң Мәсфалә Мәҗид мәһәллисидә кона Атуш рибати сетип елинған екән. 1987-жили Сәуди Әрәпстан һөкүмити орниға йол вә көрүк селиш зөрүрийити билән бу рибатни жиқитип ташлап униң бәдилигә бир миллиондин көпрәк Америка доллири бәргән екән. 1988-жили Мәккиди уйғурлардин Абдуләзиз һаҗим билән һаҗимлар кишиләрдин иanә топлап 600 миң реал (160 миң АҚШ доллири) вә уни һөкүмәт бәргән пулға қошуп һазирқи Атуш рибатини сетип алған екән. 2010-жили бу рибатниң орни бир ширкәткә 18жиллиқ муддәткә пайдилинишқа берилгән, ширкәт бу рибатниң орниға 24қәвәтлик меһманхана селип келишкән муддәт ичидә пайдилинип болғандин кейин Атуш вәқпиниң мәсъуллириға қайтуруп беридикән. Һазирму һәр жили 1 миллион 600 миң реал (тәхминән 430 миң АҚШ доллири) төләп туридикән.

МӘККӘ МУКӘРРӘМӘ ШӘҺИРИДИКИ ХОТӘН РИБАТИ

Мәккә шәһиридики Хотән рибати 1904 жиллири Хотәнлик Абдуқадир һаҗим дегән киши тәрипидин вәқпә қилинған екән. Бу рибат тәсис қилинған вақиттин башлап таки 1980-жиллириғичә Уйғур елидин чәт әлләргә чиқиш йоли ечилғанға қәдәр Мәккидики Хотәнлик аҗиз-оруқларниң йетип-қопуш орни болуп кәлгән екән. Уйғур елидин һаҗилар келишкә башлиған бери, Уйғур һаҗилар рамизан вә һәҗ мәзгиллиридә бирдин бир йетип қопуш орниға айланған. Бу рибатниң башқа уйғур рибатлириға нисбәтән әң чоң алаһидикилириниң бири униң мәсҗиди һәрәмгә әң йеқин болғанлиғидур. Мәсҗиди һәрәмни кәңәйтиш зөририйити сәвәплик бу рибат 2004 жили Сәуди Әрәпстан һөкүмити тәрәптин бузуветилгән вә бәдилигә 7 миллион Сәуди Әрәпстан реали (тәхминән 2 миллионға йеқин АҚШ доллири) берилгән екән. Хотән рибатиға тегишлик бу мәбләғ мәсҗиди һәрәмниң қурулушиға башлиған «Җәбәл Өмәр» мәблиғи қошуветилгән болуп йеқинда мәзкүр мәбләғни ишлитип Хотән рибати үчүн Мәккә шәһири үчүн йеңи бена сетивелиш иши давам қилмақта екән. Мәккидики Хотән вәқпиниң һазирқи мәсъули 1945-жили гоминдаңчилар тәрипидин шеһит қилинған инқилавий шаиримиз Билал Әзизийниң иниси Шәмшисидин қарий һаҗимниң чоң оғли Муһәммәд Нур дегән кишидур.

МӘДИНӘ МУНӘВӘРРӘ ШӘҺИРИДИКИ КЕРИЙӘ РИБАТИ

Буниңдин 100 жилдин көпирәк вақит илгири Керийәдин Һәрәмгә кәлгән бир сахавәтчи уйғур Мәдинә мунәввәрә шәһиридә Керийәликләргә атап бир вәқпә тәсис қилған екән; кейинчә бу вәқпини башқуридиғанлар аләмдин өткәндин кейин бу вәқпә егисиз қалғанлиқтин һөкүмәт Бәйтулмал (һөкүмәт башқуридиған вәқпиләр) қатариға өткүзүвалған екән. Өткән әсирләрниң оттурилирида Һиндистандики оқушни пүтәргән Керийә – Җайлиқ Осман Мәһләвий дегән киши Мәдинә шәһиригә келип, һөкүмәткә әриз қилиш арқилиқ миң бир җапада бир вәқпини қайтуруп алған вә 1991 жили вапат болғиниға қәдәр өзи башқуруп, Керийидин һәҗ вә өмрәгә кәлгәнләрни қарши елип меһман қилип хизмәт қилған еди. Осман Мәһләвийниң вапатидин һазирғичә бу вәқпигә Керийә – Көк ярлиқ Муһәммәд қарий һаҗимниң оғли Өмәр мәсъул болуп кәлмәктә

Мәдинә мунәввәрә шәһиридики рибатиниң орни әйни замандики мәсҗиди нәбәвиниң йенида болуп 1990-жиллири мәсҗиди нәбәвини кәңәйтиштә Керийә рибати чеқилип кетип униң орниға һөкүмәт көп миқдарда пул бәргән. Шу вақитта Керийәликләр шу пулдин ишлитип Мәдинә мунәввәрә шәһриниң Қурбан назл кочисидин икки чоң бена сетивалған еди. Һазир бу икки бенаға чүшидиған Керийәликләр болмиғанлиқтин бу икки меһманхана орнида ишлитип келинмәктә.

МӘККӘ МУКӘРӘМӘ ШӘҺИРИДИКИ КЕРИЙӘ РИБАТИ

Керийәлик мәһшур алим мәрһум Абдул һәйхан һаҗимниң атиси Обул һәсән өткән әсирниң башлирида Мәккә мукәррәмә шәһиригә келип Керийәлик һаҗиларниң йетип-қопуши үчүн Мәккиниң мәсҗиди һәрәмниң әң йеқин йеридин икки қәвәтлик бир өйни сетип елип вәқпә қилған екән. Кейинчә мәсҗиди һәрәмни кәңәйтиштә бу вәқпә өй чеқилип кетип һөкүмәт орниға көп миқдарда пул бәргән болуп, бу пулни улар Мәккә әтрапида қурулуш елип бериватқан мәлум бир ширкәтниң һәссидарлиғиға қошқан. Керийәликләр 1999 жиллирида һәссидарлиққа қошқан пулниң пайдисиға Мәзфәлә дегән йәрдин 5-қәвәтлик кичикрәк бир бенани сетип алған. Шу вақиттин бери Керийәлик һаҗилар бу бенаға чүшидиған болған. Мәккидики Керийә рибатниң һазирқи мәсъули Керийәлик Турсун һаҗимниң оғли Муһәммәд Әмин һаҗим дегән кишидур.

УЙҒУРЛАР ВӘҚПИЛӘРДИН ПАЙДИЛАНМАЙДУ

Һазир уйғурларниң өз алдиға һәҗ-өмригә келидиғанларниң сани интайин азийип кәткәнлиги, Ана вәтәндә тәшкилләнгән мәхсус өмәк билән кәлгәнләрниң өмәк тәрәптин тәйярланған меһманханиларға чүшкәнлик сәвәплик улар Мәккә вә Мәдинә шәһәрлиридики уйғур вәқпилиридин пайдиланмайвақта. Шу сәвәптин мәзкүр вәқпиләрниң һәммиси дегидәк башқа милләтләргә иҗаригә берилмәктә.

РӘНӘ ВӘ УНИҢҒА МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

1281. Соал: рәнә дегән немә?

Җавап: рәнә, әсли «әл рәһнә» дегән әрәпчә сөзниң уйғур тилида бузуп ишлитилиши болуп, рәнә, гөрү дәпму атилиду. Рәнә – қәриз егисиниң алғучидин қәрзини қайтуруп елишини капаләткә егә қилиш үчүн қәризни қайтуруп алғанға қәдәр пулға ярайдиған бирәр нәрсисини тутуп туруши дегәнликтур. Аллаһ таала Қуръан кәримдә рәнә һәққидә тәвсийә қилип мундақ дегән: «әгәр силәр сәпәр үстидә болуп хәт язалайдиған адәмни тапалмисаңлар, бу чағда (қәриз һөҗҗити йезип беришниң орниға) рәнә қойидиған нәрсини тапшурсаңлар болиду; араңларда бириңлар бириңларға ишинип аманәт қойса, у чағда аманәтни алғучи адәм аманәтни тапшурсун (йәни қәриз бәргүчи қәриз алғучиға ишинип униңдин бир нәрсини рәнә алмиса, қәриздар қәрзини дейишкән вақтида қайтурсун» (*«Бәқәрә» сүриси, 283-айәт*). Аллаһ таала бу айәттә қәриз ишини төвәндики үч йолниң бири билән бир тәрәп қилишни буйруған:

1) қәриз муамилисини бу муамилигә һазир болған гувачиларниң гувалиғи билән биллә һөҗҗәт қилип йезип қалдуруш.

2) қәриз һөҗҗитини йезип қалдурушқа катип яки гувачи тапалмиғанда, хусусән сәпәр үстидә болғанда, қәриз алғучиниң алған қәрзини қайтурушқа капаләт қилиш үчүн пулға ярайдиған бир нәрсини қәриз бәргүчиниң йенида рәнә қоюши.

3) қәриз бәргүчи қәриз сориған адәмгә ишинип униңдин қәризгә һөҗҗәт яки рәнә тәләп қилмастин қәриз бәрсә, қәриз алғучиниң қәриз бәргән кишиниң ишәнчини сүйистимал қилмастин, қәризни вақти қәрәлидә қайтуриши.

РӘНӘ МУАМИЛИСИГӘ ЙОЛ ҚОЮШНИҢ СӘВӘВИ

1282. Соал: рәнә қоюш немә үчүн буйрулған?

Җавап: рәнә қоюш алған қәризни вақти қәрәлидә егисигә тапшурушни капаләтләндүрүш үчүн қоюлиду, қәриз тапшурулуп болғандин кейин рәнә қоюлған нәрсә қайтуруп елиниду.

ҚӘРИЗ РӘНИСИНИҢ ШӘРТИ

1283. Соал: қәриз рәнисиниң шәрти немә?

Җавап: қәриз рәнисиниң дурус болуши үчүн төвәндики шәртләрниң һазир болуши шәрттур:

1) рәнә қойғучи вә уни тапшуруп алғучи һәр иккисидә балағәт йешиға йәткән болуш, әқли-һоши жайида болуш вә тәсәррупта ихтияр егиси болуштин ибарәт салаһийәтниң болуши шәрттур.

2) рәнә қойидиған вақитта рәнә қоюлидиған нәрсиниң еник баян қилиниши, мәсилән: «сизгә манчилик пулни паланчи вақитқичә, палани нәрсини рәнигә елиш шәрти билән қәриз берип турдум» дегәнгә охшаш.

3) рәнигә қоймақчи болған нәрсиниң пулға ярайдиған вә сатқили болидиған нәрсиләрдин болуши.

4) рәнигә қоймақчи болған нәрсиниң мевә вә көктатқа охшаш тез бузулуп кетидиған нәрсиләрдин болмаслиғи шәрттур.

1284. Соал: рәнигә қоюлған нәрсидин көпәйгән нәрсиләрни қандақ қилиш керәк?

Җавап: рәнигә қоюлған нәрсидин көпәйгән нәрсиләр мундақ икки түрлүк болиду:

1) рәнидин көпәйгән нәрсиләр тухум, һәсәл, сүт, өйниң иҗариси қатарлиқ қоюлған рәнидин мустәқил нәрсиләр болса, у рәнә қойған кишиниң халис һәққи болуп, рәнә қойған адәм уни рәнигә қойған нәрсилирини қайтуруп елиштин бурунму елип пайдилиналайду, уни қәриз берип турғучи ишлитәлмәйду, чүнки у униң һәққи әмәс.

2) әгәр рәнигә қоюлған нәрсидин көпәйгән нәрсиләр анисиниң қосиғидики балиси, һайванниң үстидики жуңиға охшаш рәнидин айрилғили болмайдиған нәрсиләрдин болса, у қәризни төләп болғичилик рәнә билән биллә қәриз бәргүчиниң йенида қалиду, рәнә қойғучи қәрзини төләп болғандин кейин, уларни рәнә билән биллә қайтуруп алиду.

ҺАРАМ ҚИЛИНҒАН РӘНӘ

1285. Соал: һарам қилинған рәнә қайси?

Җавап: һарам қилинған рәнә икки түрлүк болуп, улар төвәндикичә:

1) қәриз егисиниң рәнә елиш билән биллә қәриз алғучиға бәргән қәрзидин интайин аз миқдарда болсиму өсүм елишни шәрт қиливелиши болуп, бу җазанихорлуқниң җүмлисидин санилиду, қәтъий һарамдур.

2) қәриз егисиниң рәнидин пайдилинишини яки уни өстүрүп пайда елишни шәрт қиливелиши болуп, буму җазанихорлуқниң җүмлисидин санилиду. Қәриз бәргүчиниң қәриз берип турғанлиғи бәдилигә қәриз алғучидин қайсибир йол билән пайдилиниши һарамдур. Чүнки қәриз Аллаһ тааладин совап күткән һалда, бәдәлсиз берилидиған диний вә инсаний әмәлдур.

БӘДӘЛСИЗ ҚӘРИЗ БЕРИП ТУРУШНИҢ СОВАВИ ЧОҢ

1286. Соал: Бәдәлсиз қәриз беришниң қандақ пәзилити бар?

Җавап: бәдәлсиз қәриз бери туруп кишиләрниң һаҗитидин чиққанниң совави наһайити көптур. Бу инсаний вә иманий хисләткә егә болғанларниң қилидиған иши болуп, Аллаһ тааланиң дәргаһида улуқ ишлардин санилиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам кишиләрниң һаҗитини рава қилишни пәзлитини вә совавиниң һәм пайдисиниң көплигини баян қилип мундақ дегән: «ким бирәр мусулманниң дунияда ики қийинчилиқлиридин бирәр қийинчилиғини һәл қилип бәрсә Аллаһ таала униң қиямәт күнидики қийинчилиқлиридин бир қийинчилиқни көтириветиду, ким бирәр йоқсулға асанлиқ яритип бәрсә, Аллаһ таала униңға дуния вә ахирәттә асанлиқ бериду, ким бирәр бир мусулманниң әйивини йошурса, Аллаһ таала униң әйиплирини дуния вә ахирәттә йошуриду, бәндә-бурадириниң ярдимидә болған вақитта Аллаһ таала униң ярдимидә болиду» [Тирмизи ривайити].

ҺӘҖР ВӘ УНИҢҒА МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

1287. Соал: һәҗр дегән немә?

Җавап: һәҗр – әрәпчә сөз болуп, пул-мелида тәсәрруп қилиш салаһийити болмиған житим бала, сараң, қәризгә петип кәткән, қимарваз, Исрапхор, кесәлчан қатарлиқларни уларниң илкидики пул-мелини тәсәрруп қилиштин чәкләш дегәнлик болуп, жуқурикиларниң тәсәрруп ишлирини уларниң ишлириға мәсъул болған туққанлири қилиду. Аллаһ бу һәқтә мундақ көрсәткән: «Аллаһ тирикчилигиңларниң асаси болған малларни ахмақларға туткузуп қоймаңлар, уни йемәк-ичмәк, кийим-кечәкләр билән тәминләңлар, уларға чирайлиқ сөз қилиңлар; житимләрни балағәткә йәткәнгә қәдәр синап туруңлар, уларда маллирини башқуралайдиған һаләтни байқисаңлар, уларға мал-мүлүкни тапшуруп бериңлар, уларниң чоң болуп қелишидин қорқуп мал-мүлүкни бузуп-чечип ташлимаңлар, (житимгә вәсий болғанлардин) кимки бай екән, (вәсий болғанлиқ үчүн) житимниң мал-мүлкини йейиштин өзини сақлисун, (силәрдин) кимки йоқсул екән, у (өз әмгигиниң һәққи үчүн) мувапиқ рәвиштә йесун, улар (йәни балағәткә йәткән житимлар)ниң мал-мүлкини тапшуруп беридиған чағда башқиларни гува қилип қоюңлар, Аллаһ һесап елишқа йетәрликтур» («*Ниса» сүриси, 5-6-айәтләр*).

САЛАҺИЙӘТСИЗЛӘРНИ ТӘСӘРРУПТИН ЧӘКЛӘШНИҢ СӘВӘВИ

1288. Соал: жуқурикилар немә үчүн тәсәрруптин чәклиниду?

Җавап: ислам дини һәқ-һоқуқларни зайә болуп кетиштин сақлашқа интайин зор әһмийәт бәргәнликтин, қайси бир сәвәп билән өзиниң мал-мүлкини тәсәрруп қилиш салаһийитини йоқатқан адәмни асриғанлиқтин, униң елиш яки сетиш җәһәттики тәсәрруп ишлирини униңға мәсъул болған туққанлириға тапшуриду, житим бала балағәткә йетип, өзиниң ишлирини өзи қилалайдиған, нормал һалда турмуш кәчүрәләйдиған һаләткә кәлгичилик униң елиш яки сетиш ишлиридики тәсәррупатни униң вәлийси (униңға кепил болған туққини) қилиду, сараң оңшалғанға қәдәр өз мүлкидә тәсәрруп қилиштин чәклиниду; ақ тамака чекидиғанлар, қәризгә петип кәткәнләр, кесәлликтин бирәр иш бежирәлмәйдиғанларму өзлириниң пул-мелини тәсәрруп қилиштин мәнъий қилиниду, уларниң тәсәрруп ишлирини уларниң егилири қилиду, бу уларниң мал-мүлкини зайә болуп кетиштин сақлаш үчүндур.

ТӘСӘРРУПИ ЧӘКЛӘНГӘНЛӘРНИҢ ИШЛИРИ

1289. Соал: тәсәррупи чәкләнгәнләрниң ишлири рәт қилинамду?

Җавап: тәсәррупи чәкләнгәнләрниң қилған тәсәрруплири икки түрлүк болуп, өз алдиға елип барған нека вә Талаққа охшаш ишлири бекар қилинмайду, йәни қилғини һесап қилиниду вә җүргүзүлиду. Амма, пул-мелидин башқиларға қәриз бериш, йоқсулларға ярдәм қилиш, яхшилиқ орунлириға ативетиш қатарлиқ тәсәррупатлири – әгәр униң мәнпәәтигә зиянлиқ болған шараитта, бекар қилиниду. Жуқурикилардин пәқәт сараңлар мустәснадур, йәни сараңларниң қилған һечқандақ бир тәсәррупи җүргүзүлмәйду.

ГУВАЛИҚ ВӘ УНИҢҒА МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

1290. Соал: гувалиқ дегән немә?

Җавап: гувалиқ парсчә сөз болуп, әрәпчиси «шаһадәт» тур, мәнаси билгән нәрсисигә иқрар қилиш дегәнликтур, у ихтисадий муамилиләрдики охшаш беваситә аңлиғиниға яки һадисиләр вә вақиәликләрдикигә охшаш көргинигә яки Муһәммәд әләйһиссаламниң пәйғәмбәр екәнлигигә күчлүк дәлил-фактлар арқилиқ испатланған қил сиғмайдиған һәқиқәтләргә иқрар қилип гувалиқ бәргәнгә охшаш.

ГУВАЛИҚТИН ӨТҮШНИҢ ҺӨКҮМИ

1291. Соал: гувалиқ беришниң һөкүми немә?

Жавап: бирәр һәқ егисиниң һәққини испатлаш яки бирәвниң нәсәбини испатлаш яки гунасиз бирини төһмәттин қутқузуш яки бирәвдин зийинини тосуп қелиш үчүн гувалиқ бериш зөрүр болған вақитта гувалиқни ада қилиш пәриздур, бундақ вақитта гувалиқни йошуруш яки гувалиқ бериштин баш тартиш еғир гуналардин санилиду, амма, гунасиз бирәвни қарилаш яки бирәвни зиянға учритиш нәсәбини рәт қилдуруш үчүн гувалиқ бериш һарамдур.

ЯЛҒАН ГУВАЛИҚ БЕРИШ ВӘ УНИҢ ГУНАЙИ

1292. Соал: ялған гувалиқ бериш дегән немә?

Жавап: ялған гувалиқ бериш – бирәвгә төһмәт қилип, қилмиған ишни қилди, демигән сөзни деди, дәп ялғандин уни қарилаш яки гувалиқта һәқиқәтни йошуруп әксини сөзләш дегәнлик болуп, ялғандин гувалиқ бериш бегуна кишиләрниң қенини аққузушқа, һәқ– һоқуқларниң зайә болуп кетишигә, гунасизларниң қарилинип кетишигә, гунакарларниң жазасиз қелишиға сәвәп болидиған, Аллаһқа әң яман көрилидиған, кәчүргүсиз, әң қәбиһ жинайәттур; бундақ жинайәтни имани ажиз, әхлақтин несивиси болмиған, рәзил адәмләрла қилиду. Аллаһ мундақларни қаттиқ азап билән тәһдит қилған.

ГУВАЛИҚНИҢ ТҮРЛИРИ

1293. Соал: гувалиқ нәччә түргә бөлүниду?

Жавап: гувалиқ икки түрлүк болуп бири, етиқаттики гувалиқ, йәнә бири муамилидики гувалиқ.

1294. Соал: етиқаттики гувалиқ қайси?

Жавап: етиқаттики гувалиқ – қәлбтә ишәнгән нәрсиләргә тили билән иқрар қилиш дегәнлик болуп, бу хил гувалиқта дил билән тил иккиси бирдәк иштирак қилиниду, дил чин иман билән, тил иқрар вә етирап билән иштирак қилиду. Шуңа қандақла бир адәм «Аллаһтин башқа һеч илаһий мәбуд йоқ, Муһәммәд әләйһиссалам Аллаһниң бәндиси вә әлчиси» дегән шаһадәт кәлимисиниң мәнасигә чин дилдин ишинип, тили билән иқрар қилидикән, у мусулманлардин санилиду. Амма тил иқрар қилған болсиму дил ишәнмисә бу иман әмәс, бәлки нифақ (икки үзлимилик) болиду. Аллаһ таала мунапиқларни тонуштуруп мундақ дегән: «мунапиқлар сениң алдиңға кәлгән чағда: «гувалиқ беримизки, сән һәқиқәтән Аллаһниң пәйғәмбиридурсән» дәйду, сениң һәқиқәтән Аллаһниң пәйғәмбири екәнлигиңни Аллаһ билиду, Аллаһ гувалиқ беридуки, мунапиқлар (иман давасида) чоқум ялғанчилардур (*«Мунафиқун» сүриси, 1-айәт*). Чүнки улар көңлидә ишәнмигән нәрсилирини тилида сөзләйду, уларниң тили билән дили бирдәк болмайду.

1295. Соал: муамилидики гувалиқ қайси?

Жавап: муамилидики гувалиқ кишиләрниң әһвалидин, ишлиридин, сүпәтлиридин билгәнлиригә әйнән иқрар қилиш дегәнликтур.

1296. Соал: муамилидики гувалиқтин мәхсәт немә?

Жавап: инсанлар арисида йүз берип туридиған һәр хил муамилиләрдә гувалиқ тәләп қилиштин мәхсәт һәқ-һоқуқларни яки нәсәпни яки некани яки Талақни яки иддәтни яки мирасни яки төһмәтни яки бирәр хәвәрни яки мәлуматни яки бирәр ишни яки һәр қандақ бир нәрсини испатлаш яки рәт қилиш үчүндур.

ГУВАЛИҚ БЕРИШКӘ САЛАҺИЙӘТЛИК БОЛУШНИҢ ШӘРТИ

1297. Соал: гувалиқ беришкә салаһийәтлик болушниң шәрти немә?

Жавап: инсанлар арисидики муамилә ишлиридин бирәр ишқа гувалиқ бәрмәкчи болған гувачиниң гувалиқ беришкә салаһийәтлик болушиниң шәртлири төвәндикичә:

1) мусулманға гувалиқ бәрмәкчи болған адәмниң мусулман болуши; ғәйри диндикиләрниң мусулманға гувалиқ бериши рәт қилиниду. (һәнәфий мәзһипидә мусулманларниң жутида яшайдиған капирларниң мусулманларниң нека ишлирида гувалиқ беришини дурус санайду).

2) гувачиниң әқли-һоши җайида болуши; сараң яки нервиси җайида әмәс бириниң гувалиғи қобул қилинмайду.

3) гувачиниң әл ичидә растчиллиғи билән тонулған бири болуши.

4) гувачиниң әл ичидә ишәшлик кишиләрдин болуши.

5) гувачиниң гувалиқ бәрмәкчи болған адәмни яман көридиған бири болмаслиғи.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам хиянәт қилғучиниң бирәвгә гувалиқ беришини, бирәвгә дүшмәнлик қиливатқан бириниң униңға гувалиқ беришини хизмәтчиниң ғоҗайиниға гувалиқ беришини мәнъий қилған.

ГУВАЛИҚ БЕРИШНИҢ ШӘРТЛИРИ

1298. Соал: гувалиқниң шәртлири қайсилар?

Җавап: гувалиқ беришниң шәртлири төвәндикичә:

(1) гувалиқни өз көзи билән көргән ишларға бериш; көрмәй туруп аңлиған ишларға берилгән гувалиқ қобул қилинмайду, пәқәт нәсәпни, некани, өлүмни испатлаш үчүн гувачиниң ишәшлик икки әр яки бир әр икки аялдин еniқ аңлиғанлири қобул қилиниду.

(2) гувалиқ берiштә «шундақ гувалиқ беримән» дегән ләвзи билән берилиши.

(3) гувалиқ бериштә, гувалиқниң тәләп қилинған сан бойичә берилиши лазим, мәсилән: бирәвни зина билән қарилиған адәм төрт қетим гувалиқтин өткәнгә охшаш.

ГУВАЛИҒИ ҚОБУЛ ҚИЛИНМАЙДИҒАНЛАР

1299. Соал: кимләрниң гувалиғи қобул қилинмайду?

Җавап: төвәндикиләрниң бәргән гувалиғи қобул қилинмайду:

1)ата-аниларниңбирәрсиниңбалилириғаякибалиларниңатисибиләнанисиғақериндашлиридин бирәрсигә бәргән гувалиғи қобул қилинмайду.

2) әр-аялларниң бир-биригә бәргән гувалиғи қобул қилинмайду.

3) икки шерикниң өзлири шерикләшкән ишта бир-биригә бәргән гувалиғи қобул қилинмайду.

4) бирәвниң дүшмән көрүп жүргән биригә бәргән гувалиғи қобул қилинмайду.

5) әма (кор) кишиниң аңлиғинидин башқа, қандақла бир ишқа бәргән гувалиғи қобул қилинмайду.

6) ялғанчилиғи яки төһмәтхорлуғи яки хиянәтчилиги билән бирәр қетим еғизға чиқип қалған адәмниң қайсибир киши үчүн, қайсибир ишқа бәргән гувалиғи қобул қилинмайду.

7) хизмәтчиниң өз ғоҗайининиң, кадрниң идарә башлиғиниң пайдисиға бәргән гувалиғи қобул қилинмайду.

1300. Соал: гувачиниң ялғанчилиғи кейинчә ашкариланса немә қилиш керәк?

Җавап: бирәв гувалиқни пүтүн шәртлиригә уйғун һалда ада қилип болғандин кейин, униңдин гувалиқни қобул қилишқа тосалғу болидиған ялғанчилиқ, хиянәтчилик, төһмәтхорлуққа охшиған илләтләр көрүлсә, униң бурунқи гувалиқлири рәт қилиниду, чүнки тәбиитидики бу хил начарлиқлар паш болған кишиниң гувалиқлири рәт қилиниду, чүнки бу хил начарлиқлар паш болған кишиниң бурунқи гувалиқлириға ишәнгили болмайду; тәрбийәниң адәмни ислаһ қилидиғанлиғи бир һәқиқәт болсиму, инсанларниң мүҗәз-хулқиниң бир кечидила яхши вә яман болуп өзгирип кәтмәйдиғанлиғиму бир һәқиқәт.

ГУВАЛИҚНИҢ ДӘРИҖИЛИРИ

1301. Соал: гуваликниң дәриҗилири қанчә?

Җавап: гувалиқ дәриҗилири төрт болуп, улар:

1) әрләр көпрәк билидиған ишлар болуп, бу хилдики гуваликта икки әрниң гувалиғи қобул қилиниду, мәсилән: нека, Талақ, вәсийәт, елим-сетим вә шуларға охшаш әрләр көпрәк билидиған ишлардур. «әй мөмүнләр араңлардин бирси өлидиған чеғида вәсийәт қилмақчи болса, униңға ичиңлардики икки адил киши гува болсун» («*Маидә» сүриси, 107-айәт*).

2) аяллар көпрәк билидиған ишлар болуп, бу хилдики гуваликта аялларниң гувалиғи қобул қилиниду, һәтта бир аялниңму гувалиғи һесапқа елиниду, мәсилән: туғут, қизлиқ, һәйз, еғир аяқлиқ, бала емитиш, нәсәп, аялларниң иддити вә әйиплири қатарлиқ ишларда тәләп қилинған гувалиқ.

Мулаһизә: бирәв өзиниң некалиқ аяли туққан балиниң дадиси екәнлигини инкар қилип туривалса, бу балиниң шу адәмниң балиси екәнлигигә бирла аял гувалиқ бәрсиму, бу бирла аялниң гувалиғи қобул қилинип, бала шу адәмгә қошуп берилиду амма һазирқи заманда (DNKA) анализ арқилиқ нәсәпни испатлаш техиму асанлашти.

3) ихтисадий муамилиләрдә икки әрниң яки бир әр, икки аялниң гувалиғи қобул қилиниду, мәсилән: елим-сетим, қәриз, рәнә, ширкәтчилик вә башқиларға охшаш. «силәр әр кишиңлардин икки кишини гуваликқа тәклип қилиңлар, әгәр икки әр киши йоқ болса, силәр (адалитигә, диянитигә) рази болидиған кишиләрдин бир әр, икки аялни гуваликқа тәклип қилиңлар, бу икки аялниң бирси унтуп қалса, иккинчиси есигә салиду» («*Бәқәрә» сүриси, 282-айәт*).

4) ери аялини зина билән қарилап әриз қилса, аялини қарилашта гувалиқ сөзиниң раст екәнлигини дәлилләш үчүн, Аллаһниң нами билән төрт қетим қәсәм қилип, бәшинчи қетимлиғида «әгәр бу давайимда ялған ейтқан болсам, маңа Аллаһниң ләнити болсун» дәп тәкитлисә, униң ялғуз гувалиғи қобул қилиниду. «хотунлирини зина билән қарилиған вә өзлиридин башқа гувачиси болмиғанлар гувалиқ сөзиниң раст екәнлигини дәлилләш үчүн, Аллаһниң нами билән төрт қетим қәсәм қилсун, бәшинчи қетимда: «әгәр ялғанчи болсам, маңа Аллаһниң ләнити болсун» десун» («*Нур» сүриси, 6-7-айәт*).

Шундақла, аял ериниң уни зина қилди дәп қарилиғанлиғини рәт қилишта, ериниң ялғанчи екәнлигигә Аллаһниң нами билән төрт қетим қәсәм ичип, бәшинчи қетимда, «әгәр еримниң гепи раст болидиған болса, маңа Аллаһниң ғәзиви болсун» дәп тәкитлисә, аялниң өзини ақлашта ялғуз гувалиғи қобул қилиниду. «Хотун киши ериниң ялғанчи екәнлигигә Аллаһниң нами билән төрт қетим қәсәм ичсә, җазаға тартилиштин сақлап қелиниду, бәшинчи қетимда, «у (ерим) әгәр растчиллардин болса, маңа Аллаһниң ғәзиви болсун» дәп қәсәм қилиду («*Нур» сүриси, 8-9-айәт*).

Бу мәсилә фиқһи китаплирида «ләнәтлиниш» дәп атилиду.

ҚӘСӘМ ВӘ УНИҢҒА МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

1302. Соал: қәсәм немә үчүн қилиниду?

Җавап: қәсәм – бирәр ишни испатлаш яки инкар қилиш үчүн қилиниду; бирәвдин әһдәмисақ алғанда яки гувалиқ ада қилғанда яки бирәр ишқа инкар қилғанда яки зөрүрийәт шуни тәқәзза қилғанда қәсәм қилдурушқа тоғра келиду, шуниңдәк кәлгүсидә бирәр ишни қилишни яки қилмаслиқни тәкитләш үчүнму қәсәм қилиниду.

ҚӘСӘМ ҚИЛИШ ВӘ УНИ ҚОБУЛ ҚИЛИШ ШӘРТЛИРИ

1303. Соал: қәсәм қилишниң шәртлири қайсилар?

Җавап: қәсәм қилишниң шәртлири төвәндикиләр:

1) қәсәм қилғучиниң мусулман, балағәт йешиға йәткән, әқли-һоши җайида болуши; униңға асасән, кичик балиниң, сараңниң, башқа диндики бирсиниң қәсими һесапқа елинмайду.

2) қәсәм қилғучиниң қәсәмни өз ихтиярий билән қилған болуши; зорланғанлиқтин, есидә йоқлиқтин яки хаталашқанлиқтин қәсәм қилған адәмниң қәсими етиварға елинмайду.

3) қәсәмни Аллаһниң исимлиридин яки сүпәтлиридин бирәрсини аташ билән қилиш; пәйғәмбәрләрниң яки периштәләрниң яки һәр қандақ бир мәхлуқатниң намини атап қәсәм қилишқа болмайду һәмдә бундақ қилинған қәсәм һесапқа елинмайду, чүнки қәсәм пәқәт Аллаһниң исми биләнла қилиниду.

1304. Соал: Қәсәмниң ләвзи қандақ болиду?

Җавап: қәсәмни Аллаһниң намини атап «вәллаһи» яки «нәллаһи» яки «биллаһи» дегән сөзләрдин бирәрсини тилға елиш билән яки һәр ким өз тилида: «Аллаһниң нами билән қәсәм қилимәнки.....» дәп, қәсәм қилсиму болиду.

ҚӘСӘМНИҢ ТҮРЛИРИ

1305. Соал: қәсәм нәччигә бөлүниду?

Җавап: қәсәм – йәмин ләғв (һесапланмайдиған қәсәм), йәмин мунъәқид (рәсмий қәсәм), йәмин ғәмус (гунаға патурғучи қәсәм) дәп үчкә бөлүниду.

1306. Соал: һесапланмайдиған қәсәм (ләғв) дегән қайси?

Җавап: һесапланмайдиған қәсәм – қәсәм ичишни ойлимастин мәхсәтсиз һалда қәсәм ичип қоюш яки башқа бир гәп қилмақчи болуп диққәтсизлиқтин қәсәм ичип қоюшқа охшиған қәсәм болуп, униңда гунаму йоқ вә капарәтму кәлмәйду, мәсилән: бир ишни тәкитләш үчүн қәсәмни мәхсәт қилмастин «яқ, вәллаһи» дәвәткәнгә охшаш.

1307. Соал: рәсмий қәсәм (мунъәқид) дегән немә?

Җавап: рәсмий қәсәм беришниң растлиғини испатлаш яки бирәр төһмәтни рәт қилиш яки келәчәктә бирәр ишни қилидиғанлиғиға яки бирәр ишни қилмайдиғанлиғиға башқиларни ишәндүрүш мәхсити билән қилинидиған қәсәм болуп, униңға реайә қилиш пәриздур, мундақ қәсәмни бузған кишигә капарәт келиду.

1308. Соал: гунаға патурғучи қәсәм (ғәмус) дегән немә?

Җавап: гунаға патурғучи қәсәм – Аллаһниң исмини яки сүпәтлиридин бирини атап туруп ялған ишқа қилинған қәсәм болуп, мундақ қәсәм гунаниң еғирлиғидин капарәт билән жуюлмайдиған, пәқәт һәқиқий растчил товвидин башқиси қутқузалмайдиған, қәсәм қилғучисини әң еғир гуналарға патуридиған қәсәмдур.

ҚӘСӘМ ҚИЛИШНИҢ ҺӨКҮМИ

1309. Соал: қәсәм қилишниң һөкүми немә?

Җавап: қәсәм қилишниң һөкүми еһтияҗиға қарап бәш түрлүк болиду, улар: пәриз, һарам, мустәһәб, мәкруһ вә мубаһ қатарлиқлардур.

1310. Соал: қандақ вақитта қәсәм қилиш пәриз болиду?

Җавап: гунасиз бир инсанни һалакәттин яки төһмәттин қутқузуш яки бирәвниң қанунлуқ һәққини қоғдаш яки һәққаний нека яки һәққаний нәсәпни испатлаш үчүн қәсәм қилишқа тоғра кәлсә, бу вақитта қәсәм қилиш пәриздур, буниңдин баш тартқан адәм гунакар болиду.

1311. Соал: қандақ вақитта қәсәм қилиш һарам болиду?

Җавап: қәсәм гунасиз бирәвни қарилаш яки униң һалак болушиға яки бирәвниң һәққиниң зайә болушиға яки ялған нәсәпни испатлашқа яки батил некани йоллуқ қилишқа яки йоллуқ некани инкар қилишқа яки бирәвгә зиян йәткүзүшкә сәвәп болидиған болса, бу шараитта қәсәм қилиш һарамдур, қәсәм қилғучи билип туруп ялған ишқа қәсәм қилса, у гунаға патурғучи еғир қәсәмни қилғанлиғи сәвәплик мунапиқ болиду. Мунапиқниң җазаси капирниңкидин еғир болиду дәп: «мунапиқлар чоқум дозақниң әң астиңқи қәвитигә ташлиниду» («*Ниса» сүриси, 145-айәт*). Қуръан кәрим ялған ишқа қәсәм қилишни мунапиқлиқниң алдиңқи аламәтлиридин қилип

көрсәткән. «Мунапиқлар силәрни рази қилиш үчүн Аллаһниң намини тилға елип, (ялған ишқа) қәсәм қилиду, әгәр улар растла мөмүн болидиған болса, Аллаһни вә униң пәйғәмбирини рази қилиш керәк еди» («*Тәвбә» сүриси, 62-айәт*).

1312. Соал: қандақ вақитта қәсәм қилиш мустәһәп болиду?

Жавап: ариси бузулған икки достиниң яки әр-аялниң арисини әпләштүрүп қоюш үчүн һәқ вә тоғра ишқа қәсәм қилиш мустәһәп (йәни қилса совап болидиған әмәл) дур.

1313. Соал: қандақ қилғанда қәсәм қилиш мәкруһ болиду?

Жавап: қәсәмгә еһтияж туюлмиған ишларға яки товарни базарға селиш үчүн раст қәсәм қилиш мәкруһтур. (Амма ялғанға қәсәм қилишниң һарамлиғида шәк йоқ, мәсилән: он долларға алған нәрсини онбәш долларға алдим дәп, ялған қәсәм қилғанға охшаш).

1314. Соал: қандақ қилғанда қәсәм қилиш мубаһ болиду?

Жавап: қәсәмгә еһтияж туюлған, амма қәсәм қилмисиму зиян болмайдиған вақитта қәсәм қилиш мубаһ (гуна яки совап болмайдиған иш) тур.

ҚӘСӘМНИ БУЗҒАННИҢ ЖАЗАСИ

1315. Соал: қәсәмни бузғанниң жазаси немә?

Жавап: инсан бирәр яхши ишни қилишқа яки Аллаһ мәнъий қилған ишни тәрк етишкә қәсәм қилип, уни бузивәтсә, униңға капарәт лазим келиду; шуниңдәк, пеқирларға яхшилиқ қилмаслиққа охшаш бирәр яхши ишни қилиши пәриздур. Қуръан кәримдә мундақ дейилгән:«яхшилиқ қилмаслиққа, тәқвадар болмаслиққа вә кишиләрни әпләштүрмәсликкә қәсәм қилиш шәкли билән (уларни қилишқа Аллаһни тосалғу қилмаңлар» («*Бәқәрә» сүриси, 224-айәт*).

ҚӘСӘМНИҢ КАПАРИТИ

1316. Соал: қәсәмни бузғанниң капарити қанчилик?

Жавап: қәсәмни бузғанниң капарити мону айәттә ениқ көрситилгән: «Аллаһ силәрни сәвәнлик билән қилған қәсимиңлар үчүн жавапкәрликкә тартмайду, лекин қәстән қилған қәсимиңлар үчүн жавапкәрликкә тартиду (мундақ қәсимиңларни бузсаңлар) униң капарити аиләңларға беридиған оттура дәрижилик тамақ билән он мискинни бир вақ тамақландуруштур, яки уларға (йәни он мискингә бәдинини йепип туридиған) бир қур кийим бериштур, яки бир қул яки бир чөрини азат қилиштур, кимки бундақ қилишқа күчи йәтмисә, үч күн роза тутуши лазим; бу шу ичкән қәсимиңларни бузғанлиғиңларниң капаритидур, қәсимиңларға реайә қилиңлар (йәни кәлсә-кәлмәс қәсәм ичмәңлар), силәрниң шүкүр қилишиңлар үчүн Аллаһ айәтлирини силәргә әнә шундақ баян қилиду» («*Маидә» сүриси, 89-айәт*).

КАПАРӘТ БЕРИШ ТӘРТИВИ

1317. Соал: капарәт бериш тәртиви қандақ болиду?

Жавап: капарәт бериш тәртиви икки болуп, бирини орунлаштин ажиз кәлгән киши иккинчисини қилиду, улар төвәндикичә:

1) он нәпәр пеқирни оттура дәрижилик тамақ билән бир вақ ғизаландуруш яки уларға баһаси мувапиқ кийимләрдин – кийилмигән болуши шәрти билән бир қур кийим бериш болуп, бу икки ишниң қайсисини қилиш ихтиярдур.

2) он пеқирға бир вақ таам яки бир қурдин кийим беришкә қудрити йәтмигән адәм үч күн роза тутиду, бу розини арқа-арқидин тутуш шәрт қилинмайду халиса арқа-ақидин халиса күн атлитип тутивәрсә болиду.

АЛТИНЧИ БӨЛҮМ

ҺАРАМ ВӘ ЧӘКЛӘНГӘН ИШЛАР

ҺАЛАЛ-ҺАРАМ ҺӘҚҚИДӘ ҚИСҚИЧӘ ЧҮШӘНЧӘ

Һалал-һарам мәсилиси әң қедимий мәсилиләрниң бири болуп, каинатниң барлиқ ишлири вә һаятниң мизаниға мунасивәтлик чоң мәсилидур. Аллаһ таала инсанни йәр йүзидә өзидин орунбасарлиқ вәзиписини жарий қилдуруши үчүн яратқан болуп, униңға йемәк-ичмәк, нәслини давам қилдуруш амиллири, бәхитлик һаят кәчүрүшниң чарилири қатарлиқ яшашниң пүтүн васитилирини толуқлап бериш билән биллә яшашниң қанун– принциплирини бәлгүлигән. Чүнки һәр қандақ бир уста өзи ясиған нәрсисиниң қанунийәтлирини убдан билгинигә охшаш, яратқучи Аллаһ өзи яратқан мәхлуқатлириниң характерини вә улар үчүн неминиң пайдилиқ вә неминиң зиянлиқ екәнлиини яхши билиду. Шуңа Аллаһ таала инсанниң бәһөзүр һаят кәчүрүшигә капаләт қилиш үчүн бир қисим қанун-принципларни бәлгүлигән; бу қанун-принциплар «һалал» вә «һарам» дегән икки сөзгә мәркәзләшкән. Аллаһ тааланиң һекмити инсан уруғини йәр йүзигә тарқитип, уларниң һятиға вә бәхит-саадитигә капаләтлик қилидиған мәзкүр қанун-принципларни бәлгүләшни тәқәзза қилған болуп, Адәм әләйһиссалам билән аяли Һаввани җәннәттин йәр йүзигә чүшүрүштин авал бу иккисини һалал-һарам билән синиған, бу синақ әмәлийәттә уларға «һалал-һарам» ни үгитиштики тунҗа мәшиқ еди. Аллаһ таала бу иккисигә җәннәттә һәммә нәрсини һалал қилип, пәқәт бир тал дәрәқниң мевисинила һарам қилған. Ундақта Аллаһ таала уларға немә үчүн бу бир тал дәрәқниң мевисини һарам қилған? дәймизки, Аллаһ таала уларға һалал-һарамниң пәлсәписини билдүрүш үчүн һарам қилған, демәк, һалал-һарам мәсилиси Адәм әләйһиссалам билән аяли Һавва иккиси җәннәттики вақтидила башланған.

ҺАЛАЛ ҺАРАМДИН КӨПТУР

Шуниму әстин чиқармаслиқ керәкки, Аллаһ таала көп нәрсиләрни һалал қилған вә аз нәрсиләрнила һарам қилған. Шуңа Аллаһ таала һалалниң көплигидин уларни санимиған, амма һарамни саниған, чүнки шәйъиләр әслидә һалал болуп, һалални санап түгәткили болмайду, амма һарам аз болғанлиғи үчүн уни санаш мүмкин. Инсанлар пән-техникида илгириләп, жуқури типтики һесаплаш машинилири вә статистика қураллири адәмни һәйран қалдуридиған дәрижидә тәрәққий қилған болсиму, йәнила улар қумларниң яки деңиз долқунлириниң санини елиштин аҗиз кәлгәндәк, Аллаһ тааланиң немәтлириниму санап болуштин аҗиз келиду, чүнки Аллаһ тааланиң немәтлирини санаш вә һесаплашта инсан тақити йәтмәйду. Аллаһ таала бу мәнада мундақ дегән: «силәр Аллаһниң немитини санап түгитәлмәйсиләр» (*«Ибраһим» сүриси, 34-айәт*). Аллаһ таала һарам қилған нәрсиләрдин бәзиси төвәндики айәтләрдә ипадиләнгән: «ейтқинки, силәр келип (аңлаңлар), Аллаһ һарам қилған нәрсиләрни силәргә оқуп берәй: силәр Аллаһқа һечнәрсини шерик кәлтүрмәңлар, ата-анаңларға яхшилиқ қилиңлар, намратлиқтин қорқуп балаңларни өлтүрмәңлар, биз уларға вә силәргә рисқ беримиз, ашкарә вә йошурун яман ишларға йеқин кәлмәңлар, Аллаһниң әмригә хилаплиқ қилип (наһәқ) адәм өлтүрмәңлар, һәқлиқ рәвиштә өлтүрүш буниңдин мустәсна. Силәр чүшинишиңлар үчүн, Алла силәргә бу ишларни тәвсийә қилиду, житимниң мелини таки у балағәткә йәткәнгә қәдәр униңға әң пайдилиқ усулда тәсәрруп қилиңлар, өлчәмни вә таразини тоғра қилиңлар, һечқандақ адәмни күчи йәтмәйдиған ишқа тәклип қилмаңлар. Сөз қилған (һөкүм чиқарған яки гувалиқ бәргән) чеғиңларда адил болуңлар, (һөкүм чиқирилған яки гувалиқ берилгән адәм) туққиниңлар болған тәғдирдиму, Аллаһқа берилгән әһдигә вапа қилиңлар, ибрәт елишиңлар

үчүн, Аллаһ силәргә бу ишларни тәвсийә қилиду. Бу мениң тоғра йолумдур, шу йолда меңиңлар, натоғра йолларда маңмаңлар, улар силәрни Аллаһниң йолидин айриветиду, (Аллаһниң әмрини тутуп дозақтин) сақлинишиңлар үчүн, Аллаһ силәргә бу ишларни тәвсийә қилду» (*«Әнъам» сүриси, 151-153-айәтләр*). Жуқуриқи айәтләр Аллаһ таала Муса әләйһиссаламға чүшәргән он вәсийәтниму өз ичигә алған.

ҺАЛАЛ НӘРСИЛӘРДИМУ ҺАРАМ ТЕПИЛИДУ

Һалал нәрсиләрдиму бәзи һарамлар тепилду, бу зади немә дегәнлик? Бу мундақ дегәнлик, бир нәрсә өз затида һалал болсиму уни оғрилиқ, парихорлуқ, алдамчилиқ қатарлиқ чәкләнгән йоллар арқилиқ тапқан киши үчүн у нәрсә һарамдур, мәсилән: Аллаһ таала яратқан ләззәтлик мевиләр һалалдур, уни чәкләнгән йоллар арқилиқ тапқан киши вә униң аилиси үчүн у мевиләр һарам болғанға охшаш. Шуниңдәк, өзи һалал болсиму һаҗәттин ташқири сәрип қилиш билән у нәрсә һарам болуп кетиду, мәсилән: тоқ қосаққа зорлап тамақ йейиш арқилиқ өзиниң тән сақлиғиға зиян йәткүзгәнгә охшаш, шәксизки, мундақ қилиш қош һарамни садир қилғанлиқтур, чүнки тоқ қосаққа зорлап йейиш арқилиқ таамни Исрап қилиш бир һарам; андин өзиниң ашқазинини бузуп тән-сақлиғиға зиян йәткүзүш йәнә бир һарамдур.

ҺАЛАЛ-ҺАРАМ ИНСАННИҢ ТАҚИТИГӘ ЯРИША БӘЛГҮЛӘНГӘН

Һалал қилиш яки һарам қилиш пәқәт Аллаһ тааланиңла һәққидур. Аллаһ таала һалал билән һарамни бәлгүләштә билип бәлгүлигән, худди телевизия, кир алғу, үн алғу вә син алғу қатарлиқ җиһазларни ясап чиққанлар бу җиһазларни қандақ йосунда ишлитиш вә бузулушиниң алдини қандақ елиш дегәндәк тәлиматлири йезилған бирәрдин китапчини бу җиһазни алғучиларға қошуп бәргинигә охшаш. Аллаһ тааламу өзи яратқан мәхлуқатлирини вә уларға немәтләрниң пайдилиқ, немәтләрниң зиянлиқ екәнлигини, инсанлар қандақ қилғанда һаятини бехәтәр өткүзүп бәхитлик болидиғанлиғини яхши билгәнлиги үчүн уларға самавий китапларни чүшүрүп, «һалал-һарам» нами астида тәлиматлирини үгәткән. Аллаһ тааланиң һекмити һарам-һалал тоғрилиқ қанун принципларни бәлгүләштә инсанниң сәвир-тақәттики қудритигә реайә қилишни тәқәзза қилған. Шуңа инсанлар нәпәс алидиған һавада һалал-һарам бәлгүләнмигән, чүнки инсан һавасиз яшиялмайду, амма йемәк-ичмәкләрдә һалал-һарамни бәлгүлилгән, чүнки инсан һарам йемәстинму һаятини давам қилдуралайду. Аллаһ таала һалал билән һарамни бәлгүлигәндә, бизгә – бизниң җисмимизға, тән сақлиғимизға немәтләрниң пайдилиқ вә немәтләрниң зиянлиқ екәнлигини билдүргән. Шуңа биз үчүн пайдилиқ болғанлирини һалал пети бойичә бәлгүлигән, амма биз үчүн җисмимиз, әқлимиз, тән сақлиғимиз вә һаятимиз үчүн зиянлиқ болғанлирини һарам қиливәткән. Бу худди нефть айриш заводидикиләрниң безинни түрләргә айриғиниға охшайду; автомобиль үчүн мәхсус қилинған бензинни самолётқа қуйғанда, самолёт өз вәзиписини өтийәлмәйду, учқан тәғдирдиму чүшүп кетиду, адәм өлиду... худди шуниңдәк, сизгә мәхсус қилинған һалал таамни йемәстин, һарам таамни йесиңиз җисмиңизға зиян йәткүзиду-дә, зәһәрлинип өлисиз, өлмигән тәғдирдиму кесәл болисиз, шуниң билән һаятлиқтики вәзипиңизни өтәштин аҗиз қалисиз, һарам дегән әнә шундақ зиянлиқ нәрсә.

ҺАЛАЛ БИЛӘН ҺАРАМ ЕНИҚ

Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «һалалму ениқ, һарамму ениқ, лекин уларниң оттурисида шубһилик нәрсиләр бар» [имам Бухарий ривайити]. Бу һәдис һалал-һарам мәсилисидә чоңқур мәнани ипадилимәктә, бу һәдис Қуръан кәримдә баян қилинған һалал-һарамни ипадилигәндәк, инсанлар әқлий күчи билән биләләйдиған һалал-һарамниму ипадиләйду. Чүнки, инсанлар яритилиштики әсли тәбиитидә тоғрилиқни, дуруслуқни вә һәққанийлиқни

сөйиду, шуңа гуна қилған, дурус иш қилмиған адәм башқилардин хиҗил болуп, гуналирини, хаталиқлирини вә һәқсизлиқлирини кишиләрниң көзидин йошурушқа тиришиду вә өз-өзидиму ички тоқунушлар билән беарамлиқта яшайду. Шуңа инсанлар бирәвниң ички дуниясидики беарамлиққа вә әтрапидикиләр билән болған мунасивитигә бир қараш биләнла униң қайси һалда екәнлигини биләләйду, мәсилән: башқа бириниң аяли билән һарам муһәббәтниң һекайисида яшаватқан бири, униң билән һәр қетим учрашқинида, худуксирәп алди-кәйнигә миң қетим қариса, өзиниң аяли билән кетип барған киши һечнәрсидин худуксиримигәнгә, оғри янчуғидин пул чиқармақчи болғанда, һәр тәрәпкә синчилап қариветип чиқарса, һалалдин пул тапқан адәм өзиниң пулини хатирҗәмлик билән чиқарғиниға, бирәвниң имзасини оғрилап йолсизлиқ қилмақчи болған адәм қорқунучтин қоллири титригән һалда қәләм тәврәтсә, өзиниң имзасини қилған адәм хатирҗәмлик билән имза қойғиниға охшаш. Бу мисаллар һалал билән һарамниң инсанлар нәзәридиму ениқ екәнлигини биливелишимиз үчүн йетәрликтур. Тоғра иш қилған адәмниң виждани раһәт, өзи хатирҗәм, яман иш қилған адәм өзи беарамлиқ вә худуқ ичидә болушиниң сәвәви немә? Тәбиийки, бу инсанниң әсли тәбиитидики иманниң тәқәззасидур, чүнки инсанниң ички дунияси һалал билән өзлигидин маслишип кетиду, амма һарам билән маслишалмайду, ички тоқунуш пәйда қилиду. Инсан тәбиити һалал билән арам тапиду, һарам билән изтирап чекиду, мана бу, инсан тәбиитидә орун алған тәбиий иманниң нәқәдәр чоңқур екәнлигиниң дәлилидур, инсан әгәр яритилиштики сап тәбиити бойичә яшайдиған болса, у чоқум бәхит-саадәт вә һөзүр-һалавәт ичидә һаят кәчүриду, чүнки Қуръан кәримдә: «Аллаһниң диниға әгәшкинки, Аллаһ инсанларни шу дин билән яратқан»дәп кәлгән (*«Рум» сүриси, 30-айәт*).

ҺАЛАЛ БИЛӘН ҺАРАМ ОТТУРИСИДИКИ НӘРСИЛӘР

Әнди һәдистики «шубһилик ишлар» ға кәлсәк, Исрапчилиқ билән парихорлуқ ениқ һарамлардин болуп, Исрапчилиқ йейиш-ичиш, кийиниш вә һәр қандақ бир ишта нормидин артуқ қоллинип ашуриветиш дегәнликтур; парихорлуқ – мәнсәпни сүйистимал қилип кишиләрниң қолидикиләргә көз тикиш дегәнликтур, лекин буниңға охшап кетидиған мәсилиләрдә шубһилик ишлар бар, мәсилән: өзиниң мал-мүлкини Исрапчилиққа еһтимал болған дәриҗидә ашуруп сәрип қилиш шубһилик ишлардин санилиду. Чүнки Аллаһ таала яратқан немәтләр пүтүн инсанийәтниң еһтияҗиға йетидиған дәриҗидә тәңпуңлуқ ичидә яритилған болуп, уларни Исрап йоли билән бузуп-чечиш башқиларни бу немәтләрдин мәһрум қилғанлиқ болиду; әгәр байлиқлар адаләт билән тәхсим қилинидиған болса, йәр йүзидә ачарчилик дегән нәрсә можут болмайду, чүнки Қуръан кәримдики: «биз һәқиқәтән һәммә нәрсини өлчәмлик яраттуқ» (*«Қәмәр» сүриси, 49-айәт*). «қандақла нәрсә болмисун, у өзиниң ғәзниси (йәни ғәзнисиниң ачқучи) бизниң дәргайимиздидур, биз уни пәқәт мәлум миқдардила чүшүримиз» (*«Һәҗр» сүриси, 21-айәт*). «әгәр Аллаһ бәндилириниң рисқини кәң қилса, улар зиминда питнә-пасат терәтти, лекин Аллаһ халиған нәрсини өлчәм билән чүшүриду, Аллаһ һәқиқәтән бәндилириниң (әһвалидин) толуқ хәвәрдардур, (уни) көрүп турғучидур» (*«Шура» сүриси, 27-айәт*) дегән айәтләр бу мәнани ипадиләйду. Йәнә бир мисал: чоң ишларни қоюп турайли, йезилиқ һөкүмәттики бир кадр деханларниң бирәрсиниң қанунлуқ ишини бежирип бәргәндин кейин, бу дехан буниңдин сөйүнүп, бир севәт мевә яки бирәр тал қоғун чағлиқ бир нәрсини у кадрға соға қилса, бу шубһилик ишлардин санилиду, чүнки униң һарам болған парихорлуққа еһтимали күчлүктур. Ривайәт қилинишичә, пәйғәмбәр әләйһиссалам бир күни Абдулла ибни Лутбийә исимлик бир саһабини сәлим қәбилисиниң закатлирини жиғип келишкә буйруған болуп, Абдулла пәйғәмбәр әләйһиссаламниң алдиға елип кәлгән закат маллирини тапшуруш вақтида, «маву закатқа бәргәнлири, маву соғат» дәп чүшәндүргәндә, пәйғәмбәр әләйһиссалам Абдуллаға: «сән өйүңдә жим олтурған болсаңму саңа бу соғат келәттиму?» дәп рәт қилған вә униму закат маллири билән биллә бәйтул (дөләт ғәзниси) ға қошуваткән [Бухарий вә Муслим ривайити]. Мусулман адәм бу хил шубһилик ишлардин сақланғандила динни сап тутқан болиду вә һалал ишлар даирисидә пакиз һаят кәчүргән болиду.

ҺАЛАЛ БИЛӘН ҺАРАМНИҢ ДӘРИҖИЛИРИ БИР ХИЛ ӘМӘС

Аллаһ таала инсанларни гуна-мәсийәт ишләш яки яхши ишларни қилиш, һарам ишларни қилиш яки һалал ишлар даирисидә һәрикәт қилишқа күчи йетидиған қилип яратқандәк, инсанға қайсисини қилиш вә қайсисини тәрк етиш ихтиярийниму бәргән, чүнки Аллаһ таала инсанларниң яхши ишларни көңүл қоюп ишлишини халиғандәк, гуна-мәсийәтләрниму өз ихтиярий билән ишләп, арқидин Тәвбә қилип һәқиқәткә қайтишини халайду. Аллаһ бәндилири үчүн һалал қилип бәргән нәрсиләрниң дәрижилири бир хил әмәс. Һалаллар ичидә Аллаһ таала яқтуридиған вә бәндилиридин шундақ қилишни күтидиғанлири вә яқтурмисиму пәқәт қобул қилидиғанлириму бар, мәсилән: һалал ичиш, һалал йейиш вә һалал ишлар даирисидә һәрикәт қилишни Аллаһ таала яқтуриду вә бәндилиридин шуни күтиду, амма Талаққа охшиған еһтияж йүзисидинла рухсәт қилинған ишларни яқтурмисиму қобул қилиду вә җазалимайду, пәйғәмбәр ләйһиссаламниң: «һалал ишларниң ичидин Аллаһ таала әң яман көридиғини Талақтур» дегәнлигиму шу сәвәптин болса керәк [Әбудавуд, ибни Маҗә ривайити]. Чүнки, Талақ аилини парчилайдиған, балиларни житим қилидиған, әр-аял вә қудилар арисида дүшмәнлик уруғини чачидиған хәтәрлик иш. Һарамларниң дәрижилириму бир хил болмайду, мәсилән: Аллаһ таалаға шерик кәлтүрүш, сеһиргәрлик қилиш, адәм өлтүрүш, ата-анини қахшитиш, житимниң мелини йәвелиш, өсүм муамилиси қилиш, һарақ ичиш, уруш мәйданидин қечиш, пак аялларға төһмәт чаплаш қатарлиқлар һарамниң әң жуқури дәрижиси болуп, гунайи кәбирә (әң чоң гуналар) дәп атилиду, бу қилмишларни садир қилғанлар қилмишлириға һәқиқий рәвиштә пушайман қилип, гунадин пүтүнләй қол үзүп, Аллаһ таалаға Тәвбә қилиш биләнла өзлирини Аллаһ тааланиң ғәзивидин вә азавидин қутқузуп қалалайду. Амма гунайи сәғирә (кичик гуналар) даирисигә киридиған камчилиқ, хаталиқ вә ихтиярсиз қилип қойған гуналар яхши әмәлләрниң сайисида товвисизму кәчүрүм қилиниду. Аллаһ тааланиң Қуръан кәримдики: «аз-тола камчилиқлирини һесапқа алмиғанда, чоң гуналардин вә қәбиһ ишлардин жирақ болғучиларға кәлсәк, билгинки, һәқиқәтән рәббиңниң әпуси вә мәғпирити кәң бир заттур. У силәрни тупрақтин яратқан вақтидиму вә силәрни анаңларниң қосиғидики чеғиңлардиму силәрни әң яхши билидиған заттур, шуңа силәр өзәңларни ақлашқа тиришмаңлар, чүнки у яманлиқлардин сақлинип тәқвалиқ даирсидә иш көргүчиләрни убдан билгүчидур» дегән сөзи бу мәнаға ишарәт қилиду («*Нәҗим» сүриси, 32-айәт*). Шуниму әстин чиқармаслиқ керәкки, кичик гуналарни давам қилиш арқилиқ бу кичик гуналар өзлигидин чоң гуналарға айлинип қалиду, шуңа қандақла бир гунани аддий санашқа вә уни давам қилдурушқа болмайду, шуниңдәк, һарам вә гуна ишлар қилғучисиниң нийитигә қарап баһалиниду, мәсилән: ихтиярсиз ишләп қойған гунадин, алдин планлап қилған гунаниң җазаси Аллаһ тааланиң нәзәридә нәччә һәссә еғир болғиниға охшаш.

Әскәртиш: шәйъиләрниң һәммиси әсли етивари билән һалал болуп, Қуръан кәримдики яки Муһәммәд әләйһиссаламниң сәһиһ (ишәшлик) һәдислиридә һарам екәнлигигә очуқ дәлил кәлмигән нәрсиләрниң һәммиси һалалдур. Һалалниң сани наһайити көп болуп, һалални санап болғили болмайду, шуниң үчүн мән китавимниң бу бөлүмидә пәқәт һарамлар үстидә йәни ислам шәриитидә һарам қилинған нәрсиләр вә ишлар һәққидә тохталмақчимән.

ҺАЛАЛ-ҺАРАМ ВӘ УЛАРҒА МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

ҺАЛАЛ-ҺАРАМ УҚУМИ

1318. Соал: һалал дегән немә?

Җавап: Һалал – мәйли йемәк-ичмәктә болсун, мәйли иш-һәрикәттә болсун, мәйли гәп-сөздә вә пикир етиқатта болсун, Аллаһ таала тәрипидин рухсәт қилинған, шәриәттә чәкләнмигән нәрсиләр вә ишлар демәктур.

1319. Соал: һарам дегән немә?

Җавап: Аллаһ таала тәрипидин кәскин буйруқ билән ишлар вә нәрсиләр болуп, йемәк-ичмәкләрдә, гәп-сөз вә пикир-етиқатта шундақла иш-һәрикәтләрдә ипадилиниду.

1320. Соал: һалал вә һарам пәрқи нәдин кәлгән?

Җавап: Аллаһ таала мусулманларға өзи пак, тән сақлиққа яки башқа тәрәпләргә зийини йоқ озуқлуқ қуввити бар вә пакиз нәрсиләрни йәп-ичишни буйруп, уларни һалал дәп атиған; шуниңдәк өзи паскина, тән сақлиққа яки башқа тәрәпләргә зиянлиқ болған нәрсиләрни йәп-ичиштин тосқан вә мундақ нәрсиләрни истимал қилишни һарам дәп атиған.

ЙЕМӘК-ИЧМӘКЛӘРДИКИ ҺАЛАЛ

1321. Соал: йемәк-ичмәкләргә мунасивәтлик һалал қайси?

Җавап: йемәк-ичмәкләрдики һалал – өзи пак, тән сақлиққа зийини болмиғанлиғи үчүн ислам дини истимал қилишқа рухсәт қилинған нәрсиләрни көрситиду, мәсилән: өзи пакиз вә тән сақлиққа зийини йоқ, динимизда чәкләнмигән йемәклик вә ичимликләрни истимал қилғанға охшаш.

ЙЕМӘК-ИЧМӘКЛӘРДИКИ ҺАРАМ

1322. Соал: йемәк-ичмәкләргә мунасивәтлик һарам қайси?

Җавап: йемәк-ичмәкләрдики һарам – пак әмәслиги вә тән сақлиққа зиянлиқлиғи сәвәплик ислам дини истимал қилишни чәклигән нәрсиләрни көрситиду, мәсилән: чошқа гөшигә охшаш паскина нәрсиләрни вә һарaққа охшаш тән сақлиққа зиянлиқ болған нәрсиләрни истимал қилғанға охшаш.

ПИКИР-ЕТИҚАТ ВӘ ИШ-ҺӘРИКӘТЛӘРДИКИ ҺАЛАЛ

1323. Соал: пикир-етиқат вә иш-һәрикәтләргә мунасивәтлик һалал қайси?

Җавап: гәп-сөз, пикир-етиқат вә иш-һәрикәтләргә мунасивәтлик һалал – ислам дининиң етиқат системиси вә ислам шәриитиниң көрсәтмиси бойичә иш көрүшкә мәркәзлишиду, мәсилән: тоғра етиқат вә тоғра пикирләрдә болуш, йоллуқ һалда тирикчилик қилғанға охшаш болуп, һалал вә тоғра ишларни қилған адәм совапқа еришиду.

ПИКИР-ЕТИҚАТ ВӘ ИШ-ҺӘРИКӘТЛӘРДИКИ ҺАРАМ

1324. Соал: пикир-етиқат вә иш һәрикәтләргә мунасивәтлик һарам қайси?

Җавап: пикир-етиқат вә иш-һәрикәтләргә мунасивәтлик һарам – иманға зит келидиған етиқат вә пикир еқимлири, ислам шәриитиниң көрсәтмисигә зит келидиған йолсизлиқларға мәркәзлишиду, мәсилән: христианларниң Әйса әләйһиссаламни Аллаһниң оғли, униң илаһлиқта

шериги дәп етиқат қилғиниға, бәзи хурапатчиларниң аталмиш әвлиялар, қутуплар каинатта Аллаһ таала қилидиған ишлардин бәзисини қилалайду дәп етиқат қилғиниға, бәзи азғунларниң Қуръан кәримни һазирқи әсиргә яримайду дәп ойлиғиниға вә өсүм билән муамилә қилиш, һарақ ичиш, зина қилиш, ғевәт қилиш, гәп тошуш қатарлиқ еғир гуналарни садир қилғанға охшаш. Бу ишларниң һәммиси ислам динида қаттиқ чәкләнгән әң чоң һарамдур, һарам ишни қилиш өзини Аллаһниң азавиға тутқанлиқ вә еғир гунадур.

ҺАЛАЛ БИЛӘН ҺАРАМНИ БИЛИШНИҢ ӘҺМИЙИТИ

1325. Соал: һалал билән һарамни билишниң қандақ әһмийити бар?

Җавап: һалал билән һарамниң пәрқини айриш, немиләрниң һалал вә немиләрниң һарам екәнлигини билиш һәр бир мусулман үчүн пәриз әйндур; пүтүн ишларда һалал-һарам пәрқини айриш вә һалал ишлар даирисидә иш көрүш мусулманлиқниң тәливи болғинидәк, йемәк-ичмәкләрдә һалал-һарамни илғаш толиму әһмийәтликтур. Ислам пәйғәмбири һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам һарамни һалал орнида истимал қилғучиларни дозақ билән тәһдит қилип мундақ дегән: «һарамдин озуқлинип өскән һәр бир гөш (бәдән) дозаққа әң һәқлиқтур» [имам Әһмәд ривайити]. Аллаһ таала Қуръан кәримдә: «әй мөмүнләр! биз силәрни рисқландурған һалал нәрсиләрдин йәңлар» дәп көрсәткән (*«Бәқәрә» сүриси, 172-айәт*).

ҺАРАМДИН САҚЛИНИШНИҢ ЗӨРҮРЛИГИ

1326. Соал: қандақ қилғанда һарамдин сақланғили болиду?

Җавап: йемәк-ичмәк, пикир-етиқат, гәп-сөз, иш-һәрикәт вә башқа һәр қандақ бир нәрсидә һарам дейилгән нәрсиләр вә ишлардин чәклиниш, шундақла һалал яки һарамлиғи еник билинмигән нәрсиләр вә ишлардин жирақ туруш арқилиқ һарамдин сақланғили болиду, пәйғәмбәр әләйһиссалам бир һәдистә: «һалалму, һарамму еник айрилди, амма бу иккисиниң оттурисида шубһилик (йәни һалал яки һарамлиғи еник болмиған) нәрсиләр бар, көп адәмләр буни билмәйду, кимки шубһилик нәрсиләрдин сақланса, һарамдин сақлинип қалалайду» дәп көрсәткән [имам Бухарий ривайити].

ЙЕМӘК-ИЧМӘКЛӘРДИКИ ҺАЛАЛ-ҺАРАМ

1327. Соал: йемәк-ичмәкләрдә һалал-һарамниң өлчими немә?

Җавап: ислам динида йемәк-ичмәкләр һалал вә һарам дәп икки түргә бөлүниду; өзи пакиз тәбиити пак, тәми, пуриғи нормал, инсан тәбиитигә яқидиған, озуқлинишқа пайдилиқ, тәркивидә озуқлуқ маддиси бар, тән сақлиққа зийини болмиғанлиғи үчүн исламда чәкләнмигән һәр қандақ йемәк-ичмәкни истимал қилиш һалал, әксичә өзи паскина, тәбиити пак әмәс, адәмгә беарамлиқ елип келидиған, тән сақлиққа зиян йәткүзидиғанлиғи, мәс қилидиғанлиғи, әқилни булғайдиғанлиғи сәвәплик, исламда чәкләнгән һәр қандақ йемәк-ичмәкни истимал қилиш һарамдур.

ҺАЛАЛ НӘРСИЛӘРНИ ИСТИМАЛ ҚИЛИШНИҢ ПАЙДИЛИРИ

1328. Соал: һалал нәрсиләрни истимал қилишниң қандақ пайдилири бар?

Җавап: һалал нәрсиләрни истимал қилишниң дуния вә ахирәтлик интайин көп пайдилири бар, улар мундақ:

1) һалал вә пак нәрсиләрни истимал қилған вә пакизлиққа әһмийәт бәргән адәмниң дили пак, көңли йоруқ, тени сағлам, әқли өткүр, зеһни күчлүк вә һошияр болиду.

2) һалал вә пак нәрсиләрни истимал қилған адәм түрлүк кесәлликләрдин сақлинип қалиду, күч-қуввити аҗизлишип қалмайду.

3) һалал вә пак нәрсиләрни истимал қилған адәмниң ибадәтлири қобул болиду вә дуалири иҗавәт болиду. Чүнки, ибадәтләрниң вә дуаларниң Аллаһ тааланиң дәргаһида қобул болмаслиғиниң сәвәплиридин бири һарамни йейиштур.

4) һалал вә пак нәрсиләрни истимал қилған адәм Аллаһ тааланиң һөрмитигә вә инсанларниң сөйгүсигә еришиду.

МАЛ БОҒУЗЛАШҚА МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

1329. Соал: мал боғузлашниң шәртлири вә әдәплири қайсилар?

Җавап: мал боғузлиғанда төвәндикиләргә диққәт қилиш лазим:

1) Мал боғузлиғучиниң әқил-һоши җайида, балағәткә йәткән, мусулман яки әһли китап (йәһудий яки христиан) болуши шәрт; әр киши болмиғанда, аял киши боғузлисиму болиду, шуниңдәк мусулман болмиғанда, йәһудий яки христиан динидики бири боғузлисиму болиду, бирақ Аллаһқа ишәнмәйдиған динсизниң яки Аллаһқа шерик кәлтүридиған мушрикниң боғузлиған мели йейилмәйду, чүнки улар боғузлиған малниң гөши мусулманға һарам болиду.

2) Боғузлайдиған мални силап-сийпап, авайлап жиқитип, путлирини мәккәм бағлаш, путини бағлиғанда униң алдинқи икки пути арисиға арқа сол путини киргүзүп бағлап, арқа оң путини бош қоюш керәк, чүнки һайван җан талашқанда у бош қалға пути билән қаттиқ тепиду, қаттиқ силкиништин томурлиридики қан пакиз еқип чиқип кетиду.

3) Мални қиблигә қаритип, өткүр пичақ билән «бисмиллаһ, Аллаһу әкбәр» дәп малниң гелидин боғузлаш, қийнимаслиққа әһмийәт бериш.

4) Мални уруш, сөрәш, қаттиқ жиқитиш вә гал пичақ билән боғузлаштин сақлиниши; пәйғәмбәр әләйһиссалам бир һәдистә: «кимки қушқачтәк кичик қушни боғузлаштиму рәһимдилликни көрсәтсә, Аллаһ у кишигә қиямәт күнидә өзиниң шәпқитини көрситиду» дегән.

5) Қечип турмиған һайванни боғузлаш қийин болғанда, униң бирәр ни қан еқиталайдиған тиғлиқ нәрсә билән яриландуруп өлтүрүшкиму болиду.

6) Кесәлликтин әмәс, бәлки егиздин жиқилған яки бир-бири билән үссүшкән яки урулған сәвәплик җан талишиватқан һайванни тепичәклигичилик күчи бар болса, уни боғузлап гөшини йейиш һалалдур. Амма боғушлашқа үлгирәлмәй өзи өлүп қалғанлиқтин һарам болуп қалған малниң гөшини йейиш һарамдур.

1330. Соал: өзи өлүп қалған малниң гөши немә үчүн йейилмәйду?

Җавап: гөши йейилидиған қой, кала вә өшкигә охшаш һайванлардин қайсибир сәвәп билән өзи өлүп қалғанлириниң гөшини йейиш қәтъий һарамдур. Буниң сәвәви шуки, өзи өлүп қалған һайван чоқум бирәр кесәллик яки җан алғучи зәрбигә учриғанлиқтин өлгән болиду; мал кесәлликтин өлгән болса, кесәл микроблири униң тенини пүтүнләй қаплап кәткән болиду, бундақ гөшни йегәндә гөштики кесәл микроблири адәм бәдинигә тарқап кетиду, һәтта зәһәрләп өлтүрүпму қойиду. Мал кесәлликтин әмәс, таяқ зәрбиси билән яки егиздин жиқилғанлиқ сәвәптин өлгән болса, қени еқитилмиғанлиқтин униң бәдинигә қан тарқап кәткән болиду, мундақ гөшни йегән адәм, қанни йегән болиду, қан пакиз әмәс, қан тәркивидики һәр хил микроблар вә бактерийиләр адәм бәдинини зәһәрләйду, шуниң үчүн қанни йейиш һарамдур.

БАЗАРЛАРДИН СЕТИВЕЛИНҒАН ТӘЙЯР ЙЕМӘКЛИКЛӘР ҺӘҚҚИДӘ

1331. Соал: базарлардин гөш сетивалғанда немиләргә диққәт қилиш керәк?

Җавап: базарлардин гөш сетивалғанда у қандақ малниң гөши? бу мални қандақ қассап сойған? мусулман қассап сойғанму-йоқ? алди билән буларни ениқлап чиқип қой, кала, ат, төгә, тоху, өдәк,

ғаз қатарлиқларға охшаш һалал маллардин мусулман қассап сойғанлириниң гөшини елиш, қайси малниң екәнлиги яки кимниң сойғанлиғи билинмигән гөшләрни алмаслиқ лазим.

1332.Соал: қачиланған йемәкликләрни сетивалғанда немиләргә диққәт қилиш керәк?

Жавап: қачиланған гөш вә һәр қандақ бир йемәкликни сетивалмақчи болғанда униң «мусулманчә» маркиси барму-йоқ? нәдә ишләнгән? мусулманлар ишлигәнму яки башқиларму? қоллиниш вақти барму яки өтүп кәткәнму? буларға алаһидә диққәт қилиш лазим, чүнки пак вә һалал нәрсиләрни йейиш әмәл-ибадәтләрниң қобул болуши үчүн шәрт, тән сақлиқни сақлаш үчүн зөрүрдур.

1333. Соал: қайси диндикиләрниң тамақлирини йейишкә болиду?

Жавап: әң пак йемәклик мусулманларниң йемәклигидур, һемишәм мусулманларниң йемәкликлирини издәп тепип йейиш керәк; мусулманларниң тамиғи яки қачиланған гөш қатарлиқ тәйяр йемәкликләр тепилмиғанда, христиан вә йәһудий динидикиләрниң пак йемәкликлирини йейишкә болиду. Аллаһ таала Қуръан кәримдә мундақ дегән: «бүгүн силәргә пак нәрсиләр һалал қилинди, китап берилгәнләр (йәни йәһудийлар вә христиандар) ниң тамиғи силәргә һалалдур вә силәрниң тамиғиңлар уларға һалалдур» (*«Маидә» сүриси, 5-айәт*). «Христиан вә йәһудий динидикиләрниң пак йемәкликлири» дегән жүмлидин һарам малниң гөши вә һәрқандақ бир һарам нәрсә арилашмиған пакиз вә һалал йемәкликлири көздә тутулиду.

1334. Соал: қайси дөләтләрдин кәлгән тәйяр йемәкликләрни йейишкә болиду?

Жавап: мусулман мәмликәтлиридә ишләнгән тәйяр тамақларни, қачиланған гөш вә башқа йемәкликләрни сетивелиш керәк, буниңға һәр қандақ мусулман адәм әһмийәт бериши лазим, навада мусулман мәмликәтлиридин кәлгән тәйяр тамақлар, қачиланған гөш вә башқа йемәкликләр тепилмиғанда, христианлар яки йәһудийларниң мәмликәтлиридин кәлгән, униң үстигә «мусулманчә» яки «мусулманчилиқ қаидиси бойичә боғузланди» дегән хәт еник йезилған һәр қандақ тәйяр тамақ, қачиланған гөш вә башқа йемәкликләрни сетивелип йейишкә болиду. Амма, Аллаһқа ишәнмәйдиған коммунистлар дөләтлиридин, буддистларниң жутидин кәлгән гөш, тоху, тәйяр тамақ, қачиланған йемәклик қатарлиқларни йейишкә болмайду, чүнки Аллаһқа ишәнмәйдиғанларниң йемәкликлири мусулманлар үчүн һалал әмәс, бәлки һарамдур. Амма ишәшлик рәсмий диний әзаниң назарити астида боғузланған һайванларниң гөшлиридин йәнә шу әзаниң назарити астида қачиланған гөш вә шу тәриқидә һазирланған йемәкликләрни йейишкә болиду.

АШХАНИЛАРҒА КИРГӘНДӘ ДИҚҚӘТ ҚИЛИШҚА ТЕГИШЛИК ИШЛАР

1335. Соал: ашханиларға киргәндә немиләргә диққәт қилиш керәк?

Жавап: өйдә етип йегән тамақ әң ләззәтлик вә әң пайдилиқтур; ашханилардин тамақ йейишкә тоғра кәлгәндә чоқум мусулман, диндар кишиләр ачқан пакиз ашханиларға кириш керәк, чүнки тамақ инсанниң сақлиғиға беваситә тәсир көрситидиған нәрсә, шуңа уни илғап пакиз, һалал, шәксиз болғанлирини йейиш керәк; сәпәр үстидә болғанда ашханиға киришкә тоғра кәлсә, чоқум «мусулманлар ашханиси» дәп йезилған, ишәшлик ашханиларға кириш керәк.

1336. Соал: мусулман ашханиси тепилмиғанда немә қилиш керәк?

Жавап: сәпәр үстидә йол маңғанда яки хәлқи мусулман әмәс мәмликәтләргә барғанда мусулман ашханиси тепилмиса, христиан яки йәһудийларниң ашханисиға киришкә мәжбур болуп қалғанда, уларниң нанлирини, қачиланған тәйяр тамақлирини йейишкә болиду, амма уларниң қазанлирида пиширилгән тамақлирини йейишкә болмайду, чүнки улар чошқа гөшини йәйду, чошқа гөшини қориған қазанда башқа һалал малниң гөшини қуруп бәргән тәғдирдиму, уни йейишкә болмайду, Һалал билән һарамни илғайдиған адәмләрниң гелидин мундақ тамақ өтмәйду, мана бу, мусулманлиқниң вә сап тәбиәтниң аламитидур.

ЙЕМӘК-ИЧМӘКЛӘРДИН ЙЕЙИШ ҺАРАМ БОЛИДИҒАНЛИРИ

1337. Соал: йемәк-ичмәкләрдин йейиш һарам қилинғанлири қайсилар?

Җавап: йемәк-ичмәкләрдин йейиш һарам қилинғанлири төвәндикиләр:

1) башқиларниң һәққини йейиш һарам, бу һәқтә Аллаһ таала мундақ дегән: «әй мөмүнләр! бир-бириңларниң маллирини (оғрилиқ, хиянәт, булаш, җазанихорлуқ, қимар ойнаш қатарлиқ) һәқсиз йол билән йәвалмаңлар» («*Ниса» сүриси, 29-айәт*).

2) өзи өлүп қалған малниң гөшини йейиш һарам, йәни гөши йейилидиған һайванлардин өзи өлүп қалған, боғуп өлтүрүлгән, уруп өлтүрүлгән, егиз җайдин жиқилип өлгән, үссүп өлтүрүлгән вә жиртқучлар йерип өлтүривәткән һайванниң гөшини йейиш һарамдур.

3) қанниң һәр қандиғи һарамдур.

4) чошқа гөши, чошқиниң қени, мейи, териси вә һәр қандақ бир әзаси һарамдур, иштму шуниңға охшаштур.

5) Аллаһтин башқа бириниң намини тилға елип боғузланған һайванниң гөши һарам.

6) буддистларниң бутлириға, христианларниң черколириға, йәһудийларниң ибадәтханилириға яки мазарлириға яки аталмиш әвлияларниң роһиға атап өлтүрүлгән һайванниң гөшини йейиш һарамдур.

Жуқурирқи алтә ишниң һарамлиғиниң дәлил-факти Аллаһ тааланиң мону сөзидур: «силәр өзи өлүп қалған һайван, қан, чошқа гөши, Аллаһтин башқисиниң намини тилға елип боғузланған һайван, жиқилип өлгән һайван, үссүп өлтүрүлгән һайван, жиртқучлар йерип өлтүрүп йегән һайванниң гөшини йейиш һарам қилинди, лекин (жуқурирқи бәш түрлүк һайвандин җени чиқмиған чағда) боғузлиғанлириңлар һалалдур. Һәмдә бутларға елип берилип униң йенида боғузланған һайванлар һарам қилинди» («*Маидә» сүриси, 3-айәт*).

1338. Соал: әң паскина һайван қайси?

Җавап: чошқа һайванлар ичидә әң паскина вә әң ниҗис мәхлуқ болуп, сағлам тәбиәтлик адәм униңдин әлвәттә жиргиниду, чошқиниң әң яхши көридиған йемиги тезәк вә башқа паскинилиқлардур. Дунияда чошқидин башқа өзиниң поқини йәйдиған һайван болмиса керәк, буниң өзила чошқиниң һәқиқәтән бәкму паскина һайван екәнлиги вә чошқа гөшиниңму худди шундақ паскина нәрсә екәнлигигә йетәрликтур. Илим-пән илгирилләп, пән-техника тәрәққий қилиши арқисида тиббий мутәхәсисләр чошқа гөшиниң һәммә бәлвақларда, хусусән иссиқ бәлвақларда инсан саламәтлигигә интайин зиянлиқ екәнлигини испатлап чиқти; илмий тәҗрибиләр арқилиқ чошқа гөшидә адәмни өлтүридиған қурут вә әң хәтәрлик микробларниң барлиғини испатлиди, ким билсун, учқандәк тәрәққий қилип кетиватқан бу илим-пән келәчәктә бизгә, Аллаһ таала һарам қилған нәрсиләр, җүмлидин чошқа гөши һәққидә биз билмәйдиған йеңи мәлуматларни кәшип қилиши мүмкин. Чошқидин қалса, әң паскина һайван ишт болуп, ишт вә чошқиниң ниҗасәтлири бир қетим тупрақ билән алтә қетим су билән җәмий йәттә қетим жуюш арқилиқ паклиниду. Бу мәсилә пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һәдиси билән мустәһкәмлашқан, пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «бириңларниң қачисини ишт ялап қойған болса, уни йәттә қетим жуюңлар, авалқи қетимини тупрақ билән жуюңлар» [Бухарий вә Муслим ривайити]. Чүнки тупрақ тәркивидә микробларни өлтүрүш иқтидариға егә мадда бар болғанлиқтин, қачини тупрақ билән бир қетим сүртүш арқилиқ униңға иштниң шалидин жуққан микроблар өлиду, су билән йәнә алтә қетим жуюш арқилиқ қачида микробниң әсири қалмиған болиду. Пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламниң бу һәдистики һекмәт, техи әндила тиббий мутәхәсисләр тәрипидин байқалған.

ЗИЯННИ ТОСУШ ЙҮЗИСИДИН ЙЕЙИШ ЧӘКЛӘНГӘН НӘРСИЛӘР

1339. Соал: зиянни тосуш йүзисидин йейиш чәкләнгән нәрсиләр қайсилар?

Җавап: зиянниң алдини елиш йүзисидин йейиш чәкләнгән нәрсиләр төвәндикиләр:

1) зәһәр вә адәмни зәһәрләйдиған һәр қандақ нәрсини истимал қилиш һарамдур, чүнки тән сақлиқни сақлаш пәриздур.

2) көңүл тартмайдиған вә адәм сәскинидиған һашарәтләрни йейиш һарам, чүнки бундақ һашарәтләр кесәлликләргә сәвәп болуши еһтимал.

3) топа, лай, шехил, таш, көмүр қатарлиқ тәнгә зиянлиқ нәрсиләрни йейиш һарам.

ПАСКИНИЛИҒИ ЙҮЗИСИДИН ЙЕЙИШ ЧӘКЛӘНГӘН НӘРСИЛӘР

1340. Соал: паскинилиғи сәвәвидин йейиш чәкләнгән нәрсиләр қайсилар?

Җавап: паскинилиғи сәвәвидин йейиш чәкләнгән нәрсиләр төвәндикичә:

1) паскина нәрсә арилишип қалған һәр қандақ йемәклик. Пәйғәмбәр әләйһиссалам майға чүшүп қалған чашқан тоғрисида: «тоңлитилған майға чашқан чүшсә униң әтрапини кесип еливетип қалғинини йәңлар, чашқан еритилгән майға чүшкән болса, уни қәтъий йемәңлар» дәп көрсәткән (Әбудавуд ривайити).

2) инсанларниң тәрити вә һайванларниң тезигигә охшаш паскина нәрсиләрни истимал қилиш һарамдур. Қуръан кәрим: «Аллаһ уларға паскина нәрсиләрни һарам қилиду» дәп кәлгән («*Әъраф» сүриси, 157-айәт*).

ҖАННИ ҚУТҚУЗУШ ҮЧҮН ИСТИМАЛ ҚИЛИШҚА БОЛИДИҒАН ҺАРАМ МИҚДАРИ

1341. Соал: ачлиқтин яки уссузлиқтин өлүм гирдавиға келип қалған адәм қандақ қилиду?

Җавап: ачлиқтин яки уссузлиқтин өлүм гирдавиға келип қалған адәмниң зәһәрдин башқа истимал қилиш чәкләнгән һарам нәрсиләрдин өзиниң һаятини һалакәттин сақлап қалғидәк миқдарни йейиш яки ичиши һалал болиду, бу һәқтә Қуръан кәримдә: «кимки чарисизлиқтин, гунани мәхсәт қилмиған һалда, һарам қилинған нәрсиләрдин йесә гуна болмайду» дәп көрситилгән («*Маидә» сүриси, 3-айәт*).

СУЮҚЛУҚЛАРДИН ИСТИМАЛ ҚИЛИШ ҺАРАМ ҚИЛИНҒАНЛИРИ

1342. Соал: суюқлуқлардин истимал қилиш һарам қилинғанлири қайсилар?

Җавап: суюқлуқлардин истимал қилиш һарам қилинғанлири төвәндикиләр:

1) һарақ вә униң пүтүн түрлири қәтъий һарамдур. Аллаһ таала Қуръан кәримдә мундақ дегән: «һарақ ичиш, қимар ойнаш, бутларға чоқунуш, пал оқлири билән пал селиш шәйтанниң иши, паскина қилиқлардур, бәхиткә еришишиңлар үчүн шәйтанниң ишидин жирақ болуңлар» («*Маидә» сүриси, 90-айәт*). Пәйғәмбәр әләйһиссалам һарақниң сәвәви билән он кишиниң ләнәткә учрайдиғанлиғини баян қилип мундақ дегән: «Аллаһ һараққа, уни ичкүчигә, ичкүзгүчигә, көтәргүчигә, көтәргүзгүчигә, уни ишлигүчигә, ишләткүчигә, саткучиға, сетивалғучиға вә һарақниң пулини йегүчиләргә ләнәт қилди» [Әбудавуд вә Һаким ривайити].

2) адәмни мәс қилидиған вә әқилни кәткүзидиған һәр қандақ ичимликләр вә суюқлуқлар

һарамдур; пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «адәмни мәс қилидиған һәр қандақ нәрсә (гәрчә башқа исимлар билән аталған болсиму) һарақтур, һарақниң һәр қандиғи һарамдур» дәп көрсәткән [Муслим ривайити].

3) инсанниң, һәр қандақ бир һайванниң сүйдүги, гөши йейилмәйдиған һайванларниң сүти, гөши йейилидиған вә йейилмәйдиған барлиқ қушларниң сүйдүги вә майиғи һарамдур, чүнки улар паскина нәрсиләр болуп, паскина нәрсиләрни истимал қилиш һарамдур. Һайванларниң сүйдүклириниң һәммиси паскина болсиму, улар паскинилиқ җәһәттин һәммиси бир хил әмәс, мәсилән: гөши йейилидиған һайванниң сүйдүги бәдәнниң яки кийимниң қайсибир йеригә бир ғеричқа йәтмигән миқдарда жуқуп қалса, зөрүр болғанда униң билән намаз оқуса болиду, амма инсан яки гөши йейилмәйдған һайванниң сүйдүги кийим яки бәдәнниң бир тәңгидин көпрәк йеригә жуқуп қалғанда, кийим билән бәдәнниң жуқуп қалған йерини жуюп пакизлап, андин намаз оқуш лазим болиду. Шуниңдәк ат, кала, ешәк, хечирға охшаш һайванларниң тезиги, барлиқ қушларниң майиғи яки сүйдүги бәдәнниң яки кийимниң бир тәңгидин көпрәк йеригә жуқуп қалса, у йәрни жуюп пакизлимай туруп намаз оқуғили болмайду, бу миқдарға йәтмигини зөрүрийәт йүзисидин кәчүрүм қилиниду.

4) спирт вә газға охшаш тән сақлиққа зиянлиқ нәрсиләрни истимал қилиш һарамдур.

5) тамака, нәшә, әпийүн, кокаин, морфинларға охшаш зәһәрлик нәрсиләрниң ис-түтәклирини пураш яки шораш яки шприц билән бәдәнгә селиш һарамдур.

ҺАРАҚ ДОРА БОЛАЛМАЙДУ

1343. Соал: һарақ дора болаламду?

Җавап: һарақниң инсанийәтни бәхитсиз қилидиған ичимликләрниң әң ямини болғанлиғи сәвәплик һарақ ичиш, һарақ ичиш сорунлирида олтуруш, һарақ ясаш, һарақ содиси қилиш, һарақ соға қилиш, һарақни һәр қандақ бир йемәкликкә аз болсиму арилаштуруш қәтъий һарамдур. Һарақни дора орнида истимал қилиш яки дориға арилаштуруш қәтъий һарамдур. Бир адәм пәйғәмбәр әләйһиссаламға һарақ тоғрилиқ сөзләп: «мән уни дора ясаш үчүн тәйярлаймән» дегәндә, пәйғәмбәр әләйһиссалам униңға: «у дора әмәс, бәлки кесәлликтур» дегән [имам Муслим ривайити]. Пәйғәмбәр әләйһиссалам йәнә бир һәдистә: «кесәлликни вә униң дорисини Аллаһ чүшүрди, һәр қандақ кесәлгә дора яратти, давалиниңлар, лекин һарам билән даваланмаңлар» дәп көрсәткән [Әбудавуд ривайити]. Бу йәрдики чәкләнгини һарақни дора орнида ички қисимға қоллиниш яки ичиштур, амма һарақни тәнниң ташқи қисмиға дора орнида қоллинишқа болиду, кийим-кечәк яки бәдәндин һарақ яки спирт жуқуп қалған яки төкүлгән җайни жуюшқа һаҗәт йоқ, чүнки һарақ билән спирт мәнивий җәһәттин паскина болмисиму, һиссий җәһәттин тазилиғучи маддидур[29].

1344. Соал: қайси вақитта һарақ билән давалинишқа болиду?

Җавап: һарақ билән давалинишқа болмайду, навада һарақ бирәр хәтәрлик кесәлни сақайтидиған дора орнида болуп қалған тәғдирдиму, һараққа муһтаҗ болмастин башқа хил дорлар биләнму һарақниң орнини толтурғили болиду. Әгәр һарақ яки һарақ арилаштурулған бир нәрсә бирәр хәтәрлик кесәл үчүн дора болуп, муәййәнләшсә, униңға һарақ яки һарақ арилаштурулған доридин башқа һечқандақ дора пайда қилмайдиған болса, (мундақ болушиғу натайин) униңға һарақ қошулған шу дорини ишлитишни мусулман, диндар, ишәшлик вә уста бир дохтур буйруған тәғдирдә, ислам дининиң «икки зиянниң йеникрәгини таллаш керәк» дәйдиған умумий принципиға асасән, еһтияҗға қарап интайин тар даиридә болуш шәрти билән истимал қилишқа рухсәт қилиниду (доктур Йүсүп әл Қәрдавийниң «исламда һалал вә һарам» намлиқ әсәридин). Әнди бу йәрдә мундақ бир соал туғулуши мүмкин, биз дора ширкәтлиридин сетивалидған дориларниң бәзисигә һарақ яки спирт қошуп ясалған дорилар екәнлигини аңлаймиз, бу дориларни соримастин ишләткән йәрдә, өзимиз зөрүр болғанда һарақ яки һарақ арилаштурулған дорилар билән даваланса болмамдикән? Буниң җавави мундақ, биринчидин Аллаһ таала бизни һарақ ичиштин,

һарақ содиси қилиштин вә һарақ билән давалиништин тосқан; биз мусулманлиқ сүпитимиз билән Аллаһ тааланиң тосқанлиридин йенип, униң әмрини орунлашқа буйрулдуқ. Иккинчидин, һарақ башқа нәрсигә арилаштурулуш арқилиқ өз хусусийитини пүтүнләй йоқитип башқа маддиға айлинип кәтсә, уни ишлитишкә болиду, мәсилән: фиқһи китаплирида – һайванларниң сүйдүги билән тезиги паскина вә һарам нәрсиләрдур, амма сүйдүк қуруп тузға айланса, тезәк көйүп күлгә айланса, бу иккиси пак маддиларға айлиниду» дәп қәйт қилинған.

ҺАЙВАНЛАР ВӘ ҚУШЛАРДИН ҺАЛАЛ ВӘ ҺАРАМЛАР

ҺАЙВАНЛАРНИҢ ТҮРЛИРИ ВӘ УЛАРДИН ЙЕЙИШ ҺАЛАЛ ВӘ ҺАРАМ БОЛҒАНЛИРИ

1345. Соал: һайванлар нәччә түргә бөлүниду?

Җавап: һайванлар қуруқлуқ һайванлири вә су һайванлири дәп иккигә бөлүниду, шуниңдәк, қуруқлуқ һайванлириму өй һайванлири вә явайи һайванлар дәп иккигә бөлүниду.

1346. Соал: су һайванлиридин һәр қандиғини йейишкә боламду?

Җавап: су һайванлириниң һәммиси һалал болуп, улардин һәр қандиғини йейишкә болиду. Аллаһ таала Қуръан кәримдә мундақ дегән: «силәрниң вә йолувчиларниң мәнпәәтлиниши үчүн силәргә деңиз һайванлири, деңиздин чиқидиған йемәкликләр һалал қилинди» (*«Маидә» сүриси, 96-айәт*). Пәйғәмбәр әләйһиссалам деңиз вә дәрия тоғрилиқ: «униң сүйи пак, мәһсулати һалалдур» дәп көрсәткән, бу һәдис белиқ вә һәр қандақ су һайванлириниң һалал екәнлигини көрситиду. Һәнәфий мәзһипидә су һайванлиридин белиқтин башқиси һалал дейилмигән болсиму, ислам өлүмалириниң мутләқ көп қисми һәммисини һалал дәп қарайду. Һазирқи заман өлүмалириму шундақ дәп қарайду.

1347. Соал: өй һайванлиридин қандақлирини йейишкә болиду?

Җавап: өй һайванлиридин умумән, пакиз вә пак нәрсиләрни йәп өскән, яритилишида жиртқучлуқ вә жиргинишлик болмиған малларниң гөшини йейиш һалалдур, мәсилән: қой, өшкә, кала, ат, төгә, тошқан, тоху, өдәк, ғаз қатарлиқларни өзиниң мүлки болуш яки башқисиниң болсиму йейишкә рухсәт қилған болуш вә мусулманчә боғузланған болуш шәрти билән йейиш һалалдур.

1348. Соал: өй һайванлиридин қандақлирини йейишкә болмайду?

Җавап: өй һайванлиридин ешәк, хечир, чошқа, ишт, мөшүк, чашқан, вә башқиму гөши йейилмәйдиған һайванларни, һашарәтләрни йейиш һарамдур. Шундақла кала вә қойға охшаш гөши йейилидиған һайванлардинму өзи өлүп қалған яки Аллаһтин башқисиниң нами тилға елинип боғузланған яки боғулуп өлгән яки башқа һайванлар үссүп өлтүривәткән яки оруп өлтүрүлгән яки егиздин жиқилип өлгән яки жиртқуч һайванлар йерип йәп қойған һайванларниң гөшини йейиш һарамдур.

1349. Соал: явайи һайванлардин қандақлирини йейишкә болиду?

Җавап: орманлиқларда яшайдиған явайи һайванлардин бөкән, зебра, тағ текиси, ява тошқан, кейик, зирапә қатарлиқ жиртқуч болмиған һайванларни Аллаһниң намини атап боғузлаш вә қенини еқитип өлтүрүш шәрти билән уларниң гөшини йейиш һалалдур.

1350. Соал: явайи һайванлардин қандақлирини йейишкә болмайду?

Җавап: яритилишта жиртқучлуқ яки жиргинишлик болған, пакиз нәрсиләрни йәп өсмигән яки пакиз нәрсиләрни йейиш билән биллә паскина нәрсиләрниму йәйдиған һайванларниң гөшини йейиш һарамдур, мәсилән: шир, ява чошқа, бөрә, пил, йолвас, түлкә, маймун, ейиқ, илпиз, чилбөрә қатарлиқларға охшаш мәргән чиши бар жиртқуч һайванлар.

ҚУШЛАРДИН ЙЕЙИШ ҺАЛАЛ ВӘ ҺАРАМ БОЛҒАНЛИРИ

1351. Соал: қушлардин қандақлирини йейишкә болиду?

Җавап: қушлардин қушқач, қара қушқач, кәклик, кәптәр, бөдүнә қатарлиқ жиртидиған тирнақлири болмиған қушларни Аллаһниң намини атап вә қенини еқитип өлтүрүш шәрти билән уларниң гөшини йейиш һалалдур.

1352. Соал: қушлардин қандақлирини йейишкә болмайду?

Җавап: қушлардин бүркүт, қурғуй, һуқуш, лачин, қарчиға, қарға қатарлиқ жиртидиған тирнақлири болған жиртқуч қушларниң гөшини йейиш һарамдур. Шуниңдәк зәһәрлик илан, чаян, дө вә шуларға охшашларни йейишму һарамдур.

1353. Соал: динимизда гөши йейилидиған маллар немигә асасән бәлгүләнгән?

Җавап: Аллаһ таала инсанни әң шәрәплик қилип яратқан, мундақ бир шәрәплик инсанниң йемәк-ичмәклириму шәрәплик болуши керәк; шу сәвәптин динимизға асасән яритилишида жиргинишлик, жиртқучлуқ вә паскинилиқ болған һайванларниң гөши инсанларға лайиқ әмәс, шуңа динимиз бундақ һайванларниң гөшини инсанларға лайиқ көрмигән вә йейишни һарам қилған.

ОВ ОВЛАШҚА МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

1354. Соал: ов дегән немә?

Җавап: ов – қуруқлуқ яки деңиз һайванлирини қайсибир усул билән тутувелиш дегәнликтур.

1355. Соал: қандақ вақитта ов овлаш чәклиниду?

Җавап: һәж яки өмригә еһрам бағлиған вақитта еһрамдин чиқип болмай туруп қуруқлуқ һайванлирини овлаш чәклиниду, мундин башқа қайсибир вақитта ов овлашқа болиду.

ОВ ОВЛАШНИҢ ШӘРТЛИРИ

1356. Соал: ов овлашниң шәртлири қайсилар?

Җавап: ов овлашниң шәртлири төвәндикичә:

1) овлиғучиниң әқли-һоши җайида, балағәткә йәткән, мусулман яки әһли китап болуши. Буниңға бенаән бутпәрәсниң, мушрикниң, муртәдниң вә «коммунистниң» овлиған нәрсисини йейиш яман;

2) ов һайванлирини қоюп бәргәндә яки оқ билән атқанда, мәлум бир һайванни олаш нийити билән қоюп бериш яки етиш. Буниңға бенаән ов һайванлириниң ов олашни мәхсәт қилмиған һалда қоюп бәргәндә, ов һайванлири овлап кәлгән һайванни яки ов овлаш нийити болмастин қарисиға оқ чиқириш нәтиҗисидә етилип өлгән һайванни йейиш һалал әмәс;

3) оқ атқанда яки овлиғучи һайванни овға қойивәткәндә, Аллаһниң исмини атап «Бисмиллаһ, Аллаһу әкбәр» дейиш;

4) овлайдиған сайман әгәр ов һайванлири болмиса, терини тешип өтидиған тиғлиқ нәрсә болуши, әгәр овлашта ишләткән сайман яки таяқ ташқа охшаш нәрсиләрдин болса, униң билән овлиған малниң гөшини йейиш һалал әмәс, чүнки у уруп өлтүрүлгәнликтиндур. Шундақтиму җени чиқип болмиған һалда өлтүривалған (боғузливалған) болса, униң гөшини йейишкә болиду;

5) ов һайванлириниң көндүрүлгән һайванлиридин болуши. Буниңға бенаән көндүрүлмигән ишт, көндүрүлмигән қарчуға қатарлиқларниң овлиған нәрсилирини йейиш һалал әмәс;

6) овлашта көндүрүлгән овчи һайван билән башқа һайванниң һәмкарлашмаслиғи лазим, чүнки бу вақитта овни қайсисиниң тутқанлиғини, Аллаһниң исми қайсисиға аталғанлиғини билгили болмайду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бир һәдистә: «әгәр овчи иштиңниң йенида башқа бир иштни көргиниңдә, овланған һайван өлгән болса, уни йемә, чүнки сән қайсисиниң өлтүргәнлигини билмәйсән» дәп көрсәткән [Бухарий вә Муслим ривайити];

7) овчи һайванниң овлиған нәрсисидин йемигән болуши шәрт, пәйғәмбәр әләйһиссалам бир һәдистә: «овға қоюп берилгән ишт тутқан нәрсисидин йегән болса, уни сән йемә, чүнки у уни өзи үчүн тутқан болиду, әгәр у овлиған нәрсисидин йемигән болса, униң овлиған нәрсисини йесәң болиду, чүнки уни егиси үчүн тутқан болиду» дәп көрсәткән [имам Әһмәд ривайити]. Чүнки Аллаһ таала Қуръан кәримдә: «ов һайванлириниң силәр үчүн овлиған нәрсилиридин йәңлар» дәп көрсәткән («*Маидә» сүриси, 4-айәт*);

8) қуруғлуқ һайванлириниң овлимақчи болған кишиниң яки һәҗи яки өмригә еһрам бағлиған кишиләрдин болуши шәрт, амма шу һайванларни тутмақчи болған киши еһрам ичидә болсиму тутқан нәрсиси һалалдур;

9) овланмақчи болған һайванниң гөши йейилидиған һайванлардин болуши. Буниңға бенаән, ешәк в шуниңға охшиған гөши йейилмәйдиған һайванларни йейиш һарамдур;

10) овланған һайванниң бирәвгә тәвә болмаслиғи бәлки егисиз болуши шәрт. Буниңға бәнаән, бирәвниң егидарчилиғидики һайванларни овлаш һарамдур;

11) овланмақчи болған һайванниң адәттә тутқили болмайдиған, өйдә беқилмайдиған явайи һайванлардин болуши, шундақла, овлимисиму тутқили болидиған тоху, өдәккә охшиғанларни вә башқа өй һайванлирини овлаш һалал әмәс. Чүнки бундақларни тутуп қаидә бойичә боғузлаш лазим («Ислам шәриәтниң көрсәтмилири» намлиқ әсәрниң 1– том, 179-180 бәтлиридин).

ЕТИҚАТ МӘСИЛИЛИРИДИКИ ҺАРАМЛАР (ЧӘКЛӘНГӘН ИШЛАР)

1. Аллаһ кәчүрмәйдиған әң чоң гуна.
2. Аллаһқа шерик кәлтүргәнлик даирисигә киридиған ишлар.
3. Исламни яки Қуръанни яки пәйғәмбәрни мәсхирә қилишниң гунайи.
4. Палчиларниң вә рәмчиләрниң сөзлиригә ишинишниң гунайи.
5. Шерик даирисигә киридиған тумарниң баяни.

Аллаһқа шерик кәлтүрүш вә униңға елип баридиған ишлар

1357. Соал: Аллаһ кәчүрмәйдиған әң чоң гуна қайси?

Җавап: Аллаһ кәчүрмәйдиған әң чоң гуна, Аллаһқа шерик кәлтүрүштур. Қуръан кәримдә Аллаһ мундақ дегән: «Аллаһ өзигә бир нәрсиниң шерик кәлтүрүлишини (йәни мушриклик гунайини) әлвәттә мәғпирәт қилмайду, униңдин башқисини (Аллаһ өзи) халиған адәмгә мәғпирәт қилиду, кимки Аллаһқа шерик кәлтүридикән, у һәқиқәтән қаттиқ азған болиду» («*Ниса» сүриси, 116-айәт*). Чүнки Аллаһ таала йеганә илаһ, һәмминиң яратқучиси, һәмминиң егиси, һәммини башқурғучи вә ялғуз ғоҗайиндур. Аллаһ һечкимгә, һеч нәрсигә охшимайду. Аллаһниң сүпәтлириму һечкимниң сүпитигә охшимайду, әһвал шундақ екән, һәр қандақ бир мәхлуқатни Аллаһқа охшитиш әң чоң һәқсизлиқтур. Қуръан кәримдә: «Аллаһқа шерик кәлтүрүш һәқиқәтән чоң һәқсизлиқтур» дәп елан қилинған «*(Луқман» сүриси, 13-айәт*). Мундақ бир һәқсизлиқ үчүн Аллаһниң ғәзәпләнмәслиги, нәпрәтләнмәслиги вә бундақ һәқсизлиқни қилған адәмни җазалимаслиғи мүмкин әмәс; дунияниң падишалири өзлириниң падишалиқ шанигә лайиқ кәлмәйдиған сөз-чөчәкләрни вә иш-һәрикәтләрни садир қилғанларни яқтурмиған вә улардин ечинишлиқ интиқам алған йәрдә, падишаларниң падишаси, каттиларниң каттиси болған Аллаһ униңға шерик кәлтүрүштин ибарәт өзиниң үстүн шанигә илаһлиқ мақамиға, улуқлуқ мәртивисигә лайиқ кәлмәйдиған бу чоң гунани кәчүрмәсликтә әлвәттә һәқлиқтур.

1358. Соал: Аллаһқа шерик кәлтүрүш дегән немә?

Җавап: Аллаһқа шерик кәлтүрүш – Аллаһ яратқан мәхлуқатлардин қайси бирини Аллаһқа яки Аллаһниң хас сүпәтлиридин бирсигә охшитиш дегәнлиқтур. У етиқат, әмәл-ибадәтләр вә дуаларда башқа бирсини шерик қилип қошуш билән әмәлгә ашидиған, Аллаһни қаттиқ ғәзәпләндүридиған яман иштур.

1359. Соал: шерик әмәллири қайсилар?

Җавап: шерик әмәллири садир қилғучисини имандин чиқиридиған ишлар вә имандин чиқармисиму садир қилғучисини гунаға патуридиған ишлар дәп иккигә бөлүниду. Алдинқиси чоң шерик кейинкиси кичик шерик дәп атилиду.

1360. Соал: чоң шерик әмәллири қайсилар?

Жавап: чоң шерик әмәллири төвәндикиләрдур:

1) дунияни вә дуниядики ишларни башқурушта Аллаһтин башқиму бәзи башқурғучилар бар дәп етиқат қилиш, мәсилән: аталмиш әвлияларни, қутупларни каинатниң бәзи ишлирини тәсәрруп қилалайду, дәп етиқат қилғанға охшаш, бу хил шерик мәхлуқатни Аллаһ тааланиң тәсәррупиға шерик қилип қошивалғанлиқтур;

2) мәхлуқатни яки уларниң сүпәтлирини Аллаһқа вә Аллаһқа хас сүпәтләргә охшитиш, мәсилән: аталмиш әвлия, қутуплар, палчилар вә рәмчиләр, сеһиргәрләр Аллаһтин башқилар билмәйдиған ишларни (ғайипни) билиду, дәп етиқат қилғанға охшаш; бу хил шерик Аллаһниң камали сүпәтлиригә башқиларни шерик қиливалғанлиқтур, чүнки ғайипни билиш Аллаһқа хас сүпәт;

3) өлүкләрни (мәйли улар пәйғәмбәр болуп кәтсун) кишиләргә пайда зиян йәткүзәләйду, һаҗәтлирини рава қилалайду, дәп етиқат қилиш, мәсилән: мазардики аталмиш әвлиялар һаҗәтлирини рава қилиду, дәп етиқат қилғанға охшаш, бу хил шерик Аллаһ тааланиң ишиға башқиларни шерик қиливалғанлиқтур;

4) өлүкләрдин, дәл-дәрәқләрдин вә мазарлардин мәдәт тиләш вә улардин кесәлләргә шипалиқ сораш, пәрзәнт вә бәрикәт тиләш, шундақла мәйли тирик болсун, мәйли өлүк болсун, Аллаһтин башқа бирәвни тәбиий сәвәпләрниң сиртида кишиләргә ярдәм қилалайду, дәп етиқат қилиш, бу хил шерик ибадәттә мәхлуқатни Аллаһ таалаға шерик қиливалғанлиқтур, чүнки пәйғәмбәр әләйһиссалам бир һәдистә: «дуа – ибадәттур» дәп көрсәткән [Тирмизи ривайити];

5) Аллаһтин башқа бирсини рази қилиш үчүн қурванлиқ қилиш, йәни аталмиш әвлияларниң, пирларниң вә мазардики улуқларниң қоллишиға еришимиз, дегән етиқат билән, уларға атап қурванлиқ қилиш, нәзир-чирақ өткүзүш, һәтта мазарларға берип уларниң қәбирлиригә атап мал боғузлаш; чүнки қурванлиқ – ибадәт болғанлиқ сүпити билән у пәқәт Аллаһқила қилиниду. Аллаһ таала пәйғәмбәр әләйһиссаламға хитап қилип мундақ дәйду: «пәрвәрдигариң үчүн намаз оқуғин вә қурванлиқ қилғин» (*«Кәвсәр» сүриси, 2-айәт*);

6) Аллаһтин башқисиниң намини атап қәсәм қилиш; чүнки қәсәм – әң улуқ вә униң җазалишидин қорқулидиған бир затниң намини аташ арқилиқ, бирәр ишниң раст екәнлигини тәкитләш демәктур, униң мәнаси: «әгәр мән ялған ишқа қәсәм қилған болсам, нами аталған бу зат мени урсун» дегәнлиқтур. Шубһисизки, улуқлуқниң йеганә егиси, қилмишларға йетәрлик җаза бәргүчи вә азавидин қорққучи зат – Аллаһтур. Аллаһтин башқисиниң нами билән қәсәм қилғучи, Аллаһқила хас болған улуқлуқ вә қилмишларға җаза бериштәк алий сүпәтләргә башқиларни шерик қиливалған болиду. Шуңа пәйғәмбәр әләйһиссалам: «кимки Аллаһтин башқисиниң нами билән қәсәм қилидикән, у, Аллаһқа шерик кәлтүргән болиду» дегән [имам Әһмәд ривайити]. Аллаһтин башқисиниң нами билән қилинған қәсәм шерик вә куприниң җүмлисидин саналсиму, у қәсәм һесапланмайду, чүнки қәсәм Аллаһниң мубарәк исимлирини тилға елиш биләнла қилиниду;

7) Қуръан кәрим мәхлуқатқа худди Аллаһқа етиқат қилғандәк әқидә қилишни шерик әмәллиридин санап мундақ дегән: «бәзи адәмләр Аллаһтин башқиларни Аллаһқа шерик қиливалиду, уларни мөмүнләрниң Аллаһни дост тутқинидәк дост тутиду (йәни улуқлайду вә бойсуниду) мөмүнләр Аллаһни һәммидин бәк дост тутиду» (*«Бәқәрә» сүриси, 165-айәт*). Жуқуриқилардин қайсибирини садир қилған адәмниң бурун қилған пүтүн әмәл-ибадәтлири бекар болуп кетиду вә имандин чиқиду. Қуръан кәримдә мундақ дейилгән: «әгәр сән Аллаһқа шерик кәлтүрсәң, сениң әмәлиң әлвәттә бекар болуп кетиду» (*«Зумәр» сүриси, 65-айәт*).

1361. Соал: кичик шерик әмәллири қайсилар?

Жавап: кичик шерик әмәллири төвәндикиләр:

1) өлүкләрниң васитиси билән Аллаһқа йеқинлишиш мәхситидә мазарларни зиярәт қилиш; чүнки мазарлар пәқәт ибрәт үчүнла зиярәт қилиниду;

2) рия, йәни әмәл-ибадәтләрни халис Аллаһ үчүн қилмастин, башқиларға көрситиш нийити билән қилиш; чүнки бәндиләрниң әмәл-ибадәтлирини күзитиш, уларға совап бериш пәқәт Аллаһқа

хастур. Әмәл-ибадәтләрни башқиларға көрситиш үчүн қилиш болса, Аллаһниң әмәлләргә совап бериш вә уларни күзитиш сүпитигә башқиларни шерик қилип қошивалғанлиқ болиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу һәқтә мундақ дегән: «мениң силәр үчүн әң қорқидиғиним Аллаһқа әң кичик шерикниму кәлтүрүп қоюшиңлардур, у болсиму риядур» [имам Әһмәд ривайити];

3) Аллаһқа асийлиқ болидиған ишларда башқиларға бойсунуш; чүнки Аллаһқа асийлиқ қилип, башқиларға бойсунғучилар өзлири бойсунған кишилирини Аллаһқа охшаш, бәлки Аллаһтин жуқури көргән болиду, пәйғәмбәр әләйһиссалам: «Аллаһқа асийлиқ болидиған ишта бәндигә бойсунушқа болмайду» дегән [имам Әһмәд ривайити]. Жуқуриқи ишарниң бирәрсини садир қилған адәм гунакар болсиму, имандин чиқмайду, башқа әмәллириму бекар болуп кәтмәйду.

1362. Соал: Аллаһқа шерик кәлтүргәнлик болидиған ишларни қилғанлар қандақ қилиши керәк?

Жавап: Аллаһқа шерик кәлтүргәнлик болидиған ишларни қилған адәм үчүн униңдин қәтъий қол үзүп, қайта иман ейтиш вә гуналириға һәқиқий рәвиштә Тәвбә қилиштин башқа йол йоқ, шундақ қилғанларни Аллаһ халиса кәчүриду вә гуналирини мәғпирәт қилиду.

ПАЛ СЕЛИШ ВӘ ҒАЙИПТИН СӨЗЛӘШ

1363. Соал: пал селиш дегән немә?

Жавап: пал селиш – келәчәктә болидиған ишлар вә йоқап кәткән нәрсиләр һәққидә ялғандин хәвәр бериш дегәнликтур. Пал билән шуғулланғучилар өзлириниң ғайипни билидиғанлиқлирини дава қилидиған каззаплар болуп, алиқанға, чинигә оқуш, карта ечиш қатарлиқ түрлүк һелә микирлири билән кишиләрни ишәндүрүшкә тиришиду, улар палчи, рәмчи вә дахан дегәндәк түрлүк аталғулар билән атилиду.

1364. Соал: Ғайип дегән немә?

Жавап: ғайип – һиссий әзалар билән билгили болмайдиған, метафизика алимигә аит ишлардур, ғайипларни Аллаһтин башқа һечким билмәйду. «Аллаһтин башқа һечким асман вә зиминдики ғайипни билмәйду» (*«Нәмл» сүриси, 65-айәт*).

ИСЛАМ ДИНИНИ МӘСХИРӘ ҚИЛИШ

1365. Соал: динни мәсхирә қилиш дегән немә?

Жавап: динни мәсхирә қилиш – ислам диниға вә униңдики муқәддәсләргә тил тәккүзүш дегәнлик болуп, униң түрлири төвәндикичә:

1) ислам дининиң шәриәт қанунини һазирқи әсир билән маслишалмайду, дәп етиқат қилиш яки очуқ сөзләш.

2) Қуръан кәримни адәттики китапларға охшитиш яки униң һөкүмлирини көзгә илмаслиқ.

3) куффарларниң төһмәтлиригә ишинип Муһәммәд әләйһиссаламни әйипләш яки адәттики инсан қатарида көрүш.

4) ислам жаза қанунидики ибрәт қилиш көздә тутулған бәзи жазаларни әйипләш.

1366. Соал: Аллаһниң динини мәсхирә қилғанниң жазаси немә?

Жавап: Аллаһниң динини мәсхирә қилғанлар шәксиз капир болиду, ахирәттә мәңгүлүк азапқа дучар болиду. Аллаһ таала мундақ дегән: «әй Муһәммәд! әгәр сән уларниң (мәсхирә қилғанлиғини) сорисаң, улар: биз (растин әмәс) пәқәт ич пушуғи қилип ойнишип дәп қойдуқ дәйду; (бу мунапиқларға) силәр Аллаһниң динини, Аллаһниң айәтлирини вә Аллаһниң пәйғәмбирини мәсхирә қилдиңларму? дегин; (силәр ялған қәсәм ичип) өзрә ейтмаңлар, силәр иман ейтқиниңлардин кейин, (пәйғәмбәрни мәсхирә қилиш билән) капир болдуңлар, силәрдин бир груһни (раст Тәвбә қилғанлиқлири үчүн) әпу қилсақ, йәнә бир груһни гунакар болғанлиқлири үчүн жазалаймиз» (*«Тәвбә» сүриси, 65-66-айәтләр*).

ШЕРИК ДАИРИСИГӘ КИРИДИҒАН ТУМАР ТҮРИ

1367. Соал: тумар есиш шериккә кирәмду?

Җавап: тумар есишниң шерик даирисигә киридиғанлириму вә кирмәйдиғанлириму бар, буниңға бенаән, тумар есиш икки түрлүк болиду: бири шерик даирисигә киридиған түри, йәнә бири, кирмәйдиған түри.

1368. Соал: шерик даирисигә киридиған тумар қайсилар?

Җавап: периштәләрниң, әвлияларниң, җинларниң вә башқа һәр қандақ мәхлуқниң (инсан яки һайванниң) исимлири яки мәнаси чүшиниксиз тилсиматлар йезилған тумарларни есиш вә йезишниң Аллаһқа шерик кәлтүргәнлик болидиғанлиғиға ислам алимлири һәммә бирдәк иттипақтур. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң: «кимки тумар асидикән у, Аллаһқа шерик кәлтүргән болиду» дегән сөзи мошу түрдики тумарни көрситиду [имам Әһмәд вә Һаким ривайити].

ШЕРИК ДАИРИСИГӘ КИРМӘЙДИҒАН ИШЛАР

ШЕРИК ДАИРИСИГӘ КИРМӘЙДИҒАН ТУМАР

1369. Соал: шерик даирисигә кирмәйдиған тумар қайси?

Җавап: Қуръан кәрим айәтлири вә Аллаһниң исим-сүпәтлиридин йезилған тумарларни бәзи алимларниң көз қариши бойичә нарәсидә балиларниң бөшүклиригә есишқа болиду, амма чоңларниң тумар есишиниң дурус болмайдиғанлиғида пүтүн ислам өлүмалири иттипақтур, чүнки чоңлар айәтләрни тумар қилип асмастин өзлири оқушқа буйрулған. Саһабиларниң катта алимлиридин Абдулла ибни Өмәр рәзийәллаһу әнһуниң: «әузу бикәлиматиллаһилтәммәти мин ғадәбиһи вә һиқабиһи вәшәрри ибәдиһи вәмин һәмәзатишшәйәтин вәән йәһдуруни» йәни: (Аллаһқа сеғинип, Аллаһниң ғәзивидин, униң җазасидин, мәхлуқатниң шәрридин, шәйтанниң вәсвәсә қилишидин пана тиләймән), дегән дуани балағәткә йәткән балилириға үгитип оқутқанлиғи вә балағәткә йәтмигәнлири үчүн, уни қәғәзгә йезип уларниң бойниға есип қойғанлиғи ривайәт қилиниду [Тирмизи ривайәт қилған]. Тумар есиш тәрғип қилинидиған бир иш әмәс, бу мавзуда тумардин яхши чарилар бар. Улардин бири сәмимий қилинған дуадур.

1370. Соал: бала-қазадин сақлинишниң әң яхши чарилири қайси?

Җавап: бала-қазалардин вә яман көз, яман тилларниң, көрәлмәсләрниң яманлиғидин сақлинишниң динимизда көрситилгән яхши чарилири бар. Аллаһ таалани көп яд етиш, өзини пакиз тутуш, гуна-мәсийәтләрдин жирақ туруш, ибадәтләргә һерисмән болуш қатарлиқ ишлар бала-қазадин сақлинишниң чарилири болалайду. Әбуһурәйрә рәзийәллаһу әнһудин ривайәт қилинидуки: «пәйғәмбәр әләйһиссаламниң йениға бир адәм келип: «я рәсулуллаһ! мени кечә илан чеқивалди» девиди, пәйғәмбәр әләйһиссалам: «әгәр сән ахшам ятидиған вақтиңда Аллаһқа сеғинип мәхлуқатниң шәрридин пана тиләймән» дәп дуа қилған болсаң еди, саңа һечқандақ зиян-зәхмәт йәтмигән болатти» деди [имам Муслим ривайити]. Пәйғәмбәр әләйһиссалам йәнә бир һәдисидә саһабилиригә тәрбийә берип: «силәр ахшамлири йетиштин бурун «Аллаһниң улуқ кәлимилиригә сеғинип, Аллаһниң ғәзивидин, униң җазасидин вә мәхлуқатларниң шәрридин, шәйтанларниң маңа йеқинлишишидин, вәсвәсә қилишидин пана тиләймән» дәңлар, әгәр шундақ қилсаңлар бала-қазалардин сақлинисиләр» дәп көрсәткән [Әбудавуд ривайити]. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң аяли Айшә рәзийәллаһу әнһа мундақ дегән: «пәйғәмбәр әләйһиссалам һәр ахшими ятақ җайиға барғинида икки алқинини бирләштүрүп ачқиничә ихлас, фәләқ вә нас сүрилирини оқуп алиқанлириға сүф дәп бәдининиң қоли йәткән һәммә йерини икки алқини билән силап чиқатти, силашни авал беши билән үзидин башлатти вә һәр әзани үч қетимдин силатти» [Бухарий ривайити].

ДӘМ СЕЛИШ

1371. Соал: дәм селиш дурусму?

Җавап: кесәлләргә, һәтта сақ кишиләргиму Қуръан кәрим айәтлирини яки Аллаһниң исим-сүпәтлирини оқуш билән дәм селишқа болиду; ислам өлүмалири мону үч шәрт билән дәм селишни җаиз (дурус) дәп қарайду:

1) дәм селишта пәқәт Қуръан айәтлири вә Аллаһниң исим-сүпәтлирила оқулуши.

2) селинған дәмниң әрәп тилида болуп, мәнаси чүшинишлик болуши.

3) дәм өзлигидин тәсир қилмастин, бәлки Аллаһниң изни вә ирадиси биләнла тәсир қилиду, шипалиқ пәқәт Аллаһ тааладин келиду, дәп етиқат қилиштин ибарәт.

АИЛӘ ҺАЯТИДА ЧӘКЛӘНГӘН ИШЛАР

1) қиз-оғулларни улар халимиған бирси билән өйлинишкә зорлаш.
2) мусулман әрниң мусулман әмәс аялға өйлиниши.
3) мусулман қизларни мусулман әмәсләргә ятлиқ қилиш.
4) шәръий өзриси болмастин һамилә (бала) болушниң алдини елиш.
5) қосақтики балини чүшүриветиш.
6) айлиқ адити мәзгилидики аял билән җинисий алақә қилиш.
7) аялларниң арқа тәрипигә келиш.
8) әр-хотунлуқниң сирлирини йейиш.
9) айлиқ адити мәзгилидики (һәйздар) аялни Талақ қилиш.
10) балиниң атисиға тениши.
11) сүнъий уруқландуруш.
12) балиларниң өз атисини ташлап башқисиға мәнсүп болувелиши.
13) балиларни хорлаш вә уларниң арисида айримичилиқ қилиш.
14) уруқ-туққанларни ташливетиш.
15) ата-анини қахшитиш.

ҚИЗ-ОҒУЛЛАРНИҢ ӨЗЛИРИГӘ ЛАЙИҚ ТАЛЛАШТИКИ ӘРКИНЛИГИ

1372. Соал: қиз-оғулларни өзлири халимиған бирси билән өйлинишкә зорлашқа боламду?

Җавап: ислам дини қиз-оғулларни уларниң разилиғи болмиған бирси билән өйлинишкә зорлашни қәтъий рәт қилиду, бәлки уларниң райини вә ихтиярийни неканиң авалқи шәртлиридин қилип бәкитти. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу һәқтә мундақ дегән: «чоканни өз ихтиярийсиз, қизни униң райисиз ятлиқ қилмаңлар». Саһабилар: «я рәсулуллаһ! қизлар уятчан келиду, улар өз райини сөзлийәлмисә қандақ қилимиз?» дәп сориғанда, пәйғәмбәр әләйһиссалам: «қаршилиқ билдүрмәстин сүкүт қилип туруши уларниң ихтияр қилип рази болғанлиғидур» дәйду [Бухарий вә Муслим ривайити].

Амма, қиз болсун яки чокан болсун, диянәтсиз, әхлақсиз биригә ятлиқ болимән дәп туривалса, шуниңдәк оғулму әхлақсиз, диянәтсиз бирини алимән дәп туривалса, бу вақитта ата-аниси униңға қарши чиқса вә бу ишни рәт қилса болиду, әгәр қиз кичик болуп, өзиниң келәчигини яхши таллиялмайдиған яшта болса, ата-анисиниң яки туққанлириниң уни ятлиқ болушқа алдиртиши яки өзлири халмиған бир йәргә зорлиши тоғра әмәс.

МУСУЛМАН ӘРНИҢ МУСУЛМАН ӘМӘС АЯЛҒА ӨЙЛИНИШ МӘСИЛИСИ

1373. Соал: мусулман әрниң мусулман әмәс аялға өйлиниши дурусму?

Җавап: мусулман әрләрниң динға ишәнмәйдиған коммунист яки буддист яки самавий (әсли Аллаһтин кәлгән) бирәр динға мәнсүп болмиған аяллар билән өйлиниши дурус әмәс. Аллаһ таала бу һәқтә мундақ дәйду: «әй мусулманлар! мушрик аяллар иман ейтмиғичә уларни некайиңларға алмаңлар, (һәр) мушрик аял (һөсүн җамали вә мели билән) силәрни мәптун қилған тәғдирдиму, мөмүн дедәк әлвәттә униңдн артуқтур, мушрик әрләр иман ейтмиғичә мөмүн аялларни уларға ятлиқ қилмаңлар, (һәр) мушрик әр силәрни мәптун қилған тәғдирдиму мөмүн қул әлвәттә униңдин артуқтур» (*«Бәқәрә» сүриси, 221-айәт*). Бу айәт, атеизмчиларға охшаш Аллаһқа ишәнмәйдиған, буддистларға охшаш батил динға етиқат қилидиған аялларға өйлинишниң қәтъий һарамлиғини ипадиләйду. Амма христиан яки йәһудий аялларға өйлинишкә болиду. Аллаһ мусулман әрләрниң әһли китаптин болған аяллар билән өйлинишниң җаизлиғи тоғрисида мундақ дәйду: «мөмүнләрдин болған иппәтлик аялларниң, силәрдин илгири китап берилгән (йәһудий вә христианлар) дин болған иппәтлик аялларниң мәһрини бәрсәңлар иппәтлик болғиниңлар вә ашкарә-йошурун паһишини көрмигиниңлар һалда (уларни алсаңлар) улар силәргә һалалдур» (*«Маидә» сүриси, 5-айәт*). Бу рухсәт қилинған иш болсиму, тәрғип қилинмайду, чүнки мусулман аял йәһудий вә христиан аяллардин әлвәттә әвзәлдур. Христиан яки йәһудий динидики аяллар билән өйлинишниң шәрти, уларниң Аллаһқа һәқиқий ишинидиған мусулман аяллардин болушидур.

МУСУЛМАН ҚИЗЛАРНИ МУСУЛМАН ӘМӘСЛӘРГӘ ЯТЛИҚ ҚИЛИШНИҢ ҺАРАМЛИҒИ

1374. Соал: мусулман қизларни мусулман әмәсләргә ятлиқ қилишқа боламду?

Җавап: мусулман қизларниң вә аялларниң мусулман әмәс әрләргә ятлиқ болуши қәтъий дурус әмәс, мәйли уларниң ятлиқ болмақчи болған кишилири христиан болсун, мәйли йәһудий болсун, мәйли атеист болсун, мәйли буддист яки мушрик болсун буларниң һечбири мусулман аялларға өйлинишкә лайиқ әмәс. Аллаһ таала мусулман аяллар тоғрилиқ: «улар капирларға һалал әмәс, капирларму уларға һалал әмәс»дегән (*«Мумтәһинә» сүриси, 10-айәт*). Өз милләттин болсиму, Аллаһқа ишәнмәйдиған атеизм Әқидисигә ишинидиған биригә мусулман қизни ятлиқ қилишқа болмайду, мундақ қилғучилар Аллаһниң жуқуриқи айәттики һөкүмигә қарши чиққан болуп, җазасини еғир тартиду.

ҺАМИЛӘ БОЛУШНИҢ АЛДИНИ ЕЛИШ МӘСИЛИСИ

1375. Соал: һамилә болушниң алдини елишқа боламду?

Җавап: туғуш-туғмаслиқ мәсилиси әр-аял иккисиниң қарариға бағлиқ иштур. Аилидики мәлум сәвәпләр яки зөрүрийәтләр түпәйли әр-аял иккиси келишип туғушни вақитлиқ кечиктүрүш нийити билән һамилдарлиқниң алдини алидиған дора, укол вә һәр қандақ бир чарини қоллиниши дурустур, бу дегәнлиримизниң тоғра екәнлигини тәстиқләйдиған һәдисләр көп. Җабир рәзийәллаһу әнһу мундақ дегән: «биз пәйғәмбәр әләйһиссаламниң заманидиму «әзлә» қилаттуқ, пәйғәмбәр әләйһиссалам уни билгән, амма униңдин тосмиған еди [имам Муслим ривайити]. Әзлә қилиш – җинисий мунасивәт өткүзгәндә, бала болуп қалмисун дәп спермини сиртқа еқитиветиш дегәнликтур.

«Сәуди Әрәпстани пәтива комитети» 1974-жили 13-апрель (һиҗрийә 1394 жили төртинчи айниң 13 күни) чиқирилған 42-номерлиқ пәтивада мундақ кәлгән: «Пеқирлиқтин қорқуп һамилдарлиқниң алдини елиш үчүн дора-укол вә башқиларни қоллиниш дурус әмәс, чүнки Аллаһ

таала һәр қандақ жанлиқни өз рисқи билән яритиду, амма аиләвий сәвәпләр түпәйлидин, мәсилән анининң нормал туғутта туғалмастин, балини һәр қетимда операция қилиш арқилиқ елишқа мәҗбур болуп қалғанлиғи яки әр-аял иккиси туғушни бир заман кечиктүрүшкә өзи үчүн яшхирақ болидиғанлиғини мәслиһәтләшкәнлиги, қатарлиқ чағларда уларниң һамилдарлиқниң алдини алидиған дора, укол в башқиму чариләрни қоллиниши дурустур. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң «әзлә» бу һәқтики һәдислири вә ислам фиқһишунас алимлириниң төрәлгинигә 40 күн болмиған нутфә (абий мәни) дора яки уколлар арқилиқ зәрүрийәт йүзисидин чүшириветишниң дуруслиғи һәққидики пәтивалири бизниң бу қараримизни тәстиқләйду.

ҚОСАҚТИКИ БАЛИНИ ЧҮШИРИВЕТИШ ҖИНАЙИТИ

1376. Соал: қосақтики балини чүшириветишкә боламду?

Җавап: қосақтики балиға зиян йәткүзүш әң еғир қатиллиқ җинайитидин санилиду, ахирәттики җазаси Аллаһниң илкидики иш болуп, Аллаһ униң җинайәт ишлигән вақиттики нийитигә қарап униң җазасини бәлгүләйду, лекин анининң қосиғида болуп, бу дунияға көз ачмиған болсиму бир бовақни қәстән өлтүргән адәм қатил һесаплиниду, қатилниң җазаси Қуръан кәримдә наһайити ениқтур, у болсиму, дозақтур.

1377. Соал: қандақ шараитта балини еливәтсә болиду?

Җавап: төрәлмини униң төрәлгинигә 40 күн тошмастин ата-анисиниң истиги вә разилиғи билән еливеитишкә болиду (Кувәйт дөлитиниң «пәтива ишлар комитети» ниң 1984-жили 9-айниң 29-күни чиқарған пәтивасидин). Төрәлмини еливәтмигәндә, униң анисиниң һаяти хәтәргә учрайдиғанлиғи ишәшлик дохтур тәрипидин кәскин ениқланғанда, пәқәт анининң һаятини қутқузуп қелиш йүзисидин төрәлмигә 100 күн тошмиған болса, уни еливәтсә болиду (Кувәйт ислами ишлар һәйъитиниң нәшри «пәтива ишлар комитети» пәтиваси). Бундақ чағда шәриәтниң: «икки зиянниң йеникрәгини тартиш керәк» дәйдиған принципиға асасән, һаятини сақлап қелиш үчүн балисини еливетиш җаиз болупла қалмастин, бәлки зөрүрдур. Амма төрәлмигә 120 күн толуп ешип кәткән төрәлмини қайсибир сәвәп билән чүшириветишкә қәтъий болмайду, чүнки мундақ қилиш бир җанни қәстән өлтүргәнлик һесаплиниду, һазирқи заман мәшһур өлүмалиридин мутләқ көп санлиғи шундақ қарайду.

1378. Соал: төрәлмигә қачан җан кириду?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «силәр анаңларниң қосиғида пәйда болуп, 40 күн ичидә ләхтә қанға, андин гөш парчисиға айлинисиләр, андин мәхсус периштә әвәтилип, силәргә җан киргүзилиду вә силәрниң рисқиңлар, әҗилиңларни, бәхитлик вә бәхитсизлигиңларни йезишқа буйрулиду [имам Муслим ривайити]. Йәнә бир һәдистә: «төрәлмигә 42 күн болғандин кейин, Аллаһ бир периштәни униңға әвәтип, уни инсан шәклигә киргүзиду, униң қулиғини, көзини, терисини, гөшини вә устиханлирини яритиду, андин периштә: «Әй рәббим! бу төрәлмә әркәк боламду яки қизму?» дәйду. Аллаһ өз хаһиши билән әмир қилиду, периштә язиду» [имам Муслим ривайити]. Ислам өлүмалири бу икки һәдисниң роһиға асасән,«төрәлмә анисиниң қосиғиға үнүп 40 күн өткәндин кейин, униға җан кириду, бирақ мәзкүр 40 күн өтүп қанчә күндин кейин җан киридиғанлиғини һечким ениқ кесип ейталмайду, шундақтиму Қуръан кәримдики: «андин уни раврус яритип, униңға өзигә мәнсүп роһни киргүзиду» (*«Инфитар» сүриси, 7-айәт*) дегән айәттин төрәлмә инсан шәклигә киргүзүлгәндин кейинла униңға җан киргүзилиду, дәп чүшинишкә болиду, йәнә Инфитар сүрисидики: «у сени яратти, (әзалириңни) бежирим, қамитиңни түз қилди» дегән айәткә асасланғанда, төрәлмигә 8 һәптә болғандин кейин җан кирип болиду, дәп чүшинишкә болиду; көплигән мупәссирләр бу қарашни тәстиқлигән.

ҖИНИСИЙ МУНАСИВӘТТӘ ЧӘКЛӘНГӘН ИШЛАР

1379. Соал: һәйздар аял билән җинисий алақә қилишниң қандақ зийини бар?

Җавап: айлиқ адәт көриватқан (һәйздар) вә туғутлуқ аялларниң қени тохтап, толуқ паклан-миғичилик улар билән җинисий мунасивәт өткүзүш қәтъий һарамдур, бу һәқтә Аллаһ таала мундақ дәйду: «әй Муһәммәд! улар сәндин адәт көргән аял билән җинисий алақә қилишниң дуруслиғи яки дурус әмәслиги тоғрилиқ сорайду, ейтқинки, у (әр-хотун һәр иккисигә) зиянлиқтур, адәт мәзгилидә аялиңлардин нери туруңлар (адәттин) пак болғичә аяллириңларға йеқинчилиқ қилмаңлар, пак болғандин кейин уларға Аллаһ буйруған җайдин йеқинлишиңлар» (*«Бәқәрә» сүриси, 222-айәт*). Бу айәт туғутлуқ аялниң мәсилисиниму өз ичигә алиду; чүнки туғутлуқ аял қенидин пүтүнләй паклинип болмиғичә, улар билән җинисий мунасивәт өткүзүш һарамдур; аял адәт көргән күнлиридә, униң бала ятқуси пүтүнләй ечилиш нәтиҗисидә униң айлиқ қени еқип туриду, тиббий тәрәптин мәлумки, қан микробларни йетиштүрүшниң әң мунасип муһитидур, аял сақ вақтида униң җинисий дин микробларни өлтүридиған бир хил суюқлуқ маддиси чиқип турғанлиқтин, өзи вә униңға йеқинлашқан киши микробниң зийинидин сақлинип қалалайду. Һалбуки, аял киши адәт көргән вақтида, униң микроблиништин мудапиәлиниш әзалири ишлимәй қалиду, униң үстигә бала ятқудин кәлгән тохтавсиз қан микробларниң тез көпийишигә пүрсәт яритип бериду; қан келиватқан вақитта микроблинишқа қарши җинисий әзадин келидиған суму қан долқуни ичидә өз вәзиписини өтийәлмәйду, мәлумки, әрниң җинисий да көплигән микроблар болиду, у аяли сақ вақитта униңға йеқинлашқинида аялиниң җинисий дин келидиған микробқа қарши суюқ мадда әр тәрәптин киргән микробларни һаман өлтүрүп туриду. Амма аял адәт көргән вақитта, униң микроблардин мудапиәлиниш әзалири пүтүнләй иштин тохтиғачқа, әр кишиниң җинисий пәқәт микроблар билән қапланған қан деңизиға шуңғуған болиду, нәтиҗидә микроблиниш әр-аял һәр иккисигә болиду, буниң зиянлирини биләмсиз? Буниң зийини аялниң маткиси билән бала ятқусида микробларниң йетишкәнлиги сәвәптин униң бу икки да давалаш қийин болған, созулма характерлик ағриқни пәйда қилған, әр кишиниң җинисий да микробларниң орун тутуши билән униң сүйдүк йоллирида созулма характерлик ағриқни пәйда қилғанниң сиртида, әр билән аял үчүн көплигән хәтәрлик кесәлликләрни кәлтүрүп чиқириду[30]. Қуръан кәримниң мундақ қилишни «зиянлиқ» дәп тәбирлиши шу сәвәптин еди [имам Әһмәд вә Нәсаий ривайити].

АЯЛЛАРНИҢ АРҚА ТӘРИПИГӘ КЕЛИШНИҢ ҺАРАМЛИҒИ

1380. Соал: аялларниң арқа тәрипигә келиш дегән немә?

Җавап: аялларниң мәйли алди тәрипидин, мәйли кәйни тәрипидин, мәйли қайсибир тәрипидин болсун уларниң җинисий әзасиға келиш мутләқ дурустур, амма һарам болғини аялларниң арқисиға келиштур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу яман қилиқни қаттиқ әйипләп: «у кичик бәччивазлиқтур» дәп сөккән.

ӘР-ХОТУНЧИЛИҚ СИРЛИРИНИ САҚЛАШНИҢ ЗӨРҮРЛИГИ

1381. Соал: әр-хотунчилиқниң сирлирини йейишниң қандақ зийини бар?

Җавап: әр-хотунчилиқниң сирлирини сиртқа тарқитиш толиму зиянлиқ әхлақсизлиқ вә әдәпсизлик болуп, әр-аяллиқниң муқәддәс риштисигә қилинған әң еғир җинайәттур. Шуңа пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақларни агаһландуруп: «қиямәт күнидә Аллаһниң нәзәридә әң яман адәм әр-хотунчилиқниң сирлирини сиртқа яйған кишдур» дегән [имам Муслим ривайити]. Чүнки Аллаһ таала Қуръан кәримдә, әр билән аялни кийимгә охшитип: «улар силәр үчүн кийимдур, силәрму улар үчүн кийимсиләр» дегән (*«Бәқәрә» сүриси, 178-айәт*). Бу айәтниң мәнаси шуки, кийимму инсанниң тенини соғдин вә иссиқтин мудапиә қилип, уятлиқ җайлирини ечилип қелиштин йөгәп сақлиғандәк, силәрму бир-бириңларниң сирлирини, әйиплирини вә иккиңлар

арисидики әр-хотунчилиқ ишлирини кишиләрниң билип келишидин йошуруп сақлишиңлар керәк дегәнликтур.

ҺӘЙЗДАР АЯЛНИ ТАЛАҚ ҚИЛИШНИҢ ЧӘКЛӘНГӘНЛИГИ

1382. Соал: айлиқ адити мәзгилидики (һәйздар) аялни Талақ қилишқа боламду?

Җавап: айлиқ адити мәзгилидики аялни Талақ қилишқа болмайду, Талақ (әр-аялниң ажришиши) Аллаһқа әң яқмайдиған ишларниң биридур; инсанларниң еһтияжи сәвәплик зөрүр тепилғанда Талаққа рухсәт қилинған болсиму, һәр қандақ вақитта Талақ қилиш чәкләнгән. Аллаһ имани бар мусулман адәм аялини Талақ қилмақчи болса, уни адәт көргән мәзгилидә әмәс, бәлки адәтниң кенидин пак вә сақ вақтида, униңға җинисий тәрәптин йеқинлашмастин қилиду, дегән. Аллаһ таала мундақ дәп буйруған: «әй пәйғәмбәр! ейтқинки, силәр аяллириңларни Талақ қилмақчи болсаңлар, уларниң иддитигә (тоғрилап, пак һалитидә) талақ қилиңлар» («*Талақ» сүриси, 1-айәт*).

БАЛИЛАР АРИСИДА АДАЛӘТЛИК БОЛУШНИҢ ЗӨРҮРЛИГИ

1383. Соал: балилар арисида айримичилиқ қилишқа боламду?

Җавап: балилар оттурисида айримичилиқ қилип бирини йәнә биридин үстүн көрүш яки уларниң биригә айрим муамилә қилиш яки көпрәк бир нәрсә бериш һәқсизлиқ болуп, Аллаһ таала һәқсизлиқ қилғучиларни яқтурмайду; балилар арисида айримичилиқ қилишниң дуния вә ахирәтлик зиянлири көптур, дунияда балилар оттурисидики инақлиққа тәсир йетиду, балилар арисида бир-бирини көрәлмәслик қатарлиқ дүшмәнлик уруқлирини чачиду, мундақ һәқсизлиқни садир қилған киши ахирәттә Аллаһниң азавиға дучар болиду.

1384. Соал: мираста балилар арисида айримичилиқ қилиш тоғриму?

Җавап: мирас мәсилисини Аллаһ таала Қуръан кәримдә өзи беваситә бәлгүләп, кимниң қанчилик алидиғанлиғини ениқ көрситип бәргән. Ата-аниларниң балилири оттурисида адаләтсизлик қилип, өзи яқтуридиған балилириға мирастин көпрәк бериши яки өзи яқтурмайдиған балилирини мирастин мәһрум қилиши яки шундақ қилишқа вәсийәт қилип қалдуруши Аллаһ тосқан һарам ишни қилғанлиқ болупла қалмастин, бәлки Аллаһниң бәлгүлимисигә қарши чиқип өз бешимчилиқ қилғанлиқтур. Шуңа һәқсизлиқниң гунайи еғир болиду, ислам қанунида, өлгүчиниң варислириниң алидиған мираси һәққидә қалдурған вәсийити бекардур, униңға әмәл қилинмайду, амма варислириға зиян йәткүзмәслик шәрти билән башқилар һәққидә қилған вәсийәтлири болса, у җүргүзүлиду. Шуңа мирас қануни һәққидә Аллаһ таала Қуръан кәримдә мундақ дегән: «ата-анаңлар вә балилириңлардин қайсисиниң мәнпәәт җәһәттин өзәңларға әң йеқин екәнлигини билмәйсиләр, булар Аллаһ тәрипидин бәкитилгән бәлгүлимидур. Алла һәқиқәтән һәммини билгүчидур, һекмәт билән иш қилғучидур» («*Ниса» сүриси, 11-айәт*).

НӘСӘПНИ ҚОҒДАШНИҢ ЗӨРҮРЛИГИ

1385. Соал: нәсәпни қандақ сақлаш керәк?

Җавап: бир адәмниң нәсәби униң кимлигидур, шуңа ислам дини кишиләрниң нәсәбини қоғдашқа зор әһмийәт бериду, шу сәвәптин башқа бириниң балисини униң нәсәбини өзгәртип, намини өзигә қаритип бекивелишини мәнъий қилған. Амма бирәв бир балини бекивалмақчи болса, уни өз атисиниң нами вә нәсәби билән атиши шәрт қилиниду, шуниңдәк, житим балиларни яки йолға ташливетилгән егиси йоқ балиларни яки житим балилар өйидики егисиз балиларни бекивелип тәрбийиләп, оқутуп қатарға қошқан адәмниң мукапатини Аллаһ таала әлвәттә толуқ бериду; пәйғәмбәр әләйһиссаламниң «мән житимни бақған киши билән җәннәттә мошундақмиз» [имам Бухарий ривайити] дәп көрсәткүч бармиғи билән оттура бармиғини җүпләп көрсәткәнлигиму әнә шу мукапатниң бешаритидур.

АТИНИҢ БАЛИСИҒА ТЕНИШИ ДУРУС ӘМӘС

1386. Соал: атиниң балисиға тениши дурусму?

Җавап: бирәвниң өзиниң некайида болған аяли туққан балини «мениң балам әмәс» дәп алдирап тенивелиши тоғра әмәс. Аялини қарилашқа йетәрлик дәлил-испати болмастин, балисидин танған адәм гунакар болиду, әгәр аялини «бу балини башқисидин тапқан» дәп қарилимақчи болса, аялини қарилаш үчүн дәлил-испат кәлтүриши шәрт, амма фактсиз һалда аялини қарилап жүргән болса, бу мәсилә жут-җамаәтниң алдида (ислам шәриити тәдбиқ қилинидиған мәмликәтләрдә болса, мәһкимә шәръийдә), әр-аял һәр иккилисини қәсәмгә буйруш билән биллә йәнә бир заманий уссулни қоллинип дада бала һәр иккисиниң (DNKA) елиш билән һәл қилиниду. Шуниң билән балиниң шу кишигә тәвә яки әмәслигини испатлиғини болиду.

СҮНЪИЙ УРУҚЛАНДУРУШ МӘСИЛИСИ

1387. Соал: Сүнъий уруқландуруш дегән немә?

Җавап: сүнъий уруқландуруш – әрниң спермисини елип аялниң рәһмигә (балиятқусиға) селиш арқилиқ аялни еғир аяқ қилиш дегәнликтур. Бу иш қайсибир сәвәп түпәйли әр-аял оттурисида әмәлгә ашса вақиәси йоқ, чүнки улар бәрибир некалиқ әр-хотунлардур, охшимайдиған тәрипи әр спермисиниң җинисий мунасивәт билән әмәс, бәлки тиббий усул билән аялниң балиятқусиға өткәнлигидур. Амма, аялниң өз ери болмиған бир әрниң спермисини елип өзиниң балияткусиға селиши униң билән зина қилғанға охшаштур, чүнки мундақ қилиш мәзмун вә нәтиҗә җәһәттә зина билән охшаш болуп, өзиниң некалиқ ери болмиған ят әрдин бала тапқанлиғидин ташқири, нәслини бузуштур. Мисирниң катта өлүмалиридин шейих Шәлтут өз вақтида бу ишниң зинаға охшашла һарам екәнлигигә пәтива бәргән («шейих Шәлтут пәтивалири» 300-бәт).

БАЛИЛАРНИҢ АТИСИДИН ТЕНИШИ ДУРУС ӘМӘС

1388. Соал: балиларниң өз атисини ташлап башқисиға мәнсүп болувелиши тоғриму?

Җавап: балиларниң өз атисини билип туруп, башқа биригә өзини мәнсүп қиливелиши исламда чәкләнгән һарам ишларниң биридур, пәйғәмбәр әләйһиссалам өз атисидин тенишни Аллаһ вә барлиқ хәлиқниң ләнитигә һәқлиқ болған әң еғир гуналардин бири дәп тонуған вә мундақ дегән: «кимки өз атисидин үз өрүп, өз атиси әмәслигини билип туруп, башқисини атам давалидикән, җәннәт униңға һарам болиду» [Бухарий вә Муслим ривайити].

АТА-АНИНИ ҚАХШИТИШНИҢ ГУНАЙИ ВӘ ҖАЗАСИ

1389. Соал: ата-анини қахшитиш дегән немә?

Җавап: пәрзәнтләр тәрипидин ата-аниларниң көңлигә тегип қойидиған яки уларни рәнҗитип қойидиған һәр қандақ сөз-һәрикәтләрниң садир болуши ата-аниларни қахшатқанлиқтур, ата-анисини қахшатқанлар зиян тартқучилардур.

1390. Соал: ата-анини қахшитишниң җазаси немә?

Җавап: Аллаһқа асийлиқ болмайдиған һәр қандақ ишта, ата-анисиниң сөзлирини аңлап, уларға итаәт қилиш интайин зөрүрдур; киши қанчлик яхши болуп кетип, Аллаһқа шунчә садиқ болсиму, атисини яки анисини қахшатқан екән, у, һәргизму Аллаһ тааланиң рәһмитигә еришәлмәйду, йәни җәннәткиму кирәлмәйду, чүнки пәйғәмбәр әләйһиссалам: «җәннәт аниларниң тапини астида» дегән. Пәйғәмбәр әләйһисслам йәнә мундақ дәйду: «Аллаһ таала пүтүн чоң гуналарниң җазасидин халиғинини қиямәт күнигичә кечиктүриду, пәқәт ата-анисини қахшатқанниң җазасини өлүштин бурун, мошу дуниядила униңға көрситиду» [Бәйһәқий ри-

вайити]. Ата-анисини қахшитишниң гунайи тоғрилиқ кәлгән һәдисләр наһайити көптур, ислам нәзәридә әң кәчүрүлмәс, еғир гуна Аллаһқа шерик кәлтүрүш болса, шериктин кейинла ата-анисини қахшитишниң гунайи келиду. Ата-аниға еһсан қилиш нәқәдәр улуқ ибадәт саналса, ата-анини қахшитишму шунчилик еғир гунайи кәбирдур. Пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам бир һәдистә: «һалак қилғучи йәттә чоң гунадин қечиңлар, улар: Аллаһқа шерик кәлтүрүш, сеһиргәрлик қилиш, наһәқ адәм өлтүрүш, җазанихорлуқ қилиш, ғазаттин қечиш, ата-анини қахшитиш вә иппәтлик аялларға төһмәт чаплаш» дәп көрсәткән [имам Бухарий, Муслим, Әбудавуд, Нәсаий ривайити].

УМУМИЙ ҺАЯТТА ЧӘКЛӘНГӘН ҺАРАМ ИШЛАР

Умумий һаятта чәкләнгән ишларниң яки гуна-мәсийәтләрниң әң бешида пәриз, ваҗип әмәлләрни тәрк етиш вә һарамни һалал орнида қоллиниш келиду; пүтүн гуналарға вә яманлиқларға сәвәп болидиған амилларниң баш рольчиси буйруғанни тәрк етиш вә тосқанни қилиштин ибарәт мошу иккисидур. Бу иккисигә реайә қилған адәм көплигән гуналардин сақлинип қалалайду. Умумий чәкләнгән ишлар төвәндикичә:

1) кийиниш вә ясиништа чәкләнгән ишлар.
2) Аллаһниң яратқинини өзгәртишниң гунайи.
3) әр-аял икки җинис оттурисида чәкләнгән ишлар.
4) өзини мусулман әмәс қовумларға охшитивелишниң гунайи вә түрлири.
5) ихтисадий мәсилиләрдә чәкләнгән ишлар.

КИЙИНИШ ВӘ ЯСИНИШТА ЧӘКЛӘНГӘН ИШЛАР

1391. Соал: ислам дини гөзәл кийинишкә қандақ қарайду?

Җавап: ислам дини пакизлиққа әһмийәт бәргәндәк, чирайлиқ, яришимлиқ, есил вә гөзәл кийинишкә бәкму әһмийәт бериду вә униңға тәшәббус қилиду. Мусулман адәмниң қияпити, кийими, жүрүш-туруши худди униң қәлбигә охшаш пакиз, есил, чирайлиқ болуши лазим; гөзәллик пакизлиқтин келиду, шуңа пакизлиқ мусулман үчүн ибадәтниң ачқучидур. Һәддидин артуқ бузуп чечип Исрап қилмастин вә қолида бар туруп бәкму аддий кийинмәстин нормал һалда кийиниш лазим. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бәкму аддий кийингән бир адәмгә: «Аллаһ саңа мал-мүлүк бәргән екән, Аллаһниң немити вә пәзли-кәрәминиң әсәри сәндә көрүнсун» дегән [имам Нәсаий ривайити].

ТУРМУШТА ҚОЛЛИНИШ ҺАРАМ БОЛҒАН НӘРСИЛӘР

1392. Соал: турмушта қоллиниш һарам болған нәрсиләр қайсилар?

Җавап: турмушта қоллиниш һарам болған нәрсиләр төвәндикичә:

1) әрләр үчүн ипәк билән алтун һарамдур; пәйғәмбәр әләйһиссалам оң қолиға ипәкни, сол қолиға алтунни елип туруп: «бу иккиси үммүтүмниң әрлиригә һарам қилинди» дәп көрсәткән [ибни Һиббан, Әһмәд, Әбудавуд ривайити].

Алтун билән ипәкни әрләрниң қоллинишиниң һарам қилинишини бу иккисиниң аял җинисиниң зенәтлиниши үчүн техиму мувапиқлиғи вә ислам дининиң Исрапчилиққа қарши туруш принципи йүзисидин болса керәк.

2) әр-аял пүтүн мусулманлар үчүн алтун-күмүчтин ясалған қачиларни қоллиниш һарамдур, пәйғәмбәр әләйһисслам: «алтун-күмүч қачиларда йәп-ичкүчиләр җәһәннәм отини қосиғиға киргүзгән болиду» дегән [имам Муслим ривайити]. Дунияда ачарчилиқтин, йоқсуллуқтин җапа чекиватқан инсанлар шунчә көп турса, байларниң Исрапчилиқ қилип, алтун-күмүчтин ясалған қачиларда йемәк-ичмәк йейиш дәриҗисигә йетиши әқил вә шәриәтниң тәқәззаси билән һарамдур.

3) мусулман адәмниң өйидә адәм вә башқа җанлиқларниң һәйкили яки сүрити болмаслиғи лазим, чүнки мундақ қилиш капирларниң адитидур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам Аллаһниң рәһмити болған периштәләрниң мусулманниң өйигә киришидин тосулушини шу өйдә сүрәт яки һәйкәл болғанлиғиға сәвәп қилип көрсәткән, у мундақ дегән: «ичидә сүрәт яки һәйкәл бар өйгә периштәләр кирмәйду» [Муслим ривайити].

ӘРНИҢ АЯЛҒА, АЯЛНИҢ ӘРГӘ ОХШИВЕЛИШИ ДУРУС ӘМӘС

1393. Соал: әрниң аялға, аялниң әргә охшивелиши дегән қандақ болиду?

Җавап: әрниң аялчә, аялниң әрчә кийиниши әрниң аялға, аялниң әргә охшивалғанлиғидур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақларға Аллаһ тааланиң ләнәт қилидиғанлиғини, уларниң гунакар болидиғанлиғини баян қилған, чүнки Аллаһ таала әрләрниң әрчә, аялларниң аялчә кийинишини яқтурғандәк, әрләрниң аялчә, аялларниң әрчә кийинишини яман көриду. Әли ибни Әбуталиб рәзийәллаһу әнһу: «пәйғәмбәр әләйһиссалам мени алтун үзүк селиштин вә аялчә боялған кийимләрни кийиштин тосқан» дегән [Муслим ривайити].

АЛЛАҺНИҢ ЯРАТҚИНИНИ ӨЗГӘРТИШНИҢ ГУНАЙИ

1394. Соал: Аллаһниң яратқинини өзгәртиш дегән қандақ болиду?

Җавап: Аллаһниң яратқинини өзгәртиш дегән ясиништа һәддидин ашуриветип шәклини өзгәртиветиш дегәнлик болуп, мундақ қилишни Аллаһ таалаһ шәйтанниң әмәли дәп көрсәткән, чүнки шәйтан мундақ дегән: «уларни чоқум Аллаһниң яратқанлирини өзгәртиветишкә буйрумән» («*Ниса» сүриси, 119-айәт*).

1395. Соал: қандақ ишлар Аллаһниң яратқинини өзгәртишниң санилиду?

Җавап: төвәндикиләр Аллаһниң яратқинини өзгәртишниң җүмлисидин санилиду:

1) бәдәнгә гүл вә сүрәт чекиш, шәкилни өзгәртиш мәхсити билән чишни инчиклитиш; «пәйғәмбәр әләйһиссалам гүл чәккән вә чәктүргән, чиш инчикләттүргәнләргә ләнәт қилған» [имам Муслим ривайити].

2) қашни инчиклитиш; «пәйғәмбәр әләйһиссалам қаш тәргүзгән аялларға ләнәт қилған» [имам Муслим ривайити].

3) чач улаш; «пәйғәмбәр әләйһиссалам башқа бир чачни өзиниң чечиға улиған яки улатқан аялға ләнәт қилған» [имам Бухарий ривайәт қилған].

Әрләрниңму чач улитиши вә улиши, шундақла чач улайдиған сатирашханиларда ишлиши әлвәттә һарамдур, чач улаш яки улитиштин тосушниң һекмити алдамчилиққа вә һелә-микиргә йол қоймаслиқ принципидин кәлгән болуши еһтимал, чүнки бәзи адәмләр өзидә болмиған гөзәлликләрни сүнъий усулда көрситип башқиларни алдимақчи болиду, ислам дини алдамчилиққа қарши туриду, шуңа динимизда алдамчилиқниң пүтүн түрлирини һарам қилған.

4) чач бояш; пәйғәмбәр әләйһиссалам яшанған кишиләрни чечини қара бойитивелиштин тосқан («Фәтһулбарий» да имам Әбудавуд топлиған һәдисләр қатарида баян қилинған). Чүнки бундақ қилиш алдамчилиқниң бир түри болуп, қарши тәрәпкә өзини яш көрситиш үчүн шундақ қилиш әһваллири көп болиду. Һазирқи заман ислам өлүмалири өзиниң чечи ақириш йешиға йәтмәй туруп чечи ақирип кәткән кишиниң чечини қара бойивелишиға болиду, дәп пәтива бәргән, чүнки бундақ қилиш алдамчилиқтин жирақтур (доктур Йүсүп әл Қәрдавийниң «исламда һалал-һарам» нәмлиқ әсәридин). Амма яшанғанларниң чачлирини қара бойивелиши көп һалларда алдамчилиқтин хали болалмайду, мәсилән: яш аялға өйләнмәкчи болған яшанған бириниң өзини яш көрситиш үчүн чечини қара бойивалғиниға охшаш.

ӘР-АЯЛ ИККИ ЖИНИС ОТТУРИСИДА ЧӘКЛӘНГӘН ИШЛАР

1396. Соал: бир-биригә ят әр-аял жинислар оттурисида чәкләнгән ишлар қайсилар?

Жавап: улар төвәндикиләр:

1) ят әр-аялларниң бир-биригә тикилип қариши: бу шәһваний қараш болуп, зинаниң жүмлисидин санилиду, пәйғәмбәр әләйһиссалам: «икки көзму зина қилиду, уларниң зинаси шәһваний қараштур» дегән [имам Бухарий ривайити];

2) аялларниң әврәт орунлири көрүнүп қалидиған шәкилдә очуқ кийиниши вә тар, непиз, қисқа кийимләрни кийип сиртқа чиқиши: Аллаһ таала мундақ дегән: «мөмүн аялларға ейтқинки, намәрәмләргә тикилип қаримисун, әврәтлирини япсун, көрүнүп туридиған қисмидин башқа зенәтлирини ашкарилимисун, лечәклири билән көкрәклирини япсун» («*Нур» сүриси, 31-айәт*);

3) намәрәм билән ялғуз қелиш: әр яки аял һәр қандақ бир кишиниң өзиниң җориси яки некайи бағланмайдиған йеқин туққини болмиған ят бири билән хали йәрдә ялғуз қелиши исламда мәнъий қилинған һарам иштур; пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «Аллаһқа вә ахирәт күнигә ишәнгән адәм мәһрими йенида болмиған ят аял билән хали бир йәрдә ялғуз қалмисун, чүнки бу вақитта уларниң үчинчиси шәйтан болиду» [имам Әһмәд ривайити];

4) бирәвниң әврәт җайлириға қараш: мәйли әр болсун яки аял болсун бирәвниң башқа бириниң әвритигә қариши мутләқ һарамдур, пәқәт әр-хотунларниң бир-бириниң әвритигә вә пүтүн әзалириға қариши дурустур;

5) һаясиз фильмларни көрүш, әхлақсиз сүрәтләргә қараш, телевизор контроллиғини қолдин бериш: намәрәмләргә қараш һарам болған йәрдә бәзи фильмлардики әхлақсиз қилиқларға қарап ләззәтлиниш, һаясиз рәсимләргә қарап тамашә қилиш, телевизор каналлирини контроллиғида тутуп, нормал фильмләрдин башқилирини көрүштин өзини вә аилә әзалири чәкләнмәстин мутләқ қоюветиш әлвәттә чоң һарамлардин бири вә инсанниң қәлб көзини хирәләштүридиған гунадур. Аилә башлиғи болған ата билән ана балиларниң бу хилдики һарам ишларни садир қилип, гуна ишлишини тосуши лазим, шундақ қилмиғанда улар өзлириниң гуналири билән биллә балилириниңму гуналирини үстигә елип җазасини тартиду;

6) аяллар кесәлликлиргә мунасивәтлик ишларда, аял дохтурларға бериш имканийити бар болған шараитта, аялларниң әр дохтурға бериши: чүнки әр билән аял икки ят кишиниң ялғуз бир йәрдә болуши тоғра болмайду; бу һәр қандақ адәм әһмийәт беришкә тегишлик иштур, аял дохтур болмиғанда яки җиддий әһвал астида әр боламду, аял боламду қайсибир дохтурға беришқа болиду, чүнки ислам қанунидики «зөрүрийәт чәкләнгән ишларға йол қойиду» дәйдиған умумий принцип бу ишқа йол қойиду;

7) аялларниң әр сатирашқа, әрләрниң аял сатирашқа берип чач кәстүрүши яки яситиши: ят аялниң ят әргә, ят әрниң ят аялға тикилип қариши һарам болған йәрдә, өзиниң җориси болмиған бириниң бешини тутуп, чечини ясиши әлвәттә һарамдур, буниңда зөрүрийәт яки өзрә болмайду, чүнки аяллар үчүн аял сатираш, әрләр үчүн әр сатираш тепилмай қалмайду, һәмдә чач яситиш яки кәстүрүш җиддий әһвал әмәс, халиған вақитта, халиған җайда қилғили болиду;

8) аялларниң мәһрими яки ишәшлик аяллар групписиға қетилмастин, өзи ялғуз узун сәпәргә чиқиши;

9) зина қилиш: дунийдики барлиқ динларниң зинани һарам қилғанлиғиниң һекмити тәрәққий қиливатқан һазирқи әсирдиму техиму рошән оттуриға чиқмақта, чүнки зина диний, әхлақий, иҗтимаий вә ихтисадий җәһәтләрдин әң зиянлиқ бир апәт болғининиң сиртида, сақаймайдиған ниҗис кесәлликләргә елип баридиған әң яман йолдур. Бу мавзуда Аллаһ тааланиң: «зинаға йеқинлашмаңлар, чүнки у қәбиһ иштур, яман йолдур» дегәнлиги йетәрликтур («*Исра» сүриси, 32-айәт*).

ӨЗИНИ МУСУЛМАН ӘМӘС ҚОВУМЛАРҒА ОХШИТИШ ТҮРЛИРИ

1397. Соал: өзини мусулман әмәсләргә охшитивелиш дегән немә?

Җавап: мәйли кийиништә болсун, мәйли иш-һәрикәтләрдә болсун, һәр қандақ бир ишта болсун мусулман әмәс милләтләрниң өрпи-адәтлирини вә қилиқлирини қобул қилип, уларни дораш өзини уларға охшитивалғанлиқтур. Мәсилән: мусулман аялларниң мусулман әмәсләрчә кийиниши, әрләрниң қолиға алтун үзүк селивелиши, ата-анисини бақмаслиғи, балилирини шәхсий әркинлик даваси билән халиған ишни қилип, халиғанчә жүрүшигә рухсутсиз қойиветиши қатарлиқларға охшаш, буларниң һәммиси мусулман әмәсләрниң қилиғидур.

МУСУЛМАН ӘМӘС МИЛЛӘТЛӘРДИН ҮГИНИШКӘ БОЛИДИҒАН ИШЛАР

1398. Соал: мусулман әмәс милләтләрдин үгинишкә боламду?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам: «һекмәт мусулманниң жүтүрүп қойған нәрсисидур, уни нәдин тапса елишқа һәқлиқтур» дегән [ибни Маҗә ривайити]. Әрәп тилидики «һекмәт» сөзи «тоғра иш, тоғра сөз вә пайдилиқ илим» дегән мәналәрни билдүриду; мусулманлар инсанийәткә пайдилиқ болған һәр қандақ илимни вә һүнәр-кәсипни нәдә болса тепип үгинишкә буйрулған, шуниңға асасән, һекмәт мусулман әмәс қовумларда, һәтта мусулманларға өчмәнлик қиливатқан явуз дүшмәнләрдә болсиму, уни елип үгиниш пәриздур. Мәсилән һазирқи мусулманларниң мусулман әмәс милләтләрниң пән-техникисини, илим-маһаритини, оқуш вә үгинишкә қизиқидиған һәр ишта қетирқинип, берилип ишләйдиған, раст сөзләйдиған, вәдисидә туридиған роһини үгиниш зор еһтияҗлиқ болғиниға охшаш.

МУСУЛМАН ӘМӘС МИЛЛӘТЛӘРНИ ДОРАШНИҢ ЧӘКЛИНИДИҒАН ТӘРӘПЛИРИ

1399. Соал: мусулман әмәс милләтләрни қайси тәрәптин дораш чәклиниду?

Җавап: мусулман әмәс милләтләрниң мусулманниң Әқидисигә, мусулманчә өрпи-адәтлиригә уйғун кәлмәйдиған адәтлирини дораш чәкләнгән һарам ишларниң җүмлисидин санилиду, пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ қилиштин тосуп вә униң яман ақивәтлиридин агаһландуруп мундақ дегән: «кимки өзини башқа бир қовумгә охшитивалидикән, у шу қовумдин болуп кетиду» [Әбудавуд ривайити]. У йәнә мундақ дегән: «өзини башқиларға охшитивалидиғанлар биздин әмәс» [имам Әһмәд ривайити]. Жуқуриқи һәдисләрдики «башқилар» вә «башқа бир қовум» сөзлиридин мусулман әмәс қовумлар мәхсәт қилинған. Заманимизда өзини мусулман әмәс қовумларға охшитивелиш еқими вә униң түрлири наһайити тез тәрәққий қилмақта, улардин бәзилири төвәндикичә:

ҚӘБИРЛӘРНИ ҚАТУРУШ

Қәбирләрни қатуруштин қәбирләрни хиш вә цемент билән қатуруп, худди башқа диндикиләрниң қәбирлиригә охшитип қуруп чиқиш көздә тутулиду. Бундақ қилиш пәйғәмбәр әләйһиссаламниң йолиға хилап келидиған яман иштур; динимизниң көрсәтмиси бойичә, қәбрә пәқәт бир ғерич (22,5 сантиметр) егизликтә көтүрилиду, бу кишиләрниң униң қәбир екәнлигини билиши вә тонуп дуа қилиши үчүндур. Чүнки «пәйғәмбәр әләйһиссаламниң қәбриси бир ғерич миқдарда көтүрүлгән» [Даркутни ривайити].

ТУҒУЛҒАН КҮННИ ХАТИРИЛӘШ

Туғулған күнни хатириләш адити христиан Әқидисидин кәлгән адәт болуп, улар Әйса әләйһиссаламниң туғулған күнини әң мөтивәр ибадәт санап хатириләйду. Һәр кимниң туғулған күнининң келиши хошаллиқ вақти әмәс, бәлки ғәмкинлик болуши керәк, чүнки өмүрдин бир жилниң өтүп кәткәнлиги хошаллиқ әмәс. Өзидин һесап елип, өткән бир жилда инсанлиқ намиға лайиқ немә қилдим? қандақ яхши ишлар бежәрдим? инсанийәткә немә мәнпәәт йәткүзәлидим дәп һесаплишиш вақти, бу қандақму байрам болсун?! Пәйғәмбәр әләйһиссалам: «кишиләр қәдригә йетәлмәйдиған икки чоң немәт бар: бири вақит йәнә бири тән сақлиқ» дегән [имам Бухарий ривайити]. Қени ойлап беқиң, бу немә дегән тоғра ейтилған һәдис?! Нан йәп қача бекар қилидиған, күн өткүзүштин башқини билмәйдиғанлар үчүн вақитниң, өмүрниң қәдри болмиған билән өзини Аллаһниң йәр йүзини гүлләндүрүш үчүн әвәткән орунбасари дәп билгән кишиләр бу соал аддий әмәстә! Әгәр туғулған күнниң кәлгәнлиги билән хошаллинишқа тегишлик бир иш болса дәл у Аллаһ тааланиң мошу күнләрни ата қилғанлиғи вә бүгүнкичә өмүр һәм тән-сақлиқни бәргәнлигидур. Шу сәвәптин туғулған күнни Аллаһ таалаға шүкүр ада қилидиған күн десәк болиду.

АШИҚ-МӘШУҚЛАР БАЙРИМИНИ ХАТИРИЛӘШ

Ашиқ-мәшуқлар байрими милади 270-жили 14-февраль күнидә христиан черколири тәрипидин өлүм жазасиға һөкүм қилинған поп Дай Валентин (Day Valentine) ни хатириләш йүзисидин христианлар пәйда қилған, әслидә Римлиқларға аит жаһилийәт қалдуқлиридин болуп, һазирқи заман христианлири бу адәтни байрам шәклидә давамлаштурмақта. Униң үстигә һазир ашиқ-мәшуқлар байрими дәп аталған бу күн әр-хотун болмиғанларниң һарам муһәббәтниң дастанлирини ясайдиған күни болуп қалған, демәк, кишиләр зина-паһишә ишларни бу күндә көпрәк қилиду, һәтта 14-февраль күнидә бәзи районларниң меһманханилирида адәмниң көплигидин бош ятақ тепилмайдиғанлиғини аңлаймиз, мошундақ бир күн мусулман адәмниң байрам дәп тонушиға әрзәмду?!

ЖИЛ БЕШИ БАЙРИМИ (МИЛАДИЙӘ) НИ ТӘБРИКЛӘШ

Жил беши байрими Әйса әләйһиссаламниң туғулған жилини тәбрикләш үчүн христианлар йолға қойған бир диний байрам болуп, униң паалийити христианларниң бир-биригә соғатларни тәқдим қилиш, йешил қариғайни тикләш, аилә бойичә хошаллиқ тәнтәниси қилиш, Новел папаниң тәқлидини ясаш билән болиду. Бу байрам крбсимас дәп атилиду. (чүнки Xmas) сөзи грекчидики христос (Xristos) сөзиниң қисқартилмисидур. Әйса әләйһиссаламниң туғулған вақти ениқ әмәс, амма христианларниң Европидики простант мәзһипи билән католик мәзһипи 25-декабрьни қарарлаштурған болса, шәриқтики ортудокс мәзһипи 7-январь күнини қарарлаштурған.

Миладийә 220-жилғичилик христианларда бу адәт йоқ еди, шу жили христиан алимлири Әйса әләйһиссаламниң вапат болған вақтини Әйса тәвәллудиниң 29-жили 25-март күни дарға есип өлтүрүлгән дәп қарарлаштурған, кейинки христиан алимлири Әйса әләйһиссаламни миладийә 33-жили 3-апрель күни дарға есилған дәп қарарлаштурған; тарихта тунжа қетим XIV әсирдә Константин императорниң заманида, Константин 25-декабрьни Әйса әләйһиссаламниң туғулған күнини хатириләш байрими дәп бәкиткән, чүнки Римлиқлар христиан динини қобул қилиштин бурун һәр жили 25-декабрь күнидә «қуяш илаһи» санилидиған «Бол инфиктос» ниң туғулған күнини хатириләтти, шуниңдин кейин жилларниң өтүши билән бу адәт христиан дининиң әң әһмийәтлик диний байрамлиридин бири болуп қалған.

Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң «мушрикларға охшап қелиштин сақлиниңлар» дегән сөзиниң мәнаси: мәйли қайси динда болмисун, мусулман әмәсләрни дориманңлар, уларниң қилғанлирини қилмаңлар, уларға өзәңларни охшаштмаңлар дегәнлик болуп, мушрикларға хас әмәс. Һәдистә

«мушрик» сөзиниңла тилға елинғанлиғи авалқи муслманлар әслидә мушриклар аилисидин келип чиққанлиғи, мушриклар муһитида өсүп чоң болғанлиғи вә уларниң көпрәк мушриклар билән учришип қалидиғанлиғи сәвәптин болса керәк.

Мусулманларда Муһәммәд әләйһиссаламниң дәвридин башлап жуқуриқи адәтләр вә байрамлар қобул қилинмиған, гәрчә һазирқи замандики бәзи мусулманлар бу адәтләрни қилсиму, ислам дини буларни нормал адәтләр қатарида қобул қилмайду вә рәт қилиду. Бу адәтләр вә байрамлар биз уйғурларниң миллий әнъәнимиз яки адитимизму әмәс, шуниң үчүн бундақ ишларни қилмаслиғимиз лазим. Мусулманлар башқа динларниң адәтлирини әмәс, мусулманчилиқ адәтлирини көпрәк үгинишкә муһтаж.

Христианларниң крисмас байрими ибадәт характеридики бир адәт, уларниң ибадәт қилиштики хошаллиғини биз биллә тәнтәнә қилсақ улар билән ибадәттә биллә болған болмамдуқ? Һеч болмиғанда уларниң бу ибадәт характерилиқ паалийитини қоллиғанлиқ болмамду?

Шәйхул ислам ибни Тәймийә «әқтидаи әссараәтәл мустәқим» намлиқ әсәридә жуқуриқи байрамларни қилишниң мусулманлар үчүн һарам екәнлигини қарарлаштурған. Һазирқи заман катта өлүмалиридин доктур Йүсүп әл Қәрдавий «һазирқи заман пәтивалири» намлиқ әсәридә, башқа диндикиләрниң қандақла бир диний байримини тәбрикләш яки униңға қатнишишниң һарам екәнлигини тәкитлигәндин кейин, ғәрип мәмликәтлиридики вә шундақла мусулман әмәс милләтләр билән арилишип яшайдиған җайлардики мусулманларниң башқа диндики хизмәтдашлириниң, достлириниң, хошнилириниң байрамлирини уларниң Әқидисигә көңүлдин разилиқ билдүрмәстин, ағзаки тәбрикләп қоюшни дурус саниған.

Шуниңдәк, мусулманларниң һарам ишлардин сақлиниш шәрти билән анилар байрими,балилар байрими, ишчилар байрими, яшлар байрими, ғалибийәт байрими дегәндәк байрамларни, өзлири яшаватқан дөләтниң дөләт байримиға охшиған рәсмий байрамлирини тәбриклиши вә уларға иштирак қилишини дурус саниған (доктур Йүсүп әл Қәрдавийниң «фәтави муасирәт» намлиқ әсәри 3-том, 672-бәт). Чүнки, бу түрлүк байрамларниң көпинчисигә кишиләр ихтиярсиз һалда қатнишишқа мәҗбур болуп қалиду, униң үстигә булар диний байрамлар болмиғанлиқ, Әқидигә зиянлиқ тәрипи йоқ, пәқәт әхлақни бузидиған ишлардин сақланса болиду.

МУСУЛМАНЛАР БАШҚИЛАРНИ ДОРАШҚА ҺАҖӘТ ӘМӘС

Биз мусулманлар өзимиздә бар гөһәрләрниң қәдрини билмәстин, һемишәм камсинип жүргәнлигимиз вә башқиларни дорашқа маһирлиғимиздин бүгүнки күнгә қалғанмиз. Өзәңни қәдирлимисәң сени башқилар қандақ қәдирләйду? Сәнму өзгичилигиңни намайән қилсаң башқилар адәтлирини саңа теңиш әмәс, бәлки сәндин үгинишкә, сениң диниң егә болған есилликләрдин бәһри елишқа тиришиду әмәсму? «бир адәмниң сениң сәвәвиң билән һидайәт тапқанлиғи сениң үчүн дунниядики вә униңдики пүтүн яхшилиқлардин әвзәл» [имам Муслим вә имам Бухарий ривайити].

Христианлар һәр хил байрамлири арқилиқ сөйгәнлирини жилда бир қетим хатирилисә, мусулманлар сөйгәнлирини һәр күни һәр вақит хатириләйду. «мусулман қериндишиңниң үзигә тәбәссүм билән қариғиниңда (пеқирларға) сәдиқә қилғанниң совавини таписән» [имам Бухарий ривайити]. «силәрниң әң яхшилириңлар аилисигә яхши болғанлардур» [имам Тирмизи вә ибни Маҗә ривайити]. «Чирайлиқ сөздә сәдиқиниң совави бар» [имам Бухарий вә Муслим ривайити]. «кимки өзиниң аилә әзалирини хошал қилидикән, Аллаһ таала бу хошаллиқтин шундақ бир инсанларни яритидуки, улар шу кишиниң гуңнайиниң мәғпирәт қилинишини қияматқичә Аллаһ тааладин сорайду» [Җабир рәзийәллаһу әнһу ривайәт қилған һәдис], дегән һәдисләр мусулман адәмни күндилик һаятида, аяли вә пәрзәнтлиридин башлап яхши көридиған һәр қандақ кишисигә өзиниң сөйгүсини чирайлиқ салам, тәбәссүм, яхши сөз, соғат вә улар хошал болидиған һәр қандақ нәрсиләр билән намайән қилип турушқа тәшәббус қилиду. Христианлар байрам күнлири мунасивти билән сөйгәнлиригә жил ичидә бир қанчә қетимла соға тәғдим қилса, мусулманлар һәр вақит соғиларни тәғдим қилишқа буйрулған. «бир-бириңларға соға тәғдим қилишсаңлар! өз ара

муһәббитиңлар ашиду» дегән һәдис буниңға тәшәббус қилиду [имам Бухарий ривайити]. Христианлар вә башқилар өзлириниң туғулған күнини хатириләп хошаллиқтин байрам қилса, мусулманлар авал уларға бу һаятни бәргән Аллаһ таалаға миннәтдарлиғини ипадиләп шүкри-тәшәккүр ейтиш билән бир вақитта өзлириниң бир жиллиқ өмри қисқарғанлиғини вә өткән өмри ичидә дунияліқ вә ахирәтлиги үчүн немиләрни қилғанлиғини әсләп өтиду, яхши қилған ишлиридин сөйүниду, яман қилған ишлиридин ғәмкин болуп, мундин кейинки өмридә нуқсанлирини түгитишкә бәл бағлайду.

САЛАМНИ ӨЗГӘРТИШ

Мусулманларниң «әссаламу әләйкум» дәп саламлишишиниң орниға башқа милләтләрни дорап «яхшимусиз» дәп саламлишиши тоғра әмәс; исламий саламлишиш биз уйғурларниң миң жилдин артуқ вақиттин бери адәтлинип кәлгән диний вә миллий есил әнъәнимиздур. Аллаһ таала мусулманларни исламий саламлишишқа буйруп: «силәргә бирәв салам бәрсә, униңға техиму яхши салам билән жавап бериңлар яки униң салимини әйнән қайтуруңлар» дәп әмир қилған («*Ниса» сүриси, 86-айәт*). Айәттики «техиму яхши салам билән жавап бериш» «әссаламу әләйкум – силәргә Аллаһниң аманлиғи болсун» дәп салам бәргән кишигә: «вәәләйкум әссалам вә рәһмәтуллаһи вә бәрәкатуһу – Аллаһниң аманлиғи, рәһмити вә берикити силәргә болсун» дәп жавап қайтуруш, саламни әйнән қайтуруш дегән – «вәәләйкум әссалам – силәргиму Аллаһниң аманлиғи болсун» дәп жавап бериштур.

Дунияда мусулманларниң бу есил саламлишиш адитидин яхши саламлишиш йоқ; чүнки буниңдики аманлиқ тиләш вә яхши тиләкләрдә болуштин ибарәт чирайлиқ сөзләр һечқандақ бир дин вә һечқандақ бир милләттә йоқ. «салам» сөзи билән «ислам» сөзиниң йилтизи бир болуп, пүтүн инсанийәткә тинчлиқ елип келишини ғайә қилған ислам дини билән пүтүн инсанийәткә тинчлиқ, аманлиқ тиләйдиған мусулманларниң характерини көрситип бериду.

НӘЗИР-ЧИРАҚЛАРНИ РЕСТОРАНЛАРДА ӨТКҮЗҮШ АДИТИ

Нәзир-чирақ пәкәтла кәмбәғәлләрниң, житимләрниң вә шуниңға охшаш муһтаж кишиләрниң һәққидур, чүнки байларға вә турмуши нормал кишиләргә берилидиған таам зияпәт дәп атилиду, амма һазирқи уйғур жәмийитидә, нәзир-чирақ дегән бу адәт байларға хушамәт қилиш, үз-аброй қоғлишиш, башқилар билән бәслишиш қатарлиқ көплигән пәс ғәрәзләр вә яман нийәтләрни әмәлгә ашурушниң васитиси болуп қалмақта. Ресторанларда «нәзир» дәп берилгәнләр әмәлийәттә нәзир әмәс, бәлки хушамәт вә исрапхорлуқниң гувачиси болған бир хил байлар зияпитидур; кәмбәғәлләр, житимләр, ағриқчан кишиләр вә башқиму еһтияж егилири шу һәйвәтлик ресторанларниң йенидин әйминип аран өтидиған турса, улар қандақму униңға кирәлисун? киму уларни чақириду? «өйимиз тар, меһман қобул қилалмаймиз» дегүчиләр нәзир-чирақ үчүн атиғанлирини кәмбәғәлләргә вә житим-йесирләргә тарқитип бәрсә болиду әмәсму?

АММИВИЙ СОРУНЛАРДА ӘР-АЯЛЛАРНИҢ ҺӘММИСИ БИР ЙӘРДӘ ОЛТУРУШИ

Ислам динимизниң көрсәтмиси вә бизниң миллий өрпи-адитимиз бойичә әрләр билән аяллар биллә бир сорунда олтурмайду, бәлки әрләр айрим бир залда, аяллар айрим бир залда олтуриду. Шуңа уйғур миллий бенакарлиғида өйләрниң һожрилирида «меһманхана» вә «мәһрәмхана» дәйдиған икки зал болиду; меһманханиға әрләрни, мәһрәмханиға аялларни башлайду, мана бу миллий әнъәнә, исламий қаидә. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мусулманларға тәлим бериштин ибарәт әң муһим болған бир пәризни ада қилиштиму аялларға айрим бир күн вә айрим бир жайни, әрләргә айрим бир күн вә айрим бир жайни бәлгүләп, шу бойичә тәлим берәтти.

ТЕЛЕФОН ҚОҢҒУРИҒИ ҮЧҮН ДУА ЯКИ АЙӘТ ЯКИ ӘЗӘННИ ИШЛИТИШНИҢ ҺАРАМЛИҒИ

Дунияда һечқандақ бир диний китап, Қуръан кәрим наил болған улуқлуқ мақамиға (орниға) йетәлигән әмәс. Һеч бир динниң әгәшкүчилири өзлириниң муқәддәс билгән китаплирини мусулманлар Қуръан кәримни һөрмәтлигәндәк һөрмәтлимәйду, мусулманлар улуқлиғандәк улуқлиялмайду. Тәврат, Инҗил вә һәр қандақ бир диний китап Қуръан кәримдәк көксиниң үстидә тутуп оқулмайду. Қуръан кәрим әнә шундақ һөрмәткә, улуқлашқа сазавәр болған йеганә китап, өзлириниң муқәддәс китаплирини һөрмәтлимәслик мусулман әмәс қовумларниң ишидур. Қарши тәрәпкә телефон қилғанда униң садаси (авази) үчүн кишиләр охшаш болмиған авазларни қоллиниду, бәзиләр бу авазниң Қуръан айәтлири яки дуа яки әзән болушини таллиса, бәзиләр униң музыка яки нахша болушини таллайду.

Амма, телефон зили (авази) үчүн қарийлардин бирәр қарийниң қираитини ишлитиш Қуръан кәримини хорлиғанлиқ болуп һарамдур, чүнки Аллаһ таала Қуръан кәримни оқуш, чүшиниш, тилавити билән ибадәт қилиш, көрсәтмилири бойичә әмәл қилиш үчүн чүшүргән. Аллаһ тааланиң калами болған Қуръан кәрим бош вақтимизни толтуруш яки қарши тәрәпни телефонға чақириш үчүн ишлитиштин әлвәттә үстүн вә улуқтур. Қарши тәрәп телефонға җавап бәргән һаман телефонда оқулуватқан айәт кәлгән йеридин үзүлиду, буниң Қуръан кәримгә қарши немидегән әдәпсизлигини биләмсиз?!

Әзәнму шуниңға охшаш, чүнки әзән исламдики әң улуқ вә әң катта ибадәт болған намазниң вақтини елан қилиш үчүн буйрулған чақириқтур, уни лайиғида орунлаш лазим, уни телефон зили сүпитидә қоллиништин ибарәт дуния ишлири үчүн хизмәткә селишқа болмайду. Әнди дуаға кәлсәк, иш йәнә шундақ. Сәуди әрәпстани «катта өлүмалар һәйъити» ниң әзаси вә тонулған алим шейих Муһәммәд ибни Салиһ Әлфозан «янфонларға музыка орнида Қуръан яки әзән яки дуа киргүзүш мәсилисигә немә дәйсиз?» дегән соалға җавап берип: «бу әзәнни, Қуръанни вә зикрини хорлиғанлиқтур, буларни телефон авази сүпитидә қоллинишқа қәтъий болмайду. Бәзиләр: бундақ қилиш музыкидин яхшиғу, дәйду, сиз музыка қоюшқа мәҗбурму? музыкини ташлаң! музыкиси йоқ, Қуръанму йоқ, әзәнму йоқ, дуаму йоқ қоңғурақтин бирини қоювелиң» дегән (Сәуди әрәпстанида чиқидиған «дәвәт» намлиқ журналниң 2008-жилқи 2097-санидин). Йеқинқи жиллардин бу ишниң һарамлиғини елан қилған пативалар барлиққа кәлди. Сәуди әрәпстани «Пәтива вә илмий тәтқиқат комитети» дин әлләма Муһәммәд ибни Салиһ әл фәузан һиҗрийә 1426-жили (мил. 2006-жили) 10-айниң 23-күнидики пәтивасида, телефон қоңғуриғи үчүн Қуръан, дуа вә әзәнни ишлитишниң һарамлиғинға рәсмий патива бәргән.

ИХТИСАДИЙ МӘСИЛИЛӘРДИКИ ҺАРАМ ИШЛАР

1400. Соал: ихтисадий мәсилиләрдә чәкләнгән һарам ишлар қайсилар?

Җавап: ихтисадий мәсилиләрдә чәкләнгән һарам ишлар төвәндикичә:

ҺАРАМДИН ПУЛ ТЕПИШ

Оғрилиқ, қарақчилиқ, алдамчилиқ, таразида кам бериш вә исламда елип-сетиш чәкләнгән нәрсләрни сетиш арқилиқ пул тепиш һарам кәсип болуп, бундақ тапқан пул шәксиз һарамдур. Һарамдин пул тепип, һарамдин озуқланған адәмниң дуаси иҗавәт болмайду, ибадәтлири қобул болмайду. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң тәбири бойичә, униң һарамдин озуқланған тени дозақниң отиға лайиқ болиду.

ҖАЗАНИХОРЛУҚ ҚИЛИШ

Өсүмгә қәриз елиш яки қәриз берип өсүм елиш һәр иккиси җазанихорлуқ муамилиси болуп, Аллаһ таала сода-сетиқ қилишни һалал қилип, униңға йол қойған болсиму, җазанихорлуқни йәни өсүм билән муамилә қилишни қәтъий чәклгән. «Аллаһ сода-сетиқни һалал қилди, җазанини һарам қилди» («*Бәқәрә» сүриси, 275-айәт*). Һәтта җазанихорлуқтин қол үзмигәнләргә қарши Аллаһ вә униң пәйғәмбири уруш ачидиғанлиғини елан қилған. «әгәр ундақ қилсаңлар (йәни җазанидин қол үзмисәңлар) билиңларки, Аллаһ вә униң пәйғәмбири силәргә уруш елан қилиду» («*Бәқәрә» сүриси, 279-айәт*). Мәлумки, Аллаһ уруш ачқан кишини һалак қилмай қоймайду, чүнки Аллаһниң күчигә тәң келидиған күч йоқ. Аллаһ таала җазанә билән муамилә қилғучиларни бу дунияда пул-мелидин айрип вәйранчилиққа учритиш билән, ахирәттә дозақ азави билән җазалайду.

ЖИТИМНИҢ МЕЛИНИ ЙӘВЕЛИШ

Житимларниң мелини йәвелиш бу һарамларниң әң қаттиғи вә гуна җәһәттин әң еғири болуп, Аллаһ таала житимниң мелини йәвалғучиларни қорқунучлуқ ибарә билән тәһдит қилған. «Зулум қилип житимләрниң мал-мүлкини (наһәқ) йәвалидиғанлар, шубһисизки, қосиғиға (қиямәт күни йенип туридиған) отни йәвалған болиду, улар йенип турған отқа (йәни дозаққа) кириду. Һәр қандақ кишиниң мал-мүлкини наһәқ йәвелиш һарам болсиму, житимниң мелини йәвелиш гуна җәһәттин толиму еғир болғанлиғи үчүн у алаһидә тилға елинған вә житимниң пул-мелини йәвалғучилар қаттиқ ибарә билән тәһдид қилинған.

ЗАКАТНИ БӘРМӘСЛИК

Пул-малниң әсли егиси Аллаһ таала болуп, қолимиздикиси Аллаһ тааланиң бизгә инъам вә синақ тәриқәсидә ата қилғинидур; униңда пеқирларниң, житимларниң вә башқа муһтаж кишиләрниң әлвәттә муәййән һәққи бар. «уларниң (йәни мусулман пул егилириниң) пул-маллирида тиләйдиған пеқирға вә тилимәйдиған пеқирға беришкә тегишлик болған муәййән һәқ (йәни закат) бардур» («*Мәариж» сүриси, 24-25-айәт*).

Закатни бәрмигәнләрни Аллаһ таала қиямәтниң ечинишлиқ азап-оқубәтлири билән агаһландурған. «алтун-күмүч жиғип, уни Аллаһниң йолида сәрип қилмайдиғанларға (дозақта болидиған) қаттиқ азап җәһәннәмниң отида қизитилип, униң билән уларниң пешанилири, янлири вә дүмбилири дағлиниду, уларға: «бу силәрниң өзәңлар үчүн жиққан алтун-күмүчүңлар, силәр бу дунияриңлардики Аллаһниң еһтияжлиқ бәндилиригә берилишкә тегишлик һәққини ада қилмидиңлар, әнди жиққан алтун-күмүчүңларниң вабасини тетиңлар» дейилиду («*Тәвбә» сүриси, 34-айәт*). Пәйғәмбәр әләйһиссалам закат бәрмигүчиләрниң ахирәттики җазасини тәсвирләп мундақ дегән: «Аллаһ таала ата қилған пул-малниң закитини бәрмигән кишигә қиямәт күни униң мал-дуниялири икки көзиниң үстидә қорқунчлуқ қара меңи бар болған һәйвәтлик бир иланға айлинип униң бойниға йөгишиду вә униңға: «мән сениң дунияда жиққан мал-дунияриң» дәйду [имам Бухарий ривайити].

ИСРАПЧИЛИҚ

Бәзи мусулманлардики исрапхорлуқ мусулманчилиқ қаидисигә ят келидиған, Аллаһ таала яқтурмайдиған бир яман иштур, чүнки мусулман дегән Аллаһ тааланиң: «йәңлар, ичиңлар, исрап қилмаңлар, Аллаһ исрап қилғучиларни һәқиқәтән яқтурмайду» дегән («*Әърап» сүриси, 31-айәт*) әмригә итаәт қилип, Аллаһ ата қилған рисқини исрап қилмастин, бәкму чиң тутувалмастин нормал һалда ишлитиду.

ЛОТЕРИЯ БИЛЕТИНИ СЕТИВЕЛИШ

Лотерия билетини сетивелиш яки қандақла бир утуш-уттураш күтүлидиған ишлар үчүн пул хәшләш һарамдур, чүнки мундақ қилиш қимар ойниғанға охшаштур, шуниңдәк лотерия вә қандақла бир оюндин утувалған пул меһнәтсиз кәлгәнлиги вә һалал кәсип арқилиқ кәлмигәнлиги сәвәплик һарамдур (доктур Йүсүп әл Қәрдвийниң «исламда һалал вә һарам» намлиқ әсәридин).

БАШҚА ПӘРИЗНИ ҚАЙРИП ҚОЮП ТӘКРАР ҺӘҖ ҚИЛИШ

Пәриз һәҗни ада қилип болған кишиниң пәриз болған ишларни қайрип қоюп нәплә (ихтиярий) һәҗ үчүн пул сәрип қилиши һарам қатариға кирмисиму, тоғра әмәслигидә шәк йоқ. Пулға интайин еһтияҗлиқ шараитта қалған туққанлирини, достлирини, хошнилирини, житим-йесирларни, давалинишқа пул тапалмиған кесәлләрни, пулсизлиқтин оқушқа кирәлмигән яки оқушини давамлаштуралмиған балиларни көрүп туруп, уларға ярдәм қилишни қайрип қоюп, нәплә үчүн пул сәрип қилишниң тоғра әмәслигини мәшһур ислам өлүмалири һәммиси бирдәк тәкитлимәктә. Чүнки җәмийәттики пекирларниң, житимларниң һалидин хәвәр елиш шу җәмийәттики пулдарларниң үстигә пәриздур, бу пәризни қайрип қоюп, нәплә ибадәт үчүн пул сәрип қилиш тоғра әмәс; совап Аллаһниң қолида, Аллаһ совапни кишиләрниң қилған әмәллиридики нийәтлиригә қарап бериду, пул хәшләштә растинла совапқа еришишни нийәт қилған адәм әлвәттә совави чоң вә көп болидиған ишларни қилиду, чүнки пәризниң совави нәплиниң совавидин чоң вә көптур. Ислам өлүмалири «пәриз ада қилинмиғичә Аллаһ таала нәплә ибадәтни қобул қилмайду» дәйдиған умумий қаидигә һәммә бирдәк иттипақлашқан (доктур Йүсүп әл Қәрдавийниң әсәридин). Бу дегәнниң мәнаси үстидә ада қилишқа тегишлик пәризләр туруп, уларни ада қилмастин, нәплә ибадәт үчүн күч сәрип қилған кишиниң бу қилғини совaптин несивесиз қалиду дегәнликтур.

КИШИЛӘРГӘ ҚИЛИНИДИҒАН МУАМИЛИДӘ ЧӘКЛӘНГӘН ИШЛАР

1401. Соал: кишиләргә қилинидиған муамилидә чәкләнгән ишлар қайсилар?
Җавап: кишиләргә қилинидиған муамилидә чәкләнгән ишлар төвәндикиләр:

МУСУЛМАНЛАРҒА ҚАРШИ ИРҚИЙ АЙРИМИЧИЛИҚ ҚИЛИШ

Мусулманлар қайси милләттин, қайси дөләттин вә қандақ рәңлик болушидин қәтъийнәзәр улар өз ара диний қериндашлардур. Уларниң өз ара қериндашлиқ мунасивити адәттики шәхсий мунасивәттин алқиған, тәқвалиқ, әхлақ-пәзиләт, өз ара һәмкарлиқ вә чекигә йәткән меһриванлиқни асас қилған әң мустәһкәм бир мунасивәт болуп, уларниң йимирилмәс бир пүтүн гәвдә екәнлигини намайән қилиду. Қуръан кәрим буни тәкитләп: «мөмүнләр һәқиқәтән қериндашлардур» дәп елан қилған («*Һуҗурат» сүриси*).

Бир мусулманниң йәнә бир мусулманға яманлиқ қилиши өзигә яманлиқ қилғанлиғидур, чүнки улар бир гәвдә. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу һәқтә мундақ дегән: «бир-бириңларға көрәлмәслик қилмаңлар, бир-бириңларни алдимаңлар, бир-бириңларни яман көрмәңлар, бир-бириңларға дүшмән болмаңлар, бир-бириңларниң содисини бузмаңлар; өз ара қериндашлардин болуп, Аллаһниң яхши бәндилиридин болуңлар, мусулман мусулманниң қериндиши, униңға зулум қилмайду, хорлимайду, тәқвалиқ қәлбтә, өзиниң мусулман қериндишини хор көргән адәмдинму яман адәм йоқ. Бир мусулманниң йәнә бир мусулманниң қенини төкүши, пул-мелини тартивелиши вә номусини төкүши қәтъий һарамдур» [имам Муслим ривайити].

МУСУЛМАНЛАРНИ ПИКИР ЯКИ МӘЗҺӘП АЙРИМИЧИЛИҒИ СӘВӘПЛИК ЧӘТКӘ ҚЕҚИШ

Мусулманларниң бирлигини сақлаш пәриз, чүнки бирлик, инақлиқ, күч-қуввәт тепишниң амилидур. Мусулманлар һазирқи заманда күч-қуввәткә башқа һәммә әсирләрдикидин бәкрәк муһтаждур. Мусулманлардин бәзи кишиләрниң пикир яки мәзһәп айримичилиғи сәвәплик уларни чәткә қеқишқа, башқичә муамилә қилишқа болмайду, һәтта бидъәт (динда болмиған ишларни) садир қилидиған, гуна-мәсийәт ишләйдиған, амма етиқати дурус бир адәм намазға имам болсиму, униң арқисида туруп намаз оқуш керәк, пәйғәмбәр әләйһиссалам: «һәр қандақ яхши вә гунакар адәмниң арқисида намаз оқуверидлар» дейиш арқилиқ мусулманларниң бирлигини, инақлиғини сақлашниң зөрүрлигини баян қилған [Әбудавуд ривайити].

МУСУЛМАН БОЛМИСИМУ ТИНЧЛИҚПӘРВӘР КИШИЛӘРНИ ЧӘТКӘ ҚЕҚИШ

Мусулманлар мусулман әмәс кишиләргиму яхши, адаләтлик вә тоғра муамилә қилишқа буйрулған, башқа диндики кишиләрни яки уларниң диний етиқатини камситиш, чәткә қеқиш вә хор көрүшкә болмайду. Барлиқ муамилә түрлиридә уларға айримичилиқ қилмастин,һәқсизлиқ қилмастин,тоғра вә адаләтлик муамилә қилиш, маддий вә мәнивий җәһәтләрдин қолидин келишичә уларға инсаний ярдәм қилиш лазим. Аллаһ таала бу һәқтә бизгә тәвсийә қилип мундақ дегән: «башқа диндикиләрдин силәр билән уруш қилмиған вә силәрни жутуңлардин һайдап чиқармиғанларға кәлсәк, Аллаһ уларға яхшилиқ қилишиңлардин, уларға адил болушуңлардин силәрни тосмайду, шубһисизки Аллаһ адаләт билән иш қилғучиларни яқтуриду» (*«Мумтәһинә» сүриси, 8-айәт*). Мусулманлдар шуни айривелиш керәкки, мусулман әмс қовмиларниң һәммиси мусулманларниң дүшмини саналмайду, әһвал шундақ екән кишиләргә уларни диний етиқат сәвәплик дүшмәнлик қилиш яки айрим муамилидә болуш тоғра әмәс.

1402. Соал: мусулманларниң мусулман әмәсләргә ярдәм қилиш саваплиқ боламду?

Җавап: әлвәттә совап болиду, чүнки пәйғәмбәр әләйһиссалам бир һәдистә: «жени барла нәрсигә яхшилиқ қилған адәм совап тапиду» дәп көрсәткән [имам Бухарий вә Муслим ривайити]. Бу һәдис мәйли инсан болсун, мәйли һайван яки учар қуш болсун, жени барла нәрсигә рәһим-шәпқәт қилиш, ярдәм қилиш, қийинчилиғини һәл қилип беришниң соваплиқ иш екәнлигини ипадиләйду, амма буниң бирла шәрти бар, у болсиму мәзкүр мусулман әмәс шәхсниң мусулманларға зулум қилидиған, уларға яки ислам диниға дүшмәнлик қилидиған капирлардин болмаслиғидур.

МУСУЛМАНЛАР ЯМАН КӨРҮШКӘ ТЕГИШЛИК КИШИЛӘР

1403. Соал: мусулманлар кимләрни яман көрүши керәк?

Җавап: мусулманлар өзлиригә яки өзлириниң диний етиқатиға зиянкәшлик қилғучиларни, диний сәвәптин улар билән уруш қилғанларни, мусул манларниң динини, Қуръан кәримни, Муһәммәд әләйһиссаламни мәсхирә қилғучиларни дост тутмаслиғи, уларға қарши туруши вә уларни Аллаһниң дүшмәнлири дәп билиши лазим, бу принципни Аллаһ таала мундақ баян қилған: «Аллаһ дин үчүн силәр билән урушқан, силәрни жутуңлардин һайдап чиқарған вә силәрни һайдап чиқиришта ярдәмләшкәнләрни дост тутушуңлардин силәрни тосиду, кимки уларни дост тутидикән, улар залимлардур» (*«Мумтәһинә» сүриси, 9-айәт*). Жуқуриқиларни яман көрүш дегәнлик уларни жүрәктин дост тутмаслиқни ипадиләйду, амма адаләттә, муамилидә, инсаний һөрмәттә уларға айримичилиқ қилишқа болмайду, чүнки адаләт билән дуруслуқ һәр ишта вә һәр ким үчүн тәләп қилинидиған нәрсиләрдур.

ҺАЙВАНЛАРҒА МУАМИЛӘ ҚИЛИШТА ЧӘКЛӘНГӘН ИШЛАР

Һазир дунияниң һәр қайси җайлирида һайванларни асраш мәсилиси җиддий түрдә көңүл бөлүш мавзусиға айлинип, «һайванларни асраш җәмийити» вә «һайван сөйәрләр җәмийити» дегәнгә охшаш муәссәсәләр мәйданға кәлмәктә. Шуниң билән биллә бу әһвал һазирқи тәрәққият вә технология әсириниң йеңилиғи яки иҗадийити сүпитидә тонулмақта. Амма һәқиқәтни ейтқанда, һайванларни асраш, уларға шәпқәт көрситиш иши мусулманлар үчүн йеңи тема әмәс, чүнки ислам пәйғәмбири һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам мундин 14 әсир илгирики чағлардила«инсан һәқлири» вә «һайванларни асраш вә һайванларға муамилә қилшниң қанун-принциплири» ни Қуръан кәримниң сайисида дуния тарихида тунҗа болуп оттуриға қойған вә һаятида бу қанун-принципларни әмәлий рәвиштә тәдбиқ қилған һәм башқиларға үгәткән йеганә шәхстур.

Қисқиси, һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам уссузлиқтин қаттиқ қийнилип кетип, қудуқниң йенидики һөл тупрақни йейишкә башлиған бир иштни көргән бир бузуқ аялниң иштқа ич ағритқанлиқтин, айиғини селип униңға қудуқтин су толтуруп чиқип бу иштни суғуруп қойғанлиқ сәвәплик, бу аялниң пүтүн гуналири кәчүрүм қилинип җәннәт әһли болуп кәткәнлги, буниң эксичә бир аялниң бир мөшүкни су яки нан бәрмәстин бағлап қоюп униң өлүмигә сәвәп болғанлиғи сәвәплик, бу аялниң дозақ әһлидин болуп кәткәнлик қиссисини ейтип бериш арқилиқ һайванларға рәһим-шәпқәт қилишниң нәқәдәр чоң ибадәт вә диний һәм инсаний мәҗбурийәт екәнлигини тәстиқлигән [имам Бухарий вә Муслим ривайити].

1404. Соал: һайванларға муамилә қилишта чәкләнгән ишлар қайсилар?

Җавап: һайванларға муамилә қилишта чәкләнгән ишлар төвәндикичә:

1) һайванларға көтүрәлмәйдиған еғир жүкләрни артиш: пәйғәмбәр әләйһиссалам бир күни үстигә артилған жүкниң еғирлиғидин қосиғи йәргә тегип қалғили аз қалған бир төгини көрүп келип: «әй инсанлар! Аллаһтин қорқуңлар, бу тилсиз мәхлуқатқа зулум қилмаңлар, һайванларни йоллуқ рәвиштә қоллунуп вә йоллуқ һалда йәңлар» дегән [Әбудавуд ривайити].

2) һайванларни ач вә сусиз қоюш.

3) һайванларға кесәл йәтсә яки бирәр әзаси сунса вақтида давалатмаслиқ.

4) һайванларни уруп қийнаш: пәйғәмбәр әләйһиссалам һайванларни уруш вә қийнаштин тосқан. У бир адәмниң бир қойни сөрәп кетип барғанлиғини көрүп келип: «һәй сени! уни өлүмгә чирайлиқ йетиләп маң!» дәп агаһландурған, йәнә бир адәм пәйғәмбәр әләйһиссаламдин «өлтүрүлидиған малғиму көйүнәмдимән» дәп сориғинида, униңға: «сән униңға көйүнсәң, Аллаһ саңа көйүниду» дегән [Һаким ривайити].

5) һайванларни от билән дағлаш.

6) һайванларни тирик турғузуп әзалирини кесиш.

7) һайванларни оқ етиш мәшиқлиридә қариға елиш. Пәйғәмбәр әләйһиссалам һайванларни яки қушларни оқ етиш мәшқлиридә қариға елиштин тосуп: «җени бар қандақла бир нәрсини қариға алмаңлар» дәп тәлимат бәргән [имам Муслим ривайити].

8) һайванларни бир-бири билән соқуштуруш, мәсилән: ишт талаштуруш, ғораз соқуштуруш, қошқар соқуштуруш қатарлиқ оюнлар һарамдур, уни қилғучилар һайванларға зулум қилғанлиғи вә қийниғанлиғи сәвәплик Аллаһ тааланиң алдида қаттиқ гунакар болиду вә қиямәт күни Аллаһ таала уларниң қисаслирини залимлардин елип бериду.

ҺАЙВАНЛАРНИ ҚИЙНАШНИҢ ҖАЗАСИ

Ислам өлүмалири һайванларға зулум қилған вә уларни қийниғанларниң қиямәт күнидә чоқум җазалинидиғанлиғи, һайванлар үчүн улардин қисас елинидиғанлиғида бирдәк иттипақтур. Бир мөмүнә аялниң бир мөшүкни йәйдиған яки ичидиған бир нәрсә бәрмәстин бағлап қоюп, униң ачлиқтин өлүп кетишигә сәвәп болғанлиғи үчүн у аялниң дозақ әһлидин болуп кәткәнлик қиссисидә, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң у аялниң дозаққа есип қоюлған, униң сәвәви билән өлгән

мөшүкниң бу аялниң үзини, мәйдисини чишләп қийниған һалда азаплиндиғанлиғини баян қилған [имам Бухарий вә имам Әһмәд ривайити].

Бир һәдистә: «қиямәт күнидә мүңгүзлүк һайвандин мүңгүссиз һайванниң қисаси елип берилиду» дәп кәлгән [имам Бухарий ривайити]. Мәхлуқатқа қарши ишләнгән зулум, җинайәт вә яманлиқларниң товвисиниң бир йоли зулумға учриғанларниң кәчүрүмгә еришиши болған йәрдә, тилсиз һайвандин қандақму кәчүрүм сориғили болсун?! Шуңа, һайванларға қарши ишләнгән зулум вә җинайәтләрниң җазаси Аллаһниң шәпқитигә қалған бир иш. Аллаһ халиса кәчүриду, халиса җазалайду, амма инсанларға қарши ишләнгән зулум, җинайәт вә башқа яманлиқларниң товвиси алди билән шу инсанларниң әпуси вә разилиғини елиштин ибарәттур, һәқ егилири кәчүрмисә Аллаһму кәчүрмәйду.

Әқилсиз һайванларниңму бир-биригә қилған һәқсизлиги қисассиз қалмиған йәрдә, әқиллиқ бир инсанниң һайванларға қилған зулумидин қандақ қисас елинмисун?! Һайванларға қилинған зулумниң җазаси вә қисаси болған йәрдә инсанларға қилинған зулумларниң җазаси қандақму кечиктүрүлмисун?! Хуласә қилғанда, һечқандақ бир зулум яки бир җинайәт яки қандақла бир яманлиқ җазасиз қалмайду. Бу дуния мәһкимилиридин қечип қутулғанлар қиямәт күни Аллаһниң адаләтлик мәһкимисидин һәргиз қечип қутулалмайду, чүнки зулум һаятлиқниң қанунийитигә тамамән зит бир иш. Дунияда зулум, һәқсизлиқ, җинайәт вә яманлиқлар болмиса еди, пүтүн инсанийәт өз ара сөйгү-муһәббәт чекигә йәткән меһриванлиқ вә хатирҗәмлик ичидә бәхитлик, һөзүрлүк һаят кәчүргән болар еди.

ҺАЙВАНЛАРНИ БОҒУЗЛАШТИКИ ЧӘКЛӘНГӘН ИШЛАР

Һайванларни боғузлашта қаттиқ қоллуқ қилиш: пәйғәмбәр әләйһиссалам бир һәдистә: «Аллаһ таала һәммә нәрсигә рәһим-шәпқәт қилишни йезивәтти; мал боғузлиғанда яхши боғузлаңлар, пичақни ишттик қилиңлар вә малниң җенини қийнимастин чиқириңлар» дәп көрсәткән [имам Муслим ривайити]. Һәтта бир қетим пәйғәмбәр әләйһиссалам бир қойниң үстигә чиқип олтуруп, уни боғузлайдиған пичақни униң көзигә көрситип туруп биләватқан бир адәмни көрүп қелип униңға: «һәй! пичақни бурунирақ биләвалсаң болмасмиди? уни икки қетим өлтүрмәкчиму сән?!» дәп қаттиқ тәләппузда кайиған [Һаким ривайити].

НАХША-МУЗЫКА АҢЛАШ МӘСИЛИСИ

1405. Соал: ислам дини һәр қандақ нахша-музыкини аңлашни һарам дәп қарамду?

Җавап: ислам дини мусулманлар үчүнла әмәс, бәлки пүтүн инсанийәт үчүн рәһмәт болуп кәлгән бир дин болғанлиғи етивари билән униң пүтүн қанун-түзүмлири вә бәлгүлимилири инсанларниң аманлиғи вә хатирҗәмлигини қоғдашни, уларниң дәхли-тәрузсиз һаят кәчүрүшигә капаләт қилишни ғайә вә мәхсәт қилғанлиғида шәк йоқ. Шуниң үчүн инсанларни бәхитсизликләр вә палакәтләргә иштиридиған һәр қандақ бир ишниң алдини елишқа зор әһмийәт бериду.

Шундақла ислам қанунлириниң инсанниң маддий вә мәнивий һәр икки тәрипиниң тәңпуңлиғини сақлашқа, нәпсиниң тәләплири билән роһниң тәләплириниму мувапиқ шәкилдә қандурушқа әһмийәт беридиғанлиғидиму шәк йоқ. Нахша-музыка көңүлни хуш қилидиған, қулаққа яқидиған, нәпсини раһәтләндүридиған бир хил көңүл ечиш васитиси болғинидәк, һиссийятни әқлақсизлиқларға қозғашқа, питнә-пасатқа йол ечишқа, кишиләрни ғайилиридин адаштурушқа, гуна-мәсийәтләргә тәшәббус қилишқа сәвәп болидиған қуралдур, шуниң үчүн нахша-музыкиниң һәр қандиғини мутләқ һалал яки мутләқ һарам дегили болмайду.

1406. Соал: ислам өлүмалири нахша-музыка һәққидә немә дәйду?

Җавап: нахша-музыка аңлаш мәсилиси қедимдин бери ислам фиқһшунас алимлириниң ихтилап мавзуси болуп кәлмәктә, нахша-музыкилар ичидә пүтүн алимлар бирдәк һарамлиғиға иттипақлашқанлириму, һалаллиғиға иттипақлашқанлириму вә һалаллиғи яки һарамлиғи үстидә

ихтилаплашқанлириму бар. Әслидә нахша-музыкиларниң өзидә чатақ йоқ; чүнки шәйъиләр әсли етивари билән һалалдур, пәқәт нахшиниң һарам болидиғанлиғиға сәвәп болидиған нәрсә, нахша мәзмуни вә нахша билән четилип келидиған әһваллар болуп, нахша шу сәвәптин һалал даирисидин чиқип, һарам даирисигә кирип қалиду, мәйли нахша болсун, мәйли адәттики сөзләр болсун, ислам әхлақиға зит келидиған һәр қандақ сөз һарамдур.

АҢЛАШ ҺАРАМ БОЛИДИҒАН НАХША-МУЗЫКИЛАР

1407. Соал: аңлаш һарам болидиған нахша-музыкилар қайсилар?

Жавап: пүтүн өлүмалар қәтъий һарамлиғиға иттипақлашқан нахша-музыкилар төвәндикичә:

1) әхлақни бузудиған, гуна-мәсийәтләргә күшкүртидиған нахша-музыкилар.

2) милләтни муһим ғайилири вә чоң мәсилилири үстидә ғәм йейиштин ғәпләттә қойидиған нахша-музыкилар.

3) кишиләрни таәт-ибадәтләрдин аздуридиған нахша-музыкилар.

4) кишиләрни динсизлиққа, азғун пикирләргә тәшәббус қилидиған нахша-музыкилар.

5) өйләнмигән яшларниң һиссийятида жинисий һәвәсни ойғитидиған нахша-музыкилар. Бу түрдики нахша-музыкиларни аңлаш, йезиш, сетиш вә кишиләргә һәдийә қилиш һарамдур. Һарамни ишлигәнләр Аллаһ тааланиң алдида қаттиқ гунакар болиду.

АҢЛАШҚА БОЛИДИҒАН НАХША-МУЗЫКИЛАР

1408. Соал: аңлашқа болидиған нахша-музыкилар қайсилар?

Жавап: пүтүн ислам өлүмалириниң иттипақи билән аңлашқа болидиған вә һалаллиқ даирисигә киридиған нахшилар төвәндикичә:

1) аниларниң әлләй нахшиси.

2) киши өз-өзигә ғиңшип ейтидиған мәзмуни сағлам нахшилар

3) әр-аялларниң бир-биригә ейтип беридиған нахшилири.

4) падичиларниң падиға ейтип беридиған нахшилири.

5) кишиләр той-төкүнләрдә өз ара ейтишидиған әнъәнәвий нахшилар вә шуниңға охшиған мәзмуни сағлам нахшилардур.

ҺАЛАЛЛИҒИ ЯКИ ҺАРАМЛИҒИҒА ЕҺТИМАЛИ БОЛҒАН НАХША-МУЗЫКИЛАР

1409. Соал: һалаллиғи яки һарамлиғи һәққидә өлүмалар ихтилаплашқан нахша-музыкилар қайсилар?

Жавап: жуқуриқи икки хилдикисидин башқа нахша-музыкилар үстидә ислам өлүмалири ихтилаплашқан, бәзиси һәр қандақ нахша-музыкиниң мутләқ һалаллиғини сөзлигән болса, бәзиси чалғу әсваплирисиз нахша ейтишнила дурус дәп қариған вә бәзиси һәр қандақ нахша-музыкини мутләқ һарам дәп қариған, һәммисиниң өз пикрини тәстиқлайдиған дәлиллири бар.

Һәр қандақ нахша-музыкини аңлаш һарам дәйдиғанларниң әң асаслиқ дәлили Қуръан кәримниң төвәндики икки айитидур: «бәзи кишиләр билимсизликтин, (кишиләрни) Аллаһниң йолидин аздуруш үчүн беһөддә гәпләрни сетивалиду вә Аллаһниң йолини мәсхирә қилиду, әнә шулар хор қилғучи азапқа дучар болиду» («*Луқман» сүриси, 6-айәт*). «улар беһөддә сөзләрни аңлиғанда униңдин үз өрүп: «бизниң әмәллиримиз өзимиз үчүн, силәрниң әмәллириңларму өзәңлар үчүн, силәргә аманлиқ болсун, биз наданлардин достлуқ тиләймиз» дәйду («*Қәсәс» сүриси, 55-айәт*).

Жуқуриқи икки айәт пүтүн нахша-музыкиларниң һарамлиғиға дәлил болалмайду, чүнки биринчи айәт беһөддә гәпләрни көңүл ечиш үчүн, нәпсий тәрәптин раһәтлиниш үчүн әмәс, бәлки кишиләрни Аллаһниң йолидин аздуруш үчүн сетивалғучиларни вә Аллаһниң динини мәсхирә

қилғучиларни сөкиду; шубһисизки, мундақ қилғучиарниң капир болидиғанлиғида ихтилап йоқ, чүнки кишиләрни Аллаһниң динидин аздуруш вә уни мәсхирә қилиш кәчүргүсиз җинайәттур. Әгәр бирәв нахша-музыка әмәс, бәлки Қуръан сетивелип, уни кишиләрни Аллаһниң динидин аздуруш вә уни мәсхирә қилиш үчүн тутсиму капир болиду (доктур Йүсүп әл Қәрдавийниң «һазирқи заман пәтивалири» 1-том, 689-бетидин). Чүнки сетивалғучиниң нийити Аллаһқа қарши чиқиш әмәсму?!

Иккинчи айәтму нахша-музыкиниң мутләқ һарам екәнлигигә дәлил болалмайду, чүнки айәтниң мәзмунидин мәлумки, бу айәттики «лғу» сөзи тиллаш, һақарәтләшләрни өз ичигә алған яман сөзниму ипадиләйду, чүнки айәтниң давамидики «бизниң әмәллиримиз өзимиз үчүн, силәрниң әмәллириңларму өзәңлар үчүн, силәргә аманлиқ болсун, биз наданлардин достлуқ тиләймиз» дегән сөзләр бу мәнани тәстиқләйду. Исламниң дәсләпки вақитлирида мусулманлар аҗиз, куффарлар күчлүк еди, куффарлар мусулманларни: «улар Муһәммәдкә әгишип, ата-бовилириниң динини тәрк әтти» дегән банә билән уларни учриғанла җайда мәсхирә қилатти вә сәт сөзләр билән һақарәт қилатти.

Иккинчи айәттики «лғу» (әрәпчә) сөзиниң мәнасини нахша-музыка дәп чүшәнгән тәғдирдиму, айәттә уни аңлаштин үз өрүшни махтиған халас. Буниңдин уни аңлашниң һарамлиғи ипадиләнмәйду, нахша-музыка аңлашни мутләқ һарам дегүчиләрниң дәлил қилип кәлтүргән һәдислириниң һечқайсиси дәлил болушқа йетәрлик әмәслигини катта өлүмалардин имам Ғәзалий, ибни Һәзим, ибни Нәһви қатарлиқлар сөзлигән (доктур Йүсүп әл Қәрдавийниң «һазирқи заман пәтивалири» 1-том, 691-бәт).

НАХША-МУЗЫКА АҢЛАШНИ ҺАЛАЛ ДЕГӘН ӨЛҮМАЛАРНИҢ ҚОЙҒАН ШӘРТЛИРИ

1410. Соал: нахша-музыка аңлашни һалал дегүчиләрниң қойған шәртлири қайсилар?

Җавап: доктур Йүсүп әл Қәрдавийниң «Исламда һалал вә һарам» намлиқ әсириниң 393-394-бәтлиридә нахша-музыка аңлашни һалал дегүчиләрниң қойған шәртлири төвәндикичә:

1) нахша мәзмуни ислам дининиң әдәп-әхлақ принципи вә көрсәтмилиригә зит кәлмәйдиған болуши, мәсилән: һарақни вә һәр қандақ бир гуна-мәсийәтни махтайдиған, кишләрни һарақ ичишкә вә һәр қандақ бир гунаға тәшәббус қилидиған, һарам муһәббәтни махтайдиған, яшларниң җинисий һәвәсини ойғитидиған нахшиларни аңлаш, йезиш, сетиш вә сетивелиш, шундақла башқиларға соға қилип бериш қәтъий һарамдур;

2) нахшини орунлашта ислам әхлақиға риайә қилиш, мәсилән: нахша мәзмуни ислам тәлиматлириға зит кәлмигән тәғдирдиму, нахшичи нахшини кишиләрниң җинисий һәвисини өрлитидиған, әхлақсиз вә питнә-пасатқа елип баридиған шәкилдә орунлиса, бундақ орунлаш усули һарамдур, шуниң билән адәттики мубаһ нахша һарам даирисигә кирип қалиду;

3) нахша аңлашта ашуруветип вақитни исрап қилмаслиқ, чүнки ислам дини һәр ишта, һәттә ибадәттиму чекидин ашуруветишкә қарши турған йәрдә, оюн-тамашә вә нахша аңлашта вақитни зайә қилип чекидин ашуруветишкә әлвәттә қарши туриду. Шуңа: «вақитла зайә болидикән, чоқум униң билән биллә зайә болған бирәр муһим иш болиду» дейилгән;

4) нахшиларға әқли җайида болған һәр қандақ адәм өзи баһа берәләйду, мәсилән: қандақла бир нахша яки музыка һиссийәтни яман ишларға қозғап, бузуқчилиққа сәвәп болидикән, инсан униңдин дәрһал жирақлишип қәлбигә вә әхлақиға яман тәсир беридиған шамал еғизини тақиветиш керәк;

5) нахшиниң һарам ишлар билән четилмаслиғи керәк, мәсилән: нахша һарақ-шарап сорунлирида яки йерим ялиңачлиқ вә әхлақсизлиқ билән орунланса бундақ нахша гәрчә мәзмуни есил нахшилардин болсиму, уни аңлаш, көрүш вә ейтишниң һарам екәнлигидә өлүмалар оттурисидә һечқандақ ихтилап йоқтур; бу һәктә пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «мениң

үммәтлиримдин бир қисим кишиләр музыка билән аял нахшичилар оюн көрситиватқан орунларда олтуруп, һарақни һәр хил исимлар билән атап ичмәй қалмайду. Аллаһ халиса уларни йәр жутқузиветиду, халиса маймун вә чошқиларға айландуриветиду» [ибни Маҗә ривайити].

Бу һәдис ахирқи заманниң әһвалидин – тоғриси һазирқи замандин алдин хәвәр бәргән болуп, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һәқ сөзләйдиғанлиғиниң айрим бир дәлилидур. Һәдистики «уларни маймун вә чошқиларға айландуриветиду» тин мәхсәт, уларниң сүритини маймун билән чошқиға өзгәртиветиш әмәс, бәлки көңүл, виждан вә мәнивий дуниясини өзгәртиветиш көздә тутулған болуши мүмкин, бу инсан қияпитидики бир тәндә маймунниң көңли, чошқиниң роһи дунияси шәкилләнгәнгә охшаш» (доктур Йүсүп әл Қәрдавийниң «фиқһул ғина вәлмусиқа» намлиқ әсәридин).

Шеир оқуш вә йезишниң һөкүмиму нахша-музыкиниң һөкүмигә охшаш болуп, мәзмуни яхши, исламий әдәп-әхлаққа уйғун келидиған вә кишиләрни яман ойларға салмайдиған шеирларни йезиш вә оқуш һалал болғандәк, әдәп-әхлақни бузидиған, кишиләрни бузуқ хиялларға салидиған, мәзмуни бузуқ шеирларни йезиш яки оқуш һарамдур.

ТЕЛЕВИЗОР КӨРҮШ МӘСИЛИСИ ҺӘҚҚИДӘ СОАЛ-ҖАВАПЛАР

1411. Соал: телевизор көрүш һарамму?

Җавап: һазирқи ислам дуниясида бирдәк етирап қилинған мәшһур алим доктур Йүсүп әл Қәрдавий бу соалға җавап берип мундақ дәйду: «телевизор худди радио, гезит вә журналларға охшаш мәлум бир ғайә вә мәхсәтләр үчүн қоллинилидиған қуралдур. Буларни мутләқ һарам дегили болмайду, лекин телевизор көрүшниң һалал яки һарамлиғини униңда берилидиған програмилар вә ишлитиш усулиға қарап бәлгүлгили болиду, телевизор қиличқа охшаш бир нәрсә болуп, муҗаһитниң қолида Аллаһ йолида җиһат қилишниң қурали болғинидәк, қарақчиниң қолида қатиллиқниң қурали болалалйду.

Телевизор принципи ичидә болуш шәрти билән пикрий, роһий, нәпсий, әхлақий вә иҗтимаий тәрәплә рдин йүксилишниң әң яхши қурали болалиғинидәк, инсанларниң әхлақини, мәнивийитини бузушниң, вақитни йоқитишниң әң чоң қуралиму болалайду. Бу телевизордики программиларға бағлиқ иш, радио, гезит вә журналларму буниңға охшаштур.

Хуласә қилип ейтқанда, жукуриқиларда яхшилиқму бар, яманлиқму бар, уларда һалалму бар, һарамму бар. Мусулман адәм бу ишларда өз виждани билән иш қилиши вә өзи үчүн пайдилиқ болғанларни қилип, зиянлиқ болғанлардин жирақ туруши лазим; радио билән телевизорда илмий, әдәбий әхбарат вә йеңилиқ мәзмунидики яхши программилар берилгәндә, униңдин пайдилиниш, әдәп-әхлаққа маслашмайдиған прогаммилар берилгәндә уни өчүрүветиш һәр қандақ бир мусулман әмәл қилишқа тегишлик муһим иштур» (доктур Йүсүп әл Қәрдавийниң «һазирқи заман пәтивалири» 1-том, 694-бетидин).

КӨРҮШ ҚӘТЪИЙ ҺАРАМ БОЛИДИҒАН ТЕЛЕВИЗОР ПРОГРАММИЛИРИ

1412. Соал: көрүш қәтъий һарам болидиған телевизор программилири қайсилар?

Җавап: һазирқи заман ислам өлүмалири көрүшниң һарамлиғиға бирдәк келишкән телевизор программилири вә фильмлири төвәндикичә:

1) җинисий-шәһваний фильмлар.

2) рәңлик нахша кечилиги программилири.

3) йерим ялиңач аялларниң уссул яки нахша программилири.

4) һарақ-шарап сорунлирини яки қавақханиларни яки қимарханиларни көрситишни өз ичигә алған фильмләр вә программилар.

5) һаясиз ашиқ-мәшуқ фильмлири, хусусән чәт әл фильмлири.

6) балиларда сәлбий тәсир қозғайдиған һәр қандақ фильмлар вә программилар.

7) ялғанчилиқни, адәм алдашни тәрғип қилидиған фильмлар.

8) әдәп-әһлаққа зит келидиған һәр қандақ фильм вә программиларни көрүш һарамдур.

Жуқуриқи вә шуларға охшиған телевизор программилириниң вә фильмлириниң инсанларға кәлтүридиған зиянлири һәқиқәтән зор болуп, әхлақниң бузулушиға, җәмийәттә һәр хил бузуқчилиқ вә җинайәтләрниң көпийишигә сәвәп болидиғанлиғи, хусусән балиларниң әхлақиға беваситә сәлбий тәсир көрситидиғанлиғида қилчә шәк йоқ. Шу сәвәптин жуқуриқиларға охшиған телевизор программилирини көрүш, дин вә әқилниң тәқәззаси билән қәтъий һарамдур. Телевизор контроллиғи аҗиз бәзи һаясиз программилар пәрвасизлиқ билән берилидиған бу заманда, һәр ким өз пәрзәнтлиригә вә уларниң әхлақиға егә болуши зөрүр. Телевизор программилириниң көпинчиси балиларниң әхлақини бузуш ролини ойнайду, чүнки өтмүшләрдики он яшлиқ балилар җинисий һәвәсниң немә екәнлигини билмигән болса, һазирқи күндә балилар йәттә яшқа кирмәй туруп уни билип болиду.

КӨРҮШ ТӘШӘББУС ҚИЛИНИДИҒАН ПРОГРАММИЛАР

1413. Соал: көрүш тәшәббус қилинидиған программилар қайсилар?

Җавап: көрүш тәшәббус қилинидиған телевизор программилири төвәндикичә:

1) диний вә илмий программилар;

2) тәлим-тәрбийә программилири;

3) хәвәр вә тарих программилири;

4) илмий мусабиқә прогаммилири;

5) мәзмуни сағлам балилар программилири вә шуларға охшиған пайдилиқ программиларни көрүш тәшәббус қилиниду.

ТЕЛЕВИЗОРНИҢ ЗИЙИНИДИН САҚЛИНИШ ЧАРИСИ

1414. Соал: қандақ қилғанда телевизорниң зийинидин сақланғили болиду?

Җавап: инсан өзигә берилгән әқил-идрәк вә пикрий қабилийити йүзисидин Аллаһ тааланиң һөрмитигә вә периштәләрниң сәҗдисигә сазавәр болған йеганә мәхлуқаттур. Инсанниң ақивәттә җәннити яки дозихи болушиму шу әқилни қоллинип, яратқан пәрвәрдигарини тонуш яки тонумаслиғиға вә өзи үчүн пайдилиқ ишларни қилип, қилмаслиққа беваситә мунасивәтлик иштур; инсан һаятлиқ ишлирида өзиниң пайда-зийинини биләлигинигә охшаш, телевизор ишдиму өзиниң пайда-зийинини биләләйду вә телевизорни өзи һәм аилиси үчүн пайдилиқ болған шәкилдә қоллинилайду. Бу пәқәт телевизорни контроллиғида тутуши билән болиду; киши мабада телевизорни контроль қилиштин аҗиз кәлсә, униң пайдисидин зийини көпрәк болуп кәтсә, телевизорни өйгә киргүзмигини түзүк. Чүнки ислам қанунида «яманлиқниң алдини елиш, яхшилиқни кәлтүрүштин әла» дәйдиған принцип бар, интернетму әмәлийәттә телевизорға охшаштур, бирақ йолида қолланғанлар үчүн интернетниң илмий җәһәттики пайдиси телевизорниңкидин көптур.

КИНО-ТЕАТРЛАРНИ КӨРҮШ ҺӘҚҚИДӘ СОАЛ-ҖАВАПЛАР

1415. Соал: кино-театрларни көрүш һарамму?

Җавап: кино-театр вә һәр қандақ сәһнә оюнлириму көңүл ечиш васитилиридин бири болуп, өз зати етивари билән һалал даирисигә киридиған көңүл еһтияҗлиридин биридур; кино-театрларни көрүшниң һалал яки һарам болуши униң мәзмуни вә орунлинишиға қарап бәлгүлиниду.

ҺАЛАЛЛИҚ ДАИРИСИГӘ КИРИДИҒАН КИНО-ТЕАТРЛАР

Иппәт-номусқа вә әдәп-әхлаққа яман тәсир йәткүзмәйдиған вә аилә әзалири һәммиси биллә олтуруп, раһәтлинип көргили болидиған нормал кино-театрлар һалаллиқ дәирисигә кириду. Доктур Йүсүп әл Қәрдавий «исламда һалал-һарам» намлиқ әсәридә, төвәндики үч шәрт билән кино-театрларни көрүшниң мутләқ җаиз екәнлигини баян қилиду:

1) көрүшкә болидиған кино-театрларниң мәзмуни ислам Әқидисигә, шәриитигә вә әдәп-әхлақиға хилап кәлмәслиги, бузуқ вә ялиңачлиқтин хали болуши шәрт. Амма гунаға, җинайәткә, бузуқ пикирләргә тәшвиқ қилидиғанлирини көрүшниң һарамлиғида шәк йоқ, мундақ кино-театрларни ишләш яки униңға қатнишиш яки ярдәм қилиш техиму еғир һарамдур.

2) кино-театрларни көрүш вә дин вә дунияліқ мәҗбурийәтләрни ада қилишқа тосалғу болмаслиғи лазим диний мәҗбурийәтниң әң бешида бәш вақ намаз келиду.

3) кино-театрларға барғанда ят әр-аялларниң бир-биригә чаплишип олтурмаслиғи; пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «бириңларниң бешиға жиңнә яки җувалдуруз санҗилғини намәрәм аялни тутқинидин яхширақтур» [Бәйһәқий вә Тәбәраний ривайити].

КӨРҮШ ҚӘТЪИЙ ҺАРАМ БОЛИДИҒАН КИНО-ТЕАТРЛАР

Көрүш қәтъий һарам болидиған кино-театрлар қисқичә төвәндикичә:

1) коммунист дөләтлиридикигә охшаш атеизмни тәшвиқ қилидиған кино-театрлар.

2) бәзи чәт әл фильмлиригә охшаш һаясизлиқни тәшвиқ қилидиған, җинисий һәвәсни өрлитидиған яки Һиндистанниң «Сәргәрдан» намлиқ кино фильмигә охшаш балиларға оғрилиқ билән қатиллиқ җинайитини үгитидиған кино-театрлар.

3) Әқидини аҗизлаштуридиған, әхлақни бузудиған һәр қандақ кино-театрларни көрүшниң һарамлиғида вә көргүчиләрниң гунакар болидиғанлиғида шәк йоқ.

ҺӘЙКӘЛТАРАШЛИҚ ВӘ УНИҢ ҺАРАМЛИҒИ

1416. Соал: куффарларға сетиш үчүн һәйкәлтарашлиқ қилишқа боламду?

Җавап: мусулман адәмниң немә мәхсәт билән болсун һәйкәлтарашлиқ қилиши қәтъий һарамдур. Һәтта куффарларға сетиш үчүн болсиму бу ишни қилиш әң чоң һарамларниң биридур; пәйғәмбәр әләйһиссалам бу һәқтә: «қиямәт күни әң қаттиқ азапқа дучар болғучилар сүрәтчиләрдур». Йәнә бир һәдистә: «... Аллаһниң яратқиниға охшатқанлардур» дәп агаһландурған [имам Бухарий вә Муслим ривайити]. Һәдистики «рәсим» дин җанлиқларниң рәсими вә һәйкәл мәхсәт қилинидиғанлиғини көп санлиқ өлумалар сөзлимәктә.

ӨЙ ЯКИ ИШ ОРУНЛИРИНИ ҺӘЙКӘЛ БИЛӘН БЕЗӘШ ҺАРАМДУР

1417. Соал: өйләрни яки иш орунлирини безәш мәхсити билән һәйкәл қоюшқа боламду?

Җавап: доктур Йүсүп әл Қәрдавий бу соалға җавап берип мундақ дәйду: «ислам дини һәйкәл вә бутларни, шундақла адәм вә һайван қатарлиқ қандақла бир җанлиқниң җисимлаштурулған гәвдилик сүритини сақлашни қәтъий һарам қилған, сақланған һәйкәл падиша, пәйғәмбәр яки һиндийлар илаһ қиливалған кала яки буддистларниң бутлири қатарлиқлар болса, һарамлиқ дәриҗиси техиму ашиду, чүнки ислам дини Аллаһтин башқисини илаһ тутмаслиқтин ибарәт тәвһид Әқидисини қоғдашқа зор әһмийәт бериду, шу сәвәптин тәвһид Әқидисигә дәхли-тәруз йәткүзидиған һәр қандақ ишни қәтъий һарам қилған. Бәзи кишиләр «бу, инсанлар бутқа чоқунидиған заманларда һарам қилинған иштур, амма һазир бутқа чоқунидиған иш йоққу» дейиши мүмкин; дәймизки, мундақ дейиш тоғра әмәс. Һазирқи әсирдиму бутларға, калиға, өшкигә

чоқунидиғанларму можут, реаллиқни инкар қилмаслиғимиз лазим. Инсанлар һазирму бәзи хурапатлиқларға ишиниду, мәсилән: бәзи кишиләр дуканлириға вә машинилириға бир қисим һәйкәлләрни бәрикәт тиләш яки балайи-қазадин сақлиниш етиқати билән есиваниду. Һәтта зиялиларму бу хил хорапатларға ишинип қалиду. Ислам дини бутпәрәсликни көңүлләрдә болсиму тирилдүрүшкә еһтимали болған ишларниң һәммисини кәскин һарам қилған, шу сәвәптин һәйкәл сақлашни һарам қилған» (доктур Йүсүп әл Қәрдавийниң «һазирқи заман пәтивалири»дин).

ЖАНЛИҚЛАРНИҢ РӘСИМЛИРИНИ СИЗИШ ЯКИ САҚЛАШ МӘСИЛИСИ

1418. Соал: адәм вә һайванларниң рәсимлирини сизиш һарамму?

Жавап: һәдисләрдә кәлгән «сүрәт» дегән әрәпчә сөз – сүрәт, рәсим, қияпәт, образ, форма, шәкил, көрүнүш дегәнләрни ипадиләйду.

Ислам өлүмалири, «қиямәт күни әң қаттиқ азапқа дучар болғучилар рәсимчиләрдур» [имам Бухарий вә башқилар ривайити], «рәсимчиләр һәммиси дозаққа кириду, қиямәт күни уларға «сизған рәсимиңгә жан киргүзүпбақ» дейилиду, рәсимчиләр дозақта азаплиниду» [Бухарий вә Муслим ривайити], «рәсим бар өйгә периштәләр кирмәйду, амма кийимләрдики сизиқлар буниңдин мустәсна» (Бухарий ривайити) дегән һәдисләрдин төвәндики һөкүмләрни чиқарған:

1) жуқуриқи һәдисләрдә мәнъий қилинған сүрәттин мәхсәт гәвдилик һәйкәлләр билән улуқлаш үчүн тутулған рәсимләрдур. Һәйкәлтарашлиқ қилиш яки өйгә яки иш орунлириға һәйкәл қоюшниң һарамлиғи жуқурида баян қилинди, әнди худди христианлар һәзрити Мәрйәм билән Әйса әләйһиссаламни улуқлаш үчүн сақлайдиған рәсимләргә охшаш қайсибир шәхсни яки бирәр мәхлуқатни улуқлаш үчүн униң рәсимини өйләрдә яки иш орунлирида яки машиниларда сақлашниң еник харамлиғиға пүтүн өлүмалар иттипақтур. Амма кийимләргә, елан тахтилириға, қәғәзгә, гиләмләргә, тамларға вә пулларға сизилған яки чүшүрүлгән сүрәтләр һарам қатариға кирмәйду. Буниң шәрти сизилған рәсимләрниң куприлиқни, гуна вә һаясизлиқни тәшәббус қилидиған рәсимләрдин болмаслиғидур, шуниңдәк, кишиләрниң жинисий һәвәсини қозғаш ролини ойнайдиған гәвдилик аял рәсимлирини сизишниң һарамлиғида өлүмалар оттурисида қилчә ихтилап йоқ» (доктур Йүсүп әл Қәрдавийниң «исламда һалал вә һарам» намлиқ әсәри 143-бәт).

2) жуқуриқи шәртләр асасида адәттики фото-сүрәтләрләрни тартиш яки тартқузушта һечбир гуна йоқ.

3) һәйкәлгә охшаш гәвдилик сүрәтләрдин пәқәт балилар оюнчуқлирила мустәснадур, чүнки булар еһтияж үчүн тутулиду һәмдә улуқлаш йүзисидин тутулмайду.

4) хатириләш вә мәңгүләштүрүш мәхситидә бәзи бүйүк шәхсләрниң, падишаларниң, қоманданларниң вә қандақла бир кишиниң һәйкәллирини мәйданларға тикләшниң һарамлиғи, өйләрни безәш нийити билән қоюлидиған пүтүн вә йерим гәвдилик һәйкәлләрниң һарамлиғидин чоңдур.

5) сизиш вә илкидә сақлаш һарам болған рәсимләр диний җәһәттин муқәддәсләштүрүлгән, дунияли җәһәттин улуқлаштурулған, аял гәвдиси чүширилгән әхлаққа хилап келидиған рәсимләрдур, булардин башқиларни сақлашта гуна йоқ.

6) карикатура рәсимлири һарам даирисигә кирмәйду.

7) жанлиқларниң әмәс, өсүмлүк, дәл-дәрәқ, деңиз, күн, ай, су вә шуларға охшиған тәбиәт мәнзирилириниң рәсимлирини сизиш, сүрәтлирини тартиш яки сақлашта һеч гуна йоқтур.

8) жуқурида һарам дейилгән һәйкәлләр бешини кесиветиш яки башқа қандақла бир йосунда бузиветиш яки хорлаш билән һарамлиқтин чиқип һалал даирисигә кириду; сизиш һарам болидиған рәсимләрни кишиләр дәссәйдиған кигиз, гиләм, палас қатарлиқларниң үстигә сизишқа болиду, чүнки бундақ қилишта улуқлаш яки муқәдәсләштүрүш болмайду, буниңдин аял рәсимлири яки кишиләрниң жинисий һәвисини қозғайдиған барлиқ рәсимләр мустәсна, мундақ рәсимләрни һечқандақ йәргә сизишқа яки чүширишкә болмайду, чүнки мундақ рәсимләрниң зийини нәдә болса охшаш болиду.

9) гунайи әң чоң, Аллаһни әң ғәзәпләндүридиған сүрәтләр батил динлардики сахта мәбудларниң сүрәтлири болуп, бундақ сүрәтләрни сизған яки сақлиғанлар қаттиқ гунакар болиду, әгәр бирәв сахта мәбудларни азрақ болсиму һөрмәтләш яки униң билән пәхирлиниш мәхсити билән сизған яки сақлиған болса, униң имандин айрилип қелишида шәк йоқ, чүнки ислам динида етиқат мәсилиси интайин назук вә муһим мәсилә болуп, ислам етиқатиға васитилик яки васитисиз яки жирақтин-йеқиндин зиян йәткүзүш еһтимали болған ишларниң қәтъий һарамлиғида қилчә шәк йоқ.

ИНСАН ӘЗАЛИРИНИ ЙӨТКӘШ МӘСИЛИСИ

1419. Соал: инсанниң бирәр әзасини башқисиға бәрсә боламду?

Җавап: Қуръан кәрим Аллаһ тааладин пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәмәд әләйһиссаламға чүшкән заманларда инсан әзалирини башқисиға йөткәш техникиси болмиғанлиғи үчүн бу мавзуда Қуръан кәримдин яки һәдисләрдин бирәр дәлил йоқ. Һазирқи заман өлүмалири бу мәсилигә дуч кәлгәндин кейин, ислам дининиң кишиләрниң һаятини һалакәтләрдин қутқузушқа, қийин әһвалда қалғанларниң қийинчилиғини һәл қилишқа, башқиларға қолидин келишичә ярдәм қилишқа, қандақла бир җан егисини һалакәттин қутқузуп қелишқа қаттиқ тәшәббус қилиштәк инсанпәрвәрлик хислитини көздә тутқан һалда, Қуръан вә һәдисләрниң роһиға асаслинип, өз иҗтиһатлири билән бу мәсилигә җавап беришкә тиришип кәлди.

Доктур Йүсүп әл Қәрдавий жуқуриқи соалға җавап берип мундақ дәйду: «бир инсан өзиниң әзалиридин бирәрсини башқа бир инсанға бериши төвәндики шәртләр билән дурус болиду»:

1) инсанниң өзиниң әзалиридин бирәрсини өз ихтиярий билән башқисиға халисанә ярдәм асаста бериши дурус. Амма, сетишқа болмайду.

2) өз әзасини башқисиға бериш сәвәплик өзиниң һаяти һалакәткә учримаслиғи яки аилисидикиләргә беваситә зиян йәтмәслиги лазим.

3) инсан көз, қулақ, пут, қол қатарлиқ ташқи әзалиридин бирәрсини яки жүрәк, җигәргә охшиған йеганә әзалирини беришкә болмайду, пәқәт бөрәккә охшиған жүп әзалиридин бирини бәрсә болиду.

ИХТИЯР ЕГИСИ БОЛМИҒАН БИРИ ӘЗАСИНИ БАШҚИСИҒА БЕРӘЛМӘЙДУ

1420. Соал: һәр қандақ адәм әзалириниң бирәрсини бәрсә боламду?

Җавап: әқли-һоши җайида болған, өзиниң пайда-зийинини биләләйдиған вә балағәт йешиға йәткән кишила өзиниң әзалиридин бирәрсини өзи халиған кишгә берәләйду, амма кичик балилар яки әқли җайида болмиғанлар әзалирини берәлмәйду, чүнки улар өзлириниң пайда-зийинини толуқ билип кетәлмәйду. Мундақ кишиләрниң әзалирини елиш уларниң җениға қәст қилғанлиқ санилиду, балиларниң әзалирини уларниң ата-аниси яки уларниң ишлириға кепил болған кишилириму берәлмәйду.

ӘЗА ЙӨТКӘШТӘ ДИН ПӘРҚИ ЙОҚ

1421. Соал: мусулман адәм мусулман әмәс биригә әзасини бәрсә боламду?

Җавап: мусулман әмәс кишиләргә пул-малдин сәдиқә бериш дурус болған екән, уларға әзалиридин бирәрсини өз ихтиярий билән халисанә ярдәм орнида бәрсә болиду, амма мусулманлар билән өз ара урушқан куффарларға вә исламдин йенивалған муртәдләргә беришкә болмайду, чүнки бундақ қилиш дүшмәнни күчләндүргәнлик болиду.

1422. Соал: мусулман әмәс бириниң әзасини мусулманға йөткәшкә боламду?

Җавап: бунинда мәнъий қилинидиған һеч иш йоқ, чүнки инсанларниң әзалири мусулманлиқ

яки капирлиқ билән сүпәтләнмәйду, инсанларниң мусулман болуши яки капир болуши уларниң тени билән әмәс, бәлки роһийити билән мунасивәтлик иш. Мусулман әмәс бириниң бирәр әзасини мусулман кишигә йөткигәндә, бу әза мусулман адәмниң әзасидин бир парчиға айлиниду. Қуръан кәримдики «мушриклар пәқәт нижистур» («*Тәвбә» сүриси, 28-айәт*) дегән айәт һиссий нижасәтни (паскинилиқни) әмәс, бәлки қәлб вә әқилгә мунасивәтлик мәнивий нижасәтни көрситиду.

АДӘМ ӘЗАСИНИ СЕТИШҚА БОЛМАЙДУ

1423. Соал: муһтаҗлиқтин өз әзасини сетишқа боламду?

Җавап: Аллаһ таала инсанни һөрмәтлик қилип яратқан, инсан қанчилик һөрмәтлик болса, униң тениму шунчилик һөрмәтликтур; әһвал шундақ екән, инсан бәдини тиҗарәтчиләрниң маллириға охшаш елип-сетилидиған нәрсә болалмайду. Әпсуски, пекир (кәмбәғәл) дөләтләрдә бечарә инсанларниң әзалирини сетивалидиған «мафия» дәп атилидиған адәм содигәрлири бар болуп, улар инсанийәтни палакәтләргә учритишта зәһәр «мафиялири» билән бәсләшмәктә, шуңа адәм әзалирини сетиш қәтъий дурус әмәс, чүнки инсан әзалирини сетиш ишини нормал дәп, униңға йол қоюш адәм содигәрлирини қоллиғанлиқ вә уларни бу җинайәткә тәшәббус қилғанлиқ болиду.

Навада бирәв әзалиридин бирәрсини башқа биригә халисанә ярдәм қилиш асасида һәқсиз бәргән болса, вә әзаға егә болған киши уни бәргүчигә өз ихтиярий билән һәқ бәрсә, уни алса һалал болиду. Әзаға җиддий муһтаҗ болуп қалғанларға өз әзасини бериш бир һаятни қутқузуп қалғанлиқ болуп Аллаһ таала униң мукапитини толуқ бериду, шуниндәк әзаға муһтаҗ болған адәм һәқсиз әзаға еришәлмигәндә уни пулға сетип алса дурус болғандәк, һаяти хәтәрдә болуп қалған әһвалда, уни пулға сетип елип болсиму һаятини қутқузуши зөрүрдур. Бу вақитта уни гунайи алғучиға әмәс сатқучиға болиду.

ӘЗА ЙӨТКӘШКӘ МУНАСИВӘТЛИК СОАЛЛАРҒА ҖАВАПЛАР

1424. Соал: бирәвниң өлгәндин кейин әзалирини башқисиға беришини вәсийәт қилиши дурусму?

Җавап: инсан тирик вақтида әзалиридин бирәрсини яки бирдин көпини жуқуриқи шәртләргә реайә қилған асаста башқа биригә халисанә бәрсә дурус болған йәрдә, өлгәндин кейин әзалирини халисанә башқисиға беришкә вәсийәт қилиши әлвәттә дурус вә чоң соваплиқ иштур, бәлки буниңда әзани бәргүчигә зиян йетиш еһтимали йоқ, чүнки у бир өлүк, мундақ қилған киши нийитигә қарап әлвәттә совапқа еришиду, чүнки у өзи өлүп кәтсиму, бир инсанниң һаҗитини рава қилип, униң һаятини қутқузған болиду.

1425. Соал: өлгән кишиниң әзалирини униң варислири башқисиға бәрсә боламду?

Җавап: адәм өлгәндин кейин, униң пүтүн егиликлири униң варислириға өткән болиду. Аллаһ таала өлтүрүлгән кишиниң қисасини елиш яки қатилни әпу қилиш һәққини униң варислириға бәргән. «Кимки наһәқ өлтүрүлидикән, (қатилидин қисас елиш, яки дийәт елиш, яки кәчүрүм қилиш) һоқуқини өлтүрүлгүчиниң егисиниң қолида қилдуқ...» («*Исра» сүриси, 33-айәт*).

Бу айәткә асасланғанда, варисларниң өлгүчисиниң әзалирини еһтияҗлиқ кишиләргә сәдиқә орнида һәқсиз бериш һоқуқи бар дейишкә болиду. Чүнки мундақ қилишта өлгүчигә һечқандақ бир зиян-зәхмәт йәтмәслик билән биллә, әзаға муһтаҗ болған кишиниң һаятини қутқузған болиду, буниң совави өлгүчигә вә әзани һәқсиз бәргән варислиғиму болиду. Худди бирәвниң зираәтлиридин инсанлар, һайванлар вә қушлар йесә совави униңға йәткәндәк, өлгүчи бу хәйирлик ишни нийәт қилмиған болсиму, униң совави униңға болиду. Чүнки пайдилинилған әза униң әзасидур, әгәр өлгүчи әзалирини биркимгә бәрмәсликни вәсийәт қилған болса, бу чағда варисларниң униң вәсийитини әмәлгә ашуруш йүзисидин униң әзалирини һеч кимгә берәлмәйду.

1426. Соал: әрләрниң тухумини башқиларға йөткәшкә боламду?

Җавап: әрләрниң тухумини уларниң башқа әзалириға охшатқили болмайду; чүнки тиббий мутәхәсисләрниң испатлишичә, әрниң тухуми ирсийәтниң хусусийәтлирини аилисигә вә уруқ-туққан-әвлатлириға йөткәйдиған муһим бир әзадур, бир инсанниң тухумини йәнә бир инсанға йөткигәндә, тухумни өзигә йөткигән кишиниң пәрзәнтлири тухумни бәргән кишиниң ақлиқ яки қарилиқ, егизлик яки пакарлиқ, әқиллиқ яки дөтликкә охшиған барлиқ сүпәтлирини алиду. Бу нәсәпләрниң арилишип кетиши болуп, ислам дини нәсәпни қоғдашқа буйруған вә уни арилаштуруп қоюштин тосқан.

ПАРИХОРЛУҚ ВӘ УНИҢ ГУНАЙИ ҺӘҚҚИДӘ

1427. Соал: парихорлуқ дегән немә?

Җавап: парихорлуқ – бирәвниң һәққини йәвелиш яки униң орнини тартивелиш яки униңға кәлгән амәтни өзигә қаритивелиш яки гунасиз бирини қарилаш яки бирәр җинайәтчини ақлаш яки униң қилмишини йениклитиш яки қандақла бир дава ишлирида қарши тәрәпниң һәққини өзигә қаритиштин ибарәт рәзил мәхсәтни әмәлгә ашуруш үчүн иш үстидикиләргә мәлум миқдарда пул яки пулға тохтайдиған бир нәрсә бериш дегәнлик болуп, парини бәргән вә алған һәр иккиси Аллаһниң алдида қаттиқ гунакар, инсанийәт алдида әйипкар болиду.

ПАРА БЕРИШ ЯКИ ЕЛИШНИҢ ГУНАЙИ ВӘ ХӘТИРИ

1428. Соал: пара бериш яки елишниң гунайи вә хәтири немә?

Җавап: парихорлуқ әң яман хиянәтчилик болуп, һәқ-һоқуқларниң зайә болушиға, адаләтсизлик вә тәңсизликкә, кишиләрниң мәнпәәтигә намәртләрчә хирс қилишқа, уларниң һәқлиригә таҗавуз қилишқа, төһмәтләрни артип уларниң абройини төкүшкә, җәмийәт тәртивини бузушқа, хатирҗәмлик, аманлиқ вә ишәнчиниң йоқилишиға сәвәп болидиған интайин қәбиһ вә рәзил қилмиштур. Пара бериш яки елиш ислам динидила әмәс, бәлки пүтүн дилларда вә пүтүн қанунларда қәтъий һарамдур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: «Аллаһ пара бәргүчигә, уни алғучиға вә униңға сайә қилип васитә болғучиға ләнәт қилди», дейиш арқилиқ парихорлуқ җинайитиниң җазасини баян қилған [имам Әһмәд ривайити]. Аллаһниң ләнитигә учриғанлиқ ахирәтлик несивисидин пүтүнләй қуруқ қалғанлиқтур.

СОҒА-САЛАМ БЕРИШНИҢ ҺӘР ҚАНДИҒИ ПАРА ӘМӘС

1429. Соал: соға-салам беришниң һәр қандиғи пара һесаплинамду?

Җавап: өз затида яхши нәрсә, яман ғәрәзниң арилишиши билән яман нәрсигә айлинип қалиду, мәсилән: инаснлар арисида бир-биригә һәдийә соға-салам беришиш яхши иштур, чүнки мундақ қилиш өз ара сөйгү-муһәббәтни, йеқинлиқни, достлуқни күчәйтиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу һәтқә тәлим берип мундақ дәйду: «бир-бириңларға соға-салам тәғдим қилишсаңлар араңлардики муһәббәт ашиду» [Әбудавуд ривайити]. Амма соға-салам башқиларға зиян-зәхмәт йәткүзүштин ибарәт бирәр яман нийәтни көзләп яки һәққи болмиған бир нәрсигә еришиш үчүн пара бериш мәхсити билән берилсә, у вақитта, бу соға-салам әмәс, бәлки пара бәргәнликтәр, бундақ қилиш қәтъий һарам; бәргүчи билән алғучи вә сайә қилип васитә болғучи һәммиси гунаға шерик болиду.

ПАРИНИ МӘХСӘТ ҚИЛҒАН СОҒА-САЛАМ ҺАРАМДУР

Пара мәйли қандақ бир исим билән аталмисун, у бәрибир һарамдур, пәйғәмбәр әләйһиссалам йәнә мундақ дегән: «биз мааш бәлгүләп бир хизмәт тапшурған адәм маашидин ташқири алған һәр қандақ нәрсә һарамдур» [Әбудавуд ривайити].

ПАРА БЕРИШНИ ҖАИЗ ҚИЛИДИҒАН СӘВӘПЛӘР

1430. Соал: инсан өзиниң һәққини елиш үчүн пара беришкә мәҗбур болуп қалса немә қилиду?

Җавап: инсан өзиниң һәққини елиш яки өзиниң йоллуқ һәқ-һоқуқини қоғдаш үчүн пара беришкә мәҗбур болуп қалса, башқиларға зиян-зәхмәт йәткүзмәслик шәрти билән пара берип болсиму өз һәққини қутқузса гуна болмайду, бу мундақ болиду:

1) бирәв яки униң аилә әзалиридин бири рәһимсиз залимниң яки қатилниң қолиға чүшүп қелип, пара бериш арқилиқ өзини қутулдуруштин башқа чариси қалмиғанда, пара бәрсә бәрсә болиду.

2) өзиниң җенини, аилисидикиләрниң һаятини, мал-мүлкини, номусини, динини вә Вәтинини хәтәрдин қоғдаш йолида пара беришкә мәҗбур болуп қалса, пара бәрсә болиду.

3) өзи яки аилә әзалиридин бири яки туққанлиридин бири дүшмәнләрниң қолиға чүшүп қелип, пара бериш билән қутулдурғили болса, пара берип қутулдуруш җаиздур.

4) өзиниң қанунлуқ һәққини елиш үчүн пара бериштин башқа чарә қалмиған шараитта, бирәвни зиян-зәхмәткә учратмаслиқ шәрти билән пара бершкә болиду, амма башқиларниң һәққини өзигә қаритиш үчүн пара бериш қәтъий һарам, мәсилән: башқа биригә тәхсим қилинған хизмәт орниға өзи орунлишиш үчүн яки өз меһнити билән алий мәктәпни пүттүргән бир балиниң орниға өзиниң балисини орунлаштуруш үчүн пара бәргәнгә охшаш.

ИҖТИМАИЙ МУНАСИВӘТТӘ ЧӘКЛӘНГӘН ИШЛАР ҺӘҚҚИДӘ

Инсан иҗтимаий мәхлуқат болғанлиқтин, өзи ялғуз яшап өтәлмәйду, бәлки җәмийәттики башқа инсанлар билән арилишип өтүшкә муһтаж болиду; инсан тәбиити әслидә яхшилиқни сөйидиған, яманлиқтин нәпрәтлинидиған қилип яритилған болуп, гөзәл әхлақларға интилиду, начар әхлақ вә яман қилиқлардин нәпрәтлиниду. Һәр қандақ бир җәмийәт кишилириниң оттурисидики бәхит-саадәт, меһри-муһәббәт, достлуқ, инақлиқ вә бирликкә тосалға болидиған начар илләтләр бар, улар төвәндикичә:

1) өзини өлтүрүвелиш;
2) қара чаплаш;
3) ялған гувалиқ бериш;
4) зулум қилиш;
5) ялғанчилиқ;
6) сөзидә турмаслиқ;
7) ғевәт қилиш;
8) хиянәт қилиш;
9) кишиләрниң әйивини издәш;
10) кишиләрни мәсхирә қилиш;
11) көрәлмәслик;
12) гәп тошуш;
13) кишиләргә ләқәм қоюш;
14) һаясизлиқ;
15) гуманхорлуқ;
16) вапасизлиқ;
17) чеқимчилиқ;
18) өзини чоң тутуш;
19) исрапхорлуқ.

ӨЗИНИ ӨЛТҮРҮВЕЛИШНИҢ ҖАЗАСИ

1431. Соал: өзини өлтүрүвелишниң җазаси немә?

Җавап: җан Аллаһниң мүлкидур. Аллаһ өзи бәргән бу җанни Аллаһтин башқа бириниң елиши йоллуқ әмәс. Әһвал шундақ екән, бирәв гәрчә өзини Аллаһниң йолида дәп етиқат қилған тәғдирдиму, өзини өлтүрүвелиши тоғра әмәс, чүнки мундақ қилиш Аллаһниң һакимийитигә қарши чиққанлиқ болуп, өзини өлтүривалғанниң җазаси дозақтур. Аллаһ таала мундақ дегән: «силәр өзәңларни өлтүрмәңлар, Аллаһ һәқиқәтән силәргә наһайити меһривандур, кимки һәддидин ешип вә өз нәпсигә зулум қилип шундақ қилидикән, уни дозаққа киргүзимиз, бу Аллаһқа асандур» («*Ниса» сүриси, 29-30-айәтләр*).

Пәйғәмбәр әләйһиссалам өзини өлтүривелишниң ечинишлиқ ақивити вә еғир җазасидин агаһландуруп мундақ дегән: «кимки тиғлиқ нәрсә билән өзини өлтүривалидикән, өзини өлтүривалған шу тиғлиқ нәрсини қосиғиға тиқиш билән дозақта мәңгүлүк азаплиниду, кимки зәһәр ичип өзини өлтүривалидикән, зәһәр ичиш билән дозақта мәңгүлүк азаплиниду, кимки өзини егиздин ташлап өливалидикән, дозақта өзини ташлаш билән мәңгүлүк азаплиниду [имам Муслим ривайити].

БИРӘВГӘ ҚАРА ЧАПЛАШНИҢ ХӘТИРИ ВӘ УНИҢ ҖАЗАСИ

1432. Соал: бирәвгә қара чаплашниң қандақ яман ақивәтлири бар?

Җавап: гунасиз кишиләрни қарилаш, уларни тирик турғузуп өлтүргәнгә охшаш болуп, бу қариланғучиларға ақивитини тәсәввур қилип болғусиз роһий азапни, чидиғусз һәсрәт-надамәтни елип келиду; қарам бир сахтипәз ейтқан бир қетимлиқ ялғандин келип чиқидиған зиянниң дагиреси кеңәйгәнсири униң Аллаһниң вә хәлиқниң нәзәридики җинайити һәссиләп ашиду, әр-аялларға төһмәт чаплап, уларниң аилисини парчилимақчи болған төһмәтчи бу қилмишлири билән инсанийәткә қанчилик егир зиян салған болса, униң җинайити вә җазасиму шунчилик еғир вә чоң болиду Аллаһ Қуръан кәримдә мундақ дегән: «әр-аял мусулманларға қилмиған ишларни (чаплап) уларни рәнҗитидиғанлар (өзлири чаплиған шу) төһмәтни вә оп очуқ гунани үстигә артивалған болиду» («*Әһзап» сүриси, 58-айәт*).

Пәйғәмбәр әләйһиссалам мусулманларни кишиләргә төһмәт чаплашниң яман ақивитидин агаһландуруп: «кимки башқиларға әйип қоюш үчүн йоқ ишни бар дәп, униңға төһмәт чаплиған болса, шуниң һәқиқитини елип кәлмигичә Аллаһ уни дозақтин чиқармайду» дәп көрсәткән, ялғандин чаплиған төһмәтниң һәқиқитини қандақму елип кәлгили болсун?!

ЯЛҒАН ГУВАЛИҚ БЕРИШНИҢ АҚИВИТИ

1433. Соал: ялған гувалиқ дегән немә?

Җавап: ялған гувалиқ бериш бирәвгә асассиз һалда ялғандин төһмәт қилип, қилмиған ишни қилди, демигән гәпни деди, дәп қарилаштур. Ялған гувалиқ бегуна кишиләрниң қенини аққузушқа, һәқ-һоқуқларниң зайә болуп кетишгә, гунасизларниң қарилинишиға, гунакарларниң җазасиз қелишиға сәвәп болидиған, Аллаһқа әң яман көрүлидиған, кәчүргүсиз әң яман җинайәттур. Аллаһ мундақ дегән: «силәр бутлардин ибарәт ниҗистин қечиңлар, ялған гувалиқ бериштин қечиңлар» («*Һәҗ» сүриси, 30-айәт*). Бу айәттә ялғандин бирәвгә қара чаплаш худди бутқа чоқунғанлиқ охшаш қәбиһ қилип көрситилгән.

1434. Соал: ялған гувалиқ беришниң қандақ яман ақивәтлири бар?

Җавап: ялған гувалиқ беришниң сәвәвидин кишиләр мал-мүлки, үз-абройини төкүдиған вә җениға замин болидиған, һәқ-һоқуқлар дәпсәндә қилинидиған ечинишлиқ ақивәтләр келип чиқиду, буниң яман ақивитини билип йәткән мөмүн адәм көзи көрмигән, қулиғи аңлимиған, өзи билмәйдиған ишқа ялғандин гувалиқ бәрмәйду. Аллаһ таала һәқиқий мөмүнләрниң сүпитини

баян қилип мундақ дәйду: «улар ялғандин гувалиқ бәрмәйду» (*«Фурқан» сүриси, 72-айәтниң бир қисми*).

Биринчи хәлипә һәзрити Әбубәкридин ривайәт қилинидуки, пәйғәмбәр әләйһиссалам әң чоң гуналарни баян қилип бәрмәкчи болуп, саһабилардин: «силәргә әң чоң гуналарни ейтип берәйму?» дәп сорайду, саһабилар: «әлвәттә ейтип бәрсилә әй Аллаһниң пәйғәмбири» дәйду. Бу вақитта пәйғәмбәр әләйһисслам уларға: «билиңларки, әң чоң гуналар: мәхлуқатни Аллаһқа шерик қиливелиш, ата-анини қахшитиш» дәвитип, йөлинип олтурған йеридин түзлинип олтуруп җиддийлик билән: «диққәт қилиңлар, ялған гувалиқ бериш әң чоң гунадур» дәп үч қетим тәкрарлиған [имам Бухарий вә Муслим ривайити].

ҒЕВӘТ, УНИҢ ХӘТИРИ ВӘ ГУНАЙИ

1435. Соал: ғевәт дегән немә?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам ғевәтни тонуштуруш, униңдин тосуш вә униң яманлиғини баян қилиш үчүн бир күни саһабилардин: «ғевәтниң немә екәнлигини биләмсиләр?» дәп сорайду, саһабилар: «Аллаһ вә униң пәйғәмбири яхширақ билиду» дейишиду. Шу вақитта пәйғәмбәр әләйһиссалам уларға: «ғевәт дегән бирәв һәққидә яман көридиған сөзләрни қилиштур» дәйду; саһабилардин бири орнидин туруп: «бирәв һәққидә ейтқанлирим раст болсичу?» дәп сорайду, пәғимбәр әләйһиссалам униңға җавап берип: «униң һәққидә ейтқанлириң раст болса, униң ғевитини қилған болисән, навада униң һәққидә ейтқанлириң ялған болса, униңға қара чаплиған болисән» дәйду [имам Муслим ривайити].

Бирәвниң чирай-шәкли, қияпити, нәсәби, миллити, әхлақи, җүрүш-туруши вә униң өзигә мунасивәлик болған һәр қандақ тәрәплири һәққидә ейтилған, алдида ейтса рәнҗип қалидиған яман сөзләр ғевәт қатариға кириду.

1436. Соал: ғевәтхорлуқниң яман ақивәтлири қайсилар?

Җавап: сөз еғиздин чиқмаста адәм уни башқурған билән, еғиздин чиқип кәткән сөз адәмни башқуриду, җүмлидин ғевәт-шикайәтму еғиз яки йезиқ арқилиқ тарайдиған бузғунчилиқ характеридики сөз-чөчәк, иғва, питнә-пасат болуп, у инсанийәт дуниясини булғап, мәнивийәтни зәһәрләйдиған алвасти маһийәтлик кесәл – мәнивий рактур.

Аллаһ таала Қуръан кәримдә: «бир-бириңларниң ғевитини қилмаңлар, силәрниң бириңлар өлгән қериндишиниң гөшини йейишни яқтурамду? Уни әлвәттә яман көрисиләр, ундақта Аллаһтин қорқуңлар» дәп тәвсийә қилған (*«Һуҗурат» сүриси, 12-айәт*). Бу айәттә ғевәт қилиш гунайиниң еғирлиғи бирәвниң гөшини йегәнгә охшитилған; адәм гөшини йейиш қанчилик жиргиничлик болса, бирәвниң ғевитини қилишму шундақ жиргиничлик иҗтимаий кесәлликтәр. Әһвал шундақ екән, инсан пайдисиз гәп-сөздин, хусусән ғевәт-шикайәттин сақлиниши, сөз қилишта сәмимий, еһтиятчан болуп, еғизидин чиқиватқан һәр бир сөзниң әдәплик, илмий йосунда болушиға етивар бериши, қилсиму, қилмисиму болидиған артуқ сөзләрни қилмаслиғи лазим. Бир һәдистә «кимки бирәвниң әйивини ачидикән Аллаһ униң әйивини ачиду, Аллаһ әйивини ачқан адәмни у адәмниң өйидила рәсва қилиду» [ибни Маҗә ривайити] дәп кәлгән.

ХИЯНӘТ ВӘ УНИҢ РӘЗИЛЛИГИ

1437. Соал: хиянәт дегән немә?

Җавап: хиянәт – садақәтсизлик, сетилип кетиш яки сетиветиш характеридики номуссизлиқтур. Авам хәлиқ хиянәт қилиш дегәнни аманәт қойған нәрсини сақлимаслиқ дегән аддий мәнадила чүшиниду, әмәлийәттә хиянәт қилиш дегәнниң мәнаси чоңқурдур; аманәткә хиянәт қилиш дегәнлик гәп-сөз вә сирға охшаш мәнивий аманәтләргә вә пул малға охшаш маддий аманәтләргә хиянәт қилишларни өз ичигә алиду, хиянәт инсан тәбиитидики начар илләтләрниң бири, униң зийини шәхсләрдин алқип пүтүн коллетив вә дөләткичә болиду, хаинлиқ кесили қайси милләттә

давам қилса шу милләт, шу әл харап болиду. Шуңа Аллаһ таала Қуръан кәримдә хиянәтчилик қилиштин тосқан вә униң дәһшәтлик азавидин агаһландурған.

1438. Соал: хиянәт қилишниң қандақ яман ақивәтлири бар?

Җавап: хиянәтчилик бир хил рәзил қилмиш болуп, уни мәнивийити болғанған, роһи кор, нәпсанийәтчилик идейиси күчлүк адәмләр садир қилиду, хиянәтчилик ямрап кәткән әлдә адимийлик вә инсаний меһир-муһәббәт өлгән болиду, хиянәтчилик маддий нәрсиләргә хиянәт қилиш вә мәнивий нәрсигә хиянәт қилиш дәп иккигә бөлүниду, буниң ичидә мәнивий нәрсигә хиянәт қилишниң ақивити мөлчәрлигүсиз дәрижидә еғир болиду.

Хиянәт бәкму еғир җинайәт болуп, сатқунлуқ вә мунапиқлиққа охшаш рәзилликләрниң баш рольчиси хиянәттур. Қандақла бир җәмийәттә инсанлар бир-биригә хиянәт қилидикән, бу җәмийәт кишилири оттурисида ишәнч йоқилиду, ишәнч йоқалған йәрдә хатирҗәмлик болмайду, адәмләр бир-биригә гуман билән қаришиду, ушшақ-чүшәк зиддийәтләр түгимәйду, шуниң билән уларниң бәхит-саадити шақавәткә, достлиғи нәпрәткә, инақлиғи зиддийәткә айлинип қалиду.

ХИЯНӘТНИҢ ТҮРЛИРИ

Аллаһ таала Қуръан кәримдә мундақ дегән: «әй мөмүнләр! Аллаһқа, пәйғәмбәргә, силәргә қоюлған аманәтләргә билип туруп хиянәт қилмаңлар» («*Әнфал» сүриси, 37-айәт*). Бу айәт хиянәтчиликниң мундақ үч қатламлиқ мәнасидин бешарәт бәргән:

1) хиянәтниң биринчи қатламдики мәнаси Аллаһқа зиянәт қилиш, йәни Аллаһниң бәндиниң пүтүн қилмиширини көрүп туридиғанлиғини әстин чиқириш, бу барлиқ хиянәт түрлириниң әң яминидур, чүнки қәлбидә худаси болмиған адәмниң пәс вә чакина һәвәслиригә толған нәпсидин башқа немиси болсун! Мундақ адәмләрдин тәсәввур қилип болғусиз яманлиқларни күтүшкә болиду, җәмийәттә йүз бериватқан қатиллиқ, буаңчилиқ, сатқунлуқ, чириклик қатарлиқ җинайәтләр шундақ адәмләр тәрипидин садир болмақта.

2) хиянәтниң иккинчи қатламдики мәнаси пәйғәмбәргә хиянәт қилиш болуп, Муса, Әйса вә Муһәммәд әләйһиссалам вә башқа барлиқ пәйғәмбәрләр инсанларниң қәлбидә сөйгү билән әслинидиған, яхши ишларниң башламчиси болған үлгилик кишиләрдур, шуңа уларниң гөзәл әхлақиға зит келидиған қилиқларни қилғучилар уларға хиянәт қилған болиду.

3) хиянәтниң үчинчи қатламдики мәнаси кишиләрниң оттурисидики алақиларда көп көрүлидиған рәзил қилмиш. Адәттә кишиләрниң бир-биригә еһтияҗи чүшүп туриду, бир адәмниң йәнә бир адәмгә тапшурған аманити болиду, бу аманәт мәнивий аманәтләрдин болуп бирәр сир яки бир еғиз сөз болушиму яки ихтисатқа вәкиллик қилидиған маддий нәрсә болушиму мүмкин; мундақ бир аманәткә хиянәт қилиш толиму рәзил иштур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мунапиқларниң характерини баян қилип: «ялған ейтиш, аманәткә хиянәт қилиш, вәдисидә турмаслиқ мунапиқлиқниң үч аламитидур» дәп көрсәткән («*Әнфал» сүриси, 37-айәт*).

Заманимизда хаин сөзи вә милләткә асийлиқ қилғучиларни өз ичигә алғанниң сиртида, мунапиқларни, чеқимчиларни, өз миллитиниң зийниға хизмәт қилидиған ғалчиларни, сатқунларни вә һәқиқәткә көз жумғучиларниму өз ичигә алиду.

ЗУЛУМ ВӘ УНИҢ ҖАЗАСИ

1439. Соал: зулум қилиш дегән немә?

Җавап: зулум қилиш – һәқсизлиқ қилиш, йолсизлиқ қилиш дегәнликтур.

1440. Соал: зулум қилишниң қандақ яман ақивәтлири бар?

Җавап: мусулман адәм башқиларға зулум қилип һәқсизлиқ қилмайду, һәқсизлиқини қобул қилмайду. Аллаһ таала зулум қилишни қаттиқ яман көриду. Аллаһ таала Қуръан кәримдә: «силәрдин кимки зулум қилидикән, униңға биз азавимизни тетитимиз» («*Фурқан» сүриси, 19-айәт*).

Зулум, йәни һәқсизлиқ һәр түрлүк болуп, башқиларға әзийәт бериш, зиянға учритиш, яманлиқ қилиш, һәққини йәвелиш вә башқиму җинайәтләрниң һәммисини өз ичигә алиду, чүнки зулум қиямәт күнининң зулмәтлиридиндур» дегән [имам Муслим ривайити]. Йәнә бир һәдистә: «кимки башқиларниң йеридин бир ғерич йәрни наһәқ еливалидикән, қиямәт күнидә униң бойниға йәттә һәссиси есилиду» дәп көрсәткән [Бухарий вә Муслим ривайити].

ЯЛҒАНЧИЛИҚ ВӘ УНИҢ АҚИВИТИ

1441. Соал: ялғанчилиқниң ақивити вә җазаси немә?

Җавап: ялған сөзләш әң яман қилиқ, начар әхлақ вә иманға зит келидиған чоң гунадур. Сахтипәзлик, алдамчилиқ, сөзидә турмаслиқ, аманәткә хиянәт қилиш, вәдигә хилаплиқ қилиш, ялған гувалиқ бериш, ялған қәсәм қилиш, гунасиз кишиләргә қара чаплаш, чеқимчилиқ, сатқунлуқ, гуманхорлуқ, тараза-өлчәмдә кам бериш қатарлиқ пүтүн яманлиқларниң вә еғир гуналарниң баш рольчиси ялғанчилиқтур. Бу ишларниң һәммиси ялғанчилиқниң җүмлисидин саналсиму, ялғанчилиқниң гунайи булардин чоң. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бир һәдистә мундақ дегән: «һемишәм растчил болуңлар, чүнки растчиллиқ яхшилиққа башлайду, яхшилиқ җәннәткә башлайду; кимки һемишәм раст гәп қиливәрсә, растчил болушни мәхсәт қиливәрсә, ахири у киши Аллаһниң алдида растчил бәндә болуп йезилиду; силәр һәр қандақ бир ялғанчилиқтин сақлиниңлар! Чүнки ялғанчилиқ кишини асийлиққа елип бариду, асийлиқ дозаққа елип бариду, кимки һемишәм ялғанчилиқ қилса вә ялғанчилиқни мәхсәт қиливәрсә, ахири у Аллаһниң алдида ялғанчи болуп йезилиду» [Бухарий вә Муслим ривайити].

Кишиләр Аллаһ тааланиң нәзәридә қандақ тонулған вә униң дәптиридә қандақ йезилған болса, инсанлар арисидиму шундақ тонулиду вә уларниң қәлбигә шундақ йезилиду.

1442. Соал: ялған ейтишниң йәнә қандақ зийини бар?

Җавап: ялғанчилиқ пүтүн рәзилликләрниң мәнбиидур, ялғанчилиқ түпәйлидин иттипақлиқ бузулуп, җәмийәт тәртиви қалаймиқанлишип, инсанлар арисида һәл қилиш қийин болған зиддийәтләр, һадисиләр, зиянлар, адавәтләр вә ейтип түгәткүсиз көңүлсизликләр келип чиқиду, ялғанчи адәм хәлиқниң нәзәридин чүшиду, униң сөзигә һечким ишәнмәс болиду, ялғанчилиқ сәвәвидин ишлар оңушлуқ болмайду. Қуръан кәримдә: «Аллаһ исрапхорни, ялғанчи адәмни тоғра йолға башлимайду» дәп көрситилгән («*Ниса» сүриси, 28-айәт*). Аллаһ тилни сөз қилишқа яратқан, бирақ қизил тилниң устихини йоқ, немә десә сөзләвериду, инсан тилини башқуралмиғанда өзигә зиянлиқ ишларға сәвәп болиду.

МУСУЛМАН ЯЛҒАН СӨЗЛИМӘЙДУ

1443. Соал: һәқиқий мусулман адәм ялған сөзләмду?

Җавап: һәқиқий мусулман адәм һәргиз ялған сөзлимәйду, пәйғәмбәр әләйһиссаламдин бир күни: «Мусулман адәмниң оғрилиқ қилиши мүмкинму» дәп соралғинида, «һәә, мүкин»дәп җавап бәргән, «мусулман адәмниң зина қлиши мүмкинму?» дәп соралғинида, «һәә, мүмкин» дәп җавап бәргән, у йәнә «мусулман адәмниң ялған ейтиши мүмкинму» дәп соралғинидә, «яқ, мүмкин әмәс» дәп җавап бәргән [ибни Җәрир, ибни Әсакирләр ривайити].

1444. Соал: қандақ шараитта ялған сөзләшкә болиду?

Җавап: ислам өлүмалири төвәндики үч һаләттә ялған ейтишқа болидиғанлиғини қарарлаштурған:

1) урушта ялған ейтишқа болиду, дүшмәнни аздуруш, хата мәлумат бериш, һелә қоллиниш қатарлиқ ишларда ялған сөзләшкә болиду, шуңа пәйғәмбәр әләйһиссалам: «уруш дегән тактикидур» дегән [имам Бухарий вә Муслим ривайити].

2) бир-бири билән дүшмәнлишип қалғанларни әпләштүрүп қоюш үчүн ялған ейтишқа болиду, мәсилән: бири йәнә бирини сөккән болсиму, қарши тәрәпкә:

«сизниң яхши гепиңизни қилди» дәп ялған ейтқанға охшаш. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бир һәдистә: «кишиләрни әпләштүрүп қоюшқа тиришқан адәм ялғанчи әмәс» дәп көрсәткән [Бухарий вә Муслимривайити].

3) аялиға ялған ейтишқа болиду, амма аялиға ялған ейтиш шу аялға пайдилиқ болған ишлар даириси ичидила болиду, мәсилән: «сиз дуниядики әң чирайлиқ аялсиз» дегәнгә охшаш. Аялимға ялған ейттим дәп, униңға хиянәт қилишқа, алдашқа, көзини бояшқа болмайду, чүнки мундақ қилиш чәкләнгән һарам ишлардин санилиду.

СӨЗИДӘ ТУРМАСЛИҚ КЕСИЛИ ВӘ УНИҢ ЗИЙИНИ

1445. Соал: сөзидә турмаслиқ дегән қандақ илләт?

Җавап: сөзидә турмаслиқ, вәдисигә хилаплиқ қилиш дунияда һәммә адәм өч көридиған ялғанчилиқ болуп, бу илләт кимдә болса шу адәм яхшилиқ күтүшкә яримайдиған, ишәнгили болмайдиған, ярамсиз адәм һесаплиниду, бундақ адәм өзигә вә башқиларға Нурғун зиянларни кәлтүриду; вәдигә вапа қилмаслиқ, ләвзи қилған ишқа егә болмаслиқ иманниң аҗизлиғидин дерәк беридиған мунапиқлиқниң аламәтлирини баян қилип: «мунапиқлиқниң бәлгүси үч болуп, улар: ялған сөзләш, вәдигә хилаплиқ қилиш, аманәткә хиянәт қилиш» дәп көрсәткән [Бухарий вә Муслим ривайити]. Мана бу үч иш ишәнчини йоқитишниң амиллиридур.

1446. Соал: сөзидә турмаслиқниң қандақ яман ақивәтлири бар?

Җавап: инсан бир ишта келишим түзсә келишимгә реайә қилиш, бирәр ишқа вәдә қилған болса униңға вапа қилиши лазим, вәдигә вапа қилиш инсаний гөзәл әхлақ болса, вәдисигә хилаплиқ қилиш бәкму қаттиқ рәзилликтур. Шуниң үчүн Қуръан кәримдә алдамчилиқтин агаһландуруп, вападарлиққа үндәйдиған айәтләрниң көп болғанлиғи әҗәплиниәрлик әмәс. Қуръан кәримниң Исра сүрисидә: «әһдигә вапа қилиңлар (қиямәт күнидә) әһдә үстидә әлвәттә соал-сорақ қилинисиләр» дәп кәлгән («*Исра» сүриси, 34-айәт*).

1447. Соал: қандақ қилғанда вәдисигә вапа қилидиған адәм болғили болиду?

Җавап: инсанниң арзу-үмүтлири һәр хил, қилидиған ишлири көп болғанлиғи сәвәплик бәзи ишлар инсанниң есидин көтүрүлүп кетиду, шуниң үчүн сәгәк меңиниң болуши вәдигә вапа қилиш толиму зөрүрдур, чүнки вәдисини унтуп қалған адәм вәдисигә қандақму әмәл қилалисун! Инсан бәргән вәдисини есигә алғандин кейин, вәдисигә вапа қилиши, ирадисигә келиши, қанчилик бәдәл төләшкә тоғра кәлсиму бу ишни әмәлгә ашуруш йолида күч сәрип қилиши керәк. Кишиләр вәдисигә вапа қилиш йолида охшимиған тәғдир-қисмәтләрни бешидин кәчүрүши мүмкин, өзидә сәгәк меңә билән улуқвар қәлбни мужәссәмләштүргән адәм чоқум вәдисигә вапа қилиду. Әпсуски, һазирқи мусулманлар җәмийити вәдигә вапа қилмаслиқ, сөзидә турмаслиқ, вақитқа реайә қилмаслиқ қатарлиқ ғәйри әқлақий қилмишлириниң бәдилини төлимәктә.

ӨЧЛҮК, АДАВӘТ САҚЛАШНИҢ ЯМАН АҚИВӘТЛИРИ

1448. Соал: өчлүк, адавәт сақлашниң қандақ яман ақивити бар?

Җавап: өчлүк яман әхлақлардин болуп, һәқиқий мусулман адәм көңлидә бирәвгә қарши өч-адавәт сақлимайду, бирәр кишиниң пайдиға еришкәнлигини көргинидә униңға сөйүниду, бирәр кишигә зиян йәткәнлигини көргинидә қайғуриду; чүнки һәқиқий мусулман адәм пүтүн инсанийәткә яхшилиқ вә бәхит тиләйду, инсанларниң һәммиси шундақ болидиған болса, пүтүн дуния хәлқи бәхит-саадәттин ортақ һөзүр алған вә өз ара сөйгү-муһәббәттә ортақлашқан болар еди.

Дунияда Нурғунлиған пәс әхлақлар вә начар қилиқлар бар болуп, диққәт қилған адәм униң мәнбиини биләләйду, уларниң ипадилиниши охшаш болмисиму сәвәви пәқәтла бирдур, у болсиму өчлүк вә адәвәт сақлаштин ибарәт, мәсилән: башқиларға төһмәт чаплаш қаттиқ өчлүктин келип чиқидиған бир җинайәт болуп, һәқиқәтни астин-үстүн қиливетиш, гунасиз кишиләргә азар

бериштәк пассив тәсири зор болғачқа, пүтүн инсанийәтниң луғитидә әң қәбиһ җинайәт санилиду, мусулманларға нисбәтән әң еғир гунадур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: «бир мусулманниң йәнә бир мусулман билән үч күндин артуқ ташлишип кетиши һалал әмәс» дәп көрсәткән [Бухарий вә Муслим ривайити].

Имани күчлүк болғанлар (йәни әнсарлар) йениға һиҗрәт қилип кәлгәнләрни (муһаҗирларни) дост тутиду, уларға берилгән нәрсиләр үчүн ичи тарлиқ қилмайду, улар муһтаҗ туруғлуқ (муһаҗирларниң мәнпәәтини) өзлириниң мәнпәәтидин артуқ билиду, өз нәпсиниң бехиллиғидин сақланғанлар мәхсәткә еришкүчиләрдур, улардин кейин кәлгәнләр: «пәрвәрдигаримиз! бизгә вә биздин илгири иман ейтқан қериндашлиримизға мәғпирәт қилғин, диллиримизда мөмүнләргә қарши дүшмәнлик пәйда қилмиғин, пәрвәрдигаримиз! сән наһайити мәғпирәт қилғучисән, меһривансән» дәйду («*Һәшир» сүриси, 9-10-айәт*).

КИШИЛӘРНИҢ ӘЙИВИНИ ИЗДӘШ РӘЗИЛЛИК

1449. Соал: кишиләрниң әйивини издәшниң гунайи қандақ?

Җавап: кишиләрниң әйивини издәш, мәхсәтлик һалда уларға әйип қоюш шу адәмниң вуҗудидики рәзиллик вә пәсликниң аламитидур. Аллаһ таала Қуръан кәримдә мундақ дәп көрсәткән: «бир-бириңларниң әйивини издәп жүрмәңлар» («*Һуҗурат» сүриси, 12-айәт*). Ислам дини кишиләрниң мәхпийәтлигини қоғдашқа наһайити зор әһмийәт бәргән, пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «кимки бирәвниң өйиниң ичигә рухсәтсиз қариса, өй егиси униң көзини қуюватсиму болиду» [Бухарий ривайити]. Бу һәдис кишиләрниң мәхпийәтлигини қоғдашниң нәқәдәр муқәддәс борч екәнлигини ипадиләш үчүн йетәрлик.

1450. Соал: кишиләрниң мәхпийәтлигини қандақ сақлаш керәк?

Җавап: ислам дини кишиләрниң хусусий һаятидики мәхпийәтлигини қоғдашни муқәддәс билиду, пәйғәмбәр әләйһиссалам башқиларниң әйивини йошурун тәкшүрүп жүрүштин тосуп мундақ дегән: «башқиларниң әйивини тәкшүрүп жүрмәңлар, кочилап жүрмәңлар». Кишиләрниң камчилиқлирини вә әйиплирини йепиш гөзәл әхлақтин санилиду, пәйғәмбәр әләйһиссалам йәнә: «кимки бирәвниң әйивини билип туруп япса, қиямәт күнидә Аллаһ униң әйивини япиду» дәп көрсәткән [имам Муслим ривайити].

Пәйғәмбәр әләйһиссалам кишиләрниң мәхпий параңлирини оғриликчә тиңшаштин қаттиқ тосуп мундақ дегән: «кимки башқиларниң париңини оғриликчә тиңшайдикән, қиямәт күни униң қулиғиға еритилгән қоғушун қуюлиду» [Бухарий ривайити].

КИШИЛӘРНИ МӘСХИРӘ ҚИЛИШНИҢ ГУНАЙИ

1451. Соал: мәсхирә дегән немә?

Җавап: мәсхирә – кишиләрни заңлиқ қилиш, уларни көңүл ечиш вә күлкә пәйда қилиш темисиға айландуривелиш дегәнлик болуп, Аллаһниң вә инсанларниң нәзәридә әң қәбиһ әдәпсизликтур. Аллаһ таала Қуръан кәримдә кишиләрни мәсхирә қилиштин тосуп мундақ дегән: «әй мөмүнләр! бир қовум йәнә бир қовумни (йәни бир җамаә йәнә бир җамаәни, бир адәм йәнә бир адәмни) мәсхирә қилмисун, мәсхирә қилинған қовум (Алланиң нәзәридә) мәсхирә қилғучи қовумдин яхширақ болуши мүмкин, силәрниң араңлардики аялларму өз ара мәсхирә қилишмисун, мәсхирә қилинғучи аяллар (Аллаһниң дәргаһида) мәсхирә қилғучи аяллардин яхширақ болуши мүкин» («*Һуҗурат» сүриси, 11-айәт*).

1452. Соал: кишиләрни мәсхирә қилишниң әң чоң зийини қайси?

Җавап: кишиләрни мәсхирә қилиш имансизларниң адити болуп, Аллаһ таала капирларни сөкүп мундақ дегән: «капирлар һәқиқәтән мөмүнләрни мәсхирә қилип күләтти, мөмүнләр уларниң алдидин өткәндә, улар өз ара көз қисишатти» («*Мутәффифин» сүриси, 29-30-айәтләр*). Кишиләрни мәсхирә қилиш өз аридики достлуқни дүшмәнликкә, инақлиқни бөлүнүшкә, бир-

ликни парчилинишқа елип баридиған рәзил хулуқ болуп, ниқапланған мәғрурлуқтур; кишиләрни мәсхирә қилидиғанлар исламий гөзәл әхлақтин несивиси болмиғанлардур.

КӨРӘЛМӘСЛИК МӘНИВИЙ АҒРИҚТУР

1453. Соал: көрәлмәслик қандақ хулуқ?

Җавап: көрәлмәслик өч-адавәттинму күчлүк болған қәбиһ роһий һалат болуп, қәлбниң зәиплишкәнлигиниң вә етиқатсизлиқниң ипадисидур, көрәлмәслик өзи еришиш үчүн башқиларниң мал-мүлүк, һоқуқ-мәнсәп, билим-һекмәт қатарлиқ диний вә дунияվий немәтлириниң йоқилишини ойлап қизил көзлүк қилиштур, җәмийәттики бәзи кишиләр бу дуниядин ибарәт қисқиғина һаятлиқ сәһнисидә билип-билмәй бу хил рәзиллик кесилигә гириптар болуп қалиду. Дост-бурадәрлири, холум-хошнилири, һәтта қериндашлириниңму азғина мал-мүлкигә, кичиккинә һоқуқ-мәнсивигә көрәлмәслик қилиду, мундақлар башқиларниң шатлиғидин ғәмкин болиду, әләм тартиду, өзгиләрниң раһитидин зәхмәт чекиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бир һәдистә мундақ дегән: «өз ара дүшмәнләшмәңлар, бир-бириңларни көрәлмәслик қилишмаңлар, үз өрүшмәңлар, силә-рәһим қилишишни тәрк әтмәңлар, бәлки өз ара қериндашлардин болған һалда Аллаһниң яхши бәндилиридин болуңлар» дәп көрсәткән [имам Муслим ривайити]. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «көрәлмәсликтин сақлиниңлар, худди от отунни көйдүрүп түгәткәндәк, көрәлмәслик яхши әмәлләрни йәп түгитиду» [Әбудавуд ривайити].

ГӘП ТОШУШ ВӘ УНИҢ ЕЧИНИШЛИҚ АҚИВӘТЛИРИ

1454. Соал: гәп тошуш дегән немә?

Җавап: гәп тошуш – бирәвниң башқа бир киши һәққидә аңлиғанлирни, кишиләрниң оттурисида зиддийәт пәйда қилидиған вә мунасивәтни яманлаштуридиған шәкилдә шу кишигә йөткиши дегәнликтур.

1455. Соал: гәп тошушниң яман ақивәтлири қайсилар?

Җавап: гәп тошуштин ибарәт бу рәзил хулуқ сәвәвидин достлар бир-биригә дүшмәнлишиду, бирлик бузулиду, инақ аилиләр парчилиниду, туққанлар бир-биридин жирақлишиду, һәттә гәп тошуш сәвәплик кишиләр оттурисида беһөддә қан төкүлүш әһваллириму йүз бериду. Шуңа ислам динида гәп тошуғучилар, питнә-иғва таратқучилар қаттиқ сөкүлгән вә уларниң Аллаһниң рәһмитидин мәһрум қалидиғанлиғи баян қилинған. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бир һәдистә мундақ дегән: «Аллаһниң әң яман бәндилири гәп тошуғучилар, дост-бурадәрләрни бир-биридин айриғучилар вә гунасиз адәмләрни әйиплигүчиләрдур» [имам Әһмәд ривайити]. Гәп тошушниң йәнә бир чоң зийини шуки, гәп тошуғучилар ахирәттә әң чоң зиян тартқучилардур, чүнки улар инсанларға дүшмәнлик қилип туруп қанчилик көп ибадәт қилсиму, җәннәткә кирмәйду, пәйғәмбәр әләйһиссалам бу яман қилиқтин тосуп: «гәп тошуғучилар җәннәткә кирмәйду» дегән [Бухарий вә Муслим ривайити].

1456. Соал: бирәв гәп тошуп кәлгәндә немә қилиш керәк?

Җавап: гәп тошуп кәлгән кишиниң сөзини ениқлимастин ишәнмәслик лазим. Аллаһ таала Қуръан кәримдә мундақ дәп тәлим бериду: «әй мөмүнләр! әгәр силәргә бир пасиқ адәм бирәр хәвәр елип кәлсә, (ишниң һәқиқитини) билмәстин бирәр қовумни рәнҗитип қоюп, қилмишиңларға пушайман қилип қалмаслиғиңлар үчүн, (у хәвәрни) ениқлап көрүңлар» («*Һуҗурат» сүриси, 6-айәт*).

КИШИЛӘРГӘ ЛӘҚӘМ ҚОЮШ ӘДӘПСИЗЛИК

1457. Соал: кишиләргә ләқәм қоюшқа боламду?

Җавап: кишиләргә қандақла бир ләқәмни қоюшқа болмайду, чүнки инсанларниң һөрмитини, үз-абройини қоғдаш диний вә инсаний зөрүрийәттур.

1458. Соал: кишиләргә ләқәм қоюшниң қандақ яман ақивәтлири бар?

Җавап: кишиләргә ләқәм қоюш яки уларни улар яман көридиған ләқәмләр билән чақириш, аташ әң яман әхлақсизлиқ болуп, мундақ қилиш кишиләр оттурисидики достлуқ, инақлиқ вә барчә йеқинчилиқларни бузуп ташлайду. Аллаһ таала Қуръан кәримдә бу қилиқтин алаһидә тосуп мундақ дегән: «бир-бириңларни әйиплимәңлар, бир-бириңларни яман ләқәм билән чақирмаңлар» (*«Һуҗурат» сүриси, 11-айәт*).

ҺАЯСИЗЛИҚ – ИМАНСИЗЛИҚТУР

1459. Соал: һаясизлиқ дегән немә?

Җавап: һаясизлиқ – гуна, яман ишларни һечкимдин тәп тартмастин яки хиҗил болмастин қилиш дегәнлик болуп, һаясизлиқ имансизлиқ билән баравәр яманлиқтур. Пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам: «һая билән иман иккиси бир пүтүн нәрсә, уларниң бири йоқалса, иккинчисиму йоқилиду дегән [имам Һаким ривайити], әҗдатлиримизниң «һаясизда иман йоқ» дегән сөзиму буниңға асасән ейтилған болуши мүмкин.

1460. Соал: шәрм-һая вә номуслуқ болушниң қандақ әһмийити бар?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «һәр қандақ бир динниң әхлақи бардур, ислам дининиң әхлақи – һаядур» [ибни Маҗә, Тәбәраний, имам Малик ривайити]. Шәрм-һая вә номус инсан әқлиниң һул теми, қисқиси иманниң пости шәрм-һая вә номустур; пости союветилгән дәрәқ қуруп кәткәндәк шәрм-һая вә номустин айрилған инсанму иманий хисләттин айрилип қалиду, виждан болса ички номустур; шәрм-һая билән номусчанлиқ һәр қандақ инсанниң инсаний қәдир-қиммитини бейитип һөрмитини ашуридиған йошурун гөзәлликтур.

1461. Соал: һаясизлиқниң қандақ зиянлири бар?

Җавап: иман бәндә билән Аллаһ оттурисидики бүйүк алақә болуп, нәпсини паклаш, әхлақни тоғрилаш, һәрикәтни дуруслаш қатарлиқлар бу бүйүк алақиниң тәливи, бәлки униң тунҗа изнасидур, қәлбниң сәзгүрлигини ашуруп, хаталиқлар вә пәс ишлардин өзини тартмиғичә бу тәләпни әмәлгә ашурғили болмайду, яман ишларни қилиштин тәп тартмаслиқ тәдриҗи һалда гуналарни қилишқа қарап тәрәққий қилиду, андин униңға әгишип иманиму йоқилиду, ахирида өзини әң пәс вә төвән орунда көриду. Мана бу, һаясизлиқниң ахирқи мәнзилидур.

ГУМАНХОРЛУҚ ВӘ УНИҢ АВАРИЧИЛИҚЛИРИ

1462. Соал: гуманхорлуқ дегән немә?

Җавап: гуманхорлуқ – кишиләрдин шәклиниш, улар һәққидә яман хиялларни ойлаш дегәнлик болуп, башқилардин сәвәпсиз ағринип, кейин болидиған ишлар һәққидә «мундақ болармикин, ундақ болармикин, етәрмикин? дегәндәк қошумчилар билән гәп қилишму гуманхорлуқтур. Бу сөзни иккинчи бир киши раст қилип сөзләш арқилиқ пәйда болидиған ялғанчилиқму гуманхорлуқниң нәтиҗисидур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам гуманхорлуқтин тосуп: «силәр гуманхорлуқтин сақлиниңлар, чүнки гуман билән қилинған сөз, сөзниң әң яминидур» дәп көрсәткән [имам Бухарий вә муслим ривайити].

Аллаһ таала Қуръан кәримдә:«әй мөмүнләр! көп гуманлардин сақлиниңлар (йәни аилидикилириңларға вә кишиләргә гуманхорлуқ қилмаңлар), бәзи гуманлар һәқиқәтән гунадур» (*«Һуҗурат» сүриси, 12-айәт*).

ВАПАСИЗЛИҚНИҢ РӘЗИЛЛИГИ ВӘ ВАПАСИЗЛИҚ ТҮРЛИРИ

1463. Соал: вапасизлиқ дегән немә?

Җавап: вапасизлиқ ишәнчини йоқитиш, күткән йәрдин чиқмаслиқ вә тузкорлуқ қилиштин ибарәт намәртлик болуп, виждансиз, имансиз вә әдәп-әхлақтин несивиси болмиған адәмләр қилидиған рәзил қилиқтур.

1464. Соал: вапасизлиқниң түрлири қайсилар?

Җавап: вапасизлиқниң түрлири интайин көп болуп, жуқурисиқи Аллаһниң немәтлиригә вә инъамлириға тузкорлуқ қилип, униңға шүкүр қилиштин баш тартиш, буйруғанлириға асийлиқ қилиштин башлап, өсүп йетилгән ана Вәтининиң ғемини йемәслик, уни унтуп кетиш, ата-анисиниң яхшилиқлирини қайтурмаслиқ, уруқ-туққанлирини ташливетиш, мундин башқа қандақла бир яхшилиқни көргән кишиләрниң шу яхшилиғини қайтурмаслиқ қатарлиқларғичә берип йетиду.

Шундақла, бир адәмниң өткән күнлирини унтуп қелишиму вапасизлиқниң җүмлсидиндур, мәсилән: илгири намрат болуп һазир Аллаһ байлиқ бәргән болса, илгири кесәлчан болуп, һазир тән салиққа еришкән болса, худди һечқачан намрат болмиғандәк, ағрип йетип бақмиғандәк мәғрурлиниши, намратларниң вә кесәлчанларниң һалиға йәтмәстин өзинила ойлап яшиши толиму яман вапасизлиқтур.

1465. Соал: вападарлиқ қилишта айримичилиқ қилишқа боламду?

Җавап: вападарлиқ есил пәзиләт болуп, у барлиқ инсанларға уларниң дини, ирқи вә рәңгидин қәтъийнәзәр умумий болуши лазим. Чүнки, пәзиләт дегән парчиланмайдиған бир пүтүн нәрсә, адәмниң бәзи кишиләргә вападар болуп, йәнә бәзи кишиләргә рәзил вә сөзидә турмайдиған болуши тоғра әмәс; қилинған вәдә, түзүлгән келишим қандақла киши болсун, униңға риайә қилиш шәрттур. Һәқиқий диянәтлик тоғра адәм инсанларға муамилә қилишта, уларниң рәңги, диний вә ирқи сәвәплик айрим муамилидә болмайду, бәлки һәммигә бир хил муамилә қилиду, чүнки яхшилиқ кимгә қилинмисун, у һаман яхшилиқтур, шундақла яманлиқ кимгә қилинмисун, у һаман яманлиқтур.

ЧЕҚИМЧИЛИҚ, УНИҢ ХӘТӘРЛИРИ ВӘ ЖАЗАСИ

1466. Соал: чеқимчилиқ дегән немә?

Җавап: Чеқимчилиқ – бирәвни зиянға учритиш үчүн униң һәққидә башқилардин аңлиған бир-икки еғиз гәпни, ялған сөзләр билән көптүрүп қарши тәрәпкә аңлитиш ялғанчилиқ болуп, адәттики гәп тошуштин пәриқлиқ җинайәттур, чүнки гәп тошуш мәхсәтсизму әмәлгә ашиду, амма чеқимчилиқ рәзил мәхсәтләр арқисида елип берилиду; бундақ чеқимчилиқ шу инсанниң нийити бузуқ, роһий кесәл, бепәрва адәм екәнлигидин дерәк бериду.

1467. Соал: чеқимчилиқниң жазаси немә?

Җавап: бир қетимлиқ чеқимчилиқниң сәвәви билән достлар вә аилиләр оттурисида өчмәнлик пәйда болуп, бәхитниң асаси болған хатирҗәмлик, инақлиқ бузулиду; чеқимчилиққа қарши турушниң үнүмлүк чариси – чеқимчиниң сөзигә қулақ салмаслиқ яки ишәнмәсликтур, чеқимчиниң яман ақивити тоғрилиқ пәйғәмбәр әләйһиссалам: «кимки кишиниң башқилар аңлап қелишини яқтурмайдиған сөзини аңлитип қойидикән, қиямәт күни униң икки қулиғиға қоғушун қуюлиду» дәп көрсәткән [имам Бухарий ривайити].

ӨЗИНИ ЧОҢ ТУТУШНИҢ ЗИЙИНИ ВӘ ГУНАЙИ

1468. Соал: өзини чоң тутуш дегән немә?

Җавап: өзини чоң тутуш – өзини алаһидә чағлиғанлиқтин, өзидә аз-тола бар болған артуқчилиқларни толиму жуқури мөлчәрләп, өзини қалтис чағлап, башқиларни төвән көрүш вә ғадийиш дегәнлиттур.

1469. Соал: өзини чоң тутушниң зиянлири қайсилар?

Жавап: чоңлуқ Аллаһқила хас бир сүпәт, өзини чоң тутуш инсанларға ярашмайдиған бир қилиқтур, өзини чоң тутуш роһий һалитигә егә кишиләр сағлам, нормал роһий һаләттин толиму чәтнәп кәткән кишиләр болуп, бир хил роһий кесәлликкә, психика ажизлиғиға гириптар болғанлардур. Бу хил роһий һаләт һаман уларниң җисманий сағламлиғиға, шундақла роһий психикисиға зор дәрижидә сәлбий тәсир көрсәткәнликтин, улар җәмийәткә маслишалмаслиқ яки башқиларниң әйиплишигә учраш, көплигән кишиләр еришкән хошаллиқ, роһий азадиликкә еришәлмәслик, сиқилиш ичидә яшаш, җисманий җәһәттин балдур зәиплишиш әһвали көрүлиду.

Бирәвдә өзини чоң тутуш роһий һалитиниң болғанлиғи униң әхлақий җәһәттинму сағлам әмәслигини ипадиләйду. Қуръан кәрим бу хил начар илләтни мәнъий қилип, Луқман һакимниң оғлиға қилған мону вәсийитини баян қилған: «кишиләрни мәнситмәслик билән үз өрүмигин, зиминда ғадийип маңмиғин, Аллаһ һәқиқәтән һакавур, өзини чоң тутқучиларни дост тутмайду» («*Луқман» сүриси, 18-айәт*). Өзини чоң тутуштин ибарәт бу иплас роһий һаләт инсанийәткә роһий-психика, әхлақий вә җисманий җәһәтләрдин көп тәрәплимилик зиянларни елип келиду.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам бир күни саһабиләргә тәлим берип: «қәлбидә зәрричилик кибир (өзини чоң тутуш роһийити) болған адәм җәннәткә кирәлмәйду» дегәндә, саһабилардин бири қорқуп кетип: «әй Аллаһниң пәйғәмбири! адәм кийиминиң чирайлиқ, айиғиниң чирайлиқ болушини яқтуриду, бу кибирдин саниламду?» дегәндә, пәйғәмбәр әләйһиссалам җавап берип: «Аллаһ гөзәлдәур, у, гөзәлликни яқтуриду, кибир дегән көрәңләш вә башқиларни көзгә илмаслиқтур» дегән [Муслим ривайити]. Бу һәдискә асасән, чирайлиқ кийиниш, есил, гөзәл жүрүш өзини чоң тутқанлиқтин саналмайду, бәлки тәләп қилинған ишлардур.

ИСРАПХОРЛУҚНИҢ ЯМАН АҚИВИТИ

1470. Соал: исрап дегән немә?

Жавап: исрап – бир нәрсини һәддидин артуқ бузуп-чечиш дегәнлик болуп, исрапчилиқни вә исрапхорларни һечқандақ дин яки қанун қоллимайду, чүнки исрап қилип бузуп-чачқан нәрсиләрдин һечким пайдилиналмайду.

1471. Соал: исрап қилишниң қандақ зиянлири бар?

Жавап: һәр қандақ бир нәрсини исрап қилш һарамдур, әксичә, һәр нәрсини өз нормисида қаидә-йосун бойичә ишлитиш пүтүн инсанлар тәрипидин қарши елинидиған, Аллаһ таалани мәмнун қилидиған яхши усулдур. Қуръан кәримдә: «йәңлар, ичиңлар, исрап қилмаңлар, Аллаһ исрап қилғучиларни һәқиқәтән яқтурмайду» дәп көрситилгән («*Әъраф» сүриси, 31-айәт*). Аллаһ мошу айәт арқилиқ бизгә рисқ қилип берилгән назу немәтләрни кәң таша йейишкә, ичишкә тәрғип қилиду, лекин исрапхорлуқ қилишимизни қаттиқ чәкләйду.

Аллаһ таала исрап қилғучиларни сөкүп мундақ дәйду: «бузуп чачмиғин, бузуп чачқучилар һәқиқәтән шәйтанларниң қериндашлиридур» («*Исра» сүриси, 26-27-айәт*). Ихтисатчиллиқ кәмбәғәл болуп қалмаслиқниң капалити болуп, бузуп-чечиш вә исрап қилиш кәмбәғәлликниң башланғучисидур; исрапхорлар чоқум бир күни униң дәрдини тартмай қалмайду, тарих тәҗрибилири буни испатлимақта. Бир һәдистә: «ихтисатчиллиқ билән иш көргән адәм кәмбәғәллишип қалмайду» дәп кәлгән.

ЗИЙИНИ ӘҢ ЧОҢ БОЛҒАН ҺАЛАКӘТЛИК ГУНАЛАР

1.Тамака вә униң зийини.
2. Һарақ вә униң зийини.
3. Зәһәрлик чекимликләрниң зийини.
4. Қимар вә униң яман ақивити.
5. Зина вә униң хәтири.

6. Зинадин чоң икки зина – ләваәт вә сиһақ.
7. Алдамчилиқ вә униң хәтири.
8. Сеһир қилиш вә қилдурушниң гунайи.
9. Сеһирдин сақлиниш вә униңдин шипа тепиш усули.
10. Көз тегиштин сақлиниш вә униңдин шипа тепишниң усули.

ТАМАКА ВӘ УНИҢ ЗИЙИНИ ҺӘҚҚИДӘ

1472. Соал: тамака дегән немә?

Җавап: тамака – чәйза аилисиниң бир түри болған, йопурмақлири йоған келидиған, һиди сесиқ бир хил өсүмлүкниң нами болуп, у никотин, путас, некотъяни, коллидий қатарлиқ зәһәрлик мад-дилардин тәркип тепип, гидроген билән оксиген қошулуп ясилидиған чекимликтур.

ТАМАКА ВӘ ТАМАКА ЧЕКИШ АДИТИНИҢ КЕЛИП ЧИҚИШ ТАРИХИ

1473. Соал: тамака чекиш адити қачан вә нәдин пәйда болған?

Җавап: «тамака» сөзиниң әслиси һинди тилидики «tobaco» сөзидин келип чиққан дәйдиған қараш бар, йәнә бәзиләр«tobaco» сөзи Мексика қолтуғидики бир аралиниң нами болуп, тамакиниң шу җайда тепилип кейинчә Испаниягә елип берилғанлиғи үчүн шу аралниң нами билән атилип қалған, дәп қарайду. Тамакиниң келип чиқиш тарихи мәлум әмәс, бирақ униң Америка қитъәсидә оттуриға чиққанлиғи ениқтур. Коломбо өзиниң Испаниялик һәмиралири билән Америка қиъәсини тепиш үчүн 1492-жили тунҗа қетим барғинида, улар тамака маддиси билән тонушқан вә шундин бери тамака маддиси барчә Европа қитъәсигә тарқалған екән.

ТАМАКА ТӘРКИВИДИКИ ЗӘҺӘРЛИК МАДДИЛАР

1474. Соал: тамака тәркивидики әң зәһәрлик маддилар қайсилар?

Җавап: тамака көплигән зәһәрлик химиявий маддилар билән ясилиду, буларниң ичидики әң зәһәрлик мадда икки болуп,бири никотин, йәнә бири қәтирандур.

1475. Соал: никотин қандақ мадда?

Җавап: никотин – зәһәрлик химиявий мадда болуп, зәһәрләш күчи шунчилик жуқурики, тиб-бий мутәхәсисләрниң испатлишичә, 60 миллиграмм никотинни шприц билән тени сақ, өзи қавул бир адәмниң бәдинигә салған һаман у адәм өлидикән.

1476. Соал: қәтиран дегән немә?

Җавап: қәтиран – тамака чәккән вақтида униң исидин фильтрда пәйда болидиған, худди смолаға охшайдиған аққучи характерлик қара мадда болуп, һөл отунларни көйдүргәндә униң көйгән йериниң астидин ақидиған қара суюқлуққа охшайдиған ислиқ маддидур.

ТАМАКА ЧЕКИШКӘ АДӘТЛИНИП ҚЕЛИШНИҢ СӘВӘПЛИРИ

1477. Соал: тамака чекишкә адәтлинип қелишниң асаслиқ сәвәплири қайсилар?

Җавап: тамакиға адәтлинип қелишниң асаслиқ сәвәплири төвәндикичә:

1) аилидики диний тәрбийиниң йоқлуғи яки суслиғи әхлақ дәрисиниң берилмигәнлиги.

2) балиларниң бәңги ата-анилирини дориши вә атиларниңму уларни тосмаслиғи.

3) бәңги достлар билән арилишиш, хусусән балилар жигитлик яшлирида бәңгиләр билән дост болуши.

4) балиларниң өзлириниң әрлигини көрситиш дәйдиған сәпсәтигә ишинип зориға тамака чекишкә адәтлинивелиши.

5) бәзиләрниң ғәм-қайғу, әндишиләрдин қайсибир йол билән өзлирини қачуруш мәхсити билән тамакиға үгиниши.

6) тамакиниң тән сақлиққа интайин зиянлиқ екәнлигини билмәслик яки униң хәтирини аддий санаш

7) ирадиниң аҗизлизи вә сәвир-тақәтниң камлиғи.

ТАМАКА ЯМАН ЙОЛҒА МЕҢИШНИҢ МУҚӘДДИМИСИ

1478. Соал: немә үчүн тамака яман йолға меңишниң муқәддимиси дейилиду?

Җавап: тамака чекиш, һарақ вә ақ чекимликкә йүзлинишниң алдинқи амили вә униң муқәддимисидур, чүнки һәр қандақ бәңги ақ чәкмәйду, амма һәр қандақ ақ чәккүчи бәңгидур. Бир тал тамакини чекишниң өзиму һарам, бу һарамни давамлаштуруш һарам үстигә-һарамни садир қилғанлиқ болуп, гуна көлими ашқансири, униң аздуруш даириси кеңийиду, уни чәккүчиниң өпкисини сесиқ түтүни билән қарайтқандәк, униң қәлбиниму шундақ қарайтиду, адәмни гуна ишләштин қорқмайдиған, һарамдин қачмайдиған қилип қойиду.

ТАМАКИНИҢ КИЧИК БАЛИЛАРҒА БОЛҒАН ЯМАН ТӘСИРИ

1479. Соал: тамакиниң кичик балиларға қандақ яман тәсири бар?

Җавап: тамакиниң балиларға болған яман тәсири көп, улардин:

1) ата-анисидин бирәрси тамака чекидиған балиларға тамака арқилиқ гуна-мәсийәт ишларни ишләйдиған болуп йетишиду.

2) тамака чекидиғанларға арилашқан балилар тәдриҗи тамака чекишни үгинип қалиду.

3) ата-аниси тәрипидин назәрәт қилинип турмиған балилар тамака чекиш вә башқиму яман адәтләргә тезла адәтлинип қалиду.

1480. Соал: тамакиниң нарәсидә балиларға тән сақлиғи җәһәттин қандақ зийини бар?

Җавап: тамакиниң нарәсидә балиларға тән сақлиғи җәһәттин болидиған яман тәсири төвәндикичә:

1) ата-аниси яки уларниң бирәрси тамака чекидиған балиларниң өпкә яллуғи кесилигә гириптар болуш еһтимали күчлүк.

2) балилардики паңлиқ һалитиниң үчтин бири ата-анисидин бирәрсиниң тамака чекишигә мунасивәтлик болуп, бәңги ана тамака чекип болғандин кейин, қанниң һәрикитиниң пәслиши қосиғидики бовиғиниң аңлаш қуввитиниң аҗизлишишиға сәвәп болиду.

3) ата-аниси яки улардин бирәрси тамака чекидиған балиларда нәпәс сиқилиш, бурун, канай яллуғи, ангина қатарлиқ кесәлликләр пәйда болиду.

4) ата-аниси яки булардин бирәрси тамака чекидиған балиларниң җисманий вә әқлий җәһәттин тәрәққий қилиш нисбити аз болиду; ата-анисидин бирәрси тамака чекидиған балилар билән ата-аниси тамака чәкмәйдиған балилар оттурисида елип берилған илмий тәтқиқатлар буни испатлиған.

ТАМАКИНИҢ ТӘН САҚЛИҚҚА БОЛҒАН ЗИЯНЛИРИ

1481. Соал: тамака чекишниң тән сақлиққа болған зиянлири қайсилар?

Җавап: мәлумки, тән сақлиқ әң чоң немәт болуп, дунияниң ләззити вә саадити, турмушниң һалавити шу тән сақлиққа бағлиқтур. Дунияда һечқандақ немәт тән сақлиққа йәтмәйду, тамакиниң тән сақлиққа болған зиянлиқ тәрәплири наһайити көп болуп, тиббий мутәхәсисиләр тамакиниң жүрәк селиши, өпкә кесили, қизил томурниң қетип қелиши, боғма үчәй яллуғи,ангина, ашқазан кесили, җинисий аҗизлиқ вә башқиму кесәлликләргә сәвәп болидиғанлиғини ейтиду.

ТАМАКИНИҢ НӘПӘСЛИНИШ ЙОЛЛИРИҒА БОЛҒАН ЗИЙИНИ

Тамакини шораш арқилиқ нәпәслиниш йоллирида қепқалған түтүнниң қалдуқлири бәлғәм вә қаттиқ йөтәл пәйда қилғанниң сиртида, тәдрижи һалда рак кесилини пәйда қилиду.

ТАМАКИНИҢ ӨПКИГӘ БОЛҒАН ЗИЙИНИ

Инсандики өпкә, тәнгә пайдилиқ болған нәрсиләрни елип келип зиянлиқ болғанлирини чиқирип ташлайдиған наһайити муһим әза. Өпкә сап һавадин нәпәс елиш арқилиқ оксигенни қобул қилиду; өпкигә тамакиниң түтүни киргәндә, униңдики никотинниң зәһири өпкидә сәлбий әһвалларни пәйда қилиду; нәпәсниң сиқилиши, өпкидә түтүниниң қалдуғи болған қара ләшниң қаплап кетиши вә ахирида тәдрижи һалда рак кесилини пәйда қилиши қатарлиқ зиянларни кәлтүрүп чиқириду.

ТАМАКИНИҢ ИХТИСАТҚА БОЛҒАН ЗИЙИНИ

Тамакиниң ихтисатқа болған зийинини мөлчәрләп болуш қийин, тамака сетивелиш үчүн чиқим қилинған пул адәттә көзгә көрүнмәйдиған амма һесаплап чиққанда чоң бир рәқәмни тәшкил қилидиған зор миқдардики пулдур. Бәңгиләр балилириға хәшләп бериштин пихсиқлиқ қилған пулини тамака сетивелиш үчүн һеч айимастин хәшләйду, улар тамакиға пул тапалмиғанда оғрилиқ, сахтипәзлик қатарлиқ һарам йоллардин болсиму пул тепип, уни сетивелишқа тиришиду.

ТАМАКИНИҢ АШҚАЗАНҒА БОЛҒАН ЗИЙИНИ

Тамакидики никотин дегән зәһәр еғизға жиғилған суға арилишип ашқазанға чүшиду, ашқазанда сәлбий тәсирләрни қозғап иштәйниң азийиши, умумий бәдәнниң ажизлишиши қатарлиқларға сәвәп болиду.

ТАМАКА ЧЕКИШНИҢ ДИНИЙ ЖӘҺӘТТИКИ ЗИЙИНИ

1482. Соал: тамака чекишниң диний жәһәттики зийини қайси?

Жавап: барлиқ ислам қануншунас алимлири вә башқа һәр саһа алимларниң бирдәк иттипақи билән тамака чекиш, тамака содиси билән шуғуллиниш қәтъий һарамдур, тамака содиси билән тапқан пулму һарамдур. Тамака өзи һарам нәрсә, у тән сақлиққа зиянлиқ болғанниң сиртида ижтимаий, ихтисадий вә әхлақий тәрәплардинму зиянлиқтур. Аллаһ таала Қуръан кәримдә инсанларни өзлириниң тән сақлиғиға зиянлиқ болған нәрсиләрни истимал қилиштин мәнъий қилип мундақ дегән:«өзәңларни өлтүрмәңлар» («*Ниса» сүриси, 29-айәт*), «өзәңларни һалакәткә ташлимаңлар» («*Бәқәрә» сүриси, 195-айәт*). Бу мавзуда кәлгән мундин башқа айәт вә һәдисләр көптур.

ТАМАКИНИҢ ХАРАКТЕРҒА БОЛҒАН ЗИЙИНИ

1483. Соал: тамакиниң йәнә қандақ зийини бар?

Жавап: тамакиниң тән сақлиғи, диний, әхлақий, ижтимаий вә ихтисадий жәһәтләрдин кәлтүридиған һесапсиз зиянлиридин башқа, адәмниң тәңпуңлиғини йоқитиштәк әһвалларға елип бариду, мәсилән: бәңгиниң хумари тутқан вақитта, униң тәңпуңлиғи бузулиду, кишиләргә қилидиған муамилисиму яхши болмайду, бу чағда у тамака чекип хумаридин чиқмиғичә қоли ишқа бармайду.

ТАМАКА ЧЕКИШКӘ АДӘТЛИНИП ҚЕЛИШТИН САҚЛИНИШНИҢ ЗӨРҮРЛИГИ

1484. Соал: немә үчүн тамакиға адәтлинип қелиштин сақлиниш шунчә зөрүр?

Җавап: тамака чекишни үгинип қелиш дегәнлик қутулуш әң қийин болған хәтәрлик бир йолни талливалғанлиқтур. Чүнки тамака тәркивидики никотин маддисиниң тамака чәккүчиләрниң тенидә қозғаш күчиниң зорлиғи вә униң тәләплиридин биригә айлинип қалғанлиғи сәвәплик, тамака чекишкә адәтлинип қалған кишиләр уни ташлаш йолида көп азапланмақта вә зиянлиқ маддилар ичидә тамака инсан тән сақлиғиниң әң әшәддий дүшмини болуп тонулмақта, шуңа хәлиқ арадики нурғун дөләтләр кишиләрниң үсти йепиқ җайларда, хусусән иш орунлирида тамака чекишни қәтъий түрдә мәнъий қилип кәлмәктә.

Тамакиниң зиянлири вә аваричилиқлири шундақ көп болған екән, уни чекишни үгинип қелиштин қаттиқ сақлиниш әң яхшидур. «Сақлиниш, давалиништин әвзәл» дәйдиған һекмәт naһайити тоғра ейтилған.

ДУНИЯ СӘҺИЙӘ ТӘШКИЛАТИНИҢ ТАМАКИДИН АГАҺЛАНДУРУШИ

1485. Соал: немә үчүн тамака чекиш өзини өлтүрүш дейилиду?

Җавап: тиббий мутәхәсисләр тамака чекишниң өз разилиғи билән өзини өлтүрүш екәнлигини тәкитләйду, чүнки тамака сәвәплик өлүп кетиватқанларниң сани башқа һәр қандақ бир тәбиий апәт яки урушларда өлгәнләрниң санидинму көп болмақта. Дуния сәһийә тәшкилатиниң рәсмий статистикилиқ доклатида мундақ дәп қәйт қилинған: «дунияда жилиға тамака сәвәплик икки йерим миллион адәм өлиду, бу сан 1945-жили иккинчи дуния урушиниң ахирқи мәзгиллиридә Америка Қошма Штатлири Японияниң Хиросима, Нагасаки шәһәрлиригә атом бомбиси ташлиғанда өлгән адәм санидин тәхминән он һәссә ешип кәткән. Чүнки у вақитта атом зәрбиси билән өлгәнләрниң сани 250 миң адәм еди, дунияда әйдиз (спид) кесили тарқалғандин кейин, 1981-жилдин 1992-жилниң ахириғичилик болған он икки жилға йеқин вақиттин бери, әйдиз кесили билән өлгәнләрниң сани дуния бойичә 250 миңдин азрақ ашиду. Буниңдин мәлумки, дунияда тамака сәвәвидин бир жил ичидә өлидиған адәм сани Япониягә ташланған атомда өлгән вә әйдиз кесили сәвәптин он икки жил ичидә өлгән адәм санидин нәччә һәссә көп болмақта». Дуния сәһийә тәшкилатиниң 2002-жили 31-май күнидики статистикилиқ доклатида: «һазир һәр жили дунияда тамака сәвәплик өлидиғанларниң сани ваба, ич сүрүш, жуқумлиниш, зәһәрлиниш, холира, тифос вә башқа һәр қандақ кесәлләр сәвәплик өлидиғанларниң санидин ешип кәтмәктә; тамамка чекидиғанлардин һәр он кишидин үчи тамакидин тәдриҗи зәһәрлиниш билән өлиду, қалғанлириниң көп санлиғи тамакиға мунасивәтлик кесәлләр билән қийнилиду. Тамака чекидиғанлардин 90% кишиниң өпкиси рак кесилигә гириптар болиду, уларниң қизил қан томуриниң қетип қелиши айрим бир мүшкүллүк» дәп қәйт қилинған. Дуния сәһийә тәшкилатиниң мәзкүр статистикисида йәнә мундақ дәп тәкитләнгән: «тамака дунияда әң көп өлүмгә сәвәп болидиған нәрсиләрниң алдинқиси һесаплиниду, дунияда бир миллирард бир йерим миллионға йеқин адәм тамака чекиду, улардин 800 миллиони үчинчи дуния әллирини тәшкил қилиду; әһвал мошу бойичә кетиверсә, дунияда тамака сәвәвидин өлидиғанларниң сани 2020-жилиға йәткәндә һәр жили төрт миллионға йетидиғанлиғи, 2030-жилиға барғанда дунияда жилиға тамака сәвәви билән өлидиғанларниң санининиң он миллионға йетидиғанлиғи мөлчәрләнмәктә».

ТАМАКА ЧЕКИШ ҺАЗИРҚИ ӘСИРНИҢ ӘҢ ПАЛАКӘТЛИК АПИТИ

1486. Соал: немә үчүн тамака чекиш һазирқи әсирниң әң палакәтлик апити дейилиду?

Җавап: пән-техникиниң тәрәққиятиға әгишип тамакиниң инсан тән сақлиғиға кәлтүридиған зиянлири вә хәтәрлири илгирики вақитларға қариғанда техиму ениқ вә кәскин испатланған; бир жил ичидә тени сақ кишиләрдин икки йерим миллион кишиниң пәқәт тамака сәвәвидинла җенидин айрилиши һәқиқәтән чоң паҗиә болуп, һазирқи әсирниң әң зор палакәтлик апити болуп санилиду.

ТАМАКА ЧЕКИШНИ ҮГИНИП ҚЕЛИШТИН САҚЛИНИШ ТӘДБИРЛИРИ

1487. Соал: қандақ қилғанда тамака чекишни үгинип қелиштин сақланғили болиду?

Җавап: тиббий мутәхәсисләрниң испатлишичә, адәттә тамакиға хумар болуп қелиш һараққа хумар болуп қелиштин тез вә асан болиду. 100 адәм һарақ ичсә, уларниң 10 пайизи яки 15 пайизи һараққа хумар болса, 100 адәм тамака чәксә уларниң 85 пайизи тамакиға хумар болуп қалиду. Шуңа тамака чекишни үгинип қелиштин қаттиқ сақлиниш керәк, төвәндики чарә-тәдбирләр тамака чекишни үгинип қелиштин сақлинишқа ярдәмчи болуши мүмкин:

1) тамака чекидиғанлар билән имкан қәдәр арилашмаслиқ, иш мунасивити билән чарисиз арилишишқа мәҗбур болған тәғдирдиму, тамакиға сәлбий нә-зәр билән қараш, уни бир хәтәрлик апәт дәп тонуш вә шундақ муамилә қилиш.

2) үгинип қалмаймән дегән ишәнч билән бир қетим, икки қетим чекип беқиштин интайин сақлиниш.

3) тамакиға зорлиғучиларға қәтъий бойсунмаслиқ вә шундақ әһвалға муптила болуп қалмаслиқниң чарисини қилиш.

4) тамака чекидиғанлар бар сорунлардин мүмкин қәдәр өзини тартиш, амалсиз қатнишип қалғандиму, бәңгиләрдин жирақ олтуруш.

5) сизгә тамака сунған киши һәр қанчә йеқин кишиңиз болған тәғдирдиму, униң үз-хатирисини қилмастин қәтъий рәт қилишиңиз керәк. Ундақ қилмиғанда кейинки пушайман сизгә пайда бәрмәйду.

БАЛИЛАРНИ ТАМАКА ЧЕКИШНИ ҮГИНИП ҚЕЛИШТИН САҚЛАШ УСУЛИ

1488. Соал: қандақ қилғанда балиларниң тамака чекишини үгинип қелишниң алдини алғили болиду?

Җавап: балиларниң тамака чекишни үгинип қелишниң алдини елишта, ата-аниларниң роли наһайити чоңдур, улар балилири тоғрилиқ төвәндикиләрдин мәсъул вә җавапкардур:

1) аилидә диний тәрбийини күчәйтиш, һалал-һарам, яхши-яман вә тоғра-хаталарниң һәммисини балиларға тоғра йосунда билдүрүш вә қанаәтлинәрлик һалда чүшәндүрүши.

2) тәқвадарлиқ, нәпсини жиғиш вә есил әхлақларда балилириға үлгә болуши.

3) балиларниң жүрүш-турушлирини назарәт қилип туруши, уларниң янчуқ-сумкилирини пат-пат тәкшүрүп туруши.

4) балиларниң арилишидиған достлири, савақдашлири вә хошнилирини ениқ билиши вә баллирини әхлақсиз, яман, бәңги балиларға қәтъий арилаштурмаслиғи.

5) балилириниң мәктәптики әһвалини муәллимлиридин вә ишәшлик савақдашлиридин һемишәм егиләп туруши.

6) тамака чекидиғанлар бар сорунларға балилирини елип бармаслиғи вә уларниң ялғуз беришиниму тосуши, йәни мәнъий қилиши.

7) ата-анилар өзлири балилириниң йенида тамака чәкмәслиги, өйдә тамака сақлимаслиғи.

8) балилириниң бирәр қетим тамака чәккәнлигини яки бәңги балиларға арилашқанлиғини аңлиған һаман балилирини қанаәтлинәрлик илмий усул билән агаһландуруши вә қайта қилмаслиққа вәдә елиши вә һемишәм уларни сүрүштә қилип туруши.

9) балилириниң яман адәтләргә көнүп қалмаслиғи, гөзәл әхлақлиқ пәрзәнт болуши үчүн Аллаһқа сеғинип һәр дайим дуа қилиши.

10) тамака, һарақ, ақ чекимлик вә башқиму зиянлиқ нәрсиләрниң хәтиридин балилирини һемишәм агаһландуруп туруши.

ТАМАКИНИ ТАШЛАШ ЧАРИЛИРИ ВӘ БӘЗИ ТӘКЛИПЛӘР

1489. Соал: қандақ қилғанда тамакини ташлиғили болиду?

Жавап: дунияда һәр қандақ бир мүшкүлниң чиқиш йоли болиду,тамакини ташлаш иши шунчилик қийин көрүнсиму, уни ташлаш мүмкиндур, төвәндикиләр тамакини ташлаш үчүн ярдәм болалайду:

1) Аллаһ таалаға сеғинип дуа қилиш вә бу нижистин қутулуш үчүн Аллаһ таалаға чин етиқат қилиш; Аллаһ таала Қуръан кәримдә: «маңа дуа қилиңлар, мән дуайиңларни ижавәт қилимән» дәп очуқ жакалиған («*Бәқәрә» сүриси, 186-айәт*). Жүрәктин қилинған дуаларниң ижавәт болушида шәк йоқ, амма дуаниң ижават болуши үчүн бәзи шәртләрму бар, мәсилән: йемәк-ичмәкниң һалалдин болуши, дуаниң ижавәт болушиға чин ишәнч билән қилиш, дуада растчил, сәмимий болуш, Аллаһниң дуани ижавәт қилидиғанлиғиға чин ишиниш, ижавәт болмайватиду, дәп дуадин зерикмәслик вә башқилар.

2) Аллаһ таалаға тәқвалиқ қилиш, йәни Аллаһ таалаға сеғинип униң ғәзивигә учрайдиған ишлардин жирақ болуш вә униң разилиғиға еришиш үчүн тиришчанлиқ көрситиш арқилиқ униң һимайисигә алған кишини һеч вақит зиянға учратмайду. Аллаһ таала Қуръан кәримдә: «кимки Аллаһқа тәқвалиқ қилидикән, Аллаһ униң ишини асан қилиду» вә «кимки Аллаһ таалаға тәқвалиқ қилидикән, Аллаһ униңға чиқиш йоли бериду» дәп көрсәткән («*Бәқәрә» сүриси, 186-айәт*).

3) тамакини дәрһал ташлаш, уни дәрһал ташлаш чин ирадә тәләп қилидиған иш, лекин у бәзиләр ойлиғандәк қийин ишму әмәс, уни қийин көргән киши рамизан күнлиридики һалини әскә алса болиду; рамизан күнлиридиму йейиш, ичиш, тамака чекиш қатарлиқ ишлардин мәҗбурий өзини тосиду, бүгүн ташлаймән, әтә ташлаймән дәп кәйнигә созуш шәйтанниң қармиғиға илингәнлик болуп, нәпси уни ташлашқа пүрсәт бәрмәсликкә тиришиду, әң үнүмлүк чарә, тамакини ташлаш қарариға кәлгән һаман униңдин дәрһал қол үзүштур.

1490. Соал: тамакини ташлиғандин кейин қайта чәкмәслик үчүн немә қилиш керәк?

Жавап: тамакиға қайта үгинип қалмаслиқ үчүн монуларни қилиш керәк:

1) тамакини ташлиғандин кейин, уни қәтъий есигә кәлтүрмәслик, көрүп қалған яки есигә чүшүп қалған әһваллар астида хиялини башқа яққа бураш керәк.

2) тамака чекидиған достлардин мәңгүлүк айрилиш вә арилашмаслиқ.

3) тамака чекиш вақтида истимал қилип кәлгән шәйъиләрни истимал қилишни ташлаш, тамака чәккәндә олтуруп адәтлинип кәлгән орундуққа олтурмаслиқ. Өй ичидики вә иш орнидики һаят тәризини өзгәртиш.

4) тәнтәрбийә һәрикәтлири билән көпрәк шуғуллиниш.

5) мевә-чевә вә көктатларни көпрәк истимал қилиш.

6) тамака хумари тутқан бир қанчә минутлуқ қийинчиликқа сәвир билән тақабил туруш, хумар тутқан шу бир қанчә минутқа чидиған адәм уни чоқум ташлап кетәлигән адәм өзидә нәпсиниң

тәләплирини рәт қилишта мустәһкәм ирадини турғузалайду, шундақ қилип тамакини чоқум ташлап кетәләйду.

7) тамака хумари тутқан вақитта өзини тутувелиш, хиялини башқа яққа бураш, башқа ишлар билән мәшғул болуш.

1491. Соал: тамакини ташлашниң башқа чарилири барму?

Җавап: тәлим-тәрбийә мутәхәсислири тамакини ташлаш үчүн төвәндикиләрни тәвсийә қилиду:

1) тамака орниға никотин маддисидин ясалған мәхсус тамака ташлаш сеғизлирини чайнаш тамакиға болған хумарни пәсәйтиду, чүнки кишиләрни тамака чекишкә адәтләндүрүп қойған нәрсә, униңдики никотин маддисидур; мисвак қоллинишму тамакини ташлашқа ярдәм қилиду, хумар қаттиқ тутқанда мисвакни еғизидин чиқармай туруш яхши усулдур.

2) тамакини тәдриҗи ташлашқиму болиду, бу күндилик чекидиған тамака нисбитини азайтиш арқилиқ болиду, мәсилән: күнигә бир пачка тамака чекидиған киши уни бир яки икки талға чүшүриши, имкан қәдәр аз чекишкә тириши арқилиқ болиду, лекин әң яхши вә үнүмлүк чарә – жуқурида ейтилғандәк, дәрһал ташлаштин ибарәттур.

3) тамака чәкмәйдиған достлар билән көпрәк арилишиш, улар билән биллә сәйлигә вә сәпәргә чиқиш; шу арқилиқ тамака чәкмәсликкә өзини көндүрүш мумкин, лекин бу чағда вақитни бекар өткүзмәслик һәтта өзигә тамака һәққидә хиял сүрүшкиму пурсәт бәрмәслик керәк.

4) тамакиға қарши туридиған мәхсус тиббий мәркәзлири болиду, улар жиңнә вә бәзи дорилар арқилиқ тамакини ташлимақчи болғанларни давалайду, бу орунларға мураҗиәт қилишму алаһидә ярдәмдә болиду.

5) тамака чекидиған достлардин айрилип, уларниң сорунлирини тәрк етип, тамака чәкмәйдиғанлар билән көп арилишиш.

6) бир яки икки қетим мәғлуп болуш билән үмүтсизләнмәслик керәк, адәттә тамакини ташлимақчи болғанлардин 60% киши ирадисидин йеңилип йәнә тамака чекиш адитигә қайтиду; лекин тамакини ташлимақчи болған адәм бир яки икки қетим йеңилгәндин кейин, өзиниң аҗиз нуқтисини биливелип, барчә һиммити вә күчини шу аҗизлиқ тәрипини йеңиш йолиға сәрип қилидикән, у тамакини ташлаш җеңидә ахири чоқум ғәлибә қилалайду. Ирадилик адәм өзиниң хаталиғини вә аҗизлиқ нуқтисини тонуйду вә униңға йеңилмәслик үчүн күрәш қилиду, мәлумки, һармай күрәш қилғанлар ахири чоқум ғәлибә қилиду.

7) өз-өзигә сөз бериш усули биләнму тамакини ташлаш җеңидә ғәлибә қилғили болиду, чүнки инсан қанчилик сөзидә турмайдиған болуп кәткән тәғдирдиму, у өзини алдимаслиғи керәк, униң өзи билән виждани оттурисида сәмимийәт болуши керәк. Тамакини қәтъий ташлаш үчүн өзигә чин вәдә бәргән адәм һәр вақит хумари тутуп вәдисини бузушқа мәҗбур болуп қалғинида өз-өзигә бәргән вәдисини вә өзини алдимаслиғи керәклигини ойлапму вәдисини бузуштин яниду.

8) жуқурики усуллар биләнму тамакини ташлаш җеңидә ғәлибә қилалмиғанлар үчүн, йәнә бир чариму бар, у болсиму тамака чәкмәсликкә қәсәм қилиш. Әгәр қәсимидә туралмай гунакар болуп қелиштин қорқса, вақитлиқ қәсәм қилишқа болиду, мәсилән: бир жиллиқ, үч айлиқ, бир айлиқ, бу усул билән тамака чекишни ташлиғанларму көп.

##ҺАРАҚ ВӘ УНИҢ ЗИЙИНИ ҺӘҚҚИДӘ

Адәмни мәс қилидиған нәрсиләрниң һәммиси һарақтур

1492. Соал: мәс қилидиған һәр қандақ нәрсә һарақ һесаплинамду?

Җавап: ислам динида, адәмни мәс қилидиған нәрсиләрниң һәр қандиғи һарақниң түригә кириду, униңға бенаән ақ һарақ, қизил һарақ, коньяк, пиво, шампан һариғи, спирт вә адәмни мәс қилидиған һәр қандақ ичимлик һарақ һесаплиниду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «мәс қилғучи нәрсиниң һәр қандиғи һарақтур, һарақниң һәр қандиғи һарамдур» [имам Бухарий ривайити].

1493. Соал: һарақтин мәс қилмиғучилик миқдарда ичишму һарамму?

Җавап: һарақ яки һарақ нами билән аталмиған тәркивидә адәмни мәс қилиш хусусийити болған һәр қандақ бир ичимликтин бир жутум ичишму қәтъий һарамдур, бу мәсилидә пүтүн ислам өлүмалири бирдәк иттипақтур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: «көпи мәс қилидиған нәрсиниң азрағиму һарамдур» дәп көрсәткән [имам Әһмәд, Әбудавуд, вә Тирмизилар ривайәт қилған]. Чүнки мәзкур нәрсиләр аз истимал қилиш билән мәс қилмиған билән ички әзаларға зиян йәткүзүп һәр түрлүк кесәлликләрни пәйда қилишта азрағи билән көпиниң пәрқи йоқ, униң үстигә аз ичиш көп ичишкә елип бариду.

ҺАРАҚ ПҮТҮН ЯМАНЛИҚЛАРНИҢ БАШЛАМЧИСИ

1494. Соал: немә үчүн һарақ пүтүн яманлиқларниң башламчиси дейилиду?

Җавап: қатиллиқ, оғрилиқ, хиянәтчилик, алдамчилиқ, ата-анисини қахшитиш, балилирини житим қалдуруш, номусини қоғдиялмаслиқ, пәскәшлик қатарлиқ бир җинайәт яки әхлақсизлиқниң арқисида чоқум һарақниң болидиғанлиғи һәммигә мәлум бир реаллиқ. Чүнки һарақ ичкән адәм һәр қандақ бир гунани яки җинайәтни һеч иккиләнмәстин қилидиған болуп қалиду, шуңа һарақ пүтүн яманлиқларниң башламчиси дейилиду; бу пикирдә һәр қандақ дин, һәр қандақ пәлсәпә вә һәр қандақ қанун бирдәктур. Пәйғәмбәр әләйһисслам һараққа мунасивәтлик он кишигә ләнәт қилған болуп, улар: һарақ сиққучи, сиқтурғучи, ичкүчи, ичүргүчи, тошиғучи, тошутқучи, сатқучи, пулини йегүчи, сетивалғучи вә сатқузғучи» [Тирмизи, ибни Маҗә ривайити].

1495. Соал: һарақниң һарам қилинишидики асаслиқ сәвәп немә?

Җавап: Аллаһ таала инсанни башқа мәхлуқатлардин артуқ қилип, униңға әқил ата қилған; әқил инсанни барлиқ мәхлуқатлардин айрип туридиған әң қиммәтлик нәрсидур, униңсиз инсанниң һечқандақ қәдир-қиммити болмайду, шуңлашқа ислам динида әқилни қоғдаш муһим пәризләрниң бири. Бирәр инсанниң әқлини кәткүзгәнлик уни өлтүргән билән баравәрдур; мәс болуш әқилни йоқатқанлиқтур, әқилни йоқатқан адәм ислам ибадәтлирини орунлашқа салаһийәтлик болалмайду; мундин башқа әқли җайида болмиған адәм өзиниң немә қиливатқинини билмигәнликтин, әдәп-әхлаққа зит келидиған сөз-һәрикәтләрни вә түрлүк нашаян ишларни қилиш, һәтта һаятиға хәтәрлик ишларни садир қилиштин өкүнмәйду, қатиллиқ җинайәтлириниң көпинчиси һарақниң сәвәвидин болиду. Һарақ инсанни яхши ишлардин вә Аллаһниң зикридин тосиду, шу сәвәптин Аллаһ таала һарақни пүтүн түрлири вә пүтүн аталғулири билән биллә һарам қилған. Аллаһ таала һарақниң һарамлиғини җакалап мундақ дегән: «әй мөмүнләр! һарақ ичиш, қимар ойнаш, бутларға чоқунуш, пал оқлири билән пал селиш шәйтанниң иши, паскина қилиқлардур, бәхиткә еришишиңлар үчүн шәйтанниң ишидин жирақ болуңлар, шәйтан һарақ, қимар арқилиқ араңларда дүшмәнлик, адавәт туғдурмақчи, силәрни намаздин вә Аллаһни яд етиштин тосимақчи болиду, силәр әнди (һарақтин, қимардин) янмамсиләр» («*Маидә» сүриси, 90-91-айәтләр*).

ҺАРАҚНИҢ ЗИЯНЛИРИ КӨП

1496. Соал: һарақниң асаслиқ зиянлири қайсилар?

Җавап: тиббий мутәхәсисләр һарақниң зиянлирини тәтқиқ қилип, мундақ 14 түрлүк зийинини елан қилған:

1) һарақ инсанниң жуқури нерва системисини зәһәрләп, һарақ ичкүчини вақитлиқ сараң қилиду, шуниң билән у қалаймиқан сөзләп кишиләргә әзийәт йәткүзиду.

2) жүрәкни қаттиқ қозғитип, арқидин аҗизлаштуриду.

3) инсанниң кесәлликкә қарши туруш күчини аҗизлаштуриду, инсандики жуқумлуқ кесәлгә қарши туридиған ақ қанниң айлинишини ишлимәс һалға кәлтүрүп қойиду.

4) һарақ ичишкә адәтләнгән адәм сил кесилигә гириптар болиду, әгәр үчәй яллуғи кесили болуп қалса, қутулуш мүмкин болмайду.

5) һараққа адәтләнгән адәмниң операциядә қутулуш нисбити интайин аз болиду, шуңлашқа суғурта (страхования) ширкәтлири һараққәшләрниң һаятини суғуртиға алмайду.

6) дунияниң һәр қайси җайлиридики дохтурханиларда наһайити инчикә тәкшүрүшләрни елип барғандин кейин, сараңлар дохтурханисиға киргән кесәлләрниң 50% тин көпрәги һарақ ичидиған адәмләрниң балилири екәнлиги испатланди.

7) һарақ жүрәк билән жигәрни кардин чиқириду.

8) қан бесими, шекәр сийиш вә жүрәк кесили бар адәм һарақ ичидиған болса, өзини өлтүргән билән охшаш болиду. Чүнки мундақ қилиш өлүмни чақирип әкелиду.

9) һарақ бәзиләрниң гуман қилғинидәк тамақ сиңдүрүшкә ярдәм қилмайду, бәлки у тамақ сиңдүрүш әзалириниң паалийитигә тосалғу болиду вә аҗизлитиду.

10) һарақниң һечқандақ озуқлуқ қиммити йоқ, шуни билиш купайә қилидуки бир ботулка һарақниң бир қошуқ гүрүшчилик озуқлуқ қиммити йоқ.

11) һараққәшләрниң көпинчиси намратлиққа гириптар болиду, чүнки улар тапқан пулини һараққа хәшләйду, һарақ үчүн аялини, балилирини ач қойиду, шуниң билән аилә әзалири яхши ғизаланмиғанлиғи үчүн һәр хил кесәлликләргә дучар болиду.

12) тиббий статистикиларниң көрситишичә, җинисий кесәлликкә дучар болғанларниң көп санлиғи һарақниң сәвәви билән болған.

13) һараққәшләрдин күчлүк әвлат чиқарған адәм йоқ, чүнки һарақ қосақтики балиниң әзалириниң зәип вә әйиплик өсүшигә сәвәп болиду.

14) қатнаш вақиәсиниң 40% тин көпрәги һарақ сәвәви билән мәйданға келиду, чүнки һарақ хәтәрни һис қилиш әзалирини аҗизлаштурғанлиғи үчүн, бир секунт ичидә машинини тохтитиш керәк болған бир вәзийәттә һарақ ичкән адәм икки секунттин кейин тохтиталайду, бу чағда болидиған иш болуп болған болиду.

1497. Соал: һарақ ичишниң җазаси немә?

Җавап: һарақ ичкән адәмниң бу дуниядики җазаси 80 дәррә (қамча) урулуш болуп, бу ислам қануни йолға қоюливатқан мәмликәтләрдә иҗра қлиниду, амма һараққәшниң ахирәттики җазаси җәннәттин мәһрум қелиш вә дозаққа кириштур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «үч хил киши җәннәткә кирмәйду улар: һараққәш, ата-анисини қахшатқучи вә аилисини (аялини) күнлимәйдиған дәйюз» [имам Нәсаий ривайәт қилған].

Пәйғәмбәр әләйһиссалам мусулманларни һарақ ичишниң яман ақивитидин агаһландуруп мундақ дегән: «Аллаһқа вә қиямәт күнигә иман кәлтүргән киши һарақ ичмисун, Аллаһқа вә қиямәт күнигә иман кәлтүргән киши һарақ ичилидиған дәстиханда олтурмисун» [имам Әһмәд ривайити].

ЗӘҺӘРЛИК ЧЕКИМЛИКЛӘРНИҢ ЗИЙИНИ ҺӘҚҚИДӘ

1498. Соал: зәһәрлик чекимлик дегән немә?

Җавап: зәһәрлик чекимлик – адәмни мәс қилидиған, хумар туткузидиған әпийүн, героин, морфин, нәшә, кокаин қатарлиқ зәһәрлик нәрсиләр болуп, буларда көп миқдарда зәһәрлик маддилар бар. Буларниң келиш мәнбәлири, ишләп чиқириш усуллири һәр хил болуп, пүтүн дуния хәлқиниң ләнитигә учриғанлиқтин, көпинчә йошурун һалда, қара нийәтлик кишиләр тәрипидин ишләп чиқирилиду вә тарқитилиду.

ЗӘҺӘРЛИК ЧЕКИМЛИКНИҢ ӘҢ ХӘТӘРЛИК ЗИЯНЛИРИ

1499. Соал: зәһәрлик чекимликниң әң хәтәрлик зийини қайси?

Җавап: зәһәрлик чекимликләр уни истимал қилғучиларни пүтүнләй кардин чиқирип, өлүм билән түгәштүргәнниң сиртида, инсанийәткә зор балайи-апәтләрни елип келидиған, хусусән милләтниң келәчиги болған яшларни зәһәрләп набут қилидиған рәһимсиз алвастидур. Зәһәрлик

чекимликләрниң инсанларға кәлтүридиған зиянлири мөлчәрлигүсиз еғир болуп, тән сақлиғи, ихтисат, аилә, психика тәрәплиридин көп зийини бар; көплигән дөләтләрниң җинайи ишлар қанунида зәһәрлик чекимлик содигәрлиригә өлүм җазаси беришиму бу зәһәрниң балайи-апитиниң чоңлиғини испатлашқа йетәрликтур.

1500. Соал: зәһәрлик чекимликниң инсан психикисиға қандақ зийини бар?

Җавап: зәһәрлик чекимликкә көнүп қалған адәм өз нәпсиниң әсиригә айлинип қалиду, чүнки у шу әрзимәс хумарини қандуруш йолида нәпси шәйтан уни адәм өлтүрүшкә күшкүртсә кирпигини қақмастин адәм өлтүриду, әқилни қоллинишқа күчи йәтмәй қалиду, у тәңпуңлиғи йоқалған, ирадиси аҗиз, қорқунчақ, иш бежирәлмәйдиған, һорун, ғәйрәтсиз бир адәмгә айлинип қалиду.

1501. Соал: зәһәрлик чекимликниң тән сақлиққа болған зийини қайси?

Җавап: зәһәрлик чекимликләрниң тән сақлиғиға кәлтүридиған зиянлири һәқиқәтән чоң, тибби мутәхәсисләрниң ейтишичә, зәһәрлик чекимлик чекидиғанларда тамаққа болған тәбиий иштәйниң йоқилиши башлинип, тәнниң аҗизлишиши, чирайниң сарғийиши, кесәлликкә қарши күчниң зәиплишиши, мүҗәздики тәңпуңлуқниң бузулуши, җинисий күчниң өлүши, җигәрниң, аш қазанниң кардин чиқиши, жүрәкниң селиши, қан бесиминиң көтүрүлиши, ахирида қизил қан томуриниң йерилиши арқилиқ туюқсиз өлүм билән ахирлишиду.

1502. Соал: зәһәрлик чекимликниң ихтисатқа болған зийини қайси?

Җавап: зәһәрлик чекимликниң ихтисатқа болған сәлбий тәсири интайин чоң болуп, бу әһвал аилидин дөләт ихтисадиға қәдәр бир тутуаш ихтисадий кризисни кәлтүрүп чиқиду; зәһәрлик чекимликкә хумар болуп қалған адәм бу хумарни қандуруп арам тепиш йолида немиси болса сатиду, қолидикиси түгисә оғрилиқ боламду, булаңчилиқ боламду яки номусини сетиш боламду, қайси йолдин болмисун пул тепип хумарини қандуридиған шу зәһәрни сетивалиду; бу йолда әң виҗдансиз ишларни, пәскәш қилиқларни қилишқа, ата-анисини қахшитиш, балилирини вәйран қилиш, пулға ярайдиған һәр қандақ нәрсини нәдә болмисун оғрилашқа рази болиду, ахири аилисидин, туққанлиридин вә җәмийәттики кишиләрдин айрилип ялғуз өлүмни күтиду. Зәһәрлик чекимликкә көнүп қалған адәм ахири пулдин, өйдин вә аилидин, шундақла һәммидин айрилип қалиду, чүнки у қанчилик бай болуп кәтсун, униң байлиғи униң хумарини тәмин қилиш үчүн ахириғичә йәтмәйду-дә.

КИШИЛӘРНИҢ ЗӘҺӘРЛИК ЧЕКИМЛИКЛӘРГӘ КӨНҮП ҚЕЛИШИНИҢ СӘВӘПЛИРИ

1503. Соал: кишиләр немә үчүн зәһәрлик чекимликләргә көнүп қалиду?

Җавап: инсанлар тәрипидин «ақ алвасти» дәп аталған зәһәрлик чекимликләрниң нәқәдәр хәтәрлик балайи-апәт екәнлигини һәммә билип йәтмәктә, һәр ким униңдин нәпрәтлиниду. Умумән кишиләр уни өз ихтиярий билән истимал қилмайду вә униңға көнүп келишниму халимайду, пәқәт бәзи кишиләр адимий шәйтанларниң, өзлирини әрзимәс шәхсий мәнпәәти вә вақитлиқ кирими бәдилигә пүтүн инсанийәтни зәһәрләшни көз алдиға қойған рәзил адәмләрниң түрлүк тузақлириға чүшүп қалғанлиқ сәвәплик бу зәһәрләргә хумар болуп қалғандин кейин, билип туруп истимал қилишқа өтиду. Бу аилә тәрбийисиниң камлиғи, зәһәрниң хәтирини аддий чағлаш, яман, бузуқ достларға әгишиш, муһитниң начарлиғи, әхлақ тәрбийисидиму несивә алмаслиқ қатарлиқ бир қанчә сәвәпләргә бағлиниду.

ЗӘҺӘРЛИК ЧЕКИМЛИКЛӘРДИН САҚЛИНИШНИҢ ЧАРИЛИРИ

1504. Соал: қандақ қилғанда зәһәрлик чекимликләрдин сақланғили болиду?

Җавап: зәһәрлик чекимликләрдин сақлинишниң бәзи тәдбирлири төвәндикиләр:

1) иман, етиқатни сағлам тутуп, гуна-мәсийәтләрдин жирақ туруш, һәр ишта тәқвалиқни өлчәм қилиш.

2) тамака, һарақ, пиво, шампан һариғи вә башқа һәр қандақ хумар тутқузидиған, кәйип қилидиған нәрсиләрни бирәр қетим болсиму истимал қилиштин қәтъий жирақ туруш.

3) зәһәрлик чекимликләрни әң шәпкәтсиз алвасти яки жиртқуч һайван дәп тонуп, униңдин нәпрәтлиниш вә у нәрсиләргә нәпрәт көзи билән қараш.

4) диянәтсиз, әхлақсиз кишиләр билән дост болмаслиқ вә улардин өзини қачуруш.

5) зәһәрлик чекимликләрни «бир қетимла қилип бақай», «бир синап бақай» дегәнгә охшаш шәйтаний нәйрәңләргә қәтъий алданмаслиқ.

ҚИМАР ВӘ УНИҢ ЯМАН АҚИВИТИ

1505. Соал: қимар дегән немә?

Җавап: утуш яки уттуруш билән ойнилидиған һәр қандақ оюн түри қимар дәп атилиду, буниңға бенаән утуш яки уттуруш билән ойнилидиған карта оюни, ошуқ оюни, ишт талаштуруш, ғораз соқуштуруш оюнлири вә лотерия билети сетивелиш қатарлиқларниң һәммиси қимар һесаплиниду.

ҚИМАРДИН ТАПҚАН ПУЛ ШӘКСИЗ ҺАРАМДУР

1506. Соал: қимар ойнашниң һөкүми немә вә қимардин тапқан пул һалалму?

Җавап: қимар ойнаш худди һарақ ичкәнгә охшаш һарамдур, шуңа Аллаһ таала Қуръан кәримни қимарниң һарамлиғи һарақ ичишниң, бутларға чоқунушниң вә пал селишниң һарамлиғи билән биллә баян қилған: «әй мөмүнләр! һарақ ичиш, қимар ойнаш, бутларға чоқунуш, пал оқлири билән пал селиш шәйтанниң иши, паскина қилиқлардур, бәхиткә еришишиңлар үчүн шәйтанниң ишидин жирақ болуңлар» («*Маидә» сүриси, 89-айәт*). Қимар арқилиқ тапқан пул қәтъий һарамдур, уни хәшләш худди җазанә қилип тапқан пулни хәшлигәнгә охшаш һарамдур, чүнки у бәдәлсиз кәлгән пулдур.

ҚИМАРНИҢ ҺАРАМ ҚИЛИНИШИНИҢ БӘЗИ ҺЕКМӘТЛИРИ

1507. Соал: қимарниң һарам қилинишиниң һекмити немә?

Җавап: қимарниң һарам қилинишиң бәзи һекмәтлири төвәндикичә:

1) Аллаһ таала инсанларни ишләш арқилиқ йәр йүзини гүлләндүрүшкә вә өзиниң рисқисини һалал әмгәк билән ишләп тепишқа буйруған. Һалбуки қимар Аллаһ буйруған қанунийәт билән зитлишидиған, қарши тәрәпни зиянға учритишниң сиртида, җапа тартмастин, ишлимәстин пул тепишни чиқиш йоли қилған бир тәйяр таплиқтур.

2) қимар түригә киридиған пүтүн оюнлар инсанларни ишләшкә, һалал рисқ үчүн тәр төкүшкә әмәс, тәләй синашқа, тәсадипийлиқ вә қуруқ арзуларға тайинидиған қилип қойиду.

3) қимар ойнап бирәвниң пулини утувелиш униң пулини һәқсиз еливалғанға охшашла һарамдур. Чүнки ислам қануни бойичә бирәвниң пул-мели йәнә бирсигә пәқәт сода-сетиқ йоли билән яки өз көңлидин соға қилиши билән яки сәдиқә қилиш биләнла һалал болиду.

4) қимар ойнуғучилар уттуриватқанда, ағзи билән разилиғини ипадилигән билән чин көңлидә утувалған кишигә өчмәнлик билән адавәт тутиду, зиян аччиқ болғанлиқтин зиян тартқан адәм қайси йол билән болмисун, утувалған адәмгә яманлиқ қилиш койида болиду вә аридики достлуқ бузулиду.

5) уттурғучи зиянни қайтуривелиш, утқучи йәнә көпрәк утуш тилиги билән һәр иккилиси қимардин баш тарталмайду, қимарвазлар ахирида һәммә нәрсисидин айрилип муһтаҗлиқта қалиду. Мундин башқа қимар вақитни вә күчни сәрип қилидиған оюн болғанлиқтин, җәмийәтниң тәрәққиятиға, кишиләрниң ишләп бай болушиға тосқунлуқ қилиду; қимарға бағлинип қалған адәмниң динини, номусини, виҗданини, миллитини вә һәр қандақ нәрсисини сетиветиши

еһтималдин жирақ әмәс, шуңа қимар пүтүн түрлири билән һарам қилинған, қимар ойниған киши Аллаһ һарам қилған ишни садир қилғанлиғи үчүн еғир гунакар болиду.

1508. Соал: лотерия оюнлириму қимар һесаплинамду?

Жавап: һәр хил түрдики лотерия оюнлири қимарниң түрлиридин болуп, қандақла бир аталғу билән атилишидин қәтъийнәзәр утуш вә уттурушни асас қилған һәр қандақ оюн қимардур. Чүнки, лотерия билетини сетивалған адәм утувалған тәғдирдиму, у өзи билеткә төлигинидин нәччә һәссә артуқ пулни һечбир меһнәтсиз қолға чүшәргән болиду, бу бир Һарам, лотерия билетини сетивелип уталмиған миңларчә кишиниң һәққини бәдәлсиз алғанлиғи йәнә бир һарам, бу қатму-қат һарам дегәнликтур.

ЗИНА ВӘ УНИҢ ХӘТИРИ

1509. Соал: зина дегән немә?

Жавап: зина – өзиниң һалал некалиқ аяли болмиған бирси билән жинисий алақә қилиш дегәнлик болуп, Аллаһ һарам қилған әң чоң гуналарниң биридур. Аллаһ таала мусулманларни зинадин қәтъийлик билән тосуп, Қуръан кәримдә мундақ дегән: «зинаға йеқинлашмаңлар, чүнки у қәбиһ иштур, яман йолдур» («*Исра» сүриси, 32-айәт*). Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «зина қилғучи мөмүнлик һалитидә зина қилмайду, оғрилиқ қилғучи мөмүнлик һалитидә оғрилиқ қилмайду, һарақ ичкүчи мөмүнлик һалитидә һарақ ичмәйду» [Бухарий ривайити]. Пәйғәмбәр әләйһиссалам йәнә бир һәдистә мундақ дәйду: «киши зина қилған чеғида, униңдин иман чиқип кетип униң бешида күнлүккә охшаш туриду, у киши гунайиға товва қилғандин кейин имани униңға қайтиду» [Бухарий вә Муслим ривайити].

ЗИНАНИҢ ЯМАН АҚИВӘТЛИРИ

1510. Соал: зинаниң ижтимаий турмушта қандақ яман ақивәтлири бар?

Жавап: зина – инақ аилиләрни парчилайдиған, абройлуқ кишиләрни йәргә қаритидиған, гунасиз нәрасидә балиларни житим қилидиған, от жүрәк әрләрни қорқунчақ қилип қойидиған бир хил рәзил қилмиштур, зина шунчилик қәбиһ вә рәзил болғанлиқтин, Аллаһ таала униң жазасини төвәндикичә бәкиткән:

Зина қилғучи өйләнгән яки турмушқа чиққан бирси болса, уни чалма-кесәк қилип өлтүрүш, әгәр өйләнмигән яки ятлиқ болмиғанлардин болса, уни хәлқи аләм алдида йүз қамча уруш; әр-аял, бай-гадай, қери-яш бу һөкүмдә охшаштур, булар зинаниң бу дунийдики жазаси. Амма униң ахирәттики жазаси адәмни дәһшәткә салидиған, әқилни чөчүтидиған бир иштур. Аллаһ таала Қуръан кәримдә Аллаһ яхши көридиған бәндиләрниң сүпәтлирини баян қилған сөзидә, зина қилишни Аллаһқа шерик кәлтүргәнлик вә наһәқ адәм өлтүргәнлик билән баравәр санап, бу гуналарни ишлигүчиләрниң ахирәттики жазасини мундақ баян қилған: «Аллаһ яхши көридиған бәндиләр Аллаһқа иккинчи бир мәбудни шерик қилип қошивалмайду, Аллаһ һарам қилған наһәқ адәм өлтүрүш җинайитини ишлимәйду, зина қилмайду; кимки бу гуналарни қилидикән у ахирәттә жазаға учрайду, қиямәт күни униңға һәссиләп азап қилиниду, у мәңгүлүк азап ичидә харланған һалда қалиду» («*Фурқан» сүриси, 68-69-айәтләр*)

ЗИНАНИҢ ДӘРИЖИЛИРИ БИР ХИЛ ӘМӘС

1511. Соал: зинаниң дәрижилири бир хил боламду?

Жавап: зинаниң дәрижилири еғирлиқ җәһәттин һәр түрлүк болиду, мәсилән: өзигә дүшмәнлик көрситиватқан башқа диндики аял билән зина қилиштин, мусулман аял билән зина қилишниң гунайи еғир; натонуш мусулманниң аяли билән зина қилиштин, хошнисиниң аяли билән зина қилишниң гунайи еғир, жирақ хошнисиниң аяли билән зина қилиштин, йеқин хошнисиниң аяли

билән зина қилишниң гунайи еғир, йеқин хошнисиниң аяли билән зина қилиштин мужаһит (Аллаһ йолида җәңгә чиқип кәткән киши) ниң аяли билән зина қилишниң гунайи еғир, әлвәттә; ери йоқ аял билән зина қилиштин, ери бар аял билән зина қилишниң гунайи еғир болиду.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «бирәвниң хошнисиниң аяли билән зина қилғининиң гунайи башқа ят аяллардин он аял билән зина қилғинидин еғирдур [Әһмәд ривайити]. Буниңдин, башқа диндики яки ят аяллар билән зина қилса, униң гунайи йеникрәк болидиған охшайду, дәп чүшинип қелиш интайин хатадур, чүнки һәдисләрдә баян қилинғанлар мутләқ зинаниң җазаси болуп, бу мутләқлик адәттә зина дәриҗилириниң әң йеник болғинини көрситиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «мужаһитларниң аяллириниң башқиларға һарамлиғи, худди бу аялларниң өз атилириға һарам болғиниға охшаштур. Қандақла бир киши мужаһитлардин айрилип қелип, бирәр мужаһитниң аялиға келидикән вә униңға хиянәт қилидикән, қиямәт күнидә бу мужаһит үчүн униң хиянәт қилғучисидин интиқам елип берилиду, әгәр униң саваплири болса, мәзкур мужаһит униң савaплиридин халиғанчә алиду» [Муслим ривайити].

Жуқурики, зинаниң адәмни дәһшәткә салидиған гунайини аңлиғандин кейин, бурун зина ишларни қилип қойғанларниң Аллаһниң кәчүрүм қилишидин үмүтсизлиниши тоғра әмәс. Чүнки Аллаһ таала адәттики кичик гуналарни әмәл-ибадәтләрниң йүзисидин товвисизму кәчүриду, амма чоң гуналарни һәқиқий товва арқилиқ кәчүриду. Зинаниң инақ аилиләрни парчилиғанлиғи, әр-аял иккисиниң муһәббитини нәпрәткә айландуруш арқилиқ, қанчилиған гунасиз балиларни житим қилғанлиғи һәммигә аян болған, тәҗрибиләрму уни йәкүнлигән бир балайи-апәт екәнлиги очуқ бир реаллиқтур, шуңа зина аилиләрниң бузулушниң әң чоң амилиридур. Мундин башқа, зина милләтниң йоқилишиға сәвәп болиду, бир һәдистә: «қандақла бир милләттә зина яки җазанихорлуқ умулишидикән, улар өзлирини Аллаһ тааланиң азавиға тутқан болиду» [Һаким ривайити]. Мана бу Аллаһ тааланиң зинани «яман йол» дәп тәриплигән сирлириниң бири.

ЗИНАДИН ЧОҢ ИККИ ЗИНА ВӘ УНИҢ ҖАЗАСИ

1512. Соал: зинадин чоң икки зина қайси?

Җавап: мусулман әмәс милләтләрдә көрүлидиған, зинадинму чоң икки зина болуп, Лут әләйһиссаламниң қовминиң йәр билән йәксан болуп, пүтүнләй набут қилинишиға сәвәп болған «әр билән әр җинисий мунасивәт қилиши», йәнә бири «аял билән аялниң җинисий ләззәт елиши» дур, авалқиси «ләват яки бәччивазлиқ» дәп атлиду, кейинкиси «сиһақ – Lisbianism» дәп атилиду.

ЛӘВАТНИҢ ҖАЗАСИ

1513. Соал: ләватниң җазаси немә?

Җавап: ләват яки бәччивазлиқ қилиш (әр билән әр җинисий мунасивәт қилиш), инсан тәбиитини жиргәндүридиған, әң паскина, әң яман қилиқ болуп, аялларниң һәққигә ишләнгән еғир җинайәттур; чүнки, әрләрниң җинисий һәвисини қандуридиған җайи аялларниң җинисий әзасидур; бу қилиқ һәр қандақ бир милләтни, һәр қандақ бир җәмийәтни набут қилип йоқ қиливетишкә йетәрликтур. Өз вақтида Лут әләйһиссаламниң қовми мошу қилиқни қилғанлиғи сәвәплик Аллаһ уларни йәрни үстигә дүм көмтүрүш билән җазалиған, пәйғәмбәр әләйһиссалам бир һәдистә: «ләват қилғанларни тутуңлар, қилғучи вә қилинғучи һәр иккисини өлтүрүңлар» дәп көрсәткән [Тирмизи ривайити].

Ислам қануншунаслири Қуръан кәримниң Лут әләйһиссаламниң қовмини җазалиғанлиғи тоғрисидики айәтниң роһиға вә пәйғәмбәр әләйһиссаламниң жуқурики һәдисигә асасән, ләват қилған адәм инсанлиқни, җәмийәтни кирләткәнлиги сәвәплик, ундақларни өлтүрүшкә иттипақлашқан болсиму, уни чалма-кесәк қилип өлтүрүш яки от қоюп өлтүрүш яки қилич билән өлтүрүш тоғрилиқ ихтилаплашқан, амма униң ахирәттики җазаси наһайити ениқ болуп, у болсиму дозақтур.

СИҺАҚНИҢ ЖАЗАСИ

1514. Соал: сиһақниң жазаси немә?

Жавап: сиһақ яки Lesbianism (аял билән аялниң жинисий ләззәт елиши), инсанлиқ шәнигә ярашмайдиған, әң жиргинишлик, паскина қилиқтур.У зинаниң йәнә бир түри болуп, гунайи зинаниң гунайидин әлвәттә чоңдур, пәйғәмбәр әләйһиссалам «аялниң аялға жинисий тәрәптин йеқин келиши зинадур» дегән [Тәбәраний ривайити].

Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу қилиқни мәнъий қилип мундақ дегән: «әр әрниң әвритигә қаримисун, аялму аялниң әвритигә қаримисун; әр билән әр, аял билән аял бир йотқанда ятмисун» [Муслим ривайити]. Пүтүн ислам өлүмалири қедимдин һазирғичә бу қилиқниң һарам екәнлигигә вә зинаниң бир түри екәнлигигә иттипақлашқан. Сиһақниң ахирәттики жазаси зинаниң жазасидинму еғиррақ болидиғанлиғи ениқтур, амма униң бу дунниядики жазаси тоғрилиқ Қуръан кәрим яки һәдистә бир нәрсә дейилмигәнлиги үчүн иш үстидикиләрниң шараитиға қарап қамча урушқа охшаш жазаларни қоллиниши керәк, дәйдиған көз қарашлар бар.

АЛДАМЧИЛИҚ ВӘ УНИҢ ТҮРЛИРИ

1515. Соал: алдамчилиқ дегән немә?

Жавап: алдамчилиқ – һелә-микирләр билән кишиләрни қаймуқтуруш, қайил қилиш, ишәндүрүш дегәнликтур, алдамчилиқ инсан тәбиийитигә ят вә уларниң шәнигә ярашмайдиған бир начар хулуқтур; алдамчилар пүтүн инсанийәтниң луғитидә сөкүлмәктә, инсанлар яритилғандин буян кәлгән пүтүн дин, пәлсәпә вә йәрлик қанунларму алдамчилиқни мәнъий қилиду вә алдамчиларни сөкиду. Ислам пәйғәмбири һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам алдамчилиқни сөкүп: «кимки алдамчилиқ қилидикән, у биздин әмәс» дәп агаһландурған. Бу һәдис алдамчиларниң гәрчә намаз оқуп, роза тутуп, закат берип вә һажи болуп, көрүнүштә өзлирини мөмүн мусулманлар қатаридин көрсәтсиму, әмәлийәттә ундақларниң мусулманлардин саналмайдиғанлиғини ипадиләйду, чүнки «дин – муамилә» дур. Дунниядики пүтүн динларниң асаслиқ мәхсити инсанларни дәхли-тәрузсиз бәхитлик яшитиштур, алдамчилиқ болса инсанларни зиян-зәхмәтләргә учритидиған еғир жинайәт.

СОДА-СЕТИҚ ИШЛИРИДИКИ АЛДАМЧИЛИҚ

1516. Соал: сода-сетиқ ишлиридики алдамчилиқ түрлири қайсилар?

Жавап: һазирқи заманда алдамчилиқ түрлири әң көп умумлашқан жай базарлар болуп, сода-сетиқ ишлиридики алдамчилиқ түрлири интайин көптур, улардин бәзиси төвәндикичә:

1) сатмақчи болған малниң әйивини йошуруш арқилиқ херидарларниң көзини бояш, мәсилән: мевә-чевә яки отъяш вә һәр қандақ бир нәрсиниң яхшилирини үстигә, начарлирини астиға тизиш арқилиқ херидарларни алдап сатқанға охшаш.

2) сатмақчи болған маллириға хитай карханичилириға охшаш башқиларниң маркилирини оғриликчә чаплап сетиш арқилиқ херидарларни алдаш, мәсилән: сүпәтсиз малларға даңлиқ маркиларни яки йәрлик малларға чәт әлниң маркилирини оғриликчә чаплап сатқанға охшаш. Бундақ қилиш инсанларни икки тәрәптин зиянға учратқанлиқ болуп, херидарларни алдап уларни зиянға учратқанниң сиртида, ялғандин чапливалған маркиниң егиси болған ширкәтни зиянға учритиду, буниң билән һәр икки тәрәпниң пулини алдап еливелиш арқилиқ қатму-қат һарамни йегән болиду.

3) таразида яки өлчәмдә кам бериш: бу содидики алдамчилиқ түрлириниң әң ямини вә әң көп умумлашқини болуп, Аллаһ таала мундақ қилғучиларни ахирәттики һесап беришкә ишәнмәйдиғанлар қатардин (йәни капирларниң қатаридин) саниған (бу тоғрисида «сода-сетиқ ишлиридики ислам принципи» дегән мавзуда тәпсилий сөзләнди).

4) херидар әмәс бирини херидар орнида көрситип уни жуқури тәләп қилдуруш арқилиқ растинла алидиған херидарларни алдап сетивелиш; буни пәйғәмбәр әләйһиссалам «ғәрәр» дәп атиған вә қаттиқ тәләппуз билән мәнъий қилған [имам Муслим ривайити].

5) чарва малларни сатидиғанларниң бу малларни сетишқа елип чиқиштин бурун мәхсус дорилар билән ялғандин сәмиртип, херидарларниң көзини бойиши, мундақ алдамчилиқ билән тапқан пул һарам болиду [имам Муслим ривайәт қилған].

ИЖТИМАИЙ ҺАЯТТИКИ АЛДАМЧИЛИҚ ТҮРЛИРИ

1517. Соал: ижтимаий һаяттики алдамчилиқ түрлири қайсилар?

Жавап: ижтимаий һаяттики алдамчилиқ түрлири наһайити көп, улардин бәзилири төвәндикичә:

1) өйләнмәкчи болған қиз-жигитниң өзидә болмиған артуқчилиқлар билән яки камчилиқлирини йошуруш билән қарши тәрәпни алдиши болуп, бу хил алдамчилиқ бәхитлик аилә қурушқа тосалғу болидиған яман иштур, чүнки бир-бирини алдап турмуш қурғанларниң бу турмуши узаққа давам қилмайду, давам қилғандиму бәхитлик болалмайду.

2) оқуғучиларниң емтиһанда көчүрүши, бу муәллимни алдаштин авал өзини алдиғанлиқ вә өзини зиянға учратқанлиқтур; емтиһанни көчүрүп яки қайсибир һелә билән тапшуруш арқилиқ диплом алғанларниң, дипломни яхши оқуп, емтиһан берип алмастин сетивалғанларниң бу дипломни ишлитип тапқан пули шәксиз һарамдур, чүнки мундақ киши у дипломға вә дипломдики кәсипни қилишқа лаяқәтлик әмәс. Бирәр кәсипкә лаяқәтсиз кишиләр униңға лаяқәтлик болғанларниң орнида иш қилғанда, өзиниң билимсизлиги сәвәплик инсанларни түрлүк зиян-зәһмәтләргә учритиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам алдамчилиқниң хәтиридин агаһландуруп: «кимки бизни алдайдикән, у биздин әмәс» дегән [имам Муслим ривайәт қилған].

3) достларниң, хизмәтдашларниң, савақдашларниң, хошниларниң, туққанларниң, әр-аялларниң, қериндашларниң бир-биридә көрүлгән йетәрсизликләрни, хаталиқларни яки әйипләрни түзитиш үчүн нәсиһәт қилишниң орниға, йошуруш яки көрмәсликкә селиш, һәтта махташму бир хил алдамчилиқ болуп, өзиниң йеқин кишилирини вақтлиқ алдап, уларни зиянға учратқанниң сиртида, Аллаһ тааланиң вәз-нәсиһәт қилиштин ибарәт әмригә хилаплиқ қилғанлиқтур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам «дин – нәсиһәттур» дәп көрситиш арқилиқ «мусулман, мусулманниң әйниги» болуши лазимлиғини тәкитлигән [имам Бухарий вә Бәйһәқийләр ривайәт қилған].

Чүнки һәр қандақ бир мусулманниң башқиларға өзиниң билгиничә, иқтидариниң йетишичә, имканийитиниң баричә, бу динни тәшвиқ қилиш вә униң гөзәлликлирини көрситиш мәсъулийити бар, һәр бир мусулман ислам дини үчүн мәсъулдур.

АЛДАМЧИЛИҚНИҢ ЗИЯНЛИРИ

1518. Соал: алдамчилиқниң қандақ зиянлири бар?

Жавап: алдамчилиқниң зиянлири интайин көп, униң әң хәтәрлик зийини чин мәнада мусулман болалмаслиқтур, чүнки пәйғәмбәр әләйһиссаламниң «кимки бизни алдайдикән, у биздин әмәс» дегән мәшһур һәдиси алдамчиниң һәқиқий мусулманлар қатаридин саналмайдиғанлиғини ипадиләйду. Һәдистики «биз» дегән сөз ислам үммүтигә мәнсүп болған барлиқ мусулманларни, «биздин әмәс» дегән сөз алдамчиларниң һәқиқий мусулманлардин әмәслигини көрситиду; алдамчилиқниң буниңдин башқа зиянлиридин бәзиси төвәндикичә:

1) алдамчилиқ дозаққа киришниң йолидур.

2) алдамчилиқ уни қилғучиларниң тәбиитиниң пәслигигә, әхлақиниң рәзиллигигә, иманиниң йоқлиғиға дәлилдур.

3) алдамчилар Аллаһниң рәһмитидин, бәрикитидин вә мәғпиритидин һемишәм мәһрум қалғучилардур.

4) алдамчиларниң дуаси қәтъий ижавәт болмайду, ибадәтлириниң қобул болушида шәк бар,

чүнки алдамчилиқтин тапқан пул һарам, һарам йегән адәмниң дуасиниң иҗавәт болмайдиғанлиғида шәк йоқ.

5) өлүмалар куффарларниң мусулманларниң үстигә мусәлләт болувелиши мусулманларниң өз арисидики алдамчилиқтин болидиғанлиғини сөзләйду, чүнки алдамчилиқ бар йәрдә, ишәнч болмайду, ишәнч болмиған йәрдә бирлик, инақлиқ болмайду, бирлик инақлиқ болмиған йәрдә күч-қуввәт болмайду, күч-қуввәт болмиған йәрдә езилиш, бозәк қилиниш, мустәмликә қилиниш болиду.

СЕҺИР ҚИЛИШ ВӘ ҚИЛДУРУШНИҢ ГУНАЙИ ҺӘҚҚИДӘ

1519. Соал: сеһир дегән немә?

Җавап: сеһир – Аллаһниң изни билән тәсир қилидиған, җинларни ишқа селиш билән елип берилидиған йошурун иш дегәнликтур; сеһир әр-аялларни бир-биригә өч яки амрақ қилиш, кишиләргә зиян-зәхмәт йәткүзүш вә қәстләш ролини ойнайду.

1520. Соал: сеһирниң тәсир қилидиғанлиғи растму?

Җавап: сеһирниң тәсир қилидиғанлиғи вә кишиләрни түрлүк дәрт-әләмләргә вә кесәлликләргә учритидиғанлиғи, һәтта өлүмигиму сәвәп болидиғанлиғи растур.

1521. Соал: сеһиргәрлик қилишниң гунайи қандақ?

Җавап: сеһиргәрләр вә кишиләргә сеһир үгәткүчиләр шәксиз капирлардур, пүтүн тәпсиршунас алимлар Қурьан кәримдики «Сулайман сеһиргәр болғини вә сеһир үгиниш билән капир болғини йоқ, лекин шәйтанлар кишиләргә сеһир үгитип капир болди» (*«Бәқәрә» сүриси, 102-айәт*), дегән айәтниң тәпсиридә, сеһир қилғучи вә уни үгәткүчиләрниң чоқум капир болидиғанлиғини тәкитлимәктә. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу мәсилини тәкитләп мундақ дегән: «кимки дахан, рәмчи вә палчиларға берип, уларниң сөзлиригә ишинидикән, у ислам динини инкар қилған болиду» [Әбудавуд ривайити].

СЕҺИРДИН САҚЛИНИШ ВӘ УНИҢДИН ШИПА ТЕПИШ УСУЛИ

1522. Соал: сеһирдин сақлиниш үчүн немә қилиш керәк?

Җавап: сеһирдин сақлиниш үчүн төвәндикиләргә реайә қилиш лазим:

1) һәр хил апәтләр, ағриқ-силақ вә хейим-хәтәрләрдин сақлиниши үчүн оқулидиған айәт вә дуаларни хусусән фатиһә сүрисини, айәтәлкурсини, ихлас, фәләқ вә нас сүрилирини, Бәқәрә сүрисиниң ахирқи икки айитини, пәйғәмбәр әләйһиссламниң күндилик турмушидики түрлүк мунасивәтләр, һаллар вә җайларда оқушни өзигә вәзипә қилған дуаларни, көз тегиштин сақлиниш үчүн оқулидиған дуа вә зикирләрни көп оқушқа адәтлиниш[31].

2) исламда буйрулған әмәл-ибадәтләрни толуқ орунлаш билән биллә, өзини пакиз тутуш вә гуна, һарам ишлардин жирақ болуш.

3) Қурьан тилавити билән көпрәк мәшғул болуш.

СЕҺИРДИН ШИПА ТЕПИШНИҢ ЧАРИЛИРИ

1523. Соал: сеһиргә муптила болғандин кейин, униңдин шипа тепишниң чарилири қайсилар?

Җавап: сеһиргә муптила болғандин кейин, униңдин шипа тепишниң чарилири төвәндикичә:

1) сеһир қилинған орун билинсә, уни шәриәткә хилап кәлмәйдиған усул билән чиқирип ташлаш, бу әң үнүмлүк чаридур [Бухарий ривайәт қилған].

2) фатиһә, ихлас, фәләқ, нас сүрилирини, айәтәлкурсини, Бәқәрә сүрисиниң әң ахирқи икки ай-

ити «амәнәррәсулу» дин «кафирин» ғичәни чин етиқат билән үч қетимдин яки униңдин көп оқуп бемарға сүф дәп һүрүш [Бухарий ривайәт қилған].

3) бемарниң ағриған йеригә қолини қоюп туруп, мону дуаларни оқуш: – «әй инсанларниң пәрвәрдигари Аллаһ! дәрткә дава, рәнҗимизгә шипалиқ бәргин, һәқиқәтән сән һәр қандақ ағриқларға шипалиқ бәргүчисән, сениңдин башқа шипалиқ бәргүчи йоқ, сениң шипайиң билән кесәллик қалмайду» [Бухарий ривайити].

«Аллаһниң улуқ кәлимилиригә сеғинип һәр қандақ шәйтандин, хәтәрлик мәхлуқатлардин вә һәр қандақ яман көздин пана тиләймән» [Бухарий ривайити].

«Аллаһниң улуқ кәлимилиригә сеғинип, мәхлуқатниң шәрридин пана тиләй мән» [Муслим ривайити].

КӨЗ ТЕГИШТИН САҚЛИНИШ ВӘ УНИҢДИН ШИПА ТЕПИШ УСУЛИ

1524. Соал: Қуръан кәрим айәтлири һәр қандақ дәрткә дава боламду?

Җавап: Қуръан кәрим айәтлириниң мусулманларниң һәр қандақ дәрдигә дава вә кесәллиригә шипа екәнлигидә қилчә шәк йоқ. Аллаһ таала Қуръан кәримдә мундақ дегән:«әй инсанлар! силәргә пәрвәрдигариңлар тәрипидин нәсиһәт болған диллардики дәрткә шипа болған, мөмүнләргә һидайәт вә рәһмәт болған (Қуръан) кәлди» (*«Юнус» сүриси, 57-айәт*). «биз мөмүнләргә шипа вә рәһмәт болидиған Қуръан айәтлирини назил қилимиз» (*«Исра» сүриси, 82-айәт*).

ҚУРЪАН КӘРИМ БИЛӘН ИСЛАМИЙ ДУАЛАР МӨМҮНЛӘР ҮЧҮН ШИПАДУР

1525. Соал: айәтлири вә дуа билән шипа тепишниң шәрти немә?

Җавап: көз тегиш, сеһир, ағриқ-силақ вә башқиму балайи-апәтләрдин сақлиниш һәмдә уларға гириптар болғандин кейин шипа тепиш үчүн Қуръан кәрим айәтлири вә Аллаһқа қилинған сәмимий дуалар әң яхши қалқан вә үнүмлүк шипадур, лекин Қуръан кәрим айәтлириниң шипасидин бәһримән болушниң шәрти шуки, Қуръан айәтлири билән дава қилғучи вә даваланғучи һәр иккисиниң чин мусулман болуши, Қуръан кәримниң Аллаһниң сөзи екәнлигигә вә униң айәтлириниң мөмүнләр үчүн маддий вә мәнивий һәр икки тәрәптин чоқум шипалиқ екәнлигигә худди аспириниң баш ағриғиға пайда қилғанлиғиға ишәнгәндәк чин ишинип җүриги билән тәстиқ қилиштин ибарәттур. Мәлумки, дохтурниң дориси мусулман – куффар һәр қандақ адәмгә охшашла шипалиқ болиду, амма Қуръан кәрим айәтлириниң шипаси мөмүнләргила хастур.

1526. Соал: айәт вә дуалар билән шипалиқ издәш сәвәп қилишқа зит келәмду?

Җавап: Қуръан кәрим айәтлири вә исламий дуалар билән шипалиқ издәш сәвәп қилишқа зит кәлмәйду, кесәлгә гириптар болған адәм Аллаһқа сеғиниш билән бир вақитта дәрһал дохтурға көрүнүши вә қолидин келишичә маддий сәвәпләрни орунлиши лазим, чүнки Аллаһ қандақла бир ағриқни яки дәртни яратқан болса, чоқум униң шипасиниму яратқан. Аллаһ таала дуния ишлириниң һәммисини сәвәпләргә бағлиған, шуңа мусулманлар һәр ишта сәвәп қилиш билән Аллаһқа йөлиништин ибарәт икки ишни қолдин бәрмәсликкә буйрулған. Аллаһқа йөлиниш билән сәвәп иккисини бир-биридин қәтъий айримаслиқ лазим.

1527. Соал: көз тегиш дегән растму?

Җавап: көз тегишниң растлиғи вә яман көзләрниң кишиләргә зиян йәткүзилидиғанлиғи бир һәқиқәт. Бу инсанларниң узун жиллиқ тарихида испатлинип кәлгән бир иш. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бир һәдистә: «көзниң тегдиғанлиғи расттур, әгәр қәдәрниң алдиға өтидиған бир нәрсә болса еди, у чоқум көз болатти» дегән [имам Әһмәд ривайити].

КӨЗ ТЕГИШТИН САҠЛИНИШНИҢ ЧАРИЛИРИ

1528. Соал: көз тегиштин саҡлинишниң чарилири ҡайсилар?

Җавап: көз тегиштин саҡлинишниң чарилири төвәндикичә:

1) шәриәт әһкамлирини толуҡ орунлаш, мәнъий ҡилинған ишларни тәрк етиш вә чоң-кичик барлиҡ гуналарға товва ҡилиш.

2) Ҡуръан кәрим тилавити билән көпрәк мәшғул болуш.

3) шәриәттә күндилик оҡушҡа буйрулған дуаларни оҡушни өзигә вәзипә ҡилиш.

4) өзидин яки пул-мелидин яки аилисидикиләрниң бирәрсидин хошлашҡан вақтида, Аллаһ тааладин бәрикәт тиләп «маша аллаһ» яки «мубарәк болсун» дейиш; пәйғәмбәр әләйһиссалам мундаҡ дәп көрсәткән: «силәрниң бириңлар өзидә яки мал-дуниясида яки диний бурадәрлириниң бирәрсидә хошаллинарлиҡ бирәр нәрсини көрсә, «маш аллаһ» дәп өзини мубарәклисун, чүнки көзниң тегидиғанлиғи расттур» [Әһмәд ривайити].

5) көз тегиштин ҡорҡилидиғанлирини кишиләрниң көзидин йошурушҡа тиришиш.

КӨЗ ТӘККӘНДИНЪ КЕЙИН ШИПА ТЕПИШ ЧАРИЛИРИ

1529. Соал: көз тәккәндин кейин уни ҡандаҡ ҡайтуруш керәк?

Җавап: көз тәккәндин кейин уни ҡайтуруш чарилири төвәндикичә:

1) Фатиһә, Ихлас, Фәләҡ, Нас сүрилирини, айәтәлкурсини, Бәҡәрә сүрисиниң ахирҡи икки айитини, көз вә тилдин саҡлиништа оҡулидиған зикри вә дуаларни чин етиҡат билән үч ҡетимдин яки униңдин көп оҡуп көз тәккән кишигә, хусусән униң ағриған йеригә сүф дәп оң ҡол билән сипаш, көз тәккән киши әгәр Ҡуръан савади болса, жуҡуриҡиларни өзи оҡуғини яхши.

2) жуҡуриҡи айәт вә дуаларни чинидики суға оҡуп (дәм селип), көз тәккүчигә ичириш вә ешип ҡалғинини униңға чечиш.

ҖИНАЙӘТ ВӘ ҖАЗАЛАРҒА МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

1530. Соал: ислам җаза ҡануни немә үчүн бәлгүләнгән?

Җавап: инсанлар йеганә яшиялмайдиған иҗтимаий мәхлуҡат болғанлиҡтин, иҗтимаий һаят җәриянида бир-бириниң һәҡлиригә, номуслириға, һәтта җанлириға таҗавуз ҡилиштәк инсаний җинайәтләр һәр ҡандаҡ җәмийәттә йүз берип туриду, инсанлар бир-бириниң таҗавузлиридин аман һалда хатирҗәм һаят кәчүрүшлири үчүн вәз-нәсиһәтләр вә ҡануний интизамларла купайә ҡилмайду, бәлки кишиләрниң җениға, мал-мүлкигә, номусиға, хатирҗәмлигигә дәхлитәруз йәткүзгүчиләргә бәзи ибрәтлик җазаларни ҡоллиниш арҡилиҡ башҡиларни җинайәтниң аҡивәтлиридин агаһландурушҡа тоғра келиду; шу сәвәптин ислам ҡанунида бәзи җазалар бәлгүләнгән.

1531. Соал: ислам җаза ҡанунидики җазалар ҡайсилар?

Җавап: ислам җаза ҡанунида бәкитилгән җазалар пәзиләтлик вә адаләтлик бир җәмийәтниң бәрпа ҡилинишиға сәлбий тәсирләрни көрситидиған бәзи чоң җинайәтләр үчүнла бәлгүләнгән болуп, булардин башҡа адәттики җинайәтләрниң җазаси һәр ҡайси ислам мәмликәтлиридики һөкүмран күчләрниң шу мәмликәтләрниң шараитиға вә кишиләрниң әһвалиға ҡарап мунасип һалда бәлгүләшлиригә тапшурулғандур.

ИСЛАМДА ЖАЗАНИ ИЖРА ҚИЛИШНИҢ ШӘРТЛИРИ

1532. Соал: исламда жазани ижра қилишниң шәртлири қайсилар?

Жавап: жазани ижра қилиш үчүн бәзи принциплар бәлгүләнгән, улар:

1) инсан башқа бириниң гунайини үстигә алмайду, униң гунайи үчүн жазаланмайду. «бирәвниң гунайини башқа бири көтәрмәйду» («*Нәжим» сүриси, 38-айәт*).

2) һәр қандақ бир җинайәт үчүн мунасип жазаниң берилиши. «бир яманлиқниң жазаси шуниңға охшаш бир яманлиқтур» («*Шура» сүриси, 40-айәт*).

3) җинайәт ишләнгүчиниң җинайәтчисини әпу қилиш һәққи бар. «кимки әпу қилса вә (өзи билән яманлиқ қилғучиниң арисини) түзисә униң әҗрини Аллаһ бериду» («*Шура» сүриси, 40-айәт*).

4) жаза, ислам шәриити ижра қилинидиған дөләтниң ислам мәһкимиси тәрипидинла ижра қилиниду; мәһкиминиң кәйпияти бәкитилгән жазаларни йеникләштиш яки еғирлаштуруш һоқуқи болмайду, амма кәйпияти бәкитилмигән жазаларни җинайәт вә җинайәтчиниң әһвалиға қарап еғир яки йеник қилип мәһкимә бәлгүлийәләйду.

ИСЛАМ ЖАЗА ҚАНУНИДА КӘЙПИЯТИ БӘКИТИЛГӘН БӘШ ЧОҢ ЖАЗА

Ислам жаза қанунида жазалаш кәйпияти бәкитилгән жазалар пәқәт бәш түрлүк болуп улар: қатиллиқ, зина, қарақчилиқ, оғрилиқ вә бирәвгә төһмәт чаплаштин ибарәттур, уларниң баяни төвәндикичә:

1. ҚАТИЛЛИҚНИҢ ЖАЗАСИ

1533. Соал: қатиллиқниң жазаси немә?

Жавап: адәм өлтүргәнниң жазаси икки түрлүк болуп, бири қәстән адәм өлтүрүш, йәнә бири сәвәнликтин адәм өлтүрүп қоюш болуп, һәр иккисиниң жазаси айримдур.

1534. Соал: қәстән адәм өлтүргән қатилниң жазаси немә?

Жавап: ислам жаза қануни бойичә қәстән адәм өлтүргән қатилниң жазаси өлүмдур. «әй мөмүнләр! өлтүрүлгәнләр үчүн қисас елиш силәргә пәриз қилинди, һөр адәм үчүн һөр адәмдин, қул үчүн қулдин, аял үчүн аялдин қисас елиниду» («*Бәқәрә» сүриси, 178-айәт*). Әгәр өлтүрүлгүчиниң тәвәлири қатилдин интиқам елишни кәчүрсә буму уларниң ихтиярийдур, әҗрини Аллаһ бериду. «қатил үчүн (диний) қериндиши тәрипидин бир нәрсә кәчүрүм қилинса (йәни өлтүрүлгүчиниң егиси қатилдин дийәт елишқа рази болуп, қисас елиштин ваз кәчсә), у җинайәтчидин (дийәтни) чирайлиқчә тәләп қилиши (җинайәтчиму дийәтни) яхшилиқчә бериши лазим» («*Бәқәрә» сүриси, 178-айәт*).

1535. Соал: сәвәнлик билән адәм өлтүрүп қойғанниң жазаси немә?

Жавап: сәвәнлик билән адәм өлтүргүчиниң жазаси өлтүрүлгүчиниң варислириға дийәт төләштур. «кимки бирәр мөмүнни сәвәнлик билән өлтүрүп қойидикән, у бир мөмүн қулни азат қилиши вә өлтүрүлгүчиниң варислириға дийәт төлиши керәк» («*Ниса» сүриси, 92-айәт*).

1536. Соал: дийәтниң миқдари қанчилик болиду?

Жавап: бирәр адәмни сәвәнлик билән өлтүрүп қойғанниң жазаси үчүн өлтүрүлгүчиниң аилисигә өлтүргүчиниң төләйдиған дийәтниң миқдари барлиқ ислам өлүмалириниң бирдәк иттипақи билән 100 төгә яки униң хәлиқ пулидики қиммитидур.

2. ҚАРАҚЧИЛИҚ, БУЛАҢЧИЛИҚ РЕКЕТЕРЛИҚНИҢ ЖАЗАСИ

1537. Соал: булаңчи, қарақчи, рекетерларниң жазаси немә?

Жавап: булаңчи, қарақчи вә рекетерларниң жазаси уларни қилмишлириға қарап өлтүрүш, оң қолиирини яки сол путлирини кесиш яки жинайити йеникрәк болса сүргүн қилиштур. «Аллаһ вә униң пәйғәмбири билән уруш қилидиғанларниң, йәр йүзидә бузғунчилиқ қилидиғанларниң жазаси шуки, улар өлтүрүлиши, дарға есилиши яки оң қоллири билән сол путлири кесилиши яки сүргүн қилиниши керәк» (*«Маидә» сүриси, 33-айәт*).

3. ОҒРИЛИҚНИҢ ЖАЗАСИНИҢ ТҮРЛИРИ

1538. Соал: оғрилиқниң жазаси немә?

Жавап: оғрилиқ қилғучиниң жазаси үч түрлүк болиду:

1) бирәв муһтажлиқтин өз һаятини сақлап қелиш үчүн башқисиниң тамиғини яки мевисини оғрилап шу орунда қосиғи тойғичилик йегән болсиму униңға жаза кәлмәйду, чүнки бу инсаний еһтияж йүзисидин мәҗбурий ишләнгән җинайәттур.

2) оғриланған нәрсиниң қиммити 1,0625 грамм (чарәк тилла) сап алтун яки үч грамм күмүчниң қиммитигә йәтмисә, қоли кесилмәйду, амма икки һәссиси төлитилиду.

3) оғриланған нәрсисиниң қиммити 1,0625 грамм сап алтун яки үч грамм күмүчниң қиммитидин көп болса, оғурлиғучиниң қоли кесилиду. «оғрилиқ қилғучи әрниң вә оғрилиқ қилғучи аялниң қилмишлирини жазалап, Аллаһ тәрипидин ибрәт қилиш йүзисидин қоллирини кесиңлар. Аллаһ (өз әмрини ишқа ашурушта) ғалиптур һекмәт билән иш қилғучидәр; кимки (оғрилиқ қилип кишиләргә зулум қилғандин кейин товва қилса, (өзини) түзәтсә, Аллаһ униң товвисини қобул қилиду, Аллаһ (товва қилғучиларни) һемишәм мәғпирәт қилғучидур, (бәндилиригә) бәкму меһривандур» (*«Маидә» сүриси, 39-айәт*).

ОҒРИНИ ЖАЗАЛАШНИҢ ШӘРТЛИРИ

1539. Соал: оғрини жазалашниң шәртлири қайсилар?

Жавап: оғрини жазалашниң шәртлири төвәндикичә:

1) оғрилиқ қилғучиниң балағәт йешиға йәткән, әқли-һоши җайида болуши; кичик балилар, әқли-һоши җайида болмиғанлар жазаланмайду.

2) оғриланған нәрсиниң қиммити 1,0625 грамм сап алтунниң яки үч грамм күмүчниң қиммитидин ашидиған болуши. Әгәр бу миқдардин аз бир нәрсә оғрилиған кишигә бу қол кесиш жазаси жүргүзүлмәйду, қамча уруш билән әдәплиниду.

3) оғриланған нәрсиниң бирәвниң егидарчилиғидики һәққи болуши. Әгәр егиси йоқ җайларда өскән өсүмлүк вә мевиләрни алған киши оғри һесапланмайду.

4) оғриланған нәрсиниң ятларниң болуши, оғурлиғучиниң ата-анисиға яки балилириға, аялиға тегишлик болмаслиғи.

5) оғрилиқни йошурун қилған болуши, ашкарә тартивелиш оғрилиқ әмәс, бәлки булаңчилиқ болуп, униң жазаси башқа.

6) оғрилиқниң һәқиқий муһтаҗлиқ яки ачлиқ сәвсәптин болмиған болуши.

7) өзлигидин етирап қилиши яки растчил икки гувачиниң униң оғрилиқ қилғанлиғини шәк-шубһисиз, очуқ рәвиштә көргәнлигигә гувалиқ беришидин ибарәт. Азрақ шубһә яки гувачилардин бирәрсиниң кичиккинә гуманлиқ кәйпияти билән жаза бекар қилиниду.

Жуқуриқи йәттә шәртниң бирәрси толуқ болмиғанда, оғрилиқ қилғучиға қол кесиш жазаси жүргүзүлмәйду.

4. ЗИНАНИҢ ҖАЗАСИ

1540. Соал: зинаниң җазаси немә?

Җавап: зинаниң җазаси җаза берилиш шәртлиригә тошқан әһвал астида икки түрлүк болиду:

1) зина қилғучи өйләнгән бири болса, җазаси таш-кесәк қилип өлтүрүш.

2) зина қилғучи техи өйләнмигән бири болса, униң җазаси йүз дәррә (қамча) уруштур. «зина қилғучи аял вә зина қилғучи әрниң һәр бирини йүз дәррә уруңлар» («*Нур» сүриси, 2-айәт*).

Бу айәт, зина қилғучиниң өйләнгән яки өйләнмигән болушидин қәтъийнәзәр умумий болса, пәйғәмбәр әләйһиссалам өйләнгәнәгә таш-кесәк қилиш, өйләнмигәнгә йүз дәррә уруш җазасини бәлгүлигән; исламшунас алимларниң һәммиси бирдәк пәйғәмбәр әләйһиссаламниң бу бәлгүлимисигә әмәл қилишта иттипақтур.

ЗИНА ҚИЛҒУЧИҒА ҖАЗА БЕРИШНИҢ ШӘРТЛИРИ

1541. Соал: зина қилғучиға җаза беришниң шәртлири немә?

Җавап: зина қилғучиға җаза беришниң шәртлири үч түрлүк болуп, улар төвәндикичә:

1) зина қилғучиниң өзиниң зина қилғанлиғиға өз ихтиярий билән төрт қетим иқрар қилиш, әгәр зина қилғучи иқрар қилип болғандин кейин иқраридин йенивалса, җаза әмәлгә ашмайду.

2) адаләтлик төрт гувачиниң униң зина қиливатқанлиғини һечқандақ тосалғусиз вә шубһисиз дәриҗидә өз көзлири билән ениқ көргәнлигигә гувалиқ бериши; гувачилардин бирәрси гувалиқтин йенивалса зина һесапланмайду, нәтиҗидә җазалаш әмәлгә ашмайду.

3) техи турмушқа чиқмиған бир қизниң еғир аяқ болуп қелиши униң зина қилғанлиғиға оп очуқ дәлил болалайду; әгәр у зорлуқ билән аяқ асти қилинғанлиғини дава қилип, испатлиялиса, җазалиништин қутулуп қалиду, әгәр у ихтиярий билән зина қилғанлиғини төрт қетим өз ағзидин етирап қилса, җаза жүргүзүлиду.

1542. Соал: зинани испатлаш шәртиниң бундақ чиң болушидин мәхсәт немә?

Җавап: зинани испатлаш шәртлириниң бунчилик қийин вә чиң болушидин мәхсәт гуна садир қилғанларни мүмкинқәдәр җазалимастин, тәрбийә, вәз-нәсиһәт вә ибрәт көрситиш йоллири билән тоғра йолға йетәкләштур, чүнки ислам шәриитидә бәлгүләнгән җаза түрлириниң асаслиқ ғайиси адәм өлтүрүш яки җисманий җазалаш әмәс, бәлки кишиләргә ибрәт бериш арқилиқ яманлиқниң йоллирини тақаштин ибарәттур; әмәлийәттиму бу җазаниң узун жиллиқ ислам тарихида қанчә қетим жүргүзүлгәнлигини бармақ билән санап бәргили болиду.

5. ТӨҺМӘТНИҢ (ҚАРА ЧАПЛАШНИҢ) ҖАЗАСИ

1543. Соал: төһмәтниң җазаси немә?

Җавап: бу мавзудики төһмәт иппәтлик аял яки иппәтлик әргә зина қилди, дәп төһмәт қилиш дегәнликтур. Аллаһ таала инсанларни һөрмәтлик яратти вә уларға һәқ дин арқилиқ иззәт-аброй ата қилди; кишиләрниң һөрмитини вә номусини чүшүрүш ислам нәзәридә еғир җинайәт болуп саналғанлиқтин, иппәтлик кишиләргә төһмәт қилғучиларға бу дунияда берилидиған җаза 80 қамча уруш болуп бәкитилгән. «иппәтлик аялларни зина билән қарилиған, (буниң растлиғиға) адил төрт гувачини кәлтүрәлмигән кишиләрни 80 қамча (дәррә) уруңлар» («*Нур» сүриси. 4-айәт*).

Бирәвгә ялған төһмәт чаплап қарилашниң хәтири чоң, гунайи еғир болсиму уларға 80 дәррә уруш җазаси бәргәнлиги әмәлийәттә аддий җаза әмәс, чүнки дәррә җазаси хәлқи аләмниң алдида иҗра қилиниду, бу төһмәтхорниң дуниядики абройини йоқ қилип, хәлиқниң нәзәридин чүшүп кетиши вә һечким ишәнмәйдиған бир ялғанчи адәмгә айлинип қелиши үчүн йетәрлик җазадур. Мундақлар бир қетим хәлқи аләм алдида шәрмәндә болғандин кейин, кетип қалған үз-абройини вә һөрмитини бар мал-дуниясини хәшләпму қайтуруп келәлмәйду әмәсму? Бу һәқиқәтән ечинишлиқ җазадур.

КӘЧҮРҮМ ҚИЛИШ ЖАЗАЛАШТИН ӘВЗӘЛ

1544. Соал: җазалаш әвзәлму яки кәчүрүм қилишму?

Җавап: ислам дини инсанлар үчүн рәһмәт болуп кәлгән бир дин болуп, имканқәдәр кишиләрни җазалимаслиқни, йолдин азғанлар вә гунакарларни вәз-нәсиһәт арқилиқ тоғра йолға қайтурушни тәшәббус қилиду. Шуңа ислам җаза қанунлири кишиләрни җазалаштин көпрәк ибрәт беришни асаслиқ ғайә қилиду. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң: «азрақ шубһә тепилсила җазаларни қолуңлардин келишичә әпу қилиңлар» [имам Тирмизи ривайити], дегән тәвсийини көп қетим тәкитлигәнлигиму шу сәвәптин болса керәк; пәйғәмбәр әләйһиссалам йәнә: «мусулманлардин күчүңларниң йетишичә җазаларни кәчүрүм қилиңлар, улар үчүн җазадин қутулуп қелишқа қандақла бир чиқиш йоли тепилған һаман уларни қоюп бериңлар, имамниң (сотчиниң) гунакарни кәчүриветип хаталашқини, уни җазалап хаталашқинидин әлвәттә әвзәл» дегән принципни тәвсийә қилған [Әбудавуд ривайәт қилған]. Пәйғәмбәр әләйһиссалам вә саһабилар азрақ шубһә билән болсиму җазаларни жүргүзмәслик принципини толиму көп қетим тәкитлигән.

Бир күни, Ғамидийә исимлик бир аял зина қилип қоюп, қаттиқ пушайман қилғанлиқтин, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң йениға келип гунайини етирап қилиду:

– Я рәсулуллаһ! мән зина қилип еғир гуна өткүздүм... Пәйғәмбәр әләйһиссаалам аңлимиғанға селип башқа тәрәпкә қаривалиду, аял сөзини қайтилайду, пәйғәмбәр әләйһиссалам йәнә қаримайду, аял сөзини төртинчи қетим тәкрарлиғанда пәйғәмбәр әләйһиссалам ейтиду:

– Боюңда барму?

– Бар.

– Ундақта бошунуп болуп кәлгин, шу чағда җаза берәйли. Аял бошунуп болуп, пәйғәмбәр әләйһиссаламни издәп келиду, пәйғәмбәр әләйһиссалам:

– Балаңға қарайдиған адәм барму? – дәп сорайду.

– Йоқ, -дәйду, аял.

– Ундақта, балаң икки яшлиқ болғанда кәлгин.

Аял балисини икки яшқа киргәндин кейин пәйғәмбәр әләйһиссаламниң йениға елип келиду, пәйғәмбәр әләйһиссалам саһабирилири билән олтуратти, пәйғәмбәр әләйһиссалам уларға әһвални чүшәндүргәндин кейин, саһабилардин сорайду:

Бу аялниң балисиға атидарчилиқ қилидиғанлар бармикин? Саһабилардин бири атидарчилиқ қилидиғанлиғини билдүриду, андин аял җазасини алиду [Әбудавуд ривайәт қилған]. Йәнә бир адәм пәйғәмбәр әләйһиссаламниң алдиға келип, өзиниң зина қилип қойғанлиғини етирап қилиду вә униң җазасини көрүшни халайдиғанлиғини илтимас қилиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам аңлимасқа селип башқа тәрәпкә қаривалиду вә униңдин һечнәрсә сorимайду. Бу адәм сөзини тәкрарлашқа башлайду, пәйғәмбәр әләйһиссалам йәнә башқа тәрәпкә қаривалиду, шу чағда намазға әзән чақириду... намаз түгигәндин кейин, һелиқи адәм йәнә сөзини тәкрарлайду, бу вақитта пәйғәмбәр әләйһиссалам униңдин сорайду:

– Таһаритиң барму?

– Бар.

– Биз билән намаз оқудуңму?

– Оқудум.

– Ундақта кәткин, Аллаһ сениң гунайиңни кәчүрди [имам Муслим ривайәт қилған]. Чүнки бу аял билән әр өз гунайини тонуған вә қаттиқ пушайман қилған, аял өзиниң гуна қилғанлиғини қайта-қайта дава қилди, аялда гунаға нисбәтән пушайман қилиш кәйпияти күчәйди, униңға әгишип мәғпирәтму ашти; кейинки қиссидики әрму шундақ.

ЗИНА БИЛӘН ОҒРИЛИҚ ҖАЗАСИНИҢ ЕҒИР БОЛУШИНИҢ СӘВӘВИ

1545. Соал: зина билән оғрилиқниң җазаси немә үчүн бунчилик еғир бәкитилән?

Җавап: ислам шәриитидә бәлгүләнгән җазалар әмәлгә ешишини мәхсәт қилмастин, бәлки кишиләргә ибрәт вә агаһландуруш беришни асаслиқ мәхсәт қилиду, мәсилән: зинани испатлашниң шәртигә нәзәр салсақ, зина қилғучиниң һеч иккиләнмәстин төрт қетим етирап қилиши яки төрт гувачиниң униң зина қилғанлиғини шубһисиз рәвиштә ениқ көргән болуши әмәлгә ешиши интайин қийин бир шәрт. Оғрилиқ қилғучиға берилидиған қол кесиш җазасиму униң шәртлириниң толуқ болуши билән әмәлгә ашиду, әгәр шәртлири толуқ болмиса яки азрақ шубһә тепилса кәчүрүм қилиниду.

Иккинчи хәлипә Өмәр ибни Хәттаб рәзийәллаһу әнһуниң дәвридә, Һатиб ибни Әбубәлтәә исимлик бир адәмниң хизмәткарлири Мәзнийә исимлик бир адәмниң төгисини оғрилап келип союп йәвитиду, хизмәткарлар һәзрити Өмәрниң алдида гуналирини етирап қилиду, бу вақитта Өмәр уларниң қоллирини кесишкә буйруп болуп, сөзидин қайтиду вә Һатибқа дәйду:

Силар ишләткән адәмлириңларниң һалидин хәвәр алмайсиләр, уларни ач қойисиләр, у чағда улар һарамни йесиму улар үчүн һалал болиду, уларниң қоллирини кәсмәймән. Саңа шундақ җаза бериманки, төгиси оғриланған Мәзнийәгә төгисиниң қимметиниң икки һәссисини төләйсән. Төгиниң қиммити 400 дәрһәм болуп, Һатиб Мәзнийәгә 800 дәрһәм төләп бериду, оғрилиқ қилғучиларниң гунайи әпу қилиниду (устаз Әли Һәсәбулланиң «ислам қанунщунаслиғиниң асаслиқ принциплири» намлиқ әсәри, 93-бәт).

Мундин башқа, һәзрити Өмәрниң заманида Мәдинидә ачарчилиқ йүз бәргән жилларда, хәлиқниң әһвалиға етивар бәргәнликтин, оғрилиқ қилғанларниң қолини кесиш җазаси жүргүзүлмигән; чүнки хәлиқ ачарчилиқтин кәлгән муһтаҗлиқ сәвәплик һарамниму йейишкә мәҗбур болуп қалған бир шараитта, уларға оғрилиқ қилғанниң җазасини иҗра қилиш мунасип әмәс еди.

ИСЛАМ ҖАЗА ҚАНУНЛИРИ ҺӘММӘ ЙӘРДӘ ИҖРА ҚИЛИНМАЙДУ

Ислам дининиң җаза қанунлирини иҗра қилиш үчүн һакимийәт һәқиқий ислам һакимийити болуп, ислам қанунлири жүргүзүлгән бир дөләт болуши шәрт; ислам қануни жүргүзүлмигән мәмликәтләрдә, исламниң җаза қанунлириму жүргүзүлмәйду, чүнки ислам җаза қанунлирини иҗра қилиш һоқуқи ислам дөлитиниң һакимийәт болған ислам мәһкимисигә берилгән һоқуқтур. Шуңа қандақла бир дөләттә болмисун, шәхсләрниң яки бир түркүм ислам җамаитиниң ислам җаза қанунлирини иҗра қилиш яки бирәвни сотлаш һоқуқи болмайду, шуниңдәк, ислам һакимийити жүргүзүлгән болсиму, хәлиқниң йемәк-ичмәккә болған зор еһтияҗлири дөләт тәрипидин һәл қилинип, улар ачлиқ сәвәптин оғрилиқ қилишқа мәҗбур болуп қалмайдиған турмуш сәвийисигә егә болалмиған болса, бундақ мәмликәттә оғрилиқниң җазаси жүргүзүлмәйду.

ТОВВА-ИСТИҒПАР ҺӘҚҚИДӘ

1546. Соал: һарам нәрсиләрни истимал қилған яки чәкләнгән һарам ишларни қилған адәм немә қилиши керәк?

Җавап: Аллаһқа сеғинип гуналири үчүн кәчүрүм сориши вә чин жүригидин товва қилиши лазим.

1547. Соал: товва дегән немә?

Җавап: товва – садир қилинған гуналарға пушайман қилип, қайта гуна қилмаслиққа бәл бағлап, тоғрилиққа қайтиш демәктур.

1548. Соал: истиғпар дегән немә?

Җавап: истиғпар – Аллаһ тааладин гуналарниң кәчүрүм қилинишини сораш дегәнлик.

1549. Соал: гуналарниң кәчүрүм қилинишидин үмүтсизлинишкә боламду?

Җавап: үммүтсизлик куприниң җорисидур, Аллаһ таала Қуръан кәримдә: «Аллаһниң рәһмитидин пәқәт капир қовмила үмүтсизлиниду» («*Йүсүп» сүриси, 87-айәт*) дейиш арқилиқ үмүтсизликни купримлиққа охшатқан; чүнки мөмүнләр һемишәм Аллаһниң рәһмитини үмүт қилиш билән яшайду, амма Аллаһқа ишәнмәйдиғанлар Аллаһниң рәһмитидин үмүт күтмәйду.

Һәр қандақ гуна үчүн товва қилиш пәриздәр. Аллаһ таалаға әң йеқимлиқ келидиған иш бәндиниң товва қилиши вә Аллаһниң униң товвисини қобул қилип гуналирини мәғпирәрәт қилшидур. Аллаһ таала Қуръан кәримдә: «әй Муһәммәд! мениң тилимдин ейтқинки, гуналарни қиливерип, өзлиригә җинайәт қилған бәндилирим, Аллаһниң рәһмитидин үмүтсизләнмәңлар, Аллаһ һәқиқәтән барлиқ гуналарни мәғпирәт қилиду, шубһисизки, Аллаһ наһайити мәғпирәт қилғучидур, наһайити меһривандур» («*Зумәр» сүриси, 53-айәт*).

1550. Соал: гуна-мәсийәт вә җинайәтләр қаритилған тәрәп етивари билән нәччә түрлүк болиду?

Җавап: гуна-мәсийәтләр вә җинайәтләр Аллаһниң һәққигә қарши ишләнгән гуна-мәсийәтләр вә мәхлуқатқа қарши ишләнгән қилмишлар, дәп иккигә бөлүниду.

АЛЛАҺНИҢ ҺӘҚҚИГӘ ҚАРШИ ИШЛӘНГӘН ГУНА-МӘСИЙӘТЛӘР

1551. Соал: Аллаһниң һәққигә қарши ишләнгән гуна-мәсийәтләр қайсилар?

Җавап: Аллаһниң һәққигә қарши ишләнгән гуна-мәсийәтләр, Аллаһниң Қуръан кәрим яки Муһәммәд әләйһиссаламниң тили арқилиқ инсанларға билдүргән «қил» вә «қилма» дегән әмир-пәрманлириға хилап келидиған һәр қәндәқ гуна-мәсийәтләрни көрситиду. Чүнки Аллаһ инсанни шунчә гөзәл шәкилдә яритип, униңға йәр йүзиниң ғоҗайинлиғини бәргәнниң сиртида, уни һөрмәтләп мәхлуқатниң әң һөрмәтлиги қилди, уни түрлүк есил немәтләр билән рисқландурди, шу сәвәптинму, Аллаһниң инсанлар үстидики һәққи инсанларниң Аллаһниң әмир-пәрманлирини орунлап, чәклигәнлирини тәрк етип Аллаһ истигән рәвиштә һаят кәчүрүштин ибарәттур. Аллаһниң әмир-пәрманлириға қарши һәр қандақ бир итаәтсизлик униң һәққигә қарши гуна-мәсийәт ишлигәнликтур.

МӘХЛУҚАТҚА ҚАРШИ ИШЛӘНГӘН ҚИЛМИШЛАР

1552. Соал: мәхлуқатқа қарши ишләнгән қилмишлар қайсилар?

Җавап: мәхлуқатқа қарши ишләнгән қилмишлар дегинимиз: инсанларни зиян-зәхмәткә учритиш, зулум қилиш, һәқлирини йәвелиш, һоқуқлирини дәпсәндә қилиш, абройлирини төкүш, һайванларни азаплаш, қийнаш қатарлиқ яманлиқларни вә җинайәтләрни көрситиду. Чүнки мундақ қилиш инсанларниң вә башқилар тәрипидин зиян-зәхмәткә учратмстин һөзүр ичидә яшаштин ибарәт тәбиий һәққигә таҗавауз қилғанлиқ болиду, шундақла һайванларни азаплаш, қийнаш вә уларға қарши ишләнгән қандақла бир йолсизлиқ уларға зулум қилғанлиқ вә һайванлардин йоллуқ пайдилиниш, уларға шәпқәтлик муамилә қилиштин ибарәт ислам принципиға хилаплиқ қилғанлиқ болиду.

ТОВВИНИҢ ҚОБУЛ БОЛУШ ШӘРТИ

1553. Соал: Аллаһқа қандақ қилинған товва қобул болиду?

Җавап: Аллаһ тааланиң һәққигә қарши ишләнгән гуна-мәсийәтләрниң товвиси төвәндики үч шәрт билән қобул қилиниду, улар:

1) бурун қилған гуна, яман ишларға пушайман қилиш.
2) гуна, яман ишлардин қәтъий қол үзүш.
3) бурун қилған гуна, яман ишларни қайта қилмаслиққа чин ирадә бағлаш.

1554. Соал: инсанларға қарши ишләнгән яманлиқ вә җинайәтләрниң товвиси қандақ болиду?

Җавап: инсанларниң һәққигә (мәнпәәтигә) қарши ишләнгән қилмишлар вә яманлиқларниң товвисиниң қобул болуши үчүн жуқурики үч шәрт билән биллә, һәқ егисини рази қилиш шәрт қилиниду, чүнки бу хилдики һәқ Аллаһ тааланиң һәққи болмастин, инсанларниң өз һәқлири болғанлиғи үчүн, улар қилмишкарлирини өзлири кәчүрмигичә Аллаһ таала кәчүрмәйду вә товвилирини қобул қилмайду, мана бу, Аллаһ тааланиң адалитидур.

ТОВВА-ИСТИҒПАРНИҢ ПАЙДИСИ

1555. Соал: товва-истиғпарниң қандақ пайдиси бар?

Җавап: товва-истипарниң пайдиси гуналарниң әпу қилинишидин башқа Аллаһниң рәһмитигә еришиш, җәннәткә кириш, қийинчилиқларни йеңиш, мол рисққа егә болуш қатарлиқ нурғун пайдилири бар. Қурьан кәрим бизгә тәлим берип мундақ дәйду: «әй мөмүнләр! Аллаһқа сәмимий товва қилиңлар, үмүтки, пәрвәрдигариңлар силәрниң гунайиңларни йоққа чиқириду, силәрни астидин өстәңлар еқип туридиған җәннәтләргә киргүзиду («Тәһрим» сүриси 8-айәтниң бир қисми). Пәйғәмбәр әләйһиссалам истиғпарниң пәзилитини баян қилип мундақ дәйду: «истиғпар ейтишни өзигә вәзипә қилған адәм үчүн Аллаһ таала һәр қандақ қийинчилиқтин чиқиш йоли вә һәр қандақ ғәм-қайғудин хошаллиқ яритип бериду, униңға күтүлмигән йәрдин рисқ бериду» [Әбудавуд ривайити].

Пәйғәмбәр әләйһиссалам товвиниң зөрүрлигини тәкитләп мундақ дегән: «әй инсанлар! Аллаһ таалаға товва қилиңлар, мән һәр күни Аллаһ таалаға йәтмиш қетимдин көпрәк истиғпар ейтимән вә камчилиқлиримға товва қилимән» [Бухара ривайити]. Пәйғәмбәр әләйһиссалам товвиниң пәзилити тоғрилиқ мундақ дегән: «Аллаһ таала кечидә, күндүзлири гуна садир қилғанларниң товвилирини қобул қилиш үчүн қоллирини созуп туриду, Аллаһ таала та қиямәткичә шундақ қилиду» [Муслим ривайити].

ЙӘТТИНЧИ БӨЛҮМ

ҚУРЪАН ВӘ СҮННӘТ

ИСЛАМ ДИНИНИҢ АСАСЛИҚ ДӘСТҮРИ ҚУРЪАН ВӘ СҮННӘТТУР

Шубһисизки, ислам дининиң асаслиқ дәстүрлири Қуръан кәрим билән сүннәттур; ислам шәриитиниң пүтүн әһкамлири бу икки асаслиқ дәстүргә йөлиниду. Аллаһ таала Қуръан кәрим билән сүннәтниң мусулманлар үчүн бир дин-бир дәстүр екәнлигини вә һәр ишта алди билән бу иккисигә мураҗиәт қилиши лазимлиғини баян қилип: «әй мөмүнләр! Аллаһқа, пәйғәмбәргә вә өзәңләрдин болған иш үстидикиләргә итаәт қилиңлар, әгәр силәр бирәр мәсилидә ихтилап қилишип қалсаңлар, бу тоғрида Аллаһниң китавиға, пәйғәмбәрниң сүннитигә мураҗиәт қилиңлар» дегән («*Ниса» сүриси, 59-айәт*). Пәйғәмбәр әләйһиссалам: «силәргә икки нәрсини қоюп кәттим, уларға чиң есилған бойичә һәргиз езип кәтмәйсиләр, улар: Аллаһниң китави вә мениң сүннитимдур» дәп тәлим бәргән. (имам ибни Маликниң «Мувәттә» намлиқ һәдис топлими 502-бәт вә Һакимниң «Мустәдрәк» намлиқ һәдис топлими, 1-том 93-бәт).

ҚУРЪАН КӘРИМ

ҚУРЪАН КӘРИМНИҢ ТӘРИПИ

1556. Соал: «Қуръан» дегән сөзниң мәнаси немә?

Җавап: «Қуръан» сөзи луғәттә әрәп тилидики «қ, – ра» (оқуди) дегән мәнани билдүриду. «лә туһәррик биһи лисәнәкә литәһҗәләбиһи иннә әләйна җәмәһу вә қуръанәһу, фәиза қәрәнәһу фәттәбиъ қуръанәһу» йәни (алдирап тилиңни мидирлатма, уни топлаш вә оқуп бериш бизниң мәсъулийитимиздур, саңа уни оқуп бәргинимиздә, униң оқушиға әгәшкин) дегән айәттики «Қуръан» сөзи «оқуш» вә «оқуп бериш» дегән мәнани билдүриду. Амма ислам истилаһида (терминида) Аллаһ таала периштә Җибриилниң васитиси билән һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламға чүшәргән вә мәңгүлүк мөҗүзә сүпити билән давам қилип келиватқан, текстни тилавәт қилиш билән ибадәт қилғили, мәнасигә әмәл қилиш билән һидайәт тапқили болидиған самавий китап «Қуръан» дәп атилиду.

ҚУРЪАН КӘРИМНИҢ ХУСУСИЙӘТЛИРИ

1557. Соал: Қуръан кәримниң хусусийәтлири қайсилар?

Җавап: Қуръан кәримниң хусусийәтлири наһайити көп болуп, улардин бәзиси төвәндикичә:

1) Қуръан әқидиниң вә иманниң асаси һәм ислам дининиң дәстүридур.

2) Қуръан ислам шәриитиниң биринчи асаси вә ислам қануншунаслиғиниң әң асаслиқ мәнбиидур.

3) Қуръан Муһәммәд әләйһиссаламниң раст пәйғәмбәр екәнлигини испатлайдиған бирдин бир факттур.

4) Қуръан тексти вә мәнаси билән мәңгүлүк мөҗүзидур.

5) Қуръан самавий китапларниң әң ахирқиси вә әң әвзилидур.

6) Қуръан әмәл қилғучилириға қиямәт күнидә шапаәтчидур, бир һәдистә: «Қуръан оқуп туруңлар, қиямәт күнидә уни оқуғанларға шапаәтчи болиду» дейилгән (сәһиһ Муслим 1-том, 553-бәт, 804-һәдис).

7) Қуръан мөмүнләрниң җисманий вә мәнивий кесәлликлиригә шипадур. Аллаһ таала мундақ дегән: «Қуръан мөмүнләргә һидайәт вә шипадур» («*Фуссиләт» сүриси, 44-айәт*).

8) Қуръан һәр қандақ бир өзгәртиш, йеңилаш вә алмаштурушлардин пүтүнләй сақлинип кәлгән вә уни сақлаш ишини Аллаһ таала өз үстигә алған китаптур. «Қуръанни һәқиқәтән биз чүшәрдуқ, вә чоқум уни қоғдаймиз» («*Һиҗр» сүриси, 9-айәт*).

9) Қуръан униңға әмәл қилғучиларниң дуния вә ахирәтлик саадитигә капаләтлик қилидиған улуқ дәстүрдур» (Фәһди Руминиң «Дәрасат фи улумул Қуръан» намлиқ әсәри 63-72-бәтләр).

10) Қуръан пүтүн инсанийәт үчүн һидайәт мәнбиидур. Аллаһ таала мундақ дегән «Бу Қуръан кишиләрни пәрвадигариниң изни билән қараңғулуқлардин йоруқлуққа йәни һәр нәрсигә күчи йетидиған ғалип, мәдһийигә лайиқ болған Аллаһниң йолиға чиқиришиң үчүн биз саңа чүшәргән бир китаптур» («*Ибраһим» сүриси, 1-айәт*).

ҚУРЪАННИҢ ИСИМЛИРИ

1558. Соал: Қуръанниң йәнә қандақ исимлири бар?

Җавап: Қуръанниң исимлири көп болуп, мәшһурлири төвәндикичә:

1) Қуръан: бу, Қуръанниң мәхсус исми болуп, Аллаһ таала уни шундақ дәп атиған. «Бу Қуръан һәқиқәтән әң тоғра йолға башлайду» («*Исра» сүриси, 9-айәт*).

2) Фурқан: бу Қуръанниң һәқ билән батилниң, иман билән куприниң, һалал билән һарамниң, яхши билән яманниң оттурисини айриғучи мизан екәнлиги етивари билән қоюлған исим. «Пүтүн җаһан әһлини (Аллаһниң азавидин) агаһландурғучи болуши үчүн, бәндиси (Муһәммәд әләйһиссаламға) һәқ билән батилни айриғучи Фурқанни чүшәргән Аллаһниң бәрикити бүйүктур» («*Фурқан» сүриси, 1-айәт*).

3) китап: бу Қуръанниң илгирики самавий китапларниң җәвһәрлирини өз ичигә алғанлиғи вә айәтләрни, сүриләрни вә хәвәрләрни өзидә топлиғанлиғи етивари билән қоюлған исим. «Барчә мәдһийә вә махташлар (инсанларни) өз тәрипидин болған қаттиқ азаптин агаһландуруш, яхши әмәлләрни қилған мөмүнләргә убдан мукапат беридиғанлиғи билән хуш хәвәр бериш үчүн, бәндиси (пәйғәмбири Муһәммәд) гә тоғра, һечқандақ қиңғирлиғи болмиған китапни (Қуръанни) чүшәргән Аллаһқа хастур» («*Кәһф» сүриси, 1-айәт*).

4) зикир: бу Қуръанниң вәз-нәсиһәтләрни, пәйғәмбәрләрниң қиссилирини вә илгирики милләтләрниң ақивәтлирини өз ичигә елип ядландурғанлиғи етивари билән униңға қоюлған исим. «Зикирни һәқиқәтән биз чүшәрдуқ вә уни чоқум қоғдаймиз» («*Һиҗр» сүриси, 9-айәт*).

5) Нур: бу Қуръанниң кәскин баянлири арқилиқ һәқиқәтләрни ечиш хусусийитигә егә екәнлиги етивари билән униңға қоюлған исимдур. «Аллаһқа, Аллаһниң пәйғәмбиригә вә биз чүшәргән Нурға иман ейтиңлар» («*Тәғабун» сүриси, 8-айәт*).

ҚУРЪАННИҢ СҮПӘТЛИРИ

1559. Соал: Қуръанниң сүпәтлири қайсилар?

Җавап: Қуръан кәримниң көплигән есил вә чирайлиқ сүпәтлири бар, уларниң мәшһурлири төвәндикичә:

1) кәрим: (қиммәтлик дегән мәнада). «Шәк-шубһисизки, у қиммәтлик Қуръандур» («*Вақиә» сүриси, 77-айәт*).

2) мубарәк: (бәрикәтлик дегән мәнада). «Бу биз чүшәргән бәрикәтлик Қуръандур» («*Әнбия» сүриси, 50-айәт*).

3) мәҗид: (шәрәплик, улуқ дегән мәнада). «Қаф, шәрәплик Қуръан билән қәсәм қилимән» («*Қаф» сүриси, 1-2-айәтләр*).

4) әзиз: (ғалип, күчлүк дегән мәнада). «Шубһисизки Қуръан ғалип китаптур» («*Фуссиләт» сүриси, 41-айәт*).

5) һуда: (йетәкчи дегән мәнада). (Бу китапта һеч шәк йоқ, у, тәқвадарларға йетәкчидур» («*Бәқәрә» сүриси, 2-айәт*).

ҚУРЪАН КӘРИМНИҢ ЧҮШҮРИЛИШИ

ҚУРЪАН КӘРИМНИҢ ЧҮШҮШ ЖӘРИЯНИ

1560. Соал: Қуръан кәрим Муһәммәд әләйһиссаламға чүшүштин илгири нәдә еди?

Жавап: Қуръан кәрим Муһәммәд әләйһиссаламға чүшүштин илгири ләвһулмәһпуз[32] да сақланған еди. Аллаһ таала бу һәқтә мундақ дегән: «бәлки у ләвһул мәһпузда сақланған улуқ Қуръандур» («*Буруж» сүриси, 21-22-айәтләр*).

1561. Соал: Қуръан авал нәгә чүшкән?

Жавап: Қуръан кәрим рамизан ейиниң қәдир кечисидә биринчи қетим ләвһулмәһпуздин биринчи асманға бирақла чүшүрилгән, бу һәқтә Аллаһ таала мундақ дәйду: «биз Қуръанни һәқиқәтән қәдир кечисидә чүшәрдуқ» («*Қәдир» сүриси, 1-айәт*).

1562. Соал: Қуръан кәрим Муһәммәд әләйһиссаламға қачан чүшүшкә башлиған?

Жавап: Қуръан кәрим пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламға миладийә 610-жили Мәккидики Һира ғарида тунжа қетим чүшүшкә башлиған. Бу вақитта пәйғәмбәр әләйһиссалам [имам Әһмәдниң ривайитигә асасланғанда] топ-тоғра 40 яшта еди.

1563. Соал: Қуръан кәрим қанчә жилда чүшүп болған?

Жавап: Қуръан кәрим вәзийәт вә вақиәликләрниң тәливигә асасән, парчә-парчидин чүшүп, жәмий 23 жилда толуқ чүшүп болған. «Қуръанни кишиләргә данә-данә оқуп бериш үчүн уни бөлүп-бөлүп назил қилдуқ, уни тәдрижи чүшәрдуқ» («*Исра» сүриси, 106-айәт*). Капирлар: «Қуръан немишкә униңға (йәни Муһәмммәд әләйһиссаламға) бир қетимдила чүшүрүлмиди? деди; сениң дилиңни мустәһкәм қилиш үчүн, уни парчә-парчә чүшәрдуқ, уни айрим-айрим чүшәрдуқ» («*Фурқан» сүриси, 32-айәт*).

1564. Соал: Қуръан кәримниң парчә-парчә чүшүшиниң сәвәви немә?

Жавап: Қуръан кәримниң бир йоли чүшүрүлмәстин, аз-аздин, парчә-парчә чүшүрүлгәнлигиниң һекмити вә сир-әсрарлири наһайити көп. Аллаһ таала буларниң бәзисини ашкарилиған, улар төвәндикичә:

Биринчи сәвәп:

Қуръан кәримниң аз-аздин, парчә-парчә чүшүрүлгәнлиги пәйғәмбәр әләйһиссаламниң көңлини тинчландуруш вә қәлбини күчәйтиш үчүн еди. Капирлар: «Қуръан немишкә униңға (йәни Муһәммәд әләйһиссламға) бир қетимдила назил қилинмиди? деди; сениң дилиңни мустәһкәм қилиш үчүн,уни парчә-парчә назил қилдуқ, уни айрим-айрим назил қилдуқ» («*Фурқан» сүриси, 32-айәт*).

Муһәммәд әләйһиссалам муамилиси қаттиқ, гәп-сөзи қопал, жаһил бир милләтниң ичидә ислам динини тәшвиқ қилишқа буйрулғанлиқтин, Қуръан кәримниң айәтлириниң аз-аздин чүшүп туруши униң қовмидин чәккән әзийәтлири үчүн тәсәлли орнида болатти вә техиму ғәйрәткә келип, дәвәт йолида мустәһкәм болуши үчүн һәйдәкчи болатти, бу тинчландуруш вә күчәйтиш төвәндикидәк бир қанчә түрлүк болған:

1) пәйғәмбәр әләйһиссаламға қовмидин йәткән әзийәтләргә тәсәлли бериш. «Сән улар үчүн қайғуруп өзәңни һалак қиливалмиғин, Аллаһ һәқиқәтән уларниң қилмишлирини билип турғучидур» («*Фатир» сүриси, 8-айәт*).

2) пәйғәмбәр әләйһиссаламни дәвәт йолидики жапа-мәшәқәтләрни сәвирчанлиқ билән қобул қилишқа үндәш. «ирадилик пәйғәмбәрләр сәвир қилғандәк сәвир қилғин» («*Әһқаф» сүриси, 35-айәт*).

3) бурунқи пәйғәмбәрләрниң бешиға кәлгән қийинчилиқларни һекайә қилип бериш арқилиқ күчлүк болушқа тәшәббус қилиш. «сәндин бурун өткән пәйғәмбәрләрму инкар қилинди, улар инкар қилинғанлиғиға вә өзлиригә йәткән әзийәтлиригә сәвир қилди, ахир улар бизниң ярдимимизгә еришти. Аллаһниң сөзлирини өзгәртәләйдиған һеч ким йоқ, шубһисизки, саңа пәйғәмбәрләрниң қиссилиридин бәзиси кәлди» («*Әнъам» сүриси, 34-айәт*).

4) Муһәммәд әләйһиссаламға Аллаһ тааланиң ярдәм қилғанлиғи вә әң чоң нусрәт ата қилғанлиғиға вәдә қилиш арқилиқ униң қәлбини мустәһкәмләш. Чүнки Аллаһ: «мән, мениң пәйғәмбәрлирим чоқум ғәлибә қилимиз» дәп йезиватқән, Аллаһ һәқиқәтән күчлүктур, ғалиптур» («*Мужадәлә» сүриси, 21-айәт*).

Иккинчи сәвәп

Қуръан кәримниң аз-аздин чүшүши пәйғәмбәр әләйһиссаламниң уни ядливелиши үчүн оңайлиқ еди, чүнки пәйғәмбәр әләйһиссалам һәр қетим өзигә периштә Жибриилниң оқуп бәргәнлирини унтуп қелиштин қорққанлиқтин, уни тез ядливелиш үчүн алдирап кетәтти, шуңа Аллаһ таала мону айәтни чүшүрүш арқилиқ пәйғәмбәр әләйһиссаламниң көңлини хатиржәм қилған: «саңа Жибриил арқилиқ Қуръан айәтлири чүшиватқанда, уни есиңға еливелиш үчүн алдирап тилиңни мидирлатма, уни топлаш вә оқуп бериш бизниң мәсъулийитимиздур; саңа уни оқуп бәргинимиздә (йәни Жибриил саңа оқуп бәргинидә) униң оқушиға әгәшкин, андин уни чүшәндүрүп бериш бизниң мәсъулийитимиздур» («*Қиямәт» сүриси, 16-19-айәтләр*).

Үчинчи сәвәп

Мусулманларни ислам тәрбийиси билән тәрбийиләштә тәдрижилик йолини тутуш. Тәдрижи тәрбийә төвәндики шәкилләрни алған:

1) әрәплләрдики бутларға чоқунуштәк хурапий Әқидини, жаһилийәтниң рәзил әхлақини, қизлирини тирик көмүш, һарақ ичиш вә жазанә қилиштәк қәбиһ адәтләрни йоқ қилишта тәдрижи һалда иш елип бериш. Чүнки буларниң һәммисини бирақла йоқ қилғили болматти.

2) бир Аллаһқила етиқат қилиштин ибарәт ислам әқидисини дилларға сиңдүрүштә вә бир-бирини асраш, йоқсулларни йөләш, житимларниң бешини силаш, гөзәл әхлақларни умумлаштурушта тәдрижи иш елип бериш.

3) шәриәт әһкамлирини бәлгүләштики тәдрижилик. Пәйғәмбәр ләйһиссаламниң аяли Айшә рәзийәллаһу әнһа мундақ дегән: «Қуръандин әң авал чүшкән айәтләр жәннәт билән дозақниң баяни еди, кишиләр ислам динида мустәһкәм болғандин кейин һалал-һарам һәққидики әһкамлар чүшкән. Әгәр Қуръандин әң авал «һарақ ичмәңлар» дәп чүшкән болса: кишиләр «биз һарақни һәргиз ташлимаймиз» дегән; «зина қилмаңлар»» дегән болса: «зинани қәтъий ташлимаймиз» дегән болатти» (сәһиһ Муслим 9-том, 46-бәт, 4993-һәдис).

Төртинчи сәвәп

Қуръан кәримниң аз-аздин чүшкәнлиги мусулманларниң айәтләрни ядливелиши вә бу айәтләрни турмушида тәдбиқлашқа адәтлиниши үчүн оңайлиқ яритип берәтти. «Биз һәқиқәтән Қуръанни ядлаш үчүн асан қилдуқ, ибрәт алғучи барму?» («*Қәмәр» сүриси, 32-айәт*).

Бәшинчи сәвәп

Мусулманларни сәвирчанлиққа вә жапа-мәшәқәтләрни көтиришкә риғбәтләндүрүш. «силәр техи илгирикиләр учриған күлпәтләргә учримай туруп жәннәткә киришни ойламсиләр? силәрдин илгири өткән (мөмүнләр) еғирчилиқларға, күлпәтләргә учриған вә чөчүтиветилгән еди, һәтта пәйғәмбәр вә мөмүнләр: «Аллаһниң (бизгә вәдә қилған) ярдими қачан келиду?» дегән еди» («*Бәқәрә» сүриси, 214-айәт*).

Алтинчи сәвәп

Мусулманлар оттурисида йүз берип туридиған ишлар һәққидә Аллаһ тааланиң бәлгүлими-

лирини баян қилиш. «Аллаһ һәқиқәтән ери тоғрисида сән билән муназириләшкән вә Аллаһқа шикайәт қилған аялниң сөзини аңлиди, Аллаһ иккиңларниң сөзүңларни аңлап туриду, Аллаһ һәқиқәтән аңлиғучидур, көргүчидур» (*«Мужадәлә» сүриси, 1-айәт*).

Йәттинчи сәвәп

Пәйғәмбәр әләйһиссаламдин соралған соалларға жавап бериш.«Әй пәйғәмбәр! Улар сәндин: «һарам қилинған айда уруш қилишқа боламду?» дәп сорайду, ейтқинки: «бу айда уруш қилиш чоң гунадур» (*«Бәқәрә» сүриси, 217-айәт*).

Сәккизинчи сәвәп

Қуръан кәримниң вә Муһәммәд әләйһиссаламниң һәқ екәнлигини баян қилиш. Әрәпләргә Қуръан кәримгә охшайдиған бирәр китапни вужутқа кәлтүрүш үчүн жәң елан қилғанлиғи вә әрәпләрниң бу жәң алдида йеңилгәнликлирини билдүрүп, сүкүт қилғанлиғи буниң жүмлисидин еди.

ҚУРЪАН КӘРИМНИҢ ТӘРТИВИ

1565. Соал: Қуръан кәримниң тәртиви қандақ?

Жавап: Қуръан кәримниң айәт вә сүриләрниң тәртиви уларниң чүшүш тәртивигә әмәс бәлки Жибриилниң пәйғәмбәр әләйһиссаламға айәт вә сүриләрниң орунлирини көрситип беришигә асасән тизилған. Шуңа Фатиһә сүриси Қуръан кәримниң әң бешиға орунлаштурулған болсиму у дәсләп чүшкән сүрә әмәс бәлки әң дәсләпки чүшкән Әләқ сүриси болуп у Қуръан кәримниң 30–парисиға орунлаштурулған.

АЙӘТ, СҮРӘ ВӘ ВӘҺИЙ

1566. Соал: айәтниң мәнаси немә?

Жавап: айәтниң луғәт етивари билән аламәт, мөжүзә, ибрәт, дәлил қатарлиқ мәналарда келиду. Уларниң тәпсилати төвәндикичә:

1) айәтниң аламәт мәнасидә келиши. «Уларға пәйғәмбири ейттики: униң падишалиғиниң аламити шуки, силәргә бир сандуқ келиду, униңда рәббиңлар тәрипидин силәрни тәскин тапқузидиған нәрсә вә Мусаниң, Һаруннниң тәвәлири қалдуруп кәткән нәрсиләр қачиланған болиду, уни периштәләр көтүрүп келиду» (*«Бәқәрә» сүриси, 248-айәт*).

2) айәтниң мөжүзә мәнасидә келиши. «Исраил әвладидин сориғинки, биз уларға нәқәдәр көп рошән мөжүзиләрни ата қилдуқ» (*«Бәқәрә» сүриси, 211-айәт*).

3) айәтниң ибрәт мәнасида келиши. «Әгәр силәр Аллаһниң мөжүзилиригә ишәнгүчи болсаңлар, буниңда силәр үчүн әлвәттә бир ибрәт бардур» (*«Ал имран» сүриси, 49-айәт*).

4) айәтниң дәлил мәнасида келиши. «Аллаһниң (чәксиз қудритиниң) дәлиллириниң бири униң асманларни, зиминни яратқанлиғи, тилиңларни рәңгиңларни охшимайдиған қилғанилиридур (*«Рум» сүриси, 22-айәт*).

Айәт әрәп тилида Қуръан кәримдин башқа йәнә һәйран қаларлиқ ишларғиму ишлитилиду.

1567. Соал: айәтниң истилаһтики мәнаси немә?

Жавап: истилаһ айәт сөзи инсанларниң қолидин кәлмәйдиған, инсанларға тонушлуқ болған тәбиий қануийәт сиртидики хариқ адәт ишини ипадиләйду. Айәт – Қуръан кәрим сүрилири ичидин тәлим илаһи кәлимиләрниң бир парчиси, сүриләрни тәшкил қилған мустәқил жүмлиләр болуп, Қуръан кәримдики сүриләр рәқәмлик айәтләрдин тәркип тапқан.

Айәт Аллаһ таалаға мәнсуп қилинғандәк, пәйғәмбәрләргә вә Қуръан кәримгиму мәнсуп қилиниду; айәт Аллаһ таалаға мәнсуп қилинғанда, Аллаһ тааланиң қудритиниң вә илминиң дәлили дегән мәнани, пәйғәмбәрләргә мәнсүп қилинғанда, уларниң пәйғәмбәрләр давасида,

растчиллиқниң дәлили дегән мәнани, Қуръан кәримгә мәнсуп қилинғанда, униң текстлиридә һәр бир җүмлини ипадиләйду.

1568. Соал: айәтләрниң тәртивини ким бәкиткән?

Җавап: Қуръан кәрим айәтлириниң һазирқи биз оқуватқан тәртиви пәйғәмбәр әләйһиссаламниң Җибриилдин алған тәлимигә асасән, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң өзи беваситә бәлгүлигән тәртип екәнлигигә қедимдин һазирғичә пүтүн ислам үммүти бирдәк иттипақтур. Буниңдин мәлумки, Қуръан кәрим айәтлириниң тәртиви иҗтиһат йоли билән әмәс, бәлки вәһий йоли билән бәкитилгән тәртиптур. Саһабиларниң әң катта өлүмалиридин Абдулла ибни Аббас рәзийәллаһу әнһу үчинчи хәлипә Осман ибни Аффан рәзийәллаһу әнһуниң мундақ дегәнлигини ривайәт қилған: «Пәйғәмбәр әләйһиссаламға бәзидә көп айәтлик сүриләр чүшәтти, униңға қандақла бирәр сүрә чүшкәндә йенидики (мәхсус вәһий язидиған) катипларни чақирип уларға: «бу сүрини палани мәсилә баян қилинған палани сүриниң йениға қоюңлар» дәп буйратти, униңға қандақла бир айәт чүшкәндә уларға «бу айәтләрни палани сүридики палани мәсилә баян қилинған җайға қоюңлар» дәп буйратти» (имам Әһмәдниң «Муснәд» намлиқ һәдис топлими 1-том, 57-бәт, Һакимниң «мустәдрәк» намлиқ һәдис топлими 2-том, 330-бәт).

1569. Соал: сүриләрниң тәртивини ким бәкиткән?

Җавап: ислам өлүмалири сүриләрниң Қуръан кәримдики тәртивини «пәйғәмбәр әләйһиссалам бәкиткәнму яки өлүмалар иҗтиһат йоли билән бәкиткәнму?» дегән мәсилә үстидә ихтилаплашқан. Мутләқ көп сандики ислам алимлири сүриләрниң Қуръан кәримдики тәртиви пәйғәмбәр әләйһиссалам тәрипидин бәкитилгәнлигини қарар қилиду; бәзи өлүмалар сүриләрниң Қуръан кәримдики тәртиплириниң бәзиси саһабиларниң иҗтиһати билән бәкитилгән дәп қарайду, бу мәсилидә көп санлиқ ислам өлүмалириниң қарари күчкә егә (Абдулъәзим Зәрқанийниң «Мәнаһил әл ирфан» намлиқ әсәри 1-том, 335-338-айәтләр).

ҖИБРИИЛНИҢ ПӘЙҒӘМБӘР ӘЛӘЙҺИССАЛАМНИ ҚУРЪАН ОҚУТУШИ

1570. Соал: Җибриил пәйғәмбәр әләйһиссаламни қандақ оқутқан?

Җавап: Җибриил пәйғәмбәр әләйһиссалам һәр жили рамизан ейида пәйғәмбәр әләйһиссаламға бир қетим Қуръанни баштин ахириғичә оқуп берип, андин йәнә пәйғәмбәр әләйһиссаламдин баштин ахир тиңшатти. Пәқәт пәйғәмбәр әләйһиссалам вапат болуш алдидики рамизан ейида, униңға Қуръан кәримни икки қетим оқуп берип, икки қетим тиңшиған; мону һәдис бу һәқиқәтни тәстиқлайду. Һәзрити Айшә рәзийәллаһу әнһа, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң қизи Фатимә рәзийәллаһу әнһаға: «Җибриил маңа Қуръанни һәр жили бир қетим оқуп берәтти, бу жил икки қетим оқуп бәрди, буниңдин әҗилимниң йеқинлишип қалғанлиғини сезиватимән» дегән. (Сәһиһул Бухарий 6285-һәдис, Фәтһулбари 11-том, 94-бәт).

ВӘҺИЙ ВӘ УНИҢ ТҮРЛИРИ

1571. Соал: вәһий қанчә түрлүк болған?

Җавап: вәһий төвәндики төрт түрлүк болған:

1) Аллаһ тааланиң пәйғәмбәрләрдин биригә пәрдә арқисидин сөз қилиши. Аллаһ таала Мисирниң Тур теғида Муса әләйһиссаламға беваситә сөз қилған. «Аллаһ Мусаға беваситә сөз қилди» (*«Ниса» сүриси, 164-айәт*).

2) илһам яки пәйғәмбәрниң қәлбигә орнитиш. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «Җибриил мениң қәлбимгә «һечким рисқини толуқ түгәтмәстин өлмәйду» дәп илһам салди, силәр Аллаһқа тәқвалиқ қилиңлар вә униңдин яхши нәрсиләрни сораңлар» (Шиһаб Қузайийниң «муснәд намлиқ» намлиқ 115-номерлиқ һәдис топлими 2-том, 185-бәт).

3) раст чүш. Чүнки пәйғәмбәрләрниң чүши вәһийдур; пәйғәмбәр әләйһиссаламниң аяли

Айшә рәзийәллаһу әнһа мундақ дегән: «рәсулуллаһқа вәһий дәсләптә яхши чүш көрүш билән башланған…» (сәһиһул Бухарий 3-һәдис, Фәтһулбари 1-том, 27-бәт).

4) Аллаһ тааланиң Җибриилни әвәтиши. Пәйғәмбәр әләйһиссалам вәһий тоғрилиқ соралғинида: «вәһий маңа бәзидә қаттиқ жараңлиқ аваз билән келиду, гаһида периштә әр кишиниң сүритидә көрүнүп келип маңа сөз қилиду вә униң сөзлирини толуқ тутивалимән»(сәһиһул Бухарий 2-һәдис,Фәтһулбари 1-том, 23-бәт).

ҚУРЪАН КӘРИМНИҢ ЙЕТИП КЕЛИШ ҖӘРИЯНИ ҚУРЪАН КӘРИМНИҢ САҚЛИНИШИ[33]

1572. Соал: Қуръан кәрим бизгә қайси шәкилдә йетип кәлгән?

Җавап: Аллаһ таала самавий китапларниң ахирқиси болған Қуръан кәримни Муһәммәд әләйһиссаламға чүшкән бойичә сақлашниң пүтүн шәрт-шараитлирини вә сәвәплирини толуқлап бәргән; шуңа Қуръан кәрим һәр қандақ бир өзгиртиш, алмаштуруш вә бурмилашлардин пүтүнләй сақлинип қалған вә бизгә өз пети билән йетип кәлгән йеганә китаптур.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам билән саһабиларниң Қуръан кәримни чүшкән пети сақлаш ишидики һошиярлиғи вә чекигә йәткән еһтиятчанлиғи дуния тарихида мисли көрүлмигән бир әһвал. Буниңға мусулман әмәс илим әһлилириму гува.

1573. Соал: Қуръан кәрим қандақ сақлинип кәлгән?

Җавап: шәксизки, Қуръан кәрим ядқа елиш вә йезип қалдуруштин ибарәт икки хил йол билән сақлинип кәлгән. Пәйғәмбәр әләйһиссалам Қуръан кәримдин чүшүп турған айәт вә сүриләрни шу вақитниң өзидила саһабиларға ядқа алдуруш вә териләргә, хорма йопурмақлириға яздуруш арқилиқ сақлап кәлгән.

1574. Соал: Қуръан кәрим ядқа елиш йоли билән қандақ сақланған?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам өзигә чүшкән айәтләрни чүшиватқан пәйтидә ядқа еливелишқа наһайити зор әһмийәт берәтти, һәтта Җибриил униңға оқуп бериватқан айәтләрни унтуп қелиштин әнсирәп шу вақитниң өзидила ядливелишқа алдирап тилини мидирлитатти, шуңа Аллаһ таала пәйғәмбәр әләйһиссаламни униң Қуръан кәрим айәтлирини унтуп қалмайдиғанлиғи вә уларни униңға толуқ үгитип топлап беридиғанлиғини ухтуруп униң көңлини мону айәт билән хатирҗәм қилған: «алдирап тилиңни мидирлатма, уни топлаш вә оқуп бериш бизниң мәсъулийитимиздур, саңа уни оқуп бәргинимиздә, униң оқулушиға әгәшкин» («*Қиямәт» сүриси, 16-19-айәтләр*).

1575. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссалам Қуръан кәримни ядлаш вә сақлашқа қандақ әһмийәт берәтти?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам пүтүн әқлини вә вақтиниң көпрәгини Қуръан кәримни тәкрарлашқа вә уни пишшиқ ядливелип, өз пети сақлаш ишиға атиған еди; шуңа бәш вақ намазлирида, кечиләрдики тәһәҗҗутлирида, сәпәрлиридә һәтта уруш пәйтлиридиму ағзидин Қуръан кәрим чүшмәтти.

1576. Соал: саһабилар Қуръан кәримни ядлашқа қандақ әһмийәт берәтти?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам Қуръан кәрим айәтлиридин чүшкәнлирини өз вақтида саһабиларға ядқа алдуратти, уларға Қуръан кәримдин савақ берәтти вә қандақ ядлаш усуллирини үгитәтти, саһабиларму Қуръан кәримни ядлаш ишиға пәвкулъаддә зор әһмийәт бәргәнликтин, һемишәм пәйғәмбәр әләйһиссаламниң йенидин айрилмай, аз-аздин чүшүп турған айәтләрни тезла ядливалатти вә ядлиған айәтләрниң көрсәтмилирини һаятлиқ ишлирида әмәлийләштүрүп маңатти. Улар Қуръан кәримни ядлаш ишида бир-бири билән бәслишәтти, кечилири мечитләргә киривелип бәс-бәстә Қуръан ядлатти, ядлап болғанлирини тәкрарлатти, һәтта кечилири Мәдинә мунәввәрә шәһиридики мечитләрдин Қуръан кәрим авази жараңлап тулатти.

1577. Соал: Қуръан кәримдин башқа самавий китапларму ядқа елинғанму?

Җавап: Аллаһ таала илгирики пәйғәмбәрләргә көплигән китапларни чүшәргән болсиму, улардин бирәрсиниму кишиләр ядқа елип баққан әмәс. Һәтта өтмүшләрдә Тәврат билән Инҗилларни һәр қандақ бир аддий пухра оқуялматти, пәқәт дин адәмлирила оқуп мәнасини чүшәндүрүп берәтти, чүнки у вақитларда ядлаш уяқта турсун, алимлардин башқа хәт оқушни билидиғанларму йоқ дейәрлик еди.

Қуръан кәримни пәйғәмбәр әләйһиссаламдин башлап саһабиларниң мутләқ көп қисми ядқа биләтти, бир қетимлиқ урушта 70 тин көпрәк қарийниң шеһит болғанлиғиму шу вақитта Қуръан кәримни ядқа оқушни билидиған қарийларниң көплигидин дерәк бериду. Дуния тарихида Қуръан кәримдин башқа бирәр китапни бунчилик зор әһмийәт берип ядқа елиш өтмүшләрдә яки һазирда көрүлүп бақмиған бир иш. Буниңға пүтүн дуния гува; бунидики сәвәп шуки, Аллаһ таала Қуръан кәримни та қиямәткичә өзи муһапизәт қилип сақлашни өз үстигә елиш билән бир вақитта бу Қуръан кәримни сақлашниң сәвәплири вә усуллирини яритип бәргән. У болсиму, Қуръан кәримни ядлашни әң шәрәплик ибадәт қатаридин санап, мусулманларниң дилида уни ядлаш отини яндурғанлиғи вә уни ядлашни асанлаштуруп бәргәнлиги һәмдә өз вақтида йезип сақлашниң пүтүн имканийәтлирини яритип бәргәнлиги еди.

«Биз һәқиқәтән Қуръанни ядлаш үчүн асан қилдуқ, ибрәт алғучи барму?» (*«Қәмәр» сүриси, 22-айәт*). Мәлумки, һечқандақ бир самавий китапни яки һәдисни ядлиғанға совап бериш вәдә қилинған әмәс, бәлки әмәл қилғанға совап бериш вәдә қилинған. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң заманидин та һазирғичә дунияда қарийлар үзүлүп қалмиғанлиғи үчүн Қуръан кәримгә һечким бир һәрипчилик өзгәртиш киргөзәлмәйду. Қуръан кәримни һазир мусулман әмәс хәлиқләрму мусулман әмәс дөләтләрдә һәрхил мәнпәәтләр йүзисидин нәшир қилип тарқитип келиватқан болсиму, униңға бирәр һәрипчиликму өзгәртиш киргүзәлмигән.

1578. Соал: саһабиларда оқуш вә йезиш қанчилик дәриҗидә еди?

Җавап: оқуш вә йезишни билидиған саһабилар интайин көп еди, пәйғәмбәр әләйһиссалам куффар әрәплəрдин әсиргә чүшкәнләр ичидин хәт билидиғанлиридин һәр бирини ондин мусулман балисиға оқуш вә йезишни үгитип қоюш шәрти билән қоюп бериш сәяситини қоллиниш арқилиқ мусулманларни асасән саватлиқ қиливәткән

1579. Соал: Қуръан кәрим йезип қалдуруш йоли билән қандақ сақланған?

Җавап: Қуръан кәримни сақлашниң йәнә бир йоли пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һәр дайим чүшүп турған айәт вә сүриләрни өз вақтидила «куттабулвәһий» дәп аталған қириқтин көпрәк мәхсус вәһий катиплириға буйруп яздуруп маңғанлиғи еди. Пәйғәмбәр әләйһиссалам илгирики самавий китапларниң пәйғәмбәр аләмдин өткәндин кейин, һәр хил өзгәртилиш вә йөңгүшлинишләргә учраш нәтиҗисидә өз әслини йоқатқанлиғини билгәнликтин, Қуръан кәримниң та қиямәткичә өз петичә сақлиниши йолида барчә чарә-тәдбирләрниң һәммисини қолланған. Пәйғәмбәр әләйһиссламниң Қуръан кәримни ядқа алдуруп, шу заманларда қәғәзниң орнида туридиған нәрсиләргә яздуруп сақлаштин ибарәт бу усули Қуръан кәримниң мәңгүгә чүшкән пети сақлинип келишиниң әң күчлүк амиллири еди.

1580. Соал: Қуръан кәрим пәйғәмбәр әләйһиссаламниң заманида қандақ йезилған?

Җавап: Қуръан кәрим пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һаят вақтида териләргә, хорма йопурмақлири вә қовзақлириға, шундақла силиқ ташларға вә устиханларға парчә-парчә, айрим-айримдин йезилип пәйғәмбәр әләйһиссаламниң өз өйидә сақланған.

ҚУРЪАН КӘРИМНИҢ ТОПЛИНИШ ВӘ КӨПӘЙТИЛИШ БАСҚУЧИ

ҚУРЪАН КӘРИМНИҢ КИТАП ҺАЛИҒА КӘЛТҮРҮЛИШИ

1581. Соал: Қуръан кәрим қачан китап һалиға кәлтүрүлгән?

Жавап: Қуръан кәрим биринчи хәлипә Әбубәкри сиддиқ рәзийәллаһу әнһуниң дәвридә, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң вапатиға толуқ бир жил толмастин, һижрийиниң 12-жили (милади 631-жили) Йәмамә урушидин кейинла, рәсмий китап шәклидә топланған.

1582. Соал: Қуръан кәримни китап шәклидә топлаш пикрини ким оттуриға қойған?

Жавап: Қуръан кәримни китап шәклидә топлаш пикрини от жүрәк саһаби Өмәр ибни Хәттаб рәзийәллаһу әнһу тунжа болуп оттуриға қойған, андин саһабиларниң өлүмалири Қуръан кәримни топлаш пикригә һәммиси бирдәк қошулған.

1583. Соал: Қуръан кәримни китап шәклидә топлаш ишини кимләр үстигә алған?

Жавап: Қуръан кәримни китап шәклидә топлап чиқиш ишини Зәйд ибни Сабит башчилиғидики «куттабулвәһий» комитетиниң әзалири үстигә алған.

1584. Соал: Зәйд ибни Сабит қандақ киши еди?

Жавап: Зәйд ибни Сабит рәзийәллаһу әнһу пәйғәмбәр әләйһиссаламниң мәхсус кативи вә «куттабулвәһий» комитетиниң рәиси болуп, қарийларниң әң сәрхили, пәвқулъаддә зерәк, һошияр вә әстә тутуш қабилийити алаһидә жуқури киши еди, шу сәвәптин пәйғәмбәр әләйһиссалам, кейин хәлипиләр уни өзлири үчүн мәхсус катип қилип ишләткән. Зәйд ибни Сабит, Жибриил әләйһиссаламға Қуръан кәримни әң ахирқи қетим баштин ахир оқуп берип, йәнә униңдин тиңшиғанда пәйғәмбәр әләйһиссаламниң йенида һазир болуш шәрипигә муйәссәр болған, ишәнчликлиги, еһтиятчанлиғи вә тәқвалиғи билән пәйғәмбәр әләйһиссламни қайил қилған саһабиларниң бири еди.

1585. Соал: «куттабулвәһий»комитети Қуръан кәримни топлашта қандақ усулни қолланған?

Жавап: Зәйд ибни Сабит йетәкчилигидики «куттабулвәһий» комитети әзалири Қуръан кәримниң айәт вә сүрилирини топлап, китап шәклигә киргүзүштә дунияда мисли көрүлмигән әң илғар вә ишәшлик методни қолланған, бу мундақ болған: «куттабулвәһий» комитетиниң әзалири териләргә, силиқ ташларға, хорма дәриғиниң қовзақлири вә бәзи йопурмақлириға, шундақла япилақ устиханларға йезилип пәйғәмбәр әләйһиссаламниң өйидә сақланған Қуръан кәрим айәт вә сүрилирини шу вақиттики қарийларниң ядлиғанлириға бир-бирләп селиштуруп, һәр бир қарийдин тиңшиған айәтләрдин һәр бир айәтниң тоғрилиғиға вә пәйғәмбәр әләйһиссламниң өйидә йезип сақланған айәтләрдин һәр бир айәтниң пәйғәмбәр әләйһиссаламниң йенида йезилғанлиғиға икки гувачиниң гувалиғини елиш шәрти билән, айәт вә сүриләрни пәйғәмбәр әләйһиссалам өз вақтида рәтләп қойған тәртип бойичә интайин еһтиятчанлиқ билән рәтләп чиқип, Қуръан кәримни китап шәклигә кәлтүргән.

1586. Соал: Қуръан кәримни топлашта бунчилик еһтиятчан болушқа түрткә болған сәвәпләр қайсилар?

Жавап: Қуръан кәрим Аллаһ тааланиң сөзи болуп, уни Аллаһ тааладин чүшкән вә пәйғәмбәр әләйһиссламдин тапшуруп алған пети бойичә мусулманларға йәткүзүш вәзиписи һәм шәрәплик һәм хәтәрлик чоң бир вәзипә еди. Қуръан кәримни топлиған «куттабулвәһий» комитетиниң әзалири буни яхши биләтти, улар бу ишта қилчә сәвәнлик өткүзүшниң Аллаһ таалаға вә Муһәммәд әләйһиссаламға қилинған кәчүрүлмәс чоң хиянәт һесаплинидиғанлиғини, навада сәвәнлик өтүлсә, өзлириниң худди илгирики йәһудий, христиан алимлириға охшаш өзлириниң илаһий китаплирини өзгәртиветип та қиямәткичә Аллаһниң вә хәлиқниң алдида ләнәткәрди болуп қелиш ховпини әлвәттә һис қилатти вә яхши биләтти.

1587. Соал: «куттабулвәһий» комитетиниң әзалири қандақ кишиләр еди?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң вақтида вәһийләрни йезип қалдурушқа вә кейинчә Қуръан кәрим айәтлирини топлашқа бәлгүләнгән «кутабулвәһий» комитетиниң әзалири саһабиларниң әң мукәммәл қарийлиридин таллап елинған әң тәқвадар, әң алим, әң һошияр вә чекигә йәткән еһтиятчан шәхсләрдин тәшкилләнгән кишиләр еди.

1588. Соал: Қуръан кәримни топлаш үчүн қанчилик вақит кәткән?

Җавап: Қуръан кәримниң пүтүн айәтлирини җәмләп, уларни китап шәклигә кәлтүрүш иши үчүн толуқ бир жил вақит кәткән.

1589. Соал: Қуръан кәримни китап шәклидә топлашқа түрткә болған сәвәп немә?

Җавап: саһабиларниң мутләқ көп санлиғи Қуръан кәримни ядисиға биләтти, шуңа улар өз вақтида Қуръан кәримни китап шәклидә топлап оқушқа зор еһтияҗлиқ әмәс еди, чүнки еғиздин-еғизға йөткилип жүргән Қуръан кәрим айәтлири һәтта уни ядқа алмиған саһабилар үчүнму тонушлуқ еди. Пәйғәмбәр әләйһиссалам вапат болған жили ислам динини йоқ қилиш плани билән оттуриға чиққан муртәд (исламдин йенивалған) әрәп қәбилилири билән болған, тарихта «Йәмамә уруши» дәп аталған урушта саһабилардин көп кишиниң шеһит болғанлиғи, һәтта қарийлардин бу бир қетимлиқ урушта йәтмиштин көпрәк кишиниң шеһит болғанлиғи сәвәплик мусулманлар Қуръан кәримни ядлиған қарийлар түгәп кәтсә Қуръан кәримниң бәзи айәтлириниң өчүрүлүп кетиш ховпини һис қилған. Шундақ қилип саһабилар қарийларниң түгәп кетиши билән Қуръан кәримниң қәлбләрдин көтүрүлүп кетишидин әнсирәп, пәйғәмбәр әләйһиссалам өзи рәтләп қойған айәт вә сүриләрни шу тәртиви бойичә китап шәклигә кәлтүрүп топлашқарариға кәлгән.

1590. Соал: Қуръан кәримниң топлинишидики хусусийәтләр қайсилар?

Җавап: Қуръан кәримниң тунҗа қетим қәғәз бетигә чүшүрүлип китап шәклигә кәлтүрүлишидики хусусийәтләр төвәндикичә:

1) Қуръан кәримниң айәт вә сүрилирини бир томға топлап китап һалиға кәлтүрүш пикригә саһабиларниң пүтүн өлүмалири һәммиси бирдәк қошулған.

2) тилавити әмәлдин қалдурулмиған айәтләрнила топлиған, тилавити әмәлдин қалдурулғанлиғи сәвәплик пәйғәмбәр әләйһиссалам рәтлигән тәртиптин орун алмиғанлирини Қуръан кәрим топлимиға киргүзмигән.

3) Қуръан кәримни, Қуръан кәрим чүшкән йәттә хил әрәп шевиси билән топлап чиққан.

4) айәт вә сүриләрниң тәртиви һазир биз оқуватқан тәртип бойичә рәтләнгән.

ҚУРЪАН КӘРИМНИҢ НУСХИЛАРҒА КӨПӘЙТИЛИШИ

1591. Соал: Қуръан кәрим қачан нусхиларға көпәйтилгән?

Җавап: Қуръан кәрим һиҗрийиниң 25-жили (милади 645-жили) үчинчи хәлипә Осман ибни Аффан рәзийәллаһу әнһуниң дәвридә, униң мәхсус пәрмани билән нусхиларға көпәйтилгән.

1592. Қуръан кәримни нусхиларға көпәйтиш пикрини ким оттуриға қойған?

Җавап: Қуръан кәримни нусхиларға көпәйтиш пикрини қарийларниң пешиваси Һузәйфә ибни Йәман рәзийәллаһу әнһу оттуриға қойған болуп, униң пикрини хәлипидин башлап пүтүн өлүмалар қоллиған.

1593. Соал: Қуръан кәримни нусхилаштурушқа түрткә болған сәвәп немә?

Җавап: Қуръан кәримни һәр бир қарийниң өзи мәнсүп болған шевидә оқуш вә һәр бир қарийниң өзи оқуған шевини һәммидин әвзәл саниши нәтиҗисидә чиққан ихтилапни йоқ қилип, Қуръан кәримни һәммә бир хил қираәт вә бир хил шевидә оқушини әмәлгә ашуруш мәхсити билән Қуръан кәримни бирла қурәйш шевисидә нусхиландуруп, һәр қайси ислам әллиригә бир нусхидин әвәткән.

1594. Соал: Қуръан кәримни нусхиландуруш вәзиписини кимләр үстигә алған?

Җавап: Қуръан кәримни нусхиларға көпәйтиш ишини «куттабулвәһий» комитетиниң рәиси Зәйд ибни Сабит, Абдулла ибни Зубәйр, Сәид ибни Ас, Абдураһман ибни Һарис қатарлиқ қарий саһабилар үстигә алған.

1595. Соал: Қуръан кәримни нусхиландуруш иши қандақ усул билән әмәлгә ашқан?

Жавап: Қуръан кәримни нусхиландурушқа бөлгүләнгәнләр биринчи хәлипә Әбубәкри рәзийәллаһу әнһуниң заманида топланған Қуръан кәрим нусхисини пәйғәмбәр әләйһиссаламниң аяли Һәфисә рәзийәллаһу әнһаниң өйидин сорап елип келип, қалған нусхиларни Қуръан кәримниң мошу нусхисиға асаслинип көпәйткән, андин әсли нусхисини йәнә Һәфисә рәзийәллаһу әнһаға қайтуруп берип, йеңи нусхилардин бирини хәлипә Осман рәзийәллаһу әнһу өз йенида елип қелип қалғанлирини ислам әллиридин һәр биригә бир нусхидин Қуръан кәримни бирдин қарий билән қошуп әвәтип бәргән вә һәр жайда Қуръан кәримниң мошу нусхисини оқуш тоғрилиқ пәрман чиқарған, андин мошу қетим нусхиландурғандин башқа Қуръан дәп саналғанларниң һәммисини көйдүрүп ташлиған.

Үчинчи хәлипә Осман ибни Аффан рәзийәллаһу әнһуниң заманида көчүрүлгән (нусхиландурған) Қуръан кәрим заманимизда дунияниң һәр қайси жайлирида оқуливатқан Қуръан кәримдур. Бу нусха «мусһәб Османи» (Османий Қуръан) дәп атилип кәлмәктә.

1596. Соал: Қуръан кәримни нусхиландурушниң хусусийәтлири қайсилар?

Жавап: Қуръан кәримни нусхиландуруп көпәйтиш ишидики хусусийәтләр төвәндикичә:

1) Қуръан кәримниң айәт вә сүрилириниң тәртиви һазир биз оқуватқан тәртипниң өзи еди.

2) Қуръан кәрим нусхиларға көпәйтилгәндә һәрипләр чекит вә пәшләрдин хали еди.

3) Қуръан кәрим йәттә шевидә оқуғили болидиған шәкилдә йезилған.

4) хәлипиниң пәрмани билән саһабилар «мусһәб Османий» нила һесап қилип қалғанлириниң һәммисини көйдүрүп ташлиған.

1597. Соал: Қуръан кәрим қанчә нусхиға көпәйтилгән?

Жавап: Осман ибни Аффан рәзийәллаһу әнһуниң заманида көпәйтилгән Қуръан кәрим нусхилири бәш еди, дегәнләрму вә алтә еди дегәнләрму бар; амма хәлипә Осман рәзийәллаһу әнһуниң Мисир, Бәһрәйн, Йәмән, Мәккә, Бәсрә қатарлиқ шәһәрләргә бирдин Қуръан кәримни бирдин қарий билән қошуп әвәткәнлиги ениқ.

1598. Соал: һәзрити Осман заманидики Қуръан кәримниң қол язма нусхилири һазир нәдә?

Жавап: һәзрити Осман заманида топлинип вә һәр қайси ислам шәһәрлиригә әвәтилгән Қуръан кәримниң шу вақиттики әсли нусхилириниң көпинчиси заманниң өтүши билән йоқап кәткән, амма шу вақиттики қол язма нусхилардин бири Һазир Мәдинә мунәввәрә шәһиридә, йәнә бири Түркийиниң Стамбул шәһиридики Топқапи сарийи «муқәддәс аманәтләр музейи»да, йәнә бир нусхиси Өзбәкистан Жумһурийити «мусулманлар идариси» ниң кутупханисинида тамға орнитилған мәхсус әйнәк қачиниң ичидә сақлиниватқанлиғи мәлум.

ҚУРЪАН КӘРИМНИ НӘШИР ҚИЛИШ АКАДЕМИЯСИ

Қуръан кәрим һазирғичә Һиндистан, Мисир, Түркийә вә башқа көплигән дөләтләрдә, һәтта Япония, Жуңго, Росия вә Италияләргә охшиған мусулман әмәс мәмликәтләрдиму нәшир қилинип тарқитилип кәлди. Кейинки вақитларда Сәуди әрәпстанида Қуръан кәримни бир хил шәкил вә бир хил һөснихәт нусхиси билән бесип, уни пүтүн дунияда умумлаштуруш мәхсити билән Сәуди әрәпстаниниң сабиқ падишаси мәрһум Фәһид ибни Абдулъәзиз өз намидин Мәдинә мунәввәрә шәһиридә «Қуръан кәримни нәшир қилиш академияси» қуруп чиқишни қарар қилиду, чүнки Мәдинә мунәввәрә шәһири Қуръан кәрим айәтлири топлинип, дунияниң һәр қайси жайлириға тарқалған мубарәк жай еди.

«ҚУРЪАН БЕСИШ АКАДЕМИЯСИ» НИҢ ТӘСИС ҚИЛИНИШИ

1984-жили 30-октябрь күни мәзкүр академияниң ечилиш мәрасими өткүзүлди, академияниң бенаси ислам мәдәнийитини әкс эттүргән, наһайити көркәм һәм заманивий шәкилдә ясап чиқилған. Мәдинә мунәввәрә шәһириниң Тәбук йолиға җайлашқан болуп, 250 миң квадрат метр йәр мәйданға егә. Бу академиядә алимлар, қарийлар, хәттатлар, ишчилар болуп җәмий 900гә йеқин адәм ишләйду, бу академия жилиға 30 миллиондин көпрәк Қуръан кәрим бесип чиқириш иқтидариға егә болуп, һәр жили 10 миллион әтрапида Қуръан кәрим бесип чиқармақта. Мундин башқа тәпсир вә Қуръан кәримниң һәр хил тилларға тәрҗимә қилинған тәрҗимә нусхилирини бесип тарқитиштин ташқири Сәуди әрәпстани вә ислам дуниясидики мәшһур қарийларниң авазлири билән оқулған Қуръан кәрим дискилирини нәшир қилип тарқитиду.

ҚУРЪАН КӘРИМНИҢ ТӘРҖИМӘ НУСХИЛИРИ

Испан, немис, инглиз, һиндонезия, уйғур, қазақ, хитай, рус, орду, парс, пашту, түрк, өзбәк, қирғиз, тайланд, сомали, француз, кәшмир, кория, милибари, һәвса, берма, грек, зулу, босня қатарлиқ 30 дин көпрәк тилда Қуръан кәрим тәрҗимилири бесип тарқитилған.

АЙӘТЛӘРГӘ ОҚУШ ҚАИДИЛИРИ ВӘ БӘЛГҮЛИРИНИҢ ҚОЮЛИШИ

ҚУРЪАН КӘРИМ АЙӘТЛИРИГӘ ОҚУШ ҚАИДИЛИРИ ВӘ БӘЛГҮЛИРИНИҢ ҚОЮЛИШИ

1599. Соал: әрәп һәриплири бурун қандақ йезилатти?

Җавап: илгири әрәп һәриплири чекитсиз йезилатти яки уларни бир-биридин айрип туридиған чекитләр болмиған, лекин қайсиси «б» (ب), қайсиси «т» ت)), қайсиси «с» (س) екәнлигини сөзниң баш ахириға қарапла, һечбир қийинчилиқсиз биливалатти вә тогра оқатти, шуңа пәйғәмбәр әләйһиссаламниң заманида Қуръан кәрим айәтлириниң оқуш бәлгүлирини қоюшқа һаҗәт йоқ еди.

1600. Соал: ундақта әрәп һәриплирини чекитләр билән пәриқләндүрүшкә һаҗәт болушниң сәвәви немә болған?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам аләмдин өтүп қисқа вақит ичидила, ислам дини әрәп әмәс қовумлар арисиға кәң тарқилишқа башлиған. Һәр хил милләтләрниң ислам диниға кириши билән уларниң Қуръан кәримни оқушқа болған зор еһтияҗи әрәп әмәс қовумларниң әрәп тилини тоғра оқуши үчүн мәхсус қаидә бәлгүләшни тәқәзза қилған еди; чүнки әрәпләр өз тилида чүшкән бу Қуръан кәримниң һәриплирини бир-биридин пәриқләндүрүп, тоғра оқуп кетәлигини билән, әрәп әмәс милләтләр уни әрәпләрдәк оқуялматти.

1601. Соал: Қуръан кәримниң оқулуш бәлгүлирини ким иҗат қилған?

Җавап: әрәп тилиниң грамматика қаидиси вә Қуръан кәрим айәтлириниң оқулуш бәлгүлирини тунҗа қетим түзүп чиққан киши таибин (саһабиларни көргән иккинчи әвлат мусулманлар) өлүмалиридин Әбулъәсвәд Дуъли (мил. 606-688) дегән киши болуп, у төртинчи хәлипә һәзрити Әли ибни Әбуталиб (мил. 601-660) ниң әмри билән бу ишни башлап, һәрипләрниң «фәтһә», «кәсрә», «даммә» қатарлиқ һәрикәтлирини бәлгүләп, фәтһә аламитини һәрипниң үстигә бир чекит қоюш билән, кәсрә аламитини һәрипниң астиға бир чекит қоюш билән, даммә аламитини һәрипниң оттурисиға бир чекит қоюш билән, сукун аламитини икки чекит қоюш билән айривалғили болидиған қаидини түзүп чиққан. Кейинрәк Хәлил ибни Әһмәд әлфәраһидий келип

чекитләрниң орниға һазирқи «зир», «зивәр», «пиш» бәлгүлирини қоюп техиму инчикә, техиму мукәммәл усулни иҗат қилған.

1602. Соал: әрәп һәриплириниң чекитлирини ким иҗат қилған?

Җавап: әрәп һәриплириниң чекитлири вә бәлгүлирини тунҗа болуп иҗат қилған алим Хәлил ибни Әһмәд әлфәраһидий (мил. 718-790) дегән киши болуп, у йәнә «һәмзә», «шәддә» вә башқиларни түзүп чиққан, шуниңдин кейин әрәп тилиниң оқуш қаидилири, һәрипләрниң бәлгүлири, һәрикәтлири муқимлишип, Қуръан кәрим айәтлириниң хәт услуби күндин-күнгә көркәм вә чирайлиқ һалға келип, тәдрижи һалда тәрәққий қилип берип әң ахирқи камалиға йәткән.

1603. Соал: Қуръан кәримниң һазир биз оқуватқан шәкли қачан мәйданға кәлгән?

Җавап: Қуръан кәримниң һазир биз оқуватқан шәкли һижрийә үчинчи әсирдә барлиққа кәлгән, шуниңдин бери Қуръан кәримниң шәкли бир хил болуп кәлмәктә.

ҚУРЪАН КӘРИМНИҢ МӨҖҮЗИЛИК ТӘРӘПЛИРИ

1604. Соал: Қуръан кәримниң мөҗүзилик тәрәплири қайсилар?

Җавап: әлламә Абдулъәзим Зәрқаний мундақ дегән: «Қуръан кәримгә инсап билән нәзәр ташлиған адәм худди бир тал алмас парчисидики адәмни һәйран қалдуридиған, көплигән әҗайиплиқ вә гөзәлликләрни көргинидәк, Қуръан кәримниң һәр тәрәплимә мөҗүзилирини әлвәттә байқайду» (әлламә Абдулъәзим Зәрқанийниң «Мәнаһил әл ирфан» намлиқ әсәри 2-том, 332-бәт).

Қуръан кәримниң мөҗүзилик тәрәплири интайин көп, мәшһурлири төвәндики төрт хил мөҗүзидур?

1) Қуръан кәримниң баянидики әдәбий мөҗүзиси.
2) Қуръан кәримниң илмий мөҗүзиси.
3) Қуръан кәримниң шәриәт бәлгүләштики мөҗүзиси.
4) Қуръан кәримниң келәчәктин хәвәр бериштики мөҗүзиси.

1605. Соал: илмий мөҗүзә дегән немә?

Җавап: илмий мөҗүзә – заманивий илим-пән испатлиған Қуръан кәрим хәвәрлиридур. Қуръан кәрим өз вақтида нурғунлиған илмий һәқиқәтләрдин хәвәр бәргән болсиму, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң заманида бу һәқиқәтләрни кәшип қилидиған илим-пән мәйданға кәлмигәнликтин, улар илмий усулда шәрһиләнмигән вә заманниң тәрәққиятиға тәрк етилгән.

1606. Соал: Қуръан кәрим илмий һәқиқәтләр билән маслишамду?

Җавап: Қуръан кәрим илим йоли билән кәшип қилинған һәқиқәтләр билән әлвәттә маслишиду, бу иккиси һәргиз зитлашмайду, чүнки Қуръан кәрим Аллаһ тааланиң сөзи, кәшип қилиниватқан илмий һәқиқәтләр Аллаһ тааланиң сәнъәтлиридин болуп, һәр иккиси бир мәнбәдин кәлгән, ейтқинки: «Қуръанни асманлардики вә зиминдики сирни билип туридиған Аллаһ чүшәрди» («*Фурқан» сүриси, 6-айәт*).

1607. Соал: Қуръан кәрим илмий нәзәрийиләр билән маслишамду?

Җавап: Қуръан кәрим илмий нәзәрийә аталғанларниң һәммиси билән маслашмайду, чүнки илмий нәзәрийиләр заманниң тәрәққияти билән өзгирип туриду. Бу мундин йүз жил илгири илмий нәзәрийә дәп етирап қилинған көплигән нәзәрийләрниң бугүнки күндә илмий нәзәрийә әмәслиги испатланғиниға охшаш. Амма Қаръан кәрим қәтъий өзгәрмәйду; ислам мутәпәккүри Мәннаул Қәттан бу һәқтә мундақ дәйду: «көплигән кишиләр Қуръан кәрим илмий нәзәрийиләрниң һәммисини өз ичигә алиду, дәп етиқат қилғанлиқтин, қандақла бир йеңи нәзәрийә оттуриға чиқса, Қуръан кәрим айәтлирини нәқил қилип бу нәзәрийигә мувапиқлаштурмақчи болушиду. Улар мундақ қилиш арқилиқ Қуръан кәримгә зиянкәшлик қилип қойиду, чүнки инсанлар өзгәрмәс һәқиқәтләр дәп қобул қилған нурғунлиған илмий принциплар вә нәзәрийиләр заманниң өтүши билән өзиниң илмийлигини йоқитип қоюп сәһнидин чүшүп кәлмәктә» (Мәннаул Қәттанниң «Қуръан илимлири һәққидә тәтқиқат» намлиқ әсәри 270-бәт). Мәсилән: дарвинизм

нәзәрийилиридин нурғунлири өз вақтида өзгәрмәс илмий һәқиқәт дәп қобул қилинған. Заманимиздики тәрәққий қилған илим-пән асасида уларниң илмий һәқиқәт әмәслиги испатланғиниға охшаш.

1608. Соал: Қуръан кәримниң шәриәт бәлгүләштики мөҗүзиси дегән немә?

Җавап: Қуръан кәримниң шәриәт әһкамлирини бәлгүләштики мөҗүзиси – Қуръан кәрим елип кәлгән қанун-принципларниң мукәммәллиги, униң заманларниң өтүши билән конирап қалмастин яки заманға маслишалмай қалмастин һәр вақит өзиниң алаһидилигини көрситип турғанлиғи демәктур.

Чүнки, Аллаһ таала барлиқ инсан тәбиқилири арисида адаләт вә баравәрликни әмәлгә ашуруш вә уларни икки аләмлик бәхитлик қилиш үчүн бәлгүлигән илаһий қанунлар һәр қандақ бир заман вә һәр бир маканға ярайдиған, инсанларниң әқлигә тамамән мувапиқ келидиған вә уларниң һаят мусаписидики чоң-кичик пүтүн еһтияҗлирини һәл қилалайдиған мукәммәл принциплар болуп, бундақ бир мукәммәл принципни түзүп чиқиш инсанниң қолидин кәлмәйду. Шуңа уни мөҗүзә дәймиз.

ШӘРИӘТ ӘҺКАМЛИРИ ӨЗ ИЧИГӘ АЛҒАН ПРИНЦИПЛАР

1609. Соал: шәриәт әһкамлири қандақ принциплар үстигә қурулған?

Җавап: шәриәт әһкамлири һаятлиқниң һәммә тәрәплирини өз ичигә алған интайин еniқ вә мукәммәл принциплар үстигә қурулған, уларниң муһимлири төвәндикичә:

1) иман вә етиқат мәсилилириниң принциплири.
2) әмәл-ибадәтләрниң принциплири.
3) әхлақ принциплири.
4) муамилә ишлириниң принциплири.
5) җаза қанунлириниң принциплири.

1610. Соал: Қуръан кәрим үлгилик җәмийәтни қандақ бәрпа қилған?

Җавап: Қуръан кәрим алди билән шәхсләрни җәмийәткә ярамлиқ вә сағлам қилип тәрбийиләп чиқиш ишиға наһайити зор әһмийәт бәргән; андин җәмийәтниң һули болған аилини бәхитлик, хатирҗәм вә сағлам қилип қуруп чиқиш йолида жуқуриқи тәрбийә усулиниң өзини қолланған, андин пәзиләтлик вә үлгилик бир җәмийәтни бәрпа қилиш үчүн җәмийәттики кишиләрниң өз ара мунасивитини күчәйтишниң амиллирини оттуриға қойған. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң заманидики үлгилик җәмийәт әнә шундақ басқучларни баштин кәчүрүш җәриянида бәрпа болған[34].

АЙӘТ ВӘ СҮРИЛӘРГӘ МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

1611. Соал: Мәккә вә Мәдинә сүрилириниң пәрқи немә?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам милади 622-жили Мәккидин Мәдинигә һиҗрәт қилишқа атлиништин илгири Мәккидә чүшкән сүриләр «Мәккә сүрилири», һиҗрәттин кейин Мәдинидә чүшкән сүриләр, Мәдинә сәпиридә, ғазатларда, һәтта Мәккә азат болған күни вә пәйғәмбәр әләйһиссалам вида һәҗини қилған күнлири Мәккидә чүшкән сүриләрму «Мәдинә сүрилири» дәп атилиду.

1612. Соал: Мәккә сүрилири билән Мәдинә сүрилири қанчә?

Җавап: Қуръан кәримдики 114 сүридин Мәккә сүрилири 82, Мәдинә сүрилири 20, Мәккә вә Мәдинидә чүшкән айәтләрдин тәркип тапқан сүриләрниң сани 12 сүридур.

МӘККӘ СҮРИЛИРИНИҢ ХУСУСИЙӘТЛИРИ

1613. Мәккә сүрилиринин хусусийәтлири немә?

Җавап: Мәккә сүрилиринин асаслиқ хусусийәтлири төвәндикичә:

1) инсанлар қәлбигә ислам әқидисини орнитип, уларни Аллаһ тааланиң бирла илаһ екәнлигигә иқрар қилип, ибадәтләрни Аллаһқила қилишқа чақириш вә бутпәрәслик әқидисиниң батиллиғини, бутларға чоқунушниң оп-очуқ азғунлуқ екәнлигини айдиңлаштуруш.

2) қиямәт күни болидиған ишларни, җәннәт билән дозақни кишиләргә баян қилиш.

3) мушрикләрниң хурапий адәтлирини сөкүш вә улар билән муназирилишиш.

4) айәтлириниң қисқа болуши вә қисқа сүриләр.

5) илгирики пәйғәмбәрләрниң қиссилирини вә қовумлири билән елип барған күрәшлирини баян қилиш.

6) Муһәммәд әләйһиссаламға тәсәлли бериш.

7) мусулманларға ислам әхлақини сиңдүрүш.

МӘДИНӘ СҮРИЛИРИНИҢ ХУСУСИЙӘТЛИРИ

1614. Соал: Мәдинә сүрилириниң хусусийәтлири қайсилар?

Җавап: Мәдинә сүрилириниң асаслиқ хусусийәтлири төвәндикиләр:

1) ибадәтләрниң түрлири вә қаидә-тәртиплири, муамилә усуллири, җазалаш принциплири, уруш қанунлири, аилә түзүми вә башқилардин ибарәт шәриәт әһкамлирини баян қилиш.

2) йәһудийлар билән христианларни исламға дәвәт қилиш.

3) мунапиқларниң ишлирини вә уларниң мусулманларға болған хәтәрләрни баян қилиш.

4) айәтлириниң узун болуши вә узун сүриләр.

АЙӘТ ВӘ СҮРИЛӘР ҺӘҚҚИДӘ

1615. Соал: Сүрә дегән немә?

Җавап: сүрә – Қуръан кәримдики мәхсус намлири билән аталған бөлүмләр дегәнликтур, мәсилән: фатиһә сүриси, Бәқәрә сүриси дегәнгә охшаш.

1616. Соал: Қуръан кәримдики әң узун сүрә қайси?

Җавап: Қуръан кәримдики әң узун сүрә Бәқәрә сүриси (2-сүрә) болуп, 286 айәттин тәркип тапқан.

1617. Соал: Қуръан кәримдики әң қисқа сүрә қайси?

Җавап: Қуръан кәримдики әң қисқа сүрә Кәвсәр сүриси (108-сүрә) болуп, 3 айәттин тәркип тапқан.

1618. Соал: Қуръан кәримдики әң узун айәт қайси?

Җавап: Қуръан кәримдики әң узун айәт Бәқәрә сүрисиниң 282-айитидур.

1619. Соал: Қуръан кәримдики әң қисқа айәт қайси?

Җавап: Қуръан кәримдики әң қисқа айәт Рәһман сүриси (55-сүрә)ниң 64-айити.

1620. Соал: Қуръан кәримдики әң дәсләп чүшкән вә әң ахири чүшкән айәтләр қайсилар?

Җавап: Қуръан кәримдики әң дәсләп чүшкән айәтләр Әләқ сүриси (96-сүрә)ниң бешидин мону бәш айәт: 1– яратқан пәрвәрдигариңниң исми билән оқуғин. 2– у инсанни ләхтә қандин ярат-ти. 3– оқуғин, пәрвәрдигариң кәрәмликтур. 4– у қәләм билән (хәт йезишини) үгәтти. 5– инсанға билмигән нәрсиләрни билдүрди.

Қуръан кәримдики әң ахир чүшкән айәт Бәқәрә сүрисиниң 281-айити болуп, Аллаһ тааланиң мону сөзидур: «силәр шундақ бир күндин (йәни қиямәт күнидин) қорқуңларки, у күндә силәр Аллаһниң дәргаһиға қайтурусиләр, андин һәр киши қилған (яхши-яман) әмәлиниң нәтиҗисини толуқ көриду, уларға (зулум) қилинмайду».

ҚУРЪАН КӘРИМНИҢ ТӘРҖИМИСИ

1621. Соал: Қуръан кәримниң тәрҗимисини «Қуръан» дейишкә боламду?

Җавап: Қуръан кәримниң һәр қайси тилларға тәрҗимә қилинған тәрҗимә нусхилири «Қуръан» дейилмәйду. Чүнки «Қуръан» Муһәммәд әләйһиссаламға Аллаһ тәрипидин чүшүрүлгән әрәпчә әсли текстиға қоюлған нам, шуңа намазда Қуръанниң тәрҗимисини оқуш билән намаз ада тапмайду, амма оқуш арқилиқ совапқа еришиш, вәз-нәсиһәтләрни чүшинип әмәл қилиш җәһәттә тәрҗимиләр Қуръан кәримниң ролини ойнайду.

Төвәндә «Қуръан» намлиқ шеиримни кәлтүрүшни лайиқ көрдүм:

Диянитим бу Қуръан, итаитим бу Қуръан,
Икки аләм мәңгүлүк, саадитим бу Қуръан.

Орун алған дилимда, зикри дайим тилимда,
Һәмира болуп йенимда, тилавитим бу Қуръан.

Динимизниң дәстүри, барлиқ әлниң тәғдири,
Мөҗүзиниң сәрхили, камалитим бу Қуръан.

Аллаһниң шанлиқ сөзи, исламниң нурлуқ көзи,
Һәқиқәтниң нәқ өзи, адалитим бу Қуръан.

Әлгә илим үгәткән, наданлиқни түгәткән,
Етиқатни түзәткән, сахавитим бу Қуръан.

Чоң мөҗүзә яратқан, илим-һекмәт таратқан,
Әлни аңа қаратқан, лаяқитим бу Қуръан.

Башлап бәхитлик һаятқа, иман билән маматқа,
Ахирәттә ниҗатқа, капалитим бу Қуръан.

Ләвзи әҗәпму чаққан, тилға һәсәлдәк яққан,
Зикри һәр җайда аққан, һалавитим бу Қуръан.

Мениң көңүл байлиғим, чимәнзарлиқ яйлиғим,
Һәммидин чирайлиғим, қанаитим бу Қуръан.

Кечә жиғлап Худаға, сәвир әйләп җудаға,
Тәртил яйрап садаға, ибадитим бу Қуръан.

Дүшмәнләргә һуҗумда, қуралимдур қолумда,
Нурлар чечип йолумға, маһаритим бу Қуръан.

Көңүлдики мәхсәткә, еришишкә амәткә,
Келип бирлик қамәткә, сәяситим бу Қуръан.

Тәрбийиләп өстүргән, шәрипимни көтәргән,
Явузлуқни кәттүргән, инайитим бу Қуръан.

Ғурбәтчилик көргәндә, гәмкин хиял сүргәндә,
Сәргәрдан боп жүргәндә, карамитим бу Қуръан.

Қәләм сәһвән язғанда, дүшмән тузақ қурғанда,
Мән йолумдин азғанда, һидайитим бу Қуръан.
Бәхит мәндин қачқанда, илан көзин ачқанда,
Зәһирини чачқанда, саламитим бу Қуръан.

Дәврим бир күн ятқанда, мән қайғуға патқанда,
Бешим гәмдин қатқанда, параситим бу Қуръан.

Әл-жутида кәзгәндә, ғериплиқни сәзгәндә,
Дилни әләм әзгәндә, садақитим бу Қуръан.

Ағриқ-силақ йәткәндә, тәндин мағдир кәткәндә,
Жанни бозәк әткәндә, бараитим бу Қуръан.

Адаләттин сориғанға, һәққә тәшна болғанға,
Йол тапалмай турғанға, ишаритим бу Қуръан.

Көтәргүчи шәнимни, йейип әлгә намимни,
Сақлап чин иманимни, инавитим бу Қуръан.

Қабил келип жаһанға, йетип бир күн нишанға,
Мән қеништа арманға, жасаритим бу Қуръан.

Мүшкулләрни йеңишта, чоң утуқлар қезишта,
Әл ризасин елишта, шижаитим бу Қуръан.

Чин мөмүнлик мәйданда, қайтмай туруп һәр анда,
Бир күн зәпәр қучқанда, аламитим бу Қуръан.

Баян әйләп әрзимни, ада қилип пәризимни,
Тамамлашта қәрзимни, аманитим бу Қуръан.

Ләһәд ичрә сүргәндә, мункир, нәкир киргәндә,
Аңа жавап бәргәндә, шаһадитим бу Қуръан.
Мәһшәргаһқа барғанда, егәм һесап алғанда,
Мән чарисиз қалғанда, шапаитим бу Қуръан.

Бу пеқирниң чин сөзи, қәлиминиң бир изи,
Шундақ дәп қалди өзи, шарапитим бу Қуръан.

СҮННӘТ

СҮННӘТНИҢ ТӘРТИВИ[35]

1622. Соал: сүннәт сөзиниң мәнаси немә?

Җавап: сүннәт сөзиниң луғәттики мәнаси «йол» дегәнлик болуп, мәйли тоғра, мәйли хата һәр қандақ бир давам қилидиған йолни ипадиләйду. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң: «Кимки исламда яхши бир йолни тутса, униң совави шу кишигә болиду, униңға әмәл қилғанларғиму совави кемәйтилмәстин берилиду, кимки исламда яман бир йолни тутса, униң гунайи шу кишигә болиду, униңға әгәшкәнләргиму шу гуна кемәйтилмәстин йезилиду» дегән сөзи сүннәтниң луғәттики мәнасини ипадиләйду [имам Муслим ривайити]. Амма сүннәтниң ислам аталғусидики мәнаси һәққидә өлүмаларниң тәриплиши бир хил болмиған, уларниң һәр бири сүннәтни өзлириниң илим саһасидики ихтисасиға асасән тәриплигән. Һәдисшунасларниң нәзәридә, сүннәт – пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламниң сөзлири, иш-паалийәтлири, әмәл-ибадәтлири вә тәқрири (йәни саһабилардин садир болған иш-һәрикәтләрдин пәйғәмбәр әләйһиссаламниң тоғра көрүп тәстиқлигәнлири яки рәт қилмастин сүкүт қилғанлири) қатарлиқлардур. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң сөзлири, мәсилән: «әмәлләр пәқәт нийәтләргила бағлиқтур, һәр ким өзи нийәт қилған нәрсисигә еришиду» дегән һәдискә охшаш [имам Бухарий вә Муслим ривайити].

Пәйғәмбәр әләйһиссаламдин садир болған динға мәнасивәтлик иш–паалийәтләр, мәсилән: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң намаз оқуш кәйпияти, таһарәт елишиға охшаш ишлири.

Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң тәқрири; бу саһабиләрдин бирәрсиниң униң көз алдида қилған бирәр ишини яки бирәр сөзини хатаға чиқармастин, униңға сүкүт қилғини яки бу иш яки сөз пәйғәмбәр әләйһиссалам йоқ йәрдә садир болған болсиму, уни аңлап сүкүт қилғини дегәнликтур, мәсилән: Өмәр ибни Хәттабниң: «пәйғәмбәр әләйһиссаламниң заманида әрләр билән аяллар бир қачида таһарәт алатти» дегән сөзигә охшаш [имам Бухарий вә Әбудавуд ривайити]. Чүнки, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң бу әһвалини билип туруп, униңға сүкүт қилғанлиғи униң бу ишни қоллиғанлиғи һесаплиниду, мана бу, тәқрир дейилиду.

Фиқһишунасларниң нәзәридә сүннәт – пәйғәмбәр әләйһиссаламдин садир болған гәп-сөз вә тәқрир қатарлиқлардин шәриәт һөкүмигә дәлил болалайдиған лиридур. Фиқһишунаслар йәнә орунлиған кишигә совап болидиған, тәрк әткән кишигә гуна болмайдиған ишларниму сүннәт дәйду, чүнки уларниң нәзәридә пәйғәмбәр әләйһиссаламдин кәлгән болсиму, пәриз яки важип қатардин орун алмиғанлири сүннәттур. Сүннәтниң тәрипидики ихтилапниң сәвәви шуки, өлүмаларниң сүннәткә қаратқан йөнилиши охшаш болмиған. Һәдисшунаслар сүннәткә пәйғәмбәр әләйһиссаламдин үгиниш вә уни үлгә тутуш тәрәптин йүзләнгән. Фиқһишунаслар сүннәтни үлгә қилиш билән бир вақитта, уни шәриәт дәлили сүпитидә қобул қилиду, чүнки пәйғәмбәр әләйһиссаламдин садир болған вә динға мунасивәтлик ишларниң һәр бири шәриәт әһкамлири үчүн бирәрдин дәлил-испаттур (Муһәммәд әҗаҗ Хәтибниң «әлуҗиз фи әлум әлһәдис» намлиқ әсәри 15-17-бәтләр, Муһәммәд Әдибниң «әлмәһат фи әсул әлһәдис» намлиқ әсәри 27-32-бәтләр).

Сүннәтниң әң ихчам мәнаси: пәйғәмбәр һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламниң ислам динини чүшиниш вә уни күндиликтики турмушида әмәлийләштүрүш усулиға аит билимләр дегәнликтур.

1623. Соал: сүннәт билән һәдисниң пәрқи барму?

Җавап: сүннәт билән һәдисниң оттурисида пәриқ йоқ, өлүмалар бу иккисини бир мәнада қоллиниду; гәрчә һәдис луғәт етивари билән «сөз» дегәнлик болуп, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң сөзлирини ипадилигән болсиму, пүтүн ислам өлүмалириниң қаришида һәдисниң мәнаси сүннәтниң мәнаси билән бирдур. Чүнки пәйғәмбәр әләйһиссаламниң сөзлири униң еғиз арқилиқ билдүргән тәлиматлирини өз ичигә алғандәк, униң қилғанлирини, тәқрирлирини, сүпәтлирини вә шәръий һөкүм қатариға киридиған пүтүн иш-һәрикәтлириниму өз ичигә алиду, шуңа һәдисни пәқәт пәйғәмбәр әләйһиссаламниң сөзлири үчүнла қоюлған аталғу дәп чүшиниш тоғра болмайду.

1624. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң қилғанлириниң һәммиси сүннәтму?

Жавап: доктур Исам Әлбәшир бу соалға мундақ дәп жавап бәргән: «пәйғәмбәр әләйһиссаламниң өрпи-адәт қатаридин қилғанлири мусулманлар үчүн қилиш буйрулған сүннәт қатаридин саналмайду, «пәйғәмбәр әләйһиссалам дәстиханда алдиға елип келингән келәрниң гөшини йемигәндә, саһабилар униңдин келәрни йейишниң һалал яки һарамлиғи һәққидә» сориғинида, пәйғәмбәр әләйһиссалам, уни йейишни көңлүм тартмайду, мениң қовмим уни йәп адәтләнмигән, дегән» [Нәсаий ривайити]. Чүнки, әрәпләрдә келәрниң гөшини йейиш адити йоқ еди.

Демәк, пәйғәмбәр әләйһиссалам келәрни йейишни һарам қилмиған вә йегәнләрни тосмиған; буниңға қарап келәр гөшини йәйдиған мусулман милләтләрни пәйғәмбәр әләйһиссаламниң сүннитигә хилаплиқ қилди дейәлмәймиз, чүнки пәйғәмбәр әләйһиссаламниң келәр гөшини йейишни халимиғанлиғи вә башқиларниң йейишини тосмиғанлиғи өрпи-адәткә мунасивәтлик иш, шундақ болған екән, милләтләрниң өрпи-адәтлири диний һөкүмни алмайду.

Шуниңдәк, бирәв тамақни қошуқ билән (яки чока билән) йесә, яки йәрдә олтуруп йемәстин, үстәлдә олтуруп яки өрә туруп йесә, уни (йәрдә олтуруп қоли билән йемигәнлик сәвәплик) сүннәткә хилаплиқ қилди дейәлмәймиз. Чүнки бу ишлар өрпи-адәткә бағлиқ ишлар болуп, һәр милләт өзиниң өрпи-адәтлири бойичә иш көрүштин чәкләнгән әмәс. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң йемәк-ичмәк һәққидә бизгә үгәткән сүнните «әй оғул! «бисмиллаһир рәһманир рәһим дегин, андин оң қолуң билән алдиңдин йегин» дегән тәлиматидур». [имам Бухарий ривайити вә Суданлиқ мәшһур ислам мутәпәккүри доктур Исам Әлбәширниң «Сабит әһкамлар вә өзгиришни қобул қилидиған әһкамлар» дегән темидики докладидин].

1625. Соал: сүннәтниң ислам динидики орни немә?

Жавап: сүннәт (яки һәдис) – ислам дининиң Қуръан кәримдин қалса, әң чоң дәстүри, ислам қануншунаслиғиниң төрт асаслиқ мәнбииниң иккинчиси вә Қуръан кәримниң тәржиманидур. Аллаһ таала сүннәткә әмәл қилишниң зөрүрлиги тоғрилиқ мундақ дәйду: «пәйғәмбәр силәргә бәргәнни елиңлар, пәйғәмбәр чәклигән нәрсидин чәклиниңлар, Аллаһтин қоркуңлар, һәқиқәтән Аллаһниң азави қаттиқтур» («*Һәшир» сүриси, 7-айәт*).

1626. Соал: сүннәттин беһажәт болушқа боламду?

Жавап: сүннәттин қәтъий беһажәт болғили болмайду, сүннәт Қуръан кәримдин қалсила ислам дининиң әң асаслиқ дәстүрлиридин бири, сүннәт Қуръан кәримниң әһкамлирини шәрһилигүчи вә униң һәқиқий тәржиманидур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам ислам дининиң шәриәт (қанун) әһкамлирини өзиниң сөзлири вә әмәлийитидә қилип көрситиш билән чүшәндүргән, мәсилән: намаз тоғрилиқ: «намазни худди мән оқуғандәк оқуңлар» дегән [имам Бухарий ривайити]. Һәж тоғрилиқ «һәж қилиш паалийәтлирини мениңдин үгиниңлар» дегән [имам Бухарий ривайити].

Аллаһ таала Қуръан кәримдә: «пәйғәмбәргә итаәт қилсаңлар һидайәт таписиләр» («*Нур» сүриси, 54-айәт*) дейиш арқилиқ тоғра йолға һидайәт тепишни Муһәммәд әләйһиссаламға итаәт қилишқа бағлиған вә униң сүннәтлиригә әмәл қилишни һидайәтниң бирдинбир мәнбии қилип көрсәткән; пәйғәмбәр әләйһиссалам бу мәнани техиму рошән қилип: «силәргә мән икки нәрсини қоюп кәттим, бу икки нәрсигә чиң есилған муддитиңлар бойичә қәтъий езип кәтмәйсиләр, улар: Аллаһниң китави (Қуръан кәрим) билән мениң сүннитимдур» дегән (мәшһур һәдисшунас алим М. Нәсируддин Албаний «һәдисләр» намлиқ әсәридә қәйт қилған).

ҚУРЪАН, ҺӘДИС ВӘ ҺӘДИС ҚУДИСИЙ

1627. Соал: һәдис қудисий дегән немә?

Жавап: Һәдис қудисий – пәйғәмбәр әләйһиссаламға мәхсус болған вә Аллаһ тааланиң намидин сөзлигәнлиридур, мәсилән: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң: «Аллаһ таала мундақ деди: бәндәм мени қандақ ойлиса мәнму уни шундақ ойлаймән, у мени яд әткәндә мәнму уни яд етимән, у мени көңлидә яд әтсә мәнму уни көңлүмдә яд етимән, у мени жамаәт ичидә яд әтсә, мәнму уни улардинму яхши бир жамаәт – перштәләрниң йенида яд етимән, у маңа бир ғерич йеқинлашса, мән униңға бир ғулач йеқинлишимән, у маңа бир ғулач йеқинлашса, мән униңға униңдинму артуқ

йеқинлишимән, у маңа меңип кәлсә, мән униңға жүгүрүп баримән» дегән сөзи Аллаһ таалադин ривайәт қилған һәдис қудисийдур.

1628. Соал: Қуръан кәрим билән һәдис қудисийниң пәрқи немә?

Җавап: ислам өлүмалири Қуръан кәрим билән һәдис қудисий оттурисидики пәриқләрни баян қилған болуп, муһим пәриқлири төвәндикиләр:

1) Қуръан кәрим мәнаси вә ләвзи билән Аллаһ таалադин кәлгән халис вәһийдур, амма һәдис қудисийниң мәнаси Аллаһ таалаға, ләвзи пәйғәмбәр әләйһиссаламға мәнсүптур.

2) Қуръан кәримниң ләвзини тилавәт қилиш билән ибадәт қилинса, һәдис қудисийниң ләвзи билән ибадәт қилинмайду, пәқәт мәнасигә әмәл қилиш билән совап тапқили болиду.

3) Қуръан кәрим бизгә мутәватир (қилчә шәк йоқ) дәриҗидә йетип кәлгән, амма һәдис қудисийда мутәватир шәрт әмәс.

4) Қуръан кәримниң мәнасини ривайәт қилишқа болмайду, амма һәдис қудисийниң мәнасини ривайәт қилишқа болиду.

5) Қуръан кәримни таһарәтсиз кишиниң тутуши, җунуп кишиниң тутуши яки ядқа болсиму оқуши тоғра әмәс, амма һәдис қудисийни таһарәтсиз яки җунуп болсиму тутушқа яки оқушқа болиду.

Қуръан кәрим һәр қандақ бир өзгәртиштин сақланған китаптур, амма һәдис қудисийниң пәйғәмбәр әләйһиссаламдин кәлгәнлиги сәвәплик ишәнчлик вә ишәнчсизлири бар.

1629. Соал: һәдис билән һәдис қудисийниң пәрқи немә?

Җавап: һәдис билән һәдис қудисийниң пәрқи төвәндикичә:

1) һәдис қудисий Аллаһ таалаға мәнсүп қилинған һәдис, амма һәдис пәйғәмбәр әләйһиссаламға мәнсүп қилнған һәдистур.

2) һәдис қудисий пәйғәмбәр әләйһиссаламға пәқәт вәһий йоли биләнла кәлгән, амма һәдисму вәһий йоли билән пәйғәмбәр әләйһиссаламға илһам қилинған болсиму, униңда пәйғәмбәр әләйһиссаламниң иҗтиһати билән болуп, вәһий уни тәстиқ қилғанлири яки униңдин яхширақиға буйруғанлириму бар.

3) һәдис қудисийда умумән Аллаһ тааланиң сүпәтлири баян қилинған болса, һәдисләрдә умумән шәриәт әһкамлири баян қилинған. (ишәшлик мәнбәләрдин).

ҺӘДИСЛӘРНИ ЕНИҚЛАШ ПРИНЦИПЛИРИ

ҺӘДИСЛӘРНИ ҚОБУЛ ҚИЛИШ ПРИНЦИПИ

1630. Соал: һәдисшунасларниң төһписи қайси дәриҗидә болған?

Җавап: һәдисшунас алимлар пәйғәмбәр әләйһиссаламға мәнсүп қилинған һәдисләр ичидин раст-ялғанлирини, ишәнчлик вә ишәнчсизлирини тәтқиқ қилип испатлашта саһабиларниң заманидин бизниң заманимизға қәдәр унтулмас төһпиләрни яратқан кишиләрдур. Дуния тарихида һәдисшунас алимларниң һәдисләрни тәтқиқ қилишта қолланған метод вә принциплирини һечқандақ бир милләт, һечқандақ бир илим саһасида қолланған әмәс, дунияда һечқандақ бир динниң мәнбәлири Қурьан кәрим билән сәһиһ һәдисләр йетип кәлгәндәк әйнән йетип кәлгән әмәс. Һәдисшунасларниң бу улуқвар төһпилирини толуқ баян қилиш үчүн тил аҗиз, китап йетәрсиз келиду.

Заманимиздикигә охшаш алақә вә учур васитилири, интернетқа охшаш издиниш қураллири болмиған заманларда һәдисшунас алимлар бар ихтисадини сәрип қилип, дөләттин, дөләткә берип җүрүп, һәдис билидиған адәмләрни издәп, һәдис топлаш үчүн бир өмүр вақтини қурван қилғанлиғи һәқиқәтән тәғдирләшкә тегишлик улуқ хизмәт еди; һәдисшунасларниң пешиваси имам Бухарийниң Мәккә-Мәдинә шәһәрлиридә он алтә жил туруп һәдис топлиғанлиғиму буниң мисали.

1631. Соал: һәдисләрни қобул қилишниң шәртлири вә принциплири қайсилар?

Жавап: һәдисшунас алимлар һәдисләрни қобул қилиш үчүн төвәндики принципларни бәлгүлигән:

1. Испатлаш.

Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң саһабилири һәдисләрни қобул қилишта интайин еһтиятчанлиқ билән иш көргән; биринчи хәлипә Әбубәкри рәзийәллаһу әнһу бирәр һәдисни қобул қилиш үчүн униң растинла пәйғәмбәр әләйһиссаламдин кәлгәнлигини испатлашта һәдис ривайәт қилғучиниң ривайитигә гувачи тәләп қилиш принципини оттуриға қойған тунжа кишидур. Кейинки хәлипиләрдин Өмәр ибни Хәттаб, Осман ибни Аффан, Әли ибни Әбуталибларниң принципиму шундақ болуп кәлгән. Әли ибни Әбуталиб рәзийәллаһу әнһу ривайәтчидин гувачи тәләп қилиш билән биллә уни қәсәм қилдуратти. Саһабилардин кейинму һәр бир әсирниң һәдисшунас алимлири һәдисләрни испатлашта интайин еһтиятчанлиқ вә зерәклик билән иш көрүп кәлгән.

2. Һәдис издәп сәпәр қилиш.

Сүннәт, мәна җәһәттин Аллаһ тааланиң вәһийси, Қуръан кәримниң мүҗүмәл әһкамлирини очуқлиғучи, Қуръан кәрим айәтлирини шәрһилигүчи вә ислам шәриитини үгиништә униңдин беһаҗәт болғили болмайдиған муһим илим болғанлиқтин, ислам өлүмалири һәдискә наһәйити зор әһмийәт бәргән.

Һәдисшунас алимлар һәдисләрни топлаш вә тәтқиқ қилиш йолида һаятини, мал-дунисини вә қиммәтлик нәрсисини атиған; улар һәдис топлаш йолида өтмүшләрниң қийин шараитлириға вә тосқунлуқлириға баш әгмәстин, жирақ-жирақ җайларға, дөләтләргә, һәтта қитъәләргә сәпәр қилиштин иккиләнмигән.

(1) имам Әһмәд «Муснәд» намлиқ топлимида пәйғәмбәр әләйһиссаламниң саһабилиридин Җабир рәзийәллаһу әнһуниң мону сөзини ривайәт қилған: «бир адәмниң пәйғәмбәр әләйһисссламниң һәдислиридин бир һәдисни билидиғанлиғини аңлап, бир төгә сетивалдим, андин униңға жүк-тақилиримни артип сәпиримни башлидим, толуқ бир айда Шамға йетип бардим вә у адәмни таптим, у киши саһабилардин Абдулла ибни Унәйс екән, өз ара қучақлишип көрүшүп болғандин кейин, униңға: «сениң пәйғәмбәр әләйһиссаламниң қисас һәққидә ейтқан бир һәдисни билидиғанлиғиңни аңлап, шу һәдисни үгиништин бурун өлүп кетишимдин қорқуп алдирап бу йәргә кәлдим» дедим. Абдулла ибни Унәйс маңа шу һәдисни ривайәт қилип берип мундақ деди: пәйғәмбәр әләйһиссалам бир күни «инсанлар қиямәт күнидә һесап мәйданиға ялиңач вә һеч нәрсисиз һалда һазир болиду, андин асмандин: «мән падишамән, мән һесап алғучимән, әһли җәннити болған кишиләрдин бирәрсиниң әһли дозихи болған кишидин алидиған қисаси болса уни елип бәрмигичә, әһли дозихи болғанларниң әһли җәннити болғанларниң бирәрсидә қисаси болса, һәтта бирәр таяқ чағлиқ қисас болсиму уни елип бәрмигичә, уларниң һеч қайсиси я җәннәткә яки дозаққа кирмәйду», дегән аваз келиду, бу авазни жирақ-йеқиндики һәммә киши худди йенида сөзлиниватқандәк аңлайду» деди. Биз: «я рәсулуллаһ! биз қиямәт күнидә ялиңач вә һеч нәрсисиз һазир болсақ, Аллаһ таала қисас үчүн немини елип бериду?» дәп сориведуқ, пәйғәмбәр әләйһиссалам: «совап билән гунани (йәни Аллаһ таала бу дунияда башқиларға һәқсизлиқ қилғучиларниң совавидин һәқсизлиқ қилинғучиға елип бериду, әгәр униң совави болмиса яки йәтмисә, һәқсизлиқ қилинғучиниң гунайини һәқсизлиқ қилғучиға жүкләш арқилиқ елип бериду деди» (имам Әһмәдниң «муснәд» намлиқ һәдис топлими 3-том, 495-бәт).

(2) имам Әһмәд йәнә мундақ дәйду: «Әбуәйюб Уқбә ибни Амирни издәп Мисирға берип, униңдин: «пәйғәмбәр әләйһиссаламдин сән билән мән иккимизла аңлиған бир мәсилини сорап тәкитләш үчүн кәлдим, бирәр мусулманниң әйивини йошуруш тоғрилиқ пәйғәмбәр әләйһиссалам немә дегән еди» дәйду; Уқбә ибни Амир шу вақитта пәйғәмбәр әләйһиссаламниң: «кимки бирәр мусулманниң әйивини, йошурса, Аллаһ таала қиямәт күнидә униң гуналирини йошуриду, дегәнлигини аңлиған едим» дәйду. Әбуәйюб шуниң билән Мәдинигә қайтиду вә бу һәдисни қорқмай һәркимгә сөзләйдиған болиду» (имам Әһмәдниң «муснәд» намлиқ һәдис топлими 4-том, 159-бәт).

Саһабилардин кейинкиләрму шундақ қилған, табиин (саһабиларни көргәнләр) лардин Сәид ибни Мусәййәб: «мән бир һәдисни үгиниш үчүн кечә-күндүзләп сәпәр қилғанлиғимни билимән» дегән [ибни Абдулбирри ривайәт қилған].

3. Сәнәдкә әһмийәт бериш.

4. Мәтингә әһмийәт бериш.

СӘНӘД ВӘ МӘТИН

1632. Соал: сәнәд дегән немә?

Җавап: сәнәд – пәйғәмбәр әләйһиссаламға мәнсүп қилинған һәдисләрни ривайәт қилғучиларниң әвлаттин әвлатқа йәткүзүш җәриянидики зәнҗирсиман һалити дегәнликтур. Һәдисшунаслар қандақла бир һәдисниң раст-ялғанлиғи сәвәплик уни «сәнәд» йәни (таянч) дәп атиған.

Кишиләрдә саһабиларниң заманидики тәқвалиқ, дин мәсилисидә еһтият зәиплишип барғандин кейин, һәдис ривайәт қилғучиларниң әң зор әһмийәт беридиған мавзусиға айланған еди. Һәтта улуқ тилшунас алим Абдулла ибни Мубарәк сәнәдниң әһмийити һәққидә: «сәнәд диндин санилиду, чүнки сәнәд болмайдиған болса һәр ким өзиниң билгәнлирини сөзлигән болатти» [имам Муслим ривайити]. Қедимдин һазирғичә сәнәд илми һәққидә йезилған әсәрләрниң интайин көплиги һәдисшунасларниң сәнәдкә нәқәдәр зор әһмийәт берип келиватқанлиғини испатлашқа йетәрликтур.

1633. Соал: мәтин дегән немә?

Җавап: мәтин – текст дегән мәнада болуп, пәйғәмбәр әләйһиссаламға мәнсүп қилинған һәдисләрниң тексти (ләвзи) дегәнликтур. Һәдисшунаслар һәдисләр ниң ләвзини тәтқиқ қилишқа зор әһмийәт бәргән. Улар һәдисләрниң текстлирини Қуръан кәрим айәтлиригә селиштуруп көрүп, униңға зит кәлгәнлирини рәт қилиш принципини қолланған, шуңа һәдис текстиниң растлиғини испатлашта, көплигән қаидиләрни бәлгүлигән, бу қаидиләр тоғрилиқ нурғунлиған әсәрләр йезилған. Саһабиларниң заманидин башлап мусулман өлүмалар һәдисләрниң текстлиригә әң зор әһмийәт берип кәлгән.

Иккинчи хәлипә Өмәр ибни Хәттабниң заманида, Фатимә исимлик бир саһабә аял еридин үч Талақ болғандин кейин, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң униң иддити тошуп болмиған муддәт ичидә, униң еригә аялини өйидә турғузуш, һаҗәтлирини рава қилиш қатарлиқ һәқләрни бәлгүлимигәнлиги һәққидә һәдис ривайәт қилип кәлгәндә, хәлипә Өмәр: «бир аялниң сөзи билән Аллаһ тааланиң китавиға әмәл қилишни тәрк әтмәймиз, бәлки бу аял пәйғәмбәр әләйһиссаламниң униңға бәлгүлигәнни унтуп қалғанду, дегән вә Аллаһ тааланиң мону айити бойичә һөкүм қилған: «әй пәйғәмбәр! (үммүтүңгә ейтқинки) силәр аялларни талақ қилсаңлар, уларниң иддитигә (лайиқ пәйттә йәни паклиқ һалитидә) талақ қилиңлар, иддәтни санаңлар, пәрвәрдигариңлардин қорқуңлар, (уларниң иддити тошмиғичә) уларни өйлиридин чиқиривәтмәңлар». (*«Талақ» сүриси, 1-айәт* вә имам Муслим ривайити).

ҺӘДИСЛӘРНИҢ ТҮРЛИРИ

ҺӘДИСНИҢ БИЗГӘ ЙЕТИП КЕЛИШ ҖӘҺӘТТИН ТҮРГӘ БӨЛҮНҮШИ

1634. Соал: һәдис бизгә йетип келиш җәһәттин қанчә түргә бөлүниду?

Җавап: һәдис бизгә йетип келиш җәһәттин «мутәватир» вә «аһад» дәп иккигә бөлүниду.

1635. Соал: мутәватир һәдис дегән қандақ һәдис?

Җавап: мутәватир – адәттә ялғанға чиқиришқа қәтъий мүмкин болмайдиған, биринчи сәнәдтин (авалқи ривайәтчидин) ахирсиға қәдәр «әң ишәшлик» дегән сүпитини йоқатмиған бир топ кишиләр тәрипидин бир хил ләвзи билән ривайәт қилинған һәдис дегәнликтур.

1636. Соал: мутәватир һәдисниң шәрти немә?

Жавап: мутәватирниң төрт шәрти болуп, улар:

1) ривайәт қилғучиларниң сани алаһидә көп болуши.

2) ривайәтчиләрниң ялған ейтиши қәтъий мумкин болмайдиған дәрижидә ишәшлик болуши.

3) ривайәт қилғучилар санининиң көплүги барлиқ тәбиқиләрдә шу көплүги билән тепилиши.

4) ривайәт қилғучиларниң ривайәт қилиштики илмий һиссий илими болуши, йәни пәйғәмбәр әләйһиссаламдин аңлиған яки униң қилғинини көргән болуши шәрттур. Ислам өлүмалири жуқуриқи шәртләргә тошқан мутәватир һәдисләрниң шәриәт әһкамлири үчүн дәлил болалайдиғанлиғини вә мундақ һәдисләрни шәртсиз қобул қилиш лазимлиғини қарар қилиду.

1637. Соал: мутәватир һәдисниң түрлири қайсилар?

Жавап: мутәватир икки түрлүк болуп, бири мутәватир ләвзи (тексткә мунасивәтлик мутәватир), иккинчиси мутәватир мәнивий (мәнасигә мунасивәтлик мутәватир) дур.

1) мутәватир ләвзи – һәр бир тәбиқидә адәттә ялған ейтиши күтүлмәйдиған дәрижидики көп санлиқ кишиләр тәрипидин бир хил текст билән ривайәт қилинип кәлгән һәдис дегәнликтур, мәсилән: «кимки қәстән мениң намимдин ялған һәдисни тоқуйдикән, өзиниң орнини дозақтин тәйярлап қойсун» дегән мошу текст билән атмиш икки саһабә тәрипидин бир хил ривайәт қилинған [имам Нәвәвиниң ривайити].

2) мутәватир мәнивий – һәр бир тәбиқидә адәттә ялған ейтиши күтүлмәйдиған дәрижидики көп санлиқ кишиләр тәрипидин һәр хил текстләр билән ривайәт қилинип кәлгән болсиму, мәнаси охшаш болған һәдис дегәнликтур, мәсилән: дуада икки қолини көтүрүш һәққидә пәйғәмбәр әләйһиссламдин 100 гә йеқин һәдис кәлгән. Уларниң тексти һәр хил болсиму, һәммисиниң мәнаси пәйғәмбәр әләйһиссаламниң икки қолини көтүрүп туруп дуа қилғанлиғидин ибарәт бир мәнани ипадиләйду.

1638. Соал: аһад һәдис дегән қайси?

Жавап: аһад – ривайәтчиләрниң көплиги җәһәттә мутәватир дәрижисигә йәтмигән һәдисләр демәктур; аһад түригә киридиған һәдисләрму төвәндикиләргә айрилиду:

1) ғәриб – бирла киши тәрипидин ривайәт қилинған һәдис.

2) әзиз – икки киши тәрипидин ривайәт қилинған һәдис.

3) мәшһур – үч яки сани мутәватир дәриҗисигә йәтмәйдиған кишиләр тәрипидин ривайәт қилинған һәдис, мәсилән: «мусулман – башқилар униң қоли яки тили билән зиян йетиштин аман болған кишидур», дегән һәдискә охшаш. Көп санлиқ өлүмалар бу түрдики һәдисләрдин растлиқ шәртигә тошқанлириға әмәл қилиш керәк дәп қарайду.

ҺӘДИСНИҢ ҚОБУЛ ҚИЛИШ ВӘ РӘТ ҚИЛИШ ТӘРӘПТИН ТҮРЛИНИШИ

1639. Соал: һәдис қобул қилиш вә рәт қилиш тәрәптин қанчә түргә бөлүниду?

Жавап: һәдис қобул қилиш вә рәт қилиш тәрәптин «мәқбул» вә «мәрдуд» дәп иккигә бөлүниду.

1640. Соал: мәқбул һәдис дегән қандақ һәдис?

Жавап: мәқбул һәдис – қобул қилинидиған дегән мәнада болуп мәқбул һәдисниң мәзмуниға шәртсиз әмәл қилиниду.

1641. Соал: мәрдуд һәдис дегән қандақ һәдис?

Жавап: мәрдуд һәдис дәп – рәт қилинған һәдис дегән мәнада болуп, мәрдуд һәдискә әмәл қилинмайду.

МӘҚБУЛ ҺӘДИС ВӘ УНИҢ ТҮРЛИРИ

1642. Соал: мәқбул һәдисниң түрлири қайсилар?

Жавап: мәқбул һәдис «сәһиһ» вә «һәсән» дәп иккигә бөлүниду.

«СӘҺИҺ» ҺӘДИС

1643. Соал: сәһиһ һәдис дегән қандақ һәдис?

Җавап: сәһиһ – луғәттә сағлам дегән мәнада болуп, кесәлниң әксини ипадиләйду. Амма сәһиһ һәдис – һәдисшунасларниң қаришида сәнәди (ривайәт зәнҗири) әң авал ривайәт қилған кишисидин әң ахирқи кишигә қәдәр қобул қилишниң пүтүн шәртлиригә тошқан һалда бағлинип кәлгәнниң сиртида, ривайәт қилғучилириниң һәммиси тәқвалиқ, әстә тутуш қабилийити җәһәттә алаһидә үстүн кишиләрдин болған әң ишәшлик һәдистур.

«СӘҺИҺ» ҺӘДИСНИҢ ШӘРТЛИРИ

1644. Соал: «сәһиһ» һәдисниң шәртлири қайсилар?

Җавап: қандақла бир һәдис «сәһиһ» дәп қобул қилиш үчүн униңда төвәндики бәш шәртниң болуши шәрттур:

1) сәнәдләрниң бағлиниши йәни бирәр һәдисни ривайәт қилғучилардин һәр бирниң шу һәдисни өзидин алдинқи кишидин беваситә аңлиған болуши.

2) һәдисни ривайәт қилғучиларниң диянәтлик, әхлақлиқ, тәқвадар, һәр қандақ бир әхлақий әйипләрдин, гуна-мәсийәтләрдин жирақ болған тонулған кишиләрдин болуши.

3) һәдисни ривайәт қилғучиларниң әстә тутуш қабилийити алаһидә жуқури, аңлиған һәдислириниң мәнасини чүшинидиған, аңлиған вақтидин уни йәнә биригә ривайәт қилип бәргәнгә қәдәр текстлиридин бир қисмини унтуп қалмиған болуши.

4) мәзкүр һәдисниң уни ривайәт қилғучидин ишәшлигирәк кишиләрниң ривайәтлиригә ләвзидә яки мәнасида яки һәр иккилисидә зит кәлмигән болуши.

5) мәзкүр һәдисниң өзиниң сағламлиғиға зиян йәткүзидиған йошурун илләтләрдин хали болушидур.

Ислам өлүмалири қедимдин һазирғичә, сәһиһ һәдисниң роһиға әмәл қилишниң пәриз екәнлигигә бирдәк иттипақтур; сәһиһ һәдисни ривайәт қилғанларниң сани мәйли көп болсун, мәйли аз болсун униңға әмәл қилиш зөрүрдур.

ҺӘСӘН ҺӘДИС

1645. Соал: «һәсән» һәдис дегән қандақ һәдис?

Җавап: һәсән – луғәттә чирайлиқ, гөзәл дегән мәналарда келиду, һәсән һәдис – һәдисшунасларниң аталғусида, худди сәһиһ һәдискә охшаш сәнәди (ривайәт зәнҗири) әң авал ривайәт қилған кишисидин әң ахирқи кишигә қәдәр қобул қилишниң пүтүн шәртлиригә тошқан һалда бағлинип кәлгән болсиму, ривайәтчиләрниң бир яки иккисидә әстә қалдуруш қабилийити алаһидә жуқури болмиғанлиқтин – сәһиһ һәдисигә йетәлмигән һәдистур. «Һәсән» һәдис әмәл қилишниң зөрүрлиги җәһәттин «сәһиһ»кә охшаштур, чүнки һәр иккиси шәртсиз әмәл қилиниду.

1646. Соал: «сәһиһ» һәдис билән «һәсән» һәдисниң пәрқи немә?

Җавап: сәһиһ һәдис билән һәсән һәдисниң оттурисидики пәриқ интайин аз болуп, иккиси пүтүн шәртлиридә бир, пәқәт әстә тутуш шәртидә сәһиһ һәдис үчүн қоюлған тәләптин һәсән һәдис үчүн қоюлған тәләп йеникрәк болған.

1647. Соал: мәрдуд һәдисниң түрлири қайсилар?

Җавап: мәрдуд һәдисниң түрлири көп болуп, муһимлири «зәип» вә «мәвзу» һәдисләрдур.

1648. Соал: зәип һәдис дегән немә?

Җавап: зәип һәдис – аҗиз һәдис дегән мәнада болуп, «сәһиһ» яки «һәсән» дәриҗисигә йетишигә толуқ болмиған һәдис дегәнлик болуп, «зәип» дегән бу аталғу қайсибир сәвәп билән қобул қилиштин рәт қилинған һәдисләрниң һәммиси үчүн ортақ қоллинилған бир аталғудур.

1649. Соал: зәип һәдисләрниң рәт қилинишиға төрткә болған сәвәпләр қайсилар?

Жавап: зәип һәдисләрниң рәт қилиниши мону икки сәвәпниң биригә асаслиниду:

1) сәнәдниң бағланмиғанлиғи, йәни ривайәт зәнҗириниң баштин ахириғичә бағлинип кәлмәстин, оттурисидин бирәр кишиниң үзүлүп келиши (йәни алдинқисидин ривайәт қилған кишиниң униң билән замандаш болмиғанлиғи яки һәр хил сәвәпләр билән һәр иккисиниң учришишниң мүмкин әмәслиги). Шуниң билән кейинки кишиниң алдиңқи кишидин бу һәдисни аңлиғанлиғи шәк мавзуси болуп қалғанлиғи.

2) ривайәт қилғучисиниң тәқвалиғи яки әстә тутуш қабилийити тәрәптин ишәнчкә еришәлмигәнлигидур.

Ислам өлүмалириниң көп санлиғи зәип һәдисләргә әмәл қилмаслиқни қарар қилған болуп, бәзилири зәип һәдисләргә динниң роһиға зит кәлмәслиги шәрти билән вәз-нәсиһәт қилишта, яхши ишларға тәрғип қилишта әмәл қилишниң дуруслиғини сөзлигән.

ЯЛҒАН ҺӘДИС

1650. Соал: мәвзу һәдис дегән қандақ һәдис?

Жавап: мәвзу һәдис – пәйғәмбәр әләйһиссаламниң намидин тоқулған ялған һәдистур. Ислам өлүмалири мундақ һәдисләрни ривайәт қилишни қаттиқ чәклигән, чүнки мундақ һәдисләрни тоқуп чиқиш пәйғәмбәр әләйһиссаламға хиянәт қилғанлиқ болиду.

1651. Соал: мәвзу һәдисләрниң мәйданға келишигә түрткә болған сәвәпләр қайсилар?

Жавап: мәвзу һәдисләрниң оттуриға чиққанлиқ сәвәвини төвәндики бир қанчә амилларға ихчамлашқа болиду:

1) мусулманлар оттурисида ички вә ташқи питниләр сәвәплик чиққан ихтилаплар, бу ихтилапларға әгишип мусулманлар сепидә пирқиларға бөлүнүшләрниң келип чиққанлиғи вә һәр қайси пирқиниң өзлирини һәқиқәт мизаниға селип көрмәстин, қарши тәрәпни қарилаш вә өзлирини һәқлиқ көрситишкә тиришқанлиғи, буниңға әгишип һәр бир пирқә кишилири өзини һәқлиқ қилип көрситиш үчүн ялған һәдисләрни тоқуп чиққанлиғи.

2) мусулман қияпитигә киривалған ислам дүшмәнлириниң мусулманларниң Әқидисини бузуш вә динда шәк пәйда қилиш үчүн пәйғәмбәр әләйһиссаламниң намидин ялған һәдисләрни тоқуп яиққанлиғи.

3) бәзи мусулманларниң кишиләрни яхши ишларға дәвәт қилиш, яманлиқтин тосуш нийити билән өзлириниң қандақ чоң хаталиқларға чүшидиғанлиғини һис қилмастин, наданлиқтин бәзи һәдисләрни пәйғәмбәр әләйһиссаламниң намидин тоқуп чиққанлиғи.

1652. Соал: ислам өлүмалири ялған һәдисләрни қандақ рәт қилған?

Жавап: һәр дәвир ислам өлүмалири пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һәдислирини кишиләр тәрипидин ойдуруп чиқирилған ялған һәдисләрдин айриш ишиға наһайити зор әһмийәт берип кәлгән. Һәр бир әсирдә «ялған һәдисләр» дегән темида нурғунлиған қимматлик әсәрләрни йезип қалдуруш арқилиқ авам хәлиқниң нәзәридә һәдис дәп қобул қилинип кәлгән нурғунлиған ялған һәдисләрни паш қилған вә мусулманлар аммисини ялған һәдисләрдин хәвәрдар қилған; бу әсәрләрниң арқисида заманимиздики мусулманлар сәһиһ һәдисләр билән ялған һәдисләрниң пәрқини һечқандақ қийинчилиқ тартмастин биләләйду.

1653. Соал: ялған һәдисләрни паш қилған мәшһур әсәрләр қайсилар?

Жавап: ялған һәдисләрни паш қилған әсәрләрдин заманимизға қәдәр йетип кәлгәнлириниң мәшһурлири төвәндикичә:

1) имам Һафиз ибни Әбуфәрәж Абдураһман ибни Җәвзийниң «әлмузуат» намлиқ әсәри.

2) имам Җалалиддин Суютийниң «әллалий әлмуснуәт фил әһәдисә әлмузуат» намлиқ әсәри.

3) һафиз ибни Әбулһәсән Муһәммәд Кәнанийниң «тәнзиһи шәриәт әлмурфуәт ән әл әһәдиси әшшәниәт әлмузуат» намлиқ әсәри.

4) ибни Қәййим Җәвзийниң «әлмнар әлмәнийф фи әлсәһиһә вәлдәийф» намлиқ әсәри вә башқилар.

СҮННӘТНИҢ ТОПЛИНИШ БАСҚУЧЛИРИ

СҮННӘТНИҢ ДӘСЛӘПКИ ТОПЛИНИШИ

1654. Соал: сүннәт қачандин бери топланған?

Җавап: сүннәт пәйғәмбәр әләйһиссаламниң заманидила йезилишқа вә топлинишқа башлиған; авам хәлиқниң еғизида: «һәдисләр пәйғәмбәр әләйһиссаламниң дәврида топланмиған, пәқәт кейинки йүз жилниң бешида, Әмәвийләр хәлиписи Өмәр ибни Абдулъәзизниң заманида топланған» дәйдиған сөз бар. Бу қәтъий тоғра әмәс, чүнки сүннәт яки һәдис пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һаят вақтида топлинишқа башлиған. Һәтта пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һаят вақтидила бәзи саһабиларниң кичик һәҗимлик һәдис топламлири мәйданға кәлгән.

СҮННӘТНИ ЙЕЗИШҚА БУЙРУҒАН ҺӘДИСЛӘР ВӘ ЧӘКЛИГӘН ҺӘДИСЛӘР

1655. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һәдисләрни йезиштин чәклигәнлиги растму?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң авалда сүннәтни йезип қалдуруштин тосқанлиғи раст, шундақла кейинчә уни йезип қалдурушқа рухсәт қилинғанлиғи һәтта буйруғанлиғиму раст.

Бу мавзуни баян қилиштин авал төвәндики үч мавзу һәққидә мәлумат беришкә тоғра келиду:

1) пәйғәмбәр әләйһиссаламдин һәдисләрни йезиштин тосқанлиғи һәққидә кәлгән һәдисләр.

2) пәйғәмбәр әләйһиссаламдин һәдисләрни йезишқа буйруғанлиғи һәққидә кәлгән һәдисләр.

3) жуқуриқи қариму-қарши һәдисләрниң мәхситини чүшиниш мәсилиси. (бу мавзу доктур Риза Муһәммәд Сәфиюддин әл Сәнусийниң «ислам һазарити һәққидә лекция» намлиқ әсәридин қисқартип елинди).

1656. Соал: сүннәтни йезип қалдуруштин мәнъий қилинған һәдисләр қайсилар?

Җавап: сүннәтни йезип қалдуруштин мәнъий қилинған һәдисләр төвәндикичә:

1) имам Муслим Әбусәид Худри рәзийәллаһу әнһудин ривайәт қилған һәдис болуп, униңда пәйғәмбәр әләйһиссалам: «мениң һәдислиримни язмаңлар, Қуръандин башқисини язғанлар язғанлирини өчүрүп ташлисун, мениң һәдислиримни сөзлисәңлар болиду, кимки мениң намимдин ялған һәдисни тоқуйдикән, орнини дозақтин айрисун» дегән [имам Муслим ривайити].

2) Әбудавуд Абдулмутәллиб ибни Һәннәбтин ривайәт қилған һәдис болуп, униңда мундақ кәлгән: «пәйғәмбәр әләйһиссаламниң саһабилиридин Зәйд ибни Сабит Муавийәниң йениға кириниди, Муавийә униңдин һәдисләрни йезип қалдуруш һәққидә мәслиһәт сориди. Зәйд ибни Сабит Муавийәгә: «пәйғәмбәр әләйһиссалам бизни һәдисләрни язмаслиққа буйруған деди» » [Әбудауд ривайити].

1657. Соал: сүннәтни йезип қалдурушқа буйруған һәдисләр қайсилар?

Җавап: сүннәтни йезип қалдурушқа буйруған һәдисләр төвәндикичә:

1) Әбудавуд «суннән» намлиқ әсәридә Абдулла ибни Әмир ибни Ас рәзийәллаһу әнһуниң мундақ дегәнлигини ривайәт қилиду: «мән пәйғәмбәр әләйһиссаламдин аңлиғанлиримниң һәммисини йезип қалдураттим, курәйш җамааси мени һәдисләрни йезиштин тосуп «сән аңлиған нәрсәңниң һәммисини язамсән: һалбуки, пәйғәмбәр әләйһиссаламму инсан, у хошаллиқ вә ғәзәплик һаллиридиму сөзләйду әмәсму?» деди, шуниң билән мән һәдисләрни йезишни тохтаттим; бу вақиәни пәйғәмбәр әләйһиссаламға девидим, пәйғәмбәр әләйһиссалам қолиниң бармиғи билән еғизиға ишарәт қилип туруп: «йезивәргин, Аллаһниң нами билән қәсәм қилимәнки, бу еғиздин һәқиқәттин башқиси чиқмайду» деди» [Әбудавуд ривайити].

2) имам Бухарий Әбуһурәйрә рәзийәллаһу әнһудин ривайәт қилип мундақ дәйду: «Мәккә фәтһи болғанда, пәйғәмбәр әләйһиссалам Мәккидә мусулманлар билән бир мәзгил турди, бир күни пәйғәмбәр әләйһиссалам Аллаһ таалаға һәмдусана ейтип болғандин кейин сөзини баш-

лап: «Аллаһ Мәккини пил егилириниң зиянкәшлигидин сақлиди, униңға пәйғәмбири билән мусулманларни егә қилди. Мәккидә уруш қилиш мәндин бурунқиларға вә кейинкиләргә җаиз әмәс, пәқәт маңа күндүздин бир саатла рухсәт қилинди. Мәккигә киргән адәм униң овлирини овлимисун, дәрәқлириниң шахлирини сундурмисун, учриған нәрсини алмисун, бирәр кишиси наһәқ өлтүрүлгән адәм қатилдин қисас елиш яки фидийә (маддий төләм) елиш арқилиқ уни кәчүриветиштә әркиндур» дегәндә, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң тағиси Аббас орнидин туруп: «я рәсулуллаһ! әзхәр (хушпурақлиқ бир хил йопурмақ) ни алсақ боламду? чүнки уни биз өйлиримизгә вә қәбирлиримизгә ишлитимиз» дегәндә пәйғәмбәр әләйһиссалам: «пәқәт әзхәрни алсаңлар болиду» деди, шу вақитта Йәмәнлик Әбушаһ дегән адәм орнидин туруп: «я рәсулуллаһ! бу тәлиматлириңизни маңа йезип беришиңларни сораймән» дегәндә, пәйғәмбәр әләйһиссалам катиплириға; «йезип бериңлар» дәп буйруған» («сәһиһул Бухарий» 2434-һәдис, «Фәтһулбари» ниң 5-том, 109-бетидин).

1658. Соал: сүннәтни йезиштин тосқан һәдисләр билән йезишқа буйруған һәдисләрни қандақ чүшиниш керәк?

Җавап: сүннәтни йезиштин тосқан һәдисләр билән йезишқа буйруған һәдисләрниң оттурисини мувапиқлаштуруш үчүн ислам өлүмалири көп тәрәплимә издәнгән вә бу иккисиниң оттурисини бағлаштуруп ортақ мәнаға еришкән. Һафиз ибни Һаҗәр «Фәтһулбари» намлиқ әсәридә төвәндикиләрни баян қилған:

1) пәйғәмбәр әләйһиссаламниң: «Мәндин Қуръан кәримдин башқисини язмаңлар» дегәнлиги Қуръан кәрим билән һәдисләрни биллә топлаштин мәнъий қилғанлиғи болуп, иккисини айрим-айрим йезип қалдуруштин тосқанлиғини ипадилимәйду.

2) пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һәдислирини йезип қалдуруштин тосқанлиғи һәдисни ядлимастин йезиш билән мәшғул болғучиларға қаритилған йәни һәм ядлап һәм йезип сақлашқа рухсәт қилған дегәнлик.

3) пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һәдислирини йезип қалдуруштин тосқанлиғи Қуръан кәрим назил боливатқан вақитларға хастур, чүнки пәйғәмбәр әләйһиссалам кишиләрниң һәдисләрни Қуръан кәрим айәтлиригә арилаштуруп қоюшидин әнсирәтти.

4) пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һәдисләрни йезип қалдуруштин тосқан һәдиси уни йезишқа рухсәт қилған һәдистин бурунқи һәдистур, әлвәттә кейинки һәдис бурунқисини әмәлдин қалдуриду (Фәтһулбари, 1-том, 277-бәт).

ДӘСЛӘПТӘ СҮННӘТНИ ЙЕЗИШТИН ТОСУШНИҢ СӘВӘВИ

1659. Соал: авалда сүннәтни йезиш немә үчүн мәнъий қилинған?

Җавап: исламниң дәсләпки дәвирлиридә мусулманларниң һәдисләр билән мәшғул болуп келип, Қуръан кәримгә көңүл бөлмәй келиши вә бәзилириниң һәдисләрни Қуръан кәрим айәтлиригә арилаштуруп қоюшидин әнсиригәнликтин һәдисләр билән мәшғул болуштин вә уни йезиштин тосқан вә Қуръан кәрим биләнла мәшғул болушқа буйруған.

Кейинчә кишиләрниң диний сәвийиси өсүп, һәтта авам хәлиқму Қуръан кәрим билән һәдисниң пәрқини наһайити еniқ айриялайдиған вәзийәткә кәлгән, Қуръан кәримни қоюп һәдискила берилип кәтмәйдиғанлиқтин вә Қуръан кәрим айәтлиригә һәдисләрни арилаштуруп қоюш ховпидин хатирҗәм болғандин кейин, пәйғәмбәр әләйһиссалам һәдисләрни йезип қалдурушқа буйруған.

1660. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссалам өзи яздурған һәдисләр қайсилар?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам өзи яздуруп қалдурған һәдисләрниң көпинчиси униң һәр қайси шәһәрләргә тәйинлиған валийлириға әвәткән мәктуплиридә ипадилиниду, улар төвәндикичә:

1) закат вә дийәт мәсилилири һәққидә яздурған мәктүби болуп, пәйғәмбәр әләйһиссалам уни вапатидин азирақ вақит илгири яздурған, уни имам Бухарий һәдис топлиминиң «Закат» бөлүмидә баян қилған.

2) Әмир ибни Һәзим рәзийәллаһу әнһуға яздурған мәктүби болуп, уни имам Бәйһәқи «диләил әннубувә» йәни (пәйғәмбәрлик дәлиллири) намлиқ әсәридә баян қилған.

3) һәр қайси дөләтләрниң падишалириға уларни исламға дәвәт қилип әвәткән мәктуплири болуп, һәдис топламлиридин вә тарих китаплиридин орун алған.

4) куффарлар билән түзүшкән келишимлиридә язғанлири болуп, тарих китаплиридин орун алған.

САҺАБИЛАР ЗАМАНИДА ЙЕЗИЛҒАН ҺӘДИС ТОПЛАМЛИРИ

Пәйғәмбәр әләйһиссалам сүннәтни йезип қалдурушқа рухсәт қилған вә бәзи саһабиларға йезишни буйруғандин кейин, саһабилар пәйғәмбәр әләйһиссаламниң сүннәтлирини йезип хатириләш вә билмигәнләр билгәнләрдин сорап топлаш ишлириға зор қизғинлиқ билән көңүл бөлүшкә башлиған, шундақ қилип көплигән саһабиларниң кичик һәҗимлик болсиму һәдис топламлири мәйданға кәлгән.

Болупму, Қуръан кәрим айәтлири биринчи хәлипә Әбубәкри рәзийәллаһу әнһуниң заманида топлинип китап шәклигә кәлтүрүлгән вә үчинчи хәлипә Осман ибни Аффан рәзийәллаһуниң әмри билән нусхиларға көпәйтилип һәр қайси ислам әллиригә бир нәсхидин әвәтилип болғандин кейин, Қуръан кәрим айәтлири сәтирләрдә (китап ичидә) һәм қәлбләрдә (қарийларниң диллирида) мәккәм сақланған болди; шуниңдин кейин һәдисләрни йезип қалдуруш вә һәдис билидиғанларни издәп тепип, улардин үгинип топлаш ишлири саһабилар арисида әвҗигә көтүрүлгән еди.

1661. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң заманидики һәдис топламлири қайсилар?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң заманидики һәдис топламлириниң өрнәклири төвәндикичә:

1) Абдулла ибни Әмир ибни Ас рәзмйәллаһу әнһуниң һәдис топлими болуп, имам Әһмәд ибни Һәнбәл «муснәд» намлиқ һәдис топлимиға улардин көп қисмини киргүзгән.

2) Әли ибни Әбуталиб рәзийәллаһу әнһуниң кичик һәҗимлик һәдис топлими болуп, имам Бухарий «Әлҗәмиъу ассаһиһ» намлиқ дунияға мәшһур һәдис топлиминиң «илимни йезип қалдуруш» дегән бөлүмидә, Әли ибни Әбуталибниң һәдис топлимидин «Дийәт вә әсирләр тоғрисидики әһкамлар» қисмини баян қилған.

3) Сәид ибни Убадә рәзийәллаһу әнһуниң һәдис топлими болуп, имам Тирмизи «сунән» намлиқ һәдис топлимида, униң бир қисмини баян қилған.

4) Сәмирә ибни Җундуб рәзийәллаһу әнһуниң балилириға йезип қалдурған һәдис топлими болуп, имам Бухарий «Әҗмәәл сәһиһ» намлиқ дунияға мәшһур һәдис топлиминиң «Илимни йезип қалдуруш» дегән бөлүмидә өзиниң бәзи һәдислирини баян қилған.

5) Әбурафи рәзийәллаһу әнһуниң һәдис топлими болуп, намазға мунасивәтлик һәдисләрдин тәркип тапқан.

6) Җабир ибни Абдулла рәзийәллаһу әнһуниң һәдис топлими.

7) Муғирә ибни Шуъбә рәзийәллаһә әнһу Муавийәгә йезип бәргән һәдис топлими. Жуқуриқилар һижрийә биринчи әсирдила топлинип болған һәдис топламлиридур.

СҮННӘТНИҢ ҺИЖРИЙӘ 2-ӘСИРДӘ РӘСМИЙ ТОПЛИНИШИ

1662. Соал: һижрийә 2-әсирдә һәдисләр қайси тәриқәдә топланған?

Җавап: һижрийә 2-әсир (милади 7– әсир)дә Әмәвийләрниң йәттинчи хәлиписи Өмәр ибни Абдулъәзиз (мил. 717-720) ниң хәлипилик дәвриниң дәсливидә униң пәрмани билән пәйғәмбәр әләйһиссаламниң сүннәтлирини топлаш һәрикити җанлинип кәткән, хәлипә Өмәр ибни Абдулъәзиз бу ишқа алаһидә көңүл бөлүп, катта өлүмаларға вәзипә жүклигән, һәтта Мәдинә мунәввәрә шәһиригә адәм әвәтип у җайдики өлүмаларға һәдис топлашқа әмир қилған; хәлипә Өмәр ибни

Абдулъәзиз Мәдинә өлүмалириға язған хетидә мундақ дегән: «пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һәдислирини йезип топлаңлар, мән һәдис билидиғанларниң түгәп кетиши билән бу илимдин айрилип қелишимиздин қорқиватимән» (Дарми һәдис топлими 1-том, 126-бәт).

1663. Соал: һәдисләрни тунҗа қетим китап шәклигә кәлтүргән алим ким?

Җавап: һәдисләрни тунҗа қетим китап шәклигә кәлтүргән алим ислам тарихидики мәшһур һәдисшунас Муһәммәд ибни Шиһаб әл Зуһрий (мил. 670-741) дегән кишидур, бу киши табибин (саһабиларни көргән иккинчи әвлат мусулманлар) қатаридин болуп, әйни вақиттики алим саһабилардин Әнәс ибни Маликта вә Мәдинә мунәввәрәниң өлүмалирида оқуған. У пәйғәмбәр әләйһиссаламниң 2200 һәдисини ядлиған вә йезип китап шәклигә кәлтүргән.

ҺИҖРИЙӘ 3-ӘСИРДИКИ ҺӘДИС ТОПЛАШ ДОЛҚУНИ

1664. Соал: һиҗрийә 3-әсирдики һәдис топлаш долқуни қандақ болған?

Җавап: һиҗрийә 3-әсир (миладийә VIII әсир) һәдисләрни топлап диван (топлам) қилиш ишлири әң зор әвҗ алған әсир болуп һесаплиниду. Бу әсирдә пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һәдислирини топлаш һәрикити наһайити җанлинип кәткән болуп, алдинқи икки әсирдә топланған һәдисләр саһабиларниң сөзлири вә табиин өлүмалириниң пәтивалири билән қошулуп йезилип кәлгән болсиму, бу әсирниң өзгичилиги һәдисләрни топлаш усуллириниң бәкитилиши вә пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һәдислирини айрим, саһабиларниң сөзлирини айрим вә табиинларниң пәтивалирини айрим қилип йезиштин ибарәт болған.

1665. Соал: һиҗрийә 3-әсирдики һәдис топлаш усуллири қандақ болған?

Җавап: һиҗрийә 3-әсирдики һәдис топлаш усуллирини төвәндики икки хил усулға ихчамлашқа болиду:

Биринчи усул: бу усул һәдисләрни ривайәт зәнҗирлири билән биллә топлаш йәни пәйғәмбәр әләйһиссаламдин һәдис ривайәт қилған һәр бир саһабиниң тәрҗимиһалини у ривайәт қилған һәдис билән биллә йезип меңиш, һәдисләрни сәһиһ яки зәип дәп айримастин, ривайәт қилған бойичә хатириләш, һәдисләрни бөлүмләргә вә мавзуларға айримастин йезип топлаштин ибарәт болған, мәсилән: намаз һәққидә кәлгән һәдисләрни һәж яки закат һәққидә кәлгән һәдисләр билән биллә, роза һәққидә кәлгән һәдисләрни сода-сетиқ әһкамлири һәққидә кәлгән һәдисләр билән биллә топлиғанға охшаш. Бу хил усул пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һәдислирини сақлап қоюш ролиға егә болсиму, издигән һәдисләрни тепиш қийин болатти, униң үстигә топланған һәдисләр сәһиһ яки зәип дәп айрилмиғанлиқтин, өлүмалардин башқиларниң бу һәдисләрдин пайдилиниши қийин еди.

1666. Соал: жуқурида усулда топланған һәдис топламлири қайсилар?

Җавап: бу усулда топланған һәдис топламлири төвәндикичә:

1) Әбудавуд Тиялисийниң «муснәд» намлиқ һәдис топлими (һиж. 204-819).

2) Ибни Әбушәйбәниң «муснәд» намлиқ һәдис топлими (һиж. 235-849).

3) имам Әһмәд ибни Һәнбәлниң «муснәд» намлиқ һәдис топлими (һиж. 241-855).

Иккинчи усул: бу усул һәдисләрни фиқһи бөлүмләргә айрип, һәр бир мавзуда кәлгән һәдисләрни шу мавзуға киргүзүш, андин уларни мунасип бөлүмләргә бөлүштин ибарәт болған, мәсилән: намаз һәққидә кәлгән һәдисләрни «намаз китави» дегән бөлүмгә топлап, униңдин башқа йәнә «бәш вақ намаз баби», «икки һейт намизи баби», «тәравиһ намизи баби» дәп мавзуларға айриғанға охшаш.

1667. Соал: бу хил усулда һәдис топлиған һәдисшунаслар кимләр?

Җавап: бу хил усулда һәдис топлиған һәдисшунаслардин имам Бухарий билән имам Муслимға охшашларниң һәдислириниң ичидин пәқәт «сәһиһ» һәдисләрнила топлиғанлириму вә Әбудавуд, Тирмизи, Нәсаий, Ибни Маҗәләргә охшашларниң һәдислирини «сәһиһ» вә «зәип» дәп түрләндүрүш билән биллә уларниң һәммисини топлиғанлириму бар (хәтип әл Бағдадийниң «Тәқийд әл илим» намлиқ әсәри 29-36-бәтләр, доктур Нуриддин Әтрниң «Мәнһә җуннәкд фи улумил һәдис» намлиқ әсәри 39-63-бәтләр).

СҮННӘТНИҢ ИСЛАМ ҚАНУНШУНАСЛИҒИДИКИ ОРНИ

1668. Соал: сүннәтниң ислам қанушунаслиғида қандақ орни бар?

Җавап: сүннәт ислам қанушунаслиғиниң иккинчи асасий мәнбиидур, буниңда қедимдин һазирғичә пүтүн ислам үммүти бирдәк иттипақтур. Қуръан кәрим вә һәдис дәлиллири бу һәқиқәтни испатлайду. Қуръан кәримдә пәйғәмбәр әләйһиссаламға итаәт қилишниң зөрүрлигини, униң сүннитигә әгишиш вә дин һәм дунияли̇қ ишларда униң тутқан йолини дәстүр қилишниң пәризлигини тәкитлигән айәтләр интайин көп. «кимки пәйғәмбәргә итаәт қилидикән, у Аллаһқа итаәт қилған болиду, пәйғәмбәр силәргә бәргәнни елиңлар, пәйғәмбәр чәклигән нәрсидин чәклиниңлар» (*«Һәшр» сүриси, 7-айәт*). «Әй пәйғәмбәр! пәрвәрдигариң билән қәсәмки, улар өз арисидики дәталашқа сени һөкүм чиқиришқа тәклип қилмиғичә, андин сениң чиқарған һөкүмиңгә уларниң диллиридики қилчә ғум болсиму йоқалмиғичә вә улар пүтүнләй бойсунмиғичә иман ейтқан болмайду» (*«Ниса» сүриси, 65-айәт*). Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң сүннитини чиң тутуш, униңға есилиш вә униң роһи бойичә әмәл қилишниң зөрүрлигини тәкитлигән һәдисләрму көп, мәсилән: пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «силәр мениң йолумға вә тоғра йолниң йетәкчилири болған хәлипилиримниң йолиға әгишиңлар вә уни пүтүн күчүңар билән чиң тутуңлар, мениң йолумға хилап келидиған ишларни дин нами билән пәйда қиливелиштин қаттиқ сақлиниңлар, чүнки динда пәйда қилинған һәр қандақ бир йеңилиқ бидъәттур, бидъәтниң һәр қандиғи азғунлуқтур» (Әбудавудниң «Сунән» намлиқ һәдис топлими 5-том, 13-бәт, 4607-һәдис).

СҮННӘТКӘ ӘҺМИЙӘТ БЕРИШНИҢ ЗӨРҮРЛИГИ

1669. Соал: Қуръан кәримнила чиң тутуп сүннәткә әһмийәт бәрмәслик тоғриму?

Җавап: Қуръан кәрим билән сүннәт иккиси ислам дининиң бирдинбир дәстүрлиридур. Униң үстигә Қуръан кәримдики әһкамларни чүшиниш үчүн сүннәткә болған еһтияж зор, шуңа Қуръан кәримнила чиң тутуп, сүннәтни тәрк етиш тоғра әмәс. Пәйғәмбәр әләйһиссалам Қуръан кәримнила чиң тутуп, сүннәтни тәрк етишниң хата екәнлигини баян қилип мундақ дегән: «бир заман келип силәрдин бириңлар, диванға йөлинип олтуруп, мән буйруған яки чәклигән ишлардин бирәрси тоғрилиқ «билмәймиз, биз Аллаһниң китави Қуръан кәримдин тапқанлиримизға әгәштуқ» демисун» (Әбудавуд ниң «сунән» намлиқ һәдисләр топлими 5-том, 12-бәт,4605-һәдис).

Сүннәтму мәна җәһәттә Аллаһ тааладин кәлгән вәһий болғанлиғи сәвәви билән униң Қуръан кәрим билән болған мунасивити вә бағлиниши интайин мустәһкәм, чәмбәрчас бақлиништур, чүнки сүннәт Қуръан кәримни тәстиқләш үчүн кәлгән йеганә мәнбәдур; сүннәт Қуръан кәримниң айәтлиридики мутләқ һөкүмләрни қәйт қилидиған, умумларни хас қилидиған, мүҗүмәллирини ениқлайдиған вә Қуръан кәрим айәтлириниң мәнасини чүшиништә бирдинбир мәнбәдур, сүннәт йәнә Қуръан кәримдә баян қилинмиған көплигән шәриәт һөкүмлирини өз ичигә алиду.

СҮННӘТНИҢ ҚУРЪАН КӘРИМНИ ЕНИҚ ҚИЛИШИ

1. Сүннәтниң Қуръандики иҗмалий әһкамларни тәпсилийрәк қилип очуқ қилиш.

Қуръан кәримдә көплигән иҗмалий әһкамлар кәлгән болуп, сүннәт уларни тәпсилий баян қилип чүшәндүргән, намаз, роза, закат, һәҗ вә башқа көплигән әһкамларниң буниң мисали. Мәсилән: Қуръан кәримдә: «шубһисизки, намаз мөмүнләргә вақти бәлгүләнгән пәриз қилинди» (*«Ниса» сүриси, 103 айәт*) дейилгән болсиму намаз вақитлири, оқулуш усули, рәкәтлири вә намазларниң сани қатарлиқ мәсилиләр баян қилинмиған; буларни пәқәт пәйғәмбәр әләйһиссалам сүннәтлири арқилиқ көрсәткән вә үгәткән. Закатниң пәризилиги Қуръан кәримдә баян қилинған болсиму закат миқдари ада қилиш шәртлири вә башқа әһкамлар баян қилинмиған. Пәқәт пәйғәмбәр

әләйһиссаламниң сүннәтлири арқилиқ закатниң тәпсилий әһкамлирини баян қилип бәргән. Мундин башқа көплигән Қуръан кәрим әһкамлири пәйғәмбәр әләйһиссаламниң сүннәтлири билән толуқланған.

2. Сүннәтниң мутләқ һөкүмләрни хаслиққа егә қилиши.

Қуръан кәримдә: «оғрилиқ қилғучи әрниң вә оғрилиқ қилғучи аялниң қилмишини җазалап, Аллаһ таала тәрипидин ибрәт елиш йүзисидин қоллирини кесиңлар» (*«Маидә» сүриси, 38-айәт*), дәп кәлгән болсиму, оғриниң қоли нәдин кесилиду вә икки қолиниң һәммисиму яки бирсиму дегәнләрни сүннәт бәлгүләп, оғриниң бир қолини беғишидин кесишни қарар қилған. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу һәқтә: «оғрини мәһкимигә елип келиштин бурун униңға шапаәтчи болуп, қутқузуп қелишқа тиришиңлар, мәһкимигә киргәндә һаким (қази-сотчи) уни кәчүривәтсчә, Аллаһ уни кәчүривәтмәйду, қази униң қолини кесишкә буйруса уни беғишидин кесиңлар» дегән (Дарақутнийниң «Сунән» намлиқ һәдис топлими 3-том, 205-һәдис).

3. Сүннәтниң умумийлиқтин хас һөкүмләрни чиқириши.

Қуръан кәримдә: «Аллаһ балилириңларға (тегидиған мирас) һәққидә тәвсийә қилидуки, бир әргә икки аялниң һәссиси тегиду» (*«Ниса» сүриси, 11-айәт*), дейиш арқилиқ мирас елиш һәққидики умумий принципни баян қилған болсиму, балилардин кимләрниң мирастин мәһрум болидиғанлиғини баян қилмиған; сүннәт ата-анисидин бирәрсини өлтүргән қатилни мирастин мәһрум қилған. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу һәқтә: «қатил мирас алалмайду» дегән (Тирмизиниң «сунән» намлиқ һәдис топлими 2-том, 215-бәт, 1713-һәдис). Пәйғәмбәр әләйһиссалам йәнә: «биз мирас қалдурмаймиз, қоюп кәткәнлиримиз сәдиқидур» дейиш арқилиқ пәйғәмбәрләрдин қалған нәрсиләрниң мирас қилип тарқитилмайдиғанлиғини баян қилған («Сәһиһул Бухарий» 4036-һәдис, «Фәтһулбари»ниң 7-том 426-бәт).

4. Сүннәтниң мүҗүмәл айәтләрни ениқ қилиши.

Қуръан кәримдә бәзибир мүҗүмәл айәтләр кәлгән болуп, сүннәт уларниң мәнасини ениқ қилип бәргән. Мәсилән қуръан кәримниң: «азаптин имин болуш үчүн иман ейтқан, иманға зулумни арилаштурмиған адәмләргә мәнсуптур, улар һидайәт тапқучилардур» (*«Әнъам» сүриси, 82-айәт*), дегән айити чүшкәндә, саһабиларға бу айәт еғир келип, «қайсимиз зулум қилмаймиз?» дейишкән вә улар пәйғәмбәр әләйһиссаламға бу айәттики «зулум» сөзидин Луқман сүрисидики: «Аллаһқа шерик кәлтүрүш һәқиқәт чоң зулум – һәқсизлиқтур» (*«Луқман» сүриси, 13-айәт*) дегән айәттә ениқ баян қилинған шерик мәхсәт қилинғанлиғини баян қилип бәргәндин кейин, уларниң көңли арам тапқан.

5. Сүннәтниң Қуръан кәримдә кәлмигән һөкүмләрниму елип кәлгәнлиги.

Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң сүннәтлиридә Қуръан кәримдә кәлмигән көплигән мустәқил һөкүмләр кәлгән.

СҮННӘТ АРҚИЛИҚ БӘКИТИЛГӘН ШӘРИӘТ ӘҺКАМЛИРИ

1670. Соал: сүннәт арқилиқ бәкитилгән әһкамларниң өрнәклири қайсилар?

Җавап: Қуръан кәримдә кәлмигән болсиму, сүннәт арқилиқ бәкитилгән шәриәт һөкүмлириниң бәзи мисаллири төвәндикичә:

1) аялни униң тағилири билән бир некада тутушниң һарамлиғи.

2) ешәк гөшиниң вә һәр қәндақ мәргән чишлиқ жиртқуч һайванлар билән жиртқуч тирниғи бар қушларниң гөшини йейишниң һарамлиғи.

3) рамизан ейи күндүздә билип туруп җинисий мунасивәт өткүзүш арқилиқ розисини бузған кишигә капарәт келидиғанлиғи.

4) бәдәнгә нәқиш селишниң һарамлиғи вә мундақ қилғучиларниң Аллаһ тааланиң ләнитигә учрайдиғанлиғи. Мундин башқа көплигән шәриәт әһкамлири сүннәт йоли билән бәлгүләнгән [доктур Мустафа Сибаиниң ривайитидин].

СҮННӘТ МӨҖҮЗИЛИРИ

СҮННӘТ МӨҖҮЗИЛИРИ ВӘ ПӘЙҒӘМБӘР ӘЛӘЙҺИССАЛАМ УСЛУБИ

1671. Соал: сүннәтниң мөҗүзиси дегән немә?

Җавап: сүннәтниң мөҗүзилири сүннәтниң шәриәт бәлгүләш, тәрбийә усули, һәдисләрниң текстлиридики гөзәл ипадиләш усуллири, һәдис тилиниң өзгичилиги, ғайиплардин хәвәр бериши, һәдисләрдики илмий һәқиқәтләр қатарлиқ бир қанчә тәрәпни өз ичигә алиду. Төвәндә: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң гөзәл ипадиләш услуби, сүннәттики илмий мөҗүзиләр вә униң шәриәт әһкамлиридики мөҗүзилири қатарлиқ мавзуларда тәпсилий тохтилимиз.

1672. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң гөзәл ипадиләш услуби қандақ еди?

Җавап: һечким шәк қилмайдиған һәқиқәтки, пәйғәмбәр әләлйһиссаламниң һәдислири әдәбиятниң әң гөзәл ипадиләш услублириниң һәммисидә Қуръан кәримдин қалса әң жуқури орунда туриду. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һәдислири Аллаһқа туташқан қәлбләрни гүлләндүрүш, таштәк қетип кәткән жүрәкләрни юмшитиш, аңлиғучиларға һөзүр-һалавәт бериш хусусийитигә егидур. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң мубарәк еғизидин чиққан һәр бир һекмәтлик сөзни һөзүри қәлб болған һалда, көңүл берип аңлиғиниңизда яки оқуғиниңизда, гоя пәйғәмбәр әләйһиссаламни көргәндәк яки роһий аләмләргә кирип кәткәндәк болисиз; чүнки пәйғәмбәр әләйһиссалам мәнивийәт алиминиң йеганә рәһбири болғандәк, әдәбиятниң әң жуқури үлгилиригә егә зат еди. Аллаһ таала униңға «җәвамиул кәлим» (ләвзи қисқа, мәнаси чоңқур баян) ни бәргән, пәйғәмбәр әләйһиссалам бу һәқтә: «маңа җәвамиул кәлим берилди» дегән.

Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң сөзлири тәкәллуптин хали, мәнаси ениқ, ләвзи қисқа, сүпәтләш, охшитиш, тәсвирләш, тәбирләш вә ихчамлашта әдәбият вә стилистика егилирини һәйран қалдурарлиқ шәкилдә үстүн еди, шу сәвәптинму пәйғәмбәр әләйһиссаламға қедимдин һазирға қәдәр интайин әдәбиятқа иштияқи бар һәр қандақ киши қайил болуп кәлмәктә. Өз вақтида әрәп, юнан, парс миллитиниң дунияға тонулған атақлиқ шаирлири билән әдиплирини қайил қилип, баш әгдүргән һәқиқәт шу еди.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам сөзлигәндә, һәммә киши аңлап чүшинидиған шәкилдә, һәр бир җүмлә оттурисида тохтап-тохтап, ениқ вә очуқ сөзләтти, бәзи муһим сөзләрни үч қетимдин қайтилап тәкитләтти, өзи сөзләватқан сөзләрдин қаттиқ тәсирлинәтти, бу тәсират униң мубарәк чирайида мәлум болатти. Җабир ибни Абдулла рәзийәллаһу әнһу мундақ дегән: «пәйғәмбәр әләйһиссалам нутуқ сөзлигәндә униң көзлири қизирип кетәтти, авази жуқури көтүриләтти, худди әскәрләрни йетип кәлгән дүшмәндин агаһландуриватқан қомандандәк җиддий сөзләтти» (сәһиһ Муслим 2-том, 592-бәт, 868-һәдис).

Сөзләватқан чағдики һәрикәтлири билән вә ишарәтлириниң аңлиғучиларниң диққитини җәлип қилишта, ғәпләттә қалғанларни вә диққәтсизләрни ойғитишта наһайити зор тәсири бар еди, тәқваликни чүшәндүрүштә «тәқвалиқ бу йәрдә» дәп көксигә ишарәт қилғанлиғи, өзиниң житимни баққан киши билән җәннәттә биллә болидиғанлиғини ипадиләштә оттура бармиғи билән ишарәт бармиғини җүпләп көрсәткәнлиги буларниң мисалидур.

Шуңа һәдисниң мәнаси инсан қәлбиниң ичкири қисмиға тәсир қилиду, һәтта бирәр һәдис бир инсанниң һаятини түптин өзгәртип, уни башқа бир инсан қилишта йетәрликтур. Мону һәдисни оқуғиниңизда, бу ейтқанлиримниң раст екәнлигигә иқрар болисиз. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бир күни яхшилиқ вә яманлиқ һәққидә соралғинида: «яхшилиқ – яхши хулуқтур, яманлиқ – көңүлни беарам қилдиған вә башқиларниң уни билип қелишини сән яқтурмайдиған нәрсидур» дәп җавап бәргән (Сәһиһ Муслим 4-том,1980-бәт, 2553-һәдис).

Бу һәқиқәтән катта мәна вә интайин тоғра қоюлған диагноз болуп, инсан һаятиға беваситә тәсир көрситидиған улуқ тәлиматтур. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң сөзи шу вақиттики инсанларға

әмәс, бәлки һәр заман вә макандики пүтүн инсан әвладиға қаритилиған вә пәзиләтлик бир һаятни әмәлгә ашуруш йолида умумий пирнциптур, чүнки у Муһәммәд әләйһиссаламниң сөзи-дә!

1673. Соал: сүннәтниң илмий мөҗүзилири дегән қайсилар?

Җавап: сүннәтниң илмий мөҗүзилиридин мәхсәт – пәйғәмбәр әләйһиссалам хәвәр бәргән вә тәҗрибә әмәлий растлиғини испатлиған илмий һәқиқәттур.

1674. Соал: заманимизда илмий һәқиқәтләрниң қандақ әһмийити бар?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам билән замандаш болуш шәрипигә муйәссәр болғанлар униң әқлини һәйран қалдуридиған көплигән мөҗүзилирини көзлири билән көргән болса, Аллаһ таала пәйғәмбириниң мөҗүзилирини һәр бир әсирдә шу әсир инсанлириниң әқлигә мунасип шәкилдә көрситип кәлди, шуниң билән Қуръан кәримниң Аллаһ тааланиң сөзи екәнлиги вә Муһәммәд әләйһиссаламниң Аллаһ тааланиң әлчиси екәнлигини көрситип кәлди.

Һазирқи заман инсанлири һечқандақ нәрсигә, илимниң далаләтлиригә вә илмий һәқиқәтләргә баш әгкәндәк баш әгмәйду, уларни илмий һәқиқәтла қайил қилалайду; илмий мөҗүзиләр һәқиқәтни издигән һәр қандақ адәмгә әң күчлүк вә әң илмий һәқиқәтләрни тәғдим қилишқа қадирдур.

ҺӘДИСЛӘРДИКИ ИЛМИЙ МӨҖҮЗИЛӘР

ҺӘДИСЛӘРДИКИ ИЛМИЙ МӨҖҮЗИЛӘРНИҢ БӘЗИ МИСАЛЛИРИ

1675. Соал: һәдисләрдики илмий мөҗүзиләрниң мисаллири қайсилар?

Җавап: һәдисләрдики илмий мөҗүзиләрниң бәзи мисаллири төвәндикичә:

1) сиядан мейиниң шипалиғи.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «сияданда өлүмдин башқа һәр қандақ кесәл үчүн шипа бардур» («сәһиһул Бухарий» 5688-һәдис, «фәтһулбари» 10-том, 176-бәт).

Илмий тәҗрибиләр сияданниң инсан әзалириниң микроблиништин сақлиниш күчини ашуридиған тәбиий дора екәнлигини, рак, спид қатарлиқ хәтәрлик ағриқларни давалашта әһмийити зор екәнлигини, шундақла сияданниң нәпәслиниш йоллирини кеңәйтиш, микробларни өлтүрүш, қан айлинишни рәткә селиш вә өпкә кесилини сақайтиш қатарлиқ нурғунлиған хусусийәтлириниң барлиғини испатлиди. Тиббий мутәхәсисләрниң ейтишичә сиядан мейидин бир граммдин икки граммғичә күнигә бир қетимдин самсақ яки пияз билән биллә ичишниң бәдәнниң микроблиништин вә кесәлликләрдин сақлиниш күчини тәбиий һалда ашурушта пайдиси зор екән.

2) тазилиқ үчүн сол қолни ишлитишниң сири.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «силәр тәрәт қилғиниңларда әвритиңларни оң қолуңлар билән тутмаңлар, истинҗа қилғанда оң қолуңларни ишләтмәңлар, қачиға тинмаңлар» («сәһиһул Бухарий» 154-һәдис, «фәтһулбари» 1-том, 337-айәт). Пәйғәмбәр әләйһиссалам мусулманларға оң қолини йемәк-ичмәкләрни тутуш, башқилар билән көрүшүш қатарлиқ ишларға, сол қолни тәрәт қилғанда тазилиниш, бурунни тазилаш қатарлиқ ишлларға ишлишни үгәткән, мана бу интайин сәзгүрлүк билән бәлгүләнгән тиббий тәлимат болуп, һазирқи заман тиббий тилида «медицинилиқ сақлиниш» дәп атилиду, чүнки йемәк-ичмәк үчүн оң қолни, тазилиқ үчүн сол қолни ишлитиш микробларниң йемәк-ичмәкләргә, нәпәс елиш әзалириға йетип беришиниң алдини алиду.

3) чүшкүргәндә еғиз-бурунни йепиш.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «силәр чүшкүргәндә икки алқиниңлар билән үзүңларни йепивелиңлар вә авазиңларни пәсәйтиңлар» (Әбудавудниң «сунән» намлиқ һәдиси топлими 5029-һәдис). Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң бу тәлимати һазирқи заманда тиббий мутәхәсисләрниң әң муһим тәвсийилиридин биригә айланған, чүнки чүшкүргән адәм көпинчә зукам (грипп) дин чүшкүриду, чүшкүргәндә еғиз-бурунни япмиғанда бурундин чиққан микроб башқиларға жуқиду,

шуңа башқиларниң саламәтлигини асраш йүзисидин заманимиздики дохтурлар зукам болған адәмни чүшкүргинидә еғиз-бурнини қол яғлиқ яки маска билән йепивелиш ини тәвсийә қилиду.

Көп чүшкүрүшниң пәқәт зукамдин болидиғанлиғини һазирқи заманда илим-пән саһасида һәммә яхши билиду. Амма пәйғәмбәр әләйһиссалам мундин он төрт әсирдин көпрәк вақит илгирики илим-пән тәрәққий қилмиған, микробларни билиш үчүн микроскоб дегәндәк әсваплар ижат қилинмиған бир заманларда инсанийәт тарихида тунҗа қетим бу һәқиқәтни елан қилип, йенида бир қетимдин көп чүшкүргән бир адәмгә қарап:«бу адәм зукам боп қапту» дегән [имам Муслим ривайити]. Пәйғәмбәр әләйһиссалам йәнә мундақ дегән: «силәр чүшкүргәндә, әлһәмдулилла (Аллаһқа шүкри) дәңлар» [имам Бухарий ривайити].

1676. Соал: чүшкүргәндә Аллаһқа шүкүр ейтишқа буйрушниң сири немә?

Җавап: чүшкүрүк Аллаһ таала инсанларға ата қилған бүйүк немәтләр қатаридики бир немәттур; чүнки у қаттиқ силкиниш арқилиқ меңидин бузуқ һавани бурун арқилиқ чиқириветип әзаларниң саламәтлигини сақлайду, тәтқиқатчиларниң ейтишичә, адәм зукам болғанда яки димақни ғидиғлайдиған пурақни пуриғанда буруннниң шилимлиқ пәрдилири ғидиқлинип чүшкүриду, буниң билән димақни ғидиқлайдиған пурақлар яки кесәл микроблири чиқип кетиду, бу адәм тенидики бир хил өзини қоғдаш қаршилиғи, зукамдин болмиған чүшкүрүк саламәтликниң әлчиси болуп һесаплиниду. Мана мошундақ пайдилиқ бир немәтниң қәдригә йетип, Аллаһ таалаға шүкри қилған һалда, уни мәдһийләп: «әлһәмдулиллаһ» дейиш инсаний гөзәл хисләттур. Шуңа пәйғәмбәр әләйһиссалам бизни чүшкүргәндә: «әлһәмдулиллаһ» дейишкә буйруған.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам йәнә: «бирәв чүшкүрүп әлһәмдулиллаһ десә, уни аңлиған адәм «йәрһәмукәлла» йәни Аллаһ сизгә рәһмәт қилсун десун» дәп буйруған [имам Тирмизи ривайити]. Демәк, чүшкүрүшниң микроб сәвәвидин келидиғанлиғини, көп чүшкүрүшниң зукамдин болидиғанлиғини, чүшкүргәндә еғиз-бурунни йепишниң башқиларни қоғдаш йүзисидин зөрүр екәнлигини, чүшкүрүшниң инсан саламәтлиги үчүн пайдилиқ болған зор немәт екәнлигини Муһәммәд әләйһиссаламдәк мәктәп көрмигән, оқуш вә йезишни үгәнмигән, илим-пән вә һәр қандақ пән-техника қураллиридин пүтүнләй жирақта – сәра һаятида өмүр сүргән бир саватсиз затниң билиши мүмкинму? Бу илмий һәқиқәтләрни Муһәммәд әләйһиссаламниң ағзиға ким салған? Шубһисизки, Аллаһ салған. Шуңа һәдисни, мәнаси Аллаһ тааладин, ләвзи Муһәммәд әләйһиссаламдин кәлгән вәһий дәймиз.

4) зина әң сақаймас кесәлләрниң гувачисидур.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «зина қилғучи мөмүнлик һалитидә зина қилмайду, оғри мөмүнлик һалитидә оғрилиқ қилмайду, һарақ ичкүчи мөмүнлик һалитидә һарақ ичмәйду» (сәһиһ Муслим 1-том,337-бәт, 57-һәдис). Пәйғәмбәр әләйһиссалам йәнә: «қандақла бир қовумда паһишә болидикән, уларға улардин бурунқилириға йәтмигән ағриқлар йетиду» дәп агаһландурған [Тәбәраний ривайити].

Ислам дининиң зинани қәтъий шәкилдә һарам қилишидики сирларниң бири, зинаниң җисманий, иҗтимаий, әхлақий җәһәтләрдин интайин зиянлиқ бир қилиқ болғанлиғидин еди. Һазирқи заман тиббий илминиң испатлишичә, зинаға йеқинлишиштин түрлүк хәтәрлик кесәлликләр келип чиқиду, зина-паһишә ишларни қилғанлар һәр хил ағриқларға дучар болиду, шипаси йоқ әң вәһший ағриқ «әйдиз» (спид) кесили болса пәқәт зина-паһишиниң сәвәвидин келип чиқду. Зина – шәрәплик аилиләрни йәргә қаритидиған, абройлуқ кишиләрни йәргә уридиған шиҗаәтлик кишиләрни қорқунчақ қилип қойидиған бир рәзил иштур. Ислам дининиң зинани қәтъий һарам қилғанлиғиниң һекмити һазир тәрәққий қилған илим-пән әсиридә техиму рошән ипадиләнмәктә; зинани чәкләшниң җәмийәтни ағриқ-силақлардин вә әхлақсизлиқлардин сақлаш екәнлигини һәр ким яхши чүшинип йәтмәктә.

5) ана сүтидики кичик җисимлар

Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «бир қосақтин чүшкән қериндашларниң бир-бири билән некалиниши һарам болғинидәк, бир анини әмгән емилдәшләрниңму бир-бири билән некалиниши һарамдур» (сәһиһ Муслим 2-том, 1068-бәт, 1444-һәдис). Шуңа ислам дини емилдәшләрниң бир-бири билән өйлинишини һарам қилған вә емилдәшлик муқим болуши үчүн әң аз бәш қетим

қанғичә әмгән болуши шәрт қилинған. Һазирқи заман тиббий илми испатлидики, анининң сүтидә кичик җисимларниң барлиғини, бовақ анисини үч қетимдин бәш қетимғичә емиши биләнлә ана сүтидики бу кичик җисимлар боваққа йөткилидикән, ана сүтидики бу кичик җисимлар бәдәнни микроб вә ағриқлардин сақлаш ролини өтәш билән бир вақитта униңдики ирсийәткә мунасивәтлик бәзи хусусийәтләрниму қобул қилидикән; бир анининң сүтини әмгән емилдәшләр бир-биригә өйләнгәндә, сүттин алған бу кичик җисимлар уларда кесәллик пәйда қилиши еһтимали бар екән.

СҮННӘТНИҢ ШӘРИӘТ ӘҺКАМЛИРИДИКИ МӨҖҮЗИСИ

1677. Соал: сүннәтниң шәриәт әһкамлиридики мөҗүзиси дегән немә?

Җавап: сүннәтниң шәриәт әһкамлиридики мөҗүзиси сүннәт арқилиқ бәлгүләнгән шәриәт әһкамлириниң дуниядики һәр қандақ қанун вә һәрқандақ пәлсәпә бирдәк қоллайдиған, жиллар һәтта әсирләр әһмийитини йоқатмайдиған вә һәр кимниң әқли қобул қилалайдиған болушида ипадлиниду. Ихчамлап ейтқанда сүннәт мөҗүзиси һәққидә сөз ечиш Қуръан кәримниң шәриәт бәлгүләштики мөҗүзилириниң давами һесаплиниду, чүнки Қуръан кәримниң бу мөҗүзилирини бирдинбир шәрһиләйдиған мәнбә сүннәттур. Қуръан кәримдә келип сүннәт уни шәрһилигән улуқ принциплар әйни вақитта ислам дининиң улуқлиғини вә һәқанийлиғини кәскин испатлимақта; ислам дини дуниялиқ вә ахирәтлик һәр иккисини тәңпуңлуқ билән биллә елип беришқа тәшәббус қилидиған, униң йолида маңған һәр заман вә һәр макандики инсанларниң бәхит-саадитигә капаләт қилған улуқвар диндур.

1678. Соал: сүннәтниң шәриәт әһкамлиридики мөҗүзилириниң мисаллири қайсилар?

Җавап: сүннәтниң шәриәт әһкамлиридики мөҗүзилириниң бәзи мисаллири төвәндикичә:

1) һаятни қоғдаш.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «кимки өзини тағдин ташлап өлидикән, у дозақта өзини ташлиған һалда мәңгү азаплиниду, кимки өзини зәһәр ичип өлтүривалидикән, у дозақта зәһәр ичиватқан һалда мәңгүлүк азаплиниду, кимки өзини тиғлиқ нәрсә билән боғузлап өлтүридикән, у дозақта өзини пичақта тиливатқан һалда мәңгүлүк азаплиниду» (сәһиһ Муслим 10-том, 303-бәт, 5778-һәдис).

Һәммигә мәлумки, дуния һаяти қийин синақлар, бәхитсизликләр вә җапа-мәшәқәтләр билән толған бир һаяттур; инсан бу һаятта нурғунлиған хапилиқларға учрайду, лекин сәвирчанлиқ билән иш көргәнләрниң ақивити һемишәм хәйирлик болиду. Дунияда яхшилиқниң йоллири тикәнләр билән куршалған болсиму, бу йолда изчил давам қилалиғанлар үчүн униң ақивити мәңгүлүк бәхит-саадәттин башқа болмайду.

Бу дунияни мәңгүлүк дәп гуман қилғанлар яки өлгәндин кейин тирилип ахирәттин ибарәт мәңгүлүк аләмниң барлиғиға ишәнмигәнләр бешиға кәлгән хапилиқ вә көңүлсизликләр сәвәплик бәхитстзликләргә толған бу дуния билән бурунрақ видалишиш үчүн өзини өлтүривелишқа алдирайду; өзини өлтүривелиш хаһишиниң Аллаһ таалаға ишәнмәйдиған яки өзлири мәнсүп болған дин билән мунасивити үзүлгән инсанлар арисида көп йүз бериватқанлиғиниң сәвәви шу еди.

Ислам дини инсанларға һәр қандақ бир қийинчилиқни сәвирчанлиқ билән тоғра усулда һәл қилишниң әң есил вә мукәммәл йоллирини вә принциплирини тәгдим қилған. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң мубарәк һәдислири инсан һаятини қоғдаш вә униң бәхит-саадитини капаләтләндүрүшкә түрткә болидиған көплигән мукәммәл тәлиматларни өз ичигә алиду; өзини өлтүривелиштин тосуш вә мундақ қилғучиларни мәңгүлүк дозақ оти билән тәһдит қилишму бу тәлиматлардин биридур.

Ислам дини өзини өлтүривелишни кәскин һалда һарам қилиш арқилиқ инсан һаятини қоғдаш йолида барчә қанунларниң алдиға өтүп кәткән, чүнки дуниядики һәр қандақ бир қанун өзини өлтүривелишни җинайәт дәп саниған болсиму, бу ишниң алдини елиш йолида чарә-тәдбир иҗат қилиштин аҗиз кәлгән. Амма ислам дини өзиниң нурлуқ шәриити асасида мусулманлар

җәмийитидики әзалириниң һәммисигә бу чарә-тәдбирни аллибурун тәғдим қилған, шу сәвәптин мусулман дөләтлирини ғәрип дөләтлиригә яки коммунист дөләтлиригә селиштурғинимизда, өзини өлтүривелиш хаһишиниң мусулманлар җәмийитидә йоқниң орнида екәнлигини көримиз, буниңға башқа диндикиләрму иқрар.

2) мусулманлардики иҗтимаий мунасивәт.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «мөмүнләр өз ара достлуқта, меһриванлиқта вә һесдашлиқта бир пүтүн бәдәнгә охшаш болуп, бу бәдәнниң бирәр әзаси ағриса башқа әзаларму исимдаш вә уйқисизлиқтин беарам болғиниға охшаштур» (сәһиһ Муслим 4-том, 1999-бәт, 2586-һәдис). Бу һәдис мусулманлар җәмийитидики шәхсләр оттурисида һөкүм сүридиған иҗтимаий мунасивәтниң әң мукәммәл үлгилирини оттуриға қойған; ислам дини тәшәббус қилған мусулманлар җәмийити өз ара һөрмәт-еһтирам, сөйгү-муһәббәт, сәмимий қериндашлиқ, меһир-шәпқәт, ярдәмсөйәрлик үстигә қурулған җәмийәт болуп, кишилик һоқуқни қоғдайдиған, коллективниң һәқлирини ада қилидиған, өз ара һәмкарлиқни асас қилған мустәһкәм принципларға егидур.

Мусулманлар җәмийитидә шәхсийәтчиликкә, мәнмәнчиликкә, маддини улуқлашқа орун йоқ, мусулманлар җәмийитидики инсанлар дунияниң һәр қандақ еғир қийинчилиқлири вә синақлири алдида өзлирини ялғуз, чарисиз һис қилмайду, бәлки пүтүн җәмийәт әзалири қийинчилиқларниң биллә һәл қилидиғанлиғиға, бир-биригә мәдәткар болидиғанлиғиға ишиниду.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам жуқуриқи һәдиси арқилиқ әң көп инсан һәқлири давасини қилидиған бүгүнки ғәрип дуниясиму йетәлмигән инсан һәқлири принципини уларниң қамуслириға киришытин авал елан қилған вә әмәлийәттә көрсәткән еди. Османийлар хәлипилигиниң султанлиридин Муһәммәд Фатиһ бир күни пухрачә кийинип, базарларни арилиған вә бир магазинға кирип, өйгә керәклик нәрсиләрниң һәммисини бу магазиндин сетивалмақчи болғинида, магазин егисиниң: бир қисим express мални мәндин алисиңиз, қалғанлирини маву йенимдики магазиндин алғайсиз, чүнки у магазин егиси бүгүн анчә көп сода қилалмиди» дәп, сориғанлириниң һәммисини беришни рәт қилғанлиғидин тәсирлинип: «Стамбулға жүрүш қилишниң вақти йетип кәпту, бундақ бир инақ җәмийәтниң әһли Стамбулни чоқум бойсундуралайду» дегән екән; раст дегәндәк Стамбул уларниң күчи билән фәтһи қилинған (ишғал қилинған).

Һазирқи әң демократик дейилгән дөләтләр һәқ-һоқуқларни икки хил таразида тартип өзлиригә толуқ елип, башқиларға башқичә тартип бериватқан болса ислам дининиң һәқ-һоқуқ таразиси һемишәм вә һәр кимгә бир хилдур. Буниңда дин, ирқ, милләт, рәң пәрқи йоқ.

3) гөзәл әхлақларға тәрғип қилиш вә начар қилиқлардин тосуш.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «Аллаһ таала силәргә ата-аниларни қахшитишни, уларға тегишлик борчуңларни орунлимаслиғиңларни, силәр һәқлиқ болмиғанни сорашни, балилириңларни тирик турғузуп көмүшни қәтъий һарам қилди, аңлиғанла сөзләрни қилишни, еһтияж болмисиму нәрсә сорашни, пул-мелиңларни исрап қилиш йоли билән зайә қилишни яман көрди» («сәһиһул Бухарий» 5975-һәдис, «фәтһулбари» 10-том, 496-бәт).

Бу һәдис мусулманниң әхлақ-пәзиләттин болған үлгисини сизип бәргән болуп, һәқиқий мусулманниң қандақ болуши керәклигини үгитиду. Буниң билән униңға мәңгүлүк бәхит-саадәтниң йоллирини көрситиду, дунияда яхшилиқ қилишқа, алдида көксигә қолини қоюп турупу, камали еһтирам билән хизмәт қилишқа һәқлиқ болған кишиләр чоқум ата-анилардур. Уларни рази қилип зиян тартқан адәм болмиғандәк, уларни қахшитип риваж тапқан адәм дунияда йоқ, бу һечким рәт қилалмайдиған һәқиқәт.

Ата-ана әнә шундақ улуқ, дунияда бәдәлсиз яхшилиқ қилидиған, көңлини рәнҗиткән турсиму йәнә униңға яхшилиқ тиләйдиған, керәк болса балилири үчүн җенини тәғдим қилидиған, тартқан җапалиридин раһәт һис қилидиған ата-анидин башқа ким бар бу дунияда?! Ислам дини әхлақий қануний принциплар арқисида ишқа ашидиған әмәс, бәлки жүрәктин чиқидиған қилип йетиштүрүшкә йетәрлик, чүнки мусулманлардики «Аллаһ таала мениң барлиқ қилмшлиримни көрүп туриду, һәтта көңлүмгә кәлтүргән хияллиримниму билип туриду» дегән етиқат һәл қилғуч рольни ойнайду.

4) ишләп чиқиришқа үндәш.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «Аллаһниң нами билән қәсәм қилимәнки, бирәвниң қолиға ағамча елип, мүрисидә отун тошиғини, униң бирсидин нәрсә сориғинидин әвзәл» («сәһиһул Бухарий» 1470-һәдис, «фәтһулбари» 3-том, 427-бәт). Ислам дини ишләш вә ишләп чиқиришни ибадәттин санайдиған, тәйяртапліқни һәммидин бәк яман көридиған илғар дин; ислам дини тәрғип қилған ишләш вә ишләп чиқиришниң барлиқ чарилирини вә сәвәплирини қолға кәлтүрүшни тәқәзза қилиду. Аллаһ тааланиң һекмити инсанни униң үчүн яритип бәргән рисқларниң ишигини әмгәк ачқучи билән ечишни, пешанисиниң тәри билән ишләп, күч сәрип қилип, андин йейишни тәқәзза қилған, шуңа инсан ишләшкә буйрулған. Жуқурики һәдис ишләшниң зөрүрлигини тәшәббус қилиду, чүнки ишләш инсанниң пеқирлиққа қарши күрәш қилиш қуралидур, хәлқимиздә «ишлигән чишләйду» дегән һекмәт бар; ишләмчан милләт тәйярға һәйяр болмастин, пешанисиниң тәри билән ишләп тапқанлиғи үчүн башқиларниң алдидиму һөрмәтлик, өзи болса бәхитлик болиду.

ҚУРЪАНЧИЛАРҒА РӘДДИЙӘ

1679. Соал: Қуръанғила әмәл қилиш сүннәттин беһаҗәт қилиду дегүчиләргә қандақ рәддийә берилиду?

Җавап: сүннәт Қуръан кәримдин қалса ислам дининиң иккинчи асасий дәстүри, Қуръанниң әһкамлирини шәрһийлигүчи вә униң һәқиқий тәрҗиманидур. Қуръандики шәриәт әһкамлирини шәрһийләйдиған вә баян қилип чүшәндүрүп беридиған бирдинбир мәнбә сүннәттур, мәсилән: Аллаһ таала Қуръан кәримдә мусулманларға намаз оқушни пәриз қилған болсиму, намазни қандақ, қанчә вақ вә қайси вақитларда оқушни баян қилмиған; пәйғәмбәр әләйһиссалам Аллаһниң вәһийсигә тайинип сүннәтлири арқилиқ Қуръанниң мужүмәллирини айдиңлаштуруп, намаз вә әмәл-ибадәтләрниң қаидә тәртиплири, сани вә орунлиниш вақитлирини бәлгүлигән, һәмдә пәйғәмбәр әләйһиссалам: «намазни худди мән оқуғандәк оқуңлар» дәп үгәткән; закат, роза, һәҗ вә башқа барлиқ ибадәтләрму шундақ [имам Бухарий ривайити].

«Биз Қуръанчилармиз», «биз пәқәт Қуръанғила йөлинимиз», «Қуръан өзила купайә қилиду» дегәнгә охшиған, аңлиниши чирайлиқ, амма батил мәхсәт қилинған шиарларни вақирап жүргүчиләр ислам диниға зиянкәшлик қилиштин башқини ойлимиса керәк, бу сөзләр «батил мәхсәт қилинған һәқ сөз» ләрдур, чүнки «биз Қуръанчилармиз» дегән сөз -һәқ сөз, чүнки һәр қандақ бир мусулман Қуръанчидур, у Қуръанни сөйиду, һөрмәтләйду, униңға иман кәлтүриду. Амма бу сөзни дәстәк қилип туруп, ислам қунуншунаслиғиниң асаслиридин болған сүннәт, иҗма вә қиясларни инкар қилмақчи болғанларниң нийити тоғра әмәс. Улар бу чирайлиқ сөзлири арқилиқ һәммә киши билидиған һәқиқәтни әмәс, бәлки батилни мәхсәт қилғучилардур; у батил қайси дегәндә, Қуръанниң һәқиқий тәрҗимани болған сүннәтни униңдин жирақлаштуривәткәндин кейин, Қуръанни өз хаһишлириға мувапиқлаштуруп халиғанчә узун вә тәпсир қилиш арқилиқ ислам динини пүчәкләштүрүштин ибарәт нижис мәхсәтлирини әмәлгә ашуруштур; сүннәтни рәт қилғучиларниң имани қобул әмәс.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу хилдики адәмләрниң чиқидиғанлиғидин алдин хәвәр берип мундақ дегән: «бир заман келидуки, бирәв креслоға йөлинип олтуруп, мениң һәдислиримдин бир һәдисни оқуғинида, силәр билән бизниң аримизда Аллаһниң китави Қуръан бар, униңда Һалал дегәнләрни һалал вә һарам дегәнләрни һарам дәп билсәк, бизгә йетиду, дәйду, билиңларки Аллаһниң пәйғәмбири һарам қилғанларму Аллаһ һарам қилғанларға охшаштур» [имам Тирмизи ривайити].

Қуръанғила әмәл қилип, сүннәттин беһаҗәт болимиз дегән дава билән өзлирини «Қуръанчилармиз» дәп ативалғучилар әмәлийәттә Қуръанчилар әмәс, чүнки Қуръан кәрим пәйғәмбәргә итаәт қилишқа буйруған вә униң сүннитигә әгишишни пәриз қилған. «пәйғәмбәргә итаәт қилған киши Аллаһқа итаәт қилған болиду, кимки үз өрүйдикән, (билгинки) биз сени уларға күзәтчи қилип әвәтмидуқ» (*«Ниса» сүриси, 80-айәт*), бәлки Қуръан кәрим пәйғәмбәр

әләйһиссламниң сүннитини чиң тутушқа буйруған вә пәйғәмбәргә итаәт қилиштин баш тартқучиларниң иманини йоқ саниған. «Әй Муһәммәд! пәрвәрдигариң билән қәсәмки, улар өз арисидики дәталашқа сени һөкүм чиқиришқа тәклип қилмиғичә, андин сениң чиқарған һөкүмиңгә уларниң диллиридики қилчә ғум болсиму йоқалмиғичә вә улар пүтүнләй бойсунмиғичә иман ейтқан болмайду» («*Ниса» сүриси, 65-айәт*). Ибни Һәзим[36] «әл иһкам фи әл әһкам» намлиқ әсәридә: «кимки бизгә Қуръан кәрим йетиду, Қуръандикиләрнила алимиз дәйдикән, у пүтүн ислам өлүмалириниң иттипақи билән капир болиду» дегән.

Аҗири[37] «шәриәт» намлиқ әсәриниң 1-том 412-бетидә мундақ дегән: «Қуръан кәримдики пәризләрниң һәммисиниң һөкүмлирини билгили болмайду, уларни пәқәт пәйғәмбәр әләйһиссаламниң сүннәтлири арқилиқла билгили болиду; бу барчә ислам өлүмалириниң сөзлири болуп, бунииңдин башқисини сөзлигән адәм ислам миллитигә мәнсүп болуштин чиқип кәткән болиду вә куффарлардин санилиду». Сәуди әрәпстаниниң сабиқ муфтиси Ибни Баз мундақ дегән: «сүннәткә һаҗитимиз йоқ дегүчиләр муртәд болған шәксиз капирлардур, чүнки сүннәткә инкар қилғанлиқ, Қуръанға инкар қилғанлиқ, Қуръан кәрим билән сүннәт иккисиниң қайсибиригә инкар қилған адәм пүтүн өлүмаларниң бирдәк иттипақи билән капир болиду» («пәтивалар мәҗмуәси» 2-том, 403-бәт).

ҺӘДИСЛӘРГӘ ИШӘШ ҚИЛҒИЛИ БОЛМАЙДУ ДЕГҮЧИЛӘРГӘ РӘДДИЙӘ

1680. Соал: «һәдисләргә ишәш қилғили болмайду» дегән сәпсәтәгә қандақ рәддийә берилиду?

Җавап: Қуръанчиларниң уларниң «һәдисләр арисида ялған һәдисләрму орун алғанлиғи сәвәплик, һәдискә ишәш қилғили болмайду» дегән сөзи ислам өлүмалири, хусусән һәдисшунас алимлар тәрипидин рәт қилиниду, чүнки бу орунлуқ сөз әмәс. Ислам өлүмалири һәдисләр ичидин раст һәдисләрни таллап чиқириш ишиға пәвқулъаддә көңүл бөлүп кәлгән болуп, һәдис нами билән атилип қалған һәр қандақ ялған яки шубһилик һәдисни, һәтта бирәр һәдисни қобул қилишта, шу һәдисни ривайәт қилғучилар оттурисидики зәнҗирсиман бағлиниш яки ривайәт қилғучилардин бирәрсиниң растчиллиғида яки тәқвалиғида азрақ шәк көрүлгән һаман у һәдисни қәтъий рәт қилип кәлгән; ислам өлүмалириниң бу һәдис яки қандақла бир хәвәрни ениқлаштики вайиға йәткән еһтиятчнлиғи вә интайин һошиярлиғиға ислам диниға дүшмәнлик нәзәри билән қарайдиған башқа динниң алимлириму қайил болуп кәлмәктә.

СӘККИЗИНЧИ БӨЛҮМ

ИСЛАМИЙ ИЛИМЛӘР ҺӘҚҚИДӘ ЧҮШӘНЧӘ

Ислам дининиң әң дәсләпки әмри вә Муһәммәд әләйһиссаламға тунҗа кәлгән вәһий «оқу» дин ибарәттур. Динимизда буйрулған оқуш вә үгиниш әмри алди билән зөрүр болған диний билимләрни, андин инсанийәтниң бәхит-саадити үчүн пайдилиқ болған пүтүн билимләрни көрситиду, инсанийәтниң, хусусән мусулманларниң әң әшәддий дүшмини җаһаләт йәни билимсизликтур; шу сәвәптин мусулманларниң билиши зөрүр болған диний илимләрни, андин һәр түрлүк пайдилиқ пәнний илимләрни оқуши вә үгиниши пәриздур.

Биз илим-пән учқандәк тәрәққий қиливатқан бир заманда яшаватимиз, илим-пән әсири дәп тонулған бу әсирдә билимлик кишиләр вә билимлик инсанлардин қурулған җәмийәтләрниң яшаш вә мәвҗудийитини давам қилдуруш пурсити бардур; шуниң үчүн бизму алди билән динимизда үгиниш зөрүр болған диний илимләрни үгиниш билән пүтүн инсанийәткә пайдилиқ болған, динимиз билән әхлақимиз үчүн хизмәт қилидиған барлиқ илимләрни үгинишкә тиришишимиз вә заманниң арқисида қалмаслиғимиз лазим. Һәр түрлүк пайдилиқ илимләрни үгинишниң, үгәнгән бу илимләрни турмушта әмәлийләштүрүшниң әң пәзиләтлик ибадәт санилидиғанлиғини унутмаслиғимиз лазим.

ОҚУШ ВӘ ҮГИНИШНИҢ ЗӨРҮРЛИГИ ҺӘҚҚИДИКИ МӘСИЛИЛӘР

1681. Соал: илим үгинишниң һөкүми немә?

Җавап: оқуш, үгиниш ислам дининиң әң биринчи чақириғи вә Қуръан кәримдин дәсләп чүшкән «оқу» билән башланған. Һәтта пәйғәмбәр әләйһиссалам: «оқуш, үгиниш әр-аял һәр қандақ мусулман үчүн пәриздур» дәп көрсәткән [ибни Маҗә ривайити].

1682. Соал: ислам дини оқуш вә үгинишкә чақирған вә мусулманға пәриз болған илим қайси?

Җавап: ислам дини оқуш вә үгинишкә чақирған вә мусулманлар үчүн үгиниш пәриз болған илим авал Аллаһ таалани тонуш, андин Аллаһ тааланиң көрсәтмилири бойичә яшашни үгиништин башлап, инсанийәткә мәнпәәтлик болған, иман вә әхлаққа хизмәт қилидиған пүтүн илим түрлириниң һәммисини өз ичигә алиду, буниң ичигә исламий илимләр, иҗтимаий пән, тәбиий пән илимлири вә һазирқи әсирдә мәйданға кәлгән пүтүн илим түрлириму кириду.

ИЛИМНИҢ АВИЛИ АЛЛАҺНИ ТОНУШТУР

Илимниң авили Аллаһ таалани тонуш екәнлиги муназирә тәләп қилмайдиған муқимлашқан бир һәқиқәттур, чүнки инсанлар әң авал өзлириниң яратқучисини тонумастин өзлирини тонуялмайду, каинатни техиму тонуялмайду. Аллаһ тааланиң Қуръан кәримдә: «Аллаһтин башқа һәқиқий мәбуд йоқлиғини билгин» дегән әмри буниңға ишарәт қилиду («*Муһәммәд» сүриси, 19-айәт*). Ислам дининиң барлиққа келиши вә Муһәммәд әләйһиссаламниң пәйғәмбәрлик вәзиписини тапшуруп елишида тунҗа вәһийниң «яратқан пәрвәрдигариңниң исми билән оқуғин, у инсанни ләхтә қандин яратти, оқуғин, пәрвәрдигариң әң кәрәмликтур, у қәләм билән (хәт йезишни) үгәтти, инсанға билмигән нәрсиләрни билдүрди» («*Әләқ» сүриси, 1-5-айәтләр*), дегән әмир билән башланғанлиғиму, билишниң беши Аллаһ таалани билиш, илимниң авили Аллаһ таалани тонуш екәнлигини муәййәнләштүргәнликниң бир ипадисидур.

ИСЛАМИЙ ИЛИМЛӘРНИҢ ТҮРЛИРИ

1683. Соал: исламий илимләр дегән қайсилар?

Жавап: исламий илимләр бир мусулманниң мусулман борчини толуқ орунлиши үчүн керәклик болған илимләрниң һәммисини өз ичигә алиду, уларниң муһимлири төвәндикичә:

1) тәвһид илми (иман асаслири вә етиқатқа мунасивәтлик барлиқ илимләрни өз ичигә алиду).

2) Қуръан вә сүннәт илми.

3) фиқһи илми (әмәл-ибадәтләрниң системилирини баян қилидиған илимләрниң һәммисини өз ичигә алиду).

4) әхлақ илми.

5) муамилә ишлириға мунасивәтлик илимләр.

6) пәйғәмбәр әләйһиссаламниң вә саһабиларниң һаятиға мунасивәтлик илимләр.

7) тәпсир илми.

8) қираәт вә тәҗвид илми.

9) ислам диниға вә мусулманларға мунасивәтлик барлиқ илимләр.

1684. Соал: исламий илимләрдин башқа илимләрни оқушму охшашла пәризму?

Жавап: бир мусулманниң камил мусулман болуп, Аллаһ тааланиң буйруғанлирини толуқ орунлиши үчүн йетәрлик болған исламий илимләрни үгиниш пәриз әйндур. Амма, мәйли исламий илимләрдин болсун, мәйли пәнний илимләрдин болсун, қайсибир пәнни шу пәндә мутәхәсис болуш вә уни иман билән әхлаққа хизмәт қилдуруш нийити билән оқуш пәриз купайидур.

ЕТИҚАТҚА МУНАСИВӘТЛИК ИЛИМЛӘР ҺӘҚҚИДӘ

ТӘВҺИД ВӘ УНИҢҒА МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

1685. Соал: тәвһид дегән немә?

Жавап: тәвһид – Аллаһниң бирлигини иқрар қилиш вә ибадәтләрни униңғила халис қилиш демәктур.

1686. Соал: тәвһид илми дегән қандақ илим?

Жавап: тәвһид илми – ислам дининиң әқидә асаслирини испатлаш йолида әқлий вә нәқлий дәлилләр арқилиқ мәхсус тәтқиқат елип баридиған илимдур, тәвһид илми «илмий калам» вә «илмий әқаид» дәп атилиду.

1687. Соал: тәвһид илминиң тәтқиқат объектилири қайсилар?

Жавап: тәвһид илминиң тәтқиқат объектлири Аллаһ таалаға, униң пәйғәмбәрлиригә, периштәләргә, чүшүргән китаплириға, ахирәт күнигә вә яхши-яманлиқ Аллаһниң тәғдири билән болидиғанлиғиға ишиништин ибарәт алтә иманни өз ичигә алиду.

1688. Соал: тәвһид илминиң ислам динидики орни?

Жавап: һәр қандақ илимниң шан-шәрипи шу илим темисиниң әһмийити вә шан-шәрипи билән зич мунасивәтлик; тәвһид илминиң йүксәклиги униң тәтқиқат мәзмунлириниң йүксәклигидиндур, чүнки инсан үчүн өзиниң яратқучисини, тоғра йол тепишқа йетәкчи болған пәйғәмбирини тонуштин, шундақла өзиниң бу дунияда мәвҗут болуп турушидики мәхсәт, ғайини билиштин муһим нәрсә болмайду. Шуңа тәвһид илми исламий илимләр ичидә әң етиварлиқ вә әң муһим илимдур.

ТӘВҺИДНИҢ ТҮРЛИРИ

1689. Соал: тәвһидниң түрлири қанчә вә улар қайсилар?

Җавап: тәвһид үч түрлүк болуп, улар төвәндикичә:

1) тәвһид рубубийә.

2) тәвһид убудийә (улуһийә).

3) тәвһид әсма вә сифат.

1690. Соал: тәвһид рубубийә дегән немә?

Җавап: тәвһид рубубийә – һәммини яратқучи бир Аллаһ екәнлигә етирап қилиш демәктур. Аллаһ таала бу һәқтә мундақ дәйду: «Аллаһ һәммә нәрсини яратқучи вә у һәммә нәрсигә һамийдур (халиғанчә тәсәрруп қилиду)» («*Зумәр» сүриси, 62-айәт*).

1691. Соал: тәвһид улуһийә дегән немә?

Җавап: тәвһид улуһийә – әмәл, ибадәтләрни бир Аллаһқила халис қилиш демәктур. Аллаһ таала Муса әләйһиссаламға қилған сөзидә, өзи тоғрилиқ мундақ дәйду: «мән һәқиқәтән (ибадәткә лайиқ) Аллаһмән, мәндин башқа һәқиқий илаһ йоқтур, ялғуз маңила ибадәт қилғин» («*Таһа» сүриси, 14-айәт*).

1692. Соал: тәвһид әсма вә сифат дегән немә?

Җавап: тәвһид әсма вә сифат – Аллаһниң Қуръан кәрим вә сәһиһ һәдисләрдә баян қилинған гөзәл исимлири вә есил сүпәтлиригә иман кәлтүрүш вә бу исим-сүпәтләрни башқиларниң исимлириға вә сүпәтлиригә охшатмаслиқ, шундақла Аллаһни һечбир шәйъигә охшатмаслиқ демәктур. Аллаһ бу һәқтә мундақ дәйду: «һеч шәйъи Аллаһқа охшаш әмәстур» («*Шура» сүриси, 11-айәт*).

1693. Соал: тәвһидниң пайдиси немә?

Җавап: тәвһидниң пайдиси – бу дунияда тоғра йол тепиш, ахирәт азавидин қутулуш вә җәннәткә кириш билән Аллаһниң мукапатиға еришиштин ибарәттур. Аллаһ бу һәқтә мундақ дәйду: «азаптин имин болуш иман ейтқан, иманиға шерик әқидисини арилаштурмиған адәмләргә мәнсүптур, улар һидайәт тапқучилардур» («*Әнъам» сүриси, 82-айәт*).

1694. Соал: тәвһидниң әһмийити немә?

Җавап: тәвһид – иман вә әмәл-ибадәтләрниң җәвһири, Аллаһ тәрипидин кәлгән самавий динларниң ортақ чақриғи вә ислам дининиң һул темидур. Аллаһ тәрипидин әвәтилгән пәйғәмбәрләрниң һәммиси кишиләрни алди билән тәвһидкә чақирған. Муһәммәд әләйһиссаламниң Мәккидики он үч жиллиқ дәвитиму пәқәт кишиләрни тәвһидкә чақириштин ибарәт болған. Аллаһ бу һәқтә мундақ дәйду: «әй Муһәммәд! сәндин илгири әвәтилгән пәйғәмбәрләрниң һәммисигә мәндин башқа мәбуд (бәрһәқ) йоқтур, маңила ибадәт қилиңлар, дәп вәһий қилдуқ» («*Әнбия» сүриси, 25-айәт*). Тәвһидсиз ейтилған иман вә қилинған әмәл-ибадәтләр Аллаһниң дәргаһида қәтъий қобул қилинмайду; тәвһидниң әкси шерик кәлтүрүштур.

БИДЪӘТ ВӘ УНИҢҒА МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

1695. Соал: бидъәт дегән немә?

Җавап: бидъәт – луғәт мәнаси билән йеңилиқларни ижат, ихтира вә пәйда қилиш демәктур; йеңилиқ икки түрлүк болиду: Биринчиси, заманимиздики пән-техника йеңилиқлириға охшаш, дуния ишлириға мунасивәтлик йеңилиқлар болуп, уларни ижат вә ихтира қилиш ислам динида тәшәббус қилинған яхши ишлардиндур.

Иккинчиси, динда йеңилиқ пәйда қилиш болуп, у қәтъий чәклиниду вә униңға һәргиз йол қоюлмайду, чүнки өз вақтида тәкамуллишип болғанлиғи үчүн, у һечқандақ йеңилиқ яки өзгәртишни қобул қилмайдиған бир камаләттур, чүнки камалиға йәткән нәрсә зиядини қобул қилмайду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам кишиләрни бидъәт қилиштин мәнъий қилип: «кимки бизниң бу динимизға, униңда болмиған нәрсиләрни пәйда қиливалидикән, у қәтъий рәт қилиниду» дәп көрсәткән [Бухарий ривайити].

ДИНДА ПӘЙДА ҚИЛИНҒАН БИДЪӘТЛӘР

1696. Соал: динда пәйда қилинған бидъәтләр қайсилар?

Җавап: динда пәйда қилинған бидъәтләр икки түрлүк болуп, биринчи түрдикиси, сөз вә етиқаттики бидъәтләр болуп, исламдики азғун мәзһәпләрдин: баһийә, җәһәмийә, рафизә, хавариҗ қатарлиқ азғун мәзһәпләрниң, шундақла бәзи шиәләрниң етиқат системилиридики бидъәтләрдур; иккинчи түридикиси, ислам динида бәлгүләнгән әмәл-ибадәтләргә мунасивәтлик бидъәтләр болуп, әмәл-ибадәтләрни Аллаһ көрсәткән йосунда орунлаш яки йеңи ибадәт системилирини бәлгүливелишқа охшиған бидъәтләрдур. Бизниң тохтилидиғинимиз ибадәтләргә мунасивәтлик бидъәтләр болуп, бу хилдики бидъәтләрниң түрлири төвәндикичә:

1) әсли буйрулған мәлум бир ибадәткә, шәриәттин дәлилсиз һалда, йеңи ибадәт шәкиллирини бәлгүләвелиш.

2) буйрулған әсли ибадәтләргә бир нәрсиләрни зиядә қилип қошувелиш.

3) әмәл-ибадәтләрни шәриәттә буйрулған шәкил вә қаидә-системиси бойичә иҗра қилмастин, йеңичә шәкил вә қаидә-тәртипләрни бәлгүләвелиш.

4) буйрулған әсли ибадәтләргә шәриәттин дәлилсиз һалда вақит, кәйпият бәлгүләвелиш.

Жуқуриқи бидъәт түрлириниң һәммиси шәриәт һөкүми билән һарамдур, бидъәтләрни садир қилғучилар гунакар болиду.

БИДЪӘТЛӘРНИ МӘНЪИЙ ҚИЛИШНИҢ СӘВӘВИ

1697. Соал: ислам дининиң бидъәтләрни қәтъийлик билән мәнъий қилишниң һекмити немә?

Җавап: ислам дини вә Аллаһ таала вә униң пәйғәмбири бәлгүлигән қаидә-принципларни кишиләрниң бу динға бәлгүләвелишини вә Аллаһқа йеқинлишиш нийити билән болсиму динда буйрулмиған ибадәт дәп атап бу динға киргүзивелишни қәтъийлик билән, кәскин мәнъий қилишта наһайити һекмәтлик вә тоғра иш қилған. Һәтта наһайити очуқ вә кәскин һалда «бидъәтниң һәр қандиғи залаләттур» дәп елан қилған. Динлар, тарихтин азрақ болсиму хәвири болған һәр қандақ адәм, ислам дининиң бидъәтләрни қәтъий түрдә мәнъий қилғанлиғидики һекмәтләрни очуқ вә ашкарә көрәләйду. Тарихтин бери пүтүн динларниң бузулушиға вә ахири берип заваллиққа йүз тутушиға бирдинбир сәвәп болуп кәлгән нәрсә – бидъәт болуп, у мундақ:

1) бидъәт – дин дүшмәнлириниң диндарларни өз ғайилиридин адаштуруш вә диндин жирақлаштуруш үчүн қолланған қурали болуп кәлди; дин дүшмәнлири диндарлар сепигә кирвелип, диндарлардин бәзи наданларға өзлириниң көрүнүштә Аллаһқа йеқинлишиш, амма ғайиси уларни динниң көрсәтмилиридин чиқириштин ибарәт һелә-микирлиригә қайил қиливалғандин кейин, уларниң динини, бәхит-саадитини бузуп ташлиди, етиқат вә ибадәтлирини болса харап қилди, уларниң диний турмушида өз шәриәтлирини сақлап қелишлириға қәтъий пурсәт бәрмәстин, һәдәп түрлүк хурапатларни ибадәт нами билән динға елип киришкә башлиди, барлиқ хурапат вә пасатчилиқларниң ишигини шу бидъәт ечивәтти, кейинчә улар бидъәтләрниң алдини алалмайдиған һалға чүшүп қалди, нәтиҗидә динлар түп асасидин бузулди.

2) бидъәт йоли билән самавий динларға шерик, буддистлиқ әқидилири һәдәп кирип кәлди, нәтиҗидә динлар өзлириниң һәқ динлиридин езип, Аллаһқа шерик кәлтүрүш йоллириға кирип кәтти вә Аллаһтин башқа мәбудларға чоқунуш билән түгәшти; әсли самавий дин болған христиан динини мисал қилидиған болсақ, христианлар Әйса әләйһиссаламни Аллаһниң оғли вә үч илаһниң бири дәп етиқат қилиду. Һалбуки, Әйса әләйһиссалам өзини Аллаһниң оғли дәп ейтқан әмәс, бәлки өзини Аллаһниң бәндиси вә пәйғәмбири дәп елан қилған. Әйса әләйһиссалам өзи тоғрилиқ мундақ дегән: «амма инсан оғлиниң (йәни мениң) бешини қойидиған йери йоқ» (мәтта инҗили 18-бөлүм, 20 -текст). Мәтта инҗилида йәнә Әйса әләйһиссаламниң мону сөзи қәйт қилинған: «мән Әйса – һазирдин башлап силәргә шуни ейтимәнки, силәр көрүп турған киши ин-

сан оғлидур» деди (мәтта инҗили 18-бөлүм 64-текст). Жуқурқи текстләрдә, Әйса әләйһиссалам өзини Аллаһниң оғли демигән бәлки инсан оғли дегән.

3) бидъәт йоли билән динда чекидин ешиш, диндарларға улар тақәт қилалиғусиз еғир тәләпләрни қоюш, тәркийдуниялиқни тәшәббус қилиш арқилиқ уларни диндин зериктүрүш қатарлиқ сәлби нәтиҗиләр келип чиқти.

4) бидъәт йоли билән кишиләр динларда халиғанчә шәриәт вә ибадәтләрни ойдуруп чиқти, дин адәмлири һәддидин ешип Аллаһ һалал қилған дуния зенәтлири вә хушбуйларни диндарларға һарам қилди, улар «дин» нами билән дуния ишлириға сәлбий нәзәрдә қариди, иман даваси билән кишиләрниң бәхит-саадәтлирини боғди. Аллаһқа йетимиз дегән гуман билән бәндиләрни азаплиди, нәтиҗидә Аллаһни рази қилиш уяқта турсун, өзлирини харап қилди. Бу орунда христиан дини адәмлириниң Аллаһқа йеқинлишиш даваси билән, Әйса әләйһиссаламниң диниға хилап һалда, инсан тәбиитигә мунасип кәлмәйдиған «тәркийдуниялиқ» тәрғибатини әвҗигә чиқириш арқилиқ пүтүн Европа хәлқини диндин зериктүргәнлиги, ахирида «SECULARISM» (динни сәясәттин айриш) еқиминиң чиқишиға сәвәп болғанлиғини әскә елиш йетәрлик.

5) бидъәт йоли билән динларда тәрәққиятқа, илим-пәнгә вә һәр қандақ кәшпиятларға қарши йеңи низамлар дин намидин ойдуруп чиқилди.

Һәтта Европа хәлқи христиан дини адәмлириниң бесимдарлиғидин қутулушни арзу қилидиған һалға кәлди, чүнки дин адәмлири илим-пән хадимлирини, кәшпиятчиларни капирлиққа һөкүм қилип өлтүрүпла турди, зиминниң шар шәкиллик екәнлигини елан қилған Галилей Галилеони христиан черкосидин капирлиққа һөкүм қилип униңға өлүм җазаси иҗра қилғанлиғи буниң типик мисали.

БИДЪӘТЛӘРНИ МӘНЪИЙ ҚИЛҒАНЛИҚНИҢ НӘТИҖИЛИРИ

1698. Соал: ислам дининиң бидъәтләрни мәнъий қилғанлиғиниң нәтиҗилири қайсилар?

Җавап: ислам дининиң бидъәтләрни қәтъий мәнъий қилип кәлгәнлиги нәтиҗисидә диний әқидимиз, ибадәтлиримиз вә пүтүн ишлиримиз пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламниң дәвридин башлап та мошу күнгичә һечқандақ өзгәртиш вә бузулушларға учримастин, кам-зиядә қилинмастин давам қилип кәлмәктә.

Ислам дининиң җәвһири мәсилилиридә – етиқат, әхлақ, ибадәт, һалал-һарам, муамилә вә қанун-принцип мәсилилиридә ислам мәзһәплири оттурисида ихтилап йоқ, ихтилап пәқәт айрим мәсилиләргә мәркәзләшкән. Мана бу, ислам диниға хас бир имтияздур; йәр йүзидики һечқандақ бир дин, ислам диниеришкән бу имтиязға еришәлигән әмәс. Башқа һәр қандақ бир динда ибадәтләр һәтта етиқатлар жиллар билән өзгирип, әсирләр бойи бузулуп кәлгән, чүнки ислам динидин башқа бир динда бидъәтләрни мәнъий қилишта қаттиқ тәләп қоюлмиған, амма ислам дини ишниң бешидила инсанлар тәрипидин бу динға қаидә-низам вә һәр хил диний йеңилиқларни, динда буйрулмиған ибадәт шәкиллирини киргүзүшкә қәтъий йол бәрмәй кәлди. Ислам динида христиан динида болғиниға охшаш «дин адәмлири» дәп атилидиған диний бесимдарлар можут әмәс, ислам нәзәридә өлүмалар хәлиқниң йолбашчилири, муәллимлири вә әҗрини Аллаһ тааладин күтүп халис хизмәт қилидиған кишиләрдур.

Аллаһтин башқа һечкимниң динни өзгәртиш вә кишиләрниң гуналирини Аллаһ намидин кәчүрүм қилиш, Аллаһ һалал қилған немәтләрдин диндарларни мәнъий қилиш һоқуқи йоқтур, ислам динида ибадәтләр беваситә Аллаһқила қилиниду, уни пәқәт Аллаһ өзила қобул қилиду, гуналарни пәқәт Аллаһ өзи халиса кәчүриду. Бу мавзуда христиан дининиң һазирқи низамиға қарайдиған болсақ: униң христиан дини адәмлири тәрипидин өзгәртилип келиватқанлиғини вә Инҗилдики нурғун әһкамларниң әмәлдин қалдурулғанлиғини, һәмдә Әйса әләйһиссаламниң «мән динни камайтиш үчүн әмәс, толуқлаш үчүн кәлдим» дәп елан қилған муқәддәс дәстүригә хилаплиқ қилинип келиниватқанлиғини очуқ көримиз.

Тоғра, бәзи дәвирләрдә мусулманлардин қисмән кишиләр Қуръан вә һәдисләрдә буйрулмиған бир қисим бидъәтләрни ибадәт нами билән динға киргүзүшкә урунған болсиму, һәр дәвирдә ислам динини түрлүк бурмилашлардин қоғдап туридиған һәқиқәтпәрвәрләр кам болмиғачқа, бундақ бидъәтләр өз вақтидила рәт қилинип кәлди, чүнки бу динни та қиямәткичә һәр қандақ бир өзгәртиш кам-зиядә қилишлардин сап қилип, сақлиған һалда ахириғичә давам қилдуруш Аллаһниң вәдиси еди. Аллаһ таала пәйғәмбәр әләйһиссаламниң тили арқилиқ бу вәдисини мундақ дәп елан қилған: «бу үммәткә Аллаһ таала һәр йүз жилниң бешида уларниң динини йеңилайдиған (йәни бидъәтләрдин тазилайдиған) бирини чоқум әвәтип туриду» [имам Әбудавуд ривайити]. Аллаһ таала Қуръан кәримдә: «Қуръанни биз назил қилдуқ, уни чоқум қоғдаймиз» дәп вәдә қилған (*«Һиҗр» сүриси, 9-айәт*). Мусулманларниң муқәддәс дәстүри болған Қуръан кәрим қоғдалған екән, уларниң дини, етиқати, ибадәтлири вә пүтүн ишлири қоғдилиду дегәнликтур. Аллаһниң бу вәдиси әмәлийәттә әмәлгә ешип кәлмәктә.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «силәргә Аллаһниң китави билән сүннәтлиримни қоюп кәттим, силәр бу иккисини чиң тутсаңлар, мәндин кейин һәргизму езип кәтмәйсиләр» [Бухарий ривайити]. Мусулманлар мошу принципқа чин әмәл қилип кәлди, пәйғәмбәр әләйһиссаламдин башлап пүтүн саһабилар, хәлипиләр, таибинлар вә мәзһәп алимлири бидъәтни мәнъий қилишта интайин һошиярлиқ билән иш көрди, аддий бир бидъәтниму өз вақтида рәт қилип кәлди, чүнки һәр қандақ чоң ишлар кичиктин башлиниду.

Имам Малик бидъәт тоғрилиқ мундақ дегән: «бурунқиларда (йәни саһабилар вә таибинлар дәвирлиридә) болмиған бирәр ишни мошу үммәтниң диниға киргүзмәкчи болған киши, һәқиқәтән пәйғәмбәр әләйһиссаламни динға хиянәт қилған (йәни динни толуқ йәткүзмигән) дәп төһмәт қилған болиду. Чүнки Аллаһ таала «бүгүн силәрниң диниңларни пүтүн қилдим» дегән еди (*«Маидә» сүриси, 5-айәт*). Дин өз вақтида камалиға йәткән, шу вақитта дин һесапланмиған нәрсә һазирму диндин саналмайду».

КУПРИ ВӘ УНИҢ ТҮРЛИРИ

1699. Соал: купри дегән немә?

Жавап: купри сөзиниң луғәттики мәнаси пәрдиләш, йошуруш вә йепиш дегәнлик болуп, ислам аталғусидики мәнаси Аллаһ таалаға яки пәйғәмбәрләрдин бирәрсигә яки Қуръан кәримниң Аллаһниң сөзи екәнлигигә яки иман ейтишқа буйрулған мәсилиләрдин бирәрсигә инкар қилиш дегәнликтур. Һәқиқәтни инкар қилиш инсанниң туғулушидики әсли сап тәбиитини пәрдилигәнлик болғанлиғи үчүн Аллаһқа вә Аллаһ иман ейтишқа буйруған һәқиқәтләргә инкар қилған адәм «капир» йәни һәқиқәтни йошурғучи дәп аталған.

КУПРИНИҢ ТҮРЛИРИ

1700. Соал: купри нәччә түргә бөлүниду?

Жавап: купри икки түрлүк болуп, уларниң бири етиқаттики куприлиқ, йәнә бири әмәлдики куприлиқтур. Етиқаттики куприлиқ садир қилғучисини имандин чиқириду, амма әмәлдики куприлиқ имандин чиқармисиму гунаға патуриду.

ЕТИҚАТТИКИ КУПРИЛИҚ ВӘ УНИҢ ТҮРЛИРИ

1701. Соал: етиқаттики куприлиқниң түрлири қайсилар?

Жавап: етиқаттики куприлиқниң түрлири төвәндикичә:

1) купри инкар.

Купри инкар – Қуръан кәримгә яки сәһиһ һәдисләргә яки уларда кәлгән һөкүмләргә вә яки улар арқилиқ бәкитилгән бәш вақ намаз, роза, закат қатарлиқ пәризләр вә әһкамларниң бирәрсигә ин-

кар қилиш демәктур. Буниң дәлили Аллаһ тааланиң мону сөзи: «Аллаһ таалаға ялғанни чаплиған яки һәқ кәлгәндә уни инкар қилған адәмдинму залим адәм барму? жәһәннәмдә капирларға жай йоқмиду?» («*Әнкәбут» сүриси, 68-айәт*).

2) купри тәкәббур.

Ислам әһкамлириниң һәқ екәнлигигә иқрар қилип туруп, чоңлуқ қилғанлиқтин униңға бойсунмиғанлиқ демәктур; бу хилдики купри Иблисниң капирлиғиға охшаш купридур. Чүнки Иблис һәқиқәтни билип туруп, уни қобул қилиштин баш тартқан еди, буниң дәлили Аллаһ тааланиң мону сөзидур: «өз вақтида периштәләргә: «Адәмгә сәждә қилиңлар» дедуқ, Иблистин башқа һәммиси сәждә қилди, Иблис (сәждә қилиштин) баш тартти, тәкәббурлуқ қилди, у капирлардин болуп кәтти» («*Бәқәрә» сүриси, 34-айәт*).

Демәк, Иблисниң Аллаһ тааланиң әмригә бойсунмиғанлиғи үчүн капир болуп кәткәнлиги бу айәттә еник баян қилинған. Аллаһталаниң әмригә бойсунмиған мутәкәббирләрниң ақивити Иблисниң ақивити билән бирдур.

3) купри шәк.

Купри шәк – ислам дининиң асасий Әқидилири болған алтә иманниң қайси биригә шәк кәлтүрүш демәктур. Униң дәлили Аллаһ тааланиң мону сөзи: «капир адәм мундақ деди: «қиямәт болмайду дәп ойлаймән, әгәр мән пәрвәрдигаримға қайтурулғандиму (йәни қиямәт болғандиму) әлвәттә бу бағдин яхширақ жайни тапимән»; униңға (мөмүн) бурадири: «муназириләшкән һалда, сени әслидә тупрақтин, андин абимәнидин яритип, андин сени раврус инсан қилған затни инкар қиламсән» деди» («*Кәһб» сүриси, 36-37-айәтләр*). Чүнки Аллаһ таалаға ишәнгән болсиму, ахирәт күнининиң болидиғанлиғиға ишәнмигән адәм шәксиз капирдур. Бу айәттә, қиямәтниң болидиғанлиғиға шәк кәлтүргән киши Аллаһ таалани инкар қилғанлиқ сүпитидә көрситилгән. Аллаһ таалани инкар қилған кишиниң капир болидиғанлиғи шәксиздур.

4) купри етираз.

Купри етираз – ислам динида буйрулған әмәлләргә қаршилиқ билдүрүш вә улардин үз өрүш демәктур. Қуръан кәримниң мону айәтлири буни ипадиләйду. Алла: «сени сәждә қилишқа буйруған чеғимда немишкә сәждә қилмидиң?» деди. Иблис: «мән униңдин артуқмән, мени оттин, уни лайдин яраттиң» деди («*Әъраф» сүриси, 12-айәт*). «капирлар агаһландурулған нәрсиләрдин үз өригүчиләрдур» («*Әһқаф» сүриси, 3-айәт*). Бу айәтләрдә, Аллаһ тааланиң әмир-пәрманлиридин вә ислам дәвитидин үз өригүчиләрниң шәксиз «капир» екәнлиги ипадилиниду.

5) куфри нифақ.

Купри нифақ – тилида өзини мусулман дәп қоюп, дилида ишәнмәслик демәктур, буниң дәлили Аллаһ тааланиң мону сөзи: «кишиләр арисида Аллаһ таалаға вә ахирәт күнигә ишәндуқ дегүчиләр бар, һәқиқәттә улар ишәнмәйду» («*Бәқәрә» сүриси, 8-айәт*). Бу айәттә, мунапиқлар еғизлири арқилиқ өзлирини «мусулман» дәп қанчилик дава қилсиму, әмәлийәттә, уларниң мусулманлардин әмәс, бәлки куффарлардин екәнлиги ипадилиниду.

1702. Соал: етиқаттики куприниң һөкүми немә?

Жавап: етиқаттики куприлиқни садир қилған адәм ислам вә имандин чиқип кетиш арқилиқ капир болиду, чүнки етиқаттики куприлиқ иманға зит келидиду вә иман билән һәргиз бирлишәлмәйду.

ӘМӘЛДИКИ КУПРИЛИҚНИҢ ТҮРЛИРИ

1703. Соал: әмәлдики куприлиқниң түрлири қайсилар?

Жавап: әмәлдики куприлиқниң түрлири төвәндикичә:

1) купри немәт.

Купри немәт – Аллаһ тааланиң бәргән немәтлирини билип туруп, униңға шүкүр ада қилмастин Аллаһ таалаға асийлиқ қилиш демәктур, буниң дәлили Аллаһ тааланиң мону сөзи: «өз вақтида пәрвәрдигариңлар: «немитимгә шүкүр қилсаңлар, уни техиму зиядә қилимән, әгәр купра немәт (тузкорлуқ) қилсаңлар, мениң азавим әлвәттә, бәкму қаттиқ болиду» («*Ибраһим» сүриси, 7-айәт*).

2) купри мәъсийәт

Купри мәъсийәт – ислам шәриитидә куприлиқ билән сүпәтләнгән һәр қандақ гуна-мәсийәт вә яман ишлар демәктур, улар төвәндикичә:

(1) мусулманни наһәқ өлтүрүш. Униң дәлили пәйғәмбәр әләйһисссламниң мону сөзи: «мусулманни һақарәтләш еғир гунадур, уни наһәқ өлтүрүш куприлиқтур» [Бухарий ривайити].

(2) һарақ ичиш, оғрилиқ қилиш вә зина қилиш. Униң дәлили пәйғәмбәр әләйһиссаламниң мону сөзи: «зина қилғучи мөмүнлик һалитидә зина қилмайду, оғри мөмүнлик һалитидә оғрилиқ қилмайду вә һарақ ичкүчи мөмүнлик һалитидә һарақ ичмәйду» [Муслим ривайити].

(3) намаз, роза, закат қатарлиқ пәриз әмәлләрни тәрк етиш. Униң дәлили пәйғәмбәр әләйһиссаламниң башта баян қилинған мону сөзи: «капир билән бизниң аримиздики пәриқ намаздур, намазни тәрк қилған киши капир болған болиду» [Әһмәд ривайити]. Бу һәдистики капирлиқ имандин чиқиридиған дәриҗидики капирлиқ әмәс, бәлки әмәлдики капирлиқтур.

3) купри һөкүм.

Купри һөкүм – ислам шәриәт қанунининиң әвзәл екәнлигигә иқрар қилип туруп, башқа қанунларни дәстүр қилип, улар билән иш көрүш демәктур. Униң дәлили Аллаһ таалаНиң мону сөзи: «кимләрки, Аллаһ назил қилған айәтләр бойичә һөкүм қилмайдикән, улар капирлардур» (*«Маидә» сүриси, 44-айәт*).

Амма, Аллаһ таалаНиң шәриити «бу әсиргә уйғун кәлмәйду» дегән етиқат билән яки йәрлик қанунларни униңдин әвзәл билгәнлик сәвәп билән Аллаһ таалаНиң шәриитидин үз өригүчиләр етиқаттики куприлиқниң һөкүмигә кириду, чүнки бу хил куприлиқ етиқади куприниң җүмлисидин болуп, иманға зит келиду, шуңа буни садир қилғучилар капир болиду (доктур Йүсүп әл Қәрдавийниң «исламда ибадәт» вә шейих Муһәммәд ибни Салиһ әл Фәвзанниң «тәвһид китави» намлиқ әсәрлиридин елинди).

1704. Соал: әмәлдики куприлиқниң һөкүми немә?

Җавап: әмәлдики куприлиқни садир қилған киши исламдин яки имандин чиқип кәтмәйду, нәтиҗидә, капир болмайду; чүнки әмәлдики куприлиқ иманға зит кәлмәйду, бирақ уни садир қилғучи қаттиқ гунакар болиду.

НИФАҚ ВӘ УНИҢ ТҮРЛИРИ

1705. Соал: нифақ дегән немә?

Җавап: нифақ сөзиниң луғәттики мәнаси, ичидә бир нәрсини йошуруш дегәнлик болуп, нифақ етиқаттики вә әмәлдики нифақ дәп иккигә бөлүниду.

ЕТИҚАТТИКИ НИФАҚ

1706. Соал: етиқаттики нифақ қайси?

Җавап: етиқаттики нифақ – тилида мусулманлиқни сөзләп қоюп, дилида куприлиқни йошуруш демәктур. Мана бу, тилимиздики «мунапиқ» сөзиниң һәқиқий мәнасидур. Мунапиқларниң зийини вә хәтири капирларниңкидин чоңдур, чүнки улар йошурун дүшмәндур, шуңлашқиму мунапиқларниң ахирәттә учрайдиған җазасиму капирланиңкидин әлвәттә еғир болиду. Бу һәқтә Қуръан кәримдә мундақ кәлгән: «мунапиқлар дозақниң әң астинқи қәвитигә ташлиниду, уларға һәргизму азаптин қутқузғучи мәдәткар тапалмайсән» (*«Ниса» сүриси, 145-айәт*).

Мунапиқлар һәр қандақ дәвир вә һәр қандақ җайда тепилиду. Аллаһ таала Қуръан кәримниң иккинчи сүриси – Бәқәрә сүрисиниң бешидила мөмүнләр, капирлар вә мунапиқлардин ибарәт үч груһ кишиләрни баян қилған болуп, мөмүнләрниң баяни үч айәт билән, капирларниң баяни икки айәт билән тамамланған болса, мунапиқларниң хәтири чоң вә уларни тонувелиш қийин болғанлиғи үчүн уларниң баяни он үч айәт билән тамамланған; униңдин көрүвелишқа болидуки, мунапиқларниң мусулманларға, җүмлидин инсанийәткә кәлтүридиған зиян-зәхмәтлири чоңдур. Мунапиқлар қайсибир милләт вә қайсибир җайда болмисун, улар һаман өз хәлқиниң

мәнпәәтлирини зиянға учритиш йолида иш елип бариду, шу сәвәптинму улар Аллаһ тааланиң вә инсанларниң һемишәм нәпритигә учрапла туриду, бу мунапиқларни қолланған бесимдарларму уларни сөймәйду, вақти кәлгәндә өз қоли билән йоқ қиливетиду.

Уйғур миллитидин чиққан теги пәс, рәзил мунапиқларниң хәлқимизгә салған зиянлири аз болмиған, мәсилән, миладийә VIII әсирдә уйғур дөлитиниң йимирилип ташлинишиға уйғур дөлитиниң сарийидики бир қисим мунапиқларниң пүтүн мәхпийәтликләрни дүшмән тәрәпкә йәткүзүш бериши арқилиқ өз дөлитигә хиянәт қилғанлиғи сәвәп болған. Шундақла Сәидийә уйғур ханлиғиниң йимирилип қалмақларниң қолиға өтүп кетишидиму, мәнсәп тамасида дүшмәнгә сетилип кәткән Аппақ ғожа башлиқ мунапиқларниң хаинлиғи асаслиқ роль ойниған. Һазирму бу хилдики мунапиқларниң хәлқимизгә болған зиянкәшлиги давам қилмақта.

ӘМӘЛДИКИ НИФАҚ

1707. Соал: әмәлдики нифақ дегән қайси?

Жавап: әмәлдики нифақ – өзи мусулман болсиму, мунапиқларниң қилиғини қилиш дегәнлик болуп, әмәлдики нифақни садир қилғучиларниң мунапиқлиғи мусулманлиқни бесип кәтмигән болса, мусулманлардин санилиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «аманәткә хиянәт қилиш, ялған сөзләш, вәдигә хилаплиқ қилиш, жедәлләшкәндә еғизини бузуш қатарлиқ бу төрт илләт кимдә болса, у һәқиқий мәнадики мунапиқ болиду, бу төрт илләттин бирәрсини өзигә жуқтурған адәм уни ташлимиғичә, мунапиқлиқ аламитини өзидә сақлиған болиду» [Бухарий ривайити].

1708. Соал: етиқаттики нифақ билән әмәлдики нифақниң қандақ пәриқлири бар?

Жавап: етиқаттики нифақ билән әмәлдики нифақниң пәриқлири төвәндикичә:

1) етиқаттики нифақ, етиқатқа тил билән дилниң бирдәк болмаслиғидур, амма әмәлдики нифақ инсанларға қарита икки йүзлимичилик қилиштур.

2) етиқаттики нифақни садир қилғучилар гәрчә өзлирини мусунманлар қатардин санисиму, Аллаһниң нәзәридә әшәддий капирлардур, амма әмәлдики нифақни садир қилғучилар Аллаһниң нәзәридә мусулманлардин саналсиму, инсанларниң нәзәридә мунапиқлардин санилиду.

3) етиқаттики нифақ мусулман адәмдин садир болмайду, чүнки у, капирниң ишидур, амма әмәлдики нифақ бәзи мусулманлардин садир болиду.

4) етиқаттики нифақни садир қилған адәмниң товвиси иман ейтиш билән болиду, амма әмәлдики нифақни садир қилған адәмниң товвиси әхлақини түзитип, өзини өзгәртиш билән болиду (шейх Муһәммәд ибни Салиһ Фәвзанниң «тәвһид китави» намлиқ әсәридин елинди).

ХАИНЛАР ӨЗ МИЛЛИТИНИҢ ГӨРИНИ ҚАЗҒУЧИЛАР

1709. Соал: хаин аталғуси қандақ уқумни бериду?

Жавап: қедимдин һазирғичә хаин сөзи милләткә вә Вәтәнгә ашкарә вә йошурун асийлиқ қилип кәлгән мәлъунларға қаритилип кәлгән бир аталғу болуп, һазирқи күндә униң даирси кеңийип кәткән; заманимизда хаин сөзи Вәтән вә милләткә асийлиқ қилғучиларни өз ичигә алғанниң сиртида мунапиқларни, чеқимчиларни, өз миллитиниң зийиниға хизмәт қилидиған ғалчиларни, сатқунларни вә һәқиқәткә көз жумғучиларниму өз ичигә алиду. Мундақлар худди һайванларға охшаш йәп-ичишнила билидиған, бир лоқма үчүн әтрапидикиләрни сетиветиштин янмайдиған, қериндашлириниң һесавиға һаят кәчүрүшни талливлған мәлъунлардур.

Хаинлар өз миллитини ғажайдиған чашқанлар болуп, улар өз хәлқиниң қенини шориғучи, өз қериндашлириниң бешини ятларға тутуп бәргүчи әбләхләрдур. Уйғур миллитидики хаинлар тәбиқиси зор көпчилик язғучиларни, шаирларни, қара қосақ, жан бақар моллиларни, һоқуқ билән мәнсәп үчүн һәр нәрсидин кечидиған ачкөз әмәлдарларни, мәнсәп тамасида өз миллитини сетишни кәсип қиливалған ғалчиларни вә ишчи, хизмәтчи, деханлар қатлимидики бир қисим кишиләрниму өз ичигә алиду.

ҺИДАЙӘТ ВӘ ЗАЛАЛӘТ

ҺИДАЙӘТНИҢ МӘНАСИ

1710. Соал: исламда һидайәтниң мәнаси немә?

Жавап: ислам аталғусида иман, ислам, яхши әмәлләрни ишләш, Қуръан вә сүннәтниң роһиға уйғун яшаш демәктур. Һидайәтни бәргүчи пәқәт Аллаһ тааладур. «Аллаһ һәқиқәтән халиған кишини азғун қилиду вә халиған кишини һидайәт қилиду» («*Фатир» сүриси, 8-айәт*). Инсанниң үстигә чүшкән мәсъулийәт униң өз ирадиси билән һидайәтни издиши, әқли билән униңға интилиши, қәлби билән униңға егә болуштин ибарәттур.

ҺИДАЙӘТНИҢ ТҮРЛИРИ

1711. Соал: һидайәт қанчә түрлүк болиду?

Жавап: Қуръан кәримниң көрситиши бойичә һидайәт икки түрлүк болиду: бири йол көрситиш мәнасидики һидайәт, йәнә бири муваппәқийәткә ериштүрүш мәнасидики һидайәт; алдинқиси, сиз йол сориған кишиниң сизгә сиз бармақчи болған жайға елип баридиған түз йолни ениқ шәрһиләп көрстип қойғиниға, кейинкиси сизниң қолиңиздин тутуп, сиз бармақчи болған жай әгәр жирақ болса машинисиға олтарғузуп, сизни шу жайға апирип қойғиниға охшаш [әлламә Муһәммәд Мутәвәллий Шәъравийниң ривайити].

1712. Соал: һәр икки түрлүк һидайәт Аллаһниңла қолидин келәмду?

Жавап: мувәппәқийәткә ериштүрүш мәнасидики һидайәт Аллаһтин башқисиниң қолидин кәлмәйду, бу һәқтә Аллаһ таала Муһәммәд әләйһиссаламға хитап қилип мундақ дәйду: «шубһисизки, сән халиған адимиңни һидайәт қилалмайсән, лекин Аллаһ таала халиған адәмни һидайәт қилиду, Аллаһ һидайәт тапқучиларни убдан билиду» («*Қәсәс» сүриси, 56-айәт*).

Амма, йол көрситиш мәнасидики һидайәт пәйғәмбәрләрниң вә динға дәвәт қилидиған башқа кишиләрниңму қолидин келиду. Аллаһ бу мәнани ипадилигән һалда, пәйғәмбәр әләйһиссаламға хитап қилип мундақ дәйду: «шубһисизки, сән кишиләрни тоғра йолға һидайәт қилисән» («*Шура» сүриси, 52-айәт*).

1713. Соал: пәйғәмбәрләрниң вәзиписи немә?

Жавап: пәйғәмбәрләрниң вәзиписи кишиләргә җәннәтниң йолини көрситип берип, уларни шу йолға чақириш, дозақниң йоллиридин агаһландуруп вә Аллаһ тааланиң әмир-пәрмәнлирини йәткүзүштин ибарәт.

1714. Соал: Аллаһ қандақ адәмләрни тоғра йолға һидайәт қилиду?

Жавап: Аллаһ тоғра йолға һидайәт тепишни халиған кишини униңға һидайәт қилиш билән билләйу кишигә тоғра йол тепишниң васитилирини асанлаштуруп бериду, чүнки: «Аллаһ һидайәт тапқучиларни убдан билиду» («*Қәсәс» сүриси, 56-айәт*).

1715. Соал: Аллаһ қандақ адәмләрни һидайәт қилмайду?

Жавап: Аллаһ һидайәтни халимай азғунлуқни өзигә рава көргән, һәқиқәтниң садасиға қулақ салмай, өз нәпсиниң истәклиригә баш егишни таллиған, әқилни нәпсигә бойсундурған адәмгә азғунлуқни несип қилиду вә униңға азғунлуқниң йоллирини асанлаштуруп бериду. Аллаһ таала Қуръан кәримдә: «улар һәқиқәттин бурулуп кәткәндин кейин, Аллаһ уларниң диллирини һидайәттин буривәтти, Алаһ пасиқ қовумни һидайәт қилмайду» дәйду («*Сәф» сүриси, 5-айәт*). Чүнки Аллаһниң бир адәмни тоғра йолға һидайәт қилғанлиғи у кишигә әң катта немәт ата қилғанлиғидур. Дунияда тоғра йолға һидайәт тепиштин зор утуқ йоқтур, чүнки инсан һаятлиқта пүтүн ишлирида уни муваппәқийәткә ериштүридиған һидайәткә муһтаждур. Аллаһниң бу катта немити һәргизму униңға интилмәстин, арзу қилинмастин вә соралмастин берилмәйду. Һидайәтниң әң камил мәнаси иман вә ислам болса, униң әң мукәммәл мевиси яхши әмәл вә тәқвадарлиқтур.

1716. Соал: һидайәтниң мәнбии немә?

Җавап: һидайәтниң мәнбии ялғуз Аллаһтур. Һидайәтниң үлгилири Адәм әләйһиссаламдин башлап Аллаһ таала тәрипидин кәлгән пәйғәмбәрләр вә уларға кәлгән вәһийләрдур. Ахирқи пәйғәмбәр һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламниң әвәтилиши билән бу һидайәт мәнбии Муһәммәд әләйһиссалам билән Қуръан кәримгә муҗәссәмләнгән болуп, булардин башқа йол издәш оп очуқ залаләттур. Чүнки Қуръан кәрим әң сағлам һидайәт рәһбири, Муһәммәд әләйһиссалам һидайәтниң үлгисидур. Мундақ болған екән, Қуръан кәримниң йолида вә Муһәммәд әләйһиссаламниң арқисида жүргән киши толуқ вә һәқиқий мәнадики һидайәтни тапқан болиду.

ЗАЛАЛӘТНИҢ МӘНАСИ

1717. Соал: залаләт дегән немә?

Җавап: залаләт сөзи луғәттә азғунлуқ, тоғра йолдин езиш дегәнлик болуп, һидайәтниң әксидур; залаләт сөзи Қуръан кәримдә төвәндики мәналарда кәлгән:

1) купри мәнасидики залаләт. «Кимки Аллаһни, Аллаһниң периштәлирини, китаплирини, пәйғәмбәрлирини, ахирәт күнини инкар қилидикән, у қаттиқ азған болиду» (*«Ниса» сүриси, 136-айәт*).

2) шерик мәнасидики залаләт. «Кимки Аллаһқа шерик кәлтүридикән, у қаттиқ азған болиду» (*«Ниса» сүриси, 116-айәт*).

3) хаталиқ мәнасида кәлгән залаләт. Қуръан кәрим Муса әләйһиссаламниң сөзини кәлтүрүп мундақ дегән: «Мән у ишни қилғинимда азғунлардин едим» йәни хаталашқанлардин едим (*«Шуәра» сүриси, 20-айәт*).

МУРТӘДЛИК ВӘ УНИҢ СӘВӘПЛИРИ

1718. Соал: муртәд дегән ким?

Җавап: муртәд сөзи луғәттә йенивалғучи дегәнлик болуп, ислам аталғусида мусулманлиқтин йенип, капирлиққа қайтқучи дегәнни билдүриду; муртәд болғучиларниң қилған пүтүн яхши әмәллири бекар болуп кетиду вә баридиған җайи дозақ болуп, дозақта мәңгүлүк азапқа мәһкум болиду. Аллаһ таала Қуръан кәримдә мундақ дегән: «силәрдин кимки өз динидин йенип кетип, капир болған пети өлидикән, униң әмәллири дуния вә ахирәттә бекар болуп кетиду, мундақ адәмләр әһли дозақтур, улар дозақта мәңгү қалғучилардур» (*«Шуәра» сүриси, 20-айәт*).

МУРТӘД БОЛУШҚА ЕЛИП БАРИДИҒАН ИШЛАР

1719. Соал: муртәд болушқа елип баридиған ишлар қайсилар?

Җавап: кишини муртәдликкә елип баридиған ишлар төвәндикичә:

1) гәп-сөз, мәсилән: өзиниң мусулманлиқтин йенивалғанлиғини очуқ сөзләш, Аллаһни яки пәйғәмбәрләрдин бирәрсини яки Қуръан кәримни сөкүш, өлүкләрдин мәдәт тиләш, ислам қанунлирини һазирқи әсиргә яримайду, дәп очуқ сөзләш вә шәриәт әһкамлирини камситқанға охшаш.

2) иш-һәрикәт, мәсилән: сеһиргәрлик қилиш, бутларға вә һәр қандақ бир мәхлуққа чоқунғанға охшаш.

3) етиқат, мәсилән: Аллаһни шериги яки балиси бар дәп етиқат қилиш, аталмиш әвлиялар, қутуплар, машайиқлар каинаттики бәзи ишларни тәсәрруп қилалалайду, дәйдиған хурапатларға ишинишкә охшаш.

4) шәк-гуман, мәсилән: Аллаһниң барлиғиға яки Муһәммәд әләйһиссаламниң раст пәйғәмбәр екәнлигигә яки Қуръан кәримниң Аллаһниң сөзи екәнлигигә шәк кәлтүргәнгә охшаш.

1720. Соал: муртәд болғанларға қандақ муамилә қилиниду?

Җавап: муртәд болғанларға төвәндикичә муамилә қилиниду:

1) мусулман қизлар һеч вақитта мәртәдләргә ятлиқ қилинмайду, әрниң муртәдлигини билмәстин ятлиқ болған әһвалда, уларниң арисини дәрһал айриветиш лазим болиду, муртәд болған аялниму мусулман әрниң елиши һалал болмайду.

2) әр-аяллардин қайси бири муртәд болса, уларниң оттурисидики нека бузулған болиду, балилириниң етиқатини сақлап қелиш йүзисидин балилири муртәд болмиғининиң йенида қалиду.

3) муртәд болғанлар мусулманлар җамаити тәрипидин житим қалдурилиду, бу башқиларға ибрәт болуш үчүн вә мусулманларни униң иғвасидин қоғдап қелиш үчүндур.

4) муртәд болғанлар өлгәндә жуюп таримастин, намизи оқулмастин, мусулманларниң қәбристанлиғидин башқа қәбристанлиққа дәпнә қилиниду. (доктур Йүсүп әл Қәрдавийниң «һазирқи заман пәтивалири» намлиқ әсәри 1-том, 450-бәт).

ТӘҚВАЛИҚ ВӘ ПАСИҚЛИҚ

ТӘҚВАЛИҚНИҢ МӘНАСИ

1721. Соал: тәқвалик дегән немә?

Җавап: тәқва сөзи луғәттә күчлүк бир һимайигә еришиш арқилиқ өзигә маддий вә мәнивий җәһәтләрдин зиян йәткүзидиған нәрсиләрдин қоғдиниш дегәнни ипадиләйду. Амма, тәқваниң ислам аталғусидики мәнаси: дин вә дуниялиқ пүтүн ишларда өзиниң мәсъулийитини тонуп, уни толуқ орунлаш арқилиқ өзини Аллаһ тааланиң һимайиси астиға қоюп, һәр түрлүк гуна-яман ишлардин чекинип, яхши әмәлләр даирисидә һәрикәт қилиш арқилиқ өзигә дуния вә ахирәттә зиян вә азап елип келидиған һәр қандақ ишлардин қоғдиниш демәктур; бундақ қилғучилар «тәқва» яки «тәқвадар» дәп атилиду. Аллаһ таала тәқвадарларни қоллайду, ярдими вә нусрити билән һемишәм улар билән биллә болиду. «Билиңларки, Аллаһ тәқвдарлар билән биллидур» («*Бәқәрә» сүриси, 194-айәт*).

ТӘҚВАЛИҚНИҢ ӘҺМИЙИТИ

1722. Соал: мусулманниң һаятида тәқвалиқниң қандақ әһмийити бар?

Җавап: һәр қандақ бир мусулманниң иманини ахириғичә сағлам елип бериши үчүн күчлүк бир һимайә астиға кириши әқил вә динниң бирдәк тәливидур. Әң күчлүк вә әң ишәшлик һимайә Аллаһ тааланиң һимайисидур, чүнки Аллаһ таала һәр қандақ нәрсиниң яратқучиси, у һәммигә қадирдур. Қуръан кәримниң: «әй мөмүнләр! Аллаһ таалаға лайиқ рәвиштә тәқвадарлиқ қилиңлар», дегән айити бу тәқвалиқни ипадилимәктә («*Ал имран» сүриси, 102-айәт*). Тәқвадарлиқ өзи ғайә вә мәхсәт болмастин, мәңгүлүк хатирҗәмлик, һәқиқий һөзүр-һалавәт вә ниҗатлиққа еришиш үчүн васитидур.

1723. Соал: тәқвалиққа тосқун болидиған амиллар қайсилар?

Җавап: тәқвалиққа тосқун болидиған бәзи амиллар болуп, улар ғәплəттин ибарәт инсанни һошиярлиқтин жирақлаштуруп, диққәтсизликкә апиридиған бeғәмлик вә дунияда мәңгү яшайдиғандәк алдиғучи һислардур, улар инсанниң тәқвадарлиқ даирисидә иш елип беришиға тосқунлуқ қилиду.

ПАСИҚЛИҚНИҢ МӘНАСИ

1724. Соал: пасиқлиқ дегән немә?

Җавап: пасиқлиқ тәқвалиқниң әкси болуп, әрәп тилидики «фисқ» сөзи луғәттики мәнаси билән

чиқиш дегән уқумни ипадилисә, ислам аталғусида Аллаһниң итаитидин чиққанлиқни билдүриду. «фисқ» яки тилимиздики «пасиқ» сөзи капирлар үчүн қоллинилғандәк, мусулманлардин болған асий-гунакар кишиләр үчүнму қоллинилиду.

ЗАҺИТЛИҚ ВӘ ТӘРКИЙДУНИЯЛИҚ

1725. Соал: заһитлиқ дегән немә?

Җавап: заһитлиқ – әрәп тилидики «әлзаһид» дегән сөзиниң луғәттики мәнаси тәрк етиш дегәнлик болуп, бир нәрсигә болған қизиқишини униңдин яхшироқ бир нәрсини көзләп тәрк етишни (кечишни) ипадиләйду; заһитлиқ, қизиқиш вә һерисликниң әксидур.

ЗАҺИТЛИҚНИҢ МӘНАСИ

Ислам өлүмалири заһитлиқни чүшәндүрүп төвәндикиләрни ейтқан:

Суфиян[38] Сәрви: «Заһитлиқ – барлиқ үмүдини ахирәткила бағлаштур» дәп көрсәткән. Абдулла[39] ибни Мубарәк: «заһитлиқ – Аллаһқа чин ишәш қилиш билән билләә пеқирлиқни дост тутуш» дәп көрсәткән. Әбусулайман[40] Дараний: «заһит – Аллаһтин мәшғул қилидиған ишларни тәрк әткән кишидур» дәп көрсәткән. Җунәйд[41]: «заһит – дунияни кичик санап, униң әсирини қәлбидин өчүрүп ташлиған адәмдур» дәп көрсәткән.

Жуқурниқилардин хуласә чиқарғанда, заһитлиқниң әң тоғра мәнаси: ахирәтлик ишларни дунияниң мәнпәәтлиридин үстүн көрүш дегәнликтур.

ҺӘҚИҚИЙ МӘНАДИКИ ЗАҺИТЛИҚ

1726. Соал: һәқиқий заһитлиқ қайси?

Җавап: һәқиқий мәнадики заһитлиқ шәриәттә чәкләнгән ишлар вә һарамларға йеқинлишип қелиштин еһтият қилиш йүзисидин, шубһилик нәрсиләрдин тамамән жирақ туруш, мал-дунияға жүрәктин бағланмаслиқ, шундақла дуния һаятиниң мәнпәәтлириниң бақаси (паний) екәнлигини бир дәқиқиму нәзәридин сақит қилмиған һалда яшаштур; заһитлиқ дегән дуния мәнпәәтлиридин пүтүнләй ваз кечиш яки Аллаһ һалал қилған немәтләрни өзигә һарам қиливелиш яки мәсъулийәтләрдин қечип тәнһа яшашни талливелиш дегәнлик әмәс, бәлки роһ, нәпси, тән қатарлиқларниң тегишлик һәққини бәргән һалда, дуния вә ахирәтлик һәр иккисини қолдин бәрмәсликтур.Чүнки ислам дини кишиләрни ахирәтни унтуған һалда дуния мәнпәәтлиригә чоқунуштин тосқан болсиму, уларни дуниялиқтин пүтүнләй үз өрүп тәркийдуния боливелишқа тәшәббус қилмайду, бәлки дуниялиқ вә ахирәтлик оттурисидики тәңпуңлуқни сақлашқа чақириду. Аллаһ тааланиң «Аллаһ саңа бәргән байлиқ билән ахирәт жутини тилигин, дуниядики несивәңни унутмиғин, Аллаһ саңа яхшилиқ қилғандәк, (сән Аллаһниң бәндилиригиму) яхшилиқ қилғин, йәр йүзидә бузғунчилиқни тилимигин, Аллаһ һәқиқәтән бузғунчилиқ қилғучиларни дост тутмайду» (*«Қәсәс» сүриси, 77-айәт*) дегән сөзи бу мәнани ипадиләйду. Аллаһ таала йәнә бизгә Қуръан кәримдә: «пәрвәрдигаримиз! бизгә дунияда яхшилиқ ата қилғин, ахирәттиму яхшилиқ ата қилғин, бизни дозақ азавидин сақлиғин» дегән дуани үгитиш арқилиқ дуния вә ахирәтлик һәр иккисини қолдин бәрмәслигимизни үгәткән (*«Бәқәрә» сүриси, 201-айә*т).

Заһитлиқ дуния мәнпәәтлиридин пүтүнләй ваз кечиш әмәс, бәлки һарамлардин үз өрүш, зиянлиқ ишларни вә нәрсиләрни тәрк етиштур. Қуръан кәрим бизгә Давуд әләйһиссалам билән Сулайман әләйһиссалам иккисиниң өз заманисиниң әң заһит вә әң тәқвадар кишилири екәнлигини, шундақтиму уларниң байлиқтин, падишалиқтин вә башқиму дуния мәнпәәтлиридин ваз кәчмигәнлигини қиссә қилмақта. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң катта саһабилиридин Әбубәкри рәзийәллаһу әнһу, Әли ибни Әбуталиб, Абдураһман ибни Әвф, Зубәйр ибни Аввам вә Осман ибни Аффан қатарлиқлар байлиғиниң көплиги билән тонулғандәк, заһитлиғи биләнму тонулған

кишиләр еди. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бәзи саһабиларниң ибадәткила берилиш үчүн аяллиридин жирақ туруш тәләплирини рәт қилған вә уларниң дин вә дунияликҗ һәр икки тәрәпни тутушини тәвсийә қилған; худди ахирәтлик үчүн һәр күни мәлум ибадәтләрни орунлаш пәриз болғандәк, дунияликҗ үчүн һәр күни вә һәр вақит ишләш тәләп қилиниду. Һәтта жүмә күнидиму жүмә вақтидин башқа вақитларниң һәммисидә дунияликҗ үчүн тирикчилик қилиш чәкләнгән әмәс, чүнки ислам дини христиан динида болғинидәк тәркийдунияликҗ яки йәһудий динида болғинидәк тирикчилик қилиш чәкләнгән күн йоқ. Шундақла Аллаһ яратқан дуния мәнпәәтлиридин қаидигә уйғун шәкилдә йоллуқ пайдилиништин беһаҗәт болушму яхши әмәс.

Аллаһ таала Қуръан кәримдә илгирики динларға кишиләр тәрипидин киргүзивелинған тәркийдунияликни тәнқитләп мундақ дәйду: «ейтқинки, Аллаһ бәндилири үчүн яратқан кийимләрни, шерин, пак рисқларни ким һарам қилди? ейтқинки, улар бу дунияда мөмүнләр үчүн яритилған (гәрчә уларға куффарлар шерик болсиму) ахирәттә болса мөмүнләргә хастур» (*«Әъраф» сүриси, 32-айәт*). Муһим болғини, дунияға сиз егә екәнсиз, дунияниң сизгә егә болмаслиғи керәк, дуния жүригиңиздә әмәс, қолиңизда болуши керәк.

ЗАҺИТЛИҚ БИЛӘН ТӘРКИЙ ДУНИЯЛИҚНИҢ ПӘРҚИ

1727. Соал: заһитлиқ билән тәркийдунияликниң пәрқи немә?

Җавап: әрәп тилидики «әлзаһид» сөзини тәркийдунияликҗ дәп тәрҗимә қилғанлар хаталалашқанлардур, чүнки зәһитлиқ биз жуқурида көрүп өткәндәк, шәриәттә чәкләнгән ишлар вә һарамларға йеқинлишип қелиштин еһтият қилиш йүзисидин, шубһилик нәрсиләрдин тамамән жирақ туруш вә мал-дунияға жүрәктин бағланмаслиқ дегәнлик болса, тәркийдунияликҗ христиан динидики раһиплиқ түзүмигә вә һинди диниға охшаш дуния мәнпәәтлиридин пүтүнләй ваз кечиштур. Һалбуки, ислам дини бундақ тәркийдунияликни тәрғип қилмайду, заһитлиқ ислам пәйғәмбәрлириниң әхлақи болса, тәркийдунияликҗ һәқ динниң роһидин азғанларниң қилиқлиридур.

ЗАҺИТЛИҚНИҢ ПӘЗИЛӘТЛИРИ

1728. Соал: заһитлиқниң қандақ пәзиләтлири бар?

Җавап: Аллаһ таала Қуръан кәримдә заһитлиқни махтап, мал-дуния һерсилиғини сөккән: «бу дуния тирикчилиги пәқәт вақитлиқ пайдилиништин ибарәттур, ахирәт һәқиқәтән (мәңгүлүк) қарагаһтур (*«Ғафир» сүриси, 39-айәт*). «мушриклар, дуния тирикчилигигә хуш болуп кәтти, дуния тирикчилиги ахирәткә қариғанда азғина нәрсидур» (*«Рәид» сүриси, 26-айәт*).

Пәйғәмбәр әләйһиссалам бир адәмниң қандақ қилғанда Аллаһниң вә инсанларниң сөйгүсигә еришкили болидиғанлиғи һәққидә сориған соалиға җавап берип: «һиммитиңни дунияға берилиштин өзәңни тутивал, Аллаһ сени сөйиду, кишиләрниң қолидикисидин беһаҗәт болғин, кишиләрму сени сөйиду» дегән [ибни Маҗә ривайити]. Пәйғәмбәрләр һәқиқий заһитлиққа үлгә затлардур. Аллаһ таала Қуръан кәримдә мундақ дәйду: «әнә шу пәйғәмбәрләр Аллаһ һидайәт қилған кишиләрдур, уларниң йолиға әгәшкин» (*«Әнъам» сүриси, 90-айәт*).

ДУА ВӘ УНИҢҒА МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

1729. Соал: дуа дегән немә?

Җавап: дуа сөзи луғәттә «чақириш» дегән мәнани ипадиләйду, шәриәт аталғусида – әң кәмтәрлик билән Аллаһқа ялвуруп, униңдин һаҗәтлирини сораш дегәнликтур.

1730. Соал: дуаниң қандақ әһмийити бар?

Җавап: пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам: «дуа ибадәттур» дәп көрсәткән [Әбудавуд ривайити]. Дуа әң халис ибадәттур, чүнки Аллаһ таалаға дуа қилип ялвурған адәм

башқа һәр қандақ бир ибадәттә һасил қилалмиған ихлас, сәмимийәт вә төвәнчиликни вайиға йәткүзиду.

Аллаһ таалаға дуа қилиш униңға ибадәт қилғанлиқ, дуадин беһаҗәт болуш униң ибадитидин баш тартқанлиқ һесаплиниду. Аллаһ таала бу һәқтә мундақ дегән: «маңа дуа қилиңлар, дуайиңларни иҗавәт қилимән, мениң ибадитимдин баш тартқучилар хорланған һалда дозаққа кириду» («*Ғафир» сүриси, 60-айәт*). Айәттики «ибадәт» сөзидин дуа мәхсәт қилиниду.

ДУА ИҖАВАТ БОЛУШНИҢ ШӘРТЛИРИ

1731. Соал: дуа иҗавәт болушниң шәртлири қайсилар?

Җавап: дуаниң иҗават болушиниң шәртлири төвәндикичә:

1) дуани Аллаһ таалаға болған чин ихлас билән қилиш. Һәр қандақ бир әмәл-ибадәтниң қобул болуши үчүн ихлас шәрт қилинғинидәк, дуаниң иҗавәт болуши үчүнму әлвәттә ихлас шәрт қилиниду; чүнки дуа – ибадәттур, ихлас қәлб қетидин кәлгән сәмимий сөйгү билән көрситилгән чин садақәт демәктур. Аллаһ таалаға қол көтүрүп дуа қилғанда, униңға шундақ сөйгү вә садақәт билән йүзлиниш тәләп қилиниду.

2) дуа қилғучиниң йемәк-ичмиги вә кийим-кечиги һалалдин болуши. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу мавзуда мундақ дегән: «әй инсанлар! һәқиқәтән Аллаһ таала пактур, у пәкәт пак болғаннила қобул қилиду» [имам Муслим ривайити]. Бу һәдисниң мәнаси: қәлби пак, йемәк-ичмәклири һалалдин болуп пак болғанларниңла қилған ибадәтлирини қобул қилиду, дуалирини иҗават қилиду, дегәнликтур.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам йәнә мундақ дегән: «бирәв үсти бешини чаң-тозаң қаплиған, чачлири чугулған қияпәттә икки қолини асманға көтүрүп: «әй пәрвәрдигарим, әй егәм!» дәп дуа қилиду. Һалбуки униң йегән-ичкәнлири һарамдин, кийгәнлири һарамдин болуп, у һарамдин озуқланған турса, қандақму униң дуаси иҗавәт болсун!?» [Тирмизи ривайити]. Бу һәдисниң мәнаси шуки, бирәв әң бечарә қияпәттә Аллаһ таалаға ялвуруп дуа қилған вә шу һалити билән дуаси иҗавәт болушқа тегишлик болған турса, у һарамдин озуқланғанлиғи үчүн униң дуаси иҗават болмайду.

3) дуани Аллаһтин үмүтварлиқ билән қилиш. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «силар, дуа қилсам дуайим иҗавәт болмиди, дәп үмүтсизлинипла қалмисаңлар, дуайиңлар чоқум иҗавәт болиду» [Бухарий ривайити].

4) дуани җүрәктин қилиш йәни тил дуа билән дил башқа нәрсиләр билән мәшғул болмастин, тилни дилдикиләрниң тәрҗимани қилип туруп пүтүн вуҗудини вә камалий ихласини Аллаһқа беғишлиған һалда униңға ялвуруш лазим, шундақ қилған дуа иҗавәт болушқа әң йеқиндур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дәп көрсәткән: «силәр Аллаһқа дуа қилғиниңларда, униң иҗавәт болушиға чин ишәнгән һалда қилиңлар, билиңларки, Аллаһ таала ғәпләттики пәрвасиз кишиниң дуасини иҗавәт қилмайду» [Тирмизи ривайити].

5) уруқ-туққанчилиқ риштисини үзүш яки гуна-мәсийәт ишләш үчүн дуа қилмаслиқ. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «мусулман кишиниң дуасида гуна ишләш яки силә-рәһимни үзүш болмисила, Аллаһ таала униңға төвәндики үч яхшилиқниң бирини бериду: я униң дуасини тез иҗавәт қилип тилигинини бериду яки униң ахирәтлиги үчүн яхшилиқ қатарида сақлап қойиду яки униң дуасиниң охшишида яманлиқни униңдин көтүриветиду. Саһабилар: «ундақта биз дуани көп қилайли» дейишкәндә, пәйғәмбәр әләйһиссалам: «Аллаһниң беридиғини униңдинму көптур» дегән» [имам Әһмәд ривайити].

ДУА СӘВӘПТИН БЕҺАҖӘТ ҚИЛАЛМАЙДУ

1732. Соал: дуа сәвәптин беһаҗәт қиламду?

Җавап: тиләкләрниң әмәлгә ешиши үчүн дуа билән сәвәп иккиси һәл қилғуч рольни ойнайду; бу иккиси бир-биридин қәтъий айрилалмайду, шуниң үчүнму инсан Аллаһқа дуа қилиш

билән биллә, қолидин келишичә сәвәпләрни қилишқа буйрулған. Аллаһтин жәннәтни сориған адәм билән бирликтә, өзини жәннәткә киришкә салаһийәтлик қилидиған яхши әмәлләрни қилиши, дозақтин пана тилигән адәм дозаққа киришкә сәвәп болидиған яман ишлардин қәтъий қол үзүши, рисқиниң кәң болуши вә пеқирлиқтин қутулушни тилигән адәм рисқ дуниясиниң ишигини әмгәк ачқучи билән ечиши, қийинчилиқларға дуч кәлгән адәм униңдин қутулушниң чарә вә тәдбирлирини қоллиниши, кесәлдин шипалиқ тепишини тилигән адәм Аллаһқа дуа қилип, униңға йөлиниши билән бир вақитта дохтурға бериши лазим. Дуа мәхсәткә йетишниң сәвәплирини асанлаштуруш вә йоллирини йорутуш ролини ойнайду. Аллаһ таала һәммә ишни сәвәпләргә бағлиқ қилған. Қуръан кәримдә мундақ кәлгән: «инсан пәқәт өзиниң ишлигән ишиниң нәтиҗисини көриду» (*«Нәҗим» сүриси, 39-айәт*). Сәвәпкила чоқунуп кетип Аллаһни унтуш тоғра болмиғандәк, дуағила йөлинип сәвәптин беһаҗәт болушму тоғра әмәс, чүнки алдинқиси, Аллаһниң ибадитидин баш тартқанлиқ, кейинкиси «үзүм пиш, ағзимға чүш» дегәнликтур. Дуа билән сәвәпниң бағлиниши наһайити зиядә бағлиништур, әгәр тиләкләрниң һасил болуши үчүн дуа купайә қилидиған болса еди, инсанлиқниң иптихарлиқ үлгиси вә пүтүн пәйғәмбәрләрниң әвзили пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам сәвәп қилмиған вә униңға тәшәббусиму қилмиған болатти. Әгәр тиләкләр сәвәп биләнла һасил болидиған болса еди, пәйғәмбәр әләйһиссалам шунчә әһмийәтлик вә хасийәтлик дуаларни үммүтигә үгәтмигән вә өзиму қилмиған болатти; пәйғәмбәр әләйһиссалам дуа билән сәвәпниң арисини қәтъий айриған әмәс, униң күндилик турмуши һәр түрлүк хасийәтлик дуалар билән толғандәк ишләш, чарә-тәдбир қоллиниш вә һәр иш үчүн сәвәп қилиштиму пәйғәмбәр әләйһиссалам әң алдинқилардин еди. У мечиттә имам, ғазатларда қомандан, мәктәптә устаз, диндар вә рәһбәр, аилисидә ишләмчан еди, шуңа у ғәлибә қилди, ғайисини әмәлгә ашуралиди вә инсанийәткә үлгә болуп дилларда дастан болуп кәтти.

ДУА ТӘҒДИРНИ БЕКАР ҚИЛИВЕТӘЛМӘЙДУ

1733. Соал: дуа тәғдирдә бәлгүлигәнни бекар қиливетәләмду?

Жавап: тәғдир дегән алдин ала бәлгүлинип болған бир иш, дуа уни бекар қиливетәлмәйду, бирақ дуа тәғдирдә бәлгүләнгәнләрни яхшилиқ тәрәпкә буралайду; шәртлири толуқ болған вә сәмимий қилинған дуа әлвәттә тәғдиргә тәсир көрситәләйду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «тәғдирдин қачқили болмайду, бирақ дуа йүз бәргән вә йүз бәрмигән ишларниң һәммиси үчүн пайдилиқтур, әй Аллаһниң бәндилири! дуани көп қилиңлар» [имам Әһмәд ривайити]. Бу йәнила сәвәп билән ишқа ашиду, чүнки тәғдир сәвәптин айрилалмайду, бу иккиси әзәлдинла шундақ биллә бәкитилгән, дуа қилишму вә сәвәп қилишму тәғдирдин орун алған. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бир һәдисидә: «қаза вә қәдәрни пәқәтла дуа қайтуралайду» дәп көрсәткән [имам Әһмәд ривайити]. Пәйғәмбәр әләйһиссалам йәнә бир һәдисидә: «пүтүлгән иш кәлсә, сақланғанниң пайдиси болмайду, дуа йүз бәргән вә яки техи йүз бәрмигән ишларға пайдилиқ болиду, балайи-апәт кәлсә дуа униң алдини тосиду-дә, бу иккиси та қиямәткичә елишиду» дәп көрсәткән [Һаким вә Тәбәраний ривайити]. Жуқурики икки һәдисниң мәнаси шуки, қәдәр оқи ячақтин чиқип болған вә өз йөнилишигә қарап жүрүп кәткән, шәртлири толуқ болған сәмимий дуа оқниң нишанға тегишигә тосқун болалиғандәк, жүрәктин әмәс ағзаки қилинған яки шәртлири толуқ болмиған дуалар уни тосалмайду. Дуаниң қәдәр оқини нишанға тегиштин тосуп қалалиғанлиғи тәғдир қилинип болған ишни бекар қиливәткәнлиги әмәс, әлвәттә. Бәлки қәдәр оқи өз йөнилишгә қарап маңған болсиму, дуаниң сәвәви билән униң нишанға йетәлмигәнлигидур. Имам Ғәзалий мундақ дегән: «билгинки, балайи-апәтни дуа арқилиқ қайтуруп, рәһмәт кәлтүрүшму бәлгүләнгән шу қаза вә қәдәрниң жүмлисидиндур» (имам Ғәзалийниң «Иһъяу улумиддин» намлиқ әсәридин).

ДУА БИРӘВНИҢ ВАСИТИСИГӘ МУҺТАЖ ӘМӘС

1734. Соал: дуа бирәвниң васитисигә муһтажму?

Җавап: дуа һечкимниң васитисигә муһтаж әмәс, тиләкләр пәқәт Аллаһниң өзидин беваситә сорилиду. Аллаһ таала Қуръан кәримдә Муһәммәд әләйһиссаламға хитап қилип мундақ дәйду: «мениң бәндилирим сәндин мән тоғрилиқ сориса (уларға ейтқинки), мән һәқиқәтән уларға йеқинмән (йәни уларниң әһвалини вә сөзлирини билип туримән), маңа дуа қилса, мән дуа қилғучиниң дуасини иҗавәт қилимән» («*Бәқәрә» сүриси, 186-айәт*). Мазар-машайиқлардин, аталмиш әвлиялар вә улуқлардин шундақла қандақла бир өлүктин бирәр һаҗитини сораш вә мәдәт тиләш яки улардин бирәрсини Аллаһ таалаға василә қилиш дурус әмәс, амма һаят кишиләрниң өлгәнләргә қилған дуаси чоқум йетиду. Дуада васитә қоллинишқа болиду, бирақ васитә кишиниң өз әмәли вә Аллаһ тааланиң исим-сүпәтлири биләнла чәклиниду. Һәр ким өзиниң Аллаһ таалаға болған чин иманини, Аллаһниң барлиқ камчилиқлардин пак екәнлигини, униң исим-сүпәтлирини, пәйғәмбәр әләйһиссаламға болған сөйгүсини вә Аллаһниң разилиғини көзләп қилған яхши әмәллирини васитә қилип туруп һаҗәтлирини Аллаһтин сориса болиду. Мана бу, ислам шәриитидә көрситилгән васитә қилиш усулидур. Аллаһ таала Қуръан кәримдә өзиниң иманини васитә қилип дуа қилғанларниң дуасини иҗавәт қилғанлиғини иҗавәт қилиш арқилиқ мусулманларға васитә қилишниң усулини үгитип мундақ дәйду: «пәрвәрдигаримиз! биз һәқиқәтән бир чақирғуниң (йәни Муһәммәд әләйһиссаламниң), рәббиңларға иман ейтиңлар, дәп иманға чақирғанлиғини аңлидуқ, иман ейттуқ, пәрвәрдигаримиз! бизниң гуналиримизни мәғпирәт қилғин, яманлиқлиримизни йоққа чиқарғин, бизни яхшиларниң қатарида вапат қилдурғин; пәрвәрдигаримиз! бизгә пәйғәмбәрлириң арқилиқ вәдә қилған нәрсини (йәни итаәт қилғанларға хас болған җәннәтни) бәргин, қиямәт күни бизни рәсва қилмиғин, сән һәқиқәтән вәдәңгә хилаплиқ қилмайсән. Уларниң дуасини пәрвәрдигари иҗавәт қилди» («*Ал имран» сүриси, 193-195-айәтләр*). Аллаһ таала Қуръан кәримдә Юнус әләйһиссаламниң Аллаһниң бирлиги вә нуқсанлардин паклиғини васитә қилип дуа қилғанлиғи вә дуасиниң иҗавәт болғанлиғини һекайә қилип мундақ дәйду: «у қараңғулуқта (белиқниң қарнида) пәрвәрдигарим! сәндин башқа һәқиқий илаһ йоқтур, сән барлиқ камчилиқлардин пактурсән, мән һәқиқәтән өз нәпсимгә зулум қилғучилардин болдум, дәп нида қилди, униң дуасини иҗавәт қилдуқ, уни белиқ жутқан чағдики ғәмдин халас қилдуқ» («*Әнбия» сүриси, 87-88-айәтләр*).Пәйғәмбәр әләйһиссалам һемишәм Аллаһ тааланиң исим-сүпәтлирини васитә қилип дуа қилатти, у қийин ишқа дуч кәлгәндә мундақ дәп дуа қилатти: «я һийя қәюм бирәһмәтикә әстәғәйс» йәни «әй һемишәм тирик болғучи вә һәммини идарә қилип турғучи пәрвәрдигарим! сениң улуқлуғиңға сеғинип сәндин ярдәм сораймән» [Тирмизи ривайити]. Жуқурилардин башқа, һаят болған ата-ана, өлүма вә башқиму кишиләрниң дуа қилип беришини өтүнүш дурустур. Өмәр ибни Хәттаб рәзийәллаһу әнһудин ривайәт қилинидуки: «мән пәйғәмбәр әләйһиссаламдин өмрә қилиш үчүн рухсәт соривидим, маңа рухсәт бәрди вә «әй қериндишим! дуайиңда бизниму унутмиғайсән» деди» [Әбудавуд вә Тирмизи ривайити]. Шундақла бирәв өзиниң гунадин янғанлиғини васитә қилип дуа қилсиму болиду, чүнки гунадин йениш яхши әмәлгә ятиду, яхши әмәл дуада әң яхши васитә болиду.

ДУАНИҢ ӘДӘПЛИРИ

1735. Соал: дуаниң әдәплири қайсилар?

Җавап: динимизда һәр қандақ бир адәмниң мәхсус әдәплири болғандәк дуаниңму әдәплири бардур, улар төвәндикичә:

1) дуани фатиһә сүрисини оқуш арқилиқ Аллаһталаға һәмду сана вәпәйғәмбәр әләйһиссаламға дурут ейтиш билән башлаш, андин һаҗәтлирини сораш. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бир кишиниң намаздин кейин дуа қилип пәйғәмбәр әләйһиссаламға дурут оқумиғанлиғини көрүп: «бу алдирап кәтти» дегән, андин саһабиләргә мундақ тәлим бәргән: «силәр Аллаһ таалаға дуа қилғиниңларда,

авал униңға һәмду сана ейтиңлар, андин пәйғәмбәр әләйһиссаламға дурут ейтиңлар, униңдин кейин халиған дуалириңларни қилиңлар» (Сүнән китаплирида сәһиһ сәнәд билән ривайәт қилған).

2) дуани әң кәмтәрлик билән қилған һалда Аллаһ таалаға ялвуруруш. Аллаһ таала Қуръан кәримдә мундақ дәйду: «жуқуриқи пәйғәмбәрләрниң дуасини иҗавәт қилишимиз, шуниң үчүн едики, улар яхши ишларни қилишқа алдиратти, (рәһмитимизни) үмүт қилип, (азавимиздин) қорқуп бизгә дуа қилатти, бизгә кәмтәрлик билән ибадәт қилатти» (*«Әнбия» сүриси, 89-90-айәт*).

3) Аллаһ тааланиң исим-сүпәтлирини, киши өзиниң яхши әмәллирини васитә қилиш. «Аллаһниң гөзәл исимлири бар, уни шулар билән чақириңлар» (*«Әъраф» сүриси, 180-айәт*). Бурәйдә рәзийәллаһу әнһудин ривайәт қилинидуки, у мундақ дәйду: «пәйғәмбәр әләйһиссалам бир саһабиниң: «Аллаһәммә инни әсәлукә бәнний әшһәду әннәкә әнтә әллаһу ла илаһә әла әнтә әлләһдуссәмәду әлләзи ләм йәлид вәләм юләд вәләм йәкулләһу куфуван әһәд» йәни «әй Аллаһ! сениң пәзли кәрәмиңни тиләймән, сән һәқиқәтән һәммә саңа муһтаҗ болған пәрзәнткә вә аниға муһтаҗ болмиған, һечким саңа тәңдаш болмайдиған йәккә-йеганә илаһсән» дәп дуа қиливатқинини аңлап келип мундақ деди: «Аллаһ тааланиң нами билән қәсәм қилимәнки, бу адәм униң билән немә сориса берилидиған, униң билән қилған дуалар иҗаваәт болидиған исмулъәзәм (Аллаһниң әң улуқ исми) билән дуа қилди»» [Тирмизи вә ибни Маҗә ривайити].

4) өзиниң яхши әмәллирини васитә қилиш. Имам Бухарий билән имам Муслим пәйғәмбәр әләйһиссаламдин «өңкүрдики үч кишиниң» қиссисини ривайәт қилған болуп, қиссисниң мәзмуни мундақ: Муса әләйһиссаламниң қовмидин үч нәпәр адәм йолда кетиватқинида уштумтут қаттиқ ямғур йеғип кетип, улар бир өңкүргә киривалиду, тағ үстидин бир йоған таш домилап чүшүп өңкүрниң ағзини етивалғанлиғи сәвәплик улар өңкүр ичигә солинип қелип чиқип кетишкә һечқандақ чарә қалмиғанда, улардин һәр бири өзиниң халис Аллаһ разилиғи үчүн қилған яхши әмәллирини васитә қилған һалда Аллаһқа камали ихласи билән дуа қилғинидин кейин, уларниң дуаси иҗавәт болуп, өңкүрниң еғизи ечилиду вә һәммиси саламәт чиқип кетиду [Бухарий вә Муслим ривайити].

5) дуани қиблигә қарап, қолини көтүрүп қилиш. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң дуани қиблигә қарап қолини көтүрүп қилғанлиғи һәққидә кәлгән һәдисләр көп; имам Бухарий вә имам Муслим ривайәт қилған бир һәдистә: «пәйғәмбәр әләйһиссалам ямғур тәләп қилип дуа қилғанда қиблигә йүзлинип туруп дуа қилған» дәп қәйт қилинған.

6) дуада авазини қаттиқ көтәрмәслик, бәлки ашкарилиқ билән мәхпийлик оттурисида көтириш. Аллаһ таала бу һәқтә: «пәрвәрдигариңларға төвәнчилик билән ичиңларда дуа қилиңлар» дәп көрсәткән (*«Әъраф» сүриси, 55-айәт*).

7) дуада қапийидаш сөзләрни ишлитиштин сақлиниш. Чүнки дуа дегән чин қәлб қатлимидин ихтиярсиз һалда етилип чиқидиғн сәмимий һиссийят болуп, у сөзләрниң бәдиийлиги вә есиллиғи билән қәтъий һесаплашмайду; тил пәқәт қәлбтики тәрҗимә қилиш ролини ойнайду, дуани қапийиләштүргәндә көңүл сөзләрниң тизилмиси билән мәшғул болуп қалғанлиқтин, дуадики сәмимийәт вә чин ихлас йоқниң орниға чүшүп қалиду, бәзи мупәссирләр Аллаһ тааланиң: «пәрвәрдигариңларға төвәнчилик билән ичиңларда дуа қилиңлар, һәдидин ашуривәткәнләрни Аллаһ яқтурмайду» дегән сөзидики (һәдидин ашуривәткәнләр) дегән жүмлини «дуани қапийиләштүргәнләр» дәп тәпсир қилған.

8) дуа қилғанда алди билән өзигә андин башқиларға дуа қилиши лазим, шун дақ қилғандила дуа техиму ихлас билән болған болиду, һәзрити Убәййә ибни Кәиб рәзийәллаһу әнһу мундақ дегән: «пәйғәмбәр әләйһиссалам бир кишигә дуа қилип қалса алди билән өзигә дуа қиливетип, андин у кишигә дуа қилатти» [Тирмизи ривайити].

9) дуа қилғанда ислам көрсәтмисигә уйғун келидиған нәрсини тиләп дуа қилиш, яманлиқ яки гуна ишни тилимәслик лазим. Бәзи кишиләр аччиғим кәлди дәп өзи яки башқиларни қарғап бәддуа қилип қойиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «өзәңларниң, балилириңларниң вә мал-мүлкүңларниң зийиниға дуа қилмаңлар. Аллаһтин сорисила беридиған бир вақит болуп, дуайиңлар шу вақитқа удул келип қелип силәргә иҗавәт болуп қалмисун» [Әбудавуд ривайити].

10) дуа қилғанда үмүтварлиқ билән арқа-арқидин қайта-қайта тиләш, дуаниң ахирида «амин» дәп аяқлаштуруш.

11) дуада сориғанлирини үч қетимдин қайтилап ейтиш. Ибни Мәсъуд рәзийәллаһу әнһудин ривайәт қилинған бир һәдистә: «пәйғәмбәр әләйһиссалам дуа қилғинида Аллаһ тааладин сориғанлирини үч қетимдин қайтилап соратти» дәп кәлгән [Бухарий ривайити].

12) дуани пәйғәмбәр әләйһиссаламға дурут ейтиш билән ахирлаштуруш.

ДУА ИЖАВӘТ БОЛУШҚА ӘҢ ЙЕҚИН ВАҚИТЛАР

1736. Соал: дуа ижавәт болушқа әң йеқин вә әвзәл вақитлар қайсилар?

Жавап: һәр қандақ вақитта қилинған дуалар Аллаһ таалаға чоқум йетиду. Аллаһ таала халиған кишиниң дуасини ижавәт қилиду, дуа қилиш мәнъий қилинған бирәрму вақит йоқтур, бирақ дуаниң ижавәт болушиға әң йеқин вақитлар дейилгән бәзи әвзәл вақитлар болуп, әң яхши вақит намазда сәждигә барған вақиттур. Аллаһ таала сәждиниң Аллаһқа йеқинлшиш вә тиләкләрни Аллаһтин сорап қолға кәлтүрүш үчүн әң яхши пурсәт екәнлигини баян қилип мундақ дәйду: «Аллаһқа сәждә қилғин вә шу арқилиқ униңға йеқинлиқ һасил қилғин» (*«Әләқ» сүриси, 19-айәт*).

Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «бәндиниң Аллаһқа әң йеқин болған һалити униң сәждидики һалитидур, бу вақитта дуани көп қилиңлар» [Муслим ривайити]. Пәриз намазларниң сәждисидә Қуръан кәрим вә һәдисләрдә кәлгән дуаларни әрәп тили бойичә қилиш лазим, амма пәриздин башқа važип, сүннәт вә нәпли намазларниң сәждилиридә һәрким өз тилида билгән дуалирини оқуса вә һаҗәтлирини сориса болиду. Шуниңдәк, қаттиқ хошаллиқ яки қаттиқ қорқуп кәткән яки Аллаһ тааладин интайин зор мәмнун болған яки униңдин қаттиқ әйминип чөчүгәнликтин һаяҗанланған вақитлар, әрафат күни, кечиниң ахирқи үчтин бири, қәдир кечиси, җүмә күни, әзән билән тәгбир (иқамәт) оттурисидики вақитлар, бешиға еғир күн чүшкән вақит, Қурънни хәтмә қилғандин кейин, бәш вақ намаздин кейинки вақитлар.

ДУАДИН БЕҺАҖӘТ БОЛУШҚА БОЛМАЙДУ

1737. Соал: дуадин беһаҗәт болушқа боламду?

Жавап: мусулман адәм дуадин беһаҗәт болалмайду, чүнки дуа – ибадәттур. Мупәссирләр Аллаһ тааланиң: «маңа дуа қилиңлар, дуайиңларни ижавәт қилимән, мениң ибадитимдин баш тартқучилар хорланған һалда дозаққа кириду» (*«Ғафир» сүриси, 60-айәт*), дегән сөзини, Аллаһ таалаға дуа қилиштин беһаҗәт саниғанлар болуп, улар хорланған һалда дозаққа һайдилиду, дәп тәпсир қилиду. Чүнки бу айәттики ибадәт сөзидин мәхсәт қилиниду. Аллаһ таалаға дуа қилиштин баш тартқан адәм өзиниң бәндичилигини, ажизлиғини вә Аллаһ таалаға һемишәм муһтаж екәнлигини иқрар қилиштин баш тартқанлар болуп һесаплиниду, шуңа бундақларниң гунайи һәқиқәтән еғир болиду.

ВӘСИЛӘ (ВАСИТӘ) ҺӘҚҚИДИКИ МӘСИЛИЛӘР

1738. Соал: вәсилә (васитә) дегән немә?

Жавап: вәсилә – дуаниң ижавәт болуши, ибадәтләрниң қобул болуши яки бирәр һаҗәтниң рава болуши үчүн, өзи билән Аллаһниң оттурисида бирәр нәрсини яки шәхсни васитә қилип ариға селиш дегәнликтур. Василә (йәни васитә) үч түрлүк болуп, бири йолға қоюлған васитә, иккинчиси мәнъий қилинған васитә, үчинчиси шәриәттин дәлили болмиған васитидур.

БУЙРУЛҒАН ВАСИЛӘ

1739. Соал: буйрулған василә қайси?

Җавап: буйрулған василә Қуръан кәримдә яки һәдисләрдә буйрулған вә саһабилар қолланған вәсилиләр болуп, улар төвәндикиләрдин ибарәттур:

1) һәр ким өзиниң Аллаһқа болған чин иманини вәсилә қилиши. Қуръан кәрим өзлириниң иманини вәсилә қилип, Аллаһқа дуа қилған кишиләрниң қиссисини һекайә қилип мундақ дәйду: «пәрвәрдигаримиз! Биз һәқиқәтән чақирғучиниң (йәни Муһәммәд әләйһиссаламниң) «рәббиңларға иман ейтиңлар» дәп иманға чақирғанлиғини аңлидуқ, иман ейттуқ, пәрвәрдигаримиз бизниң гуналиримизни мәғпирәт қилғин, яманлиқлиримизни йоққа чиқарғин, бизни яхшиларниң қатарида вапат қилдурғин» (*«Ал имран» сүриси, 193-айәт*). Жуқуриқи айәтләргә әгәштүрүп йәнә мундақ дәйду: «Уларниң дуасини пәрвәрдигари иҗават қилди» (*«Ал имран» сүриси, 195-айәт*).

2) Аллаһниң бирлигини вә нуқсанлардин пак екәнлигини вәсилә қилиш. Аллаһ, Юнус әләйһиссаламниң белиқниң қарнида туруп, Аллаһниң бирлигини вәсилә қилип, Аллаһқа қилған дуасини һекайә қилип мундақ дәйду: «у қараңғулуқта (йәни белиқниң қарнида) пәрвәрдигарим! сәндин башқа һеч мәбуд (бәрһәқ) йоқтур сән барлиқ камчилиқлардин пактурсән, мән һәқиқәтән (өз нәпсимгә) зулум қилғучилардин болдум, дәп нида қилди» (*«Әнбия» сүриси, 87-айәт*). Кейинки айәттә мундақ дегән: «униң дуасини иҗавәт қилдуқ, уни (белиқ жутқан чағдики) ғәмдин халас қилдуқ» (*«Әнбия» сүриси, 88-айәт*).

3) Аллаһниң мубарәк исимлирини вәсилә қилиш. Аллаһ бизгә вәсилә қилиш ниң усулини үгитип мундақ дәйду: «Аллаһниң гөзәл исимлири бар, Аллаһни шу (гөзәл исимлири) билән атаңлар» (*«Әърап» сүриси, 180-айәт*).

4) Аллаһниң камали сүпәтлирини вәсилә қилиш. Пәйғәмбәр әләйһиссалам Аллаһниң камали сүпәтлирини вәсилә қилип мундақ дуа қилатти: «әй һемишәм тирик турғучи вә һәммини идарә қилип турғучи Аллаһ! сениң улуқлуғиңниң һөрмити билән сениңдин ярдәм сораймән» [Тирмизи ривайити].

5) һәр ким өзиниң яхши қилған әмәл-ибадәтлирини вәсилә қилиши, мәсилән: намаз оқуш, Қуръан тилавәт қилиш, ата-аниға яхшилиқ қилиш, уруқ-туққанлириға силә-рәһим қилиш, пәйғәмбәр әләйһиссаламға дурут оқуш вә уни сөйүш, вәдигә вапа қилиш, аманәткә ишәшлик болуш вә башқа яхши қилинған әмәл-ибадәтләрни вәсилә қилиш динимизда көрситилгән вәсилиләрниң җүмлисидиндур.

Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң «өңкүрдики үч киши» тоғрисидики һәдисидә, уларниң һәр бири өзиниң Аллаһ үчүн қилған яхши әмәллирини вәсилә қилип, камали ихласи билән Аллаһқа дуа қилғандин кейин, уларниң дуалири иҗавәт болуп өңкүрниң ағзи ечилғанлиғи вә уларниң өңкүрдин саламәт чиқип кәткәнлиги һекайә қилинған.

6) Аллаһтин қорқуп, гуна-мәсийәтләрни тәрк әткәнлигини вәсилә қилиш. Яман ишларни тәрк етиш яхши әмәлләргә кириду; жуқурида қиссиси баян қилинған өңкүрдики үч адәмниң бири зина қилиш үчүн һазир болуп болған вақтида Аллаһни есигә елип, униң ғәзивидин қорққанлиқтин зинани тәрк әткәнлигини вәсилә қилған еди, нәтиҗидә униң дуаси иҗавәт болған вә өңкүрдин саламәт чиқип кәткән.

7) тирик болған ата-ана вә тирик алим-өлүма, тәқва кишиләрниң Аллаһқа дуа қилип беришини сораш. Мусулманлар пәйғәмбәр әләйһиссаламни дуалирида вәсилә қилатти, пәйғәмбәр әләйһиссалам вапат болғандин кейин, саһабилар бир күни униң тағиси Аббас рәзийәллаһу әнһуни вәсилә қилип мундақ дуа қилған: «әй Аллаһ! биз пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламни вәсилә қилип туруп сәндин су тиләп дуа қилғинимизда, бизгә ямғур яғдуруп бәргән едиң, әнди пәйғәмбиримизниң тағисини вәсилә қилдуқ, бизгә ямғур яғдуруп бәргин!» дәп дуа қилғанда, Аллаһ таала уларға ямғур яғдуруп бәргән [имам Бухарий ривайити].

МӘНЪИЙ ҚИЛИНҒАН ВӘСИЛӘ

1740. Соал: мәнъий қилинған вәсилә қайси?

Жавап: мәнъий қилинған вәсилә – ислам дининиң роһиға уйғун кәлмәйдиған, пәйғәмбәр әләйһиссалам мәнъий қилған вәсилә болуп, у шерик вә хурапаттур, мәсилән: дуани өлүкләрдин бирәрсигә қилип, униңдин «я пирим!» яки «я имам ғәвсулъәзим» яки «я төрт имамлирим!» яки «я имам жәпири тәйран», Аллаһтин маңа пәрзәнт тиләп бәргин, байлиқ тиләп бәргин, шипалиқ тиләп бәргин дәп сориғанға охшаш.

ШӘРИӘТТИН ДӘЛИЛИ БОЛМИҒАН ВӘСИЛӘ

1741. Соал: шәриәттин дәлили болмиған вәсилә дегән қайси?

Жавап: йол қоюлғанлиғиға шәриәттин дәлили болмиған вәсилә – Қуръан кәримдә яки пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һәдислиридә яки үлгилик саһабиларниң дуалирида өрниги кәлмигән вәсилә түри болуп, «әй Аллаһ! паланиниң һәққи-һөрмити билән мениң дуайимни қобул қилғин, тилигәнлиримни бәргин», дәп дуа қилғанға охшаш. Бу хил вәсилини бәзи алимлар тоғра дәп қариса, бәзи алимлар исламниң «яман ақивәтлириниң келип чиқишидин сақлиниш үчүн униңға елип баридиған ишлар мәнъий қилиниду» дәйдиған умумий принципиға асасән тоғра әмәс дәп қарайду, лекин бундақ дуа шерик даирисигә кирмәйду, чүнки дуа Аллаһқа қилинған, пәқәт вәсилә буйрулмиған йол билән қилинған, бәс.

Сәуди әрәпстаниниң «пәтива ишлар комитети»дики өлүмалар «әй Аллаһ! пәйғәмбириңниң һәққи-һөрмити билән...» дәп дуа қилса боламду? дәп соралған соалға жавап берип мундақ дегән: «дуада, әй Аллаһ! пәйғәмбириңниң һәққи-һөрмити яки бәрикити яки улуқлиғи йүзисидин мениң дуайимни қобул қилғин, тиләклиримни бәргин, дәп вәсилә қилиш шерик саналмайду, амма шериккә берип қелиштин сақлиниш йүзисидин мундақ вәсилини қилмаслиқ керәк.

ӘХЛАҚ ИЛИМГӘ МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

1742. Соал: әхлақ илми дегән немә?

Жавап: әхлақ илми – «әхлақ өлчими» вә «әхлақ нәзәрийиси» дәп иккигә бөлүниду; қедимдин та һазирғичә әхлақ мавзуси пәйғәмбәрләр, философлар вә һәр хил дин егилири тәрипидин тартилишип кәлгән қедимий мавзулар. Мусулманлар үчүн әхлақ өлчими Қуръан кәрим, униң жанлиқ образи һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламдур. Чүнки Муһәммәд әләйһиссалам инсан балисида болушқа тегишлик барчә гөзәл вә есил пәзиләтләрни өзидә мужәссәм қилған заттур.

Муһәммәд әләйһиссалам философлар арман қилған вә һазирқи учқандәк тәрәққий қиливатқан заманниң инсанлириму йетишәлмигән әң алий әхлаққа егә зат еди, шуңа Аллаһ таала униң әхлақини махтап: «сән һәқиқәтән бүйүк әхлаққа егисән» дегән («*Нун» сүриси, 4-айәт*). Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һаятлиқ шериги (аяли) һәзрити Айшә рәзийәллаһу әнһа униң әхлақини: «пәйғәмбәр әләйһиссаламниң әхлақи Қуръан еди» дегән бир жүмлә сөз билән тәриплигән [имам Муслим ривайити]. Қуръан кәримни дәстүр, Муһәммәд әләйһиссаламниң һаятини өзигә һәқиқий рәвиштә йетәкчи қилған һәр қандақ адәм гөзәл әхлаққа еришәләйду.

ӘХЛАҚ ӨЗ ИЧИГӘ АЛИДИҒАН ИШЛАР

1743. Соал: әхлақ немиләрни өз ичигә алиду?

Жавап: әхлақниң даириси интайин кәң болуп, инсанниң жүрүш-туруши, Аллаһ, пәйғәмбәр, Қуръан вә динниң пүтүн әмирлиригә қарита муамилисидә, өзи, аилиси, хошнилири вә барлиқ инсанларға қарита вәзиписи вә муамилисидә әкс етиду, демәк гөзәл әхлақ дин вә дунияліқ пүтүн ишларда тәләп қилиниду.

МУАМИЛӘ ИШЛИРИҒА МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

1744. Соал: муамилә дегән қандақ уқумни билдүриду?

Җавап: муамилә – инсанларниң өзи, аилиси, хошнилири, җәмийити вә пүтүн инсанлар билән қандақ өтүши, улар билән болған мунасивәтлирини қайси шәкилдә елип бериши, елиш-бериш ишлирида қандақ болуши вә башқилар қатарлиқ ишлар муамилә дейилиду.

1745. Соал: муамилә ишлириға мунасивәтлик илимләр қайсилар?

Җавап: исламий фиқһи китапларда муамилә тоғрилиқ мәхсус бөлүмләр турғузулуп мусулманларниң өз арисида вә башқа диндикиләргә, шундақла пүтүн инсан балилириға адаләт вә шәпқәтни асас қилған һалда муамилә қилиш өлчими вә принциплири наһайити еник вә тәпсилий йорутуп берилгән.

МУАМИЛӘ ИШЛИРИНИҢ МӘНБИИ ВӘ ӨЛЧИМИ

1746. Соал: муамилә ишлириниң мәнбии вә өлчими қайси?

Җавап: муамилә ишлириниң мәнбии Қуръан кәрим билән сүннәт болуп, муамилиниң өлчими бу иккисидә еник вә тәпсили йорутуп берилгәндин ташқири ислам пәйғәмбири һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам өз әмәлийити билән көрситип бәргән.

ПӘЙҒӘМБӘР ӘЛӘЙҺИССАЛАМ ВӘ САҺАБИЛАРНИҢ ҺАЯТИҒА МУНАСИВӘТЛИК ИЛИМЛӘР

1747. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссалам вә саһабиларниң һаятиға мунасивәтлик илимләрниң мәнбии немә?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам вә саһабиларниң һаятиға мунасивәтлик илимләрниң мәнбии ислам дуниясида бирдәк етирап қилинған исламий тарих вә тәрҗимиһал китаплиридур. Заманимизға қәдәр бу мавзуда йезилған әсәрләр интайин көптур, қедимки әсәрләрниң мәшһурлири: Ибни Һишамниң «сирә нәбәвиә» намлиқ әсәри, Ибни Кәсирниң «әйни» намлиқ әсәри, имам Тирмизиниң «шәмаил» намлиқ әсәри, шейх Нәбһанийниң «әнварул Муһәммәдийә» намлиқ әсәри, имам Бәйһәқий, Әспаһаний вә Мавәрдийләрниң «дәлаил әннубуввә» намлиқ үч әсәри вә башқилардур.

Һазирқи мәшһур әсәрләр: устаз Әққадниң «әбқәрийәту Муһәммәд» намлиқ әсәри, шейх Муһәммәд Ғазалийниң «фиқһуссирә», доктур Имад Хелилниң «дәрасат фиссирә», Мәһмуд Шисниң «әррәсул әлқаид», Сәфиюр Рәһманниң «рәһиқул мәхтум» намлиқ әсәрлиридур.

ТАРИХ БИЛӘН МУҺӘММӘД ӘЛӘЙҺИССАЛАМНИҢ ТӘРҖИМИҺАЛИНИҢ ПӘРҚИ

1748. Соал: тарих билән Муһәммәд әләйһиссаламниң тәрҗимиһалиниң пәрқи немә?

Җавап: тарихий әсәрләр оқуш вә ибрәт елиш биләнла купайилиниду, амма пәйғәмбәр әләйһиссаламниң тәрҗимиһалини яхши оқуп, униң иш-излирини өзигә үлгә қилиш һәр қандақ бир мусулманниң борчидур. Муһәммәд әләйһиссаламниң тәрҗимиһали тарихтин бир парчә болсиму, у тарихқа охшимайдиған хаслиққа егә; шуңа уни оқуп, ибрәт елипла өтүп кетишкә болмайду, бәлки униң арқисидин җүрүш, униң мәзмунини дин вә дуниялиқ пүтүн ишларда мизан қилиш тәләп қилиниду, үлгилик саһабиларниң тәрҗимиһаллириму шундақ.

МУҺӘММӘД ӘЛӘЙҺИССАЛАМНИҢ ТӘРҖИМИҺАЛИНИ ҮГИНИШНИҢ ӘҺМИЙИТИ

1749. Соал: Муһәммәд әләйһиссаламниң тәрҗимиһалини үгинишкә әһмийәт беришниң сәвәви немә?

Җавап: Муһәммәд әләйһиссаламниң тәрҗимиһалини үгинишкә әһмийәт беришниң сәвәви төвәндикичә:

1) Муһәммәд әләйһиссаламниң тәрҗимиһали тарихниң әксичә, Муһәммәд әләйһиссаламға әгишишниң, уни үлгә қилишниң васитисидур. Мусулманлар пәйғәмбәр әләйһиссаламни пүтүн ишлирида үлгә қилишқа буйрулған, уни үлгә қилишниң йоли униң һаятини вә пүтүн иш-излирини үгиништур. «силәргә – Аллаһни, ахирәт күнини үмүт қилған вә Аллаһни көп яд әткәнләргә, рәсулулла әлвәттә яхши үлгидур».

2) пәйғәмбәр әләйһиссаламниң тәрҗимиһалини үгиниш Қуръан кәримни тоғра чүшинишниң йоли болуп, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң тәрҗимиһали Қуръан кәримниң тәрҗимисидур.

3) пәйғәмбәр әләйһиссаламниң тәрҗимиһалини үгиниш, гөзәл әхлақларни үгинишниң йолидур чүнки пәйғәмбәр әләйһиссаламниң әхлақи Қуръан еди.

4) Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң тәрҗимә һалини үгиниш ислам динини дурус вә тоғра чүшинишниң йолидур, чүнки ислам динини әмәлий һаятта яшап көрсәткән зат – Муһәммәд әләйһиссаламдур.

5) пәйғәмбәр әләйһиссаламниң тәрҗимә һалини үгиниш ислам динини вә Қуръан кәримни дүшмәнләрниң төһмәтлиридин қоғдашниң йолидур. Чүнки Муһәммәд әләйһиссаламни тонумиған адәм нә униң динини, нә униң мөҗүзиси болған Қуръан кәримни тонумайду вә билмәйду.

ШЕИР ВӘ ШАИРЛИҚ ҺӘҚҚИДӘ

1750. Соал: шеир вә шаирлиқ һәққидә ислам көрсәтмиси қайси?

Җавап: шеир, баянниң бир түри болуп, һәр қандақ сөзниң яки баянниң яхшиси вә ямини болғинидәк, шеирниңму яхши вә ямини болиду; шеир өз затида һалал яки һарам дейилмәйду, бәлки мәзмуниға қарап һалаллиқ яки һарамлиқ һөкүмини алиду, мәсилән: бирәвдә бар пәзиләт вә артуқчилиқларни әйнән махтап йезилған шеирлар һалаллиқ даирисигә киргинигә, әксичә бирәвдә йоқ алаһидиликләрни вә пәзиләтләрни бар дәп махтап йезилған яки бирәвни ялғандин қарилап, униң абройини төкүп йезилған шеирларда ялғанчилиқ билән һәқсизлиқ можут болғанлиғи сәвәплик, мундақ шеирлар һарамлиқ даирисигә киргинигә охшаш.

Шаирлиқму худди язғучилиққа охшиған бир талант, уни өз йолида қоллиниш яхши болғинидәк, йолсизлиқ билән қоллиниш һарамдур. Аллаһ таала Қуръан кәримдә шаирлар тоғрилиқ мундақ дегән: «шаирларға гумраһлар әгишиду, уларниң (сөз) вадилирида теңирқап жүргәнлигини көрмәмсән? Улар қилмайдиған нәрсиләрни қилдуқ дәп сөзләйду; пәқәт иман ейтқан вә яхши әмәлләрни қилған, Аллаһни көп зикри қилған, зулумға учриғандин кейин өзини қоғдиған шаирлар буниңдин мустәсна» («*Шуәра» сүриси, 224-227-айәтләр*). Чүнки шаирларда мәдһийә вә сөкүштә һәддидин ашуриветиш хаһиши көп көрүлиду; мәдһийәни чекидин ашуриветип бирәвдә болмиған хисләтләр вә артуқчилиқларни зориға мәдһийиләш ялған ейтқанлиқ болиду, сөкүштиму бирәвни яки бирәр нәрсини наһәқ сөкүш униңға төһмәт қилғанлиқ, һәддидин ашуруп сөкүш униңға һәқсизлиқ қилғанлиқ болиду, ялғанчилиқ, һәқсизлиқ вә төһмәт қатарлиқлар ислам динида қәтъий чәкләнгән һарам ишлар қатардин санилиду (әлламә Абдураһман Җибринниң пәтивасидин).

Шеир вә шаирлиқни өз йолида қоллиниш ислам динида тәшәббус қилинған илимләр қатаридин орун алиду. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң саһабилири униң йенида шеирларни ейтатти. Һәтта пәйғәмбәр әләйһиссалам Һәссан ибни Сабит қатарлиқ шаир саһабиларни шеир йезишқа тәшәббус қилатти; төртинчи хәлипә һәзрити Әли ибни Әбуталибму талантлиқ шаирлардин болуп, униң йезип қалдурған шеир топламлири сақлинип қалған болуп, нәшир қилинип кәлмәктә; төвәндә талланған бәзи шеирлар берилиду.

Абдуһәмид Кишикниң[42] шеири:

АЛЛАҺ ТААЛАНИҢ ҚУДРИТИ ҺӘҚҚИДӘ

Сориғин дәшт-чөлләрдин, сориғин егиз тағлардин,
Сориғин аққан сулардин, сориғин йешил бағлардин.
Сориғин гөзәл бостандин, сориғин чечәк шәбнәмдин,
Аңлайдиған мәдһийини сориғин барчә аләмдин,
Гәр узарса бу кечә, зулмәт бесип һәммини,
Барму өзгә рәббимдин қайтурғучи сүбһини.

Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң мәдһийиси һәққидә:

Сәндин есилни көргән әмәс көз,
Аяллар туғмиди сәндин гөзәлни.
Һечбир әйипсиз, сапсақ төрәлдиң,
Гоя хәлиқ әттиң шундақ өзәңни.

Әли рәзийәллаһу әнһуниң «достлар вә заман» намлиқ шеиридин[43]:

Достлуқ, вапа өзгирип, растчиллиқ азийип кәтти,
Заман кәлди, тәғдирим вапасизниң қолиға өтти.

Вапа қилсам кимгики, униңдин кәлгини җапа,
Ярдәм қилсам достлирим, дүшмәндур кәлгәндә бала.

Изһар қилар достлуқни, қачанки көргәндә мени,
Әскә алмас, хошлишип йенидин кәткәндә мени.

Бири жиллап көрмисә, сорапму қоймайду мени,
Йоқлуғумда қанғичә, сөкиду, тиллайду мени.

Уни қилған беһаҗәт, мениму қилғуси шундақ,
Давам қилмас пеқирлиқ, байлиқму турмайду мундақ.

Аллаһ үчүн достлуқ пак-пакиз, сүзүктур һәръан,
Чоқум зиян тартиду, достлуққа асийлиқ қилған.

Қандақла бир яра болмисун, тепилар униңға шипа,
Яман хулуққа чиқмайду, әзәлдин бирәрму дава.

Әмәс немәт мәңгүлүк, җапаму әлвәттә шундақ,
Тузкорлуқни достумға, бу көңлүм көтирәр қандақ.

Иш бәшқурса әһли бәйт, инсанлар үз өрәр һаман,
Уни аз дәп арқидин, миң җапа кәлтүрәр заман.

«Бурдә» намлиқ мәшһур қәсидидин парчә[44]

Муһәммәд әрәп, әҗәмниң есили,
Муһәммәд инсан нәслиниң сәрхили.

Муһәммәд пүтүн яхшилиқ үлгиси,
Муһәммәд ата – инсанниң егиси.

Муһәммәд барчә рәсуллар таҗиси,
Муһәммәд растчил-растчиллар ғоҗиси.

Муһәммәд әһду-мисақниң әмини,
Муһәммәд әдәп-әхлақниң әмри.

Муһәммәд нурдин яралған пагири,
Муһәммәд нурдур әлмисақтин бери.

Муһәммәд әдли-адаләт тимсали,
Муһәммәд алий мәдәнниң мисали.

Муһәммәд һәммә яхшилар авили,
Муһәммәд һәммә рәсулниң әвзили.

Муһәммәд дини һәқ болғач ишәндуқ,
Муһәммәд нами улуқлуққа тәәллуқ.

Муһәммәд яди биз үчүн һаятлиқ,
Муһәммәд дурут, дуаларға лайиқ.

Муһәммәд пүтүн дунияниң зенити,
Муһәммәд билән қалмас түн зулмити.

Муһәммәд есил, есилдур хислити,
Муһәммәд немәт, Аллаһниң немити.

Муһәммәд ялғуз Аллаһниң таллиши,
Муһәммәд пактур, мукәммәл һәр иши.

Муһәммәд хушнуд күтәтти меһманни,
Муһәммәд бөлүп, берәтти бир нанни.

Муһәммәд келип, дунияни яшатти,
Муһәммәд һекмәт, мөҗүзә яратти.

Муһәммәд биз үчүн қилар шапаәт,
Муһәммәд нури, йолларда аламәт.

Муһәммәд өтти, Аллаһқа болуп қул,
Муһәммәд еди, ахирқи рәсул.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам Мәдинә шәһиригә һиҗрәт қилип барғанда, уни тәшналиқ билән бир қанчә күндин бери күтиватқан Мәдинә хәлқи уни төвәндики нахшилири билән қарши алған:

Ай туғулди, бүгүн бизгә,
Сәниятул вади[45] дин.
Шүкүр лазим һәммимизгә,
Аллаһ дегән шу сададин.

Әй сөйүмлүк улуқ әлчи!
Улуқ динни елип кәлдиңиз.
Нурға чөмди бу Мәдинә,
Юртимизға хуш кәлдиңиз.

ПӘЙҒӘМБӘР МӘДҺИЙИСИ[46]

Рәсулулла еди мәдәткар,
Униң билән яшниди диллар.
Йеңи дуния шу күн ярилип,
Тарих болди зулмәтлик жиллар.

Рәсулулла еди бир чирақ,
Нури билән қәлбләр йоруған.
Сағлам әқил, ойғақ виждданлар,
Униң билән һәқни тонуған.

Сөйәр еди бирдәк һәммини,
Һарарәтлик бағриға бесип.
Зиян тартти амма бәзиләр,
Болмиғачқа һидайәт несип.

Күткән еди тәлмүрүп уни,
Тәшналиқта чаңқиған диллар.
Тәскин тапти келиши билән,
Бешарәттин сөзлигән тиллар.

Әй қәдирдан! бәкму безармиз,
Шәниңизгә йәткән төһмәттин.
Жирақлишип паттуқ хорлуққа,
Сиз үгәткән улуқ һекмәттин.

Ниҗаткарға болғач ихтияр
Инсанийәт сизни сеғинди.
Шақавәткә толған аләмдә,
Бу һаяттин һәрким сиқилди.

Гунакармиз кәчүр илаһим!
Шапаәттин мәһрум әйлимә.
Қобул әткин чиндур сөйгүмиз,
Мукапаттин мәһрум әйлимә.

Илаһим! несип әт бизгә,
Униң билән биллә қопушни.
Озуқсизмиз рози мәһшәрдә,
Қолимиздин мәккәм тутушни.

Бу һаятта болмидуқ наил,
Һәмира болуп аңа қенишқа.
Дәргаһиңдин бизни қоғлима,
Нессип әткин биллә қелишқа.

ИСЛАМ ҚАНУНШУНАСЛИҒИНИҢ МӘНБӘЛИРИ

1751. Соал: ислам асаслиқ қануншунаслиғиниң мәнбәлири қайсилар?

Җавап: ислам асалиқ қануншунаслиғиниң мәнбәлири төрт болуп, улар төвәндикичә:

1) Қуръан кәрим. 2) сүннәт. 3) иҗма. 4) қияс.

1752. Соал: ислам қануншунаслиғиниң мәнбәлири дәриҗә җәһәттин қандақ пәриқләргә бөлүниду?

Җавап: ислам қануншунаслиғиниң мәнбәлири (йәни тайинидиған дәлил-фактлири) дәриҗә җәһәттә пәриқлиқ болуп, биринчи дәриҗидә Қуръан кәрим туриду, Қуръан кәримдин кейин сүннәт иккинчи дәриҗилик асаслиқ дәлил-һөҗҗәт болуп келиду, сүннәттин кейин иҗма, андин қияс келиду.

1753. Соал: жуқуриқи төрт мәнбәгә әмәл қилиш тәртиви қандақ болиду?

Җавап: Қуръан кәрим билән һәдисләрдә һөкүмлири баян қилинған мәсилиләр үстидә һечкимниң иҗма яки қияс қилиш һоқуқи болмайду, шуңа ислам қануншунаслиғида авал Қуръан кәримгә мураҗиәт қилиниду. Қуръан кәримдә сөзләнмигән, һөкүмиму баян қилинмиған мәсилиләрдә, сүннәткә мураҗиәт қилиниду; сүннәттиму болмиса, андин Қуръан кәрим вә сүннәтниң роһиға уйғун һалда иҗтиһат қилиниду, иҗма билән қияс әнә шу иҗтиһаттин башлиниду.

ИҖМА

1754. Соал: иҗма дегән немә?

Җавап: иҗма – ислам үммүтидин болған замандаш, муҗтәһит өлүмаларниң һәммисиниң шәриәт мәсилилиридин бирәр мәсилә үстидә бирдәк иттипаққа келиши дегәнликтур (устаз Әли Һәсәбулланиң «ислам қануншунаслиғиниң асаслиқ принциплири» намлиқ әсәри 109-бәт). Иҗма ислам қануншунаслиғиниң үчинчи дәлили һөҗҗитидур. Аллаһ тааланиң Қуръан кәримдики мону сөзи иҗманиң ислам қануншунаслиқ асаслири вә дәлиллиридини бири екәнлигигә ишарәт қилиниду: «кимки өзигә тоғра йол ениқ болғандин кейин, пәйғәмбәрниң әмригә мухалипәтчилик (қаршилиқ) қилидикән, мөмүнләрниң йолидин башқисиға әгишидикән, уни өз йолиға қоюп беримиз, уни ахирәттә җәһәннәмгә киргүзимиз, җәһәннәм немә дегән яман җай» (*«Ниса» сүриси, 115-айәт*). Фиқһшунаслар айәттики «мөмүнләрниң йоли» иҗма көздә тутулғанлиғини сөзләйду.

ИҖМАНИҢ ТҮРЛИРИ

1755. Соал: иҗма нәччә түрлүк болиду?

Җавап: иҗма икки түрлүк болуп, биринчиси замандаш өлүмалардин һәр бириниң өз пикрини ашкарә сөзлиши вә һәммә бирдәк иттипаққа келиши арқилиқ болидиған иҗма, бу хил иҗма «иҗма сәриһ» (ашкарә иҗма) дәп атилиду; иккинчиси, өлүмалардин бәзиси яки бирәрси бирәр мәсилидә пәтива чиқарған болуп, уни аңлиған башқа өлүмалар уни инкар қилмастин, сүкүт қилса,

бу хил ижма «ижма сүкүтий» (мувапиқлашқан ижма) дәп атилиду (устаз Әли Һәсәбулланиң «ислам қануншунаслиғиниң асаслиқ принциплири» намлиқ әсәр 109-бәт).

1756. Соал: ижмани кимләр қилиду?

Жавап: ижмани ислам үммүтидин болған мужтәһитләр қилиду.

МУЖТӘҺИТ ВӘ ИЖТИҺАТНИҢ ШӘРТЛИРИ

1757. Соал: мужтәһит дегән қандақ киши?

Жавап: мужтәһит – диний мәсилиләрдә алим болуп, барчә әқлий күчини сәрип қилип шәриәт дәлиллиридин униң һөкүмлирини чиқиралайдиған дәрижигә йәткән киши дегәнликтур, ислам дунийсидики әң мәшһур мужтәһитләр имам Әзәм, имам Шафиий, имам Малик вә имам Әһмәдләрдур.

1758. Соал: ижтиһат қилиш үчүн салаһийәтлик болушниң шәртлири қайси лар?

Жавап: ижтиһат қилиш үчүн салаһийәтлик болушниң шәртлири төвәндикичә:

1) әрәп тилини вә униң мәнигә далаләт қилидиған инчикә усуллирини пухта билиш.

2) Қуръан вә һәдис илимлирини, Қуръанниң әмәлдин қалғучи вә қалдурғучи айәтлирини, мужүмәл, тәпсилий, чәклик, умумий, хусусий мәналирини толуқ билидиған болуш.

3) ислам дининиң қанунларни бәлгүләштики ғайисини, кишиләр дуч кәлгән шараитларни, шу җәмийәт кишилириниң өрпи-адәтлирини, уларниң мәнпәәтлиригә мунасип болған ишларни, һөкүмләрниң «немә үчүн» лирини яхши билиш (устаз Әли Һәсәбулланиң «ислам қунуншунаслиғиниң асаслиқ принциплири» намлиқ әсәри 94-95-бәтләр).

Жуқурики үч шәрткә тошқан киши «мужтәһит» (ижтиһат қилғучи, тиришқучи) дәп атилиду. Бу шәртләргә тошуп, ижтиһат қилиш үчүн салаһийәтлик болған һәр қандақ бир мужтәһитниң қандақла бир мавзуда болмисун, қандақла бир заман вә маканда болмисун ижтиһат қилиш һоқуқи бардур; ижтиһат қилип һөкүм чиқириш мәзһәп пешивалири үчүнла хас болған бир иш әмәс, бәлки ижтиһат қилишниң шәртлиригә тошқан һәр қандақ бир мусулман алимниң қайси мавзуда болмисун ижтиһат қилиши үчүн та қиямәткичә йол очуқтур. Чүнки дуния тәрәққий қилғансири бурунқи заманларда болмиған, муслманлар жавап тәләп қилидиған йеңи-йеңи һадисиләр, мәсилиләр чиқип туриду, ислам дининиң һәр заман вә һәр маканға мунасип келидиған илғар бир дин екәнлигиниң бир дәлили мужтәһитләрниң ижтиһат билән йеңи чиққан мәсилиләрни һәл қилалайдиғанлиғидур.

Муаз ибни Җәбәл рәзийәллаһу әнһуниң төвәндики һәдисиму ижтиһатниң ислам қануншунаслиғида асас екәнлигини ипадиләйду: «пәғәйбәр әләйһиссалам уни Йәмәнниң валийлиғиға тайинлап әвәтиш алдида, униңдин сорайду:

– Һәққидә һөкүм тәләп қилидиған бир мәсилигә дуч кәлгиниңдә немә қилисән?

– Аллаһниң китавида көрситилгән бойичә иш көримән – дәйду Муаз.

– Аллаһниң китавида бу мәсилә һәққидә бирәр һөкүм болмиса немә қилисән?

– Пәйәмбәрниң һәдислири бойичә иш көримән.

– Пәйғәмбәрниң һәдислиридиму болмиса немә қилисән?

– Бу вақитта Қуръан кәрим вә һәдисләрниң роһиға асасән һалда, өз райим бойичә ижтиһат қилимән – дәйду Муаз.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам униң бу кәскин сөзлиридин мәмнун болуп: «Аллаһқа шүкүр ейтимәнки, Аллаһ пәйғәмбәрниң әлчисини Аллаһ вә униң пәйғәмбири рази болидиған ишқа муваппәқ қилди» дәйду [Әбудавуд, Тирмизи, Дармий ривайити].

Сәид ибни Мусәййәб Әли Әбуталиб рәзийәллаһу әнһудин мону һәдисни ривайәт қилиду: «мән пәйғәмбәр әләйһиссаламдин Қуръан яки сизниң һәдислириңиздә һөкүми кәлмигән йеңи-йеңи һәдисләр йүз бериватиду, буларни қандақ бир тәрәп қилимиз? дәп соривидим, пәйғәмбәр әләйһиссалам: «мөмүнләрдин болған алимларни топлап бундақ мәсилиләр үстидә ортақ қарар чиқириңлар, униңда һәргизму бирәр кишиниңла пикри билән иш көрмәңлар» дәп жавап бәрди» [имам Тәбәраний ривайити]. Жуқурики икки һәдистин көримизки, ижтиһат – кишилик вә ижтимаий коллектив ижтиһаттин ибарәт икки түрлүк болиду.

КИШИЛИК ИЖТИҺАТ БИЛӘН КОЛЛЕКТИВ ИЖТИҺАТ

1759. Соал: кишилик иҗтиһат билән коллектив иҗтиһатниң пәрқи немә?

Җавап: кишилик иҗтиһат жуқуриқи һәдистә Муазниң дегинидәк, коллектив иҗтиһат Әли ибни Әбуталибқа пәйғәмбәр әләйһиссаламниң көрсәткинидәк болиду; кишилик мәсилиләр, умумән иҗтиһат билән умумға мунасивәтлик чоң мәсилиләр мутләқ коллектив иҗтиһати билән әмәлгә ашурилиду (устаз Әли Һәсәбулланиң «ислам қануншунаслиғиниң асаслиқ принциплири» намлиқ әсәри 429-бәт).

1760. Соал: иҗмани әң авал җарий қилдурғанлар кимләр?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң вапатидин кейин, иҗмани әң авал җарий қилдурғанлар авалқи икки хәлипә – һәзрити Әбубәкри вә Өмәр ибни Хәттаблардур, чүнки пәйғәмбәр һаят болған мәзгилдә пүтүн мәсилиләрдә пәйғәмбәр әләйһиссаламға мураҗиәт қилинатти, иҗма қилишқа орун йоқ еди. Пәйғәмбәр әләйһиссалам вапат болғандин кейин, мусулманлар Қуръан яки һәдисләрдә баяни болмиған йеңи мәсилиләр һәққидә җавапқа еһтияҗлиқ болған; биринчи хәлипә Әбубәкри рәзийәллаһу әнһу бирәр мәсилидә һөкүм тәләп қилип кәлгәндә, у авал Қуръанға мураҗиәт қилатти, мәзкүр мәсилиниң баяни Қуръанда болса, шуниңға асасән һөкүм қилатти, әгәр Қуръанда болмиса Һәдисләргә мураҗиәт қилатти вә шу бойичә һөкүм қилатти, әгәр униңдиму болмиса шу вақиттики өлүмаларни жиғип улар билән иҗма қилиш арқилиқ ортақ һөкүм чиқиратти.

Өмәр рәзийәллаһу әнһуму худди Әбубәкри рәзийәллаға охшаш иҗма қилатти вә һәр қайси шәһәрләрдики қазиларғиму шундақ қилишни тәвсийә қилатти. У, Шурәйһ рәзийәллаһу әнһуни Куфә шәһиригә қази қилип тайинлиғанда, униңға мундақ дәп тәвсийә қилиду: «бирәр мәсилә һәққидә һөкүм қилишта авал Аллаһниң китаплириға мураҗиәт қилғин, әгәр униңда шу мәсилиниң һөкүми болмиса, һечкимдин соримастин һәдисләргә мураҗиәт қилғин, униңдиму болмиса өз райиң билән иҗтиһат қилғин, андин өлүмаларниң тәстиқидин өткүзүп һөкүм чиқарғин».

Жуқуриқилар авалқи мусулманларниң кишиләр дуч кәлгән мәсилиләрни һәл қилиштики йөнилиши болуп, улар авал Қуръан кәрим, андин һәдис, андин иҗмани асас қилған һалда ислам шәриитиниң ғайә вә мәхсәтлирини әмәлгә ашуруп кәлгән, шундақла кишилик һаятқа мунасивәтлик мәсилиләрдә кишилик иҗтиһатқа илтипат қилатти. Мусулманлар җәмийитигә мунасивәтлик чоң мәсилиләрдә пәқәт коллектив һалда иҗтиһат қилип, пүтүн өлүмаларниң иттипақи билән һөкүм чиқиратти; саһабилар кейинки парлақ дәвирләрдики мусулманлар ислам қанунлириниң пәқәт инсанийәтниң мәнпәәти вә ниҗатлиғи үчүн кәлгән адаләтлик қанун екәнлигини яхши биләтти, улар һәр қандақ ишта – һөкүмдә, пәтивада, тәблиғдә, тәшвиқатта алди билән инсанлар җәмийитиниң мәнпәәтини көзләтти, чүнки Аллаһ таала Қуръан кәримдә: «Аллаһ силәргә мәшәқәтни халимайду, лекин у шүкүр қилишиңлар үчүн силәрни пак қилишни, (ислам шәриитини баян қилиш билән) немитини силәргә тамамлашни халайду» («*Маидә» сүриси, 6-айәт*). Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу мәнани тәкитләп: «динни кишиләргә оңайлаштуруп бериңлар, уни һәргизму тәсләштүрүп қоймаңлар» дәп көрсәткән (устаз Әли Һәсбулланиң «ислам қануншунаслиғиниң асаслиқ принциплири» намлиқ әсәри 92-бәт).

ҚИЯС ВӘ ҚИЯС ҚИЛИШ УСУЛИ

1761. Соал: қияс дегән немә?

Җавап: қияс – Қуръан кәрим яки сүннәттә һөкүми болған бирәр мәсилигә бу иккисидә һөкүми кәлмигән бир мәсилини қияс қилиш (охшитиш) арқилиқ һөкүм чиқириш дегәнликтур, мәсилән: нәшә, әпийүн вә башқа зәһәрлик чекимликләрниң һарамлиғини Қуръан кәримниң кәскин айити билән һарам қилинған һарақҗа қияс қилиш арқилиқ бәкиткәнгә охшаш; қияс ислам қануншунаслиғиниң төртинчи асаслиқ мәнбиидур. Аллаһ таала Қуръан кәримдә: «мәхлуқатларни дәсләптә қандақ яратқан болсақ, шу һалитидә әслигә қайтуримиз» дегән («*Әнбия» сүриси, 104-айәт*). Аллаһ таала бу айәттә, қиямәт күнидә мәхлуқатни тирилдүрүшни уларни дәсләптә пәйда қилғиниға охшатқан, мана бу, қиястур.

1762. Соал: қияс қилишниң усули қандақ?

Җавап: қияс қилишниң усули шуки, дуч кәлгән мәсилиниң Қуръан кәрим яки һәдистики охшишиниң маһийитини, алған һөкүминиң сәвәвини тәтқиқ қилип чиқип, һөкүм тәләп қиливатқан бу йеңи мәсилини Қуръан кәрим яки һәдистики мәзкүр мәсилигә қияс қилиш арқилиқ униң һәққидә иҗтиһат қилип һөкүм чиқириш, әгәр һөкүм тәләп қиливатқан бу йеңи мәсилиниң охшиши Қуръан яки һәдисләрдә болмиса, шу җәмийәт кишилириниң мәнпәәтини көздә тутқан һалда қануншунасларниң иштирак қилиши билән иҗтиһат қилип, уларниң ортақ райи бойичә һөкүм чиқириштин ибарәт, мәсилән: һарақ ичиш Қуръанниң кәскин һөкүми билән һарамдур. Аллаһ таала бу һәқтә мундақ дегән: «әй мөмүнләр! һарақ ичиш, қимар ойнаш, бутларға чоқунуш, пал оқлири билән пал селиш шәйтанниң иши, паскина қилиқлардур, бәхиткә еришишиңлар үчүн шәйтанниң ишидин жирақ болуңлар» (*«Маидә» сүриси, 90-айәт*).

Жуқуриқи айәткә асасән, һарақниң һарамлиғи Қуръанда һарам қилинған әсли һөкүмдур, униң сәвәви әқилгә, тән сақлиққа, әхлаққа вә ихтисатқа зиянлиқ болғанлиғидин еди. Ақ чекимлик, нәшә, тамака қатарлиқларниң Қуръан яки һәдисләрдә һарам яки һалаллиғи һәққидә һөкүми баян қилинмиған, чүнки бу нәрсиләр Қуръан чүшкән заманларда йоқ еди, амма буларда һарақниң һарам қилинишиға түрткә болған сәвәпләр бар, мәсилән: ақ чекимликниң, нәшиниң вә тамакиниң әқилгә, тән сақлиққа вә ихтисатқа зиянлиқ екәнлиги һәммигә мәлум бир реаллиқ; нәтиҗидә булардиму һарақниң һарам қилинишиға түрткә болған амиллар тепилғанлиғи үчүн ислам фиқһишунас алимлири иҗтиһат йоли билән буларни Қуръанда һарам қилинған һалда һараққа охшитип қияс қилиш арқилиқ буларниң һарамлиғи қарар қилинған. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «мусулман, мусулманниң қериндиши, мусулман кишиниң өзиниң диний қериндишиниң некаланмақчи болған аялиға у өзи ваз кәчмигичә некалинивелиши, униң содисиниң үстигә у ваз кәчмигичә сода қилиши қәтъий тоғра әмәстур [ибни Маҗә ривайити].

Бу һәдискә асасән, бирәвниң содисини бузуш тоғра әмәс, сәвәви бу бирәвниң мәнпәәтигә зиян йәткүзгәнликтур. Мана бу, һәдис арқилиқ бәкитилгән әсли һөкүм. Буниңға қияс қилған һалда, бирәвниң иҗарисини бузушму тоғра әмәстур, чүнки, һәр икки ишниң хата екәнлигидики сәвәп бирәвниң мәнпәәтигә зиян йәткүзгәнлик болиду.

ФИҚҺИ ИЛМИ ВӘ УНИҢҒА МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

1763. Соал: фиқһи дегән немә?

Җавап: Фиқһи – буниң луғәттики мәнаси чүшиниш вә билиш дегәнлик болуп, униң шәриәт аталғусидики мәнаси, шәриәт дәлиллири арқилиқ шәриәтниң тәпсилий әһкамлирини билиш дегәнликтур.

ФИҚҺИ ИЛМИНИҢ МӘЙДАНҒА КЕЛИШИ ВӘ РӘТЛИНИШИ

1764. Соал: фиқһи илми қачан мәйданға кәлгән?

Җавап: фиқһи илми пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һаят вақтидила тәдриҗи һалда йилтиз тартишқа башлиған, кейинчә саһабларниң дәвридә рәсмий түрдә қанат яйған.

1765. Соал: фиқһи илми қачан рәтлинип топлинишқа башлиған?

Җавап: фиқһи илми Аббасийлар хәлипилиги дәвридә рәсмий түрдә рәтлинип топлинишқа башлиған, бу дәвир фиқһи мәзһәплириниң көпләп мәйданға чиққан дәври еди.

ФИҚҺИ ИЛМИНИҢ КЕЛИП ЧИҚИШИҒА ТҮРТКӘ БОЛҒАН СӘВӘП

1766. Соал: фиқһи илминиң келип чиқишиға түрткә болған сәвәп немә?

Җавап: фиқһи илминиң келип чиқишиға түрткә болған асаслиқ сәвәп кишиләрниң Қуръан яки һәдисләрдә һөкүми болмиған йеңидин мәйданға чиқип турған мәсилиләр һәққидә шәриәт әһкамлирини билишкә болған зөрүр еһтияҗидур.

1767. Соал: фиқһи илминиң мавзуси немә?

Җавап: фиқһи илминиң мавзуси яки мәйдани шәриәт тәклиплирини орунлашқа салаһийәтлик болған кишиләрниң ишлири даирисидә болиду; мәйли намазға охшаш қилишқа буйрулған иш болсун, мәйли оғрилиққа охшаш тәрк етиш тәләп қилинған иш болсун, мәйли йейиш вә ичишкә охшаш ихтиярий иш болсун ислам фиқһи бу ишларниң әһкамлириниң һәммисини системилиқ һалда, очуқ вә тәпсилий баян қилип бериду.

МӘЗҺӘП ҺӘҚҚИДИКИ МӘСИЛИЛӘР

1768. Соал: мәзһәп дегән немә?

Җавап: мәзһәп – луғәт мәнаси билән җай дегән мәнани ипадилисә, ислам аталғусида, диний мәсилиләрни өз ичигә алған әһкамлар дегәнлик болуп, муҗтәһитләрниң диний мавзулардики пәриқлиқ чүшәнчилиридин һасил болған җамәтлишишни ипадиләйду. Техиму очуқрақ қилип ейтқанда, мәзһәп -ислам динидики пикир әркинлигидин пайдиланған муҗтәһит алимларниң Қуръан яки сүннәттә болмиған мавзуларда мусулманлар дуч кәлгән мүшкүллүкләрни Қуръан вә сүннәтниң роһиға тайинип һәл қилиши билән мусулманлар тәрипидин қобул қилинип уларниң арисида умумлашқан пикир вә тәдбиқлардин мәйданға кәлгән җамаәтлишиш дегәнликтур.

МӘЗҺӘПНИҢ ПӘЙДА БОЛУШИ ВӘ УНИҢ СӘВӘВИ

1769. Соал: мәзһәп қачан пәйда болған?

Җавап: мәзһәп пәйғәмбәр әләйһиссаламниң вапатидин кейин, саһабиларниң заманидила пәйда болушқа башлиған.

1770. Соал: немә үчүн мәзһәпләр көп болған?

Җавап: ислам динида мәзһәпләрниң көп болушиға түрткә болған сәвәпләр төвәндикичә:

1) әрәп тилидики сөзләрниң көп мәналәргә далаләт қилиши; бу сөзниң мүҗүмәллиги яки умум вә хаслиқ оттурисида ипадилиниши яки һәқиқий мәнаси билән мәҗазий (башқа бир) мәна оттурисида ипадилиниши вә башқилардур, мәсилән: әрәп тилидики «қуруъ» сөзиниң аялларниң һәйз көрүшини ипадилигинидәк, уларниң һәйздин пакланғанлиғиниму ипадилигинигә, «әмир» сөзиниң пәризни ипадилигинидәк, важип яки мустәһиб (яхши көрүлгән иш) ни ипадилигингә, «нәһий» сөзиниң һарамни ипадилигинидәк, мәкруһниму ипадилигинигә охшаш.

Қуръан кәримдики: «динда (униңға киришкә) зорлаш йоқ» дегән айәтниң мәнаси «кишиләрни динға киришкә зорлимаңлар» дегән мәнадики чәкләшни ипадиләмду? яки «кишиләрни динға киришкә зорлимидуқ» дегән мәнадики әмәлий әһвалдин хәвәр беришниму? ислам өлүмалири буниңға охшаш айәтләрниң һәқиқий далалити вә мәхсәт қилинған мәнасини чүшиништә бир хил болмиғанлиқтин мәзһәпләр келип чиққан. Һәтта саһабиларниңму чүшиниши бир хил болмиған.

2) һәдисләрниң охшаш болмаслиғи мундақ:

(1) бәзи һәдисләр бәзи өлүмаларға йетип барған болсиму, башқилириға йетип баралмиғанлиғи; чүнки пәйғәмбәр әләйһиссаламниң саһабилири ислам динини пүтүн дуния инсанлириға йәткүзүш йолида жутлиридин айрилип қитъәләргә таркап кәткәнликтин, улардин һәр бири кишиләргә өзиниң билгән вә аңлиғанлиринила йәткүзәтти.

(2) өлүмалардин бирәрсигә һәдис йетип кәлгән болсиму, униң ишәшсиз йол билән йетип кәлгәнлигидин униңға әһмийәт бәрмигәнлиги вә башқа биригә шу һәдис ишәшлик йол билән йетип келип униңға көрә иш көргәнлиги.

(3) өлүмалардин бирәрсигә һәдис ишәшлик йол билән йетип кәлгән болсиму, униң һәдисләргә муамилә қилиш үчүн бәлгүләнгән шәртлиригә тоғра кәлмигәнлиги; мәсилән: имам Әзәм мәйданға чиққан вақиттики Ирақта ялған һәдисләрни пәйғәмбәр әләйһиссаламниң намидин ойдуруп чиқиш долқуни әвҗигә чиққан еди, шуңа имам Әзәм һәдисни қобул қилишта шәртни бәкму еғир вә чиң қойған, амма Мәдинидә әһвал буниң әксичә болуп, Мәдинә хәлқиниң имами Әһмәд ибни Һәнбәл һәдисни қобул қилишта шәртләрни еғир қоймиған.

ИСЛАМ ДУНИЯСИДИКИ МӘЗҺӘПЛӘР

1771. Соал: ислам дуниясида қанчә түрлүк мәзһәп бар?

Җавап: ислам дуниясида икки түрлүк мәзһәп бар болуп, бири етиқадий (етиқатқатқа мунасивәтлик) мәзһәпләр, йәнә бири әмәлий (йәни әмәл-ибадәтләргә мунасивәтлик) мәзһәплардур.

1772. Соал: ислам дуниясидики етиқадий мәзһәпләр қайсилар?

Җавап: етиқадий мәзһәпләр: әһли сүннә, шиә, мөтәзилә, хавариҗ, рафизә, исмаилийә, баһийә, абазийә, җибрийә, қәдәрийә вә башқилар қатарлиқ мәзһәплардур.

БИЗНИҢ ЕТИҚАДИЙ МӘЗҺИПИМИЗ

1773. Соал: бизниң етиқадий мәзһипимиз қайси вә мәзһәп имамимиз ким?

Җавап: бизниң етиқадий мәзһипимиз әһли сүннә мәзһипидур. Әбумәнсур Муһәммәд Матирийди дегән киши әһли сүннә мәзһипиниң пешиваси санилиду.

1774. Соал: дунияда қанчилик мусулман бар?

Җавап: 2000-жили елип берилған рәсмий статистикиға асасланғанда дуниядики мусулманларниң умумий сани 1.188.000.000 ға йәткән, булардин бир миллиардтин көпрәк мусулман әһли сүннә мәзһипигә әгишиду.

2025-жилиға барғанда сүннә мәзһипигә әгишидиғанларниң сани 1.500.000.000 дин ашидиғанлиғи мөлчәрләнмәктә. «Дуния христианлири энциклопедияси» намлиқ мәшһур әсәрниң автори Дэвид Барет мундақ дәп язиду: «Дунияда һәр күни тәхминән 340 миң бовақ һаятқа көз ачиду, улардин 68 миңи мусулман аилисидә, улардин йәнә 60 миңи сүннә аилисидә туғулиду».

1775. Соал: әһли сүннә мәзһипиниң дуниядики нопуси қанчилик?

Җавап: дуния мусулманлириниң мутләқ көп санлиғи әһли сүннә мәзһипигә әгишиду. Түркистан, Җуңго, Росия, Балқан райони, Һиндистан, Пакстан, Түркийә, Һиндонезия, Африқа дөләтлири, Әрәп дөләтлири, Европа дөләтлиридики мусулманларниң һәммиси, умумән Осман империяси һөкүмранлиқ қилған дөләтләрдики мусулманларниң һәммиси әһли сүннә мәзһипигә әгишиду. Иран, Әзәрбәйҗан, Бәһрәйн вә Ирақ қатарлиқ дөләтләрдики мусулманларниң бир қисми әһли сүннә мәзһипигә әгишиду. Умумән ейтқанда, дуния мусулманлириниң 85% ти әһли сүннә мәзһипигә әгишиду, қалған 15% ти башқа мәзһәпләргә әгишидиғанларниң умумий санини тәшкил қилиду.

1776. Соал: ислам дуниясидики етиқадий мәзһәпләрниң әң мәшһурлири қайсилар?

Җавап: ислам дуниясидики етиқадий мәзһәплардин һазирғичә давам қилип кәлгән әң мәшһурлири икки болуп, бири әһли сүннә мәзһипи, иккинчиси шиә мәзһипидур, бу иккисидин башқа мәзһәпләрниң толиси дуния йүзидин ғайип болуп түгәп кәткән болуп, барлириниң саниму интайин аз болғанлиқтин бир пайизгиму йәтмәйду.

1777. Соал: һәзир дунияда қанчилик шиә бар?

Җавап: йеқинқи заманда елип берилған статистикилар һазир дунияда 120 билән 150 миллион оттурисида барлиғини, бу санниң умумий мусулманлар санииниң 12% ни тәшкил қилидиғанлиғини

тәкитләйду. Шиәләр әң көп яшайдиған дөләт Иран болуп, униңдин қалса Әзәрбәйҗан, Бәһрәйн, Ирақ вә бәзи Африқа дөләтлиридә шиәләр көп санда тепилиду. Миладийиниң 1500-жили Иранда падишалиқ тәхтидә олтарған шаһ Исмайил Сәфәвий шиәләрниң 12 имам мәзһипини Иранниң рәсмий дөләт дини қилип бәлгүләнгәндин кейин бу мәзһәп һазирғичә Иранда дәвир сүрүп кәлмәктә (умумий ислам энцикклопедиясидин елинди).

ӘҺЛИ СҮННӘ БИЛӘН ШИӘ МӘЗҺИПИ ОТТУРИСИДИКИ ПӘРИҚЛӘР

1778. Соал: әһли сүннә билән шиә мәзһипи оттурисидики асаслиқ пәриқләр қайсилар?

Җавап: әһли сүннә билән әһли шиә мәзһипи оттурисидики асаслиқ пәриқләр төвәндикичә:

Қуръан кәрим тоғрилиқ:

Әһли сүннә мәзһипидә – Қуръан кәрим кам-зиядә қилиништин сақлинип қалған, Аллаһтин чүшкән пети давам қилип кәлгән, әрәп тили қаидиси бойичә чүшинилидиған Аллаһниң улуқ каламидур.

Шиә мәзһипидә – Шиәләрниң бәзиси Қуръан кәримниң кам-зиядидин хали екәнлигигә ишәнмәйду, өзлириниң етиқат вә пикирлиригә тоғра кәлмигән айәтләрни узун қилип, мәнасини бурмилайду.

Һәдис тоғрилиқ:

Әһли сүннә мәзһипидә – Һәдис ислам қануншунаслиғиниң иккинчи чоң мәнбии, Қуръанни тәпсирләп чүшәндүргүчи бирдинбир мәнбә. Муһәммәд әләйһиссаламдин садир болғанлиғи ениқланған һәдисни рәт қилишқа болмайду. Һәдисниң растлиғини испатлашта тонулған һәдис өлүмалириниң бирликкә кәлгән принципи асас қилиниду.

Шиә мәзһипидә – Шиәләр әһли бәйт (пәйғәмбәр аилиси) тин чиққан вә өзлири етирап қилидиған өлүмалар тәрипидин топланған, сәясий тоқунушларда һәзрити Әли тәрипидә турған кишиләрниң һәдислиридин башқа һечқандақ һәдисни етирап қилмайду. Һәдисниң растлиғини испатлаш вә тәтқиқ қилиш мәсилисигә көңүл бөлиду.

Саһабилар тоғрилиқ:

Әһли сүннә мәзһипидә – Саһабиларниң һәммиси үлгилик вә адаләтлик кишиләрдур, өз вақтида уларниң арисида йүз бәргән сәясий тоқунуш вә диний ихтилаплар пәқәт яхши нийәтлик иҗтиһат йоли билән болған болуп, улардин қайсибирини әйипләшкә яки өчмәнлик қилишқа болмайду.

Шиә мәзһипидә – шиәләр саһабилардин интайин аз кишидин башқа һәммиси пәйғәмбәр әләйһиссаламдин кейин капир болуп кәткән дәп қәйт қилиду. Һәзрити Әлини бәзи Шиә пирқилири пәйғәмбәр десә, бәзилири илаһ дәп етиқат қилиду. Әлидин бурун хәлипә болғанларниң һәммисини капир, залим дәйду.

Тәвһид әқидиси тоғрилиқ:

Әһли сүннә мәзһипидә – Аллаһ бирдур, униң һеч шериги яки охшиши йоқ. Аллаһ билән бәндилири оттурисида васитичи йоқ. Аллаһниң Қуръан вә һәдисләрдә кәлгән гөзәл исимлири вә есил сүпәтлирини узун қилмастин, башқиларға охшатмастин кәлгән пети чүшиниш керәк; ғайипни Аллаһтин башқа һечким билмәйду, шапаәт Аллаһниң рухсити биләнла болиду. Аллаһтин башқиси үчүн қурванлиқ қилишқа болмайду. Аллаһни тонушниң асаси дин, андин әқилдур.

Шиә мәзһипидә – шиәләрму Аллаһниң бирлигигә ишиниду, бирақ етиқатни Аллаһқа шерик қошуш билән бузуп ташлайду; өлүкләрдин мәдәт тиләш, қәбирләргә мал боғузлаш вә чоқунуш қатарлиқ хурапатларниң һәммисини қилиду, өзлири улуқлайдиған әһли бәйт имамлирини

ғайипларни билиду, камчилиқлардин мәсум дәп етиқат қилиду, әвлиялар каинатниң бәзи ишлирини башқуриду, дәп етиқат қилиду. Аллаһни тонушниң асаси әқил дәп етиқат қилиду.

Аллаһни көрүш тоғрилиқ:

Әһли сүннә мәзһипидә – «улар пәрвәрдигариға қарап туриду» дегән айәткә асасән, Аллаһни пәқәт ахирәттила көрүш мүмкин.

Шиә мәзһипидә – шиәләр Аллаһни бу дунияда яки ахирәттә көрүш һәргиз мүмкин әмәс, дәп етиқат қилиду.

Ғайип тоғрилиқ:

Әһли сүннә мәзһипидә – ғайипни Аллаһтин башқа һечким билмәйду. Аллаһ мәлум диний еһтияҗ йүзисидин бәзи пәйғәмбәрләргә бәзи ғайипларни билдүргән. «Улар Аллаһниң мәлуматидин өзи билдүрүшни халиғанлиридин башқа һеч нәрсини билмәйду».

Шиә мәзһипидә – шиәләр ғайипларни билиш пәқәт шиә имамлириниң һәққи болуп, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң ғайиптин хәвәр бериши дурус әмәс, дәп етиқат қилиду, шуңа бәзилири өлүмалирини илаһ дәп тонуйду.

Шәриәт вә һәқиқәт тоғрилиқ:

Әһли сүннә мәзһипидә – шәриәтниң өзи һәқиқәттур. Муһәммәд әләйһиссалам Аллаһ буйруғанларниң һәммисини йәткүзгән. Һечнәрсини йошурған әмәс, һәр қандақ яхшилиқниң йолини көрсәткән, һәр қандақ яманлиқтин тосқан, бәндиләрниң һәқиқий әһвалини Аллаһтин башқа һечким билмәйду. Аллаһқа ибадәт қилиш вә дуа қилиш үчүн бирәвниң васитиси керәк әмәс, пәйғәмбәрләрдин башқа инсанлар камчилиқ вә хаталиқлардин мәсум әмәс.

Шиә мәзһипидә – шиәләр Муһәммәд әләйһиссалам елип кәлгән әһкамлар болуп, авам хәлиқ үчүнла керәк болиду, амма һәқиқәт яки хас илимни әһли бәйт өлүмалиридин башқа һечким билмәйду, улар һәқиқәт илимлирини әвлаттин-әвлатқа мирас қалдуриду, уларниң һәммиси камчилиқлардин мәсум кишиләр, бәндиниң Аллаһ билән болған алақиси пәқәт шу кишиләрниң васитиси биләнла болиду.

Ички сирни йошуруш тоғрилиқ:

Әһли сүннә мәзһипидә – Мусулман адәмниң бирәвгә өзиниң ички сирини йошуруп, башқичә көрситиши тоғра әмәс, чүнки бу инсанларни алдиғанлиқтур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: «бизни алдиғанлар биздин әмәс» дегән; қандақла шараитта болмисун кишиләрни алдашқа, зиянға учритишқа болмайду, пәқәт уруш вақитлиридила, дүшмән қолиға чүшүп қалғанда шундақ қилса болиду.

Шиә мәзһипидә – шиәләрниң пүтүн таипилири вә пирқилиридә өзиниң ич сирини йошуруш пәриздур, улар буни «тәқийә» дәп атайду. Бундақ қилиш шиә мәзһипиниң асаслиқ роһи болуп, шиә болмиғанларға «тәқийә» йоли билән барлиқ һелә-микир вә алдамчилиқларни йоллуқ санайду. Уларниң «тәқийә» си болмиған адәмниң диниму йоқ» дәйдиған мәшһур сөзи бар.

Хәлипә яки имамлиқ тоғрилиқ:

Әһли сүннә мәзһипидә – ислам дөлитини мусулманлар аммиси ичидин сайлинип чиққан хәлипә башқуриду, хәлипә болуп сайлиниш үчүн әқил, илим, тәқвалиқ, ишәнч вә мәсъулийәтни орунлашқа салаһийәтлик болуш шәрт қилиниду. Мәйли қайси милләттин болмисун өлүмалар пәйғәмбәрләрниң варислиридин. Қуръан кәрим айәтлириниң мәнаси вә пәйғәмбәр әләйһиссаламниң сүннәтлирини билиш һәр қандақ мусулманниң һәққидур.

Шиә мәзһипидә – шиәләрдә хәлипилик мирас йоли билән әмәлгә ашиду, хәлипилик зәнҗири һәзрити Әлиниң Фатимә рәзийәллаһу әнһадин болған пәрзәнтлиридин башлиниду, башқиларниң хәлипә болуш һәққи йоқ. Уларниң имамлири пәйғәмбәр әләйһиссалам егә болған илим мәрипәтләрниң йеганә варислири болуп Қуръан кәрим айәтлирини тәһил қилиш, һалал һарам мәсилисини билиш қатарлиқ диний илимләрни билидиған алаһидә кишиләр һесаплиниду.

Фиқһи мәсилилиридә:

Әһли сүннә мәзһипидә – Қуръан кәрим вә сүннәт асаслиқ мәнбә болуп, саһаби вә табиин ислам өлүмалириниң қилғанлиридин үлгә елиниду. Һечкимниң шәриәт әһкамлирини өзгәртиш яки әмәлдин қалдуруш һәққи йоқ. Саһаби вә табиин өлүмалириниң қилғанлири мусулманлар үчүн үлгидур, амма иҗма билән қиясниң йоли та қияммәткичә очуқтур.

Шиә мәзһипидә – шиәләр диний мәсилилириниң һәммисидә өзлириниң өлүмалирини мәнбә қилиду, уларниң етиқатида шиә имамлириниң шәриәт әһкамлирини бәлгүләш һоқуқи бар. Уларниң бәзи ибадәт системилиридики охшимаслиқ буниң мисали..

ӘҺЛИ СҮННӘ МУСУЛМАНЛИРИ АРИСИДА ДӘВИР СҮРИВАТҚАН ФИҚҺИ МӘЗҺӘПЛӘР

1779. Соал: әһли сүннә мусулманлири арисида дәвир сүриватқан фиқһи мәзһәплири қайсилар?

Җавап: әһли сүннә мусулманлири арисида дәвир сүриватқан мәзһәпләр төвәндикиләр:

1) Һәнәфий мәзһипи.
2) Маликий мәзһипи.
3) Шафиий мәзһипи.
4) Һәнбәлий мәзһипи.

ҺӘНӘФИЙ МӘЗҺИПИ

1780. Соал: һәнәфий мәзһипи дегән қандақ мәзһәп вә қурғучиси ким?

Җавап: һәнәфий мәзһипи – әһли сүннә мәзһипигә мәнсүп болған мусулманлар арисидики бирдәк етирап қилинип қобул қилинған мәшһур төрт мәзһәпниң биринчисидур. Һәнәфий мәзһипиниң пешиваси вә қурғучиси имам Әзәм (әң чоң имам)ниң толуқ исми – Сабит оғли Нуъман болуп һиҗрийиниң 80-жили (милади 699-жили) һазирқи Ирақниң Куфә шәһиридә дунияға кәлгән. У, Әмәвийләр Аббасийлардин ибарәт икки чоң хәлипилик заманида яшиған; имам Әзәм тәқвалиғи вә һошиярлиғи билән даңқ чиқарған киши болуп, тиҗарәт ишлиридиму растчиллиғи вә вападарлиғи билән тонулған катта алим еди.

Имам Әзәм устази Һәммадниң вапатидин кейин, мечиттики талипларни оқутуш вәзиписини өз үстигә алған, имам Әзәм талипларға интайин меһриван вә көйүмчан еди. Һәтта имам Йүсүпкә охшиған бәзи кәмбәғәл талипларниң мәишәт йолидики пүтүн чиқимлирини өзи көтүрүп уларни билим елиш биләнла шуғуллинишқа үндәтти; имам Әзәм талипларни оқутуш билән бир вақитта тиҗарәт ишлири билән шуғулланған болуп, Куфә шәһиридә рәхт вә ипәк сатидиған дукини бар еди, уни өзиниң шагирти маңдуруп пайдисидин униму несивидар қилаттикән. Униң көплигән әсәрлири болуп, әң мәшһурлири «әл фиқһул әкбәр», «әл махариж фи әфиқһ» дегән китаплиридур.

Имам Әзәм һиҗрийиниң 150-жили (милади 760-жили 14-июнь) 70 йешида Бағдат шәһиридә аләмдин өткән болуп, Бағдат шәһириниң Әъзәмийә райони, Дәҗлә дәриясиниң шәрқидики Хирзан қәбристанлиғиға дәпнә қилинған.

ИМАМ ӘЗӘМНИҢ ИСЛАМ ФИҺҚИШУНАСЛИҒИДИКИ МӘРТИВИСИ

1781. Соал: имам Әзәмниң ислам фиқһишунаслиғидики мәртивиси вә орни немә?

Җавап: имам Әзәм ислам фиқһишунаслиғиниң асасчиси вә дунияДики мәшһур төрт мәзһәпни пешивасидур. Имам Шафиийниң устази Вәкиъ ибни Җәррам имам Әзәмни тәриплəп мундақ дегән:

«имам Әзәмдин алимрақ вә униңдин яхши намаз оқуйдиған бирини көргиним йоқ» (Бағдатниң тарихи 13-том, 345-бәт). Имам Шафиий, имам Әзәмниң мәртивисини баян қилип: «фиқһи илмидә һәммимиз имам Әзәмгә муһтаҗмиз» дегән екән (Бағдатниң тарихи 3-том, 323-бәт).

Атақлиқ тилшунас вә фиқһишунас алим Нәзр ибни Шәмил мундақ дегән екән: «кишиләр һәммиси уйқида еди, имам Әзәм өзиниң маһарити билән уларни ойғатти» (тәһзиб әл тәһзиб 5-том, 604-бәт). Атақлиқ фиқһишунас алим ибни Мубарәк мундақ дегән: «фиқһи илмидә имам Әзәмдәк камалиға йәткән бирини көрмидим, тәқвадарлиқтиму униңдәк бирини көрмидим» (тәһзиб әл тәһзиб 5-том, 300-бәт).

ҺӘНӘФИЙ МӘЗҺИПИНИҢ ФИҚҺИ МӘСИЛИЛИРИНИ ТОПЛИҒАНЛАР

1782. Соал: Һәнәфий мәзһипиниң фиқһи мәсилилирини топлиғанлар кимләр?

Җавап: Һәнәфий мәзһипиниң фиқһи мәсилилирини имам Әзәмниң шагиртлиридин 40 тин көпрәк алим йезип қалдурған болуп, уларниң мәшһурлири төвәндики үч кишидур:

1) имам Әбу Йүсүп, толуқ исми Ибраһим оғли Якуп әл Әнсари һиҗрийиниң 113-жили (милади 731-жили) Куфә шәһиридә дунияға кәлгән, у кичигидин тартип диний илимләргә қаттиқ қизиқиш билән шуғуллинип, имам Әзәмниң қолида он йәттә жил мунтәзим оқуған. Аббасийлар хәлипилиридин Мәһдиниң заманида Бағдатта тарихта биринчи қетим қазилиқ мәнсиви вә қази аталғуси барлиққа келип, имам Әбу Йүсүп ислам тарихида тунҗа қетим қазилиқ вәзиписини өтигән киши болуп тарихта қәйт қилиниду; кейинчә дунияға мәшһур хәлипә Һарун Рәшидниң заманида униң мәнсиви техиму өстүрүлүп қази куза́т (қазиларниң қазиси) болуп тайинланған. Имам Әбу Йүсүпниң қазилиқ дәври Һәнәфий мәзһипиниң гүллиниши вә кәң тарқилиши үчүн алаһидә хизмәт қилиду; имам Әбу Йүсүп имам Әзәмниң биринчи шагрти болуп, катта өлүма еди, нурғунлиған китапларни йезип қалдурған, тунҗа болуп фиқһи (қануншунаслиқ принципи) ни иҗат қилған кишидур. У һиҗрийиниң 182-жили (милади 799-жили 21-апрель күни) 69 йешида Бағдатта аләмдин өткән, җиназа намизини хәлипә Һарун әл Рәшид өзи чүшәргән.

2) Имам Муһәммәд, толуқ исми Һәсән оғли Муһәммәд әл Шәйбаний болуп, һиҗрийиниң 132-жили (милади749-жили) Ирақта дунияға кәлгән, имам Муһәммәд илимдә камал тапқанлардин болуп, имам Әбу Йүсүптин қелишмайду; у шу заманниң әң мәшһур өлүмалиридин еди, имам Әзәмниң иккинчи шагрти болуп, имам Әзәмниң вапатидин кейин имам Әбу Йүсүптә оқуған. Һиҗрийиниң 187-жили (милади 803-жили) аләмдин өткән.

3) Имам Зуфәр Әлһузәйл һиҗрийиниң 108-жили (милади 727-жили) Ирақниң Куфә шәһиридә дунияға кәлгән. Һәнәфий мәзһипидики катта муҗтәһитләрдин болуп имам Әзәмниң алаһидә һөрмитигә сазавәр болған, хелә көп мәсилиләрни йешип чиқарған кишидур. Имам Зуфәр һиҗрийиниң 157-жили (милади 774-жили) тәхминән 47 яшлар әтрапида аләмдин өткән. Һәнәфий мәзһипидә он йәттә мәсилидә имам Зуфәрниң райи бойичә иш көрүлүп кәлмәктә.

МАЛИКИЙ МӘЗҺИПИ

1783. Соал: Маликий мәзһипи дегән қандақ мәзһәп вә қурғучиси ким?

Җавап: Маликий мәзһипи – әһли сүннә мәзһипигә мәнсүп болған мусулманлар арисида бирдәк етирап қилинип қобул қилинған мәшһур төрт мәзһәпниң иккинчисидур. Маликий мәзһипиниң қурғучиси имам Малик болуп, толуқ исми Малик ибни Әнәс ибни Маликтур.

Имам Малик һиҗрийиниң 93-жили (милади 715-жили) Мәдинә мунәввәрә шәһиридә дунияға кәлгән, у, һәдисшунаслиқ вә фиқһишунаслиқта камаләткә йәткән алим болуп, көплигән әсәрләрни язған, әң мәшһур әсәри «әл мувәттә» дур. Имам Малик һиҗрийиниң 179-жили (милади 795-жили) Мәдинә мунәввәрә шәһиридә 84 йешида аләмдин өткән. Маликий мәзһипи Мәдинә мунәввәрә шәһиридә мәйданға келип Һиҗаз (Мәккә, Мәдинә вә уларниң әтрапидики җайлар), Мисир, Африқа

дөләтлири, Маракәш, Испания (әндәлус) қатарлиқ районларғичә берип йәткән. Һазирқи заманда Маликий мәзһипиниң әң нопузлуқ районлири Африқа дөләтлири, Маракәш, Тунис, Алжирийә, Ливийә, Судан қатарлиқ дөләтләр болуп, Ирақ, Һижаз, Пәләстин вә Сирийәләрдиму аз санда тепилиду.

ШАФИИЙ МӘЗҺИПИ

1784. Соал: Шафиий мәзһипи дегән қандақ мәзһәп вә қурғучиси ким?

Жавап: Шафиий мәзһипи – әһли сүннә мәзһипигә мәнсүп болған мусулманлар арисида бирдәк етирап қилинип қобул қилинған мәшһур төрт мәзһәпниң үчинчисидур. Шафиий мәзһипиниң қурғучиси имам Шафиий болуп толуқ исми Әбу Абдулла Муһәммәд ибни Идрис әл Шафиийдур. Имам Шафиий һижрийиниң 150-жили (милади 767-жили) һазириқи Пәләстинниң Ғәззә районида дунияға кәлгән вә икки йешида атиси билән Мәккигә келип имам Маликта фиқһи вә һәдис илимлирини оқуған; әрәп тили, әдәбияти, Қуръан, һәдис вә фиқһи илимлиридә камаләткә йәткән болуп, һаятида нурғун қиммәтлик диний әсәрләрни вә шеирларни йезип қалдурған, у йәнә Ираққа берип имам Әзәмниң шагритлиридин фиқһи илимләрни үгәнгән, кейинчә Мисирға һижрәт қилған вә һижрийиниң 202-жили (милади 819-жили) Мисирда вапат болған. Имам Шафиийниң «кона» вә «йеңи» икки мәзһипи болуп, Ирақтики вақтида кона мәзһипи, Мисирға қайтип кәлгәндин кейин йеңи мәзһипи оттуриға чиққан. Шафиий мәзһипи һазир Мисир, Пәләстин, Курдлар яшайдиған районлар, Иран, Һиндонезийә, Пакстан вә Ливан қатарлиқ жайларда орун алмақта.

ҺӘНБӘЛИ МӘЗҺИПИ

1785. Соал: һәнбәли мәзһипи дегән қандақ мәзһәп вә қурғучиси ким?

Жавап: һәнбәли мәзһипи-әһли сүннә мәзһипигә мәнсүп болған мусулманлар арисида бирдәк етирап қилинип қобул қилинған мәшһур төрт мәзһәпниң төртинчисидур. Һәнбәли мәзһипиниң қурғучиси имам Әһмәд ибни Һәнбәл болуп, толуқ исми Әһмәд ибни Муһәммәд ибни Һәнбәл әл Шәйбанийдур. Имам Әһмәд ибни Һәнбәл һижрийиниң 163-жили (милади 780-жили) Түркмәнстанниң Мәрвә дегән йеридә дунияға кәлгән. Бағдат, Мәккә, Йәмән, Шам (Сирийә), Бәсрә вә Куфә шәһәрлиридә илим тәһсил қилған; имам Шафиий Бағдатта болған чағлирида униңдин фиқһи илимлирини үгәнгән, көплигән диний әсәрләрни язған. Бағдаттики Аббасийлар хәлиписи Мәъмун Мутәзилә мәзһипиниң «Қуръан мәхлуқтур» дәйдиған пикрини қобул қилғандин кейин, пүтүн өлүмаларни бу пикирни қобул қилишқа зорлиғанда имам Әһмәд бу пикирни қобул қилмиған, шу сәвәплик 28 ай түрмидә ятқан һәмдә көп азап-оқубәтләрни тартқан. У һижрийиниң 271-жили (милади 855-жили) Бағдат шәһиридә аләмдин өткән.

Һәнбәли мәзһипи һазирқи Сәуди әрәпстаниниң Нәжд районида пүтүнләй орун алған болуп, һижаздиму көп санда тепилиду. Пәләстин, Сирийә вә Ливан қатарлиқ дөләтләрдә Шафиий мәзһипидин кейинки әң чоң мәзһәп Һәнбәли мәзһипи һесаплиниду.

ШИӘЛӘРДӘ ДӘВИР СҮРИВАТҚАН МӘШҺУР ФИҚҺИ МӘЗҺӘПЛӘР

1786. Соал: шиәләрдә дәвир сүриватқан мәшһур фиқһи мәзһәпләр қайсилар?

Жавап: шиәләрдә дәвир сүриватқан мәшһур фиқһи мәзһәпләр Зәйдийә вә Жәъфәрийәдин ибарәт икки мәзһәптур.

ЗӘЙДИЙӘ МӘЗҺИПИ

Зәйдийә мәзһипи -төртинчи хәлипә Әли ибни Әбуталиб рәзийәллаһу әнһуниң нәврлиридин Зәйиб ибни Әли ибни Зәйнил Абидин дегән кишиниң әгәшкүчилири болуп, уларниң фиқһи қарашлири әһли сүннә мәзһипигә әң йеқин; етиқади қарашлири мутәзилә мәзһипини асас қилиду. Һәтта мутәзилә мәзһипи имам Зәйдни өзлириниң пикрий җәһәттики имами һесаплайду. Бу мәзһәп миладий 8-әсирдә мәйданға чиққан болуп, һазирқи Йәмән җумһурийити территорийиси ичидә һөкүм сүрмәктә.

ҖӘЪФӘРИЙӘ МӘЗҺИПИ

Җәъфәрийә мәзһипи – әһли бәйтниң алтинчи чоң имами вә катта өлүма имам Җәъфәр ибни Муһәммәд Садиқ рәзийәллаһу әнһуниң муритлири бу киши шиәләрниң фиқһи мәсилири бойичә әң чоң имам һесаплиниду. Имам әбу Һәнифә Куфә шәһридә, имам Малик Мәдинә мунавәррә шәһиридә, имам Җәъфәр Садиқ разиәллаһу әнһуниң көплигән фиқһи мәсилиләрни үгәнгән. Җәъфирәйә мәзһипи һазир Иран, Ирақ, Әзәрбәйҗан, Бәһрәйн, Ливан, Таҗикстан, Пакстан, Һиндистан вә Авғанстан қатарлиқ дөләтләрдә дәвир сүрмәктә.

ӘҺЛИ СҮННӘ МӘЗҺИПИ ИЧИДӘ ТҮГӘП КӘТКӘН ФИҚҺИ МӘЗҺӘПЛИРИ

1787. Соал: әһли сүннә мәзһипи ичидә түгәп кәткән фиқһи мәзһәплири қайсилар?

Җавап: әһли сүннә мәзһипи ичидә түгәп кәткән фиқһи мәзһәплири төвәндикичә:

1) имам Ләйс ибни Сәид (һ. 93-174, м. 712-791) ниң мәзһипи, бу мәзһәп Мисирда мәйданға кәлгән болуп, имам Шафиийниң мәзһипи умумлашқанға қәдәр давам қилған.

2) имам Давуд Заһирий (һ. 199-269, м. 815-883) ниң мәзһипи, бу мәзһәп Бағдатта мәйданға кәлгән болуп, ислам қануншунаслиғиниң төртинчи асаси болған қиясни етирап қилматти, узун муддәт давам қилип кейинчә йоқилип түгәшкән.

3) имам Абдураһман Әвзаий (һ. 88-157, м. 707-774) ниң мәзһипи, бу мәзһәп Сирийәдә мәйданға чиққан болуп, Сирийә, Ливан, Испанийә қатарлиқ җайларда умумлашқан, кейинчә Сирийәдә имам Шафиийниң, Испанийәдә имам Маликниң мәзһипи умумлишиши нәтиҗисидә бу мәзһәпкә әгишидиғанлар тәдриҗи түгәп кәткән.

БИЗНИҢ ФИҚҺИ МӘСИЛИЛИРИДИКИ МӘЗҺИПИМИЗ

1788. Соал: бизниң фиқһи мәзһипимиз қайси вә мәзһәп имамимиз ким?

Җавап: бизниң фиқһи мәсилилиридики мәзһипимиз Һәнәфий мәзһипи болуп, имам Әзәмниң мәзһипи дәпму атилиду; мәзһәп имамимиз имам Әзәм ӘбуҺәнифә дегән кишидур.

1789. Соал: дунияда қанчилик мусулман һәнәфий мәзһипигә әгишиду?

Җавап: Түркистан, Җуңго, Авғанстан, Пакстан, Һиндистан, Оттура Азия мәмликәтлири, Татарстан қатарлиқ җайлардики мусулманларниң һәммиси, Түркийә, Мисир, Ливан, Сирийә, Иорданийә вә Ирақ қатарлиқ дөләтләрдики мусулманларниң көп санлиғи Һәнәфий мәзһипигә әгишиду. Мисир, Ливан, Сирийә, Иорданийә, Авғанстан вә Ирақ қатарлиқ дөләтләрдики мәһкимә шәръийләр һазирму имам Әзәмниң мәзһипи бойичә иш көрмәктә. Умумән Османийлар хәлипилиги (Осман империяси) һөкүмранлиқ қилған җайларниң һәммисидә имам Әзәмниң мәзһипи орун алған. Дуния мусулманлириниң үчтин биридин көпрәги Һәнәфий мәзһипигә әгишиду. Җәнубий Америкидиму 25 миллиондин көпрәк мусулман һәнәфий мәзһипигә әгишиду («әл мәдәһләр фи әлфәқә» намлиқ әсәрдин.).

МӘЗҺӘПКӘ ӘГИШИШКӘ МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

1790. Соал: мәзһәпкә әгишиш зөрүрму?

Жавап: ислам дини мусулманларни башқа динлардикигә охшаш қарғучиларчә тәқлит қилишқа тәшәббус қилмайду, бәлки тәқлитчиликни наһайити қаттиқ сөкиду, чүнки ислам дини кишиләрни алди билән әқил ишлитишкә, өзиниң пайда-зийинини билип, тоғра йолға әгишишкә чақириду. Пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламға тунжа вәһийниң «оқи» әмри билән башланғанлиғи, йәнә Қуръан кәримниң «Аллаһтин башқа һәқиқий илаһ йоқлиғини билгин» («*Муһәммәд» сүриси, 19-айәт*) дегән чақриғи кишиләрни алди билән өзлириниң яратқучисини тонуш үчүн оқушқа, андин пайдилиқ илимләрни үгинишкә чақиришта қаттиқ тәләп қоюлғанлиғини ипадилисә, әйни вақиттики әрәп мушриклириниң әқил ишләтмәстин, тоғра-хатани айримастин, һәдәп қарғуларчә тәқлит қилиштәк бекинмә роһи һалитини сөкүп уларға: «Аллаһ чүшәргән һөкүмгә, пәйғәмбәр баян қилған һөкүмгә әгишиңлар дейилсә, улар: «ата-бовилиримизниң дини бизгә купайә» дәйду» («*Маидә» сүриси, 104-айәт*) дегәнлиги ислам дининиң пикир вә етиқат әркинлигини тәшәббус қилиш, әқлини ишлитип иш көрүшкә чақириштәк әвзәллиги вә һәққанийлиқниң айрим бир дәлилидур. Амма, Қуръан кәрим куффарларни тәқлит қилишни сөккән болсиму, мусулманларниң өзлири мустәқил биләлмигән мәсилиләрдә, өлүмаларни тәқлит қилишини чәклигән әмәс.

ИСЛАМ МӘЗҺӘПЛИРИНИҢ ТӘҚЛИТ ҚИЛИШ МӘСИЛИСИ

Әнди, ислам мәзһәплириниң тәқлит қилиш мәсилисигә кәлсәк, етиқадий мәсилиләрдә әһли сүннә мәзһипигә әгишиш зөрүрдур. Чүнки әһли сүннә -пәйғәмбәр әләйһиссаламниң йолиға толуқ әгишишни асас қилған һалда барлиққа кәлгән, етиқади әң сағлам мәзһәптур, шу сәвәптинму дуния мусулманлириниң мутләқ көп санлиғи бу мәзһәпкә әгишиду, чүнки инсанниң етиқади тоғра вә сағлам болмиса, униң қилған әмәл-ибадәтлири пайда бәрмәйду; амма әмәлий йәни әмәл-ибадәтләргә мунасивәтлик фиқһи мәзһәпләргә әгишиш мәсилиси мундақ:

1) ислам өлүмалириниң көп санлиғиниң иттипақ бойичә, Қуръан вә һәдисни өзлири оқуп, чүшинип, шәриәт әһкамлирини билиштин аҗиз кәлгән авам хәлиқниң әмәл-ибадәт мәсилилиридә, муәййән бир мәзһәпни тәқлит қилиши (әгишиши) дурус болупла қалмастин, бәлки улар үчүн яхшидур.Чүнки авам хәлиқму Аллаһ тааланиң шәриити бойичә иш көрүшкә чақирилған; шәриәт әһкамлирини үгинишниң бирла йоли билгәнләрни тәқлит қилиштур. Аллаһ таала Қуръан кәримдә билмәйдиған кишиләрни билидиған өлүмалардин сорап үгинишкә әмир қилған. «әгәр билмисәңлар, илим әһлилиридин сораңлар» («*Нәһл» сүриси, 43-айәт*).

2) шәриәт әһкамлириниң дәлиллирини өз иҗтиһати билән күчлүк яки зәип дәп айралайдиған мәртивигә йәтмигән өлүманиң муәййән бир мәзһәпини тәқлит қилиш яки қилмаслиғи ихтиярдур, йәни халиса бирәр мәзһәпкә әгишиду, халиса өзи билгиничә иш көриду.

3) өз иҗтиһати билән шәриәт дәлиллирини тәкшүрүп чиқип, улардин диний мәсилиләрниң һөкүмлирини оттуриға қоюш сәвийисигә йәткән кишиниң күчи йәтмигән бәзи мәсилиләрдә башқа бирини тәқлит қилиши дурустур. Амма өзиниң күчи йетидиған мәсилиләрдә башқиларни тәқлит қилиши дурус әмәс.

1791. Соал: рухсәт сорап башқа бир мәзһәпкә өтүш дурусму?

Жавап: авамниң бирәр мәсилидә рухсәт яки оңайлиқ издәп өлүмаларниң рух
сәтлири арқисидин чепиши тоғра әмәс, чүнки өзи мәнсүп болған мәзһипидин башқа бир мәзһәпкә рухсәт издәп өтүш өлүмаларниң сөзини шәриәт дәлиллиридин үстүн билгәнлик вә диний мәсилиләрни оюнчуқ орнида көргәнлик болуп һесаплиниду.

МӘЗҺӘП ЧҮШӘНЧИСИ

1792. Соал: мәзһәпни қандақ чүшинишкә болиду?

Жавап: ислам дуниясида бирдәк етирап қилинип қобул қилинған Һәнәфий, Шафиий, Маликий вә Һәнбәли қатарлиқ мәшһур төрт мәзһәпниң һәқлиғи вә тоғрилиғида шәк йоқ. Булар мәртивә жәһәттиму охшаштур, чүнки буларниң һәммисиниң мәнбии Қуръан кәрим вә сүннәттур. Буларниң қайсисиға әгишиш дурустур; амма мәзһәп райини динниң райи дәп қарап, башқиларниң тутқан йоли өзи әгәшкән мәзһәпниң райидин әвзәл екәнлигини билип туруп, өзиниң мәзһипигә қарғуларчә тәәссуплуқ қилишму илим әһлигә ярашмайдиған бир иш. Чүнки, мәзһәпниң райи шу мәзһәпниң дин роһидин чүшкәнлири вә билгәнлири бәс. Шуниму билиш керәкки, мәзһәпниң райи тоғра вә хата еһтимали болған көз қарашлардур, чүнки пәйғәмбәрләрдин башқа һечқандақ инсан хаталиқлардин хали әмәс. Мужтәһитләр диний мәсилиләрдә ижтиһат қилип тоғрисини тапқан болса бир һәссә совапқа әгәр хаталашқан болса икки һәссә совапқа еришидиғанлиғи ислам динида қарар қилинған бир һәқиқәт.

ДУНИЯДИКИ ДИНЛАР ВӘ МУСУЛМАНЛАР ҺӘҚҚИДӘ ҚИСҚИЧӘ МӘЛУМАТ

1793. Соал: һазир дунияда қанчә дин бар вә мәшһурлири қайсилар?

Жавап: Һазир дунияда жәми 4200 дин көпрәк дин бар екәнлиги сөзлиниду. Бу динлар ичидә дуния бойичә әң чоң вә мәшһурлири тәртип бойичә төвәндикичә:

1) христиан дини дунияда әң көп тарқалған дин болуп, пүтүн мәзһәплирини қошқанда 2 миллиардқа йетиду.

2) ислам дини дунияда христиан динидин қалсила иккинчи чоң дин һесаплиниду, мусулманларниң сани 1 миллиард 200 миллионға йетиду.

3) Һинди дини дунияда үчинчи орунда туридиған чоң дин болуп, дунияда һинди диниға етиқат қилидиғанларниң сани 900 миллионға йетиду, булардин 96% ти Һиндистанда.

4) будда дини дунияда төртинчи орунда туридиған чоң дин болуп, дунияда бу динға етиқат қилидиғанларниң умумий сани 360 миллиондин ашиду.

5) көп илаһлиқ дин, хусусән Африқидики көп илаһлиқ динлар болуп, уларниң умумий сани 95 миллионға йетиду.

6) Һиндистандики сих дини болуп, уларниң умумий сани 23 миллионға йетиду.

7) йәһудий (еврей) дини болуп, умумий сани 19 миллиондин ашмайду.

ӘҢ КӨП МУСУЛМАН БАР ДӨЛӘТЛӘР

1794. Соал: әң көп мусулман бар дөләтләр қайсилар?

Жавап: әң көп мусулман бар дөләтләрниң алдинқи қатарида Һиндонезия туриду. Һиндонезиядә 200 миллион мусулман яшайду, униңдин қалса Пакстанда 134 миллион, Һиндистанда 121 миллион, Бенгалда 114 миллион, Жуңгода 100 миллион, Түркиядә 71 миллион, Иранда 62 миллион, Мисирда 59 миллион, Нигериядә 53 миллион, Алжирда 30 миллион, Маракәштә 29 миллион, Сәуди әрәпстанида 22 миллион мусулман яшайду.

ӘҢ КӨП ХРИСТИАНЛАР ЯШАЙДИҒАН ДӨЛӘТЛӘР

1795. Соал: әң көп христианлар яшайдиған дөләтләр қайсилар?

Жавап:әң көп христианлар бар дөләтниң биринчи қатарида Америка Қошма Штатлири туриду. Америкида 224 миллион христиан яшайду, Бразилиядә 139 миллион, Мексикида 86 мил-

лион, Россияда 80 миллион, Жуңгода 70 миллион (Жуңгодики христианлар умумий нопусниң 5% ни тәшкил қилиду), Германияда 67 миллион, Филипинда 63 миллион, Англиядә 51 миллион, Италиядә 48 миллион, Нигериядә 45миллион, Франциядә 44 миллион христианлар яшайду.

1796. Соал: йәһудийлар әң көп жайлашқан дөләтләр қайсилар?

Жавап: йәһудийлар әң көп жайлашқан дөләтләрниң бешида Америка Қошма Штатлири туриду. Америкида 5 миллион 600 миң йәһудий яшайду, бу сан пүтүн дуния йәһудийлириниң үчтин иккисини тәшкил қилиду, униңдин қалса, Израилдә 4 миллион 300 миң, Россиядә 1 миллион 400 миң, Франциядә 640 миң, Канадида 350 миң, Англиядә 320 миң, Аргентинида 250 миң, Бразилиядә 150 миң, Австралиядә 92 миң, Җәнубий Африкида 70 миң йәһудий яшайду.

ДУНИЯДИКИ ӘҢ ЧОҢ ДИНИЙ ПИРҚИЛАР

1797. Соал: дуниядики әң чоң пирқилар қайсилар?

Жавап: дуниядики әң чоң диний пирқа христианларниң католик мәзһипи, мусулманларниң әһли сүннә мәзһипи, һиндиларниң вәйшинави мәзһипи, буддистларниң маһаяна мәзһипидур. Дэвид Барит тәрипидин һазирланған «дуния христианлири энциклопедияси» намлиқ әсәрниң мәлуматиға асасланғанда, 2000-жили елип берилған рәсмий статистика мәлуматиға қариғанда, христианларниң әң чоң пирқиси болған католик мәзһипигә етиқат қилидиғанларниң умумий сани 1 миллиард 57 миллион, мусулманлардин әһли сүннә мәзһипигә етиқат қилидиғанларниң умумий сани 1 миллиард 2 миллион, Һиндиларниң әң чоң пирқиси вәйшинави мәзһипигә етиқат қилидиғанларниң сани 500 миң, буддистларниң әң чоң пирқиси болған маһаяна мәзһипигә етиқат қилидиғанларниң умумий сани 250 миң кишидур.

ДУНИЯДА АДӘМ САНИ ӘҢ ТЕЗ КӨПИЙИВАТҚАН ДИН

1798. Соал: дунияда адәм сани әң тез көпийиватқан дин қайси?

Жавап: шәксизки, һазир дунияда сан җәһәттә әң тез сүръәттә көпийиватқанлар мусулманлардур; мусулманларниң сани дунияда жилдин-жилға ешип бармақта вә башқиларни әндишигә салмақта.

Ватиканниң «Лорз фатори ромато» дегән мәшһур гезитиниң 2008-жили 30– март йәкшәнбә күнидики санида, M.V.F (муненийор Витори Форменти) дегән киши тәрипидин һазирланған «2008-жиллиқ статистика» намлиқ китаптин нәқил қилип елан қилинған «тарихта тунҗа қетим мусулманлар сани биздин ешип кәтти» дегән мақалиға асасланғанда, 2006-жили Бирләшкән Дөләтләр Тәшкилалти тәрипидин елип берилған рәсмий статистикида, мусулманларниң умумий сани дуния хәлиқлири нопусиниң 19.2% ни, католик мәзһипидикиләрниң сани дуния нопусиниң 17.4% ни тәшкил қилидиғанлиғи қәйт қилинған, буниңдин мусулманлар саниниң мөлчәрлигәндин нәччә һәссә тез көпийип барғанлиғини чүшинивалғили болиду.

2001-жилқи 11-сентябрь вақиәсиниң мусулманлар вә ислам дини һәққидә көпрәк издиниш һәм тонушуш шараити яритип бәргәнлигини сөзлигән тәтқиқатчилар вә тәһлилчиләр мусулманлар саниниң наһайити тез сүръәттә көпийиватқанлиғини, ғәрип әллиридә кишиләрниң ислам диниға кириш нисбитниң ешип бериватқанлиғини тәкитлимәктә.

КЕЛӘЧӘК ИСЛАМҒА МӘНСУП

Германийә һөкүмити тәрипидин елан қилинған– Zentralinstitut-lslam– Archiv Deutschland e. V. намлиқ мақалида мундақ дәп йезилған:

1900-жили елип берилған рәсмий статистикида, пүтүн дуниядики мусулманларниң умумий сани христианларниң йеримиғиму йәтмәтти, у вақитта мусулманлар йәр шаридики инсанлар

санининң 12.4%ни, христианлар 26.9% ни тәшкил қилатти, 2025-жилиға барғанда мусулманлар санининң христианларниңкидин ешип кетидиғанлиғи күтүлмәктә.

1980-жили елип берилған рәсмий статистикида, мусулманлар йәр шаридики инсанлар санининң 16.5%ни, христианлар 30% ни тәшкил қилатти. 2000-жили елип берилған рәсмий статистикида, мусулманлар йәр шаридики инсанлар санининң 19.2% ни, христианлар 29.9%ни тәшкил қилған, буниңдин мәлумки, христианларниң сани жилдин-жилға азийип барған болса, мусулманларниң сани жилдин-жилға көпийип бармақта. Мусулманларниң өсүш нисбити жилиға 2.9% дин болуп, өткән жилларға қариғанда өсүш нисбити 7% ешип барған.

Йәр шаридики умумий инсанлар сани 6 миллиард, мусулманларниң умумий сани 1.5 миллиадқа йеқинлашмақта, буниңға асасланғанда мусулманлар йәр шари нопусиниң төрттин бирини тәшкил қилиду. Аһалилар тәтқиқати илминиң мутәхәсислири 2025-жилиға барғанда мусулманлар санининң дуния нопусиниң 30% ни тәшкил қилидиғанлиғини, христианларниң нисбитиниң 25% кә чүшүп қалидиғанлиғини вә мусулманларниң дунияда сан җәһәттә биринчиликни егиләйдиғанлиғини дәлилләп сөзлимәктә. Мана бу, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң «бу дин, кечә билән күндүз йетип барған җайларниң һәммисигә чоқум йетип бариду» [имам Әһмәд вә Тәбәраний ривайити] дегән сөзиниң һәқлиғини испатлиған бир мөҗүзидур, бу мөҗүзә йеқин келәчәктә һәммигә намайән болғуси.

ХРИСТИАН ДИНИ

Христиан дини Мәрийәм оғли Әйса әләйһиссаламниң үммәтлири болған христианларға қоюлған исим. Христианлар әрәп тилида «насара» дәп атилиду. Христианларниң пәйғәмбири Әйса әләйһиссалам падиша Һирдосниң заманида һазирқи Пәлестининиң Бәйтулаһим шәһиридә дунияға кәлгән болуп кейинчә аниси һәзрити Мәрийәм Хәлил шәһириниң Насирә йезисиға көчүп берип олтуруқлашқан. Бу вақитта йәһудийлар йәр йүзидә сүргүнлүк һаятида яшатти, улар Рим императорлиғиниң һакийимитиниң астида болуп, униң зулумидин қутулушни бәкму арзу қилатти. Әйса әләйһиссаламниң диний дәвити мәйданға кәлгәндә, улар Әйса әләйһиссаламни йәһудийләрни қуллуқтин қутулдуруп, әслидики падишалиғини әслигә кәлтүрдиған бирдин-бир шәхс дегән етиқат билән улардин бәзиси Әйса әләйһиссаламға иман ейтип, униң диниға киргән. Әйса әләйһиссаламниң 12 нәпәр муриди (шагирти) болуп, уларни йәһудийлар ичида дин тарқитишқа әвәткән.

Әйса әләйһиссалам йәһудийларниң динини өзгәртиш вә уларниң илаһ һәққидики хата чүшәнчилирини түзитиш үчүн кәлгән болуп, униң дин дәвити – Аллаһ тааланиң бирлигигә етиқат қилишни тәшәббус қилидиған вә йәһудийларға мәхсус дәвәт еди. Қуръани кәрим Әйса әләйһиссаламниң шу вақиттики сөзини һекайә қилип мундақ дәйду: «Мәрийәм оғли Әйса өз вақтида, әй Исраил әвлади! Мән Аллаһниң силәргә әвәткән әлчисимән деди» (*«Сәф» сүриси, 6-айәт*).

ХРИСТИАНЛАРНИҢ ДИНИЙ МӘНБӘЛИРИ

Христианларниң диний мәнбәлири Тәврат билән Инҗил болуп, Инҗил «муқәддәс китап» атилиду вә кона әһд йеңи әһд дәп иккигә болиниду. Һазирқи христианларниң қолидики Инҗил «Мәтта инҗили», «Маркус инҗили», «Луқа инҗили», «Юһәнна инҗили» дәп төрт инҗилдин тәркип тапқан болуп, һәр бири авторлириниң исимлири билән шундақ аталған. Уларниң йәнә бу Инҗиллардин башқа «Пәйғәмбәрләрниң ишлири», «Дәвәт рисалиси» дәп атилидиған китаплириму бар болуп буларни Павлус* йезип қалдурған.

ХРИСТИАНЛАРНИҢ МӘЗҺӘПЛИРИ

Христианларниң дәвити «тәвһид замани» вә «үчни бир гәвдә қилиш замани» дәп икки чоң заманға бөлиниду.

1) Әйса әләйһиссаламниң заманидин миладийә 325-жилиға қәдәр өткән заман Тәвһид замани дәп атилиду. Чүнки улар 325-жили чақирилған «Никийә» курултийиға қәдәр Әйса әләйһиссаламни Аллаһниң бәндиси вә пәйғәмбири, Аллаһ таалани бир дәп етиқат қилатти.

2) Үчни бир гәвдә қилиш дәвити болуп, христианлар 3-әсирниң йеримидин кейин Әйса әләйһиссаламни Аллаһ тааланиң оғли, у Аллаһ, Әйса вә униң муқәддәс роһтин тәркип тапқан үч илаһниң бири дәп етиқат қилишқа өткән.

Христианларниң һазирқи мәзһәплири: католик, ортудокс вә протестант мәзһәплиридур.

1) Католик мәзһипи – Рим чирколири етиқат қилидиған мәзһәп болуп, улар Әйса әләйһиссаламни инсанлиқ вә илаһлиқтин ибарәт икки тәбиити бар дәп етиқат қилиду.

2) Ортудокс мәзһипи – булар шәриқ чирколири етиқат қилидиған мәзһәп болуп, улар Әйса әләйһиссаламниң бир тәбиити барлиғиға етиқат қилиду.

3) Протестант мәзһипи – улар чирколирини «Инжил чирколири» дәп атайду. Чүнки улар Инжилғила етиқат қилиду.

Ислам дини мәйданға кәлгәндин кейин Қуръан кәримниң «Әй әһли китап! Келиңлар! Пәқәт Аллаһқила ибадәт қилиш, Аллаһқа һеч нәрсини шерик кәлтүрмәслик, Аллаһни қоюп бир-биримизни илаһ қиливалмаслиқтәк һәммимизгә ортақ болған шу хил әқидигә келәйли! дегин» («*Ал имран» сүриси, 64-айәт*) дегән чақириққа асасән мусулманлар билән христианлар вә йәһудийлар оттурисида диний муназирә башланған.

Ислам, христиан вә йәһудий динлардин ибарәт самавий динларниң әсли әқидиси бир хил болуп, пәқәт шәриәт әһкамлирила пәриқлиқ болған. «Аллаһ силәргә диндин Нуһқа тәвсийә қилған нәрсини, саңа биз вәһий қилған нәрсини Ибраһимға, Мусаға вә Әйсаға биз тәвсийә қилған нәрсини баян қилди» («*Шура» сүриси, 13-айәт*).

Христиан дининиң мәзһәплиридә Муһәммәд әләйһиссаламниң ахир заман пәйғәмбири болуп келидиғанлиғи һәққидә бешарәтләр берилгән. «Өз вақтида Мәрийәмниң оғли Әйса: Әй, Исраил әвлади! Мән силәргә һәқиқәтән Аллаһ әвәткән, мәндин бурун кәлгән Тәвратни тәстиқ қилғучи, мәндин кейин келидиған Әһмәд исимлик пәйғәмбәр билән хуш хәвәр бәргүчи пәйғәмбәрмән, деди» («*Сәф» сүриси, 6-айәт*). Самавий динларниң һәммиси бир бирини толуқлайдиған бир пүтүнлүк болуп, ислам диниң келиши билән тәкамуллашқан вә хата чүшәнчиләрни түзәткән.

ЙӘҺУДИЙ ДИНИ

Йәһуд, Яқуп әләйһиссаламниң он икки оғлиниң бири болған Йәһуданиң исми болуп, кейинчә Йәһудий диниға етиқат қилидиғанлар үчүн ишлитидилиған аталғуға айлинип қалған. Яқуп (Исраил) әләйһиссалам Кәнъан (һазирқи Пәләстин) зиминидики қурғақчилиқ сәвәплик миладийидин бурунқи XVII әсирдә, аилисидикилирини башлап Мисирға көчүп барған. Уларни Мисириң падишаси болған Пиръәвинниң (Фараон) вәзири болуп турған оғли Йүсүп әләйһиссалам күтүвалған вә Мисирниң Шәрқийә районидики Гасан дегән жайда турғузған, уларниң шу вақитта йәтмиш киши екәнлиги сөзлиниду (Тәврәтниң Тәквин бөлүми 47-бап, 11-текст). Яқуп әләйһиссаламниң он икки балисидин көпәйгән әвлаттири Мисирда 4 әсир туруш җәриянида бөлүнүп он икки қәбилигә айналған вә уларниң һәммиси Исраил әвлади дәп тонулған. Миладидин тәхминән 13 яки 14 әсир илгири Муса әләйһиссалам уларниң ичидин пәйғәмбәр болуп чиқип уларни Мисирлиқлар, Пиръәвинни иманға дәвәт қилғанда, Исраил әвладидин азла киши иман ейтқан. Шундақ қилип Йәһудий дини Мисирда йилтиз тартқан. Шу сәвәплик Пиръәвин вә униң адәмлири билән Исраил әвладлири оттурисида жиддий зиддийәт пәйда болғанлиғи сәвәвидин, миладидин бурунқи 1082-жили Мисир иккинчи Пиръәвини Рәмсиз (Рамзес) заманида Мисирдин чиқип кетишкә

мәҗбәр болған («Бәқәрә» сүрисиниң, 49-50 айәтлиридә, «Таһа» сүрисиниң, 77 вә 88-айәтлиридә Тәвратниң чиқиш бөлүми 13-14-текстлиридә бу вақиәлик баян қилинған).

Исраил әвлади Мисирдин Сина чөлигә чиққандин кейин, Муса әләйһиссалам шу чөлдә аләмдин өтиду, униң орунбасари болған Юшәъниң башчилиғида Исраил әвлади Кәнъан зиминигә бесип кирип маканлишиду. Миладидин бурунқи 922-жилға кәлгәндә уларниң пәйғәмбири Сулайман әләйһиссалам вапат болғандин кейин уларниң илгири Давут әләйһиссалам миладидин бурунқи 990 жилларда қурған мәмликити иккигә бөлүнүп, шималда Исраил (Израиль), җәнупта Йәһуда мәмликити барлиққа келиду. Кейинчә Бабил мәмликитиниң падишаси Буктә Нәссәр** йәһудийларға һуҗум қилғанға қәдәр бу икки мәмликәт оттурисида узунға созулған урушлар давам қилиду.

ЙӘҺУДИЙЛАРНИҢ ҚУЛЛУҚ ДӘВРИ

Буқта Нәсәр Пәләстингә миладидин бурунқи 596-жили вә 587-жили икки қетим һуҗум қилған болуп, йәһудийларниң көп қисмини Бабилға әсир қилип елип кәткән. Йәһудийлар Бабил һәрбий қисимлирида әллик жилдин көпрәк хизмәт қилған. Миладидин бурунқи 538-жили Иран дөлитиниң падишайи Курш, Бабил мәмликитини мәғлуп қилғанда, Бабилдики йәһудий әсирләр қоюп берилгән вә улар Пәләстингә қайтип келип мустәқил дөлити болмиған әһвалда Иранлиқларға беқинда болуп, кейинчә Рим империясигә бойсунуп һаят кәчүргән. Бу вақитта йәһудийларниң көп санлиғи Пәләстиндин айрилип Азия вә Европа қитъәлиригә тарқилип кәткән. Миладиниң 135-жили Римлиқлар императори Һәдриянниң заманисида, йәһудийларниң Пәләстиндә қозғиған инқилавини бастуруп Сулайман әләйһиссаламниң һәйкилини чеқип ташлиған вә йәһудийларни Пәләстин зиминидин қоғлап чиқарған; йәһудийларниң шу вақиттики сани тәхминән 50 миң әтирапида екәнлиги қәйт қилиниду. Шуниңдин башлап йәһудийлар бөлүнүшкә башлап, Европиға барғанлар шу җайларда йәрләшкән вә Европилиқ буддистлар арисида йәһудий динини тарқитишқа киришкән; йәһудийларниң бир бөлүги Кавказ арқилиқ Иран, Һиндистан, Түркистан, Җуңгоға қәдәр йәткән, йәнә бир бөлүги Ирақ, Мисир, Шималий Африқа, Әрәп йерим арали, Испанийә, Португалийә, Җәнубий Африқа қатарлиқ дөләтләргичә йетип барған, йәһудийлар барған җайлирида йәһудий динини тәшвиқ қилиш билән шуғуллиниш нәтиҗисидә, көплигән милләтләр йәһудий диниға кирип кәткән.

ЙӘҺУДИЙЛАРНИҢ ДӨЛӘТ ҚУРУШИ

Йәһудийлар жуқуриқи чоң бөлүнүштин илигири вә кейин дәвир сүргән җәмийәтлириниң һәммисидә шу җәмийәт ишлириниң әң төвән тәбиқә адәмлири сүпитидә сәясәттин, һәр қандақ бир мәнсәптин җирақ һалда һаят кәчүрүп кәлгән; улар барлиқ һиммитини ихтисатқа беғишлап базар содисини қолға елишқа тиришип кәлгән XIX әсиргә кәлгән Европидики йәһудийларда өзлиригә хас бир дөләт қуруш пикри илгири сүрүлүп, сәясәттин җирақ һаяттин сәясий һаятқа көчүш арзуси күчийиду, шундақ қилип улар 1897-жили Швейцариядә чоң қурултай чақирип бу арзусини қарарлаштуриду вә 1948-жили Пәләстинни бесивелип у җайда Израил дөлитини қуруп чиқиду.

ЙӘҺУДИЙЛАРНИҢ ДИНИЙ МӘНБӘЛИРИ

Йәһудийларниң әң мөтивәр китави «Әһд қәдим» болуп «яритилиш», «чиқиш», «мәдһийә» вә «санлардин» ибарәт 4 бөлүм 39 баптин тәркип тапқан. «Яритилиш бөлүмидә» дуния тарихи, «чиқиш» бөлүмидә йәһудийларниң Мисирдики һаяти вә Мисирдин чиққандин кейинки әһвали, «мәдһийә» бөлүмидә йәһудий шәриитидики ибадәт системлири, «санлар» бөлүмидә йәһудә қәбиллириниң, әскәрлириниң вә мал-дуниясиниң сани сөзлиниду. Амма йәһудийларниң «Тәлъмуд» намлиқ китави Муса әләйһиссаламдин йетип кәлгән ағзаки ривайәтләрниң шәръйилиридин

топланған китап болуп, икки қисимдин ибарәт. Бири Пәләстиндә йәнә бири Бабилдә йезилған; йәһудийлар көплигән мәзһәп вә пирқиларға бөлүниду (Мисир вәқпә ишлири министрлигиниң «Исламий ишлар алий кеңиши» тәрипидин һәзирланған «Умумий ислам энциклопедияси»дин).

ИСЛАМ ДУНИЯСИДИКИ ХӘЛИҚ АРАЛИҚ ТӘШКИЛАТ ВӘ АКАДЕМИЯЛӘР

Ислам дуниясидики хәлиқ аралиқ тәшкилат вә академияләрниң мәшһурлири төвәндикичә:

1. «ИСЛАМ ӘЛЛИРИ ИТТИПАҚИ»

«Ислам әллири иттипақи» Сәуди әрәпстанининиң Мәккә мукәррәмә шәһиридә 1962-жили 18-май күни қурулған хәлиқ аралиқ ислам иттипақидур; «Ислам әллири иттипақи» дунияниң һәр қайси җайлиридики мәшһур алим-өлүмаларниң иштирак қилиши билән тәсис қилинған болуп Бирләшкән Дөләтләр Тәшкилатиниң иҗтимаий вә ихтисадий комитетлириға, Хәлиқ ара тәлим-тәрбийә тәшкилати (ЮНЕСКО)ға, Хәлиқ ара балилар тәшкилати (ЮНИСЕФ)қа, «Хәлиқ ара ислам һәмкарлиқ тәшкилати»ға, «Әрәп дөләтлири иттипақи»ға әза болуп, бу тәшкилатларниң жиғинлириға күзәткүчи сүпитидә иштирак қилиду.

«ИСЛАМ ӘЛЛИРИ ИТТИПАҚИ»НИҢ КӨЛИМИ ВӘ ХИЗМӘТ ДАИРИСИ

«Ислам әллири иттипақи»ниң дунияниң һәр қайси җайлирида 40 тин артуқ шөбиси болуп, улар мусулманлар үчүн хизмәт қилиду; хусусән мечитләрни бена қилиш, мәктәпләрни ечиш вә намрат районларға ярдәм қилиш, ислам динини тәшвиқ қилиш вәзиписини өтәйду, «Ислам әллири иттипақи»ниң һәйъәт вә комитет әзалири дуниядики охшимиған мусулман милләтләрдин талланған өлүма, мутәпәккүр вә язғучилардин тәркип тапқан. «Ислам әллири иттипақи»ниң рәсмий тор адреси www.tahemwl.org.

2. «ХӘЛИҚ АРА ИСЛАМ ҺӘМКАРЛИҚ ТӘШКИЛАТИ»

«Хәлиқ ара ислам һәмкарлиқ тәшкилати» ислам әллириниң һөкүмәт дәриҗилик хәлиқ аралиқ тәшкилати болуп, илгири «Хәлиқ ара ислам қурултай тәшкилати» дәпму атилатти. 2011-жили 29-июнь күни Қазақстанниң пайтәхти Астана шәһиридә өткүзүлгән «Хәлиқ ара ислам һәмкарлиқ тәшкилати» ға әза дөләтләр ташқи ишлар министрлигиниң 38-новәтлик чоң җиғинида қобул қилинған қарарға асасән униң нами «Хәлиқ ара ислам һәмкарлиқ тәшкилати» ға өзгәртилгән.

Бу тәшкилат һазир ислам дуниясида әң күчлүк вә тәсири әң зор тәшкилатларниң бири һесаплиниду. Тәшкилатниң баш секретари Әкмәлидин Ихсан оғли дегән кишидур. Бу тәшкилат әслидә һәж мәвсүмигә мунасивәтлик болуп, һәр жили Сәуди әрәпстанидики Мәккә мукәррәмә шәһиридә һәж паалийити тамамлиңғандин кейин, ислам дуниясиниң мунасивәтлик башлиқлири келип жиғин өткүзәтти. 1954-жили Мисир вә Сәуди әрәпстанининиң ортақ тәшәббуси билән Мисирниң Қаһирә шәһиридә «Ислам жиғини аппарати» қурулуп, дуниявий миқиястики ислам әллири иттипақи дәсләпки қәдәмдә шәкилләнгән.

1969-жили 9-айда 26 ислам дөлитиниң дөләт башлиқлири вә вәкилләр өмиги Марақәшниң пайтәхти Рабат шәһиридә тунҗа қетим жиғин ечип, «Хәлиқ ара ислам һәмкарлиқ тәшкилати» ни қуруш мәсилиси үстидә мәхсус музакирә елип барған. 1970-жили 3-айда Сәуди әрәпстанининиң

Җиддә шәһиридә өткүзүлгән ислам әллири ташқи ишлар министрлириниң тунҗа жиғинида қурулмақчи болған тәшкилатниң башқармисини тәсис қилиш қарар қилинған вә тәшкилатниң низамнамиси түзүп чиқилған. 1970-жили 5-айда «Хәлиқ ара ислам һәмкарлиқ тәшкилати» Сәуди әрәпистаниниң Җиддә шәһиридә рәсмий қурулған.

«ХӘЛИҚАРА ИСЛАМ ҺӘМКАРЛИҚ ТӘШКИЛАТИ»НИҢ МӘХСИТИ

«Хәлиқ аралиқ ислам һәмкарлиқ тәшкилати»ниң асаслиқ ғайиси әза дөләтләр ара иттипақлиқни илгири сүрүш; әза дөләтләр арисида ихтисадий, иҗтимаий, мәдәнийәт, илим-пән қатарлиқ җәһәтләрдики һәмкарлиқни күчәйтиш; ирқий айримичилиқ вә ирқий камситишни түгитиш, һәр хил түрдики мустәмликичиликкә қарши туруш, Пәләстин хәлқиниң миллий қануни һоқуқини әслигә кәлтүрүш йолидики күрәшлирини қоллаш; дуния тинчлиғи вә бехәтәрлигини қоғдаш қатарлиқлардин ибарәттур.

«ХӘЛИҚАРА ИСЛАМ ҺӘМКАРЛИҚ ТӘШКИЛАТИ»НИҢ ТӘРӘҚҚИЯТИ

Бу тәшкилат хәлиқ арадики ислам әллири тәшкилати болуш сүпити билән 1975-жилидин башлап Бирләшкән Дөләтләр Тәшкилатида күзәткүчи орниға егә болуп жиғинларға қатнишип кәлмәктә. БДТ ниң 36-нөвәтлик жиғинида БДТ билән «Хәлиқ ара ислам һәмкарлиқ тәшкилати»ниң һәмкарлиғи тоғрисида қарар мақуллап бу тәшкилатниң хәлиқ арадики орнини муәййәнләштүргән. Бу тәшкилатқа әза дөләтләрниң сани дәсләпки 26 дин көпийип, 57 дөләткә йәткән. Оттура Азиядики мустәқил түркий жумһурийәтләрдин Өзбәкстан, Қазақстан, Түркмәнистан, Қирғизстан, Таҗикстан вә Әзәрбәйҗан қатарлиқ алтә дөләтму бу тәшкилатқа әза болған еди. Тәшкилатниң рәсмий тор адреси www.oic-oci.org

3. «ХӘЛИҚ АРА МУСУЛМАН ӨЛҮМАЛАР ИТТИПАҚИ»

«Хәлиқ ара мусулман өлүмалар иттипақи» дунияниң һәр қайси җайлиридики һәр хил нәсәптин болған мустәқил вә һөр мусулман алимлилиридин талланған бир группа кишиләр тәрпидин 2004-жили Лондонда тәсис қилинған иттипақ болуп, иттипақниң рәиси әлламә Йүсүп әл Қәрдавийдур. Муавин рәисләр сунний өлүмалиридин әлламә Абдулла ибни Бийә, шиә өлүмалиридин әлламә Айәтулла Тасхирий вә абазийә мәзһипи өлүмалиридин әлламә Әһмәд Хелилий қатарлиқтардур.

«Хәлиқ ара мусулман өлүмалар иттипақи»ниң алаһидиги төвәндикичә:

1) исламийлиқ. Бу халис исламий иттипақ болуп, мусулман өлүмалиридин тәшкил тапқан вә ислам үчүнла хизмәт қилиду, дуниядики барчвә ислам мәзһәплиридә вә җамаәтлиригә вәкиллик қилиду.

2) хәлиқаралиқ. Бу иттипақ бир дөләткә яки бир милләткә хас әмәс, бәлки дунияниң һәр қайси җайлиридики мусулманларға, шундақла ислам дуниясиниң сиртидики мусулман әмәс җәмийәтләрдә яшайдған аз санлиқ мусулманларға вәкиллиқ қилиду.

3) мустәқиллиқ. Бу иттипақ бирәр һөкүмәткә яки бирәр тәшкилатқа яки бирәр җамаәткә қарашлиқ болмиған мустәқил иттипақ болуп, күчини хәлиқ ишәнчисидин алиду, амма һечқандақ бир дөләткә дүшмәнлик мәвқәсидә болмайду.

4) йәккилик. Бу иттипақ бирәр һөкүмәт тәрипидин тәсис қилинған әмәс, бәлки мусулман өлүмалири өзилири тәсис қилған иттипақтур.

5) илмийлик. Бу иттипақ илим-мәрипәт вә тәлим-тәрбийә ишлириға көңүл бөлүшни алдиңқи орунда қойидиған илим әһлилири тәрипидин тәсис қилинған өлүмалар иттипақидур.

6) дәвәтчилик. Бу иттипақ тил вә қәләм билән исламға дәвәт қилишни ғайә қилған болуп, һазирқи заман пән-техникилириниң һәммисини ишқа селип, Қуръан кәримниң көрсәтмиси бойичә динға дәвәт қилиду.

7) оттура һаллиқ. Бу иттипақ радикаллиқ яки пассивлиқтин жирақ болған, оттура һаллиқ йолини таллиған иттипақ болуп, бар ишлирида шуни тәшвиқ қилиду.

8) паалийәтчанлиқ. Бу иттипақ нәшрияткила купайә қилип қалмастин, җиддий ишләш, қуруп чиқиш, илмий қабилийәтләрни ишқа селиш билән иш елип бариду. Бу иттипақниң рәсмий тор адреси: www.iumsonline.net.

4. «ХӘЛИҚ АРА ИСЛАМ ҚУТҚУЗУШ ТӘШКИЛАТИ»

«Хәлиқара ислам қутқузуш тәшкилати» Африқидики ачарчилиқ сәвәплик ярдәмгә муһтаж аилиләргә ярдәм қилиш мәхсити билән кичик бир муәссәсә сүпитидә 1984-жили Лондонниң шималидидики Бирмингал шәһиридә тәсис қилинған болуп кейинчә бу тәшкилат хәлиқаралиқ әң чоң мустәқил тәшкилатниң биригә айланған. Һазир бу тәшкилатниң дунияниң һәр қайси җайлирида шөбилири қурулған.

ВӘЗИПИСИ

«Хәлиқара ислам қутқузуш тәшкилати» йоқсулларға ярдәм қилиш, житимларни тәминләш ишлирини елип бариду. Бу тәшкилатниң ярдимидин әң көп пайдилинип кәлгән дөләтләр Албания, Босния, Бенгал, Һиндистан, Пакистан, Пәләстин, Малий, Судан қатарлиқлардур. «Хәлиқара ислам қутқузуш тәшкилати» Биршләшкән Дөләтләр Тәшкилатиниң иҗтимаий вә ихтисадий алий кеңишигә әза тәшкилатларниң бири. Бу тәшкилатниң рәсмий тор адреси: www.islamikrelief.com

5. «ДУНИЯ МУСУЛМАН ЯШЛАР КЛУБИ»

«Дуния мусулман яшлар клуби» 1972-жили Сәүди әрәпстанниң пәйтәхти Рияд шәһиридә мәрһәм падиша Пәләсниң буйруғи билән тәсис қилинған хәлиқаралиқ исламий тәшкилаттур. Бу тәшкилат мусулман яшларни әқидә, әхлақ тәрәптин тәрбийиләш вә уларға ярдәм қилиш шундақла мусулман яшлирини пайдилиқ паалийәтләргә йетәкләшни мәхсәт қилиду.

ВӘЗИПИСИ

«Дуния мусулман яшлар клуби» мустәқил исламий тәшкилат болуп көплигән дөләтләрдә шөбилири қурулған вә дунияниң һәр қайси җайлиридики мусулман оқуғучиларниң оқуш хираҗитини көтириш, житим-йесирларға мәхсус айлиқ маддий ярдәм қилиш, мусулман яшлирини топлап уларға түрлүк курсларни уюштуруш арқилиқ уларни тәрбийиләш, диний әсәрләрни бастуруп тарқитиш қатарлиқ хизмәтләрни қилиду. «Дуния мусулман яшлар клуби»ниң рәсмий тор адреси: www.wamy.org

6. «ПӘЙҒӘМБИР ӘЛӘЙҺИССАЛАМНИ МУДАПИӘ ҚИЛИШ ХӘЛИҚАРАЛИҚ КОМИТЕТИ»

«Пәйғәмбир әләйһиссаламни мудапиә қилиш хәлиқаралиқ комитети» 2008-жили Сәүди әрәпистанниң пәйтәхти Рияд шәһиридә тәсис қилинған мустәқил комитет болуп, пәйғәмбәр

әләйһиссаламниң улуқ мақамини (орнини) мудапиә қилиш, Муһәммәд әләйһиссалам һәққидә ислам дүшмәнлири тәрипидин тарқитилған төһмәтләргә, сәпсәтиләргә вә түрлүк болмиғур сөзләргә рәддийә бериш арқилиқ Муһәммәд әләйһиссаламни вә униң есил пәзиләтлирини тәрғип қилишни вә мәхсәт ғая қилиду.

ПААЛИЙӘТЛИРИ

«Пәйғәмбир әләйһиссаламни мудапиә қилиш хәлиқаралиқ комитети»ниң паалийәтлири төвәндикичә:

1) Муһәмәд әләйһиссаламниң тәрҗимә һалини һәр хил тилларға тәрҗимә қилип тарқитиш.

2) Муһәммәд әләйһиссаламни тонутуш йолида һәр хил программиларни тәйярлаш.

3) Муһәммәд әләйһиссаламниң тәрҗимә һалини интернет торлирида әрәпчә вә инглизчә икки тилда тарқитиш.

4) Муһәммәд әләйһиссаламниң тәрҗимә һали һәққидә син алғу вә үн алғу дисклирини чиқирип һәқсиз тарқитиш.

5) Муһәммәд әләйһиссаламниң тәрҗимә һали һәққидә инглиз тилида айлиқ журнал чиқириш.

6) Муһәммәд әләйһиссаламниң тәрҗимә һалини үгитиш үчүн мәхсус курсларни ечиш.

7) Муһәммәд әләйһиссаламниң тәрҗимә һали йезилған китапларни базарларда, дохтурхана, аэродромларда вә адәм топлишидиған җайларда һәқсиз тарқитиш.

8) Ислам дүшмәнлириниң сәпсәтилиригә вә төһмәтлиригә рәддийә беридиған илим әһлилирини йетиштүрүп чиқиш.

9) Муһәммәд әләйһиссаламниң тәрҗимә һалини тонуштуруш үчүн мәхсус жиғинларни чақириш.

10) Телефон, интернет, факс, почта, электронлуқ хәтләр арқилиқ Муһәммәд әләйһиссалам вә униң тәрҗимә һали һәққидә соралған соалларға қанаәтлинәрлик җавапларни бериш.

«Пәйғәмбир әләйһиссаламни мудапиә қилиш хәлиқ аралиқ комитети» рәсмий тор адреси www. Nusran. com

7. «ӘЗҺӘР ИСЛАМ ТӘТҚИҚАТ АКАДЕМИЯСИ»

Мисирдики «Әзһәр ислам тәтқиқат академияси» (Әһзәр алий университетиниң) 103–номерлиқ қарариға асасән 1961-жили ислам мәзһәплириниң һәммисигә вәкиллиқ қилидиған катта өлүмалардин 50тин көпирәк кишиниң қатнишиши билән тәсис қилинған тәшкилат болуп әзалирини йеши 40тин кичик болмаслиқ, тәқвалиғи билән тонулған болуш, исламий алий мәктәпләрдин бирәрсини пүтүргән болуш вә илмий саһаләрниң бирәр илмий унвани болуш шәрти билән таллайду. «Әзһәр ислам тәтқиқат академияси» гә әза өлүмаларниң 20дин ошуқ дөләт пухралирдин болғанлиғи бу академияниң Мисирғила хас болмастин тил, рәң вә дөләт айримайдиған академия екәнлигини көрситиду. Бу академияниң рәсмий тор адреси: www. alazhar.gov.eg

ВӘЗИПИСИ

«Әзһәр ислам тәтқиқат академияси»ниң асаслиқ вәзиписи ислам диниға мунасивәтлик мәсилиләр үстидә кәң тәтқиқат елип бериш, ислам мәдәнийитини һәр қандақ сәясий вә мәзһәпий тәрәпдарлиғидин хали қилған һалда, униң һәқиқитини чүшәндүрүш вә һәр қайси илим-мәрипәт саһалириниң даирисини кәңәйтиш, шундақла әқидигә мунасивәтлик иҗтимаий мәсилиләр һәққидә өз көз қарашлирини оттуриға қоюштин ибарәттур.

8. «СӘУДИ ӘРӘПСТАН КАТТА ӨЛҮМАЛАР ҺӘЙЪИТИ»

«Сәуди әрәпстан катта өлүмалар һәйъити», Сәуди әрәпстани падишаһилиғиниң 137-номерлиқ буйруғиға асасән, 1971-жили ислам шәриити мутәхәссис алимлардин таллап қурулған һөкүмәт тәшкилати болуп Сәуди әрәпистани һөкүмити тәрипидин диний мәсилиләр һәққидә пәтива бериш һоқуқи берилгән йеганә органдур. Сәуди әрәпстандики пәтива ишлар комитети бу органға қарайду.

ВӘЗИПИСИ

«Сәуди әрәпстан катта өлүмалар һәйъити»ниң вәзиписи һәр қайси диний мавзуларда илмий тәтқиқатларни нәшир қилиш, мусулманлар кишилик турмушида дуч келидиған мәсилиләр һәққидә қарар чиқириш вә «Пәтива комитети» тәйярлиған пәтиваларни тәстиқләштин ибарәттур. Бу һәйъәтниң рәсмий тор адреси: http: www.alifta.com

9. «ҺИНДИСТАН ИСЛАМ ФИҚҺИ АКАДЕМИЯСИ»

«Һиндистан ислам фиқһи академияси» 1988-жили Һиндистанда диний вә илмий тәшкилат сүпитидә әлламә қази Қасимий дегән кишиниң башчилиғида, Һиндистан тәвәсидә тонулған фиқһишунас алимларниң қатнишиши билән тәсис қилинған исламий академиядур.

ВӘЗИПИСИ

«Һиндистан ислам фиқһи академияси»ниң вәзиписи Һиндистандики мусулманларниң күндилик турмушида учрайдиған мәсилиләр һәққидә пәтива бериш, шәрийәт әһкамлирини баян қилиштин ибарәт. Бу академияниң рәсмий тор адреси: www.ifa-india.org

10. «ЕВРОПА ПӘТИВА ВӘ ИЛМИЙ ТӘТҚИҚАТ КЕҢИШИ»

«Европа пәтива вә илмий тәтқиқат кеңиши» 1997-жили Лондонда тәсис қилинған исламий ишларға ихтисаслаштурулған мустәқил кеңәштур. Кеңәш әзалири сунний вә шиә алимлиридин талланған катта өлүмалар болуп, униңға тонулған алим, доктур Йүсүп әл Қәрдавий риясәтчилик қилиду. Кеңәшниң һазирқи орни Ирландийәдә.

ВӘЗИПИСИ

«Европа пәтива вә илмий тәтқиқат кеңиши»ниң вәзиписи, ислам әллиридики хусусән Европа вә шуниңға охшаш хәлқи мусулман әмәс дөләтләрдә яшайдиған аз санлиқ мусулманларниң күндилик учрап туридиған, шәриәт һөкүмини тәләп қилидиған мәсилиләрни Қуръан кәрим вә сүннәтниң роһиға асаслинип һәл қилиш. Пәтива тәләп қилидиған ишлар һәққидә пәтива бериш, уларниң арисида ислам динини вә ислам мәдәнийитини тәшвиқ қилиш, мусулман өлүмалириниң пикир-қарашлирини бир биригә йеқинлаштуруш фиқһи мәсилиләрдә өлүмалар арисида кеңишип бирлик һасил қилиштин ибарәт. «Европа пәтива вә илмий тәтқиқат кеңиши»ниң рәсмий тор адреси: www.olamaasharian.net

11. «ИСЛАМ ӘЛЛИРИ ИТТИППАҚИ» ҚАРМИҒИДИКИ «ИСЛАМ ФИҚҺИ АКАДЕМИЯСИ»

Ислам әллири иттиппақи» қармиғидики – «Ислам фиқһи академияси» дунияниң һәр қайси ислам өлүмалиридин вә фиқһишунаслиридин талланған бир группа кишиләрниң иштрика билән 1977-жили Сәуди әрәпстанда тәсис қилинған хәлиқ аралиқ академиядур.

ВӘЗИПИСИ

«Ислам әллири иттиппақи» қармиғидики – «Ислам фиқһи академияси»ниң вәзиписи мусулманларниң кишилик вә ижтимаий һаятида көрүлүп туридиған йеңи мәсилиләр һәққидә пикир-қарашлирини билдүрүш вә ислам шәрийитиниң әһкамлириға мувапиқ һалда, ислам үммүтиниң нәзәрийә вә әмәлийәт жәһәттики бир пүтүнлигини мәйданға чиқиришқа ибарәт. Бу академияниң рәсми тор адреси: www.themw.org/publikations/default

12.«ХӘЛИҚ АРА ИСЛАМ ҺӘМКАРЛИҚ ТӘШКИЛАТИ»НИҢ ҚАРМИҒИДИКИ – «ИСЛАМ ФИҚҺИ АКАДЕМИЯСИ»

«Хәлиқ ара ислам һәмкарлиқ тәшкилатиниң» қармиғидики – «Ислам фиқһи академияси» 1983-жили 6-айда Сәуди әрәпстаниң Мәккә мукәррәмә шәһиридә тәсис қилинған болуп, 43 дөләт қатнишиду вә 58 дөләттин талланған өлүмалар, ислам мутәппәкүрлири вә фиқһишунаслар бу академиягә әза болған. Орни Жиддә шәһиридә.

ВӘЗИПИСИ

«Ислам һәмкарлиқ тәшкилатиниң» қармиғидики – «Ислам фиқһи академияси»ниң вәзиписи ислам әллиридә кишиләрниң күндилик турмушида чиқип туридиған шәриәт һөкүми тәләп қилидиған Қуръан кәрим вә сүннәтниң роһиға асаслинип һәл қилиш вә патива тәләп қилидиған мәсилиләрдә пикир-қарашлирини оттуриға қоюш. Шундақла мусулманлар арисида фиқһи илимини тарқитиш вә умумлаштуруштин ибарәттур. Бу академияниң рәсмий тор адреси: www.fiqhacademi.org.sa

13. ТҮРКИЯ «ИСЛАМ ТӘТҚИҚАТ МӘРКИЗИ»

Түркиядики «Ислам тәтқиқат мәркизи» 1975-жили «Түркия диянәт ишлири вәкпи» тәрипидин Стамбулда қурулған болуп, көплигән илмий хизмәтләрни қилип кәлмәктә. «Түркия диянәт ишлири вәкпи»ниң Түркийә ичи вә сиртидики исламий паалийәтлири ичидә ислам энциклопедиясини түзүп чиқиши қарар қилинип 1983-жили Стамбулда мәхсус ислам энциклопедиясини түзүп чиқиш комитети қурулған вә 1988-жили рәсмий паалийәт башлиған. 1993-жилға кәлгәндә «Ислам энциклопедиясини түзүп чиқиш комитети билән» «Ислам тәтқиқат мәркизи» иккиси диянәт ишлири тәрипидин, «Ислам тәтқиқат мәркизи» дегән нам астида бирләштүрүлгән. Шундин бери улар ислам энциклопедиясини түзүп чиқириш ишлирини биллә давамлаштуруп кәлмәктә.

ПААЛИЙӘТЛИРИ

Түркиядики «Ислам тәтқиқат мәркизи»ниң асаслиқ паалийәтлири ислам энцикклопедиясини йезишни давамлуштуруш, илим тәтқиқати, хусусән исламий илимләр билән шуғуллиниш вә диний әсәрләрни барлиққа кәлтүрүштин ибарәттур. Улар һазирғичә көплигән диний әсәрләрни тәрҗимә қилған вә бәзи әсәрләрни йезип чиққан. Рәсмий тор адреси: www.isam.org.tr

«ИСЛАМ ЭНЦИКЛОПЕДИЯСИ»

«Түркия диянәт ишлири вәқпи»гә қарашлиқ «Ислам тәтқиқати мәркизи» тәрипидин «Ислам энциклопедияси» 15 441 мавзудин тәркип тапқан болуп, охшаш болмиған илим саһалиридин болған бәт астидики бөлүмләрни қошқанда 16 915 мавзудин тәркип тапиду; чоң һәҗимлик 40 том чиқиш планланған бу энциклопедияниң 32-томиға қәдәр болғанлири 2006-жили нәширдин чиққан еди. Һазир 39-томи йезилип болған. Бу энциклопедеяни түзүп чиқиш үчүн, Түркийәниң ички сиртида 2 миңдин артуқ мутәхәссис ишлимәктә.

«ИСЛАМ ЭНЦИКЛОПЕДИЯСИ»НИҢ МӘЗМУНИ

«Ислам энциклопедияси»дә исламий илимләр, ислам-түрк мәдәнийити, ислам тарихи, тарихтики ислам дөләтлири, исламий әсәрләр, мусулманларниң жутлири, ислам дуниясидики мәһшур шәхсләр вә өлүмалар, сәясәтчиләр, қоманданлар, муһим тарихий вақиәләр, кишилик һаятта тәсири күчлүк болған ишлар вә мәсилиләр, мусулман болмисиму исламға вә мусулманларға мунасивәтлик әсәрләрни язған яки хизмәт көрсәткән шәхсләр, дуниядики динлар қатарлиқлар орун алған. Рәсмий тор адреси: www.islamanciklopediyesi.org

14. «МИСИР ПӘТИВА МӘРКИЗИ»

«Мисир пәтива мәркизи» ислам дуниясидики әң қедимий пәтива мәркизи болуп, 1895-жили Мисир дияриниң сабиқ муфтиси, ислаһатчи алим Муһәммәд Абдуниң дәвридә Мисир һөкүмитиниң 55-номерлуқ қарари билән Қаһирә шәһирә тәстиқ қилинған.

«Мисир пәтива мәркизи»ниң ислам дуниясидики орни вә инавити интайин жуқури болуп, өлүмалириниң һәр қайси ислам әллиридин талланған мужтәһит жуқури сәвийилик болуши вә пәтива ишлирида ислам дининиң ғайиси билән хәлиқниң мәнпәәти иккисигә риайә қилишқа интайин еһтиятчанлиқ билән иш көрүши арқилиқ мәшһурдур. «Мисир пәтива мәркизи» катта өлүмалардин тәшкилләнгән пәтива комитети, диний тәтқиқат бөлүми, пәтива усуллирини үгитиш мәркизи, тәрҗимә мәркизи, телефон вә электронлуқ хәтләргә җавап бериш қатарлиқларни өз ичигә алиду.

ВӘЗИПИСИ

«Мисир пәтива мәркизи» диний вә қануний икки чоң вәзипини бойниға алған болуп – диний вәзиписи: диний соалларға җавап бериш, пәтива тәләп қилғанларға пәтива бериш, чәт әллик оқуғучиларға пәтива усуллирини үгитиш, диний баянатларни елан қилиш, илмий тәтқиқатлар нәтиҗисигә аит китапларни нәшир қилиш, ислам диниға яки Қуръан кәримгә яки Муһәммәд әләйһиссаламға қарши тарқитилған сәпсәтиләргә, питнә-пасатлар вә шәк-шубһиләргә вақтида рәддийә бериш. Җирақтикиләргә ислам динидин дәрисләрни бериш, чәт әлдикиләрниңму соаллириға җавап бериш қатарлиқлардур. «Мисир пәтива мәркизи» қануний вәзиписи Мисир җинаий ишлар мәһкимиси тәрипидин өлүм җазасиға һөкүм қилинған җинайәтчиләрниң делосини шәриәт әһками бойичә тәкшүрүп чиқип, бу һөкүмни күчкә егә қилиш яки рәт қилиштин ибарәттур. «Мисир пәтива мәркизи» тәстиқлимигән һәр қандақ өлүм җазаси иҗра қилинмайду. Мәркәзниң рәсмий тор адреслири: www.dar-alifta.com, www.dar-alifta.org, www.dar-alifta.net, телефон номерлири: Мисир ичидә 107, чәт әлләрдикиләр – 00 202 259 70 400 вә 00 202 259 70 430 нөмерлиригә телефон қилип соал сорайду. Факс номери: 00 202 259 26 143.

15. СӘУДИ ӘРӘПСТАН РАДИОСИ

Сәуди әрәпстан радиоси, Сәуди әрәпистани дөлитиниң қурғучиси мәрһум Абдул әзизниң заманида, һиҗрийәниң 1368-жили зул һәҗҗә ейиниң 11-күни (миладийиниң 1949-жили, 1-октябрь) һәҗ паалийити елип берилидиған муқәддәс җайлардин Мина районидики кичик бир чедир ичидин тунҗа қетим аңлитишни башлиған болуп, дәсләп күнигә 18 саат аңлитиш бериш билән дуния рекордини бузувәткән еди. Шу вақиттики Сәуди әрәпстанидики Вәли әһдиси мәрһум Фәйсәл җанаплири Сәуди әрәпстан радиосиниң ечилиши тоғрилиқ тунҗа ечилиш нутқини сөзлигән чағда, шу жилқи һәҗ пәризини ада қилиш үчүн Минаға кәлгән ислам әһли қаттиқ һаяҗанға толған екән. Сәуди әрәпстани радиоси шу күндин бери аңлитишни дәвирниң тәләплиригә мас һалда күнсири тәрәққий қилдуруп бүгүнгичә давам қилип кәлди. Сәуди әрәпстани радиоси әшу 60 жиллиқ шанлиқ тарихи бойичә, ислам дуниясиға вә мусулманларға әң унтулмас хизмәтләрни көрситип кәлмәктә.

Сәуди әрәпстан радиоси 1965-жилға кәлгүчилик – Җиддә радиоси дегән нам билән тонулуп кәлгән болуп, 1965-жили Сәуди әрәпстани пәйтәхти Рияд шәһиридә «Рияд радиоси» тәсис қилинғандин кейин, Сәуди әрәпстан радиоси «Җиддә радиоси» вә «Рияд радиоси» дәп иккигә айрилған.

СӘУДИ ӘРӘПСТАН РАДИОСИНИҢ ЧӘТ ТИЛЛАР БӨЛҮМЛИРИ

Сәуди әрәпстан радиоси тәсис қилинип бир жилдин кейинла, бу радиостанция тәркивигә чәт әл тиллирида аңлитиш беридиған бөлүмләрни киргүзүшниң зөрүрлиги һис қилинишқа башлиған вә бу мавзуда җиддий музакириләр қилинған еди. Шундақ қилип миладийиниң 1950-жили Сәуди әрәпстан радиосиниң тәркивигә тунҗа қетим чәт тиллар бөлүми қошулған болуп Һиндонезийә вә орду тиллирида аңлитиш бөлүмлири шу жили рәсмий аңлитишни башлиған еди. Шуниңдин башлап Сәуди әрәпстан радиоси тәркивигә тәдриҗи һалда чәт әл тиллири бөлүмлири қошулушқа башлап әрәп тилидин башлап инглиз, француз, түрк, парс, бенгал, уйғур, саваһил, бамбари, пашду тиллар бөлүмлири киргүзүлгән. Рәсмий тор адреси: www.saudiradio.net

СӘУДИ ӘРӘПСТАН РАДИОСИНИҢ УЙҒУР БӨЛҮМИ

Сәуди әрәпстан радиосиниң уйғур бөлүми 1982-жили 3-айниң 8-күни йәкшәнбидин етиварән кунигә бир саттин аңлтиш елип кәлгән болуп, 1999-жилиға кәлгәндә радио аңлиғучиларниң тәливигә асасән аңлитиш вақти күнигә икки саат, 2007-жили 12-айдин башлап 3 саатқа көпәйтилгән. 2010-жили 1-февральдин башлап Уйғур бөлүминиң аңлитиши интернет ториға қоюлған. Уйғур бөлүми һәр күни Үрүмчи вақти бойичә кәчки саат тоққуздин он йеримғичә уйғур тилида, он йеримдин он иккигичә өзбәк тилида (Сәуди әрәпстан вақти кәчки саат 18-00 – 21-00) җәми үч саат аңлитиш берилип бәрмәктә. Һазир уйғур бөлүмидә 7 өзбәк, 12 уйғур җәми 19 адәм ишләйду.

УЙҒУР БӨЛҮМИНИҢ ПРОГРАММА ТҮРЛИРИ ВӘ ВАҚИТ ӨЛЧИМИ

Сәуди әрәпстан радиосиниң уйғур бөлүми охшаш болмиған күндилик вә һәптилик программиларни аңлитидиған болуп, диний, иҗтимаий илмий программиларни өз ичигә алиду; диний программилар үчүн көп вақит берилгән, мундин башқа хәлиқ ара хәвәрләр вә илмий мусабиқә программилириму аңлитилиду. Һәптилик программиларниң вақит өлчими 15 минут болуп, ислам әқидиси, әхлақ, ибадәт әһкамлири, ислам фиқһи, ислам ихтисади, мәсҗиди һәрәм вә мәсҗиди

нәбәвидә оқулған хутбиларниң тәрҗимиси, ислам тарихи саһабиларниң һаяти, Сәуди әрәпстан тәррәқияти, үлгүлик ислам җәмийити, аялларға мунасивәтлик әһкамлар қатарлиқлар аңлитилиду. Күндилик программилар Қуръан тилавити, униң тәпсири, һәдис-шәръи, гезит хәвәрлири вә хәлиқ ара хәвәрләрдин ибарәт болуп буларниң вақит өлчими 10 минуттур. Амма илмий мусабиқә программиси айлиқ программа болуп, радио аңлиғучиларға мусабиқә соаллири аңлитиду. Улар почта электронлуқ хәт арқилиқ язма һалда җавапини әвәтиду, соалларға тоғра җавап бәргәнләрдин чәк ташлаш арқилиқ икки кишини таллап, уларниң һәр биригә ай ахирида уйғур радиоси тәрәпидин 130 доллардин мукапат пули әвәтип берилиду. Уйғур бөлүминиң рәсмий тор адреси: www.sirt.org, уйғур бөлүминиң илмий мусабиқә программисиға қатнашқучилар җаваплири sirtmusabiqa@gmail.com ға әвәтилиду.

16. «ӘРӘП ДӨЛӘТЛИРИ ИТТИПАҚИ» ВӘ ӘРӘП ӘЛЛИРИ

«Әрәп дөләтлири иттипақи» вә әрәп әллири әрәп дуниясидики вәкиллик характергә егә вә мәлум тәсиргә егә тәшкилат болупла қалмастин, әң бурун қурулған район характерлик тәшкилатларниң биридур. «Әрәп дөләтлири иттипақи», әза дөләтләр арисидики һәмкарлиқни күчәйтиш, әрәп дөләтлириниң мустәқиллиғини вә егилик һоқуқини қоғдаш, әрәп дөләтлириниң ишлири вә мәнпәәтлирини умумийүзлүк ойлишишни мәхсәт қилиду.

«Әрәп дөләтлири иттипақи» 1945-жили 3-айниң 22-күни Мисир һөкүмитиниң тәшәббуси билән Мисир, Сирийә, Ирақ, Ливан, Сәуди әрәпстани, Йәмән, Иорданиядин ибарәт йәттә әрәп дөлитиниң вәкиллири Мисир әрәп җумһурийитиниң пайтәхти Қаһирә шәһиридә мәхсус жиғин ечип «Әрәп дөләтлири иттипақиниң асасий низамнамиси» ни мақуллап бу тәшкилатниң қурулғанлиғини рәсмий елан қилған. Өткән 60 нәччә жилдин бери бу тәшкилатқа әза дөләтләр өзлүксиз көпийип һазир 22 гә йәткән, бу тәшкилатниң баш штаби Қаһирә шәһиридә.

«ӘРӘП ДӨЛӘТЛИРИ ИТТИПАҚИ» НИҢ ДАИРИСИ

«Әрәп дөләтлири иттипақи»ниң даириси пәқәт әрәп әллири билән чәклиниду. Әрәп дөләтлири дегинимиз адәттә әрәп миллитини асаси гәвдә қилип тәшкилләнгән дөләтләр болуп, улар әрәп тилидин ибарәт охшаш бир тилни қоллиниду, бу дөләтләрдики мутләқ көп санлиқ кишиләр ислам диниға етиқат қилиду.

ҺАЗИРҚИ ӘРӘП ДӨЛӘТЛИРИ

Һазир әрәп дөләтлириниң сани 22 гә йәткән болуп, бу дөләтләрдин 12 дөләт Азияға, 10 дөләт Африқиға җайлашқан. Азиядики әрәп дөләтлири: Сәуди әрәпстани, Йәмән, Әрәп бирләшмә хәлипилиги, Омман, Кувәйт, Бәһрәйн, Катар, Ирақ, Сирия, Иордания, Ливан вә Пәләстин қатарлиқлардур. Африқидики әрәп дөләтлири: Мисир, Алҗирийә, Маракәш, Судан, Тунис, Ливия, Сумали, Мавритания, Җибути, Ғәрбий сәһра қатарлиқлардур.

ТӘПСИРЛӘРГӘ МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

1799. Соал: тәпсир дегән немә?

Җавап: тәпсир – Қуръан кәрим айәтлирини шәрһиләп (тәпсилий вә очуқ) чүшәндүрүш демәктур.

1800. Соал: тәпсир илми дегән қандақ илим?

Җавап: тәпсир илми Қуръан кәрим айәтлириниң мәналирини йешип, Аллаһ тааланиң немә

демәкчи болғанлиғини чүшәндүрүп, уларни илмий услупта йешип беришни мәхсәт қилған бир илим түридур.

1801. Соал: мупәссир дегән ким?

Җавап: мупәссир – Қуръан кәримдә Аллаһ тааланиң немә демәкчи болғанлиғини яхши чүшинип, айәтләрни шәрһиләп чүшәндүргән вә мәналирини йешип бәргән алимни көрситиду.

ҚУРЪАН КӘРИМНИ ӘҢ ДӘСЛӘП ТӘПСИР ҚИЛҒАНЛАР

1802. Соал: Қуръан кәримни әң дәсләп тәпсир қилғанлар кимләр?

Җавап: Қуръан кәримни пәйғәмбәр әләйһиссалам һаят вақтида изаһлап чүшәндүрәтти, пәйғәмбәр әләйһиссалам вапат болғандин кейин, униң саһабилири изаһлаш вә тәпсир қилишқа башлиған; саһабилар ичидә Қуръан кәримни әң көп тәпсир қилғанлар һәзрити Әбубәкри, Һәзрити Өмәр, Һәзрити Осман, һәзрити Әли қатарлиқ төрт хәлипә; ибни Мәсъуд, ибни Аббас, Зәйд ибни Сабит, Убәййә ибни Кәиб, Әбумуса Әшъәрий вә Абдулла ибни Зубәйр қатарлиқ алим саһабилардур. Улардин кейин иккинчи әвлат мусулманлар (таибинлар) тәпсир қилған. Амма Қуръан кәримни кишиләрниң еһтияҗиға вә соаллириға йетәрлик һалда тәпсир қилғанлар болсиму, уларниң қилған тәпсирлириниң көпинчиси китап шәклидә қалдурулмиған.

ҚУРЪАН КӘРИМНИ ТӘПСИР ҚИЛИШ ЙОЛИ ТА ҚИЯМӘТКИЧӘ ОЧУҚ

1803. Соал: Қуръан кәримниң тәпсирини пәйғәмбәр әләйһиссалам немә үчүн өзила қилмиған?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам һаят вақтида Қуръан кәримниң әқидә, әхлақ, ибадәт, аилә, һалал-һарам, муамилә қатарлиқ шәриәт әһкамлириға мунасивәтлик айәтлирини өзиниң һәдислири вә әмәлий иш-һәпикәтлири арқилиқ тәпсилий баян қилип бәргән болсиму, шәриәт әһкамлириға мунасивәтлик болмиған вә кишиләр соримиғанлириниң тәпсирлирини қилмиған, бәлки уларни келәчәк әвлатларниң иҗтиһадиға тапшурған, чүнки Қуръан кәримдин илгирики самавий китапларни мәлум бир заман вә мәхсус маканларни көздә тутқан һалда чүшүрүлгән болса, Қуръан кәрим та қиямәткичә давам қилидиған пүтүн инсанийәт үчүн чүшкән мәңгүлүк дәстүр вә мөҗүзә болғанлиқтин, униң мөҗүзилири илим-пәнниң тәрәққияти вә заманниң илгирилишгә әгишип һәр бир әсирниң тәрәққият сәвийисигә мунасип һалда аз-аздин намайән болуп турушни тәқәзза қилиду.

Әгәр Муһәммәд әләйһиссалам Қуръан кәримниң һәммисини тәпсир қилип униңдики илмий һәқиқәтләрниң һәммисини йешип бәргән болса, шу вақиттики инсанларниң әқил-парасити уларни қобул қилалмиғанлиқтин, динниң асаслиқ җәвһирий мәсилилиригә дәхли йәткән болатти; әгәр Қуръан кәримни кишиләрниң шу вақиттики әқил-параситигә вә илмий сәвийисигә маслаштурған һалда тәпсир қилған болса, кейинкиләрниң Қуръан кәримни тәпсир қилиш йоли тамамән етилгән болуп, илим-пән әсиридә мәйданға чиқип туридиған Қуръан кәрим сирлирини тәпсир қилип ечишқа имканийәт болмиған болатти. Чүнки пәйғәмбәр әләйһиссаламниң тәпсиридин кейин башқа тәпсиргә һаҗәт қалмиған вә тәпсир қилинған тәғдирдиму мусулманлар аммиси тәрипидин қобул қилинмиған болатти.

Шуңа, Қуръан кәрим айәтлири Қуръан кәрим чүшкән вақиттики инсанларниң әқлигә тамамән мувапиқ кәлгәндәк, заман илгирилигән вә түрлүк илим-пәнләр мәйданға чиқип, тәрәққий қилған һәр бир дәвир инсанлиририниңму әқиллиригә тамамән мувапиқлишип кәлмәктә, мәсилән: Қуръан кәрим: «Аллаһ йәр йүзини (узуниға вә тоғрисиға) созуп кәң яратти» (*«Рәид» сүриси, 3-айәт*) дегән айәт арқилиқ зиминниң шар шәкиллик екәнлигини елан қилған еди.

Чүнки, Қуръан кәрим чүшкән шу заманлардики инсанлар зиминниң һәр тәрәпкә йейилған вә созулғанлиғинила биләтти; мәлумки, йәр йүзи шар шәкиллик болғандила униң һәр тәрипи кәң

вә созулған болуп көрүниду. Әгәр зимин шар шәкиллик болмастин төрт часа (квадрат) яки үч бурҗәклик яки алтә яки сәккиз бурҗәклик болған болса, униң һәммә тәрипи кәң вә созулған болуп көрүнмигән болатти; инсанлар униң бир учини болсиму тапқан болатти, әгәр уларға очуқрақ қилип: «йәр йүзини шар шәкиллик яратти» дегән болса, кишиләр буни қобул қилалматти вә испатлаш үчүн илим-пән болмиғанлиқтин динниң асаслиқ мәсилилиригиму шәк билән муамилә қилиш кәйпияти йүз бәргән болатти. Шуңа бу һәқиқәтниң кәшпиятини заманларниң илгирилиши билән мәйданға келидиған илим-пән әсиригә тәрк әткән болуши мүмкин.

Қуръан кәрим әнә шундақ паянсиз кәткән окиан, уни толуқ тонуштуруш алаһидә жуқури билим вә үстүн сәвийә тәләп қилидиған иш. Қуръан кәрим җәвһәрлиридин толуқ несивә елиш үчүн көп илим, йетишкән қабилийәт вә жуқури парасәт керәк. Бу улуқвар вәзипиниң һөддисидин пәқәт һәр тәрәплимә илим-пән вә диний илимләрдә йетишкән надир өлүмаларла чиқалайду. Бүгүн Қуръан кәрим җәвһәрлириниң һәммисини таптим, дегән алимдин кейин кәлгини алдинқи иккисиниң тапалмиғанлирини тапиду, шундақ қилип Қуръан кәрим мөҗүзиси та қиямәткичә шундақ давам қилиду; илим-пән илгирилигәнсири униң мөҗүзиси вә сир-әсрарлири һәмдә җәвһәрлири көзләрни чақнатқан һалда, техиму көпләп оттуриға чиқишқа башлайду, заманимизда кәшип қилинған илмий мөҗүзиләр буниң мисали.

ИСЛАМ ДУНИЯСИДИКИ ӘҢ МӘШҺУР ТӘПСИРЛӘР

1804. Соал: ислам дуниясида әң мәшһур мупәссирләр вә әсәрлири қайсилар?

Җавап: Қуръан кәрим пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламға Аллаһ таала тәрипидин чүшкән 14 әсирдин бүгүнгичә дунияда миңларчә мупәссирләр тәрипидин көплигән тәпсирләр йезилған, амма пүтүн мусулманларниң нәзиридә әң ишәшлик вә әң мөтивәр дәп қарилип кәлгән әң қедимий тәпсирләрниң мәшһурлири «тәпсир тәбәрий» билән «тәпсир ибни кәсир» дур.

1) «тәпсир тәбәрий» – толуқ нами «җамиул баян фи тәпсирил Қуръан» болуп һиҗрийиниң 223-жили (милади 838-жили) Тәбәристанда дунияға келип, һижрийә 309-жили (милади 922 -жили) Бағдатта аләмдин өткән мәшһур мупәссир Әбуҗәъфәр Муһәммәд ибни Тәбәрий дегән киши тәрипидин йезилған.

2) «тәпсир ибни кәсир» – толуқ нами «тәпсири Қуръан әзим» болуп, һиҗрийиниң 700-жили (милади 1301-жили) Дәмәшиқтә дунияға келип, һиҗрийиниң 774-жили (милади1372-жили) вапат болған мәшһур мупәссир Исмаил ибни Өмәр ибни Кәсир дегән киши тәрипидин йезилған. Бу икки тәпсирдин кейин төвәндики тәпсирләр мәшһур:

3) «тәпсир Сәмәрқәнди» – толуқ нами «бәһрул улум» болуп, Һиҗрийиниң 373-жили (милади 983-жили) вапат болған мупәссир Нәсир ибни Муһәммәд Сәмәрқәнди дегән кишиниң тәпсиридур.

4) «тәпсири бәғәвий» – Һиҗрийиниң 510-жили (милади 1116-жили) аләмдин өткән Һүсәйин ибни Мәсъуд Пәрра әл Бәғәвий дегән киши тәрипидин йезилған.

5) «әддурәрул мәнсур» – һиҗрийиниң 849-жили (милади 1445-жили) Мисирниң Қаһирә шәһиридә дунияға келип, һиҗрийиниң 911-жили (милади 1505-жили) аләмдин өткән Җалалиддин Суюти дегән алим тәрипидин йезилған.

ЙЕҚИНҚИ ЗАМАНЛАРДА ЙЕЗИЛҒАН ӘҢ МӘШҺУР ТӘПСИРЛӘР

1805. Соал: йеқинқи заманларда йезилған әң мәшһур тәпсирләр қайсилар?

Җавап: йеқинқи заманда йезилған тәпсирләрниң әң мәшһурлири төвәндикичә:

1) «тәпсир әл мәнар» – толуқ нами «тәпсир Қуръан һәким» болуп, бүйүк ислам ислаһатчиси Муһәммәд Абдуһниң оқуғучиси вә тонулған алим Муһәммәд Рәшид Риза дегән киши тәрипидин Мисирда йезилған.

2) «Фи зилалил Қуръан» – Мисирлиқ бүйүк ислам мутәпәккури Сәййид Қутуб (1906-1966) тәрипидин йезилған.

3) «әл җәваһир фи тәпсирил Қуръан» – Мисирлиқ алим Тәнтавий Җәвһәрий (1870-1940) тәрипидин йезилған.

4) «тәфһимул Қуръан» – Пакистанлиқ мәшһур ислаһатчи алим Әбул әъла Мәвдудий дегән киши тәрипидин миладийә 1942-жилидин 1972-жилиға қәдәр 30 жилда орду тилида йезилған.

5) «әттәфсирул вадиһ» – Мисирлиқ доктур Муһәммәд Мәһмуд Һиҗази тәрипидин 1951-жили йезилған.

ҚЕДИМКИ ТӘПСИРЛӘР БИЛӘН ҺАЗИРҚИ ТӘПСИРЛӘРНИҢ ПӘРҚИ

1806. Соал: қедимки тәпсирләр билән һазирқи заманда йезилған тәпсирләр оттурисида қандақ пәриқләр бар?

Җавап: XX әсирниң кириши билән тәпсир илми йеңи усул билән наһайити тез сүръәттә тәрәққий қилған болуп, қедимки мәпәссирләр Қуръан кәримни тәпсир қилишта, әрәп тилиниң грамматикилиқ, стилистикилиқ қаидилиригә, сөз-җүмлиләрниң мәнасигә вә фиқһи һөкүмләргә көпрәк әһмийәт берип кәлгән болса, йеқинқи заман мупәссирлири Қуръан кәримни мусулманларниң күндилик турмушида әмәлийләштүрүш, заманниң тәқәззасиға лайиқ һалда йеңи мәсилиләргә җавап тепиш ишлириға зор әһмийәт бәргән.

УЙҒУРЛАРДИН ЧИҚҚАН МӘШҺУР МУПӘССИРЛӘР

1807. Соал: уйғурлардин чиққан мәшһур мупәссирләр кимләр?

Җавап: уйғурлар түркий тиллиқ хәлиқләр ичидә Қуръан кәримни әң дәсләп тәрҗимә вә тәпсир қилған хәлиқтур. Уйғурларниң ичидин чиққан мәпәссирләр төвәндикичә:

1) уйғурлар ичидә Қуръан кәримниң тәпсирини әң дәсләп язған киши атақлиқ

тилшунас алим Махмут Қәшқәрийниң устази Һүсәйин ибни Әли ибни Хәләф Қәшқәрий дегән киши болуп, бу зат Қараханийлар Уйғур ханлиғиниң бир қанчә әвлат ханлириниң мәнивий даһиси, шундақла тонулған мудәррис еди, у өмри ичидә 200 парчидин көпрәк китап язғанниң сиртида Қуръан кәримниң тәпсирини язған.

2) миладийә 1735-жилдин 1756– жилғичә Йәкәндә һөкүмдар болған ғоҗа Яқуп дөләт хираҗити билән Қуръан кәримниң уйғурчә тәпсирини яздуруп нәшир қилдурған.

3) Қағилиқта өткән даңлиқ өлүма Һүсәйинхан Тәҗәлли 1910-жили Қуръан кәримниң уйғурчә тәпсирини йезип чиққан.

4) Сабит дамоллам һаҗим Шиңшисәйниң түрмисидә 1937-жилдин өмириниң ахириғичә күч сәрип қилип, «рошән баян – түркий тәпсирул Қуръан» дегән уйғурчә тәпсирини йезип чиққан болуп, униң 30-париси 1948-жили Ғулҗида бесип тарқитилған; бу тәпсирниң қол язма нусхисини Сабит дамолламниң Ғулҗидики оғли Абдулла 1961-жили Уйғур Автоном Районлуқ милләтләр тәтқиқат орниға тапшуруп бәргән екән.

5) 1955-жили Муһәммәд зерип қарийһаҗим Ғулҗида «Қуръан кәрим тәпсири» ни уйғур тилида йезип чиққан. Зерип қарийһаҗимниң 1926-жили Қәшқәрдә йезип чиққан Қуръан кәримниң «әммә парисиниң тәпсири» намлиқ әсәри 1987-жили Катарда факсимел қилип әслидики чағатай дәвридики уйғур йезиғида бесип тарқитилған. Кейинчә 2003-жили шу факсимел нусқисиға асасән Сәуди әрәпстанниң Җиддә шәһиридә һазирқи заман Уйғур тилиға өзгәртип нәшир қилинған.

ҺАЗИРҚИ ЗАМАН УЙҒУР ТИЛИҒА ТӘРҖИМӘ ҚИЛИНҒАН ТӘПСИРЛӘР

1808. Соал: һазирқи заман уйғур тилиға тәрҗимә қилинған тәпсирләр қайсилар?

Җавап: һазирқи заман уйғур тилиға тәрҗимә қилинған тәпсирләр төвәндикичә:

1) уйғурларниң һазирқи заманда тонулған мәшһур алими Муһәммәд Салиһ дамолламниң қолида барлиққа кәлгән (әрәпчидин тәрҗимә қилған) «Қуръан кәримниң уйғурчә тәрҗимиси» 1987-жили «милләтләр нәшрияти» тәрипидин Бейҗинда нәшир қилинған. Бу тәрҗимә һазирқи заман уйғур тилиға тәрҗимә қилинған тунҗа вә мукәммәл тәрҗимә һесаплиниду. Шундақла бу тәрҗимә Қуръан кәримниң қисқичә тәпсиринниму өз ичигә алған, шуңа уни һәм тәрҗимә һәм қисқичә тәпсир дейишкә болиду.

2) Муһәммәд Салиһ дамоллам уйғур тилиға тәрҗимә қилған «Қуръан кәрим» Алмутилиқ зияли Садиқҗан Юнусовниң кирилл һәрипидә һазирқи заман уйғур тилида нәширгә тәйярлиши билән «Мир» нәшриятида, 2011-жили 3000 нусха, 2012-жили 4000 нусха нәшир қилинип Оттура Азияда истиқамәт қиливатқан уйғур қериндашлиримизниң пайдилинишиға тәғдим қилинди.

3) «тәпсири ибни Кәсир» – 2005-жили уйғур тәрҗимә мәркизи тәрипидин тәрҗимә қилинип, Бейрутта нәшир қилинған, бу тәпсир ишәшликлиги вә қедимийлиги билән мәшһур.

4) «тәфсирул вадиһ» – 2002-жилдин бери пеқир (автор) тәрипидин һазирқи заман уйғур тилиға тәрҗимә қилинип келиниватиду. Һазир бу тәпсирниң 16 париси тәрҗимә қилинип болған, қалған парилирини тәрҗимә қилиш давам қилмақта. Бу тәпсирниң 1-парисидин 4-парисиғичә болған төрт парисиниң тәрҗимиси «Қуръан кәримниң рошән тәпсири» дегән нам билән бир паридин қилип, Түркияниң Стамбул шәһиридә нәширдин чиққан. Бу тәпсир заманивий услупта йезилған, айәтләрниң мәзмуни наһайити рошән вә чүшинишлик болғанлиғи билән даңлиқтур.

5) «ахирқи үч париниң тәпсири» 2007-жили Сәуди әрәпстанниң Рияд шәһиридики «Рәбвә» районлуқ дәвәт мәркизи тәрәпидин һәр хил тилларға тәрҗимә қилинип һәқсиз тарқитилған болуп җүмлидин уйғурчә тәрҗимисиму тарқитилип кәлмәктә.

ТӘҖВИД ИЛМИҒА МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

1809. Соал: тәҗвид дегән немә?

Җавап: тәҗвид сөзиниң луғәттики мәнаси «яхши қилиш, пишшиқлаш, чирайлиқ қилиш» дегәнлик болуп, истималдики мәнаси – Қуръан кәримдики һәр бир һәрипни мукәммәл тәләппуз қилиш вә һәрипләрни тавуш чиқириш әзалиридин ениқ чиқирип, тоғра оқуш дегәнликтур.

ТӘҖВИД ИЛМИНИҢ ВӘЗИПИСИ

1810. Соал тәҗвид илминиң вәзиписи немә?

Җавап: тәҗвид илми Қуръан кәримни тоғра оқушниң қаидилирини чүшәндүридиған илим; тәҗвид илминиң өзигә хас усул-қаидилири бар, бу усул-қаидиләр Қуръан кәримни оқуған һәр бир мусулман үчүн компаслиқ ролини ойнайду. Шуңа Қуръан кәримни оқумақчи болған һәр қандақ киши алди билән бу илимдин хәвәрдар болмай туруп Қуръан кәримни тоғра тәртиви билән оқуялмайду, тәҗвид илми бәзи һәрипләрни қандақ әһвал астида созуп оқуш, қайси әһвал астида инчикә вә қайси әһвал астида том, йоған авазда тәләппуз қилиш, қәйәрдә тохташ вә қандақ тохташ тоғрисидики қаидә-принципларни көрситип бериду, шуңа тәҗвид илмини үгәнмәй, пәқәт әрәп тилинила үгәнгән киши Қуръан кәримни тоғра оқуйду дегили болмайду.

1811. Соал: тәҗвид илмини үгинишниң һөкүми немә?

Җавап: тәҗвид илмини үгиниш авам хәлиқ үчүн пәриз купайә, диний өлүмалар вә қарийлар үчүн пәриз әйндур.

ТӘҖВИД ҚАИДИЛИРИГӘ ӘМӘЛ ҚИЛИШНИҢ҆ ҺӨКҮМИ

1812. Соал: тәҗвид қаидилиригә риайә қилишниң һөкүми немә?

Җавап: тәҗвид қаидилиригә риайә қилиш Қуръан кәримни оқумақчи болған һәр бир әр-аял мусулман үчүн пәриз әйндур. Аллаһ таала Қуръан кәримдә: «Қуръанни тәртил билән (данә-данә, очуқ) оқуғин» дәп буйруған («*Музәммил» сүриси, 4-айәт*).

1813. Соал: тилавәт дегән немә?

Җавап: Қуръан кәримни тәҗвид қаидилиригә толуқ риайә қилип, мәнасини тәпәккүр қилған һалда, мәнасини билмәйдиғанлар Аллаһ таала маңа сөз қиливатиду, дегән етиқат билән авазлиқ яки авазсиз чирайлиқ оқуш дегәнликтур.

ҚИРАӘТ ИЛМИГӘ МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

1814. Соал: қираәт дегән немә?

Җавап: Қираәт – Қуръан кәримни тәҗвид қаидилиригә толуқ риайә қилған һалда чирайлиқ авазда оқуш дегәнликтур.

ҚУРЪАН КӘРИМНИ ҚИРАӘТ ҚИЛИШ УСУЛЛИРИ

1815. Соал: Қуръан кәримни қанчә хил қираәт қилиш усули бар?

Җавап: Қуръан кәрим пәйғәмбәр әләйһиссаламға әрәп тилиниң йәттә хил шевисидә оқулидиған қилип чүшүрүлгән, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң: «Қуръан кәрим маңа йәттә һәриптә оқулидиған қилип чүшүрүлди, силәргә оңай болғинини оқуңлар» [Бухарий ривайити] дегән һәдистики «йәттә һәрип» тин әрәп тилиниң йәттә чоң шевиси көздә тутулидиғанлиғини мутләқ көп санлиқ алимлар тәкитлимәктә; мундин башқа йәнә ислам өлүмалири жуқурiқилардин башқа йәнә үч хил қираәт қилиш шәклиниму қобул көргән, буниң билән Қуръан кәримни он хил қираәт қилиш усули бардур.

Амма, һазир дунияниң һәр қайси җайлирида бирликкә кәлгән қираәт пәйғәмбәр әләйһиссалам вапат болған жили Җибриил әләйһиссалам униңға әң ахирқи қетим үгәткән қираәтниң өзидур. Бу қираәт шәкиллириниң һәр бириниң мәхсус имами вә бир яки иккидин мәшһур шагиртлири болуп, улар устазидин үгәнгән қираәт қилиш усулини башқиларға йәткүзгән кишиләрдур, улар «ривайәт қилғучилар» дәп атилиду.

ҚИРАӘТ ИЛМИ

1816. Соал: қираәт илми дегән қандақ илим?

Җавап: қираәт илми – пәйғәмбәр әләйһиссаламниң әрәп тилиниң охшаш болмиған шевилиридә саһабилириға үгәткән Қуръан оқуш шәкиллирини тәтқиқ қилидиған вә бу шәкилләрниң һәр биридә Қуръан кәримни тоғра рәвиштә оқушни үгитишни мәхсәт қилған илимдур.

1817. Соал: Биз оқуватқан қираәт шәкли қайси?

Җавап: биз дуниядики мутләқ көп санлиқ мусулманлар арисида бирликкә кәлгән қираәт шәкли болған имам Асимниң қираити болуп, уни Һәфис дегән кишиниң ривайитигә асасән оқумақтимиз (Маракәш вә Шималий африқа дөләтлиридә вәрш қираити тарқалған).

ҚУРЪАН ОҚУШҚА МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

1818. Соал: Қуръан оқушниң һөкүми немә?

Җавап: Қуръан кәримни әр-аял һәр қандақ бир мусулманниң һемишәм оқуп туруши совави катта болған яхши әмәлләрдин санилиду. Әрәп тилиниң һәриплирини тонушқа қурби

йәтмигәнликтин Қуръан кәримни оқуялмайдиған һәр бир мусулманниң өз ана тилидики «Қуръан кәрим тәржимиси» ни чүшинип оқуши йетәрликтур.

ҚУРЪАН ОҚУШНИҢ ӘҺМИЙИТИ, ПӘЗИЛИТИ ВӘ СОВАВИ

1819. Соал: Қуръан оқушниң қандақ әһмийити бар?

Жавап: Қуръан кәрим – Аллаһ тааланиң мубарәк сөзи, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң шанлиқ мөжүзиси вә муслманларниң муқәддәс дәстүри, униң тәлиматлири бойичә әмәл қилиш билән икки аләмлик саадәтләргә, уни тилавәт қилиш билән ибадәтниң совавиға еришкили болидиған бир улуқ китаптур. Һәр бир мусулман Қуръан кәримни оқуп турғандила өзиниң һәқиқий мусулман екәнлигини һис қилип, өзиниң қилишқа тегишлик әмәллирини билиду вә өз әмәлийитидә орунлашқа тиришиду.

1820. Соал: Қуръан кәримни оқушниң пәзилити вә совави қандақ болиду?

Жавап: Қуръан кәримни оқуш вә мәнасини билип униңға әмәл қилиш пәзиләтлик катта әмәлләрниң биридур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «Қуръан оқуңлар, Қуръан кәрим өзини оқуғанларға қиямәт күни шапаәт қилған һалда келиду» [Муслим ривайити]. У йәнә: «Аллаһ тааланиң китавидин бир һәрип оқуған киши бир совапқа еришиду, бу бир совап он һәссә көпәйтип берилиду. «Әлиф, лам, мим» ни бир һәрип дәп һесаплимаймән, бәлки «әлиф» бир һәрип, «лам» бир һәрип, «мим» бир һәриптур дәп көрсәткән» [Тирмизи ривайити]. Қисқиси, Қуръан оқуш – тәгбир, тәһлил, тәсбиһ вә дуадинму әвзәл ибадәттур.

1821. Соал: уйғурлар Қуръан кәримни қандақ һөрмәтләйду?

Жавап: уйғурлар Қуръан кәримни наһайити бәк улуқлайду, улар Қуръан кәримни таһарәтсиз тутмайду, таһарәтсиз оқумайду, уйғурлар Қуръанни оқуғанлирида уни һөрмәтлигәнликтин, көксиниң үстидә егиз тутуп туруп оқуйду. Қуръанни сақлиғандиму уни йәрдә яки халиған жайларда қоймайду, бәлки өйлириниң әң жуқури жайлирида қоюп сақлайду.

Уйғурлар Қуръан оқулған жайда әдәп билән олтуруп уни ихлас билән аңлайду, уйғурлар өлүм-житим, нәзир-чирақларда, ата-анисиниң вә барлиқ туққанлириниң қәбирлирини зиярәт қилғанлирида, бир-бириниң мусибәтлиригә тәзийә билдүргәндә алди билән Қуръан оқуп болуп андин дуа қилиду; мундин башқа қиз-оғуллириниң некалирини қилишниму Қуръан оқуш билән башлайду, һәтта күндилик намазлирини Қуръан сүрилиридин бир қанчә сүрә оқумастин ада қилмайду, пүтүн дуалирини Қуръан оқуш билән башлайду. Оттура Азия жумһурийәтлиридики уйғурлар жуқуриқилардин башқа йәнә һейт күнлиридә һейтлап киргән һәр бир өйдин Қуръан оқумастин чиқмайду. Демәк, Қуръан кәрим уйғурларниң күндилик һаятида интайин муһим орун тутуп кәлмәктә.

1822. Соал: Қуръан кәримни мәнасини билмәстин оқусиму совап боламду?

Жавап: Қуръан кәрим инсанларни купри вә залаләтниң зулмәтлиридин иман вә һидайәтниң нуриға елип чиқиш үчүн чүшүрүлгән һидайәт мәшъили. Аллаһ таала мундақ дәйду: «Әй Муһәммәд! Қуръанни саңа кишиләрни пәрвәрдигариниң изни билән куприниң зулмәтлиридин иманниң нуриға чиқиришиң үчүн, ғалип, һәммә тилларда мәдһийиләнгән Аллаһ тааланиң йолиға башлишиң үчүн чүшәрдуқ» («*Ибраһим» сүриси, 1-айәт*). Бу айәткә асасән, Қуръан кәримни оқуштин мәхсәт униң мәналирини чүшиниш вә шу чүшәнгини бойичә әмәл қилиштур, амма Қуръан кәримниң улуқлиғидин униң мәнасини билсун-билмисун, униң ләвзини тилавәт қилған адәм чоқум совапқа еришиду.

1823. Соал: Қуръанни тиңшиған кишигиму совап боламду?

Жавап: Қуръан кәримни көңүл қоюп тиңшашму кишини Аллаһниң рәһмитигәериштүридиған катта ибадәтләр қатаридин санилиду. Аллаһ таала Қуръан кәримдә мундақ дәйду: «Аллаһниң рәһмитигә еришишиңлар үчүн, Қуръан оқулған чағда, уни диққәт билән аңлаңлар вә (сөз қилмастин) жим туруңлар» («*Әъраф» сүриси, 204-айәт*).

1824. Соал: балиларға Қуръан кәримни үгитишниң совави қандақ болиду?

Җавап: Аллаһ таала ата-аниларниң үстигә пәрзәнтлиригә Қуръан кәримни оқушни вә униң тәлиматлириға әмәл қилишни үгитишни пәриз қилип бәлгүлигән, улар бу қилғанлириниң мукапатини бу дунияда вә ахирәттә чоқум көриду, пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «кимки Қуръан оқуйдикән вә униң тәлиматлири бойичә иш көридикән, Аллаһ таала қиямәт күнидә униң ата-анисиниң бешиға қуяшниң нуридинму нурлуқ таҗини кийдүриду» [Әбудавуд ривайити].

ҚУРЪАН ОҚУШНИҢ ӘДӘП-ҚАИДИЛИРИ

1825. Соал: Қуръан оқушниң әдәп-қаидилири қайсилар?

Җавап: Қуръан оқушниң әдәплири төвәндикичә:

1) Қуръанни таһарәт елип оқуш. «Қуръанни пәқәт пак болғанларла тутиду» (*«Вақиә» сүриси, 79-айәт*).

2) Қуръан оқуштин бурун «әузу биллаһи минәш шәйтанир рәҗим» дәп шәйтанниң вәсвәсә қилишидин Аллаһқа сеғинип пана тиләш. «сән Қуръанни оқумақчи болғиниңда, қоғланди шәйтанниң (вәсвәсисидин) Аллаһқа сеғинип пана тилигин» (*«Нәһл» сүриси, 98-айәт*).

3) Қуръанни тәҗвид қаидилиригә риайә қилип, очуқ оқуш. «Қуръанни тәртил билән (йәни данә-данә, очуқ) оқуғин» (*«Музәммил» сүриси, 4-айәт*).

4) Қуръанниң мәнасини билмисиму, Аллаһ маңа сөзләватиду дегән етиқат билән уни ихлас қилип оқуш.

5) Қуръанни чирайлиқ авазда оқуш. Пәйғәмбәр әләйһиссалам Қуръан кәримни қетирқинип, чирайлиқ авазда оқушқа тәшәббус қилип: «Қуръанни чирайлиқ авазда оқуңлар» дәп көрсәткән [имам Әһмәд ривайити].

6) Қуръан оқушни мәишәтниң кәспигә айландуривалмаслиқ, пәқәт ахирәтлик совапни көзләп оқуш.

ҚУРЪАН ЯДЛАШНИҢ ПӘЗИЛИТИ

1826. Соал: Қуръан кәримни ядқа елишниң пәзилити немә?

Җавап: Қуръан кәрим Аллаһ таала тәрипидин чүшкән пети сақлинип кәлгән әң ахирқи самавий китаптур. Аллаһ таала уни 14 әсирдин көпрәк вақиттин бери язма һаләттә сақлаш вә қарийларниң диллириға орунлаштуруштин ибарәт икки хил усул билән қоғдап кәлди, шу сәвәптин қарийлар ислам үммүтиниң әң шәрәплик кишилиридур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «Аллаһниң инсанлар арисида йеқин кишилири бар,қарийлар Аллаһниң йеқинлири вә алаһидә бәндилиридур» [имам Әһмәд ривайити].

1827. Соал: Қуръан кәримни қандақ рәвиштә оқуш керәк?

Җавап: Қуръан кәримни тәҗвид қаидилиригә риайә қилған һалда, тәпәккүр билән аз оқуш, алдирап көп оқуғандин әлвәттә әвзәлдур, чүнки Қуръан кәрим униң мәнасини тәпәккүр қилип чүшинип, униңдин вәз-нәсиһәт елиш үчүн чүшүрүлгән китап.

ҺӘДИС ИЛМИ ВӘ УНИҢҒА МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

ҺӘДИС ИЛИМИ ВӘ УНИҢ ҒАЙИСИ

1828. Соал: һәдис илми дегән қандақ илим?

Жавап: һәдис илми – пәйғәмбәр әләйһиссаламниң сөзлири, иш-һәрикәтлири, башқиларниң қилған ишлиридин мувапиқ көрүп тәстиқлигәнлиригә аит ривайәтләрни вә бу ривайәтләрни сөзлигүчиләрниң растчиллиғи, ишәнчликлиги, тәқвалиғи вә башқа сүпәтлирини мәлум бир илмий усул билән тәтқиқ қилидиған әһмийәтлик бир илимдур

1829. Соал: һәдис илминиң ғайиси немә?

Жавап: һәдис илминиң ғайиси пәйғәмбәр әләйһиссаламниң сүннитини вә униң ислам динини чүшиниш һәм турмушқа тәдбиқләп әмәлийләштүрүш тәризини әң тоғра шәкилдә үгинип мусулманларға шу бойичә билдүрүшни ғайә вә мәхсәт қилиду.

1830. Соал: һәдис илми қачан барлиққа кәлгән?

Жавап: һәдис илми пәйғәмбәр әләйһиссаламдин кейинла, саһабиларниң заманида барлиққа кәлгән болуп, саһабилар пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һәдислирини ривайәт қилғучиларниң растчиллиғи, тәқвалиғи, ишәнчликлиги вә пүтүн әһвалини ениқ тәкшүрүш билән биллә һәдисни қачан, нәдә аңлиғанлиғи вә һәдисниң пәйғәмбәр әләйһиссаламға ейтқан ләвзи қандақ екәнлигини еник вә тәпсилий билиш үчүн мәлум метод вә принципларни бәлгүлигән. Һижрийә биринчи әсирниң кейинки йеримидила һәдис илминиң асасий принциплири вә усуллири бәкитилгән.

1831. Соал: һәдис илми һәққидә тунжа болуп китап язған адәм ким?

Жавап: һәдис илми тоғрилиқ тунжа китап язған киши мәшһур һәдисшунас алим Муһәммәд ибни Шиһаб әл Зуһрий дегән киши болуп, милади 717-720-жиллири арисида хәлипилик қилған Өмәр ибни Абдулъәзизниң тәшәббуси билән мәзкүр китапни язған, униңдин кейин имам Әли ибни әл Мәдийни (м. 777-848) дегән кишидур. Имам Бухарий өз китавида бу кишидин һәдис вә һәдис илми һәққидә көп нәрсиләрни үгәнгәнлигини язған. Һәдис илми һәққидә китап язғучиларниң үчинчиси Шафиий мәзһипиниң қурғучиси имам Шафиий (м. 767-819) дур.

1832. Соал: мусулманлар ислам мәнбәлирини қоғдашқа қандақ әһмийәт бәргән?

Жавап: тарихий мәлуматларни, диний тәлиматларни, дәстүрларни вә пәйғәмбәр сөзлирини тәтқиқ қилиш, инчикиләш вә өз әйни бәкитиштә, инсанийәт тарихида, мусулман өлүмалириниң алдиға өтидиған һечким йоқ. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң заманида мусулманлардин оқуш вә йезишни билидиғанлар көп еди, у һемишәм мусулманларни оқуш, йезиш вә үгинишкә чақирип туратти. Бәдри урушида әсиргә чүшкән мушрик қошунлириниң саватлиқлиридин һәр бириниң мусулман балилиридин он балиниң саватини чиқирип қоюш бәдилигә қоюп бериш сәяситини қолланғанлиғиму пәйғәмбәр әләйһиссаламниң мусулманларниң саватсиз қалмаслиғи үчүн қолидин кәлгән һәммә чариларни ишләткәнлигини көрситиду.

Пәйғәмбәр әләйһиссаламдин кейинму саһабилар ислам дининиң биринчи асаслиқ дәстүри болған Қуръан кәримгә әң зор әһмийәт бериш билән биллә пәйғәмбәр әләйһиссаламниң сүннәтлиригиму зор әһмийәт бәргән, Қуръан кәримни барлиқ ислам үммүтигә Муһәммәд әләйһиссаламға чүшкән пети саламәт йәткүзүш үчүн «Қуръан илми», «қираәт илми», «тәҗвид илми» қатарлиқ илимләрни мәйданға кәлтүрүп, һәр бири үчүн мәхсус қаидә-принципларни бәкиткәнгә охшаш, ислам дининиң иккинчи асаслиқ дәстүри болған сүннәтни ислам үммүтигә өз пети саламәт йәткүзүш үчүн «һәдис илми», «һәдисләрни тәтқиқ қилиш илми», «һәдис ривайәт қилғанларни тәкшүрүш илми», «һәдисләрни түргә айриш илми» қатарлиқ илимләрни мәйданға кәлтүрүп, буларниң һәр бири үчүн мәхсус қаидә-принцип вә методларни бәкиткән; буларниң сиртида, Қуръан кәрим вә сүннәтниң роһини мусулманларға әйнән йәткүзүш мәхсити билән «тәпсир илми», «фиқһи илми» қатарлиқ илимләрни мәйданға чиқириш билән биллә буларни тоғра чүшиниш үчүн ярдәмчи илимләр һесапланған әрәп тилиниң «фонетика», «грамматика» вә стилистикилиқ ипадиләш усули қатарлиқларни мәйданға кәлтүргән.

##ҺӘДИС ТОПЛАМЛИРИ ҺӘҚҚИДӘ ҚИСҚИЧӘ МӘЛУМАТ

1833. Соал: әң мәшһур һәдис топламлири қайсилар?

Җавап: заманимизғичә нурғунлиған һәдис топламлири барлиққа кәлгән болуп, уларниң ичидин пүтүн әһли сүнни мусулманлар тәрипидин бирдәк етирап қилинғанлириниң мәшһурлири алтә чоң һәдис топлимидур, улар төвәндикичә:

1. Сәһиһул Бухарий.
2. Сәһиһул Муслим.
3. Сунән Тирмизи.
4. Сунән ибни Маҗә.
5. Сунән Әбудавуд.
6. Сунән Нәсаий.

СӘҺИҺУЛ БУХАРИЙ

1834. Соал: «Сәһиһул Бухарий» ни ким топлиған?

Җавап: «Сәһиһул Бухарий» – Қуръан кәримдин қалса мусулманлар үчүн әң мөтивәр китап болуп, уни Муһәммәд ибни Исмаил Бухарий дегән киши топлап чиққан. Бу киши һиҗрийиниң 194-жили (милади 809-жили) Һазирқи Өзбәкистанниң Бухара шәһиридә дунияға келип, һиҗрийиниң 206-жили (милади 869-жили) Сәмәрқәнт вилайитигә қарашлиқ Хәртәң дегән йезида дуниядин өткән. Муһәммәд Исмаил Бухарий һаятида илим тәһсил қилиш үчүн Хурасан, Мәккә, Мәдинә, Мисир, Сирийә қатарлиқ ислам шәһәрлиригә берип оқуған; у һәдис топлашқа берилип 600 миңдин көпрәк һәдисни ядлиған, бу һәдисләр ичидин таллап «җамиуссәһиһ» (сәһиһ һәдисләр топлими) намлиқ әсәрни вуҗутқа чиқарған, кейинчә бу әсәр «сәһиһул Бухарий» дегән нам билән мәшһур болған. Әһли сүнни мәзһипигә мәнсүп мусулманларниң һәммиси бу әсәрниң растлиғиға вә һәдисләрниң ишәшлик екәнлигини бирдәк иқрар қилиду.

СӘҺИҺУ МУСЛИМ

1835. Соал: «Сәһиһу Муслим» ни ким топлиған?

Җавап: «Сәһиһу Муслим» намлиқ бу һәдис топлими Муслим ибни Һәҗҗаҗ Әбул Һәсән әл Қушәйри дегән затниң қолида яритилған болуп, имам Муслим һиҗрийиниң 205-жили (мил. 821-жили) һазирқи Иранниң Нишапор шәһиридә дунияға келип һиҗрийиниң 261-жили (мил. 875-жили) Нишапорда аләмдин өткән. Имам Муслим илим тәһсил қилиш йолида Ирақ, Һиҗаз, Сирийә қатарлиқ дөләтләргә барған, у имам Әһмәд ибни Һәнбәлдин көп илим үгәнгән вә көп һәдисләрни ядливалған, шуларниң ичидин «Сәһиһу Муслим» дегән һәдис толимини ятратқан. У «Сәһиһул Бухарий» дин қалса, әң ишәшлик вә әң мөтивәр һәдис китави һесаплиниду.

СУНӘН ТИРМИЗИ

1836. Соал: «Сунән Тирмизи» ни ким топлиған?

Җавап: «Сунән Тирмизи» Муһәммәд ибни Әйса әл Тирмизиниң һәдис топлимидур. У киши һиҗрийиниң 209-жили (мил. 824-жили) һазирқи Өзбәкистанниң Тирмиз шәһиригә қарашлиқ Боғ йезисида дунияға кәлгән, имам Тирмизи илим тәһсил қилиш йолида Хурасан, Ирақ, Һиҗаз қатарлиқ шәһәрләргә барған вә көп һәдисләрни топлиған. Муврауннәһр шәһәрлиридә имам Бухарийдин кейин, мусулманлар тәрипидин әң зор һөрмәт вә шан-шәрәпкә еришкән алим болуп, топлиған һәдислирини Мисир, Һиҗаз, Ирақ вә Хурасан өлүмалириниң алдидин өткүзүп уларниң тәстиқидин өткәндин кейин, андин елан қилған. У киши һиҗрийиниң 279-жили (мил. 892-жили)

Тирмиз шәһиринин Боғ йезисида аләмдин өткән. Тирмизиниң һәдис топлими дуниядики мәшһур алтә һәдис топлими ичидә үчинчи орунда туриду.

СУНӘН ИБНИ МАЖӘ

1837. Соал: «Сунән Ибни Мажә» ни ким топлиған?

Жавап: «Сунән Ибни Мажә» Муһәммәд ибни Йәзид әл Қәзвиний дегән киши топлиған һәдис китави болуп, бу киши Һижрийиниң 209-жили (мил. 824-жили) Каспий деңизиниң жәнуп тәрипигә жайлашқан бир районда дунияға кәлгән. У һижаз, Сирийә вә Иордания, Мисир, Ирақ қатарлиқ әрәп мәмликәтлиригә берип илим тәһсил қилған вә көплигән һәдисләрни топлап ядлиған, өзи издәп жүрүп топлиған нурғун һәдисләрдин таллап «Сунән Ибни Мажә» намлиқ һәдис топлимини барлиққа кәлтүргән; у киши һижрийиниң 273-жили (мил. 886-жили) аләмдин өткән, униң бу топлими мәшһур алтә һәдис топлими ичидә төртинчи орунда туриду.

СУНӘН ӘБУДАВУД

1838. Соал: «Сунән Әбудавуд» ни ким топлиған?

Жавап: «Сунән Әбудавуд» – Сулайман ибни Әшъәс әл Сижистани дегән кишиниң топлими болуп, у киши һижрийиниң 202-жили (мил. 817-жили) һазирқи Иранниң Сижистан дегән йеридә дунияға кәлгән. Һәнбәли мәзһипиниң қурғучиси имам Әһмәд ибни Һәнбәлдә оқуған, һәдис үгиниш үчүн Сирия, Ирақ, Хурасан вә башқа әрәп шәһәрлиригә барған. Һижрийиниң 275-жили (мил.888-жили) Ирақниң Бәсрә шәһиридә аләмдин өткән, униң бу һәдис топлими мәшһур алтә һәдис топлими ичидә бәшинчи орунда туриду.

СУНӘН НӘСАИЙ

1839. Соал: «Сунән Нәсаий» ни ким топлиған?

Жавап: «Сунән Нәсаий» намлиқ бу топлам Әһмәд ибни Шуәйиб Нәсаий дегән кишиниң топлими болуп, у киши һижрийиниң 215-жили (мил. 830-жили) һазирқи Хурасанниң Нәсаъ дегән йеридә дунияға кәлгән, имам Нәсаий һәдисләрни топлаш ишиға пәвқуладдә көңүл бөлгән вә һәдисләрниң раст вә ялғанлиғини айришта наһайити чиң шәртләрни қоюп, интайин еһтиятчанлиқ билән иш көргән алим. У, Мәккә мукәррәмә шәһиридә туруп, ишәшлик һәдисләрни топлиған, һижрийиниң 303-жили (мил. 915-жили) Пәләстинниң Рәмлә дегән йеридә аләмдин өткән, униң бу топлими мәшһур алтә һәдис топлими ичидин алтинчи орунда туриду.

ТОҚҚУЗИНЧИ БӨЛҮМ

ҚУРЪАН КӘРИМНИҢ МӨҖҮЗИСИ

ҚУРЪАН КӘРИМНИҢ МӨҖҮЗИСИ ҺӘҚҚИДӘ ҚИСҚИЧӘ МӘЛУМАТ

Авал шуни билиш керәкки, Қуръан кәрим бирәр пән-техника китави әмәс, яки у, каинатниң сир-әсрарлирини баян қилиш үчүн чүшүрүлгән китапму әмәс, бәлки у әқидә, ибадәт, әхлақ, муамилә, қанун-түзүм китавидур. У инсанларға пән-теникидин мәлум мавзуларда жип учи берип, уларниң издиниш йолини ечип бериду; демәк, Қуръан кәрим умумий қанунийәтләрниң хусусий жип учини көрситип бериду. Аллаһ таала инсанларни дуния вә ахирәтлик бәхит-саадәтниң йоллириға һидайәт қилиш үчүн Қуръан кәримни һидайәт мәнбии қилип чүшәргән. «бу Қуръан һәқиқәтән әң тоғра йолға башлайду, яхши ишларни қилидиған мөмүнләргә уларниң чоң мукапатқа еришидиғанлиғи билән хуш хәвәр бериду» («*Исра» сүриси, 9-айәт*).

Қуръан кәримниң һидайити инсанларни Алааһтааланиң диниға чақириш, униң барлиғиға вә бирлигигә йетәрлик дәлил-испатларни турғузуш, инсанларға пайдилиқ болған ишларни үгитиш вә уларни өзлиригә зиянлиқ болған ишлардин, гуна-мәсийәтләрдин тосуш қатарлиқ ишларда һәр хил усуллар билән әмәлгә ашқан.

ҚУРЪАН КӘРИМ ҺИДАЙӘТ КИТАВИДУР

Аллаһ тааланиң барлиғини, Қуръан кәримниң Аллаһ тааланиң сөзи екәнлигини вә Муһәммәд әләйһиссаламниң Аллаһниң һәқ пәйғәмбири екәнлигини, һәр бир әсирниң илим-мәрипәт вә пән техника җәһәттики вәзийитигә вә һәр дәвир инсанлириниң әқил-параситигә мунасип һалда илмий мөҗүзиләр билән испатлашму Қуръан кәримниң һидайәтлиридин бири санилиду. Чүнки Қуръан кәримниң айәтлири мундин 14 әсирдин көпрәк вақит илгири чүшкән вә әсирләрдин бери кишиләрни шу заманларниң сәвийисигә лайиқ илмий мөҗүзилири билән қайил қилип кәлгән болсиму, йәнила униңда пәқәт заманивий илим-пән биләнла кәшип қилинидиған нурғунлиған илмий һәқиқәтләр бар. Шуңа заман тәрәққий қилғансири, инсанларниң илим сәвийиси йүксәлгәнсири вә илим-пән илгирилигәнсири Қуръан кәриминиң өтмүшләрдә билинмигән илмий мөҗүзилири техиму көп кәшип қилинишқа башлайду, шундақ қилип та қиямәткичә бу илмий мөҗүзиләрни кәшип қилиш давамлишиду.

Ундақта пәйғәмбәр әләйһиссалам бу илмий һәқиқәтләрни немә үчүн шәрһиләп бәрмигән? Бу соалниң җавави мундақ: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һазир кәшип қилинған вә кейинчә кәшип қилинидиған пүтүн илмий һәқиқәтләрни шәрһиләп бәрмигәнлигиниң сәвәвигә кәлсәк, пәйғәмбәр әләйһисслам мусулманларниң күндилик ибадәтлиридә, муамилә ишлирида, һалал-һарам мәсилисидә билиши керәк болған шәриәт әһкамлирини толуғи билән шәрһиләп бәргән. Чүнки, мусулманларға буйрулғини шу еди, амма Қуръан кәримдики каинат әсрарлириға мунасивәтлик илимләрдин өзи билгәнлирини вә еһтияҗ туйғанлиринила баян қилип бериш билән купайиләнгән; чүнки бу илмий һәқиқәтләрни һазирқи бойичә шәрһиләп бәргәндә, у чағлардики инсанларниң әқли қобул қилалматти, бу әһвалниң асаслиқ мәсилә болған диний мәсилиләргә сәлбий тәсири болуп қелиш еһтимали бар еди.

Чүнки пәйғәмбәр әләйһиссаламниң Аллаһ тааланиң қудрити билән бир кечидә Мәккидин Пәләстиндики мәсҗиди Әқсаға берип кәлгәнлик қиссиси шу вақиттики инсанларниң көп санлиғи қобул қилалмиған йәрдә, һазирқи илмий кәшпиятлардин сөз ечишқа һәргизму орун йоқ еди. Һәттә

мундин йүз жил бурунқи инсанларға компьютер, интернет, антена қатарлиқ һазирқи заман пән-техникилиридин сөз ачқан адәм һәр қанчә ишәшлик, алим киши болуп кәтсиму, инсанларниң һаман уни ялғанға чиқиридиғанлиғи турғанла гәп еди. Қуръан кәрим әдәбий-илмий келәчәктин хәвәр бериш һәр заманға мунасип шәриәт бәлгүләш қатарлиқ көплигән мөҗүзиләрни өз ичигә алалиған.

ҚУРЪАН КӘРИМНИҢ ӘДӘБИЙ МӨҖҮЗИСИ

1840. Соал: Қуръан кәримниң әдәбий мөҗүзиси қайси?

Җавап: Қуръан кәримниң әдәбий мөҗүзиси униң түзүлишидики бәдиийлиги, һәр бир сөзниң чоңқур мәнагә егә екәнлиги вә аңлиғучиларни өзигә мәптун қилиштәк жуқури җазибийити қатарлиқ тәрәпләрни өз ичигә алиду.

1. ҚУРЪАН КӘРИМНИҢ БӘДИИЙЛИГИ

Қуръан кәрим айәтлиридики һәр бир сөз вә һәр бир айәттә, әрәп әдәбиятидики барчә бәдиийлик түрлириниң әң жуқури үлгүлири тепилиду; әрәпләр Қуръан кәрим чүшүштин бурун қәтъий сөздә йеңилматти, һәтта Юнан, Һиндистан вә Иранниң атақлиқ әдиплири вә шаирлири әрәпләрниң алдида һеч нәрсигә әрзимәтти. Қуръан кәримниң мөҗүзилири шу вақитта әрәпләрниң атақлиқ шаир вә әдиплирини тезла қайил қилған. Әрәпләр шеирийәттә әң жуқури пәллигә йәткән, пасаһәт (һәр қандақ бир муддиани наһайити еник вә очуқ ипадиләш), балағәт (ипадилмәкчи болған бир мәнани аңлиғучиларниң қәлбигә интайин ихчам вә асан ибариләр билән дәл йәткүзүш) җәһәтләрдә алаһидә үстүнлүккә егә хәлиқ болуп туруп Қуръан кәримгә тәң келәлмигән. Қуръан кәримниң келиши билән уларниң деми ичигә чүшүпла кәткән.

ҚУРЪАН КӘРИМ ӘРӘПЛӘРГӘ ҖӘҢ ЕЛАН ҚИЛДИ

Қуръан кәрим әрәпләргә төвәндикидәк үч басқучлуқ җәң елан қилған:

Дәсләптә уларни бәдиийлик вә стилистикилиқ үстүнлүктә Қуръан кәримгә охшайдиған бир китапни мәйданға кәлтүрүп бекишқа чақирди. «әй Муһәммәд! ейтқинки, әгәр инсанлар, җинлар бу Қуръанниң охшишини мәйданға кәлтүрүш үчүн жиғилип бир-биригә ярдәмләшкән тәғдирдиму, униң охшишини мәйданға кәлтүрәлмәйду»улар растинла кәлтүрәлмиди (*«Исра» сүриси, 88-айәт*).

Андин уларни Қуръан кәрим сүрилиригә охшайдиған он сүрини мәйданға кәлтүрүп бекишқа чақирди. «улар Қуръанни (Муһәммәд) өзи иҗат қилған дейишәмду? Ейтқинки, бу сөзүңларда растчил болсаңлар, Аллаһтин башқа чақиралайдиғанла кишилириңларни (ярдәмгә) чақирип, (бәдиийлик җәһәттин) Қуръандикигә охшаш он сүрә иҗат қилип бекиңлар» (*«Һуд» сүриси, 13-айәт*).

Ахирида уларни бирла сүрә иҗат қилип бекишқа чақирди. «бәндимиз (Муһәммәд) гә биз чүшәргән Қуръандин шәкләнсәңлар, Қуръанға охшаш бирәр сүрини мәйданға чиқирип бекиңлар, (Қуръанға тәәрруз қилишта) Аллаһтин башқа ярдәмчиңларниң һәммисини (ярдәмгә) чақириңлар, (Қуръан инсанниң сөзи дегән гепиңларда) растчил болсаңлар» (*«Бәқәрә» сүриси, 23-айәт*).

Әрәпләр жуқарқи җәңләрниң (соалларниң) һечбиригә җавап берәлмиди вә өзлириниң Қуръан кәрим алдида йеңилгәнлигини-аҗиз қалғанлиғини етирап қилишқа мәҗбур болди. Шуниң билән Қуръан кәримниң мөҗүзә екәнлиги уларниң нәзәридиму испатланди. Шундақ қилип, Қуръан кәримниң әдәбий мөҗүзисини шу вақиттики әшәддий куффарларму етирап қилған; ислам диниға җан-тени билән қарши туруп кәлгән Вәлид ибни Муғирә пәйғәмбәр әләйһиссаламниң йениға кәлгинидә, пәйғәмбәр әләйһиссалам униңға Қуръан кәримдин бир қанчә айәт оқуп бәргәндин кейин униң көңли бирдинла юмшап өзигә немә болғанлиғини биләлмәй қалиду, шу вақитта исламниң

әң әшәддий дүшмини Әбуҗәһил униң йениға келиду. Вәлид Әбуҗәһилгә мундақ дәйду: «сәнму билисән, мән әрәпләрниң әң талантлиқ шаиримән, әрәплардә мени бесип чүшидиған шаир йоқ, қәсәм билән етирап қилимәнки, мән Муһәммәд (әләйһиссалам) дин аңлиғанлирим шеир әмәс яки қәсидә әмәс, у шундақ бир сөзләрки, қәлбкә һөзүр-һалавәт беғишлайду, курулмиси интайин есил, бу сөзләрни бесип чүшәләйдиған сөзләр йоқ, у һемишәм үстүнлүккә егә, һәр қандақ бәдиий баянларни йоққа чиқиралайду». Мана бу ислам динини йоқитиш үчүн бар күчи билән қаршилиқ көрситип келиватқан бир капир адәмниң гувалиғидур.

Қуръан кәрим айәтлирини биринчи сүрә фатиһә сүрисидин әң ахирқи сүрә нас сүрисигә қәдәр һәммисини көздин кәчүридиған болсақ, Қуръан кәримниң бешидин ахириғичә пүтүн айәтлиридә стилистика вә баянниң әң жуқури үлгилирини тапимиз. Бу айәтләр сөзлириниң есиллиғи билән қайил қилиштин авал, униң һалавити қәлбимизгә берип болиду.

ҚУРЪАН КӘРИМ АЙӘТЛИРИНИҢ БӘДИИЙЛИГИГӘ БИР МИСАЛ

Төвәндә Қуръан кәримниң стилистика җәһәттә әң үстүн бәдиийликкә егә екәнлигигә бирла мисал кәлтүримән. Әрәпләр қатилдин қисас елишниң қатиллиқ җинайәтлириниң тәкрарлинишиниң алдини алидиғанлиғини әң ихчам вә әң бәдиий сөз билән ипадилимәкчи болуп «өлтүрүш – өлтүрүшниң алдини алиду» дегән җүмлини түзүп чиқип, уни әң бәдиий сөз дәп қариғанлиқтин, Кәбигә есип қоюп пәхирләнгән еди, чүнки улар һемишәм әң бәдиий шеирларни вә һекмәтлик бәдиий җүмлиләрни Кәбигә есиш билән пәхрлинәтти. Қуръан кәримдин «қисаста һаят бар» (*«Бәқәрә» сүриси, 179-айәт*) дегән айәт чүшиши билән уларниң Кәбигә есип пәхирләнгән бу бәдиий сөзлири адәттики сөзләргә айлинип қалди вә пүтүн үстүнликни йоқитип Қуръан кәримгә орун бошитип бәрди. Стилистика мутәхәсислири Қуръан кәримдики «қисаста һаят бар» дегән айәт билән «өлтүрүш-өлтүрүшниң алидини алиду» дегән сөз оттурисида бәдиийлик җәһәттә алаһидә чоң пәриқ барлиғини вә айәтниң бу сөздин жигирмидин көпрәк тәрәптин үстүн бәдиийликкә егә екәнлигини баян қилиду, мәсилән:

1) жуқарқи айәтниң һәрип сани «өлтүрүш-өлтүрүшниң алдини алиду» дегән сөзниң һәрип санидин аз. Айәт он икки һәриптин, бу сөз он төрт һәриптин тәркип тапқан; мәлумки, қанчилик аз сөз вә аз һәрип билән ипадиләнгән мәна әң бәдиий мәнадур.

2) айәтниң мәнаси очуқ, чүнки у қатилдин қисас елишниң зөрүрлигини тәкитләйду амма «өлтүрүш-өлтүрүшниң алдини алиду» дегән сөзниң мәнаси очуқ әмәс, чүнки һәр қандақ өлтүрүш қисас үчүн болмайду, адәмләр бир-бирини наһәқму өлтүрүп қойиду.

3) айәттә тәкрарланған бирму сөз йоқ, чүнки сөзниң тәкрарлиниши җүмлиниң бәдиийлигигә сәлбий тәсир йәткүзиду, амма «өлтүрүш-өлтүрүшниң алдини алиду»дегән сөздә «өлтүрүш» сөзи тәкрарланған.

4) айәттики «қисас» сөзи адаләтни һис қилдуриду, чүнки башқисиниң һаятини набут қилған адәмниң һаятиму набут болушқа лайиқтур. Амма «өлтүрүш-өлтүрүшниң алдини алиду» дегән җүмлә бу мәнани бериштин жирақ.

2. ҚУРЪАН АЙӘТЛИРИНИҢ ИХЧАМ, МӘНАСИ ЧОҢҚУРЛИҒИ

Қуръан айәтлиридики һәр бир сөз өзи ихчам, мәнаси чоңқур сөзләрдин болуп, сөзләр арисидики рәт-тәртип вә өз ара бағлинишчанлиқ пәвқуладдә жуқуридур, мән бу орунда бирла мисал кәлтүрүп өтимән:

Қуръан кәримдә, мәйли қайси айәттә болмисун «аңлаш» сөзи «көрүш» сөзиниң алдида кәлгән. «аңлаш» сөзи вә униңдин ясалған ясалма сөзләр Қуръан кәримдә 227 қетим учриса, «көрүш» сөзи вә униңдин ясалған ясалма сөзләр 148 қетим учрайду; «көз», «қулақ» баян қилинған айәтләрниң

һәммисидә «қулақ» сөзи һемишәм «көз» сөзиниң алдида келиду, мәсилән: «инсан қиямәт күни қулақ, көз, дил (сәзгү әзалири) ниң қилмишлири үстидә чоқум соал-сорақ қилиниду» («*Исра» сүриси, 36-айәт*). «силәр үчүн қулақларни, көзләрни вә жүрәкләрни яратти, силәр бәк аз шүкүр қилисиләр» («*Сәждә» сүриси, 9-айәт*). «улар, (һәқни) аңлашқа вә (һәқни) көрүшкә қадир болалмайду» (*«Һуд» сүриси, 20-айәт*).

Жуқурики айәтләрдин башқа «қулақ» билән «көз» тилға елинған барлиқ айәтләрдә «қулақ» сөзи билән инсанниң аңлаш сезими рети җәһәттә «көз» сөзи билән көрүш сезиминиң алдида келиду, бу немә үчүн шундақ? Қени биз нәзәримизни илим-пән алимлириниң бу һәқтики тәтқиқәт нәтиҗилиригә вә илмий фактларға қаритип бақайли:

Төрәлмәшунаслиқ илминиң тәкшүрүп ениқлишичә, инсанниң аңлаш вә көрүш әзалири бирла вақитта яритилиду, төрәлмә төрилип үч һәптә болғанда, униң қулақ асасий тахтиси йетилиду, бу аңлашниң йетилишиниң башлиниши, төрәлмигә төрт һәптә болғанда көзниң асасий тахтиси йетилиду, бу вақитта ички қулақ тәрәққий қилған һалға келиду, төрт һәптә болғанда қулақ қулүлиси йетилишкә башлап, сәккиз һәптә болғанда мукәммәл аңлаш оймини шәкиллиниду. Шундақ қилип ички қулақ бәш айда толуқ йетилиду һәм аңлаш сәзгү нервилири ғидиғлинишни қобул қилалайду; амма көз алмиси билән көрүш пәрдиси (нурлуқ пәрдә) йәттә айда йетилиду һәм ечилиду, бирақ көз балиятқу ичидә һечнәрсини көрәлмәйду, амма қулуқ авазни аңлалайду, бовақ анисиниң жүрәк соқушини вә үчәй һәрикәтлирини аңлалайду; хуласә қилғанда:

1) төрәлминиң аңлаш сәзгү системиси көрүш сәзгү системисидин бурун йетилиду, аңлаш сәзгүси төрәлмә бәш айлиқ болғанда чоң адәмниң сәзгү системиси шәклигә кириду, көрүш сәзгү системиси балилар он яшқа киргәндин кейин мукәммәллишип пишип йетилиду.

2) төрәлмә балиятқуда чеғида авазларни аңлалайду, амма нур, сизиқларни туғулғандин кейин пәриқләндүрәләйду. Қуръан кәримдә: «аңлаш», «көрүш» сөзиниң алдида баян қилинғанлиғиниң йәнә башқа сәвәплири мундақ:

(1) биология илминиң испатлишичә, адәм ухлаштин илгири авал униң көрүш сәзгүси тормузлинип, (аста-аста өчүп), андин кейин аңлаш сәзгүси тормузлинип ишләштин тохтайду; инсан һошсизланғанда, оксиген йетишмәстин сакаратқа чүшкәндә, меңигә қан йетишмигән әһваллардиму авал көрүш сезими йоқилип, андин аңлаш сезими йоқилиду.

(2) самолётта учқанда тез сүръәт билән жуқури өрлигәндә көрүш қуввитигә тәсир йетип ғува көрүш қуввити шәкиллиниду, амма аңлаш иқтидари һәргиз йоқалмайду, интайин төвән болсиму сақлинип қалиду.

(3) адәм охшаш болмиған йөнилиш вә охшаш болмиған тәрәплләрдин кәлгән авазларни аңлалайду, амма адәмниң беши муқим бир орунда турғанда, униң тәкшиликтики көрүш булуңи 180 градус, тикликтики көрүш булуңи 145 градус болиду. нур түз сизиқ бойичә тарқалғачқа, тосалғулардин, әгри җайлардин һәм сүзүк болмиған җисимлардин өтәлмәйду, амма аваз һәр қайси тәрәпкә тарқилалайду, егиз-пәс җайлардиму, қелин, егиз тамлардиму тарқилалайду.

(4) инсанниң аңлаш сәзгүсидин кәлгән учурлар униң есидә сақлинип қалиду, амма башқа сәзгү әзалар арқилиқ еришилгән учурларниң сақлинип қелиши һәм тәсири буниңға йәтмәйду; шундақла көрүш сәзгүси арқилиқ қобул қилинидиған учурларниң миқдари аңлаш сәзгүси арқилиқ қобул қилинидиған учурлардин көп болсиму, меңидә қелишта аңлаш сәзгүдин кәлгән учурларға йәтмәйду. Шуңа Қуръан кәримниң инсанниң қәлбини еритивитидиған, җаһанни ләрзигә салидиған муңлуқ, тәсирлик қираити растинла мусулман адәмниң қәлбини еритиду, вә уни чоңқур ойға салиду.

Демәк, Қуръан кәримдә: «қулақ» вә «аңлаш» сөзлириниң «көз» вә «көрүш» сөзлириниң алдида қоюлиши чоңқур илмий һәқиқәтләрни өз ичигә алған; илим-пән тәрәққий қилмиған мундин он төрт әсир илгирики чағларда, бирәр инсанниң бу һәқиқәтләрни билиши һәргизму мүмкин әмәс еди. Қуръан кәримниң Аллаһниң сөзи екәнлигини испатлаш үчүн буниң өзила купайә қилиду.

3. ҚУРЪАН КӘРИМ ТЕКСТЛИРИДИКИ СИЛИҚЛИҚ

Қуръан текстлири ләвзи интайин силиқ, чаққан, мәнаға далаләт қилиш үстүнлиги алаһидә жуқури, оқуш вә ядлаш үчүн бәкму әплик һәм оңайдур. Қуръан оқушни билмәйдиған адәмму буни әлвәттә һис қилалайду, һәтта улар айәт билән һәдисниң пәрқини аңлапла биләләйду, мундин башқа аңлаватқан әрәпчә сөзләр ичидин Қуръан айәтлирини тезла байқивалалайду. Қуръан кәрим айәтлиридики сөзләрниң аһаң вә ритм җәһәттики орунлаштурулушиму униң мәнасигә қарап болған, мәсилән: әһли җәнните болидиған кишиләр һәққидики баянларда айәтләр интайин юмшақ, силиқ тәләппуз қилинидиған һәрип вә сөзләрдин тәркип тапқан, һәҗ сүрисиниң 100-айити, тәрҗимиси: (Аллаһ һәқиқәтән иман ейтип яхши әмәлләрни қилғанларни астидин өстәңлар еқип туридиған җәннәтләргә киргүзиду, улар җәннәтләрдә алтун биләйүзүкләрни вә мәрвайитләрни зенәт буюмлири қилиду, уларниң кийимлири ипәктин болиду). «иннә әлмуттәқийнә фий җәннәтин вәуюнин, әдхулуһә бисәләмин әмийнин, вәнәзәъна мә фий судуриһим мин ғиллин ихванан әлә сурурин мутәқәбилин», Һиҗр сүрисиниң 45-46-айәтлириниң тәрҗимиси, (тәқвадарлар һәқиқәтән (җәннәтләрдә) бағ-бостанлардин (су, һәсәл вә мәй еқип) туридиған булақлардин бәһримән болиду, уларға «җәннәткә аман-есән кириңлар» дейилиду) дегән айәтләргә охшаш.

Амма әһли дозихи болидиған яман адәмләр һәққидә кәлгән баянларда айәтләр адәмгә қоркунуч һис қилдуридиған, тәләппузи қаттиқ чиқидиған һәрипләр вә сөзләрдин тәркип тапқан: «вәтәрә әлмуһриминә йәвмәизин муқәрранинә фий әл әсфади, сәрабийлуһум мин қәтирән вәтәғшә ужуһәһум әннару». Ибраһим сүрисиниң 49-50-айәтлирниң тәрҗимиси: (у күндә (қиямәт күнидә) гунакарларни зәнҗирләр билән бир-биригә четилип бағланған һалда көрисән, уларниң көйниги қарамайдин болиду, от уларниң үзлирини оривалиду). «җәһәннәмә йәслаһә мәзмумән мәдхурән», Исра сүрисиниң 18-айити, тәрҗимиси: (уни дозақ билән җазалаймиз, у дозаққа харланған (Аллаһниң рәһмитидин) қоғланған һалда кириду) дегән айәтләргә охшаш.

4. ҚУРЪАН КӘРИМНИҢ ҖАЗИБИЙИТИ

Қуръан кәримниң җазибийитиму алаһидә чоң бир мөҗүзә; сиз бирәр бәдиий әсәрни дәсләп оқуғиниңизда, униң сеһирий күчи сизни өзигә җәлип қилиду, уни туймай оқуйсиз. Амма уни қайтилап оқуғиниңизда сиздики һаяҗан йоқилиду-дә, сизгә бирәр йеңилиқ һис қилинмиғанлиқтин, уни қайтилап оқуштин зерикиш һис қилисиз. Һалбуки Қуъан кәримдә бундақ хусусийәтләр йоқ, эксичә, сиз Қуръанни қанчилик көп қайтилап оқуғансири униң җазибийити (тартиш күчи) шунчилик ашиду, уни тоймай оқуйсиз, униң һөзүр-һалавити сизни зоқландуриду. Бәш вақ намаз оқуйдиған адәм намазда күнигә фатиһә сүрисини аз дегәндә 32 қетим оқуйду, амма әйни сүрини бунчилик көп оқуштин зерикиш һис қилмайду, чүнки бу сүрини һәр қетим оқуғиңизда йеңи-йеңи мәналәргә вә мәнивий йүксилишләргә егә болиду.

Қуръан кәримниң җазбийити өз вақтидики әрәп тилини яхши билидиған көплигән әрәпләрниң бирәр айәтниң тилавитини аңлап қелиш сәвәви билән диллири бирдинла ерип мусулман болушиға түрткә болған сәвәпләрниң биридур.

Иккинчи хәлипә Өмәр ибни Хәттаб мусулман болуштин бурун исламни әң өч көридиған, нопузлуқ кишиләрдин бири еди; у бир күни униңдин қорқуп мәхпий һалда мусулман болған сиңлисиниң Қуръан оқуватқанлиғини аңлап қелип, униң дили бирдинла ерип, өчмәнлик қаплиған көңли юмшап шу һаман мусулман болған. Шу вақиттики әрәп каттибашлириниң хәлиқни Қуръан кәрим тилавитини аңлап қелиштин қаттиқ тосқанлиғиниң сәвәвиму Қуръан кәримниң җазибийити алдида уларниң амалсиз қалғанлиғиниң бир дәлили еди. Аллаһ таала уларниң сөзлирини һекайә қилип мундақ дегән: «капирлар: «бу Қуръанға қулақ салмаңлар, уни еләштүриветиңлар, шундақ қилсаңлар Қуръанниң тартиш күчи алдида ғәлибә қилишиңлар мүмкин» дәйду» («*Фуссиләт» сүриси, 26-айәт*).

Амма һазирқи заманда, худди зираәтчиликкә яримайдиған қаттиқ зимин суни қобул

қилмиғандәк, көп сандики мусулманларниң, һәтта әрәп тилини яхши билидиған әрәпләрниңму дили қарийип, көңли қаттиқлишип кәткәнликтин Қуръан кәрим уларға тәсир қилмайду, чүнки мундақлар Қуръан кәримни һәқиқий рәвиштә аңлаштин хелила жирақта.

ҚУРЪАН КӘРИМНИҢ ИЛМИЙ МӨҖҮЗИЛИРИ

1841. Соал: Қуръан кәримниң илмий мөҗүзилири қайсилар?

Җавап: Қуръан кәримниң илмий һәқиқәтләрни хәвәр бәргән мөҗүзилири интайин көп, униң дәлиллиридин төвәндә бәзиси баян қилиниду:

БИРИНЧИ: ТӘБИИЙ ПӘН ДӘЛИЛЛИРИ

1) шамал вә булутларниң қозғилиши.

Булутларниң йөнилиши булутларни барлиққа кәлтүридиған вә уларни һәрикәтләндүридиған шамалларниң сәвәви билән болиду, тәтқиқатчи алимлар шамалларниң деңиз йүзигә көтүрүлгән су парлирини жуқуриға көтүрүп булут һасил қилидиғанлиғи, шундақла шамалниң чаң-тозаңларни вә бир қисим тупрақ данчилириниму жуқуриға көтиридиғанлиғини байқиди, улар йәнә шамаллар көтирип жуқуриға елип чиққан чаң-тозаң данчилири, өсүмлүк уруқчилири вә бу данчиларниң әтрапини су парлири орап аста-аста чоңийиши нәтиҗисидә еғир булут парчилириниң барлиққа келидиғанлиғини тонуп йәтти. Қуръан кәрим булутниң шамаллар арқилиқ қозғилидиғанлиғини баян қилип мундақ дәйду: «Аллаһ шамални әвәтип булутни қозғайду, андин уни асманда халғиничә тарқитиду» («*Рум» сүриси, 47-айәт*).

Қуръан йәнә, шамалларниң су парлирини һайдайдиғанлиғини, андин униңдин еғир булут һасил болуп, ямғур тамчилири чүшидиғанлиғини баян қилиду: «биз ямғурни һайдайдиған шамалларни әвәттуқ, биз булуттин ямғур яғдуруп силәрни суғардуқ, силәр һәргиз уни сақлашқа қадир әмәссиләр» («*Һиҗр» сүриси, 22-айәт*).

2) асман җисимлириниң әслидә туман екәнлиги.

Кишиләр асман җисимлириниң әслидә туман екәнлигини билмәтти; тәтқиқатчилар замານимиздики илим-пәнниң арқисида асман җисимлиридики қалдуқ түтүн маддилирини вә улардин йеңи планетиларниң һасил боливатқанлиғини көрди вә асман җисимлириниң әслидә туман екәнлигини байқиди, амма Қуръан кәрим бу һәқиқәтни мундин бурун қәйт қилған: «Аллаһ андин асманни яритишқа йүзләнди, һалбуки, у туман һалитидә еди» («*Фуссиләт» сүриси, 11-айәт*).

3) ай нуриниң өчүрүлгәнлиги.

Тәтқиқатчилар айниң әслидә қуяшқа охшаш янидиған нурлуқ madda болуп, кейинчә униң нури өчүрүлгәнлигини вә кечидә ай нуриниң пәқәт қарши тәрәптики қуяшниң нуридин әкс әткән (қайтурған) йоруқлуқ екәнлигини байқиди. Һалбуки Қуръан кәрим бу һәқиқәтни аллибурунла елан қилған: «кечә билән күндүзни икки аламәт қилдуқ, кечиниң аламитини (йәни нурини) көтиривәттуқ» («*Исра» сүриси, 12-айәт*). Қуръан кәрим йәнә қуяшни янғучи чирақ (қуяш) ни вә нурлуқ айни яратқан Аллаһниң бәрикити бүйүктур» дәп баян қилған («*Фурқан» сүриси, 61-айәт*).

Бу айәтләрдә, айниң йоруқлуқни қуяштин қобул қилидиғанлиғи ениқ оттуриға қоюлған. Аллаһ таалаһниң қуяш билән айни «икки чирақ» дәп тонуштурмастин, қуяшни «чирақ», айни «нурлуқ» дәп сүпәтлигәнлиги буниң дәлилидур. Шуни унутмаслиқ керәкки, Қуръан кәримдики һәр бир сөзниң өз орниға шундақ кам-зиядә қилинмастин, интайин мукәммәл һалда орунлаштурулғанлиғи һәргизму мәхсәтсиз әмәс. Әрәп тилиниң зоқини тетиғанлар буни әлвәттә билиду.

4) һава бошлуғида оксигенниң камлиғи.

Кишиләр һазирқи илим-пән барлиққа келиштин бурун, биз нәпәс еливатқан оксигенни һаваниң жуқури қатламлиридиму бар, дәп гуман қилишатти; самолёт ижат қилинип кишиләр асманға өрлигәндин кейин, һаваниң жуқури қатламлирида оксигенниң камлиғини, шу сәвәптин у җайларда нәпәсни сиқилидиғанлиғини билди, амма Қуръан кәрим бу һәқиқәтни мундақ елан қилған: «Аллаһ

кимни һидайәт қилмақчи болса, униң көксини ислам үчүн ачиду, Аллаһ кимни аздурмақчи болса, униң көксини шунчә тарайтиветидуки, (иман ейтиш) униңға гоя асманға чиқиштинму қийин туюлиду» («*Әнъам» сүриси, 125-айәт*). Бу айәттә, иман ейтиш қийин екәнликтин көкси тарайған киши һава бошлуғиға чиққанда оксигенниң камлиғидин дими сиқилған кишигә охшитилған, бу айәттә, һава оксигенниң камлиғидин нәпәс елишниң қийинлиғиға ишарәт қилинған.

5) һәр шәйъиниң җүп екәнлиги.

Тәтқиқатчилар өсүмлүкләрниңму худди җанлиқларға охшаш җүп екәнлигини, һәттә можудатларниңму җүп екәнлигини испатлиди. Қуръан кәримдә мундақ дейилгән: «пүтүн шәйъиләрни җүп яратқан, зиминдин үнүп чиқидиған нәрсиләрни, уларниң өзлирини вә улар билмәйдиған нәрсиләрниң һәммисини җүп яратқан Аллаһ барчә нуқсанлардин пактур» («*Ясин» сүриси, 36-айәт*).

6) сезимниң теридә екәнлиги.

Тиббий мутәхәсисләр ағриқни һис қилиш пәқәт теридә екәнлигини испатлап чиққан, бәдәнгә укол селинғандиму укол теридин гөшкә өтүп болғандин кейин ағриқ һис қилиниду, амма укол гөшкә өтүп болғандин кейин ағриқ һис қилинмайду, көйүкму шундақ. Қуръан бу илмий һәқиқәтни өз вақтидила елан қилған: «шубһисизки, бизниң айәтлиримизни инкар қилғанларни дозаққа киргүзимиз, уларниң терилири пишип түгигән чағда азапни тетиш үчүн орниға башқа терә йәңгүшләймиз» («*Ниса» сүриси, 56-айәт*). Чүнки терә көйүп болса, азап һис қилинмайду, шуңа терә йеңилинип турғандила азап давам қилалайду.

7) деңизниң ички долқунлири.

Кишиләр деңизларниң су үсти долқунлиридин башқа ички долқунларниңму барлиғини билмәтти, шундақла су үсти долқунлириниң жуқуридин чүшкән йоруқлуқни тосувелип, су тегидә қараңғулуқ пәйда қилидиғанлиғини билмәтти. Һазирқи пән-техника буни испатлиди, амма Қуръан әң авал буни испатлиған еди: «деңизни қатму-қат долқунлар вә долқунларниң үстидики қара булутлар қаплап туриду» («*Нур» сүриси, 40-айәт*).

8) тағларниң қозуқ екәнлиги.

Археологлар тағларниң йәр астидики қисми билән йәр үстидики қисми охшаш болуп, худди қеқилған қозуққа охшайдиғанлиғини, униң йәр тәврәшниң алдини елиш яки йәр тәврәшни аҗизлаштурушта муәййән роль ойнайдиғанлиғини оттуриға қоймақта. Қуръан кәримдә мундақ дейилгән: «зиминниң тәврәп кәтмәслиги үчүн, тағларни қозуқ қилмидуқму» («*Нәбә» сүриси, 7-айәт*). «йәр тәврәп уларниң хатирҗәмсиз болмаслиғи үчүн, биз зиминда тағларни яраттуқ» («*Әнбия» сүриси, 31-айәт*).

9) йәр шариниң айлиниш қанунийити.

Қуръан кәримдә Аллаһ таала мундақ дәйду: «күн бәлгүләнгән җайиға қарап сәйр қилиду, бу, ғалип Аллаһ тааланиң алдин ала бәлгүлигән ишидур, айға сәйр қилидиған мәнзилләрни бәлгүлидуқ, һәр бири пәләктә үзүп жүриду» («*Ясин» сүриси, 39-40-айәтләр*).

Биз яшаватқан йәр шариниң орни қуяштин 93 миллион мил жирақлиқта болуп, у өз оқида 24 саатта бир қетим айлиниду вә қуяшниң әтрапини 365 күндә бир қетим айлинип болиду; зимин шар шәкиллик болуп, униң бир саатлиқ айлиниши миң мил (тәхминән 1600 километр) дур, униң қуяш әтрапидики бир саатлиқ айлиниши 65 миң милдур. Әгәр йәр шари өзиниң һазирқи шәкли вә һәҗимидин чоң яки кичик болған болса, зиминдики һаятлиқ башқичә болған болатти, чүнки йәр шариниң шәкли билән һәҗими униң тезлиги вә айлинишиға мунасиптур.

Әгәр униң айлиниш сүръити бир саатта миң мил болмастин, униңдин кам яки көп болған болса, йәнә һаятлиқ башқичә болатти, мәсилән: униң айлиниш сүръити һазирқидин көп болуп йүзмиң мил болған болса, күндүзниң узунлиғи 120 саатқа созлуп кетип, зираәтләр көйүп кәткән вә җанлиқларму һалак болған болатти, әгәр кам болуп йүз мил болған болса, күндүзниң вақти аран бир саат 20 минутқа қисқирап кетип, зираәтләр пишмиған болатти.

Шуниңдәк әгәр йәр шариниң қуяш әтрапидики жиллиқ айлиниши һазирқидин кам яки көп болса, дунийадики төрт пәсилдә җиддий өзгириш болуп, ямғурниң йеғиш низами бузулған болатти, шундақла, әгәр йәр шариниң қуяш билән болған арилиғи һазирқи миқдаридин йеқин болған

болса, йәр шаридики инсан, һайван, дәл-дәрәқ, өсүмлүк вә зираәтләр һәммиси көйүп күл болған болатти, әгәр бу иккисиниң арилиғи һазирқи миқдаридин жирақ болған болса, жуқуриқиларниң һәммиси тоңлап набут болған болатти, демәк, бу ишларниң һәммиси Аллаһ тааланиң чәксиз илми вә пухта плани билән әзәлдә шундақ бәкитилгән қанунийәтләрдур.

10) зәрридин кичик нәрсиләрниң барлиғи.

Қуръан кәримдә мундақ дейилгән: «асман-зиминдики зәррә (атом) чилик нәрсә вә униңдин кичик яки чоң нәрсә болсун, һеч қайсиси Аллаһ тааланиң билишидин чәтнәп қалмайду. Уларниң һәммиси Аллаһ тааланиң китавида хатирләнгән» («*Юнус» сүриси, 16-айәт*). Бу айәт әң кичиклә нәрсә – атомла әмәс, бәлки униңдинму кичик нәрсиләрниң барлиғидин хәвәр бәргән; материализмчилар XIX әсиргә кәлгүчилик әң кичик нәрсә атом дегән сөзидә чиң туруп кәлгән. Һазирқи заман илмий тәтқиқатчилири атомдин кичик нәрсиләрниң барлиғини испатлап чиқти, атомниң кичик парчилири протон, нейтрон вә электрондин ибарәт.

11) һәр нәрсиниң өлчәмлик яритилғанлиғи.

Аллаһ таала йәнә мундақ дәйду: «йәр йүзини йейип кәң қилдуқ, униңға тағларни орнаттуқ, йәр йүзидә һәр хил тәкши өлчәмлик өсүмлүкләрни яраттуқ» («*Һиҗр» сүриси, 19-айәт*). Дуниядики барлиқ можудатларниң һаяти үчүн һәр нәрсә мәлум миқдарда өлчәмлик болуши керәк, мәсилән оксигенниң миқдари 21% болмай 50% болған болса, дуниядики можудатлар әң кичик бир шамал билән һалак болған болатти, дуниядики җанлиқлар оксигендин нәпәслиниш арқилиқ һаят кәчүриду, улар оксигендин нәпәслинип, карбон 4 оксидини сиртқа чиқириду; зираәтләр вә дәлдәрәқләр карбон 4 оксидини нәпәс елиш арқилиқ өзлиридики сап оксигенни сиртқа чиқириду. Әгәр бу қанунийәт әзәлдин мошундақ орунлаштурулмиған болса еди, җанлиқлар вә җансиз өсүмлүкләр яшимиған болатти. Бу айәттики «өлчәмлик» дегән сөзиниң мәнаси «нисбәтниң баравәрлиги» дегәнликтур. Һазирқи заман химия алимлири зираәтләрдики барлиқ маддиларниң әң назук өлчәмдә тәңпуңлашқан нәрсиләрдин мурәккәп болидиғанлиғини испатлимақта.

12) бармақ излириниң охшаш әмәслиги.

Аллаһ таала Қуръан кәримдә: «биз уларниң (йәни инсанларниң) бармақлириниму охшаш қилишқа қадирмиз» («*Қиямәт» сүриси, 4-айәт*) дегән; бир инсандики әза йәнә бир инсанниңкигә охшайду, мәсилән: көзгә көз, қулаққа қулақ, қолға қол, буруңға бурун охшайду, бирақ бармақларниң сизиқлири һәргизму бир-биригә охшаш чиқмайду, бәлки һечбир адәмниң бармақ изи йәнә бирсниң бармақ изиға охшимайду. Аллаһ таала бу айәттики «бармақлириниму охшаш қилишқа қадирмиз» дегән сөзи арқилиқ инсанларниң бармақ излириниң бир-биригә охшимайдиғанлиғидин хәвәр бәргән. Бу һәқиқәт 1884-жили кәшип қилинип, шундин бери бармақ излири инсанларни бир-биридин пәриқләндүрүш үчүн қоллинилмақта.

Мундин башқа Қуръан кәрим алдин ала хәвәр бәргән нурғунлиған илмий һәқиқәтләр заманимизда, илим-пән арқисида испатланди вә нурғунлириниң йеқин келәчәктә испатлинишиға ишинимиз.

ИККИНЧИ: АРХЕОЛОГИЯЛИК ДӘЛИЛЛӘР

1) топан вақиәси.

Қуръан кәримдә вә башқа самавий китапларда Нуһ (Noah) әләйһиссалам вә униңға иман кәлтүргәнләр үчүн ясалған кемә һәққидики қиссә баян қилинған. Нуһ әләйһиссалам 950 жил өмүр сүргән болуп, у өмүр бойи қовмини Аллаһқа иман кәлтүрүшкә чақирған болсиму, униңға әгәшкәнләрниң сани наһайити аз еди. Аллаһ уни кемә ясашқа буйруйду. Нуһ әләйһиссалам кемини Аллаһ буйруған шәкилдә ясап болуп, өзигә әгәшкәнләрни вә һәр җанлиқтин бир җүптин кемисигә алиду, бир муддәттин кейин шиддәтлик бир ямғур йеғип «Аллаһниң азави нәдә? уни көрсәтмәмсән?» дәп Нуһ әләйһиссаламни мәсхирә қилғанларниң һәммиси суда ғәриқ болуп түгишиду. Бу вақиә һәққидә дунияниң һәр қайси җайлирида 68 парчидин көпирәк дастан йезилған. Буларниң һәммиси әйни вақиәликни сөзлигән. Заманимизда археология илми арқисида бу вақиә

шәк қобул қилмайдиған дәриҗидә испатланған, йеқинқи жиллардики археология дәлиллиригә асасланғанда бу һадисиниң пүтүн йәр шариға умум болғанлиқ еһтимали күчлүктур.

1960-жиллирида Америкилиқ икки археолог тәрипидин Мексика қолтуғида елип берилған тәтқиқәт нәтиҗисигә көрә, бу җайдики җанлиқ микро организм маддилириниң қедимки заманларға аит қалдуқлири екәнлиги испатланған. Миями университетидин Rodhe вә Cesare исимлик икки археолог, Исланд университетидин James Kannet вә Камбрҗ университетидин Nikolas лардин тәшкил тапқан тәтқиқатчилар групписи тәрипидин тәтқиқ қилинған Мексика қолтуғидики бир туз мәйданида драматик бир чоң өзгириш байқалған, бу болсиму, мундин 11600-12000 жил бурун Мексика қолтуғиниң татлиқ су һуҗумиға учриғанлиғи еди; самавий китапларда бу вақиәлик «топан сүйи» дәп атилип кәлгән (түркчә «динлар тарихи» намлиқ китаптин).

2) Ад, Сәмуд қовумлириниң шәһәрлири.

Ад, Сәмуд қовумлириниң шәһәрлириниң барлиғи Қуръан кәримдә сөзләнгән болсиму, йеқинғичә уларниң бар екәнлигини Европилиқлар рәт қилип кәлгән еди, пән-техникиниң тәрәққий қилиши арқисида археологиялик қезишларниң нәтиҗисидә, бу шәһәрләр оттуриға чиққан. Сәмуд қовми чоң Ад қовминиң бир бөлүги болуп, булар Мәккидин Синағичә һөкүмранлиқ қилатти. Сәмуд қовми Қуръанниң «Әъраф», «Һуд», «Һиҗр» вә «Қәмәр» сүрилиридә тилға елинған. «патламюс тарихи» намлиқ қедимки заманларға аит тарихий әсәр тепилғандин кейин, қезишлар униңға асасән башланған вә әмәлийәттә бу қовумларниң шәһәрлири тепилған.

Сәуди әрәпстанниң пайтәхти Рияд университети әдәбият факультетиниң мудири, асарә – әтиқә алими доктур Абдураһман Әнсарий тәрипидин Әрәпстанниң ғәрбий шималидики «Мәдаини салиһ» дегән йеридә елип берилған қезишта, Сәмуд қовминиң шәһәрлири байқалған; бу шәһәр миладийидин бурунқи 2000-жилларға аит болуп, униңдин қум дугиси астида қалған, таштин ясалған катта сарайлар вә шу вақиттики Сәмудийә йезиқлири билән йезилған тарихий вәсиқиләрму тепилған (Лондонда нәшир қилинған әрәпчә «оттура шәриқ» гезити, 2001-жил 2-айниң 25-күнидики санидин).

3) Ирәм шәһири.

Ирәм шәһиридә Һуд әләйһиссалам вә униң қовумлири яшиған болуп, Қуръан кәримдә Һуд қовминиң Аллаһқа иман кәлтүрүштин баш тартип, купри-залаләт вә инсанларға зулум қилиш билән өткәнлиги, уларниң Ирәм шәһиридә болғанлиғи вә ахирида уларниң «сәрсәр» дәп аталған күчлүк бир боран билән бир кечидила һалак қилинғанлиғи сөзләнгән. «пәрвәрдигариңниң Ад қовмини йүксәк беналири билән охшиши яритилип бақмиған Ирәм шәһирини, Вадиқурада[47] ташларни кесип (өйләрни бена қилған) Сәмуд қовмини Аллаһ қандақ җазалиғанлиғини көрмидиңму?» (*«Фәҗр» сүриси, 6-9-айәтләр*).

1982-жили Калифорниялик бир тәкшүрүш групписи намини бир инглиз җасусидин аңлиған қедимий шәһәр йоллирини тәкшүрүп чиққан болсиму, булар нәтиҗигә еришәлмигән, кейинчә улар мәхсус радарларни ишқа селип Сәуди әрәпстани вә Омман чөллиригә тарқилиду, әң авал улар қедимий шәһәр йоллирини тепип чиқиду, нәтиҗидә улар, иккинчи әсирдә өткән «патламюс» дегән тарихчи баян қилған Ирәм (тарихчи Ирем дәп атиған) шәһирини он икки метр қумлуқниң астидин тепип чиқиду. 4800 жиллиқ тархқа егә болған бу шәһәрниң тепилғанлиғи «чөлләрниң атлиси» (Atlantic of tne Sand) мавзуси астида Америкиниң «Times» вә «Newsweek» гезитлиридә елан қилинған (түркчә «сизинти» журнили 98-жиллиқ 5-сандин елинди).

Жуқуриқи шәһәрләр вә бу шәһәрләрниң қовумлири Қуръан чүшкән вақитлардиму билинмәтти, биринчи болуп Қуръан уларниң әһвалидин вә ақивәтлиридин хәвәр бәргән.

4) Пиръәвн (Фараон) ниң җәсиди.

Аллаһ таала Қуръан кәримдә мундақ дәйду: «биз Исраил әвлатлирини деңиздин өткәздуқ, уларни Пиръәвн вә униң қошуни зулум вә зораванлиқ билән қоғлиди. Пиръәвн ғәриқ болидиған вақтида «Исраил әвлатлири иман ейтқан илаһтин башқа илаһ йоқ екәнлигигә иман ейттим, мән мусулмандурмән» деди, униңға ейтилдики «һаяттин үмүт үзгиниңдә әнди иман ейтамсән, илгири Аллаһқа асийлиқ қилған вә бузғунчилардин болған едиң, сәндин кейинкиләргә ибрәт болушуң үчүн бүгүн сениң җәсидиңни қутқузимиз» йәни деңиздин чиқирип қойимиз» (*«Юнус» сүриси, 89-91-айәтләр*).

Әсирләр өткәндин кейин, инглизлар тәрипидин Қизил деңиз бойидики «Җәбәлин» дегән җайдин Пиръәвнниң җәсиди тепилип, Англиягә елип кетилгән. Бу җәсәтниң өмрини билиш үчүн, җәсәтләрниң өмүрлирини ениқлашта қоллинилидиған һәр түрлүк методларниң һәммиси қоллинилғанниң сиртида, карбон 14 методиму қоллинилған. Әҗәплинәрликки, бу җәсәт 3000 жиллиқ болуп чиққан болсиму, униң терисила чиригән, амма қалған әзалири бузулмиған, униң үстигә бу җәсәт мумияланмиған екән, чүнки мумия қилинған җәсәтләрниң ички әзалири елип ташлиниду. Һалбуки, Пиръәвнниң җәсидиниң әзалири орнида еди. Һазир бу җәсәт Англия музейида көргәзмигә қоюлған.

ҮЧИНЧИ: ТЕХНИКИЛИҚ ДӘЛИЛЛӘР

1) эмбриологиялик (төрәлмәшунаслиқ) билән мунасивәтлик тәтқиқатларни елип барған Франция тиббий университетиниң профессори доктур (Maurese) заманивий тиббий аппаратлар арқилиқ ана қосиғидики бала һәққидә елип барған тәтқиқәт нәтиҗисиниң, Қуръан кәримдә әсирләр бурун билдүрүлгән һәқиқәтләрниң әйниси болуп чиққанлиғиға һәйран қалған вә Европиниң әң көп тиражлиқ гезит, журналлирида (the Quran and Modem science) «Қуръан вә заманивий медицина» мавзуси астида көплигән илмий мақалиларни елан қилған. Қуръан кәримдә мундақ дейлгән: «Аллаһ силәрни анаңларниң қарнида бир һаләттин йәнә бир һаләткә тәрәққий қилдуруп, үч қараңғулуқ (йәни, үч қат пәрдә) ичидә яритиду» («*Зумәр» сүриси, 2-айәт*). Йеқинқи заман медицина вә тәбиәт мутәхәсислири бу үч қат пәрдини тәтқиқ қилип көрүп, уларға алаһидә намларни бәргән, улар: «минбари», «хорбун», «ләфаифи» дәп атилиду.

2) Француз су тәтқиқәт алими Jac Cousteau ақ деңиз билән атлантик окианини бир-биридин айрип туридиған «Җәбәлитариқ» боғузида (көзгә көрүнмәйдиған) бир су тосмисиниң барлиғини, икки пәриқлиқ иссиқлиқта вә тузлуқ ораниға егә болған бу деңиз сүйиниң бир-биригә арилишип кәтмәстин, бири татлиқ йәнә бир аччиқ һалити бойичә бир-биригә йеқин еқиватқанлиғини кәшип қилған. Әдән қолтуғини Қизил деңиздин айрип туридиған Мәндәп боғузидиму су тосмисиниң барлиғини кәшип қилған. Бу қетимқисини Германийиликләр кәшип қилған. Дунияниң көп мәмликәтлиридә су тосмисиниң барлиғи байқалған, мәсилән: Берима, Бенгал вә Һиндистанлардиму бу түрдики су тосмилири болған деңиз, дәрияларниң барлиғи кейинки жилларада кәшип қилинған.

Жуқурики кәшпиятни Cousteau дости профессор M. Bukail ға ейтип бәргәндә, у, бу кәшпиятниң йеңи кәшпиятлардин әмәслигини вә өзиниң бурунла Қуръан кәримдин буларни оқуғанлиғини сөзләп берип мону айәтини тилавәт қилиду: «у, икки деңизни (бири татлиқ, бири аччиқ) аққузиду, улар учришиду, уларниң арисида тосма болуп, бир-биригә қошулуп кәтмәйду» («*Рәһман» сүриси, 19-20-айәтләр*).

ТӨРТИНЧИ: АСТРОНОМИЙИЛИК ДӘЛИЛЛӘР

1) юлтузларниң һәрикити.

Аллаһ таала мундақ дәйду: «қуяш бәлгүләнгән җайиға қарап сәйр қилиду, бу ғалип, һәммини билгүчи Аллаһниң алдин ала бәлгүлигән ишидур. Айға сәпәр қилидиған мәнзилләрни бәлгүлидуқ, у (ахирқи мәнзилгә йетип барғанда) хорминиң қуруп қалған шехиға охшап қалиду, күнниң айға йетивелиши (йәни иккисиниң җәм болуп келиши), кечиниң күндүздин ешип кетиши (йәни вақти кәлмәстин күндүзниң орнини елши) мүмкин әмәс, һәр бири пәләктә үзүп жүриду» («*Ясин» сүриси, 38-39-40-айәтләр*).

Бу ибариләр илгирки инсанларниң нәзәридиму анчә һәйран қаларлиқ ибариләр әмәс еди, чүнки улар юлтузларниң һәрикәтлирини, бәзи вақитларда орунлириниң жирақлашқанлиғини көрүп туратти, лекин һәр бир юлтузниң айлинидиған пәләкниң немә екәнлигини билмигәндәк, қуяшниң һәрикити һәққидиму һеч нәрсини билмәтти. Қуръан кәримниң бу айитиниң шу әсирләрдә

тонулмиған йеңи мәрипәтләр билән кәлгәнлиги бу сөзләрни өз ичигә алған Қуръан кәримниң инсанларниң сөзи болмастин бәлки Аллаһ тааланиң сөзлири екәнлигигә очуқ далаләт қилиду.

Доктур Моррис Бокай[48] бу айәт һәққидә мундақ дәйду: «Қуръан кәрим, зиминниң мәркизи нуқта екәнлиги, қуяшниң униң әтрапида айлинидиғанлиғидин ибарәт пәләк һәққидики кона чүшәнчини баян қилмастин бәлки қуяш, ай, юлтузларниң һәрбиририниң бәлгүләнгән муәййән пәләклири ичидә сәйр қилидиғанлиғини йеңи дәвир илмигә уйғун һалда баян қилмақта». У йәнә мундақ дәйду: «Қуръан кәрим һәр бир юлтузниң бәлгүләнгән пәләк ичидә айлинидиғанлиғидин ибарәт илгирики әсирләрдә тонулмиған йеңи бир чүшәнчини тәғдим қилди. Қуръан кәрим сөзлигән қуяшниң айлиниши, йеңи илим испатлиғандәк қуяшниң секунтиға 250 километр тезлик билән өз оқи әтрапида айлинидиғанлиғидур».

Доктур Моррис Букай «зимин қуяшниң әтрапида айлиниду, униң әксичә болмайду дәп қариған пәләк алимлири сөзлигәндәк, Муһәммәд әләйһиссаламму қуяш вә айларниң һәрикәтлиридин сөзләп улуқ мутәпәккүргә айланған» дегән сөзгә мундақ рәддийә бәргән: «пәләк алимлири бу йәрдә тоғра дейәлигән болсиму, қуяш аләмниң мәркизи нуқтиси болуп, у һәргиз һәрикәтләнмәйду дегән қаришида хаталашқан. Демәк, пәләк алимлири хата вә тоғра нәзәрийиләрниму оттуриға қойған; хата вә тоғра нәзәрийиләрни оттуриға қойған пәләк алимлириниң сөзлирини, мәңгү хата сөзлимәйдиған Қуръан кәримниң сөзлиригә қандақму охшатқили болсун?». Бу инсаплиқ бир тәтқиқатчиниң әмәлийәткә уйғун, һәққаний гувалиғидур.

Юнан пәлсәпилири, Рим қанунлири, Һиндистан һекмәтлири, Аристотель вә Әплатунниң нәзәрийилиридин жирақ, илим-мәрипәттин мәһрум қалған жаһаләт ичидики бир қовумниң арисида, қақаслиқ сәра һаятида өсүп йетилгән бир затниң каинат низамлири һәққидә жигирминчи әсирниң маарип сәвийисигә уйғун һалда бәдиий ибариләр билән сөзлигәнлиги инсанни һәқиқәтән һәйран қалдуриду, буниңға нәзәр салған инсан, у затниң сөзлириниң илмий тәрәққият әсиридин бир қанчә әсир илгирики мәрипәтләрни қошумчә қилиш билән биллә, илгирики пәлсәпиләрдин келип чиққан хата қарашларға түзүтүш бәргәнлигини көрәләйду.

Жуқурқилардин кейин: «Қуръан кәрим Муһәммәд әләйһиссаламниң ижадийити яки илгирики инсанларниң тәлимати» дейиш әқилгә сиғамду? Әгәр Қуръан кәрим Муһәммәд әләйһиссаламниң ижадийити болса еди, Муһәммәд әләйһиссалам шу әсирниң илим вә мәрипәтлири бойичә сөзлигән болатти, әлвәттә. Һалбуки, Муһәммәд әләйһиссалам у әсирниң илим вә мәрипәтлиридин хәвәрсиз еди, сөзлигән вақитта у әсирниң илим вә мәрипәтлириниң әксичә сөзләтти, у әсирдики хаталиқларни паш қилатти.

Мана бу һәқиқәтләр бизни «Қуръан кәрим инсанийәтниң тәлимати вә ижадийәтлири болмастин, бәлки асман вә зиминни яратқучи, йошурун вә ашкарини билгүчи Аллаһ тааланиң сөзидур, дейишимизгә мәжбур қилди».

2) зиминниң шар шәклидә екәнлиги.

Қуръан кәрим кечә, күндүз һәққидә һечким инкар қилалмиғидәк наһайити очуқ чүшәнчиләрни оттуриға қойди, бу, Қуръан кәрим Муһәммәд әләйһиссаламға чүшкән вақиттики хәлиқниң илим вә мәрипәтлиригиму тамамән уйғун кәлгән, лекин Қуръан кәрим зиминниң шар шәкиллик екәнлигини вә униң айлинип туридиғанлиғидин ибарәт илгирики әсирләрдики инсанлар байқиялмиған көплигән илим вә мәрипәтләргә болған ишарәтләрниму өз ичигә алған һалда чүшкән. Аллаһ таала Қуръан кәримдә мундақ дәйду: «Аллаһниң кечини күндүзгә вә күндүзни кечигә киргүзидиғанлиғини, күн билән айни бойсундуридиғанлиғини көрмәмсән? (қуяш билән айниң) һәр бири муәййән муддәт (йәни қиямәт) кичә (өз пәлигидә) сәйр қилиду. Аллаһ таала силәрниң қилмишиңлардин толуқ хәвәрдардур» («*Луқман» сүриси, 29-айәт*).

«Аллаһ кечә билән (йәни кечиниң қараңғулиғи билән) күндүзни япиду, кечә билән күндүз бир-бирини қоғлишиду, йәни давамлиқ орун алмишип туриду» («*Әъраф» сүриси, 54-айәт*). «Аллаһ асманларни вә зиминни һәқ асасида яратти. Аллаһ кечини күндүзгә киргүзиду вә күндүзни кечигә киргүзиду, Аллаһ күн билән айни (бәндиләрниң мәнпәәтигә) бойсундуруп бәрди, уларниң һәр бири муәййән вақитқичә (йәни қиямәткичә өз оқида) сәйир қилиду, билиңларки у (Аллаһ өз ишида) ғалиптур, (бәндилириниң гуналирини толиму) мәғпирәт қилғучидур» («*Зумәр» сүриси, 5-айәт*).

Бу айәтләр инсанларға күндүздин кейин кечиниң, кечидин кейин күндүзниң келишиниң сирини ечип бериду; илгирики әсирләрдә яшиған һәр бир инсан бу һәқиқәтни биләтти, шуниң үчүн улар бу айәтләрдин анчә һәйранлиқ һис қилмиған. Амма һазирқи инсанлар бу айәтләр зиминниң айлинидиғанлиғи вә униң шар шәкиллик екәнлигидин ибарәт илгирики инсанлар байқиялмиған ишарәтләрниң барлиғини тонуп йәтти, инсанлар бу һәқиқәтни пәқәт йеңи әсирдила байқиди.

Аллаһ тааланиң «кечә билән күндүз бир-бирини қоғлишиду» дегән сөзи кечә билән күндүзниң бирдәмму тохтимастин яки бир-биригә сақлимастин давамлиқ бир-бириниң кәйнидин қоғлишип маңидиғанлиғиға ишарәт қилмақта, лекин улар қәйәргичә вә қандақ қоғлишип маңиду? Кечә билән күндүз ахири йоқ, чәксиз, узун йолда бир-бирини қоғлишип маңамду? Шундақ пәрәз қилинған вақитта зиминда пәқәт бир кечә вә бир күндүзниңла өтүшигила тоғра келиду; вәһаләнки биз кечә билән күндүзниң бир хил низамда бир-бириниң кәйнидин қоғлишип меңиватқанлиғини, қуяшниң шәриқ тәрәптин чиқип ғәрип тәрәптә ғайип боливатқанлиғини көрүп туриватимиз.

Қуръан кәримдики бу техникилиқ сүрәт һәққидә ойлунуп, униңдин кейин Аллаһ тааланиң: «Аллаһ кечини күндүзгә киргүзиду вә күндүзни кечигә киргүзиду» дегән сөзидики йәнә бир сүрәткә йөткәлгинимиздә, бу айәтниң зиминниң һәрикити вә униң айлинип туридиғанлиғи һәққидә очуқ ишарәт бериватқанлиғини чүшүнүп йетәләймиз. Демәк, күндүзни йошуруп, кечини изһар қилиш үчүн бу йәрдә күндүз кечиниң ичигә киргүзилиду; кечини өчүрүп, күндүзни изһар қилиш үчүн кечә күндүзниң ичигә киргүзиветилиду.

Бу икки киргүзүшниң оттурисида шар шәкиллик бир җисимниң һәрикәт қилидиғанлиғини тәсәввур қилимиз, әнә шу җисим кечә билән күндүзни бир-бириниң ичигә киргүзиду, бирини йәнә бири йошуриду, бириниң йәнә бирини йепиши адәттики түз шәкиллик җисим билән һасил болмайду, бу пәқәт шар шәкиллик бир җисимниң һәрикитидин һасил болиду.

Демәк, Қуръан кәримниң айәтлири йеңи дәвир илим-мәрипәтлири ишинип, баш әгкән илмий һәқиқәтләрни ечип берип, униң илмий һәқиқәтләр билән һәргизму зитлишип қалмайдиғанлиғини йәнә бир қетим испатлап бәргән болди. Мана бу һәқиқәтләрни өз ичигә алған Қуръан кәримниң инсанийәтниң иҗадийити болуши мүмкинму? Жуқурқи илмий һәқиқәтләрни он төрт әсир бурун Қуръан кәрим сөзлигән екән, немә үчүн мусулманлар буларни шу вақиттила елан қилип, һазирқи әсирдикигә охшаш һәммә киши қобул қилидиған һалға кәлтүрмигән? Буниң җавави мундақ:

Қуръан кәрим та қиямәткичә һәр қандақ заманларниң илим сәвийиси вә әқил-параситигә уйғун келидиған йеганә китап. Қуръан кәрим сөзлигән илмий һәқиқәтләр өтмүштикиләрниң әқли вә илим сәвийисигә мувапиқлашқан вә улар билән Қуръан кәрим оттурсида һечқандақ зитлиқ йүз бәрмигәндәк, һазир испатланған илмий кәшпиятлар биләнму тамамән маслишиду, та қиямәткичә шундақ маслишиду. Қуръан кәримдә һазирқи инсанларниң илим сәвийиси вә әқил-параситi идрәк қилалмиған илмий һәқиқәтләр кейинки заманларда чоқум оттуриға чиқиду.

БӘШИНЧИ: ТИББИЙ ДӘЛИЛЛӘР

1) һәсәлниң шипалиқ екәнлиги.

Аллаһ таала Қуръан кәрим: «һәсәл һәрисиниң қарнидин инсанларға шипалиқ болидиған хилму хил рәңлик ичимлик (һәсәл) чиқиду, буниңда (Аллаһниң қудритиниң чоңлиғини) чүшинидиған қовум үчүн ибрәт бар» дәйду («*Нәһл» сүриси, 69-айәт*). Тарихтин бери инсанлар һәсәлниң шипалиқ екәнлигини узун җиллиқ әмәлий тәҗрибилири билән испатлиған болсиму, һазирқи дәвирдики заманивийлашқан медицина илми тәрәқияти арқисида уни қәтъий шәк қобул қилмайдиған илмий һәқиқәткә айландурған. Һәсәлниң шипалиқ тәрәплири интайин көптур, қисқиси, дохтурлар уни көплигән һәр хил кесәлләр үчүн истимал қилишни тәвсийә қилмақта. Һәсәлдә микробларға қарши маддиму көп болғачқа көйүкләргә, яриларға сүркәшниң пайдилиқ екәнлигиниму тәкитлимәктә, мундин башқа бовақларниң әт елиши вә тән сақлиғини сақлиши үчүнму уларға һәсәл йегүзүп турушни тәвсийә қилмақта; тиббий мутәхәссисләр тәрипидин бир җүп икки гезәкниң биригә күндә мәлум миқдарда һәсәл истимал қилдуруш билән елип барған тәҗрибиси нәтиҗисидә, икки

айлиқ муддәт ичидә һәсәл истимал қилған бовақниң еғирлиғи һәсәл истимал қилмиған бовақниң еғирлиғидин икки килограмм артуқ чиққан.

2) бовақҗа ана сүтини әң аз дегәндә икки жил емитиш лазим екәнлигини дәсләп Қуръан кәрим баян қилған, техи 5-10 жил бурунла өзлири ясап чиққан сүнъий сүтни махтап, «әнди ана сүтиниң кериги йоқ» дәп дава қилған Европилиқлар, әндиликтә пән-техникиниң ярдими арқисида бу һәқиқәтни чүшинип, бовақларға ана сүтини әң аз дегәндә 1-2 жил беришниң зөрүр екәнлигини тәкитлимәктә.

3) тазилиқ, пакизлиқ мусулманларда милади VI әсирниң башлиридин тартип әң муқәддәс дәп санилип кәлгән бир әнъәнә болса, Европида техи 1800-жиллириға кәлгичә һажәтхана, мончә дәйдиған нәрсиләрниң йоқ екәнлиги тарихлардин мәлум. 1500-жиллири шәриқни кәзгән бәзи Европилиқлар мусулманларниң тазилиққа алаһдә әһмийәт беридиғанлиғини вә һәр бир өйниң мәхсус һажәтханиси, мәхсус мончиси барлиғини көрүп, шәриқ тоғрилиқ ижабий әсәрләрни язған.

Амма мусулманлар Қуръан кәримниң тәрбийиси билән, пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламниң башчилиғида, аз дегәндә һәптидә икки-үч қетим мончиға киришниң, сақал-бурутларни вә қол-путларниң тирнақлирини һәптидә бир қетим қисқартип, тазилап турушниң, күндә бәш вақ намаз үчүн бәш қетим таһарәт елип, еғиз, бурун, қол, пут вә үзлирини бәш қетим жуюшниң, гайида пүтүн бәдәнлирини жуюп ғусли қилишниң, кийими кона болсиму жуюп, чирайлиқ, пакиз кийинишниң, аммивий паалийтләргә, җамаәт билән оқулидиған намазларға беріштин бурун жуюнуп, өзигә хуш пурақ нәрсиләрни чечип беришниң нәқәдәр муһим әнъәнә вә есил мәдәнийәт екәнлигини үгинип вә әмәл қилип кәлгән.

4) һарақниң тән сақлиққа зиянлиқ екәнлигини әң авал Қуръан кәрим баян қилған, һәттә пәйғәмбәр әләйһиссалам һарақниң ези вә көпи бәрибир охшашла һарам вә тән сақлиққа зиянлиқ екәнлигини баян қилған. Һазирқи пән-техникиниң арқисида, һарақниң зийини наһайити еник вә шәк қобул қилмайдиған дәрижидә испатланмақта, һарақниң адәм һүҗәйрилиридә, хусусән меңә һүҗәйрилиридә созулма характерлик кесәлликләрни пәйда қилидиғанлиғи заманимизда илмий һәқиқәткә айланған, аз миқдарда истимал қилинған һарақниңму, тәсири һаман билинмигән билән аста-аста адәм җисмини аҗизлаштуридиғанлиғи вә һәр түрлүк кесәлликләргә йол ачидиғанлиғиму бир илмий һәқиқәттур. Һарақниң зийини тоғрилиқ көп сөзләшниң һаҗити йоқ, дәп қараймән, чүнки һәр ким униң зиянлиқ екәнлигини убдан билиду, қисқиси, инсанлар җәмийитидә қандақла бир начар илләт вә әхлақсизлиқ болса, униң арқисида чоқум һарақниң барлиғи байқалмақта.

Жуқурқи һәқиқәтләрдин мундин он төрт әсир бурунқи заманларниң шараитида, Муһәммәд әләйһиссаламдәк оқуш, йезишни билмәйдиған, илмий кәшпиятларни ачидиған илим-пәнгә һазирқидәк заманивий аппаратларға егә болмиған, саватсиз бирсиниң биләлиши мүмкинму? Буниңдин мәлумки, Қуръан кәримниң Аллаһ тааланиң сөзи екәнлигидә қилчә шәк йоқ.

АЛТИНЧИ: ИЖТИМАИЙ ДӘЛИЛЛӘР

1) балилар һоқуқи.

Миладийә VI әсиргә кәлгичилик туғулған бовақларниң қиз болуши җиддий бир әйип санилатти, ялғуз әрәп йерим аралидила әмәс, бәлки көпинчә әлләрдә әһвал шундақ еди, пәқәт йеңи дин (ислам дини) ниң келиши бу вәзийәтни түптин өзгәртивәтти. Қуръан кәримниң көрсәтмисигә асасән:

(1) балилар һөрдур, қиз-оғуллар һөрмәттә охшаш туғулиду вә охшаш муамилә қилиниду.

(2) балилар мал-мүлүк егиси болалайду, улар үчүн кәлгән һәдийәләр, ярдәмләр вә уларға ативетилгән мал-мүлүкләр улар балағәткә йетип әқил-идрәккә егә болғанға қәдәр яхши муһапизәт қилинип сақлиниду, кейинму уларниң рухситисиз қоллинилмайду.

(3) балиларға гөзәл исимларни қоюш.

(4) балиларни оқутуш вә яхши тәрбийиләш ата-аниларниң үстидики муһим пәризлириниң бири.

(5) балиларни он яшқа киргәнгә қәдәр урушқа болмайду.

(6) балиларниң өйлүк-очақлиқ болғанға қәдәр барлиқ чиқимлири атисиниң үстигә жүклиниду, кичик балиларни мәишәтниң тирикчиликлиригә шерик қиливелишқа болмайду.

(7) балиларға зиянкәшлик қилинмайду вә бәддуа қилинмайду.

(8) балилар арисида адаләтлик болуш керәк, бирини дәп башқилирни рәнҗитишкә болмайду.

Дунияда «балилар һоқуқи баяннамиси» ниң елан қилиниши XX әсирниң бир йеңилиғи болди; мәлумки, Қуръанниң балилар үчүн бәргән һөрмити вә әһмийити дуниядики һечқандақ бир қанунда тепилмайду, тәбиийки, ата-аниларниң балилирини хорлимаслиғи вә уларниң һәқ-һоқуқлирини толуқ қоғдиши үчүн йәрлик қанунлар ишқа яримайду, чүнки дөләтләрниң қанунлири өй ичигә яримайду. Қанун пәқәт ата-аниларниң жүригидин чиқиши лазим, бу болсиму, бир һесап бериш күниниң болидиғанлиғиға ишиниш вә балиларниң һәқ-һоқуқлирини қоғдимаслиқниң жазасини чоқум көридиғанлиғини билиш арқилиқ әмәлгә ашиду.

2) аялларниң һоқуқи.

Мундин он төрт әсир бурун дуния тарихида биринчи қетим аялларниңму әрләргә охшаш һөр вә һөрмәтлик инсан екәнлиги, уларниң әрләргә охшаш һәқ-һоқуққа, мустәқил егилик тикләшкә егә екәнлиги елан қилинди, буни ислам дини елан қилди. Техи миладиниң 1700-жиллири Францийидә аялларниң инсан екәнлиги яки башқа бир жинис екәнлиги тоғрилиқ жиддий талаш-тартишлар болуп өткән екән. VI әсирниң шараитида аяллар дунияниң қандақла бир йеридә болмисун, қул орнида көрүләтти; йәһудий динида аяллар шәйтанларниң бир түри дәп қаралған болса, буддизмда аяллар җин дәп қарилатти. Һиндиларниң динида болса, ваба кесәллик вә башқиму бәхитсизликләр аялларниң сәвәвидин болиду, дәп қарилатти, һиндийлар ери өлгән аялни тирик турғузуп ери билән биллә көйдүрәтти, һазирму бу адәт уларниң қисмән мәзһәплиридә һөкүм сүрмәктә. Пәқәт, ислам дини барлиққа кәлгәндин кейин, Қуръан кәримниң иҗтимаий ишлар қанунида, аялларниң һәқ-һоқуқлири бәлгүлинип, уларниң шан-шәрипи көтүрүлди; шу вақитларниң шараитида дунияниң һәммила йеридә, хусусән әрәп йерим аралида аяллар мирас орнида қоллинилатти, уларниң ата-аниси қалдурған мал-мүлүкләрдин мирас елиш һоқуқи йоқ еди, амма ислам дини кәлгәндин кейин, уларға төвәндики һәқ-һоқуқлар бәлгүләнди: аяллар һөрмәттә вә һәқ-һоқуқларда әрләргә охшаштур, аялларниң мирас елиш вә өзиниң мал-мүлүклирини ериниң рухситисиз халиғинчә ишлитиш һоқуқи бар, әрниң ихтисадий шараити йетәрлик болса аялиға хизмәтчи тутуп бәргини яхши, аялларниң ери вә ата-анисидин мустәқил егилик тикләш һоқуқи бар, аялларниң қандақла шараитта болмисун уларниң оқуш, үгиниш әркинлиги бар, аялларниң әрләргә охшаш өзи халиған бирси билән турмуш қуруш, әгәр бәхитлик болалмиған һаләттә өзүр билән ажришиш һоқуқи бар, аялларни уруп, тиллашқа вә хорлашқа болмайду, аяллар туғушни халиса, уларни туғуштин мәнъий қилишқа болмайду, аялларни пул тепишқа зорлашқа болмайду, аяллар аилиниң еһтияжлирини қамдашқа зорланмайду.

Жуқуриқи һәқ-һоқуқлар миладийә VI әсирдә елан қилинған болсиму, Европида вә ислам даирисиниң сиртидики әлләрдә техи XVIII әсиргичә бирдәк етирап қилинмай кәлгән еди.

1940-жиллардин башлап, дунияға даңлиқ университетлардин Оксфорд вә Камбрж университетлири қизларниңму оқуш, үгиниш һоқуқини етирап қилип, мәзкүр университетларға қобул қилинидиған оқуғучилар саниниң 25% билән 40% ни қизлардин елиш қарарини чиқарған болса, ислам дини VI әсирдила қиз-оғулларниң тәлим елишта охшаш һоқуққа егә екәнлигини елан қилипла қалмастин, «оқуш, үгиниш әр болсун, аял болсун, һәр қандақ мусулман киши үчүн пәриздур» дәп бәлгүлигән.

Миладийә VI әсирниң шараитиға қарайдиған болсақ, бундақ һәр қайси әсирләрниң шараитиға вә кишиләрниң мәнпәәтигә уйғун келидиған, адаләтлик вә есил қанунларни, һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламдәк, Аллаһниң илаһий мәктивидин башқа мәктәп көрмигән, оқуш вә йезишни үгәнмигән бир уммий (саватсиз) пәйғәмбәрни лайиһиләп чиқиш мүмкин әмәс. Бәлки шу вақиттики алаһидә тәлим көргән вә бу саһада әтраплиқ йетишкән инсанларниңму бундақ есил қанунларни лайиһиләп чиқалиши тәсәввурдин жирақ, әлвәттә. Ундақта Қуръан кәрим бәлгүлигән бу қанунлар нәдин кәлди? Шубһисизки Аллаһтин кәлди.

Шуни еник чүшиниш керәкки, өтмүштики вақиәликләрни заманимизға қияс қилип чүшинидиған болсақ, тарих пәлсәписигә көрә чоң хаталиқларға чүшүп қалимиз. Шуңа һәр қандақ вақиәлик вә һадисиләрни шу заманларниң шараитиға вә инсанларниң билим сәвийә җәһәттики әһвалиға қарап чүшиниш илим әһлиниң методидур. Хусусән, тарихни йәкүнләштә чоң асастур, заманимизда аддий саналған ишлар, өтмүштикиләр үчүн чоң билимләр еди, аддийси заманимиздики телевизия, син алғу, үн алғу, компьютер, интернет вә башқилар техи йүз жил бурунқи инсанларниң әқлигә көрә мүмкин әмәс ишлардин еди, бу ишлар уларниң хиялиғиму кирмәтти. Заманимиздики 6-7 яшлиқ балилар микроб вә бактерияләрниң мәжут екәнлигини тәтқиқ қилиш ишиму алаһидә чоң билим санилатти.

ҚУРЪАН КӘРИМНИҢ ҒАЙИПЛАРДИН ХӘВӘР БЕРИШТИКИ МӨҖҮЗИСИ

1842. Соал: Қуръан кәримниң ғайиплардин хәвәр бериштики мөҗүзиси қайсилар?

Жавап: Қуръан кәримниң ғайиплардин хәвәр бериштики мөҗүзисиниң бәзилири төвәндикичә:

1) дунияниң шу вақиттики икки чоң императорлири болған Римлиқлар билән Иранлиқлар оттурисида қаттиқ уруш болуп, Иранлиқлар Римлиқларни йәңгәндин кейин, әрәп мушриклири мусулманларниң ақивитиңму Римлиқларға охшаш мәғлубийәтлик болидиғанлиғини сөзләшкә башлайду, бу әһвал мусулманларни ғәмкин қилиду, чүнки Иранлиқлар әрәпләргә охшаш буддист, Римлқлар самавий динға етиқат қилидиған христианлар еди, бу вақитта Қуръан Римлиқларниң кейинки ғәлибисидин хәвәр берип: «Римлиқлар йеқин бир җайда (Пәләстиндә) йеңилди, улар йеңилгәндин кейин бир қанчә жил ичидә йеңиду, илгири вә кейин һәммә иш Аллаһниң башқуришидидур, бу күндә мөмүнләр Аллаһниң бәргән ярдими билән хошал болиду. Аллаһ халиған кишигә ярдәм бериду» (*«Рум» сүриси, 1-4-айәтләр*), дегән вә аридин толуқ йәттә жил өткәндин кейин Римлиқлар Иранлиқларни йәңгән.

2) мушрик әрәпләр билән йәһудийлар Муһәммәд әләйһиссаламни йоқ қилиш үчүн түрлүк чариларни қоллиниду, көп қетим сүйиқәстләрни планлайду; шу вақитта Қуръан Муһәммәд әләйһиссаламға дүшмәнлириниң зиян йәткүзәлмәйдиғанлиғини елан қилип: «әй пәйғәмбәр! пәрвәрдигариң тәрипидин саңа чүшүрүлгән әһкамларниң һәммисини йәткүзгин, әгәр толуқ йәткүзмисәң Аллаһ тапшурған вәзипини ада қилмиған болисән. Аллаһ сени кишиләрниң зиянкәшлигидин сақлайду» (*«Маидә» сүриси, 67-айәт*), дейиш арқилиқ Муһәммәд әләйһиссаламни қоғдайдиғанлиғини вәдә қилди. Бу айәт чүшкән һаман Муһәммәд әләйһиссалам өзиниң қоғдиғучилириға: «әй халайиқ! биздин жирақ туруңлар, бизни Аллаһ қоғдайду» дәп елан қилған вә әмәлийәттә сүйиқәстләрдин аман қалған.

3) Муһәммәд әләйһиссалам билән саһабилири Мәккини мушрикларниң чаңгилидин азат қилишни толиму арзу қилатти. Қуръан уларға хуш хәвәр берип: «әй Муһәммәд! сән, саһабилириң Аллаһ халиса дүшмәндин хатирҗәм болған һалда, (бәзилириңлар) башлириңларни чүшүргән вә (бәзилириңлар) қирқиған һалда қорқмай мәсҗиди һәрәмгә кирисиләр» (*«Фәтһ» сүриси, 27-айәт*), дегән вә аридин узун өтмәйла ислам қошуни Мәккини тиничлиқ билән азат қилған.

4) Аллаһ таала Қуръан кәримни өзи сақлайдиғанлиғиға вәдә қилип: «Қуръанни биз чүшәрдуқ, биз уни чоқум қоғдаймиз» дегән еди (*«Һәҗ» сүриси, 9-айәт*). Қуръанниң дунияға кәлгинигә он төрт әсир өткән болсиму, Қуръан һазирғичә бир һәрипчиликму өзгәртилмәстин, шу вақиттики һалити бойичә давам қилип кәлгәнлиги Қуръанниң һәқиқәтән Аллаһниң сөзи екәнлигини испатлайду. Қуръанниң мундин башқа ғайиптин бәргән вә әмәлийәттә мәйданға чиққан хәвәрлири интайин көптур.

МУҺӘММӘД ӘЛӘЙҺИССАЛАМНИҢ МӨҖҮЗИСИ ҚУРЪАН БОЛҒАНЛИҒИНИҢ СӘВӘВИ

1843. Соал: немә үчүн Муһәммәд әләйһиссаламниң мөҗүзиси Қуръан болған?

Җавап: мөҗүзиләр әзәлдин һәр бир дәвирниң вә җәмийәтниң шараитиға қарап, шу вақиттики әң тәрәққий қилған нәрсиниң җинсидин болуп, уни бесип чүшидиған алаһидә пәриқлиқ үстүнлиги билән кәлгән. Мана бу, Аллаһниң пәйғәмбәрләргә мөҗүзә ата қилиштики принципидур, әгәр бундақ болмиғанда мөҗүзә әвәтишниң һечбир әһмийити болматти, чүнки бир пәнни билмигән хәлиққә башқа бир пән билән тақабил турғанниң әһмийити болмайду, бәлки тақабил туруш уларниң тәрәққий қилип әң учиға чиққан нәрсисиниң җинсидин болғандила униң қиммити оттуриға чиқиду, мәсилән: Приъәвнниң заманидә сеһиргәрлик интайин зор дәриҗидә тәрәққий қилғанлиқтин, Аллаһ шу заманниң тәқәззасиға маслаштурған һалда, Муса әләйһиссаламға пүтүн сеһирләрни бәрбат қилип, сеһиргәрләрни мат қилидиған мөҗүзә ата қилған.

Әйса әләйһиссаламниң дәври тибабәтчилик җәһәттә зор тәрәққий қилған бир дәвир болғанлиқтин, Аллаһ Әйса әләйһиссаламға шу дәвирниң әң уста дохтурлириму сақайталмиған ақ кесәлни, туғма корни сақайтидиған, һәтта Аллаһниң изни билән өлүкләрниму тирилдүридиған мөҗүзини ата қилған. Амма һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламниң заманиға кәлгәндә, әрәпләрдә әдәбият, шеирийәт наһайити зор дәриҗидә тәрәққий қилған еди; әрәпләр чоң-кичик һәммиси бирдәк шеир хумар хәлиқ еди, улар һәр жили мәлум бир күнни бәлгүләп һазирқи Сәуди әрәпстанидики «Оказ» базирида пүтүн әдипләр вә шаирларниң иштирак қилиши билән шеир маһарити көрситәтти. «Оказ» әйни заманда шаирларниң шеир оқуш мәйданиға айланған еди. Әрәпләрниң шеирийәткә бунчилик зор әһмийәт беришидики сәвәпләрниң бири: бир тәрәптин, улар қумлуқ сәралар вә яйлақларда һаят кәчүридиған хәлиқ болғачқа, тәбиәтниң һәр хил мәнзирилири уларни тәпәккүр қилишқа вә ғәзәлләрни оқушқа үндәтти, йәнә бир тәрәптин әрәпләрдә умумий бирлик болмастин, улар қәбилиләргә бөлүнүп, һәр бир қәбилә өзлириниң артуқчилиқлирини шеир вә ғәзәлләр арқилиқ ипадиләп пәхирлиниш вә шеир билән рәқиплирини сөкүш, һәтта шу сәвәптин бир-биригә қарши чоң урушлар башлитиш қатарлиқ муддиалар билән өмүр сүрәтти. Шуңа улар бәдиий шеирларға вә талантлиқ шаирларға зор еһтияҗлиқ еди; қисқиси улар шеирлири билән көтүрүләтти, йәнә шеир билән чүшәтти, бәзи бәдиий шеирлирини Кәбигә есиш билән пәхирлинәтти.

Шундақ бир вәзийәттә, Қуръан кәрим өзиниң парлақ нури билән пүтүн иқлимларни йорутқан, стилистика вә баян җәһәттики бәдиийликтә әң үстүнлүкни егилигән һалда, Аллаһ тәрипидин һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламға чүшүрүлиши билән әрәпләр өзлирини «әрәп» (тили раван), башқа милләтләрни «әҗәм» (тилсиз) дәп мәғрурланған атақлиқ әдиплири билән талантлиқ шаирлирини сәһнидин чүшәрди. Бу әйни вақитта Қуръан кәримниң барлиқ әрәпләргә җәң елан қилиши еди. Улар Қуръанниң алдида худди чүш вақтида қуяшқа тикилип қариған көзи хирәлишип қалғинидәк, әқиллири хирәлишип барчә маһарәтлирини пүтүнләй йоқатқан һалда гаңгирап қалди.

ҚУРЪАН КӘРИМ ПҮТҮН ИНСАНИЙӘТКӘ ҖӘҢ ЕЛАН ҚИЛИДУ

Қуръан кәрим барлиқ әрәпләргә җәң елан қилғинидәк пүтүн инаснийәткә җәң елан қилған еди. Қуръан бу хусуста нурғунлиған ишларниң болидиғанлиғидин хәвәр бәргән вә бу ишлар әмәлийәттә оттуриға чиққан, мәсилән: Қуръан кәрим Римлиқлар билән Иранлиқлар оттурисида қайта уруш болидиғанлиғи вә Римлиқларниң йеңидиғанлиғидин алдин хәвәр бәргәндә, мусулманлар «һәқ вә раст» дәп тәстиқләшти; әрәп, әҗәм буддистлири вә уларниң қолдашлири болса, «бу ялған гәп, көримиз қени, қайсимизниң күткини әмәлгә ашидикән» дейшти вә икки пиркә бу келәчәктики урушни интизарлиқ билән күтти. Аридин толуқ йәттә жил өткәндин кейин, Римлиқлар худди Қуръанниң алдин ала хәвәр бәргинидәк Иранлиқларни йәңди. Әгәр әһвал Қуръан кәрим хәвәр

бәргәндәк болмастин униң әксичә болуп Римлиқлар йеңилгән болса яки уруш йүз бәрмигән болса немә болмақчи еди? Шәксизки, әрәпләрниң Муһәммәд әләйһиссаламни «ялғандин пәйғәмбәрлик даваси қилған, шуңа униң гәплири ялған чиқти» дәп төһмәт қилишиға йетәрлик шәрт-шараит һазирланған болатти; ислам дининиң асаси дәстүри вә Муһәммәд әләйһиссаламниң растлиғини испатлайдиған Қуръан кәрим ялғанға чиқирилғандин кейин, бу йеңи дин әҗәлгә йолуққан болатти, амма хәвәр бәргүчи Аллаһ еди, Муһәммәд әләйһиссалам әмәс. Йәттә жилдин кейин болидиған урушниң нәтиҗисидин хәвәр бериш Муһәммәд әләйһиссаламниңла әмәс, бәлки һәрбий ишлар стратегийиси саһасида әтраплиқ йетишкән һәрбий қоманданларниң вә жирақни көрәләйдиған планлиғучиларниңму қолидин кәлмәйдиған иш еди.

Пәйғәмбәрләргә берилгән мөҗүзиләр тәбиәт қанунийәтлирини бөсүп өтидиған «хариқий» адәт ишлардин еди, мәсилән: Ибраһим әләйһиссалам бутларға чоқунидиған бир қовумға әвәтилгән бир пәйғәмбәр еди, шуңа улар Ибраһим әләйһиссаламни көйдүрүп җазалимақчи болғинида, уни илаһлириниң алдиға елип кәлгән, уларниң етиқати бойичә болғанда, уларниң илаһлири өзлиригә һақарәт қилған Ибраһим әләйһиссаламни җазалиши вә униңдин интиқам елиши керәк еди, лекин Ибраһим әләйһиссалам отқа ташланғинида, от өзиниң көйдүрүш хусусийитини йоқатти, уларниң илаһлири Ибраһим әләйһиссаламдин интиқам алалмиғанлиқтин уларни мат қилип қойди.

Шуниси ениқки, Ибраһим әләйһиссаламниң мөҗүзиси оттин қутулуп аман қелиш әмәс бәлки отниң көйдүрүш хусусийитини бекар қилиш арқилиқ сахта илаһларниң җазалаштин аҗиз екәнлигини испатлиған еди. Әгәр Аллаһ таала Ибраһим әләйһиссаламни оттин қутқузушнила мәхсәт қилған болса еди, қовми уни Әйса әләйһиссалам билән Муһәммәд әләйһиссаламни сүйиқәстчи қовумлар туталмиған яки ямғур йеғип от өчүп қалған сәвәпләр биләнму уни оттин қутқузалатти. Әгәр Ибраһим әләйһиссалам қечип қутулған яки ямғур йеғип от өчүп қалған болса еди, қовми «әгәр биз Ибраһимни туталиған болсақ, әлвәттә илаһлиримиз униңдин интиқам алған вә от өчүп қалмиған болса, әлвәттә көйдүрүлгән болатти» дәп көрәңлиши мүмкин еди. Амма ялқунлап турған от догиси униңға ташланған Ибраһим әләйһиссаламни көйдүрәлмиди, улар гуман қилған илаһлар уни җазалиялмиди; нәтиҗидә, улар «илаһлиримиз» дәп чоқунған бутларниң пайда яки зиян йәткүзәлмәйдиған һәтта өзлириниму зиян-зәхмәтләрдин қоғдиялмайдиған һәйкәлләр екәнлигини өз көзлири билән көрди.

Муса әләйһиссалам Аллаһ тааланиң «һасаң билән деңизға ур» дегән әмригә асасән, һасиси билән уривиди, деңиз сүйи худди икки чоң тағдәк икки тәрәпкә айрилип, оттуридин йол һасил болди, суниң бундақ болуши униң қанунийитигә зит бир иш; лекин мөҗүзә уни шундақ қилалиди, бу Муса әләйһиссаламниң хасийәтлик һасисиниң карамити әмәс, бәлки у арқида Пиръәвнниң қошунлири, алдида паянсиз деңиз иккисиниң оттурисида қелип, қутулушниң инсаний чарилири пүтүнләй түгигән бир вақитта, қутулуштин толуқ үмүтварлиқ билән ишниң чарисини Аллаһ таалаға тапшурған еди, шуңа униң қовми «биз әнди түгәштуқ» дегәндә, «у, ундақ болмайду, пәрвәрдигарим һәқиқәтән мән билән биллә, мени (қутулуш йолиға) башлайду» дегән сөзини толуқ ишәш вә хатирҗәмлик билән ейтиш арқилиқ қутулуш ишиниң инсаний сәвәпләрдин Аллаһ тааланиң қудритигә йөткәлгәнлигини җакалиған еди.

ҚУРЪАН КӘРИМНИҢ БУРУНҚИ ПӘЙҒӘМБӘРЛӘРНИҢ МӨҖҮЗИЛИРИДИН АЛАҺИДИЛИГИ

1844. Соал: Қуръан кәримниң бурунқи пәйғәмбәрләрниң мөҗүзилиридин қандақ алаһидиликлири бар?

Җавап: пәйғәмбәрләргә берилгән мөҗүзиләр характери җәһәттә охшаш болмиғандәк, қиммәт җәһәттиму охшаш болмиған, мәсилән: Муһәммәд әләйһиссаламдин башқа пүтүн пәйғәмбәрләрниң мөҗүзилири һиссий мөҗүзиләрдин болуп, шу вақитта уни көргәнләр қайил болуп ишинидиған, уни көрмигән кейинкиләр үчүн тарих яки қиссә орнида болуп қалғанлиқтин, халиғанлар ишинип, халиғанлар ишәнмәйдиған ишлардур; амма Муһәммәд әләйһиссаламниң мөҗүзиси болған

Қуръан кәрим заманларниң өтүши билән күчини йоқатмайдиған мәңгүлүк әқлий мөҗүзидур. Қуръан кәрим һәммила йәрдә бар, уни һәрким, һәр вақитта «мана бу Муһәммәд әләйһиссаламниң мөҗүзиси» дәп көрситип берәләйду.

Илгирики пәйғәмбәрләрниң мөҗүзилиригә нәзәр салғинимизда, уларниң Аллаһ тааланиң шу вақитта рояпқа чиқарған ишлири екәнлигини, Қуръан кәримниң Аллаһ тааланиң сүпәтлиридин бир сүпәт екәнлигини байқаймиз, иш-һәрикәт бир яки бир қанчә қетим тәкрарлинип ахирлишиду; бу худди от, Ибраһим әләйһиссалам ташланған вақитта уни көйдүрмигән болсиму, кейин йәнә өзиниң әсли хусусийитигә қайтқиниға, Муса әләйһиссалам өткәндә йерилған деңиз сүйиниң кейин йәнә әсли хусусийитигә қайтқиниға охшаш. Амма, сүпәт униң егиси давам қилған муддәткичә униң билән һемишәм биллә давам қилиду. Бу худди Аллаһ тааланиң калам (сөзләш) сүпитиниң униң билән мәңгү давам қилғиниға охшаш. Чүнки һәрикәт Аллаһ тааланиң пеили, амма калам униң дайимий сүпитидур.

Қуръан кәримниң бурунқи пәйғәмбәрләрниң мөҗүзилиридин пәриқлинип туридиған йәнә бир тәрипи шуки, һәр қандақ бир пәйғәмбәрниң мөҗүзиси айрим вә дәстүриму айрим еди, мәсилән: Муса әләйһиссаламниң мөҗүзиси һаса болса, дәстүри Тәврат еди. Әйса әләйһиссаламниң мөҗүзиси медицина болса, дәстүри Инҗил еди, амма Муһәммәд әләйһиссаламниң мөҗүзиси униң дәстүриниң өзидур. Бу Қуръан кәримдин ибарәт улуқ дәстүрниң мөҗүзә билән қоғдилип мәңгүгә давам қилиши вә мөҗүзиниң дәстүрда һемишәм болуши үчүн еди; мәлумки, бурунқи пәйғәмбәрләрниң үммәтлиригә аманәт қилинған вә улар китаплирини чиң сақлашқа әмир қилинған, амма Қуръан кәримни сақлаш, уни өзгәртиш вә бурмилашлардин қоғдаш ишини Аллаһ таала өз үстигә алған. «Қуръанни һәқиқәтән биз чүшәрдуқ вә чоқум уни қоғдаймиз» (*«Һиҗр» сүриси, 9-айәт*).

Немә үчүн? чүнки, биринчидин, Қуръан кәрим та қиямәткичә мәңгүлүк җанлиқ мөҗүзидур; у мөҗүзә болған екән, униң текстлири өз петичә давам қилиши керәк, ундақ болмиғанда униң мөҗүзилиги йоқалған болиду; иккинчидин, Аллаһ таала бәндилириниң бурунқи самавий китапларни қоғдаштики аҗизлиқлирини тәҗрибә қилип көрди, улар муқәддәс китапларниң бәзисини унтуди, бәзисини бурмилиди, бәзисини хәлиқтин йошурди, шундақ қилип бу аманәтләргә хиянәт қилди. Шу сәвәптин Аллаһ таала Қуръан кәримдин ибарәт әң ахирқи вә мәңгүлүк дәстүрни қоғдаш ишини өз үстигә алған.

ҚУРЪАН КӘРИМНИ АЛЛАҺ САҚЛИМАҚТА

Биз мусулманларниң Қуръан кәримни қоғдаш вә униң көрсәтмилиригә әмәл қилиш әһвалимизға нәзәр салидиған болсақ, Қуръан кәримниң көрсәтмилиригә әмәл қилиш ишиниң заман өткәнсири аҗизлап бериватқанлиғини вә уни қоғдаш ишиниң заманниң узуриши билән күчийип барғанлиғини көримиз; бу немидин дерәк бериду? Шубһисизки, Қуръан кәримни қоғдаш ишиниң Аллаһ тааланиң қолида екәнлигидин дерәк бериду. Шуңа Қуръан кәримни мусулманлар арисидила әмәс, бәлки дунияниң һәр қайси җайлирида мусулман әмәс қовумлар арисидиму тапқили болғинидәк, мусулман болмиғанларниңму уни қоғдап келиватқанлиғини көримиз. Немә үчүн Япония, Италия вә башқиму мусулман болмиған дөләтләр Қуръан кәримни әң есил вә сүпәтлик нәшир қилиш үчүн шунчә көп хираҗәт чиқириду? Немә үчүн Германийилик мусулман әмәс бир шәхс Қуръан кәримни һөснихәт билән бир бәткә йезип чиқишқа алдирайду? Немә үчүн Қуръан кәримни нәшир қилидиған мусулман әмәс милләтләр өзлириниң муқәддәс китаплирини өзгәрткинидәк Қуръан кәримни бир һәрипчилик болсиму өзгәртәлмәйду? Чүнки Аллаһ таала Қуръан кәримни шундақ қоғдашни халайду вә уларни шундақ қилдуруш арқилиқ Қуръан кәримни Аллаһ таала өзи қоғдап келиватқанлиғини дәлилләйду, буниңдин мәлумки, Қуръан кәримни қоғдап кәлгәнләр ислам диниға әмәл қилғучилар әмәс, бәлки Аллаһ таала өзидур.

ҚУРЪАН КӘРИМ ПҮТҮН ИНСАНИЙӘТ ҮЧҮН МӨҖҮЗИДУР

1845. Соал: Қуръан кәрим әрәпләр үчүнла мөҗүзиму?

Җавап: Қуръан кәрим әрәпләргила җаң елан қилиш үчүн кәлгән мөҗүзә әмәс, бәлки у пүтүн аләм үчүн мөҗүзидур, у заман вә маканларниң тосақлирини бөсүп ташлиди.

1. ҚУРЪАН КӘРИМНИҢ ӨТМҮШ ЗАМАНЛАРНИҢ ТОСАҚЛИРИНИ БӨСҮП ӨТКӘНЛИГИ

Һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам һеч оқумиған вә оқуш, йезишни үгәнмигән, пәқәтла Аллаһниң вәһийси билән тәрбийиләнгән бир зат еди. Униңға чүшүрүлгән бу Қуръанда, униңдин бурун өткәнләрниң илгирики пәйғәмбәрләр билән уларниң қовумлириниң иш-излири, һәтта тарих йүзидин һеч изи қалмиған милләтләрниңму кәчүрмишлири, етиқатлири вә ақивәтләр тәпсилий баян қилинған. Жуқурикиларниң қиссилириниң бәзисини бир өмүр издәнгән тарихшунаслардин миңдин бири биләтти яки билмәтти. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу қиссиләрни Қуръанниң һекайә қилиши бойичә баян қилип бәргәндин кейин, мәзкүр қиссиләр әһли китап (йәһудий, христианлар) әлламилириниң қолидики самавий китапларниң вә шу заманлардики мәшһур тарихчиларниң һекайә қилғанлириниң әйниси болуп чиққан. Шу сәвәптинму әйни заманларда ислам диниға киргән әһли китап алимлири вә башқа илим әһлилири көп болған.

Қуръан кәримниң Муһәммәд әләйһиссаламға хитап қилип бир қанчә орунда баян қилған «сән уларниң йенида йоқ едиң» дегән айәтлири Қуръан кәримниң өткән заманларниң тосақлирини бөсүп өтүштәк улуқ мөҗүзисини испатлашқа йетәрликтур. «әй Муһәммәд! бу саңа вәһий қиливатқинимиз, ғайип хәвәрләрдиндур. Мәрйәмни уларниң қайсиси тәрбийигә елиш (мәсилисидә чәк ташлаш йүзисидин) қәләмлирини (суға) ташлиған чағда, сән уларниң йенида йоқ едиң, (Мәрйәмниң кимниң тәрбийисидә болушини) өз ара җаңҗал қилишқанлирида сән уларниң йенида йоқ едиң» (*«Ал имран» сүриси, 44-айәт*). «әй Муһәммәд! биз ғәрбий тағниң бир тәрипидә Мусаға вәһий назил қилғинимизда сән йоқ едиң, (буни) өз көзүң биләнму көрмигән едиң» (*«Қәсәс» сүриси, 44-айәт*).

2. ҚУРЪАН КӘРИМНИҢ МАКАН ТОСАҚЛИРИНИ БӨСҮП ТАШЛИШИ

Қуръан кәрим кишиләрниң ислам дини билән Муһәммәд әләйһиссалам тоғрилиқ өз-өзигә мәхпий ейтқанлиридин хәвәр бериштин ташқири, кишиләрниң көңүллиригә кәчүргәнлиридинму тәпсилий вә ениқ хәвәр бәргән. «улар өз ичидә «Аллаһ немишкә бу сөзимиз билән бизни җазалимайду» дәйду» (*«Муҗадәлә» сүриси, 8-айәт*). Қуръан кәрим бу айәттә, әрәп мушриклириниң Муһәммәд әләйһиссаламға қарши ичидә өз-өзигә сөзлигәнлиридин хәвәр бәргән. Әгәр улар шундақ сөзлимигән болса еди, Муһәммәд әләйһиссалам бу айәтни уларға тилавәт қилип бәргәндә, қарши чиқип Муһәммәд әләйһиссаламға «әй Муһәммәд! биз ундақ ойлиған әмәс, сән ялғанчисән» дәп униң сөзини ялғанға чиқарған болатти, амма улар өзлириниң ички рәзилликлирини паш қилған бу Қуръан кәрим айити алдида лам, җим дейәлмигән еди.

Бу Қуръан кәримниң кишиләр көңлидә болуп өткәнләрдин хәвәр бериши болуп, кишиләр техи көңлигә кәчүрмигән вә чокум кәлтүридиған ишлардинму хәвәр бериш арқилиқ өзиниң мөҗүзисини намайән қилған. «бәзи ахмақ кишиләр: «уларни (йәни пәйғәмбәр әләйһиссалам билән мөмүнләрни) қарап келиватқан қиблисидин немә үз өрүгүзгәнду?» дәйду» (*«Бәқәрә» сүриси, 142-айәт*). Бу айәт, қиблә Ирусалимдин Кәбигә өзгәртилиштин хелә бурун чүшкән болуп, йеқин келәчәктә әмәлгә ашидиған бу чоң өзгиришкә кишиләрниң тутидиған мәвқәси тоғрилиқ алдин ала хәвәр бәргән. Кәбә өзгәргәндин кейин, улар растинла шундақ дейишкән.

«Улар (йәни мунапиқлар) ниң йениға қайтип барғиниңларда, улар силәрниң уларни әйиплимәслигиңлар үчүн (ялған өзриләр баян қилип), Аллаһ билән қәсәм қилиду...» («*Тәвбә» сүриси, 94-айәт*). Бу айәт, җиһаттин қечип айрилип қалған мунапиқларниң мусулманлар қайтип кәлгәндә, уларниң алдиға чиқип ялғандин өзриләрни ейтип қәсәм қилидиғанлиғидин хәвәр бәргән, мунапиқлар растинла ялғандин қәсәмләрни ичип ялған өзрилирини баян қилғанлиғи һәққидә кәлгән һәдисләр бар.

Мәлумки, жуқурики айәтләр «с» һәрипи билән башланған болуп, әрәп тилида «с» һәрипи, келидиған заман пеиллириниң алдиға келиш арқилиқ иш-һәрикәтниң техи йүз бәрмигәнлигини вә келәчәктә болидиғанлиғини ипадиләйду.

3. ҚУРЪАН КӘРИМНИҢ КЕЛӘЧӘК ТОСАҚЛИРИНИ БӨСҮП ТАШЛИШИ

«Мушриклар топи мәғлуп қилиниду, арқиға қарап қачиду» («*Қәмәр» сүриси, 45-айәт*). Бу айәт Мәккидә мусулманлар сан вә күч җәһәттә интайин азлиқни тәшкил қилидиған бир вақитта чүшкән. Һәтта Өмәр ибни Хәттаб рәзийәллаһу әнһу бу айәт чүшкәндә: «қайси топкән у биздин мәғлуп болидиған? биз өзимизни қоғдаштинму аҗиз келиватқан турсақ» дегән. Қуръан кәрим бу айәт арқилиқ бир қанчә вақит кейин әмәлгә ашидиған бир һәқиқәттин хәвәр бәргән. Әгәр һиҗрийиниң 6-жили (мил. 626-жили) Бирләшкән әрәп топи Мәдинидә йеңилмигән вә 8-һиҗрийә жили (мил. 630-жили) мусулманлар Мәккини фәтһи қилип һәммини тәлтөкүз мәғлуп қилмиған болса, Қуръан кәримниң бу айити Муһәммәд әләйһиссаламни ялғанчи қилип чиқиришқа йетәрлик еди.

Исламниң әшәддий дүшмини болуп оттуриға чиққан Вәлид ибни Муғирәниң ақивити тоғрилиқ Қуръан кәрим алдин хәвәр берип мундақ дегән: «униң бурнини дағлап бәлгә салимиз» («*Нун» сүриси, 16-айәт*). Кейин Бәдри ғазити болған күнидә Вәлид Ибни Муғирә бурнидин қиличлинип өлиду. Униң бурниға қилич урулуп өлидиғанлиғини иш йүз бәрмәстин бурун ким ейтип берәләйду? әгәр Муһәммәд әләйһиссалам бу хәвәрни өз хаһишидин бәргән болса, яки кейинки иш униң хәвәр бәргинидин башқичәрәк болған болса, иш қандақ болмақчи еди? ислам дининиң тәғдири немә болмақчи еди?

Қуръан кәрим пәйғәмбәр әләйһиссаламға жени билән дүшмәнлик көрсәткән тағиси Әбуләһәбниң капир пети өлидиғанлиғидин хәвәр бериду. «Әбуләһәбниң икки қоли қуруп кәтсун! (әмәлийәттә) қуруп кәтти, униңға мал-мүлки вә еришкән нәрсилири әсқатмиди; у лавулдап турған отқа (йәни дозаққа) кириду, униң отун тошуғучи (йәни сухәнчи) хотуниму лавулдап турған отқа кириду, униң бойнида мәккәм ешилгән ағамча болиду» («*Мәсәд» сүриси, 1-5-айәтләр*). Муһәммәд әләйһиссаламни йәвәтсиму дәрди чиқмайдиған әшәддий дүшминигә айланған Әбуләһәб Муһәммәд әләйһиссаламниң динини қарилап, кишиләрни униңдин яндуруш үчүн түрлүк чарә-тәдбир вә һелә микирләрни ишлитишниң орниға, халайиқниң алдиға чиқип: «мени Муһәммәд, мусулман болмай капир пети өлиду вә дозаққа кириду деди», гува болуңларки, мән иман ейттим, чүнки иман ейтқан адәмниң дозаққа кирмәйдиғанлиғини сөзлигән киши Муһәммәд еди, нәтиҗидә дозаққа кирмәйдиған болдум, дәп ялғандин болсиму өзиниң мусулман болғанлиғини елан қилған болса еди, Муһәммәд әләйһиссаламни ялғанчи дәп төһмәт қилишқа вә ислам динини түп асасидин өрүп ташлашқа қадир еди. Лекин, Аллаһ таала униңға шуни планлиғидәк әқил бәрмиди, нәтиҗидә худди Қуръан кәрим хәвәр бәргәндәк капир пети өлди.

Мундин башқа Қуръан кәримдә шундақ әҗайип ишларниң мәйданға келидиғанлиғидин хәвәр берилгәнлиги, Қуръан кәрим чүшкән заманларда бирәв бу ишлар тоғрилиқ еғиз ачса у чоқум сараң дәп әйипләнгән болатти, амма заманларниң өтүши билән бурунқиларниң әқли йәтмигән бу ишларниң бәзилири илим-пән тәрәққий қилған вә кишиләрниң билим сәвийиси йетилгән бу дәвирдә мәйданға кәлмәктә, бу та қиямәткичә шундақ давам қилиду. Демәк, Қуръан кәрим паянсиз кәң бир окиан. Қуръан кәрим тоғрилиқ қанчилик язсақму азлиқ қилиду вә купайә қилмайду.

ОНИНЧИ БӨЛҮМ

ИСЛАМДИКИ МУҚӘДДӘС ҖАЙЛАР

МӘККӘ МУКӘРРӘМӘ ШӘҺИРИ ВӘ МӘСҖИДИ ҺӘРӘМ

Мәккә мукәррәмә шәһири

1846. Соал: Мәккә мукәррәмә шәһири қандақ шәһәр?

Җавап: Мәккә мукәррәмә – ислам дини тунҗа болуп дунияға бена болған муқәддәс җай, пүтүн мусулманларниң қәлби тәлпүнүп туридиған мәнивий мәркизидур. Мусулманлар намазлирида, дуалирида вә башқиму диний паалийәтлиридә йүзлинидиған қиблиси, һәҗ вә өмрә паалийәтлиридә тавап қилидиған орни болған Кәбә Мәккә мукәррәмә шәһиригә җайлашқан. Бу ахир заман пәйғәмбири һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам дунияға кәлгән улуқ вә мубарәк шәһәр.

1847. Соал: Мәккә мукәррәмә шәһири қачан барлиққа кәлгән?

Җавап: Мәккә илгири җанлиқ яшимайдиған қақас вади болуп, миладийидин тәхминән 2000 жиллар бурун пәйғәмбәрләрниң пешиваси Ибраһим әләйһиссалам аяли Һәҗәр билән оғли Исмаилни әкилип қойғандин кейин, бу җайдин зәмзәм булиғи чиқиши билән жирақтики қәбилиләр келип олтурақлишишқа башлиши нәтиҗисидә Мәккә мукәррәмә шәһири барлиққа кәлгән.

1848. Соал: Мәккә мукәррәмә шәһиридә кимләр олтурақлашқан?

Җавап: Мәккә мукәррәмә шәһиридә умумән әрәпләр олтурақлашқан, кейинчә бу шәһәр Шам (Сирийә), Йәмән вә Шәрқий шималий Африқа, Ғәрбий җәнубий Азия районлири арисида қатнайдиған карванларниң сода-сетиқ қилиш мәркизигә вә чүшүп өтидиған өтиңигә айланған, кейинчә Мәккә мукәррәмә шәһиридә Әмалиқлар андин Җурһумлар олтурақлишишқа башлиған.

1849. Соал: Мәккә мукәррәмә шәһири қачандин бери мусулманларниң қолиға өткән?

Җавап: пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам һиҗрийиниң 8-жили (милади 629-жили) Мәккини азат қилғандин кейин, бу шәһәр ислам дининиң муқәддәс мәркизигә айланған; шуниңдин бери бу шәһәр мусулманларниң башқурушида болуп кәлмәктә.

МӘСҖИДИ ҺӘРӘМ

1850. Соал: мәсҗиди һәрәм қандақ мечит?

Җавап: мәсҗиди һәрәм – йәр йүзидики барлиқ мечитләрниң әң шәрәплиги вә әң улуғи болуп, мусулманларниң қиблисидур. Аллаһ таала Қуръан кәримдә мәсҗиди һәрәмни тәриплəп: «һәқиқәтән инсанларға (ибадәт үчүн) тунҗа селинған өй Мәккидур, мубарәктур, җаһан әһлигә һидайәттур» дегән (*«Ал имран» сүриси, 96-айәт*). Мәсҗиди һәрәм Мәккә мукәррәмә шәһириниң мәркизигә җайлашқан.

1851. Соал: мәсҗиди һәрәмниң һазирқи көлими қанчилик?

Җавап: мәсҗиди һәрәмниң һазирқи көлими 190 миң квадрат метр келиду, униңда бурун 300 миңдәк киши бирла вақитта намаз оқуялатти, у давамлиқ кеңәйтилип кәлди. 1960-жилларниң ахирқи мәзгилидә Сәуди әрәпстани һөкүмити 250 миллион Америка доллири сәрип қилип мәсҗиди һәрәмни кеңәйтип ясап чиқип, бирла вақитта 600 миң адәм намаз оқуялайдиған, һәҗ вә өмрә қилғучиларму қисталмайдиған һаләткә кәлтүргән. 1988-жили мәсҗиди һәрәмни кеңәйтиш плани бойичә қурулуш башлинип, 1994-жилниң бешида бу қурулуш тамамланған. Һазир Мәсҗиди һәрәмдә бирла вақитта 900 миңдин көпрәк адәм азадә намаз оқуялайду. Мәсҗиди һәрәмниң астиға пүтүнләй иссиқни өткүзмәйдиған мәрмәр таш йейитилған, мәсҗиди һәрәмниң йәттә җайида һәр бириниң егизлиги 92 метр келидиған йәттә чоң мунариси бар.

МӘСҖИДИ ҺӘРӘМНИҢ БЕНА ҚИЛИНИШ ТАРИХИ

1852. Соал: мәсҗиди һәрәм қачан бена қилинған?

Җавап: мәсҗиди һәрәмниң тарихи Кәбә билән мунасивәтлик болуп, Адәм әләйһиссаламниң заманида Кәбә бена болғандин бери, мәсҗиди һәрәм мәжуттур. Адәм әләйһиссалам аләмдин өтүп бир қанчә әсирләр җәриянида Кәбә һәр хил тәбиий апәтләр сәвәплик жиқилип, униң һулидин башқа пүтүн тамлири қум барханлири астида қалған вә мәсҗиди һәрәмниңму изи қалмиған. Ибраһим әләйһиссаламниң заманиға кәлгәндә Аллаһ таала униңға вәһий қилиш арқилиқ Кәбиниң орнини көрсәткән вә Ибраһим әләйһиссалам оғли Исмаил әләйһиссалам билән биллә Кәбиниң һулини қайта қуруп чиққанда мәсҗиди һәрәмму әслигә кәлтүрүлгән.

ИСЛАМДИН КЕЙИНКИ МӘСҖИДИ ҺӘРӘМ

Пәйғәмбәр әләйһиссалам вә биринчи хәлипә Әбубәкри рәзийәллаһу әнһуниң заманида мәсҗиди һәрәм кеңәйтилмигән. Иккинчи хәлипә Өмәр ибни Хәттаб рәзийәллаһу әнһуниң дәвридә һәрәмниң даирисини кеңәйткән вә униңға дәрвазиларни бәкиткән. Мәқаму Ибраһим әслидә Кәбиниң темиға чаплаштурулған һалда болуп, хәлипә Өмәр һаҗиларниң тавап қилиши җәриянидики қийинчилиқлирини көргәндин кейин, Мәқаму Ибраһимни Кәбә темидин жирақлаштуруп һазирқи орниға бәкиткән, шуниң билән хәлипә Өмәр Мәқаму Ибраһимни Кәбиниң темидин жирақлаштурған вә мәсжди һәрәмгә дәрвазиларни бәкиткән тунҗа киши болуп тарихта қәйт қилинған.

Үчинчи хәлипә Осман рәзийәллаһу әнһуниң заманиға кәлгәндә, хәлипиниң пәрмани билән мәсҗиди һәрәм техиму кеңәйтилип, униңға равақлар бена қилинған, шуниң билән хәлипә Осман мәсҗиди һәрәмгә тунҗа болуп равақларни бена қилған шәхс болуп тарихта қәйт қилинған.

1853. Соал: Һәрәмниң чегара даириси қәйәрдин қәйәргичә?

Җавап: һәрәм тоғрилиқ кәлгән шәриәт дәлиллири төрт хил мәнада кәлгән; мәсҗиди һәрәм сөзидин гаһ Мәккиниң оттурисға җайлашқан мечит һәрәмниң өзила мәхсәт қилиниду, гаһ униңдин Мәккә шәһири мәхсәт қилиниду, гаһ униңдин Мәккә шәһири билән һәрәмниң һәммиси мәхсәт қилиниду. Һәрәм билән униң чегарисиниң ичидики җайларниң һәммиси һәрәм һесаплиниду. Һәрәмниң чегарисини тунҗа болуп сизған киши Ибраһим әләйһиссалам болуп, периштә Җибриилниң көрсәтмисигә асасән сизип чиққан. Пәйғәмбиримиз Муһәммәд әләйһиссалам Мәккә азат болғандин кейин Тәмим ибни Әсәд әл Хузаий дегән кишини әвәтип һәрәмниң чегарисини қайтидин йеңилатқан. Һәрәмниң һазирқи чегариси пәйғәмбәр әләйһиссалам йеңилатқан чегариниң өзидур.

1854. Соал: һәрәмниң қандақ хусусийәтлири бар?

Җавап: Аллаһ таала һәрәм үчүн мәхсус әһкамларни вә принципларни бәкиткән, мәсилән: һәрәмниң чегариси ичидики җайларда уруш қилиш, һайвнларни, қушларни овлаш, һәрәмниң дәрқлирини кесиш, өзи үнгән өсүмлүкләрни үзүш қәтъий мәъий қилиниду. Һәрәмниң әң улуқ тәрипи шуки, һәрәмдә қилинған яхши әмәлләргә һәссиләп совап берилиду; һәтта пәйғәмбәр әләйһиссалам: «мениң бу мечитимдә бир вақ намаз оқуғанниң совави башқа мечитләрдә миң вақ намаз оқуғандин әвзәлдур, мәсҗиди һәрәмдә бир вақ намаз оқушниң совави башқа мечитләрдә йүзмиң вақ намаз оқуғандин әвзәлдур» дегән [имам Әһмәд ривайити].

1855. Соал: вәдә қилинған совап һәрәмниң чегарисниму өз ичигә аламду?

Җавап: өлүмалар бир вақ намазға йүзмиң вақ намазниң совави йезилиш хусусийити һәрәмниң һәммисини (Мәккә шәһирини) өз ичигә аламду яки мәсҗиди һәрәмгила хасму? дегән мәсилә үстидә ихтилаплашқан; дәлил җәһәттин әң күчлүк қараш һәм чегариси ичидики җайларниң һәммисини өз ичигә алиду, дегән қараштур. Шундақтиму мәсҗиди һәрәмниң ичидә оқулған намазниң әң әвзәл екәнлигидә һеч ихтилап йоқ. Сәуди әрәпстаниниң сабиқ муфтиси мәрһум Абдулла ибни Баз мундақ дегән: «һәрәм чегарисиниң ичидики җайларниң һәммиси мәсҗиди һәрәмдин санилидиғанлиғиға далаләт қилидиған айәт вә һәдисләрниң роһиға асасән, мәсҗиди

һәрәмдә оқулған намазға вәдә қилинған һәссиләп совап һәрәм чегарисидики җайларниң ичидә оқулған намазларниму өз ичигә алиду. Дунияда Мәккидики мәсҗиди һәрәм билән Мәдинидики пәйғәмбәр мечитидин башқа һәрәм йоқ. Пәләстиндики мәсҗиди Әқса улуқ вә бәрикәтлик мечит һесаплансиму, у һәрәм дейлмәйду».

КӘБӘ ВӘ УНИҢ ТАРИХИЙ БАСҚУЧЛИРИ

1856. Соал: Кәбиниң мусулманлар қәлбидә қандақ орни бар?

Җавап: Кәбә – мусулманларниң қиблиси, әқидиниң мунари вә ибадәтниң рәмзидур. Қуръан кәримдә: «Аллаһ уруш қилиш мәнъий қилинған Кәбини инсанлар үчүн йүксилиш вәсилиси қилди» дейилгән («*Маидә» сүриси, 97-айәт*).

Кәбә – куб шәкиллик өй дегән мәнада болуп, мәсҗиди һәрәмниң оттурисиға җайлашқан көк рәңлик таштин қурулған әң қедимий ибадәт өйидур. Кәбә Бәйтулла (Аллаһниң өйи), Бәйтул әтиқ (қедимий өй) вә Бәйтул һәрәм (қан төкүш чәкләнгән өй) дәп атилиду.

1857. Соал: Кәбә қачан бена қилинған?

Җавап: Кәбини Адәм әләйһиссалам Аллаһқа ибадәт қилиш үчүн бена қилип, униңда балилири билән биллә ибадәт қилип өткән. Бир һәдистә, Нуһ әләйһиссалам билән Һуд әләйһиссаламниң Кәбигә берип һәҗ қилғанлиғи баян қилинған; мәлумки, Нуһ вә Һуд әләйһиссаламлар Ибраһим әләйһиссаламдин бурун өткән пәйғәмбәрләр еди, чоң бир сәлниң келиши билән Кәбә жиқилип йәр билән тәң болуп кәткән, пәқәт тамлириниң һули қум барханлири астида көмүлүп қалған болуп, Ибраһим әләйһиссалам оғли Исмаил билән бирликтә Аллаһ тааладин кәлгән вәһийгә асасән Кәбиниң һулини қайтидин турғузған. Ибраһим әләйһиссалам Кәбини тунҗа бена қилған киши әмәс, бәлки Кәбиниң һулини қум барханлириниң астидин қайта қопуруп чиққан кишидур. Ибраһим әләйһиссалам һулини қопарған Кәбиниң егизлиги тоққуз гәз (төрт метр), кәңлиги 22 гәз (11 метр) вә узунлиғи 32 гәз (15 метр әтрапида) еди.

Кәбиниң үсти очуқ, икки җайдин кириш еғизи болуп, ишик бәкитилмигән. Ибараһим әләйһиссалам һәҗәрул әсвәдни Кәбини тавап қилишта башлайдиған орун сүпитидә һазирқи орниға бәкиткән.

КӘБИНИҢ РЕМОНТ ҚИЛИНИШ БАСҚУЧЛИРИ

Ибраһим әләйһиссаламдин кейин Әмалиқлар, кейинчә Җурһумлар, андин кейин пәйғәмбәр әләйһиссаламниң бәшинчи бовиси Кусәй ибни Килаб қатарлиқлар Кәбини бир қанчә қетим ремонт қилған. Муһәммәд әләйһиссалам пәйғәмбәр болуштин бәш жил илгири Мәккини сәл бесип кетиши сәвәплик Кәбиниң бир бөлги жиқилип чүшкәндә, әрәпләрниң қурәйш қәбилисидикиләр уни қайта ремонт қилиш қарариға кәлгән босиму, Кәбини жиқитиштин қорқиду. Кәбини жиқитса улар Аллаһниң азави келиштин қорқуп иккилинип қалиду, шу вақитта Вәһиб ибни Әмир дегән киши оттуриға чүшүп «Аллаһ бизниң яхши нийитимизни билиду, биз пәқәт яхши ишни нийәт қилдуқ» дәйду вә Кәбиниң бир тәрипини чеқип ташлайду, башқилар униңға бир балайи-апәт йетишини күзитип тарқилип кетиду; әтиси Кәбини жиқитқан Вәһиб ибни Әмиргә һечнәрсә болмиғанлиғини көрүп, һәммиси бирликтә Кәбини жиқитип ташлайду. Шуниң билән Кәбин қайта бена қилиш сәпәрвәрлиги башлинип һәр бир қәбилә Кәбиниң бир тәрипини бена қилишни өз үстигә елип Кәбини пүттүрүп чиқиду.

ҺӘҖӘРУЛ ӘСВӘДНИ ОРНИҒА ҚОЮШ ҚИССИСИ

Кәбиниң нөвәттики ремонти пүтүп, һәҗәрул әсвәдни өз орниға қоюш вақтида қәбилиләр оттурисида қаттиқ талаш-тартиш йүз бериду, һәр қәбилә һәҗәрул әсвәдни орниға өзлири қоюштин

ибарәт бу шәрәпни талишип һәтта уруш чиқишқа аз қалиду. Шу вақитта Әбу Умәйни ибни Муғирә әл Мәхзумий дегән киши бу талаш-тартишни һәл қилиш үчүн мәсҗиди һәрәмниң ишигидин ким дәсләп кирсә шуниң һөкүм қилиши бойичә иш қилишқа рази болуш тәклививи оттуриға қойиду. Барчә қәбилә кишилири униң бу тәклививи қобул қилип һәрәмгә ким авал қәдәм басиду, дәп күтүп турушиду, дәл шу арида Муһәммәд әләйһиссалам кирип келиду. Улар Муһәммәд әләйһиссаламниң көргән һаман һәммиси бир авазда: «бу растчил киши, бу Муһәммәд, биз униң һөкүм қилишиға разимиз» дәп вақиришиду. Муһәммәд әләйһиссаламға мәсилә чүшәндүрүлгәндин кейин, уларға бир кийим елип келишни буйруйду, улар кийимни кәлтүргәндин кейин, кийимни йәргә йейип оттурисиға һәҗрул әсвәдни қойиду вә һәммә қәбилини чақирип: «Келиңлар һәр қәбилидин бир киши бу кийимниң бир тәрипини тутсун» дәйду. Улар һәҗәрул әсвәдни көтүрүп Кәбиниң шәриқ тәрипидики орниға елип келишкәндә, Муһәммәд әләйһиссалам Мубарәк қоллири билән һәҗәрул әсвәдни елип орниға қойиду. Шуниң билән Кәбиниң нөвәттики бена қурулуши ахирлишиду, җедәл-маҗираларниң алди елиниду.

ҺУҖРӘ ҚИССИСИ

Қурәйш қәбилиси Кәбини пәкәт һалал тапқан пул-мал биләнла ремонт қилишни нийәт қилған болуп, һалал пул йетишмигәнликтин Кәбиниң шимал тәрипидики «һуҗрә» дәп атилидиған җайни Кәбидин чиқирип ташлиған вә униң Кәбидин һесаплинидиғанлиғини билдүрүш үчүн униң әтрапиға йерим дүгләк там ясап қойған. Бу там һазир «һәтим» дәп атилиду, шундақ қилип Кәбиниң егизлигини 18 гәз (9 метр әтрапида) көтүриду, кәңлигидин үч метр қисқартиду, үстини яғач билән япиду вә икки ишикниң бирини йепиветип бир ишикнила қалдуруп қойиду.

КӘБИНИҢ ӘҢ АХИРҚИ ҚЕТИМ РЕМОНТ ҚИЛИНИШИ

Кәбә Ибраһим әләйһиссаламдин кейин, заманимизға қәдәр көп қетим ремонт қилинип кәлгән. 1979-жили әң ахирқи қетим ремонт қилинған. Кәбиниң ичи һәр жили Қәмәрийә айлиридин шәъбан (8-ай) да бир қетим, зулһәҗҗә (12-ай) да йәнә бир қетим җәмий икки қетим жуюлиду, жуюшта зәмзәм сүйи, гүл сүйи вә хуш пурақлиқ әтирләр ишлитилиду, жуюп қурутулғандин кейин, үстигә қиммәт баһалиқ хушпурақлиқ маддилар чечилиду. Кәбиниң ичини тазилашқа ишлитилгән сүпүргә вә ләңгә қатарлиқларму мурасимға қатнашқан жуқури дәриҗилик әмәлдарларға тәвәрүк қилип сақлиши үчүн һәдийә қилиниду.

КӘБИНИҢ ИШИГИ

Кәбиниң ишиги – Кәбиниң шәриқ тәрипигә җайлашқан вә йәр йүзидин 2.5 метр егизликтики алтун ишиктур, ишикниң егизлиги 3.06 метр, кәңлиги 1.68 метр келиду. Бу ишик һиҗрийә 1399 -жили 22-зулқәъдә (миладийә 1979-жили 14-октябрь) күни 280 килограмм сап алтундин ясилип һазирқи орниға қоюлған. Кәбиниң ишиги һөснихәтләр билән оюлған айәтләр билән нәқишләнгән.

КӘБИНИҢ АЛТУН ИШИГИГӘ ИСМИ ЙЕЗИЛҒАН УЙҒУР ХӘТТАТ

Кәбиниң алтун ишигидә пақирап турған һөснихәтләр ичидә «вәдаъ әлхәт абдурәһим әмин» (бу хәтләрни язғучи Абдуреһим әмин) дегән бир жүмлә сөз Кәбиниң ишигигә есилип туруп дуа қилған һәр қандақ адәмниң көзигә челиқиду, бу дәл бир уйғур хәттатниң исми еди.

Сәуди әрәпстанида тонулған мәшһур хәттәт вә нәққаш Абуреһим әмин 1925-жили ана Вәтәнниң Қағилиқ наһийисидин бир кишиниң һәмиралиғида Сәуди әрәпстаниға келип, Мәдинә мунәввәрә

шәһиридә «дурал әйтам» да оқуған. 1938 -жили Мәккигә келип йәрлишип, бир устиниң йенида тикинчиликни үгәнгән, 1962-жили Сәуди әрәпстанида тунҗа қетим «Кәбиниң йопуғини тоқуш фабрикиси» қурулғанда, Абдареһим әмин бу фабрикиға ишқа киргән вә Кәбиниң һәр жили йеңилинип туридиған йопуғиғи алтун жип билән нәқишләп йезилидиған айәтләрни өз қоли билән язған. Кейнрәк бу киши мәзкүр фабрикиниң мудирлиғиға тайинлинип, һаятиниң ахириға қәдәр бу хизмәтни ишлигән. 1979-жили Кәбиниң һазирқи ишигини тәйярлашта, униңдики һөснихәтләрни өз қоли билән оюп чиққан вә өз намини Кәбиниң алтун ишигигә йезиштин ибарәт бу чоң шәрәпкә муйәссәр болған.

Адбуреһим һаҗим 1980-жили Уйғур Автоном Районлуқ хәлиқ һөкүмитиниң рәиси Исмаил Әһмәд Сәуди әрәпстаниға кәлгәндә, униң билән сөһбәтлишип, өзиниң уйғур дияридики Қағилиқ наһийисидин екәнлигини вә бәзи кәчүрмишлирини сөзләп бәргән. Абадреһим һаҗимниң балиси болмиғанлиқтин, бир оғул бир қиз икки балини беқивалған екән. Һазир Абдуреһим һаҗимларниң Мәккидики чоң өйидә бу икки бала олтурмақта. Хәттат Абдуреһим әмин һаҗим 1993-жили Сәуди әрәпстаниниң Мәккә мукәррәмә шәһиридә вапат болған.

МУЛТӘЗӘМ

Мултәзәм – Кәбиниң ишиги билән Һәҗәрул әсвәд оттурисидики җай, кәңлиги икки метр келиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бир һәдистә: «мултәзәм дуа иҗавәт болидиған җайдур, бу җайда Аллаһқа дуа қилған кишиниң дуаси иҗават болиду» дәп көрсәткән [Тәбәраний ривайәт қилған].

ҺУҖРӘ

Һуҗрә – Кәбиниң шимал тәрипидики йерим дүгләк там билән Кәбиниң арилиғидики бош җай болуп, бәзи ривайәтләрдә Ибраһим әләйһиссалам бу җайни оғли Исмаил әләйһиссалам билән униң аниси Һәҗәр иккисигә йетип қопуш үчүн селип бәргән өй еди, шуңа у «һуҗрә Исмаил» (Исмаилниң өйи) дәп аталған, дейилиду. Амма тоғриси бу җай Исмаил әләйһиссаламдин бир қанчә әсирдин кейин, Қурәйш қәбилиси Кәбини ремонт қилғинида, һалал мәбләғ йетишмигәнликтин Кәбиниң шимал тәрипидин чиқириветилгән җай болуп, Кәбидин һесаплиниду. Бәзи өлүмалар һуҗрәниң һәммиси Кәбидин әмәс, пәқәт Кәбидин чиқириветилгән үч метр җайила Кәбидин санилиду дәп қарайду. Шуңа һуҗрәниң ичидин тавап қилған кишиниң қилған таваби ада тапмайду, чүнки у Кәбиниң ичидин тавап қилған болиду. Һуҗрәниң ичидә пәриз намаз оқуса ада тапмайду.

ҺӘТИМ

Һәтим – Кәбиниң шималий тәрипидики һуҗрәниң әтрапиға қопурулған йерим дүгләк там болуп, тавап қилғучилар тавапни бу тамниң сиртидин қилиду, бу там ақ мәрмәрдин ясалған, егизлиги 1.30 метр, там йүзиниң кәңлиги 1.05 метр келиду.

КӘБИНИҢ ЙОПУҒИ

Бәзи тарихий мәнбәләр Кәбигә тунҗа болуп йопуқ япқан кишиниң Исмаил әләйһиссалам екәнлигини сөзлисә, бәзи мәнбәләр пәйғәмбәр әләйһиссаламниң әҗдатлиридин Әднан дегән кишиниң әң дәсләп йопуқ япқанлиғини сөзләйду. Амма ишәшлик ривайәтләр Кәбигә миладийә 350-жили Туббә Әбукәрәб дегән кишиниң тунҗа болуп йопуқ япқанлиғини сөзләйду; шу тарихтин бери Кәбигә йопуқ йепиш иши давам қилип кәлмәктә.

Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң бәшинчи бовиси Қусәй ибни Килабниң заманиға кәлгәндә, Кәбигә һәр жили бир йопуқ йепиш мурасими йолға қоюлған, пәйғәмбәр әләйһиссалам Мәккини фәтһи

қилғандин кейин Кәбигә Йәмәндә тоқулған йопуқ йепилған, кейин биринчи хәлипә Әбубәкри рәзийәллаһу әнһу бу ишни давамлаштурған; иккинчи хәлипә Өмәрниң заманиға кәлгәндә, Кәбигә япидиған фопуқни Мисирда тоқутуп келишкә башлиған. Мисир шу замандин таки 1962-жилғичә һәр жили Кәбигә йопуқ йепиш шәрипигә муйәссәр болуп кәлгән еди. 1962-жили Сәуди әрәпстанида «Кәбиниң йопуғини тоқуш фабрикиси» қурулғандин кейин, Кәбигә йопуқ йепиш шәрипи Сәуди әрәпстани һөкүмитиниң қолиға өткән. Кәбиниң йопуғи жилда бир қетим йәңгүшлиниду, Кәбиниң алмаштурулған кона йопуғи парчә-парчә қилинип мусулман дөләтләрдин кәлгән мунасивәтлик катта шәхсләргә һәдийә қилиниду. Һәр жили зулһәжжә (12-ай)ниң 1– күни Кәбигә йопуқ йепиш мурасими өткүзилиду, мурасимға Мәккә мукәррәмә райониниң әмри мутләқ иштирак қилиду.

КӘБИНИҢ ЙОПУҒИНИҢ ХИРАЖИТИ

Кәбиниң йопуғи әзәлдин Мисир һөкүмитиниң хиражити билән әмәс, бәлки Кәбә үчүн аталған мәхсус вәхпидин хиражәт қилинатти, өз вақтида падиша Исмаил Қәлавун Мисрдин үч йезини сетивелип униң пулини Кәбиниң йопуғини тоқуш ишиға вәқпә қилған. Кейинчә Осман империйисиниң падишаси султан Сәлим йәнә Мисирдин йәттә йезини сетивелип униму Кәбиниң йопуғини тоқуш ишиға вәқпи қилған екән. Кейин Муһәммәд Әли паша Мисирда һакимийәт жүргүзгәндә Мисир һөкүмити тәркивидә Кәбиниң йопуғини тоқуш муәссәси қурған, шундин бери Кәбиниң йопуғини тоқуш вә әвәтиш ишлири Мисир һөкүмитиниң башқарушиға өткән.

КӘБИНИҢ ЙОПУҒИНИ ТОҚУШ ФАБРИКИСИ

1962-жили Мәккә мукәррәмә шәһиридә «Кәбиниң йопуғини тоқуш фабрикиси» қурулуп, шу жили Сәуди әрәпстанида тунжа қетим тоқуп чиқилған йопуқ күтүлгәндинму алаһидә вә есил, көркәм болуп чиққан. Фабрикида ишләйдиғанларниң умумий сани 240 киши болуп, Кәбиниң йопуғиниң пүтүп чиқиши үчүн ишчиларниң мааши вә керәклик хам әшия чиқимлириниң һәммисини қошқанда жилиға 17 миллион риал (4.5 миллион Америка доллири) сәрип қилиниду.

КӘБИНИҢ ЙОПУҒИНИҢ РӘҢГИ

Кәбигә йопуқ йепиш паалити башланған узун әсирлик тарихтин бери һәр жили Кәбигә йепилип кәлгән йопуқлар, йопуқларни тәйярлиғучиларниң хаһиши бойичә һәр хил шәкилдә вә һәр хил рәңдә вә һәр хил материалда тоқулуп кәлгән, пәқәт Аббасийларниң хәлиписи Насирниң заманиға кәлгәндә Кәбигә йепилидиған йопуқниң қара рәңлик ипәктин тоқулуши қанунлаштурилиду, шундин бери та һазирғичә Кәбиниң йопуғи қара рәңлик ипәктин тоқулуп кәлмәктә.

КӘБИНИҢ ҺАЗИРҚИ ЙОПУҒИ

Мәсжиди һәрәмгә киргән кишиниң көзигә алди билән һәрәмниң оттурисида қәд көтирип турған Кәбә челиқиду. Кәбигә қара рәңлик ипәк йопуқ йепилған, йопуқниң оттурисиға 47 метр узунлуқта, 14 метр кәңликтә алтундин һәл берилгән 120 килограмм күмүч жип билән Қуръан кәрим айәтлири кәштиләнгән.

МӘҚАМУ ИБРАҺИМ

1858. Соал: мәқаму Ибраһим дегән қандақ жай?

Жавап: мәқаму Ибраһим – Ибраһим әләйһиссалам Кәбини бена қилған вақтида дәссәп турған ақ, қара вә серик үч хил рәңгә майил болған төрт часилиқ юмшақ су теши болуп, узунлиғи тәхминән йерим метр келиду, орни Кәбиниң шәриқ шимал тәрипигә жайлашқан.

1859. Соал: мәқаму Ибраһимда қандақ мөҗүзә бар?

Җавап: мәқаму Ибраһим дейилгән бу ташта Ибраһим әләйһиссаламниң тапинениң изи чүшүрүлгән мөҗүзә бардур. Аллаһ таала өз қудрити билән Ибарһим әләйһиссаламниң мубарәк икки пути дәссәп турған ташни юмшитип бәргән, нәтиҗидә, униң икки тапини ташниң ичигә петип кирип кәткән болуп, икки путиниң изи һәтта бармақлири билән наһайити очуқ һалда ташқа чүшүп қалған вә һазирғичә шу пети сақлинип кәлмәктә. Аллаһ таала Қуръан кәримдә: «мәқаму Ибраһимни намазгаһ қилиңлар» («*Бәқәрә» сүриси, 125-айәт*) дәп әмир қилиш арқилиқ һәрәмгә кәлгүчиләрни униң арқисида туруп намаз оқушқа буйруған, шуңа Кәбини тавап қилған һәр қандақ кишиниң мәқаму Ибарһимниң арқисида туруп икки рәкәт тавап намизи оқуши мустәһәп (тәкитсиз сүннәт) тур.

МӘҚАМУ ИБРАҺИМДИКИ ГҮМБӘЗНИҢ ЕЛИП ТАШЛИНИШИ

Илгири мәқаму Ибраһим мистин ясалған төрт часилиқ чоң бир решеткиниң ичидә еди, үстидә төрт түврүк көтүрүп туридиған чоң гүмбәр бар еди. Бу орун Кәбиниң йенидин көп йәрни егиливалғанлиқтин, һаҗиларниң саниниң күндин-күнгә көпийип бериши билән тавап қилиш ишлирида тарчилиқ көрүлүшкә башлайду, шуниң билән мәқаму Ибраһимни башқа җайға йөткиветип Кәбиниң әтрапини азадилаштуруш пикри оттуриға чиқиду; бу пикир дәсләп оттуриға қоюлғанда өлүмалар бу мәсилә үстидә ихтилаплишиду, бәзиси бу пикиргә қошулиду, бәзиси униңға қарши чиқиду.

Мәккә мукәррәмә шәһиридики «ислам дунияси иттипақи» һиҗрийә 1384-жили 25-зулһәҗҗә (миладийә 1965-жили 27-апрель) күни мәқаму Ибраһимни йөткимәстин өз орнида қалдуруш вә униңдики решетка, гүмбәз вә башқа артуқ нәрсиләрнининиң һәммисини елип ташлап, мәқаму Ибраһимни нәпис әйнәктин ясалған чаққан қутиниң ичигә селип қоюш һәққидә мәхсус қарар чиқириду. Һиҗрийә 1387-жили рәҗәп (миладийә 1967-жили октябрь) ейида бу қарар әмәлгә ашиду. Һиҗрийә 1418-жили (миладийә 1997-жили) ға кәлгәндә, мәқаму Ибараһим һазирқи шәкилдә алтун ялитилған мис решеткиниң ичигә елинип, әтрапи хрусталь вә иссиққа һәм чеқилишқа чидашлиқ нәпис әйнәк билән қоршиветилиду.

ЗӘМЗӘМ СҮЙИ

1860. Соал: зәмзәм сүйи дегән қандақ су?

Җавап: зәмзәм сүйи – Аллаһ таала Исмаил әләйһиссалам уссузлиқтин жиғлап икки путини урған йәрдин бәргән мубарәк судур.

1861. Соал: зәмзәм сүйи қачан чиқишқа башлиған?

Җавап: миладийидин тәхминән 2000 жиллар илгири Ибраһим әләйһиссалам Аллаһ тааланиң әмри билән аяли Һәҗәр вә оғли Исмаил әләйһиссаламниң шу вақиттики сусиз, гүл-гиясиз, қақаслиқ чөл Мәккиниң орниға елип келип қоюп кетип қалиду. Һәҗәр су издәп Сафа билән Мәрвә икки тағ оттурисида жүгүргән болсиму су тапалмайду. Исмаил әләйһиссалам қаттиқ уссузлиқтин қийналған вақтида униң йәргә тәгкән икки тапинениң астидин булақ чиқиду, аниси Һәҗәр суни көрүп бәк хошал болиду вә суни бекар еқип кәтмисун дәп «зәмзәм» (тохта) дәйду, шундин бери бу су «зәмзәм сүйи» дәп атилиду.

ЗӘМЗӘМ ҚУДУҒИНИҢ ҚАЙТИДИН ЕЧИЛИШИ ВӘ ОРНИ

Муһәммәд әләйһиссалам дунияға келиштин илгири бовиси Абдулмутәллиб чүшидә бир кишиниң уни зәмзәм қудуғинениң орнини көрсәткәнлигини вә у җайни ечишни тәвсийә қилғанлиғини көриду. Шуниң билән Абдулмутәллиб зәмзәм қудиғиниң орнини колашқа башлайду, ахирида зәмзәм сүйи чиқириду шундин бери зәмзәм сүйиниң чиқиши давам қилип кәлмәктә.

1862. Соал: зәмзәм қудуғиниң орни нәдә?

Жавап: зәмзәм қудуғи мәсжиди һәрәмниң мәйданидики мәқаму Ибраһимниң жәнуп тәрипи вә һәжәрул әсвәдниң удулиға жайлашқан. Кәбидин 21 метр вә һәжәрул әсвәдтин 18 метр жирақлиқта болуп, чоңқурлиғи 43 метр келиду, қудуқниң тегидә үч данә булақ бар. Буларниң бири һәжәрул әсвәдниң йенида, йәнә бири Сафа теғиниң йенида, үчинчиси Мәрвә теғиниң йенидидур.

Бурун зәмзәм қудуғиниң икки көлчиги бар болуп, бири зәмзәм қудуғи билән һәжәрул әсвәдниң оттурисида еди, кишиләр бу йәрдин зәмзәм сүйини ичәтти; йәнә бири Сафа теғи тәрәпкә еқитиветилгән болуп, кишиләр униңдин таһарәт алатти, кейинчә, Кәбини тавап қилғучиларға қистилаңғу болуп қалғанлиқ сәвәптин, зәмзәм көлчәклири тақиветилип, Кәбиниң әтрапидики мәйданниң астиға кишиләр пәләмпәй билән чүшүп ичидиған қилип кранлар (жүмәкләр) бәкитилгән. 2003-жилиға кәлгәндә һәрәмниң мәйданини азадилаштуруш мәхсити билән зәмзәм қудуғиға чүшидиған еғиз тақиветилип, зәмзәм сүйи мәйданниң ян тәрипидин трубилар арқилиқ чиқирип қоюлған.

1863. Соал: зәмзәм сүйиниң қандақ хусусийәтлири бар?

Жавап: адәттики суларни униңға сақлиғучи маддилар арилаштурмастин узун муддәт сақлиғанда униң тәми өзгирип кетиду, амма зәмзәм сүйи буниң әксичә болуп, униң тәми дунийавий бир тәм болуп, бирәр қетим зәмзәм сүйи ичкән адәм униң тәмини биливалиду-дә, қайта ичкини һаман уни пәриқ етәләйду; зәмзәм сүйини дөләтләр ара йөткәш вә узун муддәт сақлаш биләнму униң тәми қәтъий өзгәрмәйду. Бу дегәнлиримиз нәзәрийә яки қедимий китапларниң хәвири әмәс, бәлки тәҗрибә вә илмий тәтқиқатларниң йәкүнидур. Зәмзәм сүйи узақ өтмүшләрдин бери бу қақаслиқ чөл райониға кәлгүчиләрни уссузлуққа қандуруп вә уларниң иштийини өзигә җәлип қилип кәлмәктә, зәмзәм сүйиниң бәзи кесәлләргә шипа болғанлиғи тоғрилиқ йезилған илмий мақалиларму аз әмәс. Һазирғичә зәмзәм сүйи зиян қилған бирәр җанлиқ көрүлмигән.

ЗӘМЗӘМ СҮЙИНИҢ МӨҖҮЗИСИ

XXI әсирниң биологийә алимлири зәмзәм сүйиниң та қийамәткичә сирини билгили болмайдиған мөҗүзигә егә екәнлигини вә дунияда һечқандақ бир суниң пакизлиқта, тәбиийликтә вә сүзүклүктә зәмзәм сүйиеришкән хусусийәтләргә йетәлмәйдиғанлиғини тәкитлимәктә; қисқиси, зәмзәм сүйи миңларчә жиллардин бери миқдари азийип кәтмәстин яки етилип чиқип палакәт туғдурмастин бир хил чиқип кәлмәктә.

Сәуди әрәпстаниниң сабиқ падишаси Фәйсәлниң заманида 1971-жили тиббий мутәхәсисләрдин бири Европа нәшрият мәркәзлиридин биригә: «зәмзәм сүйини ичишкә болмайду, чүнки Кәбиниң орни деңиз йүзидин төвән орунға жайлашқан һәмдә Мәккә шәһириниң йәр асти керәксиз су йоллиридин кәлгән нәрсиләрниң һәммиси бир йәргә топлишиду вә зәмзәм сүйигә арилишип кетиду» дегән мәзмунда бир парчә доклад йоллайду, бу хәвәрни аңлиған падиша Фәйсәл Сәуди әрпстаниниң зираәт вә су иншаәт министрлигигә пәрман чүшүрүп, зәмзәм сүйидин Европа тәҗрибәханисиға әвәтишни буйруду; мутәхәсисләр Мәккигә йетип келип зәмзәм сүйиниң тегидики булақларни издәшкә киришиду, лекин улар зәмзәм сүйи қудуғиниң келиш мәнбиини тапалмайду, ахирида қудуқ сүйини насослар ярдими билән сиртқа шорап чиқарғандин кейин, қудуқ сүйиниң ян тәрәплärдин әмәс, бәлки қудуқниң тегидики қумларниң астидики булақлардин чиқиватқанлиғи байқайду, шундақла зәмзәм қудуғиниң әтрапи пәқәтла қуруқ, қақаслиқ екәнлигини ениқлап чиқиду, андин зәмзәм сүйидин нәмунә елип Европа тәҗрибәханисиға әвәтиду.

ТӘТҚИҚАТЧИЛАРНИ ҺӘЙРАН ҚАЛДУРҒАН МӨҖҮЗӘ

Мутәхәсисләр зәмзәм сүйини Европа тәҗибәханисида тәкшүргәндин кейин, зәмзәм сүйиниң башқа адәттики сулар билән болған пәрқи ениқланди, Европа тәҗрибә ханиси «зәмзәм сүйи ичишкә тамамән болидған су екән, зәмзәм сүйини ичишкә болмайду, дәйдиған дава илмий асаси болмиған

қуруқ сәпсәтәдур» дегән нәтиҗини елан қилди; зәмзәм сүйидә калцюм билән минцюм маддилири адәттики суларниңкидин жуқури болуп чиққан. Һаваниң оттәк иссиқ күнлиридә Кәбини тавап қилғучиларниң зәмзәм сүйини ичкәндин кейин башқичә роһлинип қалидиғанлиғиниң сәвәви шуниңдин байқалған. Буниңдин башқа йәнә зәмзәм сүйидә микробларға қарши наһайити күчлүк дәриҗидә флорида маддиси бар екән, шуңа һәр жили Мәккигә келип топлишидиған тәхминән үч миллон һаҗиниң һәр хил жуқумлинишлардин сақлинип қелиши вә бәзи кесәлләрниң бу җайға кәлгәндин кейин шипа тепип қелишиниң сири зәмзәм сүйидә екән.

ЗӘМЗӘМ СҮЙИНИ ИЧИШНИҢ ПАЙДИСИ

1864. Соал: зәмзәм сүйини ичишниң пайдиси немә?

Җавап: һәҗ қилғучи, өмрә қилғучи вә шундақла һәр қандақ мусулманниң зәмзәм сүйидин ичиши мустәһәптур. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң зәмзәм сүйидин ичкәнлиги тоғрилиқ сәһиһ һәдисләр көп. Әбузәр рәзийәллаһу әнһудин ривайәт қилинған бир һәдистә пәйғәмбәр әләйһиссалам зәмзәм сүйини тәрипләп: «у мубарәк судур, у ачлиққа таам, кесәлгә шипадур» [Муслим вә Бәззаз ривайити] дегән, йәнә у: «зәмзәм сүйини немә мәхсәт билән ичсә, шуниңға пайда қилиду» дегән [имам Әһмәд ривайити], йәни уссузлуқни қандуруш мәхсити билән ичсә, уссузлиғи қаниду, ачлиқтин тоюнуш мәхсити билән ичсә, ачлиғи пәсийиду, Аллаһниң изни билән кесәлдин шипа тепиш мәхсити билән ичсә, кесәлдин шипа тапиду, дегәнлик.

XIX әсирниң мәшһур өлүмаси Ибни Қәййим Җәвзийә мундақ дегән: «мән вә башқилар зәмзәм сүйиниң кесәлликләргә қандақ шипа болидиғанлиғини тәҗрибә қилип көрдуқ, мән зәмзәм сүйи ичиш билән көплигән кесәлләрдин шипа таптим, әтрапимда бәзи кишиләрниң йерим ай һәттә униңдинму көп вақит һечнәрсә йемәстин пәқәт зәмзәм сүйи ичиш биләнла һечқандақ ачлиқ һис қилмастин һаят кәчүргәнлигини вә шундақ турупму башқиларға охшаш тавап қиливатқанлиғини көрдүм» (Ибни Қәййимниң «пәйғәмбәрлик тибабити» намлиқ әсәри 244-бәт).

ҚИБЛӘ ВӘ УНИҢҒА МУНАСИВӘТЛИК ӘҺКАМЛАР

1865. Соал: қиблә дегән немә?

Җавап: қиблә – мусулманлар намаз оқуғанда, дуа қилғанда йүзлинидиған (қарайдиған) тәрәп, у болсиму Кәбидур. Дунияниң һәр қайси җайлиридики мусулман хәлиқ намаз, дуа вә қибилигә қарап туруп бежирилидиған барлиқ ибадәтлирини шу қиблә тәрәпкә қарап туруп ада қилиду, мундин башқа мусулман өлүкләрни йәрләштиму уларниң үзлири қиблигә каритип қоюлиду. Кәбини көрүп туридиған вә униң әтрапида турған кишиләрниң үзини вә көксини Кәбигә қаритип туриши, Кәбиниң өзини көрәлмәйдиған вә жирақлардики кишиләрниң Кәбиниң тәрипигә йүзлинип туриши намазниң дурус болушиниң шәртлиридин биридур. Аллаһ таала намаз оқуғанда, қиблигә үз кәлтүрүшниң шәрт екәнлиги һәққидә мундақ дәйду: «әй мөмүнләр! қәйәрдә болмаңлар, намазда үзүңларни мәсҗиди һәрәм тәрәпкә қилиңлар» (*«Бәқәрә» сүриси, 144-айәт*). Пәйғәмбәр әләйһиссалам Мәккидин Мәдинигә һиҗрәт қилип кәлгәндин кейинму Мәккидики адити бойичә он йәттә ай Пәләстиндики мәсҗиди Әқсаға қарап намаз оқуған еди, йәһудийлар Муһәммәд әләйһиссаламни «у бизгә әгишиду, чүнки у бизниң қиблимизгә (Ирусалимгә) қарап намаз оқуйду» дәп әйипләшкә башлиғанда, пәйғәмбәр әләйһиссалам наһайити пәришан болатти вә кечилири сиртқа чиқип упуққа қарап, қиблә һәққидә Аллаһ тааладин бирәр вәһий күтәтти.

1866. Соал: Кәбә қачан қиблә болған?

Җавап: һиҗрийиниң 2-жили (миладийә 623-жили) ниң бир күни пәйғәмбәр әләйһиссалам саһабилири билән Мәдинидики кейинчә «мәсҗиди қибләтәйин» (икки қиблилик мечит) дәп тонулған Бәни сәлимә мечитидә пешин намаздин кейин икки рәкәт намаз оқуп болған вақитта, периштә Җибриил әләйһиссалам Аллаһ тааланиң әмри билән Муһәммәд әләйһиссаламниң йениға

келип униңға Аллаһ тааланиң: «биз сениң, Кәбә қибләң болушни тәләп қилип, қайта-қайта асманға қариғанлиғиңни көрүп туриватимиз, сени чоқум сән яқтуридиған қиблигә йүзләндүримиз, (намазда) үзүңни мәсҗиди һәрәм тәрәпкә қилғин» (*«Бәқәрә» сүриси, 144 -айәт*) дегән вәһийсини елип келиду вә пәйғәмбәр әләйһиссаламни намазда турған пети мәсҗиди һәрәм тәрәпкә бурап қойиду, шундин башлап мусулманлар намаз вә дуалирида мәсҗиди һәрәмдики қиблигә (Кәбигә) қарайдиған болиду.

НАМАЗДА ҚИБЛИГӘ ЙҮЗЛИНИШНИҢ СИРИ

Намазда қиблигә йүзлинишниң сирлиридин:

1) намаз оқуған киши үзини Кәбә тәрәпкә қаритиш билән униң пүтүн әзалири Кәбә тәрәпкә қарап туриду, чүнки үз билән бәдән муәййән бир тәрәпкә йүзләнмәстин, өз һалиға қоюп берилидиған болса, инсанниң барчә әзалири халиғанчә һәрикәт қилиши, җүмлидин көз һәр тәрәпкә қариши билән қәлбму шулар билән мәшғул болуп кетип, намазниң дурус йосунда ада қилинишиға әлвәттә сәлби тәсир бериду, шуңа қиблигә йүзлиниш пәриз қилинған болуши мүмкин.

2) намазда қиблигә үз кәлтүрүш билән инсанниң қәлби арам тапиду вә пүтүн мусулманларниң қериндаш екәнлигини һис қилдуриду, чүнки йәр шаридики пүтүн мусулманлар шу Кәбә тәрәпкә йүзлиниду (қарайду). Бу һәр қандақ мусулман кишини өзиниң ялғуз әмәслигини вә бу ибадәттә пүтүн дуния мусулманлири билән ортақ екәнлигини һис қилдуриду.

3) қиблигә қараш арқилиқ қәлбни, әқилни вә пүтүн әзаларни Аллаһқа қулчилиқ ада қилиштин ибарәт бир мәхсәткә қаритиш билән ибадәтниң җәвһири болған ихласни һасил қилғили болиду.

4) қиблигә йүзлиниш мусулманларни гәрчә улар мусапә җәһәттин бир-биридин жирақта болсиму, уларниң қәлблири бир Аллаһқила ибадәт қилиштин ибарәт ортақ мәхсәттә бир екәнлигини намайән қилиду.

ҺӘҖӘРУЛ ӘСВӘД

1867. Соал: һәҗәрул әсвәд дегән немә?

Җавап: һәҗәрул әсвәд – Кәбиниң шәрқий җәнуп тәрипидики бурҗигигә орнитилған, йәр йүзидин егизлиги 1.5 метр келидиған, күмүч рамка ичигә елинған тухум шәкиллик рәңги қизилға майил, диаметри 30 сантиметр келидиған қара таштур. Һәҗрул әсвәдни Ибраһим әләйһиссалам Кәбиниң һулини турғузған вақитта, Кәбини тавап қилғучиларниң тавапни башлап ахирлаштуруши үчүн бир нишанә орнида, һазирқи орниға бәкиткән, шундин бери бу таш Кәбиниң шәрқий җәнуп тәрипидики өз орнида туруп кәлмәктә.

1868. Соал: Һәҗәрул әсвәдни сөйүшниң һөкүми немә?

Җавап: Кәбини тавап қилғучиларниң һәҗәрул әсвәдни сөйүши мустәһәп (йәни тәкитсиз сүннәттур), чүнки пәйғәмбәр әләйһиссалам Кәбини тавап қилғинида һәҗәрул әсвәдни сөйәтти, йәнә бир һәдистә: «пәйғәмбәр әләйһиссалам һәҗәрул әсвәдни сөйүп туруп узунғичә жиғлап кәтти» дәп кәлгән [Һаким ривайәт қилған сәһиһ һәдис]. Бу адәм көп болмиған вә қистилаңғу болмиған вақитларда шундақ болған.

Амма һәҗ вә рамизан айлириға охшаш һәрәмдә адәм көп, қистилаңғу болған вақитларда һәҗәрул әсвәдниң йениға бармастин, жирақтин қол ишарити қилип салам бериш йетәрликтур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам Кәбини тавап қилған вақтида Өмәр ибни Хәттаб рәзийәллаһу әнһуға: «әй Өмәр! сән күчлүк адәмсән сән бу җисмиң билән аҗизларға әзийәт йәткүзисән. Һәҗәрул әсвәдтә қистилаңғу пәйда қилма униң йенида бошлуқ тапалисаң сөйгин болмиса тәгбир ейтип кетивәргин» дегән [имам Шафиий ривайити].

ҺӘҖӘРУЛ ӘСВӘДНИ СӨЙҮШ УНИҢҒА ЧОҚУНҒАНЛИҚ ӘМӘС

1869. Соал: һәҗәрул әсвәдни сөйүш униңға чоқунғанлиқ әмәсму?

Җавап: Кәбини тавап қилғучиларниң бу ташни сөйүши пәқәт Һөрмәт йүзисидин еди, чүнки Аллаһ таала бәндиләрни Кәбигә яки һәҗәрул әсвәдкә чоқунушни буйруған әмәс, бәлки Аллаһ тааланиң өзигила халис ибадәт қилишқа буйруған. Кәбини тавап қилиш Аллаһ тааланиң «қедимий өй Кәбини тавап қилсун» вә «бу Кәбиниң пәрвәрдигариға ибадәт қилсун» дегән әмригә асасән қилғинидәк, һәҗәрул әсвәдни сөйүшму пәйғәмбәр әләйһиссаламға әгәшкәнлик вә униң сүннитини җарий қилдурғанлиқ йүзисидин қилиниду.

Бу орунда иккинчи хәлипә Өмәр ибни Хәттаб рәзийәллаһу әнһуниң мону мәшһур сөзи йетәрлик, у һәҗәрул әсвәдни тутуп туруп мундақ дегән: «мән әлвәттә билимәнки, сән кишигә пайда-зиян йәткүзәлмәйдиған бир ташсән, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң сени сөйгәнлигини көрмигән болсам еди, сени сөймигән болаттим».

ҺӘҖӘРУЛ ӘСВӘДНИҢ БЕШИДИН ӨТКӘН ВАҚИӘЛӘР

Муһәммәд әләйһиссалам пәйғәмбәр болуштин бәш жил илгири Мәккидики қурәйш қәбилиси Кәбини қайта ремонт қилған вақитта, қәбилиләр һәҗәрул әсвәдни Кәбиниң шәрқий җәнуп тәрипидики орниға көтүрүп апириду, андин пәйғәмбәр әләйһиссалам мубарәк қоллири билән уни көтүрүп һазирқи орниға қойған. Һиҗрийә 317-жили (миладийә 930-жили) Қәрамитә куффарлири һәрәмгә һуҗум қилип, һәҗәрул әсвәдни һазирқи Сәуди әрәпстаниниң Әл әһса шәһиригә елип кетип һиҗрийә 339-жили толуқ 22-жилдин кейин Кәбидики өз орниға әкилип қойған.

ҺӘҖӘРУЛ ӘСВӘДНИҢ КҮМҮЧ БИЛӘН ҚАПЛИНИШИ

Һәҗәрул әсвәдни тунҗа болуп күмүч билән қаплатқан киши миладийәниң 680-жиллиридики Мәккә һөкүмдари Абдулла ибни Зубәйр рәзийәллаһу әнһу болуп, шуниңдин кейин хәлипиләр вә байлар уни алтун вә күмүчтин қаплайдиған болған. Сәуди әрәпстани һөкүмитидин илгири әң ахирқи қетим һиҗрийә 1331-жили (миладийә 1946-жили) һазирқи Сәуди әрәпстаниниң қурғучиси падиша Абдулъәзиз һәҗәрул әсвәдни ремонт қилдурған, андин һиҗрийиниң 1375-жили (мил. 1955-жили) падиша Сууд уни йеңидин күмүч билән қаплитип чиққан.

РУКНИ ЙӘМАНИ

Рукни йәмани – Кәбиниң җәнуп тәрипидики һәҗәрул әсвәдкә қарап туридиған булуңи болуп, Йәмән дөлити әрәп йерим аралиниң җәнуп тәрипидә болғанлиқтин әрәпләр җәнуп тәрәпкә қарап турған һәр қандақ нәрсини Йәмән (яки йәман) дәп ататти. Шу сәвәптин бу булуң рукни йәмани (җәнуп тәрәптики булуң) дәп аталған. Һәҗәрул әсвәд җайлашқа булуң билән рукни йәмани булуңи иккисини Ибраһим әләйһиссалам Кәбиниң һулини турғузғанда биллә қопарған болуп, қалған шимал вә ғәрип тәрәптики икки булуң кейин турғузулған. Пәйғәмбәр әләйһиссалам һәр қетим Кәбини тавап қилғинида рукни йәманини мубарк қоллири билән силатти. Рукни йәманини сөйүш йоқ, пәқәт қол билән силиниду, қол билән тутушқа имканийәт болмиғанда қол ишарити қилишқа болмайду, чүнки пәйғәмбәр әләйһиссалам ундақ қилмиған.

МӘДИНӘ МУНӘВВӘРӘ ШӘҺИРИ ВӘ ПӘЙҒӘМБӘР МӘСҖИДИ

МӘДИНӘ МУНӘВВӘРӘ ШӘҺИРИ

1870. Соал: Мәдинә мунәввәрә шәһири қандақ җай?

Җавап: Мәдинә мунәввәрә шәһири – муқәддәс икки һәрәмниң бири җайлашқан, пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам Мәккидин һиҗрәт қилип берип һаятиниң ахириға қәдәр толуқ он жил яшиған мубарәк қәбрә шәрипи орун алған җай.

1871. Соал: Мәдинә мунәввәрә шәһириниң бурунқи нами немә еди?

Җавап: Мәдинә мунәввәрә шәһириниң нами пәйғәмбәр әләйһиссалам униңға һиҗрәт қилип бериштин илгири «Йәсриб» дәп атилатти; ривайәтләргә қариғанда «Йәсриб» мәшһур топан вақиәсидин кейин Мәдинидә дәсләп йәрләшкән бир әр кишиниң нами болуп, шу кишиниң нами билән атилип кәлгән екән. Шәһәр пәйғәмбәр әләйһиссалам һиҗрәт қилип барғандин кейин «Мәдинә мунәввәрә» (ислам нури билән йорутулған нурлуқ шәһәр) дәп аталған, бу шәһәр ислам қудрәт тапқан вә ислам әһкамлири җакаланған шәһәр, тунҗа ислам дөлитиму бу шәһәрдә дунияға кәлгән.

МӘСҖИДИ НӘБӘВИ

1872. Соал: мәсҗиди нәбәви қандақ мечит?

Җавап: мәсҗиди нәбәви – пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам бена қилған тунҗа мечит, икки һәрәмниң бири вә ибадәт қилиш үчүн жирақлардин сәпәр қилишқа болидиған үч чоң мечитниң бири. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «үч мечитқила ибадәт қилиш үчүн сәпәр қилишқа болиду, уларниң бири, мәсҗиди һәрәм, йәнә бири мениң бу мечитим, үчинчиси мәсҗиди Әқсадур» [имам Бухарий вә Муслим ривайити]. Мәдинә мунәввәрә шәһиридики бу мечит тарихтин бери «мәсҗиди нәбәви -пәйғәмбәр мечити» дәп атилип кәлмәктә.

1873. Соал: мәсҗиди нәбәви қачан бена қилинған?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң Мәдинә мунәввәрә шәһиригә барғандин кейинки тунҗа иши мечит селиш болған. Пәйғәмбәр әләйһиссалам Мәдинә Мунәввәрә шәһиригә һиҗрәт қилип барған күни униң төгиси шәһәрниң мәркизидики бир орунға берип тиз чөкиду, шуниң билән бу орунни егисидин сетип елип Мәккидин кәлгән муһаҗирлар вә Мәдинилик әнсарлар һәммә бир қол болуп бу орунға мечит селишқа киришиду; пәйғәмбәр әләйһиссаламму башқилар қатарида мечитни селиш ишлирида қаттиқ ишләйду. Мечит аз вақит ичидила пүтүп чиқиду; мечитниң қиблиси Пәләстиндики мәсҗиди Әқсаға каратти, мечитниң үсти хорма дәриғиниң шахлири билән йепилған, түврүклири хорма яғачлиридин, теги таш билән қопурулған, тамлири хам кесәкләр билән турғузулған. Шу вақиттики мәсҗиди нәбәвиниң кәңлиги 30 метр, узунлиғи 35 метр болуп чиққан, үч тәрәптин дәрвазиси бар еди; мәсҗиди нәбәви пәйғәмбәр әләйһиссаламниң заманидин башлап һемишәм кеңәйтилип кәлди, авалқи төрт хәлипә, Әмәвийләр, Аббасийлар, Османийлар вә әң ахирида һазирқи Сәуди әрәпстани һөкүмити тәрипидин кеңәйтилди.

ПӘЙҒӘМБӘР ӘЛӘЙҺИССАЛАМНИҢ МУНБИРИ

Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң мәсҗиди нәбәвидики мунбириниң ислам динида муқәддәс орни бар. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу һәқтә: «кимки мошу мунбәрниң йенида туруп ялған ишқа қәсәм қилидикән, у орнини дозақта көрсә болиду» дегән [имам Малик вә ибни Маҗә ривайити].

РӘВЗӘ ШӘРИП

Мәсҗиди нәбәвидә пәйғәмбәр әләйһиссаламниң мунбири билән өйиниң арисида «рәвзә шәрип» дегән җай бар, бу җайниң улуқлиғидин пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «өйүм билән мунбирим оттурисида җәннәтниң бағчилиридин бир бағчә бардур» [имам Бухарий ривайити]. Бу һәдистә тилға елинған «бағчә» дин «рәвзә шәрип» мәхсәт қилинған.

СУФФӘ

Қиблә Кәбигә өзгәргәндин кейин, пәйғәмбәр әләйһиссалам мечитниң ахиридики шимал тәрипиниң үстини йепишқа буйруйду, шундин бери бу җай саһабиларниң өй-макани йоқ, аилисиму йоқ, бәлки һечнәрсиси йоқ пекирларниң йетип қопидиған вә Аллаһқа ибадәт қилидиған орни болуп қалған. Бу җайда турғучилар «әһли суффә» дәп атилатти. Пәйғәмбәр әләйһиссалам вә қол илкидә бар саһабилар әһли суффәниң еһтияҗини қамдатти, бу җай һазирму һемишәм қистилаңғу болиду, һәр ким бу җайда олтуруп ибадәт қилиш шәрипигә муйәссәр болуш үчүн алдирайду, талишиду, кечә-күндүз һеч вақит бу орун бекар болмайду.

ҺАЗИРҚИ МӘСҖИДИ НӘБӘВИ

1874. Соал: һазирқи мәсҗиди нәбәвиниң көлими қанчилик?

Җавап: әң ахирқи кеңәйтиш падиша Фәһидниң заманида башланған болуп, миладийә 1985-жилдин 1993-жилниң ахириғичә давам қилған. Мәсҗиди нәбәвиниң умумий йәр мәйдани 165 миң квадрат метрға йәткән, мәсҗиди нәбәвиниң өгзисиниму намаз оқуйдиған мәйданға айландурғандин кейин бу җайда 90 миң киши азадә намаз оқуялайдиған болған.

Бурун мәсҗиди нәбәвиниң һәрбири 72 метр егизликтә төрт мунариси бар еди, униңға йәнә һәр бириниң егизлиги 104 метр келидиған алтә мунарә қошулуп, һазир он мунарә қәд көтүрүп турмақта. Шу кәмгичилик мәсҗиди нәбәвиниң 16 дәрвазиси бар еди. Падиша Фәһидниң нөвәттики кеңәйтишидә 65 дәрваза йеңидин ясилип, җәмий 81 дәрваза болди. Мәсҗиди нәбәвиниң астиға авто гаражлар ясалған болуп, униң сәккиз тәрәптин кириш еғизи бар, мәсҗиди нәбәвиниң ичидин өгзисигә чиқиш үчүн 16 җайдин пәләмпәй ясалған.

Мәсҗиди нәбәвиниң сиртидики кәң мәйданға автоматик ечилидиған күнлүкләрдин дәсләпки қәдәмдә 36 си ясалған болуп, бу тарихта тунҗа иш еди, һазир йәнә бир қанчиси ясилип қошулди. Мәсҗиди нәбәвиниң шимал, җәнуп вә шәриқ тәрипгә ясалған мәйданниң умумий йәр мәйдани 135 миң квадрат метр келиду, мәсҗиди нәбәвигә 4000 миңдин көпрәк чирақ бәкитилгән. Мәсҗиди нәбәвиниң астинқи қәвитидә ясалған һаҗәтханилириму интайин мукәммәл һәм заманивий услупта ясалған болуп, мәсҗиди һәрәмниң һаҗәтханилиридин нәччә һәссә есил вә қолайлиқ ясалған.

Мәсҗиди нәбәвиниң астинқи қәвитигә ясалған автомобиль тохтитиш орниға электронлуқ лифтлар билән чүшүп чиққили болиду, мәсҗиди нәбәвиниң әтрапида 560 су ичиш җүмиги бар.

1875. Соал: мәсҗиди нәбәви ислам тарихидики қанчинчи мечит һесаплиниду?

Җавап: мәсҗиди нәбәви ислам тарихида тунҗа селинған мечитләрдин иккинчи мечит болуп саниниду; биринчи мечит Мәдинидики «Қуба мәсҗиди» еди, уни пәйғәмбәр әләйһиссалам Мәдингә һиҗрәт қилип барғинидин кейинла салған еди. Аллаһ таала «Қуба мәсҗиди» ни тәрипләп Қурьан кәримдә мундақ дегән: «биринчи күнидин тартипла тәқвалиқ асасиға қурулған мечит һәқиқәтән сениң намаз оқушуңға лайиқтур, униңда (гуналардин) пак болушни сөйидиған кишиләр бар. Аллаһ һәқиқәтән пак болғучиларни дост тутиду» (*«Тәвбә» сүриси, 108-айәт*). «Қуба мәсҗиди» Мәдинә мунәввәрә шәһириниң ғәрбий җәнубида болуп, мәсҗиди нәбәвидин жирақлиғи тәхминән бәш километр.

ҺУҖРӘ ШӘРИП ВӘ ПӘЙҒӘМБӘР ӘЛӘЙҺИССАЛАМНИҢ ҚӘБРИСИ

1876. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң қәбриси нәдә?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң қәбриси мәсҗиди нәбәвидики һуҗрә шәрип дегән җайда болуп, һуҗрә шәрип әслидә пәйғәмбәр әләйһиссаламниң аяли Айшә рәзийәллаһу әнһаниң өйи еди, пәйғәмбәр әләйһиссалам вапат болғанда шу өйгә дәпнә қилинған; чүнки җан үзгән йеридә дәпнә қилиш пәйғәмбәрләргә хас хусусийәтләрдин биридур; пәйғәмбәр әләйһиссалам бир һәдистә: «Аллаһ һәр қандақ бир пәйғәмбәрни дәпнә қилинишини яқтурған җайда қәбзи роһ қилиниду» дегән [имам Тирмизи ривайити]. Кейин һиҗрийә 13-жили (мил. 634-жили) ға кәлгәндә биринчи хәлипә Әбубәкри рәзийәллаһу әнһу вапат болғинида, уму мошу өйдә пәйғәмбәр әләйһиссаламниң йениға дәпнә қилинған. Һиҗрийиниң 24-жили (мил. 644-жили) иккинчи хәлипә Өмәр ибни хәттаб рәзийәллаһу әнһу вапат болуп, илгири Айшә рәзийәллаһу әнһадин сориғиниға асасән, уму пәйәмбәр әләйһиссаламниң йениға дәпнә қилинған. Хәлипә Өмәр дәпнә қилинған бу җайни Айшә рәзийәллаһу әнһа өзи үчүн сақлиған болуп, хәлипә Өмәр уни сориғанлиқтин униңға беривәткән.

1877. Соал: бу үч қәбрә қандақ тизилған?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң қәбриси мечитниң мунбири тәрипидин биринчи қәбрә болуп, униңдин кейин Әбубәкриниң, андин Өмәрниң қәбирлири орунлашқан.

ПӘЙҒӘМБӘР ӘЛӘЙҺИССАЛАМНИҢ ҚӘБРИСИГӘ ҚИЛИНҒАН СҮЙИҚӘСТЛӘР

1878. Соал: һуҗрә шәрипниң бешидин қандақ тарихий басқучлар өткән?

Җавап: һуҗрә шәрипниң тамлири иккинчи хәлипә Өмәр ибни Хәттабниң заманида бир қетим ясалған болуп, Аббасийлар хәлиписи Абдулмәлик ибни

Мәрванниң дәвридә йәнә бир қетим ремонт қилинған. Миладийә 710-жили вападар хәлипә Өмәр ибни Абдулъәзиз (Сирийә районениң валиийси болған вақтида) һуҗрә шәрипниң тамлирини қара таштин турғузуп чиққан вә әтрапиға 6.5 метр егизликтә там айландуруп чиққан, униңдин кейин 1476-жили Қайтабай, кейин Осман империйисиниң султани Абдулмәҗидхан мәсҗиди нәбәвини ремонт қилиш вақтида һуҗрә шәрипниму ремонт қилдурған.

1162-жили бәзи радикал христиан падишалар Маракәшлик христианларни ишқа селип пәйғәмбәр әләйһиссаламниң мубарәк җәситини оғурлашни планлиғанда, шу вақиттики Сирийә районениң султани Нуриддин Зәнки[49] дегән киши чүшидә пәйғәмбәр әләйһиссаламни көриду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам униң чүшидә, рәңги сериқ кәлгән икки адәмни көрситип: «бу икки адәмни мәндин жирақлаштурғин» дәйду. Нуриддин Зәнки бу чүшни көргәндин кейин 20 кишиниң һәмиралиғида нурғун миқдарда пул-мал билән йолға чиқип Мәдинә мунәввәрә шәһригә он алтә күндә йетип келиду; чүшидә көргән мәзкүр сериқ икки адәмни тепиш үчүн шәһәр хәлқигә һәр күни пул тарқитиду, пүтүн Мәдинә мунәввәрә шәһириниң аһалиси униң йениға келип болиду, лекин чүшидә көрситилгән икки адәм кәлмәйду, шуниң билән кишиләрдин: «силәрниң араңлардин мениң йенимға кәлмигәнләр барму?» дәп сориғанда, кишиләр: «Маракәшлик икки нәпәр бай адәм бар, улар һәҗгә кәлгән екән, һуҗрә шәрипниң йенидики бир кичик өйдә олтуриду, улар бәк тәқвадар адәмләр екән, кишиләргә сәдиқә бериш вә һемишәм намаз оқуш билән болиду» дейишиду. Андин султан улар билән билләһелиқи өйгә бариду, өйни тәкшүрсә һечқандақ шубһилик нәрсә көрәлмигән султан өйниң һәммә тәрипини инчикиләп ахтуруп чиқиш нәтиҗисидә, өйдин һуҗрә шәрипкә баридиған бир йәр асти йолини көриду; мәзкүр икки адәм қийн-қистаққа елинғандин кейин, өзлириниң растинла пәйғәмбәр әләйһиссаламниң мубарәк җәситини оғрилаш үчүн кәлгәнликлирини иқрар қилишиду.

Бу вақиәдин кейин султан Нуриддин Зәнки һуҗрә шәрипниң төрт әтрапиниң һәммисини наһайити чоңқур колитип чиқип, йәр астидин йәрниң үстигичә пүтүнләй қоғушун билән там

селип чиқишқа буйруйду. Һуҗрә шәрипниң әтрапидики бу қоғушун там һелиһәм шу петичә сақлинип кәлмәктә.

МӘСҖИДИ ӘҚСАҺӘҚҚИДӘ МӘЛУМАТ

1879. Соал: мәсҗиди Әқса дегән қандақ мечит?

Җавап: мәсҗиди Әқса – жирақтики мечит[50] дегән мәнада болуп, ислам динидики муқәддәс җайларниң бири, икки қиблиниң биринчисидур. (Кәбә қиблә болуштин бурун мусулманларниң қиблиси мәсҗиди Әқса еди). Мәсҗиди Әқса Қуръан кәримдә «мәсҗиди Әқса» дәп аташтин бурун Бәйтулмәқдис (муқәддәс өй) дәп атилатти; мәсҗиди Әқсаниң умумий йәр көлими 1000 квадрат метр келиду, бу әтрапи решеткиланған һазирқи Қуддус (Ирусалим) шәһириниң алтидин биригә тәң келиду; пәғәмбәр әләйһиссалам бир һәдистә мундақ дегән: «маңа аппақ бир тулпар кәлтүрүлди, униңға миндим, тулпар Бәйтулмәқдискә елип барди, тулпарни пәйғәмбәрләр атлирини бағлайдиған мәхсус җайға бағлидим, андин Бәйтулмәқдискә кирип икки рәкәт намаз оқуп чиқтим, шу вақитта Җибриил маңа бир қачида һарақ йәнә бир қачида сүт елип кәлди, мән сүтни таллидим. Җибриил маңа: «сән тоғрсини таллидиң» деди, андин бизни биринчи асманға елип чиқти» [имам Әһмәд ривайити].

1880. Соал: мәсҗиди Әқса нәдә?

Җавап: мәсҗиди Әқса Пәләстиндики Қуддус (Ирусалим) шәһириниң шәрқий җәнуп тәрипигә җайлақан болуп, милади 622-жили пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам Мәккидин Мәдинигә һиҗрәт қилиштин бир қанчә ай бурун, Аллаһ таала уни бир кечиниң ичидә Мәккидин мәсҗиди Әқсаға елип бериш арқилиқ улуқ мөҗүзисини көрсәткән.

ЙӘР ЙҮЗИДИКИ ИККИНЧИ МЕЧИТ

1881. Соал: йәр йүзидә авал бена қилиған мечит қайси?

Җавап: йәр йүзидә тунҗа қетим бена қилинған мечит мәсҗиди һәрәм болуп, мәсҗиди һәрәмдин кейинла мәсҗиди Әқса бена қилинған. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң саһабилиридин Әбузәр Ғәфарий мундақ дегән: «мән пәйғәмбәр әләйһиссаламдин йәр йүзидә тунҗа селинған мечит қайси?» дәп соридим, пәйғәмбәр әләйһиссалам: «йәр йүзидә тунҗа селинған мечит мәсҗиди һәрәмдур» деди, андин мән: «униңдин кейин қайси» дәп сориғинимда, пәйғәмбәр әләйһиссалам: «мәсҗиди Әқса» деди; андин йәнә мән: «бу иккисиниң арисида қанчә жил өткән» дәп соривидим, пәйғәмбәр әләйһиссалам: «қириқ жил» дәп җавап бәрди [имам Бухарий ривайити].

Миладийидин бурунқи 2000-жиллири Ибраһим әләйһиссалам Кәбиниң һулини қайта турғузуп, мәсҗиди һәрәмни бена қилған болса, Сулайман әләйһиссалам шу вақиттин азрақ кейинла мәсҗиди Әқсани бена қилдурған.

МӘСҖИДИ ӘҚСАНИҢ МУСУЛМАНЛАРНИҢ ҚОЛИҒА ӨТҮШИ

1882. Соал: мәсҗиди Әқса мусулманларниң қолиға тунҗа қетим қачан өткән?

Җавап: һиҗрийиниң 14-жили (мил. 636-жили) иккинчи хәлипә Өмәр ибни Хәттабниң дәвридә, мәсҗиди Әқса ғәриплик христианларниң қолидин тинчлиқ йоли билән мусулманларниң қолиға өткән; христианлар шу вақитта мәсҗиди Әқсаниң ачқучини Инҗилларда бешарәт берилгән адаләтлик хәлипә Өмәр ибни Хәттабниң өз қолиға тапшуруп беришни шәрт қилип, мәсҗиди Әқса җайлашқан Қуддус шәһиридин чекингән, мусулманлар шуниңдин кейин, мәсҗиди Әқсаниң ичигә «қиблә җамиси» дәп тонулған мечитни бена қилған. Бу җами мечит Әқсаниң җәнубий тәрипигә җайлашқан болуп, қиблә тәрәпкә удул келиду, шуңа у «қиблә җамиси» дәп аталған. Әмәвийләр

дәвридә бу мечит қайтидин селиниду, бу иш 685-жилдин 715-жилғичә толуқ 30 жил давам қилиду. Шу вақитта «қуббә әссәхрә» (таш гүмбәз) му ясилиду. Мәсҗиди Әқсаниң шәкли һазирғичә шу петичә сақлинип кәлмәктә.

1883. Соал: христианларниң мәсҗиди Әқсаға қилған тунҗа һуҗуми қачан болған?

Җавап: бир миллиондин көпрәк мунтәзим әскәр билән қуралланған сәлиб армийиси (ғәрип христиан күчлири) 1099-жили 7-айниң 20-күни Қуддус шәһиригә һуҗум қилип кирип 70 миңдин көпрәк мусулманни әң вәһший усулда өлтүрүш арқилиқ шәһәрни истила қилған. У чағда мусулманлардин яшинип қалған, аҗиз-оруқ кишиләр, аяллар вә балилар өзлирини қоғдаш үчүн мәсҗиди Әқсаниң ичигә кириваλған болуп, шәһәргә бесип киргән христиан армийиси уларниң һәммисини бир-бирләп қиличтин өткүзүп чиққан. Қуддус шәһири билән мәсҗиди Әқса қанға боялған, һәтта йолларда су кәби аққан қан билән таҗавузчи қошунниң атлириму қизилға боюлуп кәткән. Христианларниң Қуддус шәһиридики һакимийити 90 жилға йеқин давам қилған болуп, улар ишғалийәт давамида мусулманларни езип, мәсҗиди Әқсани бузуп нурғунлиған вәһший җинайәтләрни ишлигән (доктур һәсән Һәбәшниң «Биринчи сәлиб уруши» намлиқ әсәри 170-бәт).

1884. Соал: мәсҗиди Әқса мусулманларниң қолиға иккинчи қетим қачан өткән?

Җавап: мәсҗиди Әқса 1187-жили 7-айниң 27-күни нами мәшһур мусулман қомандан Салаһиддин Әйюбий тәрипидин христианларниң қолидин азат болуп, мусулманларниң егидарчилиғиға өткән; әпсуски, мәсҗиди Әқса мусулманларниң қолида йәнә туралмиди. 1229-жили 3-айда мәсҗиди Әқса қайтидин христианларниң қолиға чүшүп кәткән болсиму, 1244-жили Салаһиддин Әйюбийниң тағисиниң оғли падиша Камил тәрипидин қайтуруп елинған. Қуддус шәһири мәсҗди Әқса билән бирликтә шу заманлардин башлап таки 1948-жили йәһудийлар Пәләстинни бесивалғанға қәдәр мусулманларниң һакимийити астида болуп кәлгән.

1885. Соал: Османийлар мәсҗиди Әқсани қандақ һимайә қилған?

Җавап: Османийлар һөкүм сүргән дәвирләрдә, улар мусулманларниң зиминлирини сирткы күчләрниң хирс қилишлиридин қаттиқ қоғдап кәлгән. Һәтта Османийлар дәвридә йәһудийлар Қуддус шәһирини қолиға чүшүрүш үчүн қанчилик тиришқан болсиму, мәхситигә йетәлмәй кәлгән, йәһудийлар Пәләстиндики йәрлик әрәпләрни алдап уларниң өй-варанлирини вә йәр-зиминлирини шу вақиттики нормал базар баһасидин нәччә һәссә қиммәт баһада сетип елиш арқилиқ тәдриҗи һалда Пәләстинни ишғал қилиш планини ишқа ашурмақчи болғанда, Османийлар хәлипилиги 1892-жили мәхсус қарар чиқирип, Пәләстинликләрниң йәһудийларға өй-зимин сетишини қаттиқ чәкләп кәлгән. Османийлар һакимийити жиқилғандин кейин, мусулманларниң худди чопансиз қалған қой падисиға охшаш чечилип кетиши нәтиҗисидә, Қуддус шәһири, җүмлидин мәсҗиди Әқса қоғдап қелинмиди. Бу пурсәтни ғенимәт билгән йәһудийлар Пәләстин зиминигә асата-аста йәрлишиш вә йәрликләрниң өй-макан, йәр-зиминлирини сетип елиш арқилиқ сан җәһәттә мәлум бир миқдарға йәткәндин кейин, Английиниң беваситә ярдими астида Пәләстинни ишғал қилиштин ибарәт әсирләрдин бери планлап кәлгән рәзил мәхситигә йәткән.

1886. Соал: мәсҗиди Әқсаниң мусулманлар қәлбидә қандақ орни бар?

Җавап: мәсҗиди Әқсаниң мусулманларниң қәлбидики орни алаһидә чоң болуп, ислам дәвити башланған тарихтин бери бағланған бир әқидидур. Чүнки, мәсҗиди Әқса барлиқ пәйғәмбәрләрниң қиблиси, Муһәммәд әләйһиссаламниң биринчи қиблисидур.

МӘСҖИДИ ӘҚСАҒА ҚИЛИНҒАН ӘҢ ЧОҢ ҖИНАЙӘТ

1887. Соал: мәсҗиди Әқсаға қилинған әң чоң җинайәт қайси?

Җавап: мәсҗиди Әқсаға қилинған әң чоң җинайәт 1969-жили 8-айниң 22-күни йәһудийлар тәрипидин ишләнгән болуп, йәһудийларниң радикаллиридин әсли Австралийилик Майкл Дәнс Роһин исимлик бир киши мәсҗиди Әқсаға от қоюватқән, мәсҗиди Әқсаниң шәрқий қисми пүтүнләй көйүп күл болған.

УЙҒУР ДИЯРИДИКИ АЛАҺИДӘ ҮЧ МЕЧИТ

ӘҢ ДӘСЛӘП СЕЛИНҒАН МЕЧИТ – АТУШ ҖАМӘСИ

Уйғурлар әзәлдин өзлириниң диний етиқатини қоғдаш вә өзлири мәнсүп болған динға садақәт бағлашта әң алдинқи орунда туридиған хәлиқтур. Дунияда әрәп миллитидин башлап ислам диниға мәнсүп болған хәлиқлар ичидә башқа динларға етиқат қилидиған аз санлиқлар бар туруп, уйғурларда мусулман болған тарихидин башлап башқа динға етиқат қилидиған бирму уйғур йоқлиғиму уйғурларниң өзлириниң диний етиқатини қоғдашта вә әҗдатлириниң әнъәнисигә варислиқ қилишта нәқәдәр мунәввәр бир милләт екәнлигини көрситиду. Пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһисаалам тарихта тунҗа қетим Мәдинә мунәввәрә шәһиридә мечит салған болса, уйғурлар түркий хәлиқлар ичидә тунҗа болуп мечит салған хәлиқтур.

Уйғур диярида тунҗа мечитниң селиниши бу җайға ислам дининиң дәсләп кириши билән мунасивәтлик болуп, бу иккиси асасән бир мәзгилгә тоғра келиду. Қәшқәр җамәси уйғур дияридики әң мәшһур мечит һесаплансиму, әң авал селинған тунҗа мечит һесапланмайду. Тоққузинчи әсирниң ахирлири Саманийлар сулалисиниң шаһзадиси Әбунасир Саманий содигәр қияпитидә Қараханийлар дөлитигә кирип паналиниду. Қараханийлар дөлитиниң хани Оғулчақ бу шаһзадиниң Атушта азадә һаят кәчүүшигә кепиллик қилиду. Атушқа йәрләшкән Әбунасир Саманий кишиләрни ислам диниға дәвәт қилишқа башлап, шу арида Оғулчақниң җийәни Сутуқ Буғраханни мусулман қилишта ғәлибә қилиду. Шу вақитта Атушта мусулманлар саниниң көпийиши билән мечит селишқа еһтияҗ туғулуп тунҗа мечит селиниду.

КАЛА ТЕРИСИ ПЛАНИ

Атушта мечит селишни планлиған Әбунасир Саманий Оғулчақтин бир калиниң терисичилик чоңлуқтики йәрни сорайду. Оғулчақму һаман мақул келиду вә халиған йеридин бир калиниң териси чоңлиғидики йәрни ишлитишкә рухсәт қилиду. Әбунасир Саманий бир калини союп, униң терисини инчикә тилип, бир-биригә улап узун бир тана (ағамча) ясайду вә бу тана билән Атуштики яхши бир җайни там салғандәк айландуруп орап көрүп, шу җайға тунҗа мечитни салиду. Оғулчақ бу ишта алданғанлиғини билгән болсиму, Әбунасир Саманийниң әқил-параситигә һәйран болуп қалиду. Шаһзадә Әбунасир Саманий «кала териси плани» ни әмәлгә ашуруп салған бу мечит уйғур диярида селинған тунҗа мечит болуп һесаплиниду. Бу мечит XIV әсирниң башлириға қәдәр «Атуш җамәси» дәп атилип, нами тәрәп-тәрәпкә тарқалған екән.

ӘҢ МӘШҺУР МЕЧИТ – ҚӘШҚӘР ҺЕЙТГАҺ ҖАМӘСИ

Қәшқәр һейтгаһ җамәси милади 1442-жили бена қилинған болуп, кичикликтин зорийиш, аддий һаләттин алаһидә түскә кириштәк басқучларни бесип өтүп һазирқи һаләткә кәлгән. Бу җамә уйғур бенакарлиғиниң сәнъәт услубини өзигә мужәссәмлигән, мәмликәт ичи вә сиртида мәшһур болған мечитләрниң бири, илим-мәрипәт, һүнәр-сәнъәтниң макани болған Қәшқәрниң җанлиқ шаһити болуп һесаплиниду.

Җамәниң узунлиғи (шималдин җәнупқа) 140 метр, кәңлиги (шәриқтин ғәрипкә) 120 метр, умумий көлими 16800 квадрат метр болуп һәммә җайлирини қошқанда 30 миң адәм бирла вақитта намаз оқуялайду; җамә қурулма җәһәттин гүмбәз, мәдрисә, мечит қатарлиқ бөләкләрдин тәркип тапқан болуп, чоң мечитләрдә болушқа тегишлик нәрсиләрниң һәммиси тепилиду. Қәшқәр җамәсини 1786-жили Қәшқәр йеңи шәрлик Зулпийә бүви ханим, 1809-жили Қәшқәр һаким беги Турпанлиқ Искәндәр ваң, 1820-жили Қәшқәрлик Әбиршинканидир ғоҗа, 1839-жили Қәшқәр

һаким беги Инанчхан Зуһуриддин, 1872-жили Яқупбәг бәдәвләт, 1904-жили атақлиқ Турдибай һажи билән Керәм байвәччә ака-ука иккиси, 1934-жили Абдукеримхан мәхсум қатарлиқлар ремонт қилдурған. Шуниңдин кейин, давамлиқ ремонт қилиниш вә кеңәйтилиш басқучлирини баштин кәчүрүп кәлгән бу жамәниң әң ахирқи ремонти 1999-2000-жиллири арисида әмәлгә ашқан.

ӘҢ ЧОҢ МЕЧИТ – КЕРИЙӘ ЖАМӘСИ

Керийә жамәси 800 жилдин артуқ тарихқа егә вә уйғур елидики әң чоң жамә болуп, уйғур диярида әң чоң жамә һесапланған Қәшқәр жамәсидинму чоңдур. Чүнки Қәшқәр жамәсиниң ханиқа, мәдрисә, бағчә вә мәйданини қошмиғанда, намаз оқуйдиған мечитниң көлими Керийә жамәсиниңкидин әлвәттә кичик. Керийә жамәси мечитиниң умумий көлими 13449 квадрат метр келиду, адәттә жүмә намизиға 4 миңдин 6 миңғичә, һейт намазлирида 10 миңдин 12 миңғичә мусулман келип азадә намаз оқуйду. Бу жамә бүгүнгә қәдәр йәттә қетим чоң ремонт қилинған.

Керийә жамәси 1200-жили кичик бир мечит шәклидә бена қилинған болуп, һемишәм кеңәйтилиш жәриянида жамә түсини алған. 1665-жили Керийәдики мөтивәр диний затлардин молла Тейип ахунум, молла Ғожилақ ахунум, Әйсақ ахунум қатарлиқ кишиләр Керийә һейтгаһ жамәсини кеңәйтип ремонт қилиш тоғрисида Йәкәндики Уйғур Сәидийә ханлиғиниң хани Абдуллаханға бир парчә тәклип суниду, бу тәклип хан тәрипидин қобул қилинип, Йәкәндин мәхсус устилар әвәтилиду һәм жамә әтрапидики аһалилар көчүрүлүп йәрлик мусулманларниң хиражитигә тайинип жамәни иккинчи қетим кеңәйтип ремонт қилип чиққан. Йәкәндин он түп чинар дәриғини йөткәп келип жамәниң мәйданиға отурғузған. Шуңа кишиләр бу жамәни бир мәзгил «чинар бағ» жамәси дәпму аташқан; әшу чинар дәрәқлиридин бир қанчә түпи техи йеқинқи жилларға қәдәр мәжут болуп, кейинчә жамәни кеңәйтиштә қурулушқа тақишип қалғанлиқтин кесиветилгән екән. 1947-жили Керийә наһийисиниң һакими Исмаилхан Керийә тәвәсидики мунәввәрә диний затлар вә һәр қайси йеза бәглирини жиғип Керийә жамәсини кеңәйтип ясаш һәққидә кеңәш қилип һәмминиң мувапиқәтчилигини алиду, шундақ қилип Керийә жамәсиниң қурулуши 1947-жили 10-айда башлинип 1949-жили пүтүп чиққан, кейин 1985-жилдин 1988-жилғичә йәнә ремонт қилинған болуп, ахир йәттинчи қетимлиқ чоң ремонт 1997-жили башлинип 1998-жили пүткән.

ИСЛАМ ДУНИЯСИДИКИ БӘЗИ БИЛИМ ЮРТЛИРИ

БӘЙТУЛ ҺЕКМӘТ

Бәйтул һекмәт – миладийиниң 750-жили Аббасийлар хәлипилиги қурулғандин кейин, мусулманлар һакимийити Азия, Африқа вә Европиларға қәдәр кәңәйгән еди. Аббасийлар хәлипилигиниң дәсләпки йүз жилға йеқин дәвридә (786-жилдин 809-жилғичә хәлипилик қилған) вә хәлипә Мәъмун (813-жилдин 833-жилғичә хәлпилик қилған) һакимийәт жүргүзгән мәзгилидә дөләттә сәясий вә ихтисадий ишларниң наһайити тезликтә тәрәққий қилишиға әгишип, илим-пән вә мәдәниймаарип жәһәттә дуниявий характерлик гүллиниш мәйданға кәлгән. Юнан, Парс, Һиндистан, Рим қатарлиқ әйни чағдики мәдәнийәтлик әлләрниң пән мәдәнийәт вә пәлсәпә мираслирини жиғип, рәтләп әрәп тилиға тәржимә қилиш вә тәтқиқ қилиш ишлири башлинип кәткән. Мошундақ бир пәйттә Бағдатта «Бәйтул Һекмәт» (илим-һекмәт орни) тәсис қилинип, инсанийәтниң қедимий язма мәдәнийитини қезиш, сақлап тәтқиқ қилиш вә тәрәққий қилдуруш жәһәтләрдә аләмшумул төһпиләрни яратқан. Тәржимә идариси, пәнләр академийиси вә күтүпхана қатарлиқ әзалардин тәркип тапқан «Бәйтул һекмәт» әйни вақитта мәмликәт характерлик универсал илмий тәтқиқат

мәркизи болған еди. Хәлипә Әбуҗәъпәр әл Мәнсур (754-жилдин 775-жилғичә хәлипилик қилған) вә хәлипә Һарун Рәшидләрниң дәвридә Бағдатта орда тәрҗимә-тәтқиқат вә хәлипә күтүпханиси тәсис қилинған еди, хәлипә Мәъмун дөләтниң һәр қайси җайлирида тәрҗимә вә илмий тәтқиқат һәрикитини техиму җанландуруш үчүн 830-жили пәрман чүшүрүп, 200 миң сәр динар сәрип қилип, әслидики тәрҗимә вә тәтқиқат вә күтүпхана асасида дунияға тонулған «Бәйтул һекмәт» алий билимгаһини қуруп чиққан, бу билимгаһ ислам дунииасида дөләт дәриҗилик тунҗа универсал илмий тәтқиқат вә алий билим юрти болуп һесаплинатти.

ҚӘРӘВИЙИН УНИВЕРСИТЕТИ

Маракәшниң Фас шәһиридики Қәрәвийин университети дуния тархида тунҗа әң дәсләп қурулған әң қедимий билим юрти болуп, һиҗрийә 245 -жили (мил. 859-жили) Фатимә исимлик бир аял тәрипидин тәсис қилинған. Һазирға қәдәр илим-мәрипәт булиғи болуп кәлмәктә. Маракәшниң дунияға тонулған билим адәмлири, шундақла һәр қайси динларға мәнсүп болған тарихий шәхсләрниң көпи мошу университетта оқуп чиққан екән; әрәпчә санларни Европиға киргүзгән йәһудий философи вә мәшһур дохтур Муса ибни Мәймунму мошу университетта оқуп чиққан екән[51]. Бу университет шәриәт, әрәп тили, әқидә қатарлиқ факултетларни өз ичигә алиду, бу университеттин берилидиған унванлар баклавурлуқ, магистрлиқ вә доктурлуқ униванлиридур.

ӘҢ ҚЕДИМИЙ ИСЛАМ АЛИЙ БИЛИМГАҺИ – ӘЗҺӘР БИЛИМ ЮРТИ

Мисирниң Қаһирә шәһиридики Әзһәр университети ислам дуниясидики әң қедимий ислам алий дарилфунуни болуп, миң жилдин көпрәк тарихқа егә, миң жилдин буян у «ислам мәдәнийитиниң қиблинамиси» дегән шәрәплик нам билән ислам дуниясида шөһрәт қазанған, нурғун мусулман пәрзәнртлири Әзһәргә берип билим тәһсил қилишни наһайити шәрәп билгәнликтин, дунияниң һәр қайси җайлиридин бу қедимий билимгаһқа чәксиз жуқури тиләкләр билән йүзләнмәктә. Җүмлидин уйғур елидин келип бу билимгаһида илим шәрбитини ичкән уйғур пәрзәнтлириму аз әмәс. Һазирму бу билимгаһида 200 гә йеқин уйғур пәрзәнти илис тәһсил қилмақта.

Әзһәр билимгаһи миладийә 969-жили бена қилинишқа башлинип, 972-жили 6-айниң 22-күни шу вақитта һакимийәт жүргүзгән Фатимийлар тәрипидин рәсмий тамамланған. Әзһәр билимгаһи дәсләптә әмәл-ибадәт қилинидиған һәм диний вә пәнний билимләр тәһсил қилинидиған ислам алий дарилфунуни һәм дунияниң һәр қайси җайлиридин кәлгән өлүмалар жиғилидиған вә башқа әлләргә өлүмалар вә дәвәтчиләр әвтилидиған алий илим мәркизи еди, кейинчә Әзһәр университети тәсис қилинип, диний вә пәнний билимләр өтилидиған ислам билим мәркизигә айланған. Миладийә 1005-жили Әзһәрдә дарулһекмәт қурулуп ялғуз бир түрлүк мәзһәпниң тәлимлирини үгитиш әһвалиға хатимә берилгән, фиқһи мәзһәплиридин мәшһур төрт мәзһәпниң китаплириму айрим оқутулидиған һалға кәлгән, йәнә шу жили пәлсәпә, тибабәтчилик вә һесапқа охшаш пәнний вә әқлий билимләрму оқутлушқа башлиған.

XIX әсирниң бешида, Мисирда илмий ислаһат башлинип, һазирқи заман илимлири Әзһәрниң дәрисликлиригә киргүзилиду, мәшһур ислаһатчи алим Муһәммәд Абдулниң тиршчанлиғи билән 1895-жили «Әзһәр йетәкчилик һәйъити» қурулиду, шундақла Әзһәрниң дәрисликлиригә математика, физика, җуғрапийә, тарих, хәттатлиқ қатарлиқ йеңи дәрисликләр киргүзилиду. Шуниңдин кейин Әзһәр университетида бенакарлиқ, санаәт, медицина, доригәрлик, йеза егилик, сода, чәт әл тиллири вә әхбарат факултетлири тәсис қилиниду, оқуш пүттүрүш дипломлири баклавур, магистр вә доктурлуқ дәриҗилиригә айрилиду.

Һазир Әзһәр унивеситети дуниядики 100 мәшһур алий мәктәпниң ичидә 45-орунда туриду, у пүтүн дуниядики алий мәктәпләрниң тәрәққиятиға зор төһпиләрни қошқан, мәсилән: һазирқи заман алий мәктәплиридә йолға қоюливатқан ассистентлиқ түзүми XIII әсирдила Әзһәрдә кәң

қоллинилған. Әзһәр университети универсал университет болуп, униңда 26 алий тәтқиқат бар. Һазир Мисирдики Әзһәр университетида 43 оғул талиплар иниститути, 18 қизлар инниститути болуп, һазирға қәдәр 61 институт тәсис қилинған, бу инниститутлар Мисирниң һәр қайси районлириға җайлашқан.

Әзһәрниң һәр дәриҗилик мәдрисә вә инниститутлирида оқуватқан балиларниң сани дунияда алдинқи қатарда туриду. «Мисир дөлити 2005-жиллиқ жилнамиси» дики санлиқ мәлуматларға қариғанда, Әзһәр қурулғандин тартип 2004-2005-жилғичә болған арилиқта тәлим алған талипларниң сани 205 миллион 9900 дин ашқан. 2004-2005-жили оқуватқан талипларниң сани 101 миң 200 гә йәткән, буниң ичидә 75 дөләттин кәлгән чәт әллик талипларниң сани 12 миңдин ашқан. Әзһәр системисидики мәктәп вә мәдрисәләрниң сани 7100 гә йәткән. Әзһәр билимгаһиниң рәсмий тор адреси: www.azhar.edu.eg

НИЗАМИЙӘ МӘДРИСӘСИ

Низамийә мәдрисәси 1063-жили Бағдат шәһириниң йенидики Тигрис дәрияси бойиға селинған болуп, оттура әсирдики ислам дуниясиниң нопузлуқ алий билимгаһи вә илим-пән, мәдәнийәт мәркизи еди; мусулманларла әмәс, ғәриплик нурғунлиған кишиләр бу мәдрисәдә оқуп алим болуп чиққан. Низамийә мәдрисәси түрк Салҗуқилар дөлитиниң султани Алип Арисланханниң пәрмани билән баш вәзир Низамулмулк дегән кишиниң мәсъуллиғида тәсис қилинған, шуңа бу мәдрисә униң нами билән «Низамийә мәдрисәси» дәп аталған. Шу вақитниң өзидә Ирақтики Бәсрә, Мусул шәһәрлиридин алқип, Нишапур, Бәлих, Һират, Испаһан қатарлиқ җайларда бу мәдрисәниң шөбилири қурулған.

«Низамийә мәдрисә» сидә, диний дәрисләрдин Қуръан илми, һәдис илми, илми калам, фиқһи илми, пәлспә қатарлиқ илимләр оқутулған болуп, Әбул Һәсән Әшъәрийниң әқидә илми билән имам Шафиийниң фиқһий илми салмақлиқни егиләтти; пәнний билимләрдин: әрәп тили, әрәп тили грамматикиси, стилистика, тарих, җуғрапийә, әдәбият, астрономийә вә тибабәт илми қатарлиқлар оқутулатти. Фатимийлар Мисирда Әзһәр билимгаһини тәсис қилип, униңда шиә әқидиси оқутулған. XIV әсирдә мәшһур сәйяһ ибни Бәттутә Бағдатни зиярәт қилғанда, Низамийә мәдрисәси можут екән, ғәрип дуниясида мәктәп дегән нәрсә барлиққа кәлмигән шу заманларда, Низамийә мәдрисәси Салҗуқилар вә Аббасийлар сулалисиға зор түркүм диний өлүма, қази, алим, тевип вә мәмурий әмәлдарлар йетиштүрүп бериш җәһәттә чоң роль ойниған екән.

МӘДРИСӘ МУСТӘНСИРИЙӘ

Мәдрисә мустәнсирийә Аббасийлар хәлиписи Әбуҗәъпәр әл Мәнсур мустәнсир биллаһ (Аллаһтин ярдәм сориғучи) ниң беваситә пәрмани билән Бағдаттики Дәҗлә дәриясиниң йениға бена қилинған әң қедимий билимгаһи дур, мәзкүр мәдрисә 1227-жили қурулушқа башлап 1233-жили 4-айда рәсмий дәрис башлиған, мәдрисәниң пүтүп чиқишиға 700 миң динар сәрип қилинған. Мәдрисә мустәнсирийәдә Қуръан илми, һәдис илми, фиһқи илми, тибабәт илми вә һесап илми қатарлиқ илимләрни үгитишкә зор әһмийәт берилгән. Бу мәдрисәниң алаһидилиги шуки, униңда мәшһур төрт мәзһәпниң китаплири дәрислик қилинған. 1063-жили қурулған Низамийә мәдрисәсиму 300 жиллиқ илғар тәҗрибилири билән 1335-жили мәдрисә мустәнсирийәгә қошуветилгән, шундақ қилип бу мәдрисә күндин-күнгә ронақ тепип ислам дуниясида әң даңлиқ мәдрисә болуп қалған.

Моңғул империйисиниң Бағдатқа һуҗум қилиши (1258-жили) сәвәви билән бир жилдәк оқутушни тохтитип қойған; кейин Темурләңниң Бағдатқа икки қетим һуҗум қилиши (1392-жили билән 1400-жили) билән мустәнсирийә мәдрисәси башқа мәдрисәләр билән биллә тақилип қалған, шу сәвәптин бир мунчилиған өлүмалар, мудәррисләр Мисир, Сирийә қатарлиқ ислам әллиригә кетип қалған. Шуниң билән бу мәдрисәдики оқутуш ишлири икки әсиргә йеқин вақит тохтап

қелип, 1589-жилиға кәлгәндә қайтидин әслигә кәлтүрүлүп, 1638-жилиға кәлгәндә йәнә рәсмий тақилип қалған.

ДАРУЛҺӘДИС ХӘЙРИЯТ БИЛИМГАҺИ

Мәккә мукәррәмә шәһиридики дарулһәдис хәйрият билимгаһи 1933-жили Сәуди әрәпстанининң қурғучиси падиша Абдулъәзизниң әмри билән қурулған болуп, бу билимгаһ һәр қайси исламий билимләрдә алимларни йетиштүрүп дунияниң һәр қайси җайлириға әвәтишни мәхсәт вә ғайә қилған. Һазир дарулһәдис билимгаһида 40 тин көпрәк мәмликәтниң балилири оқуйду, умумий оқуғучи сани 2008-жили 3000 ға йәткән. Һәқсиз билим беридиған бу билимгаһида оқуғучиларниң йетип-қопиши, дәрислик китаплири бу билимгаһи тәрипидин тәмин етилиду, өйлүк-очақлиқ оқуғучиларға һәр айда 130 доллар, бойтақ оқуғучиларға 70 доллар миқдарда оқуш ярдәм пули бе-рилиду.

ДУРУЛҺӘДИС БИЛИМГАҺИНИҢ ДӘРИСЛИКЛИРИ

Дарулһәдис билимгаһиниң дәрисликлири асасән исламий билимләргә мәркәзләшкән болуп, пәнний билимләрму оқутилиду, мәсилән: Қуръан кәримни толуқ ядлаш, тәпсир вә Қуръанни тоғра қираәт қилиш билимлири, һәдис вә һәдис илимлири, әқидә илимлири, шәриәт вә қанунлуқ-шунаслиқ билимлири, әрәп тили билимлири, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң тәрҗимиһали вә ислам тарихи, дунийадики динлар вә мәзһәпләр һәққидики билимләр, кишиләрни исламға дәвәт қилиш усули қатарлиқлардин ташқири тарих, җуғрапийә, математика қатарлиқ пәнний дәрисликләр оқутилиду.

ДАРУЛҺӘДИС БИЛИМГАҺИНИҢ СИНИПЛИРИ

Дарулһәдис билимгаһи башланғуч, толуқсиз оттура, иниститут вә факултетлардин тәркип тапқан болуп, башланғуч мәктәп алтә жиллиқ, толуқсиз оттура мәктәп үч жиллиқ, иниститут үч жиллиқ, факултет төрт жиллиқ болуп, дарулһәдисниң дипломи Сәуди әрәпстанининң һәр қайси хәлиқ аралиқ университетлириниң дипломлири билән бир дәриҗидә туриду вә охшаш дәриҗидә қобул қилиниду, дарулһәдис билимгаһида һазир онға йеқин уйғур пәрзәнти оқуйду.

ДАРУЛҺӘДИС БИЛИМГАҺИНИҢ ҚОБУЛ ҚИЛИШ ШӘРТЛИРИ

Дарулһәдис билимгаһиға қобул қилиш шәртлири төвәдикичә:

1) Оқуғучиниң мусулман, әхлақ гөзәл вә тәқва болуши.

2) Оқуғучиниң Сәуди әрәпистанининң пухраси болуши яки қанунлуқ туруш рухситигә егә бо-луши

3) Оқуғучиниң өзини оқушқа атиған болуп оқуштин башқа хизмәт, һүнәр-кәсип вә тиҗарәт ишлиридин қол үзгән болуши.

4) Оқуғучиниң интизамчан болуп, Дарулһәдис билимгаһидики мәсъулларға толуқ итаәт қилишиға вәдә бериши.

5) Оқуғучиниң қуръан кәримни тоғра оқуйдиған, вә чирайлиқ хәт язалайдиған болуши.

6) Оқуғучиниң тән сақлиғи тоғрисида рәсмий тиббий мәһкимидин испат хети елип келиши.

7) Толуқсизда оқумақчи болған оқуғучиниң башланғуч мәктәпниң ахирқи жилида 75 баллдин кам баһа алмиған болуши.

8) Толуқ оттурида оқумақчи болған оқуғучиниң толуқсизниң ахирқи жилида 75 баллдин кам баһа алмиған болуши.

9) Факультетта оқумақчи болған оқуғучиниң толуқ оттураниң ахирқи жилида 75 баллдин төвән баһа алмиған болуши.

10) Оқуғучиниң яш өлчимидә, толуқсиз оттурида оқумақчи болған оқуғучиниң 12 яштин кичик, 18яштин чоң; толуқ оттурида оқумақчи болған оқуғучиниң 15 яштин кичик 20яштин чоң; факультетта оқумақчи болған оқуғучиниң 18 яштин кичик 30 яштин чоң болмаслиғи.

11) Толуқсиз оттураниң биринчи жиллиғида оқумақчи болған оқуғучиниң 3 паридин, иккинчи жилида оқумақчи болған оқуғучиниң 6 паридин, 3-жиллиғида оқумақчи болған оқуғучиниң 9 паридин; толуқ оттуриниң биринчи жиллиғида оқумақчи болған оқуғучиниң 12 паридин, иккичи жиллиғида оқумақчи болған оқуғучиниң 15 паридин, 3-жиллиғида оқумақчи болған оқуғучиниң 18 паридин, факультетниң бир жиллиғида оқумақчи болған оқуғучиниң 21 паридин көпирәк Қуръан ядлиған болуши.

12) Оқуғучиниң пүтәргән мәктиви билән Дарулһәдискә кирмәкчи болған вақит арисида икки жилдин көп вақит өтмигән болуши.

13) Бирәр мәктәптин әхлақи йетәрсизлиги сәвәплик қоғланған болмаслиғи.

14) Дарулһәдис билимгаһида оқушқа кириш үчүн илтимас қилғучиниң 4 парчә рәсим, Дарулһәдисткиләр тонуйдиған икки мәһшур алимниң тонуштуруш хети, өзи намидин бир илтимас хәт, дипломиниң әслиси нусхиси кимлик гуванамисиниң яки Сәуди әрәпистанида туруш рухситиниң вә паспортиниң копияси қатарлиқларни һазирлап Дарулһәдисниң қобулханисиға өткүзүш тәләп қилиниду.

УММУЛҚУРА УНИВЕРСИТЕТИ

Сәуди әрәпстаниниң Мәккә мукәррәмә шәһиридики Уммулқура университети 1967-жили тәсис қилинған болуп, 1926-жили Мәккидә қурулған «илмий иниститут», 1936-жили қурулған «дәвәтчиләрни йетиштүрүш иниститути» вә 1958-жили Таиф шәһиридә қурулған «дару тәвһид» қатарлиқ билимгаһларниң умумлаштурилиши билән барлиққа кәлгән әң мәшһур университетларниң биридур.

УММУЛҚУРА УНИВЕРСИТЕТИНИҢ ФАКУЛТЕТЛИРИ

Уммулқура университети шәриәт, ислам тәтқиқати, әрәп тили, дәвәт, тибабәтчилик қатарлиқ факултетларни өз ичигә алғанниң сиртида, инженерлиқ, җәмийәтшунаслиқ, бенакарлиқ, доригәрлик қатарлиқ 22 факултетни өз ичигә алиду, 2300 муәллим ишләйду. Уммулқура университети Сәуди әрәпстани тәвәсидә факултетлири әң көп болған унмверситет һесаплиниду. Һазир Уммулқура университети оқуғучиларға жилда бир қетим Вәтинигә берип келиш үчүн һәқсиз билет елип бериш, оқуғучиларға айда 240 доллар ярдәм пули бериш, дәрислик китапларни һәқсиз бериш, оқуғучиларниң йетип-қопидиған җайлирини тәмин етиш қатарлиқ тәрәпләрдә, Сәуди әрәпстаниниң башқа университелиригә охшайду. Һазир Уммулқура университетида ондин көпрәк уйғур оқуғучи илим тәһсил қилмақта. Университетниң рәсмий тор адреси: www.uqu.edu.ca

МУҺӘММӘД ИБНИ ӘЛИ СӘНУСИ УНИВЕРСИТЕТИ

Бу университет 1841-жили Ливийә жумһурийитидә тәсис қилинған иккинчи университет болуп һесаплиниду. Өткән әсирниң 70-жиллиридин кейин бу унверситет исламий билимләрни үгитиштин ташқири инсаний илимләрниму үгитидиған болуп өзгәртилгән вә нами Өмәр Мәхтар университети дәп өзгәртилгән. Ливийә вә чәт әллэрдин оқуғучилар келип бу университетта билим тәһсил қилиду.

МӘДИНӘ ИСЛАМ УНИВЕРСИТЕТИ

Мәдинә мунәввәрә шәһиридики «Ислам университети» 1961-жили 9-айда қурулған болуп, дунияниң һәр қайси җайлиридин оқуғучилар келип илим тәһсил қилиду, бу университет тәркивидә толуқсз оттура вә толуқ оттура мәктәплириму бар. Ислам университетида шәриәт, дәвәт, Қуръан илми, һәдис, әрәп тили қатарлиқ факултетлар бар, униң тәркивидә йәнә «әрәп әмәс милләтләргә әрәп тилини үгитиш иниститути» болуп, 1966-жили қурулған.

МӘДИНӘ ИСЛАМ УНИВЕРСИТЕТИНИҢ СИНИПЛИРИ

Толуқсиз оттура мәктәп үч жиллиқ, иниститут үч жиллиқ, факултет төрт жиллиқ болуп, ислам университетиниң дипломи Сәуди әрәпстаниниң һәр қайси хәлиқ аралиқ университетлириниң дипломлири билән бир орунда туриду вә охшаш дәриҗидә қобул қилиниду. Университетта оқуватқан уйғур оқуғучиларниң сани Сәуди әрәпстани тәвәсидики һәр қайси университетларда оқуватқан уйғурларниң санидин көп болуп, һазир бу университетта әлликтин көпрәк уйғур пәрзәнти илим тәһсил қилмақта.

МӘДИНӘ ИСЛАМ УНИВЕРСИТЕТИНИҢ ТӘМИНЛИНИШИ

Бу университетта оқуғучиларниң йетип қопиши, дәрислик китаплири университет тәрипидин тәмин етилиду; факултетларда оқуватқанларға һәр айда 226 доллар, толуқ оттурида оқуватқанларға 100 доллар, толуқсизда оқуватқанларға 80 доллар ярдәм пули берилиду. Амма магистрлиқ вә доктурлуқта оқуватқанларға 240 доллар берилиду. Факултетта вә магистрлиқ, доктурлуқта оқуватқанларға жилда бир қетим 226 доллар китап пули берлиду, өйлүк-очақлиқ оқуғучиларға айрим өй берилиду, әлачи оқуғучиларға жилда бир бир қетим 300 доллар әтрапида мукапат пули берилиду. Оқуғучиларға һәр жили язлиқ тәтил мәзгилидә Вәтинигә берип келиши үчүн һәқсиз самолёт билети елип берилиду.

МӘДИНӘ ИСЛАМ УНИВЕРСИТИТИҒА ҚОБУЛ ҚИЛИШ ШӘРТЛИРИ

Мәдинә ислам университетиға қобул қилиш шәртлири төвәндикичә:

1) Оқуғучиниң толуқ оттурани путүргән дипломи болуши вә униң Сәуди әрәпистанида яки башқа дөләтләрдә күчкә егә дипломи болуши.

2) Оқуғучиниң қолида чәткә чиқалайдиған паспортниң болуши.

3) Толуқ оттураниң дисломини алған вақиттин бәш жилдин көп вақит өтмигән болуши.

4) Оқуғучиниң әхлақи гөзәл өзи чевәр болуши.

5) Оқуғучиниң тән сақлиғи яхши болуп, университетни оқушқа лайақәтлик болуши.

6) Оқумақчи болған киши бирәр органниң кадри болса, иш орнидин униң университетни оқушқа берилгән рухсәт қәғизи болуши.

7) Оқуғучиниң башқа бирәр университтниң қайси бир сәвәп билән қоғлиған болмаслиғи.

8) Оқуғучиниң йеши қобул қилинған вақитта 25 яштин чоң болмаслиғи.

9) Оқуғучиниң Мәдинә ислам университетиниң бәлгүлигән шәртләрни қобул қилған болуши вә университет интизамиға риайә қилишқа вәдә бериши.

10) Университетниң Қуръан кәрим факультитиға кирмәкчи болған оқуғучиниң Қуръан кәримниң толуқ ядқа алған болуши.

11) Оқуғучиға өзи мәктәптә оқуған устази бир парчә вә тонулған өлүмалардин бирәрси йәнә бир парчә тонуштуруш хетини йезип бериши.

Жуқуриқи шәртләрни һазрлиған оқуғучи интернеттин төвәндә берилидиған адресқа кирип тәләп қилинған жәдвәлләрни толуқ толтирип, керәклик һөжжәтләрни сканер қилип селип өзиниң телефон номерини вә электронлиқ почта адресини йезип әвәтиду; илтимас август ейидин бурун әвәтилиши керәк вә һәр жили сентябрь ейида университетқа қобул қилған нәтижиси елан қилиниду вә оқуғучиниң электронлуқ почтисиға хәт әвәтилиду. Мәдинә ислам университетиниң рәсмий тор адреси: www.iu.edu.com

ТҮРКИЙӘДИКИ ИМАМ, ХАТИБ ИНСТИТУТИ

Түркийәдики имам, Хатиб интституниң тарихи 1913-жили Түркийидә мечитләрниң имам вә хатиблирини тәйярлаш үчүн қурулған «Мәдрәсәтулвайзин», кейин «Мәдрәсәтул иршат» дәп аталған қедимий мәдрисиләрдур. Кейинчә бу мәдрисиләр «Мәдрәсәтул ә иммә вәлхутабә» (йәни имам вә хатибларни йетиштүрүш мәктиви) дәп атилип 1924-жили 3-март күнигичә шу нам билән давам қилған.

1924-жилидин етиварән бу мәктәполәрниң сани көпәйтилип Түркийиниң һәр қайси йеридә 29ға йәткән. Бирақ, бу мәктәпләрниң илгирики алаһидикиликлири йоқалған болуп, муәллимлири диний илимләрдин хәвири болмиған адәмләр болғанлиқтин, дәрис вақитлириниң көпинчиси чәт әл тили вә башқа илимләрни үгитиш билән өтәтти, диний дәрисләр йоқниң орниға чүшүп қалған еди; чүнки у вақитта бу мәктәпләрниң ғайиси оқуғучиларни Түркийә жәмийитини сөйидиған вә диний паалийәтни дөләт қануниға мунасип елип баридиған қилип тәрбийиләп чиқиш болуп, дин иккинчи орунда еди. 1930-жилларға кәлгәндә бу мәктәпләр тақиветилгән. 1949-жилиға кәлгәндә бу мәктәпләр толуқ оттурини пүтирип әскәрлик вәзиписини өтәп болған оқуғучиларға он айлиқ курс ечип бериш сүпитидә қайта ечилған. 1972-жили 22-май күнидин башлап, «Имам вә Хатибларни йетиштүрүш мәктәплири» толуқ оттурини пүтәргәнләрни қобул қилидиған 4 жиллиқ институтқа өзгәртилип нами «Ислам хатиб лицейлири» дәп атилидиған болған вә 1979-жилда бу институтларниң оттура мәктәп бөлүмлириму ечилған. Йеңидин 29 институт ечилип сани 101 йәткән.

Бу мәктәпләр шу вақиттин һазирғичә мошу да оқутуш ойида һөкүмәткә әриз қилған бир адәмниң сәвәви билән рәсмий қанун чиқирилип, бу институтларға қизларму қобул қилинидиған болған. 1980-жилдики һәрбий инқилавидин кейин, бу институтларни пүтәргән оқуғучиларниң халиған университетларға кириш һоқуқи етирап қилинған. Шу вақиттин илгири улар пәқәт университетларниң әдәбият факультетлириға кирәләтти. 1997-жили 17-август күни баш министр Мәсъуд Йилмазниң буйруғи билән 4306-нөмирлик қанун чиқирилип, балиларни сәккиз жиллиқ мәжбурий оқутуш қарари елан қилинғандин кейин, «Имам вә Хатиб институтиниң» оттура мәктәплири тақиветилип 4 жиллиқ инсттутла қалған, шундақ қилип «Имам вә хатиб мәктәплири» 8-жиллиқтин 4 жиллиққа чүшүп қалған. Һазирғичә әһвал шундақ қилмақта.

ТҮРКИЙӘДИКИ ИМАМ, ХАТИБ ИНСТИТУТИНИҢ ДӘРИСЛИКЛИРИ

Түркийәдики имам, хатиб институтиниң асасән диний дәрисләрдин иман, ислам вә әхлақтин башлап, ислам мәдәнийити, ибадәтләрниң қаидә системилири қатарлиқлардин ибарәт болуп, һәр қайси институтарда оқутилидиған пәнний дәрисликләрму оқуйду. Имам вә хатиб институтини пүтәргән оқуғучилар Түркийәдики университетлардин өзлири халиғанлириға емтиһан берип кирәләйду. Түкийәдики имам, хатиб институтиниң тор адреси: www.imamhatipipogretmeni.com

ТҮРКИЙӘДИКИ ИЛАҺИЙӘТ ФАКУЛЬТЕТЛИРИ

Түркийәдики университетларниң тәркивидә паалийәт елип бериватқан «Илаһийәт факультетлири» диний дәрисләр өтүлидиған факультетлар болуп, 1925-жили 7-октябрь күни «Дарилфунон»ға қошуветилгән. Қедимий мәдрисиләрдин «Фатих вә Сулайманийә» мәдрисилириниң давами һесаплиниду. Шу жиллири бу мәдрисиләр «Дарилфунонниң» илаһийәт факультетлири сүпитидә паалийәтт елип барған болсиму, 1933-жили рәсмий тарқиветилгән. 1992-жили Стамбул университети*** тәркивидә йеңидин илаһийәт факультети дәп ечилған. 1996-жилиға кәлгәндә, илаһийәт факультетлирида бакалавлуқтин башқа йәнә магистрлиқ вә докторлуқ унванлири берилидиған болған. Һазир Түркийәниң һәрқайси шәһәр-вилайәтлиридики университетларниң тәркивидә илаһийәт факультетлири көптур. Түркийидики илаһийәт факультетлириниң сани 32 гә оқуғучилар сани болса 72 миңға йәткән.

«ИЛАҺИЙӘТ ФАКУЛЬТЕТЛИРИНИҢ» ДӘРИСЛИКЛИГИ

Түркийәниң илаһийәт факультетлирида оқутилидиған дәрисликләр тәпсир, һәдис, фиқһи вә уларниң усуллири, илмий каллам, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң тәржимә һали қатарлиқлар асасий дәрисликләр болуп әрәп әдәбияти пәлсәпә, әхлақ, ислам тарихи, динлар тарихи қатарлиқ дәрисликләр өтүлиду. Булардин башқа әрәп, парис, инглиз вә француз тиллириму өтүлиду.

МАЛАЙЗИЯ ХӘЛИҚ АРАЛИҚ ИСЛАМ УНИВЕРСИТЕТИ

Малайзия хәлиқ аралиқ ислам университетиниң орни, пайтәхти Коалалампур шәһириниң шималидики Гумбак шәһиридә болуп, бу университет 1983-жили Сәуди әрәпстани, Түркийә, Пакистан, Малдиф қатарлиқ дөләтләр вә хәлиқ аралиқ ислам қурултийиниң ярдими билән тәсиси қилинған болуп, исламий билимләрдин башқа иҗтимаий, тиббий вә техника билимлириниму үгитиду. Малайзия хәлиқ аралиқ ислам университети ислам әллири ичидә билим сәвийисиниң жуқурилиғи вә һәр җәһәттин илғарлиғи билән даңқ чиқарған әң мәшһур университет болуп, ислам дөләтлиридин ташқири Америка, Европа вә Австралийәләрдин оқуғучилар келип илим тәһсил қилмақта, ана Вәтинимиздин келип бу университетта оқуватқан уйғур пәрзәнтлириму йүзләп санилиду. Малайзия хәлиқ ара ислам университетида 30 миңдин көпрәк оқуғучи билим алмақта, буларниң ичидин 10 пайизини чәт әллик оқуғучилар тәшкил қилиду. Һәр жили 2 миңдин көпрәк бала оқуш пүтириду. Оқуғучиларниң университетқа төләйдиған пули факультетларға қарап пәриқлиқ болуп, чәт әллик оқуғучилар һәр йерим жиллиқ оқуш үчүн 560 доллардин 620 долларғичә төләйду. Амма Малайзиялик оқуғучилар оттура һесап билән 500 доллардин пул төләйду. Бу университетта мусулман әмәс балиларму оқуйду. Университетниң рәсмий тор адреси: www.iiu.edu.my

ИСЛАМ АБАД ХӘЛИҚ АРАЛИҚ УНИВЕРСИТЕТИ

Ислам абад хәлиқ аралиқ университети Пакистанниң пайтәхти Ислам абад шәһиридә болуп, 1980-жили Сәуди әрәпстани, Түркийә, Пакистан, Малайзия, Малдиф қатарлиқ дөләтләр вә хәлиқ аралиқ ислам қурултийиниң ярдими билән тәсис қилинған, бу университетта исламий илимләрдин башқа һәр саһа илим пәнлириму оқутулиду, 60 тин көпрәк мәмликәттин оқуғучилар келип билим тәһсил қилиду. Өткән әсирниң 80-жиллиридин башлап ана Вәтәндин чиқип бу университетта билим тәһсил қилған уйғур пәрзәнтлириниң саниму аз әмәс. Һазирму бир қисим уйғур оқуғучилар бу университетта оқуп билим алмақта. Ислам абад университетниң факультетлири, әрәп тили вә ислам мәдәнийити факультети, исламий илимләр факультети шәриәт вә қанун факультети, техникилиқ вә инженер факультети, ширкәт башқуруш факультети, иҗтимаий илимләр факультетлар қатарлиқ факультетләрни өз ичигә алиду. Университетниң рәсмий тор адреси: www.iiu.edu.pk

ИМАН УНИВЕРСИТЕТИ

Бу университет һазирқи заман мәшһур өлүмалиридин әлламә Абдулмәҗид Зәнданий тәрипидин 1993-жили Йәмән пайтәхти Сана шәһиридә тәсис қилинған болуп, һазирғичә болған қисқа вақит ичидә көплигән өлүмаларни йетиштүрүп чиққан. Әпсуски, бу университет 2004-жилдин бери Америка вә Б.Д.Т. тәрипидин «әл қаидә» тәшкилатиға ярдәм қилиду, дәп төһмәт билән қарилинип кәлгән болсиму, оқутуш ишлири давам қилип, дунияниң һәр қайси җайлиридин оқуғучилар келип билим алмақта. Университетниң рәсмий тор адреси: www.jamiataleman.org

ИМАМ МУҺӘММӘД ИБНИ СУУД УНИВЕРСИТЕТИ

Бу универсиетет 1974-жили Сәуди әрәпстани пайтәхти Рияд шәһиридә тәсис қилинған болуп, дуниядики мәшһур университетлар қатаридин орун алиду. Сәуди әрәпстаниниң һәр қайси җайлирида шөбилири бар. Америка, Япония, Һиндонезия вә Җибути қатарлиқ дөләтләрдә иниститутлири бар. Бу университет диний илимләрдин башқа инсанийәткә керәклик болған пүтүн илимпән түрлирини үгитиду; әң көп факултетларни өз ичигә алған университет болуп һесаплиниду. Бу университетни пүттүргән уйғур оуғучиларниң саниму аз әмәс. Һазирму бир түркүм уйғур оқуғучилири оқуп кәлмәктә.

ИМАМ МУҺҺӘМӘД ИБНИ СУУД УНИВЕРСИТҚА ҚОБУЛ ҚИЛИШ ШӘРТЛИРИ

Имам Муһәммәд ибни Сууд университетиға оқуғучи қобул қлиш шәртлири төвәндикичә:

1) Оқуғучиниң толуқ оттураниң дипломиға егә болуши.

2) Оқуғучиниң толуқ оттураниң дипломини алған вақтидин бәш жилдин, сиртин қатнишип оқуйдиғанларниң дипломиниң вақтиниң 4 жилдин көп вақит өтмигән болуши.

3) Оқуғучиниң әхлақи гөзәл диниға мустәһкәм болуши.

4) Оқуғучиниң аз дегәндә 2 парә Қуръан ядлиған болуши.

5) Оқуғучиниң тән сақлиқ җәһәттин сағлам болуши.

6) Һөкүмәт органлирида яки қайсибир идаридә ишләйдиғанларниң иш орнидин оқуш үчүн рухсәт алған болуши.

7) Оқуғучиниң толуқ оттураниң ахирқи жилдики емтиһан баһаси 80 баллдин кам болмаслиғи.

АМЕРИКА ОЧУҚ УНИВЕРСИТЕТИ

Америка очуқ университетиниң орни Америка пайтахти Нью-Йорк шәһиридә болуп, 1995-жили тәсис қилинип, 1996-жили рәсмий дәрис башлиған. Бу университет исламий илимләр вә ислам тәрбийисини үгитиш мәхсити билән тәсис қилинған мустәқил билимгаһи болуп, ислам мәмликәтлиридин ихтисаслиқ кишиләр оқутқучилиққа тәклип қилинған. Университетниң рәсмий тор адреси: www.aou.edu

УЙҒУР ДИЯРИДИКИ БӘЗИ МӘШҺУР ИЛИМ ЮРТЛИРИ

ХАНЛИҚ МӘДРИСӘ

Қәшқәр «ханлиқ мәдрисә» 1639-жилдин 1652-жилғичә һакимийәт жүргүзгән Сәидийә Уйғур ханлиғиниң сәккизинчи султани Абдуллахан тәрипидин 1641-жили бена қилдурулған болуп, әйни заманда уйғур маарипини йүксәлдүрүштә муһим роль ойниған мәдрисәдур. Әйни вақитларда ханлиқ мәдрисәләр әң алий билим юртлири һесаплинатти һәмдә ханлиқлар орда қурған мәркизий шәһәрләрдә болуши шәрт қилинатти. Болупму Хотән, Йәкән, Қәшқәргә охшаш чоң мәркизий шәһәрләрдә бундақ билим юртлирини бена қилдуруш шәрт қилнғанлиғи үчүн һәм көпинчә ханлиқлар вә ханлиқларда ишләйдиған мәшһур әрбаплар, мушавирлар, алимларниң тәшәббус-иштираклири билән қурулидиған болғанлиқтин, мәдрисәләрниң намиму шу кишиләрниң исим-шәрипи яки мошу мәркизий шәһәр нами билән атилатти. Қәшқәрдики «ханлиқ мәдрисә» му ханлиқ орда турушлуқ шәһәрдә қурулғачқа, мәдрисәниң малийиси, мәблиғи вә түрлүк хираҗәтлири чәклик һалда падишалиқ ғәзнисидин чиқим қилинип, кам қисми вәхпә, әвқапниң тәминлиши билән толуқлинатти, шуңлашқа, бу мәдрисәниң ихтисади мәдрисә коллективи бәлгүлигән «мутәвәлли» (малийә ишлирини башқурғучи) арқилиқ башқурулатти.

«Ханлиқ мәдрисә» пүтүн уйғур ели бойичә алий билим юрти болуп, униңға уйғур мәмликитиниң һәр қайси җайлиридин илим тәләп қилғучилар келипла қалмастин, бәлки Кәшмир, Авғанстан, Оттура Азияниң Сәмәрқәнт, Қоқәнт, Пәрғанә, Намангән қатарлиқ җайлиридин талиплар келип оқуған.

Қәшқәр «ханлиқ мәдрисә» ниң дәсләпки ясалған қурулушини һесапқа алмиғанда җәмий төрт қетим ремонт қилинған. 1805-1806-жиллири (һиҗрийә 1220-жили) Қәшқәрниң чоң ақсақили Абдуварисбәг; иккинчи қетим 1844-жили (һиҗрийә 1260-жили) Қәшқәрлик Муһәммәд садиқ Әләм ахунум; үчинчи қетим 1905-1906-жиллири (һиҗрийә 1323-жили) Қәшқәр Атушлуқ чоң бай Мусабаев; төртинчи қетим 1936-1937 жилилири (һиҗрийә 1355-жили) Мәһмуд Муһәммәди қатарлиқ кишиләр ремонт қилдурған.

ҚӘШҚӘР «САЧИЙӘ» МӘДРИСӘСИ

Х әсирниң оттурилирида, султан Сутуқ Буғраханниң вақтида Қәшқәрдә мәшһур «мәдрисәий сачийә» (сач – қедимки уйғур тилидики сөз болуп, чечиш, йейиш, илим-пәнни кеңәйтиш қатарлиқ мәналәргә егә) қурулған болуп, даңлиқ әдип Җамалиддин Қәшқәрий қатарлиқ өлүмаларниң дәрис башлиши арқилиқ ечилған. 1057-жили Атушта бу мәктәпниң дарилфунуни қурулған. «сачийә» мәдрисәси шу дәвирдики умумлашқан илмий вә тиббий мәктәп болуп, оттура әсирдә Европида қурулған һәм һазир дунияда алдинқи қатарда туридиған Париж университети (1200-жили қурулған) оксифорт университети (1200-жили Англиядә қурулған) қатарлиқ алий билим юртлиридинму үч әсир бурун қурулған. Бу мәктәп қурулғандин кейин Қараханийлар тәвәсидики нурғунлиған мәрипәтпәрвәр кишиләрниң билим егилиши үчүн яхши имканийәт яритилған.

Бу мәктәптә шу вақитларда Һүсәйин ибни Хәләф Қәшқәрий, Сәйид Җалалиддин Бағдади, Ғоҗа якуп Сүзүки, Имамидин Қәшқәрий, Һүсәйин Пәйзулла, Җамалидин Қәшқәрий, Рәшид ибни Әли Қәшқәрий қатарлиқ нурғунлиған нопузлуқ әрбаплар һесап, юнан пәлсәпәси, тилшунаслиқ, ислам әқидиси, астрономия, тибабәтчилик, илмий мәнтиқә, тарих, илмий роһ, уруш тактикиси қатарлиқ иҗтимаий вә тәбиий пәнләрдин дәрис бәргән. Бу мәктәптә йәнә күтүпхана тәсис қилинған болуп, нурғунлиған мәшһур китаплар тема қилинип, оқуғучиларниң үгинишигә әвзәл шараит һазирлап берилгән. «Сураһ» намлиқ әсәрниң автори Җамал Қарши өз китавида Җәвһәрниң «суһаһ» намлиқ төрт томлуқ китапни мошу мәктәпниң күтүпханисидин елип пайдиланғанлиғини язған.

Сачийә мәдрисәсиниң қурулуши Қараханийлар зиялилириниң вә илим һәвәскарлириниң Бухара қатарлиқ җайларға берип илим тәһсил қилиш қийинчилиғиға хатимә бәргән. нурғунлиған зиялилар

йол азави вә мусапирчилиқ дәрдидин бир йолила қутулуп, өзиниң илимгә болған тәшналиғини мошу мәктәптә қандурған. Уларниң арисидин нурғунлиған алимлар, тарихшунаслар, шаирлар, сәясий әрбаплар вә һәр тәрәплимә билимгә егә истидатлиқ кишиләр йетишип чиқип, уйғур мәдәнийәт тарихида өчмәс изларни қалдурған; бу билим юртиниң җаһанға тонулуши билән Оттура Азиядин нурғун илим һәвәскарлири келип илим тәһсил қилған. Қәшқәр өзиниң бу билим очиғи билән пүткүл шәриқ дуниясиға тонулуп «сани Бухара» (иккинчи Бухара) дегән намға еришкән.

ҚӘШҚӘР САҚИЙӘ МӘДРИСӘСИ

Қәшқәр сақийә мәдрисәси (илимгә тәшна болғучиларни суғарғучи билимгаһ дегән мәнада болуп), миладийә 1630-жили хәйр-сахавәтчи уйғур аяли Бәһригүл бануниң шәхсий хиражити билән бена қилинған. 1911-жилиға кәлгәндә катта бай Баһавуддин байниң башчилиғида мәдрисәниң дәрвазиси, дәрваза теми, мечити йеңиланғандин ташқири, пәләмпәйниң икки тәрипидики һоҗрилар икки қәвәтлик қилип ясалған. Сақийә мәдрисәси әң атақлиқ мәдрисә «ханлиқ мәдрисә» дин қалсила бир қәдәр алаһидә орун тутқан мәдрисә болуп, орни «ханлиқ мәдрисә» ниң җәнубиға җайлашқан, әйни вақитта бу мәдрисәдә Хотән, Ақсу, Турпан, Қумул, Или, Атай, Чөчәк қатарлиқ җайлардин талиплар келип илим тәһсил қилған. Өз вақтида сақийә мәдрисәсигә тәвә 37 жүрүш қурулуш бар болуп, буниң ичидә 56 еғиз һоҗра, 9 еғиз дәрисхана, бир мечит болғанниң сиртида, 500 мо (бир мо – 666 квадрат метрға тәң. С.Ю) терилғу йери, 6 орунда карван сарай, 16 еғиз дукан, 10 егиз өй, чоң бир мевилик бағ қатарлиқ вәхпә мүлки бар еди. Бу мәдрисә аллибурун бузуп ташланған болуп, 1991-жили униң орниға Қәшқәр вилайәтлик диний мәктәп селинған.

ЛҮКЧҮН МӘДРИСӘСИ

Турпан диярида ислам дини XIV әсирдә толуқ йилтиз тартип болған. Турпан районидики Лүкчүн дегән җайда тунҗа ислам билим юрти 1568-жили тәсис қилинған болуп, униңға «Лүкчүн җаһаннамә мәдрисәси» дәп нам бәргән, бу мәдрисәни Лүкчүн ханлиқ ордисиниң әмәлдарлириниң қоллап-қуввәтлиши билән әлламә Әли ахунум дегән киши қол селип бена қилдурған; әйни вақитта бу мәдрисәдә һәр қайси җайлардин кәлгән талиплар илим тәһсил қилған екән, бу мәдрисә алиибурун бузуп ташланған болуп, һазир униң изиму қалмиған.

ДАМИКУ ПУНАҚ МӘДРИСӘСИ

Пунақ мәдрисәси 1938-жили Чира наһийисиниң Дамику районидики Пунақ дегән җайда Қасим һаҗим дегән кишиниң тәшәббуси вә мәбләғ чиқириши билән катта өлүма мәрһум Абдараһман қарий ахунумниң қан-тәр төкүп тинимсиз ишлиши билән тәсис қилинған болуп, оқутуш усулиниң илғарлиғи, оқутулидиған дәрисликләрниң мәзмун җәһәттики моллиғи вә чоңқурлиғи билән мәшһурдур.

Абдураһман қарий ахунум һазирқи Өзбәкстанниң Әнҗан вилайитидин болуп, өткән әсирниң 30-жиллири уйғур дияриға көчүп келип, Хотән вилайитигә йәрлишип қалған. 1935-жилдин башлап Дамику пунақ мәдрисәсигә һул селип ахир уни пүттүрүп чиққан вә шу мәдрисәдә узун муддәт мудәррислик қилған; әйни вақитта бу мәдрисәдә һәр күни оқуйдиған қиз-оғулларниң сани 400 дин ашатти, қарийлиқ вә алимлиқ үчүн йетип оқуйдиған талипларниң саниму көп болған. Пунақ мәдрисәси қизлар қобул қилинип оқутулған тунҗа мәдрисә һесаплиниду, мундин башқа бу мәдрисәниң оқутуш сәвийиси алаһидә жуқури, түзүми чиң, шараити толуқлиғи билән даң чиқарған. Бу мәдрисә 1958-жилғичә давам қилалиған. Пунақ мәдрисәсидә илгири-кейин болуп 3 миңдин көпрәк талип оқуш пүттүрүп чиққан, бу мәдрисәдә оқуп чиққанлар һәр қайси вилайәт вә наһийәләрдә алаһидә һөрмәт қазанған затлардин болған, мәсилән: Гулахмилиқ атақлиқ тевип вә теңиқчи Ғази қарий һаҗим, Керийилик өлүма Җаппар қарий һаҗим, алаһдә тонулған мәшһур те-

вип мәрһум Қарван қарий һаҗим (пеқирниң устази), Рози қарий һаҗим, шаир Муһәммәд Қасим Зуһури қатарлиқ кишиләрниң һәммиси Пунақ мәдрисәсиниң талиплири еди.

КЕРИЙӘ ДӨҢ МӘДРИСӘ

Керийә дөң мәдрисә Яқупбәг бәдәвләтниң заманида Өзбәкистанлиқ Мир Муһәммәд һаҗимниң тәшәббаскарлиғи вә мәбләғ чиқириши билән Керийиниң базар ичи һейтгаһ мәһәллисидә қурулған болуп, көлиминиң чоңлиғи, қурулушиниң һәшәмәтлиги, оқутуш шараитиниң яхшилиғи, оқутуш түриниң көплиги һәм йеңилиғи билән Керийиниң мәдрисә маарипида жуқури пәллә яритипла қалмастин, пәнний маарипқиму пухта асас салған. Дөң мәдрисәдә өз вақтида Хотән вилайитиниң һәр қайси наһийилиридин Чәрчән, Чақилиқ қатарлиқ җайлардин талиплар келип илим тәһсил қилған, дайимлиқ талип 100 дин кам болмиған, дөң мәдрисәдә илгири-кейин болуп 8000 дин көпрәк талип оқуп чиққан. Бир өмүр авамниң кесилини һәқсиз көрүп, әрзән аддий реципларбилән кесәл давалиған вә уйғур миллий тибабәтчилигиниң сеһирий күчи һәм жуқури пәллисини намайән қилип алаһидә шөһрәт қазанған алим Әһмәд һаҗим, бүйүк намайәндимиз Махмут Қәшқәрийниң «Түркий тиллар дивани» ни һазирқи заман уйғур тилиға тәрҗимә қилип түзүшкә қатнашқан мәшһур тәтқиқатчи, тилшунас алим Осман һаҗим қудуқ қатарлиқлардин башқа Керийә наһийисдики алимлар, имам-хатиплар вә оқумушлуқ пешқәдәм кадрлар, ишчи-хизмәтчиләрниң һәммиси дөң мәдрисәдә оқуп йетишип чиққанлардур.

Дөң мәдрисә 1958-жили тақиветилгәнгә қәдәр оқутуш ишлирини изчил давамлаштуруп кәлгән. 1980-жили дөң мәдрисә мечитиниң нами әслигә кәлгәндин кейин, җамаәт сақлинип қалған кона тамлиқта бадра, шах-шумба йейип намаз оқушқа башлиған. 1986-жили 300 квадрат метр йәргә пишшиқ хиш, яғач қурулмилиқ қилип мечит қайтидин бена қилинған. Һазир бу мечит өтмүшләрдә илим-мәрипәт булиғи болған дөң мәдрисәниң мечити сүпитидә сақлинип кәлмәктә.

ҺИҖРИЙӘ ЖИЛНАМИСИ ҺӘҚҚИДӘ ҚИСҚИЧӘ ЧҮШӘНЧӘ

1888. Соал: һиҗрийә жилнамиси дегән қандақ жилнамә?

Җавап: һиҗрийә жилнамиси әрәпләрниң жил, ай вә күнләрни айниң һәрикити бойичә һесаплайдиған Қәмәрийә жилнамиси асасида барлиққа келип, һиҗрәт (Муһәммәд әләйһиссаламниң Мәккидин Мәдинигә көчкән вақти) жилини баш жил қилған ислам жилнамисидур. Һиҗрийә жилнамиси ислам дини арқилиқ дуния мусулманлири арисида кәң умумлашқан.

1889. Соал: исламдин бурун әрәпләрниң қандақ жилнамилири бар еди?

Җавап: ислам дини келиштин илгири, әрәпләрниң икки хил жилнамиси болуп, униң бири деханчилиқ ишлирида қоллинидиған вақитни қуяшниң һәрикити бойичә һесаплайдиған шәмсийә жилнамиси, йәнә бири диний паалийәтләр вә тарихий вақиәликләрниң вақтини һесаплашта қоллинидиған, вақитни ай һәрикити бойичә һесаплайдиған Қәмәрийә жилнамиси бар еди.

1890. Соал: ислам жилнамисини қоллиниш пикри қачан мәйданға кәлгән?

Җавап: әрәп йерим аралида ислам нури парлашқа башлап, ислам дәвити вә ислам һакимийити мустәһкәмләнгән һәмдә ислам дәвити чәт дөләтләргичә йетип барғандин кейин, иккинчи хәлипә һәзрити Өмәр ибни Хәттабниң дәвригә кәлгәндә, дунияда әң зор нопузға егә болған ислам дининиң өзигә хас рамизан, һәҗ вә башқиму ибадәтләрниң, диний паалийәтләрниң вақитлирини һесаплайдиған, вақиәликләрни хатириләйдиған, пүтүн дуния мусулманлири ортақ қоллинидиған мәхсус исламий жилнамиси болуши лазимлиғи һис қилинған вә бу пикир рәсмий оттуриға қоюлған.

ҺИҖРИЙӘ ЖИЛНАМИСИНИҢ ТАЛЛИНИШИ

1891. Соал: һиҗрийә жилнамиси қандақ талланған?

Җавап: ислам жилнамисида қайси вақитни жил беши қилиш мәсилисидә түрлүк лайиһиләр оттуриға қоюлған, бәзиләр Муһәммәд әләйһиссаламниң туғулған күни 571-жилни ислам

жилнамисиниң баш жили қилиш пикрини оттуриға қойса, бәзиләр Муһәммәд әләйһиссалам пәйғәмбәр болған 610-жилни жил беши қилиш пикрини оттуриға қойған. Көпчилик мусулманлар Муһәммәд әләйһиссаламниң Мәккидин Мәдинигә һижрәт қилған 622-жилни ислам жилнамисиниң баш жили қилиш пикрини тоттуриға қойған, шуниң билән бу пикир қобул қилинған.

1892. Соал: немә үчүн һижрәт жили ислам жилнамиси болушқа таллანған?

Жавап: пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламниң Мәккидин Мәдинигә һижрәт қилғанлиқ вақиәси ислам дини тарихида һәл қилғуч бурулушни һасил қилған улуқ вақиә еди, шуниң үчүн пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламниң Мәккидин Мәдинигә һижрәт қилип барған жилини ислам жилнамисиниң баш жили қилиш вә бу жилнамини «һижрийә» дәп аташ пүтүн мусулман өлүмалириниң бирдәк келишиши билән бәлгүләнгән.

1893. Соал: һижрийә жилнамиси қачандин бери қоллинишқа башлиған?

Жавап: һижрийә жилнамиси Муһәммәд әләйһиссалам әрәп йерим арилида ислам динини дәвәт қилишқа башлиғандин тартипла қоллинилған әмәс, бәлки ислам дини әрәп қәбилилири арисида дәвәт қилинип 30 жилдәк вақитқичә йәнила әрәпләрниң әнъәнивий жилнамиси қоллинип келингән еди. 639-жилдин етиварән мусулманлар дин вә дунияліқ пүтүн ишлирида һижрийә жилнамисини қоллинишқа башлиған.

ҺИЖРИЙӘ ЖИЛНАМИСИНИҢ УЙҒУР ЕЛИГӘ КИРИШИ

1894. Соал: һижрийә жилнамиси уйғур елигә қачан киргән?

Жавап: уйғур елидә һижрийә жилнамисини қоллинишқа өтүш тарихи уйғурларниң ислам динини қобул қилған дәсләпки чағлириға тоғра келиду. IX әсирниң ахирлирида ислам дини уйғурлар арисиға тарқалғандин кейин, болупму Қараханийлар сулалисидин султан Сутуқ Буғрахан ислам динини қобул қилип, дөләт тәвәлигини исламлаштуруп вә кейинчә ислам дини дөләт дини қилинип бәкитилгәндин кейин, һижрийә жилнамиси пүтүн системиси бойичә уйғурлардики әнъәнивий жилниң орнини елип, диний паалийәтләр һәм динға мунасивәтлик пүтүн ишлар, шундақла турмуш саһалиридиму бу һижрийә жилнамиси қоллнилидиған болди. Уйғурлардин чиққан нурғун алимлар, тарихчилар, тилшунаслар, философлар, тевиплар, нәғмичи-сәнъәтчиләрму өз әсәрлиридә вақитни һижрийә жилнамиси бойичә баян қилидиған болған. Пәқәт йеқинқи заманларға кәлгәндила, миладийә жилнамиси уйғур вә башқа милләтләр арисида тарқилип, асасий орунни егилигән болсиму, диний саһаларда, болупму рамизан вә һейт айәмләрниң вақтини һесаплашта, йәнила һижрийә жилнамиси қоллинилмақта.

Һазир ислам әллири, болупму әрәп ислам әллириниң көпинчиси диний саһалардила әмәс, бәлки пүтүн һаятлиқ саһаларда, һәтта адәттики турмуштиму һижрийә жилнамисини қолланмақта. Һижрийә жилини миладийә жилиға айландуруш усули төвәндикичә:

1) миладийигә айландурмақчи болған һижрийә жилини 33 гә бөлимиз.

2) миладийигә айландурмақчи болған һижрийә жилиға 622 ни қошимиз.

3) 622 ни қошқанда чиққан сандин 33 гә бөлгәндә чиққан санни еливетимиз, шуниң билән миладийә жил сани чиқиду, мәсилән: һижрийә 1432: 33 = 43. 622+1432 = 2054– 43 = 2011.

Миладийә жилини һижрийә жилиға айландуруш усули төвәндикичә:

1) миладийә жилидин 622 ни алимиз.

2) алғанда чиққан санни 33 гә бөлүмиз.

3) жуқурiқи иккисиниң нәтижисини бир-биригә қошумиз, шуниң билән һижрийә жили чиқиду, мәсилән: миладийә 2011–622 = 1389: 33 = 43. 1389 +43 = 1432.

Бөлүнгәндә чиққан сан 42 йеримдин көпрәк болса, уни 43 дәп алимиз, әгәр 41 йеримдин азрақ болса уни 41 дәп санаймиз.

Қәмәрийә айлири төвәндикичә: 1– ай, муһәррәм. 2-ай, сәфәр. 3-ай, рәбиәл әввәл. 4-ай, рәбиул ахир. 5-ай, жамадийәл әввәл. 6-ай, жамадийәл ахир. 7-ай, рәжәп. 8-ай, шәбан. 9-ай, рамизан, 10-ай, шәввал. 11-ай, зулқәъдә. 12-ай, зулһижжә.

ОН БИРИНЧИ БӨЛҮМ

АТЕИЗМ ВӘ АЛЛАҺНИҢ БАРЛИҒИ

АТЕИЗМ ВӘ УНИҢ СӘПСӘТИСИ

1895. Соал: атеизм дегән немә?

Җавап: атеизм инглиз тилида Atheism, әрәп тилида «йоқ» луқ пикри үстигә қурулған вә Аллаһ тааланиң барлиғини инкар қилишни асасий мавзу қилған, пүтүн динларни, шундақла ахирәт аләмини инкар қилидиған пәлсәпивий еқимдур. Атеизмчилар дуниядики һәммә нәрсиниң өзлигидин пәйда болғанлиғини вә ятратқучиниң йоқлиғини дава қилғучилардур.

АТЕИЗМ ПӘЛСӘПИСИ ҚЕДИМДӘ БОЛМИҒАН БИР ЕҚИМ

1896. Соал: атеизм пәлсәписи қачан вә нәдә мәйданға кәлгән?

Җавап: атеизм Аллаһни инкар қилиштин ибарәт һазирқи мәнаси билән қедимдә мәжут әмәс еди. «Атеизм» сөзи пәқәт һәқ динниң тәлиматлириға әгәшмигәнләр яки көп илаһлиқ батил динларға етиқат қилидиғанлар вә қиямәт күнигә инкар қилидиған аз сандики шәхсләр үчүнла қоллинилған еди.

Қуръан кәримниң Җасийә сүрисидики: «қиямәт күнини инкар қилғучилар: «һаят дегән пәқәт дуниядики һаятимиздур, өлимиз вә тирилимиз (йәни туғулимиз), пәқәт заманниң өтүши билән йоқ болимиз» дәйду, улар бу хусуста һечқандақ мәлуматқа егә әмәс, улар пәқәт гуман биләнла сөзләйду» («*Җасийә» сүриси, 24-айәт*), дегән айәт бу мәнани ипадиләш билән биллә, Аллаһни вә қиямәт күнини инкар қилғучиларниң һечқандақ илмий асасқа егә әмәслиги вә пәқәт гуман, хиял вә хата тәсәввурғила тайинидиғанлиғини баян қилған. Дәрвәқә, атеизмчиларниң илмий асасқа йөләнмигән бу пучәк пәлсәписи узунға бармиди. Европаниң физика, биология вә башқа тәбиий пән илимлири бүгүнки күндикидәк тәрәққий қилмиған, қараңғулуқ әсирлиридә хелә базар тепип қалған бу сәпсәтә еқими Аллаһниң барлиғини илмий асаста испатлиған илим-пән алдида пут тирәп туралмиди вә һаман сәһнидин чүшкән еди. Заманимизда илим-пән саһасида тәрәққий қилған Европа әллири илим-пәнниң Аллаһқа башлайдиған йетәкчилиги арқисида қайтидин иманға келип өзлирини оңшивалған вә атеизмчиларниң бу пучәк пәлсәписини аллибурун пекиртип ташлиған мошу әсирдә, атеизм пәлсәписи вә еқими илим-пәндин несивә алалмиған үчинчи дуния әллириниң бәзисидә хәлиқни һәқиқәтләрдин қаймуқтуруш арқилиқ идарә қилиш үчүнла қоллинилмақта.

Тәврат, Инҗил вә Қуръан кәримдә әрәпчидики «йоқ» сөзиниң һазирқи мәнасида ишлитилгәнлигини тапқили болмайду, чүнки қедимдә Аллаһ тааланиң барлиғиға инкар қилидиған җәмийәт яки атеизм пәлсәпә еқими йоқ еди. Қуръан кәрим айәтлиридә кәлгән «йоқ» луқ сөзи һазирқи мәнадики Аллаһни инкар қилиш мәнасида кәлгән әмәс****, чүнки шу вақиттики куффар әрәпләр вә көп илаһларға итаәт қилғучиларниң һечқайсиси Аллаһ тааланиң барлиғини инкар қилматти вә өзлири чоқунған нәрсилирини өзлири Аллаһқа йеқинлаштурғучи васитилар яки илаһлар дәп ататти. Аллаһ таала буни билдүрүп пәйғәмбәр әләйһиссаламға: «әгәр сән улардин: «асманларни вә зиминни ким яратти, күнни вә айни (бәндиләрниң мәнпәәти үчүн) ким бойсундурди?» дәп сорисаң улар чоқум: «Аллаһ» дәп җавап бериду, улар қандақму (Аллаһниң ибадитидин) баш тартиду» («*Әнкәбут» сүриси, 61-айәт*).

Аллаһ таала йәнә мушрик әрәпләрниң бутларға чоқунуштики муддиасини ашкарилап мундақ дәйду: «Аллаһни қоюп бутларни һимайичи қиливалғанлар: «бизниң уларға чоқунушимиз пәқәт

уларниң бизни Аллаһқа йеқинлаштуруши үчүндур» дәйду» («*Зумәр» сүриси, 3-айәт*). Һазирқи мәнадики атеизм еқими Европида христиан черколириниң һакимийити заваллиққа йүзләнгәндин кейин, XVII әсирниң ахирида мәйданға кәлгән болуп, XIX әсирниң башлирида рәсмий риваҗ тапқан; бу вақитларда Карл Маркс, Фридрих Энглис, Чарлз Дарвинлар яшиған вақит еди. Атеизм пикри тәдриҗи һалда тәрәққий қилип, кейинчә Германийилик философ Шубингавир (1788-1860) тәрипидин рәсмий пәлсәпә түсини алған вә «дин – инсанлар тәрипидин иҗат қилинған нәрсә, инсанлар өзлири үчүн мәҗһул болған тәбиәт һадисилирини шәрһиләш үчүн динни иҗат қилған, буниңдин мәхсәт кишиләрниң турмушини рәткә селиш еди» дегән нәзәрийә елан қилинишқа башлиған. Карл Маркс «дин – әпийүн» сәпсәтәсини оттуриға қойған, шуниңға охшаш атеизм пәлпәписгә чақиридиғанлар һәр хил сәпсәтәлирини оттуриға чиқириш арқилиқ хәлиқни диндин ваз кечишкә қайил қилишқа тиришқан («дуния мусулман яшлири бирлиги» Нәдвә тәрипидин һазирланған «әл илһад» намлиқ мақалә, «әл фәләк тор бекити», «википедия энциклопедияси» дин).

АТЕИЗМ НӘЗӘРИЙӘЛИРНИ ОТТУРИҒА ҚОЙҒАНЛАР

1897. Соал: атеизм пәлсәписиниң нәзәрийилирини оттуриға қойғанлар кимләр?

Җавап: атеизм пәлсәписиниң һәр саһадики нәзәрийисини оттуриға қойғанлар төвәндикиләр:

1) Карл Маркс (1818-1883), ихтисат вә тарихий материалзм йоли билән тәтқиқ қилиш нәзәрийисини оттуриға қойған. Маркс «капитал» намлиқ әсәрниң автори, у 1848-жили әң йеқин дости Энглис билән биллә Францийидә коммунизмниң асасий принциплирини елан қилған.

2) Фридрих Энглис (1820-1895) пәлсәпивий мүшкүлатлар һәққидә атеизм нәзәрийисини оттуриға қойған.

3) Чарлз Роберт Дарвин (1809-1882) түрләрниң келип чиқиши һәққидики нәзәрийисини оттуриға қойған.

4) Имил Дуркайим (1858-1917) җәмийәт илми һәққидики нәзәрийисини оттуриға қойған. Дуркайим Аллаһқа ишинәтти, лекин униң нәзәрийиси атеизмчилар үчүн хизмәт қилған.

ДАРВИНИЗМ НӘЗӘРИЙӘСИ ВӘ УНИҢ КЕЛИП ЧИҚИШИ

1898. Соал: дарвинизм нәзәрийиси дегән немә?

Җавап: дарвинизм инглиз биология алими Чарлз Дарвинниң 1859-жили «түрләрниң келип чиқиши» намлиқ әсәриниң нәшир қилиниши билән мәйданға кәлгән нәзәрийидур. Бу нәзәрийиниң асасчиси Дарвин 1809-жили 12-февраль күни Английиниң Шируслидә дунияға кәлгән болуп, дадиси дохтур, бовиси тәбиәтшунас еди. Камбриҗ университетиниң теологийә (илаһийәт) факултетиға оқушқа киргән Дарвин шу мәктәптә бир оқутқучини өзини натураль (тәбиәт) илми аспиранти қатарида деңиз армийисиниң «бегиз» намлиқ тәкшүрүш параходи билән йәр шарини айлинип тәкшүрүш саяһити елип беришқа намрат көрситишкә мақул кәлтүриду. Параход йәр шарини айлинип деңиз-океанларда бәш жил жүриду. Дарвин бу җәриянда, әҗайип тәбиий мәнзириләр, һәр хил җанлиқлар, түрлүк өсүмлүкләр вә иптидаий шәкилдә яшайдиған нурғун қәбилиләрни көриду вә күзитиду, көргәнлирини өз қариши билән биллә хатириләп маңиду, бу хатириләр униң кейин «тәдриҗи тәрәққият нәзәрийиси» ни илмий түстә оттуриға қоюшта зор роль ойнайду. Дарвин Англиягә қайтқандин кейин, биологийә вә геологийәгә аит бир қанчә әсәрләрни елан қилип зор шөһрәт қазиниду. 1859-жили «түрләрниң келип чиқиши» намлиқ әсәрини, 1871-жили «инсанларниң келип чиқиши вә җинисниң таллиниши» намлиқ әсәрини елан қилиду. Бу икки китап арқилиқ Дарвин өзиниң тәдриҗи тәрәққият нәзәрийисини вә «адәм, маймунсиман адәмдин келип чиққан» дәйдиған қаришини оттуриға қойиду.

1899. Соал: Дарвинизм өз қарашлирини қандақ дәлилләйду?

Җавап: дарвинизмчилар өзлириниң асаслиқ қарашлирини төвәндикидәк дәлилләшкә тиришиду:

1) барлиқ җанлиқларниң келип чиқиш мәнбии бир қанчә миллион жиллар илгирики амёба намлиқ бир данә тағ һөҗәйрә болуп, бу һөҗәйрә мундақ пәйда болған: ямғур, гүлдүрмама, чақмақ, иссиқлиқ қатарлиқ түрлүк тәбиәт һадисилириниң тәсиридә карбон, азот, оксиген, гидроген қатарлиқ елементлар өз ара бирикип амино кислотасини тәшкил қилған; йәнила тәбиәт һадисилириниң тәсири нәтиҗисидә, бир топ амино кислотасиниң зәнҗирсиман бирикиши арқилиқ молекула вуҗутқа кәлгән, йәнила шу тәбиәт һадисилириниң тәсири нәтиҗисидә, бир топ молекулилар бирикип амёба намлиқ бу тағ һөҗәйрә пәйда болған, бу һөҗәйрә бөлүнүшкә башлап, дәсләп қош һүҗәйрилик җанлиқларға, андин көп һүҗәйрилик җанлиқларға тәрәққий қилған, бу һүҗәйриниң бир қисми тәрәққий қилип, һашарәтләр, һайванлар, қушлар, өмүлигүчиләр вә сүт әмгүчиләрни тәшкил қилған болса, йәнә бир қисми тәрәққий қилип түрлүк өсүмлүкләрни тәшкил қилған. Һайванлар бир-биридин тәрәққий қилиш арқилиқ һайванатлар тәрәққият басқучидики әң жуқури дәриҗилик һесаплинидиған сүт әмгүчи һайванлар барлиққа кәлгән. Адәмму сүт әмгүчи һайванларниң бир түри болуп, у сүт әмгүчи һайванлар ичидики әң жуқури дәриҗини гәвдиләндүрүп беридиған маймундин тәрәққий қилған.

Бирақ, инсан билән маймун оттурисида әқил, тәпәккүр қилиш, сөзләш вә һәр түрлүк қабилийәт җәһәттә зор пәриқ болғанлиқтин, маймунниң адәмгә тәрәққий қилиш арилиғида чоқум йәнә бир басқуч болуши керәк. Амма бу басқучқа вәкиллик қилидиған җанлиқларниң та һазирғичә тириги яки өлүги (таш қатмиси) тепилғини йоқ, шуниң үчүн бу басқуч «йоқалған басқуч» дәп аталмақта.

2) барлиқ җанлиқлар ирсий җәһәттә бир-биргә зәнҗирсиман четилған болуп, созулма характерлик, узун жиллиқ тәдриҗи тәрәққият җәриянида, бир-биридин тәрәққий қилиш арқилиқ һәр бир түр йәнә бир түрдин келип чиққан. Әһвал шундақ екән, шу нәзәрийә пәқәт сәпсәтидинла ибарәт нәрсидур. Дарвинизмчилар бу нуқтини һазирғичә илмий асаста испатлап бериш имканийитигә егә болалмиди.

3) җанлиқларниң тәдриҗи тәрәққият йөнилиши төвән дәриҗилик түрдин жуқурий дәриҗилик түргә, аҗиз түрдин күчлүк түргә, аддий түрдин мәрәккәп түргә тәрәққий қилишида испатлиниду. Амма каинаттики барлиқ өзгиришләр каинат вуҗутқа кәлгәндин кейин башлап та һазирғичә өз әҗилигә қарап силҗиватқан турса, тәдриҗи тәрәққият нәзәрийиси дава қилған төвәнликтин жәқурилиққа, аддийлиқтин мурәккәпликкә қарап тәрәққий қилиш қайси усулда йүз бәргән? қайси қанунийәт асасида тәрәққий қилған? каинатта бирла вақитта бир-биригә пүтүнләй қарши икки қанунийәтниң болуши мүмкинму? Бири каинат күнсайин илғарлиқ, тәкамуллуққа қарап илгириләйду десә, йәнә бири каинат күн сайин өз әҗилигә қарап аста-аста илгирилимәктә дәйду; каинатта мундақ антагонизмлиқ қанунниийәтләрниң болуши мүмкин әмәс.

Термодинамика қанунийәтлиригә көрә, каинаттики һәр қандақ бир иш-һәрикәт, һәр қандақ бир өзгириш контроль қилинмастин қоюп берилгәндә, заманниң өтүши билән уни һәтта нәччә йүз миллион жиллар өтсиму, күнсайин илғарлиққа тәрәққий қилдуруш әмәс, бәлки күнсири чиритиш вә йимирилишкә елип бариду; аддийси, цемент, төмүр, хиш, қум қатарлиқ маддиларниң инженерсиз вә ишчиларсиз һалда заманниң өтүши билән өзлигидин көркәм бир бенаға айлинип келиши мүмкин әмәс, әлвәттә.

Дарвинизм мухлислириниң «шәйъиләрниң интизамсизлиқтин интизамлиққа, төвән дәриҗидин жуқури дәриҗигә қарап тәрәққий қилиши термодинамика қанунийәтлиригә уйғун кәлмисму, шундақ тәсадипийй болуп қалған» дәп дава қилиши техиму күлкилик сәпсәтәдур. Математикиниң «еһтимал нәзәрийиси» му бу тәсадипиййлиқ қаришини йимирип ташлашқа йетәрлик. Алайлуқ, мурәккәплиги нормал болған, тәркивидә пәқәт төрт йүз амино кисолтаси болған бир данә ақсил молекулиниң тәсадипиййлиқ арқилиқ бирикип вуҗутқа келиши үчүн аләмниң өмридин нәччә һәссә артуқ вақит керәк. Шундақла, каинаттики барлиқ карбон, оксиген, гидроген, гуңгут қатарлиқ амино кислоатсиниң тәркиви қисми болған елементлар билән аләмни толтуруп, буларни изчил түрдә арилаштурсақму, жуқуриқи елементлар билән толған бу аләмниң һәҗими бир данә ақсил молекулиниң тәсадипиййлиқ билән бирикип вуҗутқа келиши үчүн йәтмәйду.

ТӘДРИҖИ ТӘРӘҚҚИЯТ НӘЗӘРИЙӘСИ ВӘ ФИЗИКА ИЛМИ

Нөвәттики физика қанунийәтлиригә көрә, тәдриҗи тәрәққият нәзәрийиси хата болупла қалмастин, бәлки у йәр шарида, һәтта каинатниң һечқайси бир бөлигидә йүз бериши мүмкин болмайдиған бир һадисидур. Чүнки физика қанунийәтлири бу каинаттики барчә иш-һәрикәт вә паалийәтләрниң йөнилиш – дарвинизмчилар ейтқандәк, төвән дәриҗиликтин жуқури дәриҗиликкә әмәс, бәлки жуқури дәриҗиликтин төвән дәриҗиликкә қарап кетиватиду, дәйду. Демәк, барчә каинат иссиқлиқ әҗилигә қарап кетиватиду; уларниң дегәнлири физика қанунийәтлиригә, хусусән термодинамика қанунлириға түптин зит келиду, термодинамика қанунийәтлири тәҗрибиләр билән тоғрилиғи испатланған вә илмий асасқа йөләнгән қанунийәттур.

ТЕРМОДИНАМИКА ҚАНУНИЙӘТЛИРИ

1900. Соал: термодинамика қанунийәтлири қайсилар?

Җавап: термодинамика қанунийәтлири төвәндикичә:

«Аләм энергийисиниң умумий қиммити өзгәрмәй сақлиниду» йәни энергийә йоқалмайду, йоқтин пәйда болмайду, у пәқәт бир хил шәкилдин башқа бир хил шәкилгә айлиниду яки бир җисимдин йәнә бир җисимға йөткилиду, амма айлиниш вә йөткилиш җәриянида энергийиниң умумий миқдари өзгәрмәйду. Иккинчи қанунийәт «аләмниң энтропийиси интайин чоңқурлуққа йүзлиниду», йәни аләмдики барлиқ һәрикәтләр вә өзгиришләрдә энергийиниң пайдилинишиға болидиған шәкилдин пайдинишқа болмайдиған шәкилгә айлиниши муқәррәр. Алайлуқ, куяштин чиққан энергийиниң пәқәтла бир қисмидин пайдилинимиз, қалғанлири пайдилиниш мүмкин болмайдиған шәкилгә айлинип каинатниң чоңқур қатламлириға сиңип кетиду.

Мана бу икки қанунийәт арқилиқ физика алимлири төвәндики йәкүнгә еришкән:

Һаман бир күни пүтүн аләм термал тәңпуңлуқ һалитигә йетип, барлиқ өзгиришләр тохтайду, шуниң билән аләмниң әҗили тошиду, чүнки иссиқлиқ жуқури температурилиқ җисимдин төвән температурилиқ җисимға йөткилиду, бу хил температурилиқ йөткилиш каинаттики барлиқ җисимларниң температуриси тәңпуңлашқичә изчил түрдә давам қилиду, тәңпуңлуқ һалитигә йәткәндин кейин барлиқ энергийиниң йөткилиши тохтайду, шуниң билән каинаттики барлиқ өзгиришләр тохтап физика алимлири «иссиқлиқ әҗили» дәп атиған ақивәт келип чиқиду.

1901. Соал: тәдриҗи тәрәққият нәзәрийиси немә үчүн тәврәнмәс илмий һәқиқәт сүпитидә тарқалған?

Җавап: умумийүзлүк Европа хәлқи етиқат қилидиған христиан дини, дин адәмлири (поплар) тәрипидин бурмилинип, муқәддәс китаплардики (Тәврат вә Инҗиллардики) илаһий текстләргә Аристотель қатарлиқ әйни вақиттики философларниң нәзәрийилири илаһий текст сүпитидә киргүзүлгән, шундақла поплар оттуриға қойған шәхсий қарашларму илаһий текст түсини алған еди. Европида гүллиниш дәвриниң башлиниши билән Тәврат вә Инҗиллардики каинат вә җанлиқларниң яритилиши тоғрилиқ оттуриға қоюлған тәлиматларниң илим-пән алимлири билән черколарниң оттурисида тарихтики мәшһур тоқунуш йүз бәрди; бу тоқунуш нәтиҗисидә нурғунлиған тәбиий пән алимлири черко һакимийити тәрипидин зиянкәшликкә учриди, һәтта бәзилири өлтүрүлди. Бирақ, ахирқи ғәлибә илим-пән алимлириға мәнсүп болди. Шундақ қилип Европида «дин, илим-пәнгә қарши» дәйдиған уқум умумийүзлүк шәкилләнди, шундақла, илим-пән алимлириму черколар билән болған тоқунушида өзлириниң ғәлибисини капаләтләндүрүш үчүн динниң тәлиматлириға зәрбә беридиған һәр қандақ бир қарашни – униң илмийлиги яки илмий әмәслиги билән һесаплишип олтурмастинла қобул қилип, уни черколарға зәрбә бериштә өзлири үчүн қурал қилидиған бир хил һаләт шәкилләнди.

Илим-пән алимлири (йәни Европа мәрипәтчилик һәрикити) черколар үстидин ғәлибә қилған, Франция буржуазийә инқилави билән санаәт инқилавиму ғәлибигә еришкән, кишиләр арисида «дин, илим-пән билән зитлишиду» дегән қараш көккә көтүрүлгән мошундақ бир пәйттә, Дар-

вин тәдриҗи тәрәққият нәзәрийисини оттуриға қоюп, чериконың «инсан, Адәм ата билән Һава анидин төрәлгән» дегән тәлиматиға қаттиқ зәрбә бәрди; шуниң билән бу нәзәрийә илим-пән алимлириниң христиан черколириға зәрбә бериштә зор күчкә егә қуралиға айланди, шу сәвәптин илим-пән алимлири тәдриҗи тәрәққият нәзәрийисини худди тәврәнмәс илмий һәқиқәт сүпитидә қобул қилиштин баш тартти. Мана шуниңдин бери бу нәзәрийә илим-алимлириниң һимайисигә еришип кәлгән еди. Һәттә бәзилири тәдриҗи тәрәққият нәзәрийисини илмий асасқа егә қилиш мәхситидә, әйни вақитларда қезивелинған скелетларға охшаш бәзи фактларни сахтилаштурушимну тартинмиған еди.

Буниңдин көрүвелишқа болидуки, илим-пән алимлириниң өз вақтида тәдриҗи тәрәққият нәзәрийисини қил сиғмайдиған һәқиқәт сүпитидә қобул қилғанлиғи бу нәзәрийиниң илмий һәқиқәт екәнлигидин әмәс, бәлки «Сер артер» ейтқандәк, бу нәзәрийини рәт қилиш дегәнлик илим-пән алимлириниң әшәддий дүшминигә айланған христиан черколириниң тәлиматлириға ишиниш вә уларға бойсунуш дегәнликтин дерәк берәтти. Шуниң үчүн илим-пән алимлири бузулған христиан дининиң һакиммутләқ черколириға баш егиштин көрә Дарвин нәзәрийисини – гәрчә һәқиқәткә уйғун кәлмисиму, қобул қилишни әвзәл көргән еди. Бирақ илим-алимлири өзлириниң әшәддий дүшмини болған черколар һакимийитини мәғлуп қилип, бир мәзгил өткәндин кейин, мана әнди, черколар билән болған тоқунушта өзлири үчүн яхши хизмәт қилған Дарвин нәзәрийисиниң илмий һәқиқәт әмәслигини, униң ноқул нәзәрийә екәнлигини, илим-пән тәрәққий қилғансири, хусусән физика вә биологийә илимлиридә зор илгириләш йүз бәргәндин кейин, бу нәзәрийиниң күндин-күнгә ашкарилиниватқанлиғини елан қилмақта.«илмий мөҗүзә журнили» ниң 5-санида, тәдриҗи тәрәққият нәзәрийиси тоғрисида бир мақалә елан қилинған болуп, униң мәзмуни төвәндикичә:

1999-жили 11-авғуст күни Американиң Канзас вилайәтлик маарип идариси тәдриҗи тәрәққият нәзәрийисини дәрислик программисидин чиқирип ташлаш қарарини елан қилған, арқидинла «Tennesee» вә «Louisiana» вилайәтлиридики маарип идарилириму тәдриҗи тәрәққият нәзәрийисини дәрисликләрдин чиқирип ташлиғанниң сиртида, бу нәзәрийигә тәшәббус қилидиған һәр қандақ оқутқучини иштин чиқириш қарарини елан қилған, шундақла «Washingtonj» вә «Ohaio»вилайәтлиридики маарип идарилидиму «& people Pandas» намлиқ китапни дәрислик рограммисиға киргүзүшни тәвсийә қилған, бу китап һәр бир бетидә тәдриҗи тәрәққият нәзәрийисигә қахшатқуч зәрбә бәргән вә Дарвинизм идейисини түвидин йимирип ташлайдиған китап еди. Стовголд 1999-жили 23-авғуст уни «тайм» журналида елан қилған «маймундин тәрәққий қилиш» намлиқ мақалисида, тәдриҗи тәрәққият нәзәрийисини һазирғичә қоллап келишниң сәвәвини баян қилип: «буниң сәвәви, бу нәзәрийиниң орнини басидиған тәврәнмәс бир илмий һәқиқәтниң мәйданға кәлмигәнлиги еди» дегән.

ИСЛАМ ДИНИ ВӘ ТӘДРИҖИ ТӘРӘҚҚИЯТ НӘЗӘРИЙӘСИ

1902. Соал: ислам дини тәдриҗи тәрәққият нәзәрийисигә қандақ қарайду?

Җавап: ислам дини каинат вә униңдики җанлиқларда тәрәққий қилиш һадисисиниң йүз бәргәнлигини инкар қилмайду, бәлки Қуръан кәримдә пәйғәмбәр әрәйһиссаламниң һәдислиридә асман җисимлири, йәр қатламлири, тағлар, өсүмлүкләр вә башқиму организмларниң яритилиш җәриянида тәдриҗи тәрәққий қилиш басқучини бесип өткәнлигини көрситиду, мәсилән: асман җисминиң дәсләптә қандақ шәкилләнгәнлигигә ишарәт қилип Қуръан кәрим мундақ дәйду: «капирлар көрмәмдуки, асманлар вә зимин әслидә бир-биригә туташ еди, биз уларниң арисни айривәттуқ» (*«Әнбия» сүриси, 30-айәт*), йәнә бир айәттә асмандики юлтузларниң ситемиси вә қуяш системисиниң немидин шәкилләнгәнлигигә ишарәт қилип мундақ дәйду: «андин Аллаһ асманни яритишқа йүзләнди, ваһаләнки, у ис-түтәк һалитидә еди» (*«Фуссиләт» сүриси. 11-айәт*). Қуръан кәримниң бу илмий хәвәрлирини әндила илим-пән алимлири издиниш арқилиқ тепип чиққан.

Қуръан кәрим йәнә йәр шариниң вужутқа келишидә қандақ бир басқучларни бесип өткәнлиги тоғрисида мундақ дәйду: «зиминниң қандақ йейилғанлиғиға қарап бақмамду» (*«Ғашийә» сүриси, 20-айәт*). йәни йәр шари дәсләптә үстүнки қисми болған йәр постисиз еди, андин уни йейиш

арқилиқ униңға йәр постиси шәкилләндүрүлгән; йәнә бир айәттә: «йәр йүзисини (тоғрисиға вә узунсиға созуп) кәң яраттуқ, йәр йүзидә (униң тәврәп кәтмәслиги үчүн) тағларни қилдуқ вә униңда түрлүк чирайлиқ өсүмлүкләрни үндүрдуқ» дәйду («*Қаф» сүриси, 7-айәт*). Йәнә бир айәттә: «Аллаһ зиминни яйди вә униңда тағларни, дәрияларни яратти» («*Рәид» сүриси, 3-айәт*) дәйду.

Жуқуриқи айәтләр үстидә яхши мулаһизә қилидиған болсақ, әслидә һазирқидәк йейитилған йәр шариниң йоқлиғини, униңда тағ, дәрияларниң йоқлиғини, шундақла өсүмлүкләрниң болмиғанлиғини, буларниң һәммиси нөвәттики илим-пән испатлиғандәк, йәр шариниң йейитилишиға әгишип, вулканлар билән йәр шари чоңқур қатламлиридин етилип чиқиш арқилиқ тәдрижи вужутқа кәлгәнлигини көривалалаймиз. Адәмләрдики өзгиришләр тоғрилиқ һәдистә мундақ кәлгән: «Адәм әләйһиссаламниң бойиниң егизлиги атмиш гәз еди [имам Әһмәд ривайити], йәнә бир һәдистә: «жәннәткә киридиған һәр қандақ киши Адәм әләйһиссаламниң шәклигә кириду, униң бойиниң атмиш гәз (оттуз метр) еди, андин кишиләр та бүгүнгичилик кичикләп кәлгән» [имам Мулсим ривайити].

Демәк, адәмләрниң жисми әслидә бой жәһәттә наһайити егиз, тоғрилиқ жәһәттиму кәң болған, тәдрижи кичиклишиш арқилиқ һазирқидәк кичик жисимлиқ адәмгә айланған. Бу Саскис университети тәтқиқатчилири тепип чиққан бир адәмниң изиниң ташқа айланған қалдуғиға асаслинип елип тәқиқат нәтижисидә буни испатлап чиққан.

Дарвиндин бир қанчә әсир илгири өткән ислам өлүмалиридин бир қанчиси Дарвиндин бурунла бу тәдрижи тәрәққият тоғрилиқ сөз ачқан, мәсилән: Әһмәд Сәһл Әлбәдхи[52] «башлиниш вә тарих» намлиқ әсәридә, Әһмәд ибни Муһәммәд Мискивәйһ[53] «әхлақни түзитиш вә иркни паклаш» намлиқ әсәридә, Ибни Хәлдун[54] «муқәддимә» намлиқ әсәридә жанлиқларда тәдрижи тәрәққий қилиш һадисисиниң йүз бәргәнлиги тоғрилиқ сөз ачқан. Шундақла йеқинқи заман ислам алимлиридин Әққад, Фәрид, Вужуди, Башәмил, Сәййид вә Муһәммәд Қутуб қатарлиқларму тәдрижи тәрәққият нәзәрийисиниң әслидә әқилгә мувапиқ екәнлигни, бирақ бу нәзәрийә яман ғәрәзлик йәһудийлар тәрипидин динға хусусән христиан диниға зиянкәшлик қилиш мәхситидә, илмий йөнилишидин жирақлаштурулуп, әслидики маһийити бурмиланған, дегән қарашни тәкитлигән.

1903. Соал: ислам дини етирап қилидиған вә қобул қилидиған тәдрижи тәрәққият қайси?

Жавап: ислам дини етирап қилидиған вә қоллайдиған тәдрижи тәрәққият һәр бир жанлиқниң өз түри ичидики тәрәққиятидур. Һәтта ислам дини каинат вә униңдики организмларда әсирләр бойи өзгириш болғанлиғи вә униң тәдрижи тәрәққий қилғанлиғиниму етирап қилиду, шуниңдәк, дарвинизмчиларниң әң ахирқи дәлили болған «генларда тосаттин өзгириш» йүз бериши нәтижисидә бир түрдики һайванларниң нәччә хиллири вужутқа келишиниму қобул қилиду; бирақ, ислам дини «барчә жанлиқларниң тағ һүжәйрилик амёба намлиқ бир хил һайвандин һәр хил түрләргә тәрәққий қилған, инсан авал маймунға, маймундин нөвәттики көркәм инсанға тәрәққий қилған» дәйдиған әпсаниви һекайиләргә қәтъий ишәнмәйду вә һәргиз қобул қилмайду, чүнки Дарвин дәвридә билинмигән ирсий амилларниң кәшип қилиниши, дарвинизмчилар оттуриға қойған: «түрләр бир-бридин тәрәққий қилиш арқилиқ вужутқа кәлгән» дәйдиған әпсаниниң қәтъий мүмкин әмәслигини испатлиди. Һәр бир түрниң өзигә хас ирсий амиллири болуп, бир миллион жиллар өтсиму бу ирсий амиллар өз хусусийитини йоқитип, башқа бир түргә айлинип қелишниң мүмкин әмәслигини йеңи илим-пән испатлиди, мәсилән: мөшүкниң тәрәққий қилиши мүмкин болмиғанға охшаш бир иш, чүнки мөшүкниң тәрәққий қилиши мөшүклик даирси ичидә болиду, униңдин узаққа кетәлмәйду, мөшүкниң тәрәққий қилиши униң түриниң хилму хил болушиға сәвәп болуши мүмкин, амма униң иштқа яки башқа бир һайванға өзгирип кетиши мүмкин әмәс; бу аддий илмий һәқиқәтни ирсийәт илмидин хәвири бар һәр қандақ адәм яхши чүшинәләйду. Хуласә қилғанда, ислам дини қоллайдиған вә қобул қилидиған тәдрижи тәрәққият вә һәр түрниң өз түри даириси ичидә болидиған, инсанниң егиз бойлуқ, кәң ғоллуқ вә узун өмүрлүк инсандин һазирқидәк кичик тәнлик, қисқа өмүрлүк инсанға айлинишидәк, һәр түрни өз даирси ичидә нәччә хил шәкилләргә көпәйтидиған тәдрижи тәрәққияттур.

АТЕИЗМ ЕҚИМИНИҢ БАШ КӨТИРИШИ

1904. Соал: атеизм еқиминиң чиқишиға түрткә болған сәвәпләр қайсилар?

Жавап: атеизим еқиминиң чиқишиға түрткә болған сәвәпләрниң бешида оттура әсирләрдики Европа христиан черколириниң дин намидин хәлиқни мислисиз дәрижидә әзгәнлиги, әқил қобул қилалмайдиған дәрижидики хурапат вә сәпстәләрни дин намидин қанунлаштуруп йәрлик хәлиққә зорлап таңғанлиғи вә өзлириниң мустәбит һакимийитини сақлап қелиш йолида бир илим-пән вә илмий кәшпиятларни дин намидин рәт қилип, динни илимгә қарши қилип көрсәткәнлиги келиду; атеизимниң мәйданға чиқиши вә тарқилишида йәһудийларниң қоли барлиғи һечким инкар қилалмайдиған бир һәқиқәт, чүнки йәһудийлар Европа хәлқиниң мустәбит христиан черколириға болған өчмәнлиги вә уларға қарши инқилаплиридин пайдилинип, пүтүн Европа қитъәсидә атеизм пикрини тарқитишта чоң роль ойниған. Мана бу Қуръан кәримниң йәһудийларниң: «силәр йәр йүзидә чоқум икки қетим бузғунчилиқ қилисиләр» дегәнлигиниң әмәлий испатидур (*«Исра» сүриси, 4-айәт*).

1905. Соал: ғәрипликләр атеизмниң тарқилиш сәвәвни немә дәп чүшәндүриду?

Жавап: ғәрипликләр атеизм еқиминиң тарқилишиға алақидар оттуриға қойған сәвәплири төвәндикичә:

1) христиан черколири оттуриға қойған диний давалар билән йеңи кәшип қилинған тәҗрибә илминиң оттурисида еғир зиддийәтләрниң мәжутлиғи. Ғәрипликләр христиан черколириниң диний давалириниң көрсәтмилиридин көплириниң тәҗрибә илимлири испатлап чиққан нәзәрийлиригә қарши екәнлигини һис қилишти һәм қилишмақта.

2) һиссий яки әқлий факт асасиға таянған тәҗрибә илминиң принципи билән христиан дининиң принципи оттурисидики зитлиқлар, чүнки илмий принцип логикилиқ уйғунлишишни шәрт қилиду, диний принцип диний һәқиқәтләрни, гәрчә ениқ әқил логикисиға зит болсиму қобул қиливериш асасида әқлий зитлиқларниму қобул қилиду.

3) ғәрипниң көплигән диний алимлири вә диний зиялилири ғайипий (метафизика) мәсилилиридә өзлириниң фактсиз қарашлирини һәқиқәт сүпитидә оттуриға қойған, мәсилән: Ньютонниң дозақ топографийиси тоғрисидики қарашлириға охшаш.

4) бәзи диндар тәбиий пән алимлири мутәәссиплик қилип, илмий һәқиқәтләрни диний даваларға бойсунруш үчүн илмий һәқиқәтләрниң бойнини толғашқа урунған, мәсилән: Митран (Җеймиз Әшир) Инҗилниң бәзи текстлирини тәһилил қилип, йәр шари миладийидин бурунқи 4004-жили яритилған дәп нәтиҗә чиқарған, бу нәтиҗә миладийә 1650-жили рәсмий нәшир қилинған, узун өтмәй муқәддәс китап Инҗилниң «тәквин» бөлүминиң астиға берилгән изаһатиға қошуп қоюлған болуп, Викториан (Victorian. 1837-1901) дәвригә қәдәр Инҗилда изаһат сүпитидә турған.

5) лим-пән билән дин оттурисидики зиддийәт динниң тармақ мәсилилиригә жиғинчақлинип қалмастин, бәлки принципал асаслиқ мәсилиләрниму өз ичигә алған; диншунас алимлар нәзәридиму христиан дини тайиниватқан китап (Инҗил)ниң Мәсиһ (һәзрити Әйса әләйһиссалам) ниң сөзи екәнлигигә илмий факт йоқлиғи һәммигә аян. Һәммә билидиған һәқиқәт шуки, Инҗилни башқилар язған, уларниң бәзиси тонушлуқ адәмләрдур, улар китапни Әйса әләйһиссаламдин хелә узун замандин кейин язған. Бу китапни язғанларниң сөзлиридә зиддийәтләр көп.

6) муқәддәс китаптики зитлиқлар илаһниң затиға алақидар қарашларниму өз ичигә алған, чүнки илаһ яраткучи дәп сүпәтлинип туруп униңға бала мәнсүп «Әйса Аллаһниң балиси» дәп қаралған, илаһ бир дейилип туруп, у «Аллаһ, Әйсә вә муқәддәс роһ» үчидин тәркип тапқан дәп қаралған (islamawazi.net).

АТЕИЗМЧИЛАР ВАҚИТЛИҚ ҒӘЛИБИГӘ ЕРИШТҮРГӘН СӘВӘПЛӘР

1906. Соал: атеизмчилар бу ғәлибигә қандақ васитиләр билән ериштиі?

Жавап: атеизмчилар бу ғәлибигә төвәндики васитиләр билән еришти:

1) атеизмчилар илмий һәқиқәтләрни атеизм қарашлири билән изаһлаш, андин бу нәзәрийиләрни әшу һәқиқәтләрни изаһлап беришкә қадир дәп тәсвирләш вә диний пурақ бар яки динни қоллайдиған һәр қандақ пуракқа егә нәзәрийини чәткә қекиштa ғәлибә қилишти.

2) атеизм нәзәрийилирини нәшир қилиш, уни мудапиә қилиш вә оқуғучиларға атеизм нәзәрийилири илмий һәқиқәтләр дегән етиқатта тәрбийилиниши үчүн, дәрислик қилишта үнүм қазиништи; гәрчә у нәзәрийиләр толуқ тәҗрибидин өтмигән яки хиял болсиму, атеизм мәктәплиридә чин һәқиқәт дәп сиңдүрүлиду, гоя хаталиқни қобул қилмайдиған нәзәрийә сүпитидә дәрислик қилиниду.

3) атеизмчиларниң бу нәзәрийилиригә җени билән мутәәссиплик қилиши, уларни бу нәзәрийиләрни ялғанға чиқиридиған яки униң күчини аҗизлаштуридиған һәқиқәтләргә көз жумидиған әһвалға кәлтүрүп қойди, мәсилән: атеизмчилар Дарвинниң тәдриҗи тәрәққият нәзәрийисигә мутәәссиплик қилиду, Дарвинниң нәзәрийисигә ишәнгүчиләр һазир биологийә саһасидики мәшһур шәхсләр болуп, булар Дарвин нәзәрийисини тәнқит қилған яки у нәзәрийигә рәддийә бәргән яки у нәзәрийиниң хаталиғини испатлап чиққанларни көрсә ичи сиқилип, уларни надан яки диний мутәәссипләр дәп төһмәт қилиду.

4) атеизмчилар һәр хил васитиләрни қоллунуп кишиләргә динниң сүритини сәт көрситиш, уни һемишәм илим-пәнгә қарши қилип көрситиш арқилиқ кишиләрни қандақла бир диндин жирақлаштуруш тактикисини қолланди (ialamawazi.Net).

АТЕИЗМ ПӘЛСӘПИСИНИҢ ИСЛАМ ДУНИЯСИҒА ТӘСИРИ

1907. Соал: атеизм вә коммунизм еқими әрәпләрдә қандақ тәсир қозғиған?

Җавап: Карл Маркс билән Ф.Энглис елан қилған коммунизм хитапнамисида мундақ дейилгән: «әхлақ вә дин дегәнләрниң һәммиси буржуазийиниң хияллири болуп, буларниң арқисиға уларниң мәнпәәтлири йошурунған». Әрәп ислам әллиридә коммунизм пәлсәписиниң тәсири аз болмиған, бәзи дөләтләрдә маркисизм идейисини вә социализмни қобул қилиш һәтта тәшвиқ қилиш әвҗигә чиққан, мәсилән: Мисирда Җамал Абдуннасирниң[55] әрәп милләтчилигини асас қилған социализм чақириғи таза риваҗ тапқан жиллирида, әзәлдин ислам дининиң шәрәпи билән милләт қатариға көтүрүлгән әрәп мусулманлириму өзлириниң тоғра әқидисидин шәклиниш вә исламдин қисмән бурулуш дәврини баштин кәчүргән. Мисирдики Насиризмчиларниң тәшвиқатлиридин бири болған мәшһур язғучи Әһмәд Һәсән Зият 1963-жили «әзһәр журнили» да елан қилған бир мақалисида, өзиниң муртәд (исламдин йенивалған) лиги вә чекигә йәткән мунапиқлиқ пәрдисини ечип ташлап мундақ дәп язған: «Муһәммәд әләйһиссалам әмәлгә ашурған бирлик умумий принцип еди, чүнки у әқидә үстигә қурулған еди. Амма әқидә һәр қачан давам қилсиму, ахири аҗизлишиду яки йоқилип түгәйду. Салаһиддин[56] әмәлгә ашурған бирлик, қисмән бирлик болуп һакимийәтни асас қилған бирлик еди. Һакимийәт асасиға қурулған бирликму давам қилмайду, чүнки һакимийәт мәңгүлүк болмайду, амма Абдуннасир чақирған бирлик мәңгүгә давам қилиду вә тәрәққий қилиду, чүнки у мәишәттә социализм, пикирдә әркинлик, һөкүмдә демократийә үстигә қурулған бирлик болуп, бу үч амил мәңгүлүк бирликниң капалитидур» (Мисирлиқ язғучи Әһмәд Һәсән Зиятниң «әзһәр журнили» 1963-жили 5-айлиқ санида елан қилинған «тәвһид үммүти бирләшмәктә» намлиқ мақалисидин).

Әмәлийәттә Насиризм чақириғи вә Мисирда вақитлиқ дәвир сүргән социализм һакимийити мәзкүр язғучи дава қилғандәк мәңгүгә давам қилалидиму? Һәргизму давам қилалмиди. Һәтта чарәк әсирму пут тирәп туралмиди. Абдуннасирниң өлүми билән униң социалистик һакимийити вә Насиризм даваси биракла өлди. Абдуннасир һакимийити байларни йоқ қилип, кәмбәғәлләрни техиму кәмбәғәл һалға чүшүрүп қоюш вә мусулманларниң исламий бирлигини бузуштин башқа һечнәрсә қилалмиди; өз заманисида Сәуди әрәпстани вә башқа ислам мәмликәтлиригә закат вә сәдиқилирини таркитидиған байлар бир нанға зар болған һалға чүшүп қалди, кейин мәрһум Әнвәр Садат[57] Мисирда йеңи дәвир башлитип вәзийәтни түзәткән вә Мисир хәлқи Насирийә

һакимийити дәвридә қолдин бәргәнлирини бир-бирләп әслигә кәлтүрүш йолида тиришиш давамида аран бүгүнки һалға кәлгән.

1908. Соал: ислам дуниясида атеизим пәлсәписи қачан баш көтәргән?

Җавап: ислам дуниясида атеизм еқими ғәрип мустәмликичилиги сәвәплик хелә бурунла тәшвиқ қилинишқа башлиған болуп, Османийлар хәлипилиги ағдурулуп ташланғандин кейин, атеизм еқими вә униң пәлсәписи баш көтүрүшкә башлиған.

1909. Соал: атеизм еқиминиң ислам дуниясида баш көтиришиниң сәвәплири қайсилар?

Җавап: атеизм еқиминиң ислам дуниясида баш көтиришиниң сәвәплири төвәндикичә:

1) көплигән мусулман мәмликәтлириниң мустәмликигә учриғанлиғи.

2) мусулманларда диний етиқатниң аҗизлашқанлиғи.

3) ислам дуниясида җаһаләтниң баш көтәргәнлиги.

4) мусулманларниң пикир вә илим-мәрипәт җәһәтләрдә қалақлиқ һалға чүшүп қалғанлиғи.

5) һавайи-һәвәсләргә берилиш хаһишиниң әвҗ алғанлиғи.

6) мусулман яшлирниң Европилиқларниң мәдәнийитигә қизиқиши.

Хуласә қилғанда, атеизм еқими вә пәлсәписи дәсләп оттуриға чиққан Европа дөләтлиридин чекинип, пән-мәдәнийәттә вә техникида данияниң арқисида қалған үчинчи дуния әллириниң бәзи аз сандики районлирида, хәлиқни мәнивийәтлиридин мәһрум қилиш арқилиқ өз һакимийитини сақлап қалмақчи болғанлар үчүн хизмәт қилмақта. Шуңа атеизмчиларға илим-пәнниң Аллаһ тааланиң барлиғи вә һәмминиң йеганә яратқучиси екәнлигини шәк қобул қилмайдиған дәриҗидә испатлап турған илмий дәлиллири рәддийә берип кәлмәктә. Төвәндә Аллаһ тааланиң барлиғини испатлайдиған маддий вә әқлий дәлилләр үстидә тохтилимиз.

АЛЛАҺНИҢ БАРЛИҒИНИ ИСПАТЛАЙДИҒАН МАДДИЙ ДӘЛИЛЛӘР

1910. Соал: Аллаһниң мoҗут екәнлиги дәлил-испатқа муһтаҗму?

Җавап: Аллаһниң моҗут екәнлигини дәлил-испатлири билән көрситиш һаҗәтсиз. Чүнки, Аллаһниң моҗут екәнлигини көрситидиған сансиз аламәтләр әтрапимизда һәр вақит өзлирини намйән қилип турмақта; Аллаһниң моҗут екәнлигигә дәлил-испат тәләп қилиш, худди оп очуқ күндүздә, асманда қуяшниң барлиғиға дәлил-испат тәләп қилғанға охшаш бемәнәликтур. Әһвал шундақ турупму, худди әма (кор) киши күндүздики қуяшниң көзләрни қамаштуридиған пақирақ нурини көрәлмигинидәк, бәзи инсанларму өзлириниң күндилик турмушида һемишәм намайән болуп турған Аллаһниң моҗут екәнлиги вә униң чәксиз қудритини көрситидиған сансиз аламәтләрни көрәлмәйватмақта. Инсанлар арисида куприниң мәйданға келиши мана шу сәвәптин еди, шу вәҗдин Аллаһниң моҗут екәнлигини испатлайдиған дәлил-испатлардин бәзисини кәлтүрүшкә тоғра келиду.

АЛЛАҺНИҢ МОҖУТ ЕКӘНЛИГИ ДӘЛИЛ-ИСПАТҚА МУҺТАҖ ӘМӘС

1911. Соал: Аллаһниң моҗут екәнлигиниң дәлили немә?

Җавап: Аллаһ тааланиң моҗут екәнлигигә далаләт қилидиған дәлил-испатларни санап түгитиш мүмкин әмәс. Аллаһниң мәхлуқатлириниң саничә дәлилләр униң барлиғиға кәскин далаләт қилиду, дуниядики һәр бир моҗудат өзидики вә әтрапидики Аллаһниң моҗутлиғи вә униң йәккә йеганә яратқучи екәнлигигә далаләт қилидиған нурғун аламәтләрни һәр заман намайән қилип турмақта. Бу мәнада Аллаһ мундақ дәйду: «асманларда вә зиминда мөмүнләр үчүн (Аллаһ тааланиң барлиғи, бирлиги вә қудритини көрситидиған) нурғун дәлилләр бар» («*Җасийә» сүриси, 3-айәт*).

Бир әрәп шаири мундақ дегән:

Һәр нәрсидә Аллаһ үчүн бар аламәт,
Бирлигигә қилиду шәксиз далаләт.

ҺӘММИНИ АЛЛАҺ ЯРАТҚАН

1912. Соал: каинат вә униңдики җанлиқ-җансиз барлиқ шәйъиләр қандақ пәйда болған?

Җавап: каинат вә униңдики җанлиқ-җансиз барлиқ шәйъиләрниң қандақ пәйда болғанлиғи һәққидә издинип,униңға үавап тапмақчи болған һәр қандақ киши төвәндики төрт җавaптин башқисини тапалмайду:

1) Каинат вә униңдики шәйъиләр өзлигидин пәйда болған, йәни маддиниң зәррилири (парчилири) әқил, идрәк вә тәпәккүр қилиш қабилийитигә егә болуш арқилиқ, каинат вә униңдики барлиқ шәъиләрни вуҗутқа чиқарған дейиш. Бундақ җавап әқилгә һеч мувапиқ кәлмәйду, чүнки таш, су, һава, тупрақ вә улардин башқа маддиларда әқил, идрәк вә тәпәккүр қилиш қаблийитиниң йоқлиғи һәммигә мәлум; тарихтин бери һечбир заман уларниң әқил, идрәк вә тәпәккүр қилиш қабилийитигә, шундақла яритиш қудритигә егә болғанлиғи мәлум әмәс, әһвал шундақ екән, һечқандақ әқил, идрәк яки күч-қуввәткә егә болмиған маддиларниң каинатни әмәс, бәлки өзлириниму барлиққа кәлтүрәлмәйдиғанлиғи ениқтур, шуниң үчүн каинат өзлигидин пәйда болған дегән җавап һечқандақ илмий асасқа егә болмиғанлиғи үчүн рәт қилиниду.

2) Каинат вә униңдики шәйъиләрни тәбиәт яратқан дейиш. Әгәр биз, бу җавапни бәргүчиләрдин тәбиәт дегән немә дәп сорайдиған болсақ, улардин бәзиләр: «тәбиәт – каинатниң мәнзирси» дәп җавап бериду, буниңдин мәлум болидуки, каинат йоқ екән тәбиәтму йоқ еди, чүнки бир нәрсиниң мәнзириси шу нәрсә можут болғандила андин можут болалайду; у нәрсә болмиса мәнзирисиму болмайду, ундақта тәбиәт өзи йоқ туруп, қандақму каинат вә униңдики шәйъиләрни яриталиди? әгәр бир тәбиәтни каинаттин бурун бар еди, дәп пәрәз қилғандиму, тәбиәт әқил, идрәк вә күч-қуввәткә егә болмиған бир нәрсә туруп, қандақму каинатни вә униңдики шәйъиләрни, җүмлидин әқиллиқ инсанларни яриталисун?!

Улардин бәзилири тәбиәтни «каинатниң өзи» дәп тәриплисә, бәзиләр уни «йошурун күч» дәп тәриплимәктә. Бу йошурун күч Аллаһниң қудрити болмай немә? улар буни «тәбиәт» дәп чүшәнсә, биз Аллаһниң камалий қудритиниң намайәндиси, дәп чүшинимиз. Демәк, каинатни тәбиәт яратқан дәйдиған бу җавапму алдинқисидин қелишмайдиған бир бемәна җаваптур.

3) Каинат вә униңдики шәйъиләр тәсадипийй яритилип қалған, йәни каинат вә униңдики шәйъиләр әслидә атом зәррилиридин ибарәт болуп, улар уштумтут һәрикәткә келиш арқилиқ бир-бири билән тәсадипийй пүтүнлишиши нәтиҗисидә каинат вуҗутқа кәлгән дейиш.

Ундақта, қуяшниң маддилири иссиқ маддилардин ибарәт болуп, қуяш дунияға иссиқлиқ вә йоруқлуқ бериду, йәр шари вә башқа планетиларниң маддилирида иссиқлиқ маддиси йоқ екәнлиги һәммигә мәлум. Тәсадипийй болған ишларниң плансиз вә низамсиз һалда уштумтут мәйданға келидиғанлиғиму ениқ бир мәсилә; қандақларчә, иссиқлиқ маддилири тәсадипийй һалда һәммиси бир йәргә келип қуяшқа айлинип қалди? Йәр шаридин башқа планетиларда суниң йоқлиғи вә у җайларда җанлиқларниң яшимайдиғанлиғи һәммигә аян болған бир илмий һәқиқәт болған йәрдә, су қандақ болуп башқа планетиларда болуп қалмастин, тәсадипийй җанлиқлар яшайдиған йәр шаридила болуп қалған? Каинат вә униңдики барлиқ можудатлар бир хил инчикә низам вә мукәммәл бир қанун системиси билән һәрикәт қилиду, тәсадипийй болған ишлар, биз жуқурида ейтқандәк низамсиз вә плансиз болиду. Бу вақитта, каинат вә униңдики можудатларниң һәрикәт қилишидики низам вә қанун системилар нәдин кәлди? Тәсадипиййлиқ өзидә болмиған низам вә қанун системиларни каинатқа қандақму берәләйду? Демәк, каинат вә униңдики шәйъиләрни тәсадипийй пәйда болуп қалған дегән җавап, һәқиқәткә уйғун кәлмәйдиған, һечқандақ илмий асасқа йөләнмигән сәпсәтәдур.

4) Каинат вә униңдики барлиқ шәйъиләрни Аллаһ яратқан дейиш.

Жуқурики үч хил жавапниң һечбири илмий асасқа йөләнмигәнлиги вә әқил, мәнтиқиға қәтъий уйғун кәлмигәнлиги сәвәплик рәт қилинғанлиғидин мәлум болдики, каинат вә униңдики жанлиқ вә жансиз барлиқ шәйъиләр илим-һекмәтлик вә чәксиз қудрәтлик, камил бир зат тәрипидин интайин инчикә низам, мукәммәл планлар билән яритилғанлиғи шәк қобул қилмайдиған бирдинбир һәқиқәттур. У зат болсиму, Аллаһтур, униң үстигә Аллаһ каинат вә униңдики жанлиқ-жансиз пүтүн шәйъиләрни яратқанлиғини елан қилди, у мундақ дәйду: «әнә шу Аллаһ, силәрниң пәрвәрдигариңлардур. Аллаһтин башқа һеч мәбуд бәрһәқ йоқтур, у һәммә нәрсини яратқучидур» («*Әнъам» сүриси, 102-айәт*).

АЛЛАҺТИН БАШҚА ЯРАТҚУЧИ ЙОҚ

Тарихтин буян, Аллаһтин башқа һечким «каинатни мән яраттим» дәп дава қилғини йоқ, чүнки Аллаһтин башқа яратқучи йоқ-дә!? Аллаһтин башқа бири каинат яки униңдики шәйъиләрдин бирәрсини йоқтин бар қилған болса еди, у әлвәттә, өзини елан қилған вә униң шөһрити дунияға пур кәткән болатти, мәсилән: токни ижат қилған Томас Идинсонму өзиниң токни ижат қилғанлиғини елан қилмай қалмиған. Әгәр Аллаһтин башқа бирси қуяшни яки айни яки бирәр жанлиқни яратқан болса еди, у өзини елан қилмай қалматти, чүнки һәр қандақ ижаткар өзиниң ижадийитини вә өзини дунияға тонуштурушни халайду, демәк: можудатларни яритишта Аллаһтин башқа бирәр яратқучиниң болмиғанлиғи шуни испатлайдуки, һәмминиң яратқучиси ялғуз Аллаһтур. Аллаһтин башқа яратқучиниң йоқлиғи муназирә тәләп қилмайдиған жәзимләшкән бирдинбир һәқиқәттур.

Аллаһ мундақ дәйду: «асманларни, зиминни вә уларниң арисидики нәрсләрни ойнап (йәни бекарға) яратқинимиз йоқ, уларни биз пәқәт һәқ яраттуқ вә лекин инсанларниң толиси буни билмәйду» («*Духан» сүриси, 38-39-айәтләр*). «каинат вә униңдики жанлиқ-жансиз пүтүн шәйъиләрни Аллаһ яратқан» дегән жавапни бәргүчиләр өзлириниң яритилиштики тәбиитини сақлап қалған вә әқилниң садасиға маслашқан мөмүн затлардур. Улар һәммини Аллаһ яратқанлиғиға иқрар қилиду вә Аллаһтин башқа һечқандақ бир яратқучиниң йоқлиғини билиду. Мана бу, уларниң қәлб қатламлиридин етилип чиққан сәмимий етиқат вә пак һис болуп, у болсиму, Аллаһ таала Қуръан кәримдә баян қилған мону динниң инкасидур. «батил динлардин бурулуп, ислам диниға йүзләнгин, Аллаһниң диниға әгәшкинки, Аллаһ инсанларни шу дин билән яратқан, Аллаһниң яратқинида өзгириш болмайду, бу тоғра диндур, лекин инсанларниң толиси билмәйду» («*Рум» сүриси, 30-айәт*).

Бу айәт, һәр қандақ инсанниң Аллаһниң бир екәнлигини асас қилған һәқ дин билән туғулидиғанлиғини ипадиләйду, инсан тәбиитидә Аллаһқа ишиниш еңи туғулған вақиттин бери бардур; бәзи чағларда болупму раһәт-парағәтлик чағларда инсанларниң ғапиллиғи сәвәви билән, бу дин уларниң қәлблиридин көтүрүлүп кетиду, һәтта улар Аллаһ таалани унтуп кетиду. Амма улар башлириға еғир күнләр келип, униңдин қутулуш үчүн чариси түгигән вә әтраптикиләрниң ярдимидин үмүди үзүлгән вақитта, бу дин уларниң қәлб қаталамлиридин партлап чиқиду, шу вақитта, улар пүтүн камалий ихлас билән Аллаһ таалаға йүзлинип, униңға мунажат қилиду, униңдин ярдәм сорайду, бу инсанларниң характеридур. Қуръан кәрим бу һәқиқәтни баян қилип мундақ дәйду: «инсанға бирәр зиян-зәхмәт йәтсә пәрвәрдигариға йүзләнгән һалда, униңға дуа қилиду, андин Аллаһ өз тәрипидин униңға немәт ата қилған (униң бешиға кәлгән күлпәтни көтиривәткән) чағда, Аллаһқа зиян-зәхмәтни көтиривետиш тоғрилиқ илгири қилған дуасини унтуп кетиду» («*Зумәр» сүриси, 8-айәт*).

Францийилик философ, шәк мәзһипиниң қурғучиси Дескарт (Descartes) мундақ дегән екән: «мән өз затимдики бир йетәрсизликни һис қилғинимда, барлиқ йетәрсизликләрдин пак болған камаләтлик бир затниң барлиғини һис қилимән вә мәндики бу һиссиятни барчә алий сүпәтләргә егә болған әшу камил затниң қәлбимгә салғанлиғини етирап қилишқа мәжбур болуп қалғанлиғимни көриватимән, у зат болса – Аллаһтур».

ИНСАНЛАР ДИНСИЗ ЯШИМИҒАН

Өтмүшләргә нәзәр салидиған болсақ, инсанийәт бешидин кәчүргән һәр қандақ бир динниң асаслиқ дәвити һәммини яратқучи вә идарә қилғучи йәккә-йеганә бир тәңриниң барлиғиға ишинишни асаслиқ нуқта қилған болсиму, заманларниң өтүши, пәйғәмбәрләрниң өлүп түгиши, динларниң һәқ йолдин езип кетиши, кишиләрниң һәқ динниң тәлиматлири вә әқидилирини тамамән унтуп кетиши нәтижисидә, уларниң Аллаһни қоюп отни, дәрәқләрни, бутларни вә башқа һәр хил мәхлуқатларни Аллаһқа йеқинлишиш мәхсити билән Аллаһқа васитә қиливалғанлиғини, кейинчә уларға рәсмий түрдә чоқунғанлиғини көримиз.

Қуръан кәрим бизгә, өз вақтидики Мәккә мушриклириниң бу һәқтики сөзлирини һекайә қилип мундақ дәйду: «Аллаһни қоюп бутларни һимайичи қиливалғанлар «бизниң уларға чоқунушимиз пәқәт уларниң бизни Аллаһқа йеқинлаштуруши үчүндур» дәйду» («*Зумәр» сүриси, 3-айәт*). Улар Аллаһниң һәммини яратқучи пәрвәрдигар екәнлигигә иқрар қилатти. Аллаһ Муһәммәд әләйһиссаламға хитап қилип мундақ дәйду: «әгәр сән улардин асманларни вә зиминни ким ятратти дәп сорисаң, улар:«әлвәттә асманларни вә зиминни ғалип һәммини билгүчи Аллаһ яратти» дәйду» («*Зухруф» сүриси, 9-айәт*).

Тарихшунаслар йәр йүзидә һечқандақ бир милләтниң диянәтсиз яшимиғанлиғини йәкүнлиди. Аллаһни қоюп һәр хил мәбудларға чоқунғанларму өзлири чоқунған нәрсиләрни «халиқ» (Худа) дәп атиматти, бәлки уларни яратқучи тәңригә васитә болғучи илаһлиримиз яки шапаәтчилиримиз дәп ататти, йеқинқи заманларғичә Африқида иптидаий жәмийәт һалитидә өңкүрләрдә, кәпиләрдә яшап кәлгән, адәм гөшини йәйдиған интайин вәһший қовум «һотентот» қәбилириму, пүтүн илаһларниң бешида ялғуз бир илаһ бар, дәп етиқат қилатти вә уни «атиларниң атиси» дәп ататти. Инсан тоғра йолдин езип, қанчилик чоң хурапатларға чөкүп кәтсиму, бәрибир униң әқли һечнәрсиниң сәвәпсиз вужутқа чиқмайдиғанлиғиға ишиниду-дә, униң әқилини мошу сәвәпләр қануниға әгәштүрүп пикир жүргүзидиған болса, әлвәттә Аллаһниң барлиғини вә чәксиз қудрәткә егә екәнлигини тонуйду. Һеч болмиғанда, униң бешиға күлпәтләр келип, дунияниң сәвәплири карға кәлмигән чағда униң әқли уни Аллаһқа тонуштуриду, шу вақитта у пүтүн вужуди билән Аллаһқа ялвуриду.

Хуласә: Аллаһ тааланиң барлиғиға иман кәлтүрүш инсан тәбиитиниң тәливила болуп қалмастин, бәлки у, әқилниң зөрүрийити вә камалитидур.

ЕВРОПИЛИҚ ФИЛОСОФЛАРНИҢ АТЕИЗМЧИЛАРҒА БӘРГӘН РӘДДИЙӘЛИРИ

1913. Соал: Европилиқ философлар атеизмчиларға қандақ рәддийәләрни бәргән?

Жавап: Европилиқ философлардин көп кишиләр өз вақтида атеизм пәлсәписигә әжәллик рәддийәләрни бәргән, улардин бәзиси төвәндикичә:

Дескарт өзиниң шәк мәзһипини пәйда қилип чиққинидин башлап, һәр нәрсигә шәк қилиду, бу шәк ахири өзигә йәткәндин кейин, өзиниң мәжутлиғиға һеч шәк қилмайду вә у мундақ дәйду: «әгәр мән өзәм тоғрилиқ шәк қилидиған болсам, өзәм йоқ туруп қандақму шәк қилалаймән? мән ойлашқа егә болғиним үчүн мениң можут екәнлигимдә һеч шәк қалмиған болди, ундақта, мени ким яратти? мени бу мадда каинат яраттиму? әгәр мени бу әқил, идрәккә егә болмиған бу каинат яратқан болса, мәндики әқилни ким бәрди? каинат өзидә болмиған әқилни маңа берәләмду?! бир нәрсигә егә болмиған киши у нәрсини башқисиға қандақ берәлисун?!».

Америка маарип бирләшмисиниң сабиқ рәиси А.К. Морисон «инсан өзи ялғуз яшиялмиду» намлиқ әсәридә мундақ дәйду: «Аллаһниң барлиғиға бу дуниядики пүтүн шәйъиләр вә һәр шәйъидики мукәммәл низам-системилар очуқ гувадур, буларсиз яшаш мүмкин әмәс, инсанниң йәр йүзидә можут болуп туруши вә униң әқилдин алған саадитиму Аллаһниң бәкиткән бир низамидур».

Францийилик мәшһур ижтимаий пәнләр алими Дуркейим мундақ дегән: «Аллаһниң барлиғиға ишиниш бир һәқиқәттур, чүнки инсанлар һәргизму бу дунияниң яратқучисини ойлимастин яшап өлмәйду; тоғра, инсанлар Аллаһни әқли билән тонуялмастин, башқа нәрсиләрни илаһ билип чоқунған болсиму, улар бу нәрсиләрни Аллаһ дәп билиду».

Эрнис Ринан «динлар тарихи» намлиқ әсәридә мундақ дәйду: «дунияда биз яхши көридиған һәр қандақ нәрсә һәтта әқил, илим-пән вә санаәтләрни қоллиниш әркинлигимизму йоқилип кетиши мүмкин, бирақ диний етиқатниң инсанларниң қәлбидин өчүрүлүп кетиши мүмкин әмәс, бәлки у, инсан тәпәккүрини зимин һаятидики кичиккинә бир даиригә қисқартип қоймақчи болған материализмчиларниң идейисиниң хата екәнлигигә җанлиқ дәлил болған һалда, мәңгү давам қилиду». XVIII әсирниң мәшһур алимлиридин Герчеил (Hershchell) мундақ дегән: «илим-пәнниң мәйдани кеңәйгәнсири Аллаһниң барлиғиға болған күчлүк дәлилләр техиму көпийиду».

Тоғра, илим-пән мәйданиниң кеңәйгәнлиги инсан әқилийитиниң тәрәққий қилғанлиғиниң нәтиҗисидур, чүнки әқил илимниң қуралидур; илим-пәнниң тәрәққий қилиши кишиләрниң Аллаһни техиму еник тонуши үчүн хизмәт қилиду, чүнки илим – Аллаһни тонушниң васитисидур.

Аллаһ таала мундақ дәйду: «әй Муһәммәд! пәрвәрдигариң тәрипидин саңа чүшүрүлгән нәрсиләрниң һәқ екәнлигини билидиған адәм (һәқни көрмәйдиған) дили кор адәм билән охшаш боламду?! Аллаһниң айәтлиридин пәқәт әқил егилирила пәнд-нәсиһәт алиду» («*Рәид» сүриси, 19-айәт*).

Франс Бикон мундақ дегән екән: «азрақ пәлсәпә оқуш кишини динсизлиққа майил қилиду, амма пәлсәпигә ичкирилəп кириш әқилни Аллаһқа иман кәлтүрүшкә мәҗбур қилиду». Бүгүнки илим-пән Дарвин вә Маркслар оттуриға қойған нәзәрийиләрниң илмий асасқа егә әмәс, пәқәт тәхмин хиялларғила асасланғанлиғи сәвәплик тәнқиткә учриған чүпәй нәзәрийиләр екәнлигини җакалимақта, қисқиси, заманимиздики алимлар илим-пән намидин Аллаһниң барлиғиға инкар қилалмайду, чүнки бурунқи әсирләргә қариғанда заманимизда илим-пән тәрәққий қилди вә униң мәйдани кеңәйди,

Хусусән биологийә вә физика пәнлиридики илгириләшләр Аллаһ тааланиң барлиғини вә каинатниң интайин мукәммәл низам вә мәлум қаидә-тәртипкә егә екәнлиги һәққидики һәқиқәт илим егилириниң нәзәридә техиму рошәнләшмәктә.

АЛЛАҺ ТААЛАНИҢ БАРЛИҒИНИ ИСПАТЛАЙДИҒАН ӘҚЛИЙ ДӘЛИЛЛӘР

Аллаһ тааланиң барлиғи вә бирлиги худди асмандики қуяштәк һәр кимгә очуқ мәлум болуп турсиму, инсанларниң билиш, тәпәккүр қилиш, көрүш вә чүшиниш иқтидари охшаш болмиғанлиқтин, бәзи кишиләр бу һәқиқәтләрни чүшинип йетиштин мәһрум қалмақта. Барниң испати йоқниң испатидин һемишәм асан, бир алминиң йәр йүзидә моҗут екәнлигини шу алмини көрситиш арқилиқла испатлашқа болиду, һалбуки, йоқ нәрсиниң барлиғини дава қилған киши пүткүл йәр йүзини, һәтта каинатни айлинип чиқип ахири униң әмәлийәттә йоқ екәнлигигә қайил болиду; бу имкансизлиқниң үстигә бир қийин иш демәктур, шуңлашқа йоқ нәрсә һечқачан испатлиналмайду, бир нәрсиниң барлиғини испатлиған икки киши миңларчә инкар қилғучиларни йеңип чиқиду. Һәр қандақ нәрсини испатлиғучи уни инкар қилғучилардин күчлүктур, испатлиған билгәнлик, дәлилсиз инкар қилғанлиқ билмигәнликтур. Аллаһ таала Қуръан кәримдә кишиләрни әқил ишлитип, һәқиқәтләрни чүшинишкә чақирип: «ибрәт елиңлар әй әқил егилири!», «силәр әқил ишлитип бу һәқиқәтләрни чүшәнмәмсиләр?» дегәнгә охшиған айәтләрни қайта-қайта баян қилған; биз Қуръан кәримниң бу чақриғиға қулақ селип, әқлимизни ишлитип көрәйли.

1) яритилиш дәлили.

Аләм һемишәм өзгирип туриду, өзгәргән һәр қандақ нәрсә әзәлдин бар болмастин бәлки кейин пәйда болған болиду, бу қаидигә асасән, мадда әзәлдин бар болған бир нәрсә әмәс, маддиниң термодинамикилиқ қануниға асасән униң һемишәм йоқилишиға йүз тутуши, каинатниң тур-

мастин кеңийип бериши, қуяшниң тез сүръәттә өз маддилирини түгитишкә қарап йол елишқа охшиған вақиәләр можудатниң әзәлдин можут болмастин, бәлки кейин пәйда болуш арқилиқ бир башлиниш басқучини баштин кәчүргәнлигини көрсәтмәктә. Әзәлдин можут болмай, кейин пәйда болған һәр қандақ нәрсиниң пәйда қилғучиси бардур. Сәвәпсиз нәтиҗә, сәнъәткарсиз сәнъәтниң мәйданға чиқиши мүмкин болмиғандәк, әзәлдин можут болмиған вә бир авалқи сәвәпкә муһтаҗ болған мошу мадда алиминиң пәйда қилғучиси бардур, у Аллаһ тааладур.

2) интизам дәлили.

һәр қандақ нәрсә өз парчилири билән бир тәңпуңлуқ вә пүтүнлүк ичидә болғинидәк, барлиқ каинатму өзини барлиққа кәлтүргән можудийәт парчилири билән бир тәңпуңлуқ вә бир пүтүнлүк ичидә давам қилмақта. Бу демәк, каинатта вә һәр қандақ можудатта бир мукәммәл интизам вә инчикә қанунийәтниң барлиғини көрсәткән өлмәс бир дәлилдур. Каинаттики низам вә интизамлиқ қанунийәт өзини түзгүчи вә планлиғучи бир заттин очуқ далаләт бериду, у болсиму, Аллаһ тааладур. Бу низам вә интизам қанунийәтләрни әгәр Аллаһ таала түзмигән болса, әқилсиз, кор тәбиәт яки каинат қандақму уларни түзәлисун?!

3) сәнъәт дәлили.

Атомдин инсанғичә, һүҗәйриләрдин галактикиғичә болған пүткүл каинатта назук вә әҗайип бир сәнъәт бардур, улар һемишәм көз алдимизда өзлирини намайән қилип турмақта. Бу сәнъәтләр һәммиси чоң, қиммәтлик, көп, һәрхил вә ахири үзүлмәйдиған әҗайип бир сәнъәтләрдур; улар өзлиридики шәкил вә мукәммәлликлири билән өзлирини иҗат қилған бир улуқ вә тәңдашсиз иҗаткарни көрситип туриду, у болсиму Аллаһ тааладур.

4) һекмәт дәлили.

Һәр қандақ бир можудатта униң өзигә хас бирәр мәхсәт, ғайә, бирәр мәнпәәт вә бирәр нәтиҗә көздә тутулғанлиғи наһайити еniқ, уларниң һечбиридә мәнасизлик яки пайдисизлиқ көрүнмәйду. Һалбуки, мундақ мәхсәт, ғайиларни вә нәтиҗиләрни көздә тутуш вә планлаш үчүн шәйъиләр алимидә яки һайванат дуниясида яки һадисиләр алимидә туйғу вә әқил, идрәк можут әмәстур. Әһвал шундақ екән, каинаттики бу адиланә һекмәтлик ишларни вә мәхсәт, ғайиләрни планлиғучи ким? Шубһисизки, у – Аллаһ тааладур. Буларниң һәммисини бир Аллаһ таалағила мәнсүп қилиш арқилиқла әқилгә мувапиқ бир йол туталаймиз.

5) шәпқәт дәлили.

Барлиқ мәхлуқатларниң, болупму инсанниң еһтияҗи түгимәйдиған еһтияҗдур, барлиқ еһтияҗ егилириниң күтүлмигән рәвиштә кимниң немигә қанчилик еһтияҗи болса, шу миқдарда берилмәктә; еһтияҗ егилири ярдәм қолиниң йетиши вә бу ярдәмләрниң еһтияҗларни өлчәп қойғандәк һәл қилиши шуни испатлайдуки, барлиқ еһтияҗларда өзимизгә әң йеқин бир шәпқәтлик қолниң җавап бериватқанлиғини көримиз. Каинатта давам қиливатқан вә мәңгүгә шундақ давам қилидиған бу әҗайип шәпқәт вә адаләтлик рисқландуруш системиси буларниң барлиқ нуқсан кәмчиликләрдин пак болған қудрәтлик, камаләтлик Аллаһ таала тәрипидин әмәлгә ешиватқанлиғини көрсәтмәктә.

6) ярдәмлишиш дәлили.

Бир-биригә әң йеқин мәхлуқатлардин тартип әң нерисиғичә һәммиси бир-биригә ярдәмлишиду, оттурисида һечбир мунасивәт болмиған икки айрим җинис бу ярдәмлишиштә бир пүтүн нәрсиниң парчилириға охшаш һалда бир-бирини пүтүнләй тәкамуллаштуриду. Дуниядики барлиқ мәхлуқатларға қарайдиған болса, уларниң һәммиси бир-биридин мәнпәәтлиниш, бир-биригә ярдәмлишиш йолида ишләватқанлиғини көримиз; әқил вә һис-туйғуға егә болмиған бу мәхлуқатларниң һәйран қалдурарлиқ паалийәтлири пәрдә арқисидики бир затниң һекмәтлик паалийәтлирини көз алдимизда намайән қилмақта, у болсиму, Аллаһ тааладур.

7) охшимаслиқ дәлили.

Дуниядики һәр бир инсанниң нишаниси вә пәрқи униң әң инчикә вә кичик түрлиригичә өзидин бурун өткән миллиардларчә инсанниң һечбиригә қәтъий охшимиғандәк, өз заманисидики инсанларниң вә өзидин кейин келидиған инсанларниңму һечбиригә охшимайду. Һәр бир инсанни мундақ өзигә хас қилип яритиш пәқәт Аллаһ тааланиңла қолидин келиду.

8) җан вә виждан дәлили.

Маһийитини билмисәкму, барлиғидин һеч шубһә қилмайдиған җенимиз вә вижданимизниң тенимиздә һөкүм сүрүши Аллаһ тааланиң барлиғини билдүридиған дәлилләрниң биридур; җенимизни көрмәстин вә маһийитини билмәстин, униң барлиғини һис қилғинимиз вә барлиғиға һеч шубһә қилалмиғинимиздәк, Аллаһ таалани көрмисәкму униң қандақ кәйпиятта екәнлигини идрәк қилалмисақму, униң барлиғиға әқил егиси болсақ һеч шәк кәлтүрәлмәймиз, биздә виждан, көңүл дегән нәрсиләр можут әмәс дейиш тоғриму? Аллаһ тааламу бизләрниң көрүшимиз вә идрәк қилишимиздин үстүндур, чүнки бизниң көзимиз дуниядики ашкарә маддилардин бәзи шәйъиләрни көрәлмисиму, көп қисмини көрәләйду. Һалбуки, Аллаһ тааланиң зати мадда әмәс, шуңа көзләр мадда болмиған шәйъиләрни көрәлмәйду.

9) характер вә тарих дәлили

Һәр қандақ инсанда яхшиға вә гөзәлгә қарита сөйгү, униң әксичә яманға вә көрүмсизгә қарита нәпрәтлиниш һиссиятиниң барлиғи реаллиқтур. Бу һиссиятлар әдәп-әхлақ, җүрүш-турушқа вә яхши ишларни қилишқа тәбиий майиллиқни вә әхлақсизлиққа, яман ишларға нәпрәтлиниш кәйпиятини пәйда қилғанлиқ етивари билән шундақ бир һәқиқәттин далаләт беридуки, инсанға яхшилиқни вә гөзәл әхлақларни әмир қилған вә уни яман ишлардин мәнъий қилған зат ким болса, бизгә бу һиссиятларни бәргән затму шудур. У, Аллаһттала. Динлар тарихи шуни испатлидики, инсанийәт һечбир дәвирдә динсиз яшимиған, хата һәтта хурапат болсиму, улар һәр дәвирдә бир динға ишәнгән вә бир мәнивий системиға әгәшкән. Аллаһ таалаға ишиниш болса инсанниң туғулушидин кәлгән бир хисләттур, инсанниң тәбиитигә бу хисләтни орунлаштурған зат, бизни өзигә иман ейтишқа буйруған затниң өзидур, у болсиму Аллаһ тааладур.

10) һис-туйғу дәлили.

Инсанлар миңларчә һис-туйғулар илкидә яшайду, һәр бир туйғуда мадда алиминиң сиртидики бир аләмдин һәр хил маһийәтләрни елип келиду, инсанда йәнә бир һис-туйғу барки, у оп очуқ Аллаһ таалани тонутиду. Бу һис-туйғу һәммә кишидә ортақ болған мәңгү яшаш яки узун өмүр көрүш арзусидур; инсан бу һис-туйғулар сәвәвидин һемишәм әбәдийәт үчүн тәлпүниду, бу һислар билән өзини хошал қилиду вә униң билән йүксилишкә қарап илгириләйду. Бу һислардин башқа һислар инсанниң мәнивий еһтияҗини қандуралмайду, уларни бизгә бәргән зат бизни яратқан заттур, ахирәттики мәңгүлүк һаятниму шу зат бериду; инсандики мәңгүлүккә вә көп яшашқа болған арзу-арманлар мәңгүлүк һаят егиси болған бир камаләтлик затниң барлиғини испатлайду, чүнки каинаттики бу һаят пәқәт Аллаһ тааланиң һаятидин кәлгән бир һаятдур.

11) иттипақ дәлили.

Он ялғанчи сөзини бир қиливелип, бизгә келип: «өйүңгә от кәтти» дәп хәвәр бәрсә, бу адәмләрниң һаятида бирәр қетим болсиму раст сөзлимигәнлигини вә ялғанчилиғини билип туруп, уларниң сөзигә «бәлки раст болуши еһтимал» дәп ишинимиз. Һалбуки, Аллаһ тааланиң барлиғиға ишиниш Адәм әләйһиссалам заманидин та һазирғичә кәлгән миңларчә пәйғәмбәр, миллиардларчә ишәнгүчиләрниң арисида мәйданға кәлгән бир иттипақтур; охшимиған дәвир вә охшимиған җайларда яшиған бу инсанларниң иттипақи әң авал «Аллаһ таала бардур вә бирдур» дегән һәқиқәткә мәркәзлишиду. Он ялғанчиниң бир ялған үстидики иттипақиға әһмийәт берилгән йәрдә, һаятида бирәр қетимму ялған сөзлимигәнлиги вә растчиллиғи билән шөһрәт қазанған миңларчә пәйғәмбәрләр вә уларниң бу есил пәзиләтлик әхлақини өзлиригә өзләштүргән миллиардларчә мөмүнләрниң бу һәқтики иттипақиға ишәнмигән инсанни қандақму инсан дегили болсун?! уни қандақму әқиллиқ киши дейишкә болсун?!

12) Қуръан кәрим дәлили.

Қуръан кәримниң Аллаһниң сөзи екәнлигини испатлиған барлиқ дәлилләр, әйни вақитта Аллаһ тааланиң барлиғини испатлимақта. Қуръандики миңларчә дәлилләр бу мавзу билән мунасивәтлик ислам мәнбәлиридә әң инчикә түрлиригичә тәпсилий шәриһ қилинған. Бу дәлилләрниң һәммиси «Аллаһ таала бардур» дәп җакалимақта. Қуръанниң мөзҗүзисигә вә униң бәргән хәвәрлириниң әмәлгә ашқанлиғиға пүтүн дуния қайил болмақта. Һеч шубһисизки, дуния тарихида әсирләр өтсиму, қәтъий өзгәрмәстин сақлинип қалған бирла китап у, Қуръандур. Бу китап он төрт әсирдин

бери барлиқ сүрилири, айәтлири вә һәриплири билән Аллаһ тааланиң барлиғини вә бирлигини елан қилип кәлмәктә.

13) пәйғәмбәрләр дәлили.

Барлиқ пәйғәмбәрләрни вә хусусән һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламниң пәйғәмбәрлигини испатлаватқан барлиқ дәлилләрму әң авал Аллаһ тааланиң барлиғини вә бирлигини испатлимақта; пәйғәмбәрләрниң пүткүл һаятиниң ортақ ғайиси «тәвһид» (йәни Аллаһ тааланиң бирлигигә етиқат қилиш) ни елан қилиштин ибарәт болған, шундақ екән, һәр бир пәйғәмбәрниң униң Аллаһ таала тәрипидин әвәтилгән һәқ пәйғәмбәр екәнлигини испатлаш үчүн берилгән барлиқ дәлилләр вә мөҗүзиләр шу қуввити вә шу очуқлиғи билән һәтта униңдинму қуввәтлик вә рошәнлик билән «Аллаһ таала бардур» демәктә (Муһәммәд Фәтһулла Гүләнниң «inansin golgesinde» намлиқ түркчә әсәридин).

АЛЛАҺНИ БУ ДУНИЯДА КӨРГИЛИ БОЛМАЙДУ

1914. Соал: ундақта Аллаһни немә үчүн көрмәймиз?

Җавап: инсан көзи маддидин яритилған болуп, у мошу дуниядики физика (мадда) аләминиң аз қисминила көрәләйду, амма у, метафизика (мадда сирти аләми) ни көрүшкә һәргизму қадир әмәс; әһвал шундақ екән, Аллаһни қандақ көргили болсун? Һалбуки, Аллаһниң зати мадда болуштин үстүндур. Аллаһ ғайипму әмәс, бәлки у чәксиз қудрити вә гөзәл сәнъәтлири билән һәр вақит көз алдимизда җилвилинип турмақта. Қуръан кәрим мундақ дәйду: «көзләр Аллаһни көрмәйду, Аллаһ көзләрни көриду» («*Әнъам» сүриси, 103-айәт*).

Паратонер (чақмақ чаққанда кишиләргә зиян йетишниң алдини елиш аппарати) ниң иҗаткари Бенъямин Франклин оқутқучилиқ қиливатқан күнлириниң биридә, синипта дәрис сөзләвататти оқуғучилардин бири орнидин туруп: – муәллим, сиз һемишәм Аллаһниң мошутлиғи һәққидә сөзләйсиз, уни бизгә көрситип берәрәләмсиз? дәйду. Бу вақитта Франклин оқуғучилирини мәктәпниң бағчисиға елип чиқип уларни қуяшқа тикилип қарашқа буйруйду, вақит чүш вақти болуп, қуяшниң нури көзләрни хирәләштүриветәтти, көзлири хирәләшкән вә яшаңғириғанлиқтин қуяшқа қариялмайватқан оқуғучилирини көргән Франклин мундақ дәйду:

– Балилирим! Бу қуяш Аллаһниң сәнъитидур, силәр бу көзүңлар билән Аллаһниң яратқан сәнъитини көрәлмәй туруп, қандақму униң өзини көрәләйсиләр? Яратқучи яритилғанларға охшимайдиған турса, қандақму уни көргили болун?! («динлар тарихи» намлиқ түркчә журналдин).

Инсан көрмигинигә ишиниду, у көрмигинигә ишинидиған йеганә можудаттур; иман – көрүнгәнгә әмәс, бәлки көрүнмигәнгә ишинишкә қоюлған унвандур, шундақ болғандила иманниң қиммити мәйданға чиққан болиду, қуяшни көрситип туруп: «сиз буниң барлиғиға ишинәмсиз?» дәп сорашниң бемәналиги ениқтур.

КӨРҮШ ИШИНИШ ҮЧҮН ШӘРТ ӘМӘС

1915. Соал: көрүш ишиниш үчүн шәртму?

Җавап: көрүш әлвәттә кишиниң ишәнчисини күчәйтиду, амма көрүш билән ишиниш оттурисида бағлиниш йоқ Арип[58] лардин бири: «әгәр мән Аллаһни көзүм билән көрсәмму, униң барлиғиға болған һазирқи бу иманимда қилчә өзгириш болмайду» дегән екән («динлар тарихи» намлиқ түркчә журналдин).

Әқил көрмигинигә инкар қилмаслиғи лазим, чүнки һәммә нәрсә әқил биләнла билинмәйду, мәсилән: тамақниң тәмини әқил билән тетиғили болмиғандәк, гүлниң хушпуриғини әқил билән пуриғили болмайду, бәлки тамақниң тәми тил билән тетилиду, хушпурақлар бурун билән пурилиду; шу музыкиниң яхшилиғиға қараң дейилгән һаман бу вәзипә қулаққа чүшкән болиду, чүнки тиңшаш билән аңлашниң қурали қулақтур.

Көрүшни, ишинишниң шәрти дәп санайдиған болсақ, алди билән тарихни инкар қилишқа тоғра келиду, чүнки тарих дегән уни көрмәй туруп, китаплардин оқуш яки аңлашлар арқилиқ ишинилидиған нәрсә, әгәр биз «көргинимгила ишинимән, көрмигинимгә ишәнмәймән» демәкчи болсақ, биринчи вә иккинчи дуния урушлириниң болғанлиғини, Апрасияп, Оғузхан, Сутуқ Буғрахан, Махмут Қәшқәрий, Йүсүп Хас Һаҗип вә башқиму әҗдатлиримизниң өткәнлигини инкар қилишимизға тоғра келиду, чүнки биз уларни көрмидуқ. Қени микроскоп вә униң вәзиписни өтәйдиған барлиқ сайманларниң һәммиси бирдәмдила йоқ болди яки уларниң көрүш системиси бузулди, башқисини ясашқиму болмиди, дәп пәрәз қилайли, бу вақитта атом, микроб бактерийиләрни көрәлмигинимиз үчүн уларни йоқ дейәләмдуқ? Буларниң мошу дуниядики можутлиғини инкар қилаламдуқ?!

Өтмүшләрдә микроскоп болмиғачқа микроб, бактеирийиләрни көргили болматти, булар шу дәвир инсанлириниң көрүш иқтидариниң сиртида еди. Амма, уларниң көрүнмигәнлиги үчүн микроб вә бактерийиләр йоқмиди? өтмүштикиләр буларни көрүш бизниң иқтидаримизниң сиртида еди дейәлисиму, буларни һәқиқий мәнада йоқ еди дейәлмәйду, әлвәттә. Чүнки улар көрәлмигән болсиму, микроб вә бактерийиләр инсанлар яритилиштин бери бар еди.

ИЛИМ-ПӘН ВӘ АЛЛАҺНИҢ БАРЛИҒИ

1916. Соал: илим-пәнниң Аллаһни испатлаштики роли немә?

Җавап: илим-пән Аллаһ тааланиң барлиғини испатлайду. Аллаһ Қуръан кәримдә: «асманларни вә зиминни яратқан, силәргә булуттин ямғур яғдуруп бәргән, униң билән бағларни йетиштүрүп бәргән ким? Бу бағларниң дәрклирини өстүрүш силәрниң қолуңлардин кәлмәйду. Аллаһтин башқа илаһ барму? (тәбиийки) башқа илаһ йоқтур дәйду» (*«Нәмл» сүриси, 60-айәт*).

Илим-пән бизгә бир дәрәқниң хусусийәтлирини чүшәндүрүп, униң тупрақтики озуқлирини қандақ алидиғанлиғини, бу озуқларни йопурмақлириғичә қандақ йәткүзидиғанлиғини, мевиләрниң қандақ мәйданға келидиғанлиғини вә униңдики тәм, рәң, шәкилниң қандақ йосунда пәйда болидиғанлиғини шәрһилимәктә вә буларниң һәммисиниң мукәммәл қанунийәт вә низам-система астида әмәлгә ашидиғанлиғини елан қилмақта.

Илим-пән йәнә бизгә бир җанлиқниң ички қурулушини көрситиш арқилиқ әқлимизни ачмақта; биологийә алимлири «һәр бир җанлиқниң өз алдиға әҗайип мукәммәл бирәрдин фабрика екәнлигини көрдуқ» дәйду. Адәмни чақидиған зәһәрлик һәрә шерин вә шипалиқ һәсәл бериду, ипәк қурути ипәк бериду, униңдин рәхт тоқулиду, қолсиз өмүчүк тор тоқуйду, тилсиз қой сүт бериду; мундин башқа йәнә илим-пән бизгә шуни испатлидики, аддий бир саман билән судин тәркип тапқан һәләптин сүт ишләп чиқириш әқил-идрәксиз қойниң яки калиниң иши әмәс, бәлки қой-кала, һәрә, өмүчүк, ипәк қурути вә башқа җанлиқлар рәссамниң мой қәлмигә, авторниң қәлимигә, яғашчиниң рәндиси билән һәрисигә вә деханниң кәтминигә охшаш бирәрдин сайманлардур. Амма, яритиш ишиниң егиси шубһисизки, пүтүн каинатниң иҗаткари болған Аллаһтур.

Астрономийә илминиң васитиси билән дунияниң һава бошлуғидики әһвали билинди, биз яшаватқан бу йәр шари билән қуяшниң әтрапини айлинип наһайити тезлик билән учуватқан бир сәйярә юлтузи екәнлигини билдуқ, қанатсиз, моторсиз, учқучисиз учуватқан бу йәр шари сәйярисиниң үстидики йолувчилар раһәт вә хатирҗәмлик ичидә саяһәт қиливатмақта; йәр шари бир тәрәптин өз оқида айлинишни давам қилса, йәнә бир тәрәптин қуяшниң әпрапида тезликтә учушни давам қилдурмақта, амма ичидики йолувчиларниң көпинчиси, өзлириниң учуватқанлиғиниму билмәйду, кечиләр, күндүзләр вә мәвсумләр бу икки айлинишниң нәтиҗсидур. Йәр шари қуяшқа – һазирқи мусаписидин азрақ йеқинлашса көйүп һалак болимиз, узақлашсиму музлап һалак болимиз; қуяшниң әтрапида үзүватқан йәр шарила әмәс, бәлки башқа сәйяриларму бардур. Бу сәйяриларниң бир-бири билән учришип қелиши мүмкин әмәс, бәлки һәр бир сәйярә өзиниң бәлгүләнгән мәхсус оқида сәйр қилиду, бәлгүләнгән вақиттин кечикипму қалмайду, бу система қанчилиған миллион жиллардин бери һечбир бузулмастин, бир хил давам қилип кәлмәктә.

Бундақ инчикә низамни вә қанунийәтни ким бәкитти? дунияни җанлиқлар яшашқа болидиған

һалға ким кәлтүрди? Учқучлири ичидә бар туруп самолётларниң бәзидә бир-биригә, бәзидә болса тағларға урулуп кетидиғанлиғи вә бәзи чоң шәһәрләрдә автомобльларниң күндә дегидәк бир-биригә урулуш вақиәлири, бәзидә қатнашниң зичлиғидин йоллар тақилип қелип қатнаш васитилири қозғилалмай саатларчә сақлап кетидиғанлиғи, буниң билән баридиған жайиға бериштин кечикидиғанлиғи қатарлиқ әһваллар нәччә миң қетим йүз бәргән вә күндилик турмушимизда һемишәм дегидәк көрүлүп турған бир реаллиқ болған йәрдә, сәйярә юлтузлиридин ибарәт бундақ чоң жисимларни бир-биригә соқуштурмастин яки бирәрсини бәлгүлигән вақтидин кечиктүрмәстин тәкши айландуриватқан зади қайси илим-пән? бузулмиған виждан вә сап әқил егиси болған һәр қандақ адәм шундақ жакалайдуки, бу соалларниң жавави «Аллаһ» тур.

ТӘБИӘТ

1917. Соал: тәбиәт дегән немә?

Жавап: тәбиәт – каинаттикиләрниң топлими, еникрақ қилип ейтқанда, каинатниң иккинчи исмидур. Аллаһни етирап қилиштин қачидиғанлар тәбиәткә сеғинмақта. Буларниң пәлсәписи худди падишаға исиянкарлиқ қилип жаллаттин мәдәт тилигән исиянкарниң пәлсәписигә охшаш бир мәнтиқисиз пәлсәпидур; тәбиәтму Аллаһ яратқан мәжудатлар қатаридики бир әсәр яки сәнъәттур, сәнъәткарни инкар қилиш үчүн сәнъәтни сәнъәткар дәвелиш изаһниң әмәс, бәлки һәқиқәтни етирап қилиштин қачқанлиқниң ипадисидур.

Қуяш, су, от, юлтуз вә башқа тәбиәт күчлиригә чоқунғучиларму мәжудатларниң яритилиш қиссисини мәзкүр мәбудлириға мәнсүп қилишта тәбиәткә чоқунғучилар билән әйни әқидигә ортақ болмақта. Натурализм (тәбиәтпәрвәрлик) бутпәрәсликниң мәнтиқ өлчими өзгәргини йоқ. Қандақла бир мәмликәттә қанунла болидикән, уни чиқарған бирәр рәис яки падиша болған болиду, дунияда һечбир қанун өзлигидин түзүлүп қалмайду, чиқирилған қанунни ишқа ашуруш үчүнму, шу рәисниң яки падишаниң нопузи керәк болиду, чүнки һечбир қанун башқурғучисиз өзлигидин әмәлгә ашмайду, каинатму катта бир мәмликәттур, уни яратқан зат – униң қанунийәтлирини бәкиткән затниң өзидур, уни жүргүзүш ишиму әшу затқа аиттур. Һәр қандақ бир сәнъәткар өзиниң яратқан сәнъитидин әлвәттә мукәммәлдур; бу мавзуда үстәл билән яғашчиниң, китап билән авторниң вә бена билән бенакарниң мисаллирини әскә елиш бизгә йетәрликтур. Жанлиқларниң жансизлардин әлвәттә үстүнлиги бир реаллиқтур, жанлиқлардин ажиз болған жансиз маддилар өзлирини яриталмиғанниң үстигә жанлиқларни қандақ яриталисун?!

Тупраққа көмүлгән урукча, тупрақ, һава, су вә оғуттин ибарәт төрт мадда билән учришиду, бу маддиларниң һәммиси әқил-идрәктин мәһрум, билмәйдиған, көрмәйдиған вә аңлимайдиған, уруқни тонумиғанниң үстигә, өзлириниму тонумайдиған жансиз вә ажиз маддилардур. Амма бу уруқтин үнүп, йетишип чиқидиған өсүмлүкләр көзни қамаштуридиған, әқилни һәйранлиқта қалдуридиған әң мукәммәл вә гөзәл бир сәнъәттур; өсүмлүкләр – зираәтләр, мевиләр вә отъяшлар жуқуриқи төрт хил маддиниң өзидә болмиған шәкил, һәжим, тәм, рәң вә пурақлири билән яритилиду, әйни вақитта буларниң һечбири йәнә биригә охшимайдиған, нуқсансиз йетишип чиқиду. Әгәр «шәйъиләрни тәбиәт яратқан» дегән дава раст болидиған болса, әқил идрәксиз вә илим-һекмәтсиз тәбиәт буларни қандақ мәйданға чиқиралиди?

1918. Соал: тәбиәт өзлигидин тәсир көрситәләмду?

Жавап: тәбиәт өзлигидин тәсир көрситәләйдиған мутләқ күч әмәс, бәлки у тәсир астида қалған бир сәнъәт яки әсәрдәр; тәбиәт – өзигә йетәкчилик қилидиған сиртқи мутләқ ирадигә боюн егиш арқилиқ шәкиллиниду вә йеңи яритилишлар үчүн мәйдан һазирлайду. Каинат вә униңдики һәр бир сәнъәт бирәр бенаға, бирәр рәсимгә вә бирәр китапқа охшайду. «буларниң яритилиши өзлиридики шәйъиләрниң характеридин келип чиққан» дегүчиләр өзлириниң әбгалиғини вә наданлиғини елан қилғучилардур, бирәр бена қуруп чиқишта алди билән униң планини сизиш үчүн архитекторға вә уни шу план бойичә пүттүрүп чиқиш үчүн бенакарға еһтияжлиқ болған йәрдә, каинаттики һәр бир сәнъәт вә һәр бир мәжудат өзиниң яритилишида бирәр яратқучиға еһтияжлиқ әмәсму?!

ЯРИТИЛИШ ДӘЛИЛИ

Философ Кант (Kant) мундақ дегән екән: «анисидин кор туғулған адәм йоруқлуқни билмигәнгә охшаш, қараңғулуқниму билмәйду, билимсиз адәм өзи надан болғанлиғи үчүн җаһаләтниму билмәйду, йоқсулниң байлиғи болмиғачқа, Исрапчилиқни билмәйду, һалбуки, биз инсанларда әзәлдин вә мәңгүгә бар болған бир зат һәққидә чүшәнчә бар; әгәр у зат болмиған болса еди, бундақ чүшәнчиму биздә болмиған болатти, мәлумки, бизниң тәсәввур қилғинимиз вә ойлиғинимиз башқа бири әмәс, бәлки дәл Аллаһтур».

Каинатниң бир башланғучи болғанлиғи яки болмиғанлиғи мәсилиси инсанлар үчүн қедимий тарихлардин бери тәпәккүр мавзуси болуп кәлмәктә; миладидин бурунқи 300-жиллирида яшиған Сократ (Sokrates) Аллаһниң барлиғини вә бирлигини сөзлигәндә, яшларниң әхлақини бузди дегән төһмәт билән у өлүмгә һөкүм қилинған. Шуниси еniққи, тарих бойичә Аллаһниң барлиғиға ишәнгән билим егилири, ишәнмигәнләрдин һәссиләп көптур, мәсилән: Дескарт, Кант, Лейбниз, Аристотель, Фрабий вә булардин башқа көплигән философлар, билим егилири авалқи сәвәпкә (йәни Аллаһқа) ишинәтти вә бу һәқиқәтни һәр хил методлар билән чүшәндүрәтти.

1919. Соал: мадда әзәлдин бар болғанму яки кейин яритилғанму?

Җавап: маддиниң әзәлдин бар болмастин, бәлки кейин яритилғанлиғини қарар қилидиған пикир самавий динлар билән кәлгән чүшәнчидур. Материалистик пикирдики чүшәнчиләрниң хуласиси маддиниң әзәлдин бар екәнлигини тәкитләйду, улар бу чүшәнчә бойичә тәпәккүр қилип «ундақта һаҗәт йоқ» давасини оттуриға чиқириду, чүнки маддиниң бир башланғучи бар дегәнлик уни мәйданға чиқарған бир пәйда қилғучи бар, дегән һәқиқәтни етирап қилишни тәқәзза қилиду.

Шәриқ вә ғәрипниң Ибнисина, Фарабий вә башқа көплигән философлири «йоқтин бар болуш» дегән темида бу мавзуни йетәрлик дәлилләр билән испатлиған, уни мундақ хуласилашқа болиду: каинаттики һәр қандақ нәрсә турмсатин өзгирип туриду, у әпәйда болуш яки туғулуш арқилиқ мәйданға келиду, йетишиду, өмүр сүриду, ахири өлиду; дәл-дәрәқләр ахири көйүп күл болиду яки чирип тупраққа айлинип кетиду, өсүмлүкләр инсан вә һайванларға йәм болуп түгишиду. Бу худди, юлтузларниң 5-10 миллиард жил өмүр сүрүп андин башқа асман җисимлириға өзгирип кетишгә охшаштур; өмүргә егә болған вә өзгиришләргә учрап туридиған җанлиқ-җансиз һәр қандақ бир можудат өзиниң бир башланғуч басқучини баштин кәчүргәнлигини намайән қилмақта.

Дунийдики һәр қандақ бир нәрсә пәйда болуш яки туғулуш арқилиқ йеңидин мәйданға келиду, әқил вә мәнтиқә билән шундақ һөкүм қилимизки, дунияда һечқандақ нәрсә мәңгүлүк давам қилғучи әмәс, биз көриватқан һәр қандақ бир нәрсиниң бирәр башланғуч нуктиси бардур, бу дегәнлик, дунийдики һәр нәрсини яратқан вә мәйданға кәлтүргән бири бар дегәнлик болуп, у – Аллаһтур.

ӘҖАЙИП ҚАНУНИЙӘТ

1920. Соал: яритилиштики мукәммәллик тәбиий қанунийәтму?

Җавап: каинаттики һәр бир можудат әң мукәммәл вә әң гөзәл шәкилдә яритилған. Биз инсанлар көпинчә вақитларда уларға диққәт қилип қоймаймиз, ойлаймизки, һәр нәрсиниң бундақ мукәммәл яритилиши һечқанчилик әҗайиплиқ әмәс, бәлки бу шундақ тәбиий қанунийәт. Амма бәзи вақитларда, әһвал биз күткәндәк болуп қалмай қалса, биз уни әҗайип әһвал дәп саниғанлиқтин әҗәплинип кетимиз, мәсилән: икки беши бар бир бовақ дунияға кәлсә, телевизийә, гезит-журналлар вә башқиму әхбарат васитилири барчә диққитини бу мәсилигә қаритиду, тиббий мутәхәсисләр бу һадисә һәққидә пикир-мулаһизилирини баян қилишиду, адәмләр мундақ туғулған бовaққа һәйранлиқ билән қарайду. Амма улар өзлириниң анилириниң қосиғида қанчилиған көп вә мурәккәп ишларниң, басқучларниң, өзгиришләрниң нәтиҗисидә бундақ сағлам вә бежирим туғулғанлиқлирини көрмәйду вә ойлимайду; әҗәплинишкә тегишлик бирәр иш болидиған болса, у дәл миллионлиған жиллар мабәйнидә бу мукәммәл қанунийәтниң давам қилип кәлгәнлигидур.

Бир биологийә алими мундақ дегән екән: «бир бовақниң кәмтүк туғулуш еһтимали униң бежирим туғулуш еһтималидин әлвәттә чоңдур, чүнки бовақниң шәкиллиниши җәриянида һәр күни мәлум миқдардики һүҗәйриләр мәлум җайларға йөткилип, өзгирип туруш арқилиқ өз вәзипилирини орунлаш иқтидариға егә болиду. Һабуки, бу һүҗәйриләр өзлириниң немә ишларни қиливатқанлиқлириниму билмәйду»; чүнки – биологийә мутәхәсислири испатлиғандәк, бизни мәйданға кәлтүргән һәр нәрсә һүҗәйриләрдур. Һәр бир һүҗәйридә болған маддилар бизниң вуҗудимизниң шәкли, көзимизниң вә чечимизниң рәңги, егиз яки пакар болушимиз, чирайлиқ яки көрүмсиз-сәт болушимиз қатарлиқ айримичиликримизни шәкилләндүриду. Һүҗәйриләрдики әң аддий бузуқлуқ бовақни кәмтүк туғулушиға сәвәп болиду, һүҗәйриләр көп һалларда ишләш хаталиқлириға учрап туриду вә арқидинла түзитилиду. Бундақ көп тәкрарлинидиған хаталиқлар түпәйли бовақларниң кәмтүк туғулуш еһтимали бежирим туғулуш еһтималидин наһайити чоңдур. Миллионларчә қетим бундақ хаталиқлар йүз берип турсиму, илаһий һекмәтниң шәпқити билән ишлар қайта түзитилип, һәр бир иш өз йолиға кирип кетиду.

Ақсақлиқ, чолақлиқ, корлуқ, паңлиқ вә башқиму һәр хил кәмтүклүкләргә муптила болған инсанларни көримиз; инсанлар арисидин миңдин биридә көрүлүп туридиған шу җисманий кәмтүклүккә муптила болған инсанлар болмайдиған болса, биз кәмтүксиз, сақ-сағлам туғулуш тәбиәтниң шундақ қанунийити, у һәргизму өзгәрмәйду, дәп гуман қилған болаттуқ, амма ундақ әмәс. Әгәр бу ишлар тәбиәтниң өзгәрмәс қанунийити болидиған болсан, немә үчүн бәзи бовақлар кәмтүк туғулиду? Аллаһ таала җисманий тәрәптин кәмтүк инсанларниму яритиш арқилиқ сағлам туғулуш тәбиәтниң қанунийити дегүчиләргә әҗәллик рәддийә бәрмәктә вә сениңму шундақ кәмтүк туғулишиң мүмкин еди, амма кәмтүк болмидиң, сағлам туғулдуң, унутмиғинки үстүндики немәтлирим көптур, демәктә.

ТӘСАДИПИЙЙЛИҚ

1921. Соал: тәсадипийлиққа ишинишкә боламду?

Җавап: мәлумки тәсадипийлиқ дегән, нә низам, нә система билән һесаплашмайдиған вә уштумтут мәйданға чиқидиған надир һадисә демәктур. Инсанни мисал қилайли: бир инсанда 208 парчә устиханниң болидиғанлиғини тиббий мутәхәсисләр тәкитлимәктә, әгәр инсанниң җисманий қурулмиси тәсадипийлиқ билән болидиған болса, бир инсанниң җисманий қурулмиси йәнә бир инсанниң җисманий қурулмисиға охшимиған болмасмиди? Тәсадипийлиқтин ибарәт бу уштумтут һадисә һемишәм вә һәрбир инсан үчүн боливерәмду?

Дунияға көз ачқан һәр қандақ бир бовақ өзиниң авази, бармақлириниң излири, симаси, сөзләш усули… вәһаказа бир қанчә җәһәттин йәнә бирсидин пәриқлиқ болуп туруп, униң бир хил планда яритилиши тәсадипийлиқниң мүмкин әмәслигини испатлимақта. Профессор Җак Куйс, яритилишта тәсадипийлиқниң мүмкин әмәслиги һәққидә: «әгәр йәр йүзидә һаятниң мәйданға келишини еһтимал һесапларға бағлайдиған болсақ, бизниң можут болушимизниң қәтъий мүмкин әмәслигини көримиз» дегән.

Америкилиқ профессор Михаил Харт еһтималлиқ һесави билән бирәр җанлиқниң барлиққа кәлмәйдиғанлиғини вә тәсадипийлиқ йоли билән әқил егиси болған инсанниң мәйданға келишиниң техиму мүмкин әмәс екәнлигини илмий усуллар билән испатлиған. Жуқуриқи икки алим шундақ бир чүшәндүрүш билән сөзини тамамлиған: илим – вақиәликләрниң «немә үчүн» лири һәққидә әмәс, бәлки «қандақ» екәнлиги һәққидә издиниш демәктур. Биз билим адәмлиримиз, әң кичик можудаттин әң чоңиғичә, атомдин юлтузларғичә созулған пүтүн каинат әң мукәммәл бир низам, хариқи адәт бир система билән турмақта, униң үстигә бу каинатниң әқилни мәс қилидиған илмий һәқиқәтлири күнсири ашмақта. «қолиңиздики тәңгә пулни бир миллион қетим һаваға атсиңиз бу пул һәр қетимда әйни үзи билән йәргә чүшсә, шу вақитта тәсадипийлиққа имканийәт бар демәктур» дегән бир тәбиий пән алими илминиң тәсадипийлиқни һәргиз қобул қилмайдиғанлиғини чүшәндүриду.

ВИЖДАН ВӘ ДИН

1922. Соал: виждан динниң орнида туралямду?

Җавап: бәзи философлар вижданниң динниң орнида туруп униң ролини ойниялайдиғанлиғини сөзлигән болсиму, заманимизда бу нәзәрийиниң хата екәнлгиги испатланған. Чүнки инсанларда яритилиштин бери можут болуп кәлгән, «виждан» дәп аталған бир күчниң барлиғи вә уларниң бу күч билән яхши-яманни, тоғра-хатани айривалалайдиғанлиғи ениқ. Амма, бу күчниң тәлим-тәрбийиләр билән күчләнгинидәк, начар адәтләр, яман достлар вә җәмийәтниң сәлбий тәсири билән аҗизлишидиғанлиғи, һәтта йоқилип кетидиғанлиғиму бир һәқиқәт, вижданниң һәр кимдә охшаш болмайдиғанлиғиму буниң мисали.

Әгәр вижданниң болғанлиғила купайә қилидиған болса, бирәвгә қилип қойған кичиккинә бир шәпқәтсизлиги яки аддийғина бир хаталиғи түпәйли беарамлиқ һис қилидиған инсанлар билән азрақ мәнпәәт йүзисидин адәм өлтүридиған, өз ярәнлирини сетиветидиған инсанларниң һалиға немә дәп җавап бериш керәк? Дунияда шундақ вәһший инсанлар барки, уларға сиңип кәткән начар қилиқ вә хәсислик түпәйли уларда «виждан» дегән нәрсә түп йилтизи билән қомуруп ташланған. «яхши бир вижданға егә болуш үчүн, диний тәрбийидә вә әхлақта йүксәлгән, диянәтлик бир җәмийәттә яшаш керәк; виждан ялғузла инсанға нә яритилишниң мәхсәтлирини, нә тоғра-хатани, нә яхши-яманни айрип берәлмәйду, вижданниң йолидин азмаслиқ үчүн, у өзигә йол көрситидиған бирәр рәһбәргә муһтаждур, бу рәһбәр болсиму әлвәттә Аллаһниң динидур» дегән Jane Jecuse ниң бу сөзлири немидегән тоғра ейтилған.

Демәкки, тоғра йосунда һәқиқий диний тәрбийә алған инсанларниң виждани уларни яман ишлардин чоқум мәнъий қилалайду вә гөзәл әхлақ даирисидә һәрикәт қилишқа үндәйду, қисмән диндарларниң әхлақидики начарлиқлар уларда тоғра диний тәрбийиниң һәқиқий рәвиштә экс етәлмигәнлигидин болиду.

ЙӘР ШАРИЛИШИШ ЕҚИМИ ВӘ УНИҢ ХӘТИРИ

1923. Соал: йәр шарилишиш дегән немә?

Җавап: йәр шарилишиш аталғусини кишиләр һәр хил тәдбирләр билән шәрһилимәктә, бәзиләр уни «милләтләр, дөләтләр вә мәдәнийәтләр оттурисидики тосқунларни вә мусапиләрни елип ташлаш» дәп шәрһилисә, бәзиләр «дунияни кичик бир шәһәргә айландуруш» дәп шәрһиләйду; шуңа Франциийиликләр йәр шарилишиш аталғусини «Mondialistion» дәп атиса, Американиқлар «Globalization» дәп атайду.

1924. Соал: йәр шарилишиш еқими нәдә мәйданға кәлгән?

Җавап: йәр шарлишиш еқими тунҗа қетим Америка Қошма Штатлирида бир нәрсиниң даирисини кеңәйтип, уни һәммигә умумлаштуруш дегән мәнада мәйданға чиққан болуп, қайсибир шәһәр вә қәйсибир дөләтниң хусусийәтлирини вә өзгичиликлирини пүтүн дунияға умумлаштурушни тәқәзза қилиду.

1925. Соал: йәр шарилишишниң қандақ хәтәрлири бар?

Җавап: йәр шарилшишни бәзи өлүмалар мустәмликиниң йеңи аталғуси дәп шәрһилигән, чүнки заманимиздики йәр шарилишиш еқими күчлүкләрниң пайдисиға вә аҗизларниң һалакитигә, байларниң техиму бейишиға, намратларниң техиму намрат болуп кетишигә шәрт-шараит һазрлашни мәхсәт қилиду, чүнки челишқа чүшкән бәстлик адәмниң униң билән тәң болалмиған оруқ, аҗиз адәмни жиқитиши турған йәрдә, капиталист билән аддий бир содигәр қандақму риқабәт мәйданиға чүшәлисун?!

Йәр шарилишиш нами билән тиҗарат, ихтисат, импорт, экспорт яки мәдәнийәт саһалирида ишикни кәң ечиветиш чоң вә күчлүк дөләтләр үчүн хизмәт қилғанлиқ болупла қалмастин, бәлки йәрлик хәлиқниң йәватқан ненини әҗнәбийләргә тартип елип бәргәнлик, уларниң өзгичилигини йоқ қилғанлиқ болиду; чүнки Америкиға охшиған пән-техника, тәшвиқат, елан, күч-қуввәт

вә байлиқ тәрәплардин үстүн дөләтләрниң алдида һәр тәрәптин ажиз үчинчи дуния әллири қоллиридикини тартқузуп қоюштин башқа немә қилалайду?!

ЙӘР ШАРИЛИШИШ БИЛӘН АЛӘМШУМУЛЛУҚНИҢ ПӘРҚИ

1926. Соал: йәр шарилишиш билән аләмшумуллуқниң пәрқи немә?

Жавап: йәр шарилишиш билән аләмшумуллуқ оттурисида чоң пәриқләр бар, чүнки аләмшумуллуқ баравәрликни тәқәзза қилса, йәр шарилишиш муәййән бир дөләттики мәлум бир мәдәнийәтни яки қандақла бир түзүмни башқа дөләтләргә теңиш арқилиқ умумлаштурушни тәқәзза қилиду, мәсилән: ислам дини аләмшумул бир дин; униңдики аләмшумуллуқ пүтүн инсанийәтни һөрмәтләш вә уларниң инсанлиқ һөрмәттә, һәқ-һоқуқларда баравәрлигини, өзгичиликлирини тонуш вә қоғдашни тәқәзза қилиду. Аллаһ таала Қуръан кәримдә: «биз адәм әвладини һөрмәтлидуқ» («*Исра» сүриси, 70-айәт*) дейиш арқилиқ инсан уруғиниң һөрмәткә сазавәр екәнлигини билдүриду, инсанлар арисидики баравәрликни изаһлап пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «әй инсанлар! силәрниң рәббиңлар бир, атаңлар (Адәм әләйһиссалам) бир. Әрәпниң әҗәмгә (әрәп әмәс милләтләргә), әҗәмниң әрәпкә, ақ тәнликниң қара тәнликкә, қара тәнликниң ақ тәнликкә һечқандақ үстүнлиги йоқ, пәқәт тәқвадар болғанлар Аллаһниң дәргаһида һөрмәтлик болиду» [имам Әһмәд ривайити]. Бу һәдис әйни вақитта Қуръан кәримниң мону принципини изаһлиған: «Әй инсанлар! силәрни биз һәқиқәтән бир әр, бир аялдин (Адәм билән Һавадин) бир ата, бир анидин яраттуқ, өз ара тонушушуңлар үчүн силәрни нурғун милләт вә уруқ қилдуқ, һәқиқәтән әң тәқвадар болғанлириңлар Аллаһниң дәргаһида әң Һөрмәтлик һесаплинисиләр» («*Һуҗурат» сүриси, 13-айәт*).

Қуръан кәрим бу айәт арқилиқ инсанлар арисидики умумийүзлүк баравәрликни елан қилған, милләтләрниң хусусийәтлири вә өзгичиликлирини әмәлдин қалдурмиған вә Аллаһ тааланиң инсанларни «нурғун милләт вә уруқ» қилип яратқанлиғини етирап қилған. Ислам дининиң хусусийәтләр вә өзгичилкләрни етирап қилғанлиғи бир милләтниң можудийитини, кимлигини вә өзгичилигини йоқ қиливетишигә йол қоймаслиқни қарарлаштурғанлиғидур. Ислам дини һәр бир милләтниң можутлиғини қоғдашқа әһмийәт бәргәндәк, һайванлар аләмидики һайван түриниңму можутлиғини сақлашқа әһмийәт бәргән. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң «иштларму башқа үммәтләргә охшаш бир үммәт (хәлиқ) болмиса еди, уларни өлтүрүшкә әмир қилған болаттим» дегән сөзи иштларниңму яшаш һәққини тонуғанлиғи вә уларниңму можутлиғи қоғдилидиған мәхлуқат екәнлигини елан қилғанлиғи еди, бу һәдис Аллаһ тааланиң Қуръан кәримдики: «мәйли йәр йүзидә маңидиған һайван болсун, мәйли икки қанити билән учидиған учар қуш болсун һәммиси силәргә охшаш үммәтләрдур» дегән айәтни изаһлайду («*Әнъам» сүриси, 37-айәт*). Һайванларниң можудийитини қоғдаш зөрүр болған йәрдә, йәр йүзиниң ғоҗайини қилип яритилған һөрмәтлик инсанниң можудийитини вә өзгичилигини қоғдаш зөрүр әмәсму?!

Йәр шарилишиш мәлум бир дөләтниң ихтисадий, иҗтимаий, сәясий түзүмини, өзгичилигини вә мәдәнийитини пүтүн дунияға умумлаштурушни ғайә вә мәхсәт қилиду, мәсилән: Америка Қошма Штатлириниң өзигә хас сәясий, иҗтимаий вә ихтисадий түзүмини үчүнчи дуния әллиригә, хусусән ислам әллиригә теңишқа тиришиватқиниға охшаш. Бундақ қилиш баравәрликликтин саналмайду, бу ислам дини тәшәббус қилидиған қериндашларчә муамилә әмәс, дунияниң һәр қайси җайлиридики һәққанийәтчиләр арман қилидиған охшашниң охшашқа қилидиған муамилисиму әмәс, бәлки ғоҗайинниң хизмәтчисигә, күчлүкниң ажизға қилидиған муамилисидур, бәс. Бир дөләтниң яки бир милләтниң өзгичилиги башқа бир дөләткә яки бир милләткә умумлаштурулғанда, башқиларниңкини өзлиригә умумлаштурған милләтниң яки дөләтниң өзгичилиги тәдрҗи һалда заваллиққа йүз тутуш нәтиҗисидә, ахири пүтүнләй йоқилип түгәйдиғанлиғи тәбиийдур, бу ахирқи һесапта милләтни йоқ қилғанлиқтур.

ЙӘР ШАРИЛИШИШ ЕҚИМИҒА ИСЛАМ ВӘ ХРИСТИАН АЛИМЛИРИНИҢ ҚАРШИЛИҒИ

1927. Соал: йәр шарилишиш еқимиға ислам өлүмалири немә дәйду?

Җавап: Мисирдики Әзһәр илим юрти, Мәккидики ислам дунияси иттипақи, Иран ислам җумһурийити, дунияниң һәр қайси җайлиридики исламий тәшкилатлар, ватикан, христиан черколириниң дин адәмлири йәр шарилишиштин ибарәт бу сәлбий еқимға қарши турушта бирләшкән. Чүнки улар бу еқимниң иман, әхлақ принциплириға тоғра кәлмәйдиғанлиғини вә күчлүкләрниң аҗизларни қул қилишиға, чоң белиқларниң кичик белиқларни йәп түгитишигә шәрт-шараит һазирлап беридиған хәтәрлик еқим екәнлигини һис қилған (доктур Йүсүп әл Қәрдавийниң «йәр шарилишишни мәнаси» намлиқ мақалисидин, ислам онлайн нәшрияти).

СЕКУЛАРИЗМ ЕҚИМИ ВӘ УНИҢ СӘВӘВИ

1928. Соал: секуларизм еқими қачан вә нәдә пәйда болған?

Җавап: инглиз тилида «Secularism» әрәп тилида «әләмәнийәт» дәп тәләппуз қилинидиған динни сәясәттин айриш еқими XVI әсирдин кейин Европа җәмийитидә тәдриҗи һалда мәйданға кәлгән еқимдур. Секуларизм билән атеизм иккиси қошгезәк болуп, һәр иккиси бир заманда мәйданға чиққан вә һәр иккисиниң чиқиш сәвәви һәм муддиаси бир-биригә охшап кетиду.

1929. Соал: секуларизм еқиминиң мәйданға чиқишиға түрткә болған сәвәпләр қайсилар?

Җавап: секуларизм еқиминиң мәйданға чиқишиға түрткә болған бирдин-бир сәвәп оттура әсирләрдики Европа христиан черколириниң дин нами билән хәлиқни мислисиз дәриҗидә езиши вә уларға һәддидин артуқ зулум селиши сәвәплик хәлиқни диндин нәпрәтләндүривәткәнлиги еди. Буларниң тәпсилати төвәндикичә:

ОТТУРА ӘСИРЛӘРДИКИ ЕВРОПА ҖӘМИЙИТИ

1930. Соал: оттура әсирдики Европа җәмийити қандақ еди?

Җавап: оттура әсирдики Европа җәмийити диний, сәясий, ихтисадий вә иҗтимаий җәһәтләрдә Европидики йеганә һакимийәт мақами боливалған христиан дини адәмлириниң башқурушида еди, Европаниң христиан черколири әйни заманларда җаһаләт билән хурапатниң бирдин-бир мәнбии еди.

БИРИНЧИ: ДИНИЙ ЕТИҚАТ

1) үчни бир гәвдә қилиш еқидиси.

Христианларниң Аллаһ, Әйса вә муқәддәс роһ үчи бир илаһни тәшкил қилиду, сәпсәтәси әқилгә сиғмайдиған бир хурапатлиқтур; улар Аллаһниң бир екәнлигини вә униң үч илаһниң бири екәнлигиму һәқтур, дәп етиқат қилиду, бу бир-биригә қариму-қарши сөз. Чүнки илаһта үчлүк болған йәрдә уни бир дейишкә йол қалмайду. Әйса әләйһиссаламниң өзини Аллаһниң бәндиси дәп тонуштурғанлиғи һәққидә кәлгән Инҗил текстлириму көп. «Әйса Аллаһқа мунаҗат қилип мундақ деди: сениң һәқиқий ялғуз бирла илаһ екәнлигиңни вә мениң сән әвәткән әлчи екәнлигимни тонуғанлар үчүн яритилған бу һаят мәңгүлүктур» (Инҗил юһәнна 17-бөлүм, 3-текст). Миладийә 325-жили Шәрқий Рим императориниң әмри билән чақирилған «ниқийә» қурултийида, христиан дуниясиниң катта өлүмалириниң бирдәк қарари билән жуқуриқи вә униңдин башқа хурапий әқидиләр қанунлаштурулған еди.

2) христианларниң «крест» етиқади.

Христианларниң етиқади бойичә, Адәм әләйһиссалам җәннәттә йейиш чәкләнгән дәрәқниң мевисидин йәп қоюп, хаталиқ садир қилғанлиғи үчүн Аллаһ таала адәм әвлатлирини җазалайду. Аллаһ таала бәндилиригә шәпқәтлик болсиму, адаләт билән шәпқәтни биллә иҗра қилиш мүмкин болмиғанлиқтин, у бәндилирини Адәм әләйһиссалам садир қилған бу хаталиқниң гунайидин өтүши үчүн өзиниң оғли болған Әйсани адәм шәклидә дунияға әвәтип, уни башқа инсанларға охшаш яшатқандин кейин, инсанийәтниң хаталиқлирини жуюш йолида уни «крест» қа миқлитип өлтүргүзгән.

3) Аллаһниң намидин гуналарни кәчүриветиш етиқади.

Христиан черколиридики дин адәмлири өзлирини Аллаһниң вәкиллири дәп һесаплиғанлиқтин, кишиләрниң гуналирини маддий бәдәл арқилиқ Аллаһниң намидин кәчүриветиду, шуңа христианлар қанчилик чоң гунларни вә еғир җинайәтләрни садир қилсиму, пул билән өзлириниң Аллаһ алдида гунадин пакланғанлиғини дәлилләйду. 1896-жили Ромада чақирилған чоң қурултайда христиан дин адәмлириниң кишиләрниң гуналирини Аллаһ намидин кәчүрәләйдиғанлиқ һәққи рәсмий түрдә күчкә егә қилинған. Униңдин бурунму христиан дини адәмлири өзлириниң шундақ һәққи барлиғини дава қилатти вә әмәлийәттә шундақ болди. Шуңа оттура әсирләрдики христиан черколири кишиләргә «ғуфран (кәчүрүм) билети» дәп атилидиған мәхсус билетәләрни мәҗбурий сататти, уларниң пәрәзичә, бу билетләрдин қанчилик көп алған кишиниң шунчилик гунайи кәчүриләтти.

4) ибадәт системиси.

Христианларниң ахшамлири нан билән һарақ истимал қилиши уларниң ибадәтлириниң муһим бир парчиси санилиду; христиан дини адәмлириниң гуманичә, йейилгән нан Әйса әләйһиссаламниң гөши, ичилгән һарақ униң қенидур.

5) христиан дини адәмлирини хаталиқлардин пак дәйдиған етиқат.

Ромада 1896-жили чақирилған қурултайда, христиан дини адәмлириниң хаталиқлардин мәсум вә гунасиз кишиләр екәнлиги вә уларға қандақла бир ишта, униң «немә үчүн» лигини соримастин итаәт қилишниң диний мәҗбурийәт екәнлиги рәсмий түрдә карарлаштурулған, шуңа уларға қарши чиқиш җинайәт вә диндин чиққанлиқ һесаплиниду.

6) христианлардики тәркидунияліқ.

Христиан раһиплири вә раһибәлири умумий һаят саһасидин пүтүнләй үзүлгән һалда, черкода хизмәт қилишқа бәлгүлиниду, уларда турмуш қуруш болмайду; бу хил адәм инсанларниң Аллаһ һалал қилған нәрсиләрдин вә аилә һаятидин һөзүрлиниш истәклирини пәқәтла боғуп ташлимақчи болғанлиғи сәвәплик, черколарда зина-паһишәләрниң көпийишигә сәвәп болған, чүнки һәқиқий дин инсанларниң нәпсий истәклирини пәқәт боғувелиш әмәс, бәлки йоллуқ һалда қоллинишқа чақириду.

ИККИНЧИ: ИХТИСАДИЙ ТҮЗҮМ

Оттура әсирләрдики Европа хәлқи буржуазийә түзүми асасида яшатти, әйни вақиттики христиан черколири хәлиқни езиштәк йәрлик буржазийә күчлири билән биллә еди, бәлки буржуазийә күчлирини башқуратти, чүнки һакимийәт черколарниң қолида еди. Хәлиқниң барлиқ нәрсиси, йәр-маканлири һәтта терилғу йәрлириму черкониң илкидә болуп, деханлар, чарвичилар вә санаәтчиләр пәқәт черкониң һесавиға ишләтти, черко бәргәнни йәтти, бәрмигәнни тәләп қилиш һоқуқи йоқ еди; ишчиларға бәлгүләнгән муәййән иш һәққи болматти. Шу вақиттики Европа җәмийитидә инсанлар ғоҗайинлар вә қуллардин ибарәт икки тәбиқигә бөлүнәтти, ғоҗайинлар дин адәмлири билән бир очум буржуазийә күчлирини, қуллар умум хәлиқни тәшкил қилатти, шу сәвәптин хәлиқниң мутләқ көп санлиғи пекирлиқ вә муһтаҗлиқ ичидә өмүр сүрәтти.

ҮЧИНЧИ: СӘЯСИЙ ВӘ ИЖТИМАИЙ ТҮЗҮМ

1) Оттура әсирләрдики Европида һакимийәт мутләқ христиан черколириниң қолида болғанлиқтин, сәясәтләрни шулар өзлири бәлгүләтти, черколар дин нами билән хәлиқниң үстигә көтүрәлигүсиз еғир селиқларни вә бажларни салатти; буржуазийә күчлири дин адәмлириниң йетәкчилигидә хәлиқниң қенини ичәтти.

2) христиан черколири қандақла бир илим-пәнгә вә тәрәққиятқа җениниң баричә қарши туруп, илим әһлилирини чидиғусиз азап-оқубәтләргә дучар қилатти; черкониң мустәбитлигигә қарши чиққан яки илим-пәнгә берилгән яки бирәр илмий тәрәққият арқисидин жүргән кишиләрни һаят қалдурмаслиқ христиан черколириниң алдинқи принципи еди, зиминниң шар шәкиллик екәнлигини испатлап чиққан алим Галли Галилюниң шу сәвәплик капирлиққа һөкүм қилинип өлүмгә буйрулғанлиғиму буниң бир мисали. Черколар хәлиқни һәдәп җаһаләт билән қалақлиққа иштәргән болуп, қарши чиққанларни җисманий вә ихтисадий җәһәтләрдин әң еғир җазаларға тартатти. 1487-жили Испанийидә қурулған «тәптиш мәһкимилири» му черколарға қарши чиққучилар билән Европа буддистлирини җазалаш үчүн қурулған. Шу вақитта «тәптиш мәһкимилири» ниң 300 миң кишигә өлүм җазаси берип улардин 32 миң кишини от билән көйдүрүп өлтүргәнлиги қәйт қилинған.

ЧЕРКОЛАРНИҢ ЗУЛУМЛИРИНИҢ НӘТИЖИСИ

1931. Соал: бу зулумларниң нәтижиси немә болди?

Җавап: бу зулумлар төвәндикиләргә сәвәп болди:

1) Христиан чирколириниң дин нами билән Европа хәлқигә қилған һәддидин ашқан зулумлири сәвәплик Европа хәлқи әсирләр бойи қараңғулуқ, җаһаләт, қашшақлиқ вә наданлиқта өмүр сүрүшкә мәҗбур қилған вә Европа хәлқиниң һаят сүриши үчүн санап түгәткүсиз шәртләр вә чәклимиләрни бәлгүлигәнниң сиртида, уларниң һаятлиқ саһасидики пүтүн тәғдирини қолиға еливалған христиан черколириниң өз һакимийитини сақлап қелиш йолидики бу учиға чиққан зулумлири, азап-оқубәтлири вә һәқсизлиқлири хәлиқни яшаштин зериктүргәндәк, уларни дин-дин қаттиқ нәпрәтләндүриватқән еди, шу сәвәптин уларда динниң контрольлиғидин қутулуш вә диний бесимлардин қутулуп әркин һаят кәчүрүш арзуси туғулған. Буниңға чақирғучилар Мартен Лусер, Декарт, Волтер вә башқа пикир егилири еди. 1789-жили тунҗа болуп Францийидә партлиған қозғилаң ғәлибә қилған болуп, шуниңдин кейин, пүтүн Европа дөләтлири арқа-арқидин қозғулушқа башлиди вә ахири ғәлибә қилип, христиан дин адәмлириниң зулумлиридин қутулди; бу иҗабий нәтиҗә.

2) дин намидин түрлүк азап-оқубәтләрни көп тартип диндин зерикип, униңдин нәпрәтлинип кәткән Европа хәлқиниң көңлидә, уларға зулум қилған черколарнила әмәс, бәлки динни пүтүнләй инкар қилиштәк йеңи бир пикир еқими билән динсизлиқ роһи наһайити тез сүръәттә умумлашти, шундақ қилип уларда етиқат җәһәттә атеизм пикри, қанун-түзүмдә секуляризм еқими мәйданға чиқип әмәлгә ашурулди; бу сәлбий нәтиҗә.

СЕКУЛАРИЗМ АТАЛҒУСИНИҢ КӘҢӘЙГӘН МӘНАСИ

Секуляризм (Secularism) дегән аталғу дәсливидә черколарниң егилигидә болған йәр-җай вә терилғу зиминларни вә диний һакимийәтни диний болмиған һакимийәтниң қолиға өткүзүш дегән мәнада қоллинилған болуп, өз вақтида шу вәзиписини өтигән еди, кейинчә бу аталғуниң қоллунуш даирси кеңәйтилип, Җон Голюк дегән киши «Secularism» аталғусини «инсанниң әһвалини иман мәсилисигә бағлимастин, маддий йоллар арқилиқ ислаһ қилғили болидиғанлиғиға ишиниш» дәп чүшәндүргән («илманийә тәһтәл миҗһәр» 12-бәт). Амма бу тәрип көплигән мутәпәккүрләр тәрипидин қобул қилинмиған болуп, улар «Secularism» аталғусини «динни дөләттин айриш» йәни

черколарни мәркәз қилған диний мәһкимиләрни дөләт сәяситидин айриш (Sparation of chuch and state) дегән мәнада тәриплигән болуп, бу тәрип шәриқ вә ғәрип дуниясида бирдәк кәң тарқалған умумий тәриптур; бу тәрип (чүшәндүрүш) билән «Secularism» сәясий саһағила хас болиду, бәзи һаләтләрдә ихтисадий саһаларниму өз ичигә алиду (Бәндәр ибни Салиһниң «әл илманийә», «әл илманийә тәһтәл миҗһәр» намлиқ әсәрлиридин).

СЕКУЛАРИЗМ ЕҚИМИНИҢ ТӘРӘҚҚИЙ ҚИЛИШИ

1932. Соал: секуларизм еқими кейинчә қандақ тәрәққий қилди?

Җавап: секуларизмдин ибарәт пикир еқими кейинчә диндин жирақ туруш, динни кишиләрниң шәхсий вә коллектив һаяти билән алақиси болмиған, пәқәт мечит яки черколарғила хас болған мәнивий алақә қатарида көрүш дәвригә өтти, шу сәвәптин христиан диниға етиқат қилидиған хәлиқләр умумән динниң роһини әмәлий һаятида яшитиш роһидин пүтүнләй жирақлишип қалған, уларниң етиқатлириму, дуалириму, диний паалийәтлириму черколардила болиду, амма ата-аниси яки әҗдатлири христиан болғанлиғи үчүн өзлири ихтиярсиз һалда христиан диниға мәнсүп болуп қалған болсиму бу динға етиқат қилмайдиғанлар дуниядики христианлар саниниң мутләқ көп санлиғини тәшкил қилиду; чүнки оттура әсирләрдики христиан черколириниң кишиләрни христиан динидин нәпрәтләндүрүши сәвәплик Европилиқларда динсизлиқ роһи шунчилик күчлүк орун алғанки, черколарға берип туридиған шу интайин аз сандики христианларму бу ишни бир хил әнъәнә орнида көриду.

МУСУЛМАНЛАР СЕКУЛАРИЗМ ТҮЗҮМИГӘ МУҺТАҖ ӘМӘС

1933. Соал: мусулманлар секуларизм ислаһатиға муһтаҗму?

Җавап: мусулманлар яки ислам дунияси динни сәясәттин айришни тәқәзза қилидиған секуларизм түзүмигә әсла муһтаҗ әмәс, чүнки ислам дини өзиниң әқидиси вә шәриити билән һаятлиқниң пүтүн саһалирини өз ичигә алған, һакимийәт түзүми һәқиқий демократийиниң җәвһирини тәшкил қилған, инсанлар мәйли улар мусулман яки башқа динларға етиқат қилсун һәммисиниң бәхитлик вә паравәнлик ичидә өмүр сүрүшигә капаләт қилған, тәрәққиятқа, илим-пәнгә қаттиқ тәшәббус қилидиған, һәр тәрәптин мукәммәл бир диндур. Европа хәлқи мустәбит чериколарниң бесимдарлиғидин қутулғандила һаятлиқниң тәмини тетиялиған болса, мусулманлар ислам дининиң роһидин жирақлашқан, сәясәтни башқиларға берип қоюп өзлири тәркийдунияліқни талливалғандин кейинла, хар-зәбунлуқ, аҗизлиқ, езилиш, мустәмликә қилиниш, күчлүкләргә беқиниш, өзлириниң һәқ-һоқуқлиридин мәһрум болуш, башқилар сизип бәргән әндизә ичидә һәрикәт қилишқа мәҗбур болуш қатарлиқ бәхитсизликләргә гириптар болди. Христианларниң әксичә, мусулманларниң бешиға кәлгән мусибәтләр вә хорлуқларниң һәммиси бу динни һаятлиқ саһалиридә толуқ җарий қилдуралмиғанлиқтин, әҗдатлириниң үч қитъәдә һакимийәт жүргүзгән алтун дәвирлиридикигә охшаш тәдбиқ қилалмиғанлиқтин болған.

1934. Соал: мусулманлар немә үчүн секуларизм түзүмигә муһтаҗ әмәс?

Җавап: мусулманларниң христианлар муһтаҗ болған секуларизм түзүмигә муһтаҗ әмәслигиниң сәвәплири төвәндикичә:

1) ислам динида христиан динида болғинидәк «дин адәмлири» дәп атилидиған диний бесимдар синипи йоқ; өлүмалар әлниң муәллимлири. Мусулманларниң ишиға мәсъул болғанлар өзлирини уларниң хизмәткарлири дәп тонуйду, ислам тарихидики үлгилик хәлипиләрдин башлап исламниң алтун дәвирлиридики иш башқурғучилар буниңға мисал болалайду. Әмәвийләр хәлиписи Муавийәниң һозуриға киргән Әбумуслим Хуланий хәлипигә: «әссаламу әләйкум әй хизмәткар» дәп салам бәргинидә, хәлипиниң униңдин хошалланғанлиғиму, һәқиқий мусулман иш башқурғучиларниң етиқадидиму өзлирини мусулманларниң һакими әмәс, бәлки уларниң

хизмәткари дәп тонуйдиғанлиғининң бир ипадисидур (Шәйхул ислам ибни Тәймийә топлиған қиссиләрдин).

2) ислам динида муқәллид (ата-анам мусулман болғанлиғи үчүн, мәнму мусулманлиққа мәнсүпмән) дегүчиләрниң имани қобул әмәс, буниңда пүтүн ислам өлүмалири қедимдин һазирғичә бирдәк иттипақтур. Чүнки, иман тәқлит билән болмайду, бәлки һәр ким Аллаһниң барлиғини вә бирлигини тонуп, өз әркинлиги вә мутләқ ихтиярий билән қанаәтлик һалда мусулман болуши тәләп қилиниду, шуниң үчүнму Қуръан кәримдә инсанларни пикир жүргүзүшкә, әқил ишлитишкә чақирған айәтләр көп; амма христиан черколириниң пүтүн мәсилилиридә иш әксичә болуп, «гәп сорима! шундақ етиқат қил» принципи һөкүм сүриду.

3) ислам дини әқилни қәдирләйдиған, оқуш вә үгинишни пәриз санайдиған, илим-пәнгә тәшәббус қилидиған дин. Амма, христиан черколири хурапатни тәшәббус қилидиған, әқилгә қиммәт бәрмәйдиған, илим-пәнгә җени билән қарши туридиған җаһаләт вә қараңғулуқ мәнбиидур.

4) ислам дини һаятлиқниң барлиқ саһалирини өз ичигә алған вә һәр қандақ бир қийинчилик яки мүшкүлдин чиқишниң йолини һазирлап болған бир дин; шуңа ислам шәриити жуқуриси дөләт, төвини аилә һаятиғичилик пүтүн һаятлиқ мәйданлири үчүн муәййән принципларни вә қаидә-тәртипләрни бәлгүлигән, амма йәһудий нәсиллик христиан алими Павлусниң христиан диниға чоң өзгириш киргүзгинидин кейин, бу дин мәнивий вә әхлақий тәрәпнила өз ичигә алған кәмтүк бир динға айлинип қалғанлиғи сәвәплик, униңда инсанларниң һаяти вә турмушиға мунасивәтлик һечқандақ қанун-түзүм, тәртип-интизам болмиғанлиғи үчүн мустәбит черколар өз хаһишлири бойичә һаятини дозаққа айландурған. Мундақ бир әһвалда, христианлар дининиң бесимидин қутулуп, өзлириниң һаятлиқ йоллирини бәлгүләш үчүн заманивий қанун-түзүмләрни түзүшкә тамамән һәқлиқ еди. Secularism әнә шундақлар үчүн зөрүр, амма мусулманлар үчүн арқиға чекиништур.

5) ислам динида пикир вә муназирә қилиш әркинлиги, йеңи чиққан мәсилиләр, шундақла Қуръан кәрим вә һәдисләрдә һөкүми баян қилинмиған ишлар үстидә иҗтиһат қилиш пурсити бар; шуңа муҗтәһитләр қедимдин һазирғичә инсанлар дуч келиватқан мәсилиләргә җавап берип кәлмәктә, амма христиан динида шәриәт болмиғанлиқтин, чериколар өтмүшләрдики қараңғулуқ дәвирлиридә қарар қилип бәкитиватқән бәзи диний қаидиләрдин кишиләр һазирму қутулалмиған. Христиан динида талақ болмиғанлиғи вә һаятлиқниң тәқәззаси бәзидә талақни лазим қилғанлиғи сәвәплик бу мәсилигә христиан динидин йол тапалмиған христиан алимлириниң ислам динидики талаққа рухсәт қилиш қанунини қобул қилишқа мәҗбур болғанлиғиму буниң бир мисали.

6) ислам динида гуналарни Аллаһ тааланиң намидин һечким кәчүрүм қилалмайду, һәтта пәйғәмбәрму шундақ. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң қизи Фатимә рәзийәллаһу әнһаға «қизим, мал-мүлкүмдин немә сорисиңиз сораң, амма мән Аллаһниң алдида сизгә һечнәрсә қилип берәлмәймән» дегәнлиги буниң дәлили.

1935. Соал: динни сәясәттин айриш пикри ислам дуниясиға қачан киргән?

Җавап: динни сәясәттин айриш пикри узун вақитлардин бери ислам дуниясиға жүрүш қилиш йолида күч сәрип қилған болсиму, буниңға петиналмай кәлгән еди, пәқәт жигирминчи әсирниң башлирида йәни, 1924-жили Османийлар хәлипилиги жиқилғандин кейин, бу еқим ислам дуниясиға рәсмий киришкә башлиған (Бәндәр ибни Муһәммәд Рибаһниң «иманийә намлиқ әсәри, 18-бәт).

СЕКУЛАРИЗМ ЕҚИМИНИҢ ИСЛАМ ДУНИЯСИҒА КИРИШИНИҢ СӘВӘВИ

1936. Соал: секуларизм еқиминиң ислам дуниясиға киришиниң сәвәви немә?

Җавап: секуларизм еқиминиң ислам дуниясиға ямрап киргәнлигиниң сәвәвини бир қанчә тәрәптин издинишкә болиду:

1) мусулманларниң ислам дининиң роһидин жирақлишип, түрлүк хурапатларға чөкүп

кәткәнлиги вә кишиләрдә өз етиқатини вә диний тәлиматларни қоғдаш еңиниң ажизлап кәткәнлиги, җаһаләт вә наданлиқниң ямрап кәткәнлиги, ташқи күчләрниң ислам дуниясиға пикир җәһәттин һуҗум башлишиға шәрт-шараит яритип бәргән.

2) көплигән ислам дөләтлириниң куффарларниң мустәмликисигә учриғанлиғи ташқи күчләрниң пикир уруши қозғишиға вә мусулманларни һәқ диндин жирақлаштуруп өзлиригә һәр тәрәптин қул қилиш йолида зиянлиқ вә хәтәрлик пикир еқимлирини мусулманлар арисида қанат яйдурушқа сәвәп болди. Мустәмликичиләр өз пикирлирини тарқитиш үчүн барлиқ тәшвиқат васитилирини қолланғанниң сиртида, һәр хил намлар билән аталған «ғәрипчә мәктәпләр» ни қуруп чиққан вә ислам диниға мәнсүп болған бәзи азғун мәзһәпләрни һәр җәһәттин күчләндүрүп мусулманларни әқидә вә пикир тәрәптин бузуш ролини ойниған.

3) мустәмликичиләр көплигән ислам дөләтлиридә «тәрәққийпәрвәрлик», «мәдәнийәт» дегәнләргә охшаш қаримаққа чирайлиқ исимлар билән көплигән мәһкимиләрни қуруп чиқип, мусулман яшлириниң меңисини зәһәрләштә ғәлибә қилған, бу әйни вақитта «пикир һуҗуми» еди.

4) диний вә миллий ғururини йоқитип, маддий җәһәттин тәрәққий қилған Европа дөләтлирини өзлири үчүн үлгә қиливалған бир қисим инсанларниң Европиниң һәр қандақ нәрсисини илғимастин қобул қилишиға алдириши. Әслидә, илим-пән нәдә болса, уни үгиниш мусулманлар үчүн пәриз турса, улар Европиниң илим-пән тәрәққиятиға қизиқиш роһини үгинишкә қизиқмастин, уларниң зәһәрлик пикир еқимлирини қобул қилғанлардур.

5) Европа әллиригә оқуш үчүн әвәтилгән мусулман яшлиридин өз дининиң маһийитини чүшәнмигәнләр Европиниң маддий җәһәттики тәрәққият вә баяшат турмушини көрүп, өтмүшләрдики христиан черколириниң тәрәққият вә илим-пәнниң дүшмини болғанлиғини, шу сәвәптин динни сәясәттин айриш еқиминиң чиққанлиғини, ислам дининиң әзәлдин тәрәққийпәрвәр вә оқуш, үгинишни пәриз қилған, һәтта Европилиқлар өтмүшләрдә хәт йезиш үчүн териләрни вә дәрәқниң қовзақлирини ишләткән чағларда мусулманларни китап, материаллирини өзлири Бағдатта ишләп чиқарған қәғәзләргә йезиш тәрәққиятиға егә қилған бир дин екәнлигини унтуған яки билмигән һалда, «бизму динни сәясәттин айрисақ тәрәққий қилидиған охшаймиз» дәп җөлигәнликтин, Европиниң бу еқимини тәшвиқ қилған.

Мусулманларниң хемирида тәрәққият роһи бар болуп, уни ғәпләт, җаһаләт вә камситишлар қапливалған; улар исламниң алтун дәвирлиридики әҗдатлириниң роһиға варислиқ қилалиса, уларға йетиду. Европилиқларниң йезиқчилиқ, тәрҗимичилик, тазилиқ, дохтурлуқ, һәтта бәзи қанун-түзүмләрни муслманлардин үгәнгәнлигини һечким инкар қилалмайду, һәтта буни өзлири иқрар қилмақта.

1937. Соал: ислам дуниясида секуляризм пикрини тарқатқанлар кимләр?

Җавап: исламда секуляризм пикрини тәшвиқ қилғанларниң мәшһурлири: Мисирда – Әһмәд Лутфи Сәййид, Исмаил Мәзһәр, Қасим Әмин, Таһа Һүсәйн, Абдулъәзиз Фәһмий, Җамал Абдуннасир, Әһмәд Һәсән Зият, Фәрәҗ Фудә; Иракта – Мишил Әфләқ; Һиндонизийдә Сукарту, Түркийидә Мустафа Камал Ататүрк қатарлиқлардур.

1938. Соал: ислам дунияси секуляризм еқимини қобул қилип қандақ пайда алалиди?

Җавап: ислам дунияси башта Мисир вә Ирақ болуш сүпити билән секуляризм еқимини худди уларни пүтүн дәритлиридин қутулдуридиған, мүшкүлатлирини һәл қилидиған вә уларни бәхитлик қилидиған бирдинбир һәл қилғуч түзүм сүпитидә қобул қилип, уни синап көрди, амма секуляризмдин күткәнлиридин бирәрсигиму еришәлмиди, бәлки қатму-қат кризисларға йолуқти, ислам дуниясиниң һазирқи кризисқа толған әһвали буниңға гува болмақта.

ОН ИККИНЧИ БӨЛҮМ

ШӘК-ШУБҺИЛӘРГӘ РӘДДИЙӘ

ҺӘҚ ДИН ИЛИМГӘ ҚАРШИ ӘМӘС

1939. Соал: дин илим-пәнгә қаршиму?

Җавап: шуниси ениқки, һәқ дин илим-пәнгә қарши әмәс, шундақла һәқ динниң тәлиматлири тоғра испатланған илмий һәқиқәтләр билән һеч вақитта зитлашмайду, бәлки бир-бири билән тамамән маслишиду.

1) Европида дин билән илим оттурисида йүз бәргән зиддийәт пәқәт дин намидин сөзләйдиған черколар билән болған әхлақий вә сәясий зиддийәттур, шуңа ғәриплик атеизмчи тарихчилардин бирси мундақ дегән: «Аллаһниң барлиғини, черкоға таянмай мудапиә қилғанда, бу иман чүшинишлик көрүниду, чүнки черко давалашниң бир қисми болмастин, Аллаһни тонушта кесәллик вә қийинчилиқниң бир қисми болуп қалди, черколар атеистлиқни үндүргән зимин болуп қалди»

2) атеизмлиқ сәвәплириниң чоңрақ мәшһур философлар һулини салған вә өзлири мудапиә қилған бәзи идейә асаслиридур; бу философлардин көплири Аллаһқа ишинидиған болсиму, лекин уларниң идейә асаслири атеизмниң асаслири еди. Шуңа улардин кейин кәлгәнләрниң көпинчиси әшу идейә асаслири билән қанаәтләнди вә атеизмлиқни шу асасларға қураштурди, кейинкиләр идейә асаслирини йелтиз тартқузған философларниң иманини, уларниң өзлири йилтиз тартқузған әқлий қаидиләргә мунасип кәлмәйдиған шәхсий мәсилә дәп қараштi.

3) тәбиий пәнләр нәзәрийисини оттуриға қойған Дескарт, мошу хил қараштики философларниң бирси. У тәбиәт тоғрисида: «Аллаһ тәбиәтни яратқанди кейин, тәбиәт Аллаһ орунлаштурған мустәқил қанунийәтлири билән толуқ мустәқил болди, шуниңдин кейин яратқучи тәбиәтниң ишлириға арилашмайдиған болди яки униң паалийитини тохтитип қойидиған болмиди» дәп қарайду. Философ Дескартниң чүшәнчиси бойичә яратқучи кишиләрниң күндилик һаяти вә нәқ еһтияҗлиридин жирақ бир нәрсигә айлинип қалған, һаят униңға таянмайму давамлишиши мүмкин болидиған бир нәрсә болуп қалған, яритилишниниң дәсләпки башлинишини баян қилғанда яратқучи тоғрилиқ сөзләштин башқа яратқучини зикир қилишниң һаҗити қалмиди.... философ Дескартниң нәзәридики бу сәлбий илаһ көплигән тәбиий пән алимлириниң нәзәридә тәбиәт низами тайинидиған принципларниң қошумчә исмиға айлинип қалди.

4) заманимизда, каинатниң арқа радиацийисидә қоруқ (Wrinkles) ларниң барлиғи каинат өмриниң дәсләпки 300 миң жилға қайтидиғанлиғини вә мошу нәрсә зор партлаш нәзәрийиси бойичә каинат җисимлири шәкилләнгән уруқ (ядро) екәнлигини кәшип қилған физика алими Җорж Смот (George Smoot) әшу кәшпиятни 1992-жили мухбирларни күтүвелиш жиғинида елан қилип: «әгәр сән диндар болсаң, худди Аллаһни көргәндәк болисән» дегән.

5) ғәрипликләр өзлириниң диндин үркүш сәвәвини ақлашта, китаплирида көп тәкрарлинидиған мәсилиләрниң бирси ғәрип тарихида диний ихтилап сәвәплик уруш вә трагедийиниң көп йүз бәргәнлигидур.

6) атеизмчилар динни илим-пәнгә қарши мәйданға қоюп алдамчилиқ усулиға таянди, андин илим-пәнниң артуқчилиқлири, илим-пән арқилиқ қолға кәлгән иҗадийәтләр вә утуқлар илим-пәнниң каинатқа алақидар мәрипәт даирисини кеңәйткәнлиги вә шу арқилиқ каинат характеригә яки каинаттики тәсир күчи сәвәплириниң характеригә алақидар көплигән хурапатларни йоқатқанлиғини сөзләшти, андин улар мошу сәвәпләр үчүн һәқиқәтләрни билиштә динға таянмай тәбиий пәнләргә тайиниш керәк дейишти (islamawazi. Net). Ғәриплик алим Гощел мундақ дәйду:

«илим саһалири кеңәйгәнсири тәңдашсиз, қудрәтлик, йәккә-йеганә яратқучиниң барлиғиға болған күчлүк илмий дәлилләр көпәймәктә; биологийә, физика, тәбиәт, астронмийә алимлири өз ара һәмкарлишип илим мунбирини тиклимәктә, бу әйни вақитта Аллаһниң тәңдашсиз улуқлиғиниң мунбиридур».

Герберт Спенсир «тәнтәрбийә» намлиқ әсәридә мундақ дәп язған: «илим хурапат билән зитлишиду, амма динниң әслиси билән зитлашмайду, көплигән үзәкий тәбиий пән илимлиридә динсизлиқ роһи бардур. Амма үзәкийликтин йүксилип, һәқиқий мәнадики илим сәвийисигә көтүрүлгән илим мундақ динсизлиқ роһидин жирақтур, әлвәттә. Тәбиий пән илимлири билән шуғуллиниш ибадәттур, чүнки тәбиий пән илимлиригә ичкириләп кириш биз сирлириға йетип болалмай азаплиниватқан вә аста-аста биливатқан шәйъиләрниң есиллигини етирап қилиш, андин уларни яратқан затниң чәксиз қудритини тонуш демәктур. Бу ағзаки тәсбиһ (Аллаһни мәдһийләш) әмәс, бәлки әқил, тәпәккүр вә вақтни қурван қилиш бәдилигә кәлгән қиммәтлик һөрмәттур; бундақ илим кишиләргә Аллаһниң қандақ шәкил вә қандақ кәйпиятта екәнлигини чүшәндүрүшниң мүмкин әмәслигини билдүрүштә истибдатлиқ йолини тутмайду, лекин бу мүмкин әмәслигини чүшәндүрүш үчүн мунасип йолни тутиду вә инсанни әқли йетидиған барлиқ саһаләргә башлап берип, ахирида әқилниң сиртида болған чегарида тохтайду, шу вақитта дәйдуки, инсанниң әқли шунчилик йәргичә йетиду, амма әқил, идрәк қилалмайдиған адәмләр көп».

Герберт жуқурики сөзлиригә мисал кәлтүрүп мундақ дәйду: «бир тамчә суни көргән алим уни оксиген билән гидрогендин мәлум нисбәттә тәркип тапқан су екәнлигини, әгәр у өзиниң шу нормаллиғидин өзгирипла кәткәндә, су әмәс, башқа бир нәрсигә айлинип қалидиғанлиғини убдан билиду, буниңдин Аллаһ таалaниң қудритини вә һекмәт билән шундақ орунлаштурулғанлиғини чүшиниду. Мундақ алимниң илми су тамчисини пәқәт бир қанчә тамча су халас, дәп билидиған алимниң илмидин әлвәттә жуқури вә күчлүк; шуниңдәк, бир тал қар данисини көргән алимму униңдики бәдиий сәнъәтни, диққәт билән лайиһиләнгән гөзәлликни көриду. Шубһисизки, буниң билән Аллаһниң маһаритини вә һекмәтлик иш қилидиғанлиғини билиду, амма шәйъиләргә үзәкий бақидиған алим қар данисини «музлиған су» дәпла көриду, халас».

БӘЗИ АТАЛМИШ ИЛМИЙ ҺӘҚИҚӘТЛӘРНИҢ САХТИЛИҒИ

Атеизмчилар дәвир сүргән заманларда өзгәрмәс илмий һәқиқәтләр дәп тәшвиқ қилинған Нурғунлиған аталмиш илмий һәқиқәтләр заманимизда илим-пәнниң тәрәққий қилип йеңи бир дәвиргә өтүши билән худди атеизмчиларниң яратқучини инкар қилишни асаслиқ мавзу қилған нәзәрийилири сәһнидин чүшкәндәкла бир-бирләп сәһнидин чүшүшкә башлиди, төвәндә бу мавзуда бир қанчә мисал кәлтүримиз:

1) өтмүштики «мадда панийилиққа йүз тутмайду, бәлки у һәр хил энергийиләргә өзгирип кетиду» дәйдиған аталмиш илмий һәқиқәт Қуръан кәримдики: «Аллаһтин башқа һәммә нәрсә панийилиққа йүз тутқучидур» дегән диний һәқиқәткә зит келиду («*Қәсәс» сүриси, 88-айәт*).

Бу икки нәзәрийиниң қайсиси тоғра?

Бүгүнки күндики һәммә етирап қилидиған илмий һәқиқәт тәрәққий қилған илим-пән асасида мундақ дәп жакалайду: «мадда һәр змана пайнийилиққа йүз тутқучидур, жилларниң өтүши билән униң өз хусусийитини вә маһийитини йоқитип башқа энергийиләргә айлинип қелиши униң панийилиққа йүзләнгәнлигиниң дәлилидур».

2) Дарвинниң инсанниң яритилиш қиссиси һәққидә: «адәм маймундин өзгәргән» дәйдиған алдибурун сәһнидин чүшкән хиялий нәзәрийиси яритилишниң башлиниш қиссисини баян қилған Қуръан кәрим айәтлиридики: «шубһисизки, биз инсанни (йәни Адәм әләйһиссаламни) қара лайдиған ясилип шәкилгә киргүзүлгән (чәксә жириңлайдиған) қуруқ лайдин яраттуқ» («*Һиҗр» сүриси, 26-айәт*) дегән диний һәқиқәткә зит келиду. Тәпсиршунаслар бу айәттики «қара лай» ни жилларниң өтүши билән рәңги өзгирип кәткән сесиқ пурайдиған қара лава, дәп тәпсир қилиду.

Һазирқи заманда испатланған илмий һәқиқәт мундақ дәйду: «һаятлиқниң башлиниши патқақлиқ қара лавидин ибарәт болған, бу лава патқиғидин MENTHANE гази, H2S гази вә AMMONIA гази қатарлиқ сесиқ пурайдиған газлар чиқатти».

3) авалқи инсан (Адәм әләйһиссалам) ниң тупрақтин яритилғанлиғи Қуръан кәримниң кәскин хәвири болуп заманимизда испатланған илмий һәқиқәтләр билән мувапиқлишиду. Мундин башқа, инсан вуждида болған он сәккиз түрлүк елементниң тупрақ җисмида бар болған он сәккиз елементниң өзи екәнлигиму һазирқи замандики илим-пән испатлиған илмий йәкүндур.

4) XVII әсиргә кәлгичә тиббий мутәхәсислири бовақниң төрилишидә анининиң һечқандақ роли йоқтур, униң пәқәт бала төрәлгәндин кейин уни озуқландуруш вә қосиғида сақлаштин башқа роли болмайду, бала пәқәт әрниң спермисидинда пәйда болиду, дәп етиқат қилатти. XVIII әсирниң башлирида жуқуриқиға тамамән зит келидиған илмий нәзәрийә оттуриға чиқиду вә балиниң төрилишидә әрниң спермисиниң һечқандақ роли йоқ, у пәқәт аял кишиниң уруқденидики паалийәткә киришттүрүштин башқа хизмәт қилмайду, дәп етиқат қилған. XIX әсирниң ахири вә XX әсирниң башлирида, бала әр билән аял һәр иккисиниң спермисидин төрилиду, буниңда әр билән аял иккисиниң роли охшаштур, дәйдиған илмий һәқиқәт оттуриға чиқти вә медицина илми саһасидики барлиқ мутәхәсисләр вә алимлар бу илмий нәзәрийиниң тоғра екәнлигидә һәммә бирдәк иттипаққа келиду. Амма, Қуръан кәрим бу һәқиқәтни мундин он төрт әсир бурунқи чағлардила елан қилған: «шубһисизки, биз инсанни арилашма сперма (әр билән аялниң спермиси) дин яраттуқ» («*Инсан» сүриси, 2-айәт*). Демәк, динниң әслиси билән тоғра испатланған илмий һәқиқәтләр бир-биригә тамамән маслишиду, бу иккисиниң өз ара зитлишиши мүмкин әмәс.

ДУНИЯДИКИ УРУШЛАРҒА ДИН СӘВӘП БОЛҒАН ӘМӘС

1940. Соал: дуниядики урушларға дин сәвәп болғанму?

Җавап: ғәрип әллиридә дин нами билән көплигән урушларниң йүз бәргәнлиги һәқиқәт, лекин мошу сәвәп динни униң қайси дин болушидин қәтъийнәзәр мутләқ рәт қилишқа сәвәп боламду? әлвәттә бу абзацларға нәзәр жүргүзгәндә мәлъун Аппақ ғожиниң ислам дини намдин уйғур хәлқини әзгәнлиги, аздурғанлиғи вә дин нами билән дөтләштүргәнлиги көз алдимида көрүниду. Уйғурларниң бүгүнки күнгә келиши ислам ислам дини сәвәвидинму яки ислам дини шәхсий мәнпәәти яман ғәрәзлик азғун ғожиларниң сәвәвидинму? Ислам дини сәвәпчи дәп қарайдиған болсақ, ислам дининиң Қараханийлар вә Сәидийә ханлиғи дәвридә уйғурларға ата қилған мәдәнийитигә немә дәйсиз?

Пәйғәмбәр әләйһиссалам хавариҗлар тоғрисида: «улар Қуръан оқуйду, лекин Қуръан уларниң галлиридин өтмәйду, улар худди оқ пақалчәктин чиқип кәткәндәк диндин чиқип кетиду, мусулманларни өлтүриду вә капирлар билән кари болмайду, әгәр мән шу түрдики адәмләрни учритип қалидиған болсам, уларни Ад қовмигә охшаш һалак қилған болаттим» дегән [имам Бухарий ривайити].

Мақул, диний әқидә әшу урушларға елип бардиму дәп пәрәз қилип турайли, ғәрип әллиридә «динни сәясәттин айриш» түзүми динниң орниға чүшкәндин кейин уруш тохтидиму? инсанийәт тарихида мисли көрүлүп бақмиған дәриҗидә икки қетимлиқ дуния уруши сәвәплик йүз бәргән қирғинчилиқ, вәйранчилиқ вә бузғунчилиқ динниң сәвәвидин йүз бәргәнму? Капитализм вә социализм дөләтлири аҗиз дөләтләрни бесивелиш вә мустәмликә қиливелиш үчүн қозғиған урушлар диний урушлармиди? Ирақ, Сумали, Чечәнистан, Авғнстанларда йүз бәргән вә давамлишиватқан урушларму диний етиқат сәвәплик йүз бәргәнму?

Әгәр һәр ким динға баһа беришта инсаплиқ болидиған болса, һәр бир ишни өз орниға қойиду, бир динниң сәвәвини бир динға артмайду, ундақ болмиғанда динға бәргән баһа илим вә әқил тониға оринивалған һавайи-һәвәс характеридики баһа болуп қалиду.

ДИНҒА ТАЯНМАСТИН ҺӘММӘ НӘРСИНИ БИЛГИЛИ БОЛМАЙДУ

1941. Соал: динға таянмастин һәммә нәрсини билгили боламду?

Җавап: һиссий әзалар кишиләр муһтаж болидиған нәрсиләрниң һәммисини билишниң йоли әмәс, һиссий әзалар билән билишкә тегишлик нәрсиләрни һиссий әзалар билән билиш, әқил арқилиқ билишкә тегишлик нәрсиләрни әқил арқилиқ билиш оттурисида зитлиқ можут әмәс.

Шуни билиш керәкки, тәбиий пән билән һәқ дин оттурисида зитлиқ можут әмәс. Һәқиқий дин илим-пән методини мәрипәткә йетишниң йоли дәп етирап қилиду, лекин у барлиқ мәрипәтләрни билишниң йоли әмәс дәп қарайду, чүнки бәзи мәрипәтләр нәқил (ривайәт) арқилиқ һис қилиниду, йәнә бәзи мәрипәтләр әқил билән йәкүн чиқириш йоли арқилиқ билиниду, йәнә бәзи мәрипәтләр пәқәп пәйғәмбәрләрниң йоли арқилиқла һис қилиниду вә билиниду; әқиллиқ киши мәрипәт түригә қарита бу мәрипәт йоллириниң һәммисидин пайдилиниду, амма әқилсизләр бәзи мәрипәт йоллирини қобул қилип, йәнә бәзилирини инкар қилиду.

Шуниң үчүн кишиләр тәбиий пән йетәлмәйдиған шу мәрипәтләргә қаттиқ еһтияжи болғанлиғи үчүн қайсибир динға гәрчә у дин батил дин яки униңда бәзи қарашлар хата болсиму, есилишни әвзәл көриду. Кишиләрниң көплигән каинат көрүнүшлирини чүшинишигә ярдәм бәргән вә уларниң турмушиға көп асанчилиқ яритип бәргән зор илми кәшпиятлар – хата чүшәндүрүш сәвәвидин, көплигән кишиләрни езиқтуруп, тәҗрибә илми инсанни диндин беһаҗәт қилидикән, бәлки дин мәғлуп болған җайларда тәҗрибә илми ғәлибә қилидикән дегән ойға кәлтүрүп қойған еди; биринчи вә иккинчи дуния урушлири бу түрдики мәғрурлуқ дәриҗисини хелә пәсәйтивитәтти. Атеизмчилар билән секуляризмчилар көплигән кишиләргә илмий һәқиқәтләр диний даваларни йоққа чиқирип ташлайду вә атеизм нәзәрийилирини қоллайду дәп хиял қилдурушта ғәлибә қилипла қалмастин, бәлки улар атеизм көз қариши ялғуз илмий қараштур дәп хиял қилдурушта ғәлибә қилған; шу сәвәптин бәзи кишиләрниң нәзәридә атеизмдин ибарәт бу пүчәк еқим илим-пән уқуминиң бир қисмиға айлинип қалған. Әмәлиятта атеизм пәлсәпәси илмий һәқиқәт үстигә қурулған пәллсәпә әмәс, әлвәттә.

МУҺӘММӘД ӘЛӘЙҺИССАЛАМНИҢ ПӘЙҒӘМБӘРЛИГИ ҺӘҚҚИДӘ

1942. Соал: Муһәммәд әләйһиссалам ялғуз әрәпләргила пәйғәмбәр болуп кәлгәнму?

Җавап: бу мундақ болған:

1) Муһәммәд әләйһиссаламниң пәйғәмбәрлиги әрәпләргила хас болмастин пүтүн инсанийәткә қаритилған умумий пәйғәмбәрлик еди, чүнки ислам дини пүтүн инсанийәт үчүн кәлгән дин, шуңа Муһәммәд әләйһиссалам дәвитини инсанларға тунҗа қетим очуқ-ашкарә җакалиғанда мундақ дегән: «илгирики пәйғәмбәрләр өз қовумлириға хас қилип әвәтилгән, амма мән пүтүн инсанларға умумий қилип Аллаһ тәрипидин пәйғәмбәр болуп әвәтилдим» [имам Бухарий ривайити].

2) Қуръан кәримниң сүрә вә айәтлиригә нәзәр салидиған болсақ, Қуръан кәримниң пүтүн инсанларниң Аллаһниң һәқ диниға дәвәт қиливатқанлиғини байқаймиз; худди қуяштәк рошән болған бу аләмий факт Қуръан кәримниң Мәккидә чүшкән авалқи айәт вә сүрилиридила ениқ намайән болған. «Әй Муһәммәд! биз сени пүтүн җаһан әһли үчүн пәқәт рәһмәт қилипла әвәттуқ» («*Әнбия» сүриси, 107-айәт*).

3) пәйғәмбәр әләйһиссаламниң нишан-мәхсәтлиридә әсла өзгириш болуп баққан әмәс, бәлки у зат Аллаһ тааланиң көрсәтмисигә асасән шәриәт әһкамлирини турғузушта тәдриҗи йүксилиш усулини қолланған, бу наһайити тәбиий вә мәнтиқилиқ усул еди. Чүнки, инсанларниң турмушиға чоңқур сиңип кәткән өрпи-адәтләрни бир йолила әмәлдин қалдуруш асанға чүшмәйду вә әқилгиму сиғмайду, шуңа ислам дини инсанлар қәлбигә алди билән ислам әқидисни чоңқур сиңдүрүшни асас қилип, шу арқилиқ әқилни әқидә билән мустәһкәмлигән, андин шәриәт әһкамлирини тәдбиқлашқа асас салған һәмдә инсанлар адәтләнгән өрпи-адәтләрни өзгәртишниң

чарә-тәдбирлирини оттуриға қойған. Һарақ билән өсүм муамилисиниң тәдрижилик усули билән ахири қәтъий һарам қилинғанлиғиму буниң мисали. Ислам дининиң Мәккидики дәвәт басқучи ислам әқидисини инсанларниң қәлбигә чоңқур сиңдүрүш басқучи болуп, Мәдинидики басқучи шәриәт һөкүмлирини тәдрижи турғузуш басқучи һесаплиниду.

ПӘЙҒӘМБӘР ӘЛӘЙҺИССАЛАМНИҢ КӨП АЯЛЛИҚ БОЛҒАНЛИҒИ

1943. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң бир нәччә аялни некайида сақлишиниң һекмити немидә?

Җавап: буниң һекмити вә сәвәви төвәндикичә:

1) пәйғәмбәр әләйһиссалам тунҗа аяли һәзрити Хәдичә рәзийәллаһу әнһа билән жигирмә бәш яш вақтида өйләнгән болуп, һәзрити Хәдичә у вақитта қириқ яшта еди, униң үстигә у пәйғәмбәр әләйһиссаламға ятлиқ болуштин бурун икки қетим ятлиқ болған еди. Пәйғәмбәр әләйһиссалам униң билән 28 жил турмуш кәчүрүп таки вапат болғанға қәдәр ялғуз униң биләнла өй-очақлиқ болған, пәйғәмбәр әләйһисслам һаятиниң ахирқи пәйтигичә һәзрити Хәдичәни әсләп өткән еди.

2) пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һаятини униң пәйғәмбәрликтин бурунқи вә кейинки тәрҗимиһаллиридин көривелишқа болидуки, у зат һәргизму шәһваний һәвәскә берилидиған зат әмәс еди, яш вақтида бир аял билән қанаәтлинип өткән адәм әллик яшқа кирип қалған вақтида қандақрларчә тосаттинла җинисий һәвәсниң егидарчилиқ қилиши астида қалидиған болуп қалиду? у яш вақтида башқа яшларға охшаш бу хил ләззәтләрдин бәһримән болуш пурситигә егә еди, лекин бир аял биләнла өтти. Пәйғәмбәр әләйһиссламниң аяллири ичидә қиз алған аяли пәқәт һәзрити Айшә рәзийәллаһу әнһа еди, қалғанлириниң һәммиси дегидәк тул аяллар еди. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң бу аялларни некайиға елиши биринчидин инсаний пәзиләт, иккинчидин шәръий мәхсәт болуп, һечбирини шәһваний мәхсәт үчүн алған әмәс, ғазатларда шеһит болғанларниң тул қалған аяллирини некайиға елиш арқилиқ уларниң бешини силашта пәйғәмбәр әләйһиссалам башқаиларға үлгә болғандәк, әрәп қәбилилирини бирләшштүрүш вә бу йеңи динни уларниң қоллиши арқилиқ йүксәлдүрүш нийити билән охашаш болмиған қәбилиләрдин өйлиништиму үлгә еди, чүнки әрәпләр асанлиқчә башқа қәбилиләр билән қуда-баҗа болмайду, болғанда уларни өз аилисини қоғдиғандәк җан тикип қоғдайду.

3) пәйғәмбәр әләйһиссалам әллик йешида, бир саһабидин тул қалған һәзрити Сәвдә рәзийәллаһу әнһаға өйлиниду, униңға өйлиништә униң һөсүн-җамалини көзләп әмәс, бәлки мәрһум саһабиниң ислам дәвити йолидики хизмәтлирини қәдирләш вә бу аялниң бешини силашни мәхсәт қилған еди.

4) һәзрити Айшә билән һәзрити Һәфисәләргә өйлиниши садақәтмән саһабилири Әбубәкри билән Өмәргә болған күчлүк достлуқ алақисини намайән қилиш үчүн еди.

5) пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һәзрити Уммусәләмә рәзийәллаһу әнһаға өйлинишидики сәвәп Уһуд ғазитида ери шеһит болған бу аялға тәсәлли бериш үчүн еди, пәйғәмбәр әләйһиссалам уни некайиға алмақчи болғинида, у өзиниң қерип қалғанлиғини билдүрүп, бу нека үчүн өзүр сорайду, лекин пәйғәмбәр әләйһиссалам униң көңлини ясап инсаний алийҗанап пәзиләт билән уни некайиға алиду.

6) Әбусуфиянниң қизи һәзрити Рәмлә әйни вақитта Һәбәшистанға ери билән һиҗрәт қилған болуп, ери христиан диниға кирип кәткән вә уни мусапирчиликта ташливәткән. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу шум хәвәрни аңлап Һәбәшистан падишаси Нәҗашиға әлчи әвәтип, һәзрити Рәмләни ят жуттики ғурбәтчиликтин вә Мәккә мушриклириниң зулмидин қутулдурған һалда некайиға алған, буниң билән униң Мәккә мушриклириниң әң каттиси болған дадисини исламға майил қилишни көзлигән.

7) һәзрити Җувәйрийә ғазатта әсиргә чүшүп қалған аял әсирләрдин болуп, бәни Мустәләқ қәбилисиниң ақсақили еди, пәйғәмбәр әләйһиссалам уни өз некайиға елиш арқилиқ әсирликтин азат қилиду, шуниң билән мәзкүр қәбилә билән мунасивәтни яхшилап, уларниң исламға кириши үчүн шәрт-шараит һазирлайду.

8) һәзрити Сәфийә бәни Қурәйзә йәһудийлириниң каттибешиниң қизи болуп, әсиргә елинған аял еди, пәйғәмбәр әләйһисаалам уни некайиға елиш алдида униң я өз әһлигә қайтиш яки пәйғәмбәр әләйһиссаламниң некайида болуш ихтиярийни бәргәндә, у пәйғәмбәр әләйһиссаламни таллайдиғанлиғини билдүрүп, некаға рази болған еди.

9) пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һәзрити Зәйнәпни некайиға елиши бу һәқтики шәриәт әһкамини ижра қилип көрситиш үчүн болған еди, чүнки һәзрити зәйнәп Зәйд ибни Һарисәниң аяли еди. Зәйд ибни Һарисәни пәйғәмбәр әләйһиссалам беқивалған еди. Һәзрити Зәйнәп кейин униңдин айрилип кәткән; әрәпләрниң шу вақиттики Адити бойичә, өзиниң беқивалған балисини қоюп бәргән аялини елиш чәклинәтти, амма ислам дини нәсәпни қоғдашқа әһмийт бәргәнликтин, беқивелинған балиниң әсли нәсәпни сақлап қелишниң лазимлиғини намайән қилиш вә әрәпләрдики бу асассиз чәклимини әмәлдин қалдуруш үчүн пәйғәмбәр әләйһиссалам Зәйнәпни некайиға алған. Бу әйни вақитта Аллаһ тааланиң әмри билән болған иш, бу һәқтә Аллаһ таала мундақ дегән: «мөмүнләргә уларниң бала қиливалған оғуллири қоюп бәргән хотунлирини некалап алса гуна болмаслиғи үчүн уни (Зәйнәпни) Зәйд қоювәткәндин кейин саңа некалап бәрдуқ» (*«Әһзап» сүриси, 37-айәт*).

МУҺӘММӘД ӘЛӘЙҺИССАЛАМҒА ҺАҚАРӘТ ҚИЛИШ ӘЙСА ӘЛӘЙҺИССАЛАМНИ ҺАҚАРӘТЛИГӘНЛИКТУР

1944. Соал: Муһәммәд әләйһиссаламниң шәнигә тил тәккүзгәнләрни уларниң дини қолламду?

Жавап: Муһәммәд әләйһиссаламниң шәнигә тил тәккүзгәнләрни уларниң дини һәргиз қоллимайду, чүнки Аллаһ тәрипидин кәлгән самавий динларниң мәнбии вә ғайиси бирдур. Пәйғәмбәрләр өз ара қериндашлардур. Аллаһниң диниға ишинидиған адәм Аллаһниң пәйғәмбәрлирини сөйиду, уларниң һәммисигә иман ейтиду, улардин бирәрсигә һақарәт қилишни имансизлиқ дәп билиду, шуниң үчүн Аллаһниң пәйғәмбәрлиридин бирәрсини инкар қилған кишиниң имани қобул болмайду.

Илим-пәнниң тәрәққий қилиши вә түрлүк кәшпиятларниң ечилишиға әгишип, ислам дининиң һәқлиғи вә вә заман тәрәққияти билән маслишиш, илим-пәнгә үндәш, әқилни ишлитишкә тәшәббус қилишқа охшиған есил тәрәплири дуния хәлқини қайил қилишқа башлиди, йеқинқи жиллардин буян ислам дининиң Европа әллиридә, хусусән илим, мәдәнийәт тәрәққий қилған әлләрдә наһайити тез тарқилишқа башлиши билән дунияда сан жәһәттә әң чоң дин санилип кәлгән христиан дининиң алдиға өтүп кетиш алдида туриватқанлиғи ғәрип дуниясидики бәзи радикал динчиларниң оғисини қайнитивәтти. Шуниң билән улар ислам дининиң алдини тосуш үчүн диний әсәбийәт түрткиси биләнла ислам динини вә униң улуқ пәйғәмбири һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламни кәлсә-кәлмәс әйипләш, һәтта һәҗвий рәсимини сизишқичә берип йәтти. Бу әйни вақитта дуниядики бир йерим миллиардқа йеқин мусулман хәлқиниң ғурурини дәпсәндә қилғанлиқ болуп, инсанларниң әқидисигә һуҗум қилған пикрий террорлиқтур, бу әхлақсизлиқни инсанийәт әпу қилмайду.

Аллаһ таала тәрипидин кәлгән пәйғәмбәрләрниң һәммиси өз ара қериндашлардур, уларниң ғайиси бир, әқидиси бир, тутқан йоли бир, вәзиписиму бирдур. Самавий динларниң шәриәт тәклиплири охшаш болмисму, уларниң кишиләрни Аллаһ таалани бир билип униңғила етиқат вә ибадәт қилишқа чақириштин ибарәт дәвити бир хилдур.

Жорж Бернардшав[59] мундақ дәп язиду: «ислам пәйғәмбири Муһәммәд әләйһиссалам Әйсани етирап қилатти, уни худди биз христианлар һөрмәтлигәндәк һөрмәтләтти; әгәр Муһәммәд черко байриғи астидики көплигән христианлар қарилиғандәк ялғандин пәйғәмбәрлик даваси қилип чиққан бири болса еди, у Әйсани етирап қилиш у яқта иурсун, униңға һуҗум қилған болатти. Муһәммәдниң Әйсани етирап қилғанлиғи униң пәйғәмбәрлик рисалисиниң һәқилиги вә әхлақий камлийитидин дерәк бериду, шуңа Муһәммәдкә һақарәт қилиш коритилик әхлақларни һақарәтлигәнлик болуп һесаплиниду, чүнки Муһәммәд чақирған есил әхлақлар Әйса дәвәт қилғанларниң өзидур» (Жорж Бернардшав мақалилири топлими 667-бәт).

Муһәммәд әләйһиссаламни билмигәнләр төвәндикиләрни диққәт билән тәһлил қилсун:

1) Муһәммәд әләйһиссалам инсанийәтни инсанларға, һайванларға вә тәбиәт күчлиригә чоқунушниң хурапатидин қутқузуп, Аллаһ таалаға ибадәт қилиштәк инсаний һөрмәткә eриштүрди.

2) Муһәммәд әләйһиссалам инсанийәтниң әқлини хурапатларға чоқунушниң хорлиғидин, уларниң өзлирини болса, динларниң зорлуқ-зомбулуқлиридин азат қилди.

3) Муһәммәд әләйһиссалам инсанлар оттурисида сөйгү-муһәббәтниң уруқлирини чачти, инсанларға бир-бирини кәчүрүшни, бир-бирини һөрмәтләшни үгәтти, кишилик һоқуқни тунҗа болуп елан қилди вә мусулман әмәс қовумларниң һәқ-һоқуқлирини қоғдаш, әсирләрни хорлимаслиқ принциплирини әмәлий рәвиштә тәдбиқ қилди. Һазирму бәзи ислам дөләтлиридә яшаватқан йәһудий, христианлар вә башқа динлар мәнсүплири тәңлик, баравәрлик ичидә хатирҗәм яшап кәлмәктә, бу Испанийидә мундин илгири муслманларға қарши елип берилған «ирқий қирғинчилиқ» ниң тамамән әксичә болуп, тарих буниңға шаһиттур.

4) Муһәммәд әләйһиссалам пүтүн инсанийәт үчүн шәпқәт үлгиси болуп қалмастин, учар қушлардин тартип һайванларғичә рәһмәт вә шәпқәтниң әлчиси еди; ислам нәзәридә һайванларни азаплашниң еғир гунна екәнлиги буниң бир мисалидур.

5) Муһәммәд әләйһиссалам өзидин илгирики барлиқ пәйғәмбәрләрни һөрмәтләш, қәдирләш вә сөйүшниң әң үлгилик нәмунилирини елип кәлди. Ибраһим, Муса, Әйса вә башқа пәйғәмбәрләрдин бирәрсини инкар қилған кишиниң имани қобул болмайдиғанлиғини елан қилиш билән барлиқ пәйғәмбәрләргә иман ейтишни иманниң бир парчиси қилип бәкитти.

6) Муһәммәд әләйһиссалам инсан һәқлирини қоғдашта әң өлмәс нәмуниләрни яратти; инсалар әр болсун, аял болсун, кичик болсун, чоң болсун, миллити, рәңги, тили вә дини қандақ болушидин қәтъийнәзәр барвәр һоқуққа егә екәнлигини елан қилип, уни исламниң әң асаслиқ принциплиридин саниди. Бу мавзуда Муһәммәд әләйһиссаламниң тәхминән милади 633-жили вапатидин үч ай илгири оқуған вида (хушлишиш) хутбиси йетәрликтур. У заманларда кишиләр қанунтүзүм дегәнләрни аңлапму бақмиған еди, инсанлар тәрипидин лайиһиләнгән қанунлар миладийә 1215-жилдин башлап оттуриға чиқишқа башлиған. Миладийә 1627-жилиға кәлгәндә кишиләр «һәқ-һоқуқ» дегәнни тонуған болса, 1789-жили «инсан һәқлири вә пухралиқ һәққи»дегән баяннамә йезилған. 1948-жилиға кәлгәндә инсан һәқлири қануни хәлиқ арада рәсмий елан қилинған.

7) Муһәммәд әләйһиссалам инсаний әхлақниң шәнини көтәрди; растчиллиқ, вападарлиқ, номусчанлиқ вә башқиму есил әхлақларни иманниң бир парчиси, инсанниң тәкамуллиғи қилип бәкитиш арқилиқ әдәп-әхлаққа, ата-аниға вападар болуп, уларниң хизмитини қетирқинип қилишқа, туққанларға силә-рәһим қилишқа, һайванларға рәһим қилишқа күчлүк дәвәт қилди, шуниң билән бир қатарда, ялғанчилиқ, алдамчилиқ, көрәлмәслик, дүшмәнлик, вә башқиму яман әхлақлардин, начар қилиқлардин жирақ болушқа чақирди.

8) Муһәммәд әләйһиссалам кишиләрни әқил ишлитишкә, каинатни кәшип қилишқа, йеңилиқларни ечишқа тәшәббус қилди. Европида Галли Галило зиминниң шар шәкиллик екәнлигини елан қилғини сәвәплик черко зораванлири тәрипидин өлүмгә һөкүм қилинған чағларда ислам дуниясида Ибни Рушиди, Харәзмий, Һәйсәм, Фрабий, Ибнисина қатарлиқ алимларниң һәр бири медицина, жуғрапийә, химийә, математика, биологийә, астрономийә қатарлиқ илимпәнләргә тунҗа болуп һул салған вә дунияға елан қилған кишиләр болуп тонулған еди.

9) Муһәммәд әләйһиссалам Аллаһ таала тәрипидин инсанийәтниң тәбиитигә тамамән мувапиқ келидиған, уларниң еһтияҗлирини һәл қилидиған, инсаний һәвәслирини башқа динларға охшаш боғуп қоймастин, мәлум принциплар асасида қандуридиған, роһ билән нәпси иккисиниң истәклирини вә еһияҗлирини мунасип һалда һәл қилидиған, мәдәнийәтлик, илғар вә һәр қандақ әсирниң шараитиға, йүксәк тәрәққиятиға толуқ маслишидиған бир динни елип кәлди. Шу сәвәптин бу дин илим-пән тәрәққий қилған дөләтләрдики билим адәмлириниң издиниш мавзуси вә бирдәк һәвәси болуп кәлмәктә.

10) Муһәммәд әләйһиссалам пүтүн дунияға инсаний қериндашлиқниң әң өчмәс үлгилирини тәғдим қилди, у «инсанлар худди тағақниң чишлириға охшаш бап баравәрдур» шиарни яңритип чиқиш билән һәқ-һоқуқта, һөрмәттә, диний вә инсаний мәҗбурийәтләрни өтәштә пүтүн

инсанларниң охшаш екәнлигини, ақ тәнликниң қара тәнликтин үстүн әмәслигини, инсанлиқта һәммә охшаш екәнлигини тунҗа болуп елан қилди. Инсанлар һәқиқий инсанний қериндашлиқниң һөзүр-һалавитини Муһәммәд әләйһиссалам елип кәлгән динниң васитиси билән тетиди. Римлиқ Суһәйб, Иранлиқ Сәлман, Һәбәшистанлиқ Билал қатарлиқ затлар Муһәммәд әләйһиссаламға саһабә (қолдаш) болуп сепигә қошулғандин кейин, әрәпләр вә пүтүн башқа милләтләргә үлгә болған һалда та һазирғичә уларниң нами тилларда дастан болуп сөзләнмәктә, роһлири дилларда янмақта.

ИСЛАМ ДИНИ ҚИЛИЧ БИЛӘН ТАРҚАЛМИҒАН

1945. Соал: ислам дини қилич билән тарқалғанму?

Җавап: ислам дини қилич билән тарқалған әмәс, бу мундақ болған:

1) Қуръан кәримдә шәхсләрниң дин таллаш әркинлигини капаләтләндүргән әң асаслиқ бир принцип бар, у болсиму: «динда (униңға киришкә) зорлаш йоқ» («*Бәқәрә» сүриси, 256-айәт*) дегән принциптур, буниңға мунасип һалда ислам динида шәхсниң ислам динини қобул қилиши яки рәт қилиши пүтүнләй шу шәхсниң өз әркинлиги вә ирадисигә бағлиқ дәп тәкитләнгән, бу принцип мону айәттә баян қилинған: «халиған адәм иман ейтсун, халиған адәм капир болсун» («*Кәһф» сүриси, 29-айәт*). Қуръан кәрим йәнә Муһәммәд әләйһиссаламниң мәсъулийити пәқәтла Аллаһ таалaниң вәһийсини инсанларға йәткүзүштин ибарәт екәнлиги, һәргизму башқиларни ислам диниға етиқат қилишқа зорлаш әмәслигини очуқ җакалиған. «сән кишиләрни мусулман болушқа зорламсән?» («*Юнус» сүриси, 99-айәт*). «сән уларға мусәлләт (йәни иманға зорлиғучи) әмәссән» («*Ғашийә» сүриси, 22-айәт*). «әгәр улар имандин үз өрүсә, биз сени уларға күзәтчи қилип әвәткинимиз йоқ, сениң вәзипәң пәқәт тәблиғ (тәшвиқ) қилиштур» («*Шура» сүриси, 48-айәт*).

2) ислам дини мусулманларға башқиларни ислам диниға дәвәт қилиш вә ислам етиқатини тарқитишта әмәл қилиш зөрүр болған йолларни вә усулларни көрситип бәргән. «пәрвәрдигариңниң йолиға һекмәтлик услупта яхши вәз-нәсиһәт билән дәвәт қилған, улар (йәни мухалипәт қилғучилар) билән чирайлиқ рәвиштә муназриләшкин» («*Нәһл» сүриси, 135-айәт*).

Қуръан кәримдә бу хилдики айәтләр 120 дин артуқ йәрдә баян қилинип, мусулманларниң башқиларни ислам диниға дәвәт қилишта, уларни чоқум салмақ вә чирайлиқ рәвштә қайил қилишқа тиришиши, андин уларға қобул қилиш яки рәт қилиш әркинлигини бериши тәкитләнгән.

3) мусулманлар мушрикларни, йәһудийларни вә христианларни ислам диниға киришкә әсла зорилған әмәс, уларни мусулман қилиш үчүн дәвәт қилған вә һәқиқәтни йәткүзгән, халас. Пәйғәмбәр әләйһисслам Мәдинидә тунҗа ислам дөлитини қурғанда, «Мәдинә вәсиқиси» дәп аталған 52 маддилиқ шәртнамини тәйярлап, Мәдинидә яшайдиған мусулманлар, мушриклар, йәһудийлар вә христианлардин һәр бириниң өз диниға етиқат қилиш вә уни сақлап қелиш һоқуқи етирап қилинған. Һәтта мәзкүр вәсиқидә «йәһудийлар билән мусулманлар бир үммәт» йәни бир дөләтниң охшаш һоқуқлуқ пухралири дәп қәйт қилинған, иккинчи хәлипә Өмәр ибни Хәттаб Ирусалимни азат қилғанда, у җайдики хәлиққә уларниң һаяти, черколири вә крестлири зиян-зәхмәткә учритилмайдиғанлиғиға капаләт бәргән, буниң әксичә, әһли сәлб дәп аталған Европилиқ христианлар Ирусалимни истила қилғинида (бесивалғинида), пухраларни өлтүрүп, мәсҗиди Әқсани ат еғилиға айландуривалған.

4) Германийилик шәриқшунас Сигрид Гунка ханим «Аллаһ һәргиз улар дегәндәк әмәс» намлиқ әсәридә: «ислам дини қилич билән тарқитилған» дәйдиға асассиз тәлиматқа рәддийә берип: «мусулманларниң кәң қосақлиғи ислам дининиң тарқилишида интайин муһим роль ойниған; ислам дини қилич билән тарқитилған» дәйдиған хата көз қараш әмәлийәткә тамамән зит келиду, бу йәрдә ислам диниға қарши елип берилған зәрбә адил болмиған» дәп язған. Мусулманлар һечқандақ бир дөләткә таҗавуз қилип киргини йоқ, ислам қошунлириниң Җәнубий Азия вә Ғәрбий Африқиға әзәлдин таҗавуз қилип кирмигәнлиги һәммигә мәлум бир һәқиқәт. Мусулан содигәрләр шу җайларға барғандин кейин, уларниң гөзәл әхлақидин тәсирләнгән хәлиқ

өзлигидин мусулман болған, бу худди Әбунасир Саманийниң Атушта Сутуқ Буғраханни өзиниң есил пәзилити билән тәсирләндүргини вә уни ислам динини қобул қилишқа қайил қилғиниға охшаш вақиә.

Мусулманлар қилич билән нәйзини өзлиригә зулум қилған, мал-мүлүклирини талан-тараж қилип, уларни жутлиридин қоғлап чиқарған бесимдарларға қарши өзлириниң һәқ-һоқуқлирини қайтуруп елиш йолида ишләткән. Ислам дининиң рошән нури әрәп йерим аралида парлиши билән хошна дөләтләр вә жирақ қитъәләрдин ислам дәвитини аңлап мусулман болушни халап кәлгән кишиләрниң айиғи Мәдинидин үзүлмигән еди, улар ислам динини қобул қилип болғандин кейин, өз қовумлирини ислам диниға дәвәт қилиш йолида дәвәтчи болуп Вәтәнлиригә қайтқандин кейин, уларниң бешидики бесимдарлар уларниң етиқати әркинлигини боғуп ташлаш үчүн уларни қаттиқ қийин-қистақларға алиду, бу йеңи динни тәрк етишкә зорлайду. Мәккә шәһиридә Билал, Әммар қатарлиқ саһабларниң бу йеңи динни қобул қилғанлиқлири сәвәплик қовми тәрипидин қийин-қистақларға елиниши, «тунжа ислам шеһитлири» дәп тарихта қәйт қилинған Ясир вә Сумәййәләрниң өзлири таллиған диндин қайтмаслиқ йолида шәпқәтсизләр тәрипидин тарихта көрүлмигән әң вәһший усулда шеһит қилиниши вә башқа зулумлар вә һәқсизлиқләрниң һәммиси залимларниң бу зулумлирини тохтитиш үчүн җиһат қилишини тәқәзза қилатти.

Атақлиқ тарихчи Гостав Лобун мундақ дегән екән: «тарих шуни испатлидики, динлар күч билән тарқалған әмәс, христианлар Испанийидики әрәпләрни ислам динидин ваз кечишкә зорливиди, улар өз динидин ваз кәчмәслик бәдилигә өлтүрүлүш, палиниш, солиниш вә қийин-қистақларға елинишларға рази болди. Ислам дини қилич билән тарқалмиди, бәлки бирла дәвәт йоли билән тарқалди, әрәпләрниң үстидин һакимийәт жүрүзгән түркләр билән моңғулларму кейинчә өз ихтиярий билән мусулман болушти».

Дунияда кишилик һоқуқ, сәясий вә иҗтимаий һәқ-һоқуқ, етиқат вә пикир әркинлиги дәйдиған бирәр хәлиқ аралиқ қанун болмиған дәвирләрдә, мусулманлар адаләтни вә йол таллаш әркинлигини қоғдаш йолида җанлирини, пул-маллирини вә һәр қандақ қиммәтлик нәрсилирини пида қилған еди. Улар башқиларниң байлиқлирини егиливелиш яки уларни мустәмликә қиливелиш үчүн җиһат қилған әмәс, пәқәт инсанларниң дин таллаш әркинлигини қоғдаш, ислам динини қобул қилғанлиқлири сәвәплик түрлүк азап-оқубәтләргә дучар болғанларни азат қилиш, ислам диниға кирмигән болсиму өз динлирини давам қилип ислам һимайиси астида қоғдилишини тәләп қилғанларни һимайиси астиға елиш йолида җиһат қилған. Инсанийәт тарихи ислам динидики җиһатқа охшайдиған иккинчи бир һәққаний күрәшни баштин кәчүргән әмәс.

1946. Соал: ислам динида «муқәддәс уруш» дәп атилидиған уруш барму?

Җавап: ислам динида «муқәддәс уруш» дәйдиған нәрсә йоқ, униңда «һәққаний уруш» ла бар. Өз вақтида ғәрип дуниясиниң бәзи радикаллири мусулманларниң таҗавузчилиғиға қарши урушни қәстән бурмилап «муқәддәс уруш» дәп жар салған. Һалбуки, һазирғичә болған ислам тарихида яки ислам терминлирида яки ислам қанунлирида «муқәддәс уруш» дәйдиған тәбир (чүшәнчә) тепилмайду, әксичә «муқәддәс уруш» вә шундақ тәбир ғәрип дуниясидики сахтилашқан христиан дини вә черколарға хас болуп, әйни вақитта улар дин намидин сәлб урушлириға охшиған нурғун урушларни қозғиған вә бу урушлирини «муқәддәс уруш» дәп атап кәлгән вә өзлириниң таҗавузчилиғини бу аталғу астида ақлашқа вә динниң тәлимати сүпитидә көрситишкә урунған, шу сәвәптин улар «муқәддәс уруш» дегән аталғуни оттуриға чиқарған.

Ислам дини «муқәддәс уруш» дегән аталғуни қобул қилмайду, ислам дини урушни һәққаний уруш вә һәққаний болмиған уруш дәп иккигә айрийду; һәққаний уруш ислам динидики һәққаний җиһатни, һәққаний болмиған уруш һәр хил әсәбий урушларни, таҗавузчилиқни көрситиду. Ислам дини һәққаний урушни етирап қилиду вә қоллайду, амма һәққаний болмиған әсәбий урашларни, һәр хил таҗавузчилиқ һәрикәтлирини етирап қилмайду вә униңға қарши туриду.

ТЕРРОРИЗМ ВӘ ИСЛАМ

1947. Соал: ислам дини террорлуққа қандақ қарайду?

Җавап: ислам дини сәвәви немә болмисун, қандақла бир шәкилдики террорлуқ һәрикитигә қарши туриду вә уни қәтъий рәт қилиду. «кимки наһәқ адәм өлтүрмигән яки йәр йүзидә бузғунчилиқ қилмиған бир адәмни өлтүридикән, у пүтүн инсанларни өлтүргәндәк болиду» («*Маидә» сүриси, 32-айәт*). Мана бу ислам нәзәридә инсан һаятиниң нәқәдәр қимматлик екәнлигини, бегуна кишиләрниң қенини аққузушниң нә қәдәр еғир вә чоң җинайәт екәнлигини ипадилигән айәттур.

1948. Соал: терроризм дегән немә?

Җавап: Инглиз тилидики «Terror» сөзи луғәт мәнаси билән «қорқмақ, тәшвишләнмәк, вә «сәрасимигә чүшмәк» дегән мәналарда болуп униңға «ism» дегән қошумчини қошқанда «Terrorism» сөзи «сәрасимигә чүшүш», «вәһимигә чүшүш», «зорлуқ-зораванлиқ қилиш» дегән мәналарни билдүриду. Әрәп тилиниң луғәтлиридә вә әрәп тилиниң қамуслирида «қорқутуш» дегән сөз болсиму «терроризм» сөзи тепилмайду; «терроризм» еқими ислам мәмликәтлиригә йеқинқи жиллардин бери сирттин киргән бир һалакәттур. Американдики 11-сентябрь вақиәсидин буян «терроризм» сөзидәк дуния тәшвиқат васитилирида көп ишлитиливатқан вә әң көп талаш-тартиш мавзуси болуп кәлгән иккинчи бир сөз йоқ. Бу сөз шунчилик кәң ишлитилгән туруп, һазирғичә «терроризм» сөзиниң һәр қайси дөләтләр, хәлиқләр вә хәлиқ аралиқ җәмийәтләр оттурисида бирдәк иттипаққа келингән, ениқ вә тәпсилий бир тәрипи йоқ.

1949. Соал: терроризм билән җиһатниң пәрқи немә?

Җавап: терроризм билән пәйғәмбәрләр елип барған җиһат иккиси икки нәрсигә қоюлған исимлар болуп, террорист муҗаһит дейилмәйду, һәқиқий муҗаһитму террорист дейилмәйду. Яман нийәтлик адәмләр тәрипидин терроризм билән җиһат иккисини бир-биригә қәстән арилаштуривετиш пәйғәмбәр әләйһиссаламни униң шәнигә лайиқ кәлмәйдиған сүпәтләр билән сүпәтләшни тәқәзза қилиду, чүнки пәйғәмбәр әләйһиссалам қолиға қилич елип Аллаһ тааланиң йолида җиһат қилған, қолиға қурал алғанларниң һәммиси «террорист» дейилидиған болса, Аллаһниң һәқ динини кишиләргә йәткүзүш арқилиқ уларни азғунлуқлардин қутулдуруп, икки аләмлик бәхит йолиға башлаш үчүн кәлгән пәйғәмбәрләрниң һәммисини, өтмүшләрдики адаләтлик падишаларни вә зуламға қарши туруп қоллириға қурал алғанларниң һәммисини «террорист» лар дейишкә тоғра келиду, амма бу тоғра әмәс, әқил, шәриәт вә реаллиқ бундақ дейишни қәтъий рәт қилиду.

Мисирниң сабиқ муфтиси, Әзһәр университетиниң алий мақамидики шәйхульәзһәр доктур Муһәммәд Сәид Тантавий җиһат билән терриоризм оттурисида йәр билән асман пәрқи бар, дәп сөз башлап бу иккисиниң пәрқини мундақ тонуштурған: «ислам динидики җиһат – икки чоң принципни асас қилиду: биринчиси, җанни, мал-мүлүкни, Вәтәнни, инсаний һөрмәтни қоғдаш, иккинчиси, езилгәнләрни қутулдуруштин ибарәт; амма терроризм – бегуна кишиләргә чеқилиш, зорлуқ-зомбулуқ қилиш вә хусусән аялларға, балиларға вә яшанғанларға зиянкәшлик қилиштур».

Терроризм-йолсизлиқ билән қилинидиған зораванлиқ һәрикитидур, уни шәхсләр қилғинидәк, дөләтләрму қилиду; террорлуқ йәр йүзидә бузғунчилиқ териш, инсанлар һаятини тәһдит астиға елиш вә кишиләрни қорқитиш, наһәқ қан төкүш қатарлиқ вәһший қилиқлар болуп, дуниядики пүтүн динлар буни рәт қилиду, ислам дини террорлуқ әһрикәтлиригә қарши мәвқәсини наһайити ениқ баян қилған. «яхши ишқа вә тәқвадарлиққа ярдәмлишиңлар, гунаға вә зулумға ярдәмләшмәңлар» («*Маидә» сүриси, 2-айәт*).

Қуръан кәрим йәр йүзидә бузғунчилиқ терийдиған, инсан һаятиға тәһдит салидиған террористларға берилидиған җазаниму ениқ бәлгүлигән. «Аллаһ вә униң рәсули билән уруш қилидиғанларниң, йәр йүзидә бузғунчилиқ қилидиғанларниң җазаси шуки, улар өлтүрүлиши яки дарға есилиши яки оң қоллири вә сол путлири кесилиши яки сүргүн қилиниши керәк. Бу (йәни җазалаш) улар үчүн бу дунияда рәсвалиқ (елип кәлгүчиләр)дур, ахирәттә улар чоң азапқа дучар болиду» («*Маидә» сүриси, 33-айәт*). Қуръан кәрим ислам дининиң «динда (униңға киришкә) зорлуқ йоқ» («*Бәқәрә» сүриси, 256-айәт*) дегән шанлиқ принципини он төрт әсирдин бери елан қилип

әмәлийләштүрүп кәлмәктә; ислам динида буйрулған җиһат – кишиләрни зорлап мусулман қилиш дегәнликни ипадилимәйду, җиһат әң дәсләптә Мәккидики зулум вә азап-оқубәтләрдин өзлириниң етиқат әркинлигини қоғдаш үчүн Мәдинигә һиҗрәт қилип паналанған муһаҗирларниң һәқ-һоқуқлирини қоғдаш йолида буйрулған еди. «һуҗум қилинғучиларға, зулумға учриғанлиқлири үчүн (қаршилиқ көрситишкә) рухсәт қилинди. Аллаһ уларға ярдәм беришкә әлвәттә қадир» («*Һәҗ» сүриси. 39-айәт*). Мана бу, җиһатниң әң тоғра вә әң ениқ тәрипидур.

Немә үчүн пәйғәбәр әләйһиссаламниң заманида болған ғазатларниң һәммиси Мәдинә мунәввәрә шәһиридә вә униң әтрапидики «Бәдир», «Оһуд» вә башқиму җайларда йүз бәргән? Чүнки, мусулманлар әзәлдин башқиларниң мәмликитигә һуҗум қилған әмәс, улар урушни һечбир вақит биринчи болуп башиған әмәс, пәқәт шу вақиттики Мәккиликләр вә уларниң иттипақдашлири Мәдинидики йәһудийлар билән бирлишип он миң кишилик мунтәзим қошун билән Мәдинигә бирләшмә һуҗум башлиғанлиғи үчүн, мусулманлар йоллуқ һалда җиһат қилип дүшмәнгә зәрбә бәргән.

Немә үчүн 629-жили ислам қошуни Мәккини фәтһи қилиш үчүн киргәндә бир адәмниңму қенини төкмәстин тинчлиқ билән Мәккә фәтһи (ишғал) қилинди? Чүнки, ислам дини тинчлиқ билән мәсилини һәл қилишни уруш қилип қан төкүштин әвзәл көриду.

Немә үчүн 627-жили пәйғәмбәр әләйһиссалам башчилиғида мусулманлар Мәккигә һәҗ қилиш үчүн кәлгинидә, Мәккә күчлири Һудәйбийә дегән җайда уларниң алдини тосуп, уларни Мәдинигә қайтип кетишкә вә қобул қилиш қийин болған наһәқ шәртләрни таңғанда, Муһәммәд әләйһиссалам шу вақитта Мәккиликләргә күчи йетдиған дәриҗидә зор қошун қомандани туруп бу наһақ шәртләрни қобул қилишқа вә Мәккигә кирәлмәстин Мәднигә қайтип кетишкә мәҗбур болған? Пәқәт қан төкүлүшниң алдини елиш үчүн шундақ қилған. Бу вақиәликләр ислам дининиң урушни, қан төкүшни халимайдиғанлиғи вә тинчлиқпәрвәр екәнлигиниң айрим бир дәлилидур.

Мусулманлар өзлири мәнсүп болған бу улуқ динниң нурлуқ тәлиматлири арқисида һәр заман диниға вапа қилип кәлди, башқиларға биринчи болуп уруш ачмиди; бәзи ислам мәмликәтлиридә йүз бәргән пажиәлик террорлуқ һәрикәтлириниң мутләқ көп санлиғи чоң дөләтләр тәрипидин мусулманлар ичидики исламға ихлас қилиштин башқини билмәйдиған, чолта пикирлик, исламни тоғра чүшинип йетәлмигән бәзи кишиләрни қоллиниш арқилиқ ислам дөләтлирини өз хаһишлириға бойсундуруш билән биллә исламниң шәнигә дағ тәккүзүш үчүн елип берилған планлиқ сүйиқәстлири екәнлигини һәммә адәм билип йәтмәктә, буниң дәлиллириму көп.

Хуласә калам:

1) тинчлиқ пәйғәмбәр дәвитини асасидур, пәқәт пәйғәмбәрләргә дүшмән болғучилар уларға қарши қурал көтәргәнлиги сәвәви билән уруш йүз бәргән. Муса, Давуд вә Сулайман әләйһиссаламларму җиһат қилған, қолиға қилич елиш яхшилар вә пәйғәмбәрләрниң шәнигә ярашмайдиған иш болса еди, бу пәйғәмбәрләр қоллириға қилич елип дүшмәнлиригә қарши җиһат қилмиған болатти, бәлки бузғунчиларниң, террористларниң йәр йүзидә бузғунчилиқ теришиға, кишиләрниң дин таллаш әркинлигини боғуп ташлишиға сүкүт қилип туруш уларниң шәнигә ярашматти. Һаятида уруш қилип бақмиған Әйса әләйһиссаламму ахир заманда асмандин чүшиду вә қолиға қурал елип инсанийәт дүшмини Дәҗҗални өлтүриду.

2) пәйғәмбәрләргә дүшмән болғучилар урушни биринчи болуп башлиған һәқиқий террористлардур. Пәйғәмбәрләрниң өзлирини мудапиә қилиш вә таҗавузчиларға зәрбә бериш йолида елип барған күрәшлири һәққаний җиһатлар еди. Аллаһ таала мундақ дәйду: «әй мөмүнләр җамаәси! қәсәм билән бәргән әһдилирини бузған, пәйғәмбәрни (Мәккидин) һайдап чиқиришни қәстлигән вә силәргә алди билән һуҗум қилған қовумгә уруш ачмамсиләр?» («*Тәвбә» сүриси, 13-айәт*).

3) пәйғәмбәрләр елип барған җиһатлар әң йүксәк әхлақий принциплар асасида елип берилған болуп, террористларниң, бузғунчиларниң вә залимларниң ғәйрий әхлақий қилмишлиридин тамамән пәриқлиқтур. Алдинқиси қурал көтәрмигәнләргә, ағриқчанларға, аялларға, балиларға, яшанғанларға, ибадәтхана раһиплириға қәтъий чеқилмаслиқ, муһитни булғимаслиқ, өй-маканларни бузмаслиқ, зираәтләргә, дәл-дәрәқләргә зиян йәткүзмәслик, әсиргә чүшкәнләрни хорлимаслиқтин ибарәт полаттәк қаттиқ принциплар вә кәскин шәртләр асасида елип берилған

болса, кейинкиси учриғанни өлтүрүш, өй-имарәтләри жиқитиш, зираәтләрни набут қилиш билән елип берилди вә елип бериливатиду. «Муса уларға дәргаһимиздин һәқ (йәни пәйғәмбәр) лик билән кәлгәндә, улар (залимлар): «Муса билән иман ейтқанларниң оғуллирини (нәслини қурутуш үчүн) өлтүрүңлар, аяллирини (хизмәткә селиш үчүн) қалдуруңлар» деди» («*Ғафир» сүриси, 25-айәт*).

4) ислам динидики җиһатлар муһаҗирлар (Мәккидин Мәдинигә һиҗрәт қилип паналанғанлар) ни һимайә қилиш вә әнсар (Мәдинилик мусулманлар) ни қоғдаш мәхсити билән башланған болуп, қандақ дин вә қандақ ирққа мәнсүп болушидин қәтъийнәзәр езилгәнләрни қутқузуш мәхсити билән башланған.

5) Муһәммәд әләйһиссалам инсанларниң әң шәпқәтлиги вә өзи үчүн интиқам

елишни қәтъий яқтурмайдиған бир зат еди. Униң Мәккә фәтһи болған күни бурун уни вә униң диниға әгәшкән мусулманларни инсан қелипидин чиққан вәһшийликләр билән азаплиған вә жутлиридин қоғлап чиқарған Мәккиликләрни «кетиңлар, силәр азатсиләр» дәп кәчүривәткәнлиги бу мавзуға йетәрлик. Муһәммәд әләйһиссаламниң есил пәзиләтлири вә униң жуқури инсаний әхлаққа егә екәнлиги тоғрилиқ ғәриплик тарихчилар вә язғучиларниң бәргән баһалириму бизни бу мавзуда көп сөзләп олтуруштин беһаҗәт қилиду.

6) башқилар билән тинчлиқ ичидә яшаш ислам дининиң әвзәлликлиридин биридур, тарихтин буян ислам мәмликәтлиридә яшиған мусулман әмәс қовумларниң кәчүрмишлири буниңға гувадур.

Жуқуриқилардин шуни билишкә болидуки, ислам диниға мәнсүп болған бәзи җамаәтләрниң, тәшкилатларниң вә бәзи шәхсләрниң бегуна кишиләрни қорқутуш, адәмләрни гөрүгә еливелиш, өлтүрүш, беналарни, автомобильларни партлитиш қатарлиқ вәһшиликлириниң ислам динидики җиһат билән йеқиндин яки жирақтин һечқандақ мунасивити йоқ.

1950. Соал: терроризм әң дәсләп қачан вә нәдә мәйданға кәлгән?

Җавап: ғәрип мәдәнийәт тарихини ахтуруп көридиған болсақму биз «терроризм» дәп аталған зораванлиқ һәрикәтлириниң мисаллирини көп учритимиз; миладиниң 14-жилидин 37-жилиғичә Ромаға һөкүмранлиқ қилған «Tiberiu» билән 37-жилдин 41-жилғичә һөкүмран болған «Caligula» қатарлиқлар һакимийитигә қарши чиққанларни бойсундуруш үчүн зораванлиқ һәрикәтлирини қоллинип, қарши чиққучиларни өлтүрүп мал-мүлкини мусадирә қилған, кейинчә Испанийидә «тәптиш мәһкимилири» тәрипидин мусулманларға қарши тәшкиллик һалда елип берилған умумийүзлүк зораванлиқ һәрикити ғәрип мәдәнийәт тарихидики әң чоң террорлуқ вақиәсиниң унтулмас қара деғи һесаплиниду.

Амма, ислам мәмликәтлиридики зораванлиқ һәрикәтлири тунҗа қетим 1974-жили Мисирда исламий ойғиниш һәрикити һарписида, Мисир һакимийитиниң мусулманларға қарши елип барған қаттиқ қоллуқ сәясити вә мусулманларға ғәрипниң секуляризм қанунлирини теңишқа урунуши сәвәплик башланған, кейинчә башқа исламий җамаәтләр вә тәшкилатлар өзлириниң сәясий ғәрәзлирини ишқа ашуруш үчүн күч ишлитишкә башлиған.

СӘЛИБ УРУШЛИРИ ИСЛАМ ДИНИНИҢ КӘҢЧИЛИГИГӘ ГУВАДУР

1951. Соал: сәлиб (крест) урушлири қандақ урушлар еди?

Җавап: ислам дини ғәрип дунийасиға тарқилишқа башлап қисқа вақит ичидә кишиләрни өзигә җәлип қилишта нәтиҗә қазанғандин кейин, ғәрип дунийасиниң зораван һакиммутләқлири боливалған христиан дини адәмлири ислам динини өзлириниң мәнпәәтлири үчүн хәтәрлик күч дәп қариди вә шуниң билән исламға вә мусулманларға қарши мәвқәсини елан қилишти, арқидинла ғәрипниң әфрәнҗи (Европилиқ) падишалирини күшкүртүп мусулманларға қарши уруш башлатти. Улар ислам пәйғәмбири Муһәммәд әләйһиссаламға худди йәһудийлар Әйса әләйһиссаламға дүшмән болғандәк дүшмән болушти, һәр иккисиниң сәвәви һәқиқәтни етирап қилиштин баш тартиш еди.

Әһли сәлиб армийиси Испанийидики мусулманларни тутқанла йеридә өлтүрүп, тирик қалғанлирини уруп-соқуп жутлиридин қоғлап чиқириду, андин Пәләстиндики Ирусалимни бир йе-

рим ай муһасиригә еливалғандин кейин 70 миңдин көпрәк кишини өлтүриду; йәһудийларни топлап черколири билән биллә көйдүрүп ташлайду. Мәшһур тарихчи Густав Лобун әһли сәлиб армийисиниң вәһшиликлирини мундақ тәсвирләйду: «әһли сәлиб армийиси буниң билән купайә қилмиди, бәлки улар Ирусалимдики йәһудийлар билән мусулманларниң һәммисини вә христианлардин асийлиқ қилғанларни пүтүнләй қирип ташлаш тоғрисида қарар қобул қилип сәккиз күн тохтимастин қирғинчилиқ қилип 60 миңдин көпрәк адәмни өлтүрди, өлтүрүштә аял, кичик бала, яшанғанлар дәп айрип олтурмиди»[60] (Густав Лобуниң «әрәп мәдәнийити» намлиқ әсәри 327-бәт).

Әһли сәлиб армийисиниң бу қилғанлириға қарши мусулманлар адаләт, шәпқәт вә инсапни асас қилған һалда иш көрди; әһли сәлиб мусулманлар тәрипидин йеңилгинидә, мусулманларниң қомандани Салаһиддин Әйюбий христианларға тарихта һеч унтулмайдиған катта хизмәтләрни вә яхшилиқларни қилди. Ирусалимда әсиргә чүшкән сәлиб падишалирини, қоманданлирини вә уларниң барлиқ аилә тавабиатлирини кәчүривәтти, ғәрипкә кетишни халғанларни чирайлиқчә йолға селип қойди, кесәл вә яридарларни давалатти, улардин интиқам елишни ойлапму қоймиди.

Густав Лобун сәлиб урушиниң нәтиҗилири үстидә тохтилип мундақ дәп язған: «муслманларниң қомандани Салаһиддин христианларға уларниң мундин бурун мусулманларға қарши қилғанлиридәк ишларни қилишни халимиди. Уларниң мал-мүлкини тартивелишни мәнъий қилип, улардин аз миқдарда җизийә (жиллиқ төләм) елиш бәдилигә, уларға ислам дөлитидә мусулманлар билән биллә тәң һоқуқлуқ пухра болуп яшаш пурситини бәрди» (Густав Лобунниң «әрәп мәдәнийити» намлиқ әсәри 329-бәт).

МУСУЛМАНЛАР МУСТӘМЛИКИЧИ БОЛМИҒАН

1952. Соал: ислам дининиң һакимийәт тикләш һәрикити мустәмликичиликму?

Җавап: бу мундақ:

1) ислам дининиң һакимийәт тикләш һәрикити һәргизму бир хил мустәмликичилик яки кеңәймичилик һәрикити әмәс, чүнки мустәмликичилик мустәмликә қилинған дөләтниң байлиғи, йеза егилик вә санаәт байлиғини тәрәққий қилдурушни мәхсәт қилмайду; тарих испатлидики, ислам һакимийитидикиләр әзәлдин адаләтсиз болған әмәс, уларниң һакимийити һемишәм баравәрлик вә кәң қосақлиқни асас қилған. Мусулманлар һакимийәт жүргүзгән мәзгилләрдә қәд көтәргән Европа қитъәсидики Әндәлус турмушиниң һәр қайси тәрәплиридә әҗайип ронақ тапқан бир дөләт болуш сүпити билән, мусулманлар елип кәлгән мәдәнийәт вә илим-пәнләр арқилиқ Еврапидики башқа дөләтләрдин кәлгәнләрни тәрбийиләп йетиштүрүш ролини ойниған. Һазирму у җайларда ислам бенакарлиқ мираслири вә ислам мәдәнийитини әкс әттүридиған тарихий ядикарлиқларниң сақлинип турғанлиғи буниң гувачисидур.

2) мусулманлар һакимийәт орнатқан районлардики мәсъул әмәс пухраларниң җизийә тапшуриши тәләп қилинған, бу ислам дөләтлириниң уларни қоғдиши, дүшмәнләрниң зиянкәшлигидин сақлиши үчүн елинидиған баҗ һесаплиниду, улардин мусулман болғанлардин җизийә елинмайду.

3) мусулманларниң һакимийәт тикләш һәрикитини ихтисадий мәнпәәт йүзисидин болған дейиш, йеқинқи заманда ғәрипниң ислам мәмликәтлиригә жүргүзгән мустәмликичилик һөкүмранлиғидин ибарәт тарихий фактни йошурушни мәхсәт қилиду, бу иккиси түптин охшимайдиған икки аләм. Мусулманларниң қомандани Халид ибни Вәлид Һәйрәгә йеқин бир шәһәр базиридики пухралар билән тинчлиқ келишими имзалиғанда «әгәр биз мусулманлар силәрни дүшмәнләрниң зиянкәшлигидин сақлиялисақ, силәр бизгә җизийә тапшурсаңлар болиду, ундақ қилалмисақ бизгә җизийә бәрмәйсиләр» дәп язған. Бу хил әһвал униңдин илгири иккинчи хәлипә Өмәрниң заманидиму йүз бәргән; падиша Һерәқли зор қошун билән мусулманларниң һакимийити астида туриватқан Шамға (һазирқи Сирийәгә) һуҗум қилмақчи болғанда, Халид ибни Вәлид Шамниң Һәмис шәһиридики мусулман болмиған пухраларға мәктүп йезип: «Һерәқли Шамға һуҗум қилиш алдида туриватиду, биз уларға қарши атлиниш иши билән мәшғулмиз, шуңа силәрни қоғдап келишқа вәдә берәлмәймиз, шу сәвәптин силәрниң пул-печәклириңларни өзәңларға қайтурдуқ,

әгәр Аллаһ бизгә нусрәт ата қилип қалса, оттуримиздики келишим давамлиқ күчкә егә болиду» дегән. Мәктүпни көргән Һәмис шәһири хәлқи ислам дининиң бу адаләтпәрвәрлигигә қайил болуп, пүтүн шәһәр әһли ислам динини қобул қилип мусулман болуш қарариға келип, һәммиси мусулман болған.

ҺАЗИРҚИ МУСУЛМАНЛАРДИКИ ИНАҚСИЗЛИҚНИҢ СӘВӘПЛИРИ

1953. Соал: ислам дини иттипақлиқни тәшәббус қилиду, немә үчүн мусулманлар иттипақлишалмайду?

Жавап: униң сәвәви мундақ:

1) һазирқи ислам әллири өз ара җедәллишиш билән мәшғул боливатиду, буни һечким инкар қилалмайду; амма бу пәқәтла бир хил тарихий басқуч болуп, уни һәр қандақ милләт баштин кәчүриду, шуңа уларни мәңгү мошу һаләттә қепқалиду, дейишкә болмайду. Европа дөләтлири өз ара җедәллишиш вә малиманчилиқ қилишлири түпәйлидин, ахири биринчи вә иккинчи дуния урушлиридин ибарәт муқимсиз амилларни кәлтүрүп чиқарған, мусулманларниңму бир күни чоқум өз арисидики ихтилапларни түгитип әслигә қайтишиға үмүт бар.

2) ислам дини өзиниң тәлимлиридә иттипақлишиш вә һәмкарлишишни қат-

тиқ тәрғип қилип, бөлүнүш вә зиддийәткә қарши туриду. Қуръан кәримниң: «һәммиңлар Аллаһниң диниға мәккәм йепишиңлар, айрилмаңлар» («*Ал имран» сүриси, 103-айәт*) дегән айити өз ипадисини тапқан. Пәйғәмбәр әләйһиссалам Мәккидин Мәдинигә һиҗрәт қилғандин кейин, муһаҗирлар билән әнсарларни өз ара қериндашларға айландурған. Улар дуния тарихида мисли көрүлмигән һәмкарлиқ вә сәмимий қериндашлиқниң үлгисини ясап көрсәткән еди.

3) һазирқи заманда мусулманларниң пирқиләргә бөлүнүшигә сәвәп болған нурғунлиған ташқи амиллар бар, буниң ичидики асаслиқ сәвәп, мустәмликичиләрниң ислам әллиригә таҗавуз қилиши еди; улар мустәмликини аяқлаштурғандин кейин, нурғунлиған мәсилиләр оттуриға чиққан. Мустәмликичиләр «парчилаш арқилиқ башқуруш» сәяситини қоллинип, ислам әллирини айиғи түгимәс низаларға вә җедәлләргә селип қоюп кәткән, буниң бешида чегара мәсилиси туриду.

4) мусулманлар мустәмликичиләр қалдуруп кәткән мүшкүлатларни бир тәрәп қилиш ишлири билән мәшғул болуп келип, ислам дининиң иттипақлишиш вә башқиларниму ойлаш дегән принциплириға әһмийәт бәрмәйдиған болуп қалған. Амма ислам әллириниң худди Европилиқлар ички низалирини аяқлаштуруп қәд көтәргәндәк чоқум бир күни қәд көтиридиғанлиғида шәк йоқ.

5) ислам әллири мустәмликичиләрдин қутулған болсиму, уларниң бесимидин вә сәяситидин қутулуп болалиғини йоқ, шуңа улар күчлүкләрниң хаһиши бойичә вә уларниң сайисида һаят кәчүрүшкә мәҗбур болуп қалған. Ислам әллириниң мусулман башлиқлири тәхтни һәммидин бәк сөйидиған, униңдин айрилип қелишни имандин айрилип қелиштинму бәк яман көридиған болуп қалған.

АЛЛАҺ ҺӘҚИҚИЙ МӨМҮНЛӘРГӘ ЯРДӘМ ҚИЛИДУ

1954. Соал: Аллаһ Қуръан кәримдә мөмүнләргә ярдәм қилишни вәдә қилған туруп һазир немә үчүн ярдәм қилмайватиду?

Жавап: Аллаһ тааланиң мөмүнләргә ярдәм қилидиғанлиғи вә бәргән вәдиси һәқтур. Һәтта Аллаһ таала Қуръан кәримдә: «мөмүнләргә ярдәм қилиш бизгә тегишлик болди» («*Рум» сүриси, 47-айәт*). «әгәр мөмүн болсаңлар үстүнлүк қазинисиләр» («*Ал имран» сүриси, 139-айәт*) дейилгән. Әмәлийәттә пәйғәмбәр әләйһиссаламдин башлап пүтүн мөмүнләргә ярдәм қилған, лекин бу айәтләрдә башқиму айәтләрдә кәлгән «мөмүн» сөзи һәқиқий мәнадики мөмүнләрни көздә тутиду. Һәқиқий мәнадики мөмүн болалисақ Аллаһниң ярдими бизгә тегиду, биз өзимизни мөмүн дәп ативалған билән бизниң бу мөмүнлигимиз Аллаһ таала тәләп қилған мөмүнликкә ятамду яки ятмамду?

Муһәммәд әләйһиссалам, униң саһабилири вә исламниң алтун дәвирлиридики мусулманлар қандақ еди? Буни тәкшүрүп көрүш керәк. Һазирқи мусулманлар ислам принциплиридин, ислам әхлақидин пүтүнләй жирақлишип қалған бир әһвални баштин кәчүрмәктә. Һазирқи мусулманларниң мусулманчилиғидин мечитләрдә бәш вақ намазни җамаәт болуп оқуштин башқисини көргили болмайду. Уларниң турмуш әһвалида мусулманға хас өзгичиликләрни тапқили болмайду; бурунқи мусулманлар исламий қериндашлиқта камалиға йетип өзлириниң қиммәтлик шәхсий мал-мүлкини бир-бири билән бөлүшүшкән, һәтта әнсарлардин көп хотунлири барлири өй-очақсиз муһаҗирларға «аяллиримдин көңлүңгә яққинини таллиғин сөзини берип, иддити тошқандин кейин саңа өйләндүрүп қояй» дегән сәмимий тәклипни қоюш дәриҗисигә, урушларда бир-бирини асриғанлиқтин, «сән һаят қалғин, сениң орнуңға мән өләй» дегән мәхсәт билән байрақни вә алдинқи сәпни талилиш дәриҗисигә йәткән болса, һазирқи мусулманлардики шәхсийәтчиликтин ибарәт бу начар роһий һаләт һаятлиқниң пүтүн саһалиригичә берип сиңип кәткән, буларни санап түгитиш мүмкин әмәс. Аддийси, һазирқи мусулманлардики шәхсийәтчилик машина һайдашта йол талишиштин башлап мечитләрдә алдинқи сәпкә өтүш үчүн бир-бириниң мүрисидин атлап, пут-қоллирға дәссәп азар беришкичилик пүтүн ишлирида ипадилинип турмақта.

Тоғра, алдинқи сәптә туруп намаз оқуш совапниң көп болушиға түрткә болидиған яхши иш, амма совап Аллаһниң қолида, Аллаһ совапни кишиләрниң яхши нийитигә, яхши әмәллиригә вә әһвалиға қарап бериду; башқиларға азар берип, алдинқи сәпкә өтүшниң вә башқиларни қистап, һәтта қучиғиға чиқип олтуривелишниң немә һаҗити? Нийитиң артуқрақ совап елиш болған екән, Аллаһниң бәндилиригә азар бәрмәстин, имканийәт яр бәргән йәрдә туруп намаз оқусаңму Аллаһ саңа сән нийәт қилған совапни әлвәттә бериду әмәсму?!

Пәйғәмбәр әләйһиссалам мечиттә җамаәтниң мүрисидин атлап алдинқи сәпкә өтмәкчи болған бир кишини көрүп қелип, қаттиқ ибарә билән униңға: «олтур! җамаәткә азар бәрдиң» дегән [имам Әһмәд ривайити]. Һазирқи мусулманлар җәмийитидә бир-бирини алдаш, һәр ким өз нәпсигә чоғ тартиш, сахтипәзлик вә ялғанчилиқтин ибарәт исламға ят начар әхлақлар худди рак кесили бәдәнгә тарап уни кардин чиқарғанға охшаш һаятлиқниң пүтүн қатламлириғичә берип орун алған. Биз мусулманлар динимизниң өтмүшләрдә кишиләрни қайил қилип, уларниң өз ихтиярий билән мусулман болушиға түрткә болған гөзәл әхлақлиридин азрақ болсиму несивә алалиған яки һеч болмиғанда ялғанчилиқ билән алдамчилиқни яман көрәлигән болсақ әһвалимиз башқичә болар еди.

Биз қайси үзимиз билән «Аллаһ бизгә ярдәм қилмиди?» дейәләймиз? Аллаһ әзәлдин «һәр ким өзиниң қилған әмәлиниң нәтиҗисини көриду» (*«Нәҗим» сүриси, 39-айәт*), дәп бәкитивткән тәбиий қанунийәт бар, буни аддий тилда «ишлигән чшләйду» дәймиз. Мусулманлар бу қанунийәт даирсидә вә ислам көрсәтмиси ичидә һәрикәт қилған заманларда Аллаһ таала һемишәм улар билән биллә еди, әнди бизниң әһвалимиз башқичә болуп қалғанда, «ишлигән чишләйду» дегән тәбиий қанунийәт бойичә иш көргәнләр биздин ешип кәтти. Аллаһ тааланиң вәдиси һәқ, униңда өзгириш йоқ, өзгириш биздә боливатиду.

Һазирқи ислам мәмликәтлирини вә өзимизни Европа мәмликәтлиригә селиштурғинимизда мәсилиниң түгини нәдә екәнлигини убдан чүшинимиз; уларда мадий вә мәнивий күч-қуввитигә ишиниш роһи болса, биздә өзимизниң маддий вә мәнивий қуввитимиздин шубһилиниш пассиплиғи бар. уларда өзи пичип, өзи тикиш роһи болса, биздә башқилар пичип бәргәнни тикиш роһи бар.

Уларда демократийә болса, биздә диктаторлуқ бар.

Уларда әркин сайлам болса, биздә сахта сайлам яки тәхт мирасхорлиғи бар.

Уларда өз-өзигә ғоҗа болуш болса, биздә күчлүкләргә беқиниш бар.

Уларда тиришчанлиқ болса, биздә һорунлуқ бар.

Уларда бүгүнки ишни этигә қоймаслиқ роһи болса, биздә бүгүнки ишни келидиған йәнә бир жилғичә кечиктүрүш пассивлиғи бар.

Уларда интизамчанлиқ болса, биздә бепәрвалиқ бар.

Уларда инсанийәтчилик болса, биздә тар милләтчилик бар.

Уларда иҗат вә кәшип қилиш роһи болса, биздә тәйярға һәйяр болуш принцип бар.

Жуқуриқи селиштурмиларға қарисиңиз бу икки пирқиниң бир-биригә алмишип кәткәнлигини, гоя Европилиқлар һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламниң йолини вә әхлақини өзлиригә дәстүр қилған, мусулманларни Европилиқларниң оттура әсирдики дәвридә көрисиз, әмәлийәттиму, биздә ислам дининиң қуруқ рамкиси билән мусулманчилиқниң намила қалған, униң роһини башқилар яшатмақта.

МУСУЛМАНЛАРНИҢ АРҚИДА ҚЕЛИШИ ӨЗЛИРИНИҢ ХАТАЛИҒИДИН

1955. Соал: бәзи ислам әллириниң арқида қелишиға ислам дини сәвәпчиму?

Жавап: бәзи ислам әллириниң вә мусулманларниң арқида қелишиниң сәвәвини исламдин көрүш һәргизму адиллиқ әмәс, у мундақ:

1) тарих испатлидики, ислам дини ронақ тепип қисқиғина вақит ичидә дунияда шанлиқ нәтижиләрни қолға кәлтүрүп, инсанийәт мәдәнийитигә өчмәс төһпиләрни қошқан, ислам дининиң илим-пәнгә қошқан төһписи наһайити көп болуп, униңға тарих гува болалайду, дунияниң һәр қайси жайлиридики музейларда сақлинип келиниватқан ислам мәдәнийәт мираслири мусулманларниң әзәлдин мәдәнийлигини вә көплигән илим-пән түрлириниң һулини (асасини) салғучилар екәнлигини испатлайду.

2) Қуръан кәрим илимни интайин зор қәдирләйду. Муһәммәд әләйһиссаламға кәлгән тунжа вәһийниң «оқу» дегән буйруқ райи билән кәлгәнлигиму ислам дининиң илимни һәммидин алдинқи орунда қойидиғанлиғини испатлашқа йетәрлик, мундин башқа Қуръан кәримдә издинишкә, үгинишкә вә каинатқа әқил көзи билән нәзәр селишқа чақирған айәтләр наһайити көп.

3) бүгүнки күндә бәзи мусулманларниң арқида қалғанлиғини ислам диниға теңиш әқилгә сиғмайду, чүнки ислам дини һәр хил шәкилдики чекинишкә жени билән қарши туриду; мусулманлар ислам дининиң маһийитини һәқиқий түрдә тәсәввур қилалмиғанда, өзлүксиз өзгирип туриватқан аләмниң тәрәққият қәдими билән маслашқан һалда алға илгрлийәлмәй қалиду, демәк, камчилиқ исламда әмәс, бәлки дәл өзимиздә.

4) ислам дини инсанийәткә пайдилиқ болған барлиқ илим-пәнгә, мәдәнийәт тәрәққиятиға ишикни кәң ечивәткән, мусулманлар өзлириниң арқида қепқелишида һәқиқий сәвәп үстидә әстайидил издәнгәндә, ислам дининиң униңдин мустәсна екәнлигини вә өзлириниң тәләпкә лайиқ мусулман болалмиғанлиғини байқивалалайду; немә үчүн ислам дини толуқ тәдбиқланған вә мусулманлар илим-пәнгә жүрүш қилишни вә илим билән қураллинишни ибадәтниң бир парчиси дәп чүшәнгән дәвирләрдә улар башқилардин ешип кәткән? немә үчүн һазирқи учур вә пән-техника дәвридә улар арқида қалиду? бу заманда мусулманчилиқ бәк күчлинип кәткәнликтин мусулманлар заманниң арқисида қалдиму яки мусулманчилиқ суслашқан сәвәптинму? Бу соалға һәр ким өзи жавап тапсун.

ИСЛАМ ДИНИ ВӘ АЯЛ

ИСЛАМ ДИНИ АЯЛЛАРНИҢ ИЛИМ ЕЛИШИНИ ПӘРИЗ ҚИЛҒАН

1956. Соал: ислам дини аялларниң илим елишиға қандақ қарайду?

Жавап: оқуш, үгиниш ислам дининиң алдинқи пәризлиридин бири. Һәтта мусулманчилиқму оқуп, үгәнмәстин қобул болмайду. Аллаһ таала: «билгинки, Аллаһтин башқа илаһий мәбуд йоқтур» (*«Муһәммәд» сүриси, 19-айәт*) дейиш арқилиқ ислам диниға киришниң шәрти болған шаһадәт кәлимиси униң мәнасини билмәстинла ейтип қоюш билән қобул болмайдиғанлиғиға ишарәт қилған. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: «оқуш, үгиниш һәр бир әр-аял мусулманға пәриздур» дәп кәскин ейтқан [ибни Мажә ривайити].

Ислам динида оқуш вә үгиниш пәризи әр вә аял һәр қандақ бир мусулманға буйрулған пәриз болғинидәк, әр-аял һәр қандақ бир кишиниң тәбиий һәққидур; ислам тарихи бизгә исламий илимләр, әрәп әдәбияти вә шеирийәттә даңқ чиқарған нурғунлиған аялларни тонуштуриду, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң аяллиридин Айшә рәзийәллаһу әнһа айәт вә һәдисләрдин шәриәт әһкалирини чиқиралайдиған вә һәр хил диний мәсилиләргә жавап берәләйдиған алимә еди. Көплигән саһабилар униңдин һәдисләрни ривайәт қилған вә көплигән шәриәт әһкамлирини үгәнгән. Һәфисә рәзийәллаһу әнһа уста хәттат еди.

ИСЛАМ ДИНИ АЯЛЛАРНИҢ ИШЛИШИГӘ ҚАРШИ ӘМӘС

1957. Соал: ислам дини аялларниң ишлишигә қандақ қарайду?

Жавап: бу мундақ:

1) ислам дини аялларниң ишлишини вә хизмәт билән шуғуллинишини тосмайду, аяллар өзлириниң иқтидариға қарап мунасип иш яки хизмәт таллаш һоқуқиға егә; аяллар пәйғәмбәр әләйһиссаламниң дәвридә жиһатқа қатнишип яридарларни давалаш, ярилирини теңиш вә алдинқи сәптикиләрни керәклик озуқлар билән тәминләшкә охшиған хизмәтләрни қилатти.

2) аялларниң һәқ-һоқуқлири, жәмийәттики орни әрләргә охшаш жәмийәт ишлириға арилишиш һәққи Қуръан кәримдә вә пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һәдислридә наһайити очуқ йорутуп берилгән болсиму, бәзи ислам әллиридә аялларни төвән көрүш, уларниң иқтидаридин шәклиниш, уларни жәмийәт ишлиридин чәкләш, һәтта һөкүмәт орунлирида хизмәт қилишиғиму тосалғу пәйда қилидиған тәқлидий адәтләр һөкүм сүрмәктә. Әрәпләрниң яки башқиларниң ислам роһиға ят келидған бу хилдики тәқлидий адәтлири мусулманлар үчүн үлгә болалмайду, чүнки ислам принциплири башқа нәрсә, бу адәтләр башқа нәрсә болуп, иккиси иикки дунияду. Буни айривелиш лазим; мусулманниң дәстүри Қуръан кәрим, үлгиси Муһәммәд әләйһиссаламдур.

ИСЛАМ ДИНИ АЯЛЛАРНИҢ МӘНСӘП ТУТУШИҒА ҚАРШИ ӘМӘС

1958. Соал: ислам дини аялларниң һөкүмәт органлирида әмәл тутушиға қандақ қарайду?

Жавап: ислам дини аялларниң һөкүмәт органлирида мәнсәп (әмәл) тутушини тосмайду, аял киши өзиниң тәжрибиси, иқтидар вә билим сәвийисигә қарап, өзигә мунасип мәнсәпләрни тутса болиду; фиқһишунас алимлар пәйғәмбәр әләйһиссаламниң: «аял кишини өзлиригә әмәлдар қилған хәлиқ мувәппәқийәт қазиналмайду» дегән һәдисиниң роһиға асасән, аялларниң мәнсәп тутуши жаиз әмәс дәп келинлгән болсиму, көп сандики өлүмалар бу һәдисниң муәййән шараитқа қарап ейтилғанлиғини, пәйғәмбәр әләйһиссалам Иранлиқларниң өзлиригә Кисраниң қизини падиша қиливалғанлиғи тоғрисидики хәвәрни аңлиғандин кейин шундақ дегәнлигини көздә тутуп, аялларниң һөкүмәт органлирида мәнсәп тутушиниң жаизлиғини тәкитләйду; биз Қуръан кәримниң Сәбә мәмликитиниң аял падишаси Билқисниң қиссисини баян қилиш арқилиқ униң ишларни әпчил бир тәрәп қилалайдиған бүйүк маһарити вә тәжрибисигә наһайити жуқури баһа бәргәнлигини көргинимиздә, дунияда әрләргә тегишкили болмайдиған аялларниң барлиғини, һәтта әрләрниң әқли йәтмигән ишларни аялларниң бежирәләйдиғанлиғини байқивалалаймиз. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң бәзи мәслиләрдә аяллири билән мәслиһәтләшкәнлигиму ислам дининиң аялларниң иқтидарини, тәжрибисини вә қабилийитини аддий санимайдиғанлиғиниң бир дәлилидур (Мисир вәхпә ишлири министри, ислам дини ишлири алий кеңишиниң рәиси доктур Мәһмуд Һәмди Рәқзуқниң «ислам диниға болған хата чүшәнчиләргә рәддийә» намлиқ мақалисидин қисқартип елинди).

ОН ҮЧИНЧИ БӨЛҮМ

ИСЛАМ ДӨЛИТИ ВӘ ИСЛАМ ХӘЛИПИЛИКЛИРИ

ИСЛАМ ДӨЛИТИ ВӘ УНИҢ ӨЗГИЧИЛИГИ

1959. Соал: ислам дөлити дегән қандақ дөләт?

Жавап: ислам дөлити дейилгән һаман кишиләрниң хиялиға оттура әсирләрдики Европа қитъәсидә жаһаләт билән хурапатниң бирдинбир мәнбии болған христиан черколириниң зораванлиғи астида һөкүм сүргән вә ахири умумийүзлүк хәлиқ инқилави билән ағдурулуп ташланған дин дөләтлири келдиу. Әмәлийәттә ислам дөлити билән дин дөлити оттурисида чоң пәриқләр бар, чүнки дин дөлити тар даиридә, ислам дөлити кәң даиридә болиду. «ислам» сөзиниң мәнасиму «дин» сөзиниң мәнасидин әлвәттә чоң вә кәңдур, шуңа фиқһишунаслириниң нәзәридә «дин» ислам шәриитидә қоғдаш пәриз болған бәш чоң зөрүрийәтниң бири санилиду, улар: дин, жан, әқил, нәсил вә мал-мүлүк қатарлиқлардур. Мундин башқа «ислам тәрбийиси» дегән сөз пүтүн тәрбийә саһалириниң һәммисини өз ичигә алидиған болуп, «дин тәрбийиси» ислам тәрбийисини өз ичигә алған тәрбийә түрлиридин биридур (доктур Йүсүп әл Қәрдавийниң «фиқһуддәвлә фил ислам» намлиқ әсәриниң 58-бетидин).

ИСЛАМ ДӨЛИТИ БИЛӘН ДИН ДӨЛИТИНИҢ ПӘРҚИ

1960. Соал: ислам дөлити билән дин дөлитиниң пәрқи немә?

Жавап: ислам дөлити билән дин дөлитиниң оттурисида чоң пәриқләр бар, мәсилән:

1) ислам дөлити әркин сайлам, ихтиярийй бәйъәт вә ортақ кеңишиш асасиға қурулидиған дөләт. Аллаһ тааланиң пәйғәмбәр әләйһиссаламға тәлим берип: «ишта улар билән кеңәш» (*«Ал имран» сүриси, 159-айәт*) дегәнлиги вә мусулманларни сүпәтләп: «улар ишларни кеңишиш арқилиқ бежириду» (*«Шура» сүриси, 38-айәт*) дегәнлиги буниң дәлилидур; амма дин дөлити «дин адәмлири» ниң диний һөкүмранлиғи астида болидиған дөләттур; бу худди оттура әсирләрдә Европа қитъәсидә христиан черколириниң зораванлиғи астида һөкүм сүргән дин дөләтлиригә охшаш.

2) ислам дөлитидә дөләт башлиғи (хәлипә, орунбасар яки рәис) хәлиқ тәрипидин сайлиниду; биринчи хәлипә Әбубәкри сиддиқ рәзийәллаһу әнһуниң хәлипиликкә сайланғанлиқ қиссисиму буниң бир дәлилидур, чүнки хәлипини Муһәммәд әләйһиссаламниң өзи тайинлап қойған әмәс, бәлки уни мусулманлар кеңишиш арқилиқ сайлап чиққан еди. Өмәр ибни Хәттаб, Осман ибни Аффан вә Әли ибни Әбуталиб қатарлиқ хәлипиләрму мошу тәриқәдә сайланған, уларниң һечбирини алдинқиси тайинлап қойған әмәс. Амма дин дөлитидә сайлаш болмайду, дөләт башлиғи диний мақамниң беваситә буйруғи билән тайинлиниду яки диний мақамниң өзи болиду.

3) ислам дөлитидә дөләт башлиғи ислам шәриити тәрипидин қоюлған шәртләр вә чәклимиләр даирисидә иш көриду, башлиқ хаталашса хәлиқниң қарши чиқиш вә мәнсивидин еливетиш һоқуқи болиду. Пәйғәбәр әләйһиссаламниң: «башлиққа бойсунуш пәқәт шәриәтниң бәлгүлимилириниң даириси ичидә болиду» дегән һәдиси буни көрситиду [Бухарий вә Муслим ривайити]. Амма дин дөлитидә дөләт башлиғи мутләқ әркин болуп, пүтүн ишларда униң дегини дегән болиду, хәлиқниң униңға қарши чиқиш һоқуқи болмайду, қарши чиққучилар һаман «капир» лиққа һөкүм қилинип еғир жазаларға йолуқиду.

4) ислам дөлитидә дөләт башлиғиға бойсунуш Аллаһқа асийлиқ болмайдиған ишлар даирисидила болиду, башлиқ мусулманлиққа тоғра кәлмәйдиған бирәр қанун чиқарса, ислам дөлити тәркивидики һәр қандақ бир пухраниң униңға қарши чиқиш һоқуқи болупла қалмастин, бәлки пәриздур. Чүнки, бу һәр бир мусулман үчүн пәриз болған «әмир-мәруп, вәз-нәсиһәт» қатариға киридиған иш. Биринчи хәлипә Әбубәкриниң «мән Аллаһқа итаәт қилғандәк маңа бойсунуңлар, әгәр мән Аллаһқа асийлиқ қилсам, маңа бойсунушқа болмайду, яхши иш қилсам маңа ярдәм қилиңлар, әгәр яман иш қилсам маңа қарши чиқиңлар» дегән сөзи, иккинчи хәлипә Өмәр ибни Хәттабниң мечиттә хутбә оқуватқинида, бир аял келип униң сөзигә қарши чиққан вә уни тәнқитлигинидә: «Өмәр хаталашти, бу аял тоғра қилди» дегәнлиги буни испатлайду [Һаким ривайити]. Амма дин дөлитидә һакимийәт үстидикиләргә қарши чиқиш, динға қарши чиққанлиқ һесаплиниду. Европида хәлиқни җақ тойғузған вә уларни «дин» дегән аталғудинму қаттиқ нәпрәтлинидиған һаләткә кәлтүрүп қойған сәвәпниң бири шу еди.

5) ислам дөлитиниң дөләт башлиғи өзини хәлиқниң вәкили дәп тонуйду, шуңа вападар хәлипә Өмәр ибни Абдулъәзиз хәлипиликкә сайланған вақтида, мусулманлар аммисиға қилған тунҗа нутқида: «әй халайиқ! мән бу мәсъулийтни мениң ихтиярийимсиз һалда үстүмгә елишқа мәҗбур болдум, әң яхшиси бу аманәтни мәндин елиңлар, өзәңлар халиған бирсини сайливелиңлар» дегән[61]. Лекин пүтүн хәлиқ аммиси униң бу өзрисини қобул қилмиған вә униң хәлипилигигә һәммә бирдәк рази екәнлигини бир авазда мақуллиған, андин у сөзини давам қилип: «әй халайиқ! Аллаһқа итаәт қилмиған кишигә бойсунушқа болмайду, мән Аллаһқа итаәт қилған муддәткичә маңа бойсунуңлар, әгәр мән Аллаһқа асийлиқ қилсам маңа бойсунуш йоқ» дегән. Амма дин дөлитиниң дөләт башлиғи хәлиқниң әмәс, Аллаһниң вәкили һесаплиниду, шуңа уларниң дегәнлири дин вә қанун һесаплиниду.

МӘДИНӘ ИСЛАМ ДӨЛИТИДӘ ПУХРАЛАРНИҢ ҺӘҚ-ҺОҚУҚЛИРИ КАПАЛӘТ ҚИЛИНҒАН

1961. Соал: Мәдинә ислам дөлитидә пухраларниң һоқуқи қайси дәриҗидә еди?

Җавап: Мәдинә ислам дөлити тәркивидики мусулман, йәһудий, християн вә мушриклардин тәркип тапқан пухраларниң һәқ-һоқуқлири, өз ара бир-биригә йол қоюп тинчлиқ ичидә һаят кәчүрүш әһвали һазирқи әң илғар демократик дөләтләрниңкидин қелишматти, һәтта бәзи тәрәпләрдә демократийидинму илгириләп кәткән еди, чүнки пәйғәмбәр әләйһиссалам Мәдинә мунәввәрә шәһиридә тунҗа ислам дөлитини тәсис қилғинида, елан қилған 52 маддилиқ «Мәдинә вәсиқиси» инсанийәт тарихида, бир дөләттә яшайдиған һәр қайси диндикиләрниң өзлириниң диний етиқатини қоғдаш вә диний паалийәтлирини әркин елип бериш һоқуқини етирап қилған тунҗа дәстүр болуп һесаплиниду. Бу әйни вақитта Муһәммәд әләйһиссаламдин илгири вә кейин һәтта «демократийә» вә «инсан һәқлири» дегәнләр мәйданға келиштин бурунқи йеқинқи әсирләрдиму можут болуп бақмиған тәңдашсиз дәстүр санилиду.

МӘДИНӘ ДӘСТУРИ ВӘ УНИҢ ҖАРИЙ ҚИЛДУРУЛУШИ

1962. Соал: «Мәдинә дәстури» дегән немә?

Җавап: християнлар вә мушрикларниң Мәдинә дөлити тәркивидики пухралиқ һоқуқи, кишилик вә иҗтимаий, сәясий вә ихтисадий барлиқ һәқ-һоқуқлири, етиқат әркинлиги, Вәтәнни ташқи күчләрниң қандақла бир һуҗумидин бирликтә мудапиә қилиш мәҗбурийити қатарлиқларни өз ичигә алған, келишим яки шәртнамә характерлик баяннамә еди.

«Мәдинә дәстури» йәнә «инсан һәқлири» баяннамисини инсанийәт тарихида тунҗа болуп, елан қилған санилиду. Бу вәсиқиниң көп динлиқ дөләттә, пухраларниң диний җәһәттә тоқунушсиз һалда тиничлиқ ичидә һаят кәчүришиниң үлгилири төвәндики маддиларда орун алған:

1) Мәдинә ислам дөлити тәркивидики һәр-бир пухра һәқ-һоқуқларда, диний етиқат вә һәр ким өз диниға ибадәт қилиш әркинлигидә, мәҗбурийәтләрдә, сот алдида вә җазада охшаштур.

2) Мәдинә ислам дөлити тәркивидики муһаҗирлар билән әнсарлар өз ара диний қериндашлардур.

3) йәһудийлар билән мусулманлар бир үммәттур, бир-биригә зулум яки адаләтсизлик қилишқа, бир-биригә қарши сирткі күчләр билән бирлишишкә болмайду.

4) христианлар мәйли зиминниң шәрқидә, мәйли ғәрбидә, мәйли йеқинда, мәйли жирақта болсун, мәйли әрәп яки әҗәм болсун ислам дөлити уларни вә уларниң ибадәтгаһлирини қоғдайду.

5) Мәдинә ислам дөлитигә тәвә христианлар әгәр черко селишқа яки ремонт қилишқа һаҗәтмән болса, дөләтниң уларға бу ишта ярдәм қилиш мәҗбурийити бар. Һәқсизлиқләргә вә дүшмәнликкә қарши туруш пүтүн пухраларниң ортақ мәҗбурийитидур.

6) һаким билән мәһкум (рәис билән пухра) қанун алдида баравәрдур. (Мисирлиқ ислам мутәпәккүри доктур Муһәммәд Мухтар Мәһидийниң «Мәдинә дәстури вә мусулман әмәсләр билән муамилә қилиш принципи» дегән мавзуда Мисирда чиқидиған «Әттибъян»журнили 2009-жиллиқ январь санидиа елан қилған мақалисидин).

ИСЛАМ ДӨЛИТИ БАШҚА ДИНЛАРҒИМУ ЙОЛ ҚОЙҒАН

1963. Соал: ислам дөлити башқа динларни етирап қилғанму?

Җавап: ислам дөлити узун әсирлик инсанийәт тарихида башқа динларниму етирап қилип, һәр бир динниң әһлигә етиқат әркинлигини бәргән тунҗа дөләттур. Шуңа, он төрт әсирлик ислам тарихи җәриянида, ислам дини бирәр динға яки шу динниң әһлигә қарши уруш ачқини йоқ. Буниңға башқа динларға мәнсүп алимларму гувадур; мусулманлар пәқәт ислам дәвитиниң алдини тосивалған вә хәлиқни һәқ динниң чақриғини аңлаш пурситидин мәһрум қилған, ислам дәвитини йәткүзүш үчүн барған әлчиләрни өлтүривәткән вә ислам дөлитигә тәһдит салған мустәбит һакимийәтләр билән урушуп, уларниң тәвәлигидики хәлиқни башлиқлириға чоқунушниң харлиғидин азат қилип, бир Аллаһқила ибадәт қилидиған, инсанлардин қорқмайдиған әзизликкә елип чиққан йери бар, чүнки ислам дини аләмшумул бир дин, униң дәвити йәр йүзидики пүтүн инсанийәткә қаритилған. Муһәммәд әләйһиссалам ислам динини барлиқ инсан әвладиға йәткүзүш вәзиписи үстигә жүкләнгән бир пәйғәмбәр еди, униң һәр қайси падишаларға ислам әлчилирини давамлиқ әвәтип, уларни чирайлиқчә сөһбәт, есил үлгә вә әдәплик сөзләр билән исламға дәвәт қилғанлиғиму шу сәвәптин еди.

Амма башқа динларниң егилири, һәтта самавий динларниң каттилириму башқиларниң динини яки уларни етирап қилиш дегәнни техи йеқинғичә билмәтти. Миладидин бурунқи Бухтәннәсир қошунлириниң Пәләстиндики йәһудийларниң өлүмалирини вә ишқа ярайдиған адәмлирини қирип түгитип, ибадәтгаһлирини көйдүрүп ташлап, қалған пухралирини Бабилға әсир қилип елип кәткәнлиги, миладийә 111 әсиргичилик (император Конистантин христиан динини қобул қилғанға қәдәр) Римлиқларниң христианларни буддистлиққа зорлиғанлиғи вә мутләқ көп санлиғини қирип ташлиғанлиғи XIV әсирниң ахирлирида Испанийидә христиан черколири қурған «тәптиш мәһкимилири» ниң Европа буддистлирини көйдүрүп өлтүргәнлиги вә йеқинқи әсирләрдә башқа диндикиләр қозғиған диний урушлар буниң мисалидур.

Ислам дини яки ислам тарихи, диний уруш дегәнни тонумайду, чүнки мусулманлар Аллаһ тааланиң «Аллаһтин башқисиға чоқунидиғанларниң илаһлирини сөкмәңлар» (*«Әнъам» сүриси, 108-айәт*) дегән әмри бойичә иш көргәнликтин, һечқандақ бир динни яки униң әһлини хорлиған яки сөккән әмәс, амма батил динларниң батиллиғини илмий йосунда баян қилиш башқа мәсилә. Мусулманлар қедимдин бери мошундақ есил принциплар даирсидә иш елип барған туруғлуқ, Европиниң бәзи дөләтлиридики бузғунчиларниң пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламниң улуқ мақамиға вә шәнигә тил тәккүзүп, һәҗивий рәсимлирини сизиши һәқиқәтән һәддидин ашқанлиқ әмәсму?! Мусулманлар қайсибир динниң илаһлирини яки муқәддәс

билидиған шәхслирини сөккән? Динларни вә диний муқәддәсләрни қанунлуқ һалда қоғдаш пикри Бирләшкән Дөләтләр Тәшкилатида техи әндила тартишлиниватқан болса, ислам дини мундин он төрт әсир илгирики чағлардила «динларни вә у динларға етиқат қилғучиларни камситмәслик, һәр бир дин әһлигә өз динини сақлап қелиш вә халиған диниға әркин етиқат қилиш» әркинлигини жуқурқи «Мәдинә вәсиқиси» ниң маддилири ичидә елан қилип, уни рәсмий әләмәлийләштүргән еди. Ислам дөлити йәһудий вә христианлардин ибарәт самавий динға мәнсүп кишиләрниң динлирини етирап қилипла қалмастин, мәҗусийларниң дининиму етирап қилип, уларға әһли китапқа охшаш муамилә қилишни бәлгүлигән.

ИСЛАМ ДӨЛИТИНИҢ АСАСИЙ ҚАНУНИ

1964. Соал: ислам дөлитиниң асасий қануни немә?

Җавап: ислам дөлитиниң асасий қануни ислам шәриитиниң өзи болуп, Қуръан кәрим билән пәйғәмбәр әләйһиссаламниң сүннитигә мужәссәм болған әқидә, ибадәт, әхлақ, муамилә, кишилик вә коллетив алақилар, дөләт түзүми, дөләтниң башқа әлләр билән болған мунасивити, муамилиси, җинайи ишлар қануни қатарлиқ бир жүрүш қаидә-тәртипләрни вә низамларни өз ичигә алиду. Ислам дөлити жуқурида ейтилғандәк дин адәмлири башқуридиған дин дөлити яки атидин балиға мирас қалидиған императорлуқ дөлити яки «дин бизниң ишлиримизға арилашмисун» дәйдиған секуларизм дөлити әмәс, бәлки Аллаһниң шәриити һөкүм сүридиған, башлиқлири хәлиқ тәрипидин әркин сайлинидиған хәлиқ дөлитидур (доктур Йүсүп әл Қәрдавийниң «фиқһуддәвлә фил ислам» намлиқ әсириниң 30-бетидин).

1965. Соал: ислам дөлитиниң демократийидин артуқчилиғи немә?

Җавап: мундин он төрт әсирдин көпрәк вақит илгири Мәдинә мунәввәрә шәһиридә қурулған ислам дөлити инсанийәт тарихида тунҗа қетим һәқиқий мәнадики демократийиниң һулини турғузған вә әмәлдә тәдбиқлап көрсәткән, шундақла һазирқи демократийиләрдинму илгириләп кәткән еди. Мисирлиқ мәшһур мутәпәккүр доктур Шаий Мисирниң «әл вәфд» гезитиниң 1986-жили 11-сентябрь санида елан қилған бир мақалисида мундақ дегән: «һәқиқий ислам һазирқи демократийә дәстүрлиридин үстүнликкә егә, буни мундақ икки җәһәттин чүшәндүрүшкә болиду:

1) шәриәтниң һөкүмранлиқ принципи инсанлар тәрипидин түзүлгән қанунларниң һөкүмранлиқ принципидин үстүндур, чүнки дунниядики әң илғар демократийә қанунлирини лайһилигүчи әзаларму, мәйли улар парламент болсун, мәйли дөләт рәиси болсун, мәйли башқа қайсибир тәрәп болсун – қанун чиқиришта қәйтсиз вә шәртсиз әзалар болуп, өзлири қанун чиқарғучилар болғанлиқтин, уларниң салаһийити чәксиз болиду; шуңа қанун чиқириш әзалири қанундин халиған маддиларни елип ташлап, халиғанлирини киргөзәләйду. Амма исламда шәриәтниң һөкүмранлиғи дөләтниң пүтүн әзалирини, һәтта қанун чиқарғучи әзаларниму өз ичигә алғанлиқтин, һечким шәриәтниң бәлгүлимилирини әмәлдин қалдуруш яки өзгәртиш һоқуқиға егә әмәс. (Чүнки Аллаһниң түзгән қануни һәр заман вә һәр маканға ярайдиған хусусийәткә егә, амма йеңидин мәйданға кәлгән, Қуръан кәрим вә һәдисләрдә һөкүми бәлгүләнмигән мәсилиләрдә, қанунщунаслар ижтиһат йоли билән иш көриду. Автор).

2) ислам дининиң қанун чиқириш вә жүргүзүш әзалириға дөләтниң контроллиғидин мустәқил һалда иш көрүш һоқуқини бериш принципи һазирқи әң илғар демократийә қанунлиридиму тепилмайду, шуңа қедимки вә һазирқи барлиқ қанун китаплиридики «қанун дөләтниң хаһишини ипадиләйду» дәйдиған сөз исламда қәтъий можут әмәс. Һазирқи демократийә қанунлириниң пикир, етиқат вә тәшвиқат әркинлигидин башлап көплигән ишларда инсанларниң һөрийитигә капаләт қилғанлиғиниму инкар қилғили болмайду» (доктур Йүсүп әл Қәрдавийниң «фиқһуддәвлә фил ислам» намлиқ әсириниң 38-39-бәтлиридин).

ДЕМОКРАТИЯ БИЛӘН ИСЛАМ ДИНИНИҢ МУНАСИВИТИ

1966. Соал: демократийә дегән немә?

Җавап: демократийини академийилик аталғуларға һаҗәт болмастин, аддий тил билән ипадилигәндә, хәлиқ өзлириниң башлиқлирини өзлири таллап чиқиши, улар яқтурмайдиған бириниң уларға бесимдар боливалмаслиғи улар қобул қилмайдиған қанун принципларни уларға таңмаслиғи, пухраларниң башлиқлиридин һесап елиш, хаталашса уларға қарши чиқиш вә дадил пикир қилиш һоқуқи болуши дегәнликтәр, мана бу, һәқиқий мәнадики демократийидур.

1967. Соал: һәқиқий демократийә билән ислам дининиң мунасивити барму?

Җавап: демократийини жуқурқи тәрипи бойичә чүшәнгән кишиләргә аянки, һәқиқий мәнадики демократийә ислам дининиң иҗадийитидур. Тарихтин буянқи мустәбит һакиммутләқләрниң түрлүк зулумлиридин қутулушниң йоллирини издәш, һаятлиқниң узун әсирлик тәҗрибилиридин пайдилиниш нәтиҗисидә, инсанлар техи йеқинқи жиллардин бери оттуриға чиқарған демократийә түзүми ислам дини он төрт әсир илгири тунҗа қетим қарар қилған һәқ-һоқуқларниң бир қисмидур, мәсилән: ислам динида дөләт башлиғини пәйғәмбәр тайинлап бәрмәйду, бәлки уни хәлиқ өзи сайлап чиқиду; ислам дини җамаәт яқтурмайдиған бириниң уларға намазда имам болушини яман көриду. Пәйғәмбәр әлийһиссалам бу һәқтә: «үч хил адәмниң оқуған намизи қобул болмайду, уларниң бири җамаәт яқтурмайдиған имам»дегән [ибни Маҗә ривайәт қилған].

Намаздики әһвал мундақ болған йәрдә, пүтүн һаятлиқ вә барлиқ сәясәт ишлирида әһвал қандақ болуши керәк? Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: «силәрниң әң яхши башлиқлириңлар силәр яқтуридиған вә уларму силәрни яқтуридиған, силәр уларға яхши тиләкләрни тиләйдиған, уму силәргә яхши тиләкләрни тиләйдиған кишилириңлардур. Силәрниң әң яман башлиқлириңлар силәр яқтурмайдиған, уларму силәрни яқтурмайдиған, силәр уларға ләнәт оқуйдиған, уларму силәргә ләнәт оқуйдиған кишилириңлардур» [имам Муслим ривайити].

Мисирлиқ атақлиқ язғучи вә ислам мутәпәккүри устаз Аббас Аққад һазирқи демократийә түзүминиң җәвһири ислам динидин кәлгәнлигини дәлилләп «ислам демократийиси» намлиқ бир китап язған, кейинчә, униңдинму илгириләп Мисрлиқ язғучи устаз Халид Муһәммәд Халид һазирқи демократийә түзүмини исламниң өзи дәп тәсвирлигән, демәк, һәқиқий мәнадики демократийә исламниң роһиға мувапиқлишиду (доктур Йүсүп әл Қәрдавийниң «фиқһуддәвлә фил ислам» намлиқ әсәри 145-146-бәтләр). Һазирқи заманда, дунияниң һечқандақ йеридә һәқиқий ислам дөлитиниң үлгисини тапқили болмайду.

1968. Соал: ундақта немә үчүн һазирқи мусулман дөләтлиридә демократийә болмайду?

Җавап: мәсилиниң түгүни шу йәрдә; әгәр һазирқи ислам дөләтлиридә Муһәммәд әләйһиссалам тәсис қилған һәқиқий ислам дөлитиниң әндизиси (үлгиси) яки әмәлийити болса еди, мусулманлар бүгүнкидәк хорлуққа, езилишкә күчлүкләргә вә басқунчиларға беқинди болуп һаят кәчүрүшкә муптила болмас еди.

МУСУЛМАНЛАРДА СӘЯСИЙ ИСТИБДАТ ДӘВРИНИҢ БАШЛИНИШИ

1969. Соал: мусулманларда сәясий истибдат дәври қачан башланған?

Җавап: мусулманлар авалқи төрт хәлипиниң заманидин кейинки узун жиллиқ тарихий җәриянида кәткүзүп қойған әң муһим нәрсиси вә әң чоң хаталиғи ислам дининиң кеңәш вә әркин сайлам принципи әмәлгә ашурулмиған еди. Үлгилик хәлипиләр[62] дәвриниң ахирқи мәзгиллиридә, бир қанчә кишиниң хаталиғи сәвәплик, кеңәш вә сайлам бойичә иш көридиған үлгилик «ислам хәлипилиги» атидин балиға мирас қалидиған императорлуқ түзүмгә айлинип қалған[63]. Әйни вақиттики саһабилар бу ишқа қарши чиққан вә қәтъий рази болмиған, һәтта бәзи саһабилар бу

түзүмни қедимий Иранлиқларниң атидин балиға қалидиған тәхт мирасхорлиғи түзүмигә охшитип «Кисралиқ түзүми» дәп атиған (доктур Йүсүп әл Қәрдавийниң «фиқһуддвлә фил ислам» намлиқ әсәри 144-бәт).

ТУНҖА ИСЛАМ ДӨЛИТИНИҢ ӨРНӘКЛИРИ

1970. Соал: исламдин бурунқи әрәпләрдә һакимийәт түзүми қандақ еди?

Җавап: исламдин бурунқи әрәпләрдә бирла һакимийәт астида яшаш адити болмастин, һәр бир қәбилиниң өз алдиға мустәқил қәбилә башлиқлири бар еди; әрәпләр өз арисидики җедәл-мажиралар вә һөкүм тәләп қилидиған һәр қандақ бир иштa өзлириниң қәбилә башлиқлириға мураҗиәт қилатти. Һәр қәбилә өзлирини башқилардин артуқ санатти, шеирлири арқилиқ рәқип қәбилиләрни сөкәтти, шу сәвәптин қәбилиләр оттурисида һемишәм дегидәк тоқунушлар вә чоң көләмлик урушлар йүз берип туратти; әрәпләр умумән иҗтимаий җәһәттин тарқақ, сәясий җәһәттинму муқимсиз вә ихтисадий җәһәттин намратлиқта һаят кәчүрәтти.

Башқа һәр қандақ бир милләт әрәпләргә нисбәтән мәдәнийәтлик санилатти, у милләтләрдә падишалиқ түзүми аллибурун йолға қоюлуп болғанлиқтин, бир қәдәр бирлик ичидә һаят кәчүрәтти. Амма уларда башлиқлирини өзлири сайлап чиқиш әркинлиги йоқ болуп, атидин балиға мирас қалидиған падишалиқ түзүми арқисида һаят кәчүрәтти.

ӘРӘПЛӘРНИ МИЛЛӘТ ҚАТАРИҒА КӨТӘРГӘН НӘРСӘ ИСЛАМ ДИНИДУР

1971. Соал: ислам дини кәлгәндин кейин әрәпләрниң әһвали қандақ болған?

Җавап: ислам дини кәлгән вә ислам һакимийити тикләнгәндин кейин, әрәпләр җүмлидин ислам динини қобул қилған пүтүн милләтләр һәр түрлүк қалақлиқлардин, хурапатлардин, инсанларға чоқунушниң хорлуқлиридин, иҗтимаий муқимсизлиқлардин вә сәясий тәһдитләрдин пүтүнләй азат болуп, етиқат җәһәттә бир Аллаһқила етиқат вә ибадәт қилиштәк иззәт-һөрмәткә, иҗтимаий вә сәясий җәһәтләрдә муқимлиқ, бирлик, баравәрлик вә һөрлүккә еришти.

ТУНҖА ИСЛАМ ДӨЛИТИНИҢ РӘИСИ

1972. Соал: ислам дөлитиниң тунҗа рәиси ким еди?

Җавап: пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам Аллаһ таала тәрипидин ислам динини елип келип, мутләқ һакимийәт Аллаһ таалаға мәнсүп екәнлигини вә өзиниң Аллаһ буйруғанларни йәткүзүш вәзиписи барлиғини елан қилған вә Мәдинигә һиҗрәт қилип барғинидин кейин, у җайда тунҗа ислам дөлитини тәсис қилған болуп, бу дөләтниң тунҗа һакими пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам болған. Һәтта ғәриплик алимларму буниңға иқрар. Томас Арнольд (Sir. T. Arnold) мундақ дегән: «Муһәммәд (әләйһиссалам) бирла вақитта динниң вә дөләтниң рәиси еди».

МУҺӘММӘД ӘЛӘЙҺИССАЛАМ СӨЙГҮ БИЛӘН ИТАӘТ ҚИЛИНҒАН ЗАТ ЕДИ

1973. Соал: Муһәммәд әләйһиссалам қандақ рәис еди?

Җавап: Муһәммәд әләйһиссалам өзи дөләт рәиси, динниң бирдинбир рәһбири болсиму, өзини наһайити кәмтәр тутатти, әтрапидикиләргә қериндашниң қериндишиға қилидиған муамилисини қилатти, һәр кимгә интайин мулайим еди, бирәр кишигиму азар бәрмәтти, қаттиқ сөз қилматти. Шуңа Аллаһ таала униңға мундақ дегән: «Аллаһниң рәһмити билән сән уларға мулайим болдуң,

әгәр қопал, бағри қаттиқ болған болсаң, улар чөрәндн тарқап кетәтти» («*Ал имран» сүриси, 159-айәт*).

Муһәммәд әләйһиссалам өзиниң улуқлинишини вә башқилардин алаһидә пәриқлиқ муамилә көрүшни халиматти, кишиләр арман қилидиған алий унванлар билән атилишниму яқтурматти, бәлки у һемишәм мусулманларға: «мени христианларниң Мәрйәм оғли Әйсани улуқлиғинидәк улуқлимаңлар, мән пәқәт Аллаһниң бәндисимән, мени «Аллаһниң бәндиси вә пәйғәмбири» дәңлар» дәп, тәлим берәтти [имам Бухарий ривайити]. Муһәммәд әләйһиссалам инсанийәттә болушқа тегишлик гөзәл әхлақниң әң жуқури үлгисини ясап көрсәткән зат еди, шуңа Аллаһ таала уни махтап: «сән һәқиқәтән бүйүк әхлаққа егисән» дегән («*Қәләм, сүриси, 4-айәт*). Шу сәвәптин, Муһәммәд әләйһиссаламға әгәшкәнләр уни женидинму артуқ сөйәтти, адәттә өзлириниң падишалириға яки қандақла бир башлиқлириға улардин қорқуп яки халимисму мәҗбурий һалда итаәт қилса, Муһәммәд әләйһиссаламниң йенидикиләр униңға чәксиз сөйгү-муһәббәт вә вайиға йәткән ихлас һәм садақәт билән ихтиярийй итаәт қилатти.

САҺАБИЛАРНИҢ ПӘЙҒӘМБӘР СӨЙГҮСИДИН ӨРНӘКЛӘР

1974. Соал: саһабиларниң пәйғәмбәр сөйгүси қайси дәрижидә еди?

Жавап: Муһәммәд әләйһиссаламниң йенидики саһабилири уни ата-анисидин, балилиридин вә дунияда қимматлик дәп саналған һәр қандақ нәрсисидин артуқ сөйәтти. Аллаһ таала Қуръан кәримдә: «пәйғәмбәр мүмүнләр үчүн жанлиридинму чаридур» («*Әһзап» сүриси, 6-айәт*) дей-иш арқилиқ уларниң Муһәммәд әләйһиссаламға болған сөйгү-ихласиға гува болған. Чүнки саһабилар һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламни вә униң қәдир-қиммитини һәммидин бәк тонуған вә Аллаһниң мону сөзигә әстайидил қулақ селип шу бойичә иш көргән үлгилик кишиләр еди. «Аллаһқа вә ахирәт күнигә ишинидиған бир қовумниң Аллаһқа вә униң пәйғәмбиригә дүшмән болғанларни, уларниң анилири, оғуллири, я қериндашлири, я уруқ-туққан болған тәғдирдиму дост тутқанлиғини көрмәйсән» («*Муҗадилә» сүриси, 22-айәт*). Төвәндә бу мавзуда бәзи үлгиләр берилду.

ӘБУБӘКРИНИҢ УССУЗЛИҒИ

Биринчи хәлипә Әбубәкри рәзийәллаһу әнһу мундақ дәйду: «һиҗрәт вақтида пәйғәмбәр әләйһиссалам билән биллә едим, қаттиқ уссап кәткән едим, бир қәдәһ сүтни әкилип, авал уни пәйғәмбәр әләйһиссаламға сундум, униң унимиғиниға қоймай, сүтни авал ичишкә тәклип қилишта чиң туривалдим; шуниң билән пәйғәмбәр әләйһиссаламниң сүтни ичип раһәтләнгәнлигини көрүп, мениң уссузлиғим бирдинла бесилип қалди».

ӘБУБӘКРИНИҢ ҒӘМКИНЛИГИ

Мәккә фәтһи болғандин күни Әбубәкри рәзийәллаһу әнһуниң атиси Әбу Қуһафә мусулман болиду, бу вақитта пәйғәмбәр әләйһиссаламдин башлап һәммә шунчилик хошал болиду. Һәзрити Әбубәкриниң жиллардин бери арзу қилип кәлгән бу ишниң әмәлгә ашқанлиғидин аләмчә хошаллиққа толиши күтүлгән бу күндә, у қаттиқ жиғлап кетиду, буни көргән саһабилар бу ишқа һәйран болуп, униңдин немә үчүн жиғлиғанлиғини сориғанда, у мундақ дәйду: «һазир иман ейтқан кишиниң мениң атам болмастин, бәлки пәйғәмбәр әләйһиссаламниң тағиси Әбуталиб болушини бәкму арзу қилаттим, чүнки бу иш пәйғәмбәр әләйһиссаламни бәк сөйүндүрәтти».

БИЛАЛНИҢ ҺӘСРИТИ

Ислам тарихидики тунҗа мәзин, шундақла пәйғәмбәр әләйһиссаламниң мәзини һәзрити Билал рәзийәллаһу әнһу[64], пәйғәмбәр әләйһиссаламниң вапатиға әң қаттиқ қайғурған саһабиларниң бири еди. Билал пәйғәмбәр әләйһиссалам вапат болғандин кейин, мәзинликни ташлайду вә шеһитлик шәрбитини ичиш арзуси билән Шамға берип җиһатқа қатнишиш үчүн хәлипә Әбубәкри

рәзийәллаһу әнһудин рухсәт сорашқа бариду. Һәзрити Әбубәкри униңға: «әй Билал! сән Мәдинидә қелип бизгә мәзинлик қилғин» дегәндә, Билал Әбубәкригә: «әгәр сиз мени өзиңиз үчүн азат қиливәткән болсиңиз, иш сиз дегәндәк болсун, әгәр мени Аллаһ үчүн азат қилған болсиңиз, мени йолумдин тосмаң» дәйду. Әбубәкри униңға: «бәлки мән сени Аллаһ үчүн азат қилғантим» дәйду. Билал Шамға қарап жүрүп кетиду; бир қанчә жиллардин кейин чүшидә пәйғәмбәр әләйһиссаламни көриду вә пәйғәмбәр әләйһиссалам униңға: «әй Билал! бу немидегән вапасизлиқ, бизни зиярәт қилидиған вақит йетип кәлмидиму?» дәйду. Һәзрити Билал шуниң билән дәрһал Мәдинигә йетип келип, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң мубарәк қәбрисигә бешини қоюп, узунғичә жиғлап кетиду. Мәдинә хәлқи Билалниң кәлгәнлигини аңлап, униң бир қетим болсиму әзән ейтип беришини илтимас қилиду, Билал мунариға чиқип әзәнни башлап: «әшһәду әннә муһәммәдун рәсулуллаһ» дегән йеригә кәлгәндә булуқлап жиғлап кетип әзәнни қайта-қайта дуруслап ейтишқа мәҗбур болуп қалиду. Билалниң авазини аңлиған Мәдинә әһли әр-аял, қери-яш һәммиси сиртқа чиқип жиғлишип кетиду, саһабилар бу күнни Мәдинә тарихидики әң чоң жиғапәзлик күни дәп атиған.

СӘВБАННИҢ СЕҒИНИШИ

Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң хизмәтчиси Сәвбан рәзийәллаһу әнһудин, бир күн кәчкичә йоқап кетип, қайтип кәлгинидә Сәвбан пәйғәмбәр әләйһиссаламни көрүп: «я рәсулулаһ! силини қаттиқ сеғинип кәттим» дәп ич-ичидин жиғлап кетиду, бу вақитта пәйғәмбәр әләйһиссалам униңға: «шуниңғиму жиғлап кетәмдиған» дегәндә Сәвбан: «әй рәсулуллаҺ! униңғила әмәс, мән силиниң җәннәттики алий орунлирини вә мәндәк бир кишиниң орнини ойлап, сили билән җәннәттә бир җайда болалмайдиғанлиғим үчүн қайғурдум» дәйду. Шу вақитта Аллаһ таала: «Аллаһқа вә униң пәйғәмбиригә итаәт қилғанлар ахирәттә Аллаһниң немитигә еришкән пәйғәмбәрләр, сиддиқлар, шеһитлар вә яхшилар билән биллә болиду, улар немидегән яхши һәмиралар» («*Ниса» сүриси, 69-айәт*) дегән айәтни чүшүрүш арқилиқ Сәвбанни вә башқа мусулманларниң көңлини хатирҗәм қилиду.

СӘВАДНИҢ АРМИНИ

Уһуд ғазити болған күни пәйғәмбәр әләйһиссалам мусулман әскәрлирини сәпкә тизғанда, уларға сәптә рәтлик туруш әмрини бериду, әскәрләр һәммиси сәп түзәп рәтлик турушиду, пәқәт Сәвад сәптә түз турмайду, пәйғәмбәр әләйһиссалам уни көрүп йәнә әсәкәрләргә сәпни түзәшкә буйруйду, Сәвад йәнила сәптә түз турмайду, бу вақитта пәйғәмбәр әләйһиссалам униң йениға келип: «Сәвад, сәпни түзлә» дәйду, Сәвад «хоп, болиду» дәп қоюп йәнила сәпни түзлимәйду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам қолидики мисвак (яғичи)ни униң қосиғиға тәккүзүп қоюп: «Сәвад! сәпни түзлә» дәйду. Сәвад бу вақитта «я рәсулуллаһ! қосиғимни бәк ағритивәттилә» дәйду, пәйғәмбәр әләйһиссалам: «ундақта, мәндин интиқамиңни алғин» дәп қосиғини ечип бериду, шу һаман Сәвад пәйғәмбәр әләйһиссаламниң мубарәк қосиғини сөйүшкә башлайду, андин: «мениң арзуюм бу еди, чүнки биз һазир ғазатқа тәйярлиниватимиз, бүгүн мән шеһит болуп кетишим мүмкин, шуңа ахирқи қетим рәсулуллаһниң мубарәк тенини тутивалай дегәнтим» дәйду.

МУАЗНИҢ ДӘРДИ

Пәйғәмбәр әләйһиссалам Муаз ибни Җәбәл рәзийәллаһу әнһуни Йәмәнгә йолға салғинида, уни узитиш үчүн чиқип: «я Муаз! Бу жилдин кейин мени көрәлмәслигиң мүкин, бәлки сән мениң мечитим билән қәбрәмдин өтүп қалисән» дегәндә, Муаз пәйғәмбәр әләйһиссаламдин айрилиш униң үчүн һәммидин айрилип келиштәк туюлғанлиқтин, худди кичик балидәк һөкирәп жиғлап кетиду вә маңмастин туривалиду, ахири Муһәммәд әләйһиссаламниң тәсәлли қилиш билән йолға атлиниду.

АТА-АНАМ САҢА ПИДА БОЛСУН

Уһуд ғазити болған күни мусулманлар зор чиқимға учрайду вә Мәдинә шәһиригә «пәйғәмбәр әләйһиссалам шеһит болди» дегән ялған хәвәр тарқилиду, бу вақитта пүтүн Мәдинә хәлқи қаттиқ

қайғу-һәсрәт ичидә қалиду. Шу чағда Мәдинилик аяллардин бири уруш болған җайға берип, атиси, акиси, оғли вә ери қатарлиқларни тапқан болсиму, уларға қарап қоймастин, башқа бирини издәп кетиватқанлиғиға һәйран болған бири, аялдин: «кимни издәйсиз?» дегәндә аял: «мән пәйғәмбәр әләйһиссаламни издәймән, у қени» дәйду, улар аялға пәйғәмбәр әләйһиссаламниң орнини көрситип қойғандин кейин, аял пәйғәмбәр әләйһиссаламниң пешидин тартип туруп: «Аллаһқа миң шүкри, сиз аманла болсиңиз башқа мусибәтләр һечнәрсә әмәс, ата-анам сизгә пида болсун я рәсулуллаһ» дәйду.

РӘСУЛУЛЛАҺ ҮЧҮН ҖЕНИМ ҚУРВАН

Зәйд ибни Дәснә исимлик бир саһабини Сәфван ибни Умәййә исимлик бир мушрик өлтүрүш үчүн қурәйш каттилириға әвәтиду, қурәйш каттиси Әбусуфъян уни өлтүрүшкә буйруштин авал униңдин «әй Зәйд! Ейиқина, Муһәммәд сениң орнуңда болуп, өлүмгә буйрулса, сән өз өйүңдә хатирҗәм олтурсаң, бу яхшиму?» дәп сорайду. Зәйд қәтъийлик билән «яқ, рәсулуллаһниң путиға аддий бир тикәнниң кирип кетишигиму чидап туралмаймән» дәйду. Шуниң билән униң бешини кесиду вә Әбусуфъян дәйду: «мән инсанлардин бир адәмниң йәнә бир адәмни Муһәммәд (әләйһиссалам)ниң саһабилири Муһәммәд (әлйһиссалам)ни җенини пида қилиш дәриҗисидә сөйгинидәк қаттиқ сөйгәнлигини көрмидим».

СЕҒИНИП ТУРАЛМИДИМ

Бир адәм пәйғәмбәр әләйһиссаламниң өйигә келип: «я рәсулуллаһ! сиз мениң үчүн җенимдинму чарә сөйүмлүксиз, сиз мениң үчүн балилиримдинму чарә сөйүмлүксиз, өйүмдә олтарғинимда сизни сеғинип туралмидим, шуңа сизгә кәлдим» дәйду. Андин пәйғәмбәр әләйһиссалам униңға мону айәтни оқуп бериду: «Аллаһқа вә униң пәйғәмбиригә итаәт қилғанлар ахирәттә Аллаһниң немитигә еришкән пәйғәмбәрләр, сиддиқлар, шеһитлар вә яхшилар билән биллә болиду, улар немидегән яхши һәмиралар» («*Ниса» сүриси, 69-айәт*).

ҒӘРИПЛИКЛӘРНИҢ МУҺӘММӘД ӘЛӘЙҺИССАЛАМ ҺӘҚҚИДӘ ЕЙТҚАНЛИРИ

1) Густав Лобун мундақ дегән: «Муһәммәд (әләйһиссалам) әң жуқури әхлақ-пәзиләткә егә, алийжанап, һәр ишни һекмәт билән қилидиған, кишиләргә бәкму меһриван, көңли юмшақ, растчил, ишәшлик бир киши еди» (Густав Лобувниң «дин вә һаят» намлиқ әсәри, 67-бәт). «адәмләрниң улуқвар нәтиҗлиригә қарап баһа беришкә тоғра кәлсә, Муһәммәд (әләйһиссалам) тарих тонуған мәшһурларниң әң каттиси һесаплиниду; ғәриплик алимлар өзлириниң диний мутәәссиплигигә қаримай, Муһәммәдниң алий пәзиләтлирини етирап қилмақта, шундақтиму көплигән тарихчилар диний тәәссуплиқниң күчлүк тәсири астида қалғанлиқтин униң пәзиләтлирини көрәлмәйватиду» (Густав Лобувниң «Әрәп мәдәнийити» намлиқ әсәри 115-бәт).

2) Ани Бисинто мундақ дәп язиду: «әрәп миллитиниң бу улуқ пәйғәмбириниң тәрҗимиһали вә пәзилитини тәтқиқ қилған һәр қандақ киши бу алийжанап пәйғәмбәргә һөрмәт қилмай туралмайду. Бу пәйғәмбәрниң дин тәшвиқати вә турмуш җәриянини чүшәнгән киши Муһәммәд Аллаһ тәрипидин инсанларға әвәтилгән бир улуқ пәйғәмбәр екән дәп тонуши мүмкин. Гәрчә мән сизгә ейтқан көп ишлар нурғун кишиләргә тонушлуқ болсиму, лекин мән һәр қетим униң тарихини қайтилап оқуғинимда, бу улуқ әрәп йолбашчисиға нисбәтән мениңдә қайтидин әқидә бағлаш вә һөрмәт билдүрүш һиссияти қозғилидиғанлиғини етирап қилмай туралмаймән» (Ани Бисинтониң «Муһәммәдниң тәрҗимиһали вә униң диний тәлиматлири» намлиқ әсәри, 4-бәт).

3) Рәмадени мундақ дәп язиду: «әгәр нишани улуқ, қолланған васитиси кичик, лекин нәтиҗиси қалтис болуш адәмниң туғма қабилийитини өлчәйдиған үч өлчәм дейилсә, ундақта һазирқи дунияда кимму Муһәммәдтәк улуқ киши билән тәңлишәлисун? Әң атақлиқ дәп саналған шәхсләрму пәқәт қурал-ярақ, қунун, империйә яриталиди, уларниң яратқини пәқәтла күчлүк маддий һоқуқ

болуп, булар һаман өзлириниң көз алдидила түгәп, униңдин бирәр әсәрму қалмиди; лекин бу киши (Муһәммәд) армийә, қанун, империйә, милләт вә падишаликни өзгәртипла қалмастин, бәлки шу чағдики пүтүн дуния аһалисиниң үчтин бир қисмини өзгәртәлиди, буларла әмәс, у йәнә етиқат вә қәлбләрни өзгәртивәтти, у ғәлибә алдида интайин сәвирчан болди, өзиниң йүксәк ирадисини бирәр империйә қуруш үчүн әмәс, бәлки бирла етиқатқа беғишлиди, у бир күнму тохтимастин намаз оқиди, униң Аллаһ билән елип барған сөһбәтлири, вапати вә вапатидин кейинму давамлиқ қолға кәлтүргән ғәлибилири, мана буларниң һәммиси у һәргизму хәлиқни алдап намаброй қазанғучи болмастин, әксичә бир қәтъий ирадилик етиқатчи екәнлигини испатлап бериду» (Рәмаденийниң «түрк тарихи» намлиқ әсәри 277-279-бәтләр).

4) Майкл Хард «тарихтики тәсири әң зор 100 әрбап» намлиқ әсәриниң муқәддимисидә мундақ дәп язиду: «мән Муһәммәдни дуниядики тәсири әң зор әрбаплар тизимлигиниң әң бешиға қоюшни таллидим; буниңға бәзи китапханлар һәйран қелиши мүмкин, бирақ у һәқиқәтән дин вә һакимийәт җәһәттила тәңла әҗайип нәтиҗә яратқан бирдинбир улуқ әрбаптур» (Майкл Харднiң «тарихтики тәсири әң зор 100 әрбап» намлиқ әсәри, 33-бәт).

5) Томас Карлайл мундақ дегән: «силәр ялғанчи бир адәмниң әҗайип тәсирлик бир катта динни бәрпа қилғинини көрдүңларму? Ундақ адәм тупрақтин өйму ясиялмайду. Муһәммәд (әләйһиссалам) һечқандақ бир устаздин дәрис алған бир адәм әмәс, әрәпләрдә хәт йезиш иши шу вақитларда йеңидин пәйда болған бир иш санилатти. Муһәммәд хәт йезишни яки оқушни билмәтти, униң билидиғини сәра һаяти еди; бурунқи пәйғәмбәрләрдинму хәвири йоқ вә һеч қайси тәрәптин алақиси йоқ еди. Мәлумки, у балилиқ чағлирида көп тәпәккүр қилидиған бала еди, униң есил әхлақи, гәп-сөз вә иш-һәрикәтлиридики растчиллиғи сәвәплик уни һәмиралири «ишәнчлик» дәп атишатти. Муһәммәд (әләйһиссалам) ни ялғандин пәйғәмбәрлик дава қилған дәп қарилиғучиларниң сәпсәтәлирини йоққа чиқиридиған дәлилләрдин бири шуки, у яшлиғиниң қиран чағлирини аяли Хәдичә (рәзийәллаһу әнһа) билән тинч һалда өткүзди, шөһрәт яки мәнсәп яки байлиқ һасил қилиш йолида бирәр йеңилик елип келишни хиялиғиму кәлтүрмиди, яшлиғи түгәп қериликқа қәдәм қойғинида, улуқвар ишни әмәлгә ашуруш ғәйрити униңдин вулкандәк бирдинла етилип чиқти.

Бу улуқ адәмниң қәлби сөйгү-муһәббәт, меһри-шәпқәт вә инсанийәт йетидиған мәнсәп яки шөһрәт тәләп қилидиғанларниң һалиға қәтъий охшиматти. У өзини чоң тутидиғанлардинму әмәс, өзиниң шәнини чүшүридиғанлардинму әмәс еди. Бүгүнки ишни әтигә қоймайдиған, ирадилик, қорқмас бир йеганә шәхс еди» (Томас Карлайлниң «батурлар» намлиқ әсәри 1940-бәт. Томас Карлайл, мәшһур Инглиз язғучиси -1795-1881).

6) Герберт Җорж Вилз[65] мундақ дәп язиду: «Муһәммәд (әләйһиссалам) адаләт вә кәңчилик дөлитини бәрпа қилған әң улуқ шәхстур, әхлақи яхши болмиған бириниң униңға җан пида қилалайдиған достларға еришәлиши мүмкинму? Уни әң яхши тонуғанларниң униң диниға әң авал иман ейтқанлиғи вә уни җенидинму артуқ сөйүшниң сири униң растчиллиғи вә есил пәзиләтлиридин еди, у дунияда тунҗа болуп адаләт, кәң қосақлиқ, баравәрликниң асаслирини қурған улуқ шәхстур».

7) Лайтнер[66] мундақ дәп язиду: «йәһудий вә христиан динлиридин билгән мәлуматимға асасән шуни кәскин ейтимәнки, Муһәмәд (әләйһиссалам) һечқандақ бир диндин иқтибас (көчүрмә) алған адәм әмәс, бәлки униңға Аллаһтин вәһий кәлгән вә шу вәһийни йәткүзгән; мән Муһәммәд (әләйһиссалам)кә болған чәксз һөрмитим билән шуни ейтимәнки, бирәвдә һәқиқәт үчүн өзини қурван қилиштин қорқмаслиқ роһи, нишаниниң ениқлиғи, ишлиридики растчиллиқ, қәлбидә муқим иман, өткүр пикир, яманлиқ вә азғунлуқлар үстидин ғәлибә қилишта әң яхши вә әң тоғра васитиләрни қоллиниш қатарлиқ хисләтләр тепилидикән, у пәйғәмбәрлик аламәтлиридин санилиду. Муһәммәд егә болған бу алий хисләтләр униң растинла Аллаһниң әлчиси екәнлигини көрситип турмақта; христианлар Әйсаға тоғра рәвиштә иман ейтидиған бир заманлар кәлгәндә, улар Муһәммәд (әләйһиссалам)ни тонуп, униңға иман ейтидиған болиду»

ТУНҖА ИСЛАМ ДӨЛИТИНИҢ АДАЛӘТПӘРВӘРЛИГИ

1975. Соал: тунҗа ислам дөлитиниң адаләтпәрвәрлиги қайси дәриҗидә еди?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам Мәдинә мунәвварә шәһиридә тәсис қилған тунҗа ислам дөлити инсанийәт тарихида тунҗа қетим адаләт вә баравәрликниң әң жуқури үлгилирини қобул қилишлириға түрткә болған сәвәпләрниң бири болған еди. Чүнки тунҗа ислам дөлитиниң қанун–принциплирида вә һакимийәт мақамида (орнида) ирқ, дин, рәң вә дөләт айримичилиғидин алқиған вә «инсанлар худди тағақниң чишлириға охшаш бап баравәрдур, әрәпниң әҗәм (әрәп әмәс милләтләр) гә, әҗәмниң әрәпкә, ақ тәнликниң қара тәнликкә, қара тәнликниң ақ тәнликкә һечқандақ артуқчилиғи йоқтур, улар пәқәт Аллаһ таалаға тәқвалиқ қилиш биләнла (Аллаһниң дәргаһида) бир-биридин артуқ болалайду» [имам Әһмәд ривайити] дегән исламий принципиниң әң чекигә йәткән есил үлгилири намайән болған еди. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң азаткәрдиси Зәйдниң оғли Осамәгә охшаш бир қара тәнлик саһабиниң Мәдинә ислам дөлитиниң қураллиқ қисимлириниң баш қоманданлиғиға тайинланғанлиғи, Эфиопийилик қара тәнлик Билал ибни Рәбаһниң Муһәммәд әләйһиссаламниң мәзини, шундақла ислам тарихида тунҗә мәзин болуш шәрипигә еришкәнлиги вә башқилар буниң мисалидур.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам тунҗа ислам дөлитиниң дәсләпки рәиси болған болсиму, өзиниң улуқлинишини вә өзигә алаһидә һәқ төлинишини күтмәтти, бәлки, һемишәм «мән пәқәт силәргә охшаш бир инсанмән, маңа вәһий қилинди...» (*«Кәһф» сүриси, 110-айәт*) дегән айәтни тәкрарлатти, пәйғәмбәрлик вә инсанларға әң алий мақамдики рәһбәрликтин ибарәт бу катта мәнсивидин өйи, аилиси, туққанлири вә қандақла бир йеқин кишисиниң пайдисиға қоллиништин тамамән жирақ еди, һәтта мусулманларниң униңға алаһидә пәриқлиқ һөрмәт көрситишиниму халиматти. «маңа башқа милләтләр бир-бирини улуқлап орнидин турушқинидәк орнуңлардин турмаңлар» дегәнлиги буни испатлайду («иһъяу улумиддин» 2-том, 61-бәт). Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң сөйүмлүк қизи Фатимә рәзийәллаһу әнһаға: «әй Муһәммәдниң қизи! пул-мелимдин халиғиниңизни сорисиңиз сизгә ярдәм қилалаймән, амма Аллаһниң алдида сизгә һечнәрсә қилип берәлмәймән» [имам Бухарий ривайити]. «Муһәммәдниң қизи Фатимә оғрилиқ қилса еди, әлвәттә униң қолини кәскән болаттим» [Бухарий вә Муслим ривайити] дегәнлиги вә өзиниң туққанлириға: «әй қурәйш җамаәси! өзәңларни Аллаһниң азавидин қутқузуңлар, мән силәргә һечнәрсә қилип берәлмәймән» дегәнлиги, тағиси Аббасқа: «әй тағә! сениң үчүн Аллаһниң алдида һеч иш қилип берәлмәймән» дегәнлиги буниң мисали [Бәйһәқий ривайити].

Пәйғәмбәр әләйһиссалам вапат болушидин бир қанчә күн илгирики кесәллик вақтида тағиси Аббасниң оғли Фәзл вә күйоғли Әли ибни Әбуталибниң ярдими билән мечиткә чиқип мунбәрдә олтуриду вә мундақ дәйду: «әй халайиқ! мән кимни бир қамча уруп қойған болсам мәндин интиқамини еливалсун, мана мән мүрәмни тутуп бәрдим; мәндә кимниң һәққи қалған болса, мәндин һазирла уни сорисун, мана бу мениң мал-дуниялирим; маңа -өчи болғанлар мәндин қорқмисун, уларни қорқутуш мениң шәнимгә ярашмайду, билиңларки, мениң үчүн әң яхшилириңлар мәндин һәққини тәләп қилған яки маңа разилиқ бәргәнләрдур, мән рәббимниң дәргаһиға көңлүм раһәт һалда беришни халаймән» [имам Тәбәраний ривайити].

Қисқиси, ислам дининиң һәққанийлиғи вә ислам дөлитиниң адаләтпәрвәрлиги чарәк әсиргә йәтмәйдиған бир вақит ичидә пүтүн әрәп йерим аралиниң ислам байриғи астида бирлишишигә түрткә болған еди.

ИСЛАМ ХӘЛИПИЛИРИНИҢ АДАЛӘТПӘРВӘРЛИГИ

1976. Соал: ислам хәлипилириниң адаләтпәрвәрликтики әһвали қандақ еди?

Җавап: хуләфаурраשидун дәп аталған үлгилик хәлипиләрниң адаләтпәрвәрликтики әһвали худди пәйғәмбәр әләйһиссаламниң адалитигә охшаш еди; биринчи хәлипә Әбубәкри сиддиқ рәзийәллаһу әнһу хәлипиликкә бәйъәт қилинғанда, мунбәргә чиқип пүтүн мусулманларниң ал-

дида мундақ бир мәшһур сөзни қалдурған: «әй халайиқ! мән силәргә башлиқ болуп сайландим, бу мениң силәрдин әвзәллигимни көрсәтмәйду, мәсъулийитимни ада қилалисам маңа ярдәм қилиңлар, әгәр хаталашсам мени бу мәнсәптин еливетиңлар» (Ибни Әсирниң «камил фи әттарих» намлиқ әсәри 2-том 160-бәт).

Иккинчи хәлипә Өмәр ибни Хәттаб рәзийәллаһу әнһу хәлипиликкә сайланғинида мундақ дегән: «әй халайиқ! мениң қандақла бир ишта хаталашқанлиғимни байқиған һаман маңа түзүтүш бериңлар, чүнки мәнму тоғра-хатадин хали болалмайдиған инсанмән...» [Ибни Исһақ ривайәт қилған, Ибни Кәсир сәһиһ дәп баһалиған қиссә].

Бу икки хәлипидин кейин кәлгән Осман ибни Аффан вә Әли ибни Әбуталибларму шу бойичә иш көргән, шуңа улар «тоғра йолда жүргүчи хәлипиләр» дегән мәңгүлүк шәрәплик унванға еришкән.

Төртинчи хәлипә Әли ибни Әбуталибниң бир төмүр кийими йоқап кәткән болуп, бир христианниң йенидин тепилғанда, хәлипә униңға «бу маңа аит» дәйду. Һелиқи христиан адәм «бу мениң, қайил болмисиңиз, мусулманларниң қазиси бар, шуниң йениға барайли» дәйду, шундақ қилип иккиси шу вақиттики ислам дөлитиниң қазиси Шурәйһниң һозуриға бариду вә хәлипиму қазиниң алдида тик туриду, буни көргән қази хәлипигә һөрмәт қилғанлиқтин уни олтурушқа тәклип қилиду. Андин хәлипә сөз башлап: «әй қази! бизниң давайимизни сориған болсиңиз» дәйду, қази: «хош, әй мөмүнләрниң әмри![67] қандақ давайиңиз бар еди?» дәп сорайду, хәлипә: «бу төмүр кийим мениң еди, хелә вақиттин бери мәндин йоқап кәткән еди» дәйду. Һелиқи христиан адәм: «бу мениң» дәйду; бу вақитта қази: «әй мөмүнләрниң әмри! Бу төмүр кийимниң сизга аит екәнлигигә испатиңиз барму?» дәйду, хәлипә: «раст ейттиңиз, мениң испатим йоқ» дәйду.

Бу әһвалдин қаттиқ тәсирләнгән һелиқи христиан адәм: «мөмүнләрниң әмри өзиниң тайинлиған қазисиниң һозуриға кәлди, андин қази униң зийиниға һөкүм қилди, мән шундақ гувалиқ бериманки, бу чоқум пәйғәмбәрләрниң хислитидур. Әй мөмүнләрниң әмри! Бу кийим сизниң еди, бир заманларда сизниң етиңизниң үстидин чүшүп қалғанда, уни мән еливалған едим, мән бүгүн мусулман болдум» дәйду вә «әшһәду әнла илаһә иллаллаһу вә әшһәду әннә муһәммәдән әбдуһу вә рәсулуһу» дегән шаһадәт кәлимисини оқуйду. Бу вақитта хәлипә: «сән мусулман болдуң, мубарәк болсун, бу кийим сениң болуп кәтсун» дәп һелиқи төмүр кийимни униңға бериветиду вә уни йөләп етиға миндуруп қойиду.

КЕҢӘШ ВӘ УНИҢҒА МУНАСИВӘТЛИК МӘСИЛИЛӘР

1977. Соал: ислам динида кеңәш орни немә?

Җавап: кеңәш вә ишларни кеңәш йоли арқилиқ бир тәрәп қилиш ислам дининиң әң муһим хусусийәтлиридин бири болуп, ислам динида башқа динларда болғинидәк «дин адәмлири» дәп атилидиған диний бесимдарлиқ түзүми йоқ; чүнки ислам дини инсанлардин дин таллаш, пикир бериш, көз қарашлирини оттуриға қоюш әркинлигигә әң зор әһмийәт беридиған йеганә диндур. Исламниң һәр бир дәвридә әһли илим, пикир вә әқил егилиридин тәшкилләнгән кеңәш әзалири болиду, улар мусулманлар җәмийитигә мунасивәтлик мәсилиләрни, мүшкүлатларни вә һәр хил йеңи мәсилиләрни ортақ кеңишип һәл қилиду (Сәййид Әһмәд Әҗузниң «мәнаһиҗ шәриәтул исламийә» намлиқ әсәри 129-бәт).

ТУНҖА ИСЛАМ ДӨЛИТИДИКИ КЕҢӘШ

1978. Соал: тунҗа ислам дөлитидики кеңәш қандақ еди?

Җавап: тунҗа ислам дөлитидики кеңәш дин ишлирида мутләқ шәкилдә Аллаһ тааланиң вәһийсигә йөлиниш, һәққидә вәһий кәлмигән дунияліқ ишларда пикир вә әқил егилири билән кеңишип иш көрүштин ибарәт еди. Аллаһ тааланиң: «иш та улар билән кеңәшкин; (кеңәшкәндин кейин) бир ишқа бәл бағлисаң, Аллаһқа тәвәккул қилғин, Аллаһ һәқиқәтән тәвәккул қилғучиларни дост тутиду» («*Ал имран» сүриси, 159-айәт*) дегән сөзиму буниңға ишарәт қилиду.

Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң йенида «әсһаб Шура» дәп аталған вәзирлик мақамидики талланған кеңәш әзалири бар еди, улар билән һәққидә (Аллаһ йолида) вәһий кәлмигән дуния ишлириға мунасивәтлик мәсилиләр үстидә кеңәш қилатти, мәсилән: Бәдир урушиға чиққан күни пәйғәмбәр әләйһиссалам мәлум бир җайда орун тутушни қарар қилғанда, Һуббаб ибни Мунзир исимлик бир саһабә пәйғәмбәр әләйһиссаламдин: «я рәсулуллаһ! бу җайға орунлишиш Аллаһниң вәһийсиму яки сизниң райиңизму» дәп сорайду, пәйғәмбәр әләйһиссалам: «бәлки бу мениң райим» дегәндә, Һуббаб ибни Мунзир: «я рәсулуллаһ! бу җай яхши әмәс, бизни суға йеқинрақ бир җайға елип барсиңизкән» дәйду. Бу вақитта пәйғәмбәр әләйһиссалам Һуббабниң пикрини қобул қилип, униң мәслиһити бойичә иш көриду («сирәту ибни һишам» 2-том, 366-бәт).

Бәдир урушида әсиргә чүшкәнләрни қандақ қилиш мәсилисидә пәйғәмбәр әләйһиссалам һәзрити Әбубәкриниң пикри бойичә иш көрүп, әсирләрдин оқуш вә йезишни билидиған һәр бир кишиниң мусулманларниң балилиридин он балиниң саватиини чиқирип қоюш шәрти билән қоюп бәргән [имам Муслим ривайити].

Мундин башқа Хәндәк урушида Сәлман Фарсий исимлик саһабиниң Мәдинә мунәввәрә шәһиригә зор қошун билән һуҗум қилмақчи болған дүшмән күчлиридин мудапиәлиниш үчүн шәһәрниң әтрапиға хәндәк (канал) колаш пикрини қобул қилғанлиғиму ислам дөлитидә һөкүм сүридиған кеңишишниң әмәлий ипадилиридин биридур.

ПӘЙҒӘМБӘР ӘЛӘЙҺИССАЛАМНИҢ ЗАМАНИДИКИ КЕҢӘШ ӘЗАЛИРИ

1979. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң заманидики кеңәш әзалири кимләр еди?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң заманидики кеңәш әзалириниң әң бешида һәзрити Әбубәкри сиддиқ, Өмәр ибни Хәттаб, Әли ибни Әбуталиб, Осман ибни Аффан, Тәлһә ибни Убәйдулла, Зубәйр ибни Әвам, Абдураһман ибни Әвф қатарлиқ саһабилар бар еди.

КЕҢӘШ ҚИЛИШНИҢ МАВЗУСИ

1980. Соал: кеңәш қайси мәсилиләр үстидә болиду?

Җавап: кеңәш пәйғәмбәр әләйһиссаламниң вақтида, Аллаһниң йолида вәһий кәлмигән сәясий, ихтисадий, иҗтимаий вә һәр қандақ ишларда болатти, амма диний мәсилиләрдә пәйғәмбәр әләйһиссалам пәқәт вәһийгила тайинатти.

1981. Соал: Кеңәш һазирқи заманда қайси мәсилиләр үстидә болиду?

Җавап: кеңәш пәйғәмбәр әләйһиссаламниң вапатидин кейин та қиямәткичә, Аллаһ йолида Қуръан кәрим айәтлири яки пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һәдислири кәлмигән, мусулманлар вә мусулманлар җәмийитигә мунасивәтлик пүтүн ишлар үстидә болиду.

ИСЛАМ ХӘЛИПИЛИКЛИРИ

1982. Соал: хәлипә дегән қандақ киши?

Җавап: хәлипә – луғәттә орунбасар дегән мәнада болуп, ислам истималида пәйғәмбәр әләйһиссаламдин кейин, мусулманларниң ишлириға мәсъул болған кишиләрни көрситиду. Әбубәкри, Өмәр, Өсман, Әли вә кейин болған ислам хәлипилири буниң мисалидур.

1983. Соал: ислам хәлипилиги дегән немә?

Җавап: ислам хәлипилиги Қуръан кәрим вә сүннәтни асас қилған ислам шәриитини қанун қилған ислам һакимийитини көрситиду; ислам хәлипилиги пәйғәмбәр әләйһиссаламниң вапатидин кейин 632-жили Мәдинә мунәввәрә шәһиридә башлинип, 1924-жили Түркийиниң Стамбул шәһиридә ахирлашқан.

1984. Соал: ислам хәлипилиги қандақ дәвирләрни баштин кәчүргән?

Җавап: ислам хәлипилиги төвәндики дәвирләрни баштин кәчүргән:

1) Хуләфаурраашидун дәври.
2) Әмәвийләр дәври.
3) Аббасийлар дәври.
4) Османийлар дәври.

ХУЛӘФАУРРУШИДУН ДӘВРИ

1985. Соал: Хуләфаурраашидун дәври қайси дәвир?

Җавап: Хуләфаурраашидун дәври саһабиларниң дәври болуп, ислам тарихида бу дәвир әң камалиға йәткәнликтин «исламниң алтун дәври» дәп атилиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам вапат болғандин кейин һәзрити Әбубәкри, Өмәр, Осман вә Әли қатарлиқ төрт киши арқа-арқидин мусулманларниң хәлиписи болған.

1986. Соал: Әбубәкри сиддиқ дегән ким?

Җавап: биринчи хәлипә һәзрити Әбубәкри сиддиқ рәзийәллаһу әнһу милади 573-жили Мәккидә дунияға кәлгән, әсли исми Абдулла ибни Әбуқуһафә; у, Муһәммәд әләйһиссаламниң әң йеқин дости болуп, Муһәммәд әләйһиссалам пәйғәмбәр болғанда, әрләрдин дәсләп мусулман болған заттур. У җәннәткә киридиғанлиғи билән бешарәт берилгән он кишиниң бири, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң қейин атиси, ислам хәлипилириниң тунҗиси, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң растчиллиғини вә униң мөҗүзилирини, хусусән «Исра -мираж мөҗүзиси» ни биринчи болуп тәстиқлигәнлиги сәвәплик пәйғәмбәр әләйһиссалам тәрипидин «сиддиқ» (растчил гувачи) дегән есил унванға еришкән заттур.

Әбубәкри сиддиқ рәзийәллаһу әнһу саһабиларниң байлиридин болуп пүтүн мал-мүлкини ислам дининиң қудрәт тепиши вә мусулманларниң еһтияҗлири үчүн сәрип қилиш билән тонулған. У пәйғәмбәр әләйһиссаламниң вапатидин кейин пүтүн саһабиларниң бирдәк иттипақи билән хәлипиликкә сайланған. Һәзрити Әбубәкри һиҗрийиниң 11-жилидин 13-жилиғичә (мил. 632-634) йәни вапат болғиниға қәдәр икки жил хәлипә болған. Һазир униң қәбриси Мәдинә мунәввәрә шәһиридә пәйғәмбәр әләйһиссаламниң қәбрисиниң йенидин орун алған. Әбубәкри сиддиқ рәзийәллаһу әнһу пәйғәмбәр әләйһиссаламдин 142 һәдис ривайәт қилған.

1987. Соал: Өмәр Фаруқ дегән ким?

Җавап: иккинчи хәлипә һәзрити Өмәр ибни Хәттаб рәзийәллаһу әнһу миладиниң 584-жили Мәккидә дунияға кәлгән. Муһәммәд әләйһиссаламниң пәйғәмбәр болғанлиғиниң алтинчи жили мусулман болған.У җәннәткә киридиғанлиғи билән бешарәт берилгән он кишиниң бири, адаләтпәрвәрлиги, һәқиқәтни һәр җайда дадил оттуриға қойидиған есил әхлақи вә ислам дөвитиниң Мәккә дәвридики мусулманлар интайин аҗиз вақитлирида ислам дөвитини қорқмастин җақалиғанлиғи сәвәплик «фаруқ» (һәқ билән наһәқни айриғучи) дегән есил унванға наил болған. Өмәр ибни Хәттаб рәзийәллаһу әнһу тарихта биринчи болуп, «әмирул муъминин» (мусулманларниң әмри) дәп аталған. У һәзрити Әбубәкриниң вапатидин кейин хәлипиликкә сайланған вә һиҗрийиниң 13-жилидин 23-жилиғичә (мил. 634-644) ноябрь ейида, қедимки Иранлиқларниң атәшпәрәслик диниға етиқат қилидиған Әбулулу исимлик бир киши тәрипидин шеһит қилинғиниға қәдәр җәмий он жил хәлипә болған; қәбриси һазир Мәдинә мунәввәрә шәһиридә пәйғәмбәр әләйһиссаламниң мубарәк қәбрисини йенида һәзрити Әбубәкриниң қәбриси билән бир җайда орун алмақта. Өмәр ибни Хәттаб рәзийәллаһу әнһуниң заманида ислам дөвити йеңи бир пәллигә көтирилгән вә көплигән әрәп әмәс мәмликәтләр ислам байриғи астиға бирләшкән (Җәзәрийиниң «Орманлиқларниң падишаһи» намлиқ әсәри 4-том, 145-бәт).

1988. Соал: Осман ибни Аффан дегән ким?

Җавап: үчинчи хәлипә һәзрити Осман ибни Аффан рәзийәллаһу әнһу миладиниң 567-жили Мәккидә дунияға кәлгән, пәйғәмбәр әләйһиссалам җәннәткә киридиғанлиғидин хәвәр бәргән

он кишиниң вә ислам динини дәсләп қобул қилғанларниң бири. Саһабиларниң байлиридин болуп, мал-мүлкини ислам йолида айимиған заттур; у дәсләп пәйғәмбәр әләйһиссаламниң қизи Руқийә рәзийәллаһу әнһаға өйләнгән, Руқийә рәзийәллаһу әнһа вапат болғандин кейин, һәзрити Османниң қаттиқ беарам болғанлиғини көргән пәйғәмбәр әләйһиссалам униңға иккинчи қизи Умму Кулсумни некалап қойған болуп, шу сәвәплик һәзрити Осман «зиннурәйн» (икки нурниң егиси) дәп аталған. У һәзрити Өмәрниң вапатидин кейин хәлипә болуп сайланған, у һиҗрийиниң 23-жилидин 35-жилиғичә (мил. 643-655) исиянчилар тәрипидин шеһит қилинғанға қәдәр җәмий он икки жил хәлипә болған. Һәзрити Осман ибни Аффан рәзийәллаһу әнһуниң қәбриси Мәдинә мунәввәрә шәһиридики «бәқий» қәбристанлиғидин орун алған.

1989. Соал: Әли ибни Әбуталиб дегән ким?

Җавап: төртинчи хәлипә һәзрити Әли ибни Әбуталиб рәзийәллаһу әнһу миладиниң 599-жили 17-март күни пәйғәмбәр әләйһиссаламниң тағиси Әбуталибниң аилисидә Мәккидә дунияға кәлгән. Һәзрити Әли ибни Әбуталиб пәйғәмбәр әләйһиссаламниң аилисидә чоң болған вә балилардин биринчи болуп мусулман болған киши, у пәйғәмбәр әләйһиссаламниң қизи Һәзрити Фатимә рәзийәллаһу әнһаға өйләнгән. У пәйғәмбәр әләйһиссаламниң нәврилири имам Һәсән вә имам Һүсәйинләрниң атиси еди.

Һәзрити Әли ибни Әбуталиб рәзийәллаһу әнһу диний мәсилиләрдә вә әдәбиятта саһабиларниң алимлиридин санилатти, «әсһаб шура» (мәслиһәт кеңишин) ниң асаслиқ әзалиридин бири еди. У пәйғәмбир әләйһиссаламдин 586 һәдис ривайәт қилған (имам суютийниң «хәлипиләр тарихи» намлиқ әсәри 147-бәт).

Һәзрити Әли ибни Әбуталиб рәзийәллаһу әнһу, һәзрити Османниң вапатидин кейин хәлипиликкә сайлинип, һиҗрийиниң 35-жилидин 40-жилиғичә қәдәр җәми бәш жил (мил. 655-661) үч ай хәлипә болған. 661-жили 28-февраль (рамизанниң 21-күни) һазирқи Ирақниң Куфә шәһиридә дүшмәнлири тәрипидин шеһит қилинип, Нәҗәқ дегән җайға дәпнә қилинған. Хуләфаурраширун дәври жуқуриқи төрт хәлипә билән ахирлашқан болуп, булардин кейин кәлгәнләр исламниң хәлипини умум хәлиқниң аваз бериши арқилиқ хәлиқ тәрипидин сайлап чиқиш усулини әмәлдин қалдуруп, хәлипиликни атидин балиға мирас қалдуруштин ибарәт императорлуқ түзүмигә айландуривалған.

ХУЛӘФАУРРАШИДУН ДӘВРИДИКИ ИСЛАМ ДӨЛИТИ

1990. Соал: Хуләфаурраширун дәвридә ислам дөлити қанчилик кәңәйгән?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң заманида әрәп йерим аралиға ислам дини умумлишип болған еди. Хуләфаурраширун дәвридә ислам дөлити әрәп йерим аралидин алқип Шам (һазирқи Сирийә, Иорданийә), Иран, Мисир қатарлиқ дөләтләргичә кеңәйгән, мусулманлар йәнә сан вә күч җәһәттә аҗиз туруп, иманниң күчи билән шу вақиттики дунияниң әң чоң икки императорлиғи болған Римлиқлар билән Иранлиқларни йеңип, у җайларғиму ислам нурини йәткүзгән.

ӘМӘВИЙЛӘР ДӘВРИ

1991. Соал: Әмәвийләр дәври қайси дәвир?

Җавап: Әмәвийләр дәври – пәйғәмбәр әләйһиссаламниң тағисиниң оғли Әбу Суфъян аилисигә мәнсүп болған Әмәвийләр тәрипидин қурулған хәлипилик болуп, Әмәвийләр хәлипилигиниң тунҗа хәлиписи Муавийә Ибни Әбусуфъян (милади 661-680-жиллар арисида хәлипилик қилған), әң ахирқи хәлиписи Мәрван Ибни Муһәммәд (милади 744-750-жиллар арисида хәлипилик қилған) еди. Бу хәлипилик авал Дәмәшиқни, андин Испанийәни пайтәхт қилған вә милади 661-жилидин 750-жилиға қәдәр 89 жил һакимийәт жүргүзгән бир хәлипиликтур.

ӘМӘВИЙЛӘР ДӘВРИДИКИ ИСЛАМ ДӨЛИТИ

1992. Соал: Әмәвийләр дәвридә ислам дөлити қандақ тәрәққий қилған?

Җавап: Әмәвийләр дәвридә ислам дини дунияниң һәр қайси җайлириға кәң тарқалған бир дәвир болуп, шу вақиттики ислам дөлитиниң чегариси шәриқтә Җуңгоғичә, ғәриптә Испанийәгичә кеңәйгән, пайтәхт шәһири Дәмәшиқ шәһири илим-мәрипәтниң мәркизигә айланған. Әмәвийләр дөлитиниң хәлипилири санаәт, пән-техника, тибабәт, тәпсир, һәдис вә фиқһи илимлиригә, шундақла һәр түрлүк илим-пән вә ислам тәшвиқатиға қаттиқ көңүл бөлгән болуп, мусулманлар пән, мәдәнийәт вә илим-мәрипәттә дуния хәлқиниң әң алдиға өтүп кәткән еди; тунҗа исламий пул (тилла) Әмәвийләр заманида иҗат қилинған, Әмәвийләр буниңдин башқа йәнә бенакарлиққа зор әһмийәт бәргән болуп, дунияниң һәр қайси җайлирида чоң тарихий мәдрисә вә җамаәләрни бена қилған. Әмәвийләр хәлипилиги ислам тарихида әң чоң ғәлибиләрни қолға кәлтүргән вә ислам дининиң Азия, Африқа, Европа қитъәлиригә кәң тарқилиши йолида мислисиз хизмәтләрни көрсәткән бир хәлипиликтур.

АББАСИЙЛАР ДӘВРИ

1993. Соал: Аббасийлар дәври қайси дәвир?

Җавап: Аббасийлар хәлипилиги пәйғәмбәр әләйһиссаламниң тағиси Аббас рәзийәллаһу әнһуниң аилисидикиләр тәрипидин қурулған ислам хәлипилиги болуп, 750-жилидин 1258-жилиға қәдәр 508 жил һакимийәт жүргүзгән. Бу хәлипиликниң тунҗа хәлиписи Әбу Аббас ибни Сәффаһ (750-774-жиллар арисида хәлипилик қилған), әң ахирқи хәлиписи Бағдатта Әбу Әһмәд Абдулла (1243-1258-жиллар арисида хәлипилик қилған). Қаһиридә Әлмутәвәккил биллаһ (1507-1516-жиллар арисида хәлипилик қилған) еди. Аббасийлар хәлипилигиниң пайтәхти икки болуп, авал Бағдат, андин Мисирниң Қаһирә шәһири еди. Бу хәлипиликниң қаидиси бойичә, хәлипә «әмирул муъминин» дәп атилатти.

АББАСИЙЛАР ДӘВРИДИКИ ИСЛАМ ДӨЛИТИ

1994. Соал: Аббасийлар дәвридә ислам дөлити қандақ тәрәққий қилған?

Җавап: Аббасийлар дәври һәр хил темидики исламий әсәрләрни йезиш, башқа тиллардин тиббий, әдәбий, пәлсәпәвий, тарихий әсәрләрни, шундақла пайдилиқ илимләргә аит әсәрләрни тәрҗимә қилиш әң әвҗигә чиққан бир дәвир болуп, ислам дуниясида бирдәк тонулған мәшһур төрт мәзһәпниң қурғучилири, мәшһур мупәссирләр вә һәдисшунасларниң толиси мошу әсирдә өткән, өз вақтида Бағдат шәһири ислам хәлипилигиниң мәркизи болупла қалмастин, бәлки илим-мәрипәтниң вә өлүмаларниң топланған мәркизи җайи болған еди.

Аббасийлар хәлипилиги дәвридә мусулманлар әсәрлирини тунҗа қетим өзлири ишләп чиқарған қәғәзгә бесип чиқиришни үгәнгән вә уни тәрәққий қилдурған еди: мундин башқа шу дәвирдики мусулманлар дунияда тунҗа болуп «Бәйтул һекмәт» дәп атилидиған илмий тәтқиқат академийисини, рәсәтхана (обсерваторийә) ларни, күтүпханиларни, тәрҗимә мәркәзлирини барлиққа кәлтүргән болуп, Аббасийлар дәври илим-пән вә мәдәнийәт таза гүлләнгән дәвир һесаплиниду.

ОСМАНИЙЛАР ДӘВРИ

1995. Соал: Османийлар дәври қандақ дәвир еди?

Җавап: Османийлар дәври ислам хәлипилигиниң әң ахирқи дәври болуп, Оттура Азиядин кәлгән Оғуз түрклири тәрипидин қурулған вә 1299-жилдин 1924-жилғичә 625 жил һакимийәт жүргүзгән. Османийлар хәлипилигиниң тунҗа хәлиписи Осман Әртуғрул (1280-1300-жиллар

арисида хәлипилик қилған) әң ахирқи хәлиписи иккинчи Абдулмәҗидхан (1922-1924-жиллар арисида хәлипилик қилған) еди.

1996. Соал: Османийлар хәлипилигиниң хәлипилири немә дәп атилатти?

Җавап: Османийлар хәлипилигиниң хәлипилири «султан» дәп атилатти, улар һакимийәт жүргүзгән 625 жил давамида 40 адәм султанлиқ қилған.

1997. Соал: Османийлар хәлипилигиниң тунҗа вә әң ахирқи пайтәхти нәдә болған?

Җавап: Османийлар хәлипилигиниң тунҗа пайтәхти Сөгүт (1299-1326), андин Бурса (1326-1365), андин Әдирнә (1365-1453) вә әң ахирида Стамбул (1453-1922) болған.

ОСМАНИЙЛАР ДӘВРИДИКИ ИСЛАМ ДӨЛИТИ

1998. Соал: Османийлар хәлипилиги қачан кәңәйгән?

Җавап: Османийлар хәлипилиги пүтүн дуния хәлқигә ислам динини тарқитишни әң алдинқи ғайә қилған болуп, һәр қәдәмдә ғәлибигә еришип маңған; болупму, Османийлар хәлипилигиниң тоққизинчи султани Муһәммәд Фатиһ (1451-1481– арисида хәлипилик қилған) ниң дәврида Стамбул (әсли нами Қустентинийә-Конистантинополь) азат болуп, мусулманларниң қолиға өткәндин кейин, Османийлар хәлипилиги зәпәр қучқан йеңи бир дәвиргә көтүрүлгән еди. Улар Азиядин Қара деңизгичә, Балқан йерим аралидин Грузийә, Руминийә, Болгарийә, Косово қатарлиқ җайларғичә кеңийип барғанниң сиртида, пүтүн әрәп вә Африқа дөләтлиридин алқип Италийиниң җәнубий қисми, Оттура Азия вә Шәрқий җәнубий Европиғичә болған җайларда һакимийәт жүргүзгән болуп, шу вақитқа нисбәтән дуниядики әң чоң күчкә айланған. Османийлар хәлипилиги 1924-жилиға қәдәр һөкүм сүргән.

1999. Соал: Жуқуриқи хәлипиликләр растинла ислам хәлипилиги саниламду?

Җавап: һәқиқий мәнадики ислам хәлипилиги һәзрити Әбубәкр, Өмәр, Осман вә Әли қатарлиқ төрт хәлипә билән ахирлашқан. Хәлипилик Муавийәгә кәлгәндин кейин, ислам хәлипилиги императорлуқ түзүмгә өзгирип, шуниңдин башлап бу хәлипилик атидин балиға мирас болуп қалидиған болған, амма Әмәвийләр, Аббасийлар вә Османийлардин ибарәт бу үч чоң хәлипилик дунияниң һәр қайси җайлиридики мусулманларни қоғдаш, ислам дәвитини вә ислам мәдәнийитини қанат яйдуруш, мусулманларниң мәмликәтлирини сиртқи әҗнәбий күчләрдин һимайә қилиш вә ислам шәриитини жүргүзүш қатарлиқ җәһәтләрдә исламий хәлипиликниң түсини алған.

2000. Соал: Османийларниң роли қанчилик дәриҗидә болған?

Җавап: ғәрипликмустәмликичиләр мусулманларни парчилап мустәмликә қилиш планини әмәлгә ашуруш үчүн, бар күчини Османийлар хәлипилигини жиқитип ташлашқа қаратқан. Бу йолда Османийларниң дуниядики образини яман қилип көрситиш, әрәпләрни түркләргә, түркләрни әрәпләргә дүшмән қилип көрситиш, иғвагәрчилигини елип берип ғәлибә қилған. Шундақ қилип улар Османийлар хәлипилигини жиқитип ташлап мусулманларни һамийсиз һалға чүшүрүп қойғандин кейин уларни парчилап мустәмликә қилған вә Пәләстинни йәһудийларға елип бәргән.

Немила болмисун, Османийларниң мусулманлар үчүн көрсәткән хизмәтлири интайин чоң болған; әң муһими ислам динини Европиға елип барған, Европа, Африқа вә Азиядин ибарәт үч қитъәдә ислам һакимийитини жүргүзгән. Исламниң вә мусулманларниң дуниядики абройини вә һөрмитини көтәргән. Пәләстин дөлитини Англияниң мустәмликә қилишидин, Мәккә вә Мәдинә шәһәрлирини Португалийиликләрниң һуҗумидин сақлап қалған, бәзи ислам әллирини чәт әлликләрниң талан-тараҗ қилишидин күчиниң йетишичә қоғдап қалған.

* * *

МУҺӘММӘТ ЙҮСҮП ӘСӘРЛИРИ:

1. "Исламдики аилә түзүми" – биринчи нәшри 1996-жили, иккинчи нәшри 2002-жили Стамбулда, үчинчи нәшри 2010-жили Бейрутта нәшир қилинған.

2. "Ислам әқидилири" – биринчи нәшри 1997-жили уйғур тилида кирилл һәрипи билән Алмутида, иккинчи нәшри Қәшқәрдә, үчинчи нәшри 2003-жили қазақ тилида Алмутида, төртинчи нәшри 2004-жили Стамбулда, бәшинчи нәшри уйғур тилида Алмутида, алтинчи нәшри 2006-жили қазақ тилида Алмутида, йәттинчи, сәккизинчи вә тоққузинчи нәширлири 2008,2009 вә 2010-жиллири Алмутида арқа-арқидин уйғур тилида кирилл һәрипи билән нәшир қилинған.

3. "Намаз вә униң қаидә тәртиплири" – биринчи нәшри 1998-жили уйғур тилида Алмутида, иккинчи нәшри 2007-жили Стамбулда, үчинчи нәшри 2008-жили , төртинчи нәшри 2012-жили Бейрутта нәшир қилинған.

4. "Намаз һәққидә сават" – биринчи нәшри 1998-жили, иккинчи нәшри 2006-жили, үчинчи нәшри, 2008-жили, төртинчи нәшри 2009-жили, бәшинчи нәшри 2010-жили Алмутида уйғур тилида кирилл һәрипи билән нәшир қилинған.

5. "Роза вә униң әһкамлири"– биринчи нәшри 1999-жили уйғур тилида әрәп һәрипи вә кирилл һәрипи билән Алмутида, 2001-жили иккинчи нәшри Стамбулда нәшир қилинған.

6. "Динимизниң саплиғини қоғдайли" (мақалилар топлими) – Алмутида "Уйғур авази" вә униң қошумчиси "Йеңи һаят" гезити сәһипилиридә елан қилинған. Биринчи вә иккинчи нәширлири 1999 вә 2005-жиллири Стамбулда йоруқ көргән.

7. "Закат китави" – 2003-жили Стамбулда нәшир қилинған.

8. "Дуа вә униң пәзиләтлири" – 2004-жили Стамбулда нәшир қилинған.

9. "Илаһий қорған" – биринчи нәшри 2005-жили, иккинчи нәшри 2006-жили, үчинчи нәшри 2010-жили Стамбулда, төртинчи нәшри 2012-жили Бейрутта нәшир қилинған.

10. "Ғәрип мәдәнийити вә биз" – 2004-жили Стамбулда нәшир қилинған.

11. "Һәж вә өмрә қолланмиси" – биринчи нәшри 2005-жили Стамбулда, иккинчи нәшри 2007-жили Рияттa, үчинчи нәшри 2009-жили Алмутида кирилл һәрипи билән уйғур тилида нәшир қилинған; төртинчи нәшри 2011-жили Мәккидә нәшир қилинған.

12. "Исламдики һарам вә чәкләнгән ишлар" – биринчи нәшри 2009-жили уйғур әрәп йезиғида Стамбулда, иккинчи нәшри 2010-жили уйғур тилида кирилл һәрипи билән Алмутида нәшир қилинған.

13. "Бәш пәриз вә исламдики аилә түзүми" – алтә томлуқ китап болуп, 2009-жили Бейрутта нәшир қилинған.

14. "Өсмүрләр үчүн диний сават" – биринчи нәшри 2009-жили Бейрутта нәшир қилинаған; қисқартилған иккинчи вә үчинчи нусхилири Бейрут вә Стамбулда, төртинчи нусхиси 2013-жили уйғур тилида кирилл һәрипи билән Алмутида нәшир қилинған.

15. "Дин вә Һаят" (1600 соалға җавап) – биринчи нәшри 2009-жили Бейрутта нәшир қилинған, иккинчи нәшри кейинчә толуқлинип "Дин вә Һаят" (2000 соалға җавап) дегән нам билән 2010-жили, үчинчи нәшри 2011-жили Бейрутта, төртинчи нәшри 2013-жили уйғур тилида кирилл һәрипи билән Алмутида нәшир қилинған.

16. "Ислам әхлақи" – 2010-жили Бейрутта нәшир қилинған.

17. "Һәж бәдәл тиҗаритиниң һарамлиғи һәққидә очуқ сөз" – 2012-жили Бейрутта нәшир қилинған.

Нәшир қилиниш алдида турған китаплар:

1. "Қуръан оқуш қаидилири".
2. "Ғурубәттики яшлиқ" (шеирлар топлими).
3. "Җүрәк сири" (шеирлар топлими).
4. "Пәрзәнтлиримизни қандақ тәрбийәләймиз".
5. "Ислам дининиң һәқиқити".
6. "Қуръан кәрим бизниң нижат йолимиз".

Әрәп тилидин уйғур тилиға тәрҗимә қилған әсәрлири:

№	Китап исми	Автори
1	“Әл тәфсир әл вадиъ” (Рошән тәпсир, тәрҗимә давам қилмақта)	доктур Мәһмуд Һиҗази
2	“Әл әдиян фи әл қуръан” (Қуръандики динлар)	доктур Мәһмуд Шәриф
3	“Мухтәсиру китабу изһари әлһәққу” (Һәқиқәтниң елани)	әлламә Рәһмәтулла Һинди
4	“Китабу әл тәуһид” (Тәвһид китави)	Муһәммәд ибни Салиһ Әлфузун
5	“Әл әқидәту әл сәһиһәту”(Тоғра әқидә)	Сәуди әрәпстаниниң сабиқ муфтиси әлламә ибни Баз
6	“Шәриһ әсъулу әл иман” (Иманниң асаслири)	Муһәммәд Салиһ әл Мусәймин
7	“Мәнһәҗ әһли әл сунәту вәл җамаәту” (Әһли сунниләрниң йоли)	әлламә Муһәммәд ибни Абдулвәһһаб
8	“Әл нәсранийәту фи әл асли вәлвәқиъ” (Христиан дининиң әсли вә бүгүни)	әлламә Муһәммәд Абдулла Сәлим
9	“Сифәту соләти әлнәбий” (Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң намаз оқуш кәйпияти)	Муһәммәд ибни Насруддин Албани
10	“Әлвәсаил әлмәфәйәту лилһәяти әл тобийәт”	әлламә Абдураһман Насир әл Сәиди
11	“Әл дурусу әл муһиммәту әмәти әл уммәти” (Мусулманларға муһим тәлиматлар)	
12	“33 сәбәбән лилхошуъ фи әл соләти” (намазда 33 хошуъниң сәвәви)	Муһәммәд Салиһ әл Мунәҗҗид

ПАЙДИНИЛҒАН МАТЕРИАЛЛАР

Әрәпчә әсәрләрдин

№	Китап исми	Автори
1	**Әлъақаид исламийәт**	Шейх сийд сабиқ
2	**Китаб әлтәуһид**	Шейх Муһәмәд бин Салиһ фузан
3	**Китаб әл ийман»**	Шейх абдулмиҗид әлзиндани
4	**Мина һәҗәлшәриәт әлисламийә**	Шейх Әһмәд Муһәмәдин әлъәҗуз
5	**Әл ибадәт фи әлислам**	Доктур Йүсүф әлқәрдавий
6	**Әлтәсһил әлдурурий лимәсәил әлкуд**	Шейх Муһәмәд ашиқ илһи әлбәрний
7	**Мәҗмуәлсәрәват фи әлислам**	Әлустаз муһәмәд шу кәт әлъәлъян
8	**Әлтәқлид вә әһкамә**	Әлустаз сәәд бин насир әлшшәрий
9	**Сифат саләтулнәбий**	Шейх насир әлдин әлбаний
10	**Фиқх әлсәнәт**	Шейх сийд сабиқ
11	**Әсвәл әлтәшриәсламий**	Доктур әли һәсәбалла
12	**Фиқх әл сийрәт**	Шейх Муһәмәд әл ғәзалий
13	**Әлрәһиқ әлмуһәтум**	Шейх сәфий әл рәһман әлмбар кәфури
14	**Фаридәт әлзәкатә фи әлислам**	Шейх Муһәмәд әли әлсабуний
15	**Әһкам әлсиям фи әлислам**	Шейх Муһәмәл әли әлсабуний
16	**Минһәҗу әлмуслим**	Шейх Әбубәкри әлҗуз ирий
17	Хәләқа әлмуслим	Шейх Әбубәкри әлҗуз ирий
18	**Фәтави мәасирәт»** (1,2,3-китаплар)	Доктур Йүсүф әл қәрдавий
19	**Мин фиқх әлдауләт фи әлислам**	Доктур Йүсүф әлқәрдавий
20	**Муһадират фи әлсақафәт әлисламийә**	Доктур Рида сәфиәлдин әлсәнусий
21	**Әхлақ әлмуъмин**	Әлдаъийәт исламийәт әмиру халид
22	**Хәләқа әлмуслим**	Шейх Муһәмәд әлғәзалий
23	**Әлфиқх әл исламий вә адиләтуһ**	Доктур Вәһбәт әлзәһийли
24	**Фиқх әлһәләл вә әлһарам**	Әлъәламәтә Муһәмәд митулий әлшәърауй
25	**Мин әдәб әл ислам**	Шейх Абдулфәтаһ әбуғдәт

Түркчә әсәрләрдин

№	Китап исми	Автори
1	**Ислам фикһи анциклопедийиси**	Веһде Зуһейли
2	**Беним диним**	Меденийет Дергеги
3	**Темил дини билгилер**	Муһаммед Инҗи
4	**Там намаз һоҗаси**	Омер насуһи Билмен
5	**Ибадетин гетирдиклери**	Сафвет Сенин
6	**Инанҗин голгесинде**	М. Фетһулла Гулен
7	**Сөзлер**	Будиузаман Саид Нуриси

Уйғурчә әсәрләрдин

№	Китап исми	Автори
1	**Қуръан кәримниң уйғурчә тәрҗимиси**	Муһәммәд Салиһ дамолла һаҗим
2	**Ислам әқидилири**	Муһәммәд Йүсүп
3	**Аллаһниң барлиғини испатлайдиған маддий дәлилләр**	М. Мутәвәллий Шәъравий, Абдулъәһәд һафиз тәрҗимиси
4	**Намаз вә униң әһкамлири**	Муһәммәд Йүсүп
5	**Закат пәризи**	Муһәммәд Йүсүп
6	**Роза вә униң әһкамлири**	Муһәммәд Йүсүп
7	**Һәж вә өмрә қолланмиси**	Муһәммәд Йүсүп
8	**Исламдики аилә түзүми**	Муһәммәд Йүсүп
9	**Исламда һалал вә һарам**	Доктур Йүсүп әл Қәрдавий, доктур Абдуләзиз тәрҗимиси
10	**Илаһий қорған**	Муһәммәд Йүсүп
11	**Ғәрип мәдәнийити вә биз**	Муһәммәд Йүсүп
12	**Динимизниң саплиғини сақлайли**	Муһәммәд Йүсүп

ИЗАҺАТЛАР

[1] Айшә рәзийәллаһу әнһа биринчи хәлипә һәзрити Әбубәкри сиддиқ рәзийәллаһу әнһуниң қизи, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң аяли вә катта алимә; саһабиларниң алимлириму көплигән диний мәсилиләрдә һәзрити Айшәгә мураҗиәт қилатти вә униңдин үгинәтти.

[2] Абдулла ибни Өмәр, иккинчи хәлипә Өмәр ибни Хәттабниң оғли болуп, саһабиларниң һәммә бирдәк етирап қилған катта өлүмаси. Һемишәм пәйғәмбәр әләйһиссаламниң йенида болған вә өзиниң алим болуши һәққидә пәйғәмбәр әләйһиссаламниң мәхсус дуасини алған.

[3] Пайпаққа мәсһи қилиш пәйғәмбәр әләйһиссаламниң ишәшлик һәдислири билән муқимлашқан вә пәйғәмбәр әләйһиссаламдин башлап саһабилар, таибинлар вә мужтәһид өлүмаалар қилған бир иш. Муғирә ибни Шәйбә рәзийәллаһу әнһудин ривайәт қилинидуки: «пәйғәмбәр әләйһиссалам аяққа гайида пайпаққа мәсһи қилатти» (имам Әһмәд,Тирмизи, ибни Маҗә, ибни Һиббан, Бәйһәқий, ибни Хузәймә вә ибни Әбушәйбә қатарлиқ һәдисшунаслар һәдис топламлирида ривайәт қилған сәһиһ һәдис). Пайпаққа мәсһи қилиш ишиниң дуруслиғи он үч саһабидин ривайәт қилинип келингән вә онбәшкә йеқин фиқһишунас алим дурус саниған күчлүк мәсилидур.

Һәнәфий мәзһәптә: тән көрүнмәйдиған дәриҗидики қелин пайпаққа мәсһи қилишқа болиду, дегән қарашқа пәтива берилиду; бу имам Әбу Йүсүп вә Муһәммәдниң қариши болуп, имам Әбу Һәнифә чәмлик яки хурум пайпақ болмиса җаиз болмайду, дегән болсиму, ахирқи һаятида кесәл болуп қалғанда чәмсиз пайпаққа мәсһи қилған, вә йоқлап кәлгәнләргә «бурун мән кишиләрдин тосқан ишни қилдим» дегән. Буниңға асасән, алим Әбу Һәнифә икки шагиртиниң райиға қайтқан дәп қариған (имам Касаийниң сөзи «Һәләбий»). Шафиий мәзһипиниң пешиваси имам Шафиий қатарлиқ бир қисим алимлар пайпаққа мәсһи қилишниң җаиз болуши үчүн униңда йол жүргили болидиған дәриҗидә қелин болушини шәрт қилған (Әлмәҗмуъ). Маликий мәзһипиниң пешиваси имам Малик пайпаққа мәсһи қилишни җаиз әмәс дәп қариған болсиму, хурум билән чәмләнгән пайпақ бир тәрәптин өтүккә охшап қалғанлиқтин бу һәқтә униңдин икки хил қараш ривайәт қилинған, бир ривайәттә җаиз болиду дейилгән (Бидайәтул мужтәһид).

Һазирқи Сәләфий мәзһәптикиләр пайпақ исмини алған қандақла бир пайпаққа мәсһи қилишқа болиду, дәп қаримақта, буларға қариғанда пайпақларға мәсһи қилишта пайпақлар непиз яки қелин дәп айрилмайду. Демәк, пайпаққа мәсһи қилишниң җаизлиғида ихтилап йоқ, ихтилап пәқәт мәсһи қилишқа болидиған пайпақниң сүпитидә болмақта.

Ихтилапниң асаслиқ сәвәплири:

Бу ихтилап асасән пәйғәмбиримиз вә саһабилар мәсһи қилған пайпақниң һазирқи дәвримиздики қайси түрлүк пайпаққа тоғра келидиғанлиғини бәлгиләштин, йәнә пайпақни өтүккә охшитишқа боламду яки болмамду дегән талаш-тартиштин келип чиққан (Бидайәтул мужтәһид).

Қелин пайпақларғила мәсһи қилишқа болиду дегүчиләрниң дәлиллир:

Қелин пайпақларға мәсһи қилишқа болиду дегүчиләрниң дәлиллири: төвәндикичә: бир һәдистә: «пәйғәмбәр әләйһиссалам икки пайпиғиға мәсһи қилған» дәп кәлгән; бу һәдис Нәсаийдин башқа бәш һәдис топлимида ривайәт қилинған. Бу һәдисни бурунқилардин имам Әһмәд ибни Һәнбәл, Суфиян Әссәрий, Абдураһман ибни Мәһди, Әли ибни Әлмәдийни, Имам Муслим, имам Бәйһәқий, имам Әбудавуд вә имам Нәвәви қатарлиқ катта һәдисшунаслар аҗиз дәп баһалиған. Имам Нәвәвигә көрә, бу һәдисни «сәһиһ» дегән тәғдирдиму униңдики «пайпақ» сөзидин пәқәт чәмлик яки жүргили болидиған қилип пайпақ көздә тутулиду дейишкә болиду; имам Маликтиму мошундақ мәна бәргәнлиги ривайәт қилинған (Әлмәҗмуъ). Йәнә һәзрити Әли, Абдулла ибни Мәсъуд, Бәра ибни Азиб, Әнәс ибни Малик, Әбуумамә қатарлиқ көплигән саһабиларниң пайпақларға мәсһи қилғанлиғи мәлум. (Әддирайә, Нәйлул Әвтар, Ирваул Ғәлил).

Һазирқи пайпақлиримизға кәлсәк,саһабиларниң заманидики пайпақлар һазирқи заманимиздики қелинрақ пайпақларға дурус келиду, путларниң териси көрүнүп туридиған барлиқ синтетика яки непиз ипәк пайпақларға тоғра кәлмәйду. Шуңа у пайпақларға өзүр болмиса мәсһи қолишқа болмайду; пайпақ қелинрақ болуп, путини жуюшта қиш күнлиридә яки сәпәр үстидә һаваниң яки суниң соғлиғидин қийнилип қалидиған әһвал болса, униңға мәсһи қилишқа болиду, болмиса адәттики шараитта җаиз болмайду. Чүнки, Аллаһ таала Қуръан кәримдики «таһарәт» айитидә: «путуңларни ошуққичә жуюңлар» дәп буйруған, пәйғәмбәр әләйһиссаламму таһарәт елишни үгәткән һәдисләрдә путни ошуққичә жуюп көрсәткән, өзи таһарәт алғандиму путини жуған, саһабә кирамларму адәттики шараитта путини жуған, һәтта сәпәр үстидә путини чала жуғанларни пәйғәмбәр әләйһисслам икки-үч қетим: «арқиси жуюлмиған путларға җәһәннәм азавидин вай» дәп тәкрарлап агаһландурған [имам Бухарий вә Муслим ривайити], йәнә путини жуюп таһарәт елип көрсәткәндин кейин мундақ дегән: «кимки буниңдин артуқ яки кам қилса яхши қилмиған болиду» [имам Бухарий вә Муслим ривайити]. Әһвал шундақ екән, жуюшниң пәризлиги әсли һөкүм, мәсһи қилиш болса, қийинчилиқ түпәйлидин берилгән рухсәттур, рухсәт дегән қийнилиш әһваллириға қарита берилгән кәңчилик, шуңа адәттики әһвалда болупму язниң иссиқ күнлиридә, су кәңри йәрләрдә рухсәткә есиливелишқа болмайду. Һава иссиқ чағларда башқа өзриси болмиса путини жумай пайпаққа мәсһи қилиш дурус болмайду, чүнки әслидики һөкүм жуюш, униңдин пәқәтла суниң соғлиғи яки һаваниң соғлиғи дегәндәк қийниғучи сәвәпләр тепилғанда униң бәдили болған мәсһигә йөткүлимиз, бәлки техи иссиқ күнләрдә путини жумай сесиқ пуритип жүрүш башқиларға азар

бәргәнлик сәвәплик мәкруһ болуши керәк; пути яки пайпиғи пурайдиған бириниң худди хам самсақ яки хам пияз йегән адәмдәкла мечиткә кирип намаз оқуштин мәнъий қилиниши керәк.

Һәр қандақ пайпаққа мәсһи қилишқа болиду дегүчиләргә рәддийә:

Һәр қандақ пайпаққа мәсһи қилишқа болиду, дегүчиләрниң дәлиллири төвәндикичә: Шәйхул ислам ибни Тәймийә мундақ дегән: «пайпаққа мәсһи қилиш мутләқ җаиздур, пәйғәмбәр әләйһисслам аяққиму вә пайпаққиму мәсһи қилған, бу һәқтә һәдис кәлмигән тәғдирдиму, қияс униң җаизлиғини тәқазза қилиду, пайпақниң теридин тикилгән яки рәхттин вә яки жундин тоқулған болушиниң пәрқи йоқ» (әлламә Йүсүп әл Қәрдавийниң мақалисидин). Сәуди әрәпстаниниң катта өлүмалиридин Муһәммәд ибни Салиһ Усәймин: «аяқ кийимләргә мәсһи қилиш һәққидә пәтива» намлиқ әсәридә, фиқһишунасларниң аяқ кийимигә мәсһи қилиш үчүн ошуқларни йепип туридиған болуши, қелин болуши вә жиртиқ болмаслиғи шәрт дегәнгә охшаш сөзлиригә рәддийә берип мундақ дегән: «фиқһишунаслар қойған бу шәртләрниң Қуръан кәрим яки сүннәттин дәлили йоқ; сүннәттә пайпаларға мәсһи қилишниң җаизлиғи шәртсиз қәйт қилинған екән, бизму уни шәртсиз қобул қилимиз, мутләқ кәлгән шәриәт әһкамлириға шәртләрни қоюш үчүн Қуръан яки сүнәттин дәлил болуши керәк, әһвал шундақ екән, жиртиқ аяқларғиму мәсһи қилиш җаиздур». Бу мавзуда қайси тәрәпниң райи бойичә иш көрүш китапханларниң таллишиға тапшурилиду. Амма, мән бу мәсилидә, һәр икки тәрәпниң райиға һөрмәт қилиш вә еһтият йүзисидин пайпақниң тән көрүнмәйдиған қелинрақ болуши шәрт дәп яздим.

[4] Имам Касаний мундақ дегән: «Һәнәфий мәзһипиниң пешиваси имам Әзәм пайпаққа мәсһи қилишни дурус көрмәтти, амма униң шагритлиридин имам Әбуйүсүп билән имам Муһәммәд вә Зупәрләр пайпаққа мәсһи қилишниң дуруслиғида чиң туратти; имам Әзәм өмриниң ахирида өз райидин йенип шагиртлириниң пикригә қошулған». Сәуди әрәпстаниниң катта өлүмалиридин Муһәммәд ибни Салиһ Усәймин фиқһишунасларниң аяққа мәсһи қилиш үчүн өзиниң ошуқларни йепип туридиған болуши, жиртиқ болмаслиғи шәрт дегәнгә охшаш сөзлиригә рәддийә берип мундақ дегән: «фиқһишунаслар қойған бу шәртләрниң Қуръан яки сүннәттин дәлиллири йоқ, сүннәттә пайпақларға мәсһи қилишниң дуруслиғи шәртсиз кәлгән екән, бизму уни шәртсиз қобул қилимиз; мутләқ кәлгән шәриәт әһкамлириға шәртләрни қоюш үчүн Қуръан яки сүннәттин дәлил болуши керәк, әһвал шундақ екән, жиртиқ аяқларғиму мәсиһ қилиш дурустур.

[5] Еһтилам – әр-аяллардин ихтиярсиз һалда сперминиң шәһвәт билән етилип чиқиши дегәнлик болуп, көпинчә ухлаватқанда чүш көрүш арқилиқ, гайида чүш көрмәстинму йүз бериду; гайида ойғақ вақиттиму қайсибир сәвәп билән әмәлгә ашиду, еһтилам – кичик оғул-қизларниң балағәткә йәткәнлигиниң бәлгүсидур, еһтилам болған киши үчүн ғусли қилиш пәриз болиду, киши әгәр чүшидә еһтилам болғинини билгән болсиму уйқисидин ойғанғандин кейин, кийимидә яки әврәт җайлирида мәни (сперма) ниң әсәрини көрмигән болса, униңға ғусли қилиш лазим кәлмәйду.

[6] Ибни Тәймийә – һиҗрийиниң 661-жили (милади 1262-жили) һазирқи Сирияниң шималидики Һәррән дегән җайда дунияға кәлгән, ислам дуниясида тәсири әң зор болған, бүйүк ислаһатчи вә мужтәһид алим, мусулманлар арисида кәң тарқалған бидъәт ишларға қарши күрәш қилған, көплигән, қимммәтлик әсәрләрни язған, тәқвалиқтиму тонулған болуп,униң «бу дунияда бир җәннәт бар,униңға кирәлмигән киши ахирәттики җәннәткиму кирәлмәйду, у болсиму Аллаһниң зикридур»дегән сөзи шу сәвәптин ейтилған. Һиҗрийиниң 728-жили (милади 1327-жили) 67 йешида аләмдин өткән.

[7] Доктур Йүсүп әл Қәрдавий – 1926-жили Мисирниң Ғәрбийә районида дунияға кәлгән болуп, қедимий билим юрти «Әзһәр» дә оқуп йетилгән ислаһатчи алим; Мисирдики «әл ихванул муслимин» җамаитиниң ғоллуқ әзалиридин бири болғанлиғи сәвәплик 1949-1954 вә 1961-жиллири илгири кейин болуп үч қетим түрмигә елинған, 1961-жили Катар дөлитигә берип униң тәвәлигигә өткән вә шу йәрдә ислам иниститутиниң мудири болуп ишлигән. 1977-жили Катар университетиниң мудири болған, өзиниң мол билими вә ислам дунияси дуч келиватқан мәсилиләрни һәл қилиш чарилирини оттуриға қоюштики таланти билән «ислам тәрәққият банкиси», «падиша Фәйсәл мукапати», «Малайзия ислам университети» вә Бурунай султани тәрипидин мукапатларға наил болған. Һазир у «дуния ислам өлүмалар иттипақи» ниң рәиси, «Европа тәтқиқат вә пәтива кеңиши» ниң рәиси, «Мисир ислам тәтқиқәт академияси» ниң әзаси, «ислам дуния иттипақ» тәркивидики «ислам фиқһи академияси» ниң әзаси «Катар ислам банкисиниң күзитиш комитети» ниң әзаси, «Африқа исламий дәвәт тәшкилати» ниң әзаси, Кувәйт дөлити «закат ишлири комитети» ниң муавин мудири, «ислам онлайн» тор бекитиниң мудири қатарлиқ хизмәтләрни ишлимәктә.

[8] Имам Нәвәвий мундақ дегән: «әрниң аялиға яки некайи бағланмайдиған аял туққанлиридин бирәрсигә имам болуп намаз оқуши мәкруһлуқ билән ада тапиду, амма ялғуз әрниң ялғуз ят аял билән биллә намаз оқуши һарамдур». Шуниңдәк, қаидә аялларниң намазда әрләрниң арқисида айрим сәп түзүп турушидур; Һәнәфий мәзһипиниң қаришичә, аял кишиниң арқисида туруп намаз оқуған кишиниң намизи бузулиду, шуниңдәк, Һәнәфий мәзһипидә аял киши әрләр сепидә намаз оқуғанда, у аялниң икки йенидики вә арқисидики җәмий үч әрниң намизи бузулиду, дәйду. Амма, имам Нәвәвий мундақ дегән: «аял киши билән бир сәптә туруп намаз оқуған кишиниң (мәйли у имам болуп оқуған болсун, мәйли җамаәт сүпитидә оқуған болсун) яки шу аялниң намизи бузулмайду, униң намизи дурустур». Буниңға бенаән, һазирқи заман өлүмалири әрләрниң аяллар сепиниң арқисида туруп намаз оқуғинида һечбириниң намизи бузулмайдиғанлиғини сөзлимәктә, мәсилән: мәсҗиди һәрәмдә адәм көп болғанлиқтин, әрләр аялларниң арқисида туруп намаз оқувериду, буни өлүмалар дурус санайду.

Имам Нәвәвий (һижрийә 631-876, миладийә 1255-1300) Дәмәшиқниң «Нәва» дегән йезисида дунияға кәлгән, фиқһи һәдис илимлиридә көплигән қимматлик әсәрләрни язған, өз заманисида пүтүн өлүмаларниң устази санилатти. «рия дуссалиһин» (яхшиларниң бағчиси), «қирик һәдисниң шәрһи» намлиқ әсәрлири авам хәлиқ әң көп оқуйдиған әсәрләрдин санилиду.

[9] Бу Һәнәфий вә Шафиһий мәзһәплириниң қаришидур, амма Һәнбәлий мәзһипиниң қаришичә сәпниң арқисида ялғуз туруп имамға иқтида қилған адәмниң намизи бузулиду. Маликий мәзһипиниң қаришичә мундақ кишиниң намизи дурус, бирақ йениға бирини тартип әкәлмәйду.

[10] Мақаму Ибраһим – Ибраһим әләйһиссалам Кәбини бена қилғанда, униң үстигә дәссәп турған таш болуп, орни Кәбиниң шәриқ шимал тәрипидики әйнәк қачиниң ичидә.

[11] Са – қедимки еғирлиқ өлчәмлиридин болуп, Һәнәфий мәзһипиниң қаришичә бир са – 3250 граммға тәң.

[12] Алим Абдулқаһир Җурҗаний – қедимдә Иран, Авғанстан вә Оттура Азияниң бәзи районлирини өз ичигә алидиған чоң Хурасан мәмликити билән Каспий деңизи бойидики Тәбәристан райониға җайлашқан Җурҗан дегән шәһәрдә дунияға келип һиҗрийиниң 471-жили (милади 1078-жили) аләмдин өткән. Униң тәпсиршунаслиқ илми, әрәп әдәбияти, шеир, морфология вә синтаксис, бәдиий ипадиләш сәнъәтлири бойичә көплигән қимматлик әсәрлири мәжут.

[13] Ибни Қәййим Җәвзи – Һәнбәли мәзһипиниң пешивалиридин бири, у һиҗрийиниң 691-жили (мил. 1292-жили) Дәмәшиқтә дунияға кәлгән болуп, Шәйхул ислам ибни Тәймийәдә оқуған, тәпсир, һәдис, фиқһи вә әрәп тили илимлиридә йетүк алим. Униң фиқһишунаслиққа даир қимматлик әсәрлири бар, һиҗрийиниң 751-жили (мил. 1349-жили) Дәмәшиқтә аләмдин өткән.

[14] Ислаһатчи, мутәпәккүр алим Муһәммәд Ғәзали 1917-жили Мисирниң Буһәйрә районида дунияға кәлгән болуп, Мисирниң алий дини мақамлирида вә қедимий билим юрти Әзһәрниң дәвәт ишлири комитетида хизмәт қилған, Мәккидики «Уммулқура» университетида, Алҗирийадики ислам университетида илгири-кейин болуп бир қанчә жил устазлиқ қилған. Мисирдики «әл ихванул муслимин» җамаитиниң актив әзалиридин болған, шу сәвәптин икки қетим түрмигә елинған; муслманларниң һалини ислаһ қилиш вә тәрбийә мавзулирида көплигән қимматлик исламий әсәрләрни язған. 1996-жили Сәуди әрәпстаниниң Рияд шәһиридә чақирилған ислам қурултийида сөзләветип аләмдин өткән, Мәдинидики «Бәқий» қәбристанлиғиға дәпнә қилинған.

[15] Улуқ әдип, шаир, фиқһишунас алим, ислам мутәпәккүри, тәсәввупниң мәшһур «мәһләвий» тәриқитиниң қурғучиси Мәвланә Җалалидин Румий һиҗрийиниң 604-жили рәбиул әвәл ейиниң 6-күни (мил. 1207-жили 30-сентябрь күни) һазирқи Авғанстанниң Хурасан вилайитигә қарашлиқ Бәлих дегән җайда дунияға кәлгән, аилиси Харәзим шаһи билән қуда болған. Мәвланә Җалалидин Румий үч йешида аилиси билән биллә Бағдатқа кәлгән, кейинчә Мәккә, Сирия (Шам), Әзәрбәйҗан қатарлиқ җайларни зиярәт қилғандин кейин, һазирқи Түркийәниң Кония шәһиридә олтурақлашқан Салжуқиларниң қизғин қарши елиши нәтиҗисидә һаятиниң ахириғичә шу йәрдә яшиған. 1273-жили Конияда аләмдин өткән, униң қәбриси һазирму чоң зиярәтгаһи болуп кәлмәктә, униң тәсәввуплиқтики муритлири дунияниң һәр қайси җайлирида бар. Түркийәдиму көп тарқалған әсәрлирини парс тилида язған болуп, һазирқи униң әсәрлири дунияда нурғунлиған тилларға әрҗимә қилинған. Җалалидин Румийниң нами Американида өткүзүлгән чоң бир қурултайда дунияға мәшһур шаирлар тизимлигигә киргүзүлгән.

[16] Әбул Вәлид – Вәлидниң дадиси дегән сөз болуп, әрәпләр һөрмәт йүзисидин бир-бирини «паланиниң дадиси» дәп чоң балисиниң нами билән атишду.

[17] Мәккә азат болуштин икки жил илгири пәйғәмбәр әләйһиссалам мусулманлар билән өмрә қилиш үчүн Мәккигә қарап атлинип, Мәккә йенидики «Һудәйбийә» дегән җайға кәлгәндә, Мәккилик капирлар уларниң алдини тосқан вә Мәккигә киришкә йол қоймиған. Шу вақитта пәйғәмбәр әләйһиссалам Мәккиликләр билән келишим түзүп бу жил Мәдинигә қайтип кетип, келидиған жили өмригә келиш, икки тәрәп оттурисида он жиллиқ уруш тохтитиш... қатарлиқ ишларда иттипақлашқан, бу келишимгә асасән, мусулманларни Мәккидә қурванлиқ қилиш үчүн атап елип кәлгән маллирини шу йәрдә боғузлашқа буйруғанда, мусулманлар Мәккигә кирәлмигәнликлиригә һәсрәтлинип маллирини боғузлаш әмрини дәрһал орунлимастин туруп қалиду. Бу вақитта пәйғәмбәр әләйһиссалам аяли һәзрити Уммусәләмәниң йениға кирип, әһвални баян қилип, пикрини сориғанда, һәзрити Уммусәләмә пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һечкимгә гәп қилмай авал өзи қурванлиқ мелини буғузлиши керәклигини ейтиду. Шундақ қилип пәйғәмбәр әләйһиссалам өзиниң қурванлиғини боғузлашқа киришиду, буни көргән мусулманлар аммиси өзлириниң қурванлиқлирини боғузлап чиқиду.

[18] Бу айәттә бәни Исраилдин бир қовумниң қиссиси баян қилиниду; пәйғәмбири уларни дүшмәнгә қарши җиһат қилишқа буйруған, улар өлүмдмн қорқуп жутлиридин қечип чиққан, Аллаһниң қазаси билән уларниң һәммиси бирла вақитта өлгән, андин пәйғәмбириниң дуаси билән тирилгән.

[19] Әбваъ – Мәдинә билән Мәккә оттурисидики бир җайниң нами.

[20] Икки һәрәмниң биринчиси мәсҗиди һәрәм, иккинчиси мәсҗиди нәбәви болуп, исламдики үч муқәддәс мечитниң биринчиси мәсҗиди һәрәм, иккинчиси мәсҗиди нәбәви, үчинчиси Пәләстиндики мәсҗиди Әқсадур.

[21] Ибни Мажә ривайәт қилған бир һәдистә, пәйғәмбәр әләйһиссалам Җибриилниң соалиға җавап берип: «еһсан – худди Аллаһни көрүп туриватқандәк ибадәт қилишиңдур, гәрчә сән Аллаһни көрмисәңму, Аллаһ сени көрүп туриду» дегән.

[22] Доктур Йүсүп әл Қәрдавийниң «исламда һалал вә һарам» намлиқ әсәри 351-бәт. Ислам фиқһишунас алим-

лиридин ибни Рушид, ибни Кудамә, ибни Абидин, ибни Һәзим қатарлиқлар музарәбәттә чиққан зиянни пәқәт пул егиси тартидиғанлиғини ейтқан, һәмдә зиянниң бир қисмини күч егиси тартиду, дәп шәрт қилип келишим түзгән музарәбәт ширикчилиги барлиқ ислам үммүтиниң иҗмаиға (бирликкә кәлгән көз қаришиға) зит болғанлиғи үчүн тоғра болмайдиғанлиғиниму җакалиған.

[23] Йәттинчи изаһатқа қараң...(бу йәрдә тәкрар берилгән.С.Ю.)

[24] Пәриз купайә – һәр бир млусулманниң үстигә әмәс, бәлки пүтүн мусулманлар аммисиниң үстигә жүкләнгән болуп, мусулманлар аммисидин бир түркүм кишиләрниң уни орунлиши билән башқиларниң гәнидин сақит болидиған пәриз.

[25] Пәриз әйн – һәр бир киши өзи беваситә орунлашқа буйрулған пәриздур.

[26] Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң вақтида, бир ләвзә билән қилинған үч талақ бир талақ һесаплинатти; иккинчи хәлипә Өмәр ибни Хәттабниң заманиға кәлгәндә, кишиләрниң талақ ишини оюнчуқ орнида көрүп, аялларини һәдәп үч талақ қиливетиш әһвали көрүлүшкә башлиғанлиқтин, бу сәлбий әһвалниң алдини елиш мәхсити билән хәлипә Өмәр мусулман өлүмалирниң мәслиһити билән «бир ләвзә билән қилинған үч талақ»ни үч талаққа һесап қилишқа иҗма қилишқан. Мәшһур төрт мәзһәп – Һәнәфий, Шафиий, Һәнбәли вә Маликий мәзһәплириму шу вақиттики иҗма бойичә «бир ләвзә билән қилинған үч талақ»ни үч талаққа һесап қилған; амма Шәйхул ислам ибни Тәймийә қатарлиқ катта өлүмалар мәсилини пәйғәмбәр әләйһиссаламниң заманидики әсли һөкүмигә қайтуруп, «бир ләвзә билән қилинған үч талақ»ни бир талаққа һесап қилишни таллиған, һазир дуниядики ислам өлүмалириниң көп санлиғи бу қарашни қоллайду.

[27] Мисир Әзһәр билимгаһиниң «пәтива һәйъити» тәрипидин 1981-жили чиқирилған 1213-номерлиқ пәтивасида, аялини талақ қилишқа мәҗбурланғучиниң талиғиниң чүшмәйдиғанлиғи күчләндүрүлгән вә Мисирниң 1929-жили түзүлгән «аилә қануни»ниң 5-маддисидиму шундақ кәлгәнлиги әскәртилгән.

[28] «Бәқәрә» сүриси, 241-айәт. Сәуди әрәпстаниниң катта өлүмалиридин Салиһ ибни Фәвзан қатарлиқ өлүмалар үч талақ қилинған аял үчүн ериниң нәпиқә бериши пәриз әмәс, чүнки у аял үч талақ билән ериниң зиммисидин чиқип кәткән болиду. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң заманида Қәйс Фатимә исимлик бир аялни ери үч талақ қиливәткәндин кейин, бу аял пәйғәмбәр әләйһиссаламниң йениға келип ериниң униңға нәпиқә бериши лазим яки әмәслиги һәққидә сориғанда, пәйғәмбәр әләйһиссалам униңға: «ериңизниң сизгә нәпиқә бериш мәҗбурийити йоқ» дәп җавап бәргән. Амма доктур Йүсүп әл Қәрдавий Қуръан кәримниң жуқурики айитиниң роһиға асаслинип, «мәйли үч талақ билән болсун, мәйли бир талақ билән талақ қилинған болсун, еридин талақ қилинған һәр қандақ аял иддәттин чиқип болғанға қәдәр униң турар җайини вә пүтүн чиқимлирини ериниң тәл қилип бериши пәриздур» дәп пәтива бәргән.

[29] һарақни Аллаһ таала Қуръан кәримдә«ниҗис» йәни «паскина» дәп сүпәтлигән, мушрикларниму «ниҗис» дәп сүпәтлигән. Ислам өлүмалиридин Қуръан кәримниң һарақ билән мушрикларни «ниҗис» дәп сүпәтлигәнлиги һарақ билән мушрикларниң мәнивий җәһәттә ниҗис екәнлигини ипадиләйду, дегүчиләрниң дәлили күчлүктур. «тәпсир қуртубий» 188-189-бәтләрдә имам Маликниң устази Рәбиә, имам Ләис, имам Музний вә Бағдатлиқ өлүмаларниң «һарақни һарам дегәнлик уни ичишниң һарамлиғини көрситиду, һарам қилинған нәрсиләрниң һәммисиниң ниҗис болуши шәрт әмәс» дегән сөзлири қәйт қилинған. Имам Шәвканий «сәйлул җәрар» намлиқ әсириниң 35-37-бәтлиридә: «мәс қилидиған нәрсиләрниң ниҗис екәнлигини испатлашқа йетәрлик дәлил йоқ» дегән. (доктур Йүсүп әл Қәрдавийниң» һазирқи заман пәтивалири» намлиқ әсириниң 564– вә 564-бәтлиридә бу қараш тәкитләнгән).

[30] Сәуди әрәпстанлиқ мәшһур ички кесәлликләр мутәхәсиси доктур Муһәммәд Әли Барниң «инсанниң яритилиши һәққидә Қуръан кәрим һәқиқәтлири» намлиқ әсиридин.

[31] Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң шундақ қилғанлиғини улуқ алим ибни Қәюм Җәври «задулмәад» намлиқ әсириниң 4-том 126-бетидә баян қилинған.

[32] Ләвһулмәһпуз – Аллаһ таала та қияматкичә болидиған ишларни алдин билгиләп йезивәткән топламдур.

[33] Бу мавзу доктур Риза Муһәммәд Сәфиюддин әл Сәнусийниң «ислам һазарити һәққидә лекиция» намлиқ әсиридин қисқартип елинди.

[34] Бу мавзу, доктур Риза Муһәммәд Сәфиюддин әл Сәнусийниң «ислам һазарити һәққидә лекиция» намлиқ әсиридин қисқартип елинди.

[35] Бу мавзу... (жуқуридики мәнбәгә қараң).

[36] Ибни Һәзим – (һиж. 384-994), Әндәлус (Испания) дә дунияға кәлгән, Заһири мәзһипиниң пешиваси; фиқһи, һәдис, әдәбият, шеирийәт вә пәлсәпә илимлиридә этраплиқ йетишкән, имам Бәбәрийдин қалса әң көп китап язған, чоң һәҗимлик он икки парчә китапниң автори, ислам өлүмалиридин бири, чекимчиликқа қарши туруп, әркин пикир қилиш вә Қуръан кәрим билән һәдисниң роһиға изчил әгишиш пикрини қуввәтлигән, залим падишаларниң мал-дуния берип өзлиригә тартишиға кәлмигән атақлиқ алим. Һиҗрийә 456-жили шәъбан ейиниң 28-күни (миладийә 1064-жили 15-июль) күни аләмдин өткән.

[37] Аҗири – Әбубәкри Муһәммәд ибни Һүсәйин Абдулла Аҗири һиҗрийә 280-жили Бағдатта дунияға кәлгән мәшһур фиқһишунас, һәдисшунас алим, он парчиға йеқин чоң һәҗимлик китап язған, 360-жили Мәккә мукәррәмә шәһиридә вапат болған.

[38] Абдулла ибни Суфиян әл Сәрви – (һиж. 97-161), Ирақниң катта өлүмалиридин болуп, тәқвалиғи, есил пәзиләтлири, мол билими вә иҗтимаий ишлиридики парасити билән тонулған мәшһур алим.

[39] Абдулла ибни Мубарәк (һиж.118-181), өз заманисида ислам дуниясиға тонулған алим, муҗаһит, шаир болуп, ислам дуниясиға көплигән қиммәтлик әсәрләрни тәғдим қилған, илим-һекмәт, тәқвалиқ вә гөзәл әхлақта үлгә яратқан.

[40] Әбусулайман Дараний (һиж. 140-215), дәмәшиқтә өткән катта өлүмаларниң бири.

[41] Җунәйд – Ирақниң үчинчи әсирдә өткән мәшһур тәсәввуф өлүмалиридин болуп, һиҗрийә 297-жили (миладийә 910-жили) аләмдин өткән.

[42] Мисирлиқ алим вә мәшһур натиқ Абдулһәмид Кишик 1933-жили 10-март күни Мисирниң Буһәйрә районида дунияға кәлгән катта алим вә мәшһур натиқ болуп, жигирминчи әсирниң тәңдашсиз исламий натиғи. Абдулһәмид Кишик кишиләрни исламға дәвәт қилиш йолиға һаятини ативәткән әзимәтләрдин болуп, Мисирниң сабиқ һакиммутләқлиридин Абдуннасир вә Садатларниң заманлирида чирикликкә қарши сөзлигән нутуқлири сәвәплик илгири-кейин болуп икки қетим түрмигә ташланған вә қаттиқ қийин-қистақларға елинған болсиму, һәқиқәттин қайтмиған. У дәвәт йолини өмириниң ахириғичә давамлаштуруп, 1996-жили 6-декабрь күни Қаһиридә аләмдин өткән, мәрһумниң 2000 парчидин көпрәк нутқи лентиға елинған болуп, дунияниң һәр қайси җайлирида аңлитилип кәлмәктә.

[43] Төртинчи хәлипә Әли ибни Әбуталиб рәзийәллаһу әнһу ислам динида катта алим болғининиң сиртида, әрәп әдәбиятиниң устази, шерийәттә талантлиқ зат болуп, униң шеир топламлири һәр қайси ислам мәмликәтлиридә бесип тарқитилған. Бу парчә униң «Әли ибни Әбуталиб шеирлири» намлиқ топлимидин елинди.

[44] Бу қәсидиниң автори имам Шәрәфуддин Муһәммәд ибни Һәммад әл Сәнһаҗи Бусәйрий 1213-жили 7–март күни (һиҗрийә 608-жили 1-шәввал) Мисирниң Бәни Сувәйф районига қарашлиқ Далас дегән җайда дунияға кәлгән; кичик вақтидин тартипла шеир йезишқа башлиған болуп, имам Бусәйрийниң миңларчә шеир вә нурғунлиған шеир топламлири болуп, униң шеирлири һазирқи заман шаирлири үчүн илһам болуп кәлмәктә; имам Бусәйрий 1295-жили (һиҗрийә 685-жили) 87 йешида аләмдин өткән, униң шеирлири ичидин дуниячә шөһрәт қазанғанлиридин бири униң «бурдә»дегән нам билән тонулған «әлквакиб әддәрият фий мәдәһ хәйрәлбәрийәт» намлиқ шеири болуп, униңда пәйғәмбәр әләйһиссалам мәдһийиләнгән, униң нурғун шеирлири Муһәммәд Сәййид Кийлани дегән шаир тәрипидин рәтлинип 1955-жили Қаһиридә нәшир қилинған.

[45] Сәниятул вәда – Мәдинә шәһириниң шималидики бир җайниң нами.

[46] Муһәмәт Йүсүп бу шеирни 2006-жили Сәуди әрәпстанида язған.

[47] Вади қура – Әла дәпму атилиду, һазирқи Сәуди әрәпстаниниң Мәдинә мунәввәрә шәһириниң шималидики Хәйбәр районы билән Әлтима районы оттурисға җайлашқа тағлиқ район; қедимдә Сәмуд қовми яшиған. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң заманида бу җай мусулманлар тәрипидин пәтһи қилинип, Мәдинә ислам дөлити тәвәлигигә өткән.

[48] Моррис Букай – Франциййилик мәшһур дохтур болуп, кичигидин христиан дининиң католик мәзһипигә етиқат қилип өскән. Сәуди әрпситаниниң сабиқ падишаси Фәйсәл ибни Абдулъәзиз (1906-1975) ниң тәкливигә асасән Сәуди әрәпстаниға келип, падишаниң мәхсус дохтури болған. Моррис Букай бу җәриянда йәһудий вә ислам динлириниң муқәддәс китаплирини, Пиръәвн қиссилирини оқуп тәтқиқ қилип чиқип мусулман болған вә «Инҗил, Қуръан вә һазирқи илим-пән» намлиқ мәшһур әсәрни язған, бу әсәр һазирғичә дуниядики нопузлуқ тиллардин он йәттә тилға тәрҗимә қилинған.

[49] Нуриддин Зәнки, түрк нәсиллик Имадуддин Зәнкиниң иккинчи оғли болуп, Имадуддин Зәнки авал һазирқи Ирақниң Мусил шәһирини кейинчә башқа җайларни бирләштүрүп һиҗрийә 522-жили (мил. 1128-жили) һазирқи Сирийәниң Һәләб шәһирини қолға алған, һиҗрийә 538-жили (мил. 1144-жили) биринчи сәлиб урушида ғәриплик христианлар шәриқтә зорлуқ билән қурмақчи болған тунҗа дөләт Рәһа шәһирини уларниң қолидин қайтурувалған, һиҗрийә 541-жили (мил. 1147-жили) дүшмәнлири тәрипидин сүйиқәст билән шеһит қилинған мусулман қомандани еди. Нуриддин Зәнки һиҗрийә 511-жили шәввал ейиниң 17-күни (мил. 1118-жили 11-февраль) дунияға кәлгән. Нуриддин атисиниң вапатидин кейин акиси Сәйфуддин билән атисиниң дөлитини бөлүшкән, шундақ қилип Нуриддин Һәләбни, Сәйфуддин Мусилни алған. Һиҗрийә 542-жили (мил. 1147-жили) ғәриплик христианларниң иккинчи қетимлиқ сәлиб урушини қозғап зор қошун билән йетип кәлгән болсиму, Нуриддинниң мусулман қошунлири уларни арқиға қайтурған, кейинчә Сирийә билән Мисирни өз дөлитигә қошуп Дәмәшиқни пайтәхт қилған. Һиҗрийә 589-жили 11-шәввал (мил. 1174-жили 15-май) күни 59 йешида аләмдин өткән болуп, қәбриси һазир Дәмәшиқ шәһиридә гүмбәз ичидә сақланмақта. Ислам өлүмалириниң Нуриддин Зәнки һәққидә ейтқан мәдһийә сөзлири бар, чүнки Нуриддин Зәнки адаләтпәрвәр, есил пәзиләтлик, тәқвадар киши болғн екән.

[50] Мәсҗиди Әқса – йәнә бир қарашлар бойичә, мәсҗиди Әқса – мусулманлардин башқиларниң ибадәт қилишиға йол қоюлмиған мечит дегән мәнада болуп, тилшунасларниң қаришичә «әл мәҗид әл ақси» («мәсҗиди әқса» сөзидики «әл ақси» ни жирақ дегән мәнада чүшәнгән вә шундақ тәрҗимә қилғанлар хаталашқанлардур, чүнки бу орундики «әл ақси» сөзи башқилардин айиған вә мәхсус қилған мәнада болуп, йәһудий христианлириниң униңда ибадәт қилишидин сақлап мусулманларға хас қилған мәнани билдүриду. Униң дәлили шуки, христианлар сәлиб урушида мәсҗиди Әқсани ишғал қиливалған болсиму, улар бу мечиттә ибадәт қилиш буяқта турсун, уни атхана, склад орнида пайдиланған; йәһудийлар 1948-жили мәсҗиди Әқсани Пәләстин дөлити билән қошуп мустәмликә қиливалған болсиму, улар һазирғичә мәсҗиди Әқсани ибадәт орни қилалмиған вә һазирму мусулманлар ибадәт қилидиған мечит сүпитидә пайлинишни давам қилмақта.

[51] Һазир дунияниң һәммә йеридә бирдәк қоллиниливатқан (1.2.3.4.5) дегән санлар әслидә әрәпчә санлар болуп, һазир көпинчә әрәпләр қоллиниватқан санлар һиндий санлиридур.

[52] Әһмәд ибни Сәһл Әлбәлхий һиҗрийиниң 235-жили (мил. 849-жили) һазирқи Авғанстанниң Бәләх райони әтрапидики Шамистан дегән җайда дунияға кәлгән, астрономия, пәлсәпә, җуғрапийә вә шәриәт илимлиридә даңқ чиқарған алим һәм ислам мутәпәккүри болуп, атмиш парчидин көп китап язғанлиғи сөзлиниду; әң мәшһур әсәри «дуниядики җайлар вә районларниң рәсимлири» дегән китаптур. Бу китапниң дуния җуғрапийисини сизип чиққан вә дунияни жигирмә парчиға айрип, һәр бирини сүрәтлик һалда тәпсили чүшәндүргән. Һиҗрийиниң 322-жили (мил. 934-жили) Бәләхтә аләмдин өткән.

[53] Әһмәд ибни Муһәммәд Мискивәйһ. Һиҗрийиниң 325-жили (мил. 937– жили) Иранниң Рәй дегән дегән йеридә дунияға кәлгән, атақлиқ шаир, философ вә муәррих алим. У «әхлақни түзитиш вә рисқни паклаш» намлиқ мәшһур әсәридә пәлсәпә әхлақи, муамилә әхлақи вә инсанларни ислаһ қилиш мавзулирида, мусулманлардин тунҗа қетим илмий вә пәлсәпивий қарашлирини оттуриға қойған, һәтта кишиләр тәрипидин үчинчи муәллим дәп аталған мәшһур алим. Әһмәд ибни Муһәммәд Мискивәйһ һиҗрийиниң 421-жили (мил. 1030-жили) аләмдин өткән.

[54] Ибни Хәлдун һиҗрийиниң 722-жили (мил. 1332-жили) Туниста дунияға кәлгән мәшһур муәррих вә илмул иҗтимаини тәсис қилған тарих, пәлсәпә, математика, логика қатарлиқ илимләрдә көплигән әсәрләрни язған, нами дунияға тонулған йетүк алим, униң әң мәшһур әсәри «муқәддимә» намлиқ әсәр болуп, бу әсәридә җуғрапийә, астрономийә, инсанларниң характери вә өзгичиликлири һәққидә тәпсилий мәлумат бәргән. Ибни Хәлдун һиҗрийиниң 808-жили (мил.1406-жили) Қаһирә шәһиридә аләмдин өткән.

[55] Җамал Абдуннасир, (15.01.1918-28.09.1970) Мисир әрәп җумһурийитини иккинчи рәиси. 1952-жили 23-июльдики падиша Фаруқни тәхттин чүшүрүш инқилавиниң қомандани. 1958-1961-жиллири арисида Мисир вә Сирийәни бирләштүрүп «бирләшкән әрәп җумһурийити» ни қурған, көплигән әрәп дөләтлириниң мустәмликиликтин азат болуши йолида күч сәрип қилған. Пәләстинни азат қилиш йолида Израилийигә қарши уруш башлатқан. Абдуннасир XX әсир сәясәт сәһнисидики мәшһур әрбап.

[56] Салаһиддин Әйюбий (1138-1193) Мисир вә Шам (һазирқи Пәләстин, Сирийә, Иорданийә қатарлиқ дөләтләр) да «Әйюбийә» дөлитини қурған улуқ ислам қомандани. 1187-жили 2-октябрь күни Пәләстингә әскәр башлап берип биринчи Қуддус шәһирини Европилиқ христианларниң чаңгилидин азат қилған вә мәсҗди Әқсани мусулманларниң қолиға өткүзгән.

[57] Муһәммәд Әнвәр Садат (25.12.1918-6.10.1981) 1970-жили, Мисир әрәп җумһурийитиниң үчинчи рәиси Абдуннасирниң өлүмидин кейинла Мисирниң рәислигигә сайланған. Абдуннасир заманида бузулған вәзийәтни ислаһ қилиш вә қолидин бәргәнләрни қайтуривелиш йолида күч сәрип қилип, Мисирда социализм түзүмигә хатимә бәргән. 1972-жили 17000 Росийилик мутәхәсисни бир Һәптә ичидә Мисирдин қоғлап чиқарған вә Росийидин ваз кечип Америка билән достлуқ мунсивитини орнатқан. 1973-жили 6-октябрь күни Әнвәр Садат рәһбәрлигидики Мисир қошуни Израилийигә туюқсиз һуҗум қилип, Израилийиниң Сувәйш канилиға орунлаштурған әң мустәһкәм барлиқ истикамлирини мөҗүзилик һалда бөсүп өтүп, Израилийә пайтәхтигә қарап илгириләштә мислисиз ғәлибигә еришкән вә Израилийә дөлитиниң дуния хәритисидин йоқилиши үчүн бир-икки саатла қалған болсиму, Америка Қошма Штатлириниң Қаһирә шәһириниң асминини һәрбий самолётлири билән тошқузуши вә Мисир қошунлири Израилийидин чекнмисә, Қаһирини бомбардиман қилидиғанлғи һәққидә тәһдит селиши сәвәплик давамлиқ алға илгириләватқан Мисир қошуни чекинишкә мәҗбур болған. 1976-жили Мисирда «миллий демократийә партийиси» ни тәсис қилған. Шуниңдин кейин Мисирда көплигән партийиләр қурулушқа башлиған. Мәсилини келишим билән һәл қилишқа мәҗбур болған Садат 1977-жили 19-ноябрь күни Қуддус шәһиридә рәсмий зиярәттә болған. 1978-жили Америкиниң арилишиши билән Мисир-Израилийә тинчлиқ келишими түзгән, бу келишим Мисир хәлқиниң қаттиқ наразилиғини қозғиған, һәтта әрәп вә ислам дөләтлири шу сәвәптин Мисир билән алақисини үзгән. Мисир түрмилири ислам өлүмалири, черко мәсъуллири, мутәпәккүрләр вә язғучи-зиялилар билән толған, мәһбусларниң сани 1536 ға йәткән. Шу сәвәплик 1981-жили 6-октябрь күни Әнвәр Садат Мисирдики «исламий җиһат тәшкилати» мәсъули болған Халид әл Исламбули дегән киши тәрипидин Қаһирә шәһириниң Мнивер мәйданида етип өлтүрүлгән.

[58] Арип – Аллаһни һәқиқий мәнада тонуған киши дегәнликтур.

[59] Җорж Бернардшав – Ирландийилик мәшһур язғучи 1856-жили Ирландийә пайтәхти Дублин шәһиридә дунияға кәлгән, пикир еқими атеизмчилардин болуп, динларниң һәқиқәтлирини дадил сөзләйдиған бир киши еди; әйни вақитта мәшһур театр әсәрлири язғучиси болуп дунияға тонулған. 1925-жили әдәбият саһасида «Нобель мукапати», 1938-жили театр саһасида «Оскар мукапати»ға еришкән, һаятида 50 тин көпрәк драма әсәри язған, 1950-жили ноябрь ейида вапат болған.

[60] Густав Лобун Франциййилик мәшһур тарихчи, 1884-жили Парижда дунияға кәлгән, шәриқ мәдәнийитигә зор әһмийәт берип издәнгәнләрниң бири. «Әрәп мәдәнийити», «Мисир мәдәнийити», «Әндәлустики әрәпләрниң мәдәнийити», «Дин вә һаят» намлиқ әсәрләрниң автори.

[61] Өмәр ибни Абдулъәзиз – Әмәвийләр хәлипилигиниң йәттинчи хәлиписи, ислам тарихида саһабилардин Хуләфаурраишидун дәп аталған үлгилик төрт хәлипиниң бәшинчиси. Һиҗрийә 61-жили (милади 680-жили) Мәдинә мунәввәрә шәһиридә дунияға кәлгән болуп, иккинчи хәлипә Өмәр ибни Хәттабниң оғли Асимниң қизи Ләйланиң оғлидур. Мундақта Өмәр ибни Абдулъәзиз, Өмәр ибни Хәттабниң чәвриси һесаплиниду.

Миладийә 717-жилидин 720-жилиғичә хәлипилик қилған, адаләтпәрвәрлиги, тәқвалиғи, кәмтәрлиги, башқа хәлипиләрдәк мал-дуния топлашқа тиришмаслиғи билән шөһрәт қазанған болуп, заманисидики көплигән өлүмаларниң нәзәридә әң үлгилик хәлипә саналғанлиқтин, Хуләфаурраашидун, Әбубәкри, Өмәр, Осман вә Әли қатарлиқ үлглик хәлипиләр қатардин орун алған. Өмәр ибни Абдулъәзиз һиҗрийә 101-жили (мил. 720-жили) һазирқи Сирийәниң Һәләб шәһиригә йеқин Дир сәмъан дегән йеридә вапат болуп, шу җайға дәпнә қилинған; ишәшлик ривайәтләргә қариғанда, Өмәр ибни Абдулъәзиз қол астидики валийлардин бириниң зәһәр бериши билән қәстләп өлтүрүлгән.

[62] Үлгилик хәлипиләр – Хуләфаурраашидун – һәзрити Әбубәкри, Өмәр ибни Хәттаб, Осман ибни Аффан вә Әли ибни Әбуталиб қатарлиқ авалқи төрт чоң хәлипини көрситиду.

[63] Әһли сүннә мәзһипидә, саһабиларға тил тәккүзүшкә болмайду, чүнки улар ислам үммәти үчүн умумән үлгилик кишиләрдур, шуңа улардин садир болған налайиқ ишларни вә уларниң оттурисида йүз бәргән бәзибир зиддийәтләрни уларниң «иҗтиһаттики хаталиғи» дәп тонуймиз, буниңға пүтүн әһли сүнни өлүмалири бирдәк иттипақтур.

[64] Билал рәзийәллаһу әнһу әслидә Эфиопийәлик қара тәнлик киши болуп, Мәккидики Умәййә ибни Хәләф дегән адәмниң қули еди, Умәййә уни исламдин қайтуруш үчүн түрлүк чариларни қолланғанниң сиртида, һаваниң қаттиқ иссиған вақтида, оттәк қизип кәткән ташқа бастуруп азаплиған. Лекин Билалниң җавави: «әһәд, әһәд» йәни (Аллаһ бир, Аллаһ бир) дейиштин ибарәт болған вә имандин қәтъий янмиған. Бу вақиәни аңлиған һәзрити Әбубәкри әнһу уни ғоҗайинидин үстүн баһа билән сетивелип азат қиливәткән. Билалниң авазиниң чирақлиқлиғидин уни пәйғәмбәр әләйһиссалам мәзин қиливалған еди. Пәйғәмбәр әләйһиссалам униң әһли җәннәттин екәнлигидин хәвәр бәргән. Билал рәзийәллһу әнһу Аллаһ йолида җиһат қилиш үчүн Шамға берип шу йәрдә вапат болған, қәбриси һазирқи Иорданийә пайтәхти Оманда.

[65] Герберт Җож Вилз (1866-1946) Английилик мәшһур язғучи вә талантлиқ әдип, «Мәхпий адәм», «Заман чакири» намлиқ әсәрлири билән шөһрәт қазанған, 1920-жили «Инсанийәт тарихдики өчмәс юлтузлар» намлиқ мәшһур әсәрни язған.

[66] Лайтнерниң Английилик тәтқиқатчи болуп, ислам шәриити, пәлсәпә вә христианларниң лаһут әқидиси қатарлиқ мавзуларда доктурлуқни алған, ислам дуниясини кезип чиққан, мусулман өлүмалириниң каттилири билән сөһбәтләрни өткүзгән.

[67] Әрәпчиси «әмирул муъминун» дегән бу унван, ислам хәлипилиригә иккинчи хәлипә Өмәр ибни Хәттабниң заманидин башлап қоллунушқа башлиған, биринчи хәлипә «пәйғәмбәрниң хәлиписи» (әрәпчиси «хәлифту рәсулуллаһ» дәп атилатти.

* Павлус – христиан дини тарихида иккинчи чоң шәхс болуп Әйса әләйһиссаламдин қалса әң мөтивәр дин адими санилиду. Павлус миладиниң 5-жили билән 10-жилниң арисида Түркийиниң Тарисус дегән йеридә бир йәһудий аилисидә дунияға кәлгән болуп, чедир тикиш кәспи билән шуғулланған; йәһудий шәрьитини үгинишкә чоң әһмийәт берәтти. Павлус кейинчә Ирусалимгә берип шу вақиттики йәһудийларниң әң каттa устази Гамалаһил дегән кишидә оқуған, униң Әйса әләйһиссаламни көрмигәнлиги мәлум. Павлус өзи язған «Пәйғәмбәрләрниң ишлири» дегән китавиниң 22-бап, 6-11 текстлири баян қилинишичә у чүшидә Әйса әләйһиссаламни көргәндин кейин христиан диниға кирип бу динниң мухлислириға айлиниду. У шуниңдин кейин христиан динини Азия вә Европа қитъәлиридә тарқитиш ишлири билән шуғулланған, көплигән әсәрләрни язған вә Әйса әләйһиссаламниң тәлиматлиридин көплирини өзгәртивәткән.

** Буктә нәссәр – миладийидин бурунқи 605-жилдин 563 жилға қәдәр Бабил (һазирқи Ирақ) мәмликитиниң падишалиқ тәхтидә олтарған вә уруш тактисиниң жуқурулиғи җәһәттә дуния тарихида тонулған әң мәһшур командандлардин санилиду. Буктә нәссәр Шам районға һуҗум қилип, көплигән дөләтләрни авдуруп ташлап өзигә беқинда қилған шәхс.

*** Стамбул университети Түркийәниң әң қедимий вә әң дәсләп қурулған университетлиридин бири болуп һесаплиниду. Түркийәдә Османийларниң султани Абдулһәмит хан иккинчиниң буйруғи билән 1900-жили 31-август күни «Дарилфунон» нами билән тунҗа университет ечилған болуп, бу университет 1933-жилғичә «Дарилфунон университети» дегән нам билән атилип келип, шу жили 1-августтин етиварән 2252– нөмерлуқ мәхсус қарар билән Стамбул университетигә өзгәртилгән.

**** Қуръан кәримниң Әъраф сүрисиниң 180-айитидә: «Вәзару әлләзи юлхидунә фи әсмәиһи сәйюҗзәунә мә кәну йәъмлун» дә, Нәһил сүрисиниң 103-айити: «вә ләқәт нәъләму әннәһум якулунә иннәмә юъәллимиһу бәшәрун лисәну әлләзи юлһидунә иләйһи әъҗәмий вә хәзә лисәнун әрәбиюн мубинун» дә, Фуссиләт сүрисиниң 40-айити «иннә әлләзинә юлһидунә фи әйәтинә лә йәхфәунә әләйнә» дә кәлгән «юлһидунә» сөзи «әл илһәдә» сөзиниң һазирқи заман пеил шәкли болуп, бу сөз һазирқи мәнадики Аллаһни инкар қилиш мәнасида кәлмигән, шуңа бу айәтләрниң мәнасиму Аллаһқа инкар қилиш дегәнлик болмайду. Алдинқи айәттиң мәнаси: «Аллаһниң исимлирини кәлсә-кәлмәс қоллинидиғанларни тәрк етиңлар, улар (ахирәттә) қилмишлириниң җазасини тартиду»; иккинчи айәтниң мәнаси: «капирларниң, униңға (йәни Муһәммәд әләйһиссаламға) Қуръанни бир инсан тәлим бериду, дегән сөзини убдан билимиз, улар көрсәткән адәмниң тили әрәп тили әмәс, бу (Қуръан) болса рошән әрәп тилидур»; үчинчи айәтниң мәнаси: «шубһисизки, бизниң айәтллиримизни бурмилап чүшәндүридиғанлар бизгә мәхпий қалмайду».

Муһәммәт Йүсүп

ДИН ВӘ ҺАЯТ

Муһәррир: Мунәввәр Юнусова
Нәширгә тәйярлиған вә компьютерда тәргүчи: Садиқжан Юнусов
Техникилиқ муһәррир: Зульфия Султанова
Корректор: Дилшат Әзизов
Дизайн:Зульфия Султанова

Нәширгә 26.03.2013 ж қол қоюлди.
Формат 70/108 1/16. Һәҗими 41
Һәрип түри “Times New Roman”
Тарилими 2000 нусха.

“МИР” нәшрият өйи.
Алмута шәһири, Жибек-Жолы кочиси, 64, офис 3
Алақә тел.: +7 (727) 273-39-89, 328-12-66

Тапсырыс берушінің файлдарынан
Қазақстан республикасы
«Полиграфкомбинат» ЖШС-нде басылды.
050002, Алматы қаласы, М.Мақатаев көшесі, 41